

QASHQADARYO VILOYATI PEDAGOGIK MAHORAT MARKAZI

“GLOBALLASHUV JARAYONIDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISH: NATIJA VA ISTIQBOLLARI”

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

Qarshi-2025, 30-aprel

Ushbu to'plamdan respublikamiz ta'lim tizimida maktab o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish samaradorligini oshirishning zamonaviy strategiyalarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish, ta'limni transformatsiyalash sharoitida maktab o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini va mahoratini rivojlantirishning innovatsion yondavshuvlari, maktab o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishidagi xorij tajribalari va ularning tahlili, maktab o'qituvchilarining psixologik va pedagogik ko'nikmalarini takomillashtirishning zamonaviy yechimlari, uzluksiz kasbiy rivojlantirishda maktab o'qituvchilarining raqamli mahoratlarini oshirish masalalariga doir maqola va tezislar o'rin olgan.

Mas'ul muharrir:

N. Oripova - Qashqadaryo viloyati pedagogik mahorat markazi direktori

Tahrir hay'ati a'zolari:

Z. S. O'roqova

Z. Oqboyeva

G. Karimova

D. Abdiraxmonova

L. Sultonova

D. Absalomova

M. Narzullayeva

N. Sevastyanova

D. Ergasheva

- Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasida dotsenti, f.f.n.
- Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi
- Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi
- Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasida o'qituvchisi
- Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasida o'qituvchisi
- Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasida o'qituvchisi
- Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasida o'qituvchisi
- Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasida o'qituvchisi
- Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasida o'qituvchisi

Taqrizchilar:

O. Norov

O. Shukurov

***Qashqadaryo VPMM, filologiya fanlari bo'yicha
falsafa doktori (PhD), dotsent
Iqtisodiyot pedagogika universiteti professori,
f.f.d (DSc)***

Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallar to'plami Qashqadaryo viloyati pedagogik mahorat markazi Ilmiy-metodik kengashining 2025-yil 7-mart 2-sonli yig'ilish qaroriga asosan nashrga tavsiya etilgan.

To'plamdan o'rin olgan maqolalarning saviyasi, sifati va ilmiy dalillarning haqqoniyligi hamda mazmuni uchun mualliflar mas'uldir.

© QashqadaryoVPMM, 2025.

SO‘Z BOSHI

Oripova Nozima Shuxratovna

*Qashqadaryo viloyati pedagogik
mahorat markazi direktori*

Bugungi kunda ta’limni isloh qilish, xalqaro rivojlangan davlatlar ta’lim tizimini o’rganib amaliyotga joriy etish, prezident va ixtisoslashgan maktab ilg’or tajribalarini umumta’lim maktablariga tadbiq etish asosiy masalalardan biri hisoblanadi.

Mazkur maqsadlarni amalga oshirishda mamlakatimiz hukumati tomonidan ulkan sa’y-harakatlar olib borilmoqda.

Jumladan, Prezidentimizning 2024 - yil 21- iyundagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida” 231-sonli qarori qabul qilindi. Qarorga ko’ra 2030- yilgacha maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari rahbar, pedagog va mutaxassis kadrlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish bo’yicha erishiladigan maqsadli ko’rsatkichlari belgilab berildi.

2024-2025- o’quv yilidan boshlab maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari rahbar, pedagog va mutaxassis kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirishning yaxlit tizimi joriy qilinishi, maktabgacha ta’lim tashkilotlari direktor va mutaxassislari qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi bo’ysunuviga o’tkazilishi, maktabgacha ta’lim tashkilotlarining pedagog va mutaxassis kadrlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish bo’yicha «Virtual kasbiy rivojlantirish» elektron dasturi joriy etilishi, maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini kasbiy ehtiyojlari va malaka toifasidan kelib chiqib tabaqalashgan ta’lim dasturlari asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirishning vertikal tizimi yo’lga qo’yilishi, maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlarining xodimlari uchun besh yilda bir marotaba ishdan ajralgan holda o’tkaziladigan malaka oshirish kurslari joriy qilinishi va bunda rahbar kadrlar uchun malaka oshirish kurslari menejerlik o’quv kurslari uchun joriy etilgan tartib asosida, pedagog va mutaxassis kadrlar uchun-variantiv (ixtiyoriy tanlov) va invariant (majburiy) modullardan iborat bo’lgan hamda ularda zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirishga yo’naltirilgan ta’lim dasturlari bo’yicha tashkil etilishi bayon etilgan.

Bundan tashqari 2025 - yil 1 - yanvardan boshlab pedagog va mutaxassis kadrlar kasbiy rivojlanishining uzluksizligini ta’minlash maqsadida barcha umumiy o’rta ta’lim muassasalarida malaka oshirishning «Kasbiy rivojlanish soati», tayanch umumiy o’rta ta’lim muassasalarida esa, shuningdek, «Kasbiy rivojlanish kuni» kabi shakllari bosqichma-bosqich joriy etilishi ayni muddao.

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2024 - yilning 30 - sentabr kuni O’qituvchi va murabbiylar kuniga bag’ishlangan tantanali marosimdagi nutqlarida quyidagi fikrni ta’kidladilar : **“Bugun har bir o’qituvchi va tarbiyachi, oliygoh domlasi ta’lim va ilm-fan sohasidagi eng so’nggi ijobiy yangiliklarni o’quv jarayonlariga tatbiq eta oladigan, chuqur bilim va dunyoqarash egasi, bir so’z bilan aytganda, zamonamiz va jamiyatimizning eng ilg’or vakillari bo’lishlari kerak”.**

Xulosa o’rnida shuni aytish joizki, ta’lim maskanlarida ishlaydigan har bir rahbar va pedagog o’z ustida muntazam ishlashi, kuchli bilim va salohiyatga ega bo’lishi, yangiliklarni tahlil qila olishi bugungi kun davr talabi ekanligini his etmog’i kerak.

1 -SHO‘BA

TILLARNI O‘QITISHDA O‘QUVCHILARDA XXI ASR KO‘NIKMALARINI ZAMONAVIY METODLAR ASOSIDA SHAKLLANTIRISH

BIRINCHI SHO‘BA

TILLARNI O‘QITISHDA O‘QUVCHILARDA XXI ASR KO‘NIKMALARINI ZAMONAVIY METODLAR ASOSIDA SHAKLLANTIRISH

O‘QUV SOATIDAN TASHQARI FAOLIYAT JARAYONIDA O‘QUVCHILARDA MA’NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

ORIPOVA NOZIMA SHUXRATOVNA

Qashqadaryo viloyati PMM direktori

***Annotatsiya.** Maqolada darsdan tashqari faoliyatning o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishdagi roli va ahamiyati yoritilgan. Darsdan tashqari faoliyatning turli shakllari, usullari va o'qituvchilar va rahbarlarning bu jarayondagi roli tahlil qilingan. Maqolada ta'lim-tarbiya jarayonida ma'naviy qadriyatlarni rivojlantirishning zamonaviy usullari va ularning samaradorligi haqida fikrlar bildirilgan.*

***Kalit so‘zlar:** darsdan tashqari faoliyat, ma'naviy-axloqiy fazilatlar, tarbiya, o'quvchilar, o'qituvchilar, ijtimoiy loyihalar, madaniy tadbirlar, milliy qadriyatlar.*

***Аннотация.** В статье раскрыта роль и значение внеурочной деятельности в формировании духовно-нравственных качеств у учащихся. Проанализированы различные формы и методы внеурочной деятельности, а также роль учителей и руководителей в этом процессе. В статье изложены современные методы развития духовных ценностей в образовательном процессе и высказаны мнения об их эффективности.*

***Ключевые слова:** внеурочная деятельность, духовно-нравственные качества, воспитание, учащиеся, учителя, социальные проекты, культурные мероприятия, национальные ценности.*

Bugungi kunda ta'lim jarayonida nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, darsdan tashqari faoliyat bu borada samarali vosita bo'lib, o'quvchilarning axloqiy qarashlarini shakllantirish, vatanparvarlik ruhini kuchaytirish va insoniy qadriyatlarni singdirishda katta ahamiyat kasb etadi. Hozirgi davrda ta'lim tizimining eng dolzarb vazifalaridan biri – o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirish hisoblanadi. Faqatgina nazariy bilim berish yetarli emas, balki o'quvchilarni shaxsiy kamolot, axloqiy mezonlar va ijtimoiy mas'uliyatga ega bo'lgan, odil, hurmatli inson sifatida tarbiyalash muhimdir. Halollik, vijdon, mehr-shafqat, mas'uliyat, do'stlik kabi insoniy fazilatlarini singdirish, o'zaro hurmat va to'g'ri muloqot qilish ko'nikmalarini o'rgatish – ta'lim tizimining asosiy maqsadlaridan biridir. Bu boradagi vazifalarni amalga oshirishda esa darsdan tashqari mashg'ulotlar

alohida o‘rin tutadi. Chunki bunday faoliyatlar ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, o‘quvchilarning axloqiy va ma’naviy jihatdan shakllanishiga katta ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbekistonda olib borilayotgan ta’lim islohotlari ham nafaqat o‘quvchilarga chuqur bilim berishga, balki ularda ijtimoiy hamda axloqiy qadriyatlarni yuksaltirishga yo‘naltirilgan. Bugungi kunda esa jamiyat hayotida faol ishtirok etish, mehnatsevarlik, halollik va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Darsdan tashqari faoliyatning ahamiyati quyidagicha bo‘lib ularni bir nechta turlarga bo‘lish mumkin; o‘quvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlash; axloqiy qadriyatlarni singdirish; jamoaviy muhitda muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini shakllantiradi. Ma’naviy-axloqiy fazilatlarni rivojlantirish texnologiyalari esa quyidagi turlarga bo‘lishimiz mumkin loyihaviy texnologiyalar – o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga va ijtimoiy mas’uliyatni his qilishga o‘rgatishdan iborat. Mustaqil fikrlay olsa oqu- qorani ajrata olsa o‘zi uchun balki vatani uchun ham foydali inson bo‘ladi. O‘yinga asoslangan texnologiyalar – axloqiy-etik me’yorlarni o‘rgatuvchi rolli o‘yinlar, psixologik treninglar. Bu o‘yinlar bolada kelajak haqida tasavvurlarni shakllantirishda ko‘maklashadi. Tajriba asosidagi ta’lim – ijtimoiy loyihalar, xayriya tadbirlari, volontyorlik ishlari orqali ma’naviy qadriyatlarni mustahkamlash kerak. Bu tur bolada sog‘lom raqobatni shakllantiradi. Yurtini sevishni o‘rgatadi. Birovdan biror nima kutish o‘rniga o‘zi harakat qilib vatanini rivojlantiradi. Muammoli ta’lim – hayotiy muammolar yuzasidan muhokama va yechim topish orqali axloqiy dunyoqarashni rivojlantiradi. Bu, asosan, bolada axloq, odob, tarbiya, farosat, kattalarga hurmat hissini shakllantiradi. Darsdan tashqari faoliyat o‘quvchilarning shaxsiy va ma’naviy-axloqiy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Ular o‘quvchilarga mustaqil fikrlash, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish, o‘z salohiyatini namoyon qilish va jamoadagi o‘z o‘rnini topishga yordam beradi:

Adabiy-badiiy kechalar – mashhur yozuvchilar, shoirlar ijodiga bag‘ishlangan kechalar orqali o‘quvchilarda estetik did, badiiy tafakkur va milliy qadriyatlarga hurmat shakllantiriladi. Bu tadbirlar o‘quvchilarning nutq madaniyatini va sahna ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tarbiyaviy suhbatlar va munozaralar – axloqiy-psixologik mavzularda tashkil etilgan suhbatlar, ochiq muloqotlar o‘quvchilarning hayotiy pozitsiyasini mustahkamlashga, qadriyatlar haqida chuqur fikrlashga undaydi. Munozaralar orqali o‘z fikrini erkin bildirish va boshqalarni tinglash madaniyati shakllanadi. **Ijtimoiy loyihalar va tadbirlar** – ekologiya, sog‘lom turmush tarzi, xayriya yoki volontyorlik faoliyatlari orqali o‘quvchilar jamiyat hayotiga bevosita hissa qo‘shishni o‘rganadilar. Bunday loyihalar ularda ijtimoiy faollik, mas’uliyat va insonparvarlik fazilatlarini kuchaytiradi.

Sport va san’at to‘garaklari – sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qiluvchi sport mashg‘ulotlari (futbol, voleybol, shaxmat va h.k.) hamda musiqa, rasm, teatr kabi san’at to‘garaklari orqali o‘quvchilar o‘z qiziqishlarini rivojlantiradi, jismoniy va estetik tarbiya oladi.

Kasbga yo'naltirish dasturlari – o'quvchilarni kelajakdagi kasb tanloviga tayyorlash, turli soha mutaxassislari bilan uchrashuvlar, kasb-hunar ko'rgazmalari orqali ularning professional yo'nalishini belgilashga ko'maklashadi. Bu esa hayotga tayyorlik va maqsadga intilish tuyg'usini kuchaytiradi.

Psixologik treninglar va shaxsiy rivojlanish mashg'ulotlari – o'quvchilarda ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish, o'zini anglash, stressni boshqarish, muloqot ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan faoliyatlar. Bu mashg'ulotlar o'quvchilarning ichki dunyosi va ruhiy salomatligi uchun muhimdir. **Ma'naviyat va ma'rifat darslari** – diniy bag'rikenglik, milliy qadriyatlar, urf-odatlar va tarixiy merosni o'rgatishga qaratilgan mashg'ulotlar o'quvchilarda milliy g'urur va vatanparvarlik hissini shakllantiradi. Darsdan tashqari faoliyatlar ta'lim-tarbiya jarayonining ajralmas qismi bo'lib, o'quvchilarning shaxs sifatida kamol topishida muhim o'rin tutadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ushbu jarayonga qo'llash orqali ma'naviy-axloqiy tarbiyaning samaradorligi yanada ortadi. O'quvchilar nafaqat bilim oladilar, balki ijtimoiy muhitda o'zini tutish, mas'uliyatni anglash, insoniy munosabatlar va qadriyatlarga hurmat bilan qarashni ham o'rganadilar. Shu bois darsdan tashqari mashg'ulotlar ta'lim tizimida shaxsiy o'sish, fuqarolik faolligi va axloqiy yetuklikni ta'minlashda beqiyos ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdurahmonov, T. O'quvchilarda ma'naviy-axloqiy fazilatlarni rivojlantirish: Nazariy asoslar va amaliy yondashuvlar. Toshkent: O'zbekiston xalq ta'limi nashriyoti. 2020-
2. Qodirov, S. Ta'lim jarayonida axloqiy tarbiya masalalari. Toshkent: Ma'naviyat va ma'rifat nashriyoti. 2019-y
3. Shodiyev, R. Darsdan tashqari faoliyatlar orqali o'quvchilarda ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish. Pedagogika ilmiy-tadqiqotlar jurnali, 45(3), 22-30. 2021-y
4. Mansurov, A. O'quvchilarda halol mehnat va axloqiy qadriyatlarni shakllantirish. Ta'lim va tarbiya, 8(4), 45-49. 2018y.

INTELLEKTUAL SALOHIYAT VA IJODKORLIK: TALABALARNING ILMIY TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH

Abdiyev Jahongir Ruzibayevich

Qashqadaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish bo'yicha o'rinbosar

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola talabalarning ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirishda zamonaviy metodlarning ahamiyatini tahlil qiladi. Maqolada interaktiv o'qitish metodlari, ilmiy konferensiyalar va tanlovlar, shuningdek, multidisipliner yondashuvlar talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish va ijodiy fikrlashni kuchaytirishga qanday yordam berishi haqida batafsil ma'lumot berilgan. Maqola ilmiy izlanishlarni amalga oshirishda

talabalarining kompetensiyalarini oshirishga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuvlarni o‘rganishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: *ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyasi, intellektual salohiyat, ijodkorlik, interaktiv o‘qitish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, onlayn kurslar, ilmiy konferensiyalar, ilmiy tanlovlar, multidisipliner yondashuv, kreativ fikrlash, innovatsion g‘oyalar, fanlararo aloqalar, ta’lim metodlari.*

Аннотация: *В данной научной статье проанализировано значение современных методов в формировании исследовательской компетентности студентов. В статье подробно рассматриваются, как интерактивные методы обучения, научные конференции и конкурсы, а также междисциплинарные подходы способствуют развитию интеллектуального потенциала студентов и усилению их креативного мышления. Статья направлена на изучение педагогических подходов, способствующих повышению компетенций студентов в процессе научных исследований.*

Ключевые слова: *исследовательская компетентность, интеллектуальный потенциал, креативность, интерактивное обучение, современные педагогические технологии, онлайн-курсы, научные конференции, научные конкурсы, междисциплинарный подход, креативное мышление, инновационные идеи, междисциплинарные связи, методы обучения.*

Hozirgi zamon ta’lim tizimida intellektual salohiyat va ijodkorlik talabalarining ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Ilmiy tadqiqotchilik, ta’lim jarayonining eng yuqori bosqichi sifatida, nafaqat bilimlarni o‘zlashtirishni, balki yangi g‘oyalarni yaratish va ilmiy nuqtai nazardan muammolarni hal qilishni ham o‘z ichiga oladi. Talabalarining intellektual salohiyatini rivojlantirish ularning ilmiy izlanishlar va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu maqolada intellektual salohiyat va ijodkorlikning o‘zaro bog‘liqligi, ularni shakllantirish metodlari va talabalarining ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirish yo‘llari ko‘rib chiqiladi.

Intellektual salohiyat – bu shaxsning bilimni o‘zlashtirish, yangi g‘oyalarni ishlab chiqish, analitik fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatidir. U akademik muvaffaqiyatning asosiy omillaridan biri bo‘lib, talabaning o‘z sohasida chuqur bilimga ega bo‘lishi va shu bilimni yangi shakllarda taqdim etish imkonini beradi. Ijodkorlik esa, o‘z navbatida, an’anaviy bilimlar asosida yangi g‘oyalar va qarashlar ishlab chiqish qobiliyati sifatida ifodalanadi. Ijodkorlik intellektual salohiyatning ajralmas qismi bo‘lib, talaba nafaqat mavjud bilimlarni o‘zlashtirish, balki ularni yangi, innovatsion yo‘llar bilan kengaytirish imkonini beradi.

Ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyasi esa, talabalar o‘z sohalarida ilmiy izlanishlar olib borish, olingan natijalarni tahlil qilish, ilmiy-texnikaviy jarayonlarni boshqarish kabi ko‘nikmalarga ega

bo'lishni anglatadi. Bu kompetensiya intellektual salohiyatni shakllantirish va ijodiy yondashuvlarni rivojlantirish uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qiladi.

Talabalar ilmiy tadqiqot ishlarini bajarish jarayonida o'z intellektual salohiyatlarini rivojlantiradilar. Tadqiqotning har bir bosqichi: mavzu tanlash, nazariy asos yaratish, eksperimentlar o'tkazish va natijalarni tahlil qilish talabalarni analitik fikrlashga o'rgatadi. Ilmiy izlanishlar davomida talabalar yangi g'oyalar yaratish, muammolarni hal qilish va olingan natijalarni kengroq kontekstda baholashga qodir bo'ladilar.

Ilmiy tadqiqotchilikda ijodkorlikni rivojlantirish uchun talabalar turli innovatsion yondashuvlarni qo'llashlari kerak. Masalan, muammolarni yangi usulda ko'rish, mavjud metodlarni takomillashtirish, yoki boshqa sohalaridan innovatsion g'oyalar va metodlarni olib kirish. Ijodkorlikni rivojlantirish uchun o'quvchilarni tengdoshlari bilan muhokama qilish, guruhli ishlash va kollektiv fikrlash jarayonlariga jalb qilish muhimdir.

Talabalarning ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirishda tajribali ilmiy rahbarlar va professor-o'qituvchilar mentorlik qilish muhim rol o'ynaydi. Ular talabalarga ilmiy ishlarni amalga oshirishda yordam berish, metodologik qo'llanma berish va ilmiy sohada mustahkam asos yaratish orqali ularning intellektual salohiyatlarini oshirishga yordam beradi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish talabalarga har bir ilmiy masalani chuqur tahlil qilish va uni turli nuqtai nazardan ko'rish imkonini beradi. Tanqidiy fikrlashning rivojlanishi ijodiy yondashuvni kuchaytiradi va ilmiy ishlarning sifatini oshiradi. Shuningdek, talabalar uchun real hayotdagi muammolarni ilmiy yondashuv orqali yechish ko'nikmasini rivojlantirish ham muhimdir.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar talabalarning ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirishda samarali vositalar sifatida xizmat qiladi. Interaktiv o'qitish metodlari talabalarga ilmiy materiallarni mustaqil ravishda o'rganish, ijodiy fikrlashni rivojlantirish va yangi g'oyalarni ishlab chiqish imkonini beradi. Bunday metodlar talabalarga an'anaviy o'qitish usullaridan farqli o'laroq, o'rganish jarayonida faol qatnashishni, o'z fikrlarini ifoda etishni va mustaqil tadqiqotlar olib borishni talab qiladi. Internetda mavjud bo'lgan onlayn kurslar va vebinarlar talabalarni ilmiy mavzular bo'yicha chuqur bilim olishga undaydi. Onlayn kurslar, ayniqsa, masofaviy ta'limda samarali bo'lib, talabalar istalgan vaqtda o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bunday kurslar ilmiy tadqiqotlar, metodologiya, tahlil usullari va ilmiy muloqot ko'nikmalarini o'rgatishda muhim rol o'ynaydi.

Ilmiy simulyatsiyalar va model ishlash – bu talabalar uchun real muammolarni yechish, ilmiy hodisalarni tasavvur qilish va ularni tahlil qilish imkonini beruvchi interaktiv o'qitish usulidir. Simulyatsiyalar talabalarga teoriyaga asoslangan bilimlarni amaliyotda qo'llash imkonini yaratadi, masalan, biologiya yoki kimyo fanlarida eksperimentlar simulyatsiyasini o'tkazish orqali.

Tahlil qilish, model yaratish, ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish uchun maxsus interaktiv platformalar mavjud. Masalan, ilmiy tadqiqotlarni o'tkazish va natijalarni tahlil qilishda talabalarga yordam beradigan statistik dasturlar va dasturiy ta'minotlar (SPSS, MATLAB, R) mavjud. Bu dasturlarni o'rganish va ulardan foydalanish talabalarni ilmiy jarayonlarga tayyorlaydi.

Ilmiy konferensiyalar va tanlovlar talabalarning ilmiy faoliyatga jalb qilinishini ta'minlaydi va ularning ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyasini oshirishga yordam beradi. Bu jarayon talabalarga ilmiy tadqiqotlarini taqdim etish, ilmiy fikr almashish va yangi g'oyalar ishlab chiqish imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, ular ilmiy jamoa bilan aloqalarni o'rnatib, ilmiy tarmoqda o'z o'rnini topishadi. Talabalar ilmiy konferensiyalar davomida o'z tadqiqotlarining natijalarini taqdim etish orqali o'z bilimlarini amaliyotga tatbiq etadilar. Bunday konferensiyalar talabalarni ilmiy dunyoga yaqinlashtirib, ularga ilmiy ishlarni taqdim etish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Konferensiyalar talabalarga o'z ishlari ustida boshqalar bilan fikr almashish imkoniyatini yaratadi. Tanqidiy fikrlarni eshitish, yangi qarashlarni kiritish va tanqidiy yondashuvni o'rganish ilmiy tadqiqotlarda yuqori sifatni ta'minlaydi. Ilmiy tanlovlar talabalarga o'z ishlari uchun rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash imkoniyatini yaratadi. Tanlovda g'olib bo'lish, talabaning ilmiy ishini yanada rivojlantirishga yordam beradi va uning ilmiy jamoalar bilan aloqalarini mustahkamlaydi. Talabalar uchun ilmiy tanlovlar va grantlar, o'zlarining ijodiy g'oyalarini tasdiqlash va amalga oshirish imkonini beradi. Bu metod orqali talabalar ilmiy izlanishlarida yangi yo'nalishlarni kashf etadilar va o'z natijalarini real hayotda qo'llashga muvaffaqiyatli yo'l olishadi.

Multidiscipliner yondashuvlar talabalarning ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi, chunki ular bir nechta sohalardan bilimlarni birlashtirishga undaydi va talabalarga ko'p qirrali fikrlashni rivojlantirish imkoniyatini beradi. Bu yondashuv turli fanlar o'rtasidagi aloqalarni o'rnatishga yordam beradi va yangi ilmiy metodlarni yaratishga undaydi. Masalan, matematika va fizika fanlarini birlashtirgan ilmiy tadqiqotlar talabalarga turli yondashuvlarni qo'llashga imkon beradi. Bu yondashuv ko'p qirrali ilmiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, talabalar biologiya, kimyo yoki tibbiyot kabi sohalarda fizika yoki matematika usullaridan foydalanish orqali yangi ilmiy yechimlar ishlab chiqishadi.

Multidiscipliner tadqiqotlar talabalarni yangi g'oyalar ishlab chiqishga va ularga nisbatan ijodiy yondashuvni rivojlantirishga rag'batlantiradi. Bunday yondashuv o'z sohalarida samarali ishlashga yordam beradi va talabalar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Turli fanlar o'rtasidagi aloqalar natijasida talaba o'z ishini yangi, innovatsion metodlar bilan kengaytirish imkoniga ega bo'ladi. Masalan, sun'iy intellekt va biologiya fanlari kombinatsiyasi tibbiyotda yangi davolash usullarini yaratishga imkon beradi.

Zamonaviy pedagogik metodlar, ilmiy konferensiyalar va multidiscipliner yondashuvlar talabalarning ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirishda samarali vositalar hisoblanadi.

Bular talabalarga ilmiy izlanishlar olib borishda yangi yondashuvlarni qo'llash, kreativ fikrlashni rivojlantirish va ilg'or ilmiy metodlarni o'rganish imkonini beradi. Shuningdek, ularning mustaqil fikrlash, innovatsion g'oyalarni ishlab chiqish va jamoa bilan ishlash kabi ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Talabalarining intellektual salohiyatini va ijodkorligini shakllantirish ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyasining rivojlanishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Ilmiy tadqiqotlar va innovatsion yondashuvlar orqali talabalar nafaqat mavjud bilimlarni o'zlashtiradilar, balki yangi ilmiy g'oyalar va yechimlar yaratishga ham qodir bo'ladilar. Zamonaviy pedagogik metodlar va interaktiv o'qitish usullari bu jarayonni yanada samarali qilish imkonini beradi. Talabalarni ilmiy izlanishlar va ijodiy faoliyatga jalb qilish ularning shaxsiy va professional rivojlanishida muhim omil hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Guskey, A. S., & Matusov, E. (2020). Pedagogy of Inquiry: Connecting Learning and Research in Higher Education. Routledge.
- 2.Biggs, J., & Tang, C. (2011). Teaching for Quality Learning at University. McGraw-Hill Education.
- 3.Carter, K., & Good, T. L. (2016). The Sage Handbook of Research on Teacher Education. Sage Publications.
- 4.Boud, D., & Tennant, M. (2017). Rethinking University Teaching: A Framework for the Effective Use of Learning Technologies. Routledge.
- 5.Brusilovsky, P., & Millán, E. (2015). User Modeling and Adaptation for Daily Living. Springer.

FORMATION OF 21ST CENTURY LANGUAGE TEACHING SKILLS BASED ON MODERN METHODS

Jessie Mark V. Balabat, Lpt.,

Maed Foreign English Language Specialist school № 71 , Karshi District

Annotation: *21st Century Skills are a set of essential competencies that prepare learners for success in an increasingly complex and digital world. These skills go beyond traditional academic knowledge and focus on critical thinking, creativity, communication, collaboration, and technological literacy.*

Keywords: *Digital literacy, media literacy, adaptability, flexibility, technological literacy, self-direction, creativity.*

Аннотация: Навыки 21 века - это набор важнейших компетенций, которые готовят учащихся к успеху во все более сложном и цифровом мире. Эти навыки выходят за рамки традиционных академических знаний и направлены на критическое мышление, креативность, коммуникацию, сотрудничество и технологическую грамотность.

Ключевые **слова**: цифровая грамотность, медиаграмотность, адаптивность, гибкость, технологическая грамотность, самоуправление, креативность.

Annotatsiya: 21-asr ko'nikmalari o'quvchilarni tobora murakkab va raqamli dunyoda muvaffaqiyatga tayyorlaydigan muhim *kompetentsiyalar* to'plamidir. Ushbu ko'nikmalar an'anaviy akademik bilimlardan tashqariga *chiqadi* va tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot, hamkorlik va texnologik savodxonlikka qaratilgan.

Kalit **so'zlar**: raqamli savodxonlik, media savodxonligi, moslashuvchanlik, moslashuvchanlik, texnologik savodxonlik, o'z-o'zini boshqarish, ijodkorlik.

In today's globalized and digital world, language teaching must adapt to new realities. Traditional methods are no longer sufficient to meet the demands of 21st-century learners. The formation of effective language teaching skills now requires integrating modern pedagogical approaches, technology, and a student-centered mindset. Teachers must be equipped not only with linguistic knowledge but also with skills in digital literacy, intercultural communication, creativity, and critical thinking

The key categories of 21st Century Skills include:

1. Learning and Innovation Skills (4Cs): include Critical Thinking; Creativity; Collaboration; Communication
2. Digital Literacy and Information Skills: include Information Literacy; Media Literacy; Technology Literacy
3. Life and Career Skills: include Flexibility & Adaptability; Leadership & Responsibility; Productivity & Time Management ;

Social and Cross Cultural Skills Benefits of 21st Century Skills for Learners

1. Enhances Problem-Solving Abilities– Learners develop critical thinking and creativity to address real-world challenges.
2. Prepares for Future Careers– Communication, collaboration, and technological literacy make students more competitive in the job market.
3. Improves Academic Performance– Active learning strategies help students retain and apply knowledge effectively.
4. Boosts Digital Competency– Learners become proficient in using technology and navigating the digital world responsibly.
5. Encourages Lifelong Learning– Adaptability and curiosity foster a mindset of continuous learning and self-improvement.
6. Strengthens Social and Emotional Skills– Collaboration and leadership help learners build meaningful relationships and teamwork abilities.

7. Develops Independence and Self-Direction– Encourages students to take responsibility for their learning and personal growth.

21st Century Skills in Language Teaching The 21st Century Skills Framework highlights essential abilities that students—and thus teachers—must master. In the context of language teaching, the key skills include:

1. **Critical Thinking and Problem Solving**– is the ability to analyze, evaluate, create and synthesize information to solve problems effectively rather than just memorize. Language Task should involve real-world problem solving activities, organize ideas logically, evaluate

information, respond thoughtfully in discussions and debates, analyze and develop solutions about the case studies, challenge students with riddles, and scenario-based puzzles.

2. **Creativity and Innovation**– is the capacity to generate new ideas, innovate, explore, imagine and think outside the box. It allows learners to express themselves in innovative ways, improving engagement and confidence in storytelling and creative writing like poems, short stories, narratives, presentations, drama and speeches. Encourage students to express learning through digital art/digital content creation, music, or video production.

3. **Collaboration**– refers to working effectively with others, including teamwork, communication, and interpersonal skills. Collaboration encourages interaction with peers, fostering confidence in speaking through teamwork, group discussions, assigning group projects or presentations requiring teamwork and collaborative tasks, and peer teaching.

4. **Communication**– develops oral and written communication through expressing thoughts clearly, listening actively, and conveying information effectively across various mediums. This includes assign speeches, talks, public speaking and class presentation, roleplaying scenarios where students act out real-life situations, video creation, and active listening exercises which includes comprehension.

5. **Digital Literacy**- integrating technology like interactive whiteboards, learning management systems (e.g., Moodle), AI tools (e.g., ChatGPT, Duolingo), and mobile learning apps.

6. **Global and Cultural Awareness**- teaching language alongside cultural contexts to foster international understanding. Preparing students to operate in multicultural environments

Modern Methods Supporting Skill Formation Several modern language teaching methods are instrumental in developing these skills:

1. **Task-Based Language Teaching (TBLT)** Focuses on meaningful communication through real-world tasks, encouraging autonomy and problem-solving. This could involve role playing, debates, or group presentations.

2. **Content and Language Integrated Learning (CLIL)** Students learn a subject and a second language simultaneously, promoting deeper learning and real-world application. Focusing on real life

communication and encouraging students to use English in practical situations. This helps them build confidence in speaking and listening.

3. Project-Based Learning (PBL)- students undertake complex projects that demand collaboration, critical thinking, and communication.

4. Blended and Flipped Classrooms- combines face-to-face teaching with online learning; students engage with materials at home and practice actively in class.

5. Gamification and Mobile Learning- using apps, games, and mobile tools to make learning interactive and accessible outside the classroom. Role of the Language Teacher In this new context, the teacher's role shifts from being a "knowledge transmitter" to being a facilitator, coach, and designer of learning experiences.

A modern language teacher must:

1. Continuously upgrade digital and pedagogical skills. 2. Foster autonomy in students.

3. Create inclusive, flexible, and motivating learning environments.

4. Assess students using both formative (ongoing) and summative (final) methods. Challenges

Technology Access: Not all students and teachers have access to modern tools. Training Gaps: Teachers need ongoing professional development to stay current. Resistance to Change: Some traditionalists may resist new methodologies. The formation of 21st-century language teaching skills based on modern methods is critical for preparing learners to thrive in a rapidly changing, interconnected world. Teachers must embrace innovation, adaptability, and lifelong learning to succeed in their new role.

REFERENCES:

1. Trilling, B., & Fadel, C. (2009). 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times. Jossey-Bass.
2. Richards, J. C. (2015). Key Issues in Language Teaching. Cambridge University Press.
3. González-Lloret, M., & Ortega, L. (2014). Technology-mediated TBLT: Researching Technology and Tasks. John Benjamins.
4. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge University Press.
5. Anderson, T. (Ed.). (2008). The Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University Press.

A GETAMEL- BASED ANALYSIS OF LEARNER INTENT IN ONLINE LEARNING FOR 21ST-CENTURY SKILLS AND DIGITAL LITERACY

Rozilawati Mahadi, Sharmini Abdullah, Faculty of Business and Communication,
Universiti Malaysia Perlis, 02600 Arau, Perlis, Malaysia

Latisha Asmaak Shafie, Academy of Language Studies, Universiti Teknologi
MARA, Cawangan Perlis, Kampus Arau, 02600 Arau, Perlis, Malaysia

Nasrullayeva Gulshan Samadovna, *The Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy (DTPI), 6VWG+J3J, Denau, Surxondaryo Viloyati, 190500, Uzbekistan*

Rafieqah Nalar Rizky, *Universitas Muhammadiyah Sumatera Utara, Jalan Mukhtar Basri No.3, Medan, 20238, Indonesia*

Amalia Nurul Muthmainnah, *Universitas 17 Agustus 1945 Surabaya, Jalan Semolowaru 45 Surabaya, Indonesia Fausta Ari Barata*

FAB Enterprise, Jalan Residen Sudirman 17 Surabaya, Indonesia

Abstract. *The COVID-19 pandemic has significantly accelerated the adoption of online learning across educational contexts, driving an urgent and widespread shift from traditional classroom instruction to digital learning environments. This rapid transformation has compelled both instructors and learners to engage with a range of Web 2.0 technologies, often with varied levels of readiness and digital competence. While some quickly adapted to this new paradigm, others encountered substantial challenges in navigating the digital landscape. Numerous theoretical frameworks have been proposed to explain technology adoption in education, among which the Technology Acceptance Model (TAM) has been one of the most widely applied. In response to the evolving complexities of digital learning, the model has undergone several extensions, including the development of the General Extended Technology Acceptance Model for E-Learning (GETAMEL). This paper reviews the GETAMEL framework to conceptualize learners' behavioral intent and use of technology in online learning environments. It further explores how these behavioral patterns are linked to the development of essential 21st-century skills and digital literacy, offering insights into how online education can be strategically enhanced to better prepare learners for a digitally driven world.*

Keywords: *Technology Acceptance Model, GETAMEL, online learning, learner behavior, digital literacy, 21st-century skills, user perception.*

Introduction. The COVID-19 pandemic acted as a catalyst for a global shift towards online learning, dramatically transforming education systems worldwide. Due to lockdowns and social distancing measures, educational institutions were compelled to adopt digital platforms, making virtual learning a central mechanism for the continuation of teaching and learning during the pandemic (Gonzalez et al., 2020). This sudden transition to online education has not only changed the way educators deliver content but also reshaped how students engage with learning materials, interact with instructors, and collaborate with peers. In this new paradigm, the role of technology in education has been brought into sharper focus, emphasizing the need for 21st-century skills—such as critical thinking, creativity, communication, collaboration, and digital literacy—which are essential for students to navigate an increasingly digital world. Digital literacy has become a cornerstone of educational success, particularly in online learning environments. It enables students to effectively engage with digital tools, critically analyze digital content, and collaborate using technology. The

pandemic has highlighted the necessity for learners to be proficient in both traditional academic competencies and digital skills, as these are integral to success in today's technology-driven world. Online learning environments, when properly leveraged, can serve as ideal platforms for fostering these essential competencies, provided that students have access to the right tools and adopt the necessary mindset. Simultaneously, the rise of Industry 4.0—marked by advanced technologies such as artificial intelligence, big data, and the Internet of Things (IoT)—has driven widespread digital transformation across many sectors, including education. The use of computer networks (e.g., internet, intranet, extranet) and Web 2.0 tools has allowed institutions to offer various instructional formats such as video lectures, online discussions, and interactive multimedia content, all of which enhance learning experiences and contribute to the development of digital competencies. However, this transformation has not come without challenges. While some students and educators have adapted to these new methods quickly, others have encountered significant barriers, including limited digital skills, insufficient access to technology, and resistance to adopting new learning methods (Rasheed et al., 2020).

The central issue that this paper addresses is the behavioral use of technology among learners and educators in online learning environments. While the shift to online education has opened up new possibilities, both instructors and learners have faced difficulties in adapting to these digital tools. Some have adopted technology quickly, while others have struggled with various barriers (Adnan & Anwar, 2020; Khalil et al., 2020). Furthermore, the rapid increase in online learning during the pandemic has highlighted the need for personalized learning approaches to meet the diverse needs of learners (Hussein & Al-Chalabi, 2020). Successful integration of technology into education requires not only addressing the barriers to technology adoption but also understanding how to tailor learning experiences to better serve the diverse needs of students. In light of these challenges, understanding the factors that influence learners' behavioral intent to use technology is crucial. The Technology Acceptance Model (TAM) has long been a widely used

framework for explaining how users accept and adopt new technology, with perceived ease of use and perceived usefulness as key predictors of technology adoption (Davis, 1989). However, in the context of rapidly evolving digital learning environments, the TAM model has been extended to accommodate additional factors, resulting in the General Extended Technology Acceptance Model (GETAMEL). This extended model offers a more comprehensive understanding of the internal and external factors influencing learners' willingness and ability to engage with technology in online learning contexts.

This study proposes GETAMEL as a grounding framework to conceptualize and analyze learners' behavioral use of technology in online learning. By investigating how learners perceive technology and how these perceptions influence their engagement with digital tools, this study aims

to explore how online learning can facilitate the development of both digital literacy and 21st-century skills. Specifically, the research will focus on the role of online learning platforms in fostering critical digital competencies necessary for students' success in the modern digital era. The study seeks to achieve its general objective of conceptualizing learners' behavioural use of technology in online learning by focusing on the following specific objectives: to investigate how

learners perceive their current experiences in using e-learning digital tools and virtual learning space platforms in online classrooms; and to analyse how learners' perceptions are influenced by external factors, which determine their attitude towards online teaching and their intention to use these digital tools. This study seeks answers to the following research questions:

1. How does the GETAMEL Model conceptualize learners' perceptions of their current experiences using e-learning digital tools and virtual learning space platforms in online classrooms?

2. How are learners' perceptions influenced by external factors that determine their attitudes toward online teaching and intention to use, as conceptualized in the GETAMEL Model?

This conceptual study will provide valuable insights into the teaching and learning process, specifically focusing on the factors that influence learners' acceptance of online learning tools during the pandemic. The study will examine six external variables—experiences, subjective norms, enjoyment, computer anxiety, self-efficacy, and cultural considerations—in relation to perceived usefulness and perceived ease of use in order to determine the acceptance of technology by users. The findings of this study will be highly relevant to curriculum designers and educators, providing them with a framework to design and implement effective online pedagogical strategies that address learners' diverse needs and promote greater technology acceptance.

Internal Constructs of the GETAMEL Model

The General Extended Technology Acceptance Model for E-Learning (GETAMEL), an extension of TAM, was introduced to broaden the understanding of technology acceptance by incorporating additional contextual variables. Developed by Abdullah and Ward (2016), GETAMEL examines how six external factors—namely experience, subjective norms, enjoyment, computer anxiety, self-efficacy, and cultural considerations—influence Perceived Usefulness (PU) and Perceived Ease of Use (PEOU), ultimately shaping learners' Behavioral Intention (BI) and Actual Use (AU) of online learning technologies.

Using meta-analytical techniques, Abdullah and Ward (2016) validated the influence of these external constructs on technology adoption intentions. Although the model was later tested on e-portfolio usage, the results were only moderately satisfactory. To date, there is a noticeable gap in empirical research applying the GETAMEL framework to investigate learners' acceptance of digital learning environments, particularly during crisis-induced shifts such as the COVID-19 pandemic. Therefore, this study seeks to explore how GETAMEL explains learners' readiness to transition from

traditional to online education and how its internal and external variables interplay to influence e-learning acceptance. The GETAMEL constructs created a basis understanding on how the external factors might influence the beliefs of learners in using technology. Perceived usefulness (PU) and perceived ease of used (PEU) might influence their attitude toward a given technology, their behavioral intention to use and their actual use of that technology (Park, 2009). Perceived usefulness (PU) refers to the degree to which a technology is perceived to be useful in achieving a specific task or goal and Perceived ease of use (PEU) refers to the degree to which a technology is perceived to be easy to use or learn. Through the internal TAM constructs, researchers tend to understand and interpret how the perception of users on a new technology determines their intention to adopt or reject the technology and their actual technology use.

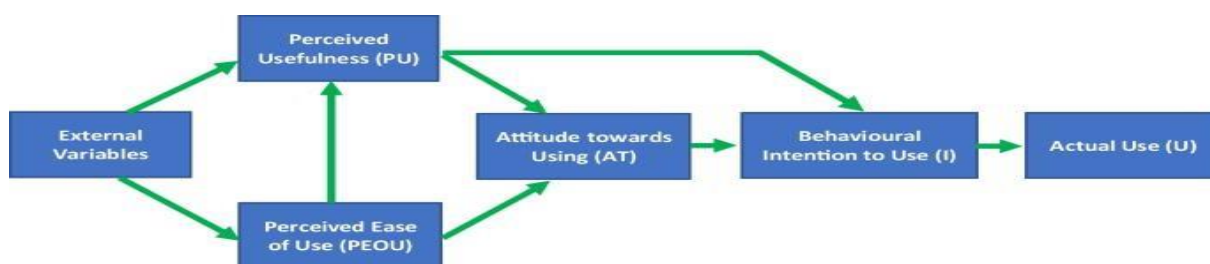

Figure 2: The General Extended of Technology Acceptance Model (GETAMEL) developed by Abdullah & Ward, 2016

By modeling this process, researchers and teachers can identify the potential adjustments that must be brought about by a new technology or system to make it more acceptable to users. For the past three decades, a range of issues were raised

concerning the internal constructs, such as the debate over whether ATT is a necessary construct in the TAM model (López-Bonilla & López-Bonilla, 2011; Nistor & Heymann, 2010; Teo, 2009; Ursavaş, 2013). Overall, the GETAMEL model provides a comprehensive framework for understanding the factors that influence technology acceptance and adoption. It has been used in various studies to investigate the acceptance of different types of technologies such as mobile banking, e-learning, and social media.

External Constructs of The GETAMEL Model

External factors in GETAMEL can have a significant influence on learners' use of technology. The model proposes that external factors such as enjoyment, self-efficacy, subjective norms, computer anxiety and experience can affect learners' perception of the technology and their intention to use it. The following Figure 3 shows the six external variables that have been included in the GETAMEL model.

TAM model explains to what extent that the users' beliefs influence the use and/or behavioral intentions. The model argues that perceived technology usefulness (PU) and perceived ease of use of technology (PEOU) influence Attitude to Use (ATT), which, in turn, influences Behavioral Intent to Use Technology (BI); and these main variables of TAM are influenced by external factors discovered in the GETAMEL model. That, as whole, can affect the positive or negative attitude of the users/learners towards using technology. Understanding how learners accepted the use of technology in their learning is valuable for designing future online learning systems.

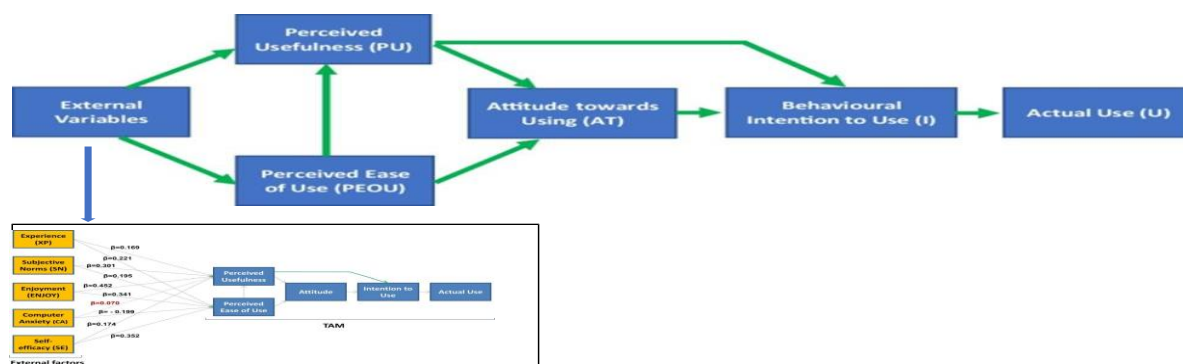

Figure 3: The External Variables of General Extended of Technology Acceptance Model (GETAMEL) developed by Abdullah & Ward, 2016.

GETAMEL is an extended research model provided by Abdullah and Ward (2016), after they examined 107 papers on the Technology Acceptance Model (TAM) in the context of e-learning adoption. They discovered that Self-efficacy (SE), Subjective Norms (SN), Enjoyment (ENJ), Computer Anxiety (CA), and Experience (EXP) are the most commonly used confirmed external factors for the TAM of 152 different external variables.

- Experience (EXP) - the amount and type of computer skills a person acquires over time,
- Subjective Norms (SN) - the person's perception that most people who are important to them believe that they should or should not perform certain behaviors. In the context of using e-learning, the Subjective Norm refers to the extent to which the learners perceive the pressure of members of their environment to use e-learning systems.
- Enjoyment (ENJ) - the extent to which the activity of using a particular system is perceived as enjoyable in itself, ignoring any performance implications of using,
- Self-efficacy (SE) - an individual's judgment about their own ability to perform specific
- Computer Anxiety (CA) - the individual's tendency to anxiety or fear of the current or future use of computers in general.

Figure 4: GETAMEL with the average path coefficients (β) found between the 5 external factors and learners' Perceived Ease of Use and Usefulness of e-learning systems (Abdullah, F., & Ward, R.R. (2016).

Based on the findings of Abdullah & Ward (2016), the best predictor of student's PEOU of e-

learning systems is Self-Efficacy ($\beta=0.352$), followed by Enjoyment ($\beta=0.341$), Experience ($\beta=0.221$), Computer Anxiety ($\beta=-0.199$) and Subjective Norm ($\beta=0.195$). The best predictor of student's PU of e-learning systems is Enjoyment ($\beta=0.452$), followed by Subjective Norm ($\beta=0.301$), Self-Efficacy ($\beta=0.174$) and Experience ($\beta=0.169$). Based on the relationships found between the five most commonly used external factors and learners' PEOU and/or PU of e-learning systems, GETAMEL identifies the key external factors for learners' acceptance of e-learning. This connection between all these factors are described in the following Figure 4.

Overall, external factors in GETAMEL can influence learners' use of technology by shaping their perceptions of the technology and their intention to use it. The learners' perception and behavioral attitudes towards the use of technology is conceptualized and explained in great details in the model. The extended model explains to what extent that the users' beliefs influence the use and/or behavioral intentions. The model argues that perceived technology usefulness (PU) and perceived ease of use of technology (PEOU) influence Attitude to Use (ATT), which, in turn, influences Behavioral Intent to Use Technology (BI); and these main variables of TAM are influenced by external factors discovered in the GETAMEL model. That, as whole, can affect the positive or negative attitude of the users/learners towards using technology. Through the GETAMEL constructs, researchers tend to understand and interpret how the perception of users on a new technology determines their intention to adopt or reject the technology and their actual technology use. By modeling this process, researchers and teachers can identify the potential adjustments that must be brought about by a new technology or system to make it more acceptable to users.

Conclusion. This paper presents the General Extended Technology Acceptance Model (GETAMEL) as a conceptual framework for understanding learners' behavioral use of technology in online learning, particularly within the context of intercultural education in South East Asia. By integrating both internal factors, such as Perceived Usefulness (PU) and Perceived Ease of Use (PEU), and external factors like self-efficacy, enjoyment, computer anxiety, subjective norms, and prior experience, the GETAMEL model provides a comprehensive view of how these elements influence learners' attitudes, intentions, and actual technology use in online environments.

The primary contribution of this work is to establish GETAMEL as a robust framework for examining technology adoption, acknowledging the complex interplay of cognitive, emotional, social, and cultural influences on learners' decisions to engage with online learning tools. In regions like South East Asia, where educational systems and technological access vary greatly, GETAMEL offers a fitting model for exploring these diverse influences. Moving forward, further research is needed to refine and validate the GETAMEL framework through both theoretical development and empirical studies. This research should focus on testing the framework's applicability across various cultural contexts and educational environments, particularly those with differing levels of

technological access. Additionally, from a practical standpoint, the GETAMEL framework offers valuable insights that can guide the design of online learning systems tailored to the cultural and technological realities of learners. Educators and institutions can leverage these insights to ensure that online learning platforms are accessible, relevant, and engaging for students from diverse backgrounds. Policymakers can also use this framework to identify and address barriers to technology adoption, facilitating wider acceptance of digital learning solutions.

In conclusion, GETAMEL provides a comprehensive and versatile model for understanding learners' engagement with technology in online learning, especially in intercultural contexts like South East Asia. By considering both internal perceptions and external factors, it offers a broader perspective on the challenges and opportunities learners face. Future research aimed at validating and refining this framework will contribute significantly to the development of more effective, inclusive, and culturally sensitive online learning environments.

REFERENCES

1. Abdullah, F., and Ward, R. (2016). Developing a General Extended Technology Acceptance Model for E-Learning (GETAMEL) by analysing commonly used external factors. *Comput. Human Behav.* 56, 238–256. doi: 10.1016/j.chb.2015.11.036
2. Adnan, M., & Anwar, K. (2020). Online learning amid the COVID-19 pandemic: Learners' perspectives. *Journal of Pedagogical Sociology and Psychology*, 2(1), 45–51. <https://doi.org/10.33902/JPSP.2020261309>
3. Davis, F.D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13(3), pp. 319-340.
4. Hussein, A., & Al-Chalabi, H. (2020). Pedagogical Agents in an Adaptive E-learning System.

ADABIYOT DARSLARIDA XXI ASR KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Sabirova Nasiba Ergashevna

Xorazm viloyati Pedagoglarni yangi metodikalarga
o'rgatish milliy markazi Tillarni o'qitish metodikasi kafedrası
mudiri, professor, filologiya fanlari doktori (DSc) sabnas1@yandex.ru +998904384950

Annotatsiya: *A.S.Pushkinning "Yevgeniy Onegin" she'riy romanini o'rganish mavzusi yuzasidan tavsiyalar berilgan. Muallif yashagan tarixiy davr va bu davr muammolarining asardagi tasviriga alohida to'xtalib o'tilgan. Asarning qisqacha mazmuni hamda darslikdagilarga qo'shimcha ravishda topshiriqlar berilgan. Asar tahlili yuzasidan zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ishlash misollar bilan tushuntirilgan. O'qituvchining shaxsiy ish tajribasidan yangi metod va mashqlar tavsiya etilgan. Asar va qahramonlari jahon adabiyotida o'zbek adabiyotidagi ayrim obrazlarga qiyosiy tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *she'riy roman, kollaboratsiya, kommunikativlik, kreativ fikrlash, kritik(tanqidiy) fikrlash, innovatsion*

Annotation: *In this methodological recommendation, recommendations are given on the topic of studying A.S. Pushkin's poetic novel "Eugene Onegin" in the 10th grade of literature. The historical period in which the author lived and the problems of this period are depicted in the work. A brief summary of the work and assignments are given in addition to those in the textbook. Working on the basis of modern pedagogical technologies in relation to the analysis of the work is explained with examples. New methods and exercises are recommended from the personal work experience of the teacher. A comparative analysis of the works and characters of some images in Uzbek literature in world literature is also done.*

Key words: *poetic novel, collaboration, communicativeness, creative thinking, critical (critical) thinking, innovative*

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning "...farzandlarimizda yoshlik chogʻidan boshlab kitobga mehr qoʻyish, mustaqil fikr yuritish, murakkab hayotiy vaziyatlarda toʻgʻri javob topish koʻnikmasini shakllantirishimiz, buning uchun tegishli tashkiliy ishlarni amalga oshirishimiz darkor..." degan fikrlari masalaning naqadar dolzarbligini yana bir bor taʼkidlaydi. Badiiy asar oʻqishga qiziqish adabiyot darslaridan boshlanishi uchun asarlarni oʻrganish va tahlil qilishning ahamiyati juda katta. Milliy oʻquv dasturiga asoslangan yangi avlod darsliklarda 4K yondashuviga alohida ahamiyat berilgan. 4K yondashuvi oʻz nomi bilan 4 ta tamoyilni oʻz ichiga oladi: Kollaboratsiya- bu jamoada ishlash koʻnikmasini shakllantirish orqali hamkorlikda ishlash, samarali fikr almashish jarayoni. Kommunikativlik- savol-topshiriqlar va mashgʻulotlar orqali fikrni aniq, ravshan ifodalash, suhbatdoshni tinglash va tushunish, maʼlumotni yetkazish paytida til vositalaridan unumli foydalanish. Kreativ fikrlash- innovatsion yechimlarni ishlab chiqish va ijodiy muammolarni hal qilish koʻnikmalariga ega boʻlish jarayoni. Kritik (tanqidiy) fikrlash- axborotni tanqidiy baholash, oʻz fikri va mulohazalarini shakllantirish koʻnikmalarini rivojlantirish, muammolarga tahliliy nuqtayi nazardan yondashish va mantiqiy fikrlash asosida oʻz nuqtayi nazarini shakllantirish. Yangi innovatsion yondashuv natijasini oʻquvchining dunyoqarashi, kreativ fikrlashi, nutqini sharoitga mos tarzda ifodalay olishida koʻrish mumkin boʻladi. Innovatsion yondashuvni qoʻllashdan asosiy maqsad oʻquvchilarga nafaqat bilim berish, balki olgan bilimlarini hayotda qoʻllay olishga oʻrgatishdan iborat. Yangi 10-sinf adabiyot oʻquv dasturida rus adabiyotining atoqli namoyandasi A.S.Pushkinning "Yevgeniy Onegin" sheʼriy romanini oʻrganish jarayonida 4K modeli koʻnikmalarini shakllantirishga yoʻnaltirilgan topshiriqlar dars samaradorligini oshirishga bevosita yordam beradi. Asarni oʻrganishning 3-darsida metod va mashqlar ustida ishlanadi. Kollaboratsiya. Asarni oʻrganish jarayonida sinf oʻquvchilari darajasi va saviyasidan kelib chiqib "FSMU" texnologiyasidan foydalanish ham samara beradi. Ushbu texnologiya munozarali masalalarni hal etishda, bahs-munozaralar oʻtkazishda qoʻllanilishi mumkin, chunki bu texnologiya oʻquvchilarni oʻz fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va oʻz fikrini boshqalarga oʻtkazishga, ochiq holda

bahslashishga, shu bilan qatorda o`quvchilarning, o`quv jarayonida egallagan bilimlarini tahlil etishda, qay darajada egallaganliklarini baholashga hamda bahslashish madaniyatiga o`rgatadi. Ushbu texnologiya o`quvchilarga tarqatilgan oddiy qog`ozga o`z fikrlarini aniq va qisqa holatda ifoda etib, tasdiqlovchi dalillar yoki inkor etuvchi fikrlarini bayon etishga yordam beradi. Har bir tinglovchiga FSMU texnologiyasining bosqichlari yozilgan qog`ozlar tarqatiladi:

F- fikringizni bayon eting.

S- fikringizni bayoniga sabab ko`rsating.

M- ko`rsatgan sababingizni isbotlab misol (dalil) keltiring.

U- fikringizni umumlashtiring.

FSMU texnologiyasi

Fikr:Yevgeniy Onegin –samimiy inson, u dilidagi gaplarni Tatyanning qalbini jarohatlab bo`lsa-da bayon etadi, ehtimol, uni ayaydi.Uning pok sevgisiga ishonadi-yu, o`ziga ishonolmaydi.

Sabab: Onegin soxtalikdan jirkanadi, o`zi yashab turgan jamiyat hayotidan bezgan, lekin shu jamiyat qonun –qoidalar bilan yashashga mahkum.

Misol: Bo`lsaydi ilk xayol-u havas, Jami go`zalliklarga evaz –

Faqat sizni tanlardim, xolos....Etmoq kerak o`zni idora;

Sizni har kim tushunmas bizdek; G`amga yo`llar tajribasizlik”.

Umumlashtirish: Onegin o`zi yashab turgan jamiyatning ipsiz bog`langan tutquni, u bu iplarni uzolmaydi, uzishga harakat qilmaydi va oxir-oqibat baxtsizlikka yuz buradi. Qishloqda ko`rganiTatyanaga bo`lgan muham tuyg`ular muhabbat ekanligini juda kech anglaydi.

“Svetofo” mashqi . Bu mashqni amalga oshirish uchun o`quvchilar soniga teng yashil, qizil va sariq kartochkalar bo`lisahi kerak. Oldindan mavzuga oid tezislar tayyorlanadi. Tezis bilan rozi bo`lgan o`quvchi yashil, rozi bo`lmagan-qizil, ikkilangan o`quvchi-sariq kartochkani yuqoriga ko`taradi.Tezis yuzasidan farqli fikrlar yuzasidan munozara kelib chiqadi.O`quvchilarga o`z fikrini asoslash taklif etiladi. 1-tezis

Onegin aqlli, bilimdon, lekin xudbin shaxs.

2-tezis

Onegin Tatyani sevadi, biroq uning muhabbatini rad etadi, chunki u oila qursa, tez bu hayotdan bezishi oqibatida uni baxtsiz qilib qo`yishdan qo`rqadi.

Ushbu mashq o`quvchilarning mustaqil fikrini bilib olishga imkon beradi.O`quvchilarda o`z fikrini asoslash, o`z nuqtai nazarini himoya qilish asoslash qobiliyati rivojlanadi

Kritik (tanqidiy) fikrlash .“Qabul qildim, rad etdim” mashqi.

Bu mashq asarni o`rganib bo`lgandan so`ng tahlil jarayonida tashkil qilinadi. O`quvchi asar qahramonlaridan ibrat olish mumkin bo`lgan yoki saqlanish joiz bo`lgan jihatlariga to`xtalib o`tadi.

Qabul qildim	Rad etdim
Oneginga xos samimiyatni	Oneginga xos xudbinlikni
atyanaga xos vafodorlikni	Oneginga xos beqarorlikni

Kreativ fikrlash .“Taxayyul” mashqi. Mashq shartiga ko‘ra o‘quvchilarga asarni mantiqan davom ettirish topshiriladi. O‘quvchilarga 2 mavzudan birini tanlash va yozish topshiriladi.

1. Onegin va Tatyana qishloqdagi uchrashuvini eslang, Onegin qizning muhabbatini rad qilgan o‘rindan sal oldinroqqa o‘tib, asarni qayta yozishga urinib ko‘ring. Onegin baxtli bo‘la olarmikan?

2. Asarning davomini yozishga urinib ko‘ring. Asar qahramonlari taqdiri baxtli yakun toparmikan.?

Kritik (tanqidiy) fikrlash. Bahs-munozara darsi

Asar matni ustida ishlab, muhokama jarayoni yakunlangach, asar yuzasidan bahs-munozara tashkil etiladi. Bu jarayonda quyidagi savollar ustida ishlanadi:

1. Asar yakunida sizda kanday kayfiyat paydo bo‘ldi? Nega, buning sababchisi kim?

2. Asar yakunidagi Tatyana harakatlariga qanday baho berasiz? Tatyana Oneginni sevganini tan olgan holda, uning muhabbatini rad etadi. Tatyana endi baxtli yashay oladimi? Onegin bilan ketish haqidagi fikrga qanday qaraysiz, axir Onegin Tatyana birinchi va sof muhabbati edi-

3. Qishloqdagi Tatyana va kibor jamiyat xonimi Tatyana. Onegin nega o‘z muhabbati haqida ikkinchisiga so‘zlamogda? Oneginni tushunishga urinib ko‘ring.

4. Tasavvur qiling. Sizda Tatyana maslahat berish imkoniyati bor. Eng so‘nggi lahzalarda unga qanday maslahat bergan bo‘lar edingiz? Oneginga-chi?

5. “Qaytar dunyo” iborasi Onegin taqdiriga qay darajada mos tushadi. Bu unga berilgan jazo (Tatyana ko‘z yoshlari, Yosh lenskiyning bevaqt xazon bo‘lgan umri uchun) desak xato bo‘lmaydimi?

Kollaboratsiya. “Qiyoslash” mashqi. Mashq guruhda ishlash asosida tashkil etiladi va mohiyati shundan iboratki, o‘rganilgan adib ijodi asari yoki qahramonlarini jahon va o‘zbek adabiyoti namunalari bilan qiyoslash va xulosa qilish. (O‘quvchilar qiynalgan o‘rinlarga yo‘nalish berish, misollar topishga ko‘maklashish, to‘g‘ri xulosalay olishiga yordamlashish maqsadga muvofiq.)

Erkin Vohidovning “Ruhlar isyoni” dostoni	A. Oripovning “Jannatga yo‘l” dostoni	A. S. Pushkin Yevgeniy Onegin»
Bosh qahramon Nazrul Islom o‘z vatani ozodligi, mustaqilligi uchun kurashga otlangan chin vatanparvar, davr muammosini o‘z vaqtida anglaydi, insonlarni ogohlikka chorlaydi, biroq...	Bosh qahramon Yigit shoir edi. Biroq jannatga ikki paysa savobi yetmay e’tiroz bildirganida Alloh bergan iste’dodidan unumli foydalana olmagan, ya’ni xalq dardini kuylay olmaganini aytganlarida so‘zsiz tan oladi.	Adabiy tanqidchi Vissarion Belinskiy bu asarni «rus tarixining ensiklopediyasi» deb ataydi. “Yevgeniy negin” romani syujeti uchun muhabbat mavzusi asos bo‘lib xizmat qilsa ham Pushkin unda jamiyat muammolarini tasvirlaydi. Romanda oddiy kundalik muammolarga to‘la qishloq dvoryanlarining zerikarli va poytaxt aslzodalarning mazmunsiz hayoti aks ettirilgan.

Shoirlik –bu shirin jondan kechmakdir, limmo-lim fidolik mayin ichmakdir.
Bu satrlar **Erkin Vohidovning** ustoz shoir Mirtemir xotirasiga bag‘ishlangan she’ridan olingan. Lekin ular, ayni paytda, jamiki shoirlarning asl mohiyatini, shoirlikning mohiyatini ochishga safarbar etiladi. Shirin jondan faqat so‘z, ohang, bo‘yoq, mavzu topish uchungina kechilmaydi. Balki birinchi navbatda xalq manfaatini himoya qilish, ulug‘ g‘oyalarga, adolat va haqiqatga qalqon bo‘lish uchun kechiladi.

“Qiyoslash” mashqi

Pushkin “Yevgeniy Onegin” she’riy romani	Alber Kamyu “Begona” qissasi	O‘tkir Hoshimov “Bahor qaytmaydi” qissasi
Onegin	Merso	Alimardon To‘rayev
Nima uchun Onegin jamiyatda ortiqcha odam? uzoq muddatli munosabatlarni o‘rnatishga qodir emas, chunki bu uni tezda zeriktirdilar. Qishloqi qo‘shnilar bilan muloqot qilishni xohlamaydi, yolg‘izlikni afzal ko‘radi. Shaharda esa Onegin o‘ziga yoqmagan jamiyatda ularga yoqish uchun harakat qilib, yashashga majbur, qaysidir ma’noda mahkum.	Merso esa odamlar tomonidan o‘ylab topilgan qoidalarga bo‘ysunmagani uchun jamiyatdan “begona” ga aylanadi. Mersoni bir begunohni behosdan otib qo‘ygani uchun emas, qoidalarga rioya qilmay yashagani uchun o‘limga hukm qiladilar	Alimardon juda iste’dodli, o‘z do‘stining muhabbatini tortib olib, unga xiyonat bilan muhabbatiga erishadi. Ammo bularning hech birining qadriga yetmaydi, oxir-oqubat shon-shuhratidan ham , oilasidan ham ayrilib, el nazaridan qolib, o‘zini o‘zi, yolg‘izlikka mahkum etadi.
Xulosa: Shoir aytganidek”Taqqirni qo‘l bilan yaratur inson”.Inson o‘z hayot yo‘lini o‘zi belgilash, qaysi yo‘ldan yurishni tanlash imkoniyatiga ega, faqat bu yo‘l adog‘i rohat-farog‘atmi yoki cheksiz g‘am-anduh , bu uning o‘z amallariga bog‘liq ekan.		

Asarning Ikkinchi bobi qabr tasviri va o‘lim haqidagi munozaralar bilanyakunlanadi. Muallif hamma narsa ikkinchi bobdagidek baxtli bo‘lmasligidan ogohlantiribgina qolmay, qahramonlarga: hayotni qadrlang, hali yoshsiz, do‘stlar qadriga yeting, bu baxtning har bir lahzasini qadrlang, o‘zgalar fikri uchun o‘zligingizni qurbon qilmang deb aytayotgandek tuyuladi. Kasal bo‘lganimizda sog‘lik, kambag‘allashganimizda boylik, keksayganimizda yoshlik qadriga yetganimiz kabi biz o‘zimiz uchun aziz insonlarni vaqtida qadrlay olmaymiz, afsuski, ba’zan juda kech bo‘ladi. Asar qanchalik chuqur tahlil qilinsa, yozuvchining aytmoqchi bo‘lgan gapi oydinlasha boradi. Asarni tahlil qilish jarayonida qahramonlar taqdiri, kechinmalari, tuyg‘ularini tushunishga urinish orqali o‘quvchilarda darddoshlik hissi shakllantiriladi. Bugungi muvaffaqiyat- kechagi xatolar samarasi. Qahramon taqdiri misolida kecha va bugunni tahlil qila olgan o‘quvchi hayotiy vaziyatlarda hayotiy savollarga hayotiy javob, munosib javob, to‘g‘ri javob topa olishiga ishonamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev. Sh. M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan quramiz. - T.: O‘zbekiston, 2017.
2. Adabiyot. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 10-sinfi uchun darslik. yangi nashr. Toshkent. 2022.
3. Naim Karimov. Tarjima san’ati va jahon adabiyoti. “Jahon adabiyoti” jurnali, 2017-yil, 10-son.
4. Akram Uzoqov. “Mustaqil davlatlar hamdo‘stligi xalqlari adabiyoti” (Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent, 2007) o‘quv qo‘llanmasi.

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISH SHAROITIDA O'QUVCHILARDA XXI ASR KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY STRATEGIYALARI

Shodiyeva Matluba Jo'rayevna

Qashqadaryo viloyati pedagogik mahorat markazi,
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrası mudiri
Pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent

Annotatsiya: *Ushbu maqolada uzluksiz kasbiy rivojlanish sharoitida o'quvchilarda xxi asr ko'nikmalarini shakllantirishning zamonaviy strategiyalari yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *uzluksiz kasbiy rivojlanish, XXI asr ko'nikmalari, hayot davomida o'qitish, raqamli kompetensiya, o'zaro hamkorlikda o'rganish, moslashuvchan, shaxsiylashtirilgan o'rganish.*

Ta'lim sifatini oshirish hamda o'qituvchilarning kasbiy va metodik mahoratini yuksaltirish — davlat siyosatida ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Bu jarayon mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlash, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash hamda ta'lim tizimida izchil islohotlarni amalga oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, globallashtirish va raqamli transformatsiya davrida ta'lim tizimiga bo'lgan talablar tubdan o'zgarmoqda. Endilikda ta'lim faqat bilim berish bilan cheklanmasdan, o'quvchilarni XXI asr ko'nikmalariga ega bo'lgan, ijodiy fikrlovchi, mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxslarga aylantirishga qaratilishi kerak. Bu vazifalarni amalga oshirish uchun pedagoglarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishning akmeologik yondashuvlarga asoslangan mexanizmini ishlab chiqish ustuvor vazifalardan biriga aylanib bormoqda.

O'qituvchilarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida akmeologik yondashuv — kattalar ta'limi mazmuni, ta'lim texnologiyalari, katta yoshdagilarni o'qitishda funktsionallikdan rivojlanishga o'tish, o'qituvchining ichki potensialini rivojlantirish, o'zini o'zi anglash va boshqarish, faollashtirish, rivojlantirish imkoniyatlari orqali uzluksiz kasbiy rivojlantirish sifatini salmoqli oshirishga hissa qo'shadi. Akmeologik yondashuvda eng yuqori kasbiy malakalar va natijalarga erishish muammolari tadqiq qilinadi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida akmeologik yondashuvning mohiyati kasbiy motivlarni rivojlantirish, akmeologik moyillik va potensialni rag'batlantirish, pedagogik faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun individual imkoniyatlarni aniqlash va umumli foydalanish, o'zini o'zi rivojlantirishga intilish, ta'lim va tarbiya masalalarini muvaffaqiyatli hal etish, mustaqil fikrlash va izlanish, ijodiy tafakkur qilish, tadqiqotchilik, modellashtirish, konstruksiyalash, intellektual, hissiy, irodaviy va amaliy o'zini o'zi uzluksiz takomillashtirish, ta'lim sifatini oshirish bilan belgilanadi. Bizningcha, uzluksiz kasbiy rivojlanish — bu o'qituvchining o'z kasbiy bilim va ko'nikmalarini zamonaviy talablar asosida yangilab borish jarayonidir. Bu nafaqat malaka oshirish kurslari, balki o'qituvchining o'z ustida ishlashi, raqamli platformalarda ishtiroki, professional hamjamiyatlarga qo'shilishi, tadqiqot olib borishi va amaliy

tajriba almashishini ham o'z ichiga oladi. So'nggi yillarda uzluksiz kasbiy rivojlanish bo'yicha quyidagi global tendensiyalar kuzatilmoqda:

- Hayot davomida o'qitish ("lifelong learning");
- Raqamli kompetensiyalarning ustuvorligi;
- O'zaro hamkorlikdagi o'rganish (peer learning);
- Moslashuvchan, shaxsiylashtirilgan o'rganish uslublari.

Yuqoridagilardan ko'rinadiki, uzluksiz kasbiy rivojlanish orqali o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish mumkin.

XXI asrda muvaffaqiyatli shaxsni shakllantirish uchun quyidagi asosiy ko'nikmalar muhim hisoblanadi: **Tanqidiy fikrlash (Critical Thinking)**. Bu — axborotni chuqur tahlil qilish, fakt va dalillar asosida xulosa chiqarish, muammolarni oqilona hal qilish ko'nikmasidir. Tanqidiy fikrlovchi shaxs muayyan fikr yoki g'oyani savol ostiga qo'yadi, ishonchlilikni tekshiradi va mustaqil qaror qabul qila oladi. **Ijodkorlik (Creativity)**. Ijodkorlik — yangicha fikrlash, innovatsion g'oyalarni ilgari surish, mavjud muammolarga noodatiy va samarali yechimlar topish qobiliyatidir. Bu ko'nikma insonning yangi mahsulot yoki g'oya yaratishdagi salohiyatini ifodalaydi. **Hamkorlikda ishlash (Collaboration)**. Hamkorlik — boshqalar bilan samarali jamoa bo'lib ishlash, umumiy maqsad sari birgalikda harakat qilish, fikr almashish va vazifalarni birga bajarish qobiliyatidir. Bu ko'nikma o'zaro hurmat, mas'uliyat va ishonch asosida shakllanadi. **Kommunikatsiya (Communication)**. Kommunikatsiya — o'z fikrini aniq, tushunarli va samarali ifodalash, tinglay olish hamda boshqalar bilan muloqot qilish mahoratidir. U yozma va og'zaki nutq orqali axborot almashishni qamrab oladi. **Raqamli savodxonlik (Digital Literacy)**. Raqamli savodxonlik — zamonaviy texnologiyalar va internetdan to'g'ri, xavfsiz va samarali foydalanish ko'nikmasidir. Bu ko'nikma axborotni qidirish, tahlil qilish, yaratish va ulashishni o'z ichiga oladi. **Madaniyatlararo kompetensiya (Intercultural Competence)**. Bu — turli madaniyat vakillari bilan o'zaro hurmat va tushunish asosida muloqot qila olish, madaniy xilma-xillikni qadrlash va inklyuziv muhitda ishlay olish qobiliyatidir. **Muammolarni hal qilish ko'nikmalari (Problem Solving Skills)**. Bu — murakkab vaziyatlarda yechim topish, muammolarni aniqlash, tahlil qilish va samarali hal etish qobiliyatidir. Muammoni bosqichma-bosqich yechishga yo'naltirilgan strategik fikrlashni talab qiladi. **Moslashuvchanlik va tashabbuskorlik (Adaptability and Initiative)**. Moslashuvchanlik — o'zgaruvchan sharoitlarga tez moslasha olish, yangi vaziyatlarga tayyor bo'lishdir. Tashabbuskorlik esa — o'z fikrini ilgari surish, yangi loyihalarni boshlash va faol bo'lish istagini bildiradi.

Ushbu ko'nikmalarni o'quvchilarda rivojlantirishda o'qituvchining o'zi ana shu malakalarga ega bo'lishi talab etiladi. Bu esa uzluksiz kasbiy rivojlanishni taqozo qiladi.

Pedagogik kuzatuvlarimiz bugungi kunda quyidagi metod va yondashuvlar XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishda eng samarali ekanligini ko'rsatdi:

a) STEAM yondashuvi: fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani integratsiyalash orqali o'quvchilarni real muammolarni hal qilishga yo'naltiradi.

b) CLIL (Content and Language Integrated Learning): fan va til o'rtasidagi integratsiya orqali kommunikativ ko'nikmalar rivojlanadi.

c) Flipped Classroom (aralash sinf): o'quvchilar darsdan oldin asosiy nazariyani mustaqil o'zlashtiradi, dars vaqtida esa amaliyot, muhokama va muammolarni hal qilishga e'tibor qaratiladi.

d) Loyihaga asoslangan o'qitish (Project-Based Learning): o'quvchilar mustaqil yoki jamoaviy loyihalar ustida ishlaydi, bu esa tanqidiy fikrlash va hamkorlikni rivojlantiradi.

Shunga ko'ra zamonaviy o'qituvchilar uzluksiz rivojlanishning quyidagi strategiyalari orqali o'zini o'zi kasbiy rivojlantirishi muhim ahamiyat kasb etadi:

- Mikro-o'rganish (Microlearning): qisqa, intensiv darslar (video, podkastlar, testlar) orqali ma'lumotni tez va samarali o'zlashtirish.

- Raqamli platformalar: Coursera, Udemy, EdX, Khan Academy, Moodle, Google Classroom orqali kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish.

- Mentorlik tizimi: tajribali o'qituvchilarning yoshlarga murabbiylik qilishi orqali bilim va ko'nikmalar uzatish.

- Professional o'quv hamjamiyatlari (PLC): hamkasblar bilan birgalikda o'rganish, tajriba almashish.

- Aks ettiruvchi pedagogika (Reflective Teaching): o'z faoliyatini tahlil qilish, xatolardan saboq olish. Xulosa shuki, uzluksiz kasbiy rivojlanish – bu XXI asr o'qituvchisining professional hayotining ajralmas qismidir. Bu jarayon nafaqat o'qituvchining o'z malakasini oshiradi, balki o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishning ham asosiy omiliga aylanadi. Zamonaviy metodika va strategiyalarni qo'llash orqali ta'lim jarayoni interaktiv, moslashuvchan va global mehnat bozoriga tayyorlovchi sifatida shakllanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullayev F.R. (2023). O'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarining shakllanganligini baholash. Педагогик ва психологик тадқиқотлар, 1 (1), 10–17. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7548737>
2. Raximov O.D. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. Qarshi, TATU qarshi filiali, 2014. -64 b.
3. Shodiyeva M. Zamonaviy andragogik amaliyotni tashkil etishning samarali shakl va usullari // Xalq ta'limi jurnali. 2024. №3. 4-7-b.

TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA O'QUVCHILARNING XXI ASR KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Xudoyberdiyeva Jumagul Amanovna

Andijon viloyati PMM "Pedagogika va psixologiya, ta'lim texnologiyalari" kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Axborot texnologiyalari va globallashuv hayotning barcha jabhalarini shiddat bilan o'zgartirayotgan bugungi dunyoda ta'lim tizimi oldida yangi vazifa – o'quvchilarni XXI asrda muvaffaqiyatli hayot va mehnatga tayyorlash vazifasi turibdi. An'anaviy ta'lim yondashuvlari va o'qitish usullari endi yangi davr talablariga to'liq javob bera olmayapti. Bugungi kunda asosiy bilimlardan tashqari, bolalarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot va hamkorlik, moslashuvchanlik va moslashuvchanlik, axborot savodxonligi va hissiy intellekt kabi asosiy kompetensiyalarni rivojlantirish zarur. Bu ko'nikmalarni juda erta yoshdan boshlab, boshlang'ich sinfdan boshlab shakllantirish ta'lim jarayonining eng muhim maqsadiga aylanadi.

Kalit so'zlar: Texnologiya, empatiya, stress, Afisha, globallashuv, tanqidiy fikrlash, intellekt, kompetensiya, hissiy intellekt.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari dunyoni faol o'rganish bosqichida bo'lib, aynan shu davrda ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun poydevor qo'yiladi. Ta'lim muhiti nafaqat akademik bilimlarni taqdim etishi, balki zamonaviy jamiyatda hayot uchun zarur bo'lgan shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish uchun sharoit yaratishi kerak. Boshlang'ich sinflarda ta'lim va tarbiyaning zamonaviy usullarini joriy etish bolalarning yanada moslashuvchan, ijodiy va o'ziga ishongan, murakkab muammolarni hal qilishga tayyor bo'lib, atrofdagilar bilan samarali munosabatda bo'lishiga yordam beradi.

O'quvchilarda ta'lim jarayonida shakllantirilishi kerak bo'lgan XXI asrning asosiy ko'nikmalari.

O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish – O'quvchilarga o'quv materialini yaxshiroq tushunishga, tadqiqot o'tkazishga va turli ta'lim vazifalarini yengishga yordam beradi. Bu mahorat o'rganishni ongliroq va samaraliroq qiladi va akademik martaba muvaffaqiyatiga hissa qo'shadi.

Ijodkorlik va innovatsion fikrlashning ta'limdagi o'rni - Talabalarga san'at, fan va texnologiya kabi turli sohalarida o'zini namoyon qilish imkonini beradi. Yangi g'oyalarni yaratish va noan'anaviy yechimlarni topish qobiliyati ularning o'qishlarida va kelajakdagi kasbiy faoliyatida yanada muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradi. Ijodiy fikrlash aqliy moslashuvchanlikni rivojlantiradi, bu tez o'zgaruvchan dunyoda ayniqsa muhimdir.

Muloqot va hamkorlik ko'nikmalari o'quvchilarda rivojlantirish- Sinf doshlar va o'qituvchilar bilan muvaffaqiyatli o'zaro munosabatlarni osonlashtiradi, ijtimoiy va shaxslararo vakolatlarni yaxshilaydi. Jamoada ishlash va samarali muloqot qilish qobiliyati nafaqat maktabda, balki kelajakdagi kasbiy hayotda ham muhim elementga aylanadi. Ushbu ko'nikmalar jamoada ishni muvaffaqiyatli boshqarish va tashkil etish uchun zarur bo'lgan yetakchilik fazilatlarini ham rivojlantiradi.

O'quvchilarda axborot savodxonligini shakllantirish- Maktab o'quvchilariga global axborot makonida faol ishtirok etish imkonini beradi. Turli manbalardan ma'lumotlarni topish, baholash va

ulardan foydalanish qobiliyati ularni xabardor va mas'uliyatli fuqaro bo'lishga yordam beradi. Ushbu ko'nikmalar, shuningdek, axborot va texnologiyalar bilan ishlash zaruriy shart bo'lgan kelajakdagi martaba uchun tayyorlanishga yordam beradi.

O'quvchilarni moslashuvchanlikka o'rgatish-O'quvchilarga yangi sharoitlarga muvaffaqiyatli moslashishga va yangi narsalarni o'rganishga imkon beradi, bu dunyodagi va mehnat bozorida doimiy o'zgarishlar sharoitida ayniqsa muhimdir. Tez moslashish va yangi ko'nikmalarni o'rganish qobiliyati ularni yanada raqobatbardosh va har qanday professional qiyinchiliklarga tayyor qiladi.

Hissiy intellekt va his-tuyg'ularini boshqarish qobiliyatini o'quvchilarda shakllantirish - O'quvchilarga stressni yaxshiroq yengish, nizolarni hal qilish va sog'lom shaxslararo munosabatlarni o'rnatishga yordam beradi. Ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish shaxsiy o'sish va o'z-o'zini rivojlantirishga yordam beradi, o'quvchilarni yanada ongli va empatik qiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida bu ko'nikmalarni shakllantirish ta'lim jarayoniga turli metod va yondashuvlarni joriy etish, ana shu asosiy kompetensiyalarni rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratishni taqozo etadi. Keling, har bir mahorat uchun alohida strategiya va usullarni ko'rib chiqaylik.

O'quvchilarni tanqidiy fikrlashga o'rgatish

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun siz "Agar nima bo'lsa?" o'yinidan foydalanishingiz mumkin, bu yerda o'quvchilarni taxminiy vaziyatlarni hal qilish yo'llarini o'ylab topishadi va muhokama qilishadi, masalan, "Agar shahardagi barcha suv yo'qolsa nima bo'ladi?" Qahramonlarning xatti-harakatlari va oqibatlarini muhokama qilish orqali ertak va hikoyalarni tahlil qilish ham foydalidir. Vazifalarni rejalashtirish yoki sinfni tashkil qilish kabi amaliy muammolarni hal qilish ham ushbu ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

O'quvchilardagi ijodkorlikni rivojlantirish

O'z hikoyalaringizni, chizmalaringizni yoki qo'l san'atlaringizni yaratish kabi ijodiy vazifalarni rag'batlantiring. Loyiha faoliyati, masalan, mini-bog' yaratish yoki qo'g'irchoq teatri sahnalashtirish, ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi. O'yinlar va rolli o'yinlardan foydalanish o'quvchilarga senariylar va belgilar bilan chiqish orqali ijodkorlikni rivojlantirishga yordam beradi.

Ta'lim jarayonida muloqot va hamkorlikni shakllantirish

Afisha yaratish yoki birgalikda hikoya yozish kabi guruh loyihalari jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Har bir o'quvchi ma'lum bir mavzuda gapira oladigan ijtimoiy doiralar muloqot qobiliyatlarini yaxshilashga yordam beradi. Hamkorlikni rivojlantirishda jamoaviy ishlashni talab qiluvchi o'quv o'yinlari ham samaralidir.

O'quvchilarda axborot savodxonligini kuchaytirish.

O'quvchilarni kitoblarda va o'quvchilarning ta'lim veb-saytlarida ma'lumotlarni topishga o'rgatish. O'quvchilarning ma'lumotni topish va undan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish

uchun o'rganayotgan mavzular bo'yicha oddiy taqdimotlar yaratishga imkon bering. Ensiklopediyalarda yoki maxsus tanlangan ta'lim veb-saytlarida ma'lumot qidirishni talab qiladigan vazifalarni bajaring.

Xulosa qilib aytganda ta'lim jarayonida o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish zamonaviy ta'limning asosiy elementidir. Tez o'zgaruvchan dunyoda nafaqat bilim berish, balki bolalarning tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini, moslashuvchanlik, axborot savodxonligi va hissiy intellektni rivojlantirish ham muhimdir. Ushbu kompetensiyalar bolalarga zamonaviy jamiyat muammolariga yaxshiroq moslashish, o'quv va kasbiy faoliyatda muvaffaqiyat qozonish, sog'lom shaxslararo munosabatlarni o'rnatish imkonini beradi.

Ta'lim jarayoniga loyiha faoliyati, ijodiy topshiriqlar, guruh loyihalari va axborot texnologiyalaridan foydalanish kabi turli metod va yondashuvlarni joriy etish bu ko'nikmalarning samarali shakllanishiga xizmat qiladi. Bunday kompetensiyalarga ega bo'lgan o'quvchilar o'ziga ishongan, murakkab muammolarni hal qilishga tayyor, jamiyat hayotida faol ishtirok eta oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov, I. A. (1997). *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: O'zbekiston.
2. Maxmudova G.B. Madaniy nuqtai nazardan metafora tarjimasining ilmiy nazariyalarining rivojlanishi. Integratsiyalashgan ta'lim bo'yicha xalqaro jurnal 6 (5), 329-332.
3. Rahimov, M. (2010). *O'zbek adabiyoti va pedagogika*. Toshkent: O'zbekiston.
4. G'afurov, B. (2003). *Alisher Navoiy: Tafakkur va Ma'naviyat*. Toshkent: Ma'naviyat.
5. Yo'ldoshev, R. (2018). *Raqamli ta'lim va XXI asr ko'nikmalari*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim vazirligi.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-yanvardagi "Ta'lim tizimini rivojlantirish strategiyasi" qarori.

Tillarni oqitishda o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini zamonaviy metodlar asosida shakllantirish

Turgunova Sayyora

Andijon viloyati pedagogik mahorat markazi Maktabgacha boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada til o'qitishda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan zamonaviy metodlar tahlil qilinadi. Bugungi kunda ta'lim tizimi faqat til o'rganishning an'anaviy usullarini emas, balki innovatsion yondashuvlar va metodlarni ham joriy etishga intilmoqda. Maqolada XXI asr ko'nikmalarining (kritik fikrlash, muloqot, hamkorlik, ijodkorlik, raqamli ko'nikmalar va boshqalar) o'quvchilar uchun zarurligi, shuningdek, til o'qitish jarayonida ushbu ko'nikmalarni rivojlantirishning ahamiyati yoritiladi. Zamonaviy metodlar, jumladan, interfaol va masofaviy ta'lim, o'yinlar, loyiha asosidagi o'qitish, guruhli ishlash, kognitiv

texnologiyalar va boshqa innovatsion yondashuvlar orqali o'quvchilarni faollashtirish va ularga XXI asr ko'nikmalarini o'rgatishning samarali usullari ko'rsatiladi.

Maqolada, shuningdek, til o'qituvchilarining metodik tayyorgarligi va zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirishlari zarurligi, o'quvchilarni ko'proq interaktiv va amaliy faoliyatga jalb qilish orqali tilni o'rganishda muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlari haqida fikrlar keltirilgan. XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishda tizimli yondashuvlar va talabalarning o'quv faoliyatini motivatsiya qilish usullari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: innovatsion yondashuvlar, metod, interfaol, kognitiv texnologiyalar.

XXI asr o'quvchilari uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Hozirgi kunda dunyo o'qituvchilari va ta'lim tizimi mutaxassislari tomonidan ko'p e'tibor talab qilinayotgan masala, o'quvchilarda zamonaviy ko'nikmalarni rivojlantirishdir. Xususan, til o'qitish jarayonida bu ko'nikmalarni shakllantirish, o'quvchilarning faolligini oshirish, tilni mukammal o'zlashtirishga erishish uchun zamonaviy pedagogik metodlar, texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar talab etiladi.

XXI asr ko'nikmalari - bu insonning yangi sharoitlarda samarali ishlashini ta'minlash uchun zarur bo'lgan ko'nikmalardir. Ular orasida kreativlik, tanqidiy fikrlash, muammoni hal qilish, jamoada ishlash, axborot texnologiyalarini qo'llash va kommunikatsiya ko'nikmalari alohida o'rin tutadi. Til o'qitish jarayonida o'quvchilarda bu ko'nikmalarni rivojlantirish, ularning nafaqat tilni yaxshi o'zlashtirish, balki turli vaziyatlarda muvaffaqiyatli muloqot qilish, o'z fikrlarini aniq va ravon ifodalash kabi ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Zamonaviy ta'lim metodlari o'quvchilarga faol ishtirok etish imkonini beradigan, interfaol va talaba markazli yondashuvlarni taqdim etadi. Quyidagi metodlar va uslublar XXI asr ko'nikmalarini o'qitishda samarali qo'llaniladi:

Proyekt asosida o'qitish (Project-Based Learning): Bu metod o'quvchilarga real hayotdagi masalalarni hal qilishda ishtirok etish imkoniyatini beradi. Projektlar orqali o'quvchilar muayyan mavzu bo'yicha jamoaviy ish olib boradilar, bu esa ularning kommunikatsiya, jamoada ishlash va muammoni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Blended Learning (Aralash ta'lim): Bu usulda an'anaviy darslar va onlayn resurslar birlashtiriladi. O'quvchilar internet va raqamli texnologiyalar yordamida mustaqil ravishda yangi materiallarni o'rganadilar, shu bilan birga o'qituvchi bilan yuzma-yuz darslarda o'rganishning amaliy jihatlarini tushunadilar. Bu metod o'quvchilarga mustaqil o'qish va o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Kollaborativ o'qitish (Collaborative Learning): Jamoaviy ish orqali o'quvchilar bir-birlari bilan bilim almashishadi, fikrlarni muhokama qilishadi, bu esa kommunikatsiya va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Kollaborativ o'qitish metodida o'quvchilar birgalikda ishlashni o'rganadilar, bu ularning o'zaro hurmat, fikr almashish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Gamifikatsiya (Gamification)- O'qitishda o'yin elementlarini qo'llash o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi. O'yinlar yordamida o'quvchilar tilni o'rganish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. Bu metod o'quvchilarda kreativlik, muammolarni hal qilish va raqobatbardoshlik kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Inson markazli yondashuv (Human-Centered Learning): O'quvchilarni o'qitish jarayonida ularning ehtiyojlari va qiziqishlarini inobatga olish, ularning individual xususiyatlariga mos o'qitish metodlarini tanlash muhimdir. Bu usulda o'quvchilar o'zlari uchun eng qulay va samarali o'rganish metodlarini topishadi, bu esa ularning mustaqil fikrlash va o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Lingvistik va madaniy integratsiya: Til o'qitishda boshqa fanlar bilan integratsiyalashgan darslarni tashkil etish, o'quvchilarga nafaqat tilni, balki boshqa madaniy va ilmiy aspektlarni ham o'rganish imkonini beradi. Bu metod o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, axborot oqimini tahlil qilish va madaniyatlararo kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. To'g'ri metod nomining kelib chiqishiga asosiy sabab shuki, to'g'ri metodda o'qitish chog'ida ona tilini chetlab o'tib chet til so'zi bilan predmet orasida bevosita assotsiatsiya, ya'ni fikran bog'lanish o'rnatishga urinib ko'rilgan. Chet til grammatikasini o'rgatishda ham huddi shunday metodik yo'l tutilgan; grammatik ma'no bilan shakl o'rtasida bevosita bog'lanish hosil qilmoqchi bo'lishgan. To'g'ri metodning dunyoga kelish sababini chet tillarni amaliy o'rganish maqsadidan qidirish joizdir. O'tgan asrning oxirlariga kelib, Garbiy Evropa mamlakatlari va Amerika Qo'shma Shtatlarida chet til o'qitishni isloh qilish natijasida ushbu metod kashf etilgan. Keyinchalik bu metod -Osiyo, Afrika va boshqa yurtlarga ham tarqalgan. Ona tili ishtirokisiz chet tilini o'rgatishga intilishlarni to'g'ri metod, induktiv metod, tabiiy metod kabi atamalar bilan yuritila boshlangan. Ushbu metodlardan ko'zlanadigan asosiy maqsad chet tilni amaliy jihatdan o'rgatishdir. Ona tilini o'rganish shart - sharoitlari bu metodda o'zgarishsiz qabul qilina bergan. To'g'ri metodning zamonaviy ko'rinishlaridan ikkitasi - audiolingual va audiovizual metodlari ko'p tarqalgan.

XXI asr ko'nikmalarini til o'qitish jarayonida shakllantirish, o'quvchilarning jahon miqyosida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zaruriy asosni yaratadi. Zamonaviy pedagogik metodlar, masalan, projekt asosida o'qitish, blended learning, kollaborativ o'qitish va gamifikatsiya kabi yondashuvlar o'quvchilarning kommunikatsiya, tanqidiy fikrlash, muammoni hal qilish va kreativlik kabi ko'nikmalarini rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi va ta'lim tizimi bu metodlarni o'zlashtirib, o'quvchilarni XXI asrning talablariga mos tarzda tayyorlashi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. `Chet tili o`qitish metodikasi`, Sh. Alimov, A. Ismoilov, Andijon
2. `Ingliz tili o`qitish metodikasi`, J. Jalolov, O`qituvchi, Toshkent
3. `XXI asrda ilm-fan taraqqiyotining rivojlanish istiqbollari va ularda innovatsiyalarning tutgan o`rni` mavzusidagi respublika ilmiy 4-onlayn konferensiyasi materiallari, Toshkent, Tadqiqot, 2019

AKADEMIK LITSEY O'QUVCHILARDA UMUMINSONIY QADRIYATLARNI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL METODLAR

Toshkenboyev Navro'zbek Qosimjon o'g'li,

O'zbekiston Respublikasi ichki ishlar vazirligi,
Andijon akademik litseyi huquq fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada akademik litsey o'quvchilarda umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish holati, mazmuni hamda uning nazariy asoslari bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: madaniyat, ma'naviyat, imkoniyatlar, madaniyatni shakllantirish, bilim, nazariya.

Bugungi kunda erkin shaxsni shakllantirish muammosi ta'lim muassasalarida o'quv-tarbiyaviy ishlarni zamonaviy pedagogik texnologiyaga o'tkazishni taqozo etadi. Bu jarayon oson kechmaydi, chunki ixtiyoriy qurilayotgan va joriy etilayotgan o'qitish tizimini qat'iyon ilmiy asoslangan pedagogik tizimga aylantirish kerak. V.P.Bespalkoning ta'rifiga ko'ra — pedagogik tizim ma'lum shaxs sifatlarini shakllantirishga tartibli, aniq maqsadni ko'zlab va oldindan o'ylab pedagogik ta'sir etishni vujudga keltirish uchun zarur bo'lgan o'zaro bog'liq vositalar, usullar va jarayonlar yig'indisidir. Har bir jamiyatda shaxsni shakllantirish maqsadi belgilab olinadi va unga mos ravishda pedagogik tizim mavjud bo'lishi kerak. Agar maqsad o'zgarsa mavjud tizim ham o'zgarishi muqarrardir.

Ta'limni texnologiyalashtirishning umumiy tamoyillari sifatida quyidagilarni ko'rsatiladi:

1. Maqsadga yo'naltirilganlik tamoyili. Pedagogning har bir harakati belgilab qo'yilgan maqsadga qaratilgan bo'lishi talab etiladi. Maqsaddan tashqarida turuvchi xarakatlardan foydalanish maqsaddan cheklanishga va samaradorlikni pasayishiga sabab bo'ladi.

2. O'quv jarayonida ikki tomonining (o'qituvchi va ta'lim oluvchi) uyg'un faoliyatini ta'minlash. O'qitish talabalarning maqsadli mustaqil faoliyatini tashkil etishga qaratilgan bo'lishi kerak.

3. Ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarni yuqori darajada aniqlashtirishga erishish.

4. Kurs mavzularini oxirgi natijadan kelib chiqqan holda yagona mantiqiy zanjir sifatida rejalashtirish.

5. O'zlashtirish jarayoning har bir bosqichida talabalar faoliyatini nazoratini tashkil etish.

6. O'quvchida ijodkorlik faoliyatiga intilish uyg'otish, nafaqat bilim, balki ko'nikma va malakalarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish.

7. O'quv jarayonida maqsaddan kelib chiqqan holda turli shakl va metodlardan foydalanish, ma'lum metod yoki vositani ustun qo'ymaslik.

Pedagogik texnologiyalarning turli yo'nalishlari mavjud bo'lib, ulardan asosiylari empirik, kognitiv, evristik, kreativ, inversnoy, integrativ, adaptiv, inklyuziv pedagogik texnologiyalardir. Bu yo'nalishlarning asosiy xususiyatlari quyidagicha:

Empirik - sezgi a'zolari orqali bilim olish. Bu texnologiyada asosiy e'tibor sezgi a'zolarining tabiiy rivojlanganlik imkoniyatlariga tayangan holda bilim berish va ularni yanada takomillashtirib borishga qaratiladi.

Kognitiv - atrofdagi olam to'g'risidagi bilimlar doirasini kengaytirish texnologiyasi. U tabaqalashtirilgan (tarkibiy qismlarga ajratib o'rganish) tafakkurni shakllantiradi, bilish ehtiyojlarini rivojlantiradi.

Evristik - yo'naltiruvchi savollar berish yo'li bilan ta'lim berish lozim. Topqirlik, faollikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi, o'quv-izlanish ta'lim metodi bo'lib, optimallashtirgan (bir necha variantlardan eng ma'qulini, mosini, muvofiqligini tanlash) tafakkurni rivojlantiradi,

Kreativ - tadqiqot xarakteriga ega bo'lib, o'quvchi-talabalarda maqsadga yo'naltirilgan ijodiy tafakkurni jadal rivojlantiradi.

Inversion- axborotlarni turli tomondan o'rganish, o'rnini almashtirish xususiyatiga ega bo'lib, tafakkur (fikrlash) tizimini shakllantiradi.

Integrativ - axborotlarni tashkil qiluvchi cheksiz ko'p kichik qismlarning o'zaro ajralmas bog'likligi, ularning yaxlitligi, bir butunligi asosida yagona to'g'ri xulosani aniqlash.

Adaptiv - axborotlarni va ulardan foydalanish jarayonini o'rganish hamda o'rgatish uchun qulaylashtirish va moslashtirish asosida kutilgai natijaga erishish.

Inklyuziv - o'qituvchi bilan o'quvchi-talabani o'zaro munosabatlarida tenglik asosida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish¹.

Interfaol metod – ta'lim jarayonida o'quvchilar hamda o'qituvchi o'rtasidagi faollikni oshirish orqali o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishini faollashtirish, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bizning mamlakatimizda pedagogik innovatsiyaning rivojlanishi keng jamoatchi-pedagoglar harakati maktabning tez rivojlanishiga bo'lgan talab va uni pedagoglar amalga oshira bilmasliklari o'rtasidagi yuzaga kelgan qarama-qarshiliklar bilan bog'liq.

Yangiliklarni qo'llash umumiyliги kengaydi.

Pedagogik innovatsiyalarni tanlashda amaliy ish olib boruvchi -Pedagogik texnologiyalar markazi;

- ✓ ma'lumotning yo'nalishini aniqlaydi;
- ✓ joriy qilish va qo'llashda ilmiy-metodik jihatdan yordam beradi;
- ✓ metodik qo'llanma, dastur va metodik tavsiyalarni nashrga tayyorlaydi va pedagogik matbuotga uzatadi;
- ✓ reyting tizimi, o'quvchilarni maktabgacha tayyorlash, Davlat ta'lim standartlarini joriy qilishdagi ilg'or tajribalar majmuasini yaratadi;
- ✓ xorijiy davlatlardagi ta'lim sohasidagi tajribalarni o'rganadi, taqqoslaydi va tavsiyalar tayyorlaydi;
- ✓ amalga tatbiq qiluvchilarni o'qitadi, malakasini oshiradi, tajriba almashuvlar tashkil qiladi;
- ✓ pedagogika sohasidagi olimlar, ilmiy izlanuvchilar bilan hamkorlik ishlarini olib boradi;
- ✓

Foydalangan adabiyotlar

1. Дьюи Дж. Демократия и образование //Д..Дьюи. - М.: Пед.-Прес., 2000 г.
2. Завалко Н. Теория и практика индивидуализации процесса обучения в многоступенчатой системе «детский сад - школа - вуз»: дис... д-ра пед. наук //. – Барнаул.: 2000 г. – 307 с.

¹Yo'ldoshev J, Hasanov S.Pedagogik texnologiyalar. T.: Iqtisod moliya. 2009. - 80-81 betlar.

PEDAGOG KADRLARNING MALAKASINI INNOVATSION YONDASHUVLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

O‘roqova Zilola Salomovna

Qashqadaryo viloyati PMM Tillarni o‘qitish metodikasi
kafedrası dotsenti, filologiya fanlari nomzodi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada pedagog kadrlarning malakasi, o‘quvchilarni zamonaviy va innovatsion yondashuvlar bilan ta‘minlash, o‘quv jarayoni davomida o‘quvchilarga bir nechta innovatsion yondashuvlar, metodlar, ta‘limiy o‘yinlar taqdim etish, ularning o‘zlashtirishini ta‘minlash va ularni ilg‘or uslublar orqali bilimlarini oshirishning afzalliklari keltirib o‘tilgan.*

Kalit so‘zlar: *Innovatsiya, pedagog kadrlar, o‘qitish usullar, o‘qitish texnikalar, zamonaviy texnologiya.*

Annotatsiya: *В этой статье упоминаются преимущества предоставления студентам современных и инновационных подходов, предоставления студентам нескольких инновационных подходов, методов, обучающих игр, обеспечения их мастерства и улучшения знаний с помощью передовых методов*

Ключевые слова: *Инновации, преподавательский состав, методы обучения, методика преподавания, современные технологии*

Annotation: *This article highlights the advantages of improving the qualifications of teaching staff, providing students with modern and innovative approaches, providing students with several innovative approaches, methods, and educational games during the learning process, ensuring their mastery, and improving their knowledge through advanced methods*

Key words: *Innovation, teaching staff, teaching methods, teaching techniques, modern technology*

Hozirgi kunda, pedagog kadrlarning malakasini oshirishning ahamiyati juda muhim hisoblanadi, chunki dunyodagi har qanday soha innovatsiyalar va zamonaviy texnologiyalar bilan tezda rivojlanib kelmoqda. Xabaringiz bor, Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-dekabrdagi 867-son qarori bilan “Maktabgacha va maktab ta‘limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etish tartibi to‘g‘risida”gi yangi Nizom tasdiqlandi.

Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-dekabrdagi 867-son qaroriga ko‘ra 2025-yil 1-yanvardan boshlab, maktabgacha va maktab ta‘limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirishning vertikal tizimi (vazirlik - malaka oshirish muassasasi - ta‘lim tashkiloti) yo‘lga qo‘yildi.

Unga ko‘ra pedagog xodimlarning har 5 yilda belgilangan davomiylikdagi malaka oshirish dasturlarini o‘zlashtirishi majburiy etib belgilandi. Bunda pedagog va mutaxassis xodimlar uchun malaka oshirish kursining davomiyligi kamida 100 soat, rahbar xodimlar uchun kamida 144 soat etib belgilanadi. O‘quv jarayonida ham shunday o‘qitish usullari, o‘qitish texnikalari va pedagogik texnologiyalarda yangilanishlar kuzatilmoqda. Bularning barchasi pedagog kadrlarining yangi

zamonaviy texnologiyalar bilan tanishish, ularni o'rganish va o'quv jarayoniga qo'shishga tayyor bo'lishlarini talab qiladi.

O'qituvchilarning pedagogik tajribalarini oshirish uchun ilmiy tajriba va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bilan birga, ular ham ta'lim tizimini rivojlantirishga qodir bo'lishadi. Pedagog kadrlarning malakasini oshirishning hozirgi kunda muhimligi shundaki, har qanday sohada innovatsiyalar va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlaydigan mutaxassislar, yangi texnologiyalar va usullarni o'rganish, eng yaxshi natijalarga erishishni o'z oldilariga maqsad qilib qo'yadilar. O'qituvchilarning malaka oshirishning ahamiyati shuning uchun ham muhim hisoblandi, chunki ular o'quv jarayonida har qanday innovatsiyalar va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlay olishlari kerak, bunda o'quvchilar uchun yangi, innovatsion yondashuvlar taqdim etishga qodir bo'lishlari lozim hisobladi.

Innovatsion yondashuv, o'zining ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, tahlil qilish, maslahat berish, talab qilish yoki har qanday boshqa sohadagi faoliyatda yangilik va yaxshilanishlarni kiritish, tashkil etish yoki amalga oshirishda innovatsiyalarni o'rnatishni anglatadi.

Innovatsion yondashuv, bizning o'zimizning ish faoliyatimizda yoki ijtimoiy hayotimizda yangilik va yaxshilanishlarni kiritishga qaratilgan kutilmagan yondashuvlar va tushunchalar to'plamidir. Innovatsion yondashuv, yangi g'oyalar, mahsulotlar, xizmatlar yoki tizimlar o'zgartirish yoki rivojlantirish orqali o'rnatilishi mumkin bo'lgan bir amaldir. Bu qadam, sodda innovatsiya, yani mavjud tizimlarni yaxshilash orqali ham amalga oshirilishi mumkin.

Innovatsion yondashuvlar, yangi fikrlar, o'quvchilar yoki muammolarni bartaraf etish yoki hal qilishga qaratilgan eng yaxshi usullarni qo'llashdan o'tkazilishi mumkin. Innovatsion yondashuvning o'rni hayotimizda katta ahamiyatga ega. Bu, boshqa sohalar bilan birga o'quv-tarbiya, xizmatlar, korxonalar va hukumatlar kabi ko'plab sohalar uchun katta o'zgarishlar va yaxshilanishlarni kiritishga yordam beradi. Pedagog kadrlarning malakasi, o'quvchilarni zamonaviy va innovatsion yondashuvlar bilan ta'minlash bu, o'quv jarayoni davomida o'quvchilarga bir nechta innovatsion yondashuvlar taqdim etish, ularning o'zlashtirishini ta'minlash va ularni ilg'or uslublar orqali bilimlarini oshirishni talab etadi. Innovatsion yondashuvlar o'quvchilar uchun yangi o'quv usullari, tez-tez o'zlashtirish, interaktiv o'quv dasturlari, virtual o'qish resurslari va boshqa zamonaviy texnologiyalarni o'z ichiga oladi.

Bu, o'quvchilarga o'ziga mos keluvchi usullar orqali o'rganish va o'zlashtirish imkoniyatlarini ta'minlash orqali o'qishning sifatini oshirishga yordam beradi. Pedagog kadrlarning malakasi, innovatsion yondashuvlarni o'qitish jarayonida juda muhimdir. Bu, o'qituvchilarning zamonaviy pedagogik va texnologik usullarga ega bo'lishini talab qiladi.

O'qituvchi malakasi, o'quvchilarga zamonaviy usullar va texnologiyalar orqali o'rgatishga qodir bo'lishini ta'minlash orqali, ularning o'zlashtirishini va rivojlanishini kuzatish uchun kerakli

bo'ladi. Shuningdek, o'qituvchilar o'quv dasturlari va o'quv jarayonini innovatsion yondashuvlar bilan nazorat qilishni ham o'rganishlari lozim.

Bu, o'quv jarayonini yaxshi tahlil qilish, o'quvchilarning qiziqtirgan yonalishlari va o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirish uchun o'qitish texnikasini yaxshilashga yordam beradi. Shunday qilib, pedagog kadrlarning malakasi, innovatsion yondashuvlar bilan o'qitishni rivojlantirishga yordam beradi va o'quvchilarni zamonaviy usullar orqali o'rganish va o'zlashtirishning sifatini oshirishga imkon beradi.

Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish, ta'lim sohasidagi yangiliklarga va o'zgarishlarga mos keluvchi, yanada yuqori sifatli ta'lim tizimini yaratishga yo'naltirilgan jarayon hisoblanadi.

Bu jarayon o'z ichiga pedagog kadrlariga yangi bilim va malakalarni o'rganish, ularning rivojlanishini va ta'limda yangi texnologiyalardan foydalanishlarini ta'minlash, shaxsiy va jamiyatni rivojlantirishga yordam beruvchi bilimlar va ko'nikmalar, tajribalar va amaliyotlarni o'rganishni o'z ichiga oladi.

Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish, ta'limda yangiliklar va innovatsiyalar bilan tanishishni o'z ichiga oladi. Bu innovatsiyalar tarbiyada yangilik va ta'limdagi yangi usullar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, pedagogik va psixologik tadqiqotlar, jamiyatning malakasini oshirish va boshqa ko'p yo'nalishlarda malakani oshirishga yo'naltirilgan yangi texnologiyalar va texnologiyalar bilan bog'liq ko'nikmalar va bilimlardan iborat. O'qituvchilarni malakasini oshirish, o'quvchilarni kasbiy bilimlari va xarakterini rivojlantirishga, tarbiyaviy-ta'limiy ishlar tizimini yangilashga va pedagog kadrlarning o'z o'zini yanada rivojlantirishga imkoniyat yaratadi.

Pedagoglarni malakasini oshirish jarayoni o'z ichiga tashkil etilgan ta'lim modullari, nazariy va amaliy mashg'ulotlar, turli xil ta'limiy o'yinlar, metodlar kabi imkoniyatlardan foydalanadi. Malaka oshirish, ta'limda muhim vazifalarning yuzaga kelishiga imkoniyat yaratib beradi. Shuningdek, bu jarayon o'z ichiga jamiyatning rivojlanishiga, o'quvchilarning intellektual bo'lishiga, rivojlanishiga va bilimlarni oshirishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. M. Aripov va boshqalar. Axborot texnologiyalari.
2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar / Amaliy tavsiyalar. – T.: "Iste'dod" jamg'armasi, 2008
3. Йўлдошев Ж.Ғ., Усмонов С.А., Педагогик технология асослари: Қўлланма. -Т.: «Ўқитувчи», 2004.
4. Pedagogika ensiklopediya, "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", Davlat ilmiy nashriyoti, 2015

KNOWLEDGE TRASFER WITHIN THE NOMINATIVE FIELD OF THE LITERARY CONCEPT «VETERAN» (based on American telediscourse)

Danilenko Ilya Aleksandrovich,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the
Department of Foreign Languages, Pedagogical Institute,
Belgorod State National Research University, Belgorod, Russi

Annotation. The article examines the phenomenon of the informative potential of the literary cognitive dominant VETERAN using the example of American television discourse of the 20th century. The informative potential of the literary cognitive dominant VETERAN reflects the understanding of this phenomenon in American society: pieces of art reflect the changes that occur within the nominative field of the cognitive dominant VETERAN. The evolution of the informative potential of the considered cognitive dominant affects such aspects as physical and emotional health, social well-being, and positive influence on a soldier.

Key words: informative potential, cognitive dominant, television discourse.

Annotatsiya. Maqolada 20-asrdagi Amerika televizion nutqi misolida adabiy kognitiv dominant faxriyning informatsion salohiyati fenomeni ko'rib chiqilgan. Adabiy kognitiv dominant faxriyning informatsion salohiyati Amerika jamiyatidagi ushbu hodisani tushunishni aks ettiradi: san'at asarlari kognitiv dominant faxriyning nominativ sohasida sodir bo'ladigan o'zgarishlarni aks ettiradi. Ko'rib chiqilayotgan kognitiv dominantning informatsion potentsialining evolyutsiyasi jismoniy va hissiy salomatlik, ijtimoiy farovonlik va askarga ijobiy ta'sir ko'rsatish kabi jihatlarga ta'sir qiladi.

Kalit so'zlar: axborot salohiyati, kognitiv dominant, televizion nutq.

Аннотация: В статье рассматривается феномен информативного потенциала литературной когнитивной доминанты "ВЕТЕРАН" на примере американского телевизионного дискурса XX века. Информативный потенциал литературного когнитивно-доминантного ВЕТЕРАНА отражает понимание этого феномена в американском обществе: художественные произведения отражают изменения, происходящие в номинативном поле когнитивно-доминантного ВЕТЕРАНА. Эволюция информативного потенциала рассматриваемой когнитивной доминанты влияет на такие аспекты, как физическое и эмоциональное здоровье, социальное благополучие и позитивное влияние на солдата.

Ключевые слова: информативный потенциал, когнитивная доминанта, телевизионный дискурс.

INTRODUCTION

Works of art reflect the cultural tendencies of society. Works of art cognitive dominants are the most relevant ideas that occupy the minds of contemporaries. Art depicts the cognitive dominants of language and culture turning them into cognitive dominants of art. The art of cinema is no exception.

From a linguistic point of view cinema is a text that exists in a communicative situation. Unlike literature, where the situation of text perception is created by the readers themselves, the situation of perception in cinema is already created and the text is inextricably linked with the communicative environment: all elements of discourse are created by the author himself. Since discourse is “a variety of texts on a certain topic in conjunction with extralinguistic, pragmatic, sociocultural and sociolinguistic factors” [Kolosova 2018: 41], and “cinema is a type of text associated with extralinguistic methods of transmitting information” [Danilenko 2022: 36], in our study we will consider cinema as a text. Cinema text is “a coherent, integral and complete message expressed using verbal and non-verbal signs” [Slyshkin 2004]. The fate of a soldier returning from war is one of the most pressing topics for American society in the 20th century. Over the course of the century, the informative potential of the literary cognitive dominant VETERAN has undergone significant changes. By informative potential we mean the entire set of vocabulary that accumulates and stores information within the cognitive dominant.

RESULTS AND DISCUSSION

The historical basis of the cognitive dominant VETERAN in American society is that veterans of one war are not more important than veterans of another: the United States has never waged war on their territory, with the exception of the War of Independence. The only veterans in American history who have been forgotten are the soldiers of the Confederate army. Nowadays, in American society it is not accepted even to mention one's kinship with those who fought on the side of the slave owners. The cognitive dominant VETERAN does not contain lexical units related to veterans of the Confederacy. But this has not always been this way. The example of this is the literary cognitive dominant VETERAN realized in the feature film of the early 20th century “The Birth of a Nation” (1915) directed by David Griffith, which tells about veterans of the Civil War who fought on the side of the Confederates and considered to be the heroes of the war. After the war the representatives of two sides get married and start a new life together.

Since the early 20th century the American army has participated in a great number of military actions and veterans of each conflict are accepted differently in society. This is reflected in works of fiction. The film “They Gave Him a Gun” (1937) by W. S. Van Dyke tells the story of a veteran who, as the characters of E. M. Remarque, has no place in society and leads a life of crime, although he had not been wounded physically or mentally at war. “The Roaring Twenties” (1939) by Raoul Walsh tells the story of three comrades, veterans of World War I. Returning from the front, they, like other representatives of the “lost generation”, could not find their place in civil life and became gangsters.

The tragedy of these men is caused by society rather than by their mental trauma. They are healthy both physically and emotionally and the war only hardened their character and strengthened their male friendship. The theme of the “lost generation” quickly fades away from the American consciousness and already in 1941 the film about a hero of the First World War, "Sergeant York" by Howard Hawks is released. The film tells the story of a true American for whom the military experience was not only positive in terms of tempering character but also gave serious social advantages as for a war veteran. Military experience considered as strongly positive.

With the end of World War II the American society formed the opinion that military service necessarily has a positive impact on the development of a man's character. In the feature film "The Best Years of Our Lives" (1946) by William Wyler veterans of World War II no longer experience any difficulties with socialization. The war has tempered their character and society is ready to accept them back. The problem of physical injury of one of the main characters comes to the fore. The cognitive literary dominant VETERAN now includes such concepts as physical injury and the difficulties of resocialization recede into the background.

Let us note another peculiar feature of the cognitive literary dominant VETERAN, typical for the American society of that time: it lacks the concept of pacifism. No one who returned from the war asks the question about the necessity of war. More than that, American art, following the official position of the state, cultivates militarism. In the film "The Best Years of Our Lives" there is a character who takes an anti-war position but everyone around him does not approve his position. As an exception, we can mention the cognitive literary dominant VETERAN in the film “Forrest Gump” (1994) by Robert Zemeckis. The main character does not promote the idea of militarism but it is only because he does not fully understand what is happening. The second main character experiences difficulties in socialization due to a physical injury – the loss of both legs.

The same idea is reflected in the film "The Men" (1950) by Fred Zinnemann. The main character of the film is a veteran of the Second World War who was wounded and lost the ability to walk. Having no hope of recovery, he loses the will to live, however, with the joint efforts of a doctor and his fiancée, he manages to overcome depression and return to normal life. In this film, the veteran is injured only physically but emotionally he only becomes stronger after the war.

The cognitive dominant VETERAN in the fifties has an exclusively positive connotation. For a man being a veteran of military operations means to be a solid, perfect person. Even the president of the country is a war hero – general Dwight Eisenhower and Elvis Presley himself is doing military service. If the informative potential of the cognitive literary dominant VETERAN at this time contains nominees associated with difficulties, then all of them nominate only physical injuries. But with the beginning of the 60s the public understanding of the cognitive dominant VETERAN undergoes significant changes.

The first film to raise the issue of psychological trauma was John Huston's documentary "Let There Be Light" (1946). It tells the story of war veterans psychological rehabilitation. But society was not yet ready for such a view and the film was released only in 1980.

With the beginning of the Vietnam War, the issue of psychological trauma suffered by soldiers in the war became increasingly acute in American society. At that time, the cognitive dominant VETERAN included such a concept as "Vietnam syndrome" which would later be renamed as "mental trauma" which "originates in traumatic events not associated with physical trauma, but accompanied by strong emotional experiences" [Fedunina 2005, 165].

The film "The Deer Hunter" (1978) by Michael Cimino tells the story of Vietnam veterans who are not physically injured but still completely crippled emotionally. They can no longer return to normal life and some of them do not even want to. If the film "The Best Years of Our Lives" (1946) ends with a wedding, stating that the story of the main character ends well, the film "The Deer Hunter" (1978) begins with a wedding. The director shows that in the life of the main character all the good comes to an end. The war will not make its veterans better, as it believed previously; it will definitely make them cripples.

However, art not only reflects the current cognitive dominants of society, it is capable of influencing them. Thus, through the film "The Green Berets" (1968) directed by John Wayne, released at the height of the Vietnam War, the official position of the US authorities regarding the war in Vietnam is broadcasted. Being an exclusively militaristic work of art, it not only justifies the war, but also forms the image of a veteran as a person who has fulfilled his duty. But there were not many of such works of art and a single film is not capable of exerting a significant influence on changing the information potential of a cognitive dominant.

By the end of the sixties, the concept of a veteran as a psychologically crippled person had already fully formed in American society. In the film "Targets" (1968) by Peter Bogdanovich, a war veteran having gone crazy, starts shooting in the streets of a city. A similar plot is in the film "Taxi Driver" (1976) by Martin Scorsese: a Vietnam War veteran is morally crippled, he is unable to live in society and he unable to understand it. The only feeling he is capable of is aggression.

The informative potential of the cognitive dominant VETERAN in the sixties includes a significant number of nominees representing mental disorders. This is immediately reflected in the informative potential of the cognitive literary dominant VETERAN. Films such as "Rolling Thunder" (1977) by John Flynn, "Heroes" (1977) by Jeremy Kagan, "Coming Home" (1978) by Hal Ashby, created in the following decade, reproduce the images of Vietnam veterans who experience constant depression, become alcoholics and drug addicts, commit suicides.

Since that time the understanding of veterans in American society has not changed to present days and feature films about combat veterans invariably portray combat experience as traumatic. The

feature film "The Hurt Locker" (2008) by Kathryn Bigelow tells the story of an Iraq war veteran, who is not traumatized literally, voluntarily does not want to stay at home and enlists again. The feature works of Clint Eastwood should be considered separately.

Being a model of masculinity himself and perceiving war, as it was common in the 40s-50s as "a real man's business", C. Eastwood recreates in his works the cognitive dominant VETERAN, the information code of which simultaneously contains both positive and negative connotations.

In the film "Gran Torino" (2008), C. Eastwood plays a Korean War veteran who, although having been able to return to normal life, could not get rid of racist prejudices.

Being a strong and honest hero, the way the veterans were understood in the first half of the century, he finds the strength to overcome prejudices.

В более позднем фильме К. Иствуда «American Sniper» (2014), главный герой, ветеран Ирака, вообще не испытывает никаких проблем: и физически и эмоционально он полностью здоров.

Но такой взгляд, скорее авторский и не отражает в полной мере информативный потенциал когнитивной доминанты ВЕТЕРАН.

In a later film by C. Eastwood, "American Sniper" (2014), the main character, an Iraq veteran, does not experience any problems at all: neither physical nor emotional.

He is completely healthy. But this view is rather the author's and does not fully reflect the informative potential of the cognitive dominant VETERAN.

CONCLUSION

The cognitive literary dominant VETERAN has undergone significant changes over the past hundred years. These changes are clearly visible in the information potential of the literary cognitive dominant with the same name. If at the beginning of the century the cognitive literary dominant VETERAN necessarily included such concepts as masculinity, positive experience, then by the end of the century they had practically disappeared from its nominative field. Gradually they were supplanted by such concepts as trauma, cripple, inability to lead a normal life.

Nevertheless, throughout the century works with an author's view of the cognitive dominant VETERAN, different from the public one, were created within the framework of cinema.

REFERENCES

1. Danilenko I. A., Markov A. V. (2022). Xudozhestvenny`j koncept poteryannoe pokolenie kak lakuna v russkoyazy`chnom xudozhestvennom diskurse // *Lingvisticheskie gorizonty*. pp. 34-40. (In Russian).
2. Kolosova T.Yu. (2018). Kinotekst kak sredstvo realizacii (kino) diskursa / T.Yu. Kolosova, N.V. Korobova, O.A. Uxanova // *Vestnik Nizhegorodskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta im. N. A. Dobrolyubova*. №. 41. pp. 39-47. (In Russian).

THE EFFECTIVENESS OF THE USAGE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES AT ENGLISH LESSONS

Dilafruz Khalikova *The head of the department of Foreign filology of International Innovational University Phone number: (93) 908 30 03*

Jurakulova Sevinch *3-rd year student of Filology and teaching languages (English) direction of International Innovational University*

Annotation

This article discusses effectiveness of the use of innovative technologies in English language lessons. The study of each topic begins with a clear definition of the required learning outcomes - the knowledge and skills that the student must acquire. Open compulsory learning outcomes provide an opportunity for self-control of students and help from their parents. In addition, at the very first lesson on the topic, students are given texts of training tests. For this purpose, special collections can be used. In the absence of generalization, this makes it difficult to form in the minds of students a holistic, systematic idea of one or another spelling pattern.

Key words: Effectiveness, innovative technologies, Russian language, lessons, topic, clear definition, learning outcomes, knowledge, skills.

Annotasiya

Ushbu maqolada ingliz tili darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanish samaradorligi ko'rib chiqiladi. Har bir mavzuni o'rganish talab qilinadigan o'quv natijalarini - talaba egallashi kerak bo'lgan bilim va ko'nikmalarni aniq belgilashdan boshlanadi. Ochiq majburiy o'quv natijalari o'quvchilarning o'zini o'zi boshqarish va ota-onalarining yordami uchun imkoniyat yaratadi. Bundan tashqari, mavzu bo'yicha birinchi darsda talabalarga o'quv testlarining matnlari tarqatiladi. Buning uchun maxsus to'plamlardan foydalanish mumkin. Umumlashtirish bo'lmasa, bu talabalar ongida u yoki bu imlo sxemasi to'g'risida yaxlit, tizimlashtirilgan g'oyani shakllantirishni qiyinlashtiradi.

Kalit so'zlar: samaradorlik, innovatsion texnologiyalar, rus tili, darslar, mavzu, aniq ta'rif, o'quv natijalari, bilim, ko'nikmalar.

Аннотация

В данной статье рассматривается эффективность использования инновационных технологий на уроках английского языка. Изучение каждой темы начинается с четкого определения требуемых результатов обучения - знаний и умений, которыми должен овладеть учащийся. Открытые обязательные результаты обучения предоставляют возможность для самоконтроля учащихся и помощи со стороны их родителей. Кроме того, на самом первом занятии по теме студентам раздаются тексты тренировочных тестов. Для этой цели могут быть использованы специальные сборники. При отсутствии обобщения это затрудняет формирование в сознании учащихся целостного, систематизированного представления о той или иной орфографической схеме.

Ключевые слова: эффективность, инновационные технологии, русский язык, уроки, тема, четкое определение, результаты обучения, знания, умения.

INTRODUCTION

The Russian language is an academic subject, the cognitive value of which is extremely high: in such lessons, thinking is formed, a feeling of love for the native language is instilled, universal human values are comprehended through the language, personality is brought up, with the help of the language the intellectual development of the child takes place, the assimilation of all other academic disciplines. The humanity of society, expressed through language learning, consists in the desire to expand the scope of knowledge, to raise the bar for the intellectual development of the student. Language is associated with many spheres of human life, which objectively determines the high need for it and its high value. However, the subjective need for language can be greatly reduced due to the limited social scope of its application and due to the lack of interest in it. Therefore, one of the most serious problems of today's school - a sharp drop in students' interest in Russian language lessons and, as a result, a decrease in literacy, the inability to correctly, logically express thought. As rightly noted by M.M. Razumovskaya, "the problem of decreasing literacy is also that there are a lot of rules and it is not so easy to keep them all in memory".

THE MAIN FINDINGS AND RESULTS

The next problem is the problem of generalization and systematization of educational material. It is of particular importance when studying program material on spelling and punctuation at school due to the fact that in existing textbooks the material of one spelling and punctuation topic is studied in fractions, sometimes it turns out to be spaced apart in textbooks of different classes. In the absence of generalization, this makes it difficult to form in the minds of students a holistic, systematic idea of one or another spelling pattern. Incorrect, inconsistent presentation of orthographic material is one of the reasons for its formal study, leading to an insufficient culture of generalization. Therefore, the effectiveness of work on teaching spelling is largely determined by the methods of forming in the minds of students an idea of the logical structure of the material being studied. In this regard, the choice of effective technologies that contribute to the development of students' linguistic activity in Russian language lessons is relevant. The main goal of using innovative technologies for teaching the Russian language is to improve the quality of students' knowledge, the development of their intellectual and speech abilities. The conceptual base of the innovative methodology of the Russian language is:

1. Principles of innovative teaching of the Russian language:

The principle of didactic metaphorization of linguistic information,

The principle of revealing creative abilities to actively acquire knowledge in the system,

The principle of the relationship between the rational and the emotional.

Private methodological principle of communicative sufficiency, functioning in the selection and evaluation of textual material introduced into the lessons;

2. Methods of innovative teaching of the Russian language:

Method of problem visualization,

- Method of linguistic allusion,
- Method of activation of associative links;

3. Methods of work in the lessons of the Russian language:

- Associative,
- Dumb question
- The method of compiling a thematic grid of the finished text and the method of its calculation when creating the text.
- The method of drawing up a scheme for the deployment of micro-themes of the future text and the method of isolating it from the finished text, etc.

Relying on the science of innovation made it possible to develop a methodology for teaching the Russian language at the level of innovative technology, which ensures the functioning of the search-technological model at the same time at the organizational, material didactic and structural levels. The organizational side of innovative technology is provided by the implementation of the method of innovative learning, which operates in two of its varieties:

- In the way of metaphorization of linguistic information (at the lesson of didactic game),
- In the method of innovative development of speech (at the lesson-research).

Thus, the organizational side of the innovative technology used in the Russian language lessons includes the following concepts: the method of innovative learning, lesson-didactic game and lesson research.

The material and didactic side of the innovative technology is associated with a new function of linguistic clarity, which provides control of the student's cognitive activity through the apparatus of emotions, and based on specially organized work with verbal associations. At the same time, the material and didactic side of innovative technology includes the main concept - innovative support (linguistic metaphor-image and text with a "transparent" associative series) - and the results of its transformation: support scheme, drawing (picture) - support, sketch, compact, educational video clip, innovative reference notes; thematic grid of text, etc. With such an organization, an innovative support that "provokes" the student to a learning action, to "deciphering" the system-structural model in the mode of productive creativity, acts as an indicative basis of mental action.

Mandatory simultaneous attention to all aspects of innovative technology makes it possible for a third party, a structural one, to form work in a creative learning mode focused on removing the

existing contradiction between the purpose of training and the organization of content and the process of its appropriation.

The search-technological model, built according to the laws of innovation, provides the teacher with pedagogical technology, which, in the process of teaching the Russian language, is transformed into the student's educational technology.

Features of pedagogical technology are expressed, firstly, in the style of teaching, which highlights its active (learning) forms, involving not only cooperation, but also co-creation in an unconventionally organized lesson; secondly, in the development and selection of such teaching aids that help the teacher - the organizer of the learning process and the bearer of goals - to simultaneously solve the tasks of the organization in the lesson of educational cognitive activity that causes interest of students, and the tasks of creating sustainable positive motivation through nontraditional class involvement in creative learning.

A distinctive feature of educational and cognitive activity in innovative learning is the type of knowledge acquisition, in which conditions are created for the inclusion of students not just in activities, but in creative activities. This is achieved 1) by using various sources of knowledge acquisition (innovative visibility, texts with a “transparent” associative range), 2) the type of learning activity (observation and practical actions prevail over listening, or accompany the teacher's explanation), 3) the logic of the cognitive process (induction accompanies deduction), 4) taking into account the psychology of the cognitive process, based on the mechanisms of creative activity (analysis through synthesis, associative and heuristic, connection between the emotional and the rational).

The method of innovative learning can be called synthetic (or multidimensional), since it simultaneously acts as a way of organizing educational and cognitive activity and a way of organizing linguistic content. This is both a way of practical comprehension of the structure of activity while forming positive educational motivation, and a way of transferring performing activity to the level of productive creativity; it is also a way of systematic assimilation of knowledge (with the help of a system of innovative tools and a system for arranging these tools in the learning process). The concept of “innovative methodology” is seen as a new method of using an innovative method of organizing educational material and innovative didactic tools, which allows us to offer educational and pedagogical technology aimed at recreating the genesis and development of the creative abilities of the individual under the conditions of innovative organization of the educational process.

The formation of learning motivation within the framework of the study was carried out at the lesson research and the lesson of the didactic game. Lesson-research -a means of organizing the cognitive productive creative activity of students, was introduced with the aim of

developing speech and is based on the use of texts with a “transparent” associative range and innovative learning techniques.

In a sense, research is also a didactic game -a form of a lesson built around and using innovative visualization tools.

The peculiarity of these tools is associated with the rules of their construction, as a result of which students do not receive ready-made knowledge, but go to them together with the teacher, moreover, the process of cognition is distinguished by the unity of mastering knowledge and skills.

A didactic game is a means of organizing the cognitive productive creative activity of students, aimed at involving each student as a subject of activity in a creative communicative cognitive process in which his intellectual and emotional development and the realization of individual abilities and abilities take place.

In the implementation of innovative learning, the general didactic principle of visibility plays a special role, influencing the development of teaching aids. The purpose of the new visualization function is connected with the problem of consistency and consists in involving the subject of activity in creative work by creating a positive emotional background, in transforming the source of knowledge acquisition into a means of organizing educational activities at a qualitatively new level, which allows assimilating knowledge simultaneously with skills, assimilating voluntarily, enthusiastically, quite independently.

For different sections and stages of training, an innovative visualization (a kind of objectification of the language system) has been developed, which is transformed as needed from a support scheme or a support of an educational picture into a cut, reduced to a compact, transforming into a training clip or taking the form of a reference note.

So, a support scheme is a model of the language material being studied, an image of its “structure”, main features, the relationship of parts; used in the primary lesson.

We consider it acceptable to call a reference abstract a verbal-figurative, secondary, individualized short author’s record by the student of the main content of the topic studied using the support scheme or support drawing developed by the teacher.

Such a baseline is:

1) Transfer of the linguistic content of the topic to new "visual" conditions, addition or partial change of the given conditions,

2) Attention to spelling difficulties overcome with the help of knowledge of the studied theory and fixed on a support,

3) A story about it. Both the abstract-support and the training clip are a kind of individualized information, the basis for the creative development of knowledge simultaneously

with skills, a product of cognitive motivation and intellectual emotions, the result of imagination and productive thinking.

When developing innovative didactic tools that provide a path from sensory perception to logical perception, the “law of strong relationships”, “the phenomenon of contrast”, “the phenomenon of novelty of the stimulus” were taken into account, which ensured using the terminology of K.S. Stanislavsky, “through action”, “isolation of lumpy tasks”, creation of “circles of attention”. Such facilities allow everyone to learn at the maximum level of success, as conditions are created to take into account the uneven development of educational opportunities and the difficulties of adolescence.

Student-centered learning is a kind of learning where the personality of the child, its originality, self-worth is put at the forefront, the subjective experience of each is first revealed and then coordinated with the content of education. Subjective experience presents both objective and spiritual meanings that are important for the development of the personality. Their combination in teaching is not a simple task, yet, in our opinion, not solved within the framework of a subject-didactic model. Development of student abilities -the main task of student-centered pedagogy, and the “vector” of development is built not from teaching to learning, but, on the contrary, from the student to the definition of pedagogical influences that contribute to its development. This should be the focus of the entire educational process.

The technologization of a student-centered educational process involves the special construction of an educational text, didactic material, methodological recommendations for its use, types of educational dialogue, forms of control over the student’s personal development in the course of mastering knowledge. Only in the presence of didactic support that implements the principle of the subjectivity of education, we can talk about building a student-centered process.

Let us briefly formulate the main requirements for the development of didactic support for a student-centered process:

- Educational material (the nature of its presentation) should ensure the identification of the content of the student's subjective experience, including the experience of his previous learning;
- The presentation of knowledge in the textbook (by the teacher) should be aimed not only at expanding their volume, structuring, integrating, generalizing the subject content, but also at transforming the actual experience of each student;
- In the course of training, it is necessary to constantly harmonize the student's experience with the scientific content of the knowledge being given;

- Active stimulation of the student to self-valuable educational activity should provide him with the opportunity for self-education, self-development, self-expression in the course of mastering knowledge;

- Educational material should be organized in such a way that the student has the opportunity to choose when performing tasks, solving problems;

- It is necessary to encourage students to independently choose and use the most significant ways for them to study educational material;

- When introducing knowledge about the methods of performing educational actions, it is necessary allocate general logical and specific subject methods of educational work, taking into account their functions in personal development;

- It is necessary to ensure control and evaluation of not only the result, but mainly the learning process, i.e. those transformations that the student carries out, assimilating the educational material;

- The educational process should ensure the construction, implementation, reflection, evaluation of learning as a subjective activity. This requires the allocation of units of teaching, their description, use by the teacher in the classroom, in individual work (various forms of correction, tutoring).

At the beginning of the school year, an approximate schedule for the delivery of thematic tests is brought to the attention of students and parents, which is placed in the office in a conspicuous place. The study of each topic begins with a clear definition of the required learning outcomes -the knowledge and skills that the student must acquire. Open compulsory learning outcomes provide an opportunity for self-control of students and help from their parents. In addition, at the very first lesson on the topic, students are given texts of training tests. For this purpose, special collections can be used.

Tasks of the training test are usually used in the current control or on special lesson. This allows you to determine the level of assimilation of the material by each by the student and by the teacher, by the child himself and his parents. They know where he is strong, successful, where there are gaps, what needs to be done, what to work on to eliminate them. Children learn to work independently with a book, navigate in it, plan and organize their learning activities.

CONCLUSION

In conclusion, ongoing research makes it possible to have a clear picture of the successes and difficulties of individual students, make it possible to pay special attention in the lessons to those spellings for which the greatest number of errors were made, and plan differentiated tasks. This work helped to reduce the number of spelling and punctuation errors at the end of the year. Of course, it cannot be said that absolutely all technology students have such results.

However, research suggests that almost ninety percent of students experience a reduction in errors.

REFERENCES

1. Diane Larsen-Freeman, Russell N. Campbell & William E. Rutherford. (2008). Teaching and Principles in Language Teaching. New York.
2. Diane Larsen-Freeman & Marti Anderson. (2016). Teaching and Principles in Language Teaching. Third Edition. New York.
3. Liakhovitskii, M.V. (1981). Metodika prepodavaniia inostrannykh yazykov [Methods of teaching foreign languages]. — Moscow: Vysshaia shkola [in Russian].
4. Unt, I.Je. (1990). Individualizatsiia i differentsiatsiia obucheniia [Individualization and differentiation of education]. Moscow: Pedagogika [in Russian].

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ XXI ВЕКА В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Аннаева Лола Расуловна

Кашкадарьинский областной центр педагогического мастерства
Старший преподаватель кафедры методики преподавания языков
lola.annayeva@mail.ru

Аннотация: В статье говорится о важной задаче образования и воспитания - формировании навыков XXI века. В статье подробно раскрываются такие понятия как критическое мышление, креативность, коммуникация, сотрудничество и цифровая грамотность, необходимые для жизни и работы в современном обществе. А также отмечается о том, что родители, педагоги и общество в целом должны создавать условия для развития у детей гибкости, креативности, коммуникативных и других навыков, которые необходимы для успешной адаптации в современном мире.

Ключевые слова: навыки XXI века, критическое мышление, креативность, коммуникация, сотрудничество и цифровая грамотность

Annotatsiya: Maqolada ta'lim va tarbiyaning muhim vazifasi - XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish haqida so'z boradi. Maqolada zamonaviy jamiyatda yashash va ishlash uchun zarur bo'lgan tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot, hamkorlik va raqamli savodxonlik kabi tushunchalar batafsil o'rganiladi. Shuningdek, ota-onalar, o'qituvchilar va umuman jamiyat bolalarda zamonaviy dunyoga muvaffaqiyatli moslashish uchun zarur bo'lgan moslashuvchanlik, ijodkorlik, muloqot va boshqa ko'nikmalarni rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni yaratishi shart.

Kalit so'zlar: 21-asr qobiliyatlari, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot, hamkorlik va raqamli savodxonlik

Abstract: The article discusses an important task of education and upbringing - the formation of 21st century skills. The article details such concepts as critical thinking, creativity, communication, collaboration and digital literacy, which are necessary for life and work in modern society. It is also

noted that parents, teachers and society as a whole must create conditions for the development of flexibility, creativity, communication and other skills in children that are necessary for successful adaptation in the modern world.

Keywords: *21st century skills, critical thinking, creativity, communication, collaboration and digital literacy*

В современном мире мы сталкиваемся с быстрыми изменениями в технологиях, экономике и обществе, что требует от людей новых навыков и компетенций. Готовность адаптироваться к быстро меняющемуся миру стала ключевым фактором успешности и процветания в XXI веке. Поэтому формирование навыков XXI века становится важной задачей образования и воспитания.

Основные навыки, которые требуются в XXI веке, включают в себя:

1. Гибкость и адаптивность. Способность быстро приспосабливаться к новым условиям и изменениям. Гибкость и адаптивность – одни из ключевых навыков, которые стали особенно важны в XXI веке в связи с быстрыми изменениями в технологиях, экономике и обществе. Человек, обладающий гибкостью и способностью к адаптации, успешно справляется с новыми вызовами, не боится перемен и быстро находит решения в непредвиденных ситуациях.

Гибкость подразумевает способность адаптироваться к новым ситуациям и гибко реагировать на изменения в окружающей среде. Этот навык включает в себя открытость к новым идеям, готовность к экспериментам и готовность пересматривать свои убеждения при необходимости. Гибкий человек не стоит на месте, а стремится к развитию и самосовершенствованию. Адаптивность, в свою очередь, предполагает способность приспосабливаться к различным условиям и изменениям в окружающем мире. Адаптивный человек способен быстро перестраиваться под новые требования, сохраняя при этом эффективность и результативность деятельности. Он гибко реагирует на возникающие проблемы и находит оптимальные пути их решения.

В процессе обучения и воспитания формирование гибкости и адаптивности у детей и взрослых играет важную роль. Школы и высшие учебные заведения стараются развивать у учащихся гибкое мышление, способность к саморегуляции и умение адаптироваться к новым условиям. Это может осуществляться через различные методы обучения, например, путем решения нестандартных задач, проведения групповых проектов, стимулирования креативного мышления и самостоятельного исследования.

Родители также могут содействовать формированию гибкости и адаптивности у своих детей, создавая условия для их самостоятельного развития, поддерживая интерес к новым знаниям и опыту, поощряя инициативу и творческое мышление. Важно помнить, что гибкость и адаптивность – это навыки, которые могут быть развиты практикой и постоянным

самосовершенствованием, причем это процесс, который должен сопровождать нас на протяжении всей жизни в условиях постоянно меняющегося мира XXI века.

2. Критическое мышление. Умение анализировать информацию, делать обоснованные выводы и принимать взвешенные решения. Критическое мышление – это один из основных навыков XXI века, который позволяет человеку анализировать информацию, отличать факты от мнений, логически мыслить, делать обоснованные выводы и принимать взвешенные решения. В современном информационном обществе, где мы сталкиваемся с огромным объемом информации и разнообразными точками зрения, критическое мышление становится ключевым инструментом для понимания мира и успешной навигации в нем.

В образовании и воспитании критическое мышление играет ключевую роль. Школы и учебные заведения должны стимулировать учащихся развивать навыки критического анализа, критического мышления и решения проблем. Это может быть достигнуто через проведение дискуссий, анализ случаев, различных видов творческих заданий, направленных на развитие критического мышления. Родители также могут содействовать формированию критического мышления у своих детей, обсуждая с ними различные ситуации, ставя вопросы, поощряя самостоятельное мышление и анализ. Важно, чтобы дети умели самостоятельно оценивать информацию, не принимая все утверждения на веру, а критически анализируя их и делая собственные выводы. Способность критического мышления является важным фундаментом для достижения успеха в различных сферах жизни в условиях современного общества, где уметь анализировать, интерпретировать и оценивать информацию – это ключ к принятию обоснованных решений и успешному достижению поставленных целей.

3. Сотрудничество и командная работа. Работа в команде и умение эффективно взаимодействовать с другими людьми.

Сотрудничество и командная работа – это важные навыки XXI века, которые предполагают способность эффективно работать в группе, взаимодействовать с другими людьми, сотрудничать для достижения общей цели и обмена идеями. В современном мире, где все более узко специализированные знания и навыки становятся более востребованы, умение работать в команде и взаимодействовать с коллегами становится ключевым элементом успешности в профессиональной деятельности и в жизни в целом.

В процессе обучения и воспитания командная работа и развитие навыков сотрудничества играет значительную роль. Школьные проекты, групповые задания, совместная деятельность в различных кружках и клубах помогают учащимся освоить навыки командного взаимодействия. Важно, чтобы образовательные учреждения стимулировали развитие коммуникативных навыков, способствовали формированию позитивного отношения к командной работе и находили пути мотивации учащихся к сотрудничеству. Родители также

могут поддерживать развитие навыков командной работы у своих детей, поощряя их участие в общественной деятельности, организации совместных мероприятий с друзьями, рассказывая о важности работы в команде и обучая ребенка уважению к мнению других. На рабочем месте навыки сотрудничества и командной работы становятся все более важными в условиях всё больших требований к адаптивности, инновационности и умению решать задачи коллективно. Умение эффективно работать в команде и взаимодействовать с другими людьми способствует улучшению процессов работы, повышению продуктивности и созданию благоприятной рабочей атмосферы.

4. Информационная грамотность. Умение эффективно работать с информацией, фильтровать и оценивать ее достоверность. Информационная грамотность – это ключевой навык XXI века, который предполагает умение эффективно работать с информацией, фильтровать и оценивать ее достоверность, критически мыслить и делать осознанные выборы в использовании информационных ресурсов. В условиях информационного общества, где доступ к информации стал беспрецедентно легким и многогранным, обладание информационной грамотностью становится необходимостью для успешной адаптации к современным условиям.

В образовании информационная грамотность играет важную роль. Учебные заведения должны обучать учащихся умению работать с информацией: анализировать источники, оценивать достоверность информации, проводить исследования, критически мыслить. Школьные библиотеки, учебные центры и образовательные онлайн-платформы также способствуют развитию информационной грамотности. Родители могут помочь своим детям в развитии информационной грамотности, обучая их использованию интернета, проверке источников информации, анализу текстов, поощряя чтение и самостоятельный поиск информации. Навыки информационной грамотности позволяют человеку успешно ориентироваться в информационном пространстве, принимать осознанные решения, развивать собственное мышление и повышать общую компетентность в различной деятельности. Этот навык необходим в образовании, на работе, в личной жизни и взаимодействии с окружающим миром.

5. Креативность и инновационное мышление. Способность предлагать новые идеи и находить нестандартные решения.

Креативность – это способность мыслить свежо, находить необычные подходы к решению задач, видеть вещи по-новому. Она позволяет нам выходить за рамки привычных шаблонов и стереотипов, искать вдохновение в окружающем мире и придумывать что-то уникальное и оригинальное. Инновационное мышление – это способность применять свою креативность для создания новых продуктов, услуг, технологий или методов работы. Это

также включает в себя умение адаптироваться к изменениям, искать пути для улучшения существующих процессов и быть готовым к постоянному развитию и совершенствованию.

Люди с развитой креативностью и инновационным мышлением обычно обладают такими качествами, как аналитические способности, умение видеть проблемы с разных сторон, гибкость мышления и готовность экспериментировать. Они способны быстро приспосабливаться к новым ситуациям и находить оптимальные решения даже в сложных ситуациях. Таким образом, развитие креативности и инновационного мышления является ключевым для успешной карьеры и личностного роста. Постоянное обучение, изучение новых областей, общение с интересными людьми и постоянная саморефлексия помогают сохранять и развивать эти важные качества. 6. Управление временем и приоритетами. Умение эффективно планировать свое время и задачи.

Управление временем и приоритетами – это ключевые навыки, которые помогают человеку эффективно распределять свое время, чтобы достигать поставленных целей и задач. Эти навыки позволяют избегать прокрастинации (прокрастинация — в психологии склонность к постоянному откладыванию даже важных и срочных дел, приводящая к жизненным проблемам и болезненным психологическим эффектам), сокращать время на выполнение задач и управлять своими обязанностями более эффективно. Эффективное планирование времени включает в себя определение целей и приоритетов, разделение задач на более мелкие подзадачи, определение сроков выполнения и оценку времени, необходимого на каждую задачу. Кроме того, важно учитывать личные предпочтения и биоритмы, чтобы оптимально распределять задачи в течение дня. Постоянная практика и самодисциплина также играют важную роль в достижении успеха в управлении временем.

Одним из ключевых направлений для формирования навыков XXI века является образование. Образовательные учреждения должны не только обеспечить учащихся знаниями, но и развивать у них универсальные навыки, которые позволят успешно справляться с вызовами XXI века. Это можно осуществить путем новых методов обучения, в том числе активного вовлечения учащихся в учебный процесс, использования технологий и стимулирования критического мышления и творчества.

Кроме того, воспитание также играет важную роль в формировании навыков XXI века. Родители, педагоги и общество в целом должны создавать условия для развития у детей гибкости, креативности, коммуникативных и других навыков, которые необходимы для успешной адаптации в современном мире.

В целом, формирование навыков XXI века является ключевым элементом образования и воспитания, который поможет людям быть успешными и эффективными в современном быстроменяющемся мире. Важно стремиться к постоянному самосовершенствованию и

развитию универсальных навыков, которые помогут успешно адаптироваться к новым вызовам и достичь своих целей.

Список использованной литературы и электронных ресурсов:

1. Навыки XXI века в российской школе: взгляд педагогов и родителей / М. С. Добрякова, О. В. Юрченко, Е. Г. Новикова; Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», Институт образования. — М.: НИУ ВШЭ, 2018. — 72 с. — 200 экз. — (Современная аналитика образования. № 4 (21)).

2. Навыки 21 века: упоминаются во ФГОС, но учат и им в реальности? // skillbox.ru [Электронный ресурс]/URL: <https://skillbox.ru/media/education/navyki-xxi-veka-upominayutsya-vo-fgosakhno-uchat-li-im-v-realnosti/> (дата обращения 14.05.2024).

3. Навыки человека 21 века в школьном образовании // p-shkola.by [Электронный ресурс]URL: <https://pshkola.by/upload/medialibrary/5b0/5b06d41e6eb1c622bb14c66102265206.pdf> (дата обращения 14.05.2024).

4. Навыки и компетенции 21 века // infourok.ru [Электронный ресурс] / URL: <https://infourok.ru/statya-navyki-i-kompetencii-21-veka4550267.html> (дата обращения 16.05.2024).

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ 21-ГО ВЕКА У УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РКИ

Хамидова Гулнара Юлдашбаевна

Старший преподаватель кафедры

«Методика преподавания языков БОЦПМ

***Аннотация.** В статье говорится о навыках 21-го века, под которыми понимается набор знаний и умений, таких как критическое мышление, творческий подход, независимость, совместное решение задач и цифровая грамотность, необходимых для жизни и работы в современном постиндустриальном высокотехнологичном обществе.*

***Ключевые слова:** классификация, определения, навыки, знания, умения, критическое мышление, творческий подход, независимость, совместное решение задач.*

***Annotatsiya.** Maqolada zamonaviy postindustrial yuqori texnologiyali jamiyatda yashash va ishlash uchun zarur bo'lgan tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, mustaqillik, muammolarni birgalikda hal qilish va raqamli savodxonlik kabi bilim va ko'nikmalar to'plami sifatida tushuniladigan 21-asr ko'nikmalari haqida so'z boradi.*

***Kalit so'zlar:** tasniflash, ta'riflar, ko'nikmalar, bilimlar, ko'nikmalar, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, mustaqillik, muammolarni birgalikda hal qilish.*

***Annotation.** The article talks about 21st century skills, which are understood as a set of knowledge and skills such as critical thinking, creativity, independence, collaborative problem solving and digital literacy necessary for living and working in a modern post-industrial high-tech society.*

Keywords: *classification, definitions, skills, knowledge, abilities, critical thinking, creativity, independence, joint problem solving.*

Понятие *навыки 21-го века* может трактоваться довольно широко, не существует единой общепризнанной классификации или устоявшегося определения. Как правило, под навыками 21-го века понимается набор знаний и умений, таких как критическое мышление, творческий подход, независимость, совместное решение задач и цифровая грамотность, необходимых для жизни и работы в современном высокотехнологичном обществе. Развитие этих компетенций — одна из ведущих тенденций в образовании.

Главная задача, которая стоит в этой связи перед преподавателями — это совместить преподавание своего предмета с обучением навыкам 21-го века. Если рассматривать навыки 21-го века в контексте преподавания русского языка, то, можно выделить необходимость совершенствования следующих компетенций:

- Умение анализировать, синтезировать и оценивать материалы на русском языке.
- Уважение к представителям других культур, умение работать в многокультурной среде.
- Умение организовать свое время и самодисциплину, необходимые для самостоятельного совершенствования языка.
- Умение сформировать свою точку зрения по той или иной проблеме, и выразить ее по-русски.
- Изучение материалов и решение задач, составленных на русском языке.
- Готовность экспериментировать с языком, желание решать новые коммуникативные задачи.
- Умение ориентироваться в цифровом контенте.

Список далеко не исчерпывающий, но хорошо показывает, насколько важны навыки 21-го века в преподавании русского языка в наши дни. Меняется мир вокруг, меняется сам язык и цели его изучения, и возникает необходимость в новых межличностных, познавательных и технических умениях, без которых невозможно эффективно общаться.

А это значит, что навыки 21-го века в ближайшее время будут все больше и больше интегрироваться в обучение русскому языку. Формировать навыки 21-го века у учащихся можно с помощью активных методов обучения.

Активные методы обучения (АМО) — это система методов, обеспечивающих активность и разнообразие мыслительной и практической деятельности учащихся в процессе освоения учебного материала.

Активный метод — это форма взаимодействия учащихся и учителя, при которой учитель и учащиеся взаимодействуют друг с другом в ходе урока и учащиеся здесь не пассивные

слушатели, а активные участники урока. Если в пассивном уроке основным действующим лицом и менеджером урока был учитель, то здесь учитель и учащиеся находятся на равных правах.

Если пассивный метод предполагает авторитарный стиль взаимодействия, то активные методы обучения предполагают демократический стиль.

Активные методы обучения часто предполагают групповую форму работы. Под руководством учителя учащиеся самостоятельно «добывают» знания, принимая участие в поисковой деятельности, между ними складываются позитивные межличностные и внутриличностные отношения, внутри групп создаётся ситуации успеха, ученики активны, повышается интерес и учебная мотивация.

«Ротация станций» - как способ формирования навыков 21 века. Ротация станций - одна из самых популярных и часто используемых моделей смешанного обучения. Вот как она работает: класс делится на группы (обычно - три) и в течение урока (иногда - двух) каждая из групп перемещается со станции на станцию. За отведенное учебное время дети успевают поработать в группах с учителем, выполнить задания и заняться проектной деятельностью. При обучении языкам данная форма организации образовательной деятельности на уроке позволяет тренировать новый и повторять пройденный материал. Станционное обучение при организации совместной образовательной деятельности обучающихся имеет ряд преимуществ. Во – первых, каждая группа работает в своем режиме – кто – то быстрее, кто – то медленнее, и определяет маршрут выполнения заданий самостоятельно – с какого задания начать и каким заданием закончить.

Во – вторых, все ученики имеют возможность воспользоваться разными источниками информации и устранить «пробелы» самостоятельно либо с помощью своих одноклассников. В – третьих, младшие школьники учатся сами оценивать свою работу и нести ответственность за свои знания.

Порядок проведения: Группы распределяются по автобусным остановкам (станциям). На каждой остановке (на стене или на столе) расположен лист большого формата с записанным на нем вопросом по определенной теме. Учитель ставит задачу группам – записать на листе основные моменты данной темы, относящиеся к вопросу.

В течение 5 минут в группах обсуждаются поставленные вопросы и записываются ключевые моменты, обязательно приводятся примеры по данной теме. Затем по команде учителя группы переходят по часовой стрелке к следующей автобусной остановке. Знакомятся с имеющимися записями и, при необходимости, дополняют их в течение 3 минут. Исправлять существующие записи, сделанные предыдущей группой нельзя.

Затем следующий переход к новой автобусной остановке и еще 3 минуты на знакомство, обсуждение и добавление своих записей.

Когда группа возвращается к своей первой остановке, она в течение 3 минут знакомится со всеми записями и определяет участника группы, который будет представлять материал. После этого каждая группа презентует результаты работы по своему вопросу. В завершении учитель резюмирует сказанное всеми группами, при необходимости вносит коррективы и подводит итоги работы. Для того, чтобы работа проходила продуктивно и эффективно определяются правила, причем правила формулируются самими учащимися.

Более того, данные правила должны находиться на видном месте – на доске и должны быть понятны всем участникам обучения «по станциям».

Во время работы учителю необходимо добиваться сознательного выполнения данных правил всеми учащимися.

После окончания работы обязательно проводится *оценивание*.

Обучение «по станциям» дает возможность дифференцированного обучения, под которым понимается учет интересов детей, их участия в деятельности, происходящей на уроке, их умение выбрать режим работы.

Важным моментом при этом является то, что ученики не только тренируются или повторяют пройденный материал, но обучаются стратегиям самостоятельного обучения. Соответственно при организации урока данного типа существенно меняется роль учителя. Он играет роль организатора, то есть он строит взаимодействие учащихся с учебным окружением, координирует выполнение заданий и при необходимости консультирует.

Таким образом, обучение по «станциям» одна из эффективных форм организации образовательной деятельности на уроках русского языка, которая способствует формированию навыков 21 века.

Список использованной литературы и источников

1. Абрамова И.Г. Интерактивные методы обучения в системе высшего образования. – М.: Гардарики, 2008. – 368 с.
2. Активные методы обучения: Электронный курс. – <http://www.moi-universitet.ru/>
3. Бадмаев Б.Ц. Психология и методика ускоренного обучения. – М.: ГЕОТАР Медиа, 2007. – 272 с.
4. Безрукова В.С. Педагогика. Проективная педагогика. - М.: Мысль, 2009. – 318 с.
5. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе. – М: Велби, 2007. – 480 с.

ADABIY ASARLARNI O‘RGANISH NATIJASIDA O‘QUVCHILARDA XXI ASR KO‘NIKMALARINI SHAKLLANISHI

O‘roqova Zilola Salomovna

Qashqadaryo viloyati PMM Tillarni o‘qitish metodikasi

Annotatsiya: O'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishda hamda shaxsga yo'naltirilgan adabiy ta'lim muhitini faollashtirish jarayonida turfa shakl va mazmunga ega bo'lgan variativ asar va matnlarni tanlash zamonaviy adabiyot darslariga qo'yilayotgan talablardan biridir.

Kalit so'z: kommunikativlik, funksiyali dialog, kompozitsiya, pozitsiyasini tanlash, ko'nikma, emotsional ko'nikma, estetik tarbiya, kompetensiyalar

Annotatsiya: Одним из требований к современным занятиям по литературе является отбор разнообразных произведений и текстов различной формы и содержания в процессе формирования у учащихся навыков XXI века и в процессе активизации личностной литературно-образовательной среды

Ключевые слова: общение, функциональный диалог, композиция, выбор позиции, умения, эмоциональные умения, эстетическое воспитание, компетенции

Zamonaviy maktablarning adabiyot darslarida hayotiy ko'nikmalar va hodisalar aks etgan, zamon bilan hamnafas bo'lgan badiiy asarlarning berilishi turli bilim sohalari bo'yicha yangi bilimlar hamda ijtimoiylashuv imkonini beruvchi hayotiy tajribalarni o'rgatilishi bilan muhimdir. Zamonaviy adabiyot darslari o'quvchilarning ichki imkoniyatlarini ochishi hamda ularda ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirishi bilan xarakterlanadi.

Ijodiy mahsul va hayotiy tajriba bo'lgan adabiy asarlarni turli nuqtai nazardan o'ziga xos ob'ekt sifatida o'rganish natijasida o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllanadi. Zamonaviy maktab o'quvchilarida bugungi kunda ko'p funksiyali dialogni tuzish, muloqotga layoqatlilik ham XXI asr ko'nikmasi sifatida baholanmoqda. Zamonaviy maktab imidjini yaratishda adabiy ta'limning tashkiliy, pedagogik-psixologik jihatlariga adabiy ta'limning o'ziga xos xususiyatlariga, ya'ni maqsad, mazmun, o'qitish va o'quv jarayoni hamda natijalarni baholash mezonlariga e'tibor qaratish kerak.

Adabiy asarlarni o'qish o'quvchilarda kommunikativlik va muloqot madaniyatini oshiradi. Adabiyot insonning jamiyatning bir bo'lagi sifatida hamda borliq va mavjudlik belgisi sifatida duch keladigan muammolarni anglashi, tushunishi va unga yechim topish imkonini har bir asar qahramoni va ijodkor tajribasi misolida o'rgatadi. Adabiy durdonalar bilan mazmunli va muntazam aloqa o'quvchilarga har bir inson oldida muqarrar ravishda paydo bo'ladigan ontologik muammolar, ya'ni dunyo yaratilishi, koinot tuzilishi, hayot va mavjudlik ma'nosi, hayotdagi o'z o'rnini aniqlash, pozitsiyasini tanlash, o'z hayoti ma'nosi, yashashdan maqsadi haqida bilim va ko'nikma beradi. Adabiy matnlarda turli hayotiy va nostandart vaziyatlarni hal qilish variantlari, usullari hamda tanlash imkoniyatining mavjudligi o'quvchining hayotiy tajribalarini oshiradi.

Adabiy asarlarda hayot qonuniyatlari aks etadi. Yozuvchi shaxsiy tajribasi va kuzatuvlarini ijtimoiy, intellektual, hissiy va kommunikativ vositalar asosida yaxlit, tizimli, mantiqiy

kompozitsiyani yaratadi. Ijtimoiy, hissiy voqea va jarayonni o'qish orqali o'quvchida o'qish ko'nikmalari, tushunish, fikrlash darajalari hamda estetik did shakllanadi.

Turli ijtimoiy va gumanitar sohalarining san'at va o'quv fani sifatida mutanosib bo'lishi, birinchi navbatda, tarkibiy qismlarning uyg'unligi hamda etetik tarbiya va estetik zavq berishiga bog'liq. Adabiyot esa nafaqat fan, balki san'at sohasi bilan uyg'unligi sababli uni o'quv jarayonidan ayro tarzda o'rganib bo'lmaydi. Adabiyot fanining o'rganish ob'ekti san'at asari bo'lgan badiiy asar hisoblanadi. Adabiyot fan va san'at sifatida mustaqil mavjud bo'lishi mumkin, lekin faqat integrasiyalash asosida ular maktab adabiyoti fanining asosiy o'rganish ob'ekti bo'lgan badiiy asar haqida o'quvchida yaxlit tasavvur hosil qiladi.

Jahon va mahalliy turga mansub adabiy matnlarni o'rganish zamonaviy insonni tarbiyalash vositasi hisoblanadi. Chunki xalqaro va mahalliy asarlarda tarixiy, axloqiy, falsafiy va madaniy meros mujassamlashadi. Badiiy asarlar o'quvchini shaxs sifatida tarbiyalaydi, uning ichki dunyosini go'zallashtiradi, qalbini poklaydi, ezgulikka chorlaydi, o'quvchining hayotiy maqsadlari, qadriyatlari va dunyoqarashining shakllanishiga ta'sir qiladi. Adabiy mushohada o'quvchini san'atga oshufta qiladi, estetik didini shakllantirishga yordam beradi. O'z xalqining madaniyati bilan tanishish o'quvchilarning milliy mentalitetini shakllantirishga xizmat qiladi. Asarlarning g'oyaviy mazmunini anglash natijasida o'quvchining turli mavzudagi tasavvur qobiliyati va fikrlarini kengaytiradi.

Adabiyot ta'lim sohasining eng muhim qismlaridan biridir. Adabiyot til o'rtasidagi aloqadorlik, ijtimoiy hayotdagi yashash ko'nikmalari so'zning kommunikativ va estetik funksiyalari o'rtasida chuqur bog'liqlik bor. Adabiyot milliy tilning barcha boyligi va imkoniyatlarini ochib beradi. Adabiyot orqali tilning jozibadorligi, badiiy-estetik xususiyatlari namoyon bo'ladi. Tilni o'zlashtirishda badiiy asarlarga doimiy murojaat qilish zarurati amaliy tajribalar va davr nuqtai nazaridan ko'p bora o'z isbotini topgan. Adabiyotni o'quv predmeti sifatida o'zlashtirish o'quvchi nutqi va savodxonligini oshirish imkonini beradi. Adabiy ta'lim shaxsning nutq madaniyati va kommunikativ kompetentligini shakllantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy maktablarja adabiyot barcha o'quv fanlari bilan, ayniqsa, ona tili bilan uyg'unidir. Adabiyot va ona tili fanlarini birgalikda, yaxlitlikda, umumiy tarzda o'rganish va o'qitish - o'quvchilarni tayanch kompetensiyalarini shakllantirishga hamda o'quvchilarda tilni qonuniyat, tushunishi qiyin bo'lgan o'quv fani, faqat nazariya va qoidalardan iborat zerikarli fan deb emas, yashash ehtiyoji, jamiyat va shaxs rivojlanishini o'zida aks ettirib boradigan mexanizm sifatida o'rganish zarurati ortadi. Ona tili va adabiyot fanini birgalikda, uyg'unlikda o'qitish fundamental fanlarni bilish, tushunish imkonini oshiradi.

Zamonaviy maktablarda adabiyot fanining boshqa maktab fanlarini o'qitishdan farqi va o'ziga xosligi quyidagi xususiyatlarga asoslanadi:

- o'quv fanlarining o'qitish mazmuni, maqsad va vazifalari o'rganilayotgan fan asoslariga bog'liq bo'lsa, adabiyot fanining o'rganish ob'ekti inson va uning yashash ko'nikmalarini o'rganishdan iboratdir. Adabiyot insonning ijtimoiy faoliyati, ma'naviy va ruhiy olamining aks ettirilishi va natijasidir. Adabiyot insoniyatning hayotiy tajribalari, yozuvchi ijodiy faoliyatining mahsulidir. Adabiyot asosi badiiy asarda namoyon bo'ladi. Badiiy asar san'at, ijodkorlik va yaratuvchilik mahsuli bo'lib, butun borliqni ijodiy bilish va so'z ko'rinishida aks ettirishining natijasidir. Yozuvchi tomonida aks ettirilgan yashash ko'nikmalaridir;

- adabiyot fanida beriladigan asarlarni noyob va nodir adabiy artefakt sifatida o'rganish o'quvchilarda axborot bilan ishlay olish qobiliyatini shakllantirish bilan bir qatorda, ilmiy, estetik va kommunikativligini shakllantiradi hamda ijtimoiylashuv instinktni oshiradi;

- adabiyot fani orqali o'quvchilarda ilmiy tasavvurlar shakllanadi. Adabiy matn ham ilmiy tadqiqot ob'ekti hisoblanadi. Ilmiy tadqiqot ob'ekti bo'lgan asarni o'rganishda o'quvchilarda ilmiy usullardan foydalanish ko'nikmalari shakllanadi. O'quvchilarga adabiy matnni o'rgatishda foydalanadigan ilmiy usullarga tahlil, sintez, analiz, taqqoslash, umumlashtirish kabilarni kiritish mumkin. Adabiy matnni o'rganish jarayonida o'quvchilarda ilmiy tasavvur asosi bo'lgan tanqidiy, mantiqiy fikrlash ko'nikmalari shakllanadi.

Adabiyot darsliklarida faqat badiiy matn emas, balki axborot matnlarining ham berilishi o'quvchilarni boshqa fanlar doirasida berilgan matnlarni tushunish imkonini oshiradi. Adabiyot orqali o'quvchi dunyoni ko'rishi, bilishi va his qilishi ko'plab dunyo olimlari tomonidan ta'kidlangan. Belinskiy adabiyot inson ongida hayotni aks ettirishini ta'kidlaydi. Adabiyot darslikda berilgan asarlarni ilmiy nuqtai nazardan o'rganish maktab dasturida o'qitiladigan o'quv fanlarini o'rganish uchun zamin bo'ladi. Adabiyot fanlar asoslarini ifodalaydi. Boshqa o'quv fanlarini adabiy qahramonlar misolida tushuntira oladi.

Adabiyot fani maktab davridagina o'qib yakunlanadigan fanlar sirasiga kirmaydi. Badiiy asar hayotiy ko'nikmalar, adabiy tarbiya, ilmiy bilim aks etadigan noyob ob'ekt sifatida o'quv jarayonidan boshqa pozitsiyalardan ham ko'rib chiqilishi, muntazam o'rganilishi kerak.

Badiiy asar so'z san'ati bo'lib, o'quvchida estetik idrok, estetik did, estetik tasavvurni shakllantirishga yordam beradi. Asarning badiiy shakli va mazmuni uni san'atning boshqa turlari bilan bog'laydi. Asar mazmuni, qahramonlar ruhiyati, ularning ichki kechinmalari o'quvchida emosional ko'nikmalarni tarbiyalaydi. Emosional ko'nikmalar asar muallifining shaxsi va muallif tomonidan yaratilgan ijodiy shaxs va voqealar qurilmasi asosida paydo bo'ladi. Emosional ko'nikma va estetik tarbiya ong prizmasida shakllangan voqelikni obrazli aks ettirishga asoslanadi.

Adabiyotni estetik idrok etish uchun hissiy-refleksiv tadqiqning ahamiyati katta. Asarni estetik tarzda idrok etish o'quvchining his-tuyg'ulari va ongiga ta'sir qiladi. Bu jarayon o'quvchining o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Badiiy adabiyotni o'rganish natijasida o'quvchida kommunikativ qobiliyat ham shakllanadi. Asar mazmunini tushunish va tahlil qilish o'quvchida mantiqiy fikrlash, taqqoslash, umumlashtirish, fikrni dalillash hamda erkin, ta'sirchan va ilmiy nutq tuzish imkonini beradi. Zamonaviy maktablarda adabiyot fanini o'qitishda adabiy asarlarning axborot manbasi; hissiy, estetik va ruhiy tarbiya vositasi; o'z-o'zini tartibga solish va nazorat qilish mexanizmi; kommunikativ va ijtimoiylashuv belgisi sifatida o'rganilishi jamiyat uchun zarur bo'lgan boshqa sohalarni o'rganish sifatini oshiradi.

Adabiyot fani o'qituvchisi sinfdan tashqari yoki mustaqil ta'lim ishlarini tashkil etishda tavsiya etayotgan adabiy asarlar mazmuni o'quvchi bilan zamondosh bo'lishi, o'quvchi yashayotgan davrni qamrab olishi hamda bu asar yoki matnda yangilik bo'yog'i saqlangan bo'lishi katta ahamiyatga ega. Bugungi kun o'quvchisiga jamiyatdagi mavjud illatlar, insonlar tomonidan sodir etilayotgan ko'ngilsiz voqealar qadim zamonlar, o'tgan davrlar, bugungi kun o'quvchisi yashamagan makon tili bilan gavdalanitirilgan voqealar o'quvchiga yot bo'lgan hissiyotlarni uyg'otadi.

Shaxsga yo'naltirilgan adabiy ta'lim muhitining o'quvchilarning bilish darajasi, salohiyati va tafakkuriga qarab tashkil etilishi o'quvchi bilan individul ishlash mexanizmini sifatli amalga oshirilishini ta'minlaydi. O'quvchining aqliy qobiliyati, salohiyat darajasiga qarab bosqichma bosqich o'qitilishi natijasida o'quvchining jamiyatda faol ijtimoiylashuviga hamda jamiyat va borliq qonuniyatlarini emosional o'zlashtirish jarayoniga erishiladi. Tadqiqot xulosasiga ko'ra, adabiy ta'limni zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish o'quvchilarning faolligini, tushunish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini sezilarli darajada oshiradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. M. F. Qurbonova. Individual ta'lim - innovatsion o'qitish usuli. Academic Research in Educational Sciences. Volume 4, Issue 3, 2023. 394-399 b.
2. M. F. Qurbonova. Ixtisoslashtirilgan maktablarning tashkil etish zarurati .

ZAMONAVIY TA'LIM METODIKALARI: XXI ASR KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

Norova Nilufar Norbo'ta qizi

Andijon viloyati PMM "Pedagogika va psixologiya,
ta'lim texnologiyalari" kafedrası katta o'qituvchisi

Аннотация: В условиях быстрого развития технологий и глобализации система образования сталкивается с новыми вызовами, требующими адаптации к требованиям XXI века. Настоящая статья посвящена современным образовательным методикам, направленным на формирование ключевых компетенций у студентов, таких как критическое и креативное мышление, цифровая грамотность и навыки работы в команде. Мы рассматриваем инновационные подходы, такие как проектное обучение и активное обучение, которые способствуют более глубокому пониманию материала и развитию самостоятельности учащихся..

Ключевые понятия: Современные образовательные методики, XXI век навыки, Креативное мышление, Критическое мышление, Инновации в образовании, Командная работа, Проектное обучение, Активное обучение, цифровая грамотность, разнообразие в обучении

Annotatsiya: Texnologiyalar va globalizatsiyaning tez rivojlanishi sharoitida ta'lim tizimi XXI asr talablariga moslashishga majbur bo'lgan yangi chaqiriqlarga duch kelmoqda. Ushbu maqola, talabalar orasida tanqidiy va ijodiy fikrlash, raqamli savodxonlik hamda jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy ta'lim metodikalari haqida. Biz loyiha asosidagi ta'lim va faol ta'lim kabi innovatsion yondashuvlarni ko'rib chiqamiz, bu ta'lim materialini chuqurroq tushunishga va o'quvchilarning mustaqilligini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, inkluziv ta'lim muhitini yaratish doirasida shaxsiy yondashuv va xilma-xillikning ahamiyatiga e'tibor qaratamiz. Xulosa qilib, maqola ta'lim jarayoniga texnologiyalarni joriy etishning talabalarning kelajakdagi chaqiriqlarga tayyorgarlikda muhim ekanligini ta'kidlaydi.

Tayanch tushunchalar: Asosiy tushunchalar: Zamonaviy ta'lim metodikalari, XXI asr ko'nikmalari, Ijodiy fikrlash, Tanqidiy fikrlash, Ta'limdagi innovatsiyalar, Jamoaviy ish, Loyihaviy ta'lim, Faol o'qitish, Raqamli savodxonlik, Ta'limda xilma-xillik.

XXI asr- bilim va ma'lumotning tezda o'zgarib borayotgan davridir. Hozirgi kunda shunday ko'nikmalar zarurki, ular faqat kasbiy faoliyatda emas, balki hayotning har bir sohasida muvaffaqiyatli bo'lish uchun ham qo'l keladi. Bu ko'nikmalarni birinchi navbatda "XXI asr ko'nikmalari" deb atash mumkin. Ular kreativlik, hamkorlik, kritik fikrlash, axborot texnologiyalari va raqamli savodxonlikni o'z ichiga oladi. Ta'lim tizimlarida ushbu ko'nikmalarni shakllantirish uchun zamonaviy metodikalarga ehtiyoj kuchaymoqda.

XXI asr ko'nikmalarining asosiy komponentlari quyidagilar:

Kreativlik va innovatsion fikrlash. Kreativlik ta'lim jarayonining asosiy elementidir. O'quvchilarga muammolarni hal qilishda yangi, innovatsion yechimlar topishga yordam beradigan dasturlar va metodlarni qidirish muhimdir. Masalan, loyihaga asoslangan o'qitish orqali o'quvchilar o'z g'oyalari va loyihalarini ishlab chiqadilar, bu esa ularda kreativ fikrlashni rivojlantiradi.

Hamkorlik. Yana bir muhim ko'nikma — hamkorlikdir. O'quvchilarni guruhlarda ishlashga undash, o'zaro fikr almashish, bir-biriga yordam berish qobiliyatlarini oshirish uchun zarur. Rolli o'yinlar va jamoaviy loyihalar bu ko'nikmani samarali rivojlantiradi.

Kritik fikrlash. Ma'lumotlarni tahlil qilish va baholash, o'quvchilarga muhim qarorlar qabul qilish imkonini beradi. O'qituvchilar talabalarga turli xil manbalardan kelayotgan ma'lumotlarni baholashni o'rgatishi kerak, bu esa ularning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Axborot texnologiyalari va raqamli savodxonlik. Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarni qo'llash zaruriyati alohida ahamiyatga ega. O'quvchilarni axborot

texnologiyalaridan foydalanishga o'rgatish, ular uchun kompyuter va internet resurslaridan samarali foydalanish imkonini beradi.

Faol o'qitish usullari. Faol o'qitish, o'quvchilarni o'z bilimlarini mustaqil ravishda yaratishga undaydi. Guruhda muammolarni hal qilish va rolli o'yinlarga asoslangan metodlarni qo'llash, o'quvchilarning faolligini oshiradi va amaliy ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Differensiallashtirilgan ta'lim. O'quvchilarning individual ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olish ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Bu usul har bir o'quvchining o'ziga xos rivojlanishiga imkon beradi.

Loyihaga asoslangan o'qitish. Loyihalar orqali o'quvchilar amaliy muammolarni hal qilishga ko'nikma o'rganishadi. Loyiha ishlari vaqtida o'quvchilar o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniga ega bo'ladilar, bu esa ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi.

Blended learning (aralash ta'lim). An'anaviy va onlayn ta'lim usullarini birlashtirish orqali o'qituvchilar va o'quvchilar uchun qulayliklar yaratish mumkin. Bu, o'quvchilarga keng imkoniyatlar taqdim etadi va maslahat uchun tezkor yordam ko'rsatishni osonlashtiradi.

Dunyo bo'yicha ko'plab muvaffaqiyatli ta'lim tizimlari mavjud. Misol uchun, Finlyandiya ta'lim tizimi o'zining kreativlik va individual yondashuvi bilan tanilgan. Singapur esa pedagogik tajribasi va innovatsion yondashuvlari bilan ajralib turadi. O'zbekiston ham mamlakatimizning ma'naviy va ijtimoiy taraqqiyotiga hissa qo'shish maqsadida ushbu xalqaro tajribalarni o'rganish va tatbiq etishga imkoniyatlar yaratishi zarur.

Zamonaviy ta'lim metodikalari XXI asrning o'zgaruvchan talablariga moslashgan holda rivojlanmoqda. Innovatsion yondashuvlar, jumladan, faol va loyihaviy o'qitish, raqamli texnologiyalarni qo'llash, tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish kabi usullar ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, jamoaviy ish va ta'limda xilma-xillik tamoyillari o'quvchilarning mustaqil o'rganish qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogika nafaqat bilim berish, balki talabalarning o'z-o'zini rivojlantirishiga yo'naltirilgan bo'lib, ularning jamiyatda muvaffaqiyatli shaxs bo'lib shakllanishiga yordam beradi.

Adabiyotlar

1. To'xtaxo'jayeva, M., Nishonova, S. (2009). Pedagogika. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. – 240 b.

56-58-betlar: XXI asr ta'lim tendensiyalari

102-105-betlar: O'qitish metodikalari va innovatsion yondashuvlar

2. Yuldasheva, D. (2018). Zamonaviy pedagogika: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti. – 315 b.

120-123-betlar: Kreativlik va innovatsion ta'lim metodlari

205-210-betlar: Blended learning va loyihaviy ta'lim

3. Qodirov, U. (2021). Ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarni qo'llash. – Samarqand: Samarqand davlat universiteti. – 198 b.

88-92-betlar: Raqamli savodxonlik va texnologiyalarning o'rni

4. O'quv jarayonida XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish // Pedagogik Innovatsiyalar Instituti ilmiy maqolalar to'plami. (2021). 45-50-betlar: Hamkorlik va kritik fikrlash metodikasi

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ZAMONAVIY KASBLARGA QIZIQTIRISHNI LOYIHALASHDA ILG'OR TAJRIBALARDAN FOYDALANISH

Kenjayeva Zilola Saminjon qizi

Farg'ona viloyati Bag'dod tumani 56-maktab

boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini zamonaviy kasblarga qiziqtirish jarayonida ilg'or tajribalardan foydalanish masalasi yoritiladi. Hozirgi kunda mehnat bozori tez o'zgarib borayotgani sababli, ta'lim tizimi ham o'quvchilarga kelajakda raqobatbardosh bo'lish uchun zarur ko'nikmalarni erta yoshdan singdirishga yo'naltirilishi lozim. Maqolada xorijiy va mahalliy ilg'or tajribalar tahlil qilinib, interaktiv o'quv metodlari, **STEAM yondashuvi**, kasbiy yo'naltirish dasturlari hamda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish muhimligi ta'kidlanadi. Shuningdek, boshlang'ich sinflar uchun kasblarga oid mashg'ulotlar va loyihalar orqali ularning qiziqishini oshirish bo'yicha samarali usullar tavsiya etiladi

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, zamonaviy kasblar, STEAM, o'yinli ta'lim, innovatsion metodlar, kasbiy yo'naltirish, ekskursiyalar, raqamli texnologiyalar, kreativ ta'lim, kasblarga qiziqtirish, ilg'or tajribalar, loyiha asosida ta'lim, robototexnika, dasturlash, kasbiy kompetensiyalar, mehnat bozori, kasbiy ta'lim, pedagogik texnologiya.

Абстрактный: В данной статье рассматривается использование передового опыта в процессе вовлечения учащихся начальной школы в современные профессии. Поскольку рынок труда сегодня стремительно меняется, система образования также должна быть ориентирована на привитие учащимся с раннего возраста навыков, необходимых им для того, чтобы быть конкурентоспособными в будущем. В статье анализируется зарубежный и отечественный передовой опыт, подчеркивается важность использования интерактивных методов обучения, STEAM-подхода, программ профориентации и инновационных образовательных технологий. Эффективные методы также рекомендуются для учащихся начальной школы, чтобы повысить их интерес к профессиональной деятельности и проектам.

Ключевые слова: Начальное образование, современные профессии, STEAM, игровое образование, инновационные методы, профориентация, экскурсии, цифровые технологии, креативное образование, интерес к профессиям, лучшие практики, проектное обучение,

робототехника, программирование, профессиональные компетенции, рынок труда, профессиональное образование, педагогические технологии.

Abstract: *This article discusses the use of best practices in the process of attracting primary school students to modern professions. Since the labor market is currently changing rapidly, the education system should also be oriented towards instilling in students the necessary skills from an early age to be competitive in the future. The article analyzes foreign and domestic best practices and emphasizes the importance of using interactive teaching methods, the STEAM approach, career guidance programs, and innovative educational technologies. It also recommends effective methods for increasing their interest in careers through activities and projects for primary school students.*

Keywords: *Primary education, modern professions, STEAM, game-based education, innovative methods, career guidance, excursions, digital technologies, creative education, interest in professions, best practices, project-based education, robotics, programming, professional competencies, labor market, professional education, pedagogical technologies.*

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini zamonaviy kasblarga qiziqtirishga katta ahamiyat berilmoqda. Darsliklarda ham topshiriqlar negiziga singdirilayotgan ma'lumotlar ularning yosh-psixologiyasiga to'liq mos keladi. Bu esa fanga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Shu sababdan texnologiya darslariga muntazam ishtirok etishga, berilgan topshiriqlarni bajarishga intilishadi. Loyihaga asoslangan o'qitish – bu hayotiy, real muammolar asosida loyihalangan, faol o'rganish orqali chuqur bilimga ega bo'lishi kafolatlangan, o'zgaruvchan sinf-dars yondashuvini o'zida aks ettiradi. Yasseri Dar, Finley M. Patrik, E.Blayne, Devis V. Devid va boshqalarning e'tirof etishicha, PBL aniq dalillarni taqdim etuvchi yoki savol berish, muammolar qo'yish, ularning ssenariylarini taklif qilish orqali bilim olishning ravon yo'lini ko'rsatuvchi, qog'ozga, yodlashga, o'qituvchi boshchiligidagi ko'rsatmalarga tayanishdan farqli ravishda faol o'rganish hamda izlanishga asoslangan o'qitish uslubi negiziga quriladi.[1;43-b] Jon Larmer, Jon Mergendoller va Suzi Bosslarning ta'kidlashicha, loyihaga asoslangan o'qitish kuchli o'qitish yondashuvi bo'lib, uni amalga oshirish davomida quyidagilarga ega bo'linadi: - o'quvchilarni bilim olishga rag'batlantiradi; - o'quvchi va talabalarni oliy ta'limga, kasbga, kasbiy o'sish nuqtalarini belgilashga (individual kasbiy trayektoriyani rejalashtirishga), ijtimoiy faol fuqarolikka tayyorlaydi; o'quvchi va talabalardan chuqur bilim hamda fikrlash qobiliyatlarini namoyish etishni talab qiladigan topshiriqlarni yaxshi bajarishga (bizningcha, o'qituvchi uchun ijtimoiy buyurtmani bajarishga) yordam beradi; - o'qituvchilarga yanada qoniqarli tarzda dars berish imkonini taqdim qiladi; - ta'lim tashkilotlarini nafaqat ota-onalar, boshqa jamoalar, balki butun dunyo bilan muloqot qilish va bog'lanishning yangi usullari bilan ta'minlaydi. PBL ta'limni o'quv dasturiga emas, talabaga qaratadi, hamkorlikdagi yuqori sifatli mahsulotlarni ishlab chiqarish uchun raqamli vositalardan foydalanadi va o'quvchilarni bugungi jahonda talab qilinayotgan global taraqqiyot, ijodkorlik, hissiy barqarorlik, chidamlilik,

hamdardlik kabi nomoddiy boylik bilan mukofotlaydi [2;107-b]. Ba'zan guruhda, ba'zan yakka tartibda auditoriyada yoki uyda ham bajarilishi mumkin, talabalar bilan hamkorlikda bajariladi, shuningdek, o'qituvchining loyihani amalga oshirish jarayonida sinf ichidagi vaziyatdan kelib chiqib belgilagan ko'rsatmalarini o'zida qamrab oladi. Auditoriya yoki maktab dunyosi ichida qoladi, haqiqiy dunyo uchun zarur bo'lgan mazmun (kontekst) va dastur yaratiladi. Loyihaning yakuniy natijasi auditoriyada yoki sinfda ko'rsatiladi loyihaning natijalari sinf hamda tegishli ommaviy auditoriya bilan baham ko'riladi.

TADQIQOT USULLARI VA MATERIALLARI: Dizayn fikrlashning asosiy prinsiplari va bosqichlari. Dizayn tafakkurini qo'llashda odam mavjud stereotiplardan tashqariga chiqishi kerak (qutidan tashqarida o'ylash). Bu amalda nimani anglatadi? Har bir loyiha yoki mahsulot insoniyatning ma'lum bir muammosini hal qiladi. Muammoni hal qilish uchun siz loyihaning maqsadli auditoriyasining ehtiyojlari va manfaatlarini chuqur o'rganishingiz kerak. Bu kuzatish, so'roq qilish, intervyu paytida mumkin. Foydalanuvchi usulning Markaziy figurasidir. Hech kim o'z xohish-istaklari va ehtiyojlarini Foydalanuvchining o'zidan yaxshiroq aytmaydi va namoyish etmaydi.

Ushbu usulda muammolarni hal qilishda ijodiy yondashuv prinsipi ham muhimdir. Jamoa va tashkilotlardagi ijodkorlik ularni yanada dinamik va moslashuvchan qiladi, ulardagi murakkab vazifalar birgalikda hal qilinadi.

IDEOda, barcha odamlar ijodkorlikka qodir va **design thinking** ularga o'z imkoniyatlarini ishga solishga yordam beradi deb ishoniladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR: Dizayn tafakkuri doimiy takomillashtirish va minimalizm asosida atrofingizdagi muhitni o'zgartirish va tartibga solish imkonini beradi. Birinchidan, biz mavjud bo'lgan barcha ma'lumotlarni to'playmiz, keyin uni tekshiramiz va elakdan o'tkazamiz. Dizayn fikrlash bosqichlari shunday shakllanadi.

1. Empatiya. Bu muammoli sohani puxta o'rganishdan iborat. Ushbu bosqichda biz foydalanuvchi tajribasini kuzatamiz, ular bilan suhbatlashamiz va ularning jismoniy, hissiy va ijtimoiy ehtiyojlari to'g'risida ma'lumot to'playmiz. Biz foydalanuvchining portretini tuzamiz, uning xatti-harakati, fikrlash xususiyatlarini ta'kidlaymiz. Bu yerda empatiyani namoyon etish qobiliyati, ya'ni boshqa odamning tajribasini his qilish, uni nima hayajonlantirayotganini tushunish muhimdir. Bu faqat o'z e'tiqodlari va stereotiplaridan chetlashtirilganda mumkin.

2. Fokuslash. Foydalanuvchi xatti-harakatlarini yig'ish, tizimlashtirish va tahlil qilish orqali biz o'z vazifalarimizni tushunamiz. Fokuslash bosqichida biz javobni qidiradigan asosiy muammo yoki savolni shakllantiramiz. Muammo aniq va mazmunli bo'lishi kerak, vazifalar aniq va aniq bo'lishi kerak.

3. G'oyalarni yaratish. Muammoni aniqlagandan so'ng, biz uni hal qilish yo'llarini izlay boshlaymiz. Iloji boricha turli xil miqyos va jiddiylilik g'oyalarini o'ylab topish yaxshiroqdir. Bu sizga

eng yaxshi yechimni topishga imkon beradi. G'oyalarni tanlash jamoaviy ravishda, munozara orqali amalga oshiriladi.

4. Prototip yaratish. Bosqich loyiha, mahsulot yoki xizmatning dastlabki versiyasini yaratishni o'z ichiga oladi. Bu yechimning muhim kamchiliklarini topishga va ularni tuzatishga yordam beradi.

5. Sinov. Yakuniy loyiha, mahsulot yoki xizmat foydalanuvchi tomonidan sinovdan o'tkazilishi kerak. Foydalanuvchi biz tahlil qilayotgan fikr-mulohazalarni beradi, keyin biz o'zgartirishlar kiritamiz va oldingi bosqichlarga qaytamiz.

Ta'limda dizayn fikrlash. Dizayn fikrlash sizga o'quv jarayonini yaxshilashga, uni yanada faol va qiziqarli qilishga imkon beradi. Standart ta'lim texnikasining asosiy yo'nalishi tarkibni uzatishdir. Har bir sohada mutaxassis, o'qituvchi bor, u bilimlarni uzatadi va talaba uni qanchalik yaxshi o'rganganligini nazorat qiladi. Dizayn tafakkuri o'rganishni ijodiy jarayonga aylantiradi, o'quvchilarning tanqidiy tafakkurini rivojlantiradi va ularni o'ziga xos fikrlashga majbur qiladi[3;72-

Dizayn tafakkuriga asoslangan o'qitish qiziqish, ishtiyoq, ijodkorlik va zukkolikni rag'batlantiradi. Inson o'quv jarayonining asosiy ishtirokchisiga aylanadi. 2007-yilda Stenford universitetida dizayn fikrlash texnikasini ishlab chiqish va kundalik ta'lim jarayoniga kiritish uchun asos bo'lgan loyiha ishga tushirildi. Loyiha ishtirokchilari o'qituvchiga "design thinking"dan eng samarali foydalanishda yordam beradigan bir nechta tavsiyalar:

1. O'quvchilar bilan hamdardlik ko'rsating. Empatiya har bir o'quvchining ehtiyojlari va manfaatlarini tushunishga va qabul qilishga va ta'lim dasturini uning imkoniyatlariga moslashtirishga yordam beradi. Empatiya bilan siz o'quvchilaringizga yaqinlashasiz, ular kabi o'ylaysiz va katta hayotiy tajribaga va o'rnatilgan qadriyatlarga ega bo'lgan kattalar kabi emas. Ushbu mahoratni qanday yaxshilash mumkin? Ko'proq tinglang va kamroq gapiring. O'quvchilar uchun nima qiziq ekanligini bilib oling, ularning reaksiyalari va xatti-harakatlarini kuzating.

2. Hozirgi o'rganish usullarini so'roq qiling. Kundalik foydalanadigan o'rganish usullarini tanqidiy tahlil qilishga harakat qiling. Qaysi biri samaraliroq va qaysi biri kamroq. O'quvchilarning eng katta rad etishiga nima sabab bo'ladi va ularning qiziqishini nima qo'zg'atadi. O'zingizga tez-tez "Agar nima bo'lsa ...?" va "Qanday qilib samaraliroq bo'lishim mumkin...?». Bunday tahlil asl ta'lim usullarining paydo bo'lishiga yordam beradi.

3. Tajriba o'qituvchi ham o'rganadi va saboq oladi. Yangi usullarni sinab ko'rish va fikr-mulohazalar uchun imkoniyatlar yaratish muhimdir. Shunday qilib, sizning darslaringiz o'quvchilarga yoqadimi, nima ishlaydi va nimani o'zgartirish kerakligini bilib olasiz. O'z tajribangizni boshqa o'qituvchilar bilan baham ko'ring va munozaraga ochiq bo'ling.

Ta'limda dizayn tafakkuriga misollar. Ijtimoiy loyihalar tanlovi

Farg'ona viloyati Bag'dod tumani 56-maktabning boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'quv yilining IIIchorak boshida uch kunlik maktab dizayni bo'yicha fikrlash tanlovini e'lon qildi. 285 nafar

o'quvchi o'z loyihalarini taklif qilishda ishtirok etishdi: "jamiyatimiz (global, milliy yoki mahalliy) duch keladigan muammoni qanday hal qilishimiz mumkin?" O'qituvchilar o'quvchilarga o'zlarini qiziqtirgan mavzuni tanlashda yordam berishdi va keyin ularni guruhlariga ajratishdi. O'quvchilar inson huquqlari, ekologiya, zo'ravonlik, immigratsiya va boshqalar mavzusidagi loyihalarni tanladilar. Mavzu guruhlarida ular birgalikda dizayn fikrlash bosqichlaridan foydalangan holda muammoni hal qilish yo'lini izladilar. Eng yaxshi jamoalar sovrinlarni qo'lga kiritishdi. O'quvchilar direktorning g'oyasini qadrlashdi va tanlovga katta qiziqish bildirishdi. Ularni eng hayratga solgan narsa shundaki, ular o'quv yilini boshqa barcha maktablardan farqli ravishda boshlashadi va muhim ijtimoiy masalalar bo'yicha o'z fikrlarini bildirishlari mumkin.

Masalan, Texnologiya darslarida olgan bilimlari asosida 1-4-sinf o'quvchilari tomonidan yangi ko'rinishdagi ko'rgazmalar namoyishi o'tkazildi. Unda o'quvchilarga turli sohalarda sifatli xizmat ko'rsatishdagi sotuvchi va mijoz o'rtasidagi muomala madaniyati asos qilib olindi. 1-sinflar o'z qo'llari bilan tayyorlagan taomlari, yasagan gullari, qo'l mehnati namunalrini sotdilar. Qolgan sinflar esa robototexnika bo'yicha yasagan yangi turdagi kichik texnika modellarini taqdim etdilar. Bu orqali o'quvchining nutq madaniyati, xaridorlar talab-istaklarini hisobga olishga e'tibor qaratishi, narxni to'g'ri belgilash hamda qo'l mehnatiga bo'lgan talabning qay darajada ekanligini hisobga olish zarur hisoblandi. Ayrim o'quvchilar hattoki kiyinish uslubiga ham rioya qilgan holda maxsus ust-boshda xizmat ko'rsatdilar. Ayniqsa, topgan daromadlarini qayerga, nimaga sarflash haqidagi anketa so'rovnamasi olindi. Unga ko'ra ko'plab o'quvchilar kitoblar sotib olish, kelgusida o'z tanlagan kasbining mutaxassisi sifatida hozirdan kuchli bilm, salohiyatga erishishi zarurligini namoyish etdilar.

Quyidagi anketa so'rovnomasida 2-3-4-sinflar ishtirok etdilar:

1. Tanlagan kasbingiz nima?

Javob: _____

2. Bu kasb orqali qancha daromad topishingiz mumkin?

Javob: _____

3. Tanlagan kasbingiz orqali insonlarga qanday yordam bermoqchisiz?

Javob: _____

4. Sizningcha, inson qaysi holatda orzu - istaklariga erishishi mumkin?

Javob: _____

5. Kasbingizda kelib chiqqan holda qaysi ishlarni loyihalamoqchisiz?

Javob: _____

6. Bugungi "Yosh ixtirochi" loyihasida ishtirok etdingizmi?

Javob: _____

7. yasagan yoki tayyorlagan narsalaringiz xaridorlarga yoqdimi?

Javob: _____

8. Topgan pullaringizni qanday sarf qilmoqchisiz?

Javob: _____

9. Sizga kimning g'oyalari asosida tayyorlagan ko'rgazmasi yoqdi?

Javob: _____

10. Sevimli kasbingizni egallashingiz uchun qaysi fanlarni chuqur o'rganishingiz shart?

Javob: _____

2-sinflarning har ikkida ham javob bermagan savollari 5,11 tani; 3-sinfda 9,4 tani, 4-sinflar esa 2 ta javoblar joyini bo'sh qoldirishgan. Ularning to'g'ri javoblari ko'proqni tashkil etganligi sabab g'olib deb topildi.

Shu o'rinda o'quvchilar bilan o'rganilgan mavzular doirasida ularning fang abo'lgan qiziqishini oshirishda loyihalash usullaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etishini ta'kidlash mumkin. Chunki o'quvchi shaxsini to'g'ri rivojlantirishda ushbu ilg'or tajribalarning o'rni beqiyos. Demak, darslarda dizayn fikrlashga o'rgatish hamda ular asosida turli topshiriqlarni bajartirish orqali zamonaviy kasblarga bo'lgan qiziqishini oshirish mumkin. Rangli qog'oz, turli plastilin, marker yoki ramgli qalamlardan tashqari kundalik hayotda foydalanib bo'lingan predmetlarni qayta ishlash natijasida yangi ko'rinishdagi, foydali narsa tayyorlash ko'zda tutiladi. O'quvchilar o'z qo'l mehnati bilan tayyorlayotgan mahsulotiga kerakli fikr-mulohazalarni qo'shimcha ma'lumotlar bilan boyitish bilan o'qituvchi ko'mak bergan hisoblanadi. Demak, loyihalash to'g'risidagi bilimlarini muntazam ravishda boyitib borish, o'rganilgan bilimlar asosida hayotiy masalalarni hal etishda o'quvchining rolini, ishtirokini oshirish muhim ekanligini unutmazlik lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
2. Papert, S. (1980). *Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas*. Basic Books.
3. Qodirov, X. O., Norinov, M. U., & Ergashev, A. A. (2023). O 'zbek jadid mutafakkiri abdulla avloniyning inson va tabiat munosabatlari haqidagi qarashlari. *Research and implementation*, 1(6), 40-44.
4. Oribjonovich, Q. X., & Nabiyevna, Q. X. (2023, April). OLIY TALIM TALABALARIDA PEDAGOGIK MAHORATINI RIVOJLANTIRISHNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. In *Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes* (pp. 7-11).
5. Karimova M. *Pedagogik innovatsiyalar va kasbiy ta'lim* – Samarqand.: SamDU nashriyoti, 2020. – 176 bet.

O'QUVCHILAR KOGNITIV FAOLLIGINI OSHIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Shaxmuradova Diljaxon Almardanovna

ATMU dotsenti pedagogika fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Alikulova Mahfuza Shokirovna

Axborot texnologiyalar va menejmenti universiteti

1-kurs magistratura talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kognitiv jarayon, ta'lim muassasalarida kognitiv jarayoni faoliyati, ahamiyati, pedagogik-psixologik tasnifi, o'quv jarayonining samaradorligi va sifatini

oshirishda kognitiv jarayonning o'rni, kognitiv faoliyatning darajalari, va olimlar tadqiqotida kognitiv faoliyatning tuzilishi haqida berilgan.

Kalit so'zlar: *kognitiv, jarayon, kognitiv faoliyat, o'quv mativlari, takrorlash, talqin qilish, ijodiylik, idrok, ta'lim, texnologiya, o'quv jarayoni.*

Аннотация: *В статье рассматривается познавательный процесс, его значение в образовательном процессе, его педагогическая и психологическая классификация, роль познавательного процесса в оценке компетентности и качества образовательного процесса, уровни познавательной активности, а также измерения познавательной активности в научных исследованиях.*

Ключевые слова: *познавательный, процесс, познавательная деятельность, учебные материалы, повторение, интерпретация, творчество, восприятие, образование, технология, процесс обучения.*

Abstract: *The article examines the cognitive process, its importance in the educational process, its pedagogical and psychological classification, the role of the cognitive process in assessing the competence and quality of the educational process, levels of cognitive activity, as well as measurements of cognitive activity in scientific research.*

Keywords: *cognitive, process, cognitive activity, educational materials, repetition, interpretation, creativity, perception, education, technology, learning process.*

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning bilimlarni passiv qabul qiluvchidan faol bilim egallovchiga aylanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda o'quvchilarning **kognitiv faolligi** asosiy o'rinda turadi. Kognitiv faollik — bu o'quvchining o'rganish, muammoli vaziyatlarga yechim topish, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvini ifodalovchi psixologik holatdir.

Ta'limda faollik tamoyilini amalga oshirish ma'lum ahamiyatga ega, chunki ta'lim va rivojlanish tabiatan faoliyatga asoslangan bo'lib, o'quvchilarni o'rganish, rivojlantirish va tarbiyalash natijasi psixologik faoliyatga bog'liq. O'quv jarayonining samaradorligi va sifatini oshirish muammosini hal qilishning asosiy muammosi o'quvchilarining bilim olishini faollashtirishdir. Uning alohida ahamiyati shundaki, o'qitish aks ettiruvchi o'zgartiruvchi faoliyat bo'lib, nafaqat o'quv materialini idrok etishga, balki o'quvchining kognitiv faoliyatning o'ziga bo'lgan munosabatini shakllantirishga qaratilgan. Faoliyatning o'zgaruvchan xarakteri doimo subyektning faoliyati bilan bog'liq. O'quv jarayoni samaradorligini oshirish muammosini hal qilish o'quvchilarda kognitiv tizimni faollashtirishning amaliyotda sinab ko'rilgan sharoitlari va vositalarini ilmiy tushunishni talab qiladi. Kognitiv faoliyat - bu o'quv faoliyatiga, bilimlarni egallashga, fanga qiziqish. Kognitiv faoliyatning paydo bo'lishi, birinchi navbatda, bolaning rivojlanish darajasiga, uning tajribasiga, bilimiga, qiziqish uyg'otadigan materialni taqdim etish usuliga bog'liq. Kognitiv faoliyatni ta'lim jarayonidagi eng muhim omillardan biri sifatida e'tirof etish kerak, uning ta'siri ham yorqin va

quvnoq o'quv muhitini yaratishga, ham o'quvchilarning kognitiv faolligining oshirishda shubhasizdir.

Psixologik va pedagogik adabiyotlarda «kognitiv faoliyat» tushunchasi quyidagicha izohlanadi. Kognitiv faoliyatni shakllantirish muammosi uzoq vaqt oldin paydo bo'lgan va bugungi kunda ham eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. O'quvchilarning kognitiv faolliги darajasi o'quv, rivojlantiruvchi va tarbiyaviy vazifalarni hal qilish samaradorligini belgilaydi. I.F.Xarlamov ta'limni "o'quvchilarning ilmiy bilim, qobiliyat, ko'nikma, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish, dunyoqarash hamda axloqiy-estetik g'oyalar va e'tiqodlarini rivojlantirishga qaratilgan faol o'quv-kognitiv faoliyatini tashkil etish va rag'batlantirishning maqsadli psixologik jarayoni" deb ta'riflaydi. Faoliyatni aniqlashda ular uning dinamik tarkibiy qismiga yoki shaxsiy qismiga tayanadilar. Birinchi holda, V.A.Petrovskiy, V.I.Sekun tomonidan faoliyat shaxs tomonidan belgilanadigan harakatlar majmui sifatida tavsiflanadi. Ikkinchisida K.A.Abulxanova-Slavskaya, G.S.Kostyuk, G.I.Shchukina tomonidan faoliyat shaxsning sifati, subyektning ajralmas mulki sifatida talqin qilinadi, uning asosini har xil ishlarni samarali amalga oshirish imkonini beruvchi ma'lum munosabat tashkil etadi. Ushbu yondashuvdagi faoliyat darajasi va xarakterini belgilaydi. O'quvchilarning kognitiv faolliги takomillashtirishning muhim omili va ayni paytda o'quv jarayonining samaradorligi va samaradorligi ko'rsatkichidir, chunki u mustaqillikni, ta'lim mazmunini o'zlashtirishga izlanish va ijodiy yondashuvni rivojlantirishni rag'batlantiradi, o'z- o'zini tarbiyalashda namoyon bo'ladi.

"Kognitiv faollik" — bu insonning aqliy (kognitiv) faoliyatini ifodalaydi, ya'ni u qanday darajada e'tiborli, tafakkurli, eslab qoluvchi, muammolarni hal qiluvchi yoki yangiliklarga ochiq ekanligini bildiradi. Bu atama odatda psixologiya, pedagogika va neyrofan sohalarida ishlatiladi.

Kognitiv faollikning asosiy jihatlari:

E'tibor — ma'lumotni idrok qilish va unga diqqatni jamlay olish qobiliyati;

Xotira — yangi ma'lumotni eslab qolish va kerak bo'lganda esga tushira olish;

Tafakkur (mulohaza) — tahlil qilish, solishtirish, sabab-oqibatlarni tushunish;

Muammolarni hal qilish — yangicha yondashuvlarni topish, ijodiy fikrlash;

O'rganishga bo'lgan motivatsiya — bilim olishga bo'lgan ichki rag'bat;

Bu tushuncha o'quvchilarning bilim olish jarayonida faolligini oshirishda, shuningdek, qarilikda aqliy sog'lomlikni saqlashda ham muhim rol o'ynaydi.

Kognitiv faollik - bu o'spirinlarning o'quv faoliyatining sifati bo'lib, u ta'lim mazmuni va jarayoniga bo'lgan munosabatida, bilim va ko'nikmalarni samarali o'zlashtirishga intilishida, maqsadlarga erishish uchun ma'naviy va irodaviy sa'y-harakatlarni safarbar etishda, qabul qilish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Faoliyat - insonning atrofdagi dunyoga faol munosabati shakli, ma'lum ijtimoiy ahamiyatga ega maqsadlarga erishish uchun ma'lum vazifalarni bajarishga qaratilgan tabiiy ravishda o'zaro bog'langan xatti-harakatlar va ketma-ket bajariladigan harakatlarning

motivatsiyalangan majmui. Takrorlash — muayyan bilimlar, materiallar, aqliy harakatlarning esga tushirilishi va o'zlashtirilishiga imkon beradigan jarayon. Takrorlash matndagi so'zlarning ma'nosiga qarab ular o'rtasida fikriy aloqalar o'rnatish, narsa va hodisalar mohiyati ichidan yangi munosabatlarni ochish, u yoki bu faoliyat usullarini inson tomonidan faollashtirish vositasi hisoblanadi.

Talqin qilish — muayyan bilimlar, materiallar, aqliy harakatlarning maqsadlarga yonaltirilib, keng jamoatchilikka yetkazish, atrof-muhit, ob'ektlar va vaziyatlardan kelib chiqib berilgan materialni ommaga yetkazish qobiliyati sifatida namoyon bo'ladi.

Ijodkorlik — insonning ijodiy qarorlar qabul qilish, tushunish va tubdan yangi g'oyalarni yaratish qobiliyati. Kundalik hayotda ijodkorlik o'zini zukkolik maqsadlarga erishish, atrof-muhit, ob'ektlar va vaziyatlardan g'ayrioddiy tarzda foydalanib, umidsiz bo'lib tuyulgan vaziyatdan chiqish yo'lini topish qobiliyati sifatida namoyon bo'ladi. Keng ma'noda, muammoni maxsus bo'lmagan vositalar yoki resurslar bilan aniq va mohirona hal qilish. Bu, shuningdek, muammolarga jasur, nostandart yechimlar qobiliyatini ham anglatadi.

Idrok — bu bilimlarni egallash, ob'ektiv dunyo qonuniyatlarini anglashdir. Kognitiv faoliyat - bu shaxsning faol holati bo'lib, u o'rganishga intilish, aqliy zo'riqish va bilimlarni egallash jarayonida ixtiyoriy harakatlarning namoyon bo'lishi bilan tavsiflanadi. Bular: kognitiv faoliyatning reproduktiv darajasi, izohlash darajasi va ijodiy darajasi. Kognitiv faoliyat - faoliyat turlaridan biri, bilimlarni o'zlashtirish, mustaqil o'rganish va olingan bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikma va malakalarini egallashdan iborat. Zamonaviy pedagogika lug'atida berilgan ta'rifga ko'ra, E.S.Rapatsevichning ta'kidlashicha, kognitiv faollik - bu o'quvchi shaxsining mulki bo'lib, u o'quv mazmuni va jarayoniga ijobiy munosabatda, bilim va faoliyat usullarini maqbul vaqtda samarali o'zlashtirishda, ma'naviy va irodaviy kuchlarni safarbar qilishda namoyon bo'ladi. tarbiyaviy va kognitiv maqsadga erishish.

T.P.Mixnevichning dissertatsiya tadqiqotida kognitiv faoliyatning tuzilishi quyidagi tarkibiy qismlar to'plamini ifodalaydi:

- motivatsion (u kognitiv motivlarning mavjudligi bilan ajralib turadi);

- mazmunga asoslangan (bilimning mavjudligini, birinchi navbatda o'quv materialining yetakchi g'oyalari va tushunchalarini, shuningdek o'quv materialini o'zlashtirish darajasini nazarda tutadi);
- protsessual (kognitiv faoliyat usullarini, ya'ni ta'lim ko'nikmalarini va aqliy operatsiyalarni o'zlashtirish bilan tavsiflanadi);

- hissiy (kognitiv faoliyatning ijobiy hissiy fonini nazarda tutadi).

Kognitiv faoliyat pedagogik-psixologik hodisa sifatida ikki tomonlama o'zaro bog'liq jarayondir:

- bir tomondan, bu o'quvchining o'zini o'zi tashkil etish va o'zini o'zi anglash shaklidir;

ikkinchi tomondan, bu o'qituvchining o'quvchining bilish faoliyatini tashkil etishdagi alohida harakatlarining natijasidir. Shu bilan birga, shuni unutmasligimiz kerakki, o'qituvchining sa'y-harakatlarining yakuniy natijasi talabaning maxsus tashkil etilgan faoliyatini o'ziga o'tkazishdir. Ya'ni, kognitiv faoliyatning ikkala turi bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarning kognitiv faolligini oshirish — bu zamonaviy ta'limning asosiy maqsadlaridan biridir. Bu faollikni shakllantirishda o'qituvchining roli, darsdagi metodik yondashuvlar va o'quv muhitining mosligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shunday ekan, ta'lim jarayonida o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar doimiy takomillashtirilib borilishi zarur. Shuningdek, ushbu ta'lim jarayonlari nafaqat o'qituvchini uzluksiz kasbiy rivojlantirish, balki o'quv jarayoni, o'quvchining ta'limdagi ishtirokini jadallashtiradi, o'qituvchi-o'quvchi munosabatlarini muvofiqlashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gorenkov E.M, L.V.Zankova. Didaktik tizimda o'qituvchilar va talabalarning birgalikdagi faoliyatining texnologik xususiyatlari. - M., 2004 yil 90 b
2. Govor T. Darsning tarbiyaviy "dozasi".- M., 2005 y 70 b
3. Yuldashev, J., Qurbonov, M. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. Toshkent: Fan va texnologiya. 2020

ONA TILI DARSLARIDA NUTQIY KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Karimova Gulshan Ravshanovna,
QVPMM "Tillarni o'qitish metodikasi"
kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Yoshlarda milliy g'ururni shakllantirish, ularni milliy qadriyatlarimiz, udum va an'analарimiz ruhida tarbiyalashda ona tilining tutgan o'rni hamda imkoniyatlari benihoya katta. Ayniqsa, mustaqil mamlakatimiz uchun tadbirkor va ijodkor insonni tayyorlash masalasi ta'limning ustuvor muammosi bo'lib turgan hozirgi sharoitda bu fanning o'qitilishi yanada muhimroq ahamiyat kasb etadi. Ona tili mashg'ulotlarida o'quvchilarning nutqini o'stirish, ularga to'g'ri talaffuz me'yorlarini o'rgatib borish, so'z boyligini kengaytirish har bir ona tili o'qituvchisining bosh vazifasidir.

Kalit so'zlar: ko'nikma, malaka, ijodiylik, tafakkur, darsliklar, fikrlash, nutq, ta'lim, raqobatbardosh, lug'atlar.

Аннотация: Роль и потенциал родного языка в формировании национальной гордости у молодежи, воспитании ее в духе наших национальных ценностей, обычаев и традиций огромны. Особенно для нашей независимой страны образование этого предмета становится еще более важным в нынешней ситуации, когда вопрос подготовки предпринимателя и творческой личности является приоритетной проблемой образования. Основная задача

каждого учителя родного языка – развивать речь учащихся на занятиях родным языком, обучать их нормам правильного произношения, расширять их словарный запас

Ключевые слова: умение, компетентность, креативность, мышление, учебники, мышление, речь, образование, соревновательный, словари.

Annotation: The role and potential of the mother tongue in forming national pride in young people, educating them in the spirit of our national values, customs and traditions is immense. Especially for our independent country, education of this subject becomes even more important in the current situation, when the issue of training an entrepreneur and creative person is a priority problem of education. It is the main task of every native language teacher to develop students' speech in native language classes, to teach them the correct pronunciation standards, and to expand their vocabulary.

Key words: skill, competence, creativity, thinking, textbooks, thinking, speech, education, competitive, vocabularies.

Jahon miqyosida integratsiyalashuv jarayoni jadallashayotgan ayni vaqtda ona tillarni asrash va o'qitish masalalari muhim vazifaga aylanib bormoqda. Barcha 43 tillarda o'qitish tamoyillari zamonaviy tendentsiyalarni o'z amaliyotida sinab ko'rmoqda. Rivojlangan mamlakatlarning ilg'or o'qitish uslublari ommalashmoqda. Ona tili ta'limi har bir millatning taraqqiyot darajasini belgilab beruvchi muhim omildir, agar barcha sohada ilmiy renessansni amalga oshirmoqchi bo'lsak, buni ona tili ta'limini takomillashtirishdan boshlash kerak. Metodlar va o'rganilish darajasi. Mamlakatimizda keyingi yillarda bir qator ona tili o'qitish metodikasiga doir ilmiy-metodik tadqiqotlar olib borildi. Jumladan, Sh.Yusupova va N.Yuldasheva kabilar o'z tadqiqotlarida ona tilini yangi pedagogik texnologiyalar asosida o'qitishni targ'ib qilgan. A.G'ulomov, M.Saidov va N.Alavuddinovalar esa ona tili o'qitish orqali mustaqil ishlash, ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi ustida izlanishlar olib borgan. Shuningdek, uzluksiz ta'limda ona tilidan til sathlarini o'qitish metodikasi bo'yicha ham bir qator tadqiqotlar olib borilgan, jumladan, T.Yusupova gapning bosh bo'laklarini o'qitish metodikasi bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borgan.

O'zbek tili orfoepiyasi, leksikasi, morfologiyasi ilmiy jihatdan muayyan darajada o'rganilgan, biroq bu borada hozirgacha to'plangan nazariy ma'lumotlar uning o'ziga xosligi, milliy xususiyatlarini to'laligicha yoritib berolmaydi. Davr taqozosi bilan XX asrning 40 -yillaridan boshlab boshqa til qoliplari asosida o'lgangan ona tilimizda hamon eski qoliplar asoratidan to'la-to'kis xalos bo'la olmagan o'rinlar seziladi. Jumladan, o'qitish metodikasi ham. Buning natijasi ona tili ta'limiga, ayniqsa, maktabda ona tili o'qitish grammatikaga asoslanib qoldi va nutqiy ko'nikmalar talab darajasida rivojlanmadi. Umumta'lim maktablarida ona tili, o'zbek tili bo'yicha amalda bo'lgan dasturlarning mazmuni va asosiy yo'nalishlari 1950- yillarning o'rtalarida shakllangan bo'lib, shundan beri ular ayrim o'zgarishlar, to'ldirishlar bilan bugunga qadar kun tartibidan tushgani yo'q.

Shu asosda darsliklar yaratildi, ular takror-takror davr sinovidan o'tdi. Bir tomondan qaraganda bu boradagi ishlar takomillashib, mukammallashib borganga o'xshab ko'rinadi. Biroq ijtimoiy hayotimizda keyingi chorak asrdan ko'proq o'tgan vaqt mobaynida siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy, ma'rifiy jihatdan keskin o'zgarishlar ro'y berdi; milliy dunyoqarashimizda, shu bilan bog'liq shaxs tarbiyasiga munosabat masalasida yangilanishlar kuzatildi; mustaqillik mafkurasi jamiyatning har bir a'zosi, har bir sohasi, har bir ko'rinishi oldiga yangicha talablarni qo'ydi. Jamiyatimizda ulkan o'zgarishlar ro'y berdi va ro'y bermoqda. Shunday o'zgarishlar sirasida o'zbek tilshunosligi va uning tadriji bilan bog'liq yangilanishlar ham yaqqol ko'zga tashlanadi. Jumladan, o'zbek tilshunosligida tilni umumiylik, mohiyat, imkoniyat, sabab xarakteridagi tizim; nutqni esa alohidalik, hodisa, voqelik, oqibat sifatida o'rganuvchi substantzial tilshunoslik yo'nalishi shakllandi, rivojlandi, ulkan yutuqlarni qo'lga kiritdi. Biroq bu yangilanishlarning barchasi ta'lim tizimi bosqichlarida saralanib, birdek qabul qilingani yo'q. Jumladan, o'zbek substantzial tilshunosligining yuzaga kelishi uchun poydevor vazifasini o'tagan an'anaviy tilshunoslik yutuqlari oliy ta'lim dastur-u darsliklarida ham, o'rta maxsus ta'lim tizimida ham, maktab programmasida ham yangi yo'nalish yutuqlari bilan qorishib ketdi. Bir-birini rad etuvchi nazariy bilimlar maktab darsliklarida ko'plab uchrashi ham achinarli holdir. Atrofimizga nazar tashlasak, ilg'or davlatlarning ko'pida ona tilidan ta'lim mazmuni tubdan yangilandi. "Ta'lim mazmuni sirasida o'quvchilarga taqdim etilayotgan bilimlar ularning ijtimoiy ehtiyojlarini qondira olishi, ularni ijodkorlikka, bunyodkorlikka undashi lozim" ligi belgilandi. O'quvchilarda ijodkorlikni, mustaqil fikrlash ko'nikmasini shakllantirish, fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og'zaki va yozma shaklda to'g'ri, ravon ifodalashga o'rgatish uchun ona tili ta'limining mazmunini tubdan yangilash, o'quv materiallarini zamon ehtiyojiga moslash talab qilindi. Buni amalga oshirishda, tabiiyki, ta'lim vositalari muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunga qadar bir qator maktab "Ona tili" darsliklari yaratildi, lekin ulardagi o'quv materiallarning hammasi ham talabga javob beradimi, degan savol atrofida mulohaza yuritishga to'g'ri keladi. Professorlar Hamid Ne'matov va Asqar G'ulomov ona tili ta'limining bugungi holatini, uni yaxshilashda nimalar qilish kerakligini, o'quvchilarga nimalarni o'rgatish lozimligini jiddiy tahlil orqali o'rinli asoslagan edilar. Raqobatbardosh, malakali kadrlarni tarbiyalash ona tili ta'limi oldida turgan dolzarb vazifa bo'lib, uni amalga oshirish umumiy o'rta ta'limning asosiy vositasi bo'lgan darsliklar, ulardan o'rin olgan o'quv materiallarining saviyasiga ko'proq bog'liqdir. Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, bugungi kun ona tili ta'limi maqsadi darslarda asosiy ta'lim vositasi faqat darslik bo'lishini taqozo etmaydi. O'qituvchi ham, o'quvchilar ham belgilangan mavzular mohiyati bilan bog'liq tarzda, odatda, "Axborot banki" materiallari (lug'atlar, ma'lumotnomalar, qomuslar, qaydlar va h.lar)ga tez-tez murojjaat etishlari lozim. Demak, grammatizmdan hamon qutilganimiz yo'q. (Ta'kidlash lozimki, yangi yaratilgan 8-10-11-sinf ona tili darsliklari mazmuni nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan.) Buning natijasida esa muammo ustiga muammo paydo bo'laveradi, darsda mavzu

bo'yicha ko'zlangan maqsadga, aniqrog'i, o'quvchi egallashi zarur bo'lgan malakaga erishish qiyin kechadi. Shu ma'noda mazkur muammoning echimini topish uchun "Ona tili" darsliklari tarixi hamda ularning mazmun-mundarijasini o'rganib chiqish zarur, bu, albatta, alohida tadqiqotni talab qiladi. "Ona tili" darsliklarida mavjud nazariy ma'lumotlar, ularni mustahkamlovchi mashq va topshiriqlar qachondan boshlab va nima uchun maktab darsliklariga kiritilganligining sabablarini o'rganish bu boradagi tasavvurni tiniqlashtiradi. Shuningdek, amaldagi nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish jarayonini o'rganish ham nihoyatda muhim. Ona tili mashg'ulotlari bolalarda ijodiylik, mustaqil fikrlash, ijodiy fikr mahsulini nutq jarayoniga mos ravishda og'zaki, yozma shakllarda to'g'ri, ravon ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilishi lozim. Zero, hozirgi zamon fan asoslarini to'liq egallashda ona tilining roli nihoyat darajada muhimdir. Ona tilidan to'liq bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'lgan o'quvchigina boshqa fanlarni o'zlashtirishda qiynalmaydi. Yoshlarda milliy g'ururni shakllantirish, ularni milliy qadriyatlarimiz, udum va an'alarimiz ruhida tarbiyalashda ona tilining tutgan o'rni hamda imkoniyatlari benihoya katta. Ayniqsa, mustaqil mamlakatimiz uchun tadbirkor va ijodkor insonni tayyorlash masalasi ta'limning ustuvor muammosi bo'lib turgan hozirgi sharoitda bu fanning o'qitilishi yanada muhimroq ahamiyat kasb etadi. Bu o'rinda XX asr boshlarida milliy til uchun kurashgan pedagog, tilshunos va adabiyotshunos A.Avloniyning "Har bir millatning dunyoda borlig'ini ko'rsatadurg'on oyinai hayoti til va adabiyotidir. Milliy tilni yo'qotmak millatning ruhini yo'qotmakdur" degan fikrlari umumta'lim maktablarida ona tilini o'qitishning ahamiyati naqadar katta ekanligiga dalildir. Shu ma'noda ona tilini mukammal o'qitish har bir ona tili fani o'qituvchisining sharaflı burchidir. O'zbekiston Respublikasiing "Davlat tili haqida"gi Qonunida: "O'zbekiston o'zbek tilini butun choralar bilan rivojlantiradi va uning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotning barcha sohalarida to'liq amal qilinishini ta'minlaydi", – deb ko'rsatilishi o'qituvchilarimiz uchun ona tilini o'qitishning nihoyat darajada sharaflı ekanligidan guvohlik beradi. Ona tili mashg'ulotlarida o'quvchilarning nutqini o'stirish, ularga to'g'ri talaffuz me'yorlarini o'rgatib borish, so'z boyligini kengaytirish har bir ona tili o'qituvchisining bosh vazifasidir. Demak, ona tili ta'limining bosh maqsadi ijodiy fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og'zaki, yozma shakllarda to'g'ri, ravon ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishdan iborat ekan, nutq o'stirish muammosi til ta'limida alohida ahamiyat kasb etadi. Zero, ona tili mashg'ulotlarida nutq o'stirish, nutqiy me'yorlarni tarbiyalash va ro'yobga chiqarish yo'llari o'rgatiladi. O'quvchilar nutqini o'stirish maqsadida bir qator amaliy tadbirlarni qo'llash lozim. Bular:

1. Faqat ona tili va adabiyot darslaridagina emas, balki barcha darslarda nutq madaniyatini birinchi o'ringa qo'yish.

2. O'quvchilar nutqidagi adabiy tilga xos bo'lmagan faktlarni to'plab, ularning adabiy til me'yorlariga zidligini aniq misollarda ko'rsata borish: o'jak— buzok, doyi-tog'a... kabilar.

3. Aytilishi bilan yozilishi mos kelmaydigan tovush va soʻzlar (goʻsht, 47 maktab), shuningdek, ayrim shevalarda unlilardagi yoʻgʻon va ingichka talaffuziga fonetika boʻlimidagi mashgʻulotlarda alohida eʼtibor berish.

4. Orfoepik bilimlarni mustahkamlash darslari tashkil qilish.

5. Mohir notiqlarning nutqlarini eshittirish (suxandonlar nutqi, monologlar).

6. Sinfidan, maktabdan tashqari mashgʻulotlar (majlisda soʻzlash, anjumanlar, badiiy kitob yuzasidan subhatlar) orqali ham nutq oʻstirish.

Har bir ona tili oʻqituvchisi dars jarayonida yuqoridagilarga amal qilsa, oʻquvchilar nutqini oʻstirishga zamin yarata oladi. Oʻquvchilarning ona tilini har tomonlama oʻrganishi ularni mahalliy sheva taʼsiridan qutqarib, adabiy talaffuzga odatlantiruvchi birinchi darajali vosita hisoblanadi. Haqiqatdan, ogʻzaki nutqni va imlo qoidalarini mukammal oʻzlashtirgan oʻquvchilar nutqida xatolar boʻlmaydi. Shuning uchun ona tili darslarida talaffuziga alohida eʼtibor beriladi. Chunki ogʻzaki nutq va imlo qoidalari tilning barcha sathlari bilan uzviy bogʻlangandir. Shu bois ham amaldagi dastur, ular asosida yaratilgan yangi darsliklarda koʻp topshiriqli mashqlar tizimi orqali lisoniy hodisalarning amalda qoʻllanishiga alohida eʼtibor berilgani bejiz emas. Masalan, 5-sinfda "Shakldosh soʻzlar", "Maʼnodosh soʻzlar" kabi qator mavzularni oʻtishda faqat bilim berish bilan chegaralanib qolmasdan ularni nutqda mustaqil qoʻllashga doir mashqlarni koʻproq oʻtkazish kerak.

Chunki oʻquvchi samo, falak, koʻk... maʼnodosh qatorini bilsa-yu, undan amalda (matn, bayon, insho) foydalanmay, ha deb osmon soʻzini ishlatga, bunday oʻquvchi oʻrganilgan materialdan oʻrinli foydalanmagan boʻladi. Bunday kamchiliklardan qutilish uchun oʻquvchilar nutqini oʻstirish mashqlariga koʻproq eʼtibor berish kerak. Masalan, bir oʻquvchi "tosh" soʻzining maʼnodoshlarini aytsa, ikkinchisiga uning shakldoshlarini aytirish; bir oʻquvchi "tuz" soʻzining maʼnodoshlarini aytsa, ikkinchisidan shakldoshlarini, uchinchisidan uyadoshlarini talab qilish maqsadga muvofiq boʻladi. Bunday mashqlar orqali oʻquvchilar soʻzlarning maʼnosinigina tushunib qolmaydi, balki ularni nutqda oʻrinli ishlatish malakasiga ham ega boʻladilar. Soʻzlarni oʻz oʻrnida ishlata bilish esa nutq oʻstirishning eng muhim shartlaridan biridir.

Taʼkidlash joizki, oʻquvchilar nutqini oʻstirish uchun eng zarurlari - bu bilim, koʻnikma va malaka. Ona tili oʻqituvchisi barcha sinflarda, umuman, barkamol avlodni tarbiyalashda milliy maʼnaviyat va mafkuraviy ruh, madaniyat va qadriyatlarning ulkan xazinasini boʻlmish ona tilini oʻqitish jarayonida har bir darsda 48 millat tafakkurini shakllantira borish va rivojlantira borishdek gʻoyat masʼuliyatli va sharaflil vazifani bajaradi.

Oʻquvchilarning ona tili taʼlimi natijasida egallagan bilimlari, hosil qilgan malaka va koʻnikmalari quyidagi mezonlar boʻyicha belgilanadi: 1) toʻgʻri va ravon oʻqish; 2) oʻz fikrini toʻgʻri, izchil va ravon bayon etish mahorati; 3) ona tilining qurilishi va imkoniylatlari boʻyicha bilimlari

tizimini o'rganganligi bilan. Har bir mezon bo'yicha ko'rsatkichlar sinfma-sinf sifat va miqdor jihatdan mukammallashib borishi lozim.

Mana shularni hisobga olgan holda o'quvchilarning boshlang'ich ta'limdagi malaka va nazariy bilim unsurlariga tayanadi, ya'ni o'sha mezondan sinfma-sinf ko'paya, murakkablasha boradi. Masalan, boshlang'ichda o'qish san'ati bo'yicha miqdoriy ko'rsatkich 1 daqiqada talaffuz va boshqa talabalarga rioya qilgan holda 80-90 so'zni o'qiy olish, 30 daqiqada berilgan mavzu asosida 8-10 gapdan iborat matn yaratib fikr bayon qila olish; fonetika, imlo, talaffuz, tinish belgilar, so'z va uning ma'nosi, grammatika; so'z tarkibi, o'zak, qo'shimcha, mustaqil va yordamchi so'z turkumlari, nutq madaniyati; adabiy nutq va so'zlashuv nutqi kabilardan ilk zaruriy va nazariy bilim unsurlari DTSning asosiy mezoni qilib belgilangan.

Har bir ona tili o'qituvchisi barcha darslarda o'quvchilarning imloviy savodxonligi ustida tizimli ravishda ish olib borishi lozim. Bu narsa o'quvchining umumiy savodxonligini oshirishga ko'mak beruvchi birinchi omildir. O'qituvchi orfografik malakaning psixologik tabiatidan kelib chiqib, o'quvchilarda imloga oid malakani shakllantirish ustida ishlash yo'llarini belgilab oladi. To'g'ri yozuv malakasining shakllanishi uchun o'quvchidan fikrlash faoliyati ham talab etiladi. Biror to'g'ri yozuv hodisasini o'zlashtirish uchun o'quv va yodda saqlashgina emas, balki tahlil qila bilish ham talab qilinadi. Bunda grammatik va orfografik hodisalarning o'xshash va farqli tomonlarini aniqlash uchun taqqoslash usulidan foydalanish hamda so'z va so'z shakllarini ma'lum grammatik yoki grafik guruhlarga ajratish, muayyan qolipga solish, tushuntirish va isbotlash mashqlaridan foydalanish muhim rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yo'ldosheva D.N. Ona tili ta'limi maqsadining tadrijiy taraqqiyoti. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2013. – 168 b.
2. Yuldasheva Sh.Sh. Pedagog kadrlar tayyorlash tizimida o'qitish metodikasi: aralash ta'limning afzalliklari. Innovation and Global Issues Congress V. May 2 and 4, 2019. Ankara. INGLOBE ACADEMY. 2019.
3. Mirzaqulov T. Grammatika o'qitishning lingvistik asoslari. –T.: O'qituvchi, 1994. –56 b.

ILK YOSHDAGI VA BOG'CHA YOSHDAGI BOLALARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLAR

Nurimova Shahzoda Akbarjon qizi

Qarshi Xalqaro Innovatsion Universiteti

2 - bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning yoshga doir psixologik xususiyatlari va ularning bola sog'lom rivojlanishidagi ahamiyatini, hamda bolalarga to'g'ri axloqiy tarbiya berish haqida fikr mulohazalar keltirib o'tilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются психологические особенности дошкольников и их значение в здоровом развитии детей, а также вопросы правильного нравственного воспитания детей.

Abstract: This article discusses the psychological characteristics of preschool children and their importance in the healthy development of children, as well as the issues of proper moral upbringing of children.

***Bolalarimizni go'dakligi ongi va tafakkurini to'g'ri hakllantirib
bormasak, kelajakda yuksak saviyali, bilim va ma'naviyatga
ega bo'lgan barkamol avlodni tarbiyalash qiyin kichadi
Sh.Mirziyoyev***

Ushbu jumlaning men bekorga yurt boshimizning ta'riflari bilan boshlamadim, sababi hozirgi kunda o'z dolzarblarini yo'qtmagan ta'lim va tarbiya, bolaning psixologik rivojlanishi, uni pedagogik maktab ta'limiga tayyorlash haqida so'z yuritilmoqda. Demak, bolaning 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan maktabgacha yoshi bolalik davrining katta bir qismini tashkil etadi. Asosan mana shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyatlari rivojlanadi hamda shaxsiy individual xususiyatlar (shaxsiy fazilatlari) tarkib topa boshlaydi. Uch yoshli bola inqiroz. Jismoniy jihatdan mustaqillikka erishish (yurish, yugurish) bolada erkin, kattalarning nazoratisiz, o'z holicha qandaydir ishlarni bajarish, ijtimoiy muhitda shaxs sifatida yashash istagini tug'diradi. 3 yoshli bolalar o'zlarini kattalar bilan taqqoslay boshlaydilar, hatto kattalar qilishi mumkin bo'lgan (huquqi bo'lgan), ular bajara oladigan harakatlarni bajarishga intiladilar. «Men katta bo'lsam mashina haydayman», «Men sizga katta tort olib kelaman», «Mening 100 ta qo'g'irchog'im bo'ladi» kabi istaklarini kelasi zamonda gapirsa ham bugun amalga oshirishga harakat qiladi.

Ko'pincha bu harakatlar qat'iylik va qaysarlik bilan namoyon bo'ladi. Uch yoshli bola jamoat joylarida, ko'pchilik orasida o'z xulqini qanday boshqarish kerakligini bilmaydi. Shuning uchun buni kattalar tushuntirishlari, amaliy ko'rsatmalar berishlari shart. Biroq bu ish harakat bilan uzviy bog'lanmasa, ko'zlangan natijaga erishish mumkin emas. O'yin faoliyatida bola shaxsida xulq va odob malakalari asta-sekin shakllantiriladi. Uch yoshlilar shaxsini shakllantirishda ularni boshlagan ishni oxiriga yetkazishga, qiyinchiliklarni yengishga, sabr-toqatga, asabiylashmaslikka, bardoshlilikka, yig'idan o'zini tiyishga, ortiqcha xatti-harakat qilmaslikka o'rgatish juda katta ahamiyatga ega. Bolada ijobiy axloqiy ko'nikma va malakalar, odatlar mustaqil ishlarni bajarishga intilishda vujudga kela boshlaydi. Shuning uchun kattalar o'z holiga tashlab qo'ymay, topshiriqni qanday bajarishini nazorat qilib turishlari lozim. Bolaning shaxsi tarkib topishida kattalarning axloqiy ibrati alohida ahamiyatga egadir. Lekin yuksak fazilatlarni, insoniy xislatlarni shakllantirishda shuning o'zigina yetarli emas, chunki bola mustaqil faol harakat qilmasa, hamkorlikdagi faoliyatda ishtirok etmasa, xulq-atvor ko'nikmalari hosil bo'lmaydi. Ma'lumki, o'yin faoliyatida va muloqot jarayonida bolaning shaxsiy fazilatlari hamda xarakter xislatlari uning nutqiga bog'liq holda namoyon bo'ladi. Bolaning nutqiy faoliyati qanchalik ravon va boy bo'lsa uning o'zaro fikr almashishi ham

shunchalik qulay va oson amalga oshadi. Kamolotning mazkur bosqichida egosentrik nutq (o'z-o'ziga qaratilgan nutq) muhim ahamiyat kasb etadi. Harakatli, rolli, mazmunli, milliy o'yinlar jarayonida amaliy xatti-harakat bilan uzviy bog'liq holda bola shaxsida insoniy xislatlar tarkib topa boradi. O'yin faoliyati va turli o'yinlar bolada irodaviy sifatlarni takomillashtirishda, his-tuyg'uni boshqarishda yetakchi faoliyat vazifasini o'taydi. Maktabgacha yoshdagi bola shaxsining shakllanishida ijtimoiy muhitning o'rni Bola jismoniy taraqqiyotining 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan davrini qamrab oluvchi maktabgacha ta'lim yoshida psixik rivojlanishda ham katta o'zgarishlar ro'y beradi. Bu davr mobaynida bola shaxsini belgilab beruvchi xususiyatlar shakllanadi. Bola-ning shaxs sifatida shakllanish nuqtayi nazaridan qaraganda maktabgacha yoshdagi davrini uch bosqichga ajratish mumkin: Birinchi bosqich 3–4 yoshni o'z ichiga oladi va ushbu bosqich bolada emotsional jihatdan o'z-o'zini boshqarishning mustahkamlanishi bilan bog'liq. Ikkinchi bosqich 4–5 yoshgacha bo'lgan davr asosan axloqiy jihatdan o'zini-o'zi boshqarishi kuchayadi. Uchinchi bosqich 6–7 yoshni qamrab olib bolada ishbilarmonlik, o'z-o'zini anglash, shaxs xususiyatlarining shakllanishi bilan xarakterlanadi. Bu davrlashtirish jihatidan qaralganda birinchi va ikkinchi bosqichlar kichik va o'rta bog'cha yoshiga, 3-bosqich esa katta bog'cha yoshiga to'g'ri keladi. Bola ilk yoshdan maktabgacha davrga o'tgach, uning butun yashash sharoitida jiddiy o'zgarishlar yuz beradi. Birinchidan, bola bog'cha yoshiga o'tgach, uning faoliyat doirasi ancha kengayib, mustaqilligi yanada ortadi.

Uning o'yinlari, xatti harakatlari ham boshqacha mazmunga ega bo'la boshlaydi. Ikkinchidan, bolaning butun faoliyatida nutqning roli orta boradi. Uchinchidan, bola maktabgacha yoshga o'tgach, muayyan dastur asosida maxsus pedagog tomonidan tarbiyalana boshlaydi. Maktabgacha yoshdagi bolaning yashash sharoitida yuzaga kelgan bu o'zgarishlar uning jismoniy va psixik jihatdan o'sib kamol topishniga ta'sir etmay qolmaydi. Maktabgacha yoshdagi bolaning jismoniy jihatdan rivojlanishi Yuqorida aytib o'tganimizdek, bolaning jismoniy jihatdan eng tez o'sadigan davri bir-ikki yoshligiga to'g'ri keladi. Bola uch yoshga to'lib maktabgacha yoshiga o'tgandan so'ng uning jismoniy jihatdan o'sishi bir qadar sekinlashadi. Bolaning jismoniy jihatdan o'sishidagi notekislik bu davrda ham davom etaveradi. Masalan, bola tug'ilgandan bir yoshga to'lguncha bo'yining o'sishini quyidagi jadvalda ko'rishimiz mumkin. Maktabgacha yoshda jismoniy rivojlanish ko'rsatkichlari:

Yoshi	0–1	1–2	2–3	3–4	4–5	5–6	6–7	Bo'yi (sm)	25	40	8	4	6–7	7–8	10
Maktabgacha yoshdagi bolaning tanasi, xususan, oyoqlarining uzayishi tufayli gavdasidagi umumiy mutanosiblik o'zgaradi.															

Maktabgacha yosh davrida bolaning oyoqlari nisbatan ko'proq o'sadi. Biroq shunday bo'lsa ham 6–7 yoshgacha bo'lgan bolaning suyaklari hali yaxshi qotmagan, ya'ni tog'aysimon holatda bo'ladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning pay va muskullari hali baquvvat emasligiga qaramay juda harakatchan bo'ladilar. Bola 7 yoshga yetgach, umurtqa suyagining bo'yin qismida oldinga tomon, ko'krak qismida esa orqaga tomon ma'lum darajada egilish yuz beradi. Keyinchalik bolaning umurtqa

suyagi mana shu shaklda saqlanib qoladi. Bola qaddi-bastining to'g'ri bo'lishida umurtqa suyagining ana shunday holda saqlanib qolishi juda katta ahamiyatga ega.

Bog'cha yoshidagi bolaning bosh suyagi ham tez o'sadi. Bola uch yoshga to'lgandan so'ng bosh miya suyagining orqa va tepa tomonlari tez o'sadi. Maktabgacha yoshda bolaning ichki organlarida ham jiddiy o'zgarishlar ro'y beradi. Masalan, bolaning yuragi hajm jihatidan chaqaloq bolaning yuragiga nisbatan 4–5 barobar kattalashgan, biroq uning muskullari hali yetarli darajada mustahkamlanmagan bo'ladi. Mana shuning uchun bog'cha yoshidagi bolaning yuragi bir qisqarishda organizm uchun yetarli qon siqib chiqara olmaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalar nerv sistemasining bundan keyingi takomillashishi davomida bosh miya po'sti qismidagi markazlarni bir-biri bilan tutashtiruvchi nerv tolalari ham miyelin qobig'i bilan qoplana boshlaydi. Bosh miyadagi nerv tolalarining miyelin qobig'i bilan qoplanishi aks ettirish jarayoni, ya'ni psixik jarayonlar va ularning rivojlanishi uchun juda katta ahamiyatga ega. Nerv tolalari miyelinizatsiyalashganda, birinchidan, qo'zg'alishlarning nerv tolalaridan tez o'tishi ta'minlansa, ikkinchidan, qo'zg'alishning faqat tegishli markazgagina borishini ta'minlaydi. Buning natijasida organizmga tashqi muhitdan ta'sir etib turuvchi turli qo'zg'atuvchilar ta'siri tufayli yuzaga keladigan shartli reflekslar (muvaqqat bog'lanishlar) nisbatan tez hosil bo'ladi. Bundan tashqari, har bir qo'zg'alishning tegishli markazigagina aniq borishi bog'cha yoshidagi bolalarning o'z harakatlarini epchillik bilan idora qila olishlarini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga befarq bo'lmagan holda e'tiborli bo'lishimiz lozim ekan. Aks holda ko'plab noxushliklar yuzaga keladi. Sababi bu yoshda bolalar ham pedagogik jihatdan ham psixologik jihatdan rivojlanadi, o'ylab qarasak bu rivojlanish jismoniy rivojlanishga ham chambarchas bog'liq ekan. Bizlar bolalarni har tomonlama sog'lom barkamol va komil inson qilib ham pedagogik jihatdan ham psixologik jihatdan maktab ta'limiga tayyorlashimiz kerak ekan.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Jalilova S "Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi" "Faylasuflar nashriyoti", Toshkent -2017.
2. E. G'oziyev " Psixologiya" darslik.
3. Internet ma'lumotlari

ESSENTIAL PRINCIPLES OF GOOD LEARNING MATERIALS AND PRINCIPLES OF HOW TO FACILITATE YOUNG LEARNERS LEARN ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE

Ashurova S.D.

ATMU, "Filologiya va tillarni o'qitish (ingliz tili)"
1-bosqich talabasi

Annotation: Teaching foreign languages to young learners requires a unique approach. This article will explore the most effective and innovative methods for teaching English vocabulary to young learners, and how to choose the most engaging ways for children to achieve results.

Key words: YL, innovative ways, explore, approach, games, facilitate.

Annotatsiya: Kichik yoshdagi o'rganuvchilarga xorijiy tillarni o'rgatish o'ziga xos yondoshuvni talab etadi. Kichik yoshdagi o'rganuvchilarga ingliz tili lug'atini o'rgatishning eng samarali va innovatsion metodlarini o'rganish, natijakorlikka erishishning bolalar uchun eng qiziqarli yo'llarini tanlay bilish borasida ushbu maqolada so'z yuritiladi.

Tayanch so'zlar: kichik yoshdagi o'rganuvchi, tadqiq, yondoshuv, o'yinlar, ko'maklashmoq.

Аннотация: Обучение иностранным языкам для детей младшего возраста требует уникального подхода. В этой статье будут рассмотрены наиболее эффективные и инновационные методы обучения английскому языку для детей младшего возраста и то, как выбрать наиболее увлекательные способы для достижения результатов детьми.

Ключевые слова: МУ, инновационные способы, исследовать, подход, игры, содействовать.

Having good learning materials for young learners are important aspects that teacher should concern in teaching English to young learners. Giving young learners with suitable materials for them will make the teaching learning process be effective and meaningful. Teachers need to know their students' present knowledge in order to extend their knowledge and their need. That's quite important because young learners will be motivated in learning for a period if the learning material meets their need. In addition, it should be born in mind that the material used to young learners should suit their cognitive development stage.

The followings are essential principles of good learning materials for young learners related to the how they learn a foreign language. Young learners have a great curiosity to try new things and to explore concrete to abstract things. For this reason, teachers of young learners should be able to give materials that accommodate young learners' curiosity with suitable activities such as playing with sand or water, going to the zoo, building with toy bricks and in abstract term teachers should give them the opportunities to talk things through with others.

For instance, start with familiar topics such as colors, numbers, greetings, animals, fruit, food and drink, families, body parts, shapes, clothing, the weather, days of the week and everyday sentences and phrases. Young learners actively construct meaning from their experiences. They learn through hands-on experiences and through manipulation of objects in the environment. Therefore, good teachers need to provide materials that enable them to have learning experiences which encourage young learners to get information from a variety of sources. Young learners have to engaged in activities of language is a part; they need to be working on meaningful task and use

language to carry out these task. Young learners focus on the immediate here and now context situation. Teachers should not give the materials that beyond the situation of here and now context. In other words, teacher can use materials available in the class that young learners can directly see and can make sense of new experiences by relating them to what they already know. For example, when teacher wants to teach about color, teacher can use the color of objects in class such as wall, table, chair, and the like. Young learners have a quite short attention span and are easy to so that by sufficient demonstration they will learn language. The suitable materials that can be used for example, a topic about family, friends, objects in the house, objects in the playground, food, fruit, etc. Young learners often learn indirectly rather than directly. Teachers should provide materials promoting the activities that can accelerate their learning English from the surrounding, for instance by asking them to write about objects they find on the way home in English, listen to song, watch films, etc.

Young learners learn best when learning is kept whole, meaningful, interesting and functional. The suitable materials for this principle are the materials that will make young learners find it easy and meaningful, such as story lines, or real life conversation. In order to have meaningfulness, children should be given opportunities to make their own choices. They will relate these choices with their personal wants and needs then it becomes meaningful for them. Young learners learn by thinking in term of theme. Teachers should not use all the subjects' material at once as it is possible to be done in adult classes. Limit the material based on their timely need. For instance, in introducing 'pronoun', teach them I and You first then next session followed by He and She.

Young learners learn best as a community of learners in non-competitive environment. Teachers should give children the materials that encourage them to use the language for different social purposes, for instance by talking and doing things in social context. By using the language for social communication in the group, children will acquire the language.

How to facilitate children learning English as a foreign language is another aspect that young learners' teachers should notice. Regarding this Cameron (2001) suggested that teachers may help young learners tackle even the most demanding tasks with enthusiasm and willingness (Cameron, 2001). There are several ways to facilitate young learners learning a foreign language proposed by Mustafa (2003) and Shin (2006) as follows: Use English more frequent to provide exposure to the language. Young learners need to be exposed to a variety of uses English around them, both spoken and written (Moon, 2000). To help students acquire English the teachers should speak English from the beginning of each English lesson.

Regarding this issue Halliwell (2004) explains advantages of using English in English classroom among others are; it will encourage students to trust their instinct to predict meaning despite limited linguistics understanding. Using English more frequent than young learners' native language does not only provide an element of indirect learning in that the children are not

concentrating on learning what they are listening to but also the brain is processing it. The other advantage is the English language used in the classroom confirms the idea that it is something they actually use for real and not just something they do exercise and games in. And another advantage is that it increases the amount of exposure the young learners get to the language. Use activity-based teaching-learning techniques (e.g. TPR, games, objects). Learning language will be effective if teachers are able to choose appropriate teaching- learning techniques to be implemented in their classroom. There are various activities-based teaching-learning techniques that teachers can apply in teaching English such as TPR, games, object, and the like. These techniques can help young learners to be active, enthusiastic, and motivated because those are fun enjoyable for them. Total Physical Response (TPR) is effective method of introducing children to a foreign language. It is based on the idea that the natural response to understanding a command is a physical response. Games are also effective opportunity for indirect learning. Use various techniques for short periods of time. It is important for teachers to vary the types of learning activities since young learners lose interest more quickly (Cameron, 2001). Variety is the key and with the very young, lots of short, simple, activities are best suited to their attention span. Keep the learning aims very simple and build in plenty of child-friendly practice tasks to allow them to practice your target language again and again. Providing them activities with lots of brightly colored visuals is one way to take their attention and to keep them engaged in activities. Young learners usually only concentrate for short periods of time thus make sure that teachers stop or change activity when they are bored or restless. This might be after only a few minutes. Focus on functional English for vocabulary development, and for immediate fulfillment of communicative needs of the learners. With the purpose of building students' vocabularies teachers should focus on language function like, 'what a beautiful day', 'May I borrow your pen?', 'Do you know what I mean?'. 'What's your hobby?', etc. Teachers should be able to choose teaching strategies that help young learners figure out the meaning on their own. In other words teachers should teach vocabularies in contexttual meaning. Beside, it is quite useful to teach vocabularies to young learners by repeating the words so that it will make them familiar with the vocabulary item. In order to make the students acquire the language in optimum way, the teacher should repeat the pronunciation of the words often. He or she can reiterate the words in their context; so that students are able to recognize the context where the words more appropriately used. It must be remembered that since teachers are probably the only model the young learners may be exposed to, teachers should improve their pronunciation if they have problem with it. In addition, young learners need opportunities to use and repeat the new language that they are studying in order to have more the acquisition of the language. Provide useful, acquisition-promoting routines.

Young learners function well within a structured environment and enjoy repetition of certain routines and activities. Having basic routines in the classroom can help to manage young learners

(Shin, 2007). Young learners need to repeat language items many times to get them to 'stick' so don't be afraid to repeat games or do several different activities with the same language topic or set of words. Young learners often love to repeat the same song or story as it gives them a sense of confidence and familiarity. Routines also help children relax and not worry about being able to follow the sequences of events and activities in the classroom. Provide print-rich environment in English. In order to create English environment teachers should design condition that enables young learners to become accustomed to English words or sentences. Teachers can put some prints such as the rules in the classroom, list of vocabularies, or pictures such as the picture of part of body, picture of animals and the like in the classroom. By this way children will be familiar and have descriptions about those words or pictures. This can also make them memorize the words because they always see or read the words and pictures when they are in the classroom. In addition, the words or pictures designed with colorful or interesting art will attract students' interest and motivate them in learning.

USED LITERATURE

1. Brown, H.D, Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy, (Addison-Wesley Longman Inc), San Fransisco, 2001
2. Cameron, L, Teaching Language to Young Learners, (Press. Cambridge), Cambridge University, 2001
3. Harmer, J, The Practice of English Language Teaching, (Pearson Education Limited), England, 2001
4. Halliwell, S, Teaching English in the Primary Classroom, (Pearson Education Limited), England, 2004

TILLARNI O'QITISHDA O'QUVCHILARDA XXI ASR KO'NIKMALARINI ZAMONAVIY METODLAR ASOSIDA SHAKLLANTIRISH

Bosimova Nilufar Azimjon qizi

Toshkent kimyo-texnologiya instituti Yangiyer filiali 1-kurs talabasi

[nilufarbosimova31@gmail.com](mailto:nilufarBosimova31@gmail.com)

Annotatsiya: *Maqola XXI asr ta'lim tizimida chet tillarni o'qitishda zamonaviy metodlar orqali o'quvchilarda muhim ko'nikmalarni shakllantirish usullarini ko'rib chiqadi. Kommunikativ yondashuv, raqamli texnologiyalar, muammoli ta'lim va kompetensiyaga asoslangan yondashuvlar kabi metodlarning tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, raqamli savodxonlik va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Har bir metodning qo'llanilishi va ta'siriga misollar keltirilgan bo'lib, ular o'quv jarayonini samarali va qiziqarli qilishga xizmat qiladi. Maqola chet tillarni o'qitish orqali o'quvchilarni global dunyoda muvaffaqiyatli ishtirok etishga tayyorlashga qaratilgan.*

Аннотация: *В статье рассматриваются методы развития важных навыков у учащихся посредством современных методов обучения иностранным языкам в системе*

образования XXI века. Анализируется значимость таких методов, как коммуникативный подход, цифровые технологии, проблемно-ориентированное обучение и компетентностный подход в развитии критического мышления, креативности, цифровой грамотности и социальных компетенций. Приведены примеры использования и воздействия каждого метода, которые позволяют сделать процесс обучения эффективным и интересным. В статье основное внимание уделяется подготовке студентов к успешному участию в глобальном мире посредством преподавания иностранных языков.

Annotation: The article examines the methods of forming important skills in students through modern methods in teaching foreign languages in the 21st century education system. The importance of such methods as the communicative approach, digital technologies, problem-based learning and competency-based approaches in the development of critical thinking, creativity, digital literacy and social competencies is analyzed. Examples of the application and impact of each method are given, which serve to make the learning process effective and interesting. The article aims to prepare students for successful participation in the global world through teaching foreign languages.

XXI asrda ta'lim tizimi o'quvchilarda nafaqat bilim, balki zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan. Chet tillarni o'qitishda bu ko'nikmalar, ya'ni tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, kommunikativlik, ijodkorlik va raqamli savodxonlik kabi kompetensiyalar muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqola chet tillarni o'qitishda zamonaviy metodlardan foydalanish orqali ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish usullarini ko'rib chiqadi va ularga misollar keltiradi.

XXI asr ko'nikmalari va ularning ahamiyati: XXI asr ko'nikmalari, Yevropa Kengashi tomonidan belgilanganidek, quyidagi asosiy kompetensiyalarni o'z ichiga oladi:

1. Siyosiy va ijtimoiy kompetensiyalar: Mas'uliyatni o'z zimmasiga olish, guruh qarorlarida ishtirok etish.
2. Ko'p madaniyatli jamiyatda yashash kompetensiyasi: Turli madaniyatlarni hurmat qilish va ularga moslashish.
3. Og'zaki va yozma muloqot: Bir nechta tillarni bilish va samarali muloqot qilish.
4. Axborotlashtirish kompetensiyasi: Raqamli vositalardan tanqidiy foydalanish.
5. Hayot davomida o'rganish: Mustaqil va doimiy bilim olish qobiliyati.

Chet tillarni o'qitishda bu ko'nikmalar o'quvchilarni global dunyoda faol ishtirok etishga tayyorlaydi, ularning ijtimoiy va kasbiy muvaffaqiyatlarini ta'minlaydi.

Zamonaviy metodlar va ularning qo'llanilishi: Chet tillarni o'qitishda zamonaviy metodlar o'quv jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilishga xizmat qiladi. Quyida asosiy metodlar va ularning XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rni keltirilgan:

1. Kommunikativ yondashuv: Kommunikativ yondashuv o'quvchilarni real hayotiy vaziyatlarda tilni qo'llashga o'rgatadi. Bu metod nutq ko'nikmalarini rivojlantirish, ijtimoiy muloqot qobiliyatini oshirish va mustaqil fikrlashni shakllantirishga yordam beradi. Masalan, rolli o'yinlar va guruh muhokamalari orqali o'quvchilar turli ijtimoiy rollarni sinab ko'rishadi.

2. Raqamli texnologiyalardan foydalanish: Internet va multimedia vositalari, masalan, onlayn platformalar (Zoom, Kahoot), interaktiv darslar va videomateriallar o'quvchilarning qiziqishini oshiradi. Bu usullar raqamli savodxonlikni rivojlantiradi va o'quvchilarga global axborot resurslaridan foydalanishni o'rgatadi. Masalan, chet el filmlari va qo'shiqlardan foydalanish madaniy kompetensiyalarni mustahkamlaydi.

3. Muammoli ta'lim: Muammoli ta'lim o'quvchilarni muayyan muammolarni hal qilishga jalb qiladi, bu esa tanqidiy fikrlash va ijodkorlikni rivojlantiradi. Masalan, o'quvchilarga chet tilida loyiha ishlab chiqish topshirig'i berilishi mumkin, bu ularning mustaqil izlanish va jamoaviy ishlash ko'nikmalarini oshiradi.

4. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv: Bu yondashuv o'quvchilarni faqat tilni o'rganishga emas, balki uni amaliy kontekstda qo'llashga o'rgatadi. Masalan, ijtimoiy loyihalar orqali o'quvchilar kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantiradilar.

XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishda metodlarning ta'siri (Jadval). Quyidagi jadvalda zamonaviy metodlarning XXI asr ko'nikmalariga ta'siri ko'rsatilgan:

Metod	Rivojlantiriladigan ko'nikmalar	Misol
Kommunikativ yondashuv	Kommunikativlik, ijtimoiy kompetensiya	Rolli o'yinlar, guruh muhokamalari
Raqamli texnologiyalar	Raqamli savodxonlik, madaniy kompetensiya	Onlayn viktorinalar, videodarslar, Zoom orqali munozaralar
Muammoli ta'lim	Tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, mustaqil izlanish	Loyiha ishlari, muammoni hal qilishga oid topshiriqlar
Kompetensiyaga asoslangan	Ijtimoiy mehnat, kommunikativ kompetensiya	Ijtimoiy loyihalar, real hayotiy vaziyatlarda tilni qo'llash
Chet tillarni o'qitishda	zamonaviy metodlardan foydalanish	o'quvchilarda XXI asr

ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Kommunikativ yondashuv, raqamli texnologiyalar, muammoli ta'lim va kompetensiyaga asoslangan yondashuvlar o'quv jarayonini samarali va qiziqarli qiladi. Ushbu metodlar o'quvchilarni global dunyoda muvaffaqiyatli ishtirok etishga tayyorlaydi, ularning ijtimoiy, madaniy va intellektual kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Tilni o'qitish va o'rganishda XXI asr ko'nikmalari" – Jizzax davlat pedagogika universiteti.
2. Chet tillarni o'qitishda kompetensiyaga asoslangan yondashuvning asosiy tamoyillari – Cyberleninka.

3. Xorijiy tillarni o'qitishning zamonaviy metodikasining xususiyatlari – Temidnya.ru.

FIZIKA DARSLARIDA O'QUVCHILARDA XXI ASR KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Karayeva Dilfuza Mamasharipovna
Qahsqadaryo VPMM, katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola matnida, fizika va astronomiya darslarida XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish, XXI asro'quvchilariga javob beruvchi ko'nikmalarni rivojlantirishda, Blum taksonomiyasi, XXI asr ko'nikmalarini rivojlantiruvchi mashq va topshiriqlar ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: Moslashuvchanlik ko'nikmalari ,kritik fikrlash,kommunikativlik ,raqamli va media savodxonlik ,tanqidiy fikrlash,kreativlik ,hamkorlikda ishlash

Аннотация: В данной статье представлены упражнения и задания, развивающие навыки 21-го века на уроках физики и астрономии, таксономии Блума, а также навыки 21-го века по развитию навыков, отвечающих потребностям учащихся 21-го века.

Ключевые слова: навыки адаптации, критическое мышление, коммуникация, цифровая и медиаграмотность, критическое мышление, креативность, совместная работа.

Annotation: This article presents exercises and tasks that develop 21st century skills in physics and astronomy lessons, Bloom's Taxonomy, and 21st century skills in developing skills that meet the needs of 21st century students.

Keywords: Adaptability skills, critical thinking, communication, digital and media literacy, critical thinking, creativity, collaboration

XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish — bu o'quvchilarga zamonaviy bilimlar, texnologiyalar va ijtimoiy talablar asosida bilimlarni amaliyotga tatbiq etish, kritikal fikrlash, muammolarni hal qilish va innovatsion yondashuvlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan jarayondir. XXI asr ko'nikmalari global iqtisodiyot va texnologik taraqqiyot sharoitida, shuningdek, yangi pedagogik yondashuvlar asosida shakllanadi. Tabiiy fanlar ta'limida bunday ko'nikmalarni shakllantirishda asosiy e'tibor ilmiy metodologiyalar, texnologik vositalar va interfaol o'qitish metodlaridan foydalanishga qaratiladi.

XXI asr ko'nikmalari sifatida quyidagi asosiy ko'nikmalar belgilangan

Moslashuvchanlik ko'nikmalari

Kritik fikrlash va muammolarni hal qilish

Kommunikativlik

Raqamli va media savodxonlik

Tanqidiy fikrlash

Kreativlik fikrlash

Hamkorlikda ishlash

Muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish

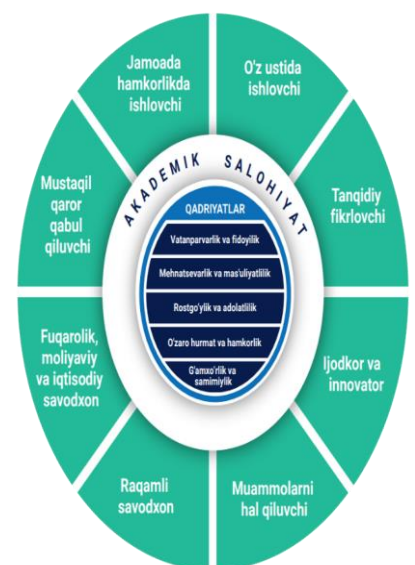
Global va ijtimoiy mas'uliyat

XXI asrda har qanday sohada, ya'ni fan, kasb, jamoatchilik va shaxsiy hayotdagi faoliyatda inson uchun zarur bo'lgan universal bilim, qobiliyat, ko'nikma va shaxsiy fazilatlaridir.

21-asr o'quvchilariga javob beruvchi ko'nikmalarni rivojlantirishda BLUM taksonomiyasi muhim rol o'ynaydi

Blum taksonomiyasiga ko'ra tafakkurning rivojlanishi bilish, tushunish, qo'llash, tahlil, umumlashtirish, baholash darajalarida bo'ladi. Shu har bir daraja quyidagi belgilar hamda har bir darajaga muvofiq fe'llar namunalari bilan ham ifodalanadi, jumladan:

1. Bilish-dastlabki tafakkur darajasi bo'lib, bunda o'quvchi atamalarni ayta oladi, aniq qoidalar, tushunchalar, faktlar va shu kabilarni biladi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari: qaytara bilish, mustahkamlay olish, axborotni etkaza olish, aytib bera olish, yozish, ifodalay olish, farqlash, taniy olish, gapirib berish, takrorlash.
2. Tushunish darajasidagi tafakkurga ega bo'lganda esa, o'quvchi faktlar, qoidalar, sxema, jadvallarni tushunadi. Mavjud ma'lumotlar asosida kelgusi oqibatlarni taxminiy tafsiflay oladi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari: asoslash, almashtirish, yaqqollashtirish, belgilash, tushuntirish, tarjima qilish, qayta tuzish, yoritib berish, sharhlash, oydinlashtirish.
3. Qo'llash darajasidagi tafakkurda o'quvchi olgan bilimlaridan faqat an'anaviy emas, noa'nnaviy holatlarda ham foydalana oladi va ularni to'g'ri qo'llaydi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari: joriy qilish, hisoblab chiqish, namoyish qilish, foydalanish, o'rgatish, aniqlash, amalga oshirish, hisobkitob qilish, tatbiq qilish, hal etish.
4. Tahlil darajasidagi tafakkurda o'quvchi yaxlitning qismlarini va ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklarni ajrata oladi, fikrlash mantiqidagi xatolarni ko'radi, faktlar va oqibatlar orasidagi farqlarni ajratadi, ma'lumotlarning ahamiyatini baholaydi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari: keltirib chiqarish, ajratish, tabaqalashtirish, tasniflash, taxmin qilish, bashorat qilish, yoyish, taqsimlash, tekshirish, guruhlash.
5. Baholash darajasidagi tafakkurda o'quvchi mezonlarni ajrata oladi, ularga rioya qila oladi, mezonlarning xilma-xilligini ko'radi, xulosalarning mavjud ma'lumotlarga mosligini baholaydi, faktlar va baholovchi fikrlar orasidagi farqlarni ajratadi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari:

tashxislash, isbotlash, o'lash, nazorat qilish, asoslash, ma'qullash, baholash, tekshirish, solishtirish, qiyoslash

6. Yaratish. Yangicha g'oyalar yaratish, yangi mahsulotlar ishlab chiqish

Kritik fikrlash va muammolarni hal qilish XXI asrda o'quvchilarga muammolarni aniqlash va ular uchun yechimlar ishlab chiqishda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish zarur.

Kommunikativlik

Kommunikativlik – bu odamlar o'rtasida o'zaro ma'lumot, g'oya va bilimlar almashinuvini o'z ichiga olgan muhim kasbiy va hayotiy ko'nikma. Kommunikativlik muloqot qila olish, o'z fikrini boshqalarga yetkaza olish, suxbatdoshini tinglay olish, muzokaralar olib borish qobiliyatidir.

Kreativlik fikrlash

Kreativlik shaxsning o'ziga xos innovatsion g'oyalar yaratish, yanglik kiritish, ishga ijodkorlik bilan yondashish, yangi yo'llarni izlash, yangi usullarni qo'llash va muammoning yangicha yechimlari yuzasidan qaror qabul qilish kompetensiyasi. Kreativ insonlar standart fikrlash chegarasidan chiqqan oladilar, hodisa va ob'ektlar o'rtasidagi kutilmagan bog'liqliklarni payqay oladilar, mavjud fikrlardan yangi kontent yarata oladilar.

Hamkorlikda ishlash

Hamkorlikda ishlash (kolloboratsiya)– bu umumiy maqsadga erishish yo'lidagi hamkorlik. Kolloboratsiyaning maqsadi murakkab muammolarni hal etish va muvaffaqiyatli natijalarga erishish uchun bilim, tajriba va resurslarni birlashtirishdan iborat.

Hamkorlikda ishlash muammoga turli nuqtai nazardan qarash imkonini beradi, bu esa albatta yangi g'oyalar va innovatsion yechimlarga olib keladi. Hamkorlikda ishlashning muammolarga individual yondashuvdan afzalligi mehnatni samarali taqsimlash, ko'plab manbalardan olingan ma'lumotlardan foydalanish, yuqori darajadagi ijodkorlik va yechimlar sifatidan iborat.

Amaliy mashg'ulot: Harakatlar rejasi jadvali asosida topshiriq beriladi

Foydagi fe'llar	Mashq va topshiriqlardan misollar	Baholash +
YARATISH Yangi ma'lumot qo'shish Bir yoki bir nechtasini birlashtirish (aralashtirish) Nuqtai nazarni o'zgartirish Yangi mahsulot yaratish Transformatsiya (O'zgartirish)		
BAHO BERISH Baholash Xulosa yasash Tanlash Munozara qilish Qaror qilish Saralash Tekshirish		
SINTEZ QILISH		

Shakllantirish Integratsiya qilish Tuzatish kiritish Namuna qilish Qayta tuzish Osonlashtirish Vizuallashtirish		
TAHLIL QILISH Kategoriyalash Dekonstruksiya qilish Qismlarga bo'lish Farqlash Ko'zdan kechirish (o'rganish) Ajratib ko'rsatish Ma'no olish		
QO'LLASH Bog'lash Namoyish qilish Rivojlantirish Tajriba o'tkazish Tasvirlash (bezash) Ifodalash Hal qilish (yechim topish)		
TUSHUNISH So'rash Tasniflash Taqqoslash Baho berish Tushuntirish Umumlashtirish Solishtirish Taxmin qilish Refrazalash Hisobot berish Umumlashtirish		
ESLASH Tanlash Aniqlik kiritish Aniqlash Diagrammani belgilash Sanab o'tish Yodga olish Takrorlash Ko'rsatish Aytish		

«KO'R – FIKRLA – HAYRATLAN BOG'LA» MASHQI asosida

Ko'r	Fikrla	Hayratlan	Bog'la Buni men o'qitadigan fan mavzulariga qanday bog'lash mumkin? Bu men tashkil qiladigan darslardagi mashq va topshiriq hamda o'qitish amaliyotlarga qay tarzda bog'liq?
------	--------	-----------	---

O'zini o'zi baholash

Mavzuni qay darajada o'zlashtirganingiz haqida fikr yuriting. Bu sizga bilimingizdagi bo'shliqlarni aniqlashga hamda yanada samarali ta'lim olishingizga yordam beradi.

Men...	Ko'proq o'rganishim kerak	Deyarli o'zlashtirdim	Ishonchim komil

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Schools of the Future Defining New Models of Education for the Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum 91-93 route de la Capite CH-1223 Cologny/Geneva Switzerland
2. CHANGE OR DIE. The Three Keys to Change at Work and in Life. Alan Deutschman
3. Singapore "Facts, Geography, History, & Points of Interest" SimpleWebGuide.com
4. Outliers The Story of succes Malcolm Gladwell. <https://www.edsurge.com/news>

INGLIZ TILI O'QITISHDA O'QUVCHILARDA XXI ASR KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH METODLARI

OQBOYEVA ZULFIYA

QVPMM, katta o'qituvchi

Annotatsiya: So'nggi o'n yilliklar davomida dunyo iqtisodiyoti va texnologiya sanoati ko'plab yangiliklarga duch keldi. Raqamli jamiyatimizda biz tez o'sib borayotgan barcha o'zgarishlarga moslashishimiz kerak. Shu sababli, o'qituvchilar zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli yashash, o'rganish va ishlash uchun o'quvchilarda rivojlantirilishi zarur bo'lgan 21-asr ko'nikmalarini aniqladilar, ko'nikmalar an'anaviy tarkibga asoslangan ta'lim yondashuvlariga emas, balki chuqurroq o'rganishda yangi metodlarga asoslangan.

Kalit so'zlar: raqamli jamiyat, ko'nikmalar, metod, yondashuv, kompetensiya, interaktiv faoliyatlar.

Аннотация: за последние десятилетия мировая экономика и технологическая индустрия подверглись многочисленным инновациям. В нашем цифровом обществе мы должны адаптироваться ко всем быстрорастущим изменениям. Таким образом, учителя определили навыки 21-го века, которые необходимо развивать учащимся, чтобы успешно жить, учиться и работать в современном обществе, при этом навыки основаны на новых методах более глубокого обучения, а не на традиционных подходах к обучению, основанных на содержании.

Ключевые слова: цифровое общество, навыки, метод, подход, компетенции, интерактивные действия.

Bugungi globallashuv va texnologiyalar davrida ingliz tili dunyo miqyosida muhim aloqa vositasiga aylangan. Shu bois, ingliz tilini o'qitish jarayonida o'quvchilarga faqatgina lingvistik bilimlarni berish emas, balki ularda 21-asr uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu ko'nikmalar o'z ichiga kreativ fikrlash, tanqidiy tahlil qilish, muammolarni hal etish, raqamli texnologiyalardan foydalanish, axborot savodxonligi, hamkorlikda

ishlash va samarali muloqotga kirishish kabi zamonaviy talablarga javob beruvchi kompetensiyalarni oladi. Maqolada ingliz tili darslarida o'quvchilarda ana shu ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodlar yoritiladi.

1. Kommunikativ yondashuv (Communicative Approach)

Mazkur metodda o'qitish markazida o'quvchining muloqotga kirishish salohiyati turadi. Talabalar orasida erkin fikr almashinuvi uchun sharoit yaratiladi. Rol o'ynash, munozaralar, suhbatlar va interaktiv mashg'ulotlar orqali o'quvchilar real hayotdagi holatlarda tilni ishlatishga o'rganadilar. Bu esa ularning ijtimoiy-madaniy muloqotga kirishish malakasini oshiradi.

2. Muammo asosida o'qitish (Problem-Based Learning)

O'quvchilarga dolzarb muammoli vaziyatlar taklif etiladi va ular ingliz tilida mazkur muammolarga yechim topishga intiladilar. Masalan, ekologik muammolar, ijtimoiy tenglik yoki sog'lom turmush tarzi kabi mavzular muhokama qilinadi. Bu yondashuv orqali tanqidiy fikrlash, tahlil qilish va jamoaviy qaror qabul qilish ko'nikmalari rivojlanadi.

3. Loyihaviy yondashuv (Project-Based Learning)

O'quvchilar biror mavzu asosida jamoada loyiha yaratadilar: masalan, ijtimoiy reklama, video blog, infografika yoki slayd prezentatsiya. Bu jarayonda ular tilni amaliyotda qo'llaydi, mustaqil fikrlaydi, tashabbus ko'rsatadi va kreativ yondashuvni rivojlantiradi. Shuningdek, bu metod o'quvchilarning tashkiliy va texnologik ko'nikmalarini ham kuchaytiradi.

4. Raqamli texnologiyalarni qo'llash

Zamonaviy dars jarayonida internet, mobil ilovalar va onlayn platformalardan foydalanish o'quvchilarning raqamli savodxonligini oshiradi. Onlayn testlar, o'yinlar, virtual doskalar, audio-video resurslar yordamida bilimlar mustahkamlanadi. Masalan, Quizlet lug'atni o'rganish uchun, Kahoot esa interaktiv testlar uchun qo'llaniladi.

5. CLIL (Content and Language Integrated Learning)

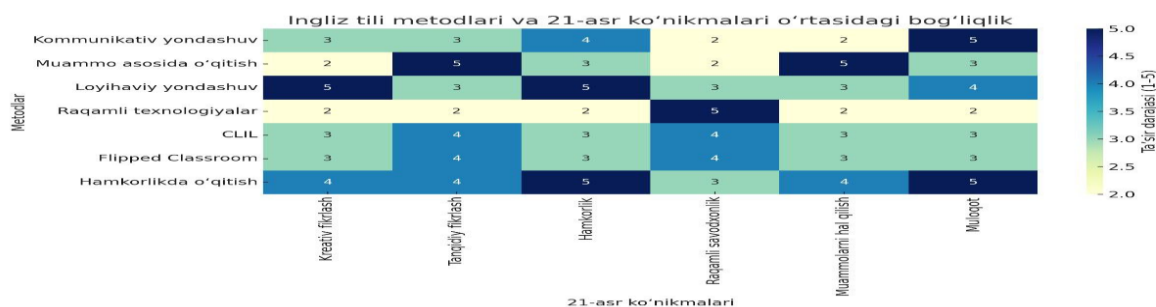
Bu metod orqali ingliz tilida boshqa fanlarni o'rgatish amalga oshiriladi. Masalan, matematika yoki biologiya darslari ingliz tilida olib boriladi. Bu ikki yo'nalishli o'rganish orqali o'quvchilar nafaqat yangi bilimlarni egallaydi, balki ingliz tilida fanlararo terminologiyani ham o'zlashtiradi. Bu usul o'quvchilarning fanga nisbatan qiziqishini va kompleks fikrlashini rivojlantiradi.

6. Flipped Classroom modeli

An'anaviy darslarga teskari tarzda uyda nazariy bilimlarni o'zlashtirish, sinfda esa amaliy mashg'ulotlarga e'tibor qaratiladi. O'quvchilar mustaqil video darslarni ko'rib chiqib, asosiy bilimlarni o'zlashtiradi, dars davomida esa fikr almashish, topshiriqlarni bajarish, muhokama qilish orqali faol qatnashadi. Bu metod o'z-o'zini boshqarish va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini oshiradi.

7. Hamkorlikda o'qitish (Collaborative Learning)

O'quvchilar guruhlarda ishlaydi, fikr almashadi, bir-biridan o'rganadi. Bu usul ijtimoiy ko'nikmalarni, jamoaviy qaror qabul qilishni, fikr bildirishni va murosaga kelishni rivojlantiradi. Ayniqsa, interaktiv faoliyatlar orqali ijodiy yondashuv va muloqotga tayyorlik kuchayadi.

Xulosa qilib aytganda, ingliz tilini o'qitishda 21-asr ko'nikmalariga asoslangan metodlardan foydalanish o'quvchilarni kelajakdagi muvaffaqiyatga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu metodlar orqali nafaqat til, balki shaxsiy, ijtimoiy va raqamli kompetensiyalarni ham rivojlantirish mumkin bo'ladi. Bu esa o'quvchilarni jahon miqyosidagi raqobatbardosh kadrlarga aylantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Leke-ateh, B. A., Assan, T. E. B., & Debeila, J. (2013). Teaching practice for the 21st century: Challenges and prospects for teacher education in the North-West Province, South Africa. Journal of Social Sciences, 37(3), 279-291. <https://doi.org/10.1080/09718923.2013.11893226>.
2. Yost D. S., Sentner S. M., Forlenza-Bailey A. An examination of the construct of critical reflection: Implications for teacher education programming in the 21st century // Journal of teacher education. 2000. V. 51. №1. P. 39-49. <https://doi.org/10.1177/002248710005100105>.
3. Singh P., Allen J., Rowan L. Quality teaching: standards, professionalism, practices. 2019. <https://doi.org/10.1080/1359866X.2019.1557925>.

INGLIZ VA O'ZBEK ADABIYOTI KONTEKSTIDA “ONA” OBRAZI SALBIY XISLATLARINING QIYOSIY TAHLILI

Hashimova Jeren Beshim qizi

Shaxrisabz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek adabiyotida salbiy ona obrazlari va ularning ichki muammolari, bolalar bilan munosabatlar va an'anaviy qadriyatlar bilan bog'liq bo'lgan ba'zi muammolar hamda onaning bolalarini manipulyatsiya qilishi tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: adolatsizlik, tengsizlik, ezgulik, salbiy, unsurlar, noxush.

Аннотация: В статье анализируются негативные образы матерей в английской и узбекской литературе и их внутренние проблемы, некоторые проблемы, связанные с отношениями с детьми и традиционными ценностями, а также манипулирование матерями со стороны детей.

Ключевые слова: несправедливость, неравенство, добро, негатив, элементы, неприятно.

Adabiyotning jamiyatda tutgan o'rnini juda katta va uning ahamiyati ko'p jihatdan madaniyat, ta'lim, ijtimoiy hayot va shaxsiy rivojlanish bilan bog'liq. Adabiyot faqatgina san'at shakli emas, balki jamiyatni anglash, uning qadriyatlari va muammolarini yoritish uchun kuchli vosita hisoblanadi. Taniqli rus adabiyoti romannavist- yozuvchisi L. N. Tolstoy adabiyotning inson ruhiga ta'siri haqida shunday degan: "*San'at - bu insonlar o'rtasidagi tuyg'ular almashinuvidir*".[1]

Yozuvchi ta'kidlaganidek, adabiyot jamiyatning turli ijtimoiy, siyosiy va madaniy holatlarini yoritishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. U jamiyatdagi qadriyatlar, an'analar, muammolar va o'zgarishlarni aks ettiradi. Ijtimoiy adolatsizlik, gender tengsizlik, ayrim sinf farqlari va boshqa masalalar adabiyotda ko'plab asarlarda o'z aksini topgan.

Masalan, Charles Dikensning "*Oliver Twist*" romanida kambag'allar hayoti, bolalar mehnatining istibdodi va ijtimoiy tengsizlik keskin tanqid ostiga olingan. "*The law is an ass-an idiot*" [2] - deya yozuvchi ijtimoiy tizimning zaifligini fosh etadi. Yozuvchilar o'z asarlarida jamiyatdagi ezgulik va salbiy unsurlarga duch kelib hamda guvohi bo'lib, ularni tahlil qilib, o'quvchilarga yangicha nuqtai nazar bilan yondoshish imkonini beradi. Cho'lpon, Abdulla Qodiriy, Odil Yoqubov, O'tkir Hoshimov kabi adiblar o'z asarlarida jamiyatdagi ziddiyatlar, insoniy dramalar va qadriyatlar to'qnashuvini yoritganlar. Masalan, Abdulla Qodiriyning "*O'tkan kunlar*" romanida shaxsiy baxt bilan ijtimoiy bosim o'rtasidagi ziddiyat aks ettiriladi. "*Baxtli bo'lish uchun inson erkin bo'lishi kerak*" [3]- degan g'oya romanda o'z aksini topadi.

Adabiyot nuqtai nazaridan yondashsak, har bir millatga tegishli bo'lgan adabiyotda millat hayoti va quvonchi hamda dardu- hasrati yotishi barobarida millatlararo aloqalarni mustahkamlaydi, o'zaro tushunishni oshirishda muhim rol o'ynaydi. O'quvchi xorijiy va milliy adabiyotlarni o'qish barobarida adabiyotlardagi o'xshashliklarni va tafovutlarni o'rganib boradi.

Buning natijasi o'laroq mutolaa qiliuvchi Ingliz va o'zbek adabiyotlaridagi obrazlarga diqqatini qaratdi. Obraz (*timsol*) tushunchasining keng va tor tushunchalari mavjud. Keng ma'nodagi obraz tushunchasi ijodkorning fikr-tuyg'ulari singdirilgan hayot manzarasini anglatadi.

Tor ma'noda esa badiiy asarda aks ettirilgan inson siymosini ifodalaydi. [4] Jahon adabiyoti kontekstida "ona" doimo ulug'lanadi, sharaflanadi va ko'klarga ko'tariladi.

Lekin, har bir adabiyotda bo'lgani kabi "ona" obrazining salbiy tasvirlanishi o'zining maxsus konteksti bilan ham ajralib turadi. Ingliz adabiyotida ham, o'zbek adabiyotida ham "salbiy ona" obrazi muhim ahamiyatga ega. Ona obrazining salbiy tasviri, odatda, ba'zi insoniy his-tuyg'ular, ijtimoiy tengsizlik va me'yorlar bilan bog'liq bo'lib, salbiy obrazlar orqali adabiyotda ko'plab jamiyatdagi noxush holatlar va insonga qarshi turadigan kuchlar, shuningdek, individning o'z-o'zini anglash jarayoni ko'rsatiladi.

Quyida ingliz va o'zbek adabiyotlaridagi salbiy ona obrazlarining ba'zi asosiy tafovutlarini qiyosiy ko'rib chiqamiz:

- Ijtimoiy va madaniy tushuncha sifatida:

Ingliz adabiyoti: Ingliz adabiyotida salbiy ona obrazlari ko'pincha viktoriyalik davrda jamiyatdagi qat'iy me'yorlar va oilaviy tuzumi bilan bog'liq. Bu davrda onalar ko'pincha oilaning markazi sifatida tasvirlanar edi, lekin ba'zi hollarda, ular qattiq, manipulyativ yoki bolalarining baxtiga to'siq bo'ladigan shaxslar sifatida ko'rsatiladi. Masalan,

Uilyam Shekspirning *"Makbeth"* tragediyasida Lady Macbeth obrazi oilaviy qadriyatlarga zid, ayol va ona idealidan butunlay yiroq. U erini qotillikka undaydi va o'z orzularini amalga oshirish uchun bolalariga zarar yetkazishga tayyor bo'ladi. *"When you durst do it, then you were a man"* [5]

O'zbek adabiyotida salbiy ona obrazi ko'proq ijtimoiy va diniy qadriyatlar bilan bog'liq. O'zbek oilasida ona obraziga doimo ijobiy va mehribon sifatlar yuklangan, shuning uchun salbiy ona obrazlari odatda, onaning jamiyatdagi "qayg'uli" rolini aks ettiradi.

O'zbek adabiyotida salbiy ona obrazlari, ko'proq oilaning ichki muammolari, bolalar bilan munosabatlar va an'anaviy qadriyatlar bilan bog'liq bo'lib, ba'zida onaning bolalarini manipulyatsiya qilishi yoki ularni o'z foydasiga ishlatishi ko'rsatiladi. Misol uchun, O'tkir Hoshimovning *"Dunyoning ishlari"* asarida ona obrazining salbiy tasviri keltirilgan.

Unda onaning farzandlarini o'z maqsadlari uchun ishlatishiga ishora qilinadi: *"Ana shunday onalar bo'ladiki, ular o'z farzandlarini maqsadlariga erishish uchun manipulyatsiya qilishadi, ularni o'z foydasiga ishlatadilar."* [6] Bu, ona obrazining oilaviy tizimdagi ta'sirini va uning farzandlariga zarar yetkazishini ko'rsatadi.

- Inson psixologiyasi va atrof muhitga bo'lgan munosabat:

Ingliz adabiyoti: Salbiy ona obrazlari ingliz adabiyotida ko'pincha psixologik manipulyatsiya va boshqaruvni aks ettiradi. Bu obrazlar, onalar o'z bolalarining ruhiy holatini va qarorlarini boshqarishga, ular orqali shaxsiy manfaatlarini amalga oshirishga harakat qiladigan onalar sifatida tasvirlanadi. Ular o'z bolalariga, ko'pincha, emotsional zarar yetkazadi va ko'zlangan maqsad uchun farzandlarini ham qurbon qilishga zamin yaratishadi.

O'zbek adabiyotida salbiy ona obrazlari ko'proq an'anaviy oilaviy ro'yxat va jamiyatning me'yorlari bilan bog'liq bo'ladi.

O'zbek onalari ko'pincha farzandlariga o'z manfaatlari bilan emas, balki oilaviy ehtiyojlar yoki ijtimoiy normativlar asosida ta'sir ko'rsatadilar.

Salbiy ona obrazlari ko'pincha oilaviy muammolar, ijtimoiy iqlim yoki diniy qadriyatlar tufayli bolalariga zarar yetkazadi, ammo psixologik manipulyatsiyaga kamroq uchraydi.

- An'analar va meros qadriyatlar misolida:

Ingliz adabiyotida salbiy ona obrazlari deyarli, an'anaviy qadriyatlar va oila tuzilishini tanqid qilish uchun ishlatiladi. Ular asosan jamiyatdagi iqtidor, gender rollari va ayolning oiladagi roli bilan bog'liq bo'ladi. Salbiy ona obrazlari orqali adabiyot ijtimoiy nohaqlik, ayolning jamiyatdagi

pasaygan o'zni va onaning haqiqiy roli haqida savollarni ko'taradi. Masalan, Emily Brontëning "Wuthering Heights" romanida, Catherine Earnshawning tasviri oilaviy tuzumi va shaxsiy qarorlari orqali ko'rsatiladi: "Catherine Earnshaw oilaviy tuzilmasi va shaxsiy qarorlari orqali jamiyatdagi gender rollari va ayolning oiladagi haqiqiy roli haqida savollarni ko'taradi." [7]

O'zbek adabiyotida salbiy ona obrazlari, ko'pincha oiladagi an'anaviy rollarga va qadriyatlar tizimiga qarshi chiqadigan onalar sifatida tasvirlanadi. Salbiy ona obrazlari, oilaviy munosabatlar, ijtimoiy va diniy normativlar bilan bog'liq bo'lib, onaning bolalariga zarar yetkazishining asosi sifatida ko'rsatiladi. Abdulla Qahhorning "Yolg'iz" romanida ona farzandlari bilan bo'lgan munosabatlaridagi salbiy ta'sirlar aks etadi: "Ona, ba'zan, oiladagi an'anaviy roli va ijtimoiy normativlarga qarshi chiqib, bolalariga zarar yetkazish orqali o'z fikrini amalga oshirishga harakat qiladi". [8]

Ammo, bu obrazlar ko'proq ijtimoiy va diniy tanqidni yoritish uchun ishlatiladi, psixologik jihatlar kamroq qo'llaniladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ingliz va o'zbek adabiyotlarida salbiy ona obrazlarining farqlari madaniy, tarixiy va ijtimoiy kontekstlarga asoslanadi. Ingliz adabiyotida bunday obrazlar ko'pincha psixologik manipulyatsiya, gender rollari va ijtimoiy inqirozlar bilan bog'liq bo'lsa, o'zbek adabiyotida salbiy ona obrazlari ko'proq an'anaviy qadriyatlar, oilaviy va diniy me'yorlar bilan chambarchas bog'liqdir. Bu farqlar har bir madaniyatning o'ziga xosligini va adabiy an'analarning qanday shakllanishini ko'rsatadi. Bundan tashqari o'zbek adabiyotida salbiy ona obrazlari ko'plab ijtimoiy, psixologik va madaniy masalalarni chuqur tahlil qilishga yordam beradi. Bu obrazlar orqali adabiyotda shaxsiy va oilaviy munosabatlar, an'anaviy qadriyatlar va ijtimoiy rollar, shuningdek, bolalar taqdiriga ta'sir ko'rsatuvchi omillar haqida chuqur mulohazalar bildiriladi.

Salbiy ona obrazlari asosan o'zgarish va yaxshilanish jarayonlarini yoritishda muhim vosita sifatida ishlatiladi. Ingliz adabiyotida esa salbiy ona obrazlari muhim ahamiyatga ega, chunki ular turli xil ijtimoiy, psixologik va madaniy masalalarni yoritish uchun keng qo'llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.L.N.Tolstoy. *San'at nima?* Moskva: Respublika nashriyoti, 1897.pp17
2. Charles Dickens. *Oliver Twist*. London: Richard Bentley, 1838.pp294
3. Abdulla Qodiriy. *O'tkan kunlar*. Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1926. 219-bet

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TA'LIMIY O'YINLAR VA ULARNING AHAMIYATI

Nurimova Shahzoda Akbarjon qizi
Qarshi Xalqaro Innovatsion Universiteti
2 - bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarni o'yin orqali milliy ma'daniyat va umuminsoniy qadriyatlar bilan tanishtirish, ularni atrof-muhit, hayot haqidagi tasavvurlari, taassurotlari, u yoki bu hodisalarni tushunish, go'zallikni ko'ra bilish va mas'uliyat xissini oshirish kabi masalalar yoritilgan

Аннотация: В данной статье рассматриваются такие вопросы, как приобщение детей через игру к национальной культуре и общечеловеческим ценностям, их восприятие и впечатления от окружающей среды, жизни, понимание того или иного явления, умение видеть красоту, повышение чувства ответственности

Abstract: This article covers issues such as introducing children to national culture and universal human values through play, their perceptions and impressions of the environment, life, understanding of one or another phenomenon, the ability to see beauty, and increasing the sense of responsibility

Ta'limiy o'yinlar ta'limiy o'yin sifatida bolalarning yosh xususiyatlariga mos keladigan o'yinlar sirasiga kiradi. Didaktik o'yinlarning muhim belgisi undagi qoidalarning mavjudligidir. O'yinda o'yin maqsadi, o'yin qoidalari, o'yin harakatlari o'rtasida uzviy aloqa mavjud. O'yin maqsadi o'yin harakatlarining tabiatini belgilaydi. O'yin qoidasi esa, o'yin harakatlarini, vazifasini hal etishga va o'yindagi harakatlarni amalga oshirishga yordam beradi. Ta'limiy o'yinlar orqali bolalarga yangi bilimlar, tushunchalar berib boriladi. Bu o'yinlarda bolaning har tomonlama rivojlanishi, bilim jarayoni, sensor madaniyati, nutq faoliyati, aqliy qobiliyatlari takomillashadi. O'yin qoidasiga rioya qilish, unga amal qilish o'yin mazmunini boyitadi.

Ta'limiy o'yinlarda bolalarning yosh, individual xususiyatlarini hisobga olish lozim. O'yinda o'yin tempi va ritmi katta rol o'ynaydi, juda sekin va bir tekisdagi temp bolani ko'p kuttiradi, juda tez temp esa bolalarni hayajonga soladi, turli bahs-munozaralarga olib keladi. Kattalar tomonidan o'yin ishtirokchilarini to'g'ri baholash muhim ahamiyatga ega.

Ta'limiy o'yinlarning quyidagi turlari mavjud:

- a) buyum va o'yinchoqlar bilan o'ynaladigan;
- b) stol-bosma;
- d) ogzaki so'z o'yinlari.

Buyum va o'yinchoqlar bilan o'ynaladigan o'yinlar bolaning ilk yoshidan boshlab, to maktab yoshiga yetgunga qadar o'ynaladigan o'yin turi hisoblanadi. Bunda bolalarning tasavvurlari, diqqatlari o'yin asosini tashkil etadi. Ularda tevarak -atrofdagi narsa va buyumlar, ularning sifati, foydali tomonlari to'g'risida umumiy tushuncha hosil bo'ladi. O'yinda o'ynaladigan har bir buyum yoki o'yinchoq o'zining tashqi ko'rinishiga ega bo'lishi, narsaning asosiy belgisini ajrata bilish imkonini berishi lozim. Bunday o'yinlar bolalarning narsalarning shakli, hajmi, belgisi, sifati haqidagi bilimlarini kengaytiradi.

Didaktik o'yinlar ta'limiy o'yin sifatida bolalarning yosh xususiyatlariga mos keladigan o'yinlar sirasiga kiradi. Didaktik o'yinlarning muhim belgisi undagi qoidalarining mavjudligidir. O'yinda o'yin niyati, o'yin qoidalari, o'yin harakatlari o'rtasida uzviy aloqa mavjud. O'yin niyati o'yin harakatlarining tabiatini belgilaydi. O'yin qoidasi esa, o'yin harakatlarini, vazifasini hal etishga va o'yindagi harakatlarni amalga oshirishga yordam beradi.

Didaktik o'yinlar orqali bolalarga yangi bilimlar, tushunchalar berib boriladi. Bu o'yinlarda bolaning har tomonlama rivojlanishi, bilim jarayoni, sensor madaniyati, nutq faoliyati, aqliy qobiliyatlari takomillashadi. O'yin qoidasiga rioya qilish, unga amal qilish o'yin mazmunini boyitadi. Didaktik o'yinlarda tabiiy narsa va buyumlardan keng foydalaniladi. Bolaning kun tartibida didaktik o'yin uchun vaqt va joy ajratilishi kerak. Bunday o'yinlar mashg'ulot jarayonida va o'yindan tashqari vaqtlarda guruh yoki yakka-yakka o'tkaziladi. Bunda o'yin mazmuni va natijasi puxta aniqlanadi.

Didaktik o'yinlarda quyidagi koidalarga amal kilinishi kerak:

1. Navbatma-navbat ta'sir etish.
2. So'ralganda javob berish.
3. O'rtoqlari fikrini eshita olish.
4. O'yin jarayonida boshqalarga xalaqit bermaslik.
5. O'yin qoidasini bajarish.

6. O'z xatosini tan olish. Didaktik o'yinlarda bolalarning yosh, individual xususiyatlarini hisobga olish lozim. O'yinda o'yin tempi va ritmi katta rol o'ynaydi, juda sekin va bir tekisdagi temp bolani ko'p kuttiradi, juda tez temp esa bolalarni hayajonga soladi, turli bahs-munozaralarga olib keladi. Kattalar tomonidan o'yin ishtirokchilarini to'g'ri baholash muhim ahamiyatga ega.

Didaktik o'yinlarning quyidagi turlari mavjud:

- a) buyum va o'yinchoqlar bilan o'ynaladigan;
- b) stol-bosma;
- d) og'zak i- so'z o'yinlari.

Kichik yoshdagi bolalar uchun o'yin syujeti ochiq xarakterga ega bo'ladi. Masalan, «To'pni quvla!», «To'pni ushlab ol!». Katta yoshdagi bolalar uchun o'yin maqsadi, qoidasi va o'yinni tashkil etish murakkablashadi. Qoidali-harakatli o'yinlar avval jismoniy tarbiya mashg'ulotida o'rganiladi.

Xalq milliy o'yinlarini maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etishda quyidagi vazifalar amalga oshirilishi lozim:

- xalq milliy o'yinlarining turlari va ularni tashkil etish yo'llari, usullari hamda uslublarini ishlab chiqish;

- milliy o'yinlarni tashkil etishda ma'naviy qadriyatlar va urf-odatlarimizni kundalik hayot jarayoniga singdirib borish;

- maktabgacha yoshdagi bolalarni milliy istiqlool ruhida tarbiyalashda xalq milliy o'yinlaridan maqsadli foydalanish;

- xalq ertaklari, xalq og'zaki ijodi durdonalaridan unumli foydalanish; - bolalarning o'ynashlari uchun shart-sharoit (o'yin uchun jihozlar, atributlar) yaratish;

Milliy harakatli o'yinlar bolalarning yosh xususiyatlariga, o'yindagi harakatlar rivojiga qarab takomillashib boradi.

1-2 yoshli bolalar bilan o'ynaladigan o'yin turlari: «Barmoqqa-barmoq», «G'oz-g'oz», «G'oz tursin», «Bup-bup», «Toy-toy», «Poezd», «Achom-achom» o'yinlari, go'dak endi bir-ikki qadam tashlashni o'rganayotgan vaqtda gavdasini to'g'ri tutishga yordam beradigan o'yinlar hisoblanadi.

3-4 yoshli bolalar bilan o'ynaladigan o'yin turlari: «Ot o'yin», «Ko'z boylagich», «Chori chamber», «Avval akam», «Tayoq iring'itish», «Quloq cho'zish», «Chitti gul», «Xolam mehmonga keldi», «Uchdi-uchdi».

4-5 yoshli bolalar bilan o'ynaladigan o'yin turlari: «Chir aylanma», «Chillak», «Tortishmachoq», «Lafta», «Dor o'yin», «Berkinmachoq», «Jami», «Chertan devor gir-gir aylan». Katta yoshdagi bolalar uchun o'yinlar «Chavandozlar», «Doiraga tort», «Do'ppi yashirma», «Sapalak», «Besh tosh», «Oq terakmi, ko'k terak». Bu o'yinlar orqali bolalarda chaqqonlik, o'z-o'zini boshqara olish va o'ziga ishonch tarbiyalanadi, qat'iyatlilik ko'nikmalari

O'yinlarda bolalarga harakatlarning so'zdagi ifodasini o'z ifoda harakatlari va o'yinchoqlar harakatlari bilan taqqoslashni o'rgatish. O'yinda o'ynaladigan har bir buyum yoki o'yinchoq o'zining tashqi ko'rinishiga ega bo'lishi, narsaning asosiy belgisini ajrata bilish imkonini berishi lozim. Bunday o'yinlar bolalarning narsalarning shakli, hajmi, belgisi, sifati haqidagi bilimlarini kengaytiradi.

Adabiyotlar ruyxati

1. N.N.Djamilova. "Maktabgacha metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi" TDPU. 2017y.
2. D.R. Babayeva. "Bolalarni nutqini o'stirish nazariyasi va metodikasi". -T.: "Ilm ziyo zakovat". 2022y.
3. G.O. Najmiddinova. Дошкольная педагогика. TDPU. 2022y.
4. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. 2023y

ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA "MRT"YONDASHUV

Karimova Gulshan Ravshanovna,

QVPMM Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *Texnika va texnologiyaning shiddatli taraqqiyoti ta'lim tizimiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Zamonaviy jamiyatning asosiy talablari – XXI asr ko'nikmalariga ega*

bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash, o'quvchilarning kreativ va amaliy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishdir. Ona tili va adabiyot fanini o'qitishda innovatsion yondashuvlar ushbu maqsadlarga erishishda muhim vosita hisoblanadi.

Kalit so'zlar: XXI asr ko'nikmalari, 4K modeli, "Moddiy-Rasmlı-Timsolli" yondashuv, hayotiy ko'nikmalar

XXI asr ko'nikmalari insonlarning zamonaviy dunyoda muvaffaqiyat qozonishi uchun zarur bo'lgan bilim, mahorat va xulq-atvorlarni o'z ichiga oladi. Ushbu ko'nikmalar zamonaviy texnologiyalar, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarning o'zgarishi va global muammolarni hal qilish zarurati natijasida shakllangan. Quyida XXI asr ko'nikmalarining asosiy turlari va ularning ahamiyati keltirilgan:

1.O'rganish ko'nikmalari - yangi bilimlarni o'zlashtirish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar (4K) bo'lib, ular shaxsning yangi bilim, mahorat va tajribalarni o'zlashtirish, ulardan samarali foydalanish va doimiy o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatidir. XXI asrda o'rganish ko'nikmalari insonning shaxsiy va professional hayotida muvaffaqiyatli bo'lishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

2.Hayotiy ko'nikmalar - hayotimizni muvaffaqiyatli boshqarish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar (Moslashuvchanlik, tashabbuskorlik, mas'uliyatlılik, o'z-o'zini boshqarish, yetakchilik) bo'lib, bu shaxsning kundalik hayotidagi muammolarini samarali hal qilish, boshqalar bilan o'zaro muloqotda bo'lish, mustaqil hayot kechirish va o'zini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan bilim, mahorat va qobiliyatlar majmuasidir. XXI asrda hayotiy ko'nikmalar, ayniqsa, o'zgaruvchan dunyo sharoitida insonning barqarorligi va muvaffaqiyatiga xizmat qiladi.

3. Ilmiy savodxonlik ko'nikmalari- media va raqamli resurslar orqali yangi bilimlarni egallash va qo'llashda yordam beradigan ko'nikmalar (axborot, media va texnologiya savodxonligi)dir.

"MODDIY-RASMLI-TIMSOLLI" yondashuv -murakkab tushunchalarni ko'rgazmali vositalar, rasm, diagrammalar, timsollar va boshqa tasviriyl materiallar orqali taqdim etish bo'lib, bu ona tili va adabiyot darslarida o'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirish, tasavvurlarini kengaytirish va matnni chuqurroq anglash uchun ishlatiladigan pedagogik metodlardan biridir. Ushbu yondashuvda materiallarning tasviriyl, simvolik va amaliyl jihatları asosiy ahamiyatga ega bo'ladi.

1. Moddiy yondashuv: Bu yondashuvda materialning narsalarga oid (moddiy) jihatları e'tiborga olinadi. Ya'ni, o'quvchilarga matnni, hikoya yoki she'rni tasavvur qilishda yordam berish uchun tasvirlar, jismoniy predmetlar, vizual vositalar yoki amaliyl tajribalar qo'llaniladi.

Misol: O'quvchilarga she'r yoki hikoya haqida gapirganda, muallim ularga mavzuga oid tasvirlar, rasmlar yoki videolarni ko'rsatishi mumkin. Masalan, "Tinchlik" yoki "Tabiat" mavzulari bo'yicha tasviriyl materiallar yordamida o'quvchilar o'z tasavvurlarini shakllantiradilar.

Moddiy yondashuv asosidagi amaliy topshiriqlar:

a) Hikoyani maket orqali ifodalash. Topshiriq: Guruh bo'lib ishlash orqali asardagi voqealarni moddiy maket yoki diorama ko'rinishida ifodalash. **Masalan:**

- "Qutadg'u bilig" dostonining saroy yoki shahar tasvirini yaratish.
- "O'tkan kunlar" romani bo'yicha Toshkentning eski mahallasini maket ko'rinishida ifodalash.

b) Qahramonlarning atributlari. Topshiriq: **Qahramonlar bilan bog'liq bo'lgan moddiy narsalarni yaratish. Masalan:**

- Alpomishning qilichi yoki qalqoni (qog'ozdan tayyorlash yoki rasm chizish orqali).
- Layli va Majnun sevgisini ramzlovchi moddiy buyumlar.

c) Hodisalarning xartasini tuzish. Topshiriq: **Asardagi voqealar joylashuvini moddiy xaritada belgilash. Masalan:**

- Qahramonning harakat yo'nalishlarini ko'rsatuvchi xarita chizish.

2. Rasmi yondashuvda, tasviriy materiallar (rasmlar, diagrammalar, kartalar, grafikalar) yordamida adabiy asarlarning mazmunini o'rganish va tushunish osonlashtiriladi. Bu yondashuvda o'quvchilarga ko'rish orqali tushunish va tasavvurlarini kengaytirish imkoniyati beriladi.

Misol: Agar o'quvchilar "O'rmon" mavzusidagi asarni o'rganayotgan bo'lsa, o'qituvchi o'quvchilarga o'rmonning turli rasmlarini, o'simliklar va hayvonlarning tasvirlarini ko'rsatishi mumkin. Bu, o'quvchilarga asarda tasvirlanayotgan muhit va kayfiyatini tushunishga yordam beradi.

3. Timsolli yondashuv:

Bu yondashuvda simvollar, timsollar va ramzlar orqali adabiy asarlarni tahlil qilishga e'tibor qaratiladi. Timsolli yondashuv o'quvchilarga matndagi chuqur ma'nolarni anglashda yordam beradi, ya'ni biror obraz yoki so'zning ramziy yoki timsolli ma'nosini tushunishga yordam beradi.

Misol: She'rda yoki hikoyada biror predmet yoki obraz (masalan, qush) ramziy ma'noga ega bo'lishi mumkin — qush ozodlikni, tabiiylikni yoki ba'zi holatlarda o'zgarishlarni bildirishi mumkin. O'quvchilar bu ramzlar orqali asarlarni chuqurroq tahlil qilishni o'rganadilar.

Moddiy-rasmi-timsolli yondashuvning afzalliklari:

Tasavvurlarni rivojlantiradi: O'quvchilarga matnni tushunish uchun vizual materiallar yordamida tasavvurlarini kengaytiradi.

Yodda saqlashni yaxshilaydi: Rasm va simvollar orqali tushunilgan ma'lumotlar o'quvchilarning yodida uzoq vaqt qoladi.

Kreativ fikrlashni rivojlantiradi: Timsollar va simvollarni tahlil qilish orqali o'quvchilar kreativ va chuqur fikrlashni rivojlantiradilar.

Ta'limda amaliyotni qo'llash: Moddiy va rasmiy yondashuv orqali adabiyot va tilni real hayotga yaqinlashtirish mumkin.

Moddiy-rasmiy-timsolli yondashuv ona tili va adabiyot darslarida o'quvchilarning matnini tushunishi va uning chuqur ma'nolarini anglashda muhim rol o'ynaydi. Bu yondashuv o'quvchilarni ijodiy fikrlashga, tasavvur qilishga va adabiy asarlarni chuqurroq o'rganishga undaydi.

Rasmiy yondashuv asosida "Fikrla, izohla, taqqosla" usuli yordamida rasmlarga mos so'z birikmasi, qo'shma so'z, maqol, ibora va tasviriyl ifodalar topish, ularning izohi va muqobilini izlash orqali o'quvchilar bu birliklarni farqlaydi va eslab qoladi. **Masalan:** xursand-rasmning izohi; og'zi qulog'ida-ibora; sinonimi-boshi ko'kka yetgan, boshi osmonda; antonimi- qovog'idan qor yog'adigan (1-rasm).

Adabiyot darslarida rasmiy yondashuvdan foydalanish o'quvchilarning qiziqishini oshirish, tushunchalarni yaxshiroq anglash va o'z fikrlarini ifoda etish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Quyida rasmiy yondashuvni darslarda samarali qo'llash bo'yicha ba'zi tavsiyalarni keltirib o'tamiz:

1. Matn vizuallashtirish

- **Illustratsiyalar yaratish:** O'quvchilar adabiy matn asosida rasm chizishlari yoki internetdagi rasmlardan foydalanib, voqealar, qahramonlar va muhitni tasvirlashlari mumkin. Bu ularning matnini chuqur tushunishiga yordam beradi.
- **Qahramonlar xarakteristikasi:** Har bir qahramonni tasvirlash uchun portretlar chizish yoki grafiklar tuzish.

2. Komikslardan foydalanish

- Matn mazmunini qisqa dialoglar va tasvirlar orqali tushuntirish uchun komikslar yaratish. Masalan, hikoya yoki dostonning asosiy qismlarini qahramonlar orqali komik tarzda ifodalash.
- Bu usul, ayniqsa, yosh o'quvchilar uchun tushunishni osonlashtiradi.

3. Vaqt chizig'i va xaritalar

- Hikoyaning voqealar ketma-ketligini yoki qahramonlarning harakat yo'nalishlarini tasvirlash uchun vaqt chizig'i yoki xaritalar chizish.
- Masalan, "Alpomish" dostoni bo'yicha Alpomishning safar xaritasini tuzish.

4. Rasmiy prezentatsiyalar

- Darslarda taqdimot uchun rasm va grafiklardan foydalanish. Masalan, she'r yoki hikoya mazmunini rasmlar bilan uyg'unlashtirish orqali tushuntirish.
- O'quvchilar guruhlariga bo'linib, o'zlari tayyorlagan rasmiy taqdimotlarni namoyish qilishlari mumkin.

5. Rasm asosida muhokama

- Hikoya yoki she'rga mos rasmlar tanlab, o'quvchilarga savollar berish. Masalan, rasmni ko'rsatib: "Bu tasvir qaysi voqeani aks ettiradi?" yoki "Bu qahramonning his-tuyg'ulari qanday?" kabi savollar bilan muhokama tashkil etish.

6. Vizual hikoya yaratish

- O'quvchilarga o'z hikoyalarini faqat rasmlar yordamida yaratish vazifasini berish. Keyin esa bu hikoyani so'zlab berishlari so'raladi.
- Bu ijodiy fikrlashni va adabiy tahlilni rivojlantiradi.

7. Adabiy asarlarni jonlantirish

- O'quvchilarga rasmlar asosida qisqa animatsiyalar yoki sahna ko'rinishlari tayyorlash imkoniyatini berish. Masalan, ertakni vizual animatsiya shaklida ifodalash.

Foydasi:

- **Tushunishni chuqurlashtirish:** O'quvchilar matn mazmunini yaxshiroq idrok etadilar.
- **Ijodiy fikrlash:** Tasavvur qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.
- **Faollikni oshirish:** Darslarni qiziqarli va interaktiv qiladi.
- **Hamkorlikni rag'batlantirish:** Guruh ishlari orqali o'quvchilar birgalikda ishlashni o'rganadilar.

Bu yondashuvni qo'llashda **"Men yozuvchiman", "Qahramonlar mening tasavvurimda"** usullaridan foydalanish o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida faol muloqotni ta'minlab, dars samaradorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zulxumor Mirzayeva, Komil Jalilov "Adabiyot" 6-sinf uchun darslik, Toshkent-2022.
2. Zulxumor Mirzayeva, Komil Jalilov "Adabiyot" 7-sinf uchun darslik, Toshkent-2022.
3. S. Olimov, S. Ahmedov, R. Qo'chqorov "Adabiyot" 8-sinf uchun darslik – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nahriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019.
4. Q. Yo'ldoshev, V. Qodirov, J. Yo'ldoshbekov. "Adabiyot" 9-sinf uchun darslik. Qayta ishlangan 4-nashri. – T.: "O'zbekiston" NMIU, 2019.

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING KOGNITIV
KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA TO'GARAKLARNING AHAMIYATI**
U.SH.Karimova
QVPM Maktabgacha, boshlang'ich va
maxsus ta'lim kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada MTT tarbiyachilarining maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv, qobiliyatlarini rivojlantirish usullari, hamda MTTda to'garak ishlarini tashkil etish yo'llari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Mustaqil badiiy ijodiy faoliyat, ijodkorlik ko'nikmalari, go'zallik muhiti, ijodiy munosabat, faollik, mustaqil fikrlash, bola ijodkorligi, voqelikni idrok qilish, emotsional ta'sir, fantaziya.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolajonlarni har tomonlama intellektual, estetik jihatdan shakllanishiga sharoit yaratish, rivojlangan ijodiy shaxs bo'lib voyaga yetishlariga yordam tashabbusni rivojlantirish, fantastika, katta maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodkorlik, [har xil to'garak turlari](#) va amaliy faoliyat jarayonida ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga erishish bugungi kundagi maktabgacha ta'lim tashkilotlari oldida turgan eng asosiy vazifalardan biridir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning **ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha mashg'ulotlar** bolaning shaxsini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu sohada olimlar va psixologlar tomonidan olib borilgan barcha tadqiqotlar, ijod qobiliyatiga ega bo'lgan bolalarning yanada barqaror ruhga ega ekanligi, ular bilan muloqot qilish va do'stona munosabatda bo'lishlarini isbotlaydi. Kichik yoshda, kompleks rivojlanishga, ya'ni maktabgacha yoshdagi bolalarning adabiy, badiiy va musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor berish tavsiya etiladi. O'yin orqali ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish eng yaxshisidir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatini aniqlash. Tashhisning maqsadi bolaning qaysi turiga ko'proq mos kelishi va u qanday tasavvur paydo bo'lganligini aniqlashdir. Bu maxsus testlarni o'tkazadigan psixologlar yordamida amalga oshirilishi mumkin, natijada maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun o'yinlarni tanlash mumkin bo'ladi. Psixologlarning tadqiqotlariga ko'ra, uch yoshga kelib, barcha bolalarda tasviriy san'at qobiliyati taxminan bir xil darajada rivojlana boradi. Shuning uchun, bolaning maxsus iste'dodini ko'rsatishini kutib va bundan keyin uni rivojlantirish kerak emas. Badiiy qobiliyatni rivojlantirish uchun har bir bola uchun bir nechta oddiy sharoitlarga rioya qilish mumkin. Siz o'zingizning qadamingiz bilan harakat qilishingiz kerak: boshida, bolani chizish bilan qiziqtirish, keyin uni hayoliy tasvirlarni ko'chirishga qiziqish ko'rsatish va faqat chuqurroq o'qish uchun bolaning tasviriy san'at asoslarini o'rgatishni boshlashi aniq bo'lganidan keyin uni qo'llab-quvvatlash, bolaning faoliyatini maqtash va uni rag'batlantirishni unutmaslik lozim.

Bolalarning musiqiy qobiliyatini rivojlantirish bolalar musiqa asarlari va asboblari bilan tanishishdan boshlanadi. MTT tarbiyachilar bilan ushbu tasavvurlarni qaysi tarkibga olib keladiganini tahlil qilish foydali bo'lsa, birgalikda tadqiq qilish tavsiya etiladi. Ota-onalar bolaning musiqiy qobiliyatini rivojlantirishda faol ishtirok etishi kerak.

Ijodiy qobiliyatlari intellektual rivojlanish bilan bir xil muhim rol o'ynaydi. Axir biz bilimni aqliy uchun oziq-ovqat deb hisoblasak, unda ijodkorlik ruh uchun oziq-ovqat deb nomlanishi mumkin. Bolalarda ijodiy faollikni o'stirish jarayonida oddiy mehnat ko'nikmalari, zaruriy ahloqiy sifatlar : [mustaqillik](#), maqsadga intilish, topshirilgan ish uchun ma'suliyatni xis qilish, qat'iyatlilik, tengdoshlarga xushmolaqatlik sifatlari shakllantiriladi.

- Bolalarni mehnat faoliyatiga rahbarlik qilish uchun:
- mashg'ulotlar orqali xosil bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish
- Mehnatga nisbatan [muhabbatni tarbiyalash](#)
- Ijodiy faollikka oid ko'nikmalarni shakllantirish
- Buyumlar tayorlash jarayonini rejalashtirish
- Badiiy didini o'stirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida tashkil etilayotgan turli to'garaklar bolalarning har tomonlama kamol topishiga, aqlan, jismonan, ma'nan tarbiyalanishiga yordam beradi, bolalarda badiiy ijodkorlikni o'stiradi, ularni o'rab turgan go'zallik muhitini chuqur his etishga o'rgatadi, o'z mehnati, ijodidan zavqlanish, mehnatdan qochmaslik, ilm olishga, turli tillarni bilishga, ijod qilishga qiziqish, bo'sh vaqtini bekor o'tkazmaslik kabi sifatatlarni shakllantiradi.

Darhaqiqat, maktabgacha yoshdagi bolalarni turli to'garaklarda shug'ullantirish orqali ular tomonidan har tomonlama bilimlarni egallashi, psixik jarayonlarning rivojlanishi, ijodiy qobiliyatlarini o'sishi, dunyoqarashini shakllanishi, ijobiy xulq-atvor odatlarini o'zlashtirilishi rivojlanishiga erishiladi.

Mashg'ulotdan tashqari vaqtlarda tarbiyachilar yoki chetdan taklif qilingan mutaxassislar bolalar bilan turli xil ta'lim-tarbiya ishlarini olib boradilar. Bunday ishlar to'garak ishlari deb ataladi. To'garaklar MTTda bolalarni tarbiyalash tizimining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu ishlardan bolalar shaxsini kamol toptirish maqsadida keng foydalaniladi.

To'garaklar maxsus tashkil etiladigan ta'lim-tarbiya va madaniy ishlardan iboratdir. Bularga bolalar badiiy ijod to'garaklari, sport to'garaklari, ilmiy to'garaklar kabilar kiradi.

To'garaklar o'ziga xos xususiyatlari bilan mashg'ulotlardan farq qiladi. Bu ish ixtiyoriy asosda tashkil qilinadi. Ota-onalar farzandlarini o'z qiziqish va layoqatlariga qarab MTTdagi turli to'garaklarga qo'yadilar, mashg'ulotdan tashqari vaqtda o'tkazilayotgan ommaviy va yakka tartibdagi ishlarda ham o'z istaklari bilan qatnashadilar.

To'garaklarning yana bir xususiyati shundaki, bu ishda bolalarning mustaqil ishlari asosiy o'rin tutadi. To'garaklarda mustaqil ishlar uchun imkoniyatlar yaratiladi.

To'garaklar mashg'ulotda olib boriladigan o'quv-tarbiya ishlarini mustahkamlaydi va to'ldiradi, bolalarni pedagogik ta'sirga to'la jalb etishga, mashg'ulot uchun ajratilgan vaqt ichida amalga oshirish qiyin bo'lgan ishlar amalga oshiriladi.

To'garaklardagi ishlar jarayonida mehnat va o'quv mashg'ulotlari bilan o'yin-kulgu, hordiq chiqarish tadbirlari o'zaro muvofiqlashtirilishi kerak.

To'garakdagi ishlar shaxs kamoloti bosqichlarini belgilab olishga qaratilganligi bilan ifodalanadi. Bu muammolarni ijobiy hal qilish uchun to'garakdagi ta'lim-tarbiyaviy ishlar tizimida quyidagilar bo'lishi mumkin:

- ulg'ayayotgan inson shaxsini tarbiyada oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir bolaning betakror va o'ziga xosligini hurmatlash;
- milliylikning o'ziga xos an'ana vositalariga tayanish;
- pedagoglar va bolalar orasidagi o'zaro hurmat munosabatlarini shakllantirish.

Bolalarni aqliy, axloqiy, mehnat, jismoniy, nafosat, ekologik, huquqiy, iqtisodiy, ma'naviy jihatdan shakllangan kishilar qilib tarbiyalash mashg'ulot jarayonida boshlanadi. Biroq bolalarning kundalik o'sib borayotgan ehtiyojlari, qiziqishlarini faqat mashg'ulot jarayonida olib borib bo'lmaydi. Bunday ko'p qirrali qiziqishlarni to'garakdagi ijodiy ishlar bilan uzviy bog'lash asosidagiina qondirish mumkin. To'garaklar bolalar hayotidagi tarbiyaviy faoliyatni to'ldiradi. Ularning dunyoqarashini to'g'ri shakllantirishga, axloqiy kamol topishiga ko'maklashadi. Nazariy bilimlarni amaliyot, ishlab chiqarish bilan bog'lashga zamin yaratadi. To'garakdagi ishlarning tarbiyaviy ta'siri bolalar jamoasining xilma-xil ishlarini qanday yo'lga qo'yishlariga bog'liqdir. Mashg'ulotdan tashqari faoliyat majburiy dastur bilan chegaralanmaydi, balki har xil bolalarni ixtiyoriy ravishda birlashtiradi. Ularning qiziqishlari, mayillari, tashabbusi asosida ishlarni amalga oshiradi, fanga qiziqtiradi, ularni xalqning madaniy hayoti muhitiga olib kiradi. Mashg'ulotdan tashqari ishlar shaxsdagi ijtimoiy faollik, ijtimoiy ong va axloq odatlarini tarkib toptirishning eng muhim omilidir.

To'garaklar – bolalarning turli xil qiziqish, istak va xohishlarini qondirish, qobiliyatlarini o'stirishni ko'zda tutuvchi ommaviy-ixtiyoriy birlashmadir. To'garaklar faoliyat darajasining kengligi va ko'p qirraligi bilan ajralib turadi. Bir to'garakda 10-15 nafar yoki undan ko'proq bolalar qatnashi mumkin. To'garaklar bolalarning qiziqish va istaklari asosida tashkil qilinadi. Asosiy maqsad, vazifa bolalarning ijod, fan, texnika va san'atga bo'lgan qiziqishlarini qondirish, mustaqil fikrlash qobiliyatlarini o'stirish, bilimlarini chuqurlashtirish va amalda sinab ko'rish, ijodkorlik sifatlarini shakllantirishdan iborat.

Ilmiy to'garaklar – ularning asosiy maqsadi to'garak a'zolarining ma'lum o'quv predmetiga bo'lgan qiziqishlariga tayangan holda, ular bilimini kengaytirish, chuqurlashtirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish, mustaqil ishlarni o'rgatish hamda amaliy ko'nikmalar hosil qilishdan iboratdir.

Sport to'garaklari. Jismoniy tarbiya sportlarining turlari juda ko'p. Ularning maqsadi bolalarni jismoniy chiniqtirish, sog'ligini muhofaza qilish, sohalar bo'yicha qobiliyatlarini rivojlantirish, mehnat va Vatan mudofaasiga amaliy tayyorlashdan iborat.

Badiiy to'garaklar – adabiyot, musiqa, drama, tasviriy san'at kabilar bolalar o'rtasida badiiy havaskorlikni o'stirish, estetik didi va ijodiy qobiliyatlarini tarbiyalashdan iborat.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib borilgan tadqiqotlar va amaliy ishlar bolalarga berilgan ta'lim natijasida ularda maktabgacha yoshdan boshlab, ijodkorlik rivojlanishini ko'rsatadi. Ijodkorlik maktabgacha yoshdagi bolalarda rasm chizish, loy va plastilindan o'yinchoqlar yasashda ijodiy faoliyat ko'rsata olishlarini isbotladi. Albatta bolalar ijodkorligi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, kattalar ijodkorligi mezonlariga javob bera olmaydi. Bolada ijod kurtaklarini rivojlantirish vazifalari uning yoshiga xos anatomik, psixologik xususiyatlariga bog'liq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Takomillashtirilgan "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim tashkilotining Davlat o'quv dasturi. T.: 2022.
2. Sultonova G.A. Pedagogik mahorat. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.
3. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari – T.: 2006. – 163 b.

MALAKA OSHIRISH JARAYONIDA TABIIY FANLARNI STEAM TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O'QITISH

Kuychiyeva Mo'jizaxon Abdumannobovna-

Andijon viloyati PMM Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrası mudiri, p.f.f.d(PhD),
dotsent Gmail:mujizaxon88@gmail.com

E-mail: mujizaxon8815@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada malaka oshirish jarayonida tabiiy fanlarni STEAM texnologiyalari asosida o'qitish usullari va ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni qo'llash o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirish, ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. STEAM ta'limi tabiiy fanlarni fanlararo yondashuv orqali o'qitish imkonini beradi. Maqolada malaka oshirish kurslari doirasida o'qituvchilarga STEAM texnologiyalarini joriy etish bo'yicha metodik tavsiyalar keltiriladi.

Kalit so'zlar. STEAM, ijodkorlik, tabiiy fanlar, tanqidiy fikrlash, integratsiya, texnologiya, ta'lim metodlari.

Zamonaviy ta'lim tizimi jamiyatning tezkor rivojlanishiga mos ravishda o'zgarishni talab qiladi. Ayniqsa, tabiiy fanlar (fizika, kimyo, biologiya, geografiya)ni o'qitishda yangi innovatsion texnologiyalarni qo'llash dolzarb masala hisoblanadi. Buning eng samarali yo'llaridan biri STEAM ta'lim modelini tatbiq etishdan iborat.

STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) ta'limi o'qitish tizimida yangi va innovatsion yondashuvni anglatadi. Bu yondashuv tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikaning integratsiyasi asosida ta'lim jarayonini tashkil etishga yordam beradi.

STEAM ta'limining asosiy maqsadi o'quvchilarga nazariy bilimlar bilan birga amaliyotda foydalanish ko'nikmalarini o'rgatishdir.

STEAM ta'limining asosiy yo'nalishlari:

1. **Fan (Science):** Tabiiy fanlar – fizika, kimyo, biologiya, geografiya va boshqa fanlarni o'rganish jarayonida o'quvchilar ilmiy tadqiqotlar orqali kuzatuvchanlik, analitik fikrlash va eksperimentlar o'tkazish kabi ko'nikmalarni rivojlantiradilar.

2. **Texnologiya (Technology):** Texnologiya sohasida o'quvchilar dasturlash, robototexnika, virtual simulyatsiyalar va boshqa ilg'or texnologik vositalardan foydalanishni o'rganadilar. Bu, o'z navbatida, ularni zamonaviy ish o'rinlariga tayyorlaydi.

3. **Muhandislik (Engineering):** Muhandislik bo'yicha o'quvchilar amaliy loyihalar va konstruktsiyalar yaratish, muammolarni hal qilish va tizimli fikrlashni o'rganadilar. Bu sohada ishlash uchun ularning ijodiy yondashuvi va mantiqiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi.

4. **San'at (Arts):** San'at fanlari STEAMda muhim rol o'ynaydi, chunki ular ijodiy fikrlashni rivojlantiradi.

O'quvchilar dizayn, vizual san'at, musiqani o'rganish va ular orqali turli muammolarni hal qilishni o'rganadilar.

5. **Matematika (Mathematics):** Matematika — bu barcha STEAM sohalarining asosidir. O'quvchilar matematik ko'nikmalarni rivojlantirish orqali, masalalarni yechish, formulalar qo'llash va analitik fikrlashni o'rganadilar.

STEAMning ta'limdagi ahamiyati

STEAM ta'limi o'quvchilarga fanlararo yondashuvni o'rganish imkonini beradi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarga yanada keng qamrovli bilimlarni o'zlashtirishga, ijodiy va tizimli fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Misol uchun, biologiya fanidan o'rganilgan ilmiy kontseptsionalarni texnologik vositalar orqali tasvirlash yoki san'at orqali ilmiy loyihalarni yaratish.

STEAM ta'limi, shuningdek, o'quvchilarni jamoa bo'lib ishlashga, innovatsion fikrlashga va turli sohalarida echimlar ishlab chiqishga o'rgatadi. Bu yondashuv jamiyatga katta ahamiyatga ega bo'lgan yuqori malakali va moslashuvchan mutaxassislar tayyorlashga yordam beradi.

Muvaffaqiyatli STEAM ta'limi uchun zarur vositalar:

• **Laboratoriya jihozlari:** Zamonaviy laboratoriya asbob-uskunolari va texnologiyalar talab etiladi, chunki STEAM ta'limi o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llashni ta'minlash uchun muhimdir.

• **Dasturiy ta’minot va texnologiya:** Dasturlash va simulyatsiyalar uchun maxsus dasturlar, masalan, Scratch, Arduino, Raspberry Pi va boshqalar.

• **Pedagogik metodlar:** Loyiha asosida o’qitish, amaliy mashg’ulotlar va guruhli ishlar STEAM ta’limining asosiy metodlari hisoblanadi.

STEAMni ta’limda tatbiq etishning afzalliklari:

1. **Ijodiy va tanqidiy fikrlash:** STEAM ta’limi o’quvchilarga turli muammolarni hal qilishda ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi.
2. **Fikrlar va g’oyalarni integratsiya qilish:** STEAM ta’limi fanlarning bir-biri bilan aloqasini ko’rsatib, o’quvchilarga ularning o’rganayotgan sohalarini o’zaro bog’lashni o’rgatadi.
3. **Ko’p o’lchovli yondashuv:** O’quvchilar nafaqat bilimlarni o’rganadilar, balki o’z bilimlarini amaliyotda qo’llashni ham o’rganadilar.
4. **Ta’limga interaktiv yondashuv:** Bu yondashuv o’quvchilarni faol ishtirok etishga, o’z bilimlarini amaliyotda qo’llashga undaydi.

STEAM ta’limining malaka oshirishda ahamiyati

O’qituvchilar uchun STEAM texnologiyalarini o’zlashtirish malaka oshirish jarayonida muhimdir. O’qituvchilar yangi texnologiyalarni qo’llash, loyiha asosida o’qitish metodlarini o’rganish, va fanlararo yondashuvni tatbiq etish orqali o’z pedagogik malakalarini oshirishlari mumkin. Buning uchun o’qituvchilarni maxsus kurslar va treninglar orqali tayyorlash zarur.

STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) ta’limi – bu fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika integratsiyasiga asoslangan ta’lim modelidir. U o’quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog’lash, tajriba va loyiha asosida o’rganish imkoniyatini yaratadi. Tabiiy fanlar uchun bu metod o’quvchilarning mantiqiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini oshirishga xizmat qiladi.

Malaka oshirish jarayonida STEAM texnologiyalarini joriy etish jarayoni quyidagicha;

1. **Laboratoriya va tajriba mashg’ulotlari** – o’qituvchilar malakasini oshirish jarayonida ularni zamonaviy laboratoriya asbob-uskunalaridan foydalanishga o’rgatish.
2. **Loyiha asosida o’qitish** – tabiiy fanlar bo’yicha o’quvchilarni ijodiy va tanqidiy fikrlashga o’rgatish.
3. **Multidisciplinar yondashuv** – turli fanlarning o’zaro bog’liqligini ko’rsatish orqali fanlararo o’rganishni tashkil qilish.
4. **Texnologik vositalardan foydalanish** – robototexnika, virtual laboratoriyalar va simulyatsiya dasturlaridan foydalanish.

STEAM texnologiyalarini joriy etishda duch kelinadigan muammolar quyidagicha;

Malaka oshirish jarayonida o’qituvchilar tomonidan STEAM ta’limini qo’llashda ayrim muammolarga duch kelinishi mumkin. Jumladan:

- O'qituvchilarning yetarlicha texnologik tayyorgarlikka ega emasligi;
- Kerakli jihozlarning yetishmovchiligi;
- Ta'lim dasturlarining eski metodlarga asoslanganligi;
- O'quvchilar tomonidan yangi ta'lim yondashuvlarini qabul qilishdagi qiyinchiliklar.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun o'qituvchilarni doimiy ravishda zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtirish, ularni amaliy mashg'ulotlar orqali o'rgatish va ta'lim tizimini moslashtirish zarur.

XULOSA

Malaka oshirish jarayonida tabiiy fanlarni STEAM texnologiyalari asosida o'qitish o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish, yangi pedagogik yondashuvlarni o'zlashtirish va o'quvchilarning bilim olish jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Bu usul zamonaviy ta'lim standartlariga muvofiq ravishda o'qitish samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

STEAM texnologiyalarini keng joriy etish orqali o'qituvchilar nafaqat o'z bilimlarini oshirish, balki o'quvchilarga yanada qiziqarli va samarali ta'lim berish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Shunday ekan, bu yo'nalishda tadqiqotlar olib borish va yangi metodlarni ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Breen, M. 1984. 'Process syllabuses for the language classroom' in C. Brumfit, (ed.). General English Syllabus Design—Curriculum and Syllabus Design for the General English Classroom (EFL Documents 118). Oxford: Pergamon Press for the British Council.
2. Brinton, D., A. Snow, and M. Wesche. 1989. Content-based Second Language Instruction. Boston, MA: Heinle & Heinle.
3. Breen, M. 1984. 'Process syllabuses for the language classroom' in C. Brumfit, (ed.). General English Syllabus Design—Curriculum and Syllabus Design for the General English Classroom (EFL Documents 118). Oxford: Pergamon Press for the British Council.
4. Cabello, F. (2002). Total Physical Response in First Year English (2nd ed.). Los Gatos, CA: Sky Oaks Productions.
5. Cameron, L. 2003. 'Challenges for ELT from the expansion in teaching children.' ELT Journal 57/2: 105–12.
6. California State Department of Education. 2010. Improving Education for English Learners: Research-based Approaches. Sacramento, CA: CDE Press.
7. Christopherson, J. (2003). A Second Language Classroom That Works! Bogotá: ProLinguistica Corporation.

O'QUVCHILARDA XXI ASR KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

Babadjanov Azamat Kadamovich

Xorazm viloyati PMM “Aniq va tabiiy fanlar metodikasi”

kafedrası katta o‘qituvchisi Telefon: +998 (97) 511-85-75

azamatmoi@umail.uz **Mayliyeva Sadoqat Raximberganovna**

Urganch shahar 22-son maktabning matematika fani o‘qituvchisi

Telefon: +998 (97) 601-26-25

Annotatsiya: Ushbu maqola o‘quvchilarda XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan ta‘lim texnologiyalari hamda interfaol metodlardan samarali foydalanish haqida.

Kalit so‘zlar: XXI asr ko‘nikmalari, interfaol yondashuv, loyihalash metodi, muammoli modulli ta‘lim metodi, shaxsini rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta‘lim, klaster.

Аннотация: В статье рассматривается эффективное использование образовательных технологий и интерактивных методов, направленных на развитие у учащихся навыков XXI века.

Ключевые слова: навыки 21 века, интерактивный подход, метод проектирования, проблемно-модульный метод обучения, образование, ориентированное на личностное развитие, кластер.

Abstract: This article is about the effective use of educational technologies and interactive methods aimed at developing 21st century skills in students.

Keywords: 21st century skills, interactive approach, design method, problem-based modular education method, education focused on personal development, cluster.

XXI asr ko‘nikmalari hozirgi kunda butun dunyo bo‘ylab ta‘lim tizimlarida ta‘lim maqsadlari sifatida mustahkam o‘rnashgan, ammo ularning o‘qitish va baholash amaliyotida amalda qo‘llanilishi ortda qolmoqda. To‘g‘ri javob berishdan ko‘ra, qanday qilib javob olishni birinchi o‘ringa qo‘yadigan ushbu o‘quv maqsadlari ta‘lim tizimlari oldiga yangi muammolarni qo‘ymoqda va bunga yangi yechimlar izlanmoqda. Bugungi kundagi ta‘lim faqatgina kurs va leksiylar to‘plamidangina iborat emas. Endilikda u mustaqil ta‘lim, elektron texnologiyalar va dars o‘tishning ilg‘or metodikalari konsepsiyasini o‘z ichiga oladi. Bunday ta‘lim o‘quvchilarni nafaqat amaliy ko‘nikmalar bilan, balki o‘quvchilarga bugungi kunda zarur bo‘lgan zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam beradigan o‘quv texnikalari bilan ta‘minlaydi.

Interfaol yondashuv. O‘qituvchilar dars jarayonini yaxshi tashkil etish uchun qulay muhit yaratadi. O‘quvchilarning o‘zaro fikr (axborot) almashishlariga imkon beriladi. Yechimini kutayotgan masalalarni hamjixatlikda muhokama etadilar, yechadilar. Vaziyatdan chiqishda hamkorlikda yechim topadilar. Olgan axborotlari asosida bilimlarini bir-birlariga namoyish etadilar.

Loyihalash metodi. Loyihalash metodi - o‘quvchilar uzluksiz ravishda murakkablashib boradigan amaliy topshiriqni rejalash, konstruksiyalash va bajarish jarayonida bilim, ko‘nikma va

malakaga ega bo'ladigan o'qitish tizimidir. Ta'lim oluvchilar keng miqyosdagi muammoli (ijodiy, axborot, kommunikatsiya va h.k.) masalalar bilan bog'liq loyihalarni bajaradilar.

Mazkur metodning yuqori samara berishi uchun loyihani bajarishda o'quvchilarda motivatsiyaning yuqori darajada bo'lishi, shart hisoblanadi.

Loyihalash metodi orqali o'quvchilarda quyidagi shaxsiy kompetensiyalar shakllanadi: komandada ishlash; ishchanlik; ma'suliyatni his etish; o'ziga ishonch; o'qitishlilik; tezkor fikrlash; jarayon rivojini ko'ra bilish; mushohada qila bilish; uzoqni ko'ra bilish; tashxislash; motivatsiya.

Muammoli modulli ta'lim metodi. Muammoli modulli ta'lim metodi olingan nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llashni nazarda tutadi. Mazkur metod o'qitishning turli modellarning didaktik asosini tashkil etib, o'qitish vositalari va pedagogik texnikaning qo'llash usulari bilan farqlanadi. U o'quv predmetini nisbatan kichik bo'laklarga – modullarga bo'lishni ifodalaydi.

O'quvchi shaxsini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim.

Ijtimoiy munosabatlarga kirishuvchi va ijtimoiy taraqqiyotda faol ishtirok etuvchiodamni Shaxs deb ataladi. Indivud sifatida dunyoga kelgan odam keyinchalik shaxsgaaylanadi. Indivud tushunchasida kishining nasl-nasabi mujassamlashgandir.

Loyihalash metodi - o'quvchilar uzluksiz ravishda murakkablashib boradigan amaliy topshiriqni rejalash, konstruksiyalash va bajarish jarayonida bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'ladigan o'qitish tizimidir. Ta'lim oluvchilar keng miqyosdagi muammoli (ijodiy, axborot, kommunikatsiya va h.k.) masalalar bilan bog'liq loyihalarni bajaradilar. Mazkur metodning yuqori samara berishi uchun loyihani bajarishda o'quvchilarda motivatsiyaning yuqori darajada bo'lishi, shart hisoblanadi. Quyidagi shaxsiy kompetensiyalar shakllanadi: komandada ishlash; ishchanlik; ma'suliyatni his etish; o'ziga ishonch; o'qitishlilik; tezkor fikrlash; jarayon rivojini ko'ra bilish; mushohada qila bilish; uzoqni ko'ra bilish; tashxislash.

KLASTER (Klaster-tutam, bog'lam)-axborot xaritasini tuzish yo'li - barcha tuzilmaning mohiyatini markazlashtirish va aniqlash uchun qandaydir biror asosiy omil atrofida g'oyalarni yig'ish. Bilimlarni faollashtirishni tezlashtiradi, fikrlash jarayoniga mavzu bo'yicha yangi o'zaro bog'lanishli tasavvurlarni erkin va ochiq jalb qilishga yordam beradi. Klasterni tuzish qoidasi bilan tanishadilar. Yozuv taxtasi yoki katta qog'oz varag'ining o'rtasiga asosiy so'z yoki 1-2 so'zdan iborat bo'lgan mavzu nomi yoziladi.

Birikma bo'yicha asosiy so'z bilan uning yonida mavzu bilan bog'liq so'z va takliflar kichik doirachalar "yo'ldoshlar" yozib qo'shiladi. Ularni "asosiy" so'z bilan chiziqlar yordamida birlashtiriladi. Bu "yo'ldoshlarda" "kichik yo'ldoshlar" bo'lishi mumkin. Yozuv ajratilgan vaqt davomida yoki g'oyalar tugagunicha davom etishi mumkin. Toifa-xususiyat va munosabatlarni muhimligini namoyon qiluvchi (umumiy) alomat. Ajratilgan alomatlar asosida olingan ma'lumotlarni birlashtirishni ta'minlaydi. Tizimli fikrlash, ma'lumotlarni tuzilmaga keltirish, tizimlashtirish

ko'nikmalarini rivojlantiradi. Toifalarni jadval ko'rinishida rasmiylashtiradilar. Foyalarni ma'lumotlarni toifaga mos ravishda bo'ladilar. Ish jarayonida toifalarning ayrim nomlari o'zgarishi mumkin. Yangilari paydo bo'lishi mumkin. Ish natijalarining taqdimoti

BBB Jadvali - Bilaman/ Bilishni hohlayman/ Bilib oldim. Mavzu, matn, bo'lim bo'yicha izlanuvchilikni olib borish imkonini beradi. Tizimli fikrlash, tuzilmaga keltirish, tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Jadvalni tuzish qoidasi bilan tanishdilar. Alohida kichik guruhlarda jadvalni rasmiylashtiradilar. "Mavzu bo'yicha nimalarni bilasiz" va "Nimani bilishni hohlaysiz" degan savollarga javob beradilar (oldindagi ish uchun yo'naltiruvchi asos yaratiladi). Jadvalning 1- va 2-bo'limlarini to'ldiradilar. Ma'ruzani tinglaydilar, mustaqil o'qiydilar. Mustaqil kichik guruhlarda jadvalning 3-bo'limini to'ldiradilar.

Yangi innovatsion yondashuv natijasini o'quvchining dunyoqarashi, fikrlashi o'sishida ko'rish mumkin. XXI asr o'quvchisi portretida XXI asr ko'nikmalari bo'lishi kerak. Innovatsion yondashuvni qo'llashdan asosiy maqsad ham shu. Qolaversa, ta'limning asosiy maqsadi – o'quvchilarga nafaqat bilim berish, balki olgan bilimlarini hayotda qo'llay olishga o'rgatishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Interfaol metodlar:mohiyati va qo'llanilishi (Metodik qo'llanma) -T.: "TDPU nashriyoti", 2012
2. Pedagogik mahorat. Mavlonova R.,Abdurahimova D. T.: Fan va texnologiyalar. 2012-yil
3. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovsiyasi va intergatsiyasi. O'quv qo'llanma R.A.Mavlanova, N.X.Raxmankulova T. G'.G'ulom, 2013 y

INGLIZ TILINI O'QITISH JARAYONIDA CEFR MEZONLARIDAN

FOYDALANISH MEXANIZMLARI

Xayrullayeva Nilufarxon A'zamjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

tayanch doktoranti Gmail:nilufarxon0505@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz tilini o'qitish jarayonida talabalarda muloqot kompetentligini rivojlantirish, kompetensiyasi hamda texnologik yondashuvlar asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish, ilg'or xorijiy va milliy tajribalar asosida bo'lajak mutaxassislarining Ingliz tilida kommunikativ tayyorgarligini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar. Nutq, til me'yorlari, muloqot, hamkorlikda ishlash, ta'lim metodlari, texnologiya.

O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'qitishni modernizatsiyalash konsepsiyasining asosiy maqsadi sifatida til o'rganuvchi talabalarning ta'lim olish yo'nalishi bo'yicha muayyan hajmdagi bilim va ko'nikmalarini egallashga emas, balki uning shaxsini (jarayonga oid qobiliyatlarini) rivojlantirishga ahamiyat qaratish kerak.

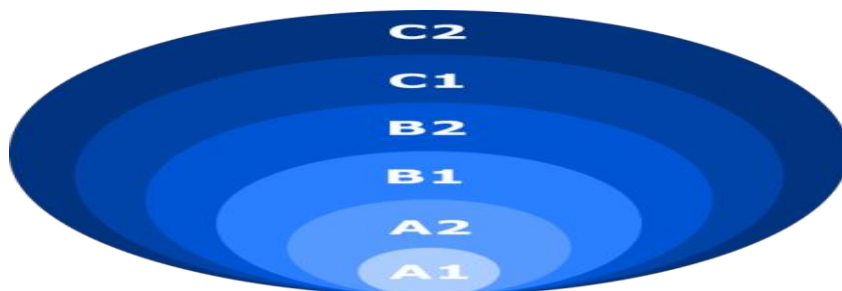
Chet tillarini o'qitish jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalardan, interfaol, innovatsion usullardan, axborot kommunikatsiya vositalaridan foydalanish talab etilmoqda. Mamlakatimizda chet

tillarini o'qitish, chet tili o'qituvchilarining bilim va ko'nikmalarini baholashning yangi usullari va talablari CEFR tavsiyalariga muvofiq ishlab chiqildi. Unga ko'ra umumta'lim maktablari va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari uchun yangi darsliklar yaratildi. Hozirgi kunga kelib chet tilini o'rganishga talab kundan kunga oshib bormoqda.

Ingliz tilini o'qitish jarayonida talabalarda muloqot kompetentligini rivojlantirishda texnologiyalarning o'rnini juda muhim bo'lib, (reading, writing, listening, speaking) (o'qish, yozish, tinglab tushunish va gapirish) ko'nikmalarini rivojlantirishga har tomonlama yordam beradi. Tilni o'rganish va o'qitishda zamonaviy texnologiyalarning o'rnini beqiyosdir. Xususan, chet tilini o'rganishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning bir qancha afzalliklari bor. Masalan, tinglab tushunish til o'rganishda eng muhim vazifalardan biridir, audio eshitib ham ko'rgan paytda o'rganuvchi ko'proq so'zlovchining talaffuziga, grammatik qoidalariga, so'z birikmalari va ma'nolariga e'tibor berishga imkoniyat paydo bo'ladi va bu usul ularning og'zaki nutqining rivojlanishiga yordam beradi. 2001- yilda The Common European Framework of Reference (CEFR) tilning malakali rivojlanishiga zamin yaratib, shu bilan ta'lim va kasbiy rivojlanishiga, ularda amaliy ko'nikmalarga katta e'tibor beriladi. Bu yesa yuqori ta'lim sifatiga javob beradigan darajada takomillashtirish va rivojlantirishda Cambridge Universiteti tomonidan ESOL va CEFR testlarini va me'yoriy hujjatlaridan bugungi kunga kelib jahonning ko'plab davlatlarida foydalanib kelinmoqda. Butun dunyoga mos keladigan uslubda va metodlardan foydalanib ishlab chiqilgan. The Common European Framework of Reference (CEFR) o'n yil davomida olib borilgan izlanishlar natijasida muloqotni yaxshilash uchun mo'ljallangan, Yevropadagi OTM lari katta hissa qo'shishdi. Yevropa Ittifoqi yuzaga kelgan paytdan boshlab, hayotning barcha sohalarida birlashishni chin ma'noda maqsad qilib qo'ygan edi. Mana shu maqsadlardan biri ko'p tillilik siyosatini olib kirishdir, Yevropa ta'lim muassasalarida o'quvchilarning o'zlarini qiziqtirgan chet tillarini o'rganish imkoniyatlarini yaratishdan iborat bo'ldi. Bu esa o'z navbatida, ta'limda til bo'yicha xar xil mavzularda o'zaro fikr almashib, funksional-semantik asosida yaratilayotgan yondashuvning amaliy jihatdan foydalanish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirishga zamin yaratadi va barcha Yevropa tillarida o'qitish va baholash mezonlari o'zaro moslashtirildi. Muloqot uchun turli zamonaviy tillarni o'rganish va o'qitish "(learning and teaching modern languages for communication)" loyihasi muloqotni rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

2009 - yilga kelib CEFR ga yanada ko'proq urg'u berildi. Dastlab kommunikativ nutq tizimining nazariy va amaliy uslubiy masalalari ko'rib chiqildi. O'quvchilarning til ko'nikmalarini rivojlantirish, CEFR baholash mezonlari onlayn tarzda ishlab chiqildi, CEFR testi yanada rivojlantirildi. Bu zamonaviy test nomzodlarning og'zaki va yozma nutq ko'nikmalarini hamda tinglab tushunish va o'qish darajalarini baholashda ham samarali o'rin tutadi. Tilni yuqori sifatda foydalanishda (council of Europe 2001:28-9) va yozish ko'nikmalarini rivojlantirish (council of

Europe 2009:187) borasida har bir daraja uchun mos keladigan mezonlar ustida izlanishlar olib rildi.

1-rasm. CEFR darajalari

Bu model uzliksiz ta'lim maqsadi talabalarga 4 skills bo'yicha kompetensiyasini(yuqori darajada) rivojlantirib har xil turdagi darajada yoki holatiga ko'ra kasbiy yo'naltirib, ularni shaxsiy kuch va zaif tomonlarini anglashi uchun yordam beradi. Bu yerda yaqqol ko'rinib turibdiki, CEFR (Common European Framework of Reference for Language) 6 ta darajani o'z ichiga oladi; bular A1, A2, B1, B2, C1, C2 hisoblanadi. CEFR sxemasidan foydalanishning bir necha afzalliklari mavjud. Qachonki CEFR darajalaridan kengroq foydalanilsa, o'quvchilar uchun tushunish va baholash qobiliyati shuncha yuqori bo'ladi. Bundan tashqari, joriy etilgan darajadan foydalanish CEFR tizimiga katta imkoniyatlarni yaratishga yordam beradi. Bu yesa o'z-o'zidan ko'rinib turibdiki, talabalar chet tilini bilish qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning cefr darajasida kompetensiyasini ham oshirib boradi. Eng muhimi shundaki, o'qituvchi tinglab tushunish, gapirish, va yozish qobiliyatini solishtirganda bir- biridan darajasi farq qilishi sababli, talaba 4 ta (skills) ko'nikmani ham bir xil o'zlashtira olmasligi mumkinligi aniqlanadi. Bu yo'l bilan ular hamma skills bo'yicha xar bir qismga alohida diqqat e'tiborini qaratishga undaydi. asosiy tushuncha shuki, CEFR 4 ta qism, 6 ta darajani ichiga oladi, bu darajalar bir biriga aloqadorligini ko'rsatib beradi: har darajani oshishi aqliy rivojlanish hisoblanadi. Bu haqiqatdan ham, ta'lim sohasida kasbiy qobiliyatni rivojlantirishga olib keladi. Biroq, bu darajalar oshgani sari mashqlar ham murakkablashib boradi. Buning asosiy maqsadi ta'lim model tizimida doimiy bilimni yangilab turishga, o'zini ustida ishlashga undaydi. Bu birin- ketin erishilayotgan darajalar, talabalarni ta'lim tizimidagi qobiliyatini oshiradi, dunyo qarashini kengaytiradi. Bundan tashqari bu jarayonni blum taksonomiya modeliga moslab tadqiqotimizning tajriba-sinov ishlarida keng tushuntirib berilgan. o'quvchi va o'qituvchi predmetni o'rganayotganda, uni darajalarga ajratib o'rganish qobiliyatiga tayanadi. Bu modelda 6 ta darajani har birini ishlash mexanizmi bo'lib, bu talabani o'rganish jarayonida baholab boradi. A1 va A2- o'z haqida, kishilar, joylar, narsalar va atrof-muhitini tasvirlash uchun oddiy vositalardan foydalana oladi.

Chet tillarini o'qitishning zamonaviy metodlarining dolzarb muammolaridan biri talabalarning mustaqil faoliyatiga yo'naltirish, o'zini rivojlanishi uchun shart-sharoit yaratishdir. o'zlarini ta'lim yoki shaxsiy tajribasini boyitish uchun sayohat qilishi, yosh avlod o'zining lingvistik bilim, ko'nikma va malakalarini oshirish, zamonaviy usullari bilan chet tilini o'rganish bo'yicha mustaqil ishlarga e'tibor qaratiladi. Yevropa demokratik hamjamiyatining bo'lajak to'la huquqli a'zosi "o'zining

qobiliyatini namoyon qilish(o‘z-o‘zini anglash, ishonch, mustaqil fikrlash)” ta’lim ishlarida tizimli va qat’iyatlilikni, ijobiy natijalarni va muvaffaqiyatli uzluksiz ta’limni ta’minlaydi deb ta’kidlaydi Golubeva T.I. Zamonaviy metodlarda kognitiv faoliyatning uchta darajasi mavjud . Birinchi daraja - o‘quvchilarning yangi hodisani tushunish, bilimlarni oshirish va takrorlash, Ikkinchi daraja - talqin qilish faoliyati, bu o‘quvchining hodisaning mohiyatiga kirib borish, bog‘liqliklarni bilish, qiyinchilik tug‘ilganda mustaqil ravishda yechim izlash. Faoliyatning uchinchi darajasi ijodkorlikdir, bu bosqichda o‘quvchilarda bilimlarni yangi usullarda qo‘llash, ya’ni bilim va faoliyat usullarini yangi sharoitlarga moslashtirish demakdir. Psixologlarning fikriga ko‘ra, ushbu mexanizmni harakatga keltirish imkonini beruvchi pedagogik vosita talabalarning mustaqil tadqiqot yoki o‘quv faoliyatini takomillashtiradi. Nutq faoliyatini quyidagi strategiya turlariga ajratish mumkin:

Foydalangan adabiyotlar

1. Halliday, M. A. K. 1973. Explorations in the Functions of Language. London: Edward Arnold.
2. Hymes, D. (1972): 'On communicative competence', in J.B. Pride and J. Holmes (eds.), Sociolinguistics. Harmondworth: Penguin.

TEACHING LANGUAGES AND 21ST-CENTURY SKILLS

Narzullayeva Maftuna

Department of language teaching methodology
english language teacher

Annotation: This text explores the essential role of cultural context in language education, highlighting how immersion programs such as exchanges and local cultural events enhance students' communicative competence and cultural understanding. It emphasizes that firsthand experiences with diverse communities foster empathy and a deeper appreciation for diversity. The conclusion advocates for integrating modern teaching methods that focus on holistic student development, encompassing critical 21st-century skills like personal growth and professional readiness. The text underscores the transformative power of language learning in a globalized society, outlining how effective education prepares students not just linguistically, but also as culturally sensitive individuals ready to meet the challenges of a dynamic job market. Ultimately, it stresses the importance of cross-cultural communication in today's interconnected world.

Keywords: Effective communication, Appreciation for diversity, 21st-century skills, Personal growth, Cultural understanding, Professional readiness, Enriching learning atmosphere, Global awareness, Globalized society, Linguistic proficiency, Culturally sensitive, Job market, Language teaching method, Interconnected world

Annotatsiya: Ushbu matn til ta'limidagi madaniy kontekstning asosiy rolini o'rganadi, almashuvlar va mahalliy madaniy tadbirlar kabi immersiya dasturlari talabalarning kommunikativ kompetensiyasini va madaniy tushunchasini qanday oshirishini ta'kidlaydi. Turli jamoalar bilan birinchi qo'l tajribalari empatiya va xilma-xillikka chuqur qadr-qimmatni rivojlantiradi. Xulosa

zamonaviy o'qitish usullarini integratsiyalashni tavsiya qiladi, bu talabalarni shaxsiy o'sish va professional tayyorgarlik kabi 21-asrning muhim ko'nikmalarini o'z ichiga olgan holda rivojlantirishga qaratilgan. Matn globalizatsiyalashgan jamiyatda til o'rganishning transformatsion kuchini ta'kidlaydi, samarali ta'lim talabalarga faqatgina lingvistik jihatdan emas, balki dinamik ish bozorining chaqiriqlariga emas, balki madaniyatga sezgir shaxslar sifatida tayyorlaydi. Nihoyat, bugungi kunda o'zaro madaniy aloqa ahamiyatini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Samarali muloqot, Turli-tumanlikka qadrlash, XXI asr ko'nikmalari, Shaxsiy o'sish, Madaniy tushunish, Kasbiy tayyorgarlik, Boyituvchi o'qish muhit, Global ong, Globalizatsiya qilingan jamiyat, Til bilish malakasi, Madaniyatga sezgir, Ish bozor, Til o'qitish metodi, O'zaro bog'langan dunyo

Аннотация:Этот текст исследует основную роль культурного контекста в языковом образовании, подчеркивая, как программы погружения, такие как обмены и местные культурные мероприятия, улучшают коммуникативную компетенцию студентов и их культурное понимание. Он акцентирует внимание на том, что непосредственный опыт взаимодействия с различными сообществами развивает эмпатию и глубокое понимание разнообразия. В заключении предлагается интеграция современных методов обучения, которые сосредоточены на целостном развитии студентов, включая критически важные навыки XXI века, такие как личностный рост и профессиональная готовность. Текст подчеркивает преобразующую силу изучения языка в глобализированном обществе, описывая, как эффективное образование готовит студентов не только с лингвистической точки зрения, но и как культурно чувствительных индивидуумов, готовых справляться с вызовами динамичного рынка труда. В конечном итоге подчеркивается важность межкультурной коммуникации в сегодня взаимосвязанном мире.

Ключевые слова: Эффективная коммуникация, Оценка разнообразия, Навыки XXI века, Личностный рост, Культурное понимание, Профессиональная готовность, Обогащающая учебная атмосфера, Глобальное сознание, Глобализированное общество, Лингвистическая компетенция, Культурная чувствительность, Рынок труда, Метод преподавания языков, Взаимосвязанное общество

Teaching Languages and 21st-Century Skills

Teaching languages in today's globalized context is an ever-evolving process that transcends traditional methodologies, focusing not only on grammar and vocabulary but also on equipping learners with vital 21st-century skills that will enhance their capacity for success in an increasingly interconnected world. The primary objectives include fostering skills such as critical thinking, collaboration, communication, and creativity—attributes that are essential in both personal and professional spheres.

The Impact of 21st-Century Skills

In an era characterized by technological advancement and globalization, employers are actively seeking individuals equipped to think critically and solve complex challenges. By integrating these essential skills into the language education framework, educators empower students to navigate real-world situations adeptly. Moreover, mastering the art of effective communication in multiple languages significantly enhances students' employability while promoting cultural competence, thus enabling broader and more inclusive perspectives on global issues.

The fusion of language learning and 21st-century skills creates a comprehensive educational experience. Students learn to analyze situations, approach problems from various angles, and find collaborative solutions, which ultimately prepares them to contribute meaningfully to society.

Modern Methods in Language Teaching

1. Project-Based Learning

Project-Based Learning (PBL) places students at the center of their educational experience, turning them into active participants rather than passive recipients of information. This method promotes engagement through projects that hold real-world relevance. For example, students might collaborate to create a documentary about local cultural practices or organize a cultural festival that showcases various traditions.

Such hands-on project work not only helps students apply their language skills in authentic contexts but also nurtures collaboration. Students must negotiate roles, communicate effectively, and utilize each other's strengths to achieve their common goals. The depth of engagement in PBL enhances problem-solving abilities, encouraging learners to think critically about the tasks at hand and to make informed decisions throughout the project lifecycle.

2. Technology Integration

The integration of technology into language learning has significantly transformed educational landscapes. A plethora of resources—including language-learning apps, virtual classrooms, and online databases—offer students an unprecedented level of flexibility in their learning experiences. Platforms such as Duolingo and Babbel not only provide students with the ability to learn at their own pace but also promote personalized learning paths tailored to individual preferences and progress. Moreover, technology enables students to connect with native speakers through online discussions, video conferencing, and language exchange platforms. These real-time communication opportunities allow learners to practice language skills authentically, receive immediate feedback, and immerse themselves in the linguistic nuances of the cultures they seek to understand.

3. Collaborative Learning

Collaborative learning serves as a cornerstone for effective language acquisition. By engaging in group activities and peer interactions, students significantly enhance their communication skills

while fostering a sense of belonging within their learning community. This environment encourages students to share ideas, brainstorm solutions, and support one another in overcoming challenges.

As learners interact, they not only solidify their language proficiency but also develop crucial teamwork skills. In the workplace, collaboration often forms the backbone of successful projects, making these experiences invaluable. The social dynamics and skills cultivated through collaborative learning mirror real-world situations, preparing students for future professional environments.

4. Cultural Immersion

Understanding cultural context is integral to language education, as it enriches students' communicative competence. Programs that facilitate cultural immersion—whether through exchange programs, study-abroad opportunities, or local cultural events—allow students firsthand experience with diverse communities. Such interactions foster empathy and a deeper understanding of cultural nuances. By engaging in cultural activities and learning from native speakers, students expand their perspectives, which greatly enhances their ability to communicate respectfully and effectively. Cultural immersion instills appreciation for diversity, which is increasingly important in our global society.

Conclusion

Integrating modern teaching methods into language education equips students with not just linguistic proficiency but holistic development encompassing critical 21st-century skills. The focus should extend beyond traditional benchmarks of success to encompass personal growth, cultural understanding, and professional readiness. In doing so, educators create an enriching learning atmosphere where mastering languages becomes a means of personal development and a bridge to global awareness. As we navigate the complexities of a globalized society, language learning plays a transformative role. Students become not only linguistically adept but also culturally sensitive and equipped to meet the demands of an ever-changing job market. By investing in effective language teaching methods and emphasizing the importance of 21st-century skills, educators enable their students to thrive in an increasingly interconnected world, where the ability to communicate across cultures is more important than ever.

References:

1. Partnership for 21st Century Skills - This organization provides resources and frameworks to integrate critical skills into education. www.p21.org (<http://www.p21.org/>)
 2. Coyle, D. et al. (2010) - CLIL (Content and Language Integrated Learning) provides a framework for enhancing language learning through content.
- Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). *CLIL: Content and Language Integrated Learning*. Cambridge University Press.

3. Dede, C. (2009) - Discusses technology's role in education and the necessity of innovative approaches.

Dede, C. (2009). Immersive Interfaces for Engagement and Learning. Science, 323(5910), 66-69.

4. Vygotsky, L. (1978) - Focuses on social learning and the importance of collaboration in education.

Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.

TIL O'RGATISH JARAYONIDA TARJIMADAN FOYDALANISH YOKI TARJIMANI INKOR ETISH

Abdiraxmonova Difuza

Qashqadaryo viloyati PMM Tillarni o'qitish
metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Yigirmanchi asrning boshidan boshlab, odatda, ikkinchi til o'quvchilarning birinchi til darajasiga murojaat qilmasdan o'rgatish kerak deb taxmin qilingan. O'qituvchilar orasida birinchi tilning tarjimasi ikkinchi tilni o'zlashtirish bilan to'sqinlik qiladi degan mashhur e'tiqodga aylandi. Tillarni o'qitish jarayonida tarjimaning o'rni va ahamiyati muhimligi yoritildi.

Kalit so'zlar: sun'iy mashq, interferensiya, eksplikativ tarjima, eksklyuziv, ekvivalent, kompetensiya.

Annotation: Since the beginning of the twentieth century, it has generally been assumed that a second language should be taught without referring to the learners' first language level. Among teachers, a common belief emerged that translating from the first language hinders the acquisition of the second language. However, the role and importance of translation in the process of language teaching has been highlighted.

Key words: Artificial exercise, Interference, Explicative translation, Exclusive, Equivalent, Competence

Аннотация: С начала двадцатого века обычно считалось, что второй язык следует преподавать без обращения к уровню первого языка учащихся. Среди преподавателей возникло распространённое мнение, что перевод с первого языка мешает усвоению второго. Однако была освещена роль и важность перевода в процессе обучения языкам.

Ключевые слова: Искусственное пражнение, Интерференция, Пояснительный перевод, Исключительный, Эквивалент, Компетенция

Tillarni o'qitishning yildan yilga yangi usullari keng takomillashib bormoqda. Yigirmanchi asrning boshidan boshlab, odatda, ikkinchi til o'quvchilarning birinchi til darajasiga murojaat qilmasdan o'rgatish kerak deb taxmin qilingan. O'qituvchilar orasida birinchi tilning tarjimasi ikkinchi

tilni o'zlashtirish bilan to'sqinlik qiladi degan mashhur e'tiqodga aylandi. Tillarni o'qitish jarayonida tarjimaning o'rni va ahamiyati muhimligi yoritildi.

Nyuson (1988) tarjimadan o'qitish va sinov vositasi sifatida foydalanish to'rtta kamchilikka ega ekanligini ta'kidladi:

yakkama-yakka muvofiqlik mavjud degan fikrga noto'g'ri e'tiqod beradi; va (4) og'zaki tilga urg'u berish kabi umumiy qabul qilingan maqsadlarga erishishga yordam bermaydi.

Bundan tashqari, Karreres (2006) tarjimani tilni o'rgatish vositasi sifatida ishlatishga qarshi ba'zi dalillarni ilgari surdi:

- Tarjima muloqot metodologiyada o'rni yo'q sun'iy mashqdir. Bundan tashqari, u til amaliyotini faqat ikkita ko'nikma bilan chegaralashi bilan cheklanadi: o'qish va yozish.

- Ikkinchi tilga tarjima qilish samarasiz, chunki u o'quvchilarni har doim chet tilini ona tili orqali ko'rishga majbur qiladi; bu interferensiyalarni va birinchi tilga bog'liqlikni keltirib chiqaradi, bu ikkinchi tilda erkin ifodani taqdim qiladi.

- Ikkinchi tilga tarjima qilish maqsadsiz mashq bo'lib, real dunyoda qo'llanilmaydi, chunki tarjimonlar odatda o'z ona tillarida emas, balki o'z tillarida ishlaydilar.

- Tarjima, ayniqsa, Ikkinchi tilga, asabiylashtiradigan va qiziqishni yo'qotadigan mashqdir, chunki o'rganuvchi hech qachon o'qituvchisi tomonidan taqdim etilgan versiyaning aniqligi yoki uslubiy jilosi darajasiga erisha olmaydi. Bu tilni to'g'ri ishlatishdan ko'ra, xatolarni aniqlash uchun mo'ljallangan mashq kabi ko'rinadi.

- Tarjima grammatika va leksikaning nozik tomonlarini o'rganishni yoqtiradigan adabiyotga yo'naltirilgan o'quvchilar bilan yaxshi ishlashi mumkin bo'lgan usul, ammo u oddiy o'quvchiga mos kelmaydi.

Tarjima o'rganishning dastlabki bosqichlarida mos mashq emas degan keng tarqalgan fikr ham mavjud (Marsh, 1987). Ta'kidlanishicha, o'quvchilar tarjima bilan samarali shug'ullanishdan oldin, ular ikkinchi tilida sezilarli darajada malakaga ega bo'lishlari kerak. Ular boshlang'ich darajasidan tashqariga o'tishlari kerak.

Tillarni o'qitishda grammatika-tarjima uslubiga qarshi zo'ravonlik oqibati tarjimaning o'zini o'qitish vositasi sifatida butunlay obro'sizlantirish edi. Bu usulning noto'g'ri tomoni tarjimadan foydalanilgani emas, balki noto'g'ri ishlatilganligi edi.

Chet tilini o'rganuvchilar ikkinchi tilni o'zlashtirish jarayoniga yordam berish uchun o'z ona tillariga murojaat qilishadi yoki boshqacha qilib aytganda, ular "jimgina tarjima qilishadi" (Titford 1985: 78). Shu nuqtai nazardan, ikkinchi tilga tarjima qilish ularga baribir sodir bo'layotgan o'rganish mexanizmini tizimlashtirish va oqilonalashtirishga yordam beradi.

O'quvchilar amaliy hayotida hech qachon ikkinchi tilga tarjima qilishlari kerak bo'lmaydi degan bahsga kelsak, ko'p hollarda bu haqiqiy amaliyotning tavsifi emas, balki ideal vaziyatning ifodasidir. Matnni tarjima qilishda maqsadli tilni bilish kerakligi shubhasiz haqiqatdir. Biroq, aslida xorijiy tillar o'qitishda o'quvchilari ularni sinfdan tashqarida topishlari mumkin bo'lgan narsaga tayyorlash uchun ikkinchi tilga tarjima qilishlari kerak.

Ko'pgina tadqiqotchilar tarjimani rag'batlantiruvchi faoliyat degan fikrni qo'llab-quvvatlaydi. Karreres (2006) so'rovnoma o'tkazdi va o'quvchilar ko'pchilik tarjima mashqlarini til o'rganish uchun foydali deb bilishadi degan xulosaga keldi. Binobarin, talabalarning fikr-mulohazalariga javoban, u til darslarida tarjimani kengroq joriy etishga qaror qildi. Uning qo'shimcha qilishicha, tarjima o'z tabiatiga ko'ra munozaraga chorlovchi faoliyatdir va talabalar bunga hissa qo'shishdan xursand bo'lishadi ko'pincha o'z versiyasini ajoyib ishtiyoq va ishontirish bilan himoya qilishadi. Bundan tashqari, Lavault (1985) ta'kidlaganidek, o'qituvchilar darsda tarjimadan foydalanishlarini tushuntirish uchun keltirgan sabablardan biri talabalar ushbu mashqni so'rashlari va undan zavqlanishlaridir. Xuddi shunday, Konacher (1996) talabalarning tarjima kursiga a'lo javobini bildirgan. Hervey va boshqalar. (2002) Shotlandiyadagi Sent-Endryu universitetida uning tarjima kursida qatnashayotgan talabalardan ham hayajonli fikr-mulohazalarni to'pladi.

Tarjimadan foydalanishni faqat ilg'or darajalar bilan cheklash masalasiga kelsak, Karreres (2006) tarjima faoliyatini professional dunyoda ro'y beradigan so'zma-so'z, eksplikativ tarjima va kommunikativ tarjimaning haddan tashqari chegaralari o'rtasidagi uzluksizlik sifatida ko'radi. Birinchi holda, birinchi tilga tarjima o'quvchilarga ma'lum bir ikkinchi til tuzilishini tushunishga yordam beradigan vosita va juda samarali vositadir. Shunday qilib, stilistik mulohazalar chetga suriladi. Ikkinchisida e'tibor berilgan matnning kommunikativ qiymatiga qaratiladi. Keyin o'quvchilar ikkinchi til madaniyatida ishlay oladigan matn yaratishlari kutiladi. Ikkala yondashuv ham, agar ular sinchkovlik bilan qo'llanilsa, tillar sinfidan o'z o'rnini egallaydi va ular eksklyuziv emas, balki bir-birini kuchaytiruvchi sifatida ko'rib chiqilishi kerak.

Tarjimani o'rgatish usuli farq qiladi. Malmkjaer (1998) ta'kidlashicha, tarjima, agar tarjima qilishning haqiqiy hayotiy faoliyatiga o'xshash tarzda o'qitilsa, to'rtta asosiy til ko'nikmalarini o'ynashi va ikkinchi til o'zlashtirishda foyda keltirishi mumkin. Uning so'zlariga ko'ra, til o'rganish borasidagi ba'zi so'nggi fikrlar, agar jarayon ko'p tilli kompetensiyani rivojlantirish sifatida qaralsa, tarjimaning til o'rganish vositasi sifatida imkoniyatlarini ta'kidladi.

Mahalliy nuqtai nazardan, Shiyab va Abdullatif (2001) tarjimani chet tilini o'qitish uchun juda muhim deb bilishadi, chunki u chet tilini ongli ravishda o'rganish va nazorat qilish imkonini beradi va natijada ona tiliga aralashishni kamaytiradi. Tarjimadan foydalanish o'rganishni mazmunli qilishi mumkin, chunki o'quvchi jarayonning faol ishtirokchisidir.

Grammatikani o'rgatishda ham tarjimadan foydalanilgan. Shu munosabat bilan o'qituvchilar talabalarga birinchi til va ikkinchi til o'rtasidagi ekvivalent bo'lmagan tuzilmalarni ko'rsatishi mumkin.

Liao (2006) tarjimadan foydalanishning ijobiy tomonlarini umumlashtiradi: (1) bu talabalarga ikkinchi tilni tushunishga yordam beradi; (2) bu o'quvchilarga ularning tushunganlarini to'g'ri yoki yo'qligini tekshirishga yordam beradi; (3) ko'proq so'zlar, idiomalar, grammatika va jumla tuzilmalarini yodlashda xotira cheklovlarini engillashtiradi; (4) o'quvchilarga boshqa tilda g'oyalarni rivojlantirish va ifoda etishda yordam berishi mumkin; va (5) bu o'rganish tashvishini kamaytirishga va ikkinchi tilni o'rganish motivatsiyasini oshirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, til sinfinda tarjimadan foydalanishga oid dalillar unga qarshi argumentlardan ustun turadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Karreres, A. (2006 yil, dekabr). G'alati yotoqdoshlar: Tarjima va til o'rgatish. Zamonaviy tillarda ikkinchi tiliga tarjimani o'rgatish darajalari: Foydalanish va cheklovlar. Kuba va Kanadada tarjima, terminologiya va talqin bo'yicha oltinchi simpoziumda. Kanada tarjimonlari, terminologlari va tarjimonlari kengashi. http://www.cttic.org/publications_06Symposium.asp dan olindi.
2. Daff, A. (1994). Tarjima. Oksford universiteti matbuoti.
3. Herve, S., Xiggins, I. va Xeyvud, L. (2002). Tarjima usuli bo'yicha kurs: ispanadan inglizchaga. London: Routledge.
4. Husayn, K. (1994). ESL sinfidagi tarjima: Rivojlanayotgan tendentsiyalar, International Journal of Translation 1 (2), 115-30.
5. Kern, R. G. (1994). Ikkinchi tilda o'qishda aqliy tarjimaning o'rni. Ikkinchi tilni o'zlashtirish bo'yicha tadqiqotlar 16, 441-61.

O'QUVCHILARDA KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA LOYIHALASHTIRILGAN DARSLARDAN FOYDALANISH

Usmonova Muxlisa Ismoilovna

Qarshi xalqaro innovatsion universiteti

E-mail: muxlisau932@gmail.com tel: (93) 761 96 99

Annotatsiya. Mazkur maqolada kompetensiyaviy yondashuv asosida dars jarayonini loyihalashtirish haqida keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: kompetensiyaviy yondashuv, dars jarayoni, loyihalashtirish.

Аннотация. В данной статье подробно описано проектирование учебного процесса на основе компетентностного подхода.

Ключевые слова: компетентностный подход, учебный процесс, проектирование.

Annotation. В данной статье подробно описано проектирование учебного процесса на основе компетентностного подхода.

Keywords: *competency approach, teaching process, design.*

Dars ta'lim jarayonining eng asosiy qismlaridan biri hisoblanadi. Dars orqali o'qituvchi o'quvchilarga yangi material yuzasidan bilimlar beradi va ana shu egallangan bilimlarni harakatga keltirib, ko'nikma va malakaga aylantirishni, hayotga tatbiq etishni o'rgatadi. Shunday ekan o'qituvchi darsning mazmuni, uni o'quvchilarga yetkazish yo'llari, usullari, shakllari, vositalarini oldindan belgilab olishi va bundan erishiladigan natijalarni aniqlab olishi lozim. Dars jarayoni shunday loyihalashtirilishi kerak-ki, darsdan ko'zlangan maqsadga erishish yo'llari, ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchining faoliyati, ulardan kutilayotgan natijalar to'liq aks ettirilishi lozim.

Loyihalashtirilgan dars asosida o'qituvchi dars jarayonini boshqarish yo'llarini ham belgilab oladi. Yangi materialni o'quvchilar qanday o'zlashtirganliklarini nazorat qiladi va bu nazorati zahirida o'quvchilar faoliyatini baholab oladi. Ana shu baholash natijasida bilim berish va bilim olish faoliyatini tekshirib, ko'zlangan maqsad nechog'li amalga oshganligini aniqlaydi.

Dars loyihasini tayyorlash uchun o'qituvchi quyidagi tayyorgarlik bosqichlarini bajarishi tavsiya qilinadi:

- darsning mavzusini aniqlash;
- darsning mazmunini tanlash;
- beriladigan nazariy va amaliy bilimlarni belgilash;
- mavzuda aks etgan tayanch so'z va atamalarni aniqlash va ro'yxatini tuzish;
- maqsad va vazifalarni belgilab olish;
- o'quv jarayonining ixchamlashtirilgan mazmunini tayyorlash;
- o'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyalarini tanlab olish (darsdan ko'zlangan maqsadga muvofiq);
- bilim va tushunchalarni egallash, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish uchun sarflanadigan vaqtni aniqlash (vaqtni taqsimlash);
- darsning maqsadiga ko'ra natijalarni belgilash;
- natijalarni olish uchun mashq va topshiriqlar, mustaqil ishlar tizimini ishlab chiqish;
- o'qituvchi va o'quvchining kelgusidagi faoliyatini rejalashtirish;

1. Darsning mavzusini aniqlash.

Darsning mavzusi o'quv reja va dastur asosida belgilanadi. Darsning mavzusini aniqlash jarayonida DTS talablarini bajarishni ko'zda tutish lozim.

2. Darsning mazmunini tanlash (tizimga solingan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalar).

Darsning mazmuni mavzuni yoritish va ko'zlangan maqsadga erishishni ta'minlaydi. Darsning mazmuni – mavzu yuzasidan berilishi lozim bo'lgan tizimga solingan bilimlar yig'indisi, ana shu bilimlarni amalda qo'llash orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, mazkur bosqichda o'quvchilarda

shakllantirilishi lozim bo'lgan tayanch va fanga oid kompetensiya hamda uning elementlarini belgilab olish muhim hisoblanadi.

3. Mavzuda aks etgan tayanch so'z va iboralarni aniqlash.

Har bir mavzuda o'ziga xos tayanch so'z va iboralar mavjud. Tayanch so'zlar mavzuning asosini tashkil qiladi. Tayanch tushunchalar bilimning maxsus mavzuga doir tushunchani ifodalovchi so'z yoki so'z birikmasi.

4. Beriladigan nazariy va amaliy bilimlarni belgilash.

Tayyorlangan yangi material asosida nazariy bilimlarni aniqlash, nazariy bilimlardan amalda foydalanish va qo'llash uchun mustaqil ishlar tayyorlash.

5. Darsning maqsad va vazifalarini belgilab olish.

Dars maqsadining aniq va asosli belgilanishi, dars samaradorligining muhim omili hisoblanadi.

Darsning maqsadi uchta yo'nalishda belgilanadi:

a) ta'limiy: o'quvchilarga o'rgatilishi va o'quvchilar o'zlashtirishi lozim bo'lgan ma'lum hajmdagi yangi bilimlar;

b) tarbiyaviy: darsning mavzusiga asoslanib o'quvchilarni ma'naviy, axloqiy tarbiyalash;

c) rivojlantiruvchi: o'quvchilarda mavzuning mazmuni yuzasidan ko'nikmalarni shakllantirish va malakalarni mustahkamlash uchun turli didaktik materiallar, rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalaridan foydalanish;

Darsning vazifalari darsning mavzusi va maqsadidan kelib chiqadi. Darsning vazifalari darsdan ko'zlangan maqsadga erishishni ta'minlashi nazarda turilgan holda aniq va mantiqan belgilanishi shart. Belgilangan vazifalarga ko'ra dars jarayonida amalga oshirilishi lozim bo'lgan barcha faoliyat turlari oldindan aniq bo'ladi.

6. O'quv jarayonining ixchamlashtirilgan mazmunini tayyorlash.

Bu tayyorgarlik bosqichida o'qituvchi dars jarayonining qisqa sxemasini tayyorlashi kerak. Mavzu yuzasidan taqdim etiladigan materialning qisqacha izohi, o'quvchilarning uni egallashi, ko'nikma hosil qilish yo'nalishlari umumiy holda tavsif etiladi.

7. O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyalarini tanlab olish.

V.M.Shepel texnologiyaga ishlov berish, ahvolni o'zgartirish san'ati, mahorati, qobiliyati, metodlar yig'indisi deb ta'rif beradi.

O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyalariga darsning metodi, shakli, vositalari, usullari, nazorat va baholash turlari kiradi. O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyalarini qay darajada tanlanganligi, darsning sifat va samaradorligini ta'minlaydi. Darsning metodi, shakl va vositalari o'zaro uzviylikda tanlanishi, ana shu izchillik asosida ta'lim oluvchining bilim egallashidan iborat faoliyatini nazorat qilish turi aniqlanadi va baholanadi.

8. Bilim va tushunchalarni egallash, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish uchun sarflanadigan vaqtni aniqlash (vaqtni taqsimlash).

Bu bosqichda avvalo o'qituvchi (o'qitish) va o'quvchining (bilim o'zlashtirishdagi) faoliyati aniqlab olinadi. Ana shu faoliyatni amalga oshirish usuliga ko'ra, oldindan har bir faoliyat uchun sarflanadigan vaqt aniqlanadi va ajratiladi. Shu tariqa 45 minut darsning har bir bosqichi oldindan taqsimlanadi.

9. Darsning maqsadiga ko'ra natijalarni belgilash;

Darsning maqsadga ko'ra kutiladigan natijalar 2 yo'nalishda:

- o'qituvchining olib borgan faoliyatidan kutiladigan natijalar;
- o'quvchining bilim o'zlashtirish faoliyatidan kutiladigan natijalar;

O'qituvchi faoliyatidan kutiladigan natijalar:

- o'qituvchi o'z oldiga qo'ygan maqsadiga erisha oladi;
- berilgan materiallar o'quvchilar tomonidan o'zlashtiriladi;
- o'quvchilar faolligi oshiriladi;
- o'quvchilar qiziqishi kuchaytiriladi;

O'quvchining faoliyatidan kutiladigan natijalar:

- yangi bilimlarni o'zlashtiradi;
- egallangan bilimlarni tatbiq eta oladi;
- yakka tartibda va jamoada ishlay oladi;
- tafakkuri boyiydi;
- nutqi rivojlanadi;
- o'z-o'zini nazorat qiladi va o'z-o'zini baholaydi;

10. Natijalarni olish uchun mashq va topshiriq, mustaqil ishlar tizimini ishlab chiqish.

Natijalarni olish uchun o'qituvchi o'quv jarayonining monitoringini olib boradi. Buning uchun o'qituvchi mavzu yuzasidan savollar, muammolar, test savollari, mashq va topshiriqlar bankini yaratib oladi. Ana shunday turdagi mustaqil ishlarni tayyorlash jarayoniga innovatsion yondashuv maqsadga muvofiq bo'ladi. Turli didaktik materilalarni tayyorlashda innovatsion usullardan, interfaol metodlardan o'rinli foydalaniladi.

11. O'qituvchi va o'quvchining kelgusidagi faoliyatini rejalashtirish.

O'qituvchi va o'quvchining kelgusidagi faoliyati amaldagi darsni tahlil qilish, keyingi loyihalashtiriladigan darsning xaritasiga tuzatish va qo'shimchalar kiritish, shuning bilan birga xatolarni bartaraf etish asosida rejalashtiriladi.

O'qituvchi faoliyatini rejalashtirish: pedagogik texnologiyani o'rganish va dars jarayoniga tatbiq etish, takomillashtirib borish. O'quvchilarda motiv hosil qilish, ularning ehtiyojlarini aniqlash,

qiziqishlarini hisobga olish ustida ishlash. Dars jarayonida beriladigan bilimlarni hayotiy misollar bilan uyg'unlashtirish.

O'quvchi faoliyatini rejalashtirish: Mavzu ustida ishlash. O'z fikrini mustaqil va erkin ifodalash. Darslik va qo'shimcha adabiyotlar bilan ishlash. Xulosa chiqarishga o'rganish.

Innovatsion va kompetensiyaviy yondashuv asosida loyihalashtirilgan darsdan quyidagi natijalarga erishiladi:

O'qituvchi tomonidan:

- o'z fanini yaxlit holda tasavvur eta oladi;
- yaxlit o'quv jarayonini tashkil etadi;
- o'quv jarayoni bosqichlarining ketma-ketligi, izchilligini ta'min etadi;
- o'quv jarayonida rang-baranglikka erishadi;
- dars jarayonida vaqtdan unumli va o'rinli foydalanadi;
- o'qituvchi o'quv jarayonining tashkilotchisi, boshqaruvchisi bo'ladi va kerakli o'rinda o'quvchilarga yordam ko'rsatadi;

- darsning maqsadi va undan erishiladigan natijani aniqlay oladi;
- ta'limning mazmunini o'quvchi shaxsiga yo'naltira oladi;
- hamkorlikdagi faoliyatni tashkil eta oladi;
- o'quv jarayonini optimallashtirish imkoni tug'iladi;
- o'quvchilarga o'zlashtirgan bilimlarini amalda tatbiq etishi uchun tizimli imkoniyat yaratadi;
- o'quvchi shaxsini rivojlantirish samaradorligini ta'minlaydi;
- dars jarayonini muayyan maqsadga yo'naltiradi;
- ta'limning mazmunini, uni o'zlashtirish usullarini o'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlariga moslashtira oladi;

- o'quvchining bilim o'zlashtirish jarayonini jadallashtirish uchun barcha imkoniyatlarni oldindan belgilay oladi;

- o'z faoliyatini va ta'lim oluvchilar faoliyatini nazorat qila oladi;
- zamonaviy metodlarni qo'llash imkoni kengayadi;
- o'quvchi o'zi mustaqil ishlashi uchun muhit yaratadi;
- bilimlarni o'quvchilar tomonidan o'zlashtirib olishini kafolatlaydi;
- o'z ustida ishlaydi;

O'quvchilar tomonidan:

- ta'lim oluvchilar ta'lim beruvchilarning tayyor bilimlari bilan chegaralanib qolmasdan mustaqil bilim egallaydilar;
- fanga bo'lgan qiziqishlari kuchayadi;
- mustaqil, erkin, tanqidiy, ijodiy fikrlaydilar;

- doimiy izlanadilar;
- o'z qobiliyatlarini rivojlantiradilar;
- o'ziga ishonish hissi uyg'onadi;
- o'z o'quv faoliyatlarini rejalashtiradilar;
- o'z faoliyatlarining natijalarini tahlil qiladilar;

Loyihalashtirilgan darsda o'quv jarayonining motivatsiya, bilish faoliyati, boshqarish faoliyati kabi o'ziga xos texnologik vazifalari o'z aksini topadi.

O'quvchilarda mustaqil bilim o'zlashtirish, ko'nikma va malakalar hosil qilish, bilim o'zlashtirish faoliyatini o'zi mustaqil bajara olishiga ishonitirish, eng asosiysi "Nimani, qanday o'rganish kerak?"ligini o'rgatish va ularda kompetensiyalarni shakllantirish bu pedagogdan yuksak bilim va mahoratni talab etadi. Demak, har bir o'qituvchi o'z ustida ishlashi, zamonaviy darsni tashkil qilish uchun intensiv usullarni tatbiq etishi, bir so'z bilan aytganda, innovatsion yondashishi muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAT RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019—yil 6-sentabrda "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi PF-5812-sonli Farmoni.
2. Muslimov N.A., Urazova M.B., Eshpulatov Sh.N. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. - : "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2013.
3. B.X.Xodjayev Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. - : "Sano-standart" nashriyoti, 2017.
4. Деркач А.А. Методолого-прикладные основы акмеологических исследований / А.А.Деркач - М.: ПАГС, 2000. - 391 с.

O'QUVCHILARDA MUSTAQIL O'QISH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Shaxmuradova Diljaxon Almardanovna

PhD., dotsent Vakilova Nigina Zohid qizi

ATMU Boshlang'ich ta'lim 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola "O'quvchilarda mustaqil o'qish ko'nikmasini shakllantirish metodikasi" mavzusida yozilgan bo'lib, unda boshlang'ich sinf o'quvchilarini mustaqil o'qishga o'rgatishning ahamiyati xususida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: o'quvchi, mustaqil o'qish, ko'nikma, o'qish texnikasi, ongli o'qish.

Аннотация: Статья написана на тему «Методика развития навыков самостоятельного чтения у обучающихся» и рассматривает важность обучения обучающихся начальной школе самостоятельному чтению.

Ключевые слова: ученик, самостоятельное чтение, навык, техника чтения, осознанное чтение.

Abstract: The article is written on the topic "Methodology for developing independent reading skills in students" and examines the importance of teaching primary school students independent reading.

Keywords: student, independent reading, skill, reading technique, conscious reading.

Zamonaviy ta'lim jarayonining asosiy maqsadlaridan biri – o'quvchini mustaqil fikrlovchi, o'rganishga intiluvchi va o'z bilimini mustaqil tarzda shakllantira oladigan shaxs sifatida tarbiyalashdir. Bu jarayonda **mustaqil o'qish ko'nikmasini** shakllantirish muhim o'rin tutadi. O'quvchi darsdan tashqari vaqtda mustaqil ravishda matnlarni o'qish, tushunish, tahlil qilish va undan xulosa chiqarishga o'rganishi, uning fikrlash doirasini kengaytiradi hamda tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi.

Davlat ta'lim standarti talabiga binoan bilimlarni mustaqil ravishda izlanib o'rganish vazifasi hozirgi kunda eng dolzarb muammolardan biridir. Shu sababli fanlarning nazariy asoslarini amaliy ko'nikma darajasida o'zlashtira olishda mustaqil o'qish va mustaqil ta'limning roli beqiyosdir.

Boshlang'ich ta'lim umumta'lim maktablarining bosh bo'g'ini bo'lgani sababli ana shu jarayonda o'quvchi shaxsining mukammal rivojlanib borishiga ko'proq e'tibor berish lozim. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mas'uliyatlari cheksizdir. Ular maktab ostonasiga endigina qadam qo'ygan o'quvchilarni maktab hayotiga ko'niktirib, zamonaviy bilim olishlariga yo'l ochib beradilar. Bolalarning o'qishga munosabatlari, aqliy salohiyatlari ana shu davrda shakllanadi. Mustaqil o'qish ko'nikmalarini ham boshlang'ich ta'lim davridan boshlab shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki, bugungi kunda axborotlar juda ko'p va ularni o'rganish va ular ustida ishlashga o'rgatish uchun esa kichik maktab yoshidan boshlab o'quvchilarni mustaqil o'qishga o'rgatish zaruriy shartlardan biri sanaladi.

O'zbekistonning kelajagini buyuk davlat darajasiga ko'taradigan ijodkor shaxsni yaratishda boshlang'ich ta'lim poydevor vazifasini bajaradi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining asosiy maqsadi - o'quvchilarning bilimli, va fikrlash doirasi keng bo'lishini ta'minlash. Ularning ma'lumotlarini tahlil qilib, keng miqyosda foydalanilishiga erishish. Bolaning ongi va tafakkuri endi shakllanib kelayotgan boshlang'ich sinflarda o'qituvchining mahorati, uning zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga mohirona tadbiq eta olishi, ilg'or pedagogik tajribalardan mohirona foydalana olishi, o'quvchilarda mustaqil o'qish ko'nikmalarini shakllantira olishi juda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'qish savodxonligi (1-4-sinf) fanini o'qitishning asosiy vazifasi o'quvchilarning og'zaki nutqi adabiy til meyorlari asosida shakllanishi va rivojlanishini ta'minlash, nutqiy kompetensiyani o'stirish; yozma nutqda yuksak savodxonlik, adabiy til meyorlariga rioya etish, uslubiy rang-baranglikdan foydalana olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirish hamda dastlab tanish, keyin notanish matn ifodali o'qitilib, o'quvchidagi ko'nikma, malaka aniqlanadi. Shuningdek, miqdoriy

ko'rsatkich – o'qish tezligi, ongli va ravon o'qish, bir daqiqada nechta so'z o'qiy olishi ham belgilanadi.

Bolaning matn mazmunini to'liq o'qib olishi, qayta hikoyalashi, shuningdek, o'zgalar nutqini eshitib, tushunib olishi maqsad qilinadi.

Mazkur dasturdan o'rin olgan vatan mavzusidagi asarlar o'quvchilarni mamlakatimizning ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'rifiy hayoti va xalqimizning bunyodkorlik yo'lidagi olib borayotgan ishlari bilan tanishtirishga yordam beradi.

1-sinfning o'quv yili oxirida bolalar Vatan va uning tabiati, insoniy qadriyatlari haqida kichik-kichik asarlarni o'qiydilar.

2-sinfda shakl va mazmun jihatdan uncha murakkab bo'lmagan Vatan, ona tabiat, istiqloq, kishilarning hayoti va mehnati, axloqiy munosabatlar haqidagi asarlar bilan tanishadilar.

3- va 4-sinflar o'qish dasturida mavzular ko'lami ancha kengayadi.

Bu sinflarda o'qish darslarining kattagina qismi asarni o'qish va matn ustida ishlashga qaratiladi.

Darsda o'quvchilarning faolligini oshiradigan, tasavvurlarini boyitadigan usullardan foydalanish, asarlarni janr mazmunidan kelib chiqib, rollarga bo'lib o'qish, qahramonlar nomidan qayta hikoya qilish, qahramonning taqdiri haqidagi hikoyani davom ettirish, qiziqarli mavzularda og'zaki hikoya tuzdirish kabi ijobiy topshiriqlardan foydalanish kabi ishlar amalga oshiriladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim-tarbiya berishdagi muhim vazifalarning asosiy qismi o'qish darslarida amalga oshiriladi. Boshlang'ich sinf o'qish darslarining, ayniqsa birinchi sinfdagi o'qish darslarining maqsadi o'quvchilarda ongli, to'g'ri, ravon, tez va ifodali o'qish malakasini hosil qilishdir. O'qish darslari matematika, odobnoma va boshqa fanlarga doir mavzularda beriladigan bilimlarni, mustahkam o'qib olishlarida juda katta rol o'ynaydi, chunki bola to'g'ri, ongli ravon o'qisagina matn mazmunini yaxshi anglab oladi. O'qish darsining o'zaro mahkam bog'langan to'rt asosiy tarkibiy qismi bor. Ular quyidagilardan iborat: ongli o'qish, ifodali o'qish, to'g'ri o'qish va tez o'qish. Bu qismlar orasida ongli o'qish yetakchi o'rinda turadi.

Ongli o'qish jarayonida o'quvchilar quyidagilarga erisha olishlari kerak: o'qigan so'zlarining asl va ko'chma ma'nolarini, har bir gapning ma'nosini aytib bera olishlari, bo'limning mazmunini qisqacha bayon qilib bera olishlari, matnning to'liq mazmunini bayon qilib bera olishlari, o'qiganlariga nisbatan o'z munosabatlarini bildirishlari lozim. O'quvchida ifodali o'qish malakasini tarbiyalash uchun esa, uni o'qiganlarining ma'nosini to'xtamlarga rioya qilgan holda, so'z urg'ulariga ahamiyatli bo'lgan holda, o'rtacha ovozda ta'sirli o'qishga o'rgatish va hokazolar talab qilinadi.

To'g'ri o'qish malakasini o'stirish uchun shoshmasdan, harflarning o'rnini almashtirmasdan, so'z qo'shimchalarni to'liq holda orfoepiya qoidalariga rioya qilib o'qilishi lozim. O'qish

savodxonligini shakllantirish uchun o'quvchilarning ongli o'qishi katta ahamiyatga ega. Ongli o'qish - matnni to'la va aniq tushunib o'qishdir. Ongli o'qish yuzasidan qilinadigan ishlar o'quvchilarni o'qilayotgan matn mazmunini chuqur anglab olishga, mantiqiy fikrlashga o'rgatadi, ularning fikr va malakalarini kengaytiradi. Ongli o'qish malakasini oshirish maqsadida, darslik matnlari oxirida savol va topshiriqlar berilgan. Bu savol va topshiriqlar o'quvchilarni matn mazmunini qayta hikoya qilishga hamda o'qituvchining savollariga mustaqil ravishda javob qaytarishga va o'z hayotiy tajribalari asosida ijodiy so'zlab berishga o'rgatadi.

O'quvchilar matnni qismlarga bo'lib, unga mos sarlavha qo'yishga, har bir qism mazmunini ochuvchi rasmlar chizishga savollar topa bilishga ham asta sekin o'rgatilib boriladi. Avval hajmi kichik va mazmunan sodda so'ngra esa hajmi katta va mazmuni murakkabroq matnlar bilan ish olib boriladi.

O'qishning ongli bo'lishiga yordam beradigan vositalardan biri bu to'g'ri o'qishdir. O'qiganda xato qilmay, so'zlarni buzmay, tovush va bo'g'inlarni tushirib qoldirmay yoki o'rmini almashtirmasdan oxirgi bo'g'inlarni ya'ni qo'shimchalarni to'g'ri talaffuz etish, orfoepiya qoidalariga rioya qilish to'g'ri o'qishni ta'minlaydi. To'g'ri o'qish malakasini hosil qilish o'qishning hamma jarayonida olib boriladi. O'qish ongli bo'lsagina o'qish savodxonligi malakasi hosil bo'ladi.

O'qish jarayonida bolalarni doimo o'z-o'zini kuzatib borishga o'rgatish, xatosiz, tez va to'g'ri o'qishga intilish hissiyotini paydo qilish, ayniqsa birinchi sinfdagi o'qish darslarida alohida ahamiyat kasb etadi

O'qish texnikasi ongli, ravon o'qishga bog'liqdir. O'qish texnikasini shakllantirishga dastlab, ko'p bo'g'inli va imlosi qiyin so'zlarni matndan tashqarida bo'g'inga bo'lib o'qish yordamida erishiladi. O'qish tezligini oshirish bosma va yozma harflar bilan yozilgan so'z va gaplarni ovoz chiqarib o'qishni, xor bo'lib o'qishni, ichda o'qishni, matnlarni rollarga bo'lib o'qishni ko'proq mashq qildirish yo'li bilan ta'minlanadi. Bola qancha ko'p o'qisa, o'qish tezligi shuncha ortib boradi.

O'qish darsida berilgan bilimlar bolaning sinfdan tashqari vaqtlarda ko'proq kitob o'qishini yo'lga qo'yish ya'ni mustaqil o'qish ko'nikmalarini shakllantirish bilan chuqurlashtiriladi. O'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirish uchun dars davomida quyidagi ishlar amalga oshirilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

O'qituvchi dars boshlangunga qadar doskaga bugun o'qiladigan matndagi ayrim gap va so'zlarni bosma harflar bilan yozib, ustini vaqtincha yopib qo'yadi. O'quvchilar kitoblarini ochib bugungi o'qiladigan matnni ko'zdan kechiradilar va doskada yozilgan so'z yoki gapni matndan tez topishga harakat qiladilar.

Partalarga avvaldan savol yoki topshiriq yozilgan kartochkalar tarqatiladi. O'qituvchining ruxsati bilan bolalar kartochkalarda yozilgan savol - topshiriqlarni o'qiydilar va matn ichidan shu savol topshiriqqa mos javob izlaydilar.

"O'qish bo'yicha turli musobaqalar" ni o'tkazish bolalarga alohida huzur bag'ishlaydi. Bunda har qaysi bolaning matnini bir vaqtda o'qishni boshlashi, matnini oxirigacha ma'lum vaqtda ichlarida o'qib tugatish lozimligi aytiladi. Birinchi bo'lib o'qib bo'lgan bolalar belgilab boriladi va o'qiganlarini og'zaki gapirib berishga tayyorlanib o'tiradi. Musobaqada g'olib chiqqanlar yulduzcha bilan taqdirlanadi. Yoki "Davom ettir" usuli dan foydalanib, matnini qayta hikoyalashga o'rgatish mumkin.

Ifodali o'qish - so'zlarni to'g'ri talaffuz qilib, asar mazmunini tushunib, asarda ifoda etilgan his-tuyg'uni, qahramonlarning ichki kechinmalarini, ruhiy kayfiyatlarini anglab o'qish demakdir. Bolalar ta'sirchan bo'ladi. O'qituvchi asarni his-hayajon va emotsiya bilan hikoya qilib berishi, uning bolalarga chuqur ta'sir etishiga erishishi, ayrim hollarda yodlarida yaxshi saqlab qolishlariga muvaffaq bo'lishi, asar mazmuni va unda ishtirok etuvchilarning ishlari ular uchun xuddi hayot qoidasidek tuyuladi. Asar mazmunini o'quvchilarga to'la anglatish uchun o'qituvchining o'zi uni ifodali o'qish va hikoya qilib berishga puxta tayyorgarlik ko'rish zarur.

Ifodali o'qish ongli o'qishning ko'rsatkichidir, chunki matnning ma'nosini anglab o'qiy olgan o'quvchi, albatta, ifodali o'qish malakalarini ham egallagan bo'ladi. Ongli o'qish ifodali o'qish malakalarini o'stirish va mustahkamlashga yordam beradi. Ongli, to'g'ri va ravon o'qish malakasi hosil qilingan sari, ta'sirli o'qish malakasi ham o'sib boradi. Ta'sirli o'qish o'quvchida his - tuyg'u uyg'otishga, voqea hodisalarni tasavvur etishga, estetik zavq bag'ishlashga xizmat qiladi.

Mustaqil o'qish – bu o'quvchining o'qituvchi yordamisiz axborotni o'zlashtirishga, uni qayta ishlashga va yangi bilim olishga qaratilgan faoliyatidir.

Xulosa qiladigan bo'lsak, o'quvchilarda mustaqil o'qish ko'nikmasini shakllantirish – ularning shaxsiy va intellektual rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Bu borada o'qituvchining to'g'ri metodik yondashuvi, doimiy qo'llab-quvvatlovi va ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanishi katta ahamiyat kasb etadi. Mustaqil o'qish ko'nikmasi rivojlangan o'quvchi kelgusida ham o'zi uchun axborotni izlab topishga va uni samarali qo'llashga qodir bo'ladi.

Foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent.: "O'zbekiston", 2021.
2. Shaxmuradova D. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini anglash va tushunish darajalarini baholashning metodikasini takomillashtirish: o'quv qo'llanma. – Qarshi.: "Big makro world" MCHJ. 2013. -130 b.
3. U.B.Aydarova. O'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 2-sinf uchun darslik. –Toshkent: "Novda Edutainment" nashriyoti, 2023.
4. M.E.Toirova. O'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinf uchun darslik. –Toshkent: "Novda Edutainment" nashriyoti, 2023.

5. www.uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining rasmiy veb sayti

YOSHLARDA KREATIV KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISHDA MUTOLAANING O'RNI

Xasanova Gulnora Chorshanbiyevna,

Qashqadaryo VPMM "Amaliy va ijtimoiy fanlarni
o'qitish metodikasi" kafedrası katta o'qituvchisi. Tel: 919601774

Annotatsiya: *ushbu maqolada o'quvchilarda ijobiy his-tuyg'u va ijodkorlikni rivojlantirishda mutolaaning ahamiyati haqida fikrlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *mutolaa, badiiy adabiyotlar, his-tuyg'ular, ijodiy fikr va ko'nikmalar.*

Аннотация: *v dannoy stat'ye predstavleny predstavleniya o znachenii chteniya v razvitii polojitel'nykh emotsiy i tvorcheskikh sposobnostey uchashchikhsya.*

Ключевые слова: *chteniye, khudojestvennaya literatura, emotsii, tvorcheskoye myshleniye i navyki.*

Abstract: *this article presents ideas about the importance of reading in the development of positive emotions and creative abilities of students.*

Keywords: *reading, fiction, emotions, creative thinking and skills.*

Bugungi kunda yurtimizda qadriyatlarni qayta tiklash, ma'naviyatni, milliy g'ururni yuksaltirish, adabiyot va san'atni ma'anaviyatning negizi sifatida rivoj toptirish, erkin fikr, ezgu so'z va xayrli amallarga bosh bo'lish davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan birini tashkil qilib kelmoqda.

Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev qat'iyat bilan "Havas qilsa arziydigan ulug' ajdodlarimiz bor. Havas qilsa arziydigan beqiyos boyliklarimiz bor. Va men ishonaman, nasib etsa, havas qilsa arziydigan buyuk kelajagimiz, buyuk adabiyotimiz va san'atimiz ham albatta bo'ladi", deb ta'kidlagan edi.

Jahon madaniyatiga munosib hissa qo'shgan ajdodlarimiz erishgan yutuqlarning sababi ham kitob mutolaasidir. Madaniy-tarixiy davomiylik va vorisiylik jarayonlarida odamlar o'rtasidagi, ularni hozirgi kuni bilan o'tmishi hamda kelajagi o'rtasidagi aloqadorlikni ta'minlashda kitob va kutubxona benazir vosita, avlodlar va ajdodlar ma'naviy aloqasining uzviy bo'g'inidir. Ijtimoiy muloqot usuli sifatida kitob, uni saqlash va mutolaa qilish jarayonlarini ta'minlovchi axborot-kutubxona - shaxsni tarbiyalash, uning tafakkurini o'stirish, shaxsning fikrlash tarzini shakllantirish, kasbga yo'naltirish va uning erkin shaxs bo'lib voyaga yetishida katta ahamiyatga ega.

Yetuk badiiy asarlarni targ'ib qilish, yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalash va unda yuksak ma'naviy fazilatlar, pok insoniy tuyg'ularni shakllantirishda ziyo maskanlarining o'rni nihoyatda yuksakdir. Bugungi avlod ulug' ajdodlarimiz yaratgan buyuk asarlardan qay darajada boxabar bo'lmoqda? Bu savol qo'yilgani hamon hayolimizga kitob mutolaasi keladi. Aslida kitobsiz dunyoni tasavvur qilish qiyin. Insoniyat erishgan barcha yutuqlarning ildizi kitobga borib taqaladi.

O'quvchi yoshlar tarixiy xotirasining shakllanishi, uning rivojlanib borishida mutolaaning o'rni beqiyosdir. Sababi, kitob o'qish, mutolaa qilish azal-azaldan shaxsning dunyoqarashi, tasavvur va tarixiy xotirasining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etib kelgan. Hozirgi axborot globallashuvi davrida mutolaaning o'rni shu qadar muhimki, turli axborotlarni qabul qilish, ularni tahlil etish, kerakli jihatlaridan samarali foydalanish alohida mahorat talab etadi. Mutolaa jarayonida o'quvchining olgan bilim va ko'nikmasi uning xotirasida mujassamlashadi.

O'zbek tili dunyoni hayratga solgan, durdona asarlar yaratilgan noyob til, bebaho madaniy yodgorlik, ajdodlar va avlodlarni birlashtirib turgan muqaddas hazinadir. "Devonu lug'otit turk", "Qutadg'u bilig", "Xamsa", "Boburnoma", "Alpomish", "Go'ro'g'li", "O'g'uznoma" kabi olis tariximizda yaratilgan ushbu asarlarimizni o'qigan borki, ulardagi chuqur ma'no, so'z ohanglaridan olamjahon ruhiy quvvat oladi. Bunday nodir asarlarni o'qish inson tafakkuri, badiiy didi va estetikasini boyitadi. O'quvchilar mutolaa jarayonida ijtimoiy-siyosiy bilimlarini kengaytiradilar, estetik did va badiiy saviyalarni o'stiradi. Mutolaa madaniyatining muhimligi shunda ham ko'rinadiki, yozma badiiy va ilmiy adabiyotlarni chuqur o'rgangan shaxsda ijodiy fikr zaruriy tarzda shakllanadi. Chunki, badiiy yoki ilmiy asarni o'qiyotgan shaxs o'sha asardagi manzara va jarayonlarni intellektual salohiyati yordamida qaytadan tiklaydi. Bu esa, badiiy yoki ilmiy asar muallifining ijodiy jarayonini boshdan qayta kechirishdir. Asar muallifining ijodiy jarayonini qayta kechirish esa, kitobxonda ijodiy fikr va ko'nikmalarni shakllantiradi. Mutolaa jarayonida kitobxonning ma'naviy dunyosi yangi taassurotlar bilan boyiydi. Bu taassurotlar kitobxonning his-tuyg'ulari, bilimlari bilan o'zaro ta'sirga kirishib, dunyo haqidagi timsollari, manzaralar, g'oyalarning ulkan qorishmasini shakllantiradi. Mutolaa jarayonida kitobxon tasavvurida kitobdan olinayotgan bilim va taassurotlar natijasida analogiyalar, xayollar, orzular, g'oyalar shakllanadi. Bularning bari mutolaa jarayonida yuz berayotgan ijodiylikning turli qirralaridir.

Badiiy adabiyot bola ruhiyatini o'stiradi, bolalik his-tuyg'ularini tarbiyalaydi. Bolalar dunyoda ro'y berayotgan voqea va hodisalar, yangiliklar, kashfiyotlar, innovatsiyalarga oid axborotlarni o'qiydi, tahlil qiladi, o'ziga singdirib oladi va shu asosda tarbiyalanib boradi. Bunday nashrlar asosan kutubxonalarda jamlanadi va kitobxonlarga targ'ibot qilinadi hamda yetkazib beriladi. Bu ancha murakkab jarayon bo'lib, kutubxonada o'ziga xos shakl va usullar ishlab chiqilganki, uni yaxshi biladigan, mukammal o'zlashtirgan kutubxonachigina haqiqiy kitobxonni tarbiyalay oladi.

Har bir kutubxona xodimi o'quvchilarning kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini shakllantirishga ijodiy yondashgan holda, faoliyatiga yangi kutubxonachilik uslublarini joriy etib, bosqichma-bosqich amalga oshirishi bugungi kun talabi hisoblanadi. Ayniqsa, ta'lim muassasasi kutubxonachilari kitob targ'iboti, kitobxonlikka o'rgatishni maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlashlari maqsadga muvofiqdir. Chunki kichik yoshdagi bolajonlar juda qiziquvchan, sersavol

bo'lib, ular doimo nimalarnidir bilishga, o'rganishga, birinchi bo'lishga oshiqadilar. Albatta, ularning savollariga javob berish barchamizning asosiy vazifamizdir.

Bu vazifani bajarish bolajonlarning kamol topishida boshlang'ich qadam bo'lib hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida kitob targ'ibotini tashkil qilishda bolalarning yoshi va qiziqishiga qarab ko'chma kutubxonalar tashkil qilish lozim. Ertaklar, hikoyalar va masallar o'qib berish, hikoya qilish, teatrlashtirilgan tomoshalar uyushtirish, ko'rganlari asosida rasmlar chizish mashg'ulotlarini o'tkazish, diafilmlar, diapozitivlar orqali asar qahramonlari va asar haqida tushunchalar berish, ketma-ket mazmunni o'zida mujassam etgan hikoya qilishga mo'ljallangan rasmlardan foydalanish, tez aytish, topishmoqlar yod oldirish kabi bir qancha xizmat turlaridan foydalanish mumkin. Bu kabi kutubxonachilik xizmat turlari bolajonlarning idrok etishi, fikrlashi, og'zaki nutqi, dunyoqarashini shakllantirish uchun xizmat qiladi. Maktablarda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun "badiiy mutolaa" darslarini tashkil etish maqsadga muvofiq. Bu usul bolalarning badiiy adabiyotga, kitobga bo'lgan qiziqishini o'rganishida, dunyoqarashini kengaytirishida, nutq va mutolaa madaniyatini shakllantirishda yordam beradi.

Xulosa o'rinda shuni aytish mumkinki, insonning aql-zakovati, bilimlarini saqlash hamda keng yoyishning eng mukammal quroli bo'lgan kitob shaxsning har tomonlama yuksalishiga va ijtimoiy taraqqiyotiga yordam beradi, u har bir kishiga insoniyat erishgan yutuqlarni bilish imkonini beradi, bu bilan xalqlar o'rtasidagi hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu esa chinahkam va barqaror tinchlikni o'rnatish uchun zaruriy shart-sharoitdir. Darhaqiqat, yosh avlodni intellektual jihatdan rivojlantirish, ularda kitobxonlik madaniyatini qaror toptirish ularning ma'naviyatini go'zal bo'lishiga poydevordir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Davlatov S.X, Nosirov O', Berdiyeva Z., O'rozov A., Kutubxonashunoslik. Toshkent - 2020. 432 b.
2. Teshaboyeva U. Yangi tizim yoshlarda mutolaa madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiladi. // jur. Kutubxona.uz №2 (49), 2019.
3. Yuldashev I., O'. Nosirov. Kutubxona - axborot xizmati: nazariyasi va amaliyoti. - Toshkent, 2020. 360 b.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI FAVQULOTDA VAZIYATLARDA TO'G'RI QARORLAR QABUL QILISHGA O'RGATISH **Xolmatova Guzal Islomovna**

(Axborot texnologiyalari va menejment universiteti)

gozalxolmatova2@gmail.com

Annotatsiya. *Boshlang'ich sinf o'quvchilarini favqulodda vaziyatlarda (tabiiy ofatlar, yong'inlar, texnogen hodisalar va boshqalar) to'g'ri qarorlar qabul qilishga o'rgatishning zaruriyati va usullari yoritilgan. O'quvchilarga xavfsizlik madaniyatini shakllantirish, tezkor va ongli harakat*

qilish, shuningdek, hayotini asrashga doir ko'nikmalarni singdirish asosiy maqsad qilib olingan. Maqolada yosh bolalar psixologiyasi, ularning axborotni qabul qilish xususiyatlari, ta'lim-tarbiya jarayonida interfaol metodlardan foydalanish yo'llari ko'rib chiqilgan. O'quvchilarning hayotiy vaziyatlarda mustaqil va oqilona fikr yuritish qobiliyatini rivojlantirish orqali ularni favqulodda holatlarga tayyorlash muhimligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Favqulodda vaziyat, xavfli tabiiy hodisa, tabiiy ofat, interaktiv metodlar, o't o'chiruvchilar, politsiya xodimlari, tibbiyot xodimlari.

Annotation. The need and methods of training elementary students to make the right decisions in emergencies (natural disasters, fires, man-made phenomena, etc. The main goal is to instill in students the skills to form a culture of security, to act quickly and consciously, as well as to preserve their lives. The article examines the psychology of young children, their features of receiving information, ways of using interactive methods in the educational process. It is emphasized that it is important to prepare students for emergencies by developing the ability to think independently and rationally in life situations.

Keywords: emergency, dangerous natural phenomenon, natural disaster, interactive methods, firefighters, police officers, medical personnel.

Аннотация. Освещаются необходимость и методы обучения младших школьников правильному принятию решений в чрезвычайных ситуациях (стихийные бедствия, пожары, техногенные явления и др.). Основной целью было привить учащимся навыки формирования культуры безопасности, умения действовать быстро и осознанно, а также беречь свою жизнь. В статье рассматривается психология детей раннего возраста, особенности их восприятия информации, способы использования интерактивных методов в учебно-воспитательном процессе. Подчеркивается важность подготовки учащихся к чрезвычайным ситуациям путем развития у них способности самостоятельно и рационально мыслить в жизненных ситуациях.

Ключевые слова: чрезвычайная ситуация, опасное природное явление, стихийное бедствие, интерактивные методы, пожарные, полицейские, медицинские работники.

Favqulodda vaziyat – odamlar qurbon bo'lishi, ularning sog'ligi yoki atrof tabiiy muhitga zarar yetishi, jiddiy moddiy talofatlar keltirib chiqarishi hamda odamlar hayot faoliyati sharoiti izdan chiqishiga olib kelgan yoki olib kelishi mumkin bo'lgan avariya, halokat, xavfli tabiiy hodisa yoki boshqa tabiiy ofat natijasida muayyan hududda yuzaga kelgan vaziyat.

Har bir favqulodda vaziyat ro'y berish joyi, sababi, ko'lami, u bilan bog'liq bo'lgan moddiy zarar va boshqa xususiyatlari bilan ajralib turadi.

Favqulodda vaziyatlar (FV) turli holatlarda yuzaga kelishi mumkin. Ular odamlar va jamiyat uchun jiddiy xavf tug'diradi va ularni tezda bartaraf etish zarur. Favqulodda vaziyatlar turlicha

bo'lishi mumkin, ular quyidagi asosiy toifalarga bo'linadi: Tabiiy ofatlar: Yer silkinishi (zilzila), Ko'chkilar (qor, tuproq siljish), To'fon va yomg'ir (sel), Olovli jazirama (issiqlik to'liqlari), Tog'larni suv bosishi (ko'l bo'yida suvning ko'tarilishi), yong'inlar kabi .

O'quvchilarni favqulodda vaziyatlarga tayyorlashda quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratish muhim:

-Vaziyatni anglash: O'quvchilarga favqulodda vaziyatlarning turlarini tushuntirish, ularning xavfini va oqibatlarini tushuntirish.

-Favqulodda xatti-harakatlar: Har bir vaziyat uchun nima qilish kerakligini o'rgatish (masalan, yong'in bo'lsa, xavfsiz joyga chiqish, zilzila bo'lsa, himoya olish).

-Maxfiylik va xavfsizlik: O'quvchilarga xavfsizlik belgilari, telefon orqali yordam so'rash, boshqalar bilan muloqot qilishni o'rgatish.

-Mashqlar: O'quvchilarni turli xil favqulodda vaziyatlarga tayyorlash uchun simulyatsiyalar yoki mashqlar tashkil qilish.

Bu orqali o'quvchilar favqulodda vaziyatlarda qanday harakat qilishni va o'zlarini qanday himoya qilishni o'rganadilar.

O'quvchilarga favqulodda vaziyatlar bo'yicha bilim va ko'nikmalarni o'rgatish, ularni xavfsiz tarzda yashashga va favqulodda vaziyatlarga to'g'ri reaksiya bildirishga tayyorlashda juda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon o'quvchilarning favqulodda vaziyatlar yuzaga kelganida tez va samarali qarorlar qabul qilishlariga yordam beradi.

O'quvchilarga favqulodda vaziyatlar bo'yicha bilim va ko'nikmalarni o'rgatishning samarali metodlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Darslar va ta'lim materiallari: Boshlang'ich sinf o'quvchilariga tarbiya darslarida favqulodda vaziyatlar turlari, ularning xavflari va qanday harakat qilish kerakligini tushuntiradigan darslar tashkil etish va mavzularni sodda va tushunarli tarzda bayon etish kerak.

Kitoblar va ko'rgazmalar: Favqulodda vaziyatlar bo'yicha o'quv materiallarini va ko'rgazmalarni taqdim etish lozim. Masalan, yong'in va zilzila holatlarida qanday harakat qilish kerakligini tasvirovchi plakatlar va video materiallar burchagi bo'lishi shart.

Tezkor qo'llanmalar: Har bir favqulodda vaziyat bo'yicha qadam-baqadam qo'llanmalar yaratish va ularni o'quvchilarga tarqatish boshlang'ich sinf o'quvchilariga favqulotda vaziyatlarda to'g'ri harakat qilishda yanada yaxshi yordam beradi. Masalan, zilzila va yong'inida qanday xatti-harakat qilishni tushuntiruvchi kitobchalar kabi.

Amaliy mashqlar va simulyatsiyalar: O'quvchilarni favqulodda vaziyatlarda qanday harakat qilishni o'rgatish uchun simulyatsiyalarni o'tkazish. Masalan, zilzila yoki yong'in sodir bo'lganda bajariladigan mashqlarini ko'rsatish orqali o'quvchilarga xavfsiz joylarga qanday tezkor chiqishni o'rgatish. Sinfda yoki maktabda evakuatsiya mashqlarini amalga oshirish natijasida o'quvchilarni

xavfsiz tarzda tashqariga chiqish, xavfsiz joyga yig'ilish va boshqa zarur harakatlarni ko'rsata olish, qachon telefon orqali favqulodda xizmatlar bilan bog'lanish kerakligini, qanday qilib o'zini va boshqalarni xavfsiz joyga olib borishni amalda bajara olishi lozim bo'ladi.

Interaktiv metodlar: Raqamli o'quv vositalari va o'yinlar: Interaktiv metodlar, ayniqsa raqamli o'quv vositalari va o'yinlar yordamida ta'limni yanada samarali va qiziqarli qilish imkoniyatini yaratadi. Favqulodda vaziyatlar bo'yicha mobil ilovalar, kompyuter o'yinlari yoki onlayn simulyatsiyalar orqali o'quvchilarga bilimlarni interaktiv tarzda berish usullari bir nechta foydali afzalliklarga ega:

Realistik vaziyatlarni simulyatsiya qilish: Mobil ilovalar yoki kompyuter o'yinlari orqali o'quvchilar real hayotdagi favqulodda vaziyatlarni (masalan, yong'in, zilzila, avariya, tabiiy ofatlar) o'rganishlari mumkin. Simulyatsiyalar orqali o'quvchilar o'zlarini turli holatlarda sinab ko'rishlari, shoshilinch qarorlar qabul qilishlari va xavfli vaziyatlarda qanday harakat qilishlarini amalda ko'rishlari mumkin.

Qiziqarli ta'lim: O'yinlar va ilovalar o'quvchilarni jalb qilish va ularning diqqatini uzoq vaqt davomida saqlab turish uchun qiziqarli va interaktiv shaklda ta'lim berish imkonini yaratadi. Gamifikatsiya (o'yin elementlarini ta'limga kiritish) orqali o'quvchilar o'rganishga yanada qiziqish bilan yondashadilar.

Xatoliklardan o'rganish: Interaktiv simulyatsiyalar o'quvchilarga xatoliklarni amalga oshirish imkoniyatini beradi va ular xatolardan o'rganadilar. Masalan, favqulodda vaziyatda noto'g'ri qarorlar qabul qilish o'quvchini sinovdan o'tkazadi va to'g'ri qarorlarni topishga yordam beradi.

Jamoaviy va individual o'qish: Bu usullarni jamoaviy yoki individual tarzda ishlatish mumkin. Masalan, o'quvchilarni birgalikda ishlashga undaydigan jamoaviy simulyatsiyalar va o'yinlar yaratish mumkin. Bu esa ham jamoaviy ish ko'nikmalarini rivojlantiradi, ham individual yondashuvni qo'llash imkonini beradi.

Aloqa va interaktivlik: Raqamli vositalar orqali o'quvchilar o'zaro muloqot qilishlari, maslahatlar olishlari va fikr almashishlari mumkin. Bu, ayniqsa, onlayn kurslar va simulyatsiyalar uchun muhimdir.

Tezkor fikrlar va qarorlar qabul qilish: Favqulodda vaziyatlar bo'yicha o'yinlar va simulyatsiyalar tezkor fikr va qarorlar qabul qilishni talab qiladi. Bu o'quvchilarda tez va samarali qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Misollar:

Mobil ilovalar: Masalan, "First Aid - American Red Cross" kabi ilovalar, foydalanuvchiga favqulodda vaziyatlarda yordam berish bo'yicha interaktiv ko'rsatmalar beradi.

Onlayn simulyatsiyalar: Virtual laboratoriyalar yoki favqulodda vaziyatlar bilan bog‘liq treninglar, masalan, “SimCity” yoki “Civilization” kabi o‘yinlar, o‘quvchilarga turli muammolarni hal qilishda yordam beradi.

Bunday interaktiv metodlar o‘quvchilarning o‘rgangan bilimlarini amalda qo‘llash imkonini yaratadi va ta’lim jarayonini samarali qilishda muhim rol o‘ynaydi.

Video materiallar va animatsiyalar: O‘quvchilarga favqulodda vaziyatlar yuzaga kelganda qanday harakat qilish kerakligini ko‘rsatuvchi videolar yoki animatsiyalarni tomosha qilish. Bu vizual yondashuv o‘quvchilarga osonroq tushunishga yordam beradi.

Jamoaviy va guruhli ishlar: Jamoa mashqlari: O‘quvchilarni guruhlariga bo‘lib, birgalikda favqulodda vaziyatlar yuzasidan amaliy mashqlar o‘tkazish. Masalan, o‘quvchilarni birgalikda qutqaruv ishlari yoki evakuatsiya rejasini amalga oshirishga tayyorlash kerak bo‘ladi.

Tartibni saqlash va liderlik ko‘nikmalarini rivojlantirish: Jamoa ishlarida liderlarni belgilash va boshqalarga yordam ko‘rsatishni o‘rgatish. Bu o‘quvchilarga favqulodda vaziyatlarda boshqalarni yo‘naltirish va ularga yordam berish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Psixologik tayyorgarlik: Stressni boshqarish: Favqulodda vaziyatlarda o‘quvchilarni stressni boshqarishga o‘rgatish. O‘quvchilarga tinchlanish, fikrlarini jamlash va vaziyatni tahlil qilishni o‘rgatish. Bu ko‘nikmalar favqulodda vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishda yordam beradi.

Maxsus mutaxassislar bilan ishlash: Favqulodda vaziyatlarda yordam ko‘rsata oladigan mutaxassislarni, masalan, o‘t o‘chiruvchilar, politsiya xodimlari, tibbiyot xodimlari va boshqalarni o‘quvchilarga tanishtirish. Ular o‘quvchilarga qanday xavfsiz bo‘lish, yordam chaqirish va favqulodda vaziyatlarda qanday harakat qilish kerakligini tushuntirishi mumkin. O‘quvchilarga qaysi vaziyatlarda bu xizmatlar bilan bog‘lanish kerakligini tushuntirish.

Rasmiy tekshiruvlar va sinovlar: Favqulodda vaziyatlar bo‘yicha testlar: O‘quvchilarning bilimini tekshirish uchun testlar va savollarni o‘tkazish. Bu ularning o‘rganganlarini qanchalik yaxshi anglashlarini aniqlashga yordam beradi.

Xulosa: O‘quvchilarga favqulodda vaziyatlar bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarni o‘rgatish, ularning xavfsizligini ta’minlashda va favqulodda vaziyatlarda samarali harakat qilishda muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilarni nazariy bilimlar bilan birga amaliy mashqlar, interaktiv o‘quv metodlari va psixologik tayyorgarlik orqali tayyorlash, ularni har qanday favqulodda vaziyatda o‘zini tutishni o‘rgatish uchun samarali bo‘ladi. Hozirgi kunning eng muhim vazifalaridan biri favqulodda vaziyatlar, talofatlar, avariya, falokatlar va turli-tuman ofatlarning hosil bo‘lishi va rivojlanishini bashoratlash, oldindan davlat organlari va aholini yaqinlashib kelayotgan ofatdan ogoh etishdan iboratdir. Favqulodda holatlar va ularning turlari, unga olib keluvchi barcha sabablarni puxta bilish, favqulodda holatlarni oldini olish haqida ma’lumot va tushunchalarni boshlang‘ich sinf 3-4 sinf o‘quvchilariga tarbiya darslarida berib borish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yormatov G'.Y. va boshqalar. Hayot faoliyati xavfsizligi. –T.: “Aloqachi”, 2009 2.
- Yormatov G'. Y. va boshqalar. Hayot faoliyati xavfsizligi. O'quv qo'llanma. -T.: 2005.
3. Nigmatov I., Tojiev M. X. "Favqulodda vaziyatlar va fuqaro muhofazasi" Darslik.-T.: Iqtisod-moliya. 2011.
4. Zyazina T.V. Hayot xavfsizligini o'rgatish nazariyasi va usullari: o'quv qo'llanma. T.V. Zyazina, A.I. Grigoryev. - Voronej: VGPU, 2006. - 136
5. Abaskalova N.P. Maktabda hayot xavfsizligi asoslarini o'qitish metodikasi / N. P. Abaskalova, L. A. Akimova, S. V. Petrov. Novosibirsk: ARTA, 2011. 302 p.
6. Xolmatova, G. 2023. DUNYO ZAMONAVIY TA'LIMIDA MUSTAQIL O'QUV FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI. Interpretation and researches. 1, 1 (июн. 2023).
7. Islamovna, K.G. 2025. Preparing Elementary Students for Emergencies – As a Pedagogical Problem. Spanish Journal of Innovation and Integrity. 40, (Mar. 2025), 169–172.
8. Islamovna, K.G. and Normamatovna, H.N. 2025. Enhancing Students' Creative Thinking through International Studies Assignments. Spanish Journal of Innovation and Integrity. 38, (Jan. 2025), 217–221.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA XXI ASR KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Shaxmuradova Diljaxon Almardanovna

ATMU dotsenti pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)

Yusupova Ruxshona ATMU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi II bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish, bunday ko'nikmalarni shakllantirishda kompyuter texnologiyalarining o'рни va ahamiyati haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, ta'lim to'g'risidagi qonun, boshlang'ich sinf, kompyuter kursi, kompyuter texnologiyasi, axborot texnologiyalari.

Аннотация: В статье представлена информация о формировании навыков XXI века у учащихся начальной школы, а также о роли и значении компьютерных технологий в формировании таких навыков.

Ключевые слова: система образования, образовательное право, начальная школа, компьютерный курс, компьютерные технологии, информационные технологии.

Abstract: The article presents information on the formation of 21st century skills in primary school students, as well as the role and importance of computer technology in the formation of such skills.

Keywords: education system, educational law, primary school, computer course, computer technology, information technology.

XXI asr – tezkor axborot, raqamli texnologiyalar, global raqobat va ijtimoiy o'zgarishlar davridir. Bunday sharoitda insondan nafaqat chuqur bilim, balki yangi muammolarga moslashish, tanqidiy fikrlash, samarali muloqot, ijodkorlik va hamkorlikda ishlash kabi muhim ko'nikmalar talab etiladi. Ushbu ko'nikmalarni shakllantirish esa ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biriga aylangan. Ayniqsa, bu jarayonni boshlang'ich ta'lim bosqichidan boshlash muhim hisoblanadi.

XXI asrda muvaffaqiyatli bo'lish uchun faqat akademik bilimlar yetarli emas. O'quvchilarda muhim hayotiy va ijtimoiy ko'nikmalarni ham shakllantirish zarur.

XXI asr ko'nikmalari – bu bugungi bo'lajak kadrlar axborot asrida o'z martabalarida muvaffaqiyatga erishishlari kerak bo'lgan 12 ta qobiliyatdir. Bular: tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik, aloqa, axborot savodxonligi, media savodxonligi, texnologiya savodxonligi, moslashuvchanlik, yetakchilik, tashabbuskorlik, samaradorlik, ijtimoiy ko'nikmalar.

XXI asr ko'nikmalarining har biri uchta toifadan biriga bo'lingan: ta'limiy ko'nikmalar; savodxonlik ko'nikmalari; hayotiy ko'nikmalar.

Ta'limiy ko'nikmalar (4K) o'quvchilarga zamonaviy ish muhitiga moslashish va yaxshilash uchun zarur bo'lgan aqliy jarayonlar haqida o'rgatadi.

Savodxonlik ko'nikmalari (IMT) o'quvchilar faktlarni, ma'lumotlarni va texnologiyalarni qanday ajrata olishlariga qaratilgan. Ishonchli manbalar va faktik ma'lumotlarni aniqlashga katta e'tibor qaratilib, uni internetni to'ldirib borayotgan noto'g'ri ma'lumotlardan ajratib turadi.

Hayotiy ko'nikmalar (FLIPS) o'quvchilarning kundalik hayotining nomoddiy elementlarini ko'rib chiqadi. Bu nomoddiy elementlar ham shaxsiy, ham kasbiy fazilatlarga qaratilgan.

Umuman olganda, bu ko'nikmalar o'quvchilarning kelajakdagi karerasiga hissa qo'shadigan XXI asrning o'n ikki ko'nikmalarini qamrab oladi. Bu martabaga tayyorlik ko'nikmalarining to'liq nazorat ro'yxati emas, lekin ular XXI asr ko'nikmalariga mos keladigan karera (martaba)ga tayyorgarlik ko'nikmalaridir.

4K – XXI asrning eng mashhur qobiliyatlari hisoblanadi. Bu ko'nikmalar, shuningdek, o'rganish qobiliyatlari deb ataladi. Ular, shuningdek, shaxsning martaba intilishlariga qarab, ahamiyati jihatidan farq qiladi. XXI asrning 4K ko'nikmalari quyidagilardir:

Tanqidiy fikrlash: muammolarga yechim topish.

Ijodkorlik: cheksiz fikrlash.

Hamkorlik: boshqalar bilan ishlash.

Muloqot: boshqalar bilan gaplashish, ular bilan munosabat va aloqaga kirisha olish.

Tanqidiy fikrlash (ingl. critical thinking) – narsa va hodisalarni oqilona xulosalar chiqarish bilan tahlil qilishda foydalaniladigan va asoslangan baholar, talqinlar berishga, shuningdek, olingan

natijalarni vaziyatlar va muammolarga qo'llash imkonini beradigan mulohazalar tizimi. Umumiy ma'noda tanqidiy fikrlash deganda tanqiddan oldingi fikrlashdan ko'ra yuqoriroq darajada fikrlash ko'zda tutiladi.

Kreativlik tushunchasi (lot., ing. «create» – yaratish, «creative» yaratuvchi, ijodkor) ingliz tilidan tarjima qilganda ijod ma'nosini anglatadi. Haqiqattan esa yangi, original (o'ziga xos) yanada sayqallangan moddiy va ma'naviy bog'liqliklarni yaratishdir. Kreativlikni ijodga intilish, hayotga ijodiy yondashish, o'ziga doimiy tanqidiy nazar solish va tahlil etish deyish mumkin. Hozirgi zamon psixologiya va pedagogika lug'atlariga asosanib o'qituvchining kreativligiga uning fikridagi, muloqotdagi, alohida faoliyat turidagi ijodiy yondashish, bilish darajasi deb ta'rif berish mumkin.

Kommunikativlik – shaxslararo muloqot madaniyatiga ega bo'lish, bolani tinglash va eshitish qobiliyati, muomalaga kirisha olish va aloqa o'rnatish, axborot tuplash, turli ijtimoiy munosabatlar o'rnatish va rivojlantirish, bolaning verbal va noverbal xulq-atvorini kuzatish. Kommunikativ kompetensiya — o'quvchilarda guruhlarda va jamoalarda ijodiy ishlay olish, hamkorlik qila olish. O'quvchilarning bilim, ko'nikma, malakalari va kompetentlilik darajalarini shakllantirish bo'yicha tarix fani ta'limi maqsadlarini va baholash mezonlarini aniqroq va yaqqolroq belgilovchi quyidagi tamoyillar belgilandi.

Kollaboratsiya (collaboration) – umumiy manfaatga birga erishish uchun ikki yoki undan ko'proq kishining sherikchiligi. Hamkorlik – bu umumiy maqsadlarga erishish uchun har qanday sohada ikki yoki undan ortiq tomonlarning (ham odamlar, ham tashkilotlar) birgalikdagi faoliyati jarayoni. *Kollaboratsiya* – o'quvchilarning jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirish, hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va o'zaro qo'llab-quvvatlash ko'nikmalarini shakllantirishga ko'maklashadi.

Hozirgi XXI asr - axborot texnologiyalari asrida barcha yo'nalish va sohalarga kompyuter texnologiyalari kirib bordi. Hayotimizni kompyutersiz tasavvur qilishimiz qiyin. Deyarli barcha hujjatli ishlarni kompyuterda bajaramiz, xoh u ma'lumot to'ldirish bo'lsin, xoh u ma'lumot almashish bo'lsin. Kompyuter texnologiyasidan foydalanishni o'sib kelayotgan yosh avlodga o'rgatish, ularda XXI asr ko'nikmalarini hosil qilish juda muhimdir. Buning uchun ularga maktab davridanoq, ayniqsa, boshlang'ich sinfda o'qiydigan vaqtidayoq kompyuter ilmlarini o'rgatish kerak.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga kompyuter kurslarini tashkil etish va ularga kompyuter bo'yicha fundament bilimlarni berish kelajakda kompyuterning kuchliroq bilimlarini o'rganishlariga yordam beradi. Bu esa boshlang'ich sinf o'quvchilarida XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishda juda muhim bosqich vazifasini o'taydi.

Kompyuterni yaxshi o'rgangan o'quvchi kelajakda ma'lumotlar almashish va hujjatlar bilan ishlashda hech qanday qiyinchilikka duch kelmaydi. Yosh avlodga boshlang'ich sinf paytidayoq kompyuter kurslarini boshlash va o'rgatish kelajakda barcha sohalar uchun yetuk kompyuterchi

kadrlarni tayyorlashda juda foydali hisoblanadi. Hattoki, ular ichidan kuchli dasturchilarni ham tayyorlashda fundament bilim vazifasini o'taydi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, boshlang'ich sinf o'quvchilariga nafaqat maktab darslarida, balki maktabdan keyingi kurslarda va uyda ham qo'shimcha darslarni tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Chunki endigina shakllanishni boshlagan yosh avlod bunday o'quv kurslarini yaxshi o'zlashtirish qobiliyatiga egadir. Bu esa ularda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish — ularning kelajak hayoti, ta'limi va kasbiy yo'nalishiga kuchli zamin yaratadi. Buning uchun o'qituvchi zamonaviy metod va texnologiyalarni puxta o'zlashtirgan, o'quvchilarning shaxsiy rivojiga yo'naltirilgan yondashuvni tanlagan bo'lishi lozim. Shunday yondashuvgina yosh avlodni raqobatbardosh, faol va erkin fikrlaydigan insonlar qilib tarbiyalay oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637.
2. Abdullayev F.R. (2023). O'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarining shakllanganligini baholash // Pedagogik va psixologik tadqiqotlar, 1(1), 10–17. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7548737>
3. Ismailov Murodulla Kaxramonovich. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning amaliy jihatlari. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences.
4. Trilling, Bernie and Fadel, Charles: 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times, Jossey-Bass (publisher), 2009. [ISBN 978-0-470-55362-6](https://doi.org/10.5281/zenodo.7548737). Retrieved 2016-03-13

MODERN WAYS OF TEACHING ENGLISH GRAMMAR

Kenjabayev Jahongir Abdisalimovich Supervisor,

*PhD associate professor of Foreign Philology
department, Termez state university*

Kosimova Difuza Abdiraup qizi

difuzaabdiraupqizi@gmail.com *Magister of the
International Innovation University*

Annotation: *English grammar is fascinating and difficult to learn and teach. Finding a practical and enjoyable method to teach kids this language's grammar is imperative for educators. There should be entertaining teaching resources, creative concepts, and interesting, enjoyable, and excellent methods for teaching pupils English grammar. This article explores the various ways that English grammar can be taught and learned, including through dictation, games, exercises, music, and the like. It is reported to be quite beneficial, particularly when applied to secondary school pupils in middle and high school.*

Key words: *innovative techniques, English grammar, teaching materials, secondary schools, teaching methods, theoretical rules, practical tasks, media, presentation, learning grammar.*

INTRODUCTION AND MAIN PART

The two primary phases of grammar learning are understanding the form and meaning of each new structure and applying it. “The way a language manipulates and combines words to form larger units of meaning” is what grammar is. According to Vijayalakshmi (2014), grammar is unquestionably a crucial component of efficient communication. We are aware that many schools still teach English grammar using antiquated techniques and theoretical guidelines.

Regretfully, these are all antiquated, conventional techniques. A thorough explanation is provided here, along with fresh, simple, and practical techniques and technologies. Once students are able to visualize how, when, and where they might utilize the grammatical point in their own lives. They are more inclined to attempt it on their own in this case. Creative Methods for Teaching Grammar in English The term “grammar teaching” refers to strategies, or methodical approaches, that are employed to assist students in becoming proficient in a foreign language.

The techniques include describing and analyzing certain linguistic structures and forms. Grammar instruction involves the use of learning aids, practices, and teacher talk, which is a form of language that teachers use in the classroom (Mesthrie et al., 2009: 348). Additionally, the instruction aids students in recognizing certain and “correct” linguistic features. (Ruin, 1996:99).

Thus, teaching grammar can be described as instructional strategies that assist students in focusing on grammatical aspects. The following offers some creative suggestions to assist EFL teachers in reimagining their approaches to teaching grammar and adding excitement to their lessons. According to Vijayalakshmi (2014), grammar instruction should incorporate games, tasks, music, and poems. You can read about the newest and most creative methods for teaching and mastering English grammar in secondary schools below.

Presentations of boardwork. The board is the obvious resource to take advantage of for a rapid and simple introduction of new language. Create a context first. An easy-to-create backdrop for the present that is ideal for experiences is, for instance, a traveler’s suitcase covered in stickers of the countries she has been. Be sure to put the following on your board: the affirmative, such as when a sticker with the word “Mexico”: She’s been to Mexico; the negative, eg : She hasn’t been to China; and question forms and short replies, etc. Has she visited Malaysia? She has, yes, or she hasn’t. To draw attention to the structure (has been), contractions (I’ve, she’s, etc.), and features of pronunciation (been = /bm/), underline or use a contrasting color.

Using both the pupils and you, the instructor. Language frequently finds a concrete context in the lives and experiences of those present. Personal examples demonstrate the grammar’s direct applicability and can also stick in students’ minds longer than tales of people from other backgrounds.

We recommend exercises in the book where students discuss their lives, ideas, experiences, and selves. We also recommend that teachers introduce was/were by using pictures of themselves as children. These are examples of how you may utilize personal experiences to teach grammar.

Additionally, student images might be a valuable resource. In order to facilitate a variety of practice exercises, the majority of students will have pictures on their phones that they can share with one another.

Realia are used. Using items you find in the classroom or bringing them in can help make a grammar point more tangible and serve as a memory hook. Realia can be utilized to give the target language context. For instance, we propose introducing the idea of countable and uncountable nouns using items like a tea bag, a balloon, a glass of water, and a bag of rice. Additionally, it can offer more practice. Students' brought-in items, for instance, serve as a talking topic for introducing and practicing possessive structures.

Conversation. This cooperative method entails establishing a situation and, with the assistance of the students, creating a dialogue in the language you like to emphasize on the board. In a restaurant, the instructor offers a structure for a conversation between servers and patrons. The indefinite pronouns something, anything, and nothing naturally occur in this circumstance, which is well-known. After that, students can practice the dialogue in couples either exactly as it is or with modifications (such as different food and drink options or a different kind of restaurant). Erasing the text word by word until the pupils are reciting the conversation from memory is a fantastic method to encourage them to memorize the language. Dictating model sentences to the class is a rapid and efficient way to introduce grammatical topics where the students are already familiar with the written form but where meaning has to be examined in greater detail. Students start working with the language right away through dictation, which also assesses their spelling, grammar, and listening comprehension. Additionally, it encourages the use of conversation management techniques like repeating and asking for clarification: I'm sorry, could you kindly repeat that? To begin examining the variations in meaning and usage, the instructor narrates sentences that comprise verbs used with and without reflexive pronouns. uses yet another simple dictation to explain what reporting verbs mean.

Dictogloss. In a dictogloss, the teacher reads a prepared text aloud to the class two or more times at a more natural pace rather than slowly to guarantee that the pupils make an accurate copy. Write a text that is no more than 100 words (less for pupils at a lower level). For content, read it aloud first, then assess your understanding. Then, while you read it aloud again, instruct students to jot down keywords, like nouns and verbs. Tell them that they should continue writing as much as they can, even if they can't write every word. Students work in small groups or couples to reconstruct the text in whole sentences using their notes.

Drilling. Get kids to repeat new words so you can check for accuracy. This will help them pronounce them correctly. Students learn differently when they experience the movement of their mouth while speaking than when they write it down and view it. Simple drilling might be solitary, choral, or involve all pupils repeating the framework simultaneously. Allowing pupils to practice chorally first, but insisting on individual repetition so you can make sure everyone is pronouncing it correctly, is the recommended order. Drilling can be varied in a few ways to avoid becoming monotonous. In substitution drilling, the instructor asks the class to change some of the words in a drilled statement, such as: T: He has been employed in the workplace. S1: He has been employed at the workplace. T: they S2: They have been employed at the workplace. T: at home S3: They have been doing their work from home. T: watch television S4: At home, they have been watching TV.

As in the circular drill, where pupils unintentionally “drill” one another, drilling can be passed off as a game. Additionally, even though the board game isn't exactly drilling, students must repeatedly perform the second conditional in order to win.

Music. Songs like “If I Had a Million Dollars” by the Barenaked Ladies are another well-liked method of getting students to remember and repeat concepts. Select songs with a natural stress pattern for the target language and several instances of it, such as “If I had a million dollars, I'd buy you a fur coat.” Through listening exercises like gap-fills and rearranging the lines or phrases in the lyrics, songs can be utilized to introduce the target language. They also give pupils frequent exposure to the language and, if they like singing, a chance to practice pronouncing words correctly.

Taking advantage of feedback phases. Activity feedback is more than just counting the number of questions students answered correctly; it's a chance to accomplish a number of educational goals, including assessing comprehension, fixing recurring mistakes, disseminating engaging content, updating guidelines, and drawing conclusions. Additional strategies for taking use of this pivotal phase at the conclusion of activities include:

- **Reformulation:** Students ask inquiries, such as “When did you last go to the movies?” to find out when their companions last engaged in particular activities. But they have to utilize affirmative language while giving feedback: The last time Lorena went to the movies was on Friday night.

- **Critical thinking:** we can ask kids why they answered a question in addition to what they said. For instance, they are questioned about why they chose their Favorite slogans.

- **Recalling/summarizing:** One method of providing feedback is to assign students to groups or pairs to memorize each other's responses, which effectively drills the target language.

Rectification of errors. Students anticipate and desire their teacher to correct them. Selecting which errors to fix, when to fix them, and how are difficult decisions. However, it's crucial to keep in mind that kids who require the most correction could not also be the ones that make the most or most significant errors. Less correction may be beneficial for lower-level or quiet, shy pupils so that

they are not deterred from using English, even if it is not perfect. We provide them corrections in the hopes that they will stop committing the same errors. Allowing kids to experiment with new language while keeping an eye out for usage faults will help them to reflect on their mistakes.

After that, point out the mistakes and demonstrate the fixes. Allow them to complete the task once more, this time keeping in mind the typical mistakes. For instance, in a role-play about shopping, students can act out the scenario first, you fix any mistakes, and then they switch roles and try again.

Playing games. For pupils, especially young ones, using games to teach is a very engaging approach (Danarti, 2008). In general, they prefer playing games to sitting down to study. Conventional approaches required that study and gaming be kept apart, but the reality is that pupils are more likely to enjoy playing games than studying. Students will typically find learning through games to be engaging (Anburaj, 2014). Grammar can be learned through the games. Games can assist students in overcoming the challenge of comprehending the meaning of a specific structural pattern and using it in their daily lives. Games like housie, scrabble, and others were created with this goal in mind. These word-based activities aid in the pupils' vocabulary development as well.

Activities. Tasks are a useful tool for teaching grammar. By involving students in a variety of classroom activities, the introduction of diverse tasks would expose them to the use of language in authentic contexts (Anil, 2017). Completing a language task is more similar to real-life language circumstances than completing grammar exercises, which is a benefit of task-based training over traditional grammar instruction.

Pedagogical tasks and target tasks are the two categories into which the tasks utilized in the classroom are separated. Pedagogical tasks are carefully designed assignments that require students to communicate in a classroom setting.

Media. Making use of additional media Students' interest in learning is piqued by media. Computer resources such as the internet and audio or video clips enable students to communicate with or listen to native speakers, which boosts their spirits. Using audio and video clips in the classroom encourages students to talk about anything they find interesting. Journal of English Teaching AdiBuana: Creative Methods for Teaching Grammar in Secondary Schools.

Songs, movies, TV shows, magazines, and newspapers are examples of multimedia sources that are extremely important for language improvement. These resources are available, and it is crucial that kids comprehend this information in order to support their language development. However, extreme caution needs to be used. They do not usually utilize colloquial English, which is generally grammatically incorrect, in their daily interactions. Nonetheless, songs and movies are frequently able to attract the students. Through them, they can comprehend the meaning of phrases and the application of linguistic devices such as personifications and comparisons. These resources

assist them in comprehending the need for these tools as well as how to use them. These creative concepts enhance the teaching and learning process overall and ensure effective learning.

CONCLUSION

In conclusion, the chalk-and-board approach has been used to teach English grammar. Through a variety of captivating activities that prioritize form-meaning mappings for everyday communication, it must be taught in a novel and creative approach that will allow students not only talk, write, and listen, but also converse. That is the goal of teaching English grammar, and it must be applied for that aim. Therefore, innovative approaches aid in bringing about change, usually for the better. It is the duty of the instructor to abandon the conventional approaches and make room for fresh, more effective ones that will benefit the students. It also helps the students learn more quickly, effectively, in an engaging, and participatory way. Innovative approaches to teaching English grammar in the classroom will help pupils acquire the language in a meaningful way.

References:

1. Anburaj, G., Christopher G, and Ming, N. (2014). Innovative Methods of Teaching English. IOSR Journal of Humanities and Social Science. 19 (8), pp. 62- 65.
2. Anil, B. (2017). Applying Innovative Teaching Methods in a Second Language Classroom. International Journal of Research in English Education. Danarti, D. (2008).
3. Danarti, D. (2008). 50 Games for Fun.
4. Retrieved from Vijayalakshmi, S. (2014). Innovative and Creative Means of Teaching Grammar.
5. Retrieved from <https://www.britishcouncil.org/> Ur, P. (1988). Grammar Practice Activities A Practice Guide for Teachers.
6. Learning teaching. 2nd edition. London: Macmillan. Simpson, A. J.

KOGNITIV TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA O'QUVCHILARNING FAOLLIGINI OSHIRISH METODIKASI

Sharopova Mahliyo Fozilovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

Sharopovamahliyo0@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada kognitiv ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilarning faolligini oshirish metodikasini bo'yicha ma'lumot va tavsiyalar berilgan. Shuningdek, muammolarni hal etishda o'quvchilarda mavjud bo'lgan qiyinchilik va to'siqlar haqida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kognitiv ta'lim texnologiyalari, muammolarni hal etish qobiliyati, divergent fikrlash, SCAMPER, fishbone, refleksiya, kompetensiya, kritik fikrlash, Ishikava diagrammasi, VARK modeli.

Аннотация. В статье даны информация и рекомендации по разработке методики повышения активности учащихся на основе когнитивных технологий обучения. Также рассматриваются трудности и препятствия, с которыми сталкиваются учащиеся при решении задач.

Ключевые слова: когнитивно-образовательные технологии, навыки решения проблем, дивергентное мышление, SCAMPER, «рыбья кость», рефлексия, компетентность, критическое мышление, диаграмма Ишикавы, модель VARK.

Abstract. This article provides information and recommendations on developing a methodology for increasing student activity based on cognitive learning technologies. It also discusses the difficulties and obstacles students face in solving problems.

Keywords: cognitive educational technologies, problem-solving skills, divergent thinking, SCAMPER, fishbone, reflection, competence, critical thinking, Ishikawa diagram, VARK model.

Bugungi kunda ish beruvchilar ta'lim muassasalaridagi bitiruvchilardan faqat nazariy bilim emas, balki amaliy muammolarni mustaqil hal qilish ko'nikmasini ham kutadi. Ba'zi o'qituvchilarning zamonaviy pedagogik metodlar, psixologik yondashuvlar va kognitiv ta'lim texnologiyalari bo'yicha yetarlicha bilim va ko'nikmalarga ega emasligi, ta'lim muassasalarida zamonaviy ta'lim texnologiyalarini qo'llash uchun yaratilishi kerak bo'lgan shart-sharoitlardagi kamchiliklarga e'tiborsiz qarab bo'lmaydi. Talim mazmunining tez eskirishi va mehnat bozori talablariga mos kelmasligi masalasi ham ustuvordir. Buning natijasida o'quvchilarda muammolarni hal qilish qobiliyatining pasayib ketishi, bilimlarni chuqur o'zlashtira olmaslik, o'z-o'ziga baho berishdagi qiyinchiliklarni keltirib chiqarmoqda. Hozirgi davrda jamiyat, texnologiyalar va mehnat bozori tez o'zgarayotgani sababli, ta'lim oluvchilardan mustaqil fikrlash va yangi vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish talab etiladi.

Bu esa faqatgina bilim berish emas, balki o'quvchilarni faol, mustaqil va kreativ fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirishni talab qiladi. Muammolarni hal qilish qobiliyati esa bu yondashuvning asosiy tarkibiy qismidir. Ko'plab maktablarda hali-hanuz o'quvchilarni tayyor javoblarni yodlashga yo'naltiruvchi usullar qo'llanmoqda. Bu esa tanqidiy va mantiqiy fikrlashni, tahlil qilish va muammoli vaziyatlarga mos yechim topish ko'nikmalarini shakllantirmaydi. Muammolarni hal qilishda qiyinchilikka duch keladigan o'quvchilar ko'pincha o'ziga bo'lgan ishonchni yo'qotadi, bu esa ularning umumiy o'quv motivatsiyasini pasaytiradi. Bunday vaziyatda o'qituvchilarning o'qitish usullarini modernizatsiya qilish, yangi metodikalarga moslashish, kognitiv va zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini oshirish talab etiladi. Gamifikatsiya, loyihaviy o'qitish va muammoli ta'lim metodlari yordamida o'quvchilar motivatsiyasini oshirish mumkin.

Adabiyotlar sharhi.

Har bir ta'lim oluvchi har xil xarakter va xususiyatga ega, shu sababli o'qituvchilar ham o'zlarining ham o'quvchilarning kompetensiyalari ustida muntazam ishlashlari kerak. Umumiy ma'noda "kompetensiya" – tegishli faoliyat sohaslarida va muayyan turdagi muammolarni hal qilishda talablarga, belgilangan mezonlarga va standartlarga rioya qilish, zarur faol bilimlarga ega bo'lish, natijalarga ishonchli erishish va nazorat qilish qobiliyati (Tursunov, 2021).

Ta'lim jarayoniga sun'iy intellekt, chatGPT kabi zamonaviy dastur va texnologiyalarni olib kirish, o'quvchilarga ta'limning mazmunini tushuntirish, ularning bilimini baholash, muammolarni hal etish qobiliyatlarini kuchaytirishda o'qituvchilarga bir qancha qulaylik va samaradorlikni taqdim etadi.

So'ngi 3 yillikda sun'iy intellekt texnologiyalari barcha sohalarda tub o'zgarishlarni olib kirayotganligini ko'rishimiz mumkin. Bunga albatta 2022-yil noyabr oyida OpenAI kompaniyasi tomonidan GPT modelini ishlab chiqilishi desak mubolag'a bo'lmaydi. Chunki, ushbu model asosida sun'iy intellektning qanday imkoniyatlarga ega ekanligi ko'plab tadqiqotchi va olimlar tomonidan ilmiy asoslanib kelinmoqda (Mamatov, 2025).

Masalan, VARK modelini olaylik. U ta'lim oluvchilarning o'rganish uslublarini tavsiflovchi mashhur model bo'lib, Neil Fleming tomonidan ishlab chiqilgan. VARK qisqartmasi inglizcha to'rt xil o'rganish uslubining bosh harflaridan olingan:

V – Visual (Ko'ruvchilar): Bunday o'quvchilar vizual materiallar (diagrammalar, grafiklar, xaritalar, rangli belgilar, jadvallar) orqali ma'lumotni yaxshi qabul qiladilar. Ular ko'rish orqali eslab qolishni afzal ko'radilar.

A – Aural, Auditory (Eshituvchilar): Bu turdagi o'quvchilar tinglash orqali o'rganadilar. Ma'ruza, muhokama, suhbatlar orqali yaxshiroq tushunadilar va eslab qoladilar.

R – Read, write (O'qish, yozish): Ular matnli ma'lumotlarni o'rganishni afzal ko'radilar. Kitob o'qish, eslatma yozish, maqolalar bilan ishlash ular uchun samarali.

K – Kinesthetic (Harakat orqali o'rganuvchilar): Amaliyot, tajriba, harakat, real hayotiy vaziyatlar orqali o'rganishni yoqtiradilar. Ular "qilishga" asoslangan o'rganish uslublarini ma'qul ko'rishadi.

VARK modeli har bir shaxsning o'rganish uslubi boshqalarnikidan farq qilishini hisobga oladi va turli o'rganish uslubiga mos keladigan metodlarni qo'llagan holda o'quvchilarni faolroq jalb eta oladilar. Sun'iy intellect va chatGPT ham huddi shunday imkoniyatni taqdim etadi.

Tadqiqot natijasida, chatGPT ta'lim oluvchilar uchun moslashtirilgan ta'lim materiallarini taklif etishi hamda adaptiv o'quv yo'nalishlarini yaratish imkoniyati o'quv jarayonini yanada samaraliroq qilishi aniqlandi. Shu bilan birga chatGPT orqali ta'lim oluvchilarni ta'lim olishga jalb qiladigan va individual yondashuv asosida tayyorlangan materiallar, ularning o'zlashtirish darajasini 30% ga oshiradi (Asy'ari, Sharov, 2024). Shuningdek, yana bir tadqiqotda, Finkning

“Muhim o‘qitish tajribalari taksonomiyasi” (TSL) asosida sun’iy intellekt orqali uzluksiz malaka oshirish va ta’lim berish bo‘yicha yangicha yondashuv ilgari suriladi. Maqolada asosan tashkilotda faoliyat yuritayotgan xodimlarni Finkning taksonomiya modeli asosida uzluksiz kognitiv o‘qitishni rivojlantirish, ushbu jarayonga sun’iy intellekt texnologiyalarini integratsiya qilish bo‘yicha takliflar ilgari suriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, TSL asosida sun’iy

intellektdan foydalangan holda xodimlarni o‘qitish va rivojlantirish usullari ularning faol ishtirokini yanada oshiradi hamda ta’limni shaxsiylashtirishga yordam beradi (Billiot, 2023).

Kognitiv ta’lim texnologiyalari o‘quvchilarda chuqur anglash, mantiqiy fikrlash va tushunishga asoslangan bilimlarni shakllantiradi. Talabalar an’anaviy va standart yondashuvlardan tashqari, yangicha fikrlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar (Holiqova, 2025). Yuqoridagi adabiyotlar tahlilidan shuni ko‘rishimiz mumkinki, kognitiv ta’lim texnologiyalari faol fikrlashni rivojlantiradi, bilimlarni chuqur o‘zlashtirishni ta’minlaydi, motivatsiyani oshiradi, ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi, individual yondashuvni ta’minlaydi, metakognitiv ko‘nikmalarni shakllantiradi, o‘rganilgan bilimlarni hayotda qo‘llashga yo‘naltiradi va bu orqali o‘quvchilarning muammolarni hal qilish qobiliyatlari shakllantiriladi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur tadqiqot doirasida kognitiv ta’lim texnologiyalari asosida o‘quvchilarning muammolarni hal etish qobiliyatlarini shakllantirish masalalari tahlil qilingan va bu bo‘yicha ma’lumot hamda tavsiyalar berilgan. Tahlil jarayonida yig‘ilgan ma’lumotlarni tekshirish, ajratish hamda guruhlash kabi analiz xususiyatlari qo‘llanildi. Kuzatish metodi orqali ayni vaqtdagi tizimdagi kamchilik va xatolarga tabiiy sharoitni hisobga olib bevosita hamda bilvosita e’tibor qaratildi. Yig‘ilgan ma’lumotlar esa xulosaga kelish va tavsiyalarni ishlab chiqishga fundamental asos yaratdi. Shuningdek, maqolada VARK modeli, “SCAMPER”, “Fishbone (tutqichli suyak)” kabi metod va texnologiyalardan foydalanish tavsiya etiladi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Zamonaviy dunyoda bilim va texnologiyalar juda tez yangilanmoqda. Biroq o‘quv dasturlari ko‘p hollarda eskirgan va mehnat bozoridagi talabga javob bermaydi, fanlararo integratsiya va amaliy bilimlar yetarlicha o‘qitilmasligi natijasida ta’lim oluvchilarda o‘z muammolarini hal etish qobiliyatining yetarlicha shakllanmasligiga olib kelmoqda. Bugungi kunda o‘quvchilarda muammolarni hal qilish qobiliyatining yetarli darajada rivojlanmagani dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Tahlillar natijasida buning bir necha asosiy sabablarini ko‘rsatish mumkin:

1. An’anaviy ta’lim metodlarining cheklanganligi – o‘quv jarayonida ko‘pincha tayyor bilim berish usuli qo‘llaniladi, bu esa o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va muammolarni tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishga yetarlicha e’tibor qaratmaslikka olib keladi.

2. Kreativ va tanqidiy fikrlashning yetishmasligi – zamonaviy jamiyatda muammolarni hal qilish uchun ijodiy va tanqidiy yondashuv zarur bo‘lsa-da, ko‘plab o‘quvchilarda bu ko‘nikmalar kam rivojlangan.

3. Amaliyotga yo‘naltirilgan ta‘lim yetishmovchiligi – o‘quvchilarga nazariy bilim berilgan bo‘lsa ham, ularni real hayotdagi vaziyatlarga qo‘llash imkoniyati kam bo‘lishi natijasida ular o‘rgangan bilimlarini amalda qo‘llay olishmaydi.

4. Kognitiv qiyinchiliklar va pedagogik-psixologik to‘siqlar – ba‘zi o‘quvchilarda o‘z fikrini ifodalash yoki muammoni tahlil qilish qiyin bo‘lishi mumkin. Bu esa ularning o‘quv jarayonida faollik ko‘rsatishiga to‘sqinlik qiladi.

5. Axborot ortiqchaligi va diqqatni jamlash muammosi – raqamli texnologiyalar rivojlanishi bilan bolalar va o‘smirlar ortiqcha axborot oqimiga duch kelishmoqda. Bu esa ularning diqqatini jamlay olmasligiga va muammolarni tizimli hal qilish ko‘nikmalarining shakllanmasligiga sabab bo‘lishi mumkin.

Ta‘lim jarayonida turli muammolar uchraydi, ular o‘qituvchi va o‘quvchilarning samarali faoliyat olib borishiga salbiy ta‘sir qiladi. Ayniqsa, o‘quvchilar muammolarga uchraganda uni bartaraf etishda bir muncha qiyinchiliklarga uchraydi. Ularda muammolar bilan ishlash qobiliyati sustdir. Muammoni hal qilish qobiliyati o‘quvchilarning muammolarni aniqlash va ularga yechim topish qobiliyatidir. Bu qobiliyat kognitiv, ijodiy va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish orqali shakllanadi. O‘quvchilar tomonidan muammoning mohiyati va asosiy omillarini anglash, muhim va keraksiz ma‘lumotlarni ajratish, mavjud resurslarni tahlil qilish, eng samarali yechimni tanlash uchun alternativ variantlarni yaratish, to‘g‘ri strategiyani ishlab chiqish va uni amaliyotga tatbiq qilish, yechimning natijalarini baholash, kamchiliklarni aniqlash va takomillashtirish juda muhim hisoblanadi. Ko‘plab o‘quvchilar muammolarni hal qilish jarayonida qiyinchiliklarga duch kelishadi. Kuzatishlar buning bir qancha sabablarini yuzaga chiqardi. Birinchidan, kognitiv qiyinchiliklar bo‘lishi mumkin. Tahlil va sintez qilishda muammolar

– o‘quvchilar muammolarni ajratish va ularga tizimli yondashishda qiynaladilar. Mantiqiy fikrlashning sustligi – muammo sabablarini tushunishda qiyinchilik bo‘ladi. Ko‘p bosqichli muammolarni hal qila olmaslik – masalan, murakkab matematik masalalar yoki ilmiy tajribalar.

Ikkinchidan, psixologik to‘siqlar bo‘lishi mumkin. Ishonchsizlik va qo‘rquv – o‘quvchi xato qilishdan yoki noto‘g‘ri javob berishdan qo‘rqadi. Passivlik – o‘quvchi mustaqil yechim topish o‘rniga tayyor javob kutadi. Ijodiy fikrlashning sustligi – standart yondashuvlarga o‘rganib qolish. Uchinchidan, muhit va pedagogik yondashuvlar bilan bog‘liq muammolar bo‘lishi mumkin. O‘quv dasturlarining muammoli fikrlashga mos kelmasligi –darslar ko‘proq yodlashga asoslangan bo‘lishi mumkin. O‘qituvchi tomonidan yetarlicha mustaqillik berilmasligi –

muammolarni yechishda o'quvchilar fikri cheklanadi. Jamoaviy muhokamalar yetishmasligi – o'quvchilar fikr almashish orqali muammolarni hal qilishni o'rganmaydi.

To'rtinchidan, metakognitiv qiyinchiliklar bo'lishi mumkin. O'z tafakkur jarayonini anglamaslik – o'quvchi qanday fikrlashini tushunmaydi. Rejalashtirish va o'z-o'zini nazorat qilishning sustligi – yechim jarayonini aniq boshqarolmaslik. Natijani baholay olmaslik – o'zining yechimining to'g'riligini tahlil qilmaslik. O'quvchilarning muammolarni hal etish qobiliyatini shakllantirish uchun kognitiv ta'lim texnologiyalaridan foydalanish lozim. Kognitiv ta'lim texnologiyalari – bu o'quvchilarning tafakkur jarayonlarini faollashtirish, tahlil qilish, muammolarni hal etish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy pedagogik yondashuvlar to'plamidir. Ushbu texnologiyalar asosida o'quvchilarda muammolarni hal etish qobiliyatini shakllantirish quyidagi bosqichlar orqali amalga oshiriladi:

1-bosqich: Muammoni anglash va tahlil qilish. Bunda metakognitiv strategiyalar ishlab chiqiladi hamda o'quvchilarga muammoni qanday tushunish, uning sabablarini tahlil qilish va asosiy omillarni ajratish bo'yicha ko'nikmalar beriladi. Masalan "Savol-javob texnologiyasi" asosida "Nima? Qanday? Nima uchun?" savollari yordamida muammoning mohiyati ochib beriladi.

2-bosqich: Yechimlarni izlash va ijodiy fikrlash. Bunda "Divergent fikrlash" ya'ni ko'plab mumkin bo'lgan yechimlarni o'rganish orqali ijodiy g'oyalarni yaratish uchun ishlatiladigan fikrlash jarayoni yoki usulidan foydalanish nazarda tutiladi. Masalan "SCAMPER", "Fishbone (tutqichli suyak)" usuli kabi texnikalar qo'llaniladi. Shuningdek, analogiyalarga asoslangan tahlilga ya'ni o'quvchilarga muammoni boshqa fan yoki hayotiy holatlar bilan solishtirishga o'rgatiladi.

3-bosqich: Qaror qabul qilish va yechimni sinash. Bunda eksperiment va simulyatsiyalar ya'ni muammoning nazariy va amaliy yechimlarini sinab ko'rish imkoniyatlari yaratiladi. Masalan rolli o'yinlar va loyihalardan foydalaniladi. O'quvchilar turli rollarni bajarish orqali muammolarni turli nuqtai nazardan hal qilishni o'rganadilar.

4-bosqich: Yechimning natijalarini baholash va refleksiya. Zamonaviy pedagogikada refleksiya faoliyat va uning natijalarini tahlil qilish ekanligiga e'tibor qaratiladi. Shunga ko'ra refleksiya jarayonida muayyan xulosaga kelish, umumlashtirish, muqobillarini topish, taqqoslash va baholash, qayg'urish, yodga olish, muammoni hal qilish ko'zga tashlanadi.

SCAMPER texnologiyasi o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish, ularni muammolarni hal qilishga yo'naltirish va innovatsion yondashuvlarni shakllantirish uchun samarali metod hisoblanadi. Bob Eberle tomonidan ishlab chiqilgan ushbu texnologiya dars jarayonida, loyiha ishlari yoki ijodiy mashg'ulotlarda qo'llanilishi mumkin. Dastlab, o'quvchilarga hal qilinishi kerak bo'lgan muammo yoki savol beriladi. Masalan, texnologiya darsida "Kelajak avtomobili qanday bo'lishi kerak?", ekologiya darsida "Plastik chiqindilar muammosini qanday

hal qilish mumkin?”, matematika darsida “Qanday qilib murakkab masalalarni oson tushunish mumkin?”. SCAMPER usuli orqali har bir bosqichda muammoni hal qilish uchun turli savollar beriladi va o‘quvchilarning javoblari tahlil qilinadi.

Xulosa va tavsiyalar.

Kognitiv ta’lim texnologiyalari asosida o‘quvchilarning faoliyatini oshirish metodikasini yaratish samarali natijalar beradi. Bu usullar o‘quvchilarni faqat bilim olishga emas, balki o‘rganganlarini amaliyotda qo‘llashga ham o‘rgatadi. Natijada, ular tanqidiy fikrlaydigan, ijodkor va mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxslar bo‘lib yetishadilar. O‘quvchilar muammoni aniqlash, tahlil qilish, yechim variantlarini ishlab chiqish va ularni baholash kabi bosqichlarni amalda qo‘llay boshlaydilar. Kognitiv texnologiyalar orqali interaktiv ta’lim jarayoni yaratiladi, bu esa o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi. Haqiqiy hayotdagi muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan topshiriqlar o‘quvchilarda ishtiyoq uyg‘otadi. O‘quvchilar o‘z bilimlarini real hayotda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ta’lim oluvchilar kritik fikrlashni ya’ni o‘z yechimlarining samaradorligini tahlil qilish va takomillashtirishni o‘rganadilar. Shuningdek, jamoaviy muhokama va hamkorlikda ishlash orqali o‘z fikrlarini himoya qilish va muqobil fikrlarga ochiq bo‘lish qobiliyatlari rivojlanadi. Muammoni yechishda turli nuqtai nazarlardan yondashish ko‘nikmasi shakllanadi. Kognitiv ta’lim texnologiyalari asosida o‘quvchilarning muammolarni hal etish qobiliyatlarini shakllantirish bo‘yicha quyidagilar taklif etiladi:

- Ta’limda faol o‘qitish metodlarini qo‘llash lozim. Masalan, muammoli o‘qitish: Dars jarayonida o‘quvchilarga real hayotga yaqin muammolarni taqdim etish va ularni mustaqil hal qilishga yo‘naltirish. Kichik guruhlarda ishlash: Hamkorlikda ishlash orqali o‘quvchilar bir-birining fikrlarini tahlil qiladi, muammoni turli nuqtai nazardan ko‘ra boshlaydi.

- O‘quvchilarga kognitiv strategiyalarni o‘rgatish kerak. Masalan, metakognitiv yondashuv: O‘quvchilarni o‘z fikrlash jarayonlarini kuzatishga va baholashga o‘rgatish (ya’ni:

“Men bu muammoni qanday hal qilayapman?”).

- Savol berish texnikasini rivojlantirish lozim. Masalan, o‘quvchilarga ochiq, tahliliy savollar berishni o‘rgatish: “Nima uchun?”, “Qanday qilib?”, “Agar... bo‘lsa, nima bo‘ladi?” kabi savollar muammoni chuqur tushunishga yordam beradi.

- O‘quvchilarni refleksiya va tahlil qilishga o‘rgatish lozim. Masalan, Har bir topshiriq yoki loyiha yakunida o‘quvchidan: “Nimani o‘rgandim?”, “Qanday qiyinchiliklarga duch keldim?”, “Keyingi safar nimani boshqacha qilaman?” kabi savollarga javob yozdirish.

- Ta’lim tizimida sun’iy intellekt, chatGPT, VARK modeli, “SCAMPER”, “Fishbone (tutqichli suyak)” kabi dastur va texnologiyalardan muntazam foydalanish lozim. Bu ta’lim oluvchilarda muammolarning asl mohiyati, uning sabablari va ta’sir doirasini aniqlash, tahlil qilish va ko‘lamini baholash, yuzaga keladigan xavflarni bloklash, ularni bartaraf etish bo‘yicha

samaradorligi yuqori bo'lgan texnologiyalarni ishlab chiqish, maqbul variantlarni tanlash va yakunda muammolarni hal etish qobiliyatini shakllantirishga imkoniyat yaratadi.

Adabiyotlar/ Литература /References.

Tursunov J. (2021). "Zamonaviy pedagogning kasbiy kompetentligi". "O'zbekistonda ilmiy-amaliy tadqiqotlar" mavzusidagi Respublika 28-ko'p tarmoqli ilmiy konferensiya materiallari. 191-bet.

Mamatov A. (2025). "Sun'iy intellekt yordamida boshqaruv kadrlari kompetensiyalarini rivojlantirish". "Ilg'or iqtisodiyot va pedagogik texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. 1-son 399-bet.

Asy'ari M., Sharov S. (2024). Transforming Education with ChatGPT: Advancing Personalized Learning, Accessibility, and Ethical AI Integration. International Journal of Essential Competencies in Education, 3(2), 119-157. <https://doi.org/10.36312/ijece.v3i2.2424>.

Billiot, T. (2023). "Continuous learning and advancing technologies: a framework for professional development and training in artificial intelligence", Development and Learning in Organizations, Vol. 37 No. 3, pp. 28-31. <https://doi.org/10.1108/DLO-04-2022-0064>.

Tajiyeva Sh.S. (2025). "Kognitiv qobiliyatlarning ta'lim jarayonidagi o'rni" Yangi O'zbekiston pedagoglari axborotnomasi. 3-jild 2-son. 7-bet.

O'ZBEKISTON SHAROITIDA XOTIN-QIZLAR TADBIRKORLIGINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Sultonova Zebiniso

Buxoro Xalqaro Universiteti zebisulton309@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada Yangi O'zbekistonda xotin-qizlarga munosabat masalasidagi davlat siyosati doirasida amalga oshirilayotgan yangi tizimli islohotlar va ularning normativ-huquqiy asoslari, xotin-qizlarning huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarining himoya qilishda, bugungi kunda ayollar ijtimoiy faolligini oshirish, ularning oila va jamiyatdagi mavqeini yuksaltirishda huquqiy savodxonlikni hamda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda ayollarning ahamiyatini oshirish masalalariga e'tibor berilgan.

Kalit so'zlar: Kalit so'zlar: ayollar tadbirkorligi, gender tenglik, biznes, barqaror rivojlanish, tadbirkor ayol, "Temir daftar", "Ayollar daftari", ayollarning faolligi.

Аннотация. В статье рассматриваются новые системные реформы, реализуемые в рамках государственной политики в отношении женщин в новом Узбекистане, их нормативно-правовое обеспечение, защита прав, свобод и законных интересов женщин, повышение социальной активности женщин сегодня, улучшение их положения в семье и обществе, повышение правовой грамотности, значение женщин в развитии малого бизнеса и частного предпринимательства.

Ключевые слова: женское предпринимательство, гендерное равенство, бизнес, устойчивое развитие, женщина-предприниматель, «Железный блокнот», «Женский блокнот», женский активизм.

Abstrak: The article focuses on the new systemic reforms being implemented within the framework of state policy on the treatment of women in New Uzbekistan and their regulatory and legal framework, the protection of women's rights, freedoms and legitimate interests, increasing women's social activity today, improving their status in the family and society, increasing legal literacy, and the importance of women in the development of small business and private entrepreneurship.

Keywords: Women's entrepreneurship, gender equality, business, sustainable development, female entrepreneur, "Iron Notebook", "Women's Notebook", women's activism.

Tadqiqot ob'yekti- Bu jihatlar tadqiqot ob'yekti sifatida xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirish imkoniyatlarini chuqur o'rganish va ularning iqtisodiy faoliyatlarini qo'llab-quvvatlash uchun zarur ma'lumotlar taqdim etadi. Bunday tadqiqotlar, shuningdek, siyosat va dasturlarni ishlab chiqishda asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Qo'llanilgan metodlar- O'zbekiston sharoitida xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirish imkoniyatlarini o'rganishda bir nechta metodlar mavjud bo'lib, xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlash, ularni chuqur o'rganish va tegishli maslahatlar ishlab chiqish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar to'plashda muhim ahamiyatga ega.

So'rovnoma metodlari- Tadbirkor ayollar orasida so'rovlar o'tkazish orqali ularning ehtiyojlari, muammolari va muvaffaqiyatlari haqida ma'lumot to'plashdan iborat.

Sifat tahlili- Qayta ishlangan ma'lumotlar va tajribalar asosida ayollarning tadbirkorlik faoliyatidagi muvaffaqiyatlar, to'siqlar va imkoniyatlarni tahlil qilishni o'rgatadi.

Case study (misol tahlili)- Muvaffaqiyatli ayol tadbirkorlarining tajribalarini chuqur o'rganish, ularning usullari, strategiyalari va xalqaro tajribalar bilan solishtiradi.

Kirish|

Har qanday davlat va jamiyat taraqqiyoti bir qator omillar asosida yuz beradi. Bu jarayonda ayollar, ularning ijtimoiy-siyosiy munosabatlardagi ishtiroki, huquq va erkinliklari amalda ta'minlanganligi masalasi – davlatlar rivojining hamda demokratiyaning muhim indeksi sanaladi. Zotan, ayol va uning jamiyat hayotidagi o'rne hamisha muhim mezon bo'lib kelgan. Tadbirkor ayollar orasida so'rovlar o'tkazish orqali ularning ehtiyojlari, muammolari va muvaffaqiyatlari haqida ma'lumot to'plash, intervyu o'tkazish orqali xotin-qizlar tadbirkorligi bilan shug'ullangan shaxslar, ekspertlar va tashkilotlar bilan intervyu o'tkazish orqali chuqurroq fikr va tajriba to'plash va boshqa metodlardan foydalanildi. Bu metodlar xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirish imkoniyatlarini

aniqlash, ularni chuqur o'rganish va tegishli maslahatlar ishlab chiqish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar to'plashda muhim ahamiyatga ega.

Iqtisodiy taraqqiyotda xotin-qizlarning tadbirkorlik faoliyati iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlaydi. Ular yangi ish o'rinlari yaratish, yangiliklarni joriy etish va raqobatni oshirish orqali iqtisodiyotning rivojlanishiga hissa qo'shadilar. Ayollar tadbirkorligi ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ular jamiyatda tenglikni rivojlantirib, iqtisodiy notenglikni kamaytirishga yordam bersa, ijtimoiy barqarorlikda esa ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ular jamiyatda tenglikni rivojlantirib, iqtisodiy notenglikni kamaytirishga yordam beradi.

Barcha sohada ayollar yangi g'oyalar va innovatsiyalarni kiritish orqali bozorni diversifikatsiya qilishga hissa qo'shadilar. Ularning ijodkorligi va innovatsion yondashuvlari yangi imkoniyatlar yaratadi. Xotin-qizlar tadbirkorlik bilan shug'ullanishlari orqali oila moliyasini mustahkamlashga yordam beradilar. Bu nafaqat oila mablag'larini oshirish, balki bolalarning ta'limi va rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xotin-qizlarning uy-joy sharoitlarini yaxshilash maqsadida 2022-yilda ipoteka kreditlari bo'yicha ajratiladigan subsidiyalarning kamida 40 foizi xotin-qizlarga yo'naltirildi. Xuddi shu yilning 1-apreldan boshlab uy-joy sharoitlarini yaxshilashga muhtoj bo'lgan, shu jumladan, "Ayollar daftari", "Yoshlar daftari" va "Temir daftar"ga kiritilgan, yetim yoki ota-onasining qaramog'idan mahrum bo'lgan voyaga yetgan uy-joyga muhtoj xotin-qizlarni ijara huquqi asosida vaqtinchalik joylashtirish uchun ijtimoiy uy-joylarni "Xalqparvar" komissiyalari bilan kelishgan holda ikkilamchi uy-joy bozoridan sotib olishga ruxsat berildi. 2022 – 2026-yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo'yicha Milliy dastur tasdiqlanib, unga ko'ra O'zbekistonda "2030-yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi Milliy maqsad va vazifalar" doirasida ustuvor maqsadlardan biri sifatida "Gender tenglikni ta'minlash va barcha xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish" belgilandi. Milliy dasturning ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi ayol-qizlarning jamiyat iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ijtimoiy hayotida teng huquqlar asosida to'laonli ishtirok etishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishning muhim omili bo'lib xizmat qiladi. So'nggi yillarda mamlakatimizda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar yaratish, jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ularning to'laonli ishtirok etishini ta'minlash, ijtimoiy-iqtisodiy va huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, shuningdek, tazyiq va zo'ravonliklardan himoya qilishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Jumladan, xotin-qizlarni tadbirkorlikka jalb qilish uchun Xalq banki tizimida rahbarning xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha o'rinbosari lavozimi joriy etildi. "Ayollar daftari" bilan ishlash orqali ijtimoiy ko'makka muhtoj xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash tizimi yaratilib, 2021- yilning o'zida 900 mingga yaqin xotin-qizlarga ijtimoiy-iqtisodiy, tibbiy,

huquqiy va psixologik ko`mak berish uchun 2 trillion so`mga yaqin mablag`yo`naltirildi. Xotin-qizlar uchun ish o`rinlarini yaratishga qaratilgan loyihalarini moliyalashtirish maqsadida 6 oylik imtiyozli davr bilan kreditlar ajratish amaliyoti yo`lga qo`yildi, "Har bir oila – tadbirkor" dasturi doirasida 126 mingga yaqin ayollarga imtiyozli kreditlar berildi. Beshta muhim tashabbus doirasida chekka hududlarda tikuvchilik sexlari tashkil etilib, 10 ming nafar xotin-qizlar bandligi ta`minlandi. O`zbekiston taraqqiyotning yangi bosqichiga o`tishi davrida barcha xotin-qizlarni har tomonlama qo`llab-quvvatlash tizimini yuqori bosqichga ko`tarish hamda jamiyatda xotin-qizlar o`rni va rolini yanada oshirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Biroq, bugungi kunda xotin-qizlarni qo`llab-quvvatlash va ularning ijtimoiy faolligini yanada oshirishda xotin-qizlarning, ayniqsa, qishloq joylardagi xotin-qizlarning muammolarini o`rganish, ishsiz xotin-qizlarni mehnat bozorida talab yuqori bo`lgan kasb-hunarlarga o`qitish, ish bilan ta`minlash, ularni oilaviy va xususiy tadbirkorlikka, hunarmandchilikka keng jalb etish ishlari tizimli yo`lga qo`yilmaganligi, yordamga muhtoj bo`lgan va og`ir ijtimoiy ahvolga tushib qolgan xotin-qizlarga, shu jumladan nogironligi bo`lgan ayollar va o`zgalar parvarishiga muhtoj keksa yoshdagi ayollarga ijtimoiy-huquqiy, psixologik va moddiy yordam ko`rsatish, ularni ehtiyojmandlik holatidan chiqarishga qaratilgan ishlar samarali tashkil etilmaganligi, ijtimoiy himoyaga muhtoj xotin-qizlar va kam ta`minlangan oilalarga tomorqa yerlaridan samarali foydalanish, ularga subsidiyalar ajratish va bandligini ta`minlash uchun imtiyozli kreditlar (shu jumladan, mikro kreditlar) ajratish tartib-taomillari bo`yicha targ`ibot ishlari hamda uslubiy-amaliy ko`maklashish tizimida sustkashliklar mavjudligi, ijtimoiy himoyaga muhtoj xotin-qizlar va kam ta`minlangan oilalarga tomorqa yerlaridan samarali foydalanish, ularga subsidiyalar ajratish va bandligini ta`minlash uchun imtiyozli kreditlar (shu jumladan, mikro kreditlar) ajratish tartib-taomillari bo`yicha targ`ibot ishlari hamda uslubiy-amaliy ko`maklashish tizimida sustkashliklar mavjudligi va shu kabi qator muammolar saqlanib qolmoqda..

Bugungi globallashtirish jarayonida yangi avlodning har qanday sharoitga nisbatan faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish masalasida xotin-qizlarning o`rni va roli har qachongidanda muhim. Shu bois islohotlarning asosiy mazmuni ham xotin-qizlarning yangi g`oya va tashabbuslar bilan chiqishlarini qo`llab-quvvatlash, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan sa'y-harakatlar, o'zgarishlar va ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda ularning faol ishtirok etishlarini ta'minlashdan iborat. Zero, inson qadrini ulug'lash, avvalo, ayolga hurmat va ehtirom, mo'tabar onalarimizni e'zozlash, munis opa-singillarimizni qadrlash orqali ro'yobga chiqadi, desak ayni haqiqatni aytgan bo'lamiz.

Ta'kidlash joiz, bugungi kunda Yurtboshimiz boshchiligida Yangi O'zbekistonda Uchinchi Renessans poydevorini bunyod etish sari dadil qadamlar qo'yimoqdamiz. Binobarin, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar ayollarning baxti asosiga qurilmoqda, desak adashmagan bo'lamiz.

Sir emaski, yangi Uyg'onish davri, avvalo, ilm-fanning taraqqiyotiga, milliy ma'naviyatning mustahkamligiga bog'liqdir.

Mazkur o'tkir haqiqatni chuqur his qilgan holda xotin-qizlarning ta'limi va ilm-fan bilan shug'ullanishlari uchun davlatimiz tomonidan yangi imkoniyatlar yaratib berilmoqda.

Jamiyatda ayollarni ilm-fanga ruhlantirish maqsadida yangi mexanizm – «Olima ayollar jamiyati» tuzilgani hamda uning faoliyatini qo'llab-quvvatlash va yanada rag'batlantirish uchun Davlat byudjetidan 50 milliard so'm ajratilgani barcha xotin-qizlarning ko'nglida jamiyatning eng faol qatlami – «olima ayol» bo'lishga intilishlarini yanada kuchaytirishi ayni haqiqat.

Hech shubhasiz, ayollarning jamiyat va davlat ishlarini boshqarishdagi ishtirokini to'laqonli ta'minlash, ularni ijtimoiy-iqtisodiy hamda huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash borasidagi islohotlar yurtimizda gender tenglikni va teng huquqlilikni ta'minlashdagi ijtimoiy adolat namunasidir.

Bir so'z bilan aytganda, ayollarning taqdiri, buguni va kelajagi uchun davlat siyosati darajasidagi yuksak e'tiborning ifodasi bo'lgan bunday sharoitlar va imtiyozlar mamlakatimiz tarixida hali bo'lmagan. Bugun opa-singillarimiz qalbida jo'sh urayotgan shukronalik va yurtidan, Yurtboshidan minnatdorlik hissi amaliy faoliyatimizga ko'chib, har bir sohada yuksak natijalarga erishishga ruhlantirmoqda.

Shuningdek, Komissiyaga gender siyosati amalga oshirilishini ta'minlashga doir vaqtinchalik maxsus choralar ko'rish va ularni bekor qilish yuzasidan Vazirlar Mahkamasiga takliflar kiritish, davlatning rahbarlik lavozimlariga ilgari surish chog'ida jins bo'yicha kamsitishga yo'l qo'ymaslik printsipini ta'minlashga ko'maklashish, davlat organlarining jamiyat hayotining barcha sohalarida xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarga erishishga qaratilgan faoliyatini muvofiqlashtirish, teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlash sohasidagi vaziyat monitoringini va tahlilini o'tkazish, jins bo'yicha bevosita yoki bilvosita kamsitish holatlarining oldini olish hamda ularni bartaraf etish yuzasidan takliflar ishlab chiqish, bu sohada ta'limga oid, axborot-ma'rifiy tadbirlarni o'tkazish yuzasidan fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va nodavlat notijorat tashkilotlar bilan hamkorlik qilish, ushbu yo'nalishdagi qonunchilik ijrosi ustidan nazorat olib borish, sohada ilmiy tadqiqotlarni tashkil etish kabi qator vakolatlar berilgan.

Bundan tashqari, jahon tajribasida birinchi marta har bir mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash, kambag'allikni qisqartirish bo'yicha ayollar masalalari bilan alohida, kompleks va manzilli ishlash maqsadida xotin-qizlar faoli lavozimi joriy qilindi. Xotin-qizlar tadbirkorligi tushunchasi, qadriyatlar va imkoniyatlar tizimining bir qismidir.

Ular iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi, jamiyatdagi gender tengligini oshiradi va ularning o'zaro hamkorligini mustahkamlash uchun platforma yaratadi.

Shuning uchun, xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirishga qaratilgan dasturlar va tashabbuslar muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 7-martdagi PF-87-son Farmoni.

2. Мухсинова О. (2021). Анализ уровень жизни населения Республики Узбекистан. Экономика и бизнес: теория и практика, (9-1), 154-159.
3. Kurpayanidi K. (2021). National innovation system as a key factor in the sustainable development of the economy of Uzbekistan. Published online: 20 May 2021. Doi: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202125805026>
4. "O'zbekiston Respublikasi hududlarida xotin-qizlarni tadbirkorlikka jalb etish"
5. "Ayollar tadbirkorligi uchun moliyaviy yordam manbalari"
6. "Tadbirkorlikka ega bo'lish: xotin-qizlar uchun strategiyalar"
7. "O'zbekistonning iqtisodiy rivojlanishida xotin-qizlarning rolini o'rganish"

ASPECTS OF CLASSROOM INTERACTION

Dilafroz Khalikova *The head of the department of Foreign filology of International Innovational University Phone number: (93) 908 30 03*

Samiyeva Muslima *1-st year student of Filology and teaching languages(English)direction of International Innovational University*

Annotation: *In this article, information is given about the role of classroom interactions in learning foreign languages. The learners improve their linguistic output, with the help of interaction. The different comprehension processes can be focused on developing the interaction.*

Key words: *interaction, feedback, output, repetition, aspects of interaction, role play.*

Classroom interaction involves two main aspects, which are negotiation of meaning and feedback, if these two elements are not available in the classroom, and then we cannot speak of a successful learning through interaction. Ellis and Foto say, "Interaction contributes to acquisition through the provision of negative evidence and through opportunities for modified output." Interaction then is rich of meaning negotiation where the learners can receive feedback from their interlocutors.

Studies on interaction between learners focus on the interactive discourse between learners engaged in second language learning tasks where negotiation of meaning is the focal point. Ellis and Barkhuizen (2005) define negotiation of meaning as the verbal exchanges that occur when the speakers seek to prevent the breakdown of the communication. They add that negotiation of meaning is the central discourse structure. The learners in the classroom then should make the linguistic output more comprehensible for the other learners in the class, so that they can engage with them in the interaction. However, if there is a lack of comprehension different processes can be focused on to repair the interaction. Mackey Alison (2007: 12-3) asserts that "Through processes of repetition, segmentation and rewording, interaction can serve to draw learners' attention to form-meaning relationship and provide them with additional time to focus on encoding meaning."

Repetition involves repeating the students' exact speech as it is when the others do not

understand. Segmentation is another process for repairing a negotiation; the students repeat the utterance by dividing it into linguistic segments with a rising or falling intonation. Rewording means rephrasing the original utterance, i.e. using other simple words. Therefore, instead of all these terms, clarification can be considered as an umbrella term to cover these processes; the learners in interactions often ask the one who speaks to well explain if they do not understand, and the latter attempts to modify his output to meet the level of understanding of the whole class. The opportunities of meaning negotiation help the language learners in three main ways. First, as suggested by Long and others, it helps learners to get comprehensible input that is to say it facilitates comprehension. One way in which this takes place is when the negotiation breaks down and learners seek to segment the input into units so that they can understand them. Second, negotiation of meaning provides learners with feedback on how to use the second language. For example, teachers very often correct students' mistakes when they negotiate so that they use the SL accurately. Finally, negotiation of meaning encourages learners to adjust, manipulate and modify their personal output, because a successful negotiation occurs when learners produce outputs that are comprehensible and therefore target-like (Pica 1992-1994 cited in Ellis 2003).

To sum up, in negotiation of meaning the students will focus on the form as well, because negotiation involves feedback and modification to input and output when the students attempt to send again their misunderstanding, which is sometimes due to problems with language use.

Researchers have suggested that oral feedback is one of the key beneficial aspects of interaction which can promote learning in general. According to Mackey (2007: 30) "through interaction that involves feedback, the attention of the learners are paid to the form of errors and are pushed to create modification." In order for interaction to develop the speaking skill, learners must notice the errors and recognize them for correction. Thus, for some researchers attention is very crucial for learning. Feedback may occur from learners, i.e. learners are able to correct and call each other's attention to the errors. In doing so, they very rarely replace their interlocutors' correct form with incorrect form. However, feedback from teachers can be different from the learners' one, because teachers employ many types of correction strategies.

Mackey (2007) suggests two forms of feedback, an explicit and implicit feedback. Explicit feedback is defined as any feedback that states overtly that learners do not use the second language correctly in their speech; it is called also metalinguistic feedback because teachers provide the learners with the linguistic form of their errors. Whereas implicit feedback refers to the corrective feedback that includes requests for clarification or recasts, in other words, teachers rephrase the learners' utterance by changing one or more sentence component. Recently, many studies have shown that the explicit feedback is more effective than the implicit feedback, this means that in explicit feedback, the teacher draws the students' attention directly to the errors so that the students do not use them

again. However, in implicit feedback, the teacher asks students to reformulate their output to be understood and this is an indirect corrective feedback since the teacher does not point the errors directly. In brief, the feedback role of interaction is of crucial Importance. Students often want to know how they are doing in relation to their peers. However, teachers should not deal with all oral production of the students and during all the time, they should make decisions when and how to react to the students' errors so that the interactive activity will not break down each time. It is clear that level of learners in English is assessed according to speaking ability as well. Whilst we can't claim, role play greatly influenced their speaking process exactly. However, it can help them to start communicate and lost feeling and encourage to master the language, firstly speaking ability.

References

1. Shchukin. A. N. (2011). Creating effective language lessons. Cambridge: Cambridge University
- Thornbury, S. (2005). How to Teach Speaking. New York: Longman.
2. Thurmond, V. & Wambach, K. (2004-2006). Understanding Interaction in Distance Education: A Review of the Literature. « www.itdl.org/journal/jan_04/article02.htm»

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING RIVOJLANISHI VA TA'LIM -TARBIYASI

Egamberdiyeva Hurriyat Egamberdiyevna

Xalqaro Innovatsion Universiteti 2 - bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi va ta'limtarbiyasining o'ziga xosligi, maktabgacha yoshdagi bolalarning yoshga doir pedagogik va psixologik xususiyatlari va ularning bola sog'lom rivojlanishidagi ahamiyati, maktabgacha ta'lim davrida yosh davrlarining o'ziga xos xususiyatlari masalasining ilmiy nazariy ahamiyati, uni o'rganilganlik darajasi va hozirgi vaqtdagi ahamiyati yoritilgan.

Аннотация: В данной статье рассмотрены особенности развития и воспитания дошкольников, возрастные педагогические и психологические особенности дошкольников и их значение в здоровом развитии ребенка, научная теория вопроса об особенностях возрастных периодов. в дошкольном образовании представлены его значение, уровень изученности и значимость в настоящее время.

Abstract: This article examines the features of the development and upbringing of preschool children, the age-related pedagogical and psychological characteristics of preschoolers and their importance in the healthy development of the child, the scientific theory of the issue of the characteristics of age periods. in preschool education its meaning, level of study and significance at the present time are presented.

Shaxsning kamol topishida va uning xulqida ijtimoiy va biologik omillarning ta'sir kuchi hamisha ham bir xil bo'lavermaydi. Chunki uning xulqiga, munosabatlari va vaziyat ham ta'sir etadi.

Shaxsning kamolga yetishida nasl-irsiyat, ijtimoiy muhit, ta'lim-tarbiya muhim ahamiyatga ega. Shaxs qaysi jamiyatda yashasa, o'sha jamiyat hayotidagi qonun-qoidalarga asoslanib kamol topadi. Har bir odam shaxs sifatida turlicha namoyon bo'ladi. U o'zining xarakteri, qiziqishi, qobiliyati, aqliy rivojlanish darajasi, ehtiyoj va mehnat faoliyatiga munosabati bilan farqlanadi. Rivojlanish kishidagi jismoniy, ruhiy va ijtimoiy jarayon bo'lib, u barcha tug'ma va egallangan miqdor va sifat o'zgarishlarini o'z ichiga oladi.

Jismoniy rivojlanish bo'yicha o'sishi, vaznning ortishi, sezgi a'zolarining mukammallashuvi, harakatlarni to'g'ri boshqara bilish bilan bog'liqdir. Ruhiy rivojlanishda esa kishi shaxsidagi psixologik sifatlar va belgilarning shakllanishi, emotsional irodaviy, bilish jarayonida muhim o'zgarishlar ro'y beradi. Bolaning ijtimoiy rivojlanishi u ijtimoiy hayotda qatnasha boshlaganda uning xulqida, tevarak-atrofga bo'lgan munosabatida namoyon bo'ladi.

Shaxsning shakllanishi kishilik jamiyati tomonidan yaratilgan ijtimoiy-tarixiy tajribani o'zlashtirish, ta'lim-tarbiya berish orqali amalga oshiriladi. Bu har xil faoliyatlarda yuzaga keladi. Bolalar egallashlari lozim bo'lgan mazmunni tanlash, uning egallab olishiga rahbarlik qilish kattalar tomonidan ta'lim-tarbiya jarayonida amalga oshiriladi. Tarbiya va ta'limning mazmuni, vositalari, metodlari, bolaning rivojlanish jarayoni ularning yoshi bilan izohlanadi. Jumladan, kichik yoshdagi bolalar bilan ish olib borilganda ularning mustaqil hayotga butunlay moslashmaganligi hisobga olinadi.

Keyingi yosh guruhlarida maktabgacha yoshdagi bolaning mustaqilligi, moslashishi ancha oshib boradi. Shunga muvofiq tarzda ta'lim-tarbiyaviy ishlarning vazifalari, mazmuni, vositalari o'zgaradi. Bolalarning maktabgacha yoshning oxiriga borib erishgan rivojlanish darajasi ular bilan olib boriladigan ta'lim-tarbiya ishini murakkablashtirish imkonini beradi. Ijtimoiy-tarixiy tajribani o'zlashtirish faol ish jarayonida yuz beradi. Faollik bolaga xos xususiyatdir. Tarbiya jarayonida faollik asosida faoliyatning har xil turlari shakllanadi.

Bolalar hayotining birinchi yilidanoq faoliyatning eng oddiy turlari undagi shaxsiy qobiliyatlar, xususiyatlar, tevarak-atrofga ma'lum bir munosabatning shakllanishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Masalan, kattalarning bolalar bilan bo'ladigan hissiy, hissiy-predmetli munosabatlaridanoq bolada dastlabki ijtimoiy talabni vujudga keltiradi, dastlabki harakat va tasavvurlar, taassurotlar shakllana boshlaydi. Harakat usullarini egallab borish orqali bolada faollik rivojlanadi. Ammo faollikning qay darajada rivojlanib borishi irsiyatga hamda taqlidchanlik qobiliyatiga bog'liq. Bola hayotining dastlabki yillarida kattalar bilan bo'ladigan munosabati va narsa-buyumlar bilan bajargan harakati asosiy faoliyat turi hisoblanadi. Bola bilan muomala qilish orqali kattalar ularni asta-sekin buyumlar olamiga olib kiradilar. Mana shu yo'l bilan bola buyumlar bilan bo'ladigan faoliyatning o'ziga xos tomonlarini egallab boradi. 2,5 yoshdan keyin buyumlar bilan bo'ladigan faoliyatda bolalar ancha

yuqori ko'rsatkichlarga erishadilar va ularning o'yin hamda tasviriy faoliyatga o'tishlari uchun asos yaratiladi.

Kattalar tomonidan tashkil etilgan muomala munosabatlarida, faoliyatlarda o'z-o'zini anglab olishning dastlabki shakllari shakllanadi. Mashg'ulotlardagi o'quv faoliyati orqali bolalar tevarak-atrofidagi tabiat to'g'risida, ijtimoiy hayot, kishilar to'g'risidagi bilimlarni o'zlashtirib oladilar. Shuningdek, ularning aqliy va amaliy bilimlari kengayib boradi.

Katta maktabgacha yoshdagi bolalarda o'yin faoliyatining mazmuni xilma-xil bo'ladi va har tomonlama rivojlanish imkoniyatlari kengayadi. O'yin xayolni rivojlantirishga, atrofdagi voqelik, odamlar mehnati to'g'risidagi bilimlarni chuqurlashtirishga, shaxsning jamoatchilik xususiyatlarini shakllantirishga ko'maklashadi. Muntazam mehnat topshiriqlari o'z faoliyatini jamoat manfaatlariga bo'ysundirish, ijtimoiy foyda kelishiga amal qilish, mehnatning umumiy natijalaridan quvonish ko'nikmalarini tarbiyalaydi va rivojlantiradi. Mashg'ulotlardagi eng oddiy o'quv faoliyati atrofdagi tabiat, ijtimoiy turmush, odamlar haqidagi bilimlarni o'zlashtirishga, shuningdek aqliy va amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Agar 3-4 yoshda ta'lim paytida bolalarning e'tibori tabiat, odamlar hayotidagi aniq faktlar va hodisalarga qaratilsa, 5-6 yoshli bolalarga ta'lim berish muhim aloqalar va munosabatlarni o'zlashtirishga va aloqalarni umumlashtirishga hamda eng oddiy tushunchalarni shakllantirishga qaratilgan bo'ladi, bu esa bolalarda tushunish tafakkurining rivojlanishiga olib keladi.

O'zlashtirilgan bilimlar va rivojlangan aqliy qobiliyatlarni bolalar xilma-xil o'yinlarda va mehnatda qo'llaydilar. Bularning hammasi bola shaxsining rivojlanishiga ta'sir etadi, unda faoliyatning yangi mazmuniga qiziqishni shakllantiradi. Maktabgacha yosh davridagi ehtiyojlar, his-tuyg'ular, sabablar, maqsadlarni tarbiyalash va rivojlantirish shu darajaga yetadiki, u bolaga maktabdagi muntazam o'qishga o'tish imkonini beradi. Kichik maktab yoshida asosiy narsa o'qish bo'lib qoladi va uni bolalar ijtimoiy ahamiyatga molik faoliyat sifatida tushunadilar. Bolaning jamiyatdagi yangi mavqeyi o'z xatti-harakatini va tengdoshlarining xatti-harakatini o'zgacha nuqtayi nazaridan baholashni shart qilib qo'yadi. Bola faollik, ijodkorlik ko'rsatib, kattalarning uning xulq-atvoriga va faoliyatiga qo'yayotgan tobora murakkablashib borayotgan talablarini bajarishga intiladi. Har bir faoliyat turining mazmuni va tuzilishining ijtimoiy-tarixiy tabiati har bir yosh avlodga obyektiv ravishda berilgan bo'ladi. Odamlarning ishlab chiqarish qurollarida, bilimlarda, san'atda, axloqda va hokazolarda jamlangan sermahsul faoliyati natijalari birgalikdagi faoliyatda va muloqotda bo'lgan paytda tarbiya va ta'lim vositasida katta avloddan kichiklarga beriladi.

Odam shaxsining ijtimoiy tabiati ana shunday shakllanadi. Tarbiyachi tarbiyalanuvchida kuchli faoliyat ehtiyojini uyg'otib, yangi xulq-atvor sifatlarini shakllantirishga yordam bergandagina kutilgan natijalarga erishadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. M. X. Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. Pedagogika darslik. T.: O'zbekiston faylasuflari Milliy jamiyati, 2010.
2. Qodirova F. R, Toshpo'latova SH. Q, Kayumova N.M., Agzamova M.N. "Maktabgacha pedagogika" T.: Tafakkur, T- 2019. Darslik.
3. D. R. Babaeva. "Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi" T.: "Barkamol avlod fayz" 2018 y. Darslik.
4. Takomillashtirilgan "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi, T- 2022 y.

HOW TO DEVELOP A LESSON PLAN THAT INCLUDES ELLS

Ergasheva F. B. ATMU,

"Filologiya va tillarni o'qitish (ingliz tili)" 1-bosqich talabasi

Annotation: *Of course, no lesson is complete without a plan, and each lesson has a specific goal, task, and result. A well-organized lesson is equal to a complete work. The article focuses on the issue of planning language lessons.*

Key words: PPP, TTT, TBL, lesson plan, objective, aim, task, time limit.

Annotatsiya: *Albatta, qanday dars bo'lmasin u rejasiz bo'lmaydi va har bir dars ma'lum maqsad, vazifa hamda natijani ko'zlaydi. Yaxshi tashkil etilgan dars butun boshli bir asarga tengdir. Maqola til darslari uchu reja tuzish masalasiga qaratilgan.*

Tayanch so'zlar: PPP, TTT, TBL, dars reja, kutiladigan natija, maqsad, vazifa, vaqt limit.

Аннотация: *Конечно, ни один урок не обходится без плана, и у каждого урока есть определенная цель, задача и результат. Хорошо организованный урок равен произведение искусства. Статья посвящена вопросу планирования языковых уроков.*

Ключевые слова: PPP, TTT, TBL, план урока, цель, задача, ограничение по времени.

It is known, in the main principles of the state policy of the education sphere in the law "About Education" it is shown that the most significant principle of teaching and upbringing is in their being humanitarian democratic character. In the education reforms according to the principles, it is put as an important task to create complete mechanism of education attracting the learners to developing harmonically in every sphere and to becoming critically and free-thinking personalities.² In the process of implementing National Program of training Professionals strengthening the attention to reinforcing material – technical resource of school education, especially, comprehensive schools has turned into the most important and serious matter for us.³

And this, its turn, demands to read books more. Our President Sh. M. Mirziyayev stressed on the importance of teaching the learners to make a friend with literature in his lecture given in the

²The Law about Education of the Republic of Uzbekistan. T.: 1997.

³National Program of training Professionals. Materials of Session IX of Supreme Soviet of the Republic of Uzbekistan. T.: 1997.

broad session of the Cabinet of Ministers devoted to the main totals of social-economical development of our country in 2016 and the most important directions of the economic Program targeted to 2017: “... at the moment before us there is standing the most important problem, i.e. the task of taking up the new stage our work directed to widely agitating for reading books and further increasing the interest and affection of our youth for books and reinforcing their spiritual immunity”⁴.

Effective lesson plans include an interesting hook, an arresting way of getting students to listen up and pay attention. The “prompt” part of the lesson plan aims to make students realize that what’s coming next is important. It may not be the “meat” of the lesson, but it’s the “meet” of it. The “prompt” is very important because it does the job of teasing and intriguing, winning the hearts and minds of your students for the main lesson. As teachers, we know that we’re not only competing with actual classroom noise, we’re especially competing with mental noise—the cares and concerns that are vying for attention in students’ heads. What do we have to do to not be lost in that sea?

Teacher-student interactions, as well as peer interactions, are critical for learning. Because of the diversity in experiences and backgrounds that ELLs bring to the classroom, it is essential to prepare lessons that can address a wide range of needs. This broad sweep will also benefit all other students in your class.

Teacher preparation

Once you get started, survey your target content to:

determine your standard or lesson objective

eliminate unnecessary information that does not meet your objective

select the concepts to teach

choose specific vocabulary to pre-teach

develop assessments to test that content

Lesson components

Once you have identified your target objectives, concepts, and vocabulary, consider the following elements of your lesson plan.

Building background knowledge

Pre-teaching vocabulary

Select tier 1, tier 2 and tier 3 words from target content. Write an ELL-friendly definition for each and post them where students can see them throughout the lesson. Choose different strategies to teach each word. If there are five words to be pre-taught, use different ways of engaging the students

⁴Mirziyoyev Sh. M. The President of the Republic of Uzbekistan Sh. M. Mirziyayev’s lecture given in the broad session of the Cabinet of Ministers devoted to the main totals of social-economical development of our country in 2016 and the most important directions of the economic Program targeted to 2017

to hear and produce each word in context. You might want to use your state or local English language acquisition standards as a guide for choosing words to highlight.

Read about vocabulary development in this article, and take a look at our Academic Language webcast to learn more about teaching academic vocabulary. Using peer review can be a powerful way to help students master content. Here are some ways to get students working together:

Use graphic organizers Have students work in collaborative groups and use a graphic organizer so together they can identify main ideas, relationships between information, etc. It gives a purpose while reading while interacting and using the language.

Assign reading partners. Pair ELLs with friendly fluent readers. Ask partners to read aloud to each other, alternating sentences or pages. After partner reading, ask them to summarize what they read. For variety, use choral reading once in a while. Assign different sections to each team, ask them to rehearse, and then ask teams to read chorally.

Use Think-Pair-Share (TPS). TPS is a collaborative learning strategy in which students work together to solve a problem or answer a question about an assigned reading. This technique requires students to (1) think individually about a topic or answer to a question; and (2) share ideas with classmates. Discussing an answer with a partner serves to maximize participation, focus attention and engage students in comprehending the reading material.

A simple way to start is to plan your lesson in a table format. Here's an example. Tasks are taken from this lesson plan about news. This plan shows how you could use the first three tasks only.

Activity / Task	Aim	Interaction pattern (T = teacher Ss = students)	Mins	Notes
1) Ask students questions in task one about news and media.	To get students into the topic of news.	T - Ss	10	Chairs in circle for intro.
2) Draw the media advantages and disadvantages chart (task two) on board. Ask students for a few examples.	Set up next task and support weaker students.	T - Ss	5	Remember to ask Ss who normally don't offer ideas.
3) Students copy chart into notebooks and complete with their own ideas in pairs.	Students practise media related language.	S - S	10	Feed in new language when necessary.
4) Pair up the pairs to make groups of four.	Students to share and compare ideas in groups. Students explain their ideas to another pair.	Ss - Ss	10	Monitor carefully and listen out for common errors.
5) Group feedback. Compare answers and find areas of common agreement.	Share Ss' ideas and round up task.	T - Ss	10	Get one of the Ss to write some advantages and disadvantages on the board.

6) Show students a couple of real headlines from British newspapers. Get students to guess the story behind the headline.	Introduce next task about news headlines.	T – Ss	5	Download and print off some headlines from online papers. Try to find some funny ones. Show a tabloid and a broadsheet paper so Ss can see the difference in style.
7) Students in groups think up stories behind headlines in task three.	Students practise narrative tenses.	Ss - Ss	15	Monitor and feed in language when needed. Offer correction when appropriate.
8) Ask groups to feedback their ideas for the stories behind the headlines and tell the whole group.	Students re-tell stories to group – repeating task is good practice.	Ss – T + Ss.		Don't correct as students are speaking in front of whole class. Make a note of important errors in my notebook to correct next class.

USED LITERATURE

1. Environments Research, 14, 75-90. Dorman, J.P. (2008). Using student perceptions to compare actual and preferred classroom environment in Queensland schools. Educational Studies, 34(4), 299–308.

2. Entwistle, N., McCune, V., & Entwistle, J. H. (2003). Investigating ways of enhancing university teaching-learning environments: Measuring students' approaches to studying and perceptions of teaching. In E. D.

3. Corte, L. Verschaffel, N. Entwistle, J. Merriënboer (Eds.), Powerful learning environments: Unravelling basic components and dimensions (pp. 89-107). Netherlands: Pergamon.

INNOVATION PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALAR ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARNI IFODALI O'QISHGA O'RGATISH

Azizova Dilnoz Yo'ldashevna

Qashqadaryo VPMM katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Boshlang'ich ta'limini rivojlantirishda pedagogik texnologiyalarning ahamiyati. Boshlang'ich sinflarda to'g'ri, tez, ongli va ifodali o'qishga o'rgatish

Kalit so'zlar: Pedagogik texnologiya, intellektual, nutqning grammatik shakllar

Annotation: The importance of the development of primary education and pedagogical technologies. In the primary school on, quickly, conscious and talking to tech to read.

Keywords: Educational technology, the intellectual, of speech and grammatical forms.

Аннотация: Важность развития начального образования педагогического технологии. В начальной школе, быстрее, сознательной и говорю, чтобы научить читать

Ключевые слова: Образовательные технологии, интеллектуальный, слова и грамматические формы

Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib

kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz.

(Mirziyoyev Sh.M., Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.“)

Ifodali o'qish turli badiiy va amaliy mashg'ulotlarni puxta o'zlashtirishning muhim metodlaridan biri sifatida o'qituvchi uchun kalit rolini bajaradi. Ifodali o'qish darslarda o'quvchilarning zerikishiga yo'l qo'ymaydi, aksincha, faollashtiradi, badiiy asarlarga qiziqishini kuchaytiradi, adabiyotga havas uyg'otadi. O'qish darslarida o'quvchilarni ifodali o'qishga o'rgatishning, asosan ikki yo'li bor: 1. Dars jarayonida turli matn xarakteridan kelib chiqib, o'quvchilarni ifodali o'qishga o'rgatish;

2. O'qish darslari materiallariga berilgan soatlarini qisqartirish hisobiga maxsus ifodali o'qish dasturlarini tashkil etish.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni ifodali o'qishga o'rgatish usullari quyidagilarni o'z ichigi oladi:

1. To'g'ri o'qish. Birinchi sinfda jiddiy ahamiyat berish talab qilinadi. Har bir so'z, bo'g'in va tovushni to'g'ri, eshitarli talaffuz etilishiga erishish lozim.

2. Ongli o'qish. O'quvchi har bir gap, gapdagi so'z, so'zdagi bo'g'inlarni o'qish jarayonida uning ma'nosini tushunib o'qishi kerak.

3. Tez va ravon o'qish. Sekin yoki juda tez o'qish emas, balki gapirganday, o'rtacha tezlik sur'atiga amal qilinib, ham to'g'ri, ham ongli, ham sidirg'asiga ravon o'qishni ta'minlash zarur. Agar o'quvchi labi-labiga tegmay, haddan tashqari tez yoki aksincha sekin, tutilib o'qisa ko'r-ko'rona ma'nosiga tushunmay qolishi mumkin. O'rtacha tezlikda o'qishga o'quvchi harf tovushlarini o'rganayotgan vaqtdan boshlab asos yaratiladi. Biroq dastlabki o'rinda to'g'ri va ongli o'qish jarayonida o'rtacha tezlik darajasiga erishiladi. O'qish mashg'ulotlarini o'tkazish jarayonida o'quvchilar nutq faoliyatlarining asosiy ko'rinishi bo'lgan, ko'nikmalari, matn va kitob ustida ishlash, o'quvchilarning bog'lanishli nutqini o'stirish, nutq madaniyatini o'stirish nazarda tutiladi.

1-sinfda o'quvchilar matnni ongli, to'g'ri va bo'g'inlab sidirg'a o'qishni o'rganadilar. O'qish darslaridagina emas, balki barcha predmentlar yuzasidan o'tkaziladigan darslarda ham darsda va maktabdan tashqari uyushtiriladigan mashg'ulotlar jarayonida ham tuzatib borishga alohida ahamiyat berish zarur. Bolalar o'tilgan asarlar yuzasidan berilgan savollarga javob berishga o'rganadilar. Matn ustida ishlash o'qituvchi rahbarligida olib boriladi.

2-sinfda o'quvchilarga so'zlarni butunligicha sidirg'asiga o'qish malakasi shakllanadi. O'qishning to'g'ri ifodali bo'lishiga erishiladi. O'qish sur'ati tezlashadi. Bu sinfda o'quvchilar matnning ayrim qismlarini, qisqa hikoyalarni ichlarida mustaqil o'qishga o'tadilar. Matn ustida

ishlash murakkablashib boradi. Bolalar o'qituvchi rahbarligida asarning asosiy iboralarini topishga, voqea-hodisalarni so'z bilan tasvirlashga o'rganadilar, ularda so'z boyligiga talab ortadi.

3–sinfdan so'zlarni butunligicha sidirg'a o'qishlari, matnni tez, to'g'ri, ongli o'qiy olishlari kerak. Bu sinfdan o'quvchilarning bo'g'inlab o'qishlariga yo'l qo'ymaslik kerak. Bolalar o'qilgan matn mazmunini mustaqil ravishda qayta hikoya qilishlari, matn yuzasidan sodda reja tuza olishlari, uning asosiy mazmunini ajrata olishlari o'qilgan matnni to'la, qisqartirib, tanlab qayta hikoya qilishlari zarur.

Ifodali o'qish va o'zaro nutqiy faoliyat jarayonida bolalarning adabiy talaffuz me'yorlari shakllanadi. O'quvchilar nutqining faollashuvi nutqning grammatik shakllarini to'g'ri qo'llash hamda to'g'ri talaffuz etish bolalar nutqining ravon, ifodali bo'lishiga yordam beradi. Ifodali o'qishga o'rgatishda:

A) nafasdan to'g'ri foydalana olish;

B) adabiy til talaffuz me'yorlarini yaxshi bilish;

D) so'z, bo'g'in va tovushni to'g'ri, aniq, talaffuz qilish kabi jihatlariga diqqat qilishlari lozim. O'qish vaqtida badiiy asar namunasida ifoda etilgan his-tuyg'uni, yozuvchi yoki qahramonning ichki kechinmalarini, asarning mazmunini yecha olishga erishish darkor. O'qishdagi normal tezlik o'qilganining ma'nosini to'liq anglay olishga yordam beradi. O'quvchi normal tezlikda o'qish orqali asosiy mazmunini anglaydi. O'qish tezligi o'qilayotganning ma'nosini tushunish va qabul qilishga bog'liq. Juda sekin o'qish ham ongli bo'lishga xalaqit beradi. O'quvchilarni ham normal o'qishga o'rgatish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1..Mirziyoyev Sh.M. „Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.“2016[15-16-b]

2. Ubayxo'jayeva R. A. O'quvchilarning ifodali o'qish ko'nikmalarini takomillashtirish. 1999. [40-68-b]

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ XXI ВЕКА У УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ: ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ОБУЧЕНИИ ЯЗЫКАМ

Султонова Лобар

Кашкадарьинский областной центр педагогического мастерства
преподаватель кафедры методики преподавания языков

***Аннотация:** В статье рассматриваются инновационные подходы в обучении языкам с использованием современных методов для развития навыков XXI века у учащихся. Акцент сделан на важности формирования таких навыков, как критическое мышление, коммуникация, креативность, цифровая грамотность и умение решать проблемы, в контексте обучения иностранным языкам. Описаны различные современные методики,*

такие как проектное обучение, использование цифровых платформ и онлайн-ресурсов, геймификация.

Ключевые слова: XXI век, инновационные методы, обучение языкам, проектное обучение, геймификация, цифровая грамотность, перевернутый класс, коммуникативные навыки.

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy metodlardan foydalanib, o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirish uchun tillarni o'qitishdagi innovatsion yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Chet tillarni o'qitish jarayonida tanqidiy fikrlash, kommunikatsiya, ijodkorlik, raqamli savodxonlik va muammolarni hal qilish kabi ko'nikmalarni shakllantirish muhimligi alohida ta'kidlanadi. Loyihaviy ta'lim, raqamli platformalar va onlayn resurslardan foydalanish, o'yinlashtirish (gamifikatsiya) singari zamonaviy metodikalar tavsiflab beriladi.

Kalit so'zlar: XXI asr, innovatsion metodlar, tillarni o'qitish, loyihaviy ta'lim, o'yinlashtirish, raqamli savodxonlik, teskari sinf, kommunikativ ko'nikmalar.

Abstract: This article examines innovative approaches to language teaching using modern methods aimed at developing 21st-century skills among students. The focus is placed on the importance of cultivating skills such as critical thinking, communication, creativity, digital literacy, and problem-solving within the context of foreign language education. Various contemporary methodologies are described, including project-based learning, the use of digital platforms and online resources, gamification.

Keywords: 21st century, innovative methods, language teaching, project-based learning, gamification, digital literacy, flipped classroom, communication skills.

Современное образование сталкивается с необходимостью подготовки учащихся к жизни в условиях глобализации и технологических изменений. Навыки XXI века, такие как критическое мышление, креативность, способность к решению проблем, коммуникация и цифровая грамотность, становятся основными требованиями к образованию. Обучение языкам играет ключевую роль в формировании этих навыков, ведь оно не только развивает речевые и лексические способности, но и способствует развитию когнитивных и социальных компетенций.

Однако для эффективного развития навыков XXI века необходимо внедрение инновационных методов обучения, которые включают использование современных технологий и активных методик. В этой статье рассматриваются методы, которые помогут учащимся развить необходимые навыки через инновационные подходы в обучении языкам.

В современном мире стремительных изменений, цифровизации и глобализации развитие навыков XXI века становится ключевым требованием к системе образования. Традиционные академические знания, основанные преимущественно на запоминании и воспроизведении

информации, уже не обеспечивают учащимся достаточной подготовки для успешной профессиональной и личной жизни. Вместо этого на первый план выходят универсальные компетенции, такие как критическое мышление, креативность, способность к коммуникации, цифровая грамотность, решение проблем и умение обучаться на протяжении всей жизни.

Критическое мышление позволяет учащимся анализировать информацию, оценивать достоверность источников и принимать обоснованные решения. Креативность способствует генерации новых идей, инновационных подходов к решению задач и развитию гибкости мышления. Эффективная коммуникация и умение работать в команде становятся необходимыми для достижения успеха как в учебной, так и в профессиональной среде. Цифровая грамотность обеспечивает уверенное использование современных технологий и критическое восприятие цифрового контента. Навыки решения проблем помогают ориентироваться в сложных и нестабильных условиях, а способность к непрерывному обучению позволяет человеку оставаться конкурентоспособным в условиях быстро меняющегося рынка труда.

Для эффективного формирования этих навыков требуется серьезная трансформация образовательных подходов. Активные методы обучения, такие как проектная деятельность, проблемно-ориентированное обучение, междисциплинарные проекты и использование цифровых технологий, становятся важнейшими инструментами развития компетенций XXI века. Школы и вузы должны стремиться не только к передаче знаний, но и к созданию условий для формирования у учащихся самостоятельности, ответственности и критического восприятия информации. Важным элементом образовательного процесса становится интеграция технологий: использование платформ дистанционного обучения, онлайн-курсов, интерактивных симуляций и инструментов для совместной работы.

Однако процесс внедрения навыков XXI века сталкивается с рядом вызовов. Среди них можно выделить недостаточную готовность педагогов к использованию инновационных методов, ограниченность ресурсов, низкий уровень цифровизации отдельных образовательных учреждений и необходимость пересмотра существующих стандартов оценки результатов обучения. Преодоление этих барьеров требует комплексных усилий со стороны государства, образовательных учреждений и самих педагогов. Следует активно инвестировать в повышение квалификации учителей, обновление материально-технической базы школ и разработку новых образовательных программ, ориентированных на развитие ключевых компетенций.

Развитие навыков XXI века у учащихся имеет огромное значение для обеспечения их готовности к жизни в современном обществе. Образование должно быть направлено на формирование осознанных, активных и креативных личностей, способных не только

адаптироваться к изменениям, но и активно влиять на их направление. Только таким образом возможно построение устойчивого, конкурентоспособного и инклюзивного общества будущего.

Инновационные методы обучения языкам играют ключевую роль в развитии навыков XXI века. Применение этих методов позволяет не только повысить эффективность обучения, но и способствует развитию критического мышления, креативности, коммуникации и других важных навыков у учащихся. Для успешной реализации инновационных подходов в обучении языкам необходимо обучать преподавателей, обеспечивать доступ к современным технологиям и мотивировать учащихся.

Список использованных источников

1. Андреева, Г. М. *Социальная психология*. — М.: Аспект Пресс, 2007.
2. Беляева, И. В. *Навыки XXI века в образовании: проблемы и перспективы развития*. // Вестник образования, 2019, №5.
3. Бим, И. Л. *Теория и практика обучения иностранным языкам: новая перспектива*. — М.: Русский язык, 2001.
4. Выготский, Л. С. *Мышление и речь*. — М.: Лабиринт, 2000.

КРЕАТИВНОСТЬ КАК РАЗВИВАЮЩАЯ КАТЕГОРИЯ ЛИЧНОСТИ И ЕГО ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Абдухаликова М. Азиатского Университета Технологий

Кашкадарьинский обл. кафедры Педагогики

***Аннотация.** В статье раскрывается понятие творчества и его психологический анализ, способность педагогов к творчеству обеспечивается стремлением к решению педагогических задач, проведением научных исследований или научных проектов, достижением взаимного творческого сотрудничества.*

***Ключевые слова:** творчество, творчество, творческая деятельность, талант, научная гипотеза, учебная деятельность, знание, интерес, умение.*

***Annotatsiya.** Maqolada kreativlik tushunchasi va uning psixologik taxlili, pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari pedagogik muammolarni hal qilishga intilishi, ilmiy-tadqiqot ishlari yoki ilmiy loyihalarni amalga oshirishi va o'zaro ijodiy hamkorlikka erishishlari orqali ta'minlanishi yoritilgan.*

***Kalim cўzlar:** kreativlik, ijod, ijodiy faoliyat, iqtidor, ilmiy faraz, o'quv faoliyati, bilim, qiziqish, mahorat.*

***Abstract.** The article reveals the concept of creativity and its psychological analysis; the ability of teachers to be creative is ensured by the desire to solve pedagogical problems, conduct scientific research or scientific projects, and achieve mutual creative cooperation.*

Keywords:: *creativity, creative activity, talent, scientific hypothesis, educational activity, knowledge, interest, skill.*

Сегодняшнее быстро меняющееся время требует от каждого человека креативности, оперативности и уверенных шагов в каждой работе. Актуальная задача сегодняшнего дня – воспитать молодых людей, способных шаг за шагом идти вместе с ним в такое жестокое время, дать достойный ответ на суровые удары времени и направить их навстречу будущему.

Поскольку мы живем в век технологий XXI века, если мы начнем воспитывать творческих молодых людей, которые смогут начать новую технологическую революцию, которая станет основой развития, с периода детского сада у детей появится интерес к книгам с изображением технологических объектов, найденных в нашей повседневная жизнь, средства визуального отображения, изображающие современные технологии. Пробуждение, интересные сюжетные истории с технологическими предметами вводят ребенка в мир технологий и стимулируют аналитическое мышление с вопросами, возникающими в мозгу. Это побуждает молодежь развивать свои навыки и интересы.

Неслучайно в нашей стране внимание к талантливой молодежи находится на уровне государственной политики в сфере образования. Потому что уместно отметить, что в разных странах мира накоплен уникальный опыт исследования этого вопроса, отбора талантливой молодежи, ее обучения и развития.

Креативность как развивающая категория личности является неотъемлемой частью человеческого мышления и духовности не в многогранности знаний, которыми обладает человек, а в стремлении к новым идеям, в процессе реформирования и изменения устоявшихся стереотипов, в процесс решения жизненных проблем проявляется в принятии неожиданных и необычных решений. т. е. творчество не может быть достигнуто повторением данных знаний, возникновение новой мысли, новой идеи является главным условием процесса творческого мышления. Зачастую необычные мысли и решения приходят человеку в голову неожиданно. Для этого прежде всего необходимо положить конец однообразию и рутинности в процессе мышления. Опыт развития мирового образования показывает, что развитие общества тесно связано с совершенствованием и развитием образования. Поэтому в нашей системе образования проводятся реформы. Внедрение подходов и представлений о творчестве в образовательную систему Узбекистана свидетельствует о ее интеграции в мировую систему образования. Сегодня понятие креативность вошло в систему образования, как и в других областях. Мы упоминаем эту концепцию на каждом этапе системы образования.

В своё время Фароби, написал что способности человека можно разделить на два типа: врожденные и приобретенные позднее способности, признает, что процесс развития человека

происходит в течение жизни человека через обучение наукам, ремеслу, усвоению нравственных правил, обогащению искусства своим жизненным опытом.

Абу Али ибн Сина отдает приоритет опоре на разум и науку в человеческой деятельности и изучении мира и подчеркивает необходимость опираться на логику при решении проблем: «Любое знание, не взвешенное на весах разума, беспочвенно. Вот почему очень важно изучать науку логику». По его мнению, перестать учиться означает смерть человека: «Душа подобна светильнику, знание — елею, растекающемуся из этого светильника, и мудрость Божия — елею. Пока свеча не перестанет гореть, вы живы. Если он взорвется, ты мертв».

Абдулла Авлани, один из просвещенных ученых, считает старание и энтузиазм одним из главных условий достижения знаний, творчества, креативность, духовного и физического совершенства.

В науке о способностях и креативности ребёнка говорили и зарубежные учёные. В начале XX века в Америке в педагогической и психологической литературе детей, отличающихся некоторыми характеристиками от обычных детей, называли разными именами. Доктор психологии Дж. Уайли предложил использовать термин «одаренные дети», «креативный ребёнок» для детей с высокими способностями. Анализ литературы показывает, что одаренных детей в Америке считают людьми с высоким интеллектом и отличными учениками.

В Великобритании накоплен большой практический опыт работы с талантливой молодежью. В этом процессе активно участвуют Министерство образования Великобритании, многие университеты, колледжи и общественные организации. В стране действует Национальная ассоциация помощи одаренной молодежи, с 1982 года издается специальный журнал «Gifted Educational International».

В английской педагогике особое внимание уделяется творческому таланту. По мнению британских экспертов, «творчество (креативность) — важнейший элемент таланта, и все виды таланта нельзя рассматривать отдельно от творческой составляющей». В английских школах существует два типа классификации образования — внутренний и внешний. Они служат обеспечению высокой эффективности образовательного процесса в гармонии друг с другом. Внешняя дифференциация отражается в различных специальных формах организации образовательного процесса: распределении молодых людей по уровню их способностей на основе тестов и собеседований; разделение молодежи на группы в соответствии с их способностями и интересами на определенном этапе обучения; обучение в «смешанных» группах способностей и т. д.

Креативность (лат., инг. «создать» — творчество, «творческий» означает творческую способность педагога, которая характеризует готовность к выработке новых идей и входит в состав таланта как самостоятельный фактор)

Творческие способности человека проявляются в его мышлении, общении, чувствах и отдельных видах деятельности. Креативность характеризует человека в целом или его отдельные особенности, остроту ума. Также креативность отражено как важный фактор таланта.

По мнению американского психолога П. Торренса, творчество – это проблема или выдвижение научных гипотез; проверка и модификация гипотез; выявление проблемы на основе формирования результатов решения; выражает чувствительность к взаимному противостоянию знаний и практических действий по поиску решения проблемы.

Как и любое другое качество (добродетель), творчество не формируется внезапно. Креативность последовательно формируется и развивается на определенных этапах.

Обладая креативными качествами педагог направляет свои личные способности, природную и социальную энергию на качественную и эффективную организацию профессиональной деятельности. Наличие креативных качеств педагогов, работающих в системе высшего образования, создаст в них новые идеи, отличные от традиционного подхода к организации учебно-воспитательного процесса, не мыслящие единым шаблоном, оригинальность и инициативность.

Поэтому креативный подход к организации профессиональной деятельности педагога, обладающего творческими качествами, активность в создании новых, передовых идей, служащих развитию учебной деятельности и личностных качеств детей, самостоятельное изучение передовых педагогических достижений и опыта, также ориентируется на наличие постоянного, последовательного обмена идеями с коллегами о педагогическом прогрессе.

Обычно способность педагогов к креативности обеспечивается и формируется стремлением к решению педагогических задач, осуществлению научных исследований или научных проектов и достижению взаимного креативного сотрудничества и постепенно совершенствуется и развивается. Как и у любого специалиста, в студенческие годы закладывается основа творческого потенциала будущего педагога и последовательно развивается в организации профессиональной деятельности. Важно, чтобы педагог был направлен на творческую деятельность и умел эффективно организовать эту деятельность.

При организации творческой деятельности педагог должен уделять особое внимание решению проблемных вопросов, анализу проблемных ситуаций, а также созданию творческой продукции педагогического характера. При решении проблемных вопросов и ситуаций творческий подход педагога к поиску решения проблемы помогает ему развивать эмоционально-волевые качества.

Ставя перед собой проблемные вопросы, педагог сталкивается с доказательствами, противоречащими имеющимся у него знаниям и жизненному опыту. В результате он

чувствует необходимость работать над собой, учиться самостоятельно. Научно-исследовательская работа педагога, реализация научных или творческих проектов еще больше развивают его творческий потенциал.

Учитель не становится творцом сам по себе. Его творческие способности формируются путем последовательного обучения и работы над собой на протяжении определенного периода времени.

Современное образование требует от воспитателей и педагогов, работающих во всех типах образовательных учреждений, творческого подхода. Многие педагоги считают, что у них нет способностей к творчеству. Это можно обосновать двумя разными причинами: во-первых, большинство педагогов-педагогов не могут адекватно объяснить, что на самом деле означает понятие «креативность»; во-вторых, они не знают, какие качества непосредственно отражаются в основе творчества.

Здесь стоит отметить, что каждый человек от природы обладает способностью к творчеству. Итак, как они могут продемонстрировать свои творческие способности? Вот совет Патти Драпо: Если вы не считаете себя креативным человеком, я предлагаю вам начать организовывать занятия по креативному мышлению прямо сейчас. На самом деле, дело не в том, креативны вы или нет, а в том, как вы организуете занятия в духе творчества и пробуете новые идеи на практике.

Исходя из вышеизложенных представлений, понятие «креативность» можно трактовать следующим образом: Креативность человека проявляется в его мышлении, общении, чувствах и отдельных видах деятельности. Креативность характеризует человека в целом или его отдельные характеристики. Креативность также отражается как важный фактор таланта. Кроме того, креативность определяет остроту ума и обеспечивает активное участие обучающихся в процессе обучения.

Список использованной литературы

1. Закон Республики Узбекистан от 23 сентября 2020 года «Об образовании» № ORQ-637. - СХММБ, 2020.
2. Иванов П.И, Зуфарова М.Ю. Общая психология. Ташкент: Национальное общество узбекских философов. 2010.-142-145, с.
3. Лихачев Б.Т. Педагогика. Курс представляет собой лекцию. - М.: Юрайт, 2001.-608с.
4. Вербицкий А.А. , Платонов Т.А. «Формирование познавательной и профессиональной мотивации».-М.: Педагогика, 1986.-124с.
5. Хеллер К.А. Роль креативности в объяснении одаренности и выдающихся достижений // Актуальные проблемы психологии Том 6. Психология одаренности / Под ред. Р.А. Семенов-Пономаревой. - К., 2002. - Вып. 1. - С. 104-120.).

6. Зимняя И.А. «Педагогическая психология». – Москва.: «Логос», 2002. – 284 с.

7. Абдухоликова М.Б.(2020) «Использование современных технологий как фактор повышения качества обучения». Международная научно-практическая конференция«Согласованность интеграции и инновационного мышления в системе обучения: проблемы и решения», 75-78.

SAVOD O'RGATISH DAVRIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH

Razzakova Dilnoza Akramovna

Qashqadaryo viloyati PMM Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: *Savod o'rgatish jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash Savod o'rgatish jarayonida "So'z", "Tovush", "Bo'gin" terminlari bilan tanishtirish va to'g'ri talaffuzga o'rgatadi.*

Application of innovative technologies in the process of teaching literacy. In the process of teaching literacy "words", "sound", "syllable" terminalaei to teach and become familiar with the proper pronunciation.

Применение инновационны технологий в процессе обучения грамотности.В процессе обучения грамотности "Слова", "Звук", "Ссылка" чтобы ознакомитсья и учить правильное произношение.

Kalit so'zlar: *Innovatsion ,innovatsion texnologiya, tahlil-tarkib*

Keywords: *Innovative technlogy,innovative,assay-content.*

Ключевые слова: *Инновационны технологии, Инновации, анализа-содержание.*

Biz yoshlarga doir davlat siyosatini hech og'ishmasdan,qat'iyat bilan davom ettiramiz. Nafaqat davom ettiramiz, balki bu siyosatni eng ustuvor vazifamiz sifatida bugun zamon talab qilayotgan yuksak darajaga ko'taramiz.

(Mirziyoyev Sh.M. „Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.“)

Savod o'rgatish jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash eng ahamiyatga ega.Shu sababli yangi bilimlarga bo'lgan yangi talab yangi "yangilik" ya'ni "innovatsiya", "innovatsion jarayon" tushunchalarini anglash talabi ortdi.

"Innovatsiya" so'zi lotin tilidan kelib chiqqan bo'lib, yangilik kiritish degan ma'noni bildiradi.

Savod o'rgatish jarayonida "So'z", "Tovush", "Bo'gin" terminlari bilan tanishtirish va to'g'ri talaffuzga o'rgatadi. Gaplar so'zlardan tuzilishi haqidagi fikrga olib kelinadi. 2-4 so'zlardan tashkil topgan gap tuzish, so'zlarga ajratish o'rgatiladi. Murakkab so'zlarni bo'g'inga ajratish necha bo'g'in ekanligini aniqlash va bo'g'nlardan o'zak so'zlar tuzish o'rgatiladi.

Savodga o'rgatishning tahlil-tarkib usuliga ko'ra matndan gap, gapdan so'z, so'zdan bo'g'in va tovush yoki, aksincha, tovush - bo'g'in, so'z – gap – matn uzviy aloqada butundan bo'lakka, bo'lakdan butunga qarab tahlil va tarkib qilinadi.

Savod o'rgatish davrida o'quvchilar nutqining ravon bo'lishida savol-javob usuli ham yaxshi natija beradi. Bu usul o'quvchilarni faollashtiradi, nutqiy vaziyatga soladi. Biz bolalarga beriladigan savollarni shunday tuzishimiz kerakki, ularning javobi “*ha*” yoki “*yo'q*” so'zlaridan iborat bo'lib qolmasligi kerak. Ularni o'ylashga, mantiqiy fikrlashga majbur qiladigan vaziyatga olib kirishimiz kerak.

Savod o'rgatish darslarida yana ko'rgazmalilik usuli keng qo'llaniladi. Bu usulni chex pedagogi Komenskiy ta'limning asosiy qoidasi deb biladi. “Sinfga surat olib kirishing bilan soqov ham tilga kiradi”. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning barcha sezgi organlari ishtirok etishlari lozim: ko'rish, eshitish, hatto ta'm bilish sezgisi ham. Chunki ular aniq narsa, predmet va hodisaga qarab fikrlaydi.

Savod o'rgatishda tushuntirish va bayon qilish usuli keng qo'llaniladi. Bunda o'qituvchi nutq madaniyatiga e'tibor berishi, sodda ravon, ifodali qilib so'zlashi kerak. Bola tabiati ortiqcha ko'p so'zlilikni yoqtirmaydi. Shuning uchun ularni tinglay olish imkoniyatlarini hisobga olish zarur.

Savod o'rgatishda o'qish darslarining asosiy vazifasi o'quvchilarga tovush va harfni tanishtirish, ularni to'g'ri talaffuzini o'rgatish orqali bolalarda to'g'ri, ongli, ifodali o'qish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Shuningdek, o'quvchilar lug'atini boyitish, bog'lanishli nutqini o'stirish, bilimni boyitish, mavhum tafakkurini shakllantirish, eshitish, qabul qilish sezgisini o'stirishda ham bu davr mas'uliyatliligi bilan alohida o'rin tutadi.

Tayorgarlik davri o'qishga o'rgatish uchun zamin tayyorlaydi. Bu davrda bolalarda o'zgarlar nutqini eshitish, diqqatini to'plash, til birliklarini (tovush, bo'g'in, so'z, gap) farqlash, ajratish, ularning vazifalarini anglash kabi xususiyatlar shakllanadi. Bular o'quvchilarning o'qishni muvaffaqiyatli egallashlariga yordam beradi. O'qishga o'ragatish uchun avvalo o'quvchi tovush va harf bilan yaxshiroq tanishtirilishi lozim. Tovush va harf bilan tanishtirishda bo'g'indan, tovushdan ajratish tamoyiliga rioya qilinadi.

O'qishga o'rgatishda bo'g'in asos qilib olinadi. Buning uchun o'qituvchida bo'g'in jadvali bo'lishi lozim. Bo'g'in jadvali asosida o'qish namunasi ko'rsatiladi, ya'ni harflab emas ichida birinchi harfni ko'z bilan ko'rib, uning nomini dilda saqlab, ikkinchi harfni ko'rish va ikkalsini bog'lab, unlini mo'ljallab ulab aytish tushuntiriladi.

O'qishga o'rgatishda so'zlarni va gaplarni to'ldirib o'qish ko'nikmalarini hosil qilish, o'quvchini gap tuzishga, tez fikrlashga yo'naltiradi. O'quvchi tushirib qoldirilgan harf va so'zni rasmga qarab topadi, uning gap mazmuniga mos yoki mos emasligiga

e'tibor beradi, o'rtoqlariga nisbatan tez topib, o'qituvchining rag'batiga sazovor bo'lishga intiladi. Har bir predmetda bo'lgani kabi o'qish darslarida ham ta'lim-tarbiya birligiga e'tibor beriladi. O'qish darslarida tarbiya o'qilgan matnning ongli o'zlashtirilishiga bog'liq. O'quvchi matnga fikr nima haqida borayotganini anglasagina, o'zida shunday hislatlarni shakllantirishga harakat qiladi. Ikkinchidan esa yaxshi inson bo'lish uchun o'qishning zaruriligini anglaydi. Shuning uchun ongli o'qishni matn bilan ishlangan namunali rasmlar o'rtasidagi bog'lanishlarni aniqlashtirishga, matn yuzasidan savollar berishga diqqat qaratish lozim.

O'qishning ongliligini va ta'sirchanligini ta'minlash uchun matn mazmunini o'quvchilarning korgan-kechirganlari, taassurotlari bilan bo'g'lash lozim. Shunda o'quvchida o'qishga, o'rganishga qiziqish ortadi.

She'r, tez aytish, topishmoq, qo'shiq, maqol, hikmatli so'zlardan o'qitish, yod oldirish ham o'quvchilarning o'qishga qiziqishini oshiradi, o'qish malakasini shakllantiradi, xotirasini mustahkamlaydi. O'qish darslarining 3/2 qismi o'qishni mashq qilishga ajratilishi lozim. So'zlarni tovushlarga ajratish.

I. So'zlarni tovushlarga ajratish tahlil qilinayotgan so'zlar tartibini aniqlash asosida quyidagilar o'rgatiladi.

- tovushlarga sifatli xarakteristika;
- unlilar;
- undoshlar (jarangli va jarangsiz undoshlar);
- qattiq va yumshoq talaffuzli so'zlar;
- aytilishi va ishlatilishida farqlash kerak bo'lgan harflar.

II. Tahlil qilinayotgan so'zdagi unli bo'g'inni topish, o'rmini aniqlash (bosh, o'rta, oxiri). Unli harflar bilan tanishtirishni davom ettirib ularni yozilish qoidalarini o'rgatish: o-a, i-e u-o' (lot. grefik.)

III. Undosh tovushlar bilan yozma tanishtirish. Kesma harflar bilan ishlash, so'zlar tuzish, bo'g'inlar hosil qilish (ochiq bo'g'in, yopiq bo'g'in)

O'qish. Alfavit matnlari asosida bolalarni sidirg'a bo'g'inlar o'qishga o'rgatish. Demak, so'roq undov gaplarning o'qilishini o'rgatish. Ongli ravishda o'qish malakasini hosil qilish borasida maxsus ish olib borish.

Termin: o'qitish davrida quyidagi terminlarni kiritish.

1. Gap;	7. Jarangsiz undosh;
2. So'z;	8. urg'uli bo'g'in;
3. Tovush;	9. urg'usiz bo'g'in;
4. Unli;	10. Nuqta;

5. Undosh;

11. So‘roq belgisi;

6. Jarangli undosh;

12. Undov belgisi.

Natijada bolalar quyidagi bilimlarga ega bo‘lishlari kerak:

➤ o‘qituvchining talabiga ko‘ra yordamchi so‘zlar ishtirokida 3-4 so‘zli yoyiq gaplar tuzish;

- turli qiyinchilikdagi so‘zlarni talaffuz qilish va tovush tahlili;
- kesma harflar asosida so‘z tuzish;
- alfavit harflarni to‘la bilish;
- kichik matnli tekistlarni bo‘g‘inlab o‘qish.

Grafik malakalar va bosma yozuv.

I. Qo‘l harakatini rivojlantirish, yozuv gegiyenasiga rioya qilgan holda, to‘g‘ri o‘tirish, daftsr tutish, qalam ushlash, qog‘oz varag‘ida belgi va so‘zlarni to‘g‘ri joylashtirishni o‘rgatish davom etadi.

O‘z oldiga maqsad qo‘yish, maqsadiga erishish, vazifani bajarish jarayonini nazorat qilish, natijani baholash, diqqat va esda saqlab qolishni o‘rganish kerak bo‘ladi.

Belgi va nuqtalarga qarab, narsalarni rasmini chiziqlar yordamida (nuqtalarni) birlashtirib, bezak naqshlari hosil qilishni o‘rganish kerak bo‘ladi.

II. Alifbodagi yozma haraflarni yozishni o‘rganish. Bosh va kichik harflarni bosma usulida yozish, harflarni to‘g‘ri joylashtirish, so‘z va gaplarni satr chizig‘iga to‘g‘ri taqsimlab yozish o‘rgatiladi. Mustaqil so‘z va gaplar berilganiga ko‘ra, bosma harfli matn tuzish, diktoura orqali o‘tilgan qoidalar asosida gap yozishni o‘rgatish. Natijada bolalar katakli va chiziqli daftar varag‘ida to‘g‘ri joylashtirish malakasini hosil qilishlari, chetga chiqib ketmasdan narsa rasmini parallel to‘g‘ri chiziqlar bilan chizish, qo‘yilgan maqsadga erishish, natijani baholash, yozuv gegiyenasiga rioya qilish malakalarini hosil qilishlari kerak. Alfavit harflari barchasini (bosh va kichik) bosma usulda yozish, ulardan so‘zlar tuzish, satr chizig‘iga amal qilishni bilishlari kerak.

Savod o‘rgatish darslari o‘quvchilarda nutq faoliyatining asosiy turlarini o‘stirish bilan bir qatorda, ularda axloqiy va estetik tasavvurlarni shakllantirish, nafosat hissini tarbiyalash, mantiqiy tafakkur yuritishga o‘rgatish, bilim manbai bo‘lgan kitobni sevisish kabi muhim masalalarni ham hal etishini nazarda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Mirziyoyev Sh.M. „Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.“2016[15-16-b]

2.Q.Abdullayeva va boshqalar. “Savod o‘rgatish metodikasi”. “O”qituvchi” 1996 [10-36-b]

3.T.Jabborova. X.G`ulomova. G.Eshturdiyeva. 1-sinfda savod darslari2012[12-24-b]

4. G'afforova T. "Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar", Toshkent, "Tafakkur", 2012-yil. [22-41-b]

ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA VA INTEGRATSIYA ASOSIDA O'QISH DARSLARINING NOAN'ANAVIY USULLARI

Qarshiyeva Guzal Alimardonovna

Qashqadaryo viloyati PMM Maktabgacha, boshlang'ich
va maxsus ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ilg'or pedagogik texnologiya va integratsiya darslarni tashkil etishda noan'anaviy darslardan foydalanish. O'quvchilarning o'qish faniga bo'lgan qizishlarini oshirishda noan'anaviy usullardan foydalanish.*

Innovations in technology and organization advanced use advanced use unconventional lessons. Readers have been increasing interest in method use science to read unconventional.

Инновации в технологии и передовой организации использования нетрадиционных уроков. Читателей растет интерес к использованию метода науки читать нетрадиционные

Tayanch so'zlar: *Ilg'or pedagogik texnologiya, integratsiya, noan'anaviy, inovatsiya, an'anaviy.*

Base words: *Advanced technology, integration, unconventional, innovation, traditional.*

Основа слово: *Передовые технологии, Интеграция, нетрадиционные, инновации, традиционные*

Biz yoshlarga doyr davlat siyosatini hech og'ishmasdan, qat'iyat bilan davom ettiramiz. Nafaqat davom ettiramiz, balki bu siyosatni eng ustuvor vazifamiz sifatida bugun zamon talab qilayotgan yuksak darajaga ko'taramiz. Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'shkelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtlibo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuchva imkoniyatlarini safarbar etamiz. (Sh. Mirziyoyev, „Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.“).

Ilg'or pedagogik texnologiya va integratsiya usullaridan foydalanish o'qituvchi va o'quvchi faoliyati doirasini aniq belgilab beradi. Boshlang'ich sinflarning o'qish darslari o'z mohiyati, maqsad va vazifalariga ko'ra ta'lim tizimida alohida o'rin tutadi. Negaki uning zaminida savodxonlik va axloqiy-ta'limiy tarbiya asoslari turadi. Shuning uchun ham boshqa predmetlar ta'limini o'qish ta'limisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. O'qish darslarining samaradorligi ko'p jihatdan ta'lim metodlarining to'g'ri tanlanishiga bog'liq. Binobarin, farnning o'zi kabi o'qitish metodlari ham doimiy rivojlanishda bo'ladi. Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Bunda o'quvchilarga muayyan bilimlarni yetkazib berish, ular faoliyatini nazorat qilish va egallagan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni baholashga alohida e'tibor beriladi. Tabiiyki, ushbu jarayon o'qituvchidan yuksak

pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni, ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, uni sifat jihatdan yangi pog'onalarga ko'tarish uchun zarur bo'lgan barcha imkoniyatlardan keng va har tomonlama foydalanishni taqozo etadi. Har bir pedagog ijodiy izlansa, ilg'or tajriba va metodlarni qo'llagan holda faoliyatini olib borsagina samarali natijalarga erishishi mumkin. Shu jumladan matematika fanidan dars o'tish jarayonida o'quvchilarni fanga qiziqtirish maqsadida o'qitishning noan'anaviy usullarini qo'llash zamon talablaridan biridir. Noan'anaviy darsning maqsadi – o'quvchilarni shu fanga, mavzuga qiziqishlarini oshirishdir. Noan'anaviy darslarda o'quvchilar erkin, mustaqil bo'ladilar, darsga faolligi oshadi, ularga qo'yilgan muammoga ijodiy yondashadilar, o'z imkoniyatlarini to'la namoyon etadilar, boshqalar fikrini hurmat qilishga, o'z fikrini asoslay olishga o'rganadilar natijada darsning sifat samaradorligi oshadi. Noan'anaviy darslarning sayohat darsi, sahna ko'rinishi, raqobatlashuv darsi, konferensiya darsi kabi turlari bor. Noan'anaviy darslarda o'quvchilar zerikib qolmaydi, chunki bunday darslar har kungi ana'anaviy darslardan tubdan farq qiladi. Ayrim noan'anaviy usullar orqali tashkil etilgan o'yin - dars shakllari:-ishchanlik o'yini darsi – mavzu bo'yicha masalalarni hal qilish jarayonida o'quvchilarning faol ishtirok etishini ta'minlash orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish;-rolli oyin darsi –mavzu bo'yicha masalarni o'rganishda o'quvchilarga oldindan ma'lum rollarni taqsimlash va dars jarayonida shu rollarni bajarishlarini tashkil etish asosida bilimlarini mustahkamlash;

-teatrlashtirilgan dars- mavzu bilan bog'liq sahna ko'rinishlarini tashkil etish orqali dars mavzusi bo'yicha chuqur, aniq ma'lumotlar berish; -“Kim oshdi savdosi ” darsi- o'quv fani, ayrim bo'limi bo'yicha bilimlarini har bir o'quvchi qanchalik ko'proq bilishini namoyish etish ;

-yarmarka darsi- mavzuni bo'laklarga bo'lish oldindan o'zlashtirgan o'quvchilarning o'zaro muloqatlari asosida qiziqarli tushuntirish orqali o'tiladigan darslar ; -o'yin darsi- mavzuni sahnalashtirilgan holdagi konsert shaklida ifodalash mashqlari bo'lib, o'quvchilarni faollashtirish va bilimlarini mustahkamlash imkoniyatini beradi. Bularning bari o'quvchilarga fanlararo bog'liqlikni o'rgatish orqali ularda olam tuzilishini ilmiy asoslarini to'liq idrok etish va ilmiy dunyoqarashlarini shakllantirish, ijodiy tafakkurlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim-tarbiya berishda turli ko'rinishda va usulda ishlash talab etiladi.

Boshlang'ich sinflarda o'qish darslarini noan'anaviy usullardan sayohat, kichik guruhlarda ishlash, o'yin shaklida o'tkazish, yangi texnologiyalar yordamida guruhlar bilan ishlash, o'quvchilarning faolligi va qiziqishlarini, umuman badiiy, turli janrdagi asarlarni o'rganishga bo'lgan ishtiyoqni o'sishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Mirziyoyev Sh.M. „Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.“2016[15-17-b]

2. Ubayxo'jayeva R. A. O'quvchilarning ifodali o'qish ko'nikmalarini takomillashtirish. 1999. [40-53-b]

3. G'aniyeva T. Boshlang'ich sinflarda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish. 2012[11-57-b]

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ФОНЕТИКИ И ОРФОЭПИИ В ШКОЛЕ.

Uralova Durdona Alimardon qizi

Университет информационных технологий и менеджмента.

Студентка 1 курса кафедры филологии.

Annotatsiya. Maqolada milliy maktab o'quvchilariga rus tilini o'rgatishda fonetik va orfoepik ishlarning ahamiyati, fonemik eshitishni rivojlantirish va bo'g'in tuzilishining lingvodidaktik masalalari (undoshlar guruhlari, aksentologiya, unli va undoshlarning pozitsion o'zgarishlari) haqida fikr yuritilgan. Bundan tashqari maqola milliy maktabda rus tili fonetikasini o'qitish og'zaki nutqning eng muhim jihatlaridan biri - ifodalilikni ta'minlashga qaratilgan.

Аннотация. В статье рассматривается значение фонетической и орфоэпической работы в обучении русскому языку учащихся национальных школ, развитие фонематического слуха, а также лингводидактические вопросы структуры слога (группы согласных, акцентология, позиционные изменения гласных и согласных). Кроме того, в статье уделяется внимание преподаванию русской фонетики в национальной школе, которая направлена на обеспечение одного из важнейших аспектов устной речи — выразительности.

Abstract. The article discusses the importance of phonetic and orthoepic work in teaching Russian to students of national schools, the development of phonemic hearing and linguo-didactic issues of syllable structure (consonant groups, accentology, positional changes of vowels and consonants). In addition, the article focuses on the fact that teaching Russian phonetics in a national school is aimed at ensuring one of the most important aspects of oral speech - expressiveness.

Фонетико-орфоэпическая работа тесно связана с усвоением орфографии. Учет особенностей русской письменной речи и ее орфоэпическое воплощение входят в содержание методики русской фонетики в национальной школе. Усваивая фонетический учебный материал и орфоэпические нормы русского языка, учащиеся национальной школы овладевают материальной базой речи -звуковыми знаками - и нормами их функционирования в составе единиц других уровней - морфем, слов, фразеологических единиц, предложений в устной речи, а также отражением их в письменной речи. Таким образом, успешное овладение фонетико-орфоэпическим материалом предопределяет, наряду с выработкой навыков русского литературного произношения, расширение лексико-фразеологического запаса, усвоение грамматических форм и конструкций и обеспечение орфографических знаний по русскому языку учащихся национальной школы. Решение лингводидактических проблем русской фонетики и орфоэпии базируется на научно обоснованном определении содержания

этого учебного материала для национальной школы. В содержание понятия «фонетико-орфоэпический минимум русского языка для национальной школы» входят в качестве его составляющих необходимые сведения по фонетике русского языка, по системной организации его фонем, определенный список орфоэпических норм, обеспечивающих восприятие и передачу нормальной русской речи. Учебными единицами минимума являются члены фонологической системы и их классы (подсистемы), слоговые структуры, звуковые (или фонемные) позиции, акцентные структуры, орфоэпические нормы. На материале предложения изучаются интонационные конструкции русского языка. Интонационный материал относится к учебному материалу орфоэпического характера. Однако обучение ему возможно проводить при изучении синтаксических конструкций. Методически целесообразно в национальной школе обучать интонированию «с голоса» учителя, так как изучение интонационных конструкций для учащихся национальной школы сложно. Кроме того, только методом имитации можно передать весь комплекс интонационных характеристик. В основе отбора и презентации учебного материала по фонетике и в основе выработки орфоэпических навыков должен лежать лингвистический принцип - представление о языке в целом и о разных его уровнях как о единстве системно организованных элементов. Выбор лингвистического критерия в качестве определяющего и организующего способствует адекватному, экономному представлению учебного материала по фонетике, а значит, и эффективному его усвоению. Минимизация учебного фонетического материала имеет свою специфику. В фонетическом минимуме, независимо от целей обучения, должно быть представлено все фонологическое ядро языка - система его фонем. Однако минимизация фонетико-орфоэпического учебного материала - это реальная задача, и осуществляется она на основе отбора «фонемных сочетаний, ритма и интонации в связи с допустимостью альтернатив и множества способов комбинировать названные признаки». Сложный (составной) характер фонетико-орфоэпического учебного материала предопределяет разницу в минимизации его частей. Фонетико-орфоэпический минимум решает также задачи определения учебного материала в соответствии с целями отдельных этапов обучения. Место фонетико-орфоэпического минимума в общей структуре учебного курса русского языка определяется его расположением и лингводидактической спецификой. Одной из задач обучения русскому языку в национальной школе на продвинутом этапе является систематизация отдельных знаний по русскому языку, в частности отдельных фонетико-орфоэпических знаний, полученных в начальных классах. Учащимся начальных классов предлагается определенное число функционально значимых единиц языка, реализующихся в звуках речи. На продвинутом этапе необходимо показать им строго определенный порядок расположения, взаимосвязь и системную организованность этих, казалось бы, существующих независимо и изолированно

единиц. Эта задача никак не сводится к усложнению учебного материала, перегрузке его лингвистическими понятиями и описаниями сложных явлений. Она связана с необходимостью последовательного представления учителем упорядоченных групп единиц для иллюстрации их организованности и осуществления межъязыковых сопоставлений. Поэтому целесообразно представление групп единиц подсистемы, связанных определенными отношениями: глухие - звонкие, твердые - мягкие согласные. Таким образом, решается задача экономного включения в учебный процесс, а отсюда – и в сферу лингвистических представлений одновременно множества единиц, вводится признак, наличие или отсутствие которого имеет функциональное значение для данного языка (для русских согласных - глухость-звонкость, твердость-мягкость), создается возможность проведения четких сопоставлений русского и родного языков учащихся. Презентация изолированных звуковых единиц, необходимая на начальном этапе, нецелесообразна на продвинутом. Задача продвинутого этапа - показать связь, казалось бы, существующих изолированно и независимо функционально значимых единиц, различающих слова в языке, показать невозможность сведения функционально значимой единицы русского языка к единице родного: «Гласная а русского языка совпадает с гласной а родного языка». Представление о единицах языка как о членах системы, взаимосвязанных и взаимообусловленных, сформированное на ограниченном числе единиц фонологической системы русского языка, переносится на другие языковые уровни и направляет ученическую мысль на поиски связей и системных отношений там, где эти связи установить сложнее, а число членов системы больше. Системный подход к языковым единицам изучаемого и родного языков заставляет сравнивать и сопоставлять не отдельные единицы разных языков, а классы единиц. Он направлен на формирование представления о каждой функциональной единице как о члене данной системы, теряющей свои признаки вне этой системы. Ввод звуковых единиц параллельно с вводом буквенных соответствий, чтение и проговаривание слогов, слов и предложений в соответствующем орфоэпическом оформлении, с соблюдением норм акцентуации и интонирования - всеми этими компонентами исчерпывается учебный материал для начальных классов. Возможности обобщенного представления отдельных явлений, иллюстраций системной организованности единиц на фонетико-орфоэпическом материале в начальных классах ограничены, единичны и сильно «заземлены». В неразрывном единстве с фонетическим материалом выступают базирующиеся на нем орфоэпические нормы, усвоением фонетической теории в значительной степени обеспечивается усвоение орфоэпических закономерностей. В то же время надо отметить, что учитель русского языка в национальной школе должен учитывать, что усвоение теоретического материала по фонетике подчинено выработке произносительных навыков, речевой практике. Таким образом, содержание учебного материала по фонетике русского

языка в национальной школе определяется следующими лингвистическими и дидактическими характеристиками. Фонетико-орфоэпический учебный материал, усвоенный в начальных классах, - это функционально значимые единицы русского языка, реализующиеся в звуках речи, которые учащиеся умеют различать на слух и артикулировать на материале изученной лексики и синтаксических конструкций с соблюдением основных орфоэпических норм (умение редуцировать безударные, соблюдать акцентуационные нормы и интонацию и т. д.). В некоторых случаях учитель может предложить восстановить содержание понятия, представленного термином. Дальнейшая работа - это активизация материала путем выполнения упражнений и т. д. В содержание учебного материала по фонетике должно войти все то, без чего невозможно общение на русском языке. Естественно, что соответствующий материал по русскому языку в русской школе представлен шире, чем в национальной. Однако определенные явления русского языка должны изучаться в национальной школе более детализированно, чем в русской. Так, например, учитывая обязательность простой (СГ — согласный Ч-гласный) структуры слога для родного языка учащихся, недопустимость скоплений согласных, необходимо предусмотреть в учебном материале по фонетике презентацию структуры русского слога. Здесь методически целесообразным представляется сопоставление с подсистемой согласных родного языка учащихся, члены которой различаются по иному дифференциальному признаку. Сопоставляются в результате не отдельные звуки двух языков, а дифференциальные признаки, имеющие в этих языках функциональное значение. В этом случае открытое сопоставление двух языков с анализом и орфоэпическими упражнениями представляется целесообразным. «Прислушивание» к своему языку, умение увидеть в парах подсистемы согласных то, что различает входящие в них единицы, несомненно, работает на усвоение русского языка, на понимание твердости-мягкости как учебного объекта и самостоятельной учебной единицы. Такая детализация необходима. Учащиеся начинают понимать (и учителю надо в этом им помочь), что в русском языке твердость-мягкость является различительным признаком для групп согласных. Они сосредоточивают усилия на различении твердых и мягких согласных и добиваются желаемого результата в усвоении их артикуляции. Многие трудности редукции безударных гласных будут разрешены после преодоления темпового барьера. Между тем преодоление этого барьера в значительной мере обеспечивает разрешение многих методических задач русского вокализма и консонантизма. Некоторые случаи стойкой орфографической, близкой к письменному образцу, артикуляции основаны на замедленном темпе речи. Несомненно, с ускорением темпа должна приблизиться к нормальной артикуляция, например, ассимиляции согласных, конечной глухости звонких, слитности частей фонетического слова и т. д.

Список литературы:

1. Бакеева Н.З. Методика преподавания русского языка в национальной школе. М., 2019
2. Бернштейн С.И. Вопросы обучения произношению. – В кн.: Вопросы фонетики и обучение произношению. М., 2021
3. Брызгунова Е.И. Звуки и интонация русской речи. М., 2018
4. Виноградов В.А. Консонантизм и вокализм русского языка. М., 2020 5. Галичинский А.Д. Обозначение ударения в учебных текстах, 2019

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI ARBIYALANUVCHILARINI TABIAT BILAN TANISHTIRISH METODIKASINI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI

Baratova Nasiba Turovovna Qashqadaryo viloyat PYaMO'MM

Pedagogika, psixologiya va ta'lim menejmenti kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. *Maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasining ahamiyati haqida ma'lumotlar bayon etilgan.*

Kalit so'zlar. *Bolalarni har tomonlama rivojlantirish, yosh avlod, bolalarni tabiat bilan tanishtirish, tarbiyachi, tarbiyalanuvchi, bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi.*

Annotation. *This article presents information about the importance of methods for introducing children to nature in preschool educational institutions.*

Keywords: *Holistic child development, young generation, introducing children to nature, educator, trainee, methodology of introducing children to nature.*

Hozirgi vaqtda jahon fan-texnika taraqqiyoti jadal rivojlanishi munosabati bilan tabiiy zaxiralardan xo'jalik maqsadlarida tobora ko'proq foydalanilmoqda. Buning ustiga dunyo aholisi yildan-yilga o'sib borib, ko'proq miqdorda oziq-ovqat, yoqilg'i, kiyim-kechak va boshqa narsalarni ishlab chiqarish talab qilinmoqda. Fan-texnika taraqqiyoti va uning yutuqlari insonlar uchun juda katta qulayliklar, imkoniyatlar yaratishi bilan birga tabiatga nisbatan nihoyatda salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Bolalarni har tomonlama rivojlantirish muhim masala hisoblanadi. Ularni barkamol qilib o'stirish tug'ilgan kundan boshlab amalga oshiriladi. Bugungi kunda mustaqil O'zbekistonda olib borilayotgan ta'lim sohasidagi islohatlarning bosh maqsadi aynan mana shunga yaratilgan. Yani o'sib kelayotgan yosh avlod, mustaqil O'zbekistonimizning kelajagini, taraqqiyotini kafolatlaydi. Mana shu ustivor yo'nalishlardan kelib chiqqan qolda, bolalar bog'chalarida farzandlarimizga beriladigan qar qanday bilim, ularda Vatanga sadoqat o'z o'lkasini sevish, Vatan bilan gururlanish ruhini tarbiyalashi lozim. Shunday ekan tabiat bilan tanishtirish metodikasining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat bo'lishi lozim;

- bolalarni o'z o'lkasini sevishga o'rgatish,
- tabiat bilan tanishtirish orqali bolalarda ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish,
- bolalarda kuzatuvchanlikni rivojlantirish,
- o'zining , tengdoshlari va kattalarning mehnatini qadrlashga o'rgatish,

-tabiat orqali psixik jarayonlarni rivojlantirish (sezgilar, idrok, xotira, hayol, tasavvur, nutq, diqqat),

-bolalarning qissiyotini irodasini rivojlantirish,

- tabiat in'om etgan ne'matlarni avaylab asrashga o'rgatish.

Tabiat va jamiyat orasidagi munosabatlar sohasida ekologik muammolar paydo bo'ladigan yo'nalishlarni aniqlash muhim pedagogik va psixologik muammo hisoblanadi. Bu muammo-insoniyatning tabiatga nisbatan munosabatlari (maqsadsiz, shaxsiy qiziqish, atrof muhitga nisbatan loqaydlik, ma'lum bir maqsadga yo'naltirilgan, iste'molchilik, ehtiyotkorona, faol-ijodiy) xususiyatini paydo qiladi. Bunday baholashga zarurat tabiiy omilning inson va jamiyat uchun muhim insoniy qadriyat ekanligidan hosil bo'ladi. Jamiyat a'zolarining farovonligi va huzur-halovati atrof muhit holatiga bevosita bog'liq. Barcha yoshlar, maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilar tabiat haqidagi bilim, madaniyat darajasini egallagan bo'lishi zarur. Eng muhimi ulara quyidagi tasavvurlar shakllanishi lozim:

- atrof muhitning mohiyati nimada;
- tabiat insoniyat uchun yashash joyi-hayot beshigi;
- tabiat - inson tirikchiligi manbai;
- yashash maydonchasi, oxirati uchun makon;
- tabiat inson uchun g'amxo'r ona;
- tabiat inson uchun tajriba maydoni;
- tabiat boyliklariga ehtiyotkorona yondashuv;
- hayot zaxiralariga ongli va mas'uliyatli munosabatda bo'lish;
- atrof tabiiy muhitni qo'riqlash;
- atrof muhit (suv, havo, tuproq) ni iflos qilmasdan yashash;
- tabiat go'zalligini sevish, avaylash va uni uyg'unlikda rivojlantirish;
- biosfera, noosfera, yaqin koinot.

Tabiatning rivoji tufayligina hayot, inson va jamiyatning paydo bo'lish imkoniyati tug'ildi. Tabiat va uning sof komponentlarisiz inson yashay olmaydi, shunday ekan, insoniyat tabiatni e'zozlashga majbur va mas'uldir. Insonning tabiatga munosabati uning ekologik madaniyati bilan teng darajada qaraladi. Bu esa jamiyatni rivojlantirish, insonlar hayotini farovonlashtirish, tabiat boyligi va go'zalligini asrab-avaylash vazifalari bilan uyg'unlashadi, ya'ni:

- fan-texnika taraqqiyoti va aholining talablariga asosan ishlab chiqarish kuchlarining o'sishi, tabiat zaxiralarining ilmiy-amaliy jihatlaridan oqilona foydalanish;

- barkamol shaxsni ekologik madaniyatining shakllanishi (madaniy, axloqiy, ilmiy-ma'rifiy va estetik jihatdan foydalanish uchun tabiatni asrash va yaxshilash)ga erishish;

- yer sharida tirik mavjudotlarning yashab qolishi uchun havoning musaffoligi, tuproq va suv havzalarining sanitariya holatiga e'tibor qilish zarurligini tag'oza etadi.

Bolalarni tabiat bilan tanishtirishni maktabgacha yoshidan boshlamoq kerak. Shunga ko'ra bolalar bog'chalarida murqak qalblarga ta'lim-tarbiya berayotgan tarbiyachilarning oldilarida eng muhim vazifalaridan biri ham bolalarning tabiat go'zalliklarini ko'ra bilishi, uni sevishi, tabiatda yuz beradigan voqea-hodisalar haqida to'g'ri tushunchaga ega bo'lishi, qolaversa tabiat yaratgan boyliklardan oqilona foydalanish ruhida tarbiyalashdan iborat bo'lmog'i lozim.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama kamol topishida tabiat bilan tanishtirishning o'ziga xos tarbiyaviy xususiyatlari bor. Bu jarayon turli vositalar, metodlar orqali amalga oshiriladi. Tarbiat rang-barang. Uning imkoniyatlari ham cheksiz. Biz, tarbiyachilar, ana shu rang-baranglikni, imkoniyatlarni ko'ra bilishimiz, ulardan tarbiya jarayonida oqilona foydalanishimiz kerak. Biz nima uchun bolalarni qar tomonlama kamol toptirish kerak deymiz. Chunki inson organizmining imkoniyatlari beqiyosdir. Bu imkoniyatlar ayniqsa maktabgacha yoshdagi bolalarda ko'proq foizini tashkil etadi. Faqat biz tarbiyachi- murabbiylar uni vaqtda parvarish qilsaq, uning o'sib voyaga etishi uchun sharoit yaratsak u, albatta, kurtak yozib, hosil beradi. Ma'lumki, qar bir inson shaxsining o'ziga xos xususiyalari, ya'ni ehtiyoji, temperament tiplari, harakter xislatlari, istedodi, qobiliyatlari bo'ladi. Bu xususiyatlarning rivojlanishi, shakllanishi bevosita bola yashaydigan muqitga, tevarak-atrofga bog'liq. Demak, bola psixologiyasi ham tabiat bilan chambarchas boqlangan bo'ladi va ular bir-birini to'ldiradi, mustaqkamlaydi.

Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi maktabgacha ta'lim muassasasi sharoitida xilma-xil bo'lib, bunda bolalarning xususiyatlari, tabiat haqidagi tushunchasi hisobga olinib, elementar tushunchalardan tortib, bolalarga mos eng murakkab tabiat haqidagi tushunchalarni va tabiatda bo'ladigan voqea- hodisalarni bilib olishga o'rgatadi. Maktabgacha tarbiya muassasalarida bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasining ana shunday o'ziga xos shakllari bilan chegaralanmasdan, mavjud o'zgartirish, yangi ish shakllarini ishlab chiqish, qayot tajribalarini umumlashtirib har bir tarbiyachi o'zining yashaydigan muqiti, sharoitiga mos usullarni topib amalda qo'llashlari kerak. Har bir tarbiyachi ijodiy izlanuvchan, kuzatuvchan, tabiatdan ilqom oladigan, qayotda dadil qadam tashlaydigan bo'lmog'i kerak. Bugungi tarbiyalanuvchi - ertangi mutaxassis. Shunday ekan, g'ozirgi tarbiyalanuvchilarga qo'yilayotgan talab yanada kattadir. Chunki hayotimiz doimo rivojlanishda, fan-texnika, ta'lim-tarbiya sohasida yangi-yangi qirralar ochilmoqda.

Xulosa qilganda, tabiat haqilagi bilimlarini rivojlantirishda ta'lim va tarbiyaning metodologik asoslariga quyidagilarni kiritish mumkin:

1) Bolalar yoshini e'tiborga olgan holda, tabiat haqidagi bilimlar mazmunini boyitish va kengaytirish hamda ta'lim tizimining barcha bug'inlarida fanlararo aloqalarni hisobga olgan holda, egallanadigan ilmiy bilimlar va ularning amalda tatbiq etilishining tarkibiy qismi sifatida qarab chiqish;

2) maktabgacha ta'lim muassasalarida atrof muhitni yaxshilash sohasida amaliy faoliyat turlari tuzilmasi va axborot vositalaridan foydalanishni ishlab chiqish;

Shuningdek, pedagogik fikrlarni faollashtirish va yuksak ekologik madaniyatli yosh avlodni tayyorlash sohasidagi amaliy ishlarni rivojlantirishda olimlar va pedagoglarning bugungi kundagi faoliyatini muvofiqlashtirish zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. PQ-4312-sonli qaror. 2019 yil 8 may.

2. O'zbekiston Respublikasining Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi Qonuni 2019 yil 16 dekabr, O'RQ-595-son.

3. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi– T.:2022

4. Djurayeva B.R. Tojiboyeva H.M. Nazirova G.M. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari. T.: 2015. 106-b.

O'QUVCHILARNI KASBGA YO'NALTIRISHNING ILMIY AHAMIYATI

Tulayeva Karima Muhammadovna

Muborak tuman 3 maktab amaliyotchi psixologi

Kasb bu insonning ma'lum bir ehtiyojlarini va manfaatlarini o'zi tanlagan kasb faoliyatidagi bilimlari, layoqati, malakalariga xos xususiyatlari orqali namoyon bo'lishidir. Shuningdek kasb – insonlarning turli darajadagi aqliy va jismoniy mehnatni talab qiluvchi ish faoliyati bilan doimiy shug'ullanish orqali egallagan bilim ko'nikma va malakalariga tayangan holda muayyan ish turi bilan mashg'ul bo'lish jarayonidir.

Kasb maxsus ma'lumot yoki amaliy tajriba orttirish orqali o'zlashtiriladi.

Bugungi kunda dunyoda minglab kasblar, sohalar va vazifalar mavjud bo'lib, dunyo davlatlarining qaysi sohaga ixtisoslashganligi, geografik joylashuvi, tabiiy resurslari, rivojlanganlik darajasiga qarab u yerda yashaydigan odamlar o'zlariga mos bo'lgan o'nminglab kasb va sohalarda faoliyat yuritadilar. Dunyoda har yili yuzlab yangi kasblar paydo bo'lib, shu kasblarning muayyan qismi 10-15 yil yashab keyinchalik yo'qolib ketar, ba'zilar esa butunlay yangicha ko'rinishga ega bo'lar ekan.

Har bir kasbga xos bo'lgan yo'nalishlar inson faoliyatining kengayib borayotganligini har bir sohaning o'ziga xos tor jabhalari ham shakllanganligini anglatadi. Jamiyatning rivojlanishi va unda

yashayotgan har bir insonga qulaylik yaratish, uning ehtiyojlarini qondirish, yaxshi yashashi uchun sharoitlar yaratish mavjud kasblarni takomillashtirishga va yangi kasblarni paydo bo'lishiga olib kelmoqda. Kasb-hunar egallashga bo'lgan ehtiyojning mavjudligi mehnatga layoqatli insonni o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalari orqali jamiyat rivojiga o'z hissasini qo'shish imkoniyatini yaratadi. Inson o'zining aqliy, jismoniy va psixofiziologik imkoniyatlaridan foydalanib o'z qobiliyati, iqtidori va iste'dodini yuzaga chiqaradi. Bu imkoniyatlar orqali kishi o'zidan va ijodiy mehnatidan qoniqish hissini tuyadi. Shu sabab o'sib kelayotgan yosh avlod o'zining qiziqishlari, maqsadlari kutuvlari va layoqatiga qarab minglab kasblar ichidan o'zi uchun ahamiyatli va qiziqarli bo'lgan kasbni tanlab mazmunli hayot kechirishga intiladilar.

Jamiyatda bo'layotgan bugungi o'zgarishlar ko'plab yangi kasblarning paydo bo'lishiga sabab bo'lmoqda. Bunday o'zgarishlar yoshlarni ham kasb tanlashda o'ylantirib qo'ymoqda. Fandagi yangiliklar, texnologiya sohasidagi innovatsion yutuqlar, raqamli iqtisodiyotning rivojlanib borishi yoshlarni ko'plab yangi mutaxassisliklar bilan tanishishlariga ehtiyoj tug'dirmoqda. Bundan tashqari jadal rivojlanib borayotgan hozirgi davrda bundan bir necha yillar oldin ko'pchilik yoshlar havas qilgan muayyan kasb va hunarlarning bugungi kundagi ahamiyati va nufuzi pasayib borayotganligi yoshlarni kasb tanlashda ikkilantirib qo'ymoqda. Jamiyatning shiddat bilan rivojlanishi yoshlarni tanlayotgan kasblarini raqobatbardoshligini, kerakligini va kelajakda ham qimmatini yo'qotmasligini, yaxshi yashashlari uchun imkoniyatlar yaratib bera olishlarini hisobga olishni ham talab qilmoqda.

Psixologik jihatdan kasb va kasbiy psixologik jarayonlar kasb tanlovchidan quyidagilarni talab qiladi:

- Umumta'lim maktablarida beriladigan ta'lim darajalaridagi bilimlarga ega bo'lish;
- Kasb tushunchasining ta'rifini, uning tabiatini, xususiyatlarini kasblar sonini va turlarini bilish;
- Kasbni inson hayotida muhim ahamiyatga ega ekanligini tushunish va u haqida tasavvurga ega bo'lish;
- Kasb tanlash uchun kerak bo'lgan idrok va xohishning mavjud bo'lishi;
- O'z maqsadi va manfaatini to'g'ri anglab olgan bo'lishi;
- Kelajagi haqida tasavvurlarga ega bo'lishi.

Psixolog olim E.A.Klimov kasblarni mehnat qurollariga asosan beshta guruhga ajratadi. Bular:

- 1) Inson - texnika;
- 2) Inson - inson;
- 3) Inson - tabiat;
- 4) Inson - belgilar tizimi;
- 5) Inson - badiiy obraz.

1. Inson - texnika. Bu kasb egalari ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan, texnikani loyihalash va ta'mirlash bilan bog'liq bo'lgan kasblar bilan shug'ullanishadi. Bular muhandis, konstruktor, uchuvchi, haydovchi, mashinist, elektrik, quruvchi va boshqalar.

2. Inson - inson. Bu kasb alohida ijtimoiy tavsifga ega bo'lib o'ziga xos ruhiy holatlarni ham talab qiladi. Bu kasblar insondan chidam va talabni taqozo etadi. O'ziga mas'uliyatni olishni, o'zidagi emotsional holatlarni boshqarishni talab qiladi. Bularga shifokor, hamshira, o'qituvchi, psixolog, tarbiyachi, ofitsiant, yurist, sotuvchi, satarosh, ekskursovod va boshqalar kiradi.

3. Inson - tabiat. Bu kasb egalari jonli va jonsiz tabiat bilan aloqadagi kishilardir. Tabiiy resurslarni o'rganuvchi, hayvonlar va o'simliklarni parvarishlovchi, ularni davolash bilan bog'liq sohalar. Bularga agronom, zoolog, veterinar, ornetolog, kinolog, o'simlikshunos, geolog, ekolog va boshqalar kiradi.

4. Inson va belgilar tizimi. Bu kasb egalarilariga og'zaki va yozma nutq bilan bog'liq, son, miqdor va hujjatlar bilan ishlovchilar kiradi. Bular iqtisodchi, hisobchi, lingvist, matematiklar, dasturchilar, natariuslar va boshqalar kiradi.

5. Inson - badiiy obrazlar. Bularga san'at va badiiy adabiyot egalari kiradi. Bular ijodiy ish kishilari hisoblanib ijodiy faoliyat bilan shug'ullanadilar. Shoirlik, adiblik, rassomlik, haykaltaroshlik, bastakorlik, xonandalik va h.k shular jumlasidan. Bu soha egalarida ijod qilish qobiliyati, iste'dod, mehnatsevarlik kabi tomonlar bo'lishi zarur hisoblanadi.

Albatta bu sanab o'tilgan omillar barcha sohalarni qamrab olmaydi. Aralash holatlarni mustasno etgan holda klassifikatsiyadan kelib chiqib insonlarning qiziqishlari va qobiliyatiga qarab kasblarni shu beshta yo'nalishga ajratish mumkin. Kasb tanlayotgan insonlarning tanlovi aynan shu beshta yo'nalishdan biriga mos bo'ladi. O'sib kelayotgan yosh avlod o'zining qiziqishlari va layoqati bilan bir-biridan ajralib turadi. Ba'zi bir yoshlar texnikaga, ayrimlari insonning o'zini o'rganishga qaratilgan sohalarga va yana boshqalari tabiat bilan bog'liq sohalarga, yana ayrimlari san'at bilan bog'liq sohalarga qiziqadilar. Ularning hayotdagi tanlovi va qiziqishlari shu sohalarga tegishli bo'lgan kasblarni tanlashiga olib keladi. Bu esa ulardagi kutuvlar va qiziqishlar xilma-xil ekanligini ko'rsatadi.

SPORTCHILARDA MILLIY QADRIYATLAR TUSHUNCHASINI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI

Soatov Asadulloh Jabborovich

Turon universiteti Pedagogika va psixologiya
kafedrasi dotsenti, p.f.f.d (PhD).

Xujamqulov Mirabbos Baxromovich

Turon universiteti 1 kurs magistranti

Sport – bu insonning jismoniy kuch va mahoratini sinovdan o'tkazish, shuningdek, sog'liqni mustahkamlash va dam olish maqsadida bajariladigan turli xil faoliyat va o'yinlarni ifodalovchi

sohadir. Sport bilan muntazam shug'ullanuvchi kishini sportchi deymiz. Sportchi – bu professional yoki havaskor ravishda sport bilan shug'ullanuvchi, o'z jismoniy salohiyatini va mahoratini rivojlantirishga harakat qiluvchi inson. Sportchi turli sport turlarida o'zini sinab ko'rishi mumkin, masalan, futbolchi, basketbolchi, suzuvchi, yuguruvchi va hokazo. Bir so'z bilan aytganda sportchi mukammal jismoniy tayyorgarlikka ega bo'lgan shaxsdir. U o'z yo'nalishi bo'yicha ma'lum bir muvaffaqiyatga erishgan bo'ladi.

Sportchi omma orasida, hamda maxsus tayyorgarlikka ega bo'lishi lozim bo'lgan shaxslar o'rtasida jismoniy tayyorgarlikni amalga oshirishga xizmat qiladi. Unda nafaqat jismoniy xususiyatlar, balki axloqiy sifatlar ham shakllangan bo'lishi lozim. Bunday shaxslarda milliy qadriyatni shakllantirishning o'ziga xos yo'llari mavjud.

Buning uchun avvola milliy qadriyat nima degan tushinchaga javob berishimiz lozim. Milliy qadriyat - har bir millatning o'zligini saqlaydigan va sha'nini ulug'laydigan urf odatlar majmuidir.

Qadriyat inson va jamiyat ma'naviyatining ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, olamdagi voqealar, hodisalar, jarayonlar, holatlar, sifatlar, talab va tartiblarning qadrini ifodalash uchun ishlatiladigan tushunchadir.

Qadriyat – voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy-ma'naviy ahamiyatini ko'rsatish uchun qo'llanadigan tushuncha.

Demak, bu ta'riflardan qadriyat - biz uchun qadrlı bo'lgan urf-odat va an'analarimiz, hayotiy tamoyillarimizni anglatuvchi tushuncha degan xulosaga kelishimiz mumkin.

O'z navbatida qadriyatlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga ajratish lozim. Milliy qadriyatlar milliat, ma'lum bir xalq uchun xos bo'lgan qadriyatlardir. Umum insoniy qadriyatlar butun bashariyat uchun xos bo'lgan qadriyatlardir.

Milliy qadriyatlarni ham o'z mohiyatiga ko'ra bir qancha bo'limlarga ajratish mumkin. Bular, tabiiy, moddiy, ma'naviy, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, axloqiy qadriyatlardir.

Uzoq yillar yani minglab yillar davomida shakllangan va takomillashgan juda boy ma'naviy xazinamiz biz uchun ma'naviy qadriyat hisoblansa, halollik, poklik, ishonchlilik kabi xususiyatlar esa iqtisodiy qadriyatdir. Shunday bo'lsa-da, ko'pchilik mutaxassislar insonning o'zi, hayoti, huquqi va erki, sog'lom va farovon turmushini qadriyatlarning eng oliysi, deb hisoblaydi. Va bu bizningcha eng to'g'ri fikrdir.

Xalqimizning minglab yillik boy tarixi, yuksak ma'naviy merosi, o'ziga xos turmush tarzi va hayotiy qarashlari hamda e'tiqodidan kelib chiqqan holda muhim milliy qadriyatlarimiz ro'yxati sifatida olimlarimiz quyidagilarni ko'rsatib o'tadi.

Ota-onaga yuksak ehtirom, tozalik va ozodalik, maqsadga qaratilgan harakatdagi baraka, jarangdor o'zbek tili, diniy bag'ri kenglik, so'z erkinligi, lafzda turish, qonunlarga rioya qilish, burch

va kelishuvga sadoqat, yelkadoshlik - suyanch, samimiy mehmondo'stlik, rozi bo'lishlik - rozi-rizolikdir.

Tinchlik-totuvlikning bardavom bo'lishi esa ko'p jihatdan diniy bag'rikenglik tamoyili shu yurtda kamol topayotgan har bir yoshning ongu shuuridan chuqur joy olishiga bog'liq. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasida ham Jamiyatda millatlararo totuvlik va dinlararo bag'rikenglik muhitini mustahkamlash masalasi alohida maqsad sifatida bayon etilgani bejiz emas.

Ma'lumki, bugun dunyodagi har qanday demokratik jamiyatning asosiy ustunlaridan biri bu so'z erkinligidir. So'z erkinligi bo'lmagan jamiyat taraqqiyotda ortda qolishi, korrupsiya girdobiga tushishi, ijtimoiy adolatsizlikning avj olishini hayotning o'zi ko'rsatib turibdi. Shuning uchun ham bugun va kelajakda so'z erkinligini ta'minlash biz uchun ham eng muhim qadriyatlar sirasiga kirmog'i darkor.

Yuqoridagi fikrlarimiga xulosa yasab aytganimizda, bugun biz asosiy qadriyatlarimizni belgilashda minglab yillik tariximiz, hayot tarzimiz, urf-odat va an'analarimizga tayanmog'imiz kerak.

Shundan kelib chiqib qaraganimizda sportchilar milliy qadriyatlarni ulug'lashda qanday yo'l tutishlari lozim.

Har qanday shaxs sportning u yoki bu sohasida yuksakka ko'tarilmasin, g'alaba nashidasidan mast bo'lmasin avvalo ota-onaga yuksak ehtirom ko'rsatishi, bu g'alabaning zamirida ota ona mehnati yotganligini unutmasligi lozim. Har bir musobaqadan oldin ota onaning duosini olish, natijalardan esankirab qolmasdan hurmat ko'rsatishi lozim.

Sportchi doim ozodalik va tozalikka e'tibor berishi shart. Xox u mashg'ulot olib boriladigan joy bo'lsin, xox yashash joyi bo'lsin tozalik-gigiyenaga e'tibor qaratishi ham milliy qadriyatdir. Shuning uchun ozodalik sog'liq garovi deb ataladi. Bu sohada yapon sportchilarining ishlarini eslash kifoya.

Ma'lumki mamlakatni sportchalik dunyoga tez tanitadigan soha yo'q. Bu, millat qadrini, shu millat tilining qadrini oshiradi. Masalan jahon arenalarida katta qiziqish o'yg'otayotgan o'zbekning "Kurash" sport turida "chala, yonbosh, halol, dakki, tanbeh" so'zlarining baralla yangirashi, bu so'zni dunyoning turli burchaklaridan bo'lgan kurashchi va hakamlaring takrorlashi insonda katta g'urur uyg'otadi.

Sportchi musobaqalarda raqobotlashish davomida raqibining dinini, kelib chiqishini, urf odatini hurmat qilishi kerak. Quyidagi fazilatlarini ham sportchining muhim qadriyatlari sirasiga kiritish mumkin:

Halollik: Sportchi musobaqalarda yoki treninglarda doimo to'g'ri va adolatli bo'lishi kerak. Shu jumladan, dopingdan foydalanmaslik va sportning qoidalariga hurmat bilan yondoshuv.

Qat'iyatlilik: Sportchi o'z maqsadlariga erishish yo'lida kurashishni davom ettirishi va har qanday qiyinchilikka qarshi turishni bilishi zarur.

Mehnatsevarlik: Har bir sportchi yuqori natijalarga erishish uchun o'ziga yo'naltirilgan va doimiy mehnat qilishga tayyor bo'lishi kerak.

Jamoaviylik: Ayniqsa jamoaviy sport turlarida, sportchi hamkorlik va jamoa a'zolariga hurmat ko'rsatish, umumiy maqsadga erishish uchun birga ishlashni bilishi kerak.

O'zini nazorat qilish: Sportchi o'z hissiyotlarini va kayfiyatini boshqarish, shuningdek, stress va bosim ostida ham samarali ishlashni o'rganishi zarur.

Sog'likni qadrlash: Sportchi o'z jismoniy va ruhiy salomatligini saqlashga e'tibor qaratishi va unga zarar keltiradigan odatlardan saqlanishi kerak.

Hurmat: Sportchi nafaqat o'z raqiblarini, balki murabbiylar, jamoa a'zolari va muxlislarni hurmat qilishi zarur.

Xulosa qilib aytganda qadriyat tushunchasi sportchining har bir harakatida yaqqol ko'zga tashlanib turishi lozim. Sportchining qadriyati bu uning shaxsiy fazilatlarini, maqsadlariga erishishdagi qat'iyatliligi, mehnatsevarligi va sportga bo'lgan munosabati bilan bog'liq bo'lgan tamoyillar to'plamidir. Ushbu qadriyatlar sportchining nafaqat sportdagi muvaffaqiyatini, balki shaxsiy hayotini ham ijobiy yo'nalishda rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Soatov A.J. Bo'lajak pedagog-psixologlarda psixologik maslahat berish ko'nikmalarini shakllantirish texnologiyasi. O'quv qo'llanma. - Qarshi: Fan va ta'lim. 2022. - 106 b.

2. Xoliqov.A. "Pedagogik mahorat" Toshkent "Iqtisod-moliya" nashriyoti 2011.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IJODKORLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

S.R.Irisova, Qashqadaryo viloyati PMM

Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya: maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar ijodiga rahbarlik qilish hamda bolalarda borliq haqida amaliy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish haqida ma'lumotlar ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, Bolalar ijodi» to'garagi, bilish jarayoni, tamoyil, ijodiy o

Аннотация: в статье представлена информация по руководству детским творчеством в дошкольных образовательных организациях и формированию у детей практических знаний и навыков о бытии.

Ключевые понятия: дошкольное образование, кружок детского творчества, познавательный процесс, принцип, творчество.

Annotation: the article provides information on guiding children's creativity in preschool educational organizations and forming practical knowledge and skills about existence in children.

Keywords: *preschool education, children's creativity circle, cognitive process, principle, creativity*

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim -tarbiya jarayonining tamoyillaridan biri bolaning ijodiy qobiliyatlarini qo'llab-quvatlashdan iborat. Ushbu tamoyil asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida «Bolalar ijodi» to'garagini tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

«Bolalar ijodi» to'garagini tashkil etish va unga ancha iqtidorli bolalarni jalb etish mumkin. Bunda bolalar to'garak mashg'ulotlari jarayonida turli badiiy materiallar, tabiiy va tashlandiq materiallar, rangli qog'oz, karton bilan ishlash usullarini o'rganadilar. Bunda ularning tajribalari, bilim va ko'nikmalarini ham mustahkamlanib boradi. To'garakda qatnashuvchi bolalarni 2 guruhga: o'g'il va qizlar guruhiga bo'lib olish mumkin. Qiz bolalar: dastro'mol, salfetka, qo'g'irchoqlar uchun ko'ylaklar tikadilar. O'g'il bolalar esa gugurt qutisidan stol, stul, karavot, divan kabilarni yasaydilar.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar tabiiy materiallardan, stol yoki tut daraxti novdalaridan "non savati" ni va savatcha to'qish, archa, dub daraxtining mevalaridan, jo'xori so'talaridan o'yinchoqlar yasashga o'rgatiladi. Jo'xori so'tasining ustidagi po'stlog'i, barglaridan eshik ostonasiga yoziladigan gilamcha to'qish, archa daraxtning mevasidan esa toshbaqa, yong'oq pallasidan kema, dubdan qo'shimcha manzarali daraxtlarning mevasidan odamchalar, tipratikon yasaladi, ular duradgorlik yelimi yordamida qismma-qism yopishtiriladi. Shuningdek, zarqog'ozdan har xil munchoqlar, devorga ilib qo'yiladigan sovg'alar tayyorlash ham mumkin. Uni tayyorlash uslubi quyidagicha: tanlangan tasvir zarqog'ozga chizilib, tasvirdan tashqari joylari sterjenli ruchka yordamida teshiladi. Bu usul misgarlikdagi chekanka usulini eslatadi. Tayyor bo'lgandan so'ng tasvirli zar qog'oz kartonga qoplanadi va chetlari kartonning orqa tomoniga buklab qo'yiladi, orqasiga ilgich qilib, osib qo'yish mumkin. Bu buyumdan bayramlarda, tug'ilgan kunlarda sovg'a tariqasida foydalanish qulaydir. Bolalar o'zlari yasagan o'yinchoqlarni birgalikda ko'rib, chiroyli qilib tayyorlanganlarini ajratib oladilar va bu ishni xursandchilik bilan bajaradilar. Bolalarda bu ishlar orqali o'z mehnatlari natijasidan zavqlanish, mehnatga muhabbat, tejamkorlik, g'amxo'rlik va shu kabi his-tuyg'ular rivojlantirilib boriladi.¹

Baliq tangachalari va suyaklaridan buyum yasash. Baliq suyaklaridan ham tabiiy xom ashyo sifatida turli xil applikatsiya ishlarini amalga oshirishda foydalanish mumkin. Baliq suyaklaridan bajariladigan applikatsiya ishlari hammani o'ziga rom etmasdan qolmaydi. Bunday applikatsiya ishlarini bajarishdan oldin baliq suyaklari quyidagicha tayyorlanib olinadi. Baliqlarning tangalarini shilimshiqqligini ketkazish uchun avval issiq, so'ngra sovuq suvda yaxshilab yuvish, gazeta yoki taxta ustiga quritish uchun yoyib qo'yish kerak. Baliqning tangasi quritilganda buralib ketadi, shuning uchun ustiga fanera yoki qalinroq karton qo'yib, narsa bostirib qo'yish lozim. Baliq suyaklari

¹ Ishmuamedov R.J, Abduqodirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (ta'lim tashkilotlari o'qituvchilari, tarbiyachilari, guruh rahbarlari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: Iste'dod, 2010

qaynatib olingandan so'ng tozalab yuviladi va quritib qo'yiladi. Qurtilgan baliq suyaklaridan tabiat manzaralari, qushlar, naqsh kompozitsiyalari, gullarni tasvirlash mumkin. Baliq suyaklari bilan ishlaganda faqat ijodkorlik, yaratuvchilik, qobiliyat talab qilinadi. Bunda ech qanday asboblari talab qilinmaydi. PVA yelimidan foydalaniladi. Suyaklari ehtiyotkorlik bilan yopishtirish lozim, aks holda olinib ketishi mumkin. Tayyor applikasiya ishlarni akvarel bo'yog'i yoki guash yordamida bo'yash mumkin. So'ngra RF283 rangsiz lak orqali laklanib, qotiriladi.

Qushlar patidan buyum yasash. Qushlarda katta qanot pati, tanalarini qoplaydigan pat, par bo'ladi. Oq patlarni turli ranglarga bo'yash qiyin emas. Rangli patlardan tabiiy ko'rinishda foydalaniladi. Patlarni bo'yashdan oldin yog' va boshqa chet narsalardan tozalanadi. Buning uchun uni 10 foizli sovun eritmasiga solib qo'yiladi. Agarda patlarni bog'lam qilib bog'lab, eritmaga solinsa va eritma qaynash darajasigacha isitilsa yanada yaxshiroq bo'ladi. Patlar ortiqcha qizib ketmasligi uchun uni eritmada bir necha marta olib sovutiladi va yana eritmaga solinadi. Patlarni eritmada olib, toza suvda chayiladi va ipga osib quritiladi. Qurigan patlar anilin bo'yog'ining qaynoq eritmasiga solinadi. Ipakni bo'yaydigan bo'yoqlardan ham foydalanish mumkin. Patni mo'yqalam yordamida rangli lak bilan bo'yasa ham bo'ladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida "Bolalar ijodi" to'garagining taxminiy rejasi.

Taxminiy vazifalar mavzusi	Dastur mazmuni	Eslatma
Tabiiy materialdan buyumlar tayyorlash. 5-yoshli bolalar uchun.		
"Kuzgi barglar"	Guldasta uchun barglarni terish. Snakli va bargiga qarab.	O'g'il bolalarni jalb qilish.
"Guldasta yasash"	Gullardan, barglardan, butalardan guldasta yasashda ishtirok etish.	
"O'rmon hayvonlari"	Shishkalardan, shoxlardan, tayoqchalardan xajmli skulpturani turli qurinishlarini yaratishni urgatish. Shishkalardan mayda skulptura bajarish.	
"Onamga sovg'a"	Olcha shoxini gullashini kuzatish. Mazmun bo'yicha chizish.	
"Birinchi guldasta"	Barglarni shakli bo'yicha terish va ulardan kompozitsiyalar tuzish.	Mustaqil ish.
"Barglardan naqshlar"	Toshchalarni, chig'anoqlarni, tayoqchalarni, shishkalarni terib siluetli naqshlar hosil qilish.	
6-yoshli bolalar uchun.		
"Kundagi naqshlar" "Guldasta yasash"	Gullardan kuzgi barglardan interer uchun guldasta yasash.	O'g'il bolalarni jalb etish.
"Yangi yil guldastasi"	Interer uchun qishki guldastani yasatishda ishtirok etish.	
"Birinchi guldasta"	Gullagan shoxlardan baxorgi gullardan guldasta tuzish.	

	“Oʻrmon odamchalari-ning ustaxonasi”	Tabiiy materiallardan xajmli skulpturaning turli qurinishlarini qushlar shakli, xayvonlar shakli va ajoyib odamchalar yaratish.	
	“Gulli natyurmort”	Qurilgan gulladan, barglardan, oʻtlardan papka yaratish.	Tarbiyachi yaʼni kattalar raxbarligida
Mato bilan ishlash. 5-yoshli bolalar uchun.			
	“Rang barang qiytimlar”	Turli matolardan boʻlaklar, qiytimlarni kolleksiya qilishda qatnashish.	Jamoa ishi Tarbiyachi raxbarligi ostida
	“Lolaxonning koʻylagi”	Turli shakldagi kartochkalarga matolarni ishlash. Namunaga qarab.	
	“Ayiqlar”	Interʼyer uchun dekorativ yirik oʻyinchokni yasashda ishtirok etish.	

Ustaxonada amaliy mashgʻulotning asosiy maqsadi maktabgacha taʼlim tashkilotlarida bolalar ijodiga rahbarlik qilish uchun amaliy bilim va koʻnikmalar berishdan iboratdir.

Xulosa oʻrnida shuni aytish joizki, maktabgacha yoshdagi bolalarni bilish jarayonini rivojlantirishda atrofdagi predmetlardan ijodiyot orqali turli-tuman ijodiy ishlarni yaratishga yunaltirish mumkin

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha taʼlim sifati va samaradorligini yanada oshirish boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida”gi Farmoni (PF-152-son, 30.09.2024-y.)
2. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar taʼlim-tarbiyasiga qoʻyiladigan Davlat talablari. T., 2018yil.
3. “Ilk qadam” Davlat dasturi. –T.: 2018.
4. Sodiqova Sh. Maktabgacha pedagogika: darslik. – T.: “Tafakkur boʻstoni”, 2013.
5. Ishmuhammedov R. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. –T.: 2010.
6. Djurayev R.X, Inoyatova M.E. Isteʼdodli farzand tarbiyasi. Ota-onalar kitobi. Toshkent, 2013.

21ST CENTURY SKILLS AND WAYS OF ORGANIZING THEM THROUGH TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Abdujalilova D.N.

ATMU, “Filologiya va tilarni oʻqitish (ingliz tili)” 2-bosqich talabasi

Annotation: It’s today’s demand to educate a perfect generation who is knowledgable, skillful and able to meet the needs and requirements of the society they are living in the age of globalization. In this thesis, it is given general information about 21st Century skills and the role of language teaching in developing the skills in students.

Keywords: life, literacy, learning, skill, competence, 4 C’s, soft skills, to live harmoniously.

Annotatsiya: Globallashuv asrida yashab turgan jamiyat talablari va ehtiyojlariga javob beruvchi, bilimli va malakali avlodni tarbiyalash bugungi kun talabidir. Ushbu tezisda 21-asr koʻnikmalari va ushbu koʻnikmalarni taʼlim oluvchilarda shakllantirishda til oʻqitishning ahamiyati borasida umumiy maʼlumotlar beriladi.

Tayanch soʻzlar: hayot, savodxonlik, oʻrganish, layoqat, 4K, soft koʻnikmalari, hamohang yashash.

Аннотация: Сегодня существует потребность в воспитании совершенного поколения, которое будет знающим, умелым и способным удовлетворить потребности и требования общества, в котором они живут в эпоху глобализации. В этой диссертации дается общая информация о навыках 21-го века и роли преподавания языка в развитии навыков у студентов.

We know that skills are learnt, organized or developed. They are developed through period of time of practice. 21st Century skills are grouped into three domains which are called Learning Skills, Literacy Skills and Life Skills. All of them are very crucial for a person of the current globalizing and digital age. All three Skill groups contain their own constituents. Learning skills are Critical Thinking/Problem solving, Creativity, Collaboration and Communication. These skills are sometimes referred as Competencies.

Literacy Skills or Foundational Literacies consist of Information Literacy, Media Literacy and Technology Literacy. We can add here Numeracy, Scientific Literacy, Financial literacy, Cultural and Civic Literacy.

Life Skills are Flexibility, Leadership, Initiative, Productivity, Social Skills. Curiosity, Persistence are also found constituent of this group.

It is the main duty of teachers to try to develop learning skills in their students through teaching their subjects. So what is Critical thinking? Some people think that critical thinking is just finding mistakes. But it is not so. Critical thinking is looking at problems in a new way, linking learning across subjects and disciplines. It has its own steps like understanding, making connections, matching, guessing, imagining, solving problems.

Collaboration is working together to reach a goal - putting talent, expertise and smarts to work. In the society whether we want or not we have to collaborate with our co-societies and this demands us to organize life skills in us.

Communication is sharing thoughts, ideas, questions and solutions with people around us, and communication is key skill which people use to get along with others.

Creativity is trying new approaches to get things done equals innovation and invention. And soft skills are combination of people skills, social skills, communication skills, emotional intelligence, and personality traits that make it easy to get along and work harmoniously with other people. Team work, conflict management, time management, presentation skills also belong to soft skills.

All these skills are developed in students by educators, teachers and parents in families. How language teachers can organise or develop these skills in their students? What should they do to bring up perfect generation who can find their position in the society? First of all teachers should establish safe, intellectually risk-free learning environments. We know that one of the role of teachers is Parent role.

Every child whether they are young or teen need parents' care and teachers should try to be a parent for their students in classes. Children must feel safe, comfortable and confidence in classes.

It is important to know students' needs in language learning and organize classes accordingly. There are students with general needs and special needs: generally students have SLCN which is an umbrella term describing difficulties in one or more areas, including Receptive Language (understanding what others say), Expressive Language (selecting and joining words together in the correct order to convey meaning). Learners with special needs may have cognitive, sensory, physical, or emotional difficulties that effect their language development. Creating essential factors in language classes is the best solution to achieve the wanted result in organising 21st CS. The essential factors are: Context, Challenge, Collaboration and Communication, Creativity, Celebration and Fun.

Children learn holistically making meaningful connections to what they already know. Learning language items in isolation is ineffective. They need to make meaningful connections. That's why a language should be taught through context. And in order to reinforce given knowledges there must be organised challenging tasks which make students think on their own using thier brains. It leads to long-term-memory retention.

Working in pairs, teams or in small groups are very beneficial to develop the sense of sociability and communicative competences. There must be celebration and fun in classes and teachers should focus on what the kids know, not on what is missing and understand that mistakes are learning steps. There must not be any punishment for not knowing the language or for mistakes in learning the language. So, we can say that it depends on teachers and it is their duty to educate knowledgable students with positive qualities integrated with 21st Century skills developed in them.

USED LITERATURE

1. Kaewpet, C. (2009). A Framework for Investigating Learner Needs: Needs Analysis Extended to Curriculum Development. *Electronic Journal of Foreign Language Teaching*, 6 (2), 209-220.
2. Kaur, S. (2007). ESP Course Design: Matching Learner Needs to Aims. *English for Specific Purposes*, 6(1).
3. Kayl, H. (2008). Developing an ESL Curriculum Based on Needs and Situation Analysis: A Case Study. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 4 (1), 29-49.
4. Nation, I.S.P., & Macalister, J. (2010). *Language Curriculum Design*. New York: Routledge.

SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM TEXNOLOGIYASI TA'LIM JARAYONIDAGI O'RNI

Baratova Nasiba Turopovna

Qashqadaryo viloyat PYaMO'MM

Pedagogika, psixologiya va ta'lim menejmenti kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. *Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi ta'lim jarayonida muhim rol o'ynaydi. Bunda o'quvchi uchun mushohada qilish, o'z amaliy faoliyatida sinab ko'rish, yangi g'oya*

va fikrlarni bildirish, mavjud muammolar yechimining samarali yo'llarini qidirish uchun erkinlik berish, o'quvchining ijodiy, tanqidiy tafakkurini rivojlantirish uchun sharoit yaratiladi. Ushbu maqolada shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi ta'lim jarayonidagi o'rni haqida ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi, didaktik materiallar, nazorat shakllari, o'zingni angla, o'quv materiallar, shaxsiy tajriba.

Annotation. The learner-centered educational technology plays an important role in the learning process. It provides students with the freedom to reflect, test their knowledge in practice, express new ideas and thoughts, and explore effective solutions to existing problems. Additionally, it creates conditions for developing students' creative and critical thinking skills. This article presents information about the significance of learner-centered educational technology in the learning process.

Keywords: Learner-centered educational technology, didactic materials, assessment forms, self-awareness, learning materials, personal experience.

O'qituvchi dars jarayonida o'quvchilar tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiluvchi usullardan (muammoli-izlanish, tadqiqot, dialog, evrestik suhbat, munozara, guruhlarda ishlash) munosabatdan foydalanib, shunday shart-sharoitlarni tarkib toptirishi lozim.

Bunda o'quv materiallar mazmuni o'qituvchi tomonida o'quvchini qiziqtiradigan, uning shaxsiy tajribasiga mos keladigan, fikrlashga undaydigan, ijodiy yondoshgan holda qayta ishlanadi. Buning uchun o'quv matnlarini, didaktik materiallarni, ulardan foydalanish bo'yicha metodik tavsiyalarni, o'quv dialogi shakllarini, o'quvchilar bilimni nazorat qilish shakllarini maxsus loyihalashtirilib, o'quvchilarni bilim olish va rivojlanishiga qaratiladi. Har bir o'quvchining rivojlanishi va o'z-o'zini namoyon qilishi uchun o'quv muhitini tashkil qilish lozim:

- turli mazmun, shakl va turdagi o'quv materialini tashkil qilish va foydalanish;
- o'quvchiga topshiriqlarni o'zi bajarish usullarini tanlash imkonini berish;
- mustaqil va ommaviy ijodiy faoliyat uchun sharoit yaratish;
- mashg'ulotlarda kichik guruhlarda ishlashni tashkil qilish (trening, imitatsion-rolli o'yinlar, dialog);
- individual dasturlar ishab chiqish va ulardan foydalanish;
- loyihalash metodidan foydalanib o'quv jarayonini tashkil qilish;

Shaxsga yo'naltirilgan darsning asosiy talablari quyidagicha:

Maqsad: bilim olish faolligini namoyon qilish uchun sharoit yaratish. Maqsadga erishish vositalari:

- dars jarayonida butun sinfning faolligini oshirish uchun muhit yaratish;

- o'quvchilarning o'z fikrini bildirishga, xato qilishga yoki noto'g'ri javob olishga cho'chimasdan topshiriqlarni bajarishda turli usullardan foydalanish;

- o'quvchi faoliyatini faqatgina natijaga qarab emas (to'g'ri, noto'g'ri) balki ushbu natijaga erishish jarayoniga qarab baholash;

- past o'zlashtirish, o'zini yomon tutishi sabablarini aniqlash va ularni o'quvchining shaxsiyatiga zarar yetkazmaydigan tarzda bartaraf etish;

- dars jarayonida "muvaffaqiyat muhitini" yaratish, o'quvchiga o'qishda muvaffaqiyat qozonishiga yordam berish, uning o'z kuchi va iqtidoriga ishonchini orttirishdan iboratdir.

Individual shaxsni rivojlantirish maqsadida o'quv faoliyatini tashkil qilish yo'llarini quyidagicha sanab o'tish mumkin. Topshiriqlar turlari:

1. O'z-o'zini anglash imkonini beruvchi topshiriqlar (o'qituvchining o'quvchilarga murojaati "O'zingni angla, o'zing bilib ol" jummalari bilan ifodalanadi):

2. O'z o'rnini belgilab olishga imkoniyat beruvchi topshiriqlar (o'qituvchining o'quvchiga murojaati "O'zing tanla" jumlasini bilan ifodalanadi):

3. O'quvchilarni hamkorlikda rivojlanishiga qaratilgan topshiriqlar ("Hamkorlikda ijod qiling"):

4. O'zini o'zgartirish, rivojlanishga qaratilgan topshiriqlar va birgalikda ishlash usullari ("O'zing uchun o'zingni o'zgartir"):

O'quvchilarni hamkorlikda rivojlanishiga qaratilgan topshiriqlar turli texnologiya va shakllardan foydalanib guruhlarda ijodiy ishlash: "aqliy hujum", rolli o'yinlar, guruhlarda ishlash, proekt metodi va boshqalar;

birgalikda bajaradigan "oddiy" ijodiy topshiriqlar (jamoalar bilan, juftliklarda insho yozish, guruhlariga bo'lib laboratoriya ishini yozish va boshqalar);

rollarni taqsimlab, ijodiy rolli o'yinlar tashkil qilish (taqsimlangan rollar o'zaro bog'langan, ijodiy namoyon bo'lishga imkon berishi, individual va umumiy ijodiy natijaga erishishga qaratilgan bo'lishi kerak);

faoliyatning natijasi va jarayonini birgalikda tahlil qilish (masalan, guruhning har bir vakili tomonidan mavzuni o'zlashtirganlik darajasini muhokama qilish, guruh ishini baholash);

o'quv faoliyatining individual maqsadi va rejasini ishlab chiqishda bir-biriga yordam berish (laboratoriya ishlarini bajarish bo'yicha rejasini birgalikda tuzish, nazorat ishiga tayyorlanish bo'yicha individual rejani birgalikda ishlab chiqish).

O'z-o'zini anglash imkonini beruvchi topshiriqlar

• o'z-o'zini baholash (o'qituvchining tayyorlagan rejasi, sxemasi, algoritmi bo'yicha bajarilgan ishni tekshirish, xatolarini tahlil qilish);

- mazmun bo'yicha bajarilgan ishning usulini tahlil qilish va o'z-o'zini baholash (masalani yechish usulini ratsionalligi, insho rejasining ifodaliligi, laboratoriya ishidagi amallarning ketma-ketligi);

- o'quvchini o'quv faoliyat sub'ekti sifatida o'z-o'zini baholashi (o'z ishini rejalashtira olamanmi, o'z harakatlarimni tashkil qila olamanmi, erishgan natijalarimni baholay olamanmi);

- o'quv faoliyatida o'zini ishtirokini baholashi (faollik darajasi, boshqa ishtirokchilar bilan xamkorligi, tashabbuskorligi, ijodkorligi);

- darsga hamda uy vazifasiga bilish qobiliyatlarini (diqqat, idrok, xotira va boshqalar);

- “Ko'zguli topshiriqlar” - o'quv mazmunida berilgan qahramonlarda o'zining shaxsiy xususiyatlarini topish (masalan, adabiyot fanida).

O'z o'rnini belgilab olishga imkoniyat beruvchi topshiriqlar

turli yo'nalishlardagi sifatli topshiriqlarni tanlash (kreativlik, nazariy-ixchamligi va boshqalar);

o'quv faoliyati usulini asosli tanlash imkonini yaratuvchi topshiriqlar (o'qituvchi va sinfdoshlar bilan o'zaro aloqa qilish usullari, vazifalarni kim bilan va qanday bajarish);

o'quv faoliyatini tanlash (qisqa vaqt davomida mavzuni o'zlashtirish, mavzuni bo'laklarga bo'lib o'zlashtirish);

o'quvchilar tomonidan qaysi yo'nalishda rivojlanishini tanlash.

O'zini o'zgartirish, rivojlanishga qaratilgan topshiriqlar

o'quvchi tomonidan o'z xohishi bilan o'zining bajargan faoliyat natijalarini tahlil qilishi;

bir necha masalalarni yechib bo'lgach (masalan, matematik masalalar) o'qituvchi tomonidan berilgan mezonlar asosida har bir o'quvchi tomonidan o'z ishini baholash;

o'qishdagi shaxsiy istiqbollarini belgilab olishga qaratilgan topshiriqlar (o'quv faoliyat natijalarini rejalashtirish, shakl, muddatlarini rejalashtirish);

o'z-o'zini rivojlantirishga qaratilgan sub'ektiv murakkab mashg'ulotlar va vaziyatlar (masalan tarix fanidan ma'ruza yozish, lekin ma'ruza baholanmaydi, oldingi qilingan ma'ruzalar bilan taqqoslanib, natijalari tahlil qilinadi);

turli xususiyatlarni (sabr, ijod, o'zaro ta'sir qilish va boshqalar) namoyon bo'lishini talab etuvchi, o'quvchi o'z xoxishidan kelib chiqib tanlay oladigan topshiriqlar (baholanmaydi);

kasbiy qiziqishidan kelib chiqib tanlashga imkon yaratuvchi topshiriqlar.

Demak, yuqoridagi fikrlardan m'lumki, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasida o'quv materiallar mazmuni o'qituvchi tomonidan o'quvchini qiziqtiradigan, uning shaxsiy tajribasiga mos keladigan, fikrlashga undaydigan, ijodiy yondoshgan holda qayta ishlanadi. Buning uchun o'quv matnlarini, didaktik materiallarni, ulardan foydalanish bo'yicha metodik tavsiyalarni, o'quv dialogi shakllarini, o'quvchilar bilimini nazorat qilish shakllarini maxsus loyihalashtirilib, o'quvchilarni bilim olish va rivojlanishiga qaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ibragimov X.I, Yo'ldoshev U.A, Bobomirzaev X. Pedagogik psixologiya. O'quv qo'llanma. O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007
2. Sultonova G.A. Pedagogik mahorat / T.: TDPU, 2005.
3. Turg'unov S.T., Maqsudova L.A. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish. – T.: "Fan", 2009
4. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat / T.: "Tafakkur-bo'stoni" nashriyoti. 2011.

21 -ASR KO'NIKMALARI 4K TAMOYILI ASOSIDA O'QITISH TEKNOLOGIYASI

Narkulov Ulug'bek Mamadaliyevich

Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi
metodik xizmat ko'rsatish bo'limi ingliz tili fani metodisti

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim muassasalarida yangicha zamonaviy yondashuv 21 asr ko'nikmalari 4k tamoyili asosida o'qitish texnologiyasi va uning istiqboli bayon etilgan.

Kalit so'z: Ta'lim, tarbiya, yoshlar, innovatsiya, metodika, texnologiya, o'qitish texnologiyalari, o'quv jarayoni.

Аннотация. В данной статье описан новый современный подход к технологии обучения, основанный на принципе навыков 21 века 4к и его перспективы в общеобразовательных учреждениях.

Ключевые слова: Образование, обучение, молодежь, инновации, методика, технология, технологии обучения, образовательный процесс. **Abstract.** This article describes a new modern approach to teaching technology based on the principle of 21st century skills 4k and its perspective in general secondary educational institutions.

Key word: Education, training, youth, innovation, methodology, technology, teaching technologies, educational process.

Ta'limning zamonaviy globallashuv va axborotlashuv sharoitida rivojlanishi va takomillashuvini, shuningdek, innovatsiyalarning turli shakllarini tadbiq etmasdan, bugungi kunda mutaxassisni nimaga va qanday tayyorlashga bir qator yondashuv va munosabatlarni tamoyillar asosida ko'rib chiqmasdan amalga oshirish mumkin emas. Ijodkor shaxsning shakllanishini shaxsning o'zaro mos tarzda bajarilgan ijodiy faoliyat va ijodiy mahsulotlarni yaratish borasidagi rivojlanishi sifatida belgilash mumkin. XXI asr fan va texnikaning rivojlanishi ilm-fanga bo'lgan talabning oshishiga sabab bo'lmoqda. Aynan ilm-fan mavqeyini oshirishda boshlang'ich sinf o'qituvchisining bilimi, mahorati, ijodkorligi, tashabbuskorligi, izlanuvchanligi, boshqaruvchanligini rivojlanish cho'qqisiga chiqishda kreativ ta'limning o'ziga xos ahamiyati bor. Jahon standartlariga mos mutaxassislar tayyorlashning yuqori darajasini ta'minlash uchun sharoitlar yaratish, zamonaviy

oliy ta'lim bitiruvchilarini tanqidiy fikrlashini shakllantirish, kasbiy va ijtimoiy kompetensiyalar majmuasiga ega bo'lishi uchun zaruriy bazani yaratish, shu jumladan, innovatsion faoliyatga, innovatsion ta'lim muhitiga kasbiy tayyorlikni talab qiladi. Bu o'z navbatida umumiy o'rta ta'lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan o'qituvchilarning kasbiy metodik tayyorgarligini rivojlantirish bilan belgilanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari yangi avlod darsliklari asosida ta'lim oladi.[1] Darsliklarning asosiy xususiyatlaridan biri – ularning 4K tamoyili asosida ishlab chiqilganligidadir. Ushbu tamoyil o'quvchilarga quruq ma'lumotlarni yod oldirish yoki shunchaki o'qish va yozishni o'rgatish bilan cheklanmaydi. O'quvchilarga bu tamoyilda nafaqat fanlarni balki XXI asrda zarur bo'lgan hayotiy ko'nikmalarni ham o'rganish tavsiya etiladi. Zamonaviy ta'lim asosida o'qituvchi o'quvchilarga darslarda mustaqil va kreativ fikrlashga shart-sharoit yaratib berishi, an'anaviy ta'limdan no'an'anaviy ta'limga o'tish va shu asosda ta'lim samaradorligini oshirish yotadi. Ta'limni isloh qilish esa tizimga yangi innovatsion uslublarni joriy etish bilan bevosita bog'liq. Ana shunday yondashuvlardan biri "4K" modelidir. Hamkorlik, qo'shma faoliyat, kollaboratsiya, kommunikativlik, kreativ fikrlash, kritik fikrlash kabi tushunchalarni qamrab olgan "4K" modeli yod olishga yo'naltirilgan kontent o'rniga o'quvchining mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi, tanqidiy, kreativ va ijodiy fikrlash, jamoada ishlash kabi muhim ko'nikmalarni shakllantirish va takomillashtirishda muhim omildir. 2023-o'quv yilidan boshlab boshlang'ich sinf o'quvchilari yangi avlod darsliklari asosida ta'lim olishni boshlashdi. Darsliklarning asosiy xususiyatlaridan biri - ularning "4K" tamoyili asosida ishlab chiqilganligidadir. Ya'ni bu tamoyilda ma'lumotlarni yod oldirish yoki shunchaki o'qish va yozishni o'rgatish bilan cheklanilmaydi. O'quvchilar nafaqat fanlarni, balki XXI asrda zarur bo'lgan hayotiy ko'nikmalarni ham o'rganadi. 4K nima degani? Boshlang'ich sinflarda qo'llanishi boshlanayotgan yangi tamoyil 4K yondashuvi o'z nomi bilan 4 ta tamoyilni o'z ichiga oladi:

1) kollaboratsiya: darsliklar o'quvchilarning jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan tarzda tuzilgan. Bu o'quvchilarga hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va o'zaro qo'llab-quvvatlash ko'nikmalarini o'rganishga ko'maklashadi.

2) kommunikativlik: o'quvchilar o'z fikrlarini aniq, ravshan ifodalashga, suhbatdoshni tinglashga va tushunishga, ma'lumotni yetkazishda til vositalaridan unumli foydalanishga o'rganadi.

3) kreativ fikrlash: o'quvchilar o'z maqsadlariga erishish uchun yangi yondashuvlarni qo'llashni o'rganadi, innovatsion yechimlarni ishlab chiqadilar va ijodiy muammolarni hal qilish ko'nikmalariga ega bo'ladi.

4) kritik (tanqidiy) fikrlash: ushbu metodologiya o'quvchilarning axborotni tanqidiy baholash, o'z fikri va mulohazalarini shakllantirish ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. o'quvchilar muammolarga tahliliy nuqtayi nazardan yondashishni o'rganadi va mantiqiy fikrlash asosida o'z nuqtayi nazarini shakllantiradi.[2] Yangi innovatsion yondashuvni respublikamizdagi

maktablarda joriy etishdan oldin xorijiy tajribalar ham o'rganildi. Singapur, Xitoy, Angliya, Finlandiya, Estoniya kabi ta'limi ilg'or mamlakatlar o'quvchilarda 4K tamoyilini o'z ichiga olgan XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishga asosiy e'tibor qaratadi. PISA, PIRLS kabi xalqaro reytinglarda yuqori o'rinlarni egallagan davlatlar ta'limida o'quvchilarda "4K"ni o'z ichiga olgan muloqot, tadqiqot, yaratuvchanlik kabi ko'nikmalarga alohida urg'u berilgan va shuning uchun ham ular xalqaro reytinglarda katta natijalarga erishishyapti. "4K" modeliga asoslangan innovatsion yondashuv maktablarda qo'llash uchun alohida sharoitlar talab etmaydi. Masalan, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash qobiliyati savol-topshiriqlar bilan, muloqot ko'nikmasi esa savol-topshiriqlar va mashg'ulotlar orqali rivojlanadi. Maktablarda bu usullarni ishlatish uchun sharoit yo'q deb aytish noto'g'ri. Avvalo o'quvchilarning bilim va qobiliyatlarini yuzaga chiqarishda o'qituvchining o'zi kasb mahoratidan kelib chiqib, "4K" yondashuvining mazmun va mohiyatini anglab yetishi va dars jarayonida qo'llashi lozim. "4K" yondashuvining asosiy maqsadi komil shaxsni shakllantirish uchun poydevor bo'lgan pedagogik jarayonni takomillashtirish, insonparvarlashtirish, o'quvchining mustaqilligini ta'minlash, o'qitish jarayonida texnik vositalar imkoniyatlaridan samarali foydalanishga erishishdan iborat. O'qituvchi va o'quvchilarni faollashtiradigan, o'zi va o'rganuvchi uchun qulay bo'lgan yo'llarni, usul va uslublarni, o'qitishni izlaydi, zamonaviy pedagogik texnologiyaga suyanib, o'quv jarayoni samaradorligini oshiradi.[3] Hozirgi kun o'qituvchilarning kasbiy-metodik tayyorgarligi ularning kasbiy faoliyatga doir bilimlar, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish, o'z o'zini rivojlantirish kabi asosiy kasbiy faoliyat sohalarida aks etadi. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatib, o'quv jarayonining yuqori sifat va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu muhim kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam berishni istasak, o'quv jarayonini bolalar uchun qiziqarli va foydali tarzda tashkillashtirishimiz kerak. Maktabdagi har bir dars o'quvchilar faqat fan mazmunini o'zlashtiradigan emas, balki mustaqil bilim oladigan va qobiliyatini rivojlantiradigan jarayondir. Dars jarayonida qo'llanilayotgan interfaol metodlar, didaktik o'yinlar, ko'rgazmali qurollar va tarqatma materiallar ham "4K" yondashuviga asoslangan holda tashkil etilsa, dars samaradorligi yuqori bo'ladi. XXI asr o'quvchisi portretida XXI asr ko'nikmalari bo'lishi kerak. Innovatsion yondashuvni qo'llashdan asosiy maqsad ham shu. Qolaversa, ta'limning asosiy maqsadi – o'quvchilarga nafaqat bilim berish, balki olgan bilimlarini hayotda qo'llay olishga o'rgatishdan iborat.[4]

"4K" yondashuvi haqida Xalq ta'limi vazirining 2022-yil 5-dekabrdagi 372-sonli "Xalq ta'limi tizimida uzluksiz metodik xizmat ko'rsatish ishlarini yanada takomillashtirish" to'g'risidagi buyrug'ida ham ta'kidlab o'tilgan. Yangi o'quv yilidan boshlab boshlang'ich sinf o'quvchilari yangi avlod darsliklari asosida ta'lim olishni boshlashdi. Darsliklarning asosiy xususiyatlaridan biri - ularning "4K" tamoyili asosida ishlab chiqilganligidir. Ya'ni bu tamoyilda ma'lumotlarni yodlatish

yoki shunchaki o‘qish va yozishni o‘rgatish bilan cheklanilmaydi. O‘quvchilar nafaqat fanlarni, balki XXI asrda zarur bo‘lgan hayotiy ko‘nikmalarni ham o‘rganadi.[5]

“Sinkveyn” texnologiyasining qo‘llanishi: Sinkveyn - fransuz tilida “5 qator” ma’nosini beradi. Sinkveyn - ma’lumotlarni sintezlash (bir butunga keltirish) ga yordam beradigan oq qofiyalanmagan she’rdir. U fikrlash bosqichida ham ishlatilishi mumkin. Sinkveyn yozish qoidalari:

- 1 - qator: Mavzuni bir so‘z yordamida ifodalash (ot tanlanadi)
- 2 - qator: Mavzuni 2 ta so‘z bilan ifodalash (2 ta sifat)
- 3 - qator: Ushbu mavzu bo‘yicha harakatlarni ifodalash (3 ta fe‘l)
- 4 - qator: Mavzuga munosabat, his - hayajon (jumla tuzish)

5 - qator: Mavzu sinonimini bir so‘z bilan takrorlash. Masalan: 1. Quyosh. 2. Zarrin, issiq. 3. Qizdiradi, yoritadi, isitadi 4. Quyoshning zarrin nurlari olamni charog‘on etadi! 5.Oftob. Ushbu texnologiya o‘quvchilarda kritik (tanqidiy) fikrlash va kreativlikni rivojlantiradi. “Piyola” metodi qo‘llanilishi: O‘quvchilar doira shaklida turishadi va bir-birlariga piyolada choy uzatish orqali berilgan topshiriq yuzasidan ma’lumot aytadi. Lekin mashqning sharti shuki, bir kishi qilgan harakatni ikkinchi kishi takrorlamasligi kerak. Masalan: kimdir piyolani qo‘lini ko‘ksiga qo‘yib turib ma’lumot aytib uzatsa, kimdir qo‘lini orqasiga qo‘yib ma’lumot aytib uzatadi va hokozo... Agar kimdir sheriklari qilgan harakatni takrorlasa o‘yindan chiqadi. Ushbu texnologiya o‘quvchilarda kommunikativlik va kollaboratsiyani rivojlantiradi. “Assesment ”metodi qo‘llanilishi: “Assesment ”metodi - shaxsning o‘z-o‘zini baholashiga yo‘naltirilgan metod. “Assesment ” - inglizcha so‘z bo‘lib, “baholash” degan ma’noni bildiradi. Uning maqsadi: O‘quvchilar bilimini bir necha xil yondashuvlar orqali baholash, tahlil qilish, sinab ko‘rish va o‘z o‘zini baholashga imkoniyat yaratadi. Ushbu metodni quyidagicha tashkil etish mumkin:

- 1.O‘quvchilar 4 guruhga bo‘linishadi.
- 2.Guruhga sardor saylanadi. Sardorlarga topshiriqni bajarish bilan birga boshqa guruhlar ishini baholab borish topshiriladi.
- 3.Sardorlar mavzu yuzasidan savollar yozilgan konvertlarni tanlaydilar.
- 4.Guruhlar o‘z topshiriqlarini flipga yozib, chizib tayyorlaydilar.
- 5.Taqdimot. Har bir guruh vakillari o‘z topshiriqlarini navbat bilan bayon etadilar.
- 6.Guruh sardorlari boshqa guruhlar ishini baholaydilar, barcha sardorlar ballari umumlashtirilib, g‘olib guruh aniqlanadi va rag‘batlantiriladi. Ushbu texnologiya o‘quvchilarda kritik fikrlashini rivojlantiradi. “Yumaloqlangan qor” metodining qo‘llanilishi: Ushbu metod ham mavzuni muayyan qismlarga bo‘lgan holda o‘zlashtirish imkonini beradi hamda o‘quvchilarda guruh va juftlikda ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.[6] Metodni qo‘llash jarayonida quyidagi harakatlar amalga oshiriladi:

tasvirli kartochkalar tayyorlanadi;

ularning orqa tomoniga mavzuni o‘zlashtirishga oid bir necha variantdan iborat topshiriqlar yoziladi;

sinf o‘quvchilari ikki yoki uch guruhga bo‘linadilar(guruhlarni hosil qilishda tasvirli kartochkalardan foydalaniladi);

har bir guruh a‘zolari bir nechta juftliklarga biriktiriladilar;

har bir juftlik bir variantidagi topshiriqni bajaradi;

jarayon yakunida umumiy xulosalar chiqariladi.

“Yumaloqlangan qor” metodidan muayyan bo‘lim yoki bob bo‘yicha o‘zlashtirilgan nazariy va amaliy bilimlarni mustahkamlash jarayonida foydalanilsa yaxshi samara beradi. Umuman olganda, ushbu texnologiyalar o‘quvchilarda kommunikativlikni, kreativ va kritik fikrlashni rivojlantiradi. Demak, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining o‘z fanini o‘qitishga doir bilimlarni mukammal bilishi va harakatga keltirishi, ta’lim jarayonini tashkil etishi va baholash uchun zarur bo‘lgan tayanch kompetensiyalarni egallashdan iborat. Shu bois, o‘qitish va tarbiyalash jarayoni ta’lim sohasida innovatsion ilmiy yutuqlar, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida intensiv tashkil etishni va o‘z-o‘zini rivojlantirishni ham talab etmoqda. Yangi innovatsion yondashuv natijasini o‘quvchining dunyoqarashi, fikrlashi o‘sishida ko‘rish mumkin. Yangi innovatsion yondashuv natijasini o‘quvchining dunyoqarashi, fikrlashi o‘sishida ko‘rish mumkin. XXI asr o‘quvchisi portretida XXI asr ko‘nikmalari bo‘lishi kerak. Innovatsion yondashuvni qo‘llashdan asosiy maqsad ham shu. Qolaversa, ta’limning asosiy maqsadi – o‘quvchilarga nafaqat bilim berish, balki olgan bilimlarini hayotda qo‘llay olishga o‘rgatishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aronson E., Blaney N., Stephan C., Sikes J., Snapp M. The jigsaw classroom / E.Aronson, N.Blaney, S.Stephan, J.Sikes, M.Snapp. – Beverly Hills: Sage Publications, 1978. – 197 p.
2. Asqarova O‘., Usmonboyeva M., Raxmatova X., Ehsonova F., Asqarova F. Pedagogika. Izohli lug‘at. “Navro‘z” nashriyoti– Toshkent: 2014.
3. Mead M. Cooperation and Competition Among Primitive People / M.Mead. – McGrawHill, 1997.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI MATEMATIKA DARSLARI ORQALI MANTIQUIY FIKRLASHGA O‘RGATISHNING AHAMIYATI

Iskandarova Gulsanam

ATMU Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi II bosqich talabasi

Annotatsiya: mazkur maqolada hozirgi davr boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida matematik savodxonlik ko‘nikmalarini shakllantirida mantiqiy fikrlashga o‘rgatuvchi topshiriqlarning ahamiyati yoritilgan. Mantiq tushunchasi, uning tarixi haqida ma’lumot berilgan. Dars jarayonida qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan mantiqiy topshiriqlardan misollar keltirilgan.

Kalit soʻzlar: matematika, mantiq, savodxonlik, oʻquvchi, tadqiqotlar, metodika, oʻqitish, oʻyin, topshiriq.

Аннотация: В статье подчеркивается важность заданий, обучающих логическому мышлению, в развитии навыков математической грамотности у современных учащихся начальной школы. Предоставляется информация о понятии логики и его истории. Приведены примеры логических задач, которые можно использовать на уроке.

Ключевые слова: математика, логика, грамотность, ученик, исследование, методика, обучение, игра, задача.

Abstract: The article emphasizes the importance of tasks that teach logical thinking in developing mathematical literacy skills in modern primary school students. Information is provided on the concept of logic and its history. Examples of logical problems that can be used in the classroom are given.

Keywords: mathematics, logic, literacy, student, research, methodology, training, game, task.

Zamonaviy jamiyatda insonning oʻziga xosligi, individualligi tobora koʻproq ahamiyat kasb etmoqda. Bu holat maktab oldiga oʻquvchilar shaxsini ularning tabiiy salohiyati asosida, tarixiy-madaniy qadriyatlar, xalq anʼanalari hamda ilm-fan, texnikaning zamonaviy yutuqlaridan foydalangan holda rivojlantirish vazifasini qoʻyadi va bu vazifani bajarish masʼuliyatini qoʻyadi.

Boshlangʻich sinflarda matematik taʼlim oʻquvchilarning mantiqiy tafakkurlarini shakllantirishga, oʻz gʻoyalari mustaqil ifodalay olishga, bilimlarni faoliyat jarayoniga tadbiiq etish koʻnikmalarini shakllantirishga qaratilgan.

Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8 dekabrda “Xalq taʼlimi tizimida taʼlim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari toʻgʻrisidagi”gi 997-sonli qarorida PIRLS (boshlangʻich 4-sinf oʻquvchilarining matnni oʻqish va tushunish darajasini baholash), TIMSS (4 va 8-sinf oʻquvchilarining matematika va tabiiy yoʻnalishdagi fanlardan oʻzlashtirish darajasini baholash), PISA (15 yoshli oʻquvchilarning oʻqish, matematika va tabiiy yoʻnalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash), TALIS (rahbar va pedagog kadrlarning umumiy oʻrta taʼlim muassasalarida oʻqitish va taʼlim olish muhitini hamda oʻqituvchilarning ish sharoitlarini oʻrganish) kabi xalqaro baholash dasturlari boʻyicha xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish belgilangan.

Boshlangʻich sinf oʻqituvchisining metodik-matematik tayyorgarligi deyilganda biz uni ilmiy dunyoqarash asosida matematika oʻqitish metodikasi boʻyicha umumiy psixologik-pedagogik va matematik tayyorgarlik bilan uzviy bogʻlanishda tayyorlanishini tushunamiz. Metodik-matematik tayyorgarlik boshlangʻich sinflar oʻqituvchisini tayyorlashning tarkibiy qismi boʻlib, unga taʼlimiy-tarbiyaviy faoliyatdan ajralgan holda qarash mumkin emas. Ikkinchi tomondan, boshlangʻich

sinflarda matematika o'qitish birinchi bosqichdir, ya'ni bolalarni navbatdagi maktab matematika kursini o'zlashtirishga tayyorlash bosqichidir yoki matematikadan tayyorligidir. Matematikadan boshlang'ich ta'limning bu ikki jihati (boshlang'ich ta'limning tarkibiy qismi va matematik tayyorgarligi) o'qitish metodikasida o'zining munosib aksini topishi lozim.

Mantiq, logika — to'g'ri tafakkur yuritishning asosiy qonunlari va shakllari haqidagi fan. Mantiq o'zining shakllanish va rivojlanish tarixiga ega. Mantiqqa oid dastlabki fikrlar Qadimiy Sharq mamlakatlarida, xususan, Hindiston, Xitoyda vujudga keldi. Qadimda mantiq falsafa tarkibida bo'lgan, mustaqil fan sifatida shakllanmagan. Yunon falsafasida mantiq masalalari dastlab Parmenidning "Tabiat to'g'risida" asarida, Eleylik Zenonning aporiyalarida, Geraklit ta'limotida u yoki bu darajada ko'rib chiqilgan. Aristotelgacha bo'lgan mantiqiy ta'limotlar ichida Demokritning mantiqiy ta'limoti, Sokratche induktiv metodi va Platon dialektikasi diqqatga sazovor. Mantiq ilmining alohida fan sifatida shakllanishi Aristotel nomi bilan bog'likdir. U birinchi bo'lib mantiq o'rganadigan masalalar doirasini aniqlab berdi. Uning "Kategoriylar", "Talqin haqida", "Birinchi analitika", "Ikkinchi analitika", "Sofistik raddiyalar haqida", "Topika" nomli asarlari mantiq masalalariga bag'ishlangan.

Keyinchalik Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlarida ham mantiq ilmi shakllandi. O'rta Osiyoda ham falsafa va mantiq mustaqil fan sifatida taraqqiy etdi. Bunda Farobiy, Ibn Sino, Beruniy, Umar Xayyom, Alisher Navoiy, Bedil kabi buyuk mutafakkirlarning xizmati katta bo'ldi. Farobiy o'zining "Mantiqqa kirish", "Ilmlarning kelib chiqishi va tasnifi" asarlarida mantiq masalalariga ilmiy bilish metodlari deb qaragan. Farobiy fikricha, mantiq insonlarni bilish jarayonidagi turli xato va adashishlardan saqlaydi. Farobiy tushuncha, hukm va ularning turlari, xulosa chiqarish, sillogizm va uning figuralari, moduslarini tahlil qildi. Sillogizm va isbotlash usuli eng to'g'ri, haqiqatga olib keluvchi usul deb hisobladi. Ibn Sinoning "Kitob ashshifo", "Kitob annajot", "Donishnoma" asarlarida mantiqqa doir fikrlari bayon etilgan. "Mantiq bilingan (bilimlar) yordamida bilinmaganlarni qanday qilib aniqlashni ko'rsatadigan, haqiqat va haqiqatsifat bilim va yolg'on nima ekanligini hamda ular qanday turlarga ega ekanligini aniqlab beradigan ilmdir", degan edi Ibn Sino. U mantiq ilmini barcha ilmlarning muqaddimasi, ularni egallashning zarur sharti sifatida talqin etdi.

Sonlarni og'zaki ko'paytirishda mantiqiy usuldan foydalanish

O'quvchilarda og'zaki hisoblash ko'nikmalarini takomillashtirishda ham biz mantiqiy usullardan foydalanishimiz mumkin.

Masalan: ikki xonali sonni 11 ga ko'paytirishni quyidagicha bajaramiz: 32*11

Mazkur ifodani bajarish uchun birinchi ko'paytuvchining xona birliklarini qo'shamiz, ya'ni $3+2=5$, 5 ni 3 va 2 ning o'rtasiga joylashtiramiz. $32*11=352$

Topshiriqni murakkablashtiramiz: 85*11

8 va 5 ning yig'indisi 13, biroq ko'paytma 8135 emas! 13 sonini xona birliklariga ajratamiz: 1 o'nlik va 3 birlik. Oldingi misoldagidek 3 birlikni birinchi qo'shiluvchining o'rtasiga yozamiz, 1 o'nlikni esa 8 birlikka qo'shamiz va 9 birlikni hosil qilamiz. $85 \cdot 11 = 935$

Xuddi shu usulda uch xonali va undan katta sonlarni ham hisoblashimiz mumkin. $314 \cdot 11$

Ifodaning javobi 3 bilan boshlanadi, 4 bilan tugaydi. Bu ifodada ham birinchi ko'paytuvchini hosil qilgan sonlarni bir biriga qo'shamiz, $3+1=4$ va $1+4=5$. Birinchi yig'indi 4 va ikkinchi yig'indi 5 ni birinchi ko'paytuvchining orasiga joylashtiramiz, natija: $314 \cdot 11 = 3454$

O'quvchilarimizga og'zaki hisoblash ko'nikmalarini mantiqiy fiklash orqali o'rgatib borishimiz mumkin.

Mantiqiy fikrlashga o'rgatishda didaktik o'yinlardan foydalanish

"Estafeta" o'yini

Didaktik topshiriq: O'quvchilarni topqirlikka, chaqqonlikka, ziyraklikka oid bilim, malaka va ko'nikmalarni mustahkamlash.

O'yin bayoni : Bu o'yin uchun quyidagi jihozlarni tayyorlash lozim: magnit doska, qalin qog'ozdan yasalgan qayiqchalar, ularning cho'ntakchasiga solib qo'yish uchun misollar yozilgan varaqlar.

O'qituvchi o'yinning sharti bilan tanishtiradi. Kim quyidagi misolni birinchi yechsa, o'sha o'quvchi oldinda suzib kelayotgan bo'ladi, g'oliblar shu tariqa ketma-ket aniqlanadi. O'yinda kim misolning javobini tez topsa o'sha o'quvchining kemasi oldinda suzib kelayapti deb o'quvchilarni rag'batlantirilib borilsa, o'quvchilar qiziqishi shuncha ortadi.

"Qurilishga sayohat" o'yini

Didaktik topshiriq: O'quvchilarni matematika darslarida hayot bilan bog'lab o'qitishdagi faolligini oshirish.

O'yin topshirig'i: O'quvchilarni matematika darslarida turmush bilan bog'lab o'qitish va kasb-hunarga qiziqishini orttirish.

O'yin bayoni: Bu o'yin 2-sinfda 1000 ichida ularning o'z fikrlarini aniq, ravon, to'g'ri va tushunarli bayon etish, kuzatuvchanlik, birodarlik, topqirlik, hozirjavoblik fazilatlarini boyitib borishga yordam beradi. Yuqorida ko'rib o'tganimizdek, matematika darslarida og'zaki hisoblashga o'rgatishda didaktik o'yinlarning ham o'zni benihoya kattadir. Darslarda didaktik o'yinlardan samarali foydalanish o'quvchilarni nafaqat faollikka, topqirlikka balki, ularning og'zaki nutqini ham oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bu o'yin to'rt amalni o'rganilgandan so'ng mustahkamlash bosqichida o'tkazilishi mumkin.

O'yin bayoni: Bu o'yin uchun quyidagi jihozlarni tayyorlash lozim: magnit doska, qalin qog'ozdan yasalgan qayiqchalar, ularning cho'ntakchasiga solib qo'yish uchun misollar yozilgan varaqlar. O'qituvchi o'yinning sharti bilan tanishtiradi. Kim quyidagi misolni birinchi yechsa, o'sha

o'quvchi oldinda suzib ketayotgan bo'ladi, g'oliblar shu tariqa ketma-ket aniqlanadi. O'yinda kim misolning javobini tez topsa, o'sha o'quvchining kemasi oldinda suzib ketayapdi deb o'quvchilarni rag'batlantirib borilsa, o'quvchilar qiziqishi shuncha ortadi.

"Quvnoq vagonlar" o'yini

Yuk tashuvchi poyezdlar vagonlariga sabzavotlar, mevalar yuklab ularni bir shahardan ikkinchi shaharga jo'natish mumkin. O'quvchilar misollarni javobini topib, necha kilogramm jo'natilayotganini chaqqonlik bilan aytib berishlari lozim. Bu bilan bolalarning massa o'lchov birliklari haqida olgan bilimlari mustahkamlanib boriladi.

"Xo'p" o'yini

Matematika faniga oid juda ko'p o'yinlar mavjud. Ulardan biri "Xo'p" o'yinidir. Bu o'yin quyidagicha o'ynaladi:

Bu o'yinda ikki o'yinchidan tortib, istalgancha o'yinchi ishtirok etishi mumkin. O'yinni boshqaruvchi qatnashchilarga shartni tushuntiradi. Bunda 1 dan boshlab natural sonlarni sanash lozim. Har 3 ga karrali son kelganda, bu sonni aytmay "Xo'p" deyish kerak. Agar qatnashchi 3 ga karrali sonni aytib qo'ysa yoki to'xtab qolsa, u yutqazadi va o'yinni tark etadi. Qolgan o'yinchilar o'yinni yana kelgan sondan boshlab davom ettiradi. O'yin bitta qatnashchi qolguncha davom etadi va u g'olib sanaladi.

Masalan: 1, 2, xo'p, 4, 5, xo'p, 7, 8, xo'p, 10, 11, xo'p, 13, 14, xo'p, 16, *"Matematik atamalar" o'yini*

Bu o'yinda ham bir necha kishi ishtirok etishi mumkin. Qatnashchilar bir qator bo'lib turishadi va navbat bilan har bir qatnashchi matematika faniga oid atamalarni aytishadi. Bunda bir qatnashchi aytgan atamani boshqa qatnashchi aytib qo'ysa, u o'yinni tark etadi. Agar qatnashchi atama bilmay 5 soniya to'xtab qolsa ham u o'yinni tark etadi. O'yin bitta g'olib qolguncha davom etadi.

Masalan: Son, kesma, natural son, modul, uzunlik, qo'shish, ayirish, bo'lish, ko'paytirish, parabola, to'g'ri chiziq, uchburchak, to'rtburchak, ...

O'quvchilar mantiqiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish masalasi bilan ularda to'g'ri, aniq, qisqa matematik nutqni o'stirish masalasi uzviy ravishda bog'langandir. Matematika o'qitishning asosiy vazifalardan biri o'quvchilarga hisoblash, o'lchash va grafik ko'nikmalarning ma'lum aniq sistemasini hosil qilishdan iborat, boshqacha aytganda bu sistema eng soddamallarni bajarishdan iborat bo'lib, ko'p marta takrorlash hisobiga avtomatizmgacha yetkazildi. Bu vazifani yetarlicha baholamaslik amalda bolalar bilimlari sifatining pasayishiga olib keladi. Shunga qaramay hozirgi vaqtda boshlang'ich matematika kursini o'rganishni faqatgina ko'nikmalar hosil qilish va bir xildagi faktlarni o'zlashtirish bilan almashtirish ham mumkin emas. O'quvchilar imkoni boricha mustaqil ravishda qonuniyat va munosabatlarni ochishda kuchlari yetadigan darajada umumlashtirishlar qilishni o'rganishlari, shuningdek, og'zaki va yozma xulosalar chiqarishni o'rganishlari kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jumayev M.E, Tadjiyeva Z.G`. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. (OO'YU uchun darslik.) Toshkent. —Fan va texnologiya; 2005 yil.

2. Jumayev M.E. Bolalarda matematik tushunchalarni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. (KHK uchun) Toshkent. —Ilm Ziya; 2005 yil

3. Y.I Perelmen Qiziqarli matematika. Toshkent. 2012 yil

BOSHLANG'ICH TA'LIMNI O'QITISHDA O'QUVCHILARDA OT SO'Z TURKUMINI O'QITISNING ZAMONAVIY METODLAR

Qarshiyeva Guzal

Qashqadaryo VMPP Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: *Dars jarayonida o'quvchilarga ot yasovchi qo'shimchalarning turi va vazifasi tushuntiriladi, amaliy mashg'ulotlar orqali esa ularga so'z yasash jarayoni amalda qo'llanadi.*

Аннотация: *В ходе урока учащимся будут объяснены типы и функции суффиксов, образующих существительные, а с помощью практических упражнений они познакомятся с процессом словообразования.*

Abstract: *During the lesson, students will be explained the types and functions of noun-forming suffixes, and through practical exercises, they will be introduced to the word-forming process.*

Kalit so'zlar: *ona tili, dars, lingvistik, o'qish, ot, morfologik, qo'shimchalar, Ot yasovchi qo'shimchalar*

Ona tili darslari, o'quvchilarning lingvistik ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Xususan, 4-sinf o'quvchilariga ot yasovchi qo'shimchalar orqali yangi so'z hosil qilishni o'rgatish, ularning lug'at boyligini kengaytirish va tilni samarali qo'llash imkoniyatlarini oshirishga qaratilgan muhim pedagogik jarayondir. Ushbu mashg'ulot, o'quvchilarga o'z fikrlarini aniq va ravon ifodalash imkonini beradigan, shuningdek, ularning o'qish va yozish ko'nikmalarini mustahkamlashda yordam beradigan ot yasovchi qo'shimchalar va ularning ta'siri haqida ma'lumot beradi.

Ot yasovchi qo'shimchalar haqidagi bilimlar, o'quvchilarga kengroq lug'atni egallash imkonini beradi. Bu nafaqat tushunishni oshiradi, balki o'quvchilarning o'z fikrlarini aniq va ijodiy tarzda ifodalashga yordam beradi. Shuningdek, so'z hosil qilishni tushunish, o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini yaxshilaydi, chunki ular yangi so'zlarni o'z tarkibida qanday qilib ajratish va o'zlashtirishni bilishadi. Bugungi kunda tilga yangi atamalar va tushunchalar kirayotganligi sababli, yangi so'z hosil qilish ko'nikmalari juda muhimdir.

Hozirgi kunda ta'lim sohasida so'z hosil qilish o'qituvchilari uchun ko'plab yangi metodlar va strategiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqotlar, morfologik bilishning o'rganilishi, o'quvchilarning o'qish va yozish qobiliyatini oshirishda muhim omil ekanligini ko'rsatmoqda. Nunes va Bryant kabi tadqiqotchilar, morfologik naqshlarni o'qitish orqali o'quvchilarning qobiliyatlarini sezilarli darajada

yaxshilash mumkinligini ta'kidlaydilar. Ta'lim muassasalari, o'quvchilarning so'z hosil qilish imkoniyatlarini oshirishga qaratilgan interaktiv faoliyatlar va texnologiyalardan foydalanishda innovatsion yondashuvlarni qabul qilmoqda. Shu bilan birga, ot yasovchi qo'shimchalarni o'qitishda muammolar ham mavjud. Ko'plab o'qituvchilar, bu strategiyalarni amalga oshirish uchun zarur resurslar yoki tayyorgarlikdan mahrum bo'lishi mumkin. Shuningdek, o'quvchilarning tilga bo'lgan turli darajadagi ta'siri va tajribasi, tushunishda farqlarni keltirib chiqarishi mumkin. O'quvchilarning til ko'nikmalarini yaxshilashda so'z hosil qilishni o'qitishning uzoq muddatli ta'sirlarini o'rganadigan empirik tadqiqotlar zarurdir.

O'quvchilarga ot yasovchi qo'shimchalar orqali yangi so'z hosil qilishni o'rgatish orqali ta'lim jarayonining izchilligini ta'minlash hamda o'quvchilarning tushunish, ifodalash va umuman til ko'nikmalarini rivojlantirish. Bu malaka ishi ot yasovchi qo'shimchalar mavzusi orqali o'quvchilarga yangi so'z hosil qilish ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida 4-sinf ona tili darslarida shu mavzuda metodikalar ishlab chiqish va tadqiq etishga qaratilgan. Shuningdek, ushbu tadqiqot orqali ta'lim metodologiyalarini takomillashtirish va o'quvchilarning o'rganish natijalarini yaxshilashga hissa qo'shish maqsad qilinadi. Ot yasovchi qo'shimchalar tilshunoslikda so'z hosil qilish jarayonida muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular asosiy so'zga qo'shib yangi so'zlar yaratishga imkon beradi. Ushbu qo'shimchalar orqali o'quvchilarga so'zlarning ko'plab turli shakllarini o'rganish va yangi so'zlar hosil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda yordam berish mumkin. Bu jarayon o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish, so'zni to'g'ri qo'llash va o'z fikrlarini aniq ifodalash imkoniyatini beradi.

Ot yasovchi qo'shimchalar, masalan, "-lik", "-chi", "-dosh", "-kor" va boshqa shunga o'xshash qo'shimchalar yordamida o'ziga xos ma'noga ega bo'lgan so'zlar hosil qilish mumkin. Misol uchun, "paxta" so'ziga "-kor" qo'shimchasini qo'shish orqali "paxtakor" so'zi, ya'ni paxta yetishtiruvchi inson ma'nosini anglatadigan yangi so'z hosil qilinadi. Shuningdek, "asal" so'ziga "-chi" qo'shimchasi qo'shilganda "asalchi" so'zi "asal yetishtirish bilan shug'ullanuvchi shaxs" ma'nosini anglatadi. O'quvchilarga ot yasovchi qo'shimchalarni o'rganishda, ular bilan qanday ishlashni ko'rsatish va amaliy mashq qilish juda muhimdir. Bu jarayonda o'quvchilar o'zlarining lug'atidagi mavjud so'zlaridan foydalangan holda yangi so'zlar hosil qilishga harakat qilishlari kerak. Masalan, o'qituvchi o'quvchilarga "do'st" so'zidan "do'stlik" so'zini hosil qilishni so'rashi mumkin. Bu o'quvchilarni ijodiy fikrlashga va o'z bilimlarini amalda qo'llashga undaydi. Shuningdek, o'quvchilarga ot yasovchi qo'shimchalar yordamida yangi so'zlar hosil qilishni o'rgatish jarayonida interaktiv usullarni qo'llash ham muhimdir.

O'yinlar, guruhli faoliyatlar, va ijodiy loyihalar orqali o'quvchilar o'z bilimlarini mustahkamlashlari va qiziqarli tarzda o'rganishlari mumkin. Misol uchun, o'quvchilarni kichik guruhlarga bo'lib, ularga birinchi so'z berilib, shu so'zga mos keladigan ot yasovchi qo'shimchalar

orqali yangi soʻzlar hosil qilish vazifasi berilishi mumkin. Bu amaliyot nafaqat oʻquvchilarning til koʻnikmalarini rivojlantiradi, balki ularning bir-birlari bilan muloqot qilish qobiliyatini ham oshiradi. Ular yangi soʻzlarni oson anglashadi va tushunishadi, buning natijasida ularning til koʻnikmalari yanada mustahkamlanadi. Shuningdek, bunday oʻrganish usullari bilan oʻquvchilar oʻzlarining oʻziga xos soʻzlar yaratish qobiliyatini rivojlantirishadi, bu esa ularning ijodkorligini oshiradi. Natijada, ot yasovchi qoʻshimchalar orqali oʻquvchilarga yangi soʻz hosil qilishni oʻrganish jarayoni nafaqat ularning til bilimlarini rivojlantirishga xizmat qiladi, balki oʻz fikrlarini aniq va ravon ifodalashda yordam beradi. Bu jarayonlar oʻquvchilarning til madaniyati va nutqiy koʻnikmalarini oshirishda muhim oʻrin egallaydi.

2. Yangi soʻz hosil qilish koʻnikmalarini shakllantirish metodikasi

Yangi soʻz hosil qilish koʻnikmalarini shakllantirish oʻquv jarayonida muhim ahamiyatga ega. 4-sinf ona tili darslarida ot yasovchi qoʻshimchalar orqali oʻquvchilarga yangi soʻzlarni hosil qilishni oʻrgatish, ularning lugʻaviy boyligini oshirishga va tilga boʻlgan qiziqishini kuchaytirishga xizmat qiladi. Bu jarayon oʻquvchilarga oʻz fikrlarini aniq ifoda etishda, yangi soʻzlardan foydalanishda va umuman olganda, tilni yanada kengroq tushunishlariga yordam beradi. Yangi soʻz hosil qilish koʻnikmalarini shakllantirish uchun avvalo oʻquvchilarni ot yasovchi qoʻshimchalar bilan tanishtirish zarur. Bu qoʻshimchalar, masalan, -lik, -chilik, -zor va boshqa turli shakllarga ega boʻlib, oʻz navbatida, asosiy soʻzlar bilan birlashib yangi maʼnolar hosil qiladi. Oʻquvchilarni bu qoʻshimchalar yordamida qanday qilib yangi soʻzlar hosil qilish mumkinligini tushuntirishda, ularning oʻzaro aloqasini va maʼnolarini koʻrsatish muhimdir. Misol uchun, "oʻqituvchi" soʻziga "-lik" qoʻshimchasi qoʻshilganda "oʻqituvchilik" soʻzi hosil boʻladi, bu esa yangi bir faoliyatni ifodalaydi. Darslarda interaktiv usullarni qoʻllash orqali oʻquvchilarni faol ishtirok etishga undash juda muhim. Mavzuni oʻzlashtirish jarayonida oʻyinlar, guruhli ishlanmalar, va amaliy mashgʻulotlar tashkil etish orqali oʻquvchilar oʻz bilimlarini mustahkamlash imkoniyatiga ega boʻladilar. Masalan, oʻquvchilarga berilgan asosiy soʻzlardan turli ot yasovchi qoʻshimchalar bilan yangi soʻzlar hosil qilish topshirigʻi berish, ularning ijodkorligini rivojlantiradi. Bu jarayon, shuningdek, oʻquvchilarga oʻzaro fikr almashish va yangi soʻzlarning maʼnolarini muhokama qilish imkonini ham beradi. Oʻquvchilarda yangi soʻz hosil qilish koʻnikmalarini shakllantirishda, ularning ilgari oʻrganilgan bilimlari bilan bogʻlanish ham muhim ahamiyatga ega. Oʻquvchilarga oʻzlarining hayotiy tajribalari va kundalik muammolari bilan bogʻliq soʻzlarni hosil qilish imkoniyatini berish, ularning darsga boʻlgan qiziqishini oshiradi. Shuningdek, oʻquvchilarga turli mavzular boʻyicha maʼlumotlar berish va ulardan foydalanilgan soʻzlar bilan yangi soʻzlar hosil qilishni talab qilish, ularning fikrlash va tahlil qilish koʻnikmalarini rivojlantiradi.

Yana bir muhim jihat shundaki, yangi soʻz hosil qilish jarayonida oʻquvchilarning qobiliyatlarini baholash va tarqatish usullarini ishlab chiqishdir. Bu usullar orqali oʻquvchilar oʻz

bilimlarini qanday darajada egallaganliklarini ko'rishlari mumkin. Baholash jarayonida o'zaro baholash va o'z-o'zini baholash metodlarini qo'llash, o'quvchilarning o'z bilimlarini mustahkamlashiga yordam beradi. Umuman olganda, yangi so'z hosil qilish ko'nikmalarini shakllantirish o'quvchilarda tilga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi, ularning lug'aviy boyligini oshiradi va o'z fikrlarini yanada aniq ifoda etishlariga ko'maklashadi. Bu jarayonning samaradorligini oshirish uchun o'qituvchilar innovatsion usullarni, interaktiv faoliyatlarni va o'quvchilar bilan yaqin aloqalarni o'rnatishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ona tili 4-sinf M.E.Toirova D.D.Boynazarova "Novda" 2023. 63-67 betlar
2. Boshlang'ich sinflarda "Ona tili o'qitish metodikasi" Pedagogika oily ta'lim Muassasalarining boshlang'ich ta'lim fakulteti talabari uchun K.Qosimova, S.Matchonov, X.G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva, Sh.Sariyev "Bayoz" - 2023. Adabiyot
3. Baxtiyor.uz

TA'LIMDA KOMMUNIKATIV MODELLARNING SAMARADORLIGI VA TEXNOLOGIYA VA HAMKORLIK: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Ergasheva Mahbuba Qashqadaryo

VMPP Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ta'limda kommunikativ modellarning samaradorligi ta'lim jarayonining muhim elementlaridan biridir. Ushbu modellar ta'lim jarayonida o'zaro muloqot va hamkorlikni rivojlantirish orqali talabalar o'rtasida bilim almashish va muammolarni birgalikda hal qilish qobiliyatlarini oshirishga qaratilgan. Ta'limda kommunikativ modellarning samaradorligini aniqlash uchun bir qator nazariy va amaliy jihatlarni ko'rib chiqish zarur.

Аннотация: Эффективность коммуникативных моделей в образовании является одним из важных элементов образовательного процесса. Эти модели направлены на улучшение обмена знаниями и навыков совместного решения проблем среди учащихся путем поощрения общения и сотрудничества в процессе обучения. Для определения эффективности коммуникативных моделей в образовании необходимо рассмотреть ряд теоретических и практических аспектов.

Abstract: The effectiveness of communicative models in education is one of the important elements of the educational process. These models are aimed at increasing the ability of students to share knowledge and solve problems together by developing mutual communication and cooperation in the educational process. To determine the effectiveness of communicative models in education, it is necessary to consider a number of theoretical and practical aspects.

Kalit so'zi: kommunikativ, model, jarayon, tahlil, kooperativ, usul, metod, imkoniyat, texnologiya.

Birinchidan, kommunikativ modellar ta'lim jarayonida talabalar o'rtasida faol muloqotni rag'batlantiradi. Vygotsky ning ijtimoiy taraqqiyot nazariyasi asosida, o'zaro muloqot orqali bilim olish jarayoni yanada samarali bo'ladi. Bu jarayonda o'zaro fikr almashish, muammolarni birgalikda tahlil qilish va yangi g'oyalarni ishlab chiqish imkoniyati yaratiladi. Shuningdek, ta'limda kommunikativ modellar yordamida talabalar o'z fikrlarini ifodalashda, boshqa talabalar bilan fikr almashishda va guruhda ishlashda ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Ikkinchidan, kommunikativ modellar ta'limda kooperativ o'qitishni tashkil etishda muhim rol o'ynaydi.

Kooperativ o'qitish metodologiyasi, masalan, Jigsaw usuli, talabalarni kichik guruhlariga bo'lib, har bir guruhga o'ziga xos vazifalar berish orqali, ularning birgalikdagi ish faoliyatini rag'batlantiradi. Bu esa talabalar o'rtasida o'zaro mas'uliyatni yanada oshiradi va har bir talabaga o'z hissasini qo'shish imkoniyatini beradi. Natijada, bu usul orqali o'qitish jarayoni nafaqat bilimlarni oshirish, balki ijtimoiy ko'nikmalarni ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Uchinchidan, kommunikativ modellar texnologiyalar bilan birlashtirilganda, ta'lim jarayonining samaradorligi yanada ortadi. Masalan, Zoom, Google Docs va Trello kabi platformalar yordamida masofaviy ta'lim jarayonida talabalar o'rtasidagi muloqot va hamkorlikni ta'minlash mumkin bo'ladi. Ushbu texnologiyalar, ayniqsa, pandemiya davrida ta'lim jarayonini davom ettirishda muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Ta'limda kommunikativ modellarni qo'llash orqali, talabalar masofadan turib, birgalikda ish olib borish, fikr almashish va o'zaro yordam ko'rsatish imkoniyatini qo'lga kiritadilar. Shuningdek, ta'limda kommunikativ modellar samaradorligini baholash uchun o'qituvchilarning o'quvchilar bilan o'zaro aloqalarini ham nazorat qilish lozim. O'qituvchilar o'z darslarida kommunikativ modellarni qanday amalga oshirayotganini, talabalar bilan muloqot jarayonini qanday tashkil etayotganini va natijalarini qanday baholayotganini kuzatish orqali, o'qitish jarayonini yaxshilash uchun zarur choralarni ko'rishlari mumkin. Biroq, ta'limda kommunikativ modellarni amalga oshirishda bir qator qiyinchiliklar mavjud. Masalan, talabalar o'rtasida tengsiz ishtirok, texnologik imkoniyatlarning cheklanganligi va madaniy farqlar kabi muammolar mavjud. Bunday muammolarni hal qilish uchun o'qituvchilar va ta'lim muassasalari o'z faoliyatlarini namoyon etishlari, o'zaro tajriba almashishlari va zamonaviy pedagogik yondoshuvlarni qo'llashlari lozim. Natijada, ta'limda kommunikativ modellarning samaradorligi nafaqat talabalar orasidagi muloqotni yaxshilashga, balki ularning ta'lim jarayonida faol ishtirokini ta'minlashga ham yordam beradi. Ushbu modellar yordamida o'qituvchilar talabalarni o'z fikrlarini ifodalashga, muammolarni birgalikda hal qilishga va o'zaro hamkorlikda ishlashga undaydilar. Shu bilan birga, kommunikativ modellar orqali ta'lim jarayonida ishtirok etayotgan barcha tomonlar uchun yanada samarali va qiziqarli ta'lim muhitini yaratish mumkin.

Texnologiya va hamkorlik: muammolar va yechimlar Texnologiya va hamkorlik o'rtasidagi munosabatlar zamonaviy ta'lim va ish joylarida muhim ahamiyatga ega. Ushbu munosabatlar ko'plab imkoniyatlar yaratgan bo'lsa-da, bir vaqtning o'zida bir qator muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Ushbu bo'limda texnologiya va hamkorlikdagi muammolarni tahlil qilib, ularni hal qilish uchun mumkin bo'lgan yechimlarni ko'rib chiqamiz. Birinchidan, texnologiya orqali hamkorlik qilish jarayonida eng katta muammolardan biri tengsizlik masalasi hisoblanadi. Ba'zi jamoalar yoki shaxslar zamonaviy texnologiyalarga kirish imkoniga ega bo'lmasligi yoki ularni ishlatishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Ushbu tengsizlik, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda yanada kuchayadi, bu esa o'z navbatida, jamiyat ichida raqobat va hamkorlikni kamaytiradi. Masalan, Internetga kirish imkoniyati bo'lmagan talabalar, onlayn kurslar va masofaviy ta'limdan to'liq foydalana olmaydilar, bu esa ularning ta'lim olish jarayonini cheklaydi. Muammolarni hal qilish uchun ta'lim muassasalari va tashkilotlar o'zlarining texnologik infratuzilmasini yaxshilashlari zarur. Buning uchun davlat yoki xususiy sektor tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan dasturlar tashkil etish, shuningdek, texnologiya bilan bog'liq ta'lim dasturlarini ishlab chiqish muhimdir. Masalan, talabalar uchun bepul Internet xizmatlari yoki texnologiyalardan foydalanish bo'yicha treninglar o'tkazish orqali ularning imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Ikkinchidan, texnologiya yordamida hamkorlikda to'siqlarni keltirib chiqaradigan yana bir muammo, bu muloqotdagi qiyinchiliklardir. Turli madaniyatlar, tillar va ish uslublari o'rtasidagi farqlar, jamoalarda tushunmovchilik va nizolarni keltirib chiqarishi mumkin. Texnologiya, masalan, video konferensiyalar va onlayn muhokama platformalari orqali muloqotni osonlashtirishi mumkin, lekin agar jamoa a'zolari orasida ochiq va samimiy muloqot bo'lmasa, hamkorlik jarayoni samarali bo'lmaydi.

Bunday muammolarni hal qilish uchun jamoalar ichida muloqotni rag'batlantiruvchi, ochiq va do'stona muhit yaratish zarur. Bu uchun jamoa a'zolarining o'zaro tushunishini oshirish maqsadida turli xil jamoaviy mashg'ulotlar va treninglar o'tkazish foydali bo'lishi mumkin. Bunday mashg'ulotlar jamoaning birlashishiga, o'zaro ishonchning ortishiga va natijada, samarali hamkorlikni ta'minlashga yordam beradi. Uchinchidan, texnologiyaning tez rivojlanishi va yangiliklar bilan bog'liq muammolardan biri – yangi vositalar va platformalarning doimiy o'zgarishidir. Jamoalar har doim yangilanishlarga moslashishga majbur, bu esa ba'zida stress va chalkashliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, bir xil jamoa a'zolari har xil platformalarda ishlashga majbur bo'lsa, ularning o'zaro hamkorligi murakkablashishi mumkin. Bunday vaziyatlarni engillashtirish uchun, tashkilotlar va ta'lim muassasalari o'z xodimlari va talabalarini bitta platforma yoki vositaga bog'lab, ularni qamrab oladigan treninglar o'tkazishlari kerak. Bu nafaqat yangi texnologiyalarni o'rganishga yordam beradi, balki jamoa a'zolari orasidagi hamkorlik va ishonchni ham oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, texnologiya va hamkorlik o'rtasidagi muammolar ko'p, lekin ularni hal

qilish uchun bir qator yechimlar mavjud. Tashkilotlar, ta'lim muassasalari va jamoalar o'zaro hamkorlikni kuchaytirish, tengsizliklarni bartaraf etish va xavfsizlikni ta'minlash orqali samarali hamkorlikni rivojlantirishlari mumkin. Texnologik o'zgarishlar davom etar ekan, ushbu masalalarni hal qilish strategiyalari ham mos ravishda takomillashishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Qosimova, L. R. O'quvchilarning imloviy savodxonligini oshirishda kreativ metodlar. Ta'lim muammolari va innovatsiyalar, 2021
2. Yusupov, A. M. Chiroyli yozuv va imloviy savodxonlikni shakllantirish texnologiyalari. O'zbekiston davlat pedagogika universiteti, 2022
3. Jumayeva, D. A. Chiroyli yozuv darslarida interaktiv metodlarning samaradorligi. O'zbekiston ta'limi, 2023
4. To'raev, B. S. Imloviy savodxonlik va uning rivojlanishida pedagogik texnologiyalar. Ta'lim va tarbiya, 2021

METHODS OF TEACHING VOCABULARY THROUGH ETYMOLOGY

Ismoilova D.K.

ATMU, "Filologiya va tillarni o'qitish (ingliz tili)" 1-bosqich talabasi

Annotation: *It is known that every language consists of words and a system of word combinations. Speaking is carried out through knowledge of the lexicon of the language. This article focuses on the issue of teaching words through etymology.*

Key words: *technique, method, etymology, large and small vocabulary, associated words.*

Annotatsiya: *Ma'lumki har bir til so'zlardan va so'z birikmalari tizimidan iborat. Til leksikasini bilish orqali so'zlashuv amalga oshiriladi. Ushbu maqola etimologiya orqali so'zlarnu o'rgatish masalasiga qaratilgan.*

Tayanch so'zlar: *texnika, usul, etimologiya, katta va kichik lug'at, turkumlangan so'zlar.*

Аннотация: *Известно, что каждый язык состоит из слов и системы словосочетаний. Говорение осуществляется посредством знания лексики языка. В данной статье рассматривается вопрос обучения словам через этимологию.*

Ключевые слова: *техника, метод, этимология, большой и малый словарный запас, ассоциированные слова.*

Our President Sh.M. Mirziyoyev, focusing on the role and importance of learning foreign languages, emphasized that "we need to accelerate the preparation of a nationally based accelerated methodology for learning foreign languages in our country." All these points determine how high the role and importance of science is in the development of our country, especially in the implementation of the tasks set by the National Program for Personnel Training. Linguistics, along with other

sciences, has its place in the implementation of such goals and tasks. After all, language has long served as the main tool for both economic and socio-political integration of peoples.⁵

Failing to remember previously studied words serves as one of the most commonly reported difficulties in vocabulary learning. This article makes an attempt to resolve this issue through a practical lesson, which is based on the etymology of the word *hermetic*. The lesson also goes further to include more aspects of vocabulary learning, such as usage. This sample lesson is examined both theoretically (part by part) and practically through teaching it in an advanced class and gathering the students' opinions about it, using a short questionnaire. These opinions indicate a positive attitude toward the lesson on the part of the students. At the end, some suggestions offered by the students for the improvement of the lesson are included, which could help teachers/materials writers in adapting the proposed lesson as well as developing new teaching materials.

According to Harmer and Thornbury knowledge of a word involves knowing its:

Meaning - meanings in context, sense of relation (synonyms/antonyms),

Form – spelling and pronunciation, affixes, parts of speech,

Grammar – plurals, countability, past simple/participle forms,

Usage – collocations and appropriate register.

d) Presenting vocabulary. The main aim of presenting vocabulary is to insert the meaning, the correct form and appropriate usage of the new word into the student's memory. There are quite lots of methods and techniques how to present the form and meaning of new lexical items. It depends on teachers, which form of presentation is the most suitable for the particular topic. According to Gairns and Redman, there are some traditional methods and techniques used to present new vocabulary:

Visual techniques:

- **Visuals** – photographs, flashcards, blackboard drawings, pictures, videos, wallcharts, pictograms and real objects; they are useful for teaching concrete words.

- **Demonstrating: mime/facial expression and gesture** – useful for teaching action verbs.

Verbal techniques:

- **Illustrative situations (oral or written)** – this technique is helpful when the words are more abstract.

- **Synonyms and antonyms** – using the words students have already known to teach them similar words.

⁵ Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.Mirziyoyevning mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy – iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruzasi

- **Definitions and explanations** – appropriate for intermediate learners. To make definition of words can be difficult, especially at elementary levels.

- **Scales** – if students know 'big' and 'small', for example, other steps could be to teach 'short' and 'long' etc.

- **Examples of the type** – give examples of words you want to introduce.

- **Translation** – it has been the most widespread activity used for presenting the meaning of a word in classes.

- **Guessing from the context, matching/labelling** – learners match words to words or sentences or pictures. It belongs to so called discovery techniques: they activate the learner's previous knowledge of a language and initiate the work with the new vocabulary. Discovery techniques demand the autonomous students with higher knowledge of English.

The system of practical exercises should be thoroughly organized so that the amount of new words does not discourage the student.

f) Vocabulary practice. Presenting a word in the class does not secure that it will be remembered for a long time. There are many practice activities that include repeating of the new vocabulary to fix the new words in the learners' memory. The practice activities are divided into two main groups: receptive and productive.

Receptive practice (the learner does not really produce the target words) includes these types⁶
:1) **Identifying** – means finding words in a text or listening, e.g. underline specific words or expressions in the text, or tick, put in the correct column or list items that you hear.

2) **Selecting** – means recognizing words and making choices among them, e.g. circle the odd word in the line.

3) **Matching** – includes recognizing words and then pairing them with their synonym, antonym, definition, pictures to words etc. It can be intended to matching parts of lexical items to create collocations.

4) **Sorting** – putting the lexical items into different categories, e.g. put these adjectives in two groups – positive and negative.

5) **Ranking and sequencing** – putting the lexical items in some kind of order, e.g. ordering items chronologically, ranking items according to personal preference.

Productive practice (the productive skills – writing or speaking – are incorporated in the vocabulary teaching,) includes these types: **completion** and **creation**.

⁶ Thornbury, Scott. *How to Teach Vocabulary*.-London and New York:Longman, 2002-P.94-99

- **Completion** tasks (context is given), often called **gap-fills**, are widely used not only in practice but also in revision stages. They include **open gap-fills** or **closed gap-fills** (multiple choice activities), crosswords,

- **Creation** tasks: the learner use the word in a sentence or a story, in writing, speaking or both forms, use affixes to build new naming units from given words.

Generally speaking, vocabulary practice is divided into **controlled** and **free**. **Controlled practice** has to come first, because controlled activities require the student to produce a certain structure, they practice accuracy and fix the pattern. The second phase, which demands productive use of vocabulary, is **free practice**. The specialists point out the usage of free practice in the class, because according to Lewis “to know a word means how to use it in the real life to be able to communicate.” This is a typical example of the **lexical approach** where is a primary role of words which determine grammar. Free practice is aimed at **fluency** and is productive. However, Gairns and Redman warn against “a certain degree of stress involved in productive practice”. According to them, practice should be challenging, but not frustrating or stressful for the learner. They give several arguments in favour of productive practice of vocabulary in the classroom, above all, it promotes fluency and improves pronunciation, it helps the memory to store words, and retrieve them later, conversation in English is very motivating and it builds learner’s confidence, learners expect to get the opportunity to practise new language.

Another division includes **spoken** and **written practice**. Many vocabulary activities used in the class are based on discussions, dialogues, descriptions, role-play activities, or different written tasks. It has become a part of communicative classes, e.g. in the form of an activity well-known as ‘Find someone who...’, memory games and funny games (hot seat) etc.

According to Morgan and Rinvoluceri the new words are not learned mechanically, but associatively. Therefore the most progressive methods in ESP vocabulary teaching should be sorting words by **process or activity**, by **categories** (materials: hard and soft wood), by **word families** (to join, joiner, joinery), by **theme/topic** (types of furniture) and **synonyms/ antonyms**. Contemporary **supplementary vocabulary books** are typically organised **thematically** like in this thesis. Moreover, it allows learners to work independently on vocabulary areas that they are interested in.

ESP vocabulary can be practised and consolidated by similar methods and techniques used for practising and consolidation of general vocabulary. Writing tasks can include reports and different instructions for wood/furniture processing, making summaries from technical journals, describing processes and techniques, labelling diagrams and pictures, describing graphs and comments on charts etc. Nowadays a lot of students take part in various competitions where they display their projects and so they may create a short English summary of their presentations. There are different exchange practices with other vocational/technical secondary schools within the European Union, school trips,

e-learning activities and participations in Comenius and Socrates programmes, where students can improve their ESP vocabulary in practical circumstances.

BIBLIOGRAPHY

1. Baleghizadeh S. , & Yousefpoori Naeim. Enhancing vocabulary retention through semantic mapping: A single-subject study. –Malaysia: *The International Journal of Language Society and culture.*, 2011-P. 6-9.
2. Bogaards P. Lexical units and the learning of foreign language vocabulary. *Studies in Second Language Acquisition.*- Boston: Boston press, 2001-P. 23, 321-43.
3. Hunt A. & Beglar. Current research and practice in teaching vocabulary. -Cambridge: Cambridge University Press,2002.-P. 258-266.
4. Montrul S. Introduction. *Studies in Second Language Acquisition.*-Cambridge: Cambridge University, 2001.-P. 23, 145 – 151

2 - SHO‘BA.

MAKTABLARDA XALQARO TADQIQOTLARNI JORIY ETISH ISTIQBOLLARI VA UNDAN KUTILGAN NATIJALAR

ЁШЛАРНИНГ МАЪНАВИЙ ВА МИЛЛИЙ ИММУНИТЕТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ БУГУНГИ КУНДА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ЭНГ ДОЛЗАРБ ВАЗИФАСИДИР

М.Абдуллаева

п.ф.н.профессор Андижон вилояти педагогик
маҳорат маркази бўлим бошлиғи

***Аннотация:** Юртимизда камол топаётган бугунги куннинг ёшларига жуда катта имкониятлар мавжудлиги, бу имкониятлардан тўғри фойдаланиб, улар онгига ватанпарварлик ҳиссини сингдириб, аجدодларимиз амал қилган бебаҳо қадриятлар, анъаналар, бетакрор удумлар асосида маънавий иммунитетни барқарорлаштириш бугунги глобаллашув жараёнида ғоятда муҳим аҳамият касб этади.*

Мазкур мақолада муаллиф айнан бугунги таҳликали замонда ёшларимизни асрашимиз, уларни ўз юртига, халқига хизмат килувчи сифатларни сингдириб бориш зарурияти борлигини, бу борада нафақат таълим ташкилотлари балки бутун жамоатчилик ҳаракатда бўлишлигини кўрсатишга ҳаракат қилган.

***Калит сўзлар.** Маънавият, иммунитет, вазир, Президент, таълим, тарбия, иқтидорли, ёшлар, ҳамкорлик педагогикаси.*

Тинч ва фаровон юртимизда камол топаётган бугунги куннинг ёшлари онгига ватанпарварлик ҳиссини сингдириб, аجدодларимиз амал қилган бебаҳо қадриятлар, анъаналар, бетакрор удумлар асосида маънавий иммунитетни барқарорлаштириш бугунги глобаллашув жараёнида ғоятда муҳим аҳамият касб этади. Шундай экан, ёшларимиз тарбияси давлат сиёсати даражасига кўтарилганлиги, ёшларимизнинг келажаги учун Президентимиз чексиз имкониятларни яратиб бераётганлиги, ёшларнинг ўзлари келажагини белгилашлари, она-Ватанини севиши, унинг азиз тупроғида униб, барг ёзаётган ҳар бир ниҳолини эъзозлашга ўргатиш, ўзларининг билим ва тафаккури, куч-ғайрати-ю, шижоатини намоён қилиш учун кейинги йилларда жуда катта ижобий ишлар амалга оширилди.

Шунингдек, Республикамизда истеъдодли ёшларни қўллаб-қувватлаш, уларни иқтидорларини намоён қилиш имконини берувчи турли кўрик-танловларнинг ўтказилаётганлиги, иқтидорли ёшларимизга Зулфия, Ниҳол мукофотлари таъсис этилганлиги ҳам буларнинг яққол мисolidир. Бу танловларда ўз истеъдодларини намоён қилиш жараёнида гўзал ва бетакрор мустақил Ватанимизни мадҳ қилишлари, мустақиллик ғояларини тараннум этишлари нафақат ўзларининг онги ва шуурига ижобий таъсир этади, балки телевидение ва радио эшиттиришларини кузатиб бораётган, газета ва журналларда чоп этилаётган мақолалари орқали барча ёшларимизга ўзининг ижобий таъсирини кўрсатмоқда. Миллий туйғу оддий сўзлар билан эмас, балки ижодкор ёшларимизни юракни ларзага келтирувчи дилтортар наволари, сеҳрли қўшиқ ва рақслари, Она-заминни улуғловчи, аجدодлар меросини кадрловчи,

улар руҳига буюк эҳтиром ила ёзилаётган шеър ва хикоялари, билан ҳар бир хонадонга кириб бормоқда. Шу билан бирга бугунги ёшларимизнинг спортда эришаётган ютуқлари ҳам миллий туйғуни жўш урдириб, миллий иммунитетнинг ортиб боришига хизмат қилмоқда десак муболаға бўлмайди. Фарзандлар бахти, келажаги учун жон куйдираётган юртбошимизнинг бугунги сиёсати оналар алласида янграса, оталар панду-насихатларида акс этса, устозлар сабоғида мужассамлаштирилса, маҳалла оқсоқоллари дуоларида тақрорланса айти муддаодир. Фарзандларимиз элим деб, юртим деб бугунги Мустақил янги Ўзбекистон учун ҳаётини, жонини фидо қилишга тайёр ватанпарвар, комил инсонлар бўлиб етишишида ҳамкорлик педагогикаси асосида иш ташкил қилаётганлигидан далолатдир.

Бугунги ёшларимиз мен мустақилликни мустаҳкамлаш учун ёниб яшайман деган шиор билан яшашлари учун ўқитувчи ва ота-оналар керак бўлса маҳалла ҳам фарзандлар ўртасида дўстлик, ўртоқликни таъминлайдиган юзлаб ришталарни боғлаш учун ҳаракат қилмоқда. Ҳамкорлик педагогикаси асосида олиб борилаётган ишлар, ўзаро ҳурмат, бир-бирига ишонч асосида боланинг кўнглига йўл топишга эришилмоқда. Айрим болалардаги ҳадиксираш, умидсизлик, гердайган, бошқаларни ҳурмат қилмайдиган, бузғунчи, сержаҳл, ҳатто жиноят йўлига кириб кетувчилар билан ҳам тил топишишга ҳаракат қилинмоқда. Ҳар бир ўқувчи ўзи алоҳида бир олам. Педагог ёки ота-она ўзи ўрганган назарий қоидалар асосида болани тарбиялайман деб ўйламасдан, балки кузатиш, тажриба, хулоса чиқариш асосида такомиллашиб бормоқда. Бундан кўриниб турибдики педагогик назария тажрибаларда яшайди, доимо бойиб боради. Ҳа, ҳар бир болани психо-физиологик хусусиятларини танлаб, болаларга берилаётган таълим-тарбия келажакда қандай самара беришини ҳозир ўйлаб, фикр қилиб, илмий башорат қилинмоқда. Натижада боланинг ҳаётида содир бўлиши мумкин бўлган кўнгилсиз ҳодисаларни олдини олишга муваффақ бўлинмоқда.

Шу ўринда ўқитувчилар, ота-оналар учун мураккаб ва маъсулиятли, айти пайтда долзарб бўлган қатор вазифаларни бажариш учун куйидаги хислатларни ўзларида сингдириб олган бўлиши керак деб ўйлайман.

-Миллий ғоя, миллий мафкура ҳамда иқтисодий ислохотлар моҳиятини тушуниб олган бўлишлари;

-Умуминсоний, миллий қадриятларни билишлари;

-Ватаннинг бахт-саодати, порлоқ ёруғ истиқболи, фаровон келажагига ишониш, зарур бўлса бу йўлда жон фидо қила олишлик, шогирдларингиз қалбига ватанга чексиз муҳаббат, ватанпарварлик, инсонпарварлик каби юксак фазилатларни сингдириш учун таъсирчан самарали усулларни излаб топиш ва амалиётга қўллай олишингиз.

-Таълим жараёнида ўқувчилар диққатини билимга қаратиб уни жараён охиригача сақлаб тура олишлик билан дарс (таълим) самарадорлигини (оилада дарс тайёрлаш жараёнида) оширинг.

-Ўқувчиларнинг ёш хусусияти ва имкониятларидан келиб чиқиб берилаётган билим, кўникма ва малакаларни илмий асослаб беринг.

-Дарс жараёнида янги педагогик технология усулларида унумли фойдалана билишлик.

-Ўқувчиларга мустақил фикрлаш, мушоҳада қилиш, хулоса чиқариш, бошқалар фикрини эшитиш, тушуниш, ҳурмат қилиш ва ўз фикрини тортинмасдан лўнда, пухта, аниқ баён қила олишлик малакаларини ўргатинг.

-Ўқувчиларни ўртага ташланган муаммоларни ечиш учун ҳамкорликда, бир-бирлари билан дўстона муносабатда бўлиб, мавжуд дарслик, қўлланма лаборатория жиҳозларидан тўғри фойдаланган ҳолда дарсда фаол иштирокчилар бўлишлигини таъминлаш. Таълим бериш давомида шогирдларингизга (фарзандларингизга) тарбия беринг. Ана шу хислатларни ҳар бир ўқитувчи ва ота-она эгаллаш билан бирга ўз вақтида ҳаётга тадбиқ этиб борса ёшларимиз онги ва шуурида миллий ғоя туйғулари фақат юртимиз тинчлиги ва фаровонлигини қадрига етишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар.

- 1.Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 2023 йил 30 апрель янги таҳрири.
- 2.И.Каримов Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: Ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари.-Т.: Ўзбекистон, 1997 йил.
- 3.И.Каримов. “Юксак маънавият-енгилмас куч”.-Т.: “Маънавият”,2008.
- 4.Амур Темур ўғитлари (тўплам): Тузувчилар: Б.Аҳмедов, А.Аминов.-Т.: Наврўз, 1992 йил.

UMUMIY O‘RTA TA‘LIM MAKTABLARIDA XALQARO BAHOLASH TIZIMINING SAMARADORLIGI

O‘roqova Zilola Salomovna

Qashqadaryo viloyati PMM Tillarni o‘qitish metodikasi kafedrası dotsenti, filologiya fanlari nomzodi

Annotatsiya: mazkur maqolada xalqaro baholash dastur talablari va ta'lim tizimiga joriy etish tamoyillari haqida so'z yuritish bilan birga, PISA, PIRLS xalqaro baholash dasturlarining muhim belgilari xorijiy olimlar fikrlariga, ilmiy-tadqiqot ishlariga tayangan holda ochib berilgan.

Kalit so'zlar: xalqaro baholash dasturlari, PISA, PIRLS, xorijiy tajribalar, ta'lim sifatini baholash milliy markazi, kasbiy kompetentlik, o'qish savodxonligi, tushunish darajasi, ta'lim tizimi.

Annotatsiya: в статье рассматриваются требования к международной программе оценивания и принципы ее внедрения в систему образования, а также важные особенности международных программ оценивания PISA, PIRLS, основанные на мнениях зарубежных ученых, исследовательской работе.

Ключевые слова: международные программы оценки, PISA, PIRLS, зарубежный опыт, Национальный центр оценки качества образования, профессиональная компетентность, грамотность чтения, уровень понимания, система образования

Annotation: this article discusses the requirements of the international assessment program and the principles of its introduction into the education system, as well as the important features of the international assessment programs PISA, PIRLS, based on the views of foreign scientists, research work.

Key words: international assessment programs, PISA, PIRLS, foreign experience, National Center for Educational Quality Assessment, professional competence, reading literacy, level of understanding, education system.

So'nggi yillarda yurtimizda yuz berayotgan keskin yangilanish va tub o'zgarishlar insoniyat hayotidagi barcha sohalarni globallashtirish va integratsiyalashuv jarayonlari nuqtai nazaridan yangicha qarashlar, tushunchalar va munosabatlar bilan qayta ko'zdan kechirishni taqazo etmoqda. Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tajribalarni o'rganish, mavjud tizimni qiyosiy va har tomonlama tahlil qilish, tegishli yo'nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, agentliklar, ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish, ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro loyihalarni amalga oshirish, zamon talablariga javob beradigan munosib milliy baholash tizimini takomillashtirish muhim ahamiyatga egadir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentyabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-sonli farmoni 5-bandida o'quvchilarning bilim darajasini baholash bo'yicha xalqaro dasturlar va tadqiqotlarda (PISA, TIMSS, PIRLS va boshqalar) umumta'lim muassasalari o'quvchilarining ishtiroki tashkil etilishi belgilab qo'yilgan.

Hozirgi kunda butun dunyo bo'ylab har bir sohada globallashtirish va integratsiya jarayonlari o'z aksini ko'rsatmoqda. Shu qatorda ta'lim ham davlat siyosatining ustuvor sohasiga aylandi va ushbu sohada ta'limni yangicha innovatsion g'oyalar asosida rivojlantirish bo'yicha islohotlar amalga oshirila boshlandi. Jamiyat va hayotda sodir bo'layotgan yangilanishlar ta'lim tizimiga ham yangicha innovatsion yondashuvni, ta'lim, fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiya jarayonlarini yanada tezlashtirishga zamin yaratadi, natijada yangicha innovatsiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish dolzarb masalalar qatoridan joy oldi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida» gi 5712-son Farmonida 2030-yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakatlari qatoriga kirishiga erishish hamda xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida ta'lim sifatini baholashning milliy tizimini

yaratish vazifalari belgilangan. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarini tashkil etish chora tadbirlari to'g'risida"gi 997-sonli qarorida eng ustuvor vazifa qilib quyidagilar olindi:

- xalqaro tadqiqotlar natijalariga asoslangan holda o'qish;

- PISA, PIRLS, baholash dasturi yo'nalishidagi savollar milliy bazasini yaratish va o'quv dasturlariga integratsiya qilish.

O'zbekiston Respublikasida xalq ta'limi tizimida olib borilayotgan amaliy ishlar, ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarning tashkil etilishi to'g'risida hukumat qarorining qabul qilinishi ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasidek (IEA) nufuzli tashkilot bilan hamkorlik aloqalarining yo'lga qo'yilishi ta'lim tizimida muhim ahamiyat kasb etadi.

PISA - o'quvchilarni ta'lim sohasidagi yutuqlarini jahon davlatlaridagi maktab o'quvchilarining bilimi va ularni amaliyotda qo'llay olish mahoratini baholash bo'yicha xalqaro dastur bo'lib, asosiy maqsadi - 15 yoshli o'quvchilarning o'qish savodxonligi, matematika, tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlik darajalarini turli xil testlar ko'rinishida baholashdan iboratdir. Ushbu loyihalar o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashlariga, olgan bilimlarini hayotda qo'llay olish qobiliyatlariga baho berish va keyinchalik bu ko'nikmalarni hosil qilishga undashdir. Ushbu dastur 1997 yilda joriy etilgan bo'lib, har uch yilda bir marta o'tkazib kelinadi.

PISA dasturi ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga ta'sir ko'rsatib, har bir davlat o'tkazgan tadqiqot natijalari asosida o'zining ta'lim sohasidagi yutuq va kamchiliklarini aniqlab, boshqa davlatlarga nisbatan mavqeyini taqqoslaydi. Ta'lim tizimini takomillashtirish va rivojlantirishda o'z strategiyasini belgilab oladi.

PIRLS (Progress in International Reading and Literacy Study) boshlang'ich sinf o'quvchilarining matnni o'qib tushunish darajasini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqot dasturidir.

PIRLS -tadqiqotida 50 dan ortiq davlatlar ishtirok etib kelmoqda. Mazkur xalqaro tadqiqotning maqsadi turli xil ta'lim tizimidan iborat bo'lgan davlatlardagi boshlang'ich maktab o'quvchilarining matnni o'qish va qabul qilish bo'yicha tayyorgarligi hamda o'quvchilarning har xil yutuqlarga erishishga sabab bo'luvchi ta'lim tizimidagi o'ziga xos xususiyatlarni aniqlash va baholashdan iborat.

PISA testlari 5 ta yo'nalish bo'yicha o'qish, matematik savodxonlik, tabiiy-ilmiy fanlar, hamkorlikda muammolarni hal qilish va moliyaviy savodxonlik o'tkaziladi. Testlarda asosiy e'tibor o'quvchilarning mazkur yo'nalishlar bo'yicha eng asosiy tushunchalarni bilishi, bazaviy bilim va ko'nikmalarni egallagani, ulardan hayotiy vaziyatlarda foydalana olishiga qaratiladi.

PISA sinovlarida to'rt xil sinov usulidan foydalaniladi:

- bir javobli testlar; bir nechta javobli testlar;

- qisqa yoki batafsil javob yoziladigan savollar;

biror muammoning yechimi bo'yicha o'quvchi fikri (odatda bunday savollarda tekshiruvchida umumiy javoblar bo'ladi, o'quvchi javobi test tuzivchi javobiga aynan mos kelishi talab qilinmaydi, o'quvchi ijodkorligi qo'llab quvvatlanadi).

Bundan tashqari testlar bilan bir vaqtda o'quvchilardan anketalar ham olish nazarda tutilgan. PISA asosiy yo'nalishlari quyidagilar:

O'qish savodxonligi: Insonning matn shaklida berilgan ma'lumotlarni tushina olish va ularga reaksiya bera olish ko'nikmasi, jamiyat hayotida faol qatnashish jarayonida o'qigan ma'lumotlaridan o'z maqsadlari yo'lida foydalana olish, bilim va imkoniyatlarini oshira olish layoqati. Bu yerda, o'qish savodxonligi tushunchasi keng ma'no kasb etadi. Bu yo'nalish maqsadi o'quvchining berilgan badiiy asardan parcha, biografiya, xat, hujjat, gazeta va jurnallardan olingan maqolalar, turli qo'llanmalar, geografik kartalar kabi rangba-rang tematikadagi, tarkibida matnni ochib berishga mo'ljallangan diagrammalar, rasmlar, kartalar, grafik va jadvallar berilgan matnni tushinishi, mazmuni haqida fikr yurita olish, matn mazmuniga baho berish va o'qiganlari haqida o'z fikrini bera olishi kabi kompetensiyalarini aniqlash hisoblanadi.

Matematik savodxonlik: Insonning matematikaning o'zi yashayotgan olamdagi o'rnini bilishi, matematik jarayonlarni to'g'ri va to'liq asoslay olishini tekshiradi. Shaxsning matematikadan yaratuvchan, qiziquvchan va fikrlovchi insonning hozirgi va kelajakdagi matematik bilimlarga bo'lgan ehtiyojini qondira oladigan darajada foydalana olishini ta'minlash bu bo'limning asosiy maqsadidir. Bu bo'limdagi savodxonlik terminidan bu bo'lim maqsadi odatda maktab dasturida beriladigan bilimlarni qay darajada o'zlashtirganini aniqlash emasligi ko'rsatish uchun foydalanilgan. Asosiy e'tibor matematik bilimlardan turli xil hayotiy vaziyatlarda fikrlash va intuiitiv qaror qabul qilish talab qilinadigan turli uslublaridan qo'llagan holda foydalana olish nazarda tutiladi.

Lekin bu turdagi savollarga javob berishda maktab dasturida beriladigan bilim va ko'nikmalar zarur bo'lishi mumkin.

Bu yo'nalish sinovlarida odatda hayotning turli sohalarida (tibbiyot, turar joy, sport va hokazo) duch kelinishi mumkin bo'lgan matematikaga oid vaziyatlar taklif qilinadi.

Tabiiy-ilmiy fanlar savodxonligi: hayotiy hodisalarda ilmiy usulda hal qilinishi mumkin bo'lgan muammolarni aniqlash, kuzatuv va tajribalar asosida xulosalar chiqarish kompetensiyasi.

Bu xulosalar atrofimizdagi olamni tushinish va inson faoliyati natijasida unda sodir bo'layotgan o'zgarishlarni anglab yetish, shunga ko'ra kerakli qarorlar qabul qila olish ko'nikmasini rivojlantirish bu bo'limning asosiy maqsadidir. Bu savodxonlik asosi bizning maktablarimizda fizika (astronomiya elementlari bilan birga), biologiya, kimyo va geografiya fanlari o'qitilish jarayonida berilishi ko'zda tutilgan.

Yuqoridagi talablarning ta'lim tizimi uchun juda muhim ekanligi, aksariyat xorijiy davlatlardagi kabi ta'lim va fan sohalari rivojlanishini baholash va monitoring qilish orqali ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ilg'or tajribalarni sohaga jalb qilish kerakligini anglatadi.

Davlatimizga ta'lim sifatini baholash xalqaro tadqiqotlarida ishtirok etish tadqiqotlarda olingan natijalar mamlakatdagi ta'lim sifati va uning xalqaro standartlarni hisobga olgan holda egallagan o'rnini to'g'risida xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining - O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi 2019-yil 29-apreldagi PF-5217 sonli Farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekiston" uchun mo'ljallangan 2022-2026-yillar "Taraqqiyot strategiyasi".
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" 2018-yil 8-dekabrda 997-sonli qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'lim vazirligining 2018-yil 14-dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish" to'g'risidagi 316-sonli buyrug'i.
5. Ismailov A.A, Karimov N.A, Haydarov B.Q, Ismailov.Sh.N. Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning matematik savodxonligini baholash. "Sharq" nashriyoti. Toshkent 2019.

UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINI XALQARO TADQIQOT (PISA, TIMSS, PIRLS)LARGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Azizova Qizlarxon Mashrapovna

Andijon viloyati PMM "Pedagogika va psixologiya, ta'lim texnologiyalari" kafedrasini mudiri, dots.

Аннотация: В статье рассматриваются педагогические основы процесса подготовки учащихся средних школ к международным системам оценки – PISA, TIMSS и PIRLS. Анализируются цели данных международных исследований, критерии оценки, современные образовательные подходы к формированию знаний и умений учащихся.

Ключевые понятия: международные исследования, PISA, TIMSS, PIRLS, система оценки, педагогические методы, повышение качества образования.

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktablari o'quvchilarini xalqaro baholash tizimlari – PISA, TIMSS va PIRLS tadqiqotlariga tayyorlash jarayonining pedagogik asoslari yoritiladi. Mazkur xalqaro tadqiqotlarning maqsadi, baholash mezonlari, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishda zamonaviy ta'lim yondashuvlari tahlil qilinadi.

Tayanch tushunchalar: xalqaro tadqiqotlar, PISA, TIMSS, PIRLS, baholash tizimi, pedagogik metodlar, ta'lim sifatini oshirish.

Bugungi kunda ta'lim sifatini xalqaro miqyosda baholash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, PISA, TIMSS va PIRLS kabi xalqaro tadqiqotlar o'quvchilarning funksional savodxonligi, tabiiy fanlar va matematik kompetensiyalarini baholashga qaratilgan. Ushbu tadqiqotlarda o'z ishtirokini oshirayotgan davlatlar ta'lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirishga intilmoqda. Mazkur maqolada ushbu tadqiqotlarga tayyorgarlik jarayonining pedagogik asoslari va samarali metodlari tahlil qilinadi.

Xalqaro tadqiqotlarning mazmuni va maqsadi

PISA (Programme for International Student Assessment) – 15 yoshli o'quvchilarning o'qish savodxonligi, matematik va tabiiy fanlar bo'yicha bilimlarini real hayotga tadbqiq eta olish qobiliyatini baholaydi [1].

TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) – 4- va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo'yicha bilimi va ko'nikmalarini o'lcHaydi [2].

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study)–boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligi va matnni tushunish darajasini baholashga mo'ljallangan [3].

Xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik jarayonining pedagogik asoslari

Kompetensiyaviy yondashuv – o'quvchilarning faqatgina bilimlarini emas, balki uni amaliyotda qo'llash qobiliyatini rivojlantirish muhimdir. Bunda faol o'qitish metodlari, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish kabi yondashuvlar samarali hisoblanadi.

O'quv dasturlarini takomillashtirish – xalqaro tadqiqotlar talablariga javob beradigan tarzda fan dasturlarini rivojlantirish lozim.

Tahliliy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish – PISA tadqiqotlari ko'pincha o'quvchilarning tanqidiy fikrlash darajasini baholaydi, shuning uchun dars jarayonida savol-javob, bahs-munozara va tahlil metodlariga ko'proq e'tibor qaratish kerak.

O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish – muammoli vaziyatlarni yechish bo'yicha topshiriqlar berish va mustaqil tadqiqot olib borishga yo'naltirish kerak.

Xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlikda innovatsion pedagogik metodlardan foydalanish

Muammoli ta'lim – o'quvchilarning turli vaziyatlarni tahlil qilish va yechim topish bo'yicha mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Interfaol metodlar – dars jarayonida texnologiyalardan (elektron resurslar, test tizimlari, onlayn simulyatsiyalar) foydalanish samaradorlikni oshiradi.

O'yinli ta'lim – o'quvchilarning qiziqishini oshirish va mavzularni yaxshiroq tushunish uchun didaktik o'yinlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Baholashning formatini tushuntirish – o'quvchilarga test tizimlarining formatini tushuntirish, ular bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish lozim.

Ilmiy tadqiqotga yo'naltirish – o'quvchilarning eksperimental va izlanish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun mustaqil ilmiy ishlar va loyiha ishlari bilan shug'ullanishiga sharoit yaratish.

Differensial yondashuv – har bir o'quvchining individual qobiliyatlari va o'rganish uslubi hisobga olingan holda tayyorgarlik jarayonini tashkil etish.

O'qituvchilar va ota-onalarning roli

O'qituvchilar xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish bo'yicha o'z malakasini oshirishi va zamonaviy pedagogik usullarni o'zlashtirishi lozim. Ota-onalar bolalarning tanqidiy fikrlash, mantiqiy tahlil qilish va mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini shakllantirishda faol ishtirok etishi kerak. O'qituvchilar va ota-onalar o'rtasida hamkorlikni yo'lga qo'yish orqali o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faolligini oshirish.

Xulosa va tavsiyalar. Umumta'lim maktablari o'quvchilarini PISA, TIMSS va PIRLS tadqiqotlariga tayyorlash tizimli va ilmiy asoslangan pedagogik yondashuvlarni talab qiladi. Kompetensiyaviy yondashuv, innovatsion ta'lim metodlaridan foydalanish, tahliliy fikrlashni rivojlantirish ushbu jarayonda muhim ahamiyat kasb etadi. Kelajakda ta'lim dasturlarini xalqaro standartlarga muvofiq moslashtirish va o'qituvchilar malakasini oshirish bo'yicha chora-tadbirlarni kengaytirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. OECD (2018). PISA 2018 Results. Paris: OECD Publishing.
2. Mullis, I. V. S., & Martin, M. O. (2019). TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science. Boston College.
3. Mullis, I. V. S., & Martin, M. O. (2016). PIRLS 2016 International Results in Reading. Boston College.
4. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy. Longman.
5. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Harvard University Press.

PIRLS XALQARO TADQIQOTI NATIJALARI TAHLILI

Shaxmuradova Diljaxon Almardanovna

ATMU Pedagogika kafedrasida dotsenti
pedagogika fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Maqola "PIRLS xalqaro tadqiqoti natijalari tahlili" mavzusida yozilgan bo'lib, maqolada PIRLS tadqiqoti mazmuni, PIRLS-2021 yilgi natijalar tahlili keltirilgan.

Kalit so'zlar: PIRLS, IEA tashkiloti, ball, o'qish, ko'nikma, ilmiy talab, anglash va tushunish, daraja.

Аннотация: Статья написана на тему «Анализ результатов международного исследования PIRLS». В статье представлено содержание исследования PIRLS и анализ результатов PIRLS-2021.

Ключевые слова: PIRLS, организация IEA, балл, чтение, навыки, академический спрос, понимание и осмысление, уровень.

Abstract: The article is written on the topic "Analysis of the results of the international PIRLS study". The article presents the content of the PIRLS study and the analysis of the results of PIRLS-2021.

Keywords: *PIRLS, IEA organization, score, reading, skills, academic demand, understanding and comprehension, level.*

IEA tashkiloti tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlarning aksariyati o'quvchilarning akademik faoliyatini bir yoki bir nechta fanlardan yoki fanlararo uyg'unlik asosida baholashni o'z ichiga oladi, bu esa dunyo bo'yicha umumiy va har bir mamlakat kesimida ta'lim jarayonlarini chuqur tahlil qilishga yordam beradi.

O'quvchilarning erishgan yutuqlarini o'rganishda barcha o'quvchilardan emas, balki ushbu qatlamning vakillari sifatida tanlab olingan o'quvchilardan obyektiv testlarni o'tkazish orqali baholanadi. Shuningdek, maktab direktorlari, o'qituvchilar, o'quvchilar, hattoki ota-onalardan so'rovnomalar o'tkazilib, maktabdagi ta'lim sifatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar, jumladan, maktab resurslari, o'quvchilarning ta'lim olishga oid qarashlari, o'qitish usullari hamda uy sharoitida o'quvchilarning bilim olishi qanchalik darajada qo'llab-quvvatlanayotganligiga doir qimmatli ma'lumotlar to'planadi.

Ushbu tadqiqotlar yuqori texnik va ilmiy talablar asosida o'tkaziladi. Shuningdek, o'rganilayotgan holatlarning xususiyatidan kelib chiqib, amaliy tadqiqotlar bilan birga kuzatuv kabi samarali usullardan ham foydalaniladi.

Ushbu dasturning ko'p yillar davomida muvaffaqiyatli faoliyat olib borayotganiga 2021-yilda 20 yil to'radi. PIRLS – boshlang'ich sinf o'quvchilarining matnni o'qib tushunish darajasini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqot dasturidir. Boshqacha qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilash uchun ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga oid ma'lumotlarni taqdim etadigan yirik xalqaro baholash dasturidir.⁷

Shuningdek, PIRLS, yosh o'quvchilar tomonidan maktabda va maktabdan tashqarida ta'lim olishning katta qismini tashkil etuvchi, ya'ni badiiy tajriba orttirish, ma'lumot olish va undan foydalanish ko'nikmalarini baholash kabi ikkita keng qamrovli maqsadlarni ifodalaydi.

PIRLS tadqiqotlarida ilk bor ishtirok etgan O'zbekiston 57 mamlakat orasida 49-o'rinni egalladi. Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi 4-sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholaydigan tadqiqot natijalarini e'lon qildi. Unda ilk bor qatnashgan O'zbekiston 57 davlat orasida o'rtacha balldan pastroq natijani qayd etib, 49-o'rinni egalladi.

Tadqiqot 2021-yilda o'tkazilgan bo'lib, unda O'zbekiston PIRLS dasturi uchun qabul qilingan o'rtacha balldan (500) sezilarli past (437 ball) natija qayd qilgan va 57 mamlakat orasida 49-o'rinni egallagan.

⁷ Ismailov D va boshqalar. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini aniqlash. Toshkent: Sharq, 2019

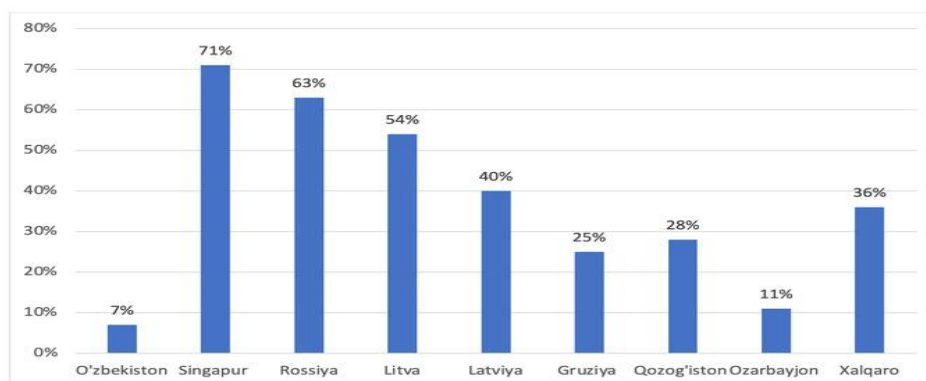
Tadqiqotda qatnashgan ayrim davlatlarning o‘rinlari va o‘rtacha ballari:

O‘rin	Davlat	O‘rtacha ball
1	Singapur	587
2	Irlandiya	577
3	Gonkong	573
4	Rossiya	567
5	Shimoliy Irlandiya	566
9	Finlyandiya	549
38	Qozog‘iston	504
49	O‘zbekiston	437
55	Misr	378
56	Marokash	372
57	Janubiy Afrika	288

Tadqiqot mualliflarni natijalarni o‘qish ko‘nikmalari darajalari bo‘yicha 4 guruhga (past daraja — 400 ball, o‘rtacha — 475 ball, yuqori — 550 ball va rivojlangan — 625) bo‘lishganda, O‘zbekistonlik o‘quvchilarning 70%i quyi va 34%i o‘rtacha natijalarni qayd etishgan, o‘quvchilarning 7%i yuqori natijalarga erisha olgan, rivojlangan darajasiga erishgan o‘quvchilar esa yo‘q.

Solishtirish uchun: Singapurda “rivojlangan” darajasiga yetgan o‘quvchilar ulushi 35%ni tashkil qilgan. Sobiq post-sovet davlatlaridan Rossiyada “yuqori” darajaga yetgan o‘quvchilar ulushi 63%ni, Litvada 54%ni, Latviyada — 40%, Gruziyada — 25%, Qozog‘istonda — 28% va Ozarbayjonda 11%ni tashkil qilgan. Xalqaro miqyosda esa o‘quvchilarning 36% yuqori va 75%i o‘rtacha natijalarga erisha olgan.

Izoh: yuqori darajaga erishgan o‘quvchilar quyi darajaga ham erishgan hisoblanadi, shuning uchun bu kategoriyada davlatdagi har bir kategoriyaga erishgan o‘quvchilar foizi qo‘shilganda yig‘indi 100%dan ko‘p chiqadi. Misol uchun, Singapurda “rivojlangan” darajasiga erishgan o‘quvchilar 35%ni, yuqori — 71%, o‘rtacha — 90% va quyi — 97%ni tashkil qiladi.

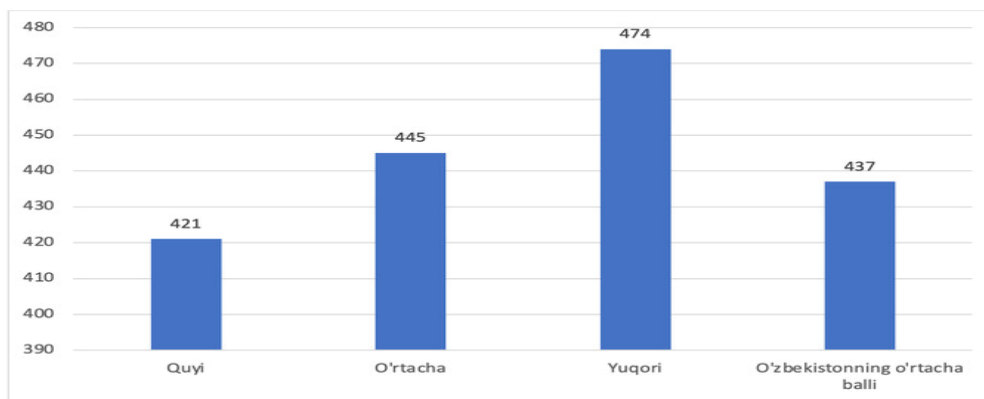
O‘qish ko‘nikmalari bo‘yicha yuqori darajaga (550 ball) erishgan o‘quvchilar ulushi.

Tadqiqotda qatnashgan o‘quvchilar orasida qiz bolalar o‘g‘il bolalarga nisbatan yuqoriroq natijalarni qayd etishgan: qizlar va o‘g‘il bolalar natijalari orasidagi o‘rtacha farq 16 ballni tashkil qiladi. O‘zbekistonda esa bu farq 24 ballni tashkil qilgan (o‘g‘il bolalarning o‘rtacha balli — 425, qizlarniki — 449 ball). O‘g‘il bolalar va qizlarning o‘qish savodxonligi ko‘rsatkichlari orasidagi eng kichik farq Ispaniya (2 ball), Chexiya va Isroilda (4 balldan) kuzatilgan bo‘lsa, eng katta farq Ummon, Iordaniya (36 balldan), Bahrayn (49 ball) va Janubiy Afrikada (57 ball) qayd etilgan.

Matn turlari (axborot matni va badiiy matn) bo‘yicha solishtirilganda O‘zbekistonlik o‘quvchilar badiiy matnni axborot matniga qaraganda nisbatan yaxshiroq tushunishlari qayd etilgan: badiiy matnni tushunish bo‘yicha o‘rtacha ball 438 ni tashkil qilgan bo‘lsa, axborot matni uchun bu ko‘rsatkich 434 ga teng bo‘lgan.

O‘qish ko‘nikmalari bo‘yicha solishtirilganda, O‘zbekistonlik o‘quvchilar ochiq aytilgan ma’lumotni topish va talqin qilish ko‘nikmalari bo‘yicha yuqoriroq natija (441 ball) qayd etishgan. Nisbatan yuqoriroq darajadagi ko‘nikma hisoblanuvchi talqin qilish, integratsiya (ma’lumotlarni birlashtirish) va baho berish ko‘nikmalari bo‘yicha esa sezilarli past natija (430 ball) qayd qilingan. Umuman olganda, jami 15 davlat, shu jumladan, AQSh, Shimoliy Irlandiya, Avstraliya, Gruziya, Irlandiya, Latviya o‘quvchilari yuqori darajadagi o‘qish ko‘nikmalari bo‘yicha balandroq natijalarni qayd qilishgan.

Tadqiqot o‘quvchilarning ijtimoiy-iqtisodiy kelib chiqishi ularning o‘qish natijalariga ta’sir qilishini ko‘rsatgan. O‘zbekistonda ham yuqori, o‘rtacha va quyi ijtimoiy-iqtisodiy statusga ega oilalar farzandlarining natijalari o‘rtasida sezilarli farq kuzatilgan. Shuningdek, boyroq oilalarning farzandlari ulushi ko‘proq bo‘lgan maktablarda o‘quvchilar nisbatan yuqoriroq natijalar qayd etishi aniqlangan.

Oilaning ijtimoiy-iqtisodiy kelib chiqishining o‘quvchining o‘qish natijalariga ta’siri: turli ijtimoiy-iqtisodiy statusga ega oilalar farzandlari natijalarining O‘zbekiston bo‘yicha o‘rtacha ball bilan solishtirilishi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ota-onalarning kitob o‘qishga bo‘lgan munosabati ham o‘quvchilarning natijalariga ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbekistonda “kitob o‘qishni juda yoqtiradigan” ota-

onalarning farzandlari oʻrtacha 449 ball, “kitob oʻqib turadigan” larning farzandlari 431 ball va “kitob oʻqishni yoqtirmaydigan”larning farzandlari 401 ball natija koʻrsatishgan.

Tadqiqotda, shuningdek, maktabga chiqishdan oldin oddiy oʻqish koʻnikmalariga ega boʻlgan oʻquvchilar 4-sinf oxiriga kelib maktabga chiqishdan oldin oʻqish yoki yozishni bilmagan oʻquvchilarga nisbatan yuqoriroq natijalar koʻrsatishi qayd etilgan. Masalan, Oʻzbekistonda maktabdan oldin yaxshi oʻqiy olgan oʻquvchilar bilan maktabgacha oʻqishni bilmagan oʻquvchilar natijalari oʻrtasidagi farq 36 ballni tashkil qilgan.

Shuningdek, tadqiqotda maktabdagi resurslar, tartib-intizom va xavfsizlik ham oʻquvchilarning natijalariga taʼsir qilishi aniqlangan. Tadqiqotda qatnashgan Oʻzbekistonlik oʻquvchilarning 49%i u yoki bu darajada resurslar yetishmasligi mavjud maktablarda, 35%i tartib-intizom bilan oʻrtacha yoki jiddiy muammolar bor maktablarda oʻqishi qayd etilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi Oʻzbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent.: “Oʻzbekiston”, 2021.
2. Oʻzbekiston Respublikasining “Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonuni. Toshkent. 2020, 23-sentabr. OʻRQ-637-son.
3. Xalqaro tadqiqotlarda boshlangʻich sinf oʻquvchilarining oʻqish savodxonligini baholash (Boshlangʻich sinf oʻqituvchilari, metodistlar va soha mutaxassislari uchun metodik qoʻllanma). Taʼlim inspeksiyasi huzuridagi Taʼlim sifatini baholash boʻyicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. Toshkent, 2019-yil, 92 bet.
4. Ismailov A., Axmedov X. Boshlangʻich taʼlim sifatini oshirishda xalqaro PIRLS dasturining ahamiyati. “PIRLS xalqaro baholash dasturi: nazariya va tatbiq etish istiqbollari” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy masofaviy konferensiya materiallari, Toshkent, 2020, 13 mart, 131-137 b.

MATEMATIKA FANINI OʻQITISHDA XALQARO TADQIQOTLAR (PISA VA TIMSS MISOLIDA)NI JORIY QILISHNING USTUVOR YOʻNALISHLARINI ISHLAB CHIQISH

Ismoilov Mirzalochinbek Abdusalom oʻgʻli

Fargʻona viloyati Pedagogik mahorat markazi

Matematika fani metodisti

Annotatsiya: *Xalqaro tadqiqotlar (PISA va TIMSS) matematika fanini oʻqitish sifatini oshirishda muhim rol oʻynaydi. Ushbu maqolada PISA va TIMSS natijalari asosida matematika taʼlimidagi yetakchi amaliyotlar, muammolar va ularni yechish yoʻllari tadqiq etiladi. Xalqaro baholash dasturlarining taʼlimga taʼsiri, oʻquvchilarning matematik savodxonligini oshirish metodikalari hamda oʻqituvcharning kasbiy rivojlanishidagi ahamiyati koʻrib chiqiladi. Maqolada shuningdek, Oʻzbekiston taʼlim tizimida PISA va TIMSS standartlarini joriy etishning ustuvor yoʻnalishlari va istiqbolli takliflar ishlab chiqiladi.*

Kalit soʻzlar: *PISA, TIMSS, matematika taʼlimi, xalqaro baholash, taʼlim sifatini oshirish, oʻquvchilar savodxonligi, pedagogik usullar, taʼlim standartlari, oʻqituvchilar malakasi, taqqoslash*

tahlili, ta'lim siyosati, o'quv dasturlari, testlash metodlari, ta'lim monitoringi, kompetensiyaga asoslangan yondashuv.

Annotation: *International Studies (PISA and TIMSS) play an important role in improving the quality of teaching mathematics. This article explores leading practices, problems and ways to solve mathematics education based on the results of PISA and TIMSS. The impact of international assessment programs on education, methodologies for improving students' mathematical literacy and their importance in the professional development of the teacher are considered. The article will also develop priorities and promising proposals for the introduction of PISA and TIMSS standards in the educational system of Uzbekistan.*

Keywords: *PISA, TIMSS, Mathematics Education, International Assessment, educational quality improvement, student literacy, pedagogical methods, educational standards, teacher qualifications, comparative analysis, educational policy, curricula, testing techniques, educational monitoring, competence-based approach.*

Kirish: Xalqaro miqyosda ta'lim sifatini baholash va takomillashtirish maqsadida o'tkaziladigan PISA (Programme for International Student Assessment) va TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) tadqiqotlari zamonaviy ta'lim tizimlarida muhim o'rin tutadi. Bu dasturlar orqali dunyo mamlakatlari o'quvchilarining bilim darajasi, mantiqiy fikrlash qobiliyati va amaliy ko'nikmalari solishtiriladi. Matematika fanining asosiy fanlardan biri sifatida ahamiyati hisobga olinsa, PISA va TIMSS natijalari mamlakatlarning ta'lim siyosatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

PISA har uch yilda bir marta 15 yoshli o'quvchilarning matematika, tabiiy fanlar va nutqiy savodxonlik ko'nikmalarini baholaydi. Bu tadqiqot nafaqat bilim darajasini, balki o'quvchilarning bilimni hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini ham o'lchaydi. TIMSS esa 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo'yicha bilimlarini an'anaviy test usullari asosida baholaydi. Farq shundaki, TIMSS maktab dasturlariga mos keladigan bilimlarni, PISA esa real hayotda bilimlarni qo'llash qobiliyatini tekshiradi.

PISA va TIMSS natijalari mamlakatlar uchun o'z ta'lim tizimlarini tahlil qilish va takomillashtirish uchun qimmatli ma'lumotlar manbai hisoblanadi. Masalan, Singapur, Janubiy Koreya va Yaponiya kabi mamlakatlar doimo yuqori natijalarga erishadi. Buning asosiy sababi – ularning matematikani chuqur tushunishga, mantiqiy fikrlashga va amaliy masalalarni yechishga qaratilgan ta'lim metodikalaridir.

Bu tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy yodlash usullari o'rniga konseptual tushunishga asoslangan yondashuvlar samaraliroqdir. Matematikada muvaffaqiyat qo'lga kiritish uchun o'quvchilar nafaqat formulalarni bilishi, balki ularni turli kontekstlarda qanday ishlatishni ham tushunishi kerak.

O'zbekiston so'nggi yillarda PISA va TIMSS kabi xalqaro tadqiqotlarda qatnashish orqali o'z ta'lim sifatini baholamoqda. Biroq, natijalar ko'rsatadiki, matematika bo'yicha o'quvchilarning o'rtacha ko'rsatkichlari rivojlangan mamlakatlarga nisbatan past. Buning sabablari orasida:

- **An'anaviy o'qitish metodlari** – Ko'p hollarda darslar yodlashga asoslangan, amaliy qo'llashga yetarlicha e'tibor berilmaydi.
- **O'qituvchilarning malakasi** – Yangi pedagogik usullarni qo'llashda kamchiliklar mavjud.
- **Darsliklar va resurslar** – Test topshiriqlari va real hayotga tatbiq etish misollari yetarli emas.

PISA va TIMSS tadqiqotlari nafaqat ta'lim sifatini baholash, balki uni rivojlantirish uchun ham muhim vosita hisoblanadi. Matematika fanini yaxshiroq o'qitish uchun konseptual tushunishga, amaliy qo'llashga va innovatsion pedagogik usullarga e'tibor qaratish zarur. O'zbekiston uchun bu xalqaro tajribalardan o'rganib, milliy ta'lim siyosatini takomillashtirish ayniqsa muhimdir. Agar mamlakatimiz matematika ta'limini rivojlantirishni istasa, PISA va TIMSS kabi tadqiqotlarning tavsiyalarini amaliyotga tatbiq etishi, o'qituvchilarni malakasini oshirishi va zamonaviy o'quv resurslaridan foydalanishi lozim. Faqatgina shu yo'l bilan kelajak avlodning matematik savodxonligini dunyo standartlari darajasiga ko'tarish mumkin.

Manbalar va usullar: Zamonaviy ta'lim tizimida xalqaro baholash dasturlari, xususan PISA (Programme for International Student Assessment) va TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study), matematika o'qitish metodikasiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bu tadqiqotlar nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini o'lchash, balki butun dunyo bo'ylab ta'lim siyosati va pedagogik amaliyotlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Matematika – bu mantiqiy fikrlash, masalalarni hal qilish va innovatsion yechimlarni topish qobiliyatini rivojlantiruvchi asosiy fan bo'lib, uning samarali o'qitilishi har bir mamlakatning iqtisodiy va ilmiy taraqqiyotiga bevosita ta'sir etadi. PISA va TIMSS natijalari tahlili shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli mamlakatlar matematika darslarini tashkil etishda qanday metodik yondashuvlardan foydalanishini aniqlash va ularni o'zlashtirish orqali ta'lim sifatini sezilarli darajada oshirish mumkin. PISA va TIMSS tadqiqotlari ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli mamlakatlarda (masalan, Singapur, Finlandiya, Yaponiya) matematika darslari nafaqat nazariy bilimlarni o'rgatishga, balki ularni amaliy hayotda qo'llashga qaratilgan. Bu mamlakatlarda:

- **Konseptual tushunishga urg'u beriladi** – o'quvchilar formulalarni yodlash o'rniga ularning mantiqiy asoslarini tushunishga harakat qiladilar.
- **Real hayot misollari bilan ishlash** – matematik masalalar kundalik hayotdagi vaziyatlar bilan bog'lanadi, bu esa o'quvchilarning qiziqishini oshiradi.
- **Guruhli ish va muhokama metodlari** – o'quvchilar bir-birlari bilan fikr almashish orqali murakkab masalalarni yechish usullarini o'rganadilar.

Aksincha, an'anaviy usullardan foydalanadigan mamlakatlarda jumladan, O'zbekistonning maktablarida ham matematika ko'pincha yodlash va standart algoritmlarni qo'llashga asoslangan. Bu esa o'quvchilarning kreativ fikrlash va mustaqil hal qilish qobiliyatini cheklaydi.

Xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, matematika o'qitish samaradorligi qanchalik yuqori bo'lsa, o'qituvchilarning malakasi shunchalik yuqori bo'ladi. PISA va TIMSS natijalari tahlil qilingan mamlakatlarda quyidagi umumiy tendentsiyalar kuzatiladi. Doimiy kasbiy rivojlanish – o'qituvchilar yangi pedagogik usullar, interfaol metodlar va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bo'yicha malaka oshirish kurslaridan o'tadilar. Ko'proq mustaqillik va innovatsiyalar – o'qituvchilarga darslarni tashkil etishda katta erkinlik beriladi, ular o'z uslublarini ishlab chiqishlari rag'batlantiriladi. Xalqaro tajribalarni o'rganish – muvaffaqiyatli mamlakatlar o'qituvchilarini chet eldagi ilg'or amaliyotlarni o'rganish uchun xorijga yuborishadi yoki onlayn kurslar orqali bilimlarini yangilaydilar.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda o'qituvchilarning malakasini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda, ammo hali ham an'anaviy usullardan voz kechish va yangi metodlarni joriy etish jarayoni sekin kechmoqda.

PISA va TIMSSda yuqori natijalarga erishgan mamlakatlarda darsliklar va o'quv qo'llanmalar quyidagi jihatlaridan ajralib turadi:

1. **Amaliyotga yo'naltirilganlik** – misollar va masalalar nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlash, balki ularni turli sohalarda qanday qo'llashni ko'rsatish uchun ishlab chiqilgan.
2. **Interfaollik va vizuallik** – grafiklar, diagrammalar, interaktiv vazifalar yordamida murakkab tushunchalarni sodda va tushunarli qilib yetkazish.
3. **Test sinovlariga tayyorlov** – PISA va TIMSS formatidagi topshiriqlarga o'xshash vazifalar kiritilgan, bu esa o'quvchilarni xalqaro baholashlar uchun tayyorlaydi.

O'zbekistonda yangi o'quv dasturlari va darsliklar ishlab chiqilayotgan bo'lsa-da, ularni amaliyotga tatbiq etishda ma'lum qiyinchiliklar mavjud. Masalan, ko'pchilik maktablarda eski uslubdagi darsliklardan foydalanilmoqda yoki yangi resurslarga kirish cheklangan. Xalqaro tadqiqotlar natijalari ko'plab mamlakatlarning ta'lim siyosatini tubdan o'zgartirishga olib keldi. Masalan: Singapurning "Matematikaga Masterlik" dasturi – bu yerda matematika o'qitish tizimi chuqur tushunish, qo'llash va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Finlandiyaning individual yondashuvi – har bir o'quvchining ehtiyojlariga moslashgan o'qitish usullari qo'llaniladi. Janubiy Koreyaning texnologiyalarga integratsiyasi – sun'iy intellekt va virtual laboratoriyalar yordamida matematik tushunchalarni o'rgatish.

O'zbekiston ham PISA va TIMSS natijalarini hisobga olgan holda o'z ta'lim siyosatini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Yangi "Bir million dasturchi" loyihasi, STEM ta'limini rivojlantirish, maktablarda raqamli texnologiyalarni joriy etish kabi islohotlar shu yo'ldagi qadamlar hisoblanadi.

Xalqaro tadqiqotlar, xususan PISA va TIMSS, matematika o'qitish metodikasini tubdan o'zgartirishga yordam beradi. Ular nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini baholash, balki samarali pedagogik amaliyotlarni aniqlash va ularni butun dunyo bo'ylab tarqatish uchun muhim platforma hisoblanadi. O'zbekiston uchun bu tajribalardan o'rganib, o'z ta'lim tizimini rivojlantirish ayniqsa muhimdir. Buning uchun quyidagilar zarur bo'ladi. An'anaviy yodlash usullaridan voz kechish va konseptual tushunishga asoslangan yondashuvlarni qo'llash. O'qituvchilarning malakasini oshirish va ularga yangi metodlarni o'rgatish. Darsliklarni amaliyotga yo'naltirilgan va interfaol qilib ishlab chiqish. Xalqaro tajribalarni o'rganish va ularni mahalliy sharoitlarga moslashtirish.

Natijalar: O'zbekiston Respublikasi so'nggi yillarda ta'lim sohasida jiddiy islohotlar olib bormoqda, ayniqsa matematika kabi asosiy fanlardagi sifatni oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bunda dunyoning yetakchi mamlakatlarining tajribasidan foydalanish muhim rol o'ynaydi. Xalqaro baholash dasturlari (PISA, TIMSS) natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston o'quvchilarining matematik savodxonligi hali ko'plab rivojlangan davlatlar darajasiga yetmagan. Shu sababli, mamlakatimizda matematika ta'limini yanada takomillashtirish uchun quyidagi xalqaro amaliyotlarni qo'llash samarali bo'lishi mumkin.

1. Singapur matematika o'qitish metodikasi butun dunyoda eng samarali tizimlardan biri hisoblanadi. Uning asosiy tamoyillari: Konkretndan abstraktga – darslarda avval real hayot misollari ko'rsatilib, keyin matematik tushunchalar bilan tanishtiriladi. Vizual modellar – bloklar, diagrammalar yordamida murakkab tushunchalarni sodda qilib tushuntirish. Mustahkam takrorlash – o'tilgan mavzular yangi material bilan uzviy bog'lanadi.

O'zbekistonda bu modelni joriy qilish uchun, Darsliklarni isloh qilish – Singapur uslubidagi interfaol o'quv qo'llanmalar yaratish. O'qituvchilarni malakasini oshirish – maxsus treninglar o'tkazish kerak bo'ladi.

2. Finlandiya ta'lim tizimi har bir bolaning individual qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Matematika darslarida: Kichik guruhlarda ishlash – o'qituvchi har bir o'quvchiga alohida e'tibor bera oladi. Erkin muhit – qat'iy intizom o'rniga kreativlik rag'batlantiriladi. Hayotiy matematika – masalan, sport statistikasi yoki byudjet rejalashtirish orqali amaliy ko'nikmalar o'stiriladi.

O'zbekiston shu tajribadan quyidagilarni o'zlashtirishi uchun, Sinf hajmini kamaytirish (40-45 o'quvchidan 24-30 tagacha). Psixologik muhitni yaxshilash – baholar o'rniga progressni qo'llab-quvvatlash kerak bo'ladi.

3. Janubiy Koreya raqamli ta'limni jadal rivojlantirish bo'yicha yetakchilardan. Ular matematikani o'qitishda: AI (Sun'iy Intellekt) dasturlaridan foydalanadi – masalan, adaptiv o'rganish platformalari har bir o'quvchiga moslashtirilgan vazifalar beradi. Virtual laboratoriyalar – geometriyani 3D formatda tushunish. Onlayn musobaqalar – matematik olimpiadalarga tayyorgarlik ko'riladi.

O‘zbekiston uchun amaliy qadamlar bajarish zaruriyati mavjud bo‘lib bular, “Bir million dasturchi” loyihasini kengaytirish – matematika va dasturlashni integratsiya qilish. Maktablarga interaktiv doskalar va elektron resurslarni yetkazish kerak bo‘ladi.

4. Yaponiya maktablarida matematika darslari. “Birlashib yechamiz” printsiplari – o‘quvchilar guruhlarida murakkab masalalarni muhokama qiladi. Xatolardan o‘rganish – noto‘g‘ri javoblar tahlil qilinib, ularni tuzatish usullari o‘rgatiladi. Aniq va qisqa izohlar – har bir qoida lo‘nda misollar bilan tushuntiriladi.

O‘zbekistonda qo‘llash mumkin bo‘lgan usullar mavjud bo‘lib bular, O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanmalar – Yaponiya uslubidagi dars ishlanmalari. Maktablararo matematik jamoaviy musobaqalar(Ko‘rik tanlovlar va olimoiadalar)ni ko‘proq tashkil etishjoiz hisoblanadi. Bu loyihalarni qanday qilib amalga oshirish mumkin?

1. **Pilot loyihalar** – Bir nechta maktablarda (masalan, Toshkent va Nukusda) yuqoridagi modellarni sinovdan o‘tkazish.
2. **Xalqaro hamkorlik** – Singapur, Finlandiya va Koreya bilan o‘qituvchilar almashinuvi dasturlari.
3. **Ota-onalar bilan ishlash** – Matematikani kundalik hayotda qo‘llash bo‘yicha seminar o‘tkazish.

O‘zbekiston matematika ta‘limini yanada rivojlantirish uchun dunyoning eng yaxshi tajribalarini o‘rganishi va ularni mahalliy sharoitga moslashtirishi kerak. Buning uchun nafaqat darsliklar va usullarni, balki o‘qituvchilar tayyorlash tizimini ham yangilash lozim. Agar yuqoridagi takliflar amalga oshirilsa, kelajakda O‘zbekiston PISA va TIMSS reytinglarida ham sezilarli o‘sishni ko‘rish mumkin.

Xulosa: O‘zbekistonda matematika ta‘limini takomillashtirish jarayoni faqat mahalliy islohotlar bilan chegaralanmasligi, balki xalqaro tajribalarning o‘rganilishi va qo‘llanilishi orqali yanada samarali bo‘lishi mumkin. PISA va TIMSS kabi xalqaro baholash dasturlarining natijalari shuni ko‘rsatadiki, mamlakatimiz matematika ta‘limi sifatini oshirish uchun tizimli va strategik yondashuvni qo‘llashi zarur.

Xalqaro standartlarga moslashish – Dunyoning yetakchi mamlakatlari (Singapur, Finlandiya, Janubiy Koreya, Yaponiya) matematika o‘qitishda konseptual tushunish, amaliy qo‘llash va innovatsion metodlarni qo‘llashga asoslangan tajribalari O‘zbekiston uchun namuna bo‘lishi mumkin. O‘qituvchilarning rolini kuchaytirish – Samarali matematika o‘qitish uchun o‘qituvchilarning malakasi doimiy ravishda oshirilishi, ularga zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘rgatilishi kerak. Ta‘lim resurslarini yangilash – Darsliklar, interaktiv materiallar va raqamli platformalar matematika darslarini qiziqarli va samarali qilishda muhim omil hisoblanadi. Sinfdan

tashqari tadbirlarni rivojlantirish – Matematik olimpiadalar, loyihalar va jamoaviy musobaqalar o‘quvchilarning qiziqishini oshirish va ularning bilimlarini mustahkamlash imkoniyatini beradi.

Boshlang‘ich sinflarda vizual modellar (masalan, bloklar, diagrammalar) yordamida matematik tushunchalarni o‘rgatish. O‘qituvchilar uchun maxsus treninglar tashkil etish. Sinf hajmini kamaytirish (25-30 o‘quvchidan 15-20 tagacha) va individual yondashuvni joriy etish. Baholash tizimini qayta ko‘rib chiqib, o‘quvchilarning progressini rag‘batlantirish. Maktablarda sun‘iy intellekt (AI) asosidagi o‘quv dasturlari (masalan, adaptiv matematika platformalari) joriy etish. Virtual laboratoriyalar va 3D modellar yordamida geometriya va algebra mavzularini tushuntirish. Jamoa bo‘lib ishlash usullarini kengaytirish (guruhli muhokamalar, loyihalar). Xatolardan o‘rganishga asoslangan mashqlar tizimini joriy etish. Maktablarda PISA va TIMSS formatidagi testlarni muntazam o‘tkazib borish. Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish (masalan, xorijiy maktablar bilan almashinuv dasturlari). Matematikani kundalik hayotda qo‘llash bo‘yicha seminar va treninglar o‘tkazish. Ota-onalar uchun matematika bo‘yicha qo‘llanmalar tayyorlash.

O‘zbekistonda matematika ta‘limini yanada rivojlantirish uchun qo‘llanadigan barcha chora-tadbirlar tizimli, uzoq muddatli va izchil bo‘lishi lozim. Xalqaro tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish, o‘qituvchilarni qo‘llab-quvvatlash va zamonaviy resurslardan foydalanish orqali matematik savodxonlik darajasini oshirish mumkin. Natijada, nafaqat xalqaro reytinglarda (PISA, TIMSS) o‘sish, balki kelajak avlodning analitik va kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishga ham erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. **To‘xtayev, B.** (2018). *“Zamonaviy matematika o‘qitish metodikasi”*. Toshkent: Akademnashr.
2. **Qodirov, F.** (2020). *“PISA va TIMSS natijalari asosida O‘zbekistonda matematika ta‘limini takomillashtirish”*. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
3. **OECD.** (2019). *PISA 2018 Results: What Students Know and Can Do (Volume I)*. Paris: OECD Publishing.
4. **Mullis, I.V.S., Martin, M.O., Foy, P., & Hooper, M.** (2020). *TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science*. Boston College: TIMSS & PIRLS International Study Center.
5. **Boaler, J.** (2016). *Mathematical Mindsets: Unleashing Students' Potential Through Creative Math, Inspiring Messages and Innovative Teaching*. San Francisco: Jossey-Bass.
6. **Hattie, J.** (2012). *Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning*. London: Routledge.
7. **National Research Council.** (2001). *Adding It Up: Helping Children Learn Mathematics*. Washington, DC: National Academies Press.
8. **Schoenfeld, A.H.** (2016). *“Learning to Think Mathematically: Problem Solving, Metacognition, and Sense Making in Mathematics”*. *Journal of Education*, **196**(2), 1-38.
9. **Ma, L.** (2010). *Knowing and Teaching Elementary Mathematics: Teachers' Understanding of Fundamental Mathematics in China and the United States*. New York: Routledge.

O'QUVCHILARNING FUNKSIONAL TABIIY-ILMIY SAVODXONLIGINI SHAKLLANTIRISH: PISA XALQARO TADQIQOTLARI

Saparova Dilshoda Adashevna

Samarqand viloyati Pedagogik mahorat markazi
geografiya va iqtisod fani metodisti saparovadilshoda120@gmail.com

[tel:+99899 335 75 42](tel:+998993357542)

Annotatsiya: Ushbu maqola o'quvchilarda funksional tabiiy-ilmiy savodxonlikni shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlarini PISA xalqaro tadqiqotlari natijalari asosida tahlil qiladi. Maqolada o'quvchilarning ilmiy bilimlarni kundalik hayotda qo'llay olish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim strategiyalari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, PISA tadqiqotlari natijalarini ta'lim jarayoniga integratsiya qilish orqali ta'lim sifatini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: Funksional tabiiy-ilmiy savodxonlik, PISA, xalqaro tadqiqotlar, ilmiy savodxonlik, ta'lim strategiyalari, ilmiy metodlar, muammoli ta'lim, loyihaviy ta'lim, interaktiv ta'lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari.

Abstract: This article analyzes the theoretical and practical aspects of developing students' functional scientific literacy based on the results of the PISA international study. The article examines educational strategies aimed at developing students' ability to apply scientific knowledge in everyday life. Practical recommendations are also given on improving the quality of education by integrating the results of PISA research into the educational process.

Keywords: Functional scientific literacy, PISA, international research, scientific literacy, educational strategies, scientific methods, problem-based learning, project-based learning, interactive learning, information and communication technologies.

Kirish. XXI asrning dinamik rivojlanishi sharoitida o'quvchilarning funksional tabiiy-ilmiy savodxonligi ularning shaxsiy va ijtimoiy muvaffaqiyati uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Funksional tabiiy-ilmiy savodxonlik - bu o'quvchilarning tabiiy fanlar bo'yicha bilimlarini kundalik hayotda duch keladigan ilmiy muammolarni hal qilish, axborotni tahlil qilish va baholash, shuningdek, jamiyatda ilmiy masalalarda ongli qarorlar qabul qilish uchun qo'llay olish qobiliyatidir.

PISA (Programme for International Student Assessment) kabi xalqaro tadqiqotlar 15 yoshli o'quvchilarning funksional tabiiy-ilmiy savodxonlik darajasini baholash va ta'lim tizimini takomillashtirish uchun qimmatli ma'lumotlar manbai bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqola PISA tadqiqotlari natijalarini tahlil qilish asosida o'quvchilarda funksional tabiiy-ilmiy savodxonlikni shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlarini ko'rib chiqadi, ta'lim jarayonida qo'llanilishi mumkin bo'lgan samarali strategiyalarni tahlil qiladi va ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqadi.

PISA tadqiqotlari va funksional tabiiy-ilmiy savodxonlik

PISA tadqiqotlari o'quvchilarning tabiiy fanlar bo'yicha bilimlarini kundalik hayotda qo'llay olish qobiliyatini baholaydi. Tadqiqot natijalari o'quvchilarning ilmiy tushunchalarni tushunish, ilmiy metodlarni qo'llash, ilmiy axborotni tahlil qilish va baholash, hamda ilmiy muammolarni hal qilish qobiliyatlarini baholaydi. PISA tadqiqotlari natijalari shuni ko'rsatadiki, ko'pgina mamlakatlarda o'quvchilarning funksional tabiiy-ilmiy savodxonlik darajasi yetarli emas. O'quvchilar ilmiy bilimlarni amaliyotda qo'llashda, ilmiy dalillarni tahlil qilishda va ilmiy muammolarni hal qilishda qiyinchiliklarga duch kelishadi.

Funksional tabiiy-ilmiy savodxonlikni shakllantirish strategiyalari (PISA tadqiqotlari asosida)

PISA tadqiqotlari natijalari asosida o'quvchilarda funksional tabiiy-ilmiy savodxonlikni shakllantirish uchun quyidagi strategiyalarni qo'llash mumkin: **Muammoli ta'lim:** o'quvchilarga real hayotiy muammolarni hal qilish vazifalarini berish va ularni ilmiy metodlardan foydalanishga undash. PISA tadqiqotlarida ko'rsatilganidek, o'quvchilarning muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun amaliy mashg'ulotlar va tajribalarni ko'proq o'tkazish zarur.

Loyihaviy ta'lim: o'quvchilarning mustaqil ravishda ilmiy loyihalar ustida ishlashiga imkon yaratish va ularning ilmiy tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirish. PISA tadqiqotlarida o'quvchilarning loyihalar ustida ishlash qobiliyati muhim ahamiyatga ega ekanligi ko'rsatilgan.

Laboratoriya mashg'ulotlari: o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun laboratoriya mashg'ulotlarini ko'proq o'tkazish va ularni ilmiy tajribalar o'tkazishga o'rgatish. PISA tadqiqotlarida o'quvchilarning laboratoriya mashg'ulotlarida faol ishtirok etishi ularning ilmiy tushunchalarni tushunishiga yordam beradi.

Interaktiv ta'lim: o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydigan ta'lim usullaridan (munozaralar, rolli o'yinlar, guruhli ishlar) foydalanish. PISA tadqiqotlarida o'quvchilarning o'zaro muloqot qilish va fikr almashish qobiliyatlari muhim ahamiyatga ega ekanligi ko'rsatilgan.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish: o'quvchilarning ilmiy axborotni qidirish, tahlil qilish va baholash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun raqamli resurslardan foydalanish.

O'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi: o'qituvchilarni funksional tabiiy-ilmiy savodxonlikni rivojlantirish bo'yicha zamonaviy metodlar bilan tanishtirish va ularning kasbiy mahoratini oshirish muhimdir.

PISA natijalar tahlili

PISAdan maqsad yuqoridan pastga javobgarlikning navbatdagi qatlamini yaratish emas, balki maktablar va siyosatchilarga ta'lim tizimi ichida yuqoriga qarashdan keyingi o'qituvchi, keyingi maktab, keyingi mamlakatga qarashga o'tishlariga yordam berish edi. Aslini olganda, PISA nima muhimligini hisoblab chiqadi va bu ma'lumotni o'qituvchilar va siyosatchilarga yanada oqilona qarorlar qabul qilishlari uchun taqdim etadi.

Tabiiy-ilmiy fanlar savodxonligi bo'yicha natijalar 2015-yil

1.		Singapur	556
2.		Yaponiya	538
3.		Estoniya	534
4.		Tayvan, (KNR)	532
5.		Finlandiya	531

Tabiiy-ilmiy fanlar savodxonligi bo'yicha natijalar 2018-yil

1.		Xitoy	590
2.		Singapur	551
3.		Makao (KNR)	544
4.		Estoniya	530
5.		Yaponiya	529

2022-yil PISA natijalari

575	Singapore	
552	Macao (China)	Chinese Taipei
547	Chinese Taipei	Macao (China), Hong Kong (China)*
540	Hong Kong (China)*	Chinese Taipei, Japan
536	Japan	Hong Kong (China)*, Korea
527	Korea	Japan
510	Estonia	Switzerland
508	Switzerland	Estonia
497	Canada*	Netherlands*
493	Netherlands*	Canada*, Ireland*, Belgium, Denmark*, United Kingdom*, Poland, Austria, Australia*, Czech Republic

Xulosa qilib aytganda, PISA 2022 dasturi 2000-yilda boshlanganidan buyon xalqaro baholashning sakkizinchi bosqichi bo'ldi, unda misli ko'rilmagan ko'p davlatlar (81 nafar) ishtirok etdi. Har bir PISA testi talabalarning matematika, tabiiy fanlar va o'qish bo'yicha bilim va ko'nikmalarini baholadi har bir baholash ushbu anlardan biriga qaratiladi va qolgan ikkitasining umumiy bahosini beradi. PISA 2022, shuningdek, yangi PISA Baxtli hayot boshqaruv panelida aks ettirilgan talabalarning kognitiv, ijtimoiy va emotsional natijalarini ham qamrab oldi.

Ushbu soʻnggi PISA natijalari shuni koʻrsatadiki, taʼlim tizimlari hamma uchun ham yuqori sifatli taʼlim, ham teng huquqli taʼlim imkoniyatlarini taʼminlay oladi va ular oʻquvchilarning farovonligi hisobiga emas, balki oʻquvchilarning farovonligi orqali akademik mukammallikni qoʻllab-quvvatlashi mumkin.

Funksional savodxonlikni tashxislash va baholash strategiyalari

Oʻquvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirish, ishlab chiqarishda samarali qoʻllash strategiyalarni ishlab chiqish, taʼlim sifatini yaxshilash uchun zarurdir. Xalqaro tajribalar asosida quyidagi strategiyalarni taklif qilish mumkin:

1. Diagnostika ishlab chiqarish va testlari: Oʻquvchilarning funksional savodxonligini aniqlash uchun keng qamrovli diagnostika tekshiruvdan oʻtkazish kerak. PISA, TIMSS kabi xalqaro tadqiqotlarining natijalari oʻquvchilarning bilim va koʻnikmalarini oʻlchashda samarali vosita hisoblanadi. Tadqiqotlarning topshiriqlari yordamida bilimlarni yaratish, balki real qoʻllashda qanday bilimlar muhimligini aniqlash mumkin.

2. Individual buyumlar: Har bir oʻquvchining oʻziga xos savodxonlik darajasi. Oʻquvchilarni individual rivojlantirish va taʼlim jarayonini tahlil qilish, takomillashtirish, <https://reports.cerebry.co/login> platformasidan foydalanish orqali oʻquvchining funksional savodxonligini takomillashtirish hamda PISA xalqaro tadqiqotlariga munosib ishtirok etishlari mumkin. Shuningdek, test.avloniy.uz saytidan ham samarali foydalanish jarayonida oʻquvchilarni funksional savodxonligi rivojlantiriladi.

3. Interaktiv va amaliy oʻquv metodlari: Funksional savodxonlikni rivojlantirishda interaktiv oʻqitish metodlari, masalani hal qilish, guruh ishlari, oʻqitish kabi usullarni qoʻllab-quvvatlash kerak. Bu metodlar oʻquvchilarning bilimlarini real hayotda tatbiq etish imkonini beradi.

4. Oʻqituvchilarning professional rivoji: Oʻqituvchilar oʻz darslarida oʻquvchilarning funksional savodxonligini aniqlashga yordam beradigan metodlarni va strategiyalarni bilishi kerak.

5. Maʼlumotlarni tahlil qilish va monitoring: Oʻquvchilarning amaliy savodxonlik uchun barqaror rivojlanishini monitoring qilish va tahlil qilish, oʻqitish jarayonini yaxshilash uchun zarur. Maʼlumotlarni tahlil qilish orqali oʻquvchilarning oʻqishdagi muvaffaqiyatlarini va ulardan toʻgʻri foydalanish mumkin boʻladi.

Xulosa

PISA tadqiqotlari oʻquvchilarning funksional tabiiy-ilmiy savodxonlik darajasini baholash va taʼlim tizimini takomillashtirish uchun qimmatli maʼlumotlar manbai boʻlib xizmat qiladi. Oʻquvchilarda funksional tabiiy-ilmiy savodxonlikni shakllantirish uchun muammoli, loyihaviy, laboratoriya, interaktiv va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida taʼlim usullaridan foydalanish, shuningdek, oʻqituvchilarning kasbiy rivojlanishiga eʼtibor qaratish zarur. Kelgusida ushbu yoʻnalishda ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish, oʻquvchilarda funksional tabiiy-ilmiy

savodxonlikni rivojlantirishning samarali metodlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish ta'lim tizimining yanada takomillashishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" to'g'risidagi PF-5712-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-son qarori.
3. PISA xalqaro baholash dasturi konsepsiyasi. OECD nashri, 2018-yil.
4. PISA 2018 natijalari: asosiy topilmalar. OECD nashri, 2019-yil.

KUTUBXONALARDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Xasanova Gulnora Chorshanbiyevna,
Qashqadaryo VPMM "Amaliy va ijtimoiy fanlarni o'qitish metodikasi"
kafedrasi katta o'qituvchisi *Tel.: 998 (91)9601774*

Annotatsiya: *ushbu maqolada kutubxona ishini samarali tashkil etishda interfaol metodlardan foydalanishning ahamiyati, kutubxonada bolalarga ta'lim va tarbiya berish maqsadida tashkil etiladigan interfaol metodlar, didaktik o'yinlar haqida ma'lumot berilgan.*

Kalit so'zlar: *Interfaol ta'lim - kutubxonachi va kitobxonning birgalikdagi harakati amalga oshadigan dialogdir. Kutubxona ishida interfaol metodlar.*

Аннотация: *В статье представлена информация о значении использования интерактивных методов в эффективной организации библиотечной работы, интерактивных методах и дидактических играх, организуемых в библиотеке с целью обучения и воспитания детей.*

Ключевые слова: *Интерактивное обучение — это диалог, в котором библиотекарь и читатель действуют вместе. Интерактивные методы в библиотечной работе.*

Abstract: *This article provides information about the importance of using interactive methods in the effective organization of library work, interactive methods, and didactic games organized in the library for the purpose of educating and educating children.*

Keywords: *Interactive education is a dialogue in which the librarian and the reader act together. Interactive methods in library work.*

Maktab kutubxonasida o'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini oshirish, bibliografik savodxonligini shakllantirish ishlari ta'limning interfaol metodlaridan samarali foydalanish imkonini beradi. Interfaol ta'lim – bu o'quv faoliyatini tashkil etishning maxsus shakli bo'lib, unda bilish jarayoni shunday uyushtiriladiki, amalda barcha o'quvchilar bilish jarayoniga jalb etiladilar va biror

narsa haqida o'z fikrlarini taqdim etish, o'z intellektual mustaqilligini his etish imkoniga ega bo'ladilar.

O'quvchilarning bilish, o'quv materialini o'zlashtirish jarayonidagi birgalikda amalga oshiradigan faoliyati shuni bildiradiki, ularning har biri ushbu jarayonga o'z individual hissasini qo'shadi, fikrlar, g'oyalar, faoliyat usullari bilan almashish sodir bo'ladi. Bunda o'quvchilarning harakatlari samimiylilik va o'zaro qo'llab-quvvatlash muhitida yuz berishi muhim bo'lib, bu narsa yangi bilim olishgagina emas, balki o'z o'quv-biluv faoliyatini rivojlantirishga ham yordam beradi, bu ishni kooperatsiyalash va hamkorlik qilishning yanada yuqoriroq shakllariga o'tkazadi.

Kutubxona ishida interfaol metodlardan ta'limiy bibliografik o'yinlar qo'llanadigan kutubxonachilik mashg'ulotlarini o'tkazishda foydalanish mumkin. Didaktik o'yinlar bolalarga ta'lim va tarbiya berish maqsadida tashkil etiladigan o'yin turlariga mansub bibliografik o'yinlardir. Bunday o'yinlarning ta'lim-tarbiyaviy mazmuni didaktik masalalar ko'rinishida ta'riflanadiki, bunday o'yinda bolalar bir-birlariga faol yordam berishga o'rganadilar, shuningdek, ushbu metoddan bolalarni kitob o'qishga jalb etish va intellektual rivojlantirish uchun ham foydalaniladi.

Interfaol metodni qo'llagan holda o'tkaziladigan mashg'ulotlar tarkibida quyidagi bosqichlarni ajratish mumkin:

Mo'ljal berish. O'yin qatnashchilari va ekspertlarni tayyorlash bosqichi. Kutubxonachi ish tartibini taklif etadi, kitobxonlar bilan birga mashg'ulotning asosiy maqsad va vazifalarini ishlab chiqadi, muammoni, o'yin qoidalarini, o'yinning umumiy borishiga doir sharhni ta'riflaydi, materiallar paketini beradi.

O'yinni o'tkazishga tayyorgarlik. Bu vaziyat, ko'rsatma, qoida va boshqa materiallarni o'rganish bosqichi. Kutubxonachi ssenariyni bayon etadi, o'yin masalalari, rollarga, ochkolarni hisoblash qoidalariga to'xtaladi (o'yin tablosini tuzdirish mumkin). O'quvchilar qo'shimcha axborotlar to'playdilar, zarur bo'lganda, kutubxonachidan konsultatsiya oladilar, o'yin mazmuni va jarayonini muhokama qiladilar.

O'yinni o'tkazish. O'yin boshlangan ondan hech kimning unga aralashish va borishini o'zgartirishga haqqi yo'q. Agar qatnashchilar o'yinning bosh maqsadidan chetlasha boshlasalar, faqat boshlovchigina ularning harakatlarini tuzatishi mumkin. Kutubxonachi o'yinni boshlar ekan, bo'lar-bo'lmasga unda ishtirok etavermasligi kerak. Uning vazifasi o'yin harakatlarini, natijalarini, ochkolar qanday sanab borilayotganini kuzatish, noaniq holatlarning qanday tushuntirilayotganini qaydlab borishdan iborat.

O'yinni muhokama qilish. O'yinni tahlil qilish, muhokama etish va natijalariga baho berish bosqichi. Kutubxonachi muhokamani tashkil etadi. Muhokama paytida ekspertlar so'zga chiqadilar, qatnashchilar fikr almashadilar, o'z mavqiyelari va qarorlarini himoya qiladilar, xulosalar

chiqaradilar, taassurotlari bilan o'rtoqlashadilar, o'yin mobaynida to'g'ilgan g'oyalar, qiyinchiliklar va uning yechimi haqida gapirib beradilar.

Mashg'ulotning bunday strukturasi o'quv-biluv faoliyatini tashkil etish guruhli ishlar tusini oladi, bu narsa o'quvchilarning kommunikativ layoqatini rivojlantirishga yordam beradi. Kutubxonachilik darslarini o'tkazishda qo'llaniladigan eng ommalashgan interfaol metodlarga quyidagilar kiradi: viktorinalar, tanlovlar, o'yinlar, sahnalashtirilgan chiqishlar. Masalan:

"Qarorlar daraxti" o'yini – sinf 3 yoki 4 guruhga bo'linadi, berilgan savolni muhokama qiladi va o'z "daraxti"ga (vatman varag'iga) yozuvlar yozib boradi, so'ngra guruhlar o'rin almashib, qo'shnilarning daraxtlariga o'z g'oyalarini qo'shib qo'yadilar.

"Pozitsiyani ishg'ol qil" kabi interfaol shaklidan ham foydalanish mumkin: biror fikr o'qib eshittiriladi va o'quvchilar "Ha" yoki "Yo'q" so'zlari yozilgan plakatlar bilan o'z qarorlarini ifodalashlari kerak. Ular o'z pozitsiyalarini tushishtirib bersalar, yana ham yaxshi. Bunday metod kitobxonlar uchun qiziqarli bo'lib, ko'pincha o'qilgan asarning muhokamasi paytida fikrlar to'qnashuvi ham kuzatiladi.

"Mening nomimdan sud" metodi ham qiziqarli. Bu metodni kitobxonlar taqdimotlar, tanlov ishlari, referatlar, ma'ruzalar tayyorlashda qo'llashlari mumkin. Bunda o'quvchi adabiy qahramonlarga, yozuvchilar ijodiga, badiiy asarlarga o'z axloqiy baholarini beradilar.

"Debatlar", "Aqliy hujum" kabi metodlar hammaga ma'lum. Ushbu shakllar tadbirlarda biror muammo yaxlit muhokama qilingan taqdirdagina samaralidir.

Ta'limning interfaol metodlaridan foydalanganda yanada samarali natijalarga erishish uchun kutubxonachilik savodxonligini rivojlantirish vazifalarini amalga oshirishga yordam beruvchi bir yo'la bir necha metodni qo'llash zarur. Tadbir o'tkazish jarayonidagi interfaol faoliyat dialogli muloqotni rivojlantirishni ko'zda tutadi. Bu narsa kitobxonlarning bir-birlarini tushunishlariga, birgalikda harakat qilishlariga, umumiy vazifalarni birgalikda hal etishlariga olib keladi. Interfaol metod bir so'zlovchining ikkinchisi ustidan, bir fikrning boshqasidan ustuvor bo'lishini mustasno etadi. Dialogli ta'lim mobaynida o'quvchilar tanqidiy fikrlash, holatlar tahlili va tegishli axborot asosida murakkab muammolarni hal etish, muqobil fikrlarni bir-biriga solishtirish, o'ylab chiqilgan qarorlarni qabul qilish, bahslarda ishtirok etish, boshqa odamlar bilan muloqotga kirishga o'rganadilar.

Xullas, interfaol ta'lim, eng avvalo, kutubxonachi va kitobxonning birgalikdagi harakati amalga oshadigan dialogdir. Interfaol metodlar o'quvchilarga adabiyotlar tanlash, axborot bilan ishlashni o'rganib olish, bir-biri bilan samarali hamkorlik qilishda ko'maklashishadi. Kutubxona ishida interfaol metodlardan izchil foydalanish o'quvchilarda kitobga va umuman mutolaa qilishga barqaror qiziqishni shakllantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'aniyeva D.A. Axborot-kutubxona muassasalarida kitobxonlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda madaniy-ma'rifiy tadbirlarning roli/D.G'aniyeva; to'plovchilar: D.A.G'aniyeva, R.I.Ratner.– T.: "Tafakkur" nashriyoti, 2017.-440 b.
2. Ishmuxamedov R.J., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.– T.: —"Nihol" nashriyoti, 2013, 2016.–279 b.
3. Nuritdinova S.I. "Interfaol mashg'ulotlar".- Ma'rifat №12.2013.

XALQARO BAHOLASH DASTURLARIDAN KUTILADIGAN NATIJA

Ziyodullayeva S.Sh.

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti, katta o'qituvchi
Ziyodullayevasarvinoz06@mail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada xalqaro baholash dasturlaridan kutilayotgan natijalar, ta'lim usullari va metodologiyasi, pedagogik innovatsiyalarning joriy etilishi, differensial ta'lim texnologiyasi va individual yondashuv, Xalqaro tajribalar va ta'lim standartlarini joriy etish haqida ma'lumotlar keltirilgan.*

Аннотация. *В данной статье представлена информация об ожидаемых результатах международных программ оценки, образовательных методах и методологии, внедрении педагогических инноваций, технологии дифференцированного обучения и индивидуального подхода, международном опыте и внедрении образовательных стандартов.*

Annotation. *This article provides information on the expected results of international assessment programs, educational methods and methodology, the introduction of pedagogical innovations, differentiated educational technology and an individual approach, international experiences and the introduction of educational standards.*

Xalqaro tadqiqotlar asosida umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim berish, global ta'lim tizimlaridagi eng yaxshi amaliyotlarni o'zlashtirish, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini oshirish, ularni turli madaniyatlar va dunyoqarashlar bilan tanishtirish imkoniyatlarini yaratadi. Bunday yondashuv nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki o'quvchilarga dunyo bo'ylab raqobatbardosh bo'lish imkoniyatini ham beradi.

Xalqaro tadqiqotlar asosida umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim berishning asosiy yo'nalishlari:

1. Ta'lim usullari va metodologiyasini takomillashtirish

Xalqaro tadqiqotlar natijasida ta'lim jarayonida qo'llaniladigan usullar va metodologiyalar yangilanadi. Masalan, PISA (International Programme for Student Assessment) yoki TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) kabi tadqiqotlar o'quvchilarni baholashda global standartlar va samarali ta'lim usullarini belgilaydi. Bu tadqiqotlar o'qituvchilarga o'quvchilarning bilimlarini yanada samarali baholash va o'qitishning interaktiv usullarini qo'llash imkonini beradi.

2. Pedagogik innovatsiyalarni joriy etish

Xalqaro tadqiqotlar asosida, yangi pedagogik innovatsiyalarni joriy etish maktablarda ta'lim sifatini oshirishda muhim o'rin tutadi. Masalan, o'quvchilarni muammolarni hal qilishga o'rgatish, jamoaviy ishlashni rivojlantirish, raqamli texnologiyalardan foydalanish kabi yondashuvlar ta'lim jarayoniga kiritiladi.

3. Differensial ta'lim va individual yondashuv

Xalqaro tadqiqotlar, o'quvchilarning turli ehtiyojlari va o'qish usullarini hisobga olish zarurligini ko'rsatadi. Shuning uchun maktablarda differensial ta'lim (individual yondashuv) joriy etilishi kerak. Bu o'qituvchilarga o'quvchilarni ularning individual qobiliyatlari va ehtiyojlariga qarab o'rgatish imkonini beradi. Bu orqali o'quvchilarga o'zlarining kuchli tomonlarini rivojlantirish imkoniyatlari yaratilib, kamchiliklarini bartaraf etishga yordam beradi.

4. Kreativlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish

Xalqaro tadqiqotlar, o'quvchilarda kreativlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishni muhim deb biladi. Bu, o'quvchilarning nafaqat akademik bilimlarini, balki hayotda muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun zarur bo'lgan muhim ko'nikmalarni rivojlantirishga imkon beradi. Shu sababli, maktablarda kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi darslar va faoliyatlar o'tkazish zarur.

5. Xalqaro tajribalar va ta'lim standartlarini joriy etish

Xalqaro tadqiqotlar maktablarda ta'limning global miqyosda raqobatbardosh bo'lishini ta'minlashda yordam beradi. Xalqaro tajribalar, ta'lim standartlari va innovatsion amaliyotlarni joriy etish o'quvchilarga dunyo miqyosida kerakli bilim va ko'nikmalarni berish imkoniyatini yaratadi. Masalan, o'quvchilar uchun ingliz tili va boshqa xalqaro tillarni o'rganish, ilmiy tadqiqotlar olib borish, jamiyatdagi muammolarni hal qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantirish zarur.

6. Global hamkorlik va madaniyatlararo muloqot

Xalqaro tadqiqotlar asosida, o'quvchilarga global muammolarni tushunish, boshqa madaniyatlarni qadrlash va hamkorlik qilish ko'nikmalarini o'rgatish mumkin. Maktablarda xalqaro almashuv dasturlari, konferensiyalar va seminarlar orqali o'quvchilarni dunyo bo'ylab boshqa o'quvchilar bilan muloqotga jalb qilish, turli madaniyatlar bilan tanishtirish imkoniyati yaratadi. Bu o'quvchilarning global dunyoqarashini kengaytiradi va ularni turli millat va madaniyatlarga nisbatan ochiq fikrli qilishga yordam beradi.

7. Ta'limdagi raqamli texnologiyalar

Xalqaro tadqiqotlar raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etishni ta'minlashni zarur deb biladi. Raqamli texnologiyalar yordamida o'qituvchilar darslarni yanada interaktiv va qiziqarli qilishlari mumkin, o'quvchilar esa o'z bilimlarini yanada samarali tarzda oshirishlari uchun keng imkoniyatlarga ega bo'ladi. Masalan, onlayn resurslar, ta'lim dasturlari, video konferensiyalar va boshqa raqamli platformalar orqali ta'lim jarayoni yanada samarali o'tkaziladi.

8. Ijtimoiy va emosional o'qish (SEL)

Xalqaro tadqiqotlar shuningdek, ijtimoiy va emosional o'qishning ahamiyatini ko'rsatadi. O'quvchilarni emotsional ong va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish, jamoada ishlashni o'rganish va o'zaro hurmatni shakllantirish maktabda ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi. O'quvchilarda ijtimoiy mas'uliyat va hayotda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirishga imkon yaratadi.

Xalqaro tadqiqotlar asosida ta'lim berishning kutilgan natijalari:

1. O'quvchilarning akademik va ijtimoiy ko'nikmalarining yaxshilanishi.
2. O'qituvchilarning pedagogik ko'nikmalarining rivojlanishi.
3. Ta'lim tizimining global miqyosda yanada samarali va raqobatbardosh bo'lishi.
4. O'quvchilarning dunyoqarashining kengayishi va global muammolarga oid chuqur bilimlar olishlari.
5. O'qitishda innovatsion va texnologik yondashuvlarning joriy etilishi.

Shu tarzda, xalqaro tadqiqotlar asosida umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim berish, o'quvchilarga nafaqat akademik bilimlar, balki global dunyoqarashni ham oshiradi, ularni raqobatbardosh va ijtimoiy mas'uliyatli shaxslar sifatida shakllantiradi.

Xalqaro tadqiqotlar o'quvchi ta'lim sifatiga ta'sir ko'rsatishi orqali maktablarda ta'lim tizimini yaxshilash va global ta'lim standartlarini taqdim etishda muhim rol o'ynaydi. Xalqaro tadqiqotlarning o'quvchi ta'lim sifatiga ta'siri bir nechta asosiy jihatlarga bo'linadi:

1. Global ta'lim standartlarini belgilash

Xalqaro tadqiqotlar, masalan, **PISA** (Programme for International Student Assessment) yoki **TIMSS** (Trends in International Mathematics and Science Study), ta'lim sifatini baholashda global standartlarni belgilashga yordam beradi. Bu tadqiqotlar o'quvchilarning bilim darajasini, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini va ta'lim tizimining samaradorligini o'lchashga asoslanadi. Bu baholash natijalari maktablarga o'z ta'lim usullarini yaxshilash, o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirish va samarali metodlarni joriy etish imkonini beradi.

2. Ta'lim metodologiyasining yaxshilanishi

Xalqaro tadqiqotlar, o'quvchilarning o'quv natijalarini yaxshilash uchun o'qitish metodlarini yangilashga imkon beradi. Misol uchun, PISA va TIMSS tadqiqotlari o'quvchilarni nafaqat bilim, balki tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltiradi. Xalqaro tajribalar asosida o'qituvchilar yangi pedagogik texnikalarni, interaktiv va innovatsion o'qitish usullarini qo'llashni o'rganadilar, bu o'quvchilarning ta'lim sifatini yaxshilashga olib keladi.

3. Innovatsion yondashuvlar va texnologiyalardan foydalanish

Xalqaro tadqiqotlar natijasida ta'lim jarayonida yangi texnologiyalarni qo'llash va innovatsion yondashuvlar kiritilishi mumkin. Misol uchun, Horizon 2020 kabi xalqaro tadqiqot dasturlari orqali raqamli ta'lim resurslari, interaktiv o'quv dasturlari va masofaviy ta'lim imkoniyatlari ishlab chiqiladi.

Bu texnologiyalar o'quvchilarga o'z bilimlarini yanada samarali o'zlashtirishga yordam beradi va ta'lim sifatini oshiradi.

4. Differensial ta'limning rivojlanishi

Xalqaro tadqiqotlar o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish zarurligini ta'kidlaydi. Differensial ta'lim (individual yondashuv) o'quvchilarning qobiliyatlariga qarab ta'lim jarayonini sozlash imkonini beradi. Xalqaro tadqiqotlar asosida maktablar turli darajadagi o'quvchilar uchun moslashtirilgan dasturlarni ishlab chiqishga imkon yaratadi. Bu o'quvchilarga o'zlarining kuchli tomonlarini rivojlantirish va zaif tomonlarini yaxshilash imkonini beradi.

5. O'quvchilarning ijtimoiy va emosional ko'nikmalarini rivojlantirish

Xalqaro tadqiqotlar o'quvchilarda nafaqat akademik bilimlarni, balki ijtimoiy va emosional ko'nikmalarni ham rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi. SEL (Social and Emotional Learning) dasturlari ta'lim tizimlarida joriy etilishi, o'quvchilarning o'zaro munosabatlar, jamoada ishlash va stressni boshqarish kabi ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu o'quvchilarning shaxsiy va professional hayotda muvaffaqiyatli bo'lishlariga katta ta'sir qiladi.

6. O'qituvchilarning malakasini oshirish

Xalqaro tadqiqotlar o'quvchilarning ta'lim sifatini yaxshilash uchun o'qituvchilarni tayyorlash va malakasini oshirishni ham o'z ichiga oladi. Masalan, **OECD** tomonidan olib boriladigan tadqiqotlar o'qituvchilarning pedagogik ko'nikmalarini, ilmiy-tadqiqot ishlarini va o'qitish metodlarini o'rganish uchun imkoniyatlar yaratadi. O'qituvchilar xalqaro tajribalarni o'rganish orqali yangi ta'lim metodlarini joriy etishadi va shu bilan o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini oshiradilar.

7. O'quvchilarning global dunyoqarashini rivojlantirish

Xalqaro tadqiqotlar natijasida o'quvchilarda global muammolarni tushunish, boshqa madaniyatlar bilan tanishish va ko'p madaniyatli jamiyatda yashash ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Maktablarda xalqaro almashuv dasturlari, onlayn seminarlar va konferensiyalar o'quvchilarga boshqa mamlakatlar bilan muloqot qilish va turli nuqtai nazarlarni o'rganish imkonini beradi. Bu, o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi va ularni global ijtimoiy mas'uliyatli shaxslar sifatida shakllantiradi.

8. Ta'lim tizimining barqaror rivojlanishi

Xalqaro tadqiqotlar o'quvchilarning ta'lim sifatini yaxshilashga qaratilgan uzoq muddatli strategiyalarni ishlab chiqishda yordam beradi. **Sustainable Development Goals (SDGs)**- Barqaror rivojlanish maqsadlari asosida ta'lim tizimini rivojlantirish, ta'lim jarayonida ekologik va ijtimoiy mas'uliyatni hisobga olishga qaratilgan yondashuvlarni qo'llashni talab qiladi. Bu, o'quvchilarga nafaqat ilmiy bilimlar, balki ijtimoiy va ekologik mas'uliyatni ham o'rgatishga yordam beradi.

Xalqaro tadqiqotlarning o'quvchi ta'lim sifatiga ta'siri quyidagi kutilgan natijalarga olib keladi:

1. Ta'lim sifatining oshishi: O'quvchilar bilim va ko'nikmalarda yuqori natijalarga erishadilar.

2. Innovatsion pedagogik usullarni joriy etish: O'qitish metodologiyasi zamonaviy va interaktiv bo'ladi.
3. O'quvchilarning tanqidiy fikrlash va ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish: O'quvchilar muammolarni hal qilishda ijodiy va analitik yondashuvlarni o'zlashtiradilar.

Shu tarzda, xalqaro tadqiqotlar o'quvchi ta'lim sifatini yaxshilashda va ta'lim tizimini global miqyosda samarali qilishda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. G Sayfullaev, L Alimova, U Ollokova. Formation of environmental knowledge in pupils of second class in the lessons the world around us. Bridge to science: research works, 206-208.
2. ГМ Сайфуллаев, ЛХ Алимова, БОУ Ходиев. Формирование и развитие ихтиофауны водоемов низовьев р. Зарафшан. Вестник науки и образования, 22- 25.

PISA tadqiqotlari asosida maktablarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish

Absalomova Dildora

Qashqadaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi,
Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada PISA xalqaro tadqiqotlari asosida maktablarda o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning ahamiyati va usullari tahlil etilgan. PISA baholash tizimi o'quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning bilimlarni amaliyotda qo'llash va murakkab muammolarni hal qilish qobiliyatini ham o'lchaydi. Maqolada tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun o'quvchilarga faol o'qitish metodlari, muammoli vaziyatlar tahlili, savol-javob texnologiyalari, loyihaviy ishlar va o'zaro baholash usullarini qo'llash tavsiya etiladi. Shuningdek, PISA mezonlari asosida darslarni loyihalash va o'quvchilarning mustaqil fikrlashini qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratishning dolzarbligi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari milliy ta'lim sifatini oshirish va xalqaro standartlarga moslashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: PISA, tanqidiy fikrlash, xalqaro tadqiqotlar, o'quv jarayoni, faol o'qitish metodlari, savol-javob texnologiyasi, ta'lim sifati.

Аннотация: В данной статье анализируется важность и методы развития критического мышления у школьников на основе международных исследований PISA. Оценочная система PISA измеряет не только уровень знаний учащихся, но и их способность применять знания на практике, решать сложные задачи и принимать обоснованные решения. В статье рекомендуется использовать активные методы обучения, анализ проблемных ситуаций, методы вопросов и ответов, проектную деятельность и взаимную оценку для развития критического мышления. Также обоснована важность создания учебной среды, поддерживающей независимость мышления учащихся, в рамках проектирования уроков по стандартам PISA. Результаты исследования способствуют повышению качества национального образования и его соответствию международным стандартам.

Ключевые слова: PISA, критическое мышление, международные исследования, учебный процесс, активные методы обучения, методы вопросов и ответов, качество образования.

Abstract: *This article analyzes the importance and methods of developing critical thinking skills in students based on the PISA international assessments. The PISA evaluation system measures not only the knowledge level of students but also their ability to apply knowledge in practice, solve complex problems, and make informed decisions. The article recommends using active teaching methods, problem-based analysis, question-and-answer techniques, project work, and peer assessment to develop critical thinking. It also justifies the importance of creating a learning environment that supports independent thinking of students within the framework of lesson planning according to PISA standards. The findings of the study contribute to enhancing the quality of national education and aligning it with international standards.*

Keywords: *PISA, critical thinking, international assessments, educational process, active teaching methods, question-and-answer techniques, education quality*

Hozirgi ta'lim tizimida talab etilayotgan yangi ko'nikmalarni o'rganish va rivojlantirish ta'lim metodologiyasining asosiy yo'nalishiga aylangan. XXI asrda o'quvchilarda faqat akademik bilimlarni olish emas, balki ularni amaliyotda qo'llay olish, tahlil qilish va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish zarur. O'z navbatida, bunday ko'nikmalarni shakllantirishda innovatsion ta'lim metodlari va xalqaro baholash tizimlarining roli juda katta. PISA (Programme for International Student Assessment) tadqiqotlari dunyo miqyosida ta'limning samaradorligini o'lchovchi eng nufuzli dastur hisoblanadi. PISA dasturi nafaqat o'quvchilarning akademik bilimlarini, balki ularning fikrlash, muammolarni hal qilish va amaliy bilimlarni qo'llash qobiliyatlarini ham baholaydi. Ushbu maqolada, aynan PISA tadqiqotlari asosida, maktablarda o'quvchilarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning usullari va metodlari tahlil etiladi.

PISA Tadqiqotlari va Tanqidiy Fikrlash. PISA dasturi 15 yoshli o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholashni maqsad qilgan bo'lib, uning asosiy yo'nalishlari o'qish savodxonligi, matematika va tabiiy fanlar hisoblanadi. Biroq, PISA natijalari faqatgina ushbu fanlar bo'yicha bilimlarni emas, balki o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, tahlil qilish, mustaqil qaror qabul qilish va muammolarni hal qilish qobiliyatini ham o'lchaydi. PISA baholash tizimi o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, bu jarayon o'quvchilarning kengroq dunyoqarashini, o'z-o'zini tahlil qilish va anglashni rag'batlantiradi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda PISA dasturi o'quvchilarga amaliy masalalar orqali fikrlash va tahlil qilish imkoniyatini taqdim etadi.

Maktablarda Tanqidiy Fikrlashni Rivojlantirishning Metodlari

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning eng samarali yo'llaridan biri - bu o'quvchilarga amaliy tajriba berish va ularga murakkab, real hayotiy masalalarni echishda yordam berishdir. PISA tadqiqotlari, shuningdek, ta'limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun faqat axborotlarni o'qish va yodlashni emas, balki ularga tahlil qilish, baholash va mulohaza qilishni o'rgatishni ta'kidlaydi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning bir qancha asosiy metodikalariga e'tibor qaratish zarur.

1. **Muammoli vaziyatlar tahlili:** Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun o'quvchilarga turli real muammolarni echish imkoniyatini berish zarur. Bu metod, o'quvchilarni kompleks

vaziyatlarni tahlil qilishga, qarorlar qabul qilishda asosli fikrlar ishlab chiqishga o'rgatadi.

O'quvchilarga muammolarni echishda mantiqiy tahlil qilish va ularni amaliyotga tatbiq etish uchun ko'plab interaktiv mashqlar taqdim etish muhimdir.

2. **Savol-javob texnologiyasi:** O'quvchilarga ochiq savollar berish va ular orqali fikrlashga undash tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Savollar o'quvchilarga o'z fikrlarini dalillashga, tahlil qilishga va turli fikrlarni solishtirishga yordam beradi. Shu bilan birga, savol-javob texnologiyasi o'quvchilarning muloqot ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

3. **Loyihaviy faoliyat:** O'quvchilarni loyiha asosida ishlashga jalb qilish, ularni mustaqil ravishda ma'lumot yig'ish, tahlil qilish va taqdimot qilishga undaydi. Loyihaviy ta'lim usuli, o'quvchilarning mustaqil fikr yuritish va muammolarni echishda ijodkorliklarini namoyon etish imkoniyatini yaratadi.

4. **O'zaro baholash:** O'quvchilar o'zaro faoliyatda bo'lishi va tengdoshlarining ishlari haqida fikr bildirish orqali tanqidiy fikrlashlarini rivojlantiradi. Bu metod o'quvchilarga o'z bilim va ko'nikmalarini baholash va yaxshilash imkoniyatini beradi.

PISA tadqiqotlari asosida maktablarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, ta'lim tizimining global raqobatbardoshligini oshirishga va o'quvchilarning hayotdagi muvaffaqiyatlariga ta'sir ko'rsatadi. Tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish, ularni o'qish, yozish va boshqa fanlar bilan bog'lash orqali yanada rivojlantirish mumkin. Shu sababli, maktablar va o'qituvchilar PISA dasturi mezonlari asosida o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim metodlarini kengaytirishi zarur. Bunday yondashuvlar o'quvchilarning amaliy bilimlarini yaxshilash, ularni tezkor o'zgarayotgan dunyoga tayyorlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. OECD. *PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do*. Paris: OECD Publishing, 2019.
2. Обухова, Л. Ф. *Психология развития: теория и практика формирования критического мышления у школьников*. — М.: Владос, 2015.
3. Халиков, Х. Н. *Танқидий фикрлаш asoslari va uni rivojlantirish metodlari*. — Тошкент: Fan, 2018.
4. Селевко, Г. К. *Современные образовательные технологии*. — М.: Народное образование, 2006.
5. Дуйшеева, Н. Б. *Формирование критического мышления учащихся в процессе обучения*. — Бишкек: Илим, 2017.
6. Туганбаева, Г. *PISA tadqiqotlari va o'quvchilarning funktsional savodxonligini rivojlantirish*. // Ta'lim va rivojlanish, 2022, №2.

TIL O'RGATISHDA O'QUVCHILAR QIZIQISHINI OSHIRISH USULLARI

Annotatsiya: Zamonaviy davrda ingliz tilining global muhimligi oshib bormoqda. Bolalar uchun ingliz tilini o'rganish nafaqat til o'rganish, balki ularning fikrlash, muloqot qilish va madaniy tajriba orttirishida ham katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada bolalarga Ingliz tilini o'qitishning samarali usullarini ko'rib chiqamiz.

Kalit so'zlar: muloqot, kontekst, visual, interaktiv, yondashuv, fikrlash, ijodiy ish, madaniyatlararo tajriba.

Аннотация: в современную эпоху английский язык приобретает все большее значение во всем мире. Изучение английского языка для детей имеет большое значение не только для изучения языка, но и для их мышления, общения и приобретения культурного опыта. В этой статье мы рассмотрим эффективные способы обучения английскому языку у детей.

Ключевые слова: диалог, контекст, визуальный, интерактивный, подход, мышление, творческая работа, межкультурный опыт.

Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifat bosqichiga ko'tarish, unga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish hamda ta'lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Xorijiy til ta'limiga innovatsion pedagogik texnologiyalarning tadbiqu- shaxsni jamiyatning talabiga ko'ra yo'naltirish, ta'limni shu talablar asosida tashkil etish ta'lim tamoyillari, metodlari aloqadorligi asosida shaxsni har tomonlama yetuk kadr qilib shakllantirish, uning qobiliyati va imkoniyatlarini to'liq namoyon etishi va rivojlantirishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratishdan iborat.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonidagi eng samarali, o'qituvchilar ko'zlagan maqsadlarga erishishning kafolatlangan o'qitish uslublari, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, erkin qaror chiqarish ko'nikmasini shakllantiradigan, ularni muammolarini yechishlari, turli vaziyatlardan qiynalmasdan chiqib ketishlari uchun zamin hozirlashga qodir o'qitish uslublaridan foydalanish yaxshi samara berishi kuzatilmoqda.

Bugun mamlakatimizda yurtboshimiz tashabbuslari bilan til o'rganishga katta e'tibor berilmoqda. Yuqoridagilarga nazar soladigan bo'lsak yurtimiz taraqqiyotida tilning nechog'lik ahamiyatli ekanligiga yana bir karra amin bo'lamiz. Uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida ingliz tili darslarida o'quvchilarga til o'rgatishda quyidagi interfaol uslublarni qo'llashni tavsiya qilish mumkin.

Bu usullar orasida o'yin texnologiyalari o'qitishning eng samarali va qiziqarli usullardan biridir.

Bolalar o'yinlar orqali o'rganish jarayonini qiziqarli va interaktiv qilib o'tkazadilar. Masalan, so'zlarni eslab qolish uchun rangli kartochkalar yordamida "Yes- No" (Ha- Yo'q), "True/False" (To'g'ri/ Noto'g'ri), "Who/What am I?", "Bingo", "Snowball" (Qorkoptok) kabi o'yinlar yordamida o'quvchilarni dars jarayoniga jalb qilib ularni qiziqishini yanada uyg'otish mumkin.

O'yin –mashq. Bu o'yin guruhda ham yoki jamoada birlikda qo'llanishi mumkin. Ya'ni har bir o'quvchining o'z bilimi va imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga imkon beradi. Bu o'yinda darsni mustahkamlash yoki o'quvchilar bilimini nazorat qilish maqsadida ham foydalanish mumkin.

Masalan: "Adashgan so'zni toping". Bir necha o'rganilgan so'zlar qo'yilib orasida bitta o'rganilmagan so'zni ham aralashtirib qo'yiladi. O'quvchilar o'rganilgan so'zlarni ongidatiklab, o'rganilmagan so'zni topib o'qituvhiga ko'rsatadilar. Bu usul o'tilgan so'zlarni mustahkamlashda qo'l keladi.

Ijodiy izlanish o'yini. Bunda o'qituvchi hikoyadagi noto'g'ri gapni toppish yoki hikoya mazmuniga mos bo'lmagan gaplarni topishni aytadi. O'quvchilar izlanadilar va bunday gapni topib, nega ortiqchaligini isbotlaydilar. Bunday o'yinlar ko'p vaqtni olmaydi, maxsus jihozlarni talab etmaydi, lekin yaxshi natija beradi.

O'yin –musobaqa. Bunda turli qatorlararo musobaqalar tashkil etilishi mumkin. Shuningdek, viktorinalar, turli konkurslar, olimpiadalar kiradi. Bunday o'yinlarni darsda va sinfdan tashqarida ham o'tkazish mumkin.

Mazmunli –rolli o'yinlar. Bu o'yin o'quvchilar darsda o'qituvchi belgilangan maqsadga muvofiq hikoyalar yoki ertaklardagi qahramonlar rolini o'ynaydilar yoki davra stoli tashkil etib rollarni bajaradilar. Masalan: muxbir, tarixchi, qishloq xo'jaligi xodimi va boshqalar. Bunday o'yinlar o'quvchilarga bilimga qiziqish uyg'otadi, ularni ijodiy izlanishga undaydi, shuningdek kasblar bilan tanishuvlarga yordam beradi.

"Bolishi mumkin emas". Bu uslubni o'tkazishda o'qituvchi ma'lum matnni o'qiydi, o'quvchilar bo'lishi mumkin bo'lmagan voqealar ifodalangan jumla yoki gapni topishlari lozim. Hazil –mutoyiba bilan o'tadigan bu usul o'quvchilardan ziyraklik, sinchkovlik va kuzatuvchanlikni talab qilishui bilan birgalikda, ulardan atrofida sodir bo'layotgan voqea- hodisalarga befarq bo'lmalikni ham talab qiladi. Undan tashqari ularning darsdan tashqari bo'lgan ilmiy adabiyotlarga va ilmiy –ommabop filmlarga qiziqishini orttiradi va hikoya tinglash ko'nikmasini shakllantirishga yordam beradi. Bu uslub bir necha marta o'tkazilgach, keyinchalik o'quvchilarda shunday kichik hikoyalar tuzishni ham kamol toptirish mumkin. O'quvchilarning interaktivligiga yo'naltirilgan darsning maqsadi esa, ularga imkon qadar ko'p faol imkoniyatlarga ega bo'lish, chet tilida erkin muloqot qilishga qo'yib berishdan iboratdir.

Vizual materiallardan foydalanish o'qitish jarayonini yengillashtirishda yordam beradi. Rasm, video va interaktiv ilovalar bolalarni diqqatini jalb qilib, ingliz tilini o'rganishni yanada qiziqarli

qiladi. Bunday materiallar yordamida bolalar tilni tezda tushinib o'zlashtiradilar. Oddiy so'zlar va iboralarni o'rgatish jarayoni ham juda muhim. O'qitishning dastlabki bosqichida bolalarga oshkora, tushunarli va oddiy so'zlar taqdim etilishi kerak. O'rganilayotgan so'zlarni eslab qolish uchun kartochkalar yordamida mavzuni taqdimot qilish yoki ularni takrorlashda foydalanish mumkin, shuningdek o'rgangan so'zlarni ro'yhatga olish yoki ularni turli kategoriyalarga ajratish o'yinlari yordamida bilimlarini oshirishlari mumkin. Bu ularga o'rganayotgan tillaridan qo'rqmasliklariga va ishtiyoq bilan yangi tushunchalar o'rganishga yordam beradi.

Inglizcha qo'shiqlar va musiqalar ham bolalarning til o'rganishida muhim ahamiyatga ega. Qo'shiqlar orqali talaffuz va so'z boyligini oshirish mumkin. Bolalar hayotida sevgi va quvonch olib keladigan qo'shiqlar yordamida Ingliz tilining asosiy jihatlari o'rganiladi. Hikoyalar va bolalar kitoblari yumshoq bir yondashuv bilan til o'rganishni qo'llab-quvvatlaydi. Oddiy hikoyalar bilan tanishtirish va bolalarga o'qitish ularning qobiliyatlarini rivijlantiradi, shuningdek, so'zlarni va iboralarni kontekstda o'zlashtirishga yordam beradi.

Bolalar bilan muloqot qilish juda muhimdir. Ingliz tilida muloqot qilish bolalarga o'z fikrlarini ifoda etishda, tilni amalda qo'llashda va o'rganish jarayonida o'z-o'zidan o'zlashtirishga yordam beradi. Ushbu jarayonda kattalar sabrli bo'lishlari va doimiy qo'llab-quvvatlashlari kerak.

Kuni kecha Qashqadaryo viloyat hokimligi Yoshlar Ishlari agentligi hamda "IQROKIDS" markazi hamkorligida Ingliz tili, Matematika fanlaridan Respublika ochiq olimpiadasi tashkil qilindi. Qarshi shahar 41- umum ta'lim maktabi o'quvchilari ingliz tili fani bo'yicha olimpiadada ishtirok etib, faxrli o'rinlarni egalladilar. Ular bu bellashuvda chempionlikni hamda Toshkent xalqaro olimpiadasiga yo'llanmalarni qo'lga kiritib qaytdilar.

Qiziqarli faoliyatlar ingliz tilini o'qitishning yana bir samarali usuli hisoblanadi. Masalan, rasm chizish, qo'l mehnati san'atlari yoki ekspirementlar orqali ingliz tilidagi faoliyatlar bolalar o'rganayotgan tilni yanada qiziqarli qilishga yordam beradi.

Yakunida, ingliz tilini bolalarga o'qitish jarayonida ta'lim beruvchilar to'g'ri yondashuvni tanlab, sabr-toqat bilan muvaffaqiyatli natijalarga erishishlari mumkin. Bolalarning qiziqishlarini oshirish va ularni rag'batlantirish orqali ingliz tilini o'rganish jarayoni yanada samarali bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ishmuhamedov R. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. Toshkent, "Nizomiy nashriyoti". 2005.
2. Kudratov O., Muhiddinov N., Mamayokubova Sh. Boshlang'ich sinflarda ingliz tili o'qitishning innovatsion usullari. 2022.
3. Matmuratova Z., Chet tillarni o'rgatish samaradorligini oshirish usullari.

Молодой ученый. — 2017. — № 24 (158). — С. Т.2. 37-38. — URL:

<https://moluch.ru/archive/158/44684/>

**FIZIKA FANI O'QUV JARAYONINI RAQAMLI TA'LIM
TEKNOLOGIYALARI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK
JIHATLARI**

Soyibnazarov Abbasjon Ikromjonovich

Farg'ona viloyati PMM o'qituvchisi soyibnazarov115@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida fizika fani o'quv jarayonida raqamli ta'lim texnologiyalarini qo'llashning pedagogik jihatlari yoritilgan.

Tayanch so'zlar: loyihalash, loyihaviy fikrlash, axborot va raqamli texnologiyalar, virtual laboratoriya va video kursatma, ovoz, animatsiya, simulyatsiya.

**Педагогические аспекты совершенствования образовательного процесса по физике на
основе цифровых образовательных технологий**

Аннотация: В данной статье освещаются педагогические аспекты применения цифровых образовательных технологий в процессе обучения физике в общеобразовательных школах.

Ключевые слова: проектирование, проектное мышление, информационные и цифровые технологии, виртуальная лаборатория и видеокурс, звук, анимация, моделирование.

Zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli shaxs o'z faoliyatini loyihalash sifatida tashkil eta oladigan shaxs hisoblanadi: Ular uzoq muddatli va qisqa muddatli istiqbollarni aniqlash, zarur resurslarni topish va jalb qilish, harakatlar rejasini belgilash va ularni amalga oshirish, maqsadlarga erishilganligini baholash e'tiborga olinadi. Dunyoning iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarida o'tkazilgan ijtimoiy tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, zamonaviy siyosiy rahbarlar, yirik ishbilarmonlar, san'at va sport sohasidagi innovatorlarining aksariyati loyihaviy fikrlash turiga ega insonlar hisoblanadi.

Hozir kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilar faoliyatining maxsus turi-loyihalash yordamida fikrlashni rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlar mavjud.

Hozirgi vaqtda ko'pgina ta'lim muassasalarida IT markazlar faoliyati yo'lga qo'yilishi ta'lim sohasini texnik qo'llab-quvvatlash sezilarli darajada o'zgarmoqda. Kuchli kompyuterlar, ulkan ishlash va xotira resurslariga ega mobil raqamli qurilmalar, moslashtirilgan dasturiy paketlar, tarmok texnologiyalari va mos taqdimot uskunalarining paydo bo'lishi-ta'lim muassasasi, uning talablari, professor-o'qituvchilar hayotining butun tabiatini sifat jihatidan va texnologik jihatdan o'zgartiradi.

Bularning barchasi amaliy ta'lim, kompyuter, raqamli texnologiyalarda aks etadi, ularning assortimenti kompyuter ma'lumotlar bazasini takomillashtirish va qo'llash hisobiga sezilarli darajada kengayadi.

Hozirgi bosqichda umumiy o'rta ta'lim maktabining ta'lim maydoni tez sur'atlar bilan o'zgartirilmoqda, bu o'quv jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish bilan bog'liq. Ular o'quv dasturlarini amalga oshirishning yangi texnologik va didaktik imkoniyatlarini ochib beradi, bu

pedagogik jarayonni diversifikatsiya qilish va takomillashtirishga, uni ta'lim, kasbiy va ijtimoiy muhitning o'zgaruvchan sharoitlariga moslashuvchan qilishga imkon beradi.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarning asosini tashkil etuvchi texnik va dasturiy vositalar doimiy ravishda murakkablashib bormoqda, yangi ma'lumotlar formatlari paydo bo'lmokda, shuning uchun ulardan o'quv jarayonida foydalanish o'quvchilar va o'qituvchilarning dasturiy ilovalar haqidagi bilimlarini kengaytirishni, shuningdek, ular bilan ishlash ko'nikmalarini oshirishni talab qiladi. Shu munosabat bilan tadqiqotning maqsadi o'quv muhitida o'quvchilarning fizika ta'limida zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini aniqlash belgilab olindi.

Ta'lim usullarining innovatsionligi o'quv ma'lumotlarining yangi manbalari paydo bo'lishi tufayli o'qitish usullarining kengayishi bilan belgilanadi. Raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish fizikani o'rganishning yangi usullarini ochib beradi, ular fizik hodisalarni grafik tasvirlash qobiliyati bilan bog'liq bo'lib, ularni an'anaviy eksperimental o'rganishda mumkin bo'lmagan miqdor parametrlarining keng diapazonida o'rganish mumkin. Bularning barchasi fizikani tezroq tushunishga, uni chuqur o'zlashtirishga yordam berishi kerak. Raqamli ta'lim texnologiyalari, xususan Flash texnologiyalari fizikani o'rganishni yanada qiziqarli qilish, o'quvchilarga mexanik harakatni real modellashtirish uchun fizik qonunlarni qo'llash imkoniyatini ko'rsatish imkonini beradi. Bu fizikaning o'ziga xos jozibadorligini yaratadi, o'quvchilarni ushbu qiyin fanni o'zlashtirish istagini uyg'otadi. Olib borilgan tadqiqotlar natijasida maktab kursining 9-sinf fizikadan 50 dan ortiq multimediali, animatsion, ma'lumotlar bazasi va hisoblashga oid fizik jarayonlarni modellari yaratildi.

Tahlil va natijalar. Shuni ta'kidlash kerakki, fizikadan an'anaviy laboratoriya ishlari elektron nashrda vizual ma'lumotlarni qayta ishlash vizual ma'lumotlarni qayta ishlashning an'anaviy tushunchasidan biroz farq qiladi. Biroq, ob'ektlarni taqdim etish texnikasi, ob'ektlarni animatsiya qilish, kompyuter grafikasi, ranglarni qo'llash, multimedia konteyner, fizik aniqlik, mexanik masshtablash - barchasi elektron nashrni yaratishda ishtirok etishi mumkin.

Taklif etilayotgan elektron laboratoriya ishlab chiqarilgan mahsulot elektron stend (gazlarni issiqlikda kengayish hodisasi), shuningdek uning ishiga hamroh bo'lgan nazariy qism, ishni bajarish tartibi, o'rganilgan material bo'yicha bilimlarni sinovdan o'tkazish, masalan, «gazlarni issiqlikda kengayishida gaz molekulalarining kinetik energiyasi». Elektron manbada gazning absolyut temperaturasi va molekulalarning o'rtacha kinetik energiyasi, ularning elementlari va boshqalar haqida vizual ma'lumotlar yaratiladi. Algoritmga muvofiq ularning ishlashi animatsiyasi ishning nazariy qismida va tartibida yozilgan.

Umumiy urta ta'lim maktabining 9-sinf fizika kursida izojarayonlar bo'yicha mavzu keltirilgan bo'lib, unda o'zgarmas massali gaz bir holatdan boshqa holatga o'tganda uchta (temperatura, bosim,

hajm) parametrdan biri o'zgaras bo'lib, qolgan ikkitasi o'zgarishi mumkinligi keltirilgan. Izojarayonlar uch xil holatda bo'ladi: izotermik, izobarik va izoxorik.

Gaz temperaturasini o'zgartirmay saqlab turishi uchun gaz solingan idish termostat deb ataluvchi maxsus idish ichiga joylashtiriladi. Aks holda siqilgan gaz siqilganda yoki kengayganda uning temperaturasi o'zgaradi.

O'quv jarayonida mazkur mavzuni o'quvchilarga tushuntirishdan oldin o'quv faoliyatni loyihalashtirish lozim. Buning afzalligi mazkur maqolaning kirish qismida keltirib o'tdik. O'quv faoliyatni loyihalashtirib, har bir fizik jarayonni o'quvchiga qanday yetkazish, tushuntirish va mustaqil bajarib ko'rish uchun vaqt menejmentini taqsimlash lozim.

Xulosa va takliflar.

Mazkur keltirilgan tadqiqotda raqamli texnologiyalar muhitida yaratilgan elektron manbalarni o'quv jarayoniga tavsiya etish birga biz ba'zi xulosalar chiqaramiz:

- laboratoriya ishi reproduktiv jarayon uchun emas, balki axborot va vizual idrok etish uchun tasviriy asl nusxa sifatida yaratilgan;

- multimedia mahsuloti intizom materialini taqdim etishda o'quvchi fizik ob'ektda qurish imkoniga ega bo'lmagan texnik jarayonlarning ayrim jihatlarini tasavvur qilishga imkon beradi (masalan, yorug'lik oqimlarining bir-birining ustiga chiqishi, qurilmalarning ishlash ketma-ketligi, diodlarning yoqilgan/o'chirilgan holati va boshqalar);

- elektron manbada ma'lum bir intellektual darajaga ega, chunki u o'quvchining harakatlarini tahlil qiladigan va yetarli darajada javob beradigan kompyuter muhitini ta'minlaydi;

- o'rganilayotgan ob'ektni vizualizatsiya qilish materialni o'quvchi xotirasida mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yuldoshev I.A. Multimedia dasturlari asosida o'quvchilarning fizik bilimlari oshirish metodikasi / I. A. Yuldoshev, I. D. Razzokov // Zamonaviy ta'lim. -2021. - No. 7(104). - P. 35-41. - EDN ZBGXUN.

2. Deryagin A.V. Sifrovye texnologii v uchebnom fizicheskom eksperimente: monografiya / A.V. Deryagin. - Kazan: Izd-vo Kazan. un-ta, 2019. - 154 s.

3. Vologina I.I. Sovremennye pedagogicheskie texnologii obucheniya fizike v sredney shkole // Prioritetnye nauchnye napravleniya: ot teorii k praktike. 2014. №9. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-pedagogicheskie-tehnologii-obucheniya-fizike-v-sredney-shkole> (data obrasheniya: 21.08.2023).

4. Mirzayeva G. The role of digital educational technologies in teaching physics // SAI. 2023. №B4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-role-of-digital-educational-technologies-in-teaching-physics> (data obrasheniya: 22.08.2023).

5. Kocakaya, S., Karakoyun, F., & Kotluk, N. (2016). Pre-service Physics Teachers Views on Designing and Developing Physics Digital Stories. Digital Education Review, 106-122.

MAKTABLARDA PISA VA TIMSS DASTURLARINI JORIY ETISH: IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR

Sultonova Lobar

Qashqadaryo viloyat PMM

“Tillarni o’qitish metodikasi” kafedrası o’qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim tizimida xalqaro baholash dasturlari — PISA va TIMSS’ni maktablar darajasida joriy etish zarurati asoslab berilgan. PISA va TIMSS dasturlarining ta’lim sifatini aniqlashdagi roli, ularning milliy o’quv tizimiga ta’siri, imkoniyatlari va joriy etish jarayonida uchraydigan asosiy muammolar tahlil qilingan. Shuningdek, xalqaro tadqiqotlarning metodologiyasi asosida ta’lim mazmunini yangilash va o’quvchilarning amaliy bilimlarini rivojlantirish imkoniyatlari ko’rib chiqiladi. Maqola yakunida mavjud muammolarni bartaraf etish bo’yicha amaliy tavsiyalar va istiqbolli yo’nalishlar taklif etiladi. Tadqiqot natijalari milliy ta’lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish jarayoniga ilmiy asos yaratadi.

Kalit so’zlar: PISA, TIMSS, xalqaro tadqiqotlar, ta’lim sifati, baholash tizimi, innovatsion metodika, raqobatbardoshlik.

Аннотация: В данной статье обоснована необходимость внедрения международных оценочных программ — PISA и TIMSS — на уровне школьного образования в условиях современной образовательной системы. Проанализирована роль программ PISA и TIMSS в определении качества образования, их влияние на национальную систему образования, а также возможности и основные проблемы, возникающие в процессе их внедрения. Кроме того, рассматриваются перспективы обновления содержания образования и развития практических навыков учащихся на основе методологии международных исследований. В заключении статьи предложены практические рекомендации и перспективные направления для устранения существующих проблем. Результаты исследования служат научной основой для процесса адаптации национальной системы образования к международным стандартам.

Ключевые слова: PISA, TIMSS, международные исследования, качество образования, система оценки, инновационная методика, конкурентоспособность.

Annotation: This article substantiates the necessity of implementing international assessment programs — PISA and TIMSS — at the school level within the framework of the modern educational system. The role of PISA and TIMSS programs in determining the quality of education, their impact on the national education system, as well as the opportunities and major challenges encountered during their implementation, are analyzed. Furthermore, the article explores the prospects for updating the educational content and developing students' practical skills based on the methodology of international studies. In the conclusion, practical recommendations and promising directions for

addressing the existing challenges are proposed. The results of the study serve as a scientific foundation for the process of aligning the national education system with international standards.

Keywords: PISA, TIMSS, international research, quality of education, assessment system, innovative methodology, competitiveness.

Bugungi globallashuv sharoitida ta'lim tizimining samaradorligini baholash va takomillashtirish xalqaro mezonlarga asoslangan holda amalga oshirilmoqda. Xalqaro baholash dasturlari — PISA (Programme for International Student Assessment) va TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) — o'quvchilarning o'zlashtirgan bilimlarini amaliy qo'llash qobiliyatini aniqlashga qaratilgan. Ushbu dasturlar maktablarda nafaqat o'quvchilarning natijalarini baholash, balki ta'lim mazmuni va metodikasini takomillashtirish uchun ham zarur vosita sifatida xizmat qilmoqda. Mazkur maqolada PISA va TIMSS dasturlarini maktablarimizda joriy etish imkoniyatlari va bu jarayonda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar tahlil qilinadi.

PISA va TIMSS dasturlarining mohiyati va ularning ta'limdagi o'rni.

PISA dasturi 15 yoshli o'quvchilarning o'qish savodxonligi, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha amaliy ko'nikmalarini baholaydi. U har uch yilda bir marta tashkil etiladi va o'quvchilarning bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini o'lchashga qaratilgan.

TIMSS dasturi esa 4- va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo'yicha akademik bilimlarini baholaydi. Bu dastur orqali ta'lim tizimlarining xalqaro darajadagi raqobatbardoshligi aniqlanadi va natijalar asosida ta'lim siyosati uchun zarur tavsiyalar ishlab chiqiladi.

PISA va TIMSS dasturlarini maktab ta'lim tizimiga tatbiq etish quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

Ta'lim sifati monitoringi: Xalqaro baholash natijalari ta'lim sifatini ob'ektiv ravishda tahlil qilish va samaradorlikni oshirish imkonini beradi.

Innovatsion metodikalarni rivojlantirish: O'quvchilarning tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish va axborotni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Dasturlarni yangilash: Maktab o'quv dasturlari xalqaro talab va standartlarga moslashtiriladi.

O'qituvchilar malakasini oshirish: O'qituvchilarning yangi baholash uslublarini o'zlashtirishlari rag'batlantiriladi.

Xalqaro tajriba almashuvi: Ta'lim jarayoniga xalqaro ilg'or amaliyotlar joriy etiladi.

PISA va TIMSS dasturlarini joriy etishda uchraydigan muammolar haqida kengroq tahlil qilish kerak bo'lsa, quyidagi asosiy muammolarni ko'rsatish mumkin:

O'qituvchilarning tayyorgarlik darajasi

PISA va TIMSS kabi xalqaro baholash dasturlari aniq metodologik yondashuvlarni talab qiladi. Ko'plab o'qituvchilar xalqaro baholash talablariga mos metodikalarni yetarli darajada bilmaydilar.

O'qituvchilarni ushbu baholash tizimlariga tayyorlash uchun maxsus malaka oshirish dasturlarini ishlab chiqish zarur. Bu jarayon o'qituvchilarni yangi o'quv metodikalariga moslashtirishni talab qiladi.

O'quv dasturlarining mos kelmasligi.

Mavjud milliy o'quv dasturlari ko'pincha PISA va TIMSS mezonlariga to'liq mos kelmaydi. Masalan, ba'zi mamlakatlarda matematika yoki tabiiy fanlar o'qitilishidagi metodikalar xalqaro baholash talablariga to'liq javob bermaydi. Bu holatni tuzatish uchun o'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish, yangi mavzular va ko'nikmalarni kiritish zarur.

Moliyaviy va texnik resurslar yetishmovchiligi.

Xalqaro baholash tizimlarini joriy etish uchun zarur bo'lgan resurslar ko'plab mamlakatlarda yetarli emas. Zamonaviy texnologiyalar, baholash tizimlari va statistik metodlarni tatbiq etish uchun yuqori sifatli texnik ta'minot kerak. Ba'zi maktablar hali ham eski jihozlar bilan ishlashda davom etayotganligi sababli, PISA va TIMSS'ni muvaffaqiyatli joriy etish qiyinlashadi.

Ijtimoiy va madaniy farqlar.

Maktablarda o'quvchilar o'rtasida ijtimoiy va madaniy farqlar mavjud. Xalqaro baholash natijalari ko'pincha o'quvchilarning oilaviy holati, madaniyati, til va geografik joylashuviga ta'sir ko'rsatadi. Bu o'zgaruvchilarni hisobga olish zarurati joriy etish jarayonini yanada murakkablashtiradi. PISA va TIMSS dasturlari ko'pincha o'quvchilarning real hayotdagi ko'nikmalarini baholasa-da, ijtimoiy-iqtisodiy omillarni e'tiborga olish kerak bo'ladi.

Xalqaro baholash tizimlariga nisbatan ota-onalar va jamiyatning yetarli darajada tushunchasi mavjud emas. Ba'zan bu tizimlar o'quvchilarga qo'shimcha yuk bo'lib qoladi va ularning o'zlashtirishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, jamiyatda xalqaro baholashning ahamiyati va foydalari haqida etarli axborot yetishmasligi mavjud.

Milliy siyosat va yondashuvning qarama-qarshiligi

PISA va TIMSS dasturlarini joriy etish milliy ta'lim siyosatiga qarshi turishi mumkin. Ba'zi davlatlar uchun xalqaro baholash tizimlarining natijalari siyosiy yoki iqtisodiy manfaatlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Shu sababli, PISA va TIMSS'ni muvaffaqiyatli joriy etish uchun milliy siyosatni xalqaro talablar bilan muvofiqlashtirish zarur.

O'quvchilarning baholashga nisbatan psixologik reaksiya

Ba'zi o'quvchilar uchun xalqaro baholashlarda qatnashish stress va xavotirni keltirib chiqarishi mumkin. Ular uchun bu baholashlar ta'lim jarayonining muhim qismlaridan biri sifatida ko'rilsa-da, ular natijalariga tayyorlanish jarayonida psixologik bosimni his qilishlari mumkin. Shuningdek, xalqaro baholashlarga faqat yuqori natijalar ko'rsatgan o'quvchilar e'tibor qaratilishi, boshqa o'quvchilarning motivatsiyasini pasaytirishi mumkin.

Xalqaro baholashlar natijalariga ta'sir etuvchi tashqi omillar

PISA va TIMSS dasturlari o'quvchilarning bilim darajasi va ko'nikmalarini o'lchashda tashqi omillarni hisobga olmasligi mumkin. Masalan, mamlakatdagi siyosiy yoki iqtisodiy vaziyatlar, tabiiy ofatlar yoki pandemiyalar ta'lim tizimiga ta'sir qilishi mumkin, bu esa baholash natijalariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

PISA va TIMSS dasturlarini joriy etishda ko'plab imkoniyatlar mavjud bo'lsa-da, bu jarayonda yuqoridagi muammolarni hal etish zarur. Maktablarda bu dasturlarni muvaffaqiyatli tatbiq etish uchun ta'lim tizimini global talablar bilan uyg'unlashtirish, o'qituvchilarni malaka oshirish, texnik va metodik ta'minotni yaxshilash, jamiyatda bu tizimlar haqida tushuncha yaratish lozim. Bu muammolarni bartaraf etish uchun har bir mamlakat o'zining maxsus sharoitlarini hisobga olgan holda tizimli yondashuvni tanlashi kerak.

Maktablarda PISA va TIMSS dasturlarini joriy etish orqali ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning zamonaviy dunyo talablari darajasida bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishiga erishiladi. Bu esa ta'lim tizimining xalqaro miqyosda raqobatbardoshligini ta'minlashga xizmat qiladi. Biroq bu jarayonda yuzaga keladigan muammolarni tizimli yondashuv va chuqur o'ylangan islohotlar orqali bartaraf etish talab etiladi. PISA va TIMSS dasturlari tajribasi milliy ta'lim siyosatini takomillashtirishda asosiy manba bo'lib xizmat qilishi shubhasizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. OECD. (2019). *PISA 2018 Results: Combined Executive Summaries*. OECD Publishing.
2. Mullis, I.V.S., Martin, M.O., Foy, P., & Hooper, M. (2016). *TIMSS 2015 International Results in Mathematics*. TIMSS & PIRLS International Study Center.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim sifatini baholash tizimini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. (2022).
4. Назарова, Ш.Х. (2021). "Халқаро баҳолаш дастурлари ва Ўзбекистон мактабларида уларни жорий этиш имкониятлари." *Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar*, 2(4), 112–117.

INKLYUZIV TA'LIMNING MOHIYATI VA TA'LIMDA YANGICHA PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

Xasanova Irodaxon Ikromjon qizi

Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi

Pedagogika va psixologiya, ta'lim texnologiyalari kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: *Inklyuziv ta'lim — har bir bola va o'quvchining ijtimoiy, madaniy, jismoniy va psixologik xususiyatlariga qaramay, ta'lim olish huquqiga ega bo'lishini ta'minlaydigan ta'lim tizimidir. Bu yondashuvda barcha bolalar, shu jumladan nogiron bolalar, etnik va ijtimoiy guruhlar, hamda o'ziga xos ehtiyojlarga ega o'quvchilar bir xil ta'lim muhitida birgalikda ta'lim olishadi. Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi ta'lim tizimining barcha qatlamlarini birlashtirish, shuningdek, o'quvchilarga teng imkoniyatlar yaratishdir. Yangi pedagogik yondashuvlar, o'z navbatida, inklyuziv ta'limni amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Pedagoglar, o'quvchilarni individual yondashuvlar bilan qo'llab-quvvatlab, ularning o'quv jarayonini samarali tashkil etishga harakat qilishadi. Bu*

yondashuvlar o'quvchilarning har birining individual xususiyatlarini hisobga olishni, o'qitish va o'rganish metodlarini moslashtirishni talab qiladi.

Kalit so'zlar: *Inklyuziv ta'lim, pedagogik yondashuvlar, ta'lim tizimi, individual yondashuv, differentsatsiya, ta'limdagi teng imkoniyatlar, nogiron bolalar, o'quv jarayoni, pedagogik metodlar.*

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, ayni sohada bir qator ijobiy o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasining Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-son Qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktyabrda «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida»gi 638-son qarori, bu borada amalga oshirilishi mo'ljallangan sa'y-harakatlar uchun huquqiy asos bo'ldi.[1]

Inklyuziv ta'lim — alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlagan holda beriladigan ta'lim.

Inklyuziv ta'limning maqsadi — alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun maktabda maxsus vosita va metodlarni qo'llash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda to'siqsiz moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvi hamda to'laqonli uyg'unlashuviga xizmat qiladigan sifatli umumiy o'rta ta'lim berishni ta'minlashdan iborat.[2]

Inklyuziv ta'limning vazifalari sifatida quyidagilarni aytishimiz mumkin:

Rivojlanishning turli imkoniyatlariga ega bo'lgan o'quvchilar uchun har qanday kamsitilishni istisno qiladigan, barcha bolalarga teng munosabatda bo'lishni ta'minlaydigan yagona moslashtirilgan ijtimoiy muhitni yaratish;

Jamoatchilik hamda ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar muammolariga nisbatan bag'rikenglik munosabatini shakllantirish;

Ta'lim jarayonida sog'lom bolalar bilan bir qatorda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish;

Barcha o'quvchilar uchun davlat ta'lim standartlariga muvofiq umumiy o'rta ta'lim dasturlarini o'zlashtirish uchun imkoniyat yaratish;

O'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, emotsional-irodaviy sohasi, bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy ko'nikma va salohiyatini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga maslahat yordami berish hamda ota-onalarni farzandlariga ta'lim-tarbiya berish, pedagogik texnologiyalar, ta'lim-tarbiya

metod va vositalarini qo'llash sohasida xabardorlik darajasini oshirish, ularni psixologik-pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlash.

Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari

Tenglik va adolat: Inklyuziv ta'lim har bir bolaga o'z imkoniyatlariga mos ta'lim olish imkoniyatini beradi. Bunda barcha bolalarga teng huquqlar beriladi va ular bir xil ta'lim imkoniyatlariga ega bo'lishadi. Har bir bolaning individual ehtiyojlari va qobiliyatlari hisobga olinadi.

Har xil ehtiyojlarga moslashish: Inklyuziv ta'limda bolalarning turli ehtiyojlari inobatga olinadi. Masalan, aqliy yoki jismoniy cheklovlari bo'lgan bolalar uchun maxsus yordam va qo'llab-quvvatlash beriladi, sog'lom bolalar esa ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishi uchun imkoniyatlar yaratilib, barcha bolalar birgalikda o'qiydilar.

Har bir bolaning individual rivojlanishi: Inklyuziv ta'lim individual o'qish uslublarini ishlab chiqishga asoslanadi. Bu har bir bolaning o'quv jarayonida o'z ehtiyojlariga mos ravishda o'rganishi, o'z bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishi uchun imkon yaratadi.

Yordam va qo'llab-quvvatlash tizimi: Inklyuziv ta'limni amalga oshirish uchun ta'lim muassasasida maxsus yordamchi resurslar, pedagogik qo'llab-quvvatlash va o'qituvchilarni tayyorlash zarur. O'qituvchilar va yordamchi xodimlar (psixologlar, defektologlar, logopedlar) bolalarning ehtiyojlariga moslashib, darslarda yordam berishlari kerak.

Jamiyatdagi tenglikni rivojlantirish: Inklyuziv ta'lim, faqatgina ta'lim muhitida emas, balki jamiyatda ham barcha odamlarning teng huquqli bo'lishiga hissa qo'shadi. Bunda nogironligi yoki maxsus ehtiyojlari bo'lgan bolalar jamiyatda o'z o'rnini topishi, ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etishi uchun sharoit yaratiladi. [3]

Inklyuziv ta'limning ijobiy taraflari: Sog'lom va alohida ehtiyojli bolalar o'rtasida o'zaro hurmat va hamkorlikni rivojlantiradi. Bularning barchasi jamiyatda yuksak ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantiradi. Bundan tashqari, inklyuziv ta'lim alohida ehtiyojli bolalarni jamiyatga to'liq integratsiyalashishda muhim omil bo'ladi. Bu bolalar o'z sinfdoshlari bilan birga o'qishlari, o'rganishlari va ijtimoiy muhitda faol ishtirok etishlari mumkin. Inklyuziv ta'limni tatbiq etish jamiyatda insonlarning farqliligiga hurmat va mehr-muhabbatni oshiradi. Shuningdek, bu jamiyatda nogironlik va maxsus ehtiyojlar bilan bog'liq stereotiplarni yengish imkonini beradi.[4]

Inklyuziv ta'limning asosiy yondashuvlari

Differensial o'qitish: O'qituvchi har bir talabaga o'z ehtiyojlariga mos o'quv materiallari, metod va faoliyatlarni taqdim etadi. Bu usul talabaning individual ehtiyojlariga javob beradi va o'rganish jarayonini soddalashtiradi.

Texnologiyalardan foydalanish: Texnologiya inklyuziv ta'limda muhim rol o'ynaydi. Maxsus ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun turli xil interaktiv dasturlar, ilovalar va vositalar ishlab chiqilgan.

Ko'p tarmoqli yondashuv (Multimodal learning): O'quvchilarga ma'lumotlarni bir nechta usullar bilan taqdim etish inklyuziv ta'limning bir qismi hisoblanadi.

Tashqi muhitni moslashtirish: O'quv xonalarining fiziki joylashuvi va muhitini barcha o'quvchilar uchun qulay qilish muhim.

Inkluziv dars rejasi: O'qituvchilar inklyuziv dars rejalarini ishlab chiqishda o'quvchilarning turli ehtiyojlarini inobatga oladilar.

Jamiyatning kengaygan roli: Inklyuziv ta'limda faqatgina o'qituvchilar emas, balki ota-onalar, hamjamiyat a'zolari va psixologlar ham faol ishtirok etishadi.

O'qituvchilarga tayyorlov kurslari: Inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'qituvchilarni tayyorlash va ularni maxsus ehtiyojlarga ega o'quvchilar bilan ishlashga o'rgatish juda muhim.[5]

Inklyuziv ta'limga bo'lgan yondashuv davomida pedagogik yangiliklar va metodlarni takomillashtirishga harakat qilinmoqda, bu esa ta'lim tizimini yanada qulay va barcha uchun teng imkoniyat yaratishga imkon beradi. Bu yondashuv nafaqat ta'lim tizimiga, balki jamiyatga ham katta ijtimoiy ta'sir ko'rsatadi, bu orqali hamma uchun teng imkoniyatlar yaratilib, jamiyatdagi ko'plab ijtimoiy muammolarni hal qilishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-sonli Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi prezidentining qarori, 13.10.2020 yildagi PQ-4860-son.
3. O'zbekiston Respublikasi vazirlar mahkamasining qarori, 12.10.2021 yildagi 638- son.
4. Ayupova.M.YU "Korreksion ishlar metodikasi" Ma'ruza matni. T-2001.
5. С.Л. Топтапова. «Коррекционно-логопедическая работа при нарушениях голоса». – М., 1984.

HAMKORLIKDAGI TA'LIM ORQALI BOLALARDA IJTIMOIIY KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHDA XALQARO TADQIQOTLARNI TA'LIM SIFATIDAGI SAMARALI IMKONIYATLARI

Rajabova Xurshida Hakimovna

Qashqadaryo VPMM Maktabgacha,

boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: *Hamkorliklik ta'limi - bu bola shaxsining har tomonlama rivojlantirish vositasi bo'lib, maktab ta'limda ushbu ta'lim, bolalarga o'zaro munosabatlarni, boshqalarni hurmat qilishni va muammolarni birgalikda hal qilishni o'rganishga yordam beradi. Xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish o'quvchi-yoshlarning ijodiy va tanqidiy fikrlashi, olgan bilimlarini hayotda qo'llay*

olish qobiliyatlariga baho berish va keyinchalik bu ko'nikmalarni ularda hosil qilishga yordam beradi. Bu dasturda qatnashish, testlarni o'tkazish yoki o'quvchilarni testga tayyorlash emas, bugungi kun talablariga javob beradigan, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashni nazarda tutadi.

Kalit so'zlar: *xalqaro tadqiqotlar, xalqaro baholash dasturi, ta'lim sifati, PISA, PIRLS, TIMSS, TALIS, fanlararo integratsiya. Hamkorliklik ta'limi, maktab ta'limi hamkorlik qobiliyatlari, muloqot qobiliyatlari, hamkorlikdagi faoliyat, o'zaro yordam.*

Аннотация: *Кооперативное воспитание является средством всестороннего развития личности ребенка. В школьном образовании такое образование помогает детям научиться взаимодействовать, уважать других и совместно решать проблемы. Участие в международных исследованиях помогает оценить творческое и критическое мышление студентов, их способность применять полученные знания в реальной жизни, а также развивать эти навыки. Данная программа не предполагает участия в тестах или подготовки студентов к тестированию, а скорее подготовку конкурентоспособных кадров, отвечающих современным требованиям.*

Ключевые слова: *международные исследования, международная программа оценки, качество образования, PISA, PIRLS, TIMSS, TALIS, междисциплинарная интеграция. Кооперативное образование, школьное образование, кооперативные навыки, коммуникативные навыки, кооперативная деятельность, взаимопомощь.*

Abstract: *Cooperative education is a means of comprehensive development of the child's personality, and this education in school education helps children learn to interact with each other, respect others, and solve problems together. Participation in international research helps to assess the creative and critical thinking of students, their ability to apply the knowledge they have gained in life, and subsequently develop these skills in them. Participation in this program does not involve conducting tests or preparing students for tests, but rather preparing competitive personnel who meet today's requirements.*

Keywords: *international research, international assessment program, quality of education, PISA, PIRLS, TIMSS, TALIS, interdisciplinary integration. Cooperative education, school education, cooperative skills, communication skills, cooperative activities, mutual assistance.*

So'nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarida malakali kadrlar va yetuk mutaxassislariga bo'lgan talabni yanada oshirmoqda. Bu o'z-o'zidan o'quvchilarning ta'lim-tarbiyasi har tomonlama e'tiborni kuchaytiradi.

Shunday ekan butun dunyo bo'ylab har bir sohada globallashuv va integratsiya jarayonlari o'z aksini ko'rsatmoqda. Shu qatorda ta'lim ham davlat siyosatining ustuvor sohasiga aylandi va ushbu sohada ta'limni yangicha innovatsion g'oyalar asosida rivojlantirish bo'yicha islohotlar amalga

oshirila boshlandi. Jamiyat va hayotda sodir bo'layotgan yangilanishlar ta'lim tizimiga ham yangicha innovatsion yondashuvni, ta'lim, fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiya jarayonlarini yanada tezlashtirishga zamin yaratadi, natijada yangicha innovatsiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish dolzarb masalalar qatoridan joy oldi. Ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda xorij tajribalarini o'rganish, tizimga xalqaro standartlar talablarining joriy etilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tajribalarni o'rganish, mavjud tizim bilan qiyosiy, xalqaro va xorijiy tashkilotlar bilan yaqindan hamkorlik qilish, tizimda ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro loyihalarni joriy qilish, zamon talablariga javob beradigan munosib milliy baholash tizimini takomillashtirish muhim sanaladi.

Ma'lumki, o'zgarishlar davrida ta'lim tizimi ijtimoiy jarayonlardan kelib chiqqan holda shiddat bilan rivojlanishni taqozo etadi. Ta'lim orqali jamiyatda kelajakdagi vazifalarni bajarishga qodir bo'lgan yangi avlod darsliklari asosida yangi avlod shakllantiriladi. Shuni inobatga olgan holda umumta'lim maktablari va maktabgacha ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, yosh avlodning har tomonlama puxta bilim olishi uchun zarur sharoit va imkoniyatlar yaratishga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda.

Maktab ta'limda hamkorliklik ta'limi, hamkorlikdagi faoliyat tamoyillariga asoslanadi va bolalardan muvaffaqiyatli natijaga erishishlarini ta'minlash nazarda tutiladi. Bunda o'quvchilarni "o'zaro yordam va hamkorlik", "individual mas'uliyat", "ijtimoiy munosabat", "tanqidiy fikrlash" va "mulohaza" kabi asosiy tamoyillar bolalarni o'zaro muloqotl va jamoada ishlash kabi ko'nikmalarni rivojlantirishda asosiy rol o'ynaydi.

Ta'limni xalqaro darajada rivojlantirish Uchinchi Renesans davrida O'zbekistonning ta'lim tizimi xalqaro miqyosda mustahkamlanishi va rivojlanishi uchun bir qator tashabbuslar amalga oshirildi. Xalqaro grantlar va stajirovkalar: O'zbekistonning yoshlarining dunyoning eng yaxshi universitetlarida ta'lim olish imkoniyatlarini yaratish maqsadida xalqaro grantlar tizimi ishlab chiqildi. Xalqaro ta'lim dasturlari: O'zbekistonning ta'lim muassasalari bir qator xalqaro ta'lim tashkilotlari va universitetlari bilan hamkorlikni rivojlantirdi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarga kengroq ta'lim imkoniyatlarini taqdim etadi.

Ta'lim sohasi tubdan yangilanayotgan O'zbekistonda ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarda, PISA, PIRLS, TIMSS va TALIS dasturlarida ishtirok etib, xalqaro reytinglarda yuqori o'ringa ega davlatlar tajribasini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Davlatimiz rahbarining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmonida 2030-yilga borib PISA o'quvchilarni baholash dasturi reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish bo'yicha vazifalar belgilangan.

Qanday xalqaro baholash dasturlari mavjud?

PISA – o‘quvchilarni ta’limiy yutuqlarini baholash xalqaro dasturi. PISA tadqiqotlarida O‘zbekistonning ishtiroki mamlakatda ta’lim sifati nechog‘lik darajada ekanini xalqaro miqyosda ko‘rsatadi. Bu nima uchun muhim? Avvalo, ta’limdagi o‘zgarishlarda to‘g‘ri yo‘ldan ketyapmizmi, degan savolga javob topiladi. PISA tadqiqotlarida shunday savollar beriladiki, bu qaysidir bir faktga asoslangan bo‘lmaydi. Bitta savolda bir nechta fanlar elementlari jamlangan va unda kimyo, fizika, biologiya ham bo‘lishi mumkin. Test bolalarning mustaqil hayotga nechog‘lik tayyorligini baholaydigan sinov.

PIRLS – matnni o‘qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqot. xususiyatlarni aniqlash va baholashdan iborat. PIRLS yosh o‘quvchilarning sinfda va sinfdan tashqari o‘qishining ikkita keng qamrovli maqsadiga qaratilgan. Bular badiiy tajriba orttirish hamda ma’lumot olish va ulardan foydalanish uchun o‘qishdir. Bundan tashqari, PIRLS o‘qish maqsadlarining har birida to‘rtta keng tushunish jarayonini birlashtiradi. Bular: diqqatni jamlash va aniq ko‘rsatilgan ma’lumotlarni topish, to‘g‘ridan to‘g‘ri xulosalar chiqarish, g‘oyalar va axborotni talqin qilish va uyg‘unlashtirish, kontent va matn elementlarini baholash va tanqid qilish.

PIRLS yosh o‘quvchilarning sinfda va sinfdan tashqari o‘qishining ikkita keng qamrovli maqsadiga qaratilgan. Bular badiiy tajriba orttirish hamda ma’lumot olish va ulardan foydalanish uchun o‘qishdir. Bundan tashqari, PIRLS o‘qish maqsadlarining har birida to‘rtta keng tushunish jarayonini birlashtiradi. Bular: diqqatni jamlash va aniq ko‘rsatilgan ma’lumotlarni topish, to‘g‘ridan to‘g‘ri xulosalar chiqarish, g‘oyalar va axborotni talqin qilish va uyg‘unlashtirish, kontent va matn elementlarini baholash va tanqid qilish. Oltita asosiy element ta’lim sifatiga ta’sir qilishini hisobga oladigan bo‘lsak, PIRLS tadqiqoti aynan ana shu tarkibiy elementlarni o‘z doirasida qamrab oladi:

- 1) o‘qituvchi va o‘qitish usullari.
- 2) Ta’lim mazmuni.
- 3) O‘quv muhiti.
- 4) Maktabni boshqarish.
- 5) Moliyalashtirish va tashkil etish
- 6) O‘quvchilar uchun shart-sharoitlar.

TIMSS – maktabda matematika va aniq fanlar sifatini tadqiq qiluvchi xalqaro monitoring. TIMSS – Matematika va tabiiy fanlarni o‘zlashtirish sifatini Xalqaro monitoring qilish va baholash tizimi. Bu tadqiqot o‘quvchilarning matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha boshlang‘ich maktabning 4 sinfi va tayanch maktabning 8 sinf o‘quvchilarining o‘zlashtirish darajasini dunyoning turli mamlakatlarida qiyosiy o‘rganishni maqsad qilib qo‘ygan va olingan natijalarga muvofiq har bir mamlakatning ta’lim tizimining o‘ziga xos xususiyatlari va yutuqlarini e’tirof etadi.

TALIS – o‘qitish va o‘rganish xalqaro tadqiqoti. Maktabda pedagogik faoliyat yuritayotgan o‘qituvchilar va ta’lim muassasalari rahbarlarini ta’lim-tarbiya jarayonini tahlil etishga yo‘naltirish, ta’lim siyosatining asosiy aspektlari bo‘yicha ta’lim sifati ko‘rsatkichlarini aniqlash mezonlarini ishlab chiqish Xalqaro konsorsium, o‘qituvchilar assosiatsiyasi, mamlakatlararo hamkorlikni yo‘lga qo‘yish.

Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish O‘zbekistonga nima beradi?

- Tadqiqotlardan olingan natijalar mamlakatdagi ta’lim sifati va uning xalqaro standartlarni hisobga olgan holda egallagan o‘rni to‘g‘risida xulosalar chiqarish imkonini beradi.

- Milliy ta’lim tizimini isloh qilish, ta’lim mazmunini, pedagog kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish dasturlarini takomillashtirish hamda mutaxassislar tomonidan darsliklarning yangi avlodini yaratishga zamin bo‘ladi.

- Xalqaro tadqiqotlar ta’lim sohasidagi milliy tadqiqotlarni sifatli o‘tkazishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

- Xalqaro standartlar darajasida yuqori iqtisodiy samaraga asoslangan milliy baholash tizimini yaratish imkonini beradi.

- O‘zbekistonda turli tashkilotlarning yetakchi mutaxassislarni jalb qilgan holda xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish orqali mahalliy mutaxassislarning monitoring tadqiqotlarini o‘tkazish madaniyati rivojlanadi, ta’lim sifatini baholashning xalqaro standartlarga moslashuviga olib keladi.

- Milliy ta’lim sifatini baholashdagi nazorat materiallarini xalqaro tadqiqotlarda qo‘llaniladigan nazorat materiallari sifati darajasida ishlab chiqish imkonini beradi.
- O‘quvchilarning bilim darajasi miqdoriy ko‘rsatkichini adolatli aniqlash va xalqaro miqyos bilan solishtirish imkonini tug‘iladi.

- O‘quvchilarning savodxonligi hamda bilimlarini amaliyotda qo‘llash qobiliyatini rivojlantirish bo‘yicha davlat va nodavlat tashkilotlar hamda ota-onalar hamkorlikdagi faoliyatni muvofiqlashtirish amaliyoti kuchayadi.

- Umumta’lim maktablarida yaratilgan shart-sharoitlarni baholash yuzasidan miqdoriy ko‘rsatkichlar aniqlanadi. Shu o‘rinda qayd etish joizki, PISA bo‘yicha o‘quvchilar bilimiga qo‘yilgan bahoning har 50 ballga oshishi yillik yalpi ichki mahsulotning bir foizga o‘sishini ta’minlashi xalqaro tajribalarda kuzatiladi. Bir so‘z bilan aytganda, ushbu dastur mamlakatimiz yoshlari intellektual salohiyati yanada oshishiga xizmat qilishi shubhasiz.

Tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish zamonaviy dunyoda ta’lim jarayonining asosiy talabidir. Bu mahorat chegaradan tashqarida fikr yurita oladigan, tezkor harakat qila oladigan, tahlil qila oladigan, muammolarni oldindan ko‘ra oladigan va to‘g‘ri qaror qabul qila oladigan, mehnat bozorida talabga ega bo‘lgan boshqaruv kadrlarini tayyorlash uchun

zarurdir. Tanqidiy fikrlash– bu yosh mutaxassisga adaptatsiya jarayonida taklif qilingan nuqtai nazar yoki xulq-atvor modeli to'g'risida qat'iy qaror chiqarishga imkon beradigan maxsus faoliyat turi. “Tanqidiy fikrlash” - bu ma'lum bir pedagogik yondashuvning belgisi bo'lib, matnga, tanqidiy munosabat asosidagi pedagogik texnika sifatida o'rganila boshlangan. “Tanqidiy fikrlash” - yangicha qarash, bu texnologiya bilishning yangi usulini rivojlantirishni ta'minlaydi. “Tanqidiy fikrlash” texnologiyasi asosida tashkil etilgan treninglar yosh mutaxassislarni o'zlarini savol berishga undaydi va javob izlashni faollashtiradi.

Tanqidiy fikrlashning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

1. Tahlil: Tanqidiy fikrlovchilar murakkab ma'lumotlarni uning tarkibiy qismlariga bo'lishlari, munosabatlarni aniqlashlari va dalillarga asoslangan mantiqiy xulosalar chiqarishlari mumkin.

2. Baholash: Tanqidiy fikrlovchilar dalil yoki pozitsiyaning mustahkamligini aniqlash uchun ma'lumotlar, dalillar va manbalarning ishonchliligi, dolzarbligi va asoslilikini baholaydilar.

3. Xulosa: Tanqidiy fikrlovchilar asosli xulosalar chiqaradilar va izchil dalillar yoki yechimlarni shakllantirish uchun g'oyalar, tushunchalar va dalillar o'rtasida mantiqiy aloqalar o'rnatadilar.

4. Muammolarni hal qilish: Tanqidiy fikrlovchilar muammolarni aniqlash, ijodiy yechimlarni ishlab chiqish va turli kontekstlarda asosli qarorlar qabul qilish uchun o'zlarining analitik qobiliyatlari va mantiqiy fikrlashlarini qo'llaydilar. Ta'lim muassasalarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning didaktik shart-sharoitlari: Ta'lim muassasalarida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish o'qitish strategiyalari, o'quv dasturlarini ishlab chiqish va baholash amaliyotlarini o'zida mujassamlashtirgan maqsadli va tizimli yondashuvni talab qiladi.

Shuning uchun maqsadga bosqichma-bosqich erishish, e'lon qilingan g'oya va islohotlarni joriy etish lozim. Boshlang'ich sinf darsliklarida o'quvchilar mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda xalqaro tadqiqotlar, jumladan, PIRLS xalqaro baholash dasturining o'rni muhim ahamiyatga ega bo'lib, PIRLS baholash tizimiga asoslangan darslar o'quvchilarda darsga bo'lgan qiziqishlarini orttirish bilan birga, fikrlash doiralarining kengayishiga olib keladi. Sinfda va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda bunday test topshiriqlardan foydalanib ish ko'rilsa, maqsadga muvofiq bo'lardi. Boshqa tomondan, natijalarni batafsil muhokama qilish uchun jamoatchilik va professional hamjamiyatni tayyorlashimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ахмаджонова Ё.Т. (2020). PISA-таълим сифатини ошириш мезони. Аграр фан назарияси ва амалиётидаги долзарб муоммолар ва уларнинг ечимлари, 821, 824.

2. Yaxshiyeva Z.Z., Axmadjonova Y.T., & Axmadjonova U.T. (2021). Ta'lim sifatini baholash xorij tajribasi misolida o'rganilmoqda. Integration of science, education and practice. Scientific-methodical journal, 383–85.

3. Axmadjonova Y.T., Axmadjonova U.T., & Yaxshiyeva Z.Z. (2021). Ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari. Academic research in educational sciences, 2(CSPI conference 1), 1563–1567.

4. Ахмаджонова Ё.Т. (2021). PISA: “Студентов нужно научить думать, а не запоминать”. Гуманитарный трактат, (101), 12–14.

PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURIDA OTA- ONALARNING ROLI VA DUCH KELISHI MUMKIN BO'LGAN MUAMMOLARNI BARTARAF ETISH

Orziqulova Farangiz Jamol qizi

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ota-onalarning farzandlarining o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati keng tahlil qilinadi. Ota-onalar ta'lim jarayonida qanday rol o'ynashi, o'qish muhitini yaratish, o'qish faoliyatini qo'llab-quvvatlash va motivatsiyani oshirish orqali bolalarning ta'limdagi muvaffaqiyatiga qanday ta'sir ko'rsatishi haqida ma'lumotlar keltiriladi. Ushbu tadqiqotlar natijasida, ota-onalarning farzandlarining o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi roli tahlil etilib, ta'lim siyosatchilari uchun foydali tavsiyalar ishlab chiqishga imkon yaratadi. Maqola, ota-onalarning faolligini oshirish va o'qish resurslarini taqdim etishning muhimligini ta'kidlaydi, bu esa bolalarning kelgusi ta'limi va muvaffaqiyati uchun muhim kafolatdir.

Kalit so'zlar: PIRLS, tadqiqot, ota-ona, tahlil, ko'nikma, ta'limdagi muammolar.

Annotation: this article extensively analyzes the importance of parents' children in developing reading skills. Information is provided on how parents play a role in the educational process, how they influence children's success in education by creating a reading environment, supporting reading activities, and increasing motivation. As a result of these studies, the role of parents in developing their children's reading skills is analyzed to enable them to develop useful recommendations for educational policymakers. The article highlights the importance of increasing parental engagement and providing reading resources, an important guarantee for children's future education and success.

Keywords: PIRLS, research, parents, analysis, skills, problems in education.

Аннотация: в этой статье подробно анализируется важность родителей в развитии навыков чтения у своих детей. Будет представлена информация о том, как родители играют роль в образовательном процессе, как они влияют на успехи детей в обучении, создавая среду обучения, поддерживая учебную деятельность и повышая мотивацию. В результате этих исследований анализируется роль родителей в развитии навыков чтения у своих детей, что

позволяет разработать полезные рекомендации для специалистов по образовательной политике. В статье подчеркивается важность повышения вовлеченности родителей и предоставления ресурсов для чтения, что является важной гарантией будущего образования и успеха детей.

Ключевые слова: PIRLS, исследования, воспитание детей, анализ, навыки, проблемы в образовании.

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) – bu xalqaro ilmiy izlanish bo‘lib, u boshlang‘ich ta‘lim darajasidagi o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini o‘rganishga bag‘ishlangan. Ushbu tadqiqot har to‘rt yilda o‘tkaziladi va dunyoning turli mamlakatlaridan 4-sinf o‘quvchilarining o‘qish ko‘nikmalarini baholaydi.

PIRLS xalqaro tadqiqoti boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qib tushunish ko‘nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma‘lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o‘qish va o‘qitishni yaxshilashda ta‘lim sohasidagi davlat siyosatiga xizmat qilishi mumkin bo‘lgan tahlillarni taqdim etadi. Hozirgi vaqtda PIRLS ta‘rifiga ko‘ra, o‘qish savodxonligi jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma til shakllarini tushunish va ulardan foydalanish, shuningdek, matnlardan turli shakllarda ma‘no hosil qila olish qobiliyati hamdir^[1].

Tadqiqot doirasida asosiy e‘tibor tushunishni namoyon qilishdan o‘zlashtirilgan ma‘lumotlarni qanday qilib yangi loyihalar va vaziyatlarda qo‘llay olish qobiliyatlarini namoyon qilishga qaratilgan.

O‘quvchi bu jarayonning faol qatnashuvchisi bo‘lib, ma‘no yaratadi, matn ustida mushohada yuritadi va samarali o‘qish strategiyalarini ongli ravishda tanlab qo‘llaydi. Har bir matn turi odatiy shakl va qoidalarga amal qilgan holda o‘quvchiga matnni sharhlashga yordam beradi. Har qanday matn turli shaklga ega bo‘lishi mumkin. Bular an‘anaviy kitoblar, jurnallar, hujjatlar va gazetalar, shuningdek, raqamli ko‘rinishdagi yozma shakllarni ham o‘z ichiga oladi.

PIRLS tadqiqotida o‘quvchilarning dars vaqtida va maktabdan tashqari vaqtlarida o‘qishini ikki turi baholanadi:

-O‘quvchining adabiy tajribasini baholash maqsadida o‘qish;

-Ma‘lumotni o‘zlashtirish va undan foydalanish maqsadida o‘qish.

2021 yilda o‘tkazilgan oxirgi tadqiqotga ko‘ra, PIRLS natijalari bir qancha muhim jihatlarni ko‘rsatdi:

1. O‘qish ko‘nikmalari o‘sishi. Ba‘zi mamlakatlar o‘z o‘quvchilarining o‘qish savodxonligi bo‘yicha sezilarli yutuqlarga erishdi, bu esa ta‘lim sifatini yaxshilash bo‘yicha olib borilayotgan islohotlarning muvaffaqiyatini ko‘rsatadi.

2. Raqamli o‘qish. COVID-19 pandemiyasi sababli ko‘plab o‘quvchilar masofaviy ta‘limga o‘tishi bilan, raqamli o‘qish resurslariga bo‘lgan talab o‘sd. Tadqiqot, raqamli materiallardan foydalanish va o‘qish ko‘nikmalari o‘rtasidagi bog‘liqlikni ham o‘rganadi.

3. Ta'lim tizimidagi noxushliklar. Tadqiqotda ta'kidlanganidek, o'qish savodxonligidagi farqlar turli ijtimoiy-iqtisodiy omillar bilan bog'liq. Bu, o'qish imkoniyatlaridagi muammolar va ularni bartaraf etishga qaratilgan siyosatlarni ishlab chiqishni taqazo qiladi.

4. Ota-onaning roli. Ota-onalar o'z farzandlarining o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ota-onalar o'qish uchun qulay muhit yaratishlari va bolalari bilan ko'p o'qishlari o'qish savodxonligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalarning roli muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularning farzandlarining o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishda olib boradigan faoliyatlari bir qancha jihatlar bilan bog'liq:

1. O'qish muhitining yaratilishi. Ota-onalar o'z farzandlari uchun o'qish uchun mos muhit yaratishi zarur. Bu o'z ichiga qulay joy, o'qish uchun kerakli materiallar va bolalarga o'qish uchun vaqt ajratishni o'z ichiga oladi.

2. O'qish faoliyatiga qo'shilish. Ota-onalar farzandlari bilan birga o'qishlari, kitoblar o'qishlari va muhokamalar o'tkazishlari ularning o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu jarayon bolalarga o'qishdan zavq olishga va o'qish ma'lumotlarini yanada chuqurroq anglashga yordam beradi.

3. O'qish motivatsiyasini oshirish. Ota-onaning o'qishga bo'lgan munosabati bolalarining motivatsiyasiga ta'sir qiladi. Agar ota-onalar o'qishni muhim deb bilsalar va farzandlarini rag'batlantirsalar, bu bolalarning o'qish faoliyatiga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Ta'limdagi noxushliklar. Ta'lim tizimidagi noxushliklar, xususan ijtimoiy-iqtisodiy farqlar, ota-onalarning o'qish ko'nikmalariga ta'sir ko'rsatadi. Masalan, ijtimoiy-iqtisodiy holati past bo'lgan oilalarda bolalar uchun o'qish imkoniyatlari cheklangan bo'lishi mumkin, bu esa ularning o'qish yutuqlariga salbiy ta'sir qiladi.

O'qish resurslarining yetishmovchiligi. Ba'zi ota-onalar o'z farzandlariga kitoblar yoki boshqa o'qish materiallarini ta'minlashda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Ota-onalar bu resurslarni o'z vaqtida ta'minlamasalar, bu o'qish ko'nikmalarining rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. PIRLS tadqiqoti bu jihatlarni batafsil o'rganish orqali ota-onalar va ta'lim siyosatchilari uchun foydali ma'lumotlarni taqdim etadi. Ota-onalarning faolligini oshirish va o'qish resurslarini taqdim qilishga qaratilgan dasturlarni yaratish muhimdir, chunki bu bolalarning ta'limi va kelajakdagi muvaffaqiyatini qayta ko'rib chiqishga olib keladi.

Xulosa: PIRLS tadqiqoti ta'lim tizimlarini baholash va rivojlantirishda faol foydalaniladigan resurslardan biridir. Mamlakatlar o'quvchilarining o'qish savodxonligini yaxshilash uchun qo'shimcha strategiyalar ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo'lishadi. So'nggi tadqiqot natijalari ta'lim sohasidagi siyosatchilar, ta'lim beruvchilar va boshqa mutaxassislar uchun muhim ma'lumot manbai hisoblanadi. Ushbu ma'lumotlarga tayangan holda biz ota – ona roli qanchalik darajada muhimligi har bir tadqiqot natijalariga qarab, o'quvchilarga motivatsiya va ular bilan doimiy ravishda shug'ullanish

muhim ahamiyat kasb qilishi, yuzaga keladigan noxushliklardan esa maktab va turli yordamchi tashkilotlar orqali qutilish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) natijalari va hisobotlari.
2. Epstein, J.L ``school, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools``
3. Talim sohasidagi yutuqlarni baholash Xalqaro asstsiatsiyasi (IEA) PIRLS 2021 baholash qamrov doirasi . 2019. Ina V.S.Mullis va Michael O.Martin.

REPLACING EXAMS WITH PROJECT-BASED ASSESSMENT: ANALYSIS OF STUDENTS' PERFORMANCE AND EXPERIENCE

Abdirakhmonova Difuza

Kashkadarya region Pedagogical skills center

Teacher of Methodology chair for teaching languages

Annotation. *This study seeks to investigate whether project-based assignments can lead to better student performance and learning experience compared to traditional examinations. In an engineering course of soil mechanics, the traditional mid-semester and final exams were replaced by project work, which was related to a real-life site investigation. Student performance was evaluated on the basis of student marks whilst student feedback was analysed to understand student experience with project-based assignments. The results indicated that the student average mark for the projects was greater than the average mark for the exams.*

Keywords: *final exam, feedback, assignment, student learning, project-based assessment, engineering education.*

Annotatsiya. *Ushbu tadqiqot loyihaga asoslangan topshiriqlar an'anaviy imtihonlarga qaraganda o'rganuvchilarning yaxshi ishlashi va o'rganish tajribasiga olib kelishi mumkinmi yoki yo'qligini tekshirishga intiladi. Tuproq mexanikasi bo'yicha muhandislik kursida an'anaviy o'rta semestr va yakuniy imtihonlar haqiqiy hayotda saytni o'rganish bilan bog'liq bo'lgan loyiha ishi bilan almashtiriladi. Talabalarning faoliyati o'rganuvchilar baholari asosida baholandi, talabalarning fikr-mulohazalari esa loyiha asosidagi topshiriqlar bilan ishlash tajribasini tushunish uchun tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *yakuniy imtihon, fikr-mulohaza, topshiriq, talabalarni o'rganish, loyiha asosida baholash, muhandislik ta'limi.*

Аннотация. *В этом исследовании изучается, могут ли задания на основе проектов привести к лучшей успеваемости студентов и опыту обучения по сравнению с традиционными экзаменами. В инженерном курсе механики грунтов традиционные экзамены в середине семестра и выпускные экзамены были замены проектной работой, которая была связана с реальным исследованием участка. Успеваемость студентов, в то время как отзывы*

студентов анализировались для понимания опыта студентов с заданиями на основе проектов. Результаты показали, что средняя оценка студентов за проекты были выше, чем средняя оценка за экзамены.

Ключевые слова: выпускной экзамен, обратная связь, задание, обучение студентов, оценка на основе проектов, инженерное образование

Assessment is one of the most influential factors in student learning. According to, students tend to think about assessments first, and this shapes their whole approach to the course. Biggs and Tang (2007) noted that in order to better engage students in learning, assessment should be devised in a constructive manner to support the sequence of learning and to allow students to achieve all learning objectives progressively. Another important role of assessment is to provide students with feedback on their progress. This feedback is essential in student learning because it bridges the gap between the actual level of performance and the desired learning goal while giving students a better understanding of the subject.

In engineering courses, it has been common practice to use traditional high-stake exams to assess student knowledge and skills. The non-exam portion of the assessment plan typically includes low-stake assignments and laboratories, which are seen as an opportunity for students to better prepare for the final examination. However, there is a growing concern that exams may not be effective in assessing some student skills and understanding, and thus changes in engineering education towards producing graduates with practical skills and industry experience are required.

In recent years, experiential learning has become a popular method of teaching, especially in first-year courses where students can develop skills and attributes expected from an engineer. In such cases, traditional exams may be replaced with project-based work, which is perceived as a more engaging and industry-related. However, this prompts the question as to how effective, in comparison with traditional exams, such project-based assignments can be in assisting students in their learning journey. This work seeks to investigate the effect of exams and project-based assignments on student performance and learning experience, using a case study of a Soil Mechanics engineering course where both types of assessments were used over the past several years.

In 2018, the course assessment plan was revised towards project-based learning and the exams were replaced with two project-based assignments. The rationale for this major change was that more practical project-based work should motivate students to learn more because they would be able to see practical aspects of what they studied in the lectures. Project 1 replaced the mid-semester exam, while Project 2 was the replacement of the final exam. Both projects were given to students 10 days before the submission deadline. Project 1 covered the same topics as the mid-semester exam. However, unlike the exam, the project content was based on a real-life site investigation. In Project 1, students were required to perform a sequence of tasks similar to what engineers would do in their

daily practice. Each small task was related to certain theoretical aspects of the course and built progressively on each other, while all tasks together were connected in one large engineering project. Project 2 covered the same topics as the final exam, but similar to Project 1, it was designed on the basis of a real-life geotechnical investigation. In project 2, students were required to interpret and analyse this data while solving practical engineering problems.

Each project had 20 variations to minimize plagiarism, and it was allocated to students based on their student number. Although students could work on their projects together, each student was required to produce an individual report. Students were advised about plagiarism and were not allowed to copy from each other.

This paper discusses the advantages and shortcomings of the exams and project-based assignment and their effect on student performance and experience in the engineering course of Soil Mechanics. Based on the obtained results, the following conclusions can be drawn:

- Compared to the exams, the project-based assignment seems to provide students with a better learning experience, which also leads to better academic performance. The project work provides students with opportunities to learn about the practical value of the course and its relevance to their industry careers.
- Compared to the traditional exams, the better student performance for the project-based assignments may be related to a few factors, including (a) the extra time that students had to complete it, and (b) access to learning resources (which is typically not allowed during an in-person exam). However, it was also found that during and after COVID (2020–2022), the average marks for the project-based assignments significantly decreased. More research to clarify these finding is recommended.

References

1. Gibbs, G.; Simpson, C. Conditions under which assessment supports students' learning. *Learn. Teach. High. Educ.* 2005, 1, 3–31.
2. Van de Watering, G.; Gijbels, D.; Dochy, F.; Van der Rijt, J. Students' assessment preferences, perceptions of assessment and their relationships to study results. *High. Educ.* 2008, 56, 645.
3. Wiliam, D. What is assessment for learning? *Stud. Educ. Eval.* 2011, 37, 3–14.
4. Stefani, L. Planning teaching and learning: Curriculum design and development. In *Handbook for Teaching and Learning in Higher Education*; Taylor & Francis Group: Abingdon, UK, 2009; pp. 40–57.
5. Biggs, J.B.; Tang, C. Teaching according to How Students Learn. In *Teaching for Quality Learning at University*; Open University Press: Maidenhead, UK, 2007; Chapter 2; pp.

**MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'YIN BOLALAR IJTIMOYIY
HAYOTINING MUHIM VA YETAKCHI SHAKLI**

G. Usmonova

Annotasiya: *Ushbu maqolada maktabgacha ta'limda kattala yosgdagi bolalarning to'plagan tajribasini kichik yoshdagilarga singdirish jarayonida o'yinlar ta'lim metodi sifatida namoyon bo'lishi o'yin metodlariga qarab maktabgacha ta'lim vazifalaridan kelib chiqib, predmetli, syujetli- ishchan, drammalashtirilgan o'yinlardan keng foydalanishi bayon etilgan Maktabgacha ta'limda rivojlantiruvchi pedagogik o'yinlarni o'quv tarbiya jarayonida qo'llash o'ziga xos xarakterga ega bo'lishi ifodalangan.*

Kalit so'zlar: *pedagogik o'yin, faoliyat, ijobiy korreksiya, ijtimoiy, jamoaviy, interjfaol o'yin.*

Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda rivojlantiruvchi pedagogik o'yinlarni o'quv tarbiya jarayonida qo'llash quyidagi o'ziga xos xarakterga ega bo'ladi.

Pedagogik ijrochilik o'yinlarini bola uch yoshdan boshlab o'zlashtira boshlaydi. Shu yoshga kelib bola odamlar o'rtasidagi munosabatlar bilan tanisha boshlaydi, hodisalarning ichki va tashqi tomonlarini ajrata boshlaydi, o'zida ichki kechinmalarni seza boshlaydi. Ularga munosabat bildiradi.

Metodika – bu tarbiyachi mehnatining professional texnologiyasi bo'lib, tarbiyachi uni egallagan bo'lishi va bolalarga rahbarlik qilish usullarini to'xtovsiz takomillashtirib borishi kerak.

Maktabgacha va boshlang'ich yoshda bolalar o'yin faoliyatini o'zlashtira borib ijtimoiy qadrlil va ijtimoiy baholanuvchi faoliyatga tayyorlana boshlaydilar.

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimida qo'llaniladigan pedagogik o'yinlarning quyidagi turlari mavjud:

1. Bolalar kayfiyatini ko'taruvchi.
2. Hamkorlikka chorlovchi
3. Bolalarni o'zligini namoyon etishga chorlovchi.
4. Bolalarda o'ziga ishonch hissini shakllantiruvchi, jismoniy va intellektual muammolarni yo'qotishga qaratilgan.
5. Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yoshdagi bolalar xatti-harakatidagi cheklanishlarni tavsiflovchi (diagnosika).
6. Bolalar shaxsi srukturasiga ijobiy korreksiyalar beruvchi.
7. Millatlararo bag'rikenglikni shakllantiruvchi.
8. Bolalarda ijtimoiy, jamoaviy munosabatlarni shakllantiruvchi o'yinlar.

Pedagogik o'yinlarni quyidagicha tasniflash mumkin.

Faoliyat turlariga qarab: ijtimoiy intellektual, mehnat, ijtimoiy va psixologik o'yinlar.

Pedagogik jarayonlarning xarakteriga qarab: ta'lim-tarbiyaviy, rivojlantiruvchi, mahsulotli, ijodiy, psixotexnik o'yinlar.

O'yinlar metodlariga qarab: predmetli, syujetli, badiiy rolil, hodisalarni tasavvur etuvchi va drammalashtiruvchi o'yinlar.

Predmetlar asosidagi o'yinlar: matematik, ekologik, musiqali, texnikaviy, jismoniy tarbiyalovchi, iqtisodiy tejamkorlik va ishbilarmonlik, tadbirkorlikni rivojlantiruvchi o'yinlar.

O'yin vositalari bo'yicha: o'yin vositalari (koptok, piramida, kub va boshq.) bilan amalga oshiriladigan o'yinlar va o'yin vositalarisiz amalga oshiriladigan o'yinlar xontaxta ustida, xonada va dalada o'ynaladigan o'yinlar, kompyuter va televizor o'yinlari kabi texnik vositalar.

Maktabgacha ta'limda katta yoshdagi bolalarning to'plagan tajribasini kichik yoshdagilarga singdirish jarayonida o'yinlar ta'lim metodi sifatida namoyon bo'ladi. O'yin metodlariga qarab maktabgacha ta'lim vazifalaridan kelib chiqib, predmetli, syujetli-ishchan, drammalashtirilgan o'yinlardan keng foydalaniladi.

Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda rivojlantiruvchi pedagogik o'yinlarni o'quv tarbiya jarayonida qo'llash quyidagi o'ziga xos xarakterga ega bo'ladi.

Birinchidan, rivojlantiruvchi pedagogik o'yinlar maxsus topshiriqlar majmuasidan iborat bo'ladi.

Ikkinchidan, o'yin faoliyatidagi topshiriqlar rangli kublar, g'ishtchalar, kvadratlar, plastilin, karton qog'ozlar, konsruktor-mexanik majmualarida turli ornament, rasm va jimjimador predmetlar vositasida amalga oshiriladi.

Uchinchidan, topshiriqlar mustaqil bajarilishini ta'minlash maqsadida ularni osondan qiyinga tomon, aniq vaqt oralig'ida sifatli bajarilishini ta'minlash darkor.

Maktabgacha va boshlag'ich ta'limda interfaol o'yinlardan foydalanish ijobiy natijalarga olib keladi. Bu o'yinlar jarayonida bola passiv obyektidan faol subyektga aylanadi. Tarbiyachi va pedagogning asosiy vazifasi esa o'yinni tashkil etish, bolalar ijodiga sharoit yaratishdan iborat. Interfaol o'yinlar jarayonida bola mustaqil fikrini to'g'ri bayon etishga, boshqalarni tinglashga o'rganadi, boshqacha qilib aytganda interfaol o'yinlar orqali kelajakda har bir bola uchun zarur bo'lgan ijobiy sifatlar shakllantiriladi. Interfaol o'yinlarni samarali o'tkazish uchun quyidagi qoidalar e'tibor berish lozim:

1. Mashg'ulot va dars oldidan bolalar o'yin qoidalari va mazmuniniqay darajada tushunganliklarini aniqlash.
2. Bolalarning yosh xususiyatlari va bir-birlariga bo'lgan munosabatlarini hisobga olish.
3. Har bir bolaning qobiliyati va psixologik xususiyatlarini e'tiborga olish.
4. O'yin jarayonida bolalarga qiziq bo'lgan materiallardan foydalanish.
5. Diqqat va e'tiborni jalb etadigan uslublarni izlab topish.
6. Bolalarga rollarni to'g'ri taqsimlash.
7. O'yindan qanday maqsadda foydalanish mumkinligini bilish.
8. O'yinning asosiy bosqichlari haqida tasavvurga ega bo'lish va natijalarini prognoz qilish.

Pedagogik nuqtayi nazardan to'g'ri tashkil etilgan o'yin bolaning axloqiy, irodaviy xususiyatlarini shakllantirish bilan birga unda bilim olishga, atrofdagi olam sirlarini ochishga qiziqish uyg'otadi. Shuning uchun maktabgacha ta'lim muassasalarida o'yin texnologiyalaridan keng foydalanish kerak.

O'yinlar texnologiyasi tushunchasi pedagogik texnologiyaning tarkibiy qismidir. O'yin texnologiyasi an'anaviy ta'limdagi o'yin metodidan o'zining aniq maqsadi, amalga oshirish kerak bo'lgan jarayonlarning mantiqiy ketmaketligi va o'zaro bog'liqligi, oldindan belgilangan natijalarga erishish kafolati bilan farq qiladi. O'yin texnologiyasining nazariy asoslari. Bugungi kunda ta'lim tizimiga, jumladan maktabgacha ta'lim tizimiga xam yangi pedagogik texnologiyalar, interfaol usullar kirib kelmoqda. Bu texnologiyalarning mazmun mohiyatini, asosiy tamoyillarini, qonuniyatlarini, ulardan samarali foydalanish yo'llarini amaliyotchi tarbiyachi va o'qituvchilarga yetkazib berish pedagogika fani oldida turgan dolzarb muammolardan biridir.

Bolaning tasavvuri, tafakkuri hamda ijodiy layoqatini turli o'yinlar orqali shakllantirish, tashabbus, faollik va mustaqillikni rivojlantirish. Turli o'yinlar tashkil etish, o'yinlarda voqealar, hayotiy vaziyatlar, kattalar mehnatiga taqlid qilishni o'rgatish.

Mustaqil ravishda xonasini yig'ishtirishga va o'yinchoqlarini o'z joyiga terib qo'yishga odatlantirish.

Voqeaband–rolli o'yinlar. Bolaga o'yin mazmuniga mos tarzda turli xildagi rollar ijro etishni, anjomlar, qurilish materiallaridan foydalanish, o'yin uchun yetishmayotgan narsalarni (*teatr bileti uchun chipta, xarid uchun pullar*) mustaqil olish va yasashni o'rgatish.

Bolani o'yin jarayonida atrof-borliq haqidagi tasavvurlaridan, kundalik hayotdan, adabiy asar va multfilmlardan olgan taassurotlaridan ijodiy foydalanishga undash. O'yin davomida, o'z g'oyasini tengdoshlarining g'oyalariga moslashtirgan holda o'yinni kengaytirish qobiliyatini rivojlantirish; barcha o'yin ishtirokchilarining harakatlarini rejalashtirish va muhokama qilish, kelishish ko'nikmalarini shakllantirishda davom etish.

Voqeaband - rolli o'yinlar orqalibolalarga ularni qurshab turgan kishilarning kundalik hayoti, o'zaromunosabatlari, turmush kechirish yo'sinlari bilan tanishtirib boriladi. Bolalarhamisha kattalarga taqlid kilishadi, qo'g'irchog'ini erkalayotgan qizchaonasining so'zini takrorlaydi, qo'g'irchog'ini beshikka belab alla kuylaydi,mana shu birgina o'yin orqali unda oila sharoitidagi ko'nikmalar hosilbo'layotganligini kuzatishimiz mumkin. Bundan tashqari "Shifokor", "Sartaroshxona", "Do'konda", "Quruvchilar", "Tikuvchilar", "Bog'cha", "Maktab-maktab" kabi o'yinlar orqali maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar qalbida kasbga qiziqish, faollik, o'zgalar mehnatiga hurmat, ahil va inoqlilik, shirinsuhanlik kabi xislatlar o'stirib boriladi. Bolalar yoshiga mos ertaklardan, rus xalq ertagi "Sholg'om", "Bo'g'irsoq", o'zbek xalq ertagi "Zumrad va Qimmat", "Ikki echki" kabilarni sahnalashtirish, qo'shiqlarni, she'rlarni, hazillarni yod oldirish bola

xotirasini mashq qildiradi, fikrni to'plash qobiliyatini, so'z boyligini, nutq faoliyatini, estetikmadaniyatini, bolalarda ijrochilik mahoratini, o'ziga bo'lgan ishonch kabiqobiliyatlarni tarkib topishiga yordam beradi.

Hamkorlik va o'zaro yordamga asoslangan munosabatlarni shakllantirish, xayrixohlik, tengdoshlariga yordam berish, o'yinda o'rtoqlarining manfaatlari, fikrlari, xohish istaklari bilan hisoblashish kabi yaxshi odatlarni tarbiyalash, bahsli o'rinlarni xushmuomalalik bilan hal qilishga o'rgatish voqeaband-rolli o'yinlarning maqsadi hisoblanadi..

Harakatli o'yinlar. Bolani mustaqil faoliyatlarida mazmunan turlicha bo'lgan harakatli o'yinlardan foydalanishga undashdan iborat.

Harakatli o'yinlar bolalardan epchillikni, chaqqonlikni, diqqatni bir joyga jamlashni, sezgirlikni talab qiladi. Xalq o'yinlaridan "Ismingni eslab qol", "Ko'z bog'lagich", "Oq terakmi, ko'k terak", "G'ozlar", "Qushim boshi", "To'p-tosh", "Jami" o'yinlari orqali bolalarda harakat faoliyati rivojlantirilib boriladi, mustaqil faoliyati, jismoniy quvvati oshirilib, o'ziga ishonch ruhi o'stirib boriladi. Shuningdek turli o'yinchoqlar bilan o'ynash to'p, arqoncha, ot, arava, velosiped kabilar bilan o'ynaladigan o'yinlar orqali ular qalbida musobaqalashish hislari uyg'otib boriladi. Ayniqsa to'p o'yinlari bolalarning barcha tana harakatlarini rivojlanishiga katta yordam beradi, shuning uchun to'plar rangi yorqinroq, yengil, yumshoq, bolalar uchun o'ynashga qulay bo'lishi kerak.

Bolalar bilan sport xonalarida emaklash, sirpanish, tirmashib chiqish, arqon tagidan o'tish mashqlarini o'rgatish va shunga doir quyidagi: "Ona tovuq va jo'jalar", "Arqonga tegmay o'tchi", "Olishish", "Tortishmachoq" kabi o'yinlarni bolalarga o'rgatish orqali ularda ishoraga binoan harakat, jamoabilan o'ynash, qoidaga amal qilish, chamalash, diqqatni jamlash kabi hususiyatlar tarbiyalanadi.

Sahnalashtirilgan o'yinlar. Teatrlashtirilgan o'yinlar orqali bolada teatr san'atiga bo'lgan qiziqishni tarbiyalash va ijodiy qobiliyatni rivojlantirish.

Bolaga sahnalashtirish uchun ertak, she'r va qo'shiqlarni mustaqil tanlash, bo'lg'usi spektakl uchun zarur anjom va dekoratsiyalarni tayyorlash, rollarni o'zaro taqsimlash imkoni berishlozim.

Ijro etayotgan obrazini yetkaza olishida ijodiy mustaqillik, estetik did va talaffuzdagi aniqlikni rivojlantirish. Ifoda vositalaridan (*gavda holati, imo-ishora, yuz ifodasi, ohang, harakat*) foydalanishga o'rgatishda davometish.

Teatrlashtirilgan o'yinlarda teatrning turli xillari (*bibabo, barmoqlar teatri, teatr, rasmlar teatri, qo'lg'ochli teatr, qo'g'irchoq teatri*)dan keng foydalanish.

Bolaga teatr haqida, teatrga aloqador kasblar haqida, ijroning muvaffaqiyatli chiqishida foydalaniladigan qo'shimcha vositalar (*chiroq, grim, musiqa, so'z, xoreografiya, dekoratsiya v.b.*)ning o'rnini haqida tushuncha berish. Teatr madaniyati malakalarini tarbiyalashda davom etish,

teatr tomoshalari, videomateriallarni tomosha qilish orqali teatr san'ati haqidagi bilimlarini kengaytirish.

Ta'limiy o'yinlar. Bolaning ta'limiy o'yinlarga qiziqishini kengaytirish va chuqurlashtirish, uning irodasini mustahkamlaydigan, chaqqon, ziyrak va hushyor bo'lishga undaydigan o'yinlardan keng foydalanish.

Bolada turli ta'limiy o'yinlarni tashkil etish, yetakchilik rolini bajarish malakasini rivojlantiradi. Ta'limiy o'yin jarayonida tengdoshlari bilan hamkorlikda xarita va sxemalarni tanlash tartibi haqida kelishib olishga, o'z harakatlarini boshqa o'yin ishtirokchilari harakatlari bilan muvoffiqlashtirishga o'rgatadi. O'yinda topqirlik, ziyraklik, sabr-toqatlilik, do'stlik, o'zaro yordam, vazifani mustaqil va maromiga yetkazib bajarish malakasini rivojlantiradi.

Ta'limiy o'yinlar orqali bolada mustaqillik, faollik, ijodkorlik, masalaga ongli yondoshish malakasi o'stirib boriladi. O'yin ko'rgazmalilik, oddiydan murakkabga o'tish usullari orqali olib boriladi.

Foydalanigan adabiyotlar:

1. **Husanov, A.** (2019). "Maktabgacha ta'limda yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash". *Ta'lim va innovatsiya*.
2. **Ibragimova, N.** (2020). "Boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish". *Boshlang'ich ta'lim jurnali*, 1-son.
3. **Muhammadiyeva, Z.** (2021). "Ta'limda innovatsion metodikalarining rivojlanishi". *II pedagogika va metodika*.
4. **F.Qodirova, Sh. Toshpo'latova va bq** (2019) Maktabgacha ta'lim pedagogikasi.

BOSHLANG'ICH SINIF TARBIYA FANIDA O'YINLAR ASOSIDA O'QUVCHILARNING TANQIDIY, KREATIV FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Rajabova Xurshida Hakimovna

Qashqadaryo VPMM Maktabgacha,

boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarbiya darslarida qiziqarli o'yinlar orqali o'quvchilarning tanqidiy, kreativ fikrlash qobiliyatini va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini o'stirish bo'yicha ma'lumotlar berilgan. Tarbiya darslarida qo'llaniladigan turli hil metodlardan namunalar keltirilgan.

Kalit so'zlari: "5 E modeli", "4 K modeli", Breyn-ring, "Muzyorar" texnologiyasi, fikrlash qobiliyati, tanqidiy fikrlash.

Abstract: This article provides information on developing students' critical, creative thinking and independent thinking skills through interesting games in educational lessons. Examples of various methods used in educational lessons are presented.

Keywords: “5 E model”, “4 K model”, Brain-ring, “Muzyorlar” technology, thinking skills, critical thinking.

Аннотация: В данной статье представлена информация о развитии у учащихся навыков критического, творческого и независимого мышления с помощью увлекательных игр на образовательных уроках. Приведены примеры различных методов, используемых на образовательных уроках.

Ключевые слова: «модель 5 Е», «модель 4 К», Брейн-ринг, технология «Музёрлар», мыслительные навыки, критическое мышление.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimida global o’zgarishlar va innovatsion yondashuvlar joriy etilayotgan bir paytda, o’quvchilarda 21-asr ko’nikmalarini shakllantirish dolzarb vazifalardan biridir. Ushbu ko’nikmalar ichida 5 E modeli, Engage (Qiziqtirish), Explore (O’rganish), Explain (Tushuntirish), Elaborate (Kengaytirish), Evaluate (Baholash), 4K modeli (kreativlik, tanqidiy fikrlash, kommunikativlik va hamkorlik) alohida ahamiyatga ega. Ayniqsa, boshlang’ich sinf o’quvchilarining shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va ta’limga qiziqishini ta’minlashda mazkur ko’nikmalarning ta’siri katta. Shuningdek, har bir o’quvchining individuallik xususiyatlarini hisobga olgan holda kompensatsiya qobiliyatlarini rivojlantirish bu jarayonning muhim qismi hisoblanadi.

Davlatimiz ta’lim tizimi jadal sur’atlar bilan rivojlanib borayotgan davrda bolalarning aqliy rivojlanish tezligi ham o’sib bormoqda. Natijada maktab ta’limda ham o’zgarishlar amalga oshayotganligi shubhasiz. Albatta, o’quvchilarni darsga, o’qishga qiziqtirish yo’lida o’zimiz toliqib qolmasligimiz uchun avvalo, o’z kasbimizni sevishimiz, bolalarga mehr qo’yishimiz, ularni o’z farzandimizdek ko’ra olishimiz, yonib turgan ko’zlaridagi mehrni va bilimga chanqoqligini so’ndirib qo’ymasligimiz, asosiysi beg’uborliklarini saqlab qolishimiz kerak. Barcha fanlar kabi tarbiya darslarini ham turli didaktik o’yinlar va metodlar orqali tashkillashtira olishimiz kerak.

Asosiy qism. Interfaol usullarni yana boshqacha ta’riflaydigan bo’lsak interfaol ta’lim jarayonida dars o’quvchilarning o’zaro muloqotlari asosida amalga oshiriladi. Interfaol metod ta’lim jarayonida o’qituvchi va o’quvchilar o’rtasidagi faollikni oshirish orqali ularning o’zaro harakati, ta’siri ostida bilimlarni o’zlashtirishni kafoiatlash, shaxsiy sifatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu usullarni qo’llash dars sifati va samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Uning asosiy mezonlari norasmiy bahs-munozaralar o’tkazish, o’quv materialini erkin bayon etish, mustaqil o’qish, o’rganish, seminarlar o’tkazish, o’quvchilarni tashabbus ko’rsatishlariga imkoniyatlar yaratilishi, kichik guruh, katta guruh, sinf jamoasi bo’lib ishlash uchun topshiriq, vazifalar berish, yozma ishlar bajarish va boshqalardan iborat. Interfaollik, bu o’zaro ikki kishi faolligi, ya’ni, bunda o’quv-biluv jarayoni o’zaro suhbat tariqasida, dialog shaklda (kompyuter aloqasi) yoki o’qituvchi o’quvchilarning o’zaro muloqotlari asosida kechadi. Interfaollik o’zaro

faollik, harakat, ta'sirchanlik, o'quvchi-o'qituvchi, o'quvchi-o'quvchi (sub'yektsub'yekt) suhbatlarida sodir bo'ladi. Interfaol metodlarning bosh maqsadi o'q jarayoni uchun eng qulay muhit vaziyat yaratish orqali o'quvchining faol, erkin, ijodiy fikr yuritish, uni ehtiyoj, qiziqishlari, ichki imkoniyatlarini ishga solishga muhit yaratadi.

“Davra suhbatlari” metodi: “Davra suhbatlari” metodi – aylana stol atrofida berilgan muammo yoki savollar yuzasidan ta'lim oluvchilar tomonidan o'z fikr-mulohazalarini bildirish orqali olib boriladigan o'qitish metodidir

“Davra suhbatlari” metodi qo'llanilganda stol-stullarni doira shaklida joylashtirish kerak. Bu har bir ta'lim oluvchining bir-biri bilan “ko'z aloqasi”ni o'rnatib turishiga yordam beradi. Davra suhbatining og'zaki va yozma shakllari mavjuddir. Og'zaki davra suhbatida ta'lim beruvchi mavzuni boshlab beradi va ta'lim oluvchilardan ushbu savol bo'yicha o'z fikr-mulohazalarini bildirishlarini so'raydi va aylana bo'ylab har bir ta'lim oluvchi o'z fikr-mulohazalarini og'zaki bayon etadilar. So'zlayotgan ta'lim oluvchini barcha diqqat bilan tinglaydi, agar muhokama qilish lozim bo'lsa, barcha fikr-mulohazalar tinglanib bo'lingandan so'ng muhokama qilinadi. Bu esa ta'lim oluvchilarning mustaqil fikrlashiga va nutq madaniyatining rivojlanishiga yordam beradi.

Quyida “Davra suhbatlari” metodining tuzilmasi keltirilgan. “Davra suhbatlari” metodining tuzilmasi “Davra suhbatlari” metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Mashg'ulot mavzusi e'lon qilinadi.
2. Ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilarni mashg'ulotni o'tkazish tartibi bilan tanishtiradi.
3. Har bir ta'lim oluvchiga bittadan konvert va javoblar yozish uchun guruhda necha ta'lim oluvchi bo'lsa, shunchadan “Javoblar varaqalari”ni tarqatilib, har bir javobni yozish uchun ajratilgan vaqt belgilab qo'yiladi. Ta'lim oluvchi konvertga va “Javoblar varaqalari”ga o'z ismi-sharifini yozadi.
4. Ta'lim oluvchi konvert ustiga mavzu bo'yicha o'z savolini yozadi va “Javoblar varaqasi”ga o'z javobini yozib, konvert ichiga solib qo'yadi.
5. Konvertga savol yozgan ta'lim oluvchi konvertni soat yo'nalishi bo'yicha yonidagi ta'lim oluvchiga uzatadi. Suhbatni o'tkazish shartlari bilan tanishtirish: Konvertlar va “Javoblar varaqalari”ni tarqatish; Konvertlarga savollar yozish; Savollarga javob yozish; Baholash va tahlil qilish. Konvertni yonidagi o'quvchiga uzatishlarga savollar yozish.
6. Konvertni olgan ta'lim oluvchi konvert ustidagi savolga “Javoblar varaqalari”dan biriga javob yozadi va konvert ichiga solib qo'yadi hamda yonidagi ta'lim oluvchiga uzatadi.
7. Konvert davra stoli bo'ylab aylanib, yana savol yozgan ta'lim oluvchining o'ziga qaytib keladi. Savol yozgan ta'lim oluvchi konvertdagi “Javoblar varaqalari”ni baholaydi.
8. Barcha konvertlar yig'ib olinadi va tahlil qilinadi.

“Muzyorar” metodi tarbiya darsini o‘tayotganimizda qo‘llash juda ham o‘rinli bo‘ladi desak adashmagan bo‘lamiz. Tarbiya darsi o‘tilayotgan sinfda o‘quvchilar befarqligining oldini olishga dars jarayonida hosil bo‘lgan charchoqni va o‘quvchilarga ruhiy bosim bo‘lishining oldini olishga mo‘ljallangan ma‘lum bir xildagi faol faoliyat turidir. Demak, ular sinfda yuzaga kelgan “muzlash” ning oldini olish va agar bunday “Muzlash” hosil bo‘lgan bo‘lsa, uni eritib, yorib yuborish uchun ishlatilishi mumkin. Ko‘pgina o‘qituvchilar “muzyorar” larni ta‘limni boshlang‘ich bosqichidagina ishlatadilar, lekin uni xuddi shunday muvaffaqiyat bilan dars davomida, o‘quvchilar bilan yoki o‘quvchilararo muloqot ma‘lum sabablarga ko‘ra qiyinlashganda ham ishlatish mumkin. Bazi turlarga oid “muzyorar”lar o‘quvchi yoki talabalarning bir birlari bilan tanishishlariga mo‘ljallangan bo‘lib, guruhlardagi shaxslarning bir-birlariga savol berishlarini ularning o‘qish yoki ish sharoitlari haqida o‘zaro ma‘lumot olishlarini, nimani yoqtirishlari haqida mulohaza qilishlarini o‘z ichiga qamrab oladi. Buning sababi shundaki o‘quvchi yoki talabalar darslarning boshlanishida bir birlarini yaxshi bilmaydilar. Shu sababli, ular orasidagi “muzdek” aloqani qandaydir usullar bilan eritib, do‘stona aloqa o‘rnatish kerak. Hozirgi kun ona tili o‘qituvchisi bu yangi ta‘lim usull va metodlaridan qay darajada foydalanyapti? Bizningcha darslarda bu metodlardan ayrim murabbiylar unumli foydalanmayapti. Jamiyatning axborotlashuvi ta‘lim tizimida uzluksiz innovatsiyalarni talab etadi. Bugun har qanday uslub darhol eskirishi va yangi metodlar bilan boyitilishi mumkin.

“Alpinistlar” metodi. Ushbu metoddan ko‘zlangan asosiy maqsad: o‘quvchining mavzu yuzasidan qiyinchilik darajasiga ko‘ra tabaqalashtirilgan savol va topshiriqlarga javob berishi orqali tog‘ cho‘qqisiga chiqishiga yordam berish. Tog‘ cho‘qqisini zabr etish orqali o‘quvchida o‘ziga bo‘lgan ishonch va o‘z ustida ishlashga yanada ishtiyoq paydo bo‘lishiga yordam beradi. Bunda o‘qituvchi tog‘ chizmasini doskaga ilgan holda quyidan yuqoriga qarab oddiydan murakkabga tamoyili asosida mavzu yuzasidan savol va topshiriqlarni belgilab beradi. Bunda quyi qismda qiyinlik darajasi biroz soddaroq, o‘rta qismida o‘rta darajadagi savollar, tog‘ning yuqori qismida esa murakkablik darajasi qiyin bo‘lgan savollar bilan o‘quvchiga yuzlanadi. Savollarga to‘g‘ri javob berish orqali o‘quvchi keyingi bosqichga o‘tadi va tog‘ning barcha qismidagi topshiriqlarni bajargan o‘quvchi “Alpinist” maqomiga erishadi va tog‘ cho‘qqisini zabt etgan hisoblanadi.

“Breyn-ring”. Bu o‘yinda har birida 5– 6 nafardan o‘quvchi qatnashgan jamoalar soni 2 tadan 5 tagacha bo‘lishi mumkin. O‘qituvchi har bir guruhga qisqa javobli savollar beradi. Agar o‘quvchilardan biri birinchi bo‘lib to‘g‘ri javob bersa, qolgan barcha savollar faqat shu o‘quvchiga beriladi va har bir to‘g‘ri javob uchun olingan ball to‘planib boradi. Agar to‘plangan balni vaqtida o‘z jamoasi hisobiga tushirib turmasa va o‘yinni to‘xtatmay, o‘yin davomida noto‘g‘ri javob berib qo‘ysa, o‘sha o‘quvchi to‘playotgan barcha ballar kuyib ketadi. Demak, o‘quvchi o‘zi istagan paytda o‘yinni to‘xtatishi va to‘plagan balini jamoa hisobiga tushirishi kerak. Qolgan savollarga endi boshqa o‘quvchilar javob berishi lozim va ular ham o‘z jamoalari hisobiga ball to‘plash

imkoniga ega bo'ladilar. Ushbu metodlardan foydalanib tarbiya darslarini samarali tashkil qilib yaxshi natijalarga erishish mumkin.

O'qish – axborot olish madaniyati bo'lib, badiiy adabiyotni to'g'ri tushunish, undan estetik zavq olish, shuningdek, ilmiy adabiyotlar, barcha turdagi resurslar bilan ishlash, ma'lumot bibliografiya va barcha turdagi axborot materiallaridan o'zini qiziqtirgan ma'lumotlarni qidirib topish, cheksiz axborot oqimlari orasidan kerakli, muhim bo'lgan ma'lumotlarni ola bilish, o'z kasbiy malakalarini oshirishda foydalanish, axborot-kutubxona muassasasidan to'g'ri foydalanish yo'llarini o'rganish ham axborot olish madaniyati tushunchasi doirasiga kiradi. Bu jarayonga o'quvchilarni biz tarbiya faniga berilgan matnlarni o'rgatibgina emas ularda mustaqil o'qish savodxonligini ham tarbiyalaymiz.

Mutolaa – bu insonning o'z ustida ishlashi, faoliyatini ma'lum yo'nalishga burib yuborishi, ongida ma'lum tuyg'ularni, e'tiqod va dunyoqarashni hosil qilish, uni o'ylashga, hayotda qanday yashashga o'rgatish, fikr yuritish, yozuvchining insonparvarlik, axloqiy, estetik, badiiy, fuqarolik nuqtayi nazarini bilib olish, uning ma'naviy o'gitlarini ilg'ab olish va bular asosida o'z hayot yo'li dasturini belgilashga o'rgatadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining 4K modeli asosidagi ta'limiy va kompensatsiya qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi zamonaviy ta'lim talablariga mosdir. Bu usul bolalarning ijtimoiylashuvi, shaxsiy rivojlanishi va hayotga moslashuvchanligini oshirishga xizmat qiladi. Tarbiya fani orqali ushbu ko'nikmalarni mustahkamlash esa ta'limning samaradorligini oshiradi. Bunday yondashuv har bir o'quvchini o'z o'rnini topgan, faol, mustaqil fikrlaydigan shaxs sifatida tarbiyalashga zamin yaratadi.

Tarbiya darslarini samarali tashkil etish, darslarni amaliy tarzda o'tish turli xil metodlardan foydalanish hozirgi davr o'qituvchisining asosiy maqsadi bo'lishi kerak. Maqsad sari intilgan o'qituvchining dasrida doim samara bo'ladi. Interfaol metodlardan foydalanish asosida o'quvchilarda faollikni oshirish bilan bir qatorda mavzu yuzasidan kompetensiyalarni shakllantirish imkoniga ham ega bo'lamiz. Komil inson tarbiyalashda maktab ta'limida yetakchi fan hisoblangan tarbiya fanining o'рни beqiyosdir. Yuqorida qo'llanilgan usullar o'quvchilarning intellektual faollik, qiziqishlari hamda moyilliklaridan kelib chiqqan holda bilimlarning ortishi va ko'nikmalarining malakaga aylana borishini ta'minlaydi. Ta'lim sifat samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Mamlakatimizda ta'lim- tarbiyani hozirgi zamon talablari darajasida olib borishda mavjud barcha imkoniyatlar va vositalardan samarali foydalanganimizdagina ma'naviyati yuksak komil yoshlarni tarbiyalashga erishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nazarova F. "Pedagogik mahorat" – Toshkent: "Fan", 2020.
2. Abdurasulova Sh. "Tarbiya nazariyasi va metodikasi" – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2019.

3. Hakimova N. “Ilk va boshlang‘ich ta’limda innovatsion metodlar” – Samarqand, 2021.
4. UNESCO. 21-asr ko‘nikmalari to‘g‘risidagi hisobot, 2020.
5. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim to‘g‘risidagi qonun, 2020-yilgi tahrir.
6. N. Azizqo‘jayeva “Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar” T. : 2011

PISA XALQARO BAHOLASH DASTURIDA O‘QUVCHILARNING O‘QISH SAVODXONLIGINI BAHOLASHDA FOYDALANILADIGAN TOPSHIRIQLAR USTIDA ISHLASH

Karimova Gulshan Ravshanovna,

QVPMM Tillarni o‘qitish metodikasi kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqola PISA xalqaro baholash dasturi tadqiqotlarini o‘tkazishda qo‘llaniladigan topshiriqlarni takomillashtirish va topshiriq matnlari ustida olib boriladigan ishlar bo‘yicha dasturda ishtirok etadigan muassasalar hamda o‘quvchilarga samaraliko‘mak berishga qaratilgan.*

Kalit so‘z: *PISA xalqaro baholash, o‘qish savodxonligi, topshiriqlar, matn, o‘quvchi.*

PISA tadqiqotlari topshiriqning murakkabligi, o‘ziga xos xususiyati, maqsadidan kelib chiqib o‘zgaradi, ammo bu o‘zgarish o‘zgacha bilish jarayonlarini amalga oshirishni taqozo etadi. Shu asosida aytishimiz mumkinki, PISA o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini baholash dasturi sifatida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilar tomonidan o‘qiladigan topshiriq ko‘lamini, hajmini o‘zgartirish, o‘qishdan ko‘zlangan maqsad yoki o‘qish uchun talab etilgan turli vaziyatlar yordamida o‘quvchilarning o‘qish jarayonlarini (matnga nisbatan aqlan yondashuv) boshqarishni nazorat qiladi. O‘quvchilarning bilim va o‘qish ko‘nikmasiga bir xil baho berilmaydi, chunki shunday “o‘quvchi bilan bog‘liq omillar” mavjudki, bu omillar aql bilan boshqarilmaydi, aksincha, ular bajargan topshiriqlar natijasi baholash mezonlari orqali boshqariladi.

O‘qish savodxonligidagi 3 xususiyatdan foydalanib baholash mezonlari ishlab chiqiladi va, albatta, bu xususiyatlarning qiymatlarini ham aniqlash muhim bir masaladir. O‘qish savodxonligining bunday xususiyatga ega ekanligi test materialini tuzuvchilarga natijalarni talqin etish, ma’lumotlarni izohlashda foydalanish mumkin bo‘lgan topshiriqlarni tasniflashga katta yordam beradi. Mana shunday topshiriqlar bevosita matn bilan ishlash orqali bajariladi. Masalan, Dilfuza Shomalikovaning “Kuz hayajonlari” asari uchun berishi mumkin bo‘lgan topshiriqni olaylik, quyida matn va matn uchun tayyorlangan topshiriqni keltirib o‘taman:

Kuz hayajonlari

Kuz yozga alla aytdi. Qish esa kuzga allasini xirgoyi qilayotir. Bog‘lar to‘nini almashtirdi. Dov-daraxtlar bir xil rangga bo‘yalganidek, yelkalariga sarg‘imtir choponini ilishgan. Tabiat oltinday tovlanadi. Binolar ortidan boshlanadigan bog‘lar,

tutzorlar, yiroq adirlar, tepaliklar yarim beligacha qirmizi rang quyosh nuriga cho‘miladi.

Yoz bo‘yi yer-u ko‘kni tandirday qizitgan quyoshning tafti so‘ngan. Osmon-u falakda kuz havosi. Osmonda paru bulutlar suzib yuribdi. Bulutlar esa kuzning darakchisi. Osmonning tusi o‘zgaradi. Katta bayramga yasanayotgandek, yelkasiga guldor libos tashlagan kelinchakdek ko‘zga yaqin bo‘lib qoladi. Gala-gala chumchuqlar, chug‘urchuqlar, maynalar daraxt shoxlari, simyog‘ochlarga qo‘nib olib, issiq o‘lkalarga uchish maslahatini boshlaydilar. Janub tomon yo‘l olgan turnalarning “qiyov - qiyov” ovozini eshitgan bolalar ko‘kka qarab qo‘l silkib qoladilar. Qizaloqlar ham olis o‘lkalarga yo‘l olgan turnalarni xomush kuzatadilar.

Kuz havosi dillarga zavq bag‘ishlaydi. Kishilar quyoshning taftidan rohatlanadilar. Onda-sonda osmonga ko‘tarilgan qora bulutlar odamlarni qo‘rqitmoq istaydi. Qish taraddudini ko‘rishga undaydi. Ko‘p o‘tmay yomg‘ir shivalaydi. Dehqon bobo nabiralarim yesin deb chetanga qovun bosadi. Ekin-tekinlarni yig‘ishtirishga kirishadi. Uzun, anor, behilarni ombor shiplariga osadi. Kartoshka, sabzi, sholg‘omlarni o‘ralarga joylaydi. Qo‘llarini duoga ochib, yurtga tinchlik- totuvlik, elga hurlik, to‘kinlik, yoshlarimizga bekam baxt-u saodat, ilm-u ma‘rifat so‘raydi. Hosil yig‘ilmasdan havo aynisa, yomg‘ir momolarning yuragiga yog‘gandek bo‘ladi. Katta-kichik dalada paxta hosilini tezroq yig‘ib olmoq payida. Ularning chehrasi quyosh aksi ko‘chgandek tovlanadi. Hademay o‘lkamizda hosil bayrami boshlanadi.

“Kuz hayajonlari” mavzusiga oid fikrlaringizni quyidagi namuna asosida yozing:

Tabiathodisalari: _____
Qushlar: _____
Odamlarning munosabati: _____
Bobodehqonmehnat: _____
Mevalar: _____
Dala ekinlar: _____

**“Kuz hayajonlari” mavuziga oid mantiqiy topshiriqlar
So‘zlar O‘xshatishlar**

“Ketma-ketlikni top”

Gaplar:

- Osmonda paru bulutlar suzib yuribdi.
- Ko‘p o‘tmay yomg‘ir shivalaydi.
- Bog‘lar to‘nini almashtirdi.
- Janub tomon yo‘l olgan turnalarning “qiyov-qiyov” ovozini eshitgan bolalar ko‘kka qarab qo‘l silkib qoladilar.
- Hosil yig‘ilmasdan havo aynisa, yomg‘ir momolarning yuragiga yog‘gandek bo‘ladi.
- Dehqon bobo nabiralarim yesin deb qovun bosadi.
- Yoz bo‘yi yer-u ko‘kni tandirday qizitgan quyoshning tafti so‘ngan.

- Qo‘llarini duoga ochib, yurtga tinchlik-totuvlik, elga hurlik, to‘kinlik, yoshlarimizga bekam baxt-u saodat, ilm-u ma’rifat so‘raydi.
- Hademay o‘lkamizda hosil bayrami boshlanadi.
- Qish taraddudini ko‘rishga undaydi.

Tartibsiz berilgan harflardan so‘z hosil qiling.

RIGYIOX _____
 TG‘RAIMRIS _____
 CHIOG‘YOSM _____
 OTAKRASHK _____
 IZMZIQI _____

Quyidagi birikmalar asosida gaplar tuzing.

Sarg‘imtir chopon
 Parqu bulutlar
 Ko‘zga yaqin

Ona tabiat haqida qanday maqollar bilasiz?

Yuqorida berilgan topshiriqlarni bajarish uchun o‘quvchi, eng avvalo, topshiriqda ifodalangan ma’lumotlar kiritilgan matn bilan tanishishlari zarur ekanligi shu namunada ham o‘z isbotini topgan. Matndagi ma’lumotlarni turli yo‘sinda ichki aqliy imkoniyatlar yordamida qayta ishlash orqali topshiriqlarni bajarish mumkin bo‘ladi.

O‘quvchining topshiriq shartlarini mustaqil tarzda talqin qila olishi topshiriqni bajarilish jarayoni uchun muhimdir, ammo o‘quvchining matndan olgantushunchasi topshiriqni bajarish uchun berilgan yaqqol ko‘rsatmasidan boshqachabo‘lishi mumkin, chunki xulosalar o‘quvchilarning o‘z aql va zehni, qiziqishlari vatashabbuslari asosida hosil qilinadi. Shunga qaramay, PISA o‘quvchilarning o‘qishsavodxonligini baholovchi xalqaro dastur sifatida o‘quvchilar berilgan topshiriqni bajarishlari uchun aniq shart va ko‘rsatmalar asosida shakllanadigan ma’lumotlarga e’tibor qaratadi. Topshiriqlardan tashqari PISA dasturining asosiy so‘rovnomasida o‘quvchining o‘qish savodxonligi usullaridan xabardorligini tekshish ham ko‘zda tutilgan. Kelgusida o‘tkaziladigan dastur jarayonlarida o‘quvchilarning topshiriqlarni bajarish ko‘nikmalarini baholash sifatida kompyuterda bajarilgan savollarni tahlil qilish (masalan, topshiriqni bajarish mobaynida o‘quvchi matnning muayyan sahifasini necha marotaba va qancha vaqt oralig‘ida o‘qishi yoki o‘quvchi savolga necha marotaba nazar tashlashi kabi) ko‘rsatkichlari ham hisobga olinadi. Xulosa qiladigan bo‘lsak, PISA xalqaro baholash qamrovi doirasi o‘quvchilarning maqsadli o‘qish faoliyatini tashkil etuvchi bilish jarayonlarining tushunarli va batafsil tasnifini yoritib beruvchi tadqiqot ishidir, chunki u alohida yoki bir necha matnlar bilan ishlash ko‘nikmalarini batafsil yoritib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ismailov A. va boshqalar Xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash (Boshlang'ich sinf o'qituvchilari, metodistlar va soha mutaxassislari uchun metodik qo'llanma). Toshkent, 2019-yil, 92 bet.
2. Norboyeva D. 4-sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash bo'yicha o'tkaziladigan xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik ko'rish uchun daftari Toshkent, 2019-yil, 15 bet.

BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHISI MAHORATINING SHAKLLANISHINING ASOSIY BOSQICHLARI

Mahmudova Muhabbat

Qashqadaryo viloyati, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Pedagogika va o'qitish metodikasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada ta'lim jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchisining vazifalari haqida ma'lumotlar berilgan. Shu bilan birga boshlang'ich sinf o'qituvchisi mahoratining shakllanishining asosiy bosqichlari yoritilgan.

Kalit so'zlar. Ta'lim berish, tarbiyalash, ilm, ustoz-shogird, pedagogik ijodkorlik, bilim, o'qitish, o'qish, qobiliyat.

Annotation. The article provides information about the responsibilities of a primary school teacher in the educational process. Additionally, it highlights the main stages of the formation of a primary school teacher's mastery.

Keywords. Teaching, educating, knowledge, mentor-student, pedagogical creativity, learning, instruction, study, ability.

O'qituvchi-ustozning asosiy vazifalari: ta'lim berish, o'quvchilarni har tomonlama kamol toptirish, tarbiyalash. O'qituvchi haqida har qancha gapirsak, uni har qancha madx etsak-da oz. Negaki ilk bora qo'limizga qalam tutqazib, alifbodan saboq bergan ham ana shu ulug' zotdir. O'qituvchi o'quvchiga nafaqat ta'lim beradi, uni kamol toptirish uchun qo'lidan kelgan barcha ishlarni qiladi, tarbiyani ham dars mobaynida teng olib boradi.

O'qituvchini quyoshga o'xshatish mumkin. Chunki ustozlar ham quyosh singari o'z ziyosi bilan barchani va butun koinotni munavvar etadi, hammani qalbida ilm chirog'ini yoqadi.

O'qituvchi-ustozni vazifasini quyidagi to'rt qator she'r orqali tushunib olish ham mumkin:

Sizning ta'limingiz olmagan kim bor,

Sizku yuraklarda ilm ziyo yoqqan.

Olim-mi, shoirmi yoki san'atkor,

Ilk bor siz tomon ustoz deb boqqan.

O'zini fidokorona mehnati bilan yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash sifatini oshirishib katta xissa qo'shayotgan ijodkor o'qituvchilar soni yil sayin ortib bormoqda. Ayniqsa islohotlar davrida bunday murabbiylar el-yurtga tanilmoqda.

O'qituvchilik kasbi sharaflı, lekin juda murakkab kasb. Yaxshi o'qituvchi bo'lish uchun pedagogika nazariyasini egallashni o'zigina yetarli emas. Chunki pedagogik nazariyada bolalarni

o'qitish va tarbiyalash haqida umumiy qonun-qoidalari umumlashtirilgan usullarda bayon etiladi. O'qituvchilarni yosh individual xususiyatlarini e'tiborga olish ta'kidlanadi. Maktab hayoti, amaliy pedagogik jarayon esa juda xilma- xildir. Pedagogika nazariyalariga mos keladigan va kelmaydigan vazifalar uchrab turadi. Bu esa o'qituvchidan keng bilimdonlikni, puxta amaliy tayyorgarlik, yuksak pedagogik mahorat, ijodkorlikni talab qiladi. Shuning uchun ham mustaqil O'zbekistonimizning umumiy ta'lim maktabida ishlaydigan o'qituvchilariga turli talablar qo'yilmoqda.

- pedagogik qobiliyatga ega, ijodkor, ishbilarmon;
- milliy madaniyat va umuminsoniy qadriyatlarini, dunyoviy bilimlarini mukammal egallagan, ma'naviy barkamol;
- O'zbekistonning mustaqil davlatligiga va taraqqiyoti hali yuksalishiga ishongan, vatanparvarlik burchini to'g'ri anglagan, e'tiqodli fuqaro;
- ixtisosga doir bilimlarni, psixologik va pedagogik bilim va mahoratga mukammal ega bo'lgan.

Xalqimizda: «Ustoz otangdek ulug'»- degan gaplar bejiz aytilmagan. Shohmi, gadomi, olimmi, dehqonmi hamma-hammasi ustozlar qo'lida ta'lim oladi. Biror kasbning ustasi bo'lish uchun kishida tabiiy qobiliyat, ma'lum jismoniy va ruhiy xislat jo bo'lishi zarur.

O'qituvchilik kasbini egallash uchun avvalo bolalarni sevish, ularni tushunish, xarakterlarini bilish zarur. O'qituvchi bu narsalardan tashqari izlanuvchan, o'z ustida ishlaydigan, ijodkor bo'lishi kerak, chunki o'quvchilarga ta'limni sodda fikrlar orqali yetkazish kerak.

O'quv materialini o'quvchilarga tushunarli qilib bayon eta olishi, o'quvchilarda mustaqil fikrlashga qiziqish uygotish uchun, darsni qanday tushuntirishni ijod qilib yaratadi.

O'qituvchi zarur hollarda o'quv materialini o'zgartirishi, qiyin narsalarni oson, murakkab narsani oddiy qilib tushuntirishi kerak. Buning uchun o'qituvchi izlanishi qanday usullardan foydalansa bo'lishini aniqlab olishi lozim. Darsni bir xil usulda olib borilishi bolalarni zeriktirib qo'yishi mumkin. Shuning uchun turli ko'rgazmali qurollar, turli o'yinlar bilan dars uslubini o'zgartirish kerak.

Pedagogik faoliyat o'z mohiyatiga ko'ra ijodiy xarakterga ega. Ma'lumki, inson oldida biror muammo turgandagina ijodkorlikka ehtiyoj tug'iladi. O'qituvchining faoliyati ana shundaydir.

Pedagogik ijodkorlik manbai – bu pedagogik tajribadir. Pedagogik tajriba muammoli vaziyatlarga juda boydir. Ilg'or pedagogik tajriba deganda biz o'qituvchining o'z pedagogik vazifasiga ijodiy yondashishni, o'quvchilarning ta'lim tarbiyasida yangi samarali yo'l va vositalarni qidirib topishni tushunamiz.

Ilg'or pedagogik tajriba o'qituvchi tomonidan qo'llanadigan ish shakli va usulida, uslub va vositalaridir. Ular vositasida o'quv-tarbiyaviy ishlarda eng yuqori natijalarga erishadi. Ilg'or pedagogik tajribani o'rganish unga asoslanib yangi pedagogik xodisa va qonuniyatlarini ochish o'quv-tarbiya jarayoniga yaxshi, sifatli o'zgarishlar kiritadi, o'quvchilarning bilim faoliyatini

boshqarish yangi ko'rinishdagi o'quv jarayonini modellashtirish muammolarini yechishga sabab bo'ladi. Ijodiy ishlaydigan o'qituvchi faqatgina bolalarni muvoffaqiyatli o'qitish va tarbiyalash, ilgor o'qituvchilar ish tajribalarini o'rganish bilangina cheklanib qolmay, tadqiqotchilik ko'nikma va malakalariga ham ega bo'lishi zarur. Hozirgi zamon fan va texnika taraqqiyoti o'qituvchining ijodkor bo'lishini, fanning muhim muammolarini erkin fikrlay olishi, nihoyat o'quvchilarni ham ijodiy fikrlashga ham, tadqiqot ishlariga o'rgata olishini talab qiladi. Shuning uchun o'qituvchi avvalo tadqiqotchilik malakalarini egallashi zarur. O'qituvchi ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish davomida omillarni to'playdi, tahlil qiladi, ular asosida xulosalar chiqaradi.

O'qituvchi fan xulosalaridan o'zining amaliy faoliyatida foydalanishi jarayonida, o'zi turli usullar va metodlardan foydalanadi.

Muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir o'qituvchi pedagogik mahoratga ega bo'lishi zarur. Pedagogik mahoratga ega bo'lishi uchun o'z mehnatini sarf qilib katta natijaga erishadi.

O'qituvchi mahoratli, o'qituvchi nomini olishi uchun o'z ustida doimo ishlashi kerak. Mahoratli o'qituvchilar darsini kuzatib, o'z darsini unga taqqoslab xulosa chiqarish kerak. Boshlang'ich sinflarga dars berishdan anchagina farq qiladi. O'qituvchi ular uchun taqlid qiladigan ideal, namuna ular nusxa olishga intiladigan axloq soxibi hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi doimo bolalar orasida bo'lib, uning harakatini nazorat qilib boradi, o'z nutqini kuzatadi va shaxsiy xulq odobi bilan bolalarni jamoadagi o'zaro munosabatlarini to'g'ri bo'lishiga da'vat etadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quvchilar uchun qiziqarli ishlarni tashkilotchisi va ijrochisi rolini bajaradi, chunki o'quvchilar hali ko'p narsa bilmaydi. U sinfdan tashqari rang-barang faoliyati jarayonida mehnatsevarlik, ishda orqada qoluvchilarga yordamga kela olishi namunasini ko'rsatadi.

Agar maktabning boshlang'ich sinflarida bolalar kollektivi bilan olib boriladigan barcha tarbiyaviy ishni o'qituvchi olib borsa, boshqa sinflarga direktor buyrug'i bilan mazkur sinflarda dars beradigan eng tajribali pedagoglar sinf rahbarlari qilib tayinlanadi.

Qobiliyat faoliyati jarayonida paydo bo'ladi va rivojlanadi. Qobiliyat malaka va uddaburonlik, mashq, o'qish natijasi hisoblansa, qobiliyatning rivojlanishi uchun esa yana iste'dod, layoqat va zehn, ya'ni inson nerv tizimida anatomo-fiziologik xususiyat bo'lishi ham zarur. Ana shu tabiiy zaminda qobiliyat deb ataluvchi ruhiy xususiyat taraqqiy etadi.

Bilish qobiliyati – fanning tegishli sohalariga oid qobiliyatdir. Bunday qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchi fanini o'quv kursi hajmidagina emas, balki ancha keng va chuqurroq biladi, o'z fani sohasidagi kashfiyotlarini hamisha kuzatib turadi, materialni ipidan ignasigacha biladi, unga nihoyatda qiziqadi, oddiy tadqiqot ishlarini ham bajaradi.

Tushuntira olish qobiliyati – o'quv materialini o'quvchilariga tushunarli qilib bayon eta olishi o'quvchilarda mustaqil ravishda faol fikrlashga qiziqish uyg'otish qobiliyatidir. O'qituvchi

zarur hollarda o'quv materialini o'zgartira olishi, qiyin narsani tushuntira olishi, tushunarli qilib o'quvchilarga yetkaza olishi zarur.

O'qituvchi yuqorida ko'rsatilgan qobiliyatlardan tashqari bir qancha ijobiy sifatlariga aniq maqsadni ko'zlash, kamtarlik kabilar bo'lishi kerak. Ta'lim jarayoni ikki tomonlama bo'lib, unda ikki shaxs – o'qituvchi va o'quvchi bo'ladi. Ular muayyan jarayongagina xos bo'lgan ma'lum munosabatda bo'ladilar. O'qituvchi bilan o'quvchi bir-biriga mutlaqo zid rollarni – o'qitish va o'qish rollarini bajaradilar. Ta'lim berish o'quvchilarga bilimlar berish, ularda ko'nikmalar va malakalar hosil qilish, yangi haqiqatlarni ocha olishga qodir bo'lgani jodiy, mantiqiy tafakkur tarbiyalashdir.

O'qish – o'quvchilarning o'zlashtirish, o'zida bilish qobiliyatlari, fikrlash operatsiyalari va harakatlarini hosil qilish jarayonidir.

O'qish – faol bilish jarayoni bo'lib, unda o'quvchining aqliy kuchi, harakterining axloqiy va irodaviy xislatlari, shaxsiy va temperamenti xususiyatlari namoyon bo'ladi va shakllanadi. O'qish jarayonida o'quvchilar o'zlari mustaqil ravishda bilimlar egallashlarida ulardan foydalanish ko'nikmasini mujassamlashtirgan aqliy hamda jismoniy mehnat madaniyatini ham egallaydilar. O'quvchi materialni o'rganishga kirishayotganida hali uning qanaqa material ekanligini bilmaydi. O'rganganidan keyingina u materialni bilib oladi. Shunday qilib, o'qishni bilmaslik va bilish ziddiyatlarining birligidir. Dars berish va o'qish – maktabdagi yagona o'quv-jarayonining ikkita jihatidir. O'quvchilar to'g'risida o'ylamasdan, ularning faolligiga, rivojlanishiga, imkoniyatlariga, bilimi va malakasiga tayanmasdan o'qituvchilik faoliyatini amalga oshirib bo'lmaydi.

Maktabdagi ta'lim bolani ilmiy bilimlar, tushunchalar, qonuniyatlar olamiga olib kiradi. O'quvchi qisqa vaqt mobaynida insoniyat tarixida asrlar davomida o'rganilishi mumkin bo'lgan narsani bilib oladi. Masalan, tilning grammatik shakllari minglab yillar davomida tarkib topadi, o'quvchi esa ularni bir necha yillik o'qish jarayonida o'rganib oladi. Bunday tarzda o'quv faoliyati maktab o'quvchisining aqliy rivojlanishini ancha tezlashtiradi.

Shu kunlarda tug'ilgan bola bundan bir necha asrlar oldin tugilgan boladan printsiptial tarzda farq qilmaydi. Lekin hozirgi bola maktabni tamomlagan paytda zamonaviy ilmiy-texnikaviy taraqqiyotga yaqin bo'lib qoladi hamda bundan bir necha asr oldin yashagan tengqurlaridan printsiptial tarzda farq qiladigan bo'ladi. O'qitish ilmiy bilishdan farq qiladi. O'qishning mohiyati o'quvchining bilim olishidan, o'quv fanlari mazmunini o'zlashtirishdan iboratdir.

Ta'lim berish jarayonida o'qituvchi o'quvchilarga tushunarli bo'lgan umumiy ta'lim materialidan foydalanadi. Muayyan yoshga xos usullarni va ta'limda eng yaxshi samaralarga erishish imkonini beradigan maktab didaktikasi metodlari qo'llanadi.

O'qitish – ta'lim berish, kamolga yetkazish va tarbiyalash kabi uchta funktsiyani o'z ichiga oladi:

1. Bilimlarni egallash, o'quv ko'nikmalarini va malakasini shakllantirish jarayonidan iborat.

2. O'quvchilarning aqliy jihatdan rivojlantirilishini o'z ichiga oladi. Bir xil turdagi bilimlar yig'indisi aqliy rivojlanishning turlicha darajasiga olib chiqishi mumkin. Bu o'quvchi aqliy kuchi va qobiliyatlarini shakllantirishning dialektik jihatdan murakkab va ziddiyatli jarayon ekanligi sababli ro'y beradi. O'qish o'quvchilar rivojlanishi umumiy darajasini doimiy ravishda oshira borishi shart-rivojlantirish funktsiyasining mohiyati ana shundadir.

3. Tarbiyalash funktsiyasi shundan iboratki, o'quv faoliyati o'quvchini tarbiyalaydi, unda vatanparvarlik, axloqiy fazilatlar, nuqtai -nazar, e'tiqod, ideal, estetik tuyg'u, intizomlilik, mehnatsevarlik shakllanadi.

Vazifa shundan iboratki, bolalarda zarur fazilatlarni hosil qilish maqsadida ushbu funktsiyalarni boshqarishga, bolalarning ongiga, hissiyotiga, irodasiga sobitqadamlik bilan sistemali tarzda ta'sir o'tkazishga o'rganish kerak.

O'qitishning ta'lim berish, rivojlantirish va tarbiyalash funktsiyalari amalga oshirilishi natijasida maktab o'quvchisi shaxsini shakllantirish jarayoniga kompleks yondashuviga erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8-dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-sonli qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi".

4. Avliyoqulov N.X., Musaeva N. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent-2008-yil

5. Avliyoqulov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari – Toshkent, 2001

6. Azizxo'jaev N.N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar (Reklama - rejalar). – Toshkent, 2002-yil.

YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA

TA'LIM-TARBIYA JARAYONI

Bazarova Dildor Baxronovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti dotsenti

Jumayorova Sevinch Qahramon qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim tizimida ta'lim va tarbiya jarayonining o'zaro uyg'unligi hamda ularning o'quvchilarning intellektual, ma'naviy va jismoniy rivojlanishidagi o'rni tahlil qilinadi. Boshlang'ich ta'lim yoshidagi bolalarning shaxsiy xususiyatlari, ta'limga bo'lgan ehtiyojlari va qiziqishlari inobatga olingan holda samarali pedagogik texnologiyalar va metodlar qo'llanilishining ahamiyati yoritiladi va maqolada ta'lim-tarbiya jarayonini yanada rivojlantirish, o'quvchilarni har tomonlama yetuk shaxs qilib tarbiyalash bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: tarbiya, kommunikatsiya, sport, pedagog, ijtimoiy, insonparvarlik, oila, psixolog, odob-axloq.

Abstract. This article analyzes the mutual harmony of the education and training process in the primary education system and their role in the intellectual, spiritual and physical development of students. Taking into account the personal characteristics, educational needs and interests of children of primary school age, the importance of using effective pedagogical technologies and methods is highlighted, and the article puts forward scientific and practical proposals for the further development of the educational process and the education of students as mature individuals in all respects.

Key words: education, communication, sport, pedagogue, social, humanitarian, family, psychologist, ethics.

Tarbiya tushunchasining mazmuni insoniyat jamiyatining turli bosqichlarida o'zgarib, har bir davrning o'ziga xos sharoitlari asosida talqin qilingan. Har bir davrda jamiyat ehtiyojlari va qadriyatlari asosida tarbiyaga bo'lgan yondashuv shakllanib, uning maqsadi va vazifalari qayta ko'rib chiqilgan.

O'zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishishi bilan pedagogik sohada ham tub islohotlar amalga oshirildi. Ayniqsa, tarbiya masalasiga yangicha, sog'lom pedagogik tafakkur asosida yondashish zaruriyati paydo bo'ldi. Bu yondashuv, avvalo, tarbiyaning inson shaxsini har tomonlama rivojlantirishdagi rolini qayta ko'rib chiqishga, uning milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligidagi ahamiyatini yoritishga qaratildi.

Hozirgi davrda, ayniqsa, Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida inson kapitaliga e'tibor kuchaymoqda. Tarbiya jarayonida nafaqat shaxsning ijtimoiy-madaniy shakllanishi, balki uning irsiy-biologik xususiyatlari, milliy mentaliteti va tarixiy-madaniy merosiga asoslangan tarbiyaviy yondashuvlar ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois, tarbiya endilikda inson shaxsini shakllantirishda ko'p omilli, tizimli va izchil yondashuvni talab qiladigan murakkab ijtimoiy-pedagogik jarayon ekanligi isbotlandi.

Milliy tarbiya mazmun-mohiyati jihatidan xalqning nomi, tarixi va ma'naviy merosi bilan uzviy bog'liqdir. Shu boisdan, xalq pedagogikasining bebaho boyliklari hamda mutafakkirlar tomonidan

ilgari surilgan pedagogik g'oyalarni tizimli o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Tarbiya jarayonining samarali amalga oshirilishida ijtimoiy tarbiya muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Chunki tarbiya mohiyatan ijtimoiy xarakterga ega bo'lib, u bola shaxsida jamiyat uchun zarur bo'lgan axloqiy, ma'naviy va madaniy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan uzluksiz jarayondir. Bugungi kunda yosh avlodni har tomonlama kamol topgan barkamol shaxs sifatida tarbiyalash yo'lida davlat tomonidan yaratilayotgan qulay shart-sharoitlar ijtimoiy tarbiyaning ahamiyatini yanada oshirmoqda va uni ta'lim-tarbiya tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylantirmoqda. Shuning uchun ham biz milliy – ma'naviy qadriyatlarnimizni “Tarbiya” darslari orqali o'quvchilar ongiga singdirishimiz o'ziga xos muhim ahamiyat kasb etadi degan fikrlarni olg'a surib, undan keng foydalanishimiz lozimligini ta'kidlaymiz.

Mamlakatimizda axborot kommunikatsiya texnologiyalari jadallik bilan rivojlanayotgan globallashuv, dunyo bozorida raqobat tobora kuchayib borayotgan bir davrda, demokratik taraqqiyot, modernizatsiya va yangilanish borasida belgilangan maqsadlarga erishishda eng muhim qadriyat va hal qiluvchi kuch bo'lgan bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash muhim omillardan biri bo'lib bo'lmoqda. Bugungi kunda mamlakatimiz o'z taraqqiyotining yangi bosqichiga qadam qo'ymoqda. Shu jarayonda, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-sonli “2022–2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha Milliy dastur to'g'risida”gi farmoni asosida ta'lim sohasida keng ko'lamli islohotlar va tub yangilanishlar amalga oshirilmoqda. Ushbu dastur asosidagi islohotlarning muvaffaqiyati, mamlakatimizning jahondagi ilg'or va zamonaviy davlatlar safidan munosib o'rin egallashi, eng avvalo, ilm-fan hamda ta'lim-tarbiya sohasining izchil rivojlanishi va ushbu yo'nalishlarda xalqaro miqyosda raqobatbardosh bo'lishimiz bilan chambarchas bog'liqdir. Bugungi kunda ta'lim sifatini oshirish va sohani yanada rivojlantirish barcha pedagog-xodimlar oldida turgan eng muhim va dolzarb vazifalardan biridir. Hozirgi kunda ta'lim-tarbiya masalalarida faoliyat ko'rsatayotgan pedagoglar, xususan, boshlang'ich sinf o'qituvchilari darslarda yangi zamon ruhini olib kirish orqali o'quvchilar bilimini yanada rivojlantirish ularning dunyoqarashini oshirishga katta e'tibor qaratmoqda.

Boshlang'ich ta'lim – ta'lim va tarbiyaning bosh poydevoridir. Ushbu poydevor qanchalik mustahkam bo'lsa, imorat shunchalik mustahkam bo'lganidek, mukammal boshlang'ich ta'lim bilimlariga ega bo'lgan o'quvchilar kelgusida yuqori sinflarda hech qiynalmasdan yanada yuksak natijalarga erisha oladilar. Tarbiyaviy tadbirlar orqali ular ongida kasb-hunar va mehnat ko'nikmalarini hosil qilish, umummadaniy bilimlarni, milliy va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan yuksak manaviy-axloqiy fazilatlarini tarbiyalash bilan o'z vatani va xalqiga nisbatan sadoqatni shakllantirish, atrof-muhitga nisbatan ongli munosabatda bo'lish tuyg'usini, huquqiy ongini tarbiyalash lozim.

Yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy madaniy tarixiy an'analariga, urf-odatlariga hamda umumbashariy qadriyatlariga asoslangan samarali tashkiliy, shakl va vositalari ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etiladi. Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim muassasalarida tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish va samarali olib borish o'quvchi yoshlarning ongini, ma'naviyatini va salohiyatini yuksaltirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Xususan, barkamol avlodni milliy-ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularni har tomonlama rivojlantirish va kamol toptirish tarbiyaviy ishlarning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Bugungi globallashuv jarayonida yosh avlodni har tomonlama barkamol inson etib tarbiyalash dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, qadimiy manbalar, xususan, hadisi shariflar, buyuk allomalarimizning asarlari va milliy urf-odatlarimiz tarbiyaviy jihatdan boy manba bo'lib xizmat qilishi bejiz emas. Hadisi shariflardagi axloqqa oid ibratli maslahatlar, hikmatlar va hikoyatlar asrlar davomida ajdodlarimiz hayotida shakllangan milliy an'ana va urf-odatlar yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda bebaho o'rin tutadi.

Beruniy, Forobiy, Ahmad Yassaviy, Amir Temur, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi buyuk allomalarimizning asarlarida ilgari surilgan axloqiy-g'oyaviy qarashlar, insoniylik, halollik, adolatparvarlik kabi fazilatlar tarbiyaviy ishlarning asosiy yo'nalishlarini belgilashda ilmiy-metodik asos bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, ushbu fikrlarni tarbiyaviy tadbirlar orqali yosh avlod ongiga singdirish, ularning hayotiy pozitsiyasini shakllantirishda muhim vositadir.

Masalan, axloqiy-ma'naviy tarbiyaga bag'ishlangan ochiq darslar, davra suhbatlari, mushoira kechalari, adabiy-ma'rifiy tadbirlar orqali yuqorida tilga olingan buyuk zotlarning hayoti va ijodidagi tarbiyaviy g'oyalarni o'quvchilarga chuqurroq tushuntirish mumkin. Jumladan, Alisher Navoiy asarlarida ilgari surilgan insonparvarlik, do'stlik, muruvvat, haqiqatparastlik kabi axloqiy fazilatlar asosida "Axloqiy qadriyatlar saboqlari" mavzusida suhbatlar tashkil etish, maktab va mahalla hamkorligida "Buyuklar izidan" nomli loyihani yo'lga qo'yish, yoshlar o'rtasida "Halollik – yuksak fazilat" mavzusida insholar tanlovi o'tkazish o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy yetukligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, oilaviy tarbiya bilan maktab tarbiyasining uyg'unligini ta'minlash maqsadida ota-onalar ishtirokida "Axloq tarbiyasi – oiladan boshlanadi" mavzusida uchrashuv va seminarlar o'tkazilishi, ijtimoiy tarmoqlarda tarbiyaviy videoroliklar, motivatsion chiqishlarning yo'lga qo'yilishi zamonaviy yoshlar bilan ishlashda innovatsion yondashuvlardan biridir.

Mamlakatimizda umumiy va pedagogik madaniyat darajasini oshirish maqsadida aholiga qaratilgan ma'rifiy faoliyat izchil takomillashtirilmoqda va yangi mazmun bilan boyitib borilmoqda. Bu jarayonda tarbiyaviy tadbirlar muhim o'rin egallab, ular o'zaro uyg'unlikda faoliyat yurituvchi, yagona maqsadga yo'naltirilgan va shaxs kamolotini ta'minlashga xizmat qiluvchi tizimli ta'sir

vositalari majmuini tashkil etadi. Ular o'quvchilarning ijtimoiy-ma'naviy ehtiyojlariga javob berib, tarbiya jarayonining izchilligini va samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Ta'lim jarayoni alohida darslardan tashkil topganidek, tarbiya jarayoni ham turli tarbiyaviy tadbirlar orqali shakllanadi. Tarbiyaviy tadbirlar tarbiya jarayonining tarkibiy qismi bo'lib, ular tarbiyaning tizimliliigi, uzviyligi, bosqichma-bosqichligi va uzluksizligini ta'minlaydi. Tarbiyaviy tadbir - tarbiyalanuvchilarning muayyan tarbiyaviy faoliyatini tashkil etuvchi va amalga oshiruvchi shakli bo'lib, asosiy xususiyati zaruriylik, foydalilik va tadbiriq etish imkoniyatidan iborat.

Xulosa qilib aytganda, ajdodlarimizdan meros bo'lib kelayotgan axloqiy qadriyatlar bugun ham dolzarb bo'lib, ularni tarbiyaviy tadbirlar bilan uyg'unlashtirish yosh avlodda mustahkam hayotiy qarashlarni shakllantirish, ularda milliy g'urur va fuqarolik mas'uliyatini kuchaytirishning samarali vositasidir.

Mazkur vazifalarni hal qilishda ta'lim muassasalari faoliyati muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, tarbiya jarayoni har bir jamiyatning ijtimoiy-siyosiy, madaniy va ma'naviy taraqqiyot darajasi bilan bevosita bog'liq bo'lgan murakkab va uzluksiz ijtimoiy-pedagogik jarayondir. Tarbiyaning mazmuni, shakl va uslublari har bir davr talablari asosida takomillashib boradi. Bugungi kunda mamlakatimizda yoshlarga oid davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida ularning har tomonlama kamol topgan, yuksak ma'naviyatli, intellektual salohiyatga ega shaxs sifatida tarbiyalanishiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, boshlang'ich ta'lim tizimida tarbiyaviy tadbirlarning tizimli va samarali tashkil etilishi o'quvchilarda ijtimoiy-ma'naviy fazilatlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida ongli dunyoqarashni shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Tarbiyaviy tadbirlar nafaqat shaxsning jamiyatdagi tutgan o'rnini aniqlash, balki ularning huquqiy, estetik, ekologik, ma'naviy-axloqiy va madaniy qarashlarini shakllantirishda ham beqiyos ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadbirlar orqali o'quvchilar ongiga Vatanga sadoqat, xalq va jamiyat oldidagi mas'uliyat, ijtimoiy faollik, mehnatga hurmat kabi fazilatlar singdiriladi. Shu jihatdan, zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etilayotgan tarbiyaviy tadbirlar ta'lim-tarbiya tizimining ajralmas qismi sifatida qaralib, ularning mazmun-mohiyatini boyitish hamda amaliy samaradorligini oshirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Shunday qilib, milliy va umumbashariy qadriyatlarga tayanilgan holda shakllanayotgan tarbiya tizimi yosh avlodning har tomonlama yetuk, ijtimoiy jihatdan faol va ma'naviy barkamol shaxs sifatida kamol topishini ta'minlashga xizmat qiladi. Tarbiya jarayonining pirovard maqsadi — jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'sha oladigan shaxsni tarbiyalashdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-sonli "2022–2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha Milliy dastur to'g'risida"gi farmoni.

2. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari. Buxoro, 202.
3. Safin D.V, Muslima R.G. Ta'lim berish va o'qishning interfaol usullari. O'quv qo'llanma .-T.2007.
4. Хайруллаев М.М. Буюк сиймолар: Марказий Осиёдаги машхур мутафаккир ва донишмандлар. -Т.: Абдулла Қодирий номидаги Халқ мероси нашриёти, 1996. - 120 б.
5. Ibn Al-Buxoriy, I. (2013). *Axloq va tarbiya haqidagi hadislar*. Toshkent: Islam.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA STEAM XALQARO DASTURINI QO'LLASH METODIKASI

Sayyora Irisova

Qashqadaryo VPMM maktabgacha, boshlang'ich va
maxsus ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarga steam xalqaro dasturini qo'llash metodikasi kabi masalalar yoritib berilgan.

Kalit sozlar: Maktabgacha yoshdagi bolalar, steam, steam xalqaro dasturi, metodika, "Ilk qadam", tarbiyachi, bolalar, o'yin.

Аннотация: В данной статье освещены такие вопросы, как методика использования международной программы Steam для детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: Дошкольники, пар, паровая международная программа, методика, «Первый шаг», педагог, дети, игра.

Abstract: In this article, issues such as the method of using the steam international program for children of preschool age are covered.

Key words: Preschool children, steam, steam international program, methodology, "First step", teacher, children, game.

Bugungi dunyo kechagi kabi emas, ertangi kun ham bugungi kabi bo'lmaydi! Inson faoliyati barcha sohalarida dinamik rivojlanayotgan texnologiyalar joriy etilmoqda.

Zamonaviy bolalarning 65 foizi bugungi kunda mavjud bo'lmagan kasblarni egallaydi. Kelajakdagi mutaxassislar texnologiya, ilm-fan va muhandislikning turli xil sohalaridan kompleks ta'lim va bilimlarga muhtoj bo'ladi.

STEAM farzandlarimizga - ixtirochilar, kashfiyotchilarning kelajak avlodi, olim sifatida tadqiqotlar olib borish, texnologiyani shakllantirish, muhandis sifatida loyihalash, rassom sifatida yaratuvchi, matematik sifatida analitik fikr yuritishni o'yin orqali yuzaga keltiradi.

Bugungi kunda STEAM-ta'lim dunyodagi asosiy tendensiyalardan biri sifatida rivojlanmoqda va amaliyot yondashuvni qo'llashda beshta sohani yagona o'quv sxemasiga integratsiyalashga asoslangan. Bunday ta'limning shartlari uning uzluksizligi va bolalarning guruhlarda o'zaro muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish bo'lib, bunad ular fikrlarni to'plashi va fikrlar almashadi. Shuning uchun, asosiy ta'lim dasturiga quyidagilar Legotexnologiyalar, bolalar tadqiqotlari kabi mantiqiy fikrlashni rivojlantirish modullari kiradi.

STEAM (S-fan, T-texnologiya, E - muhandislik, A - san'at, M - matematika) - ilm-fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani birlashtiruvchi zamonaviy yondashuv.

STEAM bolalarda quyidagi muhim xususiyatlar va ko'nikmalarni rivojlantirishga quyidagicha yordam beradi:

- Muammolarni keng qamrovli tushunish;
- Ijodiy fikrlash;
- Muhandislik yondashuv;
- Tanqidiy fikrlash;
- Ilmiy metodlarni tushunish va qo'llash; - Dizayn asoslarini tushunish.

STEAM yondashuvi tufayli bolalar tabiatni tushunib, dunyoni muntazam o'rganishadi va shu bilan qiziqishlarini, muhandislik fikrlash uslubini, tanqidiy vaziyatlardan chiqish qobiliyatini, jamoaviy ish qobiliyatini rivojlantirish va liderlik, o'z-o'zini namoyon qilish asoslarini o'rganishadi, o'z navbatida, bolalar rivojlanishining tubdan yangi darajasini ta'minlaydi.

O'z-o'ziga ishonchni shakllantirish. Bu yondashuvda bolalar o'z qo'llari bilan yaratgan ko'priklar va yo'llar, samolyotlar va avtomobillarni "ishga tushirib", suv osti va havo tuzilmalarini "rivojlantirib", sinovdan o'tkazib, har safar ular maqsadga yaqinlashib borishadi. Yaxshi natija bermagan "mahsulot"ni qayta-qayt sinovdan o'tkazib, takomillashtirib borishadi. Natijada barcha muammolarni o'zi hal qilish, maqsadga erishish bolalar uchun ilhom, g'alaba, adrenalin va quvonch olib keladi. Har bir g'alaba, o'zlarining qobiliyatlariga ko'proq ishonch uyg'otadi.

Faol muloqot va jamoaviy ish. STEAM dasturlari ham faol muloqot va guruh ishi bilan ajralib turadi. Muhokama bosqichida ular fikr bildirishga qo'rqqanlikka o'rganadilar. Ko'pincha, stol atrofida o'tirmaydi, o'zlarining dizaynlari asosidagi "mahsulot"larni sinovdan o'tkazadi va rivojlantiradi. Ular hamma vaqt hamkorlikni ta'minlaydigan jamoada tarbiyachilar va ularning do'stlari bilan muloqot qilish bilan band bo'lishadi.

Texnik fanlar bo'yicha qiziqishlarni rivojlantirish.

Maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi STEAM ta'limi vazifasi qiziqishning rivojlanishi uchun dastlabki shart-sharoitlarni yaratishdir. Bolalar uchun tabiat fanlari va texnik fanlar bo'yicha, qilgan ishni yaxshi ko'rish, qiziqishni rivojlantirish uchun asosdir. STEAM-bolalar uchun juda qiziqarli va dinamik bo'lib, bolalarning zerikishlariga to'sqinlik qiladi. Ular vaqt o'tayotganini sezmaydilar, lekin ham charchamadilar. Raketalar, avtoullovlar, ko'priklar, osmono'par binolarni qurish, elektron o'yinlar, fabrikalar, logistika tarmoqlarini yaratish, dengiz osti kemalari, ilm-fan va texnologiyaga qiziqishi ortib borada.

Takomillashtirilgan "Ilk qadam" o'quv dasturi asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida quyidagi rivojlanish markazlari faoliyati yuritilishi nazarda tutiladi:

- ✓ QQurilish va konstruksiyalash markazi

- ✓ Syujet-rolli o‘yinlar va dramalashtirish markazi
- ✓ Til va nutq
- ✓ Ilm-fan va tabiat markazi
- ✓ SSan’at markazi
- ✓ MMusiqa va ritmika markazi.

Rivojlanish markazlari bolalarga o‘zlarining shaxsiy ko‘nikmalari va qiziqishlaridan kelib chiqqan holda ta’lim-tarbiya jarayonini mustaqil individuallashtirish imkoniyatini beradi. Masalan, san’at markazida bir bola qog‘oz qirqadi, boshqa bola esa shu qog‘ozdan qaychi bilan o‘zi o‘ylagan shaklchani kesib oladi. Stol ustida o‘ynaladigan o‘yinlar markazida bir bola to‘rtta yog‘och kubikdan shakl yasaydi, boshqa birov esa yigirma besh bo‘lakli karton qog‘ozli tasvirni tuzishni ma’qul ko‘radi. Tarbiyachi jarayonda bolalarni kuzatadi va ularning rivojlanishiga daxldor fikrlarni yozib boradi. Ancha vaqtdan so‘ng u bolalarga vazifani murakkablashtiruvchi materiallarni taklif etadi yoki vaziyatga qarab ana shu vazifalarni bajarishda bolaga to‘g‘ridan to‘g‘ri yordam beradi. Bunday yo‘l tutish tufayli bola yaxshi sur’atda o‘sib-ulg‘ayishi mumkin.

Xulosa,qilib aytganda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida STEAM xalqaro dasturi asosida ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish vazifallarini amalga oshirish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Markazlarda bolalar kun davomida o‘zlari tanlagan holda erkin va mustaqil faoliyat yuritadilar. Mashg‘ulotlarda esa bolalar faollik markazlarida amaliy vazifa va topshiriqlarni bajaradilar. STEAM xalqaro dasturi asosida ta’lim jarayonini tashkil etishning afzalliklari shundan iboratki, bolalar faoliyati faol, mazmunli va qiziqarli tashkil etiladi. Bundan tashqari bolalarni mustaqil fikrlashga va mustaqil bilim olishlarini ijodiy rivojlanishi, tadqiqotchilik orqali tevarakatdagi narsa va buyumlarning ichki va tashqi tuzilishi mazmuni haqida o‘zlari fikrlab idrok etadilar va ma’lumotlarga ega bo‘ladilar.

Adabiyotlar ro‘yxati

6. Mirziyoyev. Sh.M. “2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish chora – tadbirlari to‘g‘risida”. “Ma’rifat” gazetasi. 2016 yil 31-dekabr. №104. 1, 5, bet.
7. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar ta’lim-tarbiyasiga qo‘yiladigan Davlat talablari. T., 2018yil.
8. Takomillashtirilgan “Ilk qadam” Davlat dasturi. –T.: 2022.
9. Sodiqova Sh. Maktabgacha pedagogika: darslik. – T.: “Tafakkur bo‘stoni”, 2013.
10. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi muhitni tashkil etish bo‘yicha metodik tavsiya–T., 2010.RTM.

XALQARO BAHOLASH DASTURLARI PISA, PIRLS VA TIMSS TADQIQOTI NATIJALARI ASOSIDA TA’LIM SIFATINI OSHIRISH

Muxidov Asqar Raxmatovich,
Buxoro viloyati PMM,

Annotatsiya: Xalqaro baholash dasturlari PISA, PIRLS va TIMSS ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada tadqiqotlarning maqsadi, metodologiyasi va natijalari tahlil qilinadi hamda ulardan kelib chiqib ta’lim tizimini modernizatsiya qilish imkoniyatlari yoritiladi. Milliy ta’lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish uchun tavsiyalar berilgan.

Annotation: International assessment programs PISA, PIRLS and TIMSS play an important role in improving the quality of education. This article analyzes the purpose, methodology and results of the studies and highlights the possibilities of modernizing the education system based on them. Recommendations are given for adapting the national education system to international standards.

Аннотация: Международные программы оценки PISA, PIRLS и TIMSS играют важную роль в повышении качества образования. В статье анализируются цель, методология и результаты исследования, а также освещаются возможности модернизации системы образования на их основе. Даны рекомендации по приведению национальной системы образования в соответствие с международными стандартами.

Kalit so’zlar: PISA, PIRLS, TIMSS, ta’lim sifati, xalqaro standartlar, baholash tizimi.

Ключевые слова: PISA, PIRLS, TIMSS, качество образования, международные стандарты, система оценки.

Keywords: PISA, PIRLS, TIMSS, education quality, international standards, assessment system.

Ta’lim sifatini baholash va uni xalqaro miqyosda rivojlantirish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Xalqaro baholash dasturlari, jumladan, PISA, PIRLS va TIMSS, ta’limning global standartlariga mos kelishini ta’minlash va ta’lim jarayonini tizimli kuzatib borish imkoniyatini beradi. Ushbu tadqiqotlar ta’lim tizimining zaif tomonlarini aniqlash, innovatsion metodlarni joriy qilish va o’quvchilar bilim darajasini baholashda muhim rol o’ynaydi. Mamlakatlar ushbu tadqiqot natijalariga asosanib, ta’lim sifatini oshirishga yo’naltirilgan strategiyalarni ishlab chiqmoqda.

PISA, PIRLS va TIMSS dasturlarining ta’limdagi o’rni

PISA tadqiqoti har uch yilda bir marta o’tkazilib, o’quvchilarning matematik, tabiiy fanlar va o’qish bo’yicha bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo’llay olish qobiliyatini baholaydi.

• O’zbekistonning ishtiroki: O’zbekiston PISA dasturida ilk bor ishtirok etgan va tadqiqot natijalari milliy ta’lim tizimi uchun yo’l-yo’riq bo’lib xizmat qildi. PISA baholari ta’lim dasturlarining moslashuvchanligi va o’quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshirish zaruratini ko’rsatdi.

- Xalqaro o‘rnak: Finlandiya va Singapur ta’lim tizimi PISA natijalarida doimiy ravishda yuqori ko‘rsatkichlarga ega bo‘lib, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashiga asoslangan metodlarni qo‘llaydi.

PIRLS tadqiqoti o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini va matnni tushunish darajasini baholaydi.

- Mahalliy natijalar: PIRLS tadqiqotlari O‘zbekiston o‘quvchilarining savodxonligini oshirish uchun ta’lim jarayonida o‘qish madaniyatini rivojlantirishni taklif qiladi.

- Global tajriba: Singapur va Rossiya PIRLS reytinglarida yetakchi o‘rinlarni egallab, o‘qish ko‘nikmalariga alohida e’tibor qaratadi.

TIMSS tadqiqoti matematika va tabiiy fanlarni o‘rganish bo‘yicha xalqaro miqyosda ko‘nikmalarni baholaydi.

- O‘zbekistonning natijalari: Maktablarda matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha o‘quv dasturlarini modernizatsiya qilish va zamonaviy metodlarni joriy etish muhimligi aniqlangan.

- Xalqaro yutuqlar: Janubiy Koreya va Yaponiya ta’lim tizimi TIMSS natijalarida yuqori ko‘rsatkichlarni egallaydi va fundamental fanlarga keng e’tibor qaratadi.

Tadqiqot natijalari asosida ta’lim tizimini takomillashtirish yo‘llari

PISA, PIRLS va TIMSS tadqiqotlari natijalariga asoslanib, ta’lim tizimini takomillashtirish bo‘yicha bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish mumkin:

1. O‘quv dasturlarini xalqaro standartlarga moslashtirish: O‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini tanqidiy fikrlash va amaliy qo‘llashga yo‘naltiruvchi dasturlarni ishlab chiqish.
2. O‘qituvchilar malakasini oshirish: Xalqaro metodologiyalar va baholash standartlarini o‘zlashtirish uchun o‘qituvchilarni malaka oshirish kurslariga jalb qilish.
3. Texnologiyalarni joriy etish: Ta’lim jarayonini innovatsion texnologiyalar va raqamli platformalar yordamida modernizatsiya qilish.
4. O‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish: Interaktiv mashqlar va o‘yin shaklidagi vazifalar orqali o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirish.

Amaliy chora-tadbirlar

1. Ta’lim strategiyalarini ishlab chiqish: PISA, PIRLS va TIMSS natijalariga mos ravishda milliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilish.
2. Xalqaro hamkorlikni yo‘lga qo‘yish: Tajribali xalqaro ekspertlar bilan hamkorlikda ta’lim jarayonini qayta ko‘rib chiqish va yangi metodlarni joriy etish.
3. Baholash tizimini yangilash: Xalqaro baholash standartlariga mos keluvchi milliy baholash tizimini joriy qilish.

Kutiladigan natijalar

1. Ta'lim sifatining oshishi: O'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini xalqaro darajada baholash imkoniyatining shakllanishi.
2. Global raqobatbardoshlik: Milliy ta'lim tizimini rivojlantirish orqali xalqaro miqyosda raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash.
3. Innovatsion ta'lim muhiti yaratish: O'quvchilar uchun zamonaviy va ilg'or ta'lim muhiti tashkil etish.

Xalqaro baholash dasturlari PISA, PIRLS va TIMSS ta'lim tizimini rivojlantirish uchun katta ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqot natijalari ta'lim sifatini oshirish uchun qo'llanilishi mumkin bo'lgan samarali strategiyalarni ishlab chiqishga imkon beradi. Kelgusida xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etish uchun texnologik infratuzilmani takomillashtirish, o'qituvchilarning malakasini oshirish va o'quv dasturlarini modernizatsiya qilishga e'tibor qaratish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. G'aniyev, Sh. Ta'lim sifatini oshirishda xalqaro baholash dasturlarining o'rni. Toshkent: Oliy va O'rta maxsus ta'lim vazirligi nashriyoti, 2021.
2. O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazirligi. PISA va TIMSS tadqiqotlariga tayyorgarlik bo'yicha metodik qo'llanma. Toshkent: Xalq Ta'limi Nashriyoti, 2020.
3. Karimov, A. Ta'limda raqamli texnologiyalar va xalqaro baholash metodlari. Toshkent: Ilm Ziya nashriyoti, 2022.
4. OECD. PISA 2018 Results: What Students Know and Can Do. OECD Publishing, 2019.
5. Mullis, I. V. S., & Martin, M. O. PIRLS 2021 Assessment Frameworks. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center, 2020.
6. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., & Foy, P. TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center, 2020.
7. Schleicher, Andreas. World Class: How to Build a 21st-Century School System. OECD Publishing, 2018.
8. OECD rasmiy veb-sayti: <https://www.oecd.org>
9. TIMSS & PIRLS International Study Center: <https://timssandpirls.bc.edu>
10. PISA haqida ma'lumot: <https://www.oecd.org/pisa>

3- SHO‘BA.

TA’LIM UZVIYLIGINI TA’MINLASHDA UZLUKSIZ KASBIY TA’LIMNING AHAMIYATI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA INKLYUZIV TA'LIM

Xujayarova Nafisa Sultonmurodovna,

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti o'qituvchisi,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Maqolada "Inklyuziv ta'lim – bu ko'p o'lchovli pedagogik fenomen bo'lib, uning asosida har bir bolaning o'ziga xosligi, qadriyati va turli xilligi tan olinadi. Inklyuziya ta'lim jarayonida har qanday diskriminatsiyani istisno qiladi va barcha bolalar uchun umumta'lim tizimida to'laqonli ishtirok etish hamda ijtimoiy moslashuv sharoitlarini yaratishga qaratilganligi bayon etilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, inklyuziv ta'lim bosqichlari, inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi, o'quvchilarning pedagogik-psixologik xususiyatlari.

Аннотация: В статье отмечается, что "инклюзивное образование – это многомерное педагогическое явление, в основе которого лежит признание индивидуальности, ценности и разнообразия каждого ребенка. Утверждается, что инклюзия исключает любую дискриминацию в образовательном процессе и направлена на создание условий для полноценного участия всех детей в системе общего образования, а также социальной адаптации.

Ключевые слова: инклюзивное образование, этапы инклюзивного образования, Всемирная декларация прав человека, педагогико-психологическая характеристика учащихся.

Annotation: In the article, "inclusive education is a multidimensional pedagogical phenomenon, on the basis of which the uniqueness, value and variety of each child is recognized. Inclusion excludes any discrimination in the educational process, and it is stated that it is aimed at creating full-fledged participation in the Universal educational system for all children, as well as conditions of social adaptation.

Keywords: inclusive education, stages of inclusive education, the Universal Declaration of human rights, pedagogical and psychological characteristics of students.

Jahon ta'limi amaliyotida bugungi kunda ta'lim oluvchilar ehtiyojlariga moslashuvchan o'quv muhitini yaratish, variativ o'quv dasturlaridan foydalanishga bo'lgan ehtiyoj kun sayin ortmoqda. BMT ning ta'lim sohasidagi siyosati yo'nalishlaridan biri bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlari xilma-xilligini hisobga olgan holda ta'lim berishni nazarda tutadigan inklyuziv ta'lim g'oyalarini ishtirokchi davlatlar tomonidan keng amalga oshirilishini ta'minlash hisoblanadi. Tarixiy tahlil shuni ko'rsatadiki, nogironligi bo'lgan bolalarni o'qitishga qaratilgan dastlabki urinishlar asosan kar-soqov, ko'r va aqliy zaif bolalar bilan ishlashga qaratilgan. Boshqa turdagi nogiron bolalarni o'qitish bo'yicha tadqiqotlar deyarli uchramaydi va pedagogik adabiyotlarda ushbu jarayon faqat tanlab yoritilgan.

Mamlakatimizda 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan yangi tahrirdagi “Ta’lim to’g’risida”gi qonunning 20-moddasi “Inklyuziv ta’lim” deb nomlangan bo‘lib, ushbu moddada inklyuziv ta’lim alohida ta’lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta’lim oluvchilar uchun ta’lim tashkilotlarida ta’lim olishga bo‘lgan teng imkoniyatlarni ta’minlashga qaratilgan.

Zamonaviy ta’lim tizimi, shu jumladan inklyuziv ta’lim sohasidagi ko‘plab dolzarb muammolar jamiyat taraqqiyotining turli bosqichlarida yuz bergan ijtimoiy, huquqiy va ta’limiy o‘zgarishlar bilan bevosita bog‘liqdir. Tadqiqot jarayonida xorijiy va mahalliy manbalar tahlili shuni ko‘rsatdiki, “inklyuziv ta’lim” pedagogik fenomenining paydo bo‘lishi, avvalo, jamiyat ongining nogironligi bo‘lgan bolalarga nisbatan o‘zgarishi bilan bog‘liqdir. Ma’lumki, har qanday jamiyatning taraqqiyot darajasi uning bolalar, keksalar va nogironligi bo‘lgan shaxslarga qanday munosabatda ekanligi orqali baholanadi.

Respublikamizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlar zahirida, eng avvalo, kelajak avlodning barkamol bo‘lib ulg‘ayishi, hech kimdan kam bo‘lmay dunyo arenalarini zabt etishga qodir farzandlar bo‘lib yetishishi kabi dolzarb masalalarni hal etish turadi. Ayniqsa, yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan, nogiron, rivojlanishida nuqsoni bor bolalarning ijtimoiy himoyasi hamisha davlat va jamiyatning ustuvor vazifasi hisoblangan.

Ushbu vazifani amalga oshirish borasida O‘zbekiston Respublikasida rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan kishilarning huquq va erkinliklarini, teng imkoniyatlarini ta’minlash, turmush faoliyatidagi cheklanish, chegaralarni bartaraf etish, ta’limni tashkil etish va boshqarishga zamonaviy yondashuv, uning sifati va samaradorligini oshirish, jamiyatda aholining turli qatlamlari uchun ta’limning uzviylik va uzluksizligini ta’minlash borasida talaygina ishlar amalga oshirib borilmoqda. Inklyuziv ta’lim usuli barcha bolalarning ruhiy- jismoniy holatidan qat’iy nazar ta’lim jarayonida to‘laqonli ishtirok etishini ta’minlashga qulay imkoniyat yaratadi. Inklyuziv ta’lim – o‘quvchilarning imkoniyatlari, individual-psixologik, jismoniy nuqson va o‘zlashtirish xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladigan ta’lim jarayonidir.

Yuqorida keltirilgan nazariy va empirik tahlillarga asoslanib, inklyuziv ta’lim tushunchasiga quyidagicha ta’rif berish mumkin: “Inklyuziv ta’lim – bu ko‘p o‘lchovli pedagogik fenomen bo‘lib, uning asosida har bir bolaning o‘ziga xosligi, qadriyati va turli xilligi tan olinadi. Inklyuziya ta’lim jarayonida har qanday diskriminatsiyani istisno qiladi va barcha bolalar uchun umumta’lim tizimida to‘laqonli ishtirok etish hamda ijtimoiy moslashuv sharoitlarini yaratishga qaratilgan”.

Inklyuziv ta’lim shakllanishining asosiy bosqichlarini quyidagicha ajratish mumkin:

1. XVIII asrning o'rtalarigacha – Nogiron bolalarning ta'lim olish huquqi inkor etilgan, ijtimoiy va pedagogik jihatdan segregatsiya hukmron bo'lgan.

2. XVIII asrning ikkinchi yarmi – XX asr boshlarigacha – Inklyuziv ta'lim g'oyasining shakllanishi va uning dastlabki sinov tajribalari amalga oshirilgan.

3. XX asrning 1940-yillaridan – XX asrning 1990-yillarigacha – Inklyuziv ta'lim bo'yicha eksperimental tadqiqotlar va izlanishlar olib borilgan.

4. 1994-yildan hozirgi kungacha – Inklyuziv ta'lim konsepsiyasining rasmiy qabul qilinishi va butun dunyo bo'ylab faol rivojlanishi ko'lami shu qadar kattaki, ular uchun bir xildagi ta'lim jarayonini tashkil etish imkonsizdir.

BMT tomonidan 1948 yilda qabul qilingan "Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi"da "Ta'lim olish har bir insonning asosiy va ajralmas huquqi" ekanligi alohida e'tirof etilgan. "Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi" barcha insonlarning huquq va erkinliklarini kafolatlar ekan, bu Deklaratsiyaning barcha bandlari maxsus ehtiyojli insonlarga ham tegishliligi aniqlandi.

Nogiron shaxslarning huquqlarini yanada mustahkamlash va kafolatlash maqsadida BMT 1975 yilda "Nogiron shaxslar huquqlari to'g'risida"gi Deklaratsiyani qabul qildi. Atoqli psixolog olim L.S.Vigotskiy aytganidek: «Har qanday ruhiy yoki jismoniy nuqsonda ham taraqqiyot davom etadi». Imkoniyati cheklangan o'quvchilar ta'limining keng ko'lamliligi va serqirraliligini hisobga olgan holda umumiy o'rta ta'lim jarayonini tashkil etish talab qilinadi. Ularda me'yorda rivojlanuvchi tengdoshlari bilan qiyoslagan holda umumiy o'rta ta'lim jarayonida hayot uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish maqsadga muvofiqdir. O'quv jarayonida imkoniyati cheklangan o'quvchilarning pedagogik-psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda bilimlarni taqdim etish asosida o'z tengdoshlari va yaqinlari bilan birgalikda hayotiy ko'nikmalarni egallashlari uchun sharoit yaratiladi. Inklyuziv ta'limni oiladan maktabgacha ta'lim muassasalarida, umumta'lim maktablarida, oliy o'quv muassasalarida joriy etish natijasida imkoniyati cheklangan insonlarga nisbatan umumiy munosabat o'zgarayotgani ma'lum bo'ldi. Bu esa ularning hayotda muvaffaqiyat qozonishi uchun omil bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarga umumta'lim jarayonidagi barcha tadbirlarda faol va muntazam ishtirok etish imkonini beradi. Buning natijasida stereotiplar shakllanishining oldi olinib, ko'rsatiladigan individual yordam imkoniyati cheklangan bolalarni jamiyatdan ajratib qo'ymaydi. Ular olgan ko'nikmalarini umumlashtirish imkoniga ega bo'lishadi. Imkoniyati cheklangan insonlar uchun ishlab chiqilgan va jamiyatga reja asosida joriy etilayotgan inklyuziv ta'lim strategiyasi o'qishning uzluksiz va muttasilligini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risida qonuni. Toshkent. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 12 oktyabrdagi 638- son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ huquqiy xujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori;
3. Xujayarova N.S. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish tendensiyalari. Ta'lim jarayoni subyektlarida inklyuziv madaniyatni rivojlantirishga oid xalqaro tajribalar: muammolar va yechimlar xalqaro ilmiy-amaliy anjumani, 2025-yil 26-mart. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15099689>. <https://zenodo.org/records/15099689> 367-368 bet.
4. Pedagogik atamalar lug'ati. – T.: "Fan", 2008. –B.47.
5. Xujayarova N. S. European Journal of Pedagogical Initiatives and Educational. Improving mechanisms to prepare future educators for designing an inclusive educational environment. Practices. ISSN (E): 2938-3625. Volume 2, Issue 12, December-2024. Page 26-28.
6. Выгодский Л.С. Педагогическая психология. –М. : "Педагогика. 1991. С31.
7. Sultanmurodovna, K. N. (2025). Preparing Educators for an Inclusive Education Environment. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 38, 168-171.

IJTIMOIY-FALSAFIY G'OYALAR TRANSFORMATSIYASINING YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTIDA AHAMIYATI

Axmedov Ijodbek Narziquil O'g'li

Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi
direktori, falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
dotsent

Annotatsiya: Maqolada Yangi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida ijtimoiy-falsafiy g'oyalarning o'zgarishi va ularning mamlakat taraqqiyotiga ta'sirini tahlil qiladi. Maqolada fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda milliy qadriyatlar va an'analarning ahamiyati, inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlashdagi o'zgarishlar hamda axloqiy qadriyatlarning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni ko'rib chiqiladi. Ushbu jarayonlarda ijtimoiy-falsafiy g'oyalarning transformatsiyasi Yangi O'zbekiston taraqqiyotining muhim omili sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: Yangi O'zbekiston, ijtimoiy-falsafiy g'oyalar, transformatsiya, milliy taraqqiyot strategiyasi, fuqarolik jamiyati, demokratik islohotlar, inson huquqlari, inson qadri, ma'naviyat, uchinchi renessans, axloqiy qadriyatlar, innovatsiya, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish.

Аннотация: В статье анализируется изменение социально-философских идей в ходе проводимых в новом Узбекистане реформ и их влияние на развитие страны. В статье рассматривается значение национальных ценностей и традиций в развитии гражданского общества, изменения в обеспечении прав и свобод человека, роль нравственных ценностей в

развитии общества. Трансформация социально-философских идей в этих процессах оценивается как важный фактор развития нового Узбекистана.

Ключевые слова: *новый Узбекистан, социально-философские идеи, трансформация, Стратегия национального развития, гражданское общество, демократические реформы, права человека, человеческое достоинство, духовность, третье возрождение, моральные ценности, инновации, социально-экономическое развитие.*

Annotation: *The article analyzes the changes in socio-philosophical ideas and their impact on the development of the country in the process of reforms carried out in the New Uzbekistan. The article examines the importance of national values and traditions in the development of civil society, changes in the provision of human rights and freedoms, and the role of moral values in the development of society. In these processes, the transformation of socio-philosophical ideas is assessed as an important factor in the development of new Uzbekistan.*

Keywords: *New Uzbekistan, socio-philosophical ideas, transformation, national development strategy, civil society, democratic reform, human rights, human dignity, spirituality, thrd Renaissance, moral values, innovation, socio-economic development.*

Yangi O‘zbekiston taraqqiyoti jarayonida ijtimoiy-falsafiy g‘oyalar transformatsiyasi muhim o‘rin tutadi. Chunki jamiyatning barqaror rivojlanishi, adolatli va demokratik davlat barpo etish, inson manfaatlarini ta‘minlashda bu g‘oyalar asos bo‘lib xizmat qiladi. Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan “Inson qadri uchun” tamoyili ham yangi davr taraqqiyotining asosiy falsafiy yo‘nalishlaridan biridir. Shu nuqtayi nazardan, Yangi O‘zbekiston g‘oyasini shakllantirish va amalga oshirishda ijtimoiy-falsafiy yondashuvlarning ahamiyati tobora ortib bormoqda.

2023-yil 11-sentyabrda qabul qilingan PF-158-sonli Farmon bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston - 2030” strategiyasida ham ushbu masalalarga alohida e‘tibor qaratilgan. Mazkur strategiyada belgilangan maqsad va vazifalar ijtimoiy-falsafiy g‘oyalar tizimining barqarorligi va o‘zgaruvchanligi o‘rtasidagi dialektik munosabatni hisobga olgan holda ishlab chiqilgan bo‘lib, ularning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi Yangi O‘zbekistonning barqaror va izchil rivojlanishini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Sh.M.Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” asarida ham mamlakat taraqqiyotida ijtimoiy-falsafiy g‘oyalarning transformatsiyasining hayotiy zaruriyat ekanligiga katta ahamiyat berilgan. Xususan, “... dunyo maydonida va o‘z azmida qoyim turmoq, maqsadlarimizga erishmoq uchun muttasil oldinga intilish, hayotni va tafakkurni isloh qilish, yangilanish tomon sobitqadamlik bilan borish lozim” deb ta’kidlaydilar yurtboshimiz.

Yurtboshimiz ushbu asarida O‘zbekistonda fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirish, inson huquqlari va erkinliklarini ta‘minlash, milliy qadriyatlarni asrash va ularni zamonaviy

talablarga moslashtirish kabi ijtimoiy-falsafiy g'oyalarning ahamiyatini ta'kidlaydi. Bu g'oyalar mamlakatning barqaror va izchil rivojlanishi uchun mustahkam asos yaratadi.

Umuman olganda, "Ijtimoiy-falsafiy g'oyalar tizimining transformatsiyasi masalasi jahon ilmi-fanida falsafa, sotsiologiya, siyosatshunoslik, iqtisodiyot, madaniyatshunoslik va axloqiy tamoyillar nuqtayi nazaridan o'rganiladi. Bu mavzudagi tadqiqotlar jamiyat rivoji uchun g'oyalar, mafkuralar va qadriyatlar tizimi qanday shakllanishini, ularning barqarorligi va o'zgaruvchanligini tahlil qilishga qaratilgan.

Yuqoridagi tadqiqotlar asosan mavzuning muayyan jihatlarinigina tahlil etishga qaratilganligi, qolaversa quyidagi sabablar tufayli mamlakatimizda ijtimoiy-falsafiy g'oyalar tizimining transformatsiyasi masalasini o'rganish dolzarb hisoblanadi:

1. Hozirgi kunda mamlakatimiz "Yangi O'zbekiston" g'oyasi asosida ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy sohalarida keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirmoqda. Bu jarayonda yangilanish va modernizatsiya tushunchalari markaziy o'rin egallaydi. Ijtimoiy-falsafiy g'oyalar esa jamiyat taraqqiyoti uchun dasturulamal vazifasini bajaradi, ularning transformatsiyasi masalasi o'rganish esa mamlakat kelajagi uchun muhim ahamiyatga ega.

2. Yangi O'zbekiston sharoitida milliy g'oya, mafkura, ijtimoiy qarashlar va ijtimoiy-siyosiy jarayonlar doimiy ravishda rivojlanib bormoqda. Bu esa g'oyaviy tizimning bir tomondan barqaror, ikkinchi tomondan esa o'zgaruvchan bo'lishini taqozo etadi. Barqarorlik jamiyatda milliy birdamlik, ijtimoiy totuvlik va davlatchilik tamoyillarining saqlanishini ta'minlasa, o'zgaruvchanlik global tendensiyalarga mos ravishda rivojlanish imkonini beradi.

3. Hozirgi dunyoda axborot texnologiyalari, global iqtisodiy jarayonlar va yangi ijtimoiy tamoyillar jadal rivojlanmoqda. Yangi O'zbekiston bu jarayonlardan ortda qolmaslik uchun innovatsiya va modernizatsiya yo'lidan bormoqda. Bunda ijtimoiy-falsafiy g'oyalar tizimi ham zamon talablariga mos ravishda o'zgarishi kerak. Lekin bu o'zgarishlarning milliy an'analar va qadriyatlarga zid kelmasligi muhim ahamiyat kasb etadi.

4. Yangi O'zbekistonning asosiy tamoyillaridan biri – milliy o'zlikni saqlash va tarixiy merosni qadrlashdir. Ijtimoiy-falsafiy g'oyalar tizimini o'rganish bu yo'nalishda katta ahamiyat kasb etadi. Chunki milliy an'analarni saqlagan holda, zamonaviy g'oyalar bilan uyg'unlashtirish mamlakat taraqqiyoti uchun muhim.

5. Yangi O'zbekiston sharoitida yosh avlodni vatanparvarlik, milliy g'urur, ma'naviy barkamollik ruhida tarbiyalash ijtimoiy-falsafiy g'oyalarning asosiy vazifalaridan biridir. Barqaror va o'zgaruvchan g'oyalar muvozanati yoshlar ongida milliy an'analarni saqlab qolish va shu bilan birga, zamonaviy fikrlash, tadbirkorlik va innovatsion yondashuv kabi xislatlarni shakllantirishga yordam beradi.

6. Davlat va jamiyat o'rtasidagi interaktiv munosabatlar, ochiq muloqotlar va demokratik jarayonlarning rivojlanishi ijtimoiy-falsafiy g'oyalar tizimining yangi bosqichga chiqishini taqozo etadi. Fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishi ham bu jarayonga ta'sir ko'rsatadi.

Shu o'rinda "ijtimoiy falsafiy g'oyalar" tushunchasiga aniqlik kiritib olsak. "Ijtimoiy-falsafiy g'oyalar tizim" tushunchasi jamiyatdagi turli g'oyalar, qarashlar va mafkuralarning o'zaro bog'liqligi va ta'sirini ifodalaydi. Bu tizim jamiyatning ma'naviy hayotida muhim o'rin tutib, ijtimoiy ong shakllarining shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy ong esa jamiyat hayotida muayyan ijtimoiy guruhlariga xos qarashlar, g'oyalar tizimini o'z ichiga oladi.

"Ijtimoiy-falsafiy g'oyalar tizimi" jamiyat taraqqiyoti va ijtimoiy munosabatlar mohiyatini anglashga yordam beradigan konseptual qarashlar majmuasidir. Bu tizim jamiyatning ma'naviy, falsafiy va siyosiy asoslarini, uning taraqqiyot yo'nalishlarini belgilaydi.

"Ijtimoiy-falsafiy g'oyalar" tushunchasi jamiyatda mavjud bo'lgan ijtimoiy ong shakllarini ifoda etadi. Bu g'oyalar ijtimoiy munosabatlarning ma'naviy, falsafiy va madaniy jihatlarini tartibga soluvchi umumiy tushunchalar hisoblanadi. Ular jamiyat a'zolarining ongida shakllanib, ijtimoiy rivojlanish jarayonlariga ta'sir ko'rsatadi.

Ijtimoiy-falsafiy g'oyalar turli mazmunga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

Siyosiy g'oyalar – davlat, hokimiyat va siyosiy jarayonlar to'g'risidagi nazariyalar.

Huquqiy g'oyalar – inson huquqlari, qonunchilik va huquqiy tizim asoslari.

Axloqiy g'oyalar – jamiyatdagi ma'naviy me'yorlar va qadriyatlar.

Falsafiy g'oyalar – inson, olam va jamiyatning mohiyatini tushunishga qaratilgan nazariy qarashlar.

Diniy g'oyalar – diniy e'tiqodlar va ma'naviyatning ijtimoiy hayotdagi ahamiyati.

Estetik g'oyalar – san'at va go'zallik tushunchalarining jamiyat rivojiga ta'siri.

Shu o'rinda ta'kidlash joizki, ijtimoiy-falsafiy g'oyalar jamiyatda bir necha muhim vazifalarni bajaradi, jumladan:

1. Jamiyatning ma'naviy va axloqiy asoslarini belgilaydi – turli madaniyat va sivilizatsiyalar o'z ma'naviy qadriyatlari asosida jamiyat tartibini ta'minlaydi.

2. Inson faoliyatiga ta'sir ko'rsatadi – ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda insonlarning tutgan mavqei va faoliyati muayyan g'oyalar asosida shakllanadi.

3. Ijtimoiy taraqqiyot yo'nalishini aniqlaydi – ijtimoiy hayotning rivojlanishi va transformatsiyasi ko'pincha ma'naviy va falsafiy g'oyalar bilan bog'liq bo'ladi.

4. Fuqarolik jamiyatini shakllantiradi – inson huquqlari va demokratik qadriyatlarning taraqqiyoti ijtimoiy-falsafiy g'oyalar ta'sirida yuz beradi .

Ijtimoiy-falsafiy g'oyalar ham boshqa ijtimoiy hodisalar kabi zamon va makondagi o'zgarishlarga mos tarzda o'zgarib boradi. Jamiyatdagi ilmiy-texnologik taraqqiyot, siyosiy o'zgarishlar va madaniy o'zgarishlar bu g'oyalarning ham shakllanisha va rivojlanishiga olib keladi.

Ijtimoiy-falsafiy g'oyalar jamiyat ongi va madaniyatining ajralmas qismi bo'lib, ular ijtimoiy munosabatlarning ma'naviy asosini shakllantiradi. Ularning rivojlanishi jamiyatning taraqqiyot yo'nalishini belgilab, ijtimoiy barqarorlik va o'zgaruvchanlik o'rtasidagi muvozanatni ta'minlaydi. Bugungi kunda "Yangi O'zbekiston strategiyasi xuddi shunday hayotbaxsh xususiyat kasb yetib, xalqimizni yorug' kelajakka chorlab va yangilanishlarga safarbor qilib, umumiy maqsadlar yo'lida birlashtirib, turadigan yaxlit ma'naviy asos va mezonga aylanib bormoqda".

Ijtimoiy-falsafiy g'oyalar tizimining tarkibiy qismlari sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Falsafiy asoslar: jamiyatning falsafiy negizlari ijtimoiy voqelikni qanday anglashini belgilaydi. Masalan, G'arbdagi individualizm va Sharqdagi jamoaviylik (kollektivizm) tamoyillari ijtimoiy g'oyalarga ta'sir ko'rsatgan.

2. Ijtimoiy modellar va nazariyalar: Jamiyat turli modellar sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

Marksizm – iqtisodiy munosabatlar va sinfiy kurashga asoslangan.

Liberalizm – inson huquqlari va shaxsiy erkinliklarni birinchi o'ringa qo'yadi.

Konservatizm – an'anaviy qadriyatlar va ijtimoiy barqarorlikka e'tibor qaratadi.

Ta'kidlash lozimki, ijtimoiy-falsafiy g'oyalar tizimi ma'lum bir mafkura shaklida namoyon bo'ladi. Har bir jamiyatda davlat, siyosiy partiyalar va turli ijtimoiy institutlar muayyan mafkuraviy qarashlarga tayanadi. Masalan, O'zbekistondagi milliy g'oya – «Yangi O'zbekiston» g'oyasi, jamiyat rivojidagi barqarorlik va innovatsiya uyg'unligiga qaratilgan. Mazkur masalaga to'xtalar ekan, yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev, "mafkura sohasida bo'shliq degan narsaning o'zi hech qachon bo'lmaydi. Chunki insonning qalbi, miyasi, ongu tafakkuri hech qachon axborot olishdan, fikrlashdan, ta'sirlanishdan to'xtamaydi. Demak, unga doimo ma'naviy oziq kerak. Agar shu oziqni o'zi yashayotgan muhitdan olmasa yoki bu muhit uni qoniqtirmasa, nima bo'ladi, aytinglar? Bunday oziqni u astasekin boshqa yoqdan izlaydi. Shunga yo'l bermasligimiz kerak. Mana, gap nima haqida ketyapti!" , deya ta'kidlaydilar.

Ijtimoiy-falsafiy g'oyalar jamiyat taraqqiyotiga quyidagi yo'nalishlarda ta'sir ko'rsatadi:

Siyosiy tizimni shakllantirish – demokratiya, avtoritarizm yoki totalitarizm g'oyalari ijtimoiy munosabatlarga ta'sir etadi.

Iqtisodiy rivojlanish modelini belgilash – kapitalizm, sotsializm yoki aralash iqtisodiy tizimlarni tanlash.

Madaniy taraqqiyotni qo'llab-quvvatlash – jamiyatning tarixiy an'analari va innovatsiyalar uyg'unligi.

Ijtimoiy muvozanatni saqlash – adolat va ijtimoiy tenglik g'oyalari asosida jamiyatdagi barqarorlikni ta'minlash.

Ijtimoiy-falsafiy g'oyalar tizimi ham o'ziga hos evolyusiyaga ega va vaqt o'tishi bilan o'zgarib boradi. Uning asosiy evolyusiya bosqichlari quyidagicha:

An'anaviy jamiyatlar – diniy va urf-odatlariga asoslangan g'oyalar ustuvor.

Industrial jamiyatlar – ilmiy-amaliy bilimlarga asoslangan ijtimoiy-siyosiy qarashlar.

Postindustrial jamiyatlar – axborot texnologiyalari va innovatsiyalarga tayangan ijtimoiy-falsafiy konsepsiyalar.

Zamonaviy O'zbekistonda ijtimoiy-falsafiy g'oyalar tizimi milliy an'analar va jahon sivilizatsiyasining ilg'or yutuqlarini uyg'unlashtirishga asoslangan.

Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan «Yangi O'zbekiston»g'oyasi mamlakatning barqaror rivojlanishini, huquqiy va demokratik tamoyillarni mustahkamlashni maqsad qiladi.

Ushbu g'oyaning asosiy ustunlari:

- *Inson huquqlari ustuvorligi;*
- *Adolatni ta'minlash;*
- *Ochiqlik va shaffoflik;*
- *Demokratik taraqqiyot va fuqarolik jamiyati;*
- *Iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlik*

Yangi O'zbekiston g'oyasining asosiy tamoyillaridan biri inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlashdir. Inson huquqlari – har bir fuqaroning shaxsiy, siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalardagi erkinligini kafolatlovchi konstitutsiyaviy qadriyatlar hisoblanadi.

Demak, ijtimoiy-falsafiy g'oyalar transformatsiyasi jamiyat rivojlanishi uchun asosiy tamoyillardan biri bo'lib, u ijtimoiy munosabatlar, siyosiy boshqaruv, iqtisodiy modellar va madaniy taraqqiyotning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu tizim dinamik ravishda o'zgarib, jamiyatning istiqbolini belgilab beradi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Yangi O'zbekiston sharoitida ijtimoiy-falsafiy g'oyalar transformatsiyasi masalasini o'rganish, mamlakatning strategik rivojlanish yo'nalishlarini belgilashda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, jamiyatni boshqarishdagi qarorlarni asoslash, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlash, shuningdek, iqtisodiy va siyosiy islohotlarni samarali olib borishga yordam beradi.

Yangi O'zbekiston sharoitida bu mavzuni o'rganish milliy mafkura, davlat qurilishi, ijtimoiy barqarorlik va rivojlanish strategiyalarini shakllantirishda, milliy g'oya, mafkura va ma'naviyatni mustahkamlash, globallashuv jarayonlariga moslashish, taraqqiyot yo'lida muvozanatni saqlash hamda yangi avlodni vatanparvarlik va innovatsion fikrlash ruhida tarbiyalash uchun juda muhim hisoblanadi. Chunki, bu izlanishlar asosida kuchli fuqarolik jamiyati, demokratik qadriyatlarga asoslangan barqaror va rivojlanuvchi davlatning g'oyaviy asoslarini barpo etish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risida"gi farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-son. <https://lex.uz/docs/6600413>
- 2.Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi.Toshkent. O'zbekiston, 2021. - 464 b.
- 3.Safarova I.O., Abdullaeva MN. G'oyalar falsafasining nazariy-metodologik asoslari.- Toshkent: 2012.-B.36
- 4.Nazarov Q. va boshqalar. "Ijtimoiy falsafa". – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2009. – 320 b.
- 5.Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi.Toshkent. O'zbekiston, 2021. -464 b.
- 6.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2017 yil 15 iyun kuni Toshkent shahrida «Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash – davr talabi» mavzusidagi anjumanda so'zlagan nutqi // <http://www.uz.uz>. 15.06.2017.

O'QUVCHILARDA TABIIY FANNI O'RGANISHDA KOGNITIV FAOLIYATNI FAOLLASHTIRISH USULLARIDAN KOMPLEKS

FOYDALANISH

Qosimova Gavhar Islomovna

Turon universiteti pedagogika va psixologiya kafedrası
dotsenti, p.f.f.d.(PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quv materialining haqiqiy misollar bilan aloqasi va ilmiy bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash, bu ijodkorlikni rivojlantirishga fikrlash va o'quvchilarning ilmiy qiziqishini uyg'otishga yordam beradi. Natijada, kognitiv qobiliyatdagi bunday yaxshilanishlar sezilarli darajada oshishi mumkin.

Kalit so'zlar: Tabiiy fan, kognitiv qobiliyat, ijodkorlik, ilmiy bilim

Аннотация: В данной статье рассматривается связь учебного материала с реальными примерами и применение научных знаний в практической деятельности, что способствует развитию творческих способностей к мышлению и пробуждению научного интереса учащихся. В результате такие улучшения когнитивных способностей могут значительно возрасти.

Ключевые слова: Естественные науки, когнитивные способности, творчество, научные знания

Annotation: *This article examines the connection of educational material with real examples and the application of scientific knowledge in practical activities, which contributes to the development of creative thinking abilities and awakening the scientific interest of students. As a result, such cognitive improvements can increase significantly.*

Keywords: *Natural sciences, cognitive abilities, creativity, scientific knowledge*

Yosh avlodni kelgusi hayoti uni inson qilib ko'rsatuvchi ruhiy va ma'naviy jarayonning mezonini belgilaydi. Bu borada ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirish va dunyo talablari darajasiga olib chiqish ta'limni ilg'or tajribalar asosida boyitib borish, yangi pedagogik tajribalar asosida olib borish ayniqsa muhimdir.

Tabiiy fanlarni o'qitish maktab o'quvchilarning bilim qobiliyatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy dunyoda ilmiy-texnik taraqqiyotning rivojlanishi yangi avlodni talab qiladi. Ushbu maqolaning maqsadi tabiiy fanlarni o'qitishning o'quvchilarning kognitiv qobiliyatlari, bilimlarini oshirishga ta'sirini tahlil qilishdir. Tanqidiy fikrlashni shakllantirish uchun ilmiy tajribalar, laboratoriya ishlari, tadqiqot yondashuvi va o'qitishning boshqa usullari, muammoga yo'naltirilgan fikrlash va rivojlanish analitik kompetentsiyalarning ta'siri ko'rib chiqiladi. Shuningdek, alohida e'tibor fanni o'qitish jarayonida o'qituvchining roli va uning o'sishga ta'siri ko'rib chiqiladi, o'quvchilarning o'rganilayotgan fanlarga bo'lgan motivatsiyasi va qiziqishi ortadi. Shu bilan birga, maqolada ahamiyati izlanadi o'quv materialining haqiqiy misollar bilan aloqasi va o'quv materialining haqiqiy misollar bilan aloqasi va ilmiy bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash, bu ijodkorlikni rivojlantirishga fikrlash va o'quvchilarning ilmiy qiziqishini uyg'otishga yordam beradi. Natijada, kognitiv qobiliyatdagi bunday yaxshilanishlar sezilarli darajada oshishi mumkin.

Zamonaviy, tez o'zgaruvchan dunyo bir necha o'n yillar oldingiga qaraganda ancha murakkablashdi. Ushbu qiyinchiliklar pedagogikada alohida yondashuvni talab qiladi: bu yangi texnologiyalar, yangi kasblar, iqtisodiyot sohalari paydo bo'lishi va insonning ijtimoiy-psixologik o'zgarishlari bilan bog'liq.

Maktabgacha ta'limning dasturiga muvofiq, o'qituvchining ishi bolalarga atrofdagi dunyoni osongina idrok etishga, har qanday vaziyatga moslashishga, tashabbuskor bo'lishga, ijodiy fikrlashga, nostandart yechimlarni topishga va o'z maqsadlariga erishishga yordam beradigan tarzda qurilishi lozim.

Bilimli va malakali mutaxassislar, ushbu masalalarni hal qilishda Tabiiy fan alohida o'rin tutadi. Uning funktsional maqsadi o'quvchini tabiiy fanlar ta'lim sohasining chiziqli fanlarini o'rganishga tayyorlashdir. Biroq, ichida zamonaviy Tabiiy fan ta'limining rivojlanish shartlari uning roli faqat propedevtikaga kamaytirilmasligi kerak. Tabiiy fan fikrlash uslubining indikativ asosini

shakllantirishdan iborat bo'lib, u Tabiiy fan integratsiyalashgan kursi uchun yangi ta'lim usullarini ishlab chiqishni amalga oshiradi.

An'anaviy va yangi o'qitish usullarining afzalliklari, ta'limning zamonaviy sharoitlari va maqsadlariga javob beradigan. Maktab o'quvchilarining bilim faoliyatini faollashtirishning turli usullaridan foydalanish turli xil chiziqli va ikkiliklarni o'qitishda keng qo'llanilgan fandır. Biroq, umuman integratsiyalashgan kurslarning o'ziga xos xususiyatlarini va xususan Tabiiy fanni hisobga olgan holda, biz quyidagilarni xulosa qilishimiz mumkin: chiziqli va ikkilik kurslarda protsessual blok o'qitish usullarini o'z ichiga oladi va o'quvchining kognitiv faoliyati, birlashtirilmagan bir-biri bilan har qanday aloqalar. Integratsiyalashgan kurslar bo'lsa, bir tomondan kognitiv faoliyat o'qituvchi bilan hamkorlikning elementi, boshqa tomondan, u bilim bilan bir qatorda asosiy blokga kiradi. Binobarin, kognitiv faoliyatni faollashtirish o'quv jarayonining bilimlarni olishdan ko'ra muhim maqsadli tarkibiy qismiga aylanadi. Tabiiy fanni o'rganayotganda (5-sinf) dolzarb bo'lib qoladi kognitiv faoliyatni faollashtirishning turli usullaridan kompleks foydalanishni o'z ichiga olgan metodologiyani ishlab chiqish.

O'quv jarayoniga tizimli-faoliyat, shaxsga yo'naltirilgan va gumanitar-aksiologik yondashuvlar asosida, shu jumladan kognitiv faoliyatni faollashtirish, aqliy ish faoliyatini oshirish, tizimli fikrlashni shakllantirish vazifalari umumjahon ta'limni shakllantirish omillari kognitiv faoliyatni faollashtirish usullari guruhlari aniqlandi, ulardan kompleks foydalanish eng samarali hisoblanadi kursning maqsadlari va ta'lim maqsadlarini amalga oshiradi Tabiiy fan"

Usullarning birinchi guruhi psixo-emotsional kognitiv faoliyatni faollashtirish usullari. Bu psixologik va pedagogik ta'sirlar tizimi bo'lib, uning maqsadi hissiyligidir o'quvchining o'quv materialini idrok etish, salbiy narsalarni oldini olish va yengish uchun munosabati ichki shartlangan mavzuga munosabat o'quvchining psixo-emotsional holatining o'ziga xos xususiyatlari hisoblanadi. Tanlangani uchun eng samarali kurslar quyidagilardan iborat: rasm chizish terapiyasi, musiqa terapiyasi, rol o'ynash, psixo-gimnastika, ularning ahamiyatini o'z tadqiqotlarida A. I. Kopytin, E. M. Mastjukova, A. Xill ta'kidlagan va boshqalar. Ushbu usullar boshida 3-5 daqiqa davomida mavzuni e'lon qilishdan oldin qo'llaniladi.

Usullarning ikkinchi guruhi - didaktik usullar kognitiv faoliyatni faollashtirishdir. Bu o'quvchini Tabiiy fanniyaxshi, maqsadga muvofiq o'rganishga undash uchun o'quv vositalari orqali pedagogik ta'siri bo'lishi lozim. Tanlangan kurs uchun eng samarali hikoya, illyustratsiya, namoyish, filmlarni tomosha qilish, savollar berish, qiyosiy tahlil, modellashtirish, tavsiflash, loyihalash, muammoli taqdimot, aqliy hujum, o'quv munozara, dalil; kuzatuv, tadqiqot, laboratoriya ishi, ekskursiya, eksperiment, ularning tadqiqotlarida ahamiyati kattadir. I. yu. Aleksashina, A. A.

Ulyanova, A. G. Xripkova va boshqalar . Ushbu usullar dars davomida asosiy qismida qo'llaniladi 20-25 daqiqa

Usullarning uchinchi guruhi - psixofiziologik kognitiv faoliyatni faollashtirish usullari. u psixologik va fiziologik tizim maqsadi tuzatish bo'lgan ta'sirlar talaba tanasining funktsional holati. Tanlangan kurs uchun eng samarali biologik faol nuqtalarga ta'sir qilish, bosh va bo'yin mintaqasini o'z-o'zini massaj qilish, nafas olish mashqlari, gevşeme va terapevtik mashqlar, ahamiyati katta bo'lgan usullarning kombinatsiyasi o'z tadqiqotlarini L. G. Buynov ta'kidlagan, V. I. Dubrovskiy, V. S. Chugunov va boshqalar. Ma'lumotlar usullar dars oxirida uy vazifasi e'lon qilinishidan oldin 3-5 daqiqa davomida qo'llaniladi.

Shunday qilib, taqdim etilgan metodologiya psixo-emotsional, didaktikadan izchil va har tomonlama foydalanish bilan tavsiflanadi va kognitiv faoliyatni faollashtirishning psixofiziologik usullari, bu o'zaro bog'liq va o'zaro ta'sir qiluvchi komponentlar to'plami bilan tavsiflangan tizimdir, muvofiqlashtirilgan faoliyati erishishga qaratilgan bir butunlikka jalb qilingan kursni o'rganishda ta'lim natijalari Tabiiy fanda ko'riladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. E.G. Novolodskaya “Methods of teaching the subject “The world around us” in elementary school” Teaching aid 2016
2. G.Boymurodova, X.Sattorova, Sh.Muslimova, F.Karimova. 4-sinf o'qituvchilari uchun ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini amaliyotga joriy etish bo'yicha metodik qo'llanma. – T.: “Sharq”, 2017. – 240-b.
3. Begimqulov U. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti: ped. fan. dok. diss. – T.: TDPU, 2007. – 305
4. Institutions / VA Slastinin, I.F. Isaev, A.I. Mashchenko, 9. I. I. Shiyanov. - 4th ed. - M., 2002.
5. Qosimova G.I. Didactic foundations of the integration of natural science knowledge in primary school as a mechanism of systematic cognition of the surrounding world //Angliya European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 4, 2020. Part II. – P. 2056-5852.
6. Qosimova G.I. Features of the subject-object area of natural science knowledge at primary school//ISSN 2311-2158 The Way of Science International scientific journal. № 8 (78), 2020. ISSN 2311-2158. The Way of Scienc. – P. 37- 41.
7. “Boshlang'ich sinflarda o'qitishning zamonaviy metodikasi” dasturi doirasida trening ishtirokchisi qo'llanmasi. -T.: 2023.
8. Out of Our Minds: Learning to be Creative Ken Robinson 2011

TA'LIM UZVIYILIGI ASOSIDA BO'LAJAK BIOLOGIYA O'QITUVCHISINING INNOVATSION FAOLIYATGA KASBIY TAYYORGARLIKNING PEDAGOGIK YONDASHUVLARI

Kuychiyeva Mo'jizaxon Abdumannobovna

Andijon viloyati pedagogik mahorat markazi

Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrası mudiri, p.f.f.d (PhD), dotsent

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bo'lajak biologiya o'qituvchisining innovatsion faoliyatga kasbiy tayyorgarlikning pedagogik yondashuvlari, biologiya fani o'qituvchilarining kasbiy metodik tayyorgarligini o'ziga xos xususiyatlari jarayonining pedagogik asoslari yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *innovatsiya, metodik, kasbiy, pedagogik texnologiyalar, muammoli texnologiyalari, interfaol metodlar.*

Аннотация: *В статье освещены педагогические подходы к профессиональной подготовке будущего учителя биологии к инновационной деятельности, педагогические основы процесса, особенности профессионально-методической подготовки учителей биологии.*

Ключевые слова: *инновационные, методические, профессиональные, педагогические технологии, проблемные технологии, интерактивные методы.*

Annotation: *Pedagogical approaches to the professional training of the future biology teacher for innovative activities, the pedagogical bases of the process of special features of the professional methodical training of biology teachers are covered in this article.*

Keywords: *innovation, methodical, professional, pedagogical technologies, problem technologies, interactive methods.*

Biologiya o'qituvchisini innovatsion faoliyatga tayyorgarlikning zamonaviy tadqiq ot ishlar kasbiy faoliyatning motivatsion-qadriyatli, kognitiv, operatsion sohalarning aloqadorligini inobatga oluvchi shaxsiy-faoliyatli yondashuv asosida olib boriladi. V.A.Slastenin pedagogik faoliyatga kasbiy tayyorgarlikni ko'rib chiqishda funksional ravishda quyidagilarni ajratadi:

1) psixologik tayyorlik, ya'ni pedagogik faoliyatga shakllangan (turli darajada) yo'nalganlik, maktabda ishlash;

2) ilmiy-nazariy tayyorgarlik, ya'ni kompetent pedagogik faoliyat uchun talab etiladigan ijtimoiy-siyosiy, psixologik, pedagogik va ijtimoiy bilimlarning zaruriy hajmi mavjudligi;

3) amaliy tayyorgarlik, ya'ni talab etilgan darajada shakllangan kasbiy ko'nikma va malakalar mavjudligi;

4) psixologik-fiziologik tayyorgarlik, ya'ni pedagogik faoliyat va ma'lum mutaxassislikni egallash uchun mos shart-sharoitlar mavjudligi, kasbiy ahamiyatli shaxsiy sifatlarning shakllanganligi;

5) jismoniy tayyorgarlik, ya'ni salomatlik holati va jismoniy rivojlanishning pedagogik faoliyat va kasbiy ishlash qobiliyati talablariga mosligi [1].

O'qituvchining innovatsion faoliyatga tayyorgarligi – bu mustaqil, maqsadga yo'naltirilgan, bosqichma-bosqich ravishda ehtiyojli-motivatsion soha asosida o'zining pedagogik vaziyatini o'zgartirishning barqarorligi va zarurligiga ko'ra turli usullar bilan loyihali obrazga erishish bo'yicha pedagogik shaxsiy faoliyat va unga tuzatishlar kiritishni amalga oshirishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili

Biologiya o'qituvchisining innovatsion faoliyatga kasbiy tayyorgarligi asosiy ko'rsatkichlaridan biri pedagogning quyidagi jihatlar bilan bog'liq bo'lgan sifatlari shakllanganligi hisoblanadi:

- 1) pedagogik faoliyat ijobiy natijalarining barqarorligi (A.K.Markova);
- 2) yangi ish shakllari va metodlaridan tizimli foydalanish (O.A.Izosimova);
- 3) talabalar bilan hamkorlikdagi ijodiy faoliyat tajribasi (V.Lyaudis);
- 4) kasbiy malakani tizimli oshirish (A.K.Markova);
- 5) pedagogik tadqiqotchilik faoliyatini metodlarini egallaganlik (V.Maksimova);
- 6) stressga bardoshlilik, o'z-o'zini boshqarish (G.S.Suxobskaya);
- 7) kasbiy komponentni integrativ baholash va boshqalar[2; 32-64 b.].

Tadqiqot metodologiyasi

Shu tariqa, o'qituvchi innovatsion faoliyatga tayyorgarligining barcha sanab o'tilgan kasbiy-shaxsiy sifatlari tayyorgarlik motivatsion-qadriyatli, kognitiv, operatsional kabi 3 ta komponentiga tizimlashtirilgan. Bo'lajak o'qituvchining innovatsion faoliyatga tayyorgarligini shakllantirish jarayonini o'rganishning nazariy va metodologik asoslarini innovatsion xususiyatga ega bo'lgan innovatsion faoliyat tuzilishi bilan bog'liq. Innovatsion faoliyat tuzilishi o'qituvchini pedagogik faoliyatga tayyorlashning komponenti sifatida shakllantirish quyidagi shart-sharoitlarga bog'liq:

- ✓ niyatni uning butun turli-tumanligida ishlab chiqish, o'qituvchining kreativ fikrlashni namoyon etish qobiliyati va mavjud variantlar o'rtasidagi yuzaga keladigan ziddiyatlarni qisqa muddatlarda optimal hal etishning usullari, ehtimoliy yo'llarini taklif etishga bog'liq bo'lgan muayyan pedagogik muammo yechimining mumkin bo'lgan variantlarini taklif etish;
- ✓ pedagog niyatining amaliy ro'yobga chiqarish qobiliyatiga bog'liq bo'lgan, niyatni faoliyatda amalga oshirish jarayonida pedagogning barqarorligi (ya'ni niyat va uni amalga oshirish o'rtasidagi, o'qituvchi faoliyatining mazmunli yoki natijali tomonlaridagi o'zgarishlar sababli yuzaga kelgan, muqarrar ziddiyatga qarshilik ko'rsatish qobiliyati to'g'risida gap bormoqda);

✓ dastlabki niyat (niyatning boshlanishi nuqtasi) va uni faoliyatda amalga oshirish (natijada, ifodalangan niyatning yakunlanish nuqtasi) o'rtasidagi aloqaning saqlanganligi, bunda natija niyatni amalga oshirishning yakunlanishi sifatida uning boshi bilan bog'liq bo'lishi, niyat va natijaning mos tushishi yoki mos tushmasligi aloqaning saylanganligi darajasini ko'rsatadi va bir vaqtda ularning dinamik rivojlanishidagi farqlarni ko'rsatadi, bu esa niyatning faoliyatda sifat ko'rinishida amalga oshirish darajasi ko'rsatkichi sifatida xizmat qilishi mumkin bo'lib, usiz barqaror hodisa sifatida tushuniladigan innovatsion faoliyat ifodalanishi va belgilanishi mumkin emas;

✓ mazkur holatda biz innovatsion faoliyatni amalga oshirish qobiliyati va tayyorgarligining ifodalanganligi va belgilanganligi yana bir barqaror ko'rsatkichi – o'qituvchining innovatsion jarayoni va talaba ijodiy jarayonining aloqadorligi to'g'risida aytish mumkin.

Tahlil va natijalar

Psixologik-pedagogik adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish asosida biologiya o'qituvchisining innovatsion faoliyatga tayyorgarligining asosiy ko'rsatkichlarini ajratish mumkin:

1. Pedagogika oliy ta'lim muassasasi *bitiruvchisi* – *o'qituvchi shaxsiy sifatlarining ijtimoiy-psixologik tavsiflari*. Biologiya o'qituvchisi sifatlarining bunday tavsiflari uning axloqiy-siyosiy, umummadaniy va psixologik-pedagogik tayyorgarligi bilan belgilanadi. Mazkur umumiylik asosida – o'qituvchining ijtimoiy hayotga, madaniyatga, o'zining kasbiga va o'z-o'ziga fuqarolik munosabati yotadi.

O'qituvchining shaxsi kasbiy-pedagogik yo'nalganlik, pedagogik faoliyatga ehtiyoj bilan tavsiflanadi. O'qituvchiga quyidagi shakllantirilishi mumkin bo'lgan kasbiy sifatlar zarur:

talabaga shaxs sifatidagi qiziqish, uning qiziqishlari va xususiyatlarini o'rganish va tushunish ko'nikmasi, pedagogik kuzatuvchanlik;

muloqotchanlik (kommunikabellik), tasavvur, pedagogik axloq;

tashkiliy ko'nikmalar;

keng ma'naviy qiziqishlar, bilishga oid ehtiyojlar, ijtimoiy muammolarni tushunish;

ta'limning umumiy ishiga, maktab pedagogik jamoasining ma'naviy-psixologik farovon muhitiga qiziqish.

O'tiladigan fanlarining yuqori murakkablik darajasi, ularni mukammal bilish, fikrlash va nutq madaniyati o'qituvchi uchun nafaqat bolalar bilan o'quv-tarbiya ishlarini o'tkazish uchun, balki talabalarning hurmatlarini, izlash keng doirasini, bashoratlash ko'nikmasini, talabalarni o'qitish va tarbiyalashning shaxsiy, o'ziga xos metodini izlashni ta'minlovchi shaxsiy sifatlar tariqasida ham zarurdir.

Demak, biologiya o'qituvchisining innovatsion faoliyati o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularni amaliy ishda inobatga olish bir tomondan majburiy hisoblanadi va boshqa tomondan – ularni

bilish o'qituvchiga innovatsion yo'nalishlar va texnologiyalar ko'rinishlarini tushunishiga, o'zi uchun shaxsiy individual ish metodini izlash uchun va aniq ijodiy pedagogik faoliyat maydonini aniqlash imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kuychiyeva M.A. Biologiya fanini o'qitishda fanlararo bog'lanishlarning o'rni va ahamiyati // Zamonaviy ta'lim ilmiy-amaliy ommabop jurnal. - Toshkent, 2019. - №5 (78). - B. 34-37. (13.00.00; №10)
2. Kuychiyeva M.A. Tabiiy fanlar o'qituvchilarining kompetentligi va kasbiy layoqatini rivojlantirish masalalari // Toshkent davlat pedagogika universiteti Ilmiy axborotlari. - Toshkent, 2021. - №1-son. - B. 53-57. (13.00.00; №32).
3. Kuychiyeva M.A. Use of Interdisciplinary Relationships In The Formation Of Competences In Biology Students // CONVERTER 2021 www.converter-magazine.info. - P. 485-489. (№10. ISSN:0010-8189).
4. Kuychiyeva M.A. // Organization of Experimental Works on the Development of Professional and Methodical Competence of Future Biology Teachers // Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. Open Access, Peer Reviewed Journals. 2022. ISSN (E): 2795-739, - P.19-21. (№7. SJIF; IF-8.115)
5. Kuychiyeva M.A., Eshmatova D. Development of Professional and Methodical Competence of Future Biology Teachers in Extracurricular Activities // Web of Scientist: International Scientific Research Journal. 2022. ISSN:2776-0979, - P.617-621. (№12. SJIF; IF-7.565).

FIZIKA FANINI O'QITISHDA UZLUKSIZ KASBIY TA'LIMNING AHAMIYATI

Alinazarova Maxfuza Alisherovna

Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi Aniq va tabiiy fanlar
metodikasi kafedrasini mudiri, dotsent.

Annotatsiya

Mazkur maqolada fizika ta'limi samaradorligini oshirishda o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishining o'rni va uning ahamiyati bayon etilgan. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, fan-texnika yutuqlari va innovatsion metodik yondashuvlar asosida fizika o'qituvchilarining malakasini takomillashtirish masalalari yoritiladi

Tayanch iboralar: uzluksiz kasbiy ta'lim, zamonaviy dars, amaliy ko'nikma, qiziqishni oshirish, metodika.

Bugungi kunda ta'lim sohasida ro'y berayotgan tub islohotlar, ilm-fan va texnologiyalarning jadal sur'atlar bilan rivojlanishi o'qituvchilardan uzluksiz ravishda o'z ustida ishlashni, yangiliklarga

ochiq bo'lishni talab qilmoqda. Ayniqsa, fizika kabi fanlar bo'yicha ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda o'qituvchilarning kasbiy malakasi, zamonaviy bilimlarga ega bo'lishi va ularni amaliyotda qo'llay olishi katta ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan, uzluksiz kasbiy ta'lim fizika o'qituvchilari uchun muhim omillardan biridir.

Uzluksiz kasbiy ta'lim — bu pedagogik faoliyatni takomillashtirish, kasbiy kompetensiyalarni oshirish va zamonaviy metodikalarga moslashish uchun o'qituvchilarga doimiy tarzda beriladigan ta'lim jarayonidir. Bu jarayon kurslar, seminarlar, malaka oshirish dasturlari, onlayn o'quv platformalari va ilmiy-amaliy konferensiyalar orqali amalga oshiriladi.

XXI asrda ta'limga bo'lgan talablarning keskin o'zgarishi, o'quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlash salohiyatini rivojlantirish zarurati, hamda fizika fanining uzluksiz yangilanib borayotgan mazmuni o'qituvchilardan doimiy ravishda kasbiy rivojlanishni talab etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, fizika o'qituvchilari uchun **uzluksiz kasbiy ta'lim** — nafaqat bilim darajasini oshirish, balki zamonaviy o'quv jarayonini tashkil etishning ilmiy asosi sifatida qaralmoqda.

Fizika fanini o'qitish kontekstida uzluksiz kasbiy rivojlanish o'qituvchining fanga oid bilimlarini chuqurlashtirish bilan birga, o'quvchilarni amaliyotga tayyorlash salohiyatini ham oshiradi.

Shu bois, fizika o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligi o'quvchilarning umumiy fan kompetensiyalariga, ularning ilmiy dunyoqarashiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu esa o'qituvchining kasbiy rivojlanishini doimiy va tizimli yo'lga qo'yishni taqozo etadi.

Fizika — nazariy bilim va amaliyot uyg'unligini talab qiluvchi fandir. Yangi texnologiyalar, eksperimental jihozlar va didaktik vositalarning paydo bo'lishi o'qituvchilardan doimiy o'rganishni talab etadi. Uzluksiz kasbiy ta'lim fizika o'qituvchilariga quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

1. **Zamonaviy dars metodikalarini o'zlashtirish** — interaktiv usullar, STEAM yondashuvi, loyiha asosida o'qitish kabi ilg'or texnologiyalarni qo'llash imkoniyati.
2. **Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish** — laboratoriya ishlarini tashkil etish, tajribalarni xavfsiz va samarali o'tkazish ko'nikmalarini takomillashtirish.
3. **Fan-texnika yangiliklaridan boxabar bo'lish** — zamonaviy fizik kashfiyotlar va texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish.
4. **Talabalarning qiziqishini oshirish** — yangi yondashuvlar yordamida fanlarga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytirish, iqtidorli o'quvchilarni aniqlash.

Uzluksiz ta'lim faqatgina bilim olish emas, balki o'qituvchining o'z kasbiga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. O'qituvchi o'zining har bir muvaffaqiyati orqali o'quvchiga namunaviy shaxs bo'lib, jamiyatda obro'-e'tibor qozonadi.

Fizika fanini zamonaviy talablarga mos tarzda o'qitish o'qituvchidan nafaqat chuqur nazariy bilimlarni, balki metodik, texnologik va kommunikativ kompetensiyalarni ham talab qiladi. Shu sababli, uzluksiz kasbiy ta'lim fizika o'qituvchilari uchun:

- pedagogik faoliyatda innovatsiyalarni tatbiq qilish;
- o'quvchilarda fanlarga nisbatan qiziqish uyg'otish;
- ilmiy-ijodiy yondashuv asosida ta'limni tashkil etish;
- raqobatbardosh, malakali pedagogga aylanish imkonini yaratadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi fikrlarni taklif sifatida keltirish mumkin:

1. Fizika o'qituvchilari uchun muntazam ravishda zamonaviy texnologiyalarni o'z ichiga olgan malaka oshirish dasturlarini yo'lga qo'yish.
2. Onlayn va oflayn shakldagi ilmiy-amaliy seminarlarda qatnashishni tizimli tarzda rag'batlantirish.
3. Ta'lim muassasalari bazasida "Ustoz-shogird" mexanizmini kuchaytirish orqali tajriba almashishni yo'lga qo'yish.

Xulosa qilib aytganda, fizika ta'limining sifati ko'p jihatdan o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi va o'z ustida ishlashiga bog'liq. Uzluksiz kasbiy ta'lim fizika o'qituvchilariga yangi bilimlar, ilg'or tajribalar va zamonaviy texnologiyalarni o'rganishga keng imkoniyat yaratadi. Shu sababli, ushbu tizimni har tomonlama rivojlantirish, unga bo'lgan e'tiborni kuchaytirish bugungi ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Qurbonov Q., Jo'rayev M. Fizika o'qitish metodikasi. – T.: Fan va texnologiya, 2015. – 280 b.
2. Xamroyev A. Uzluksiz kasbiy ta'lim tizimining takomillashtirish yo'llari. // Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar jurnali. – 2022. – №4. – B. 45–50.
3. Ibragimov I.I. Fizika darslarida STEAM yondashuvi asoslari. // Ilm-fan va zamonaviy ta'lim. – 2023. – №2. – B. 62–67.
4. Shamsiyev A. Kasbiy rivojlanish: pedagog kadrlar malakasini oshirishning zamonaviy usullari. – Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti nashriyoti, 2020. – 145 b.
5. Xo'jaqulova N. Fizika o'qituvchilari malakasini oshirishda innovatsion metodik yondashuvlar. // Fizika va astronomiya. – 2023. – №3. – B. 18–22.

DUNYO ZAMONAVIY TA'LIMIDA MUSTAQIL O'QUV FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI HAMDA DIDAKTIK VOSITA VA MEXANIZMLARNING IMKONIYATLARI

Yuldoshev Jahongir Tilakmurodovich
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti dotsenti,
Pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)

Nazarova Nafisa Muxamadjonovna
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti,
Pedagogika yo'nalishi I bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim vositalari asosida talabalarning mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etishning nazariy asoslari va tadbirlari haqida so'z boradi. Mualliflar pedagogik ma'lumotlar hamda yozma manbalarga tayanib, mavjud ilmiy-tarixiy adabiyotlar asosida talabalarning mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etishning ahamiyati va xususiyatlari bo'yicha o'ziga xos jihatlarini keltirishgan.

Kalit so'zlar: Zamonaviy ta'lim, o'quv faoliyati, motivatsiya, mustaqil ish.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические основы и практики организации самостоятельной учебной деятельности учащихся на основе современных средств обучения. Авторы, опираясь на педагогические данные, а также письменные источники, на основе имеющейся научно-исторической литературы привели свои оригинальные положения о значении и особенностях организации самостоятельной учебной деятельности учащихся.

Ключевые слова: Современное образование, учебная деятельность, мотивация, самостоятельная работа.

Annotation: This article will talk about the theoretical foundations and measures of the organization of independent educational activities of students on the basis of modern educational tools. The authors relied on pedagogical data and written sources, citing specific aspects of the importance and features of the organization of independent educational activities of students on the basis of existing scientific and historical literature.

Keywords: modern education, educational activities, motivation, independent work.

Davlat va jamiyat taraqqiyotida mustaqil faoliyat yuritishga tayyor mutaxassislariga bo'lgan ehtiyojni ortib borishi har doim kuzatilgan. Shuningdek, mustaqil faoliyatga tayyor bo'lmagan kadrlarning ko'pligi ham dolzarblik kasb etmoqda.

Tahlil nuqtai nazaridan qaraydigan bo'sak, Germaniyada bugungi kunda ko'plab maktablar o'z o'quvchilariga mustaqil ta'lim orqali yangi bilim berishga intilmoqda. Mustaqil ta'lim orqali talabalar o'zlashtirishlari kerak bo'lgan yangi bilimlarni frontal o'qitishga qaraganda ancha yaxshi rivojlantirishlari va mulohaza yuritishlari mumkinligi o'z isbotini topmoqda. Nemis pedagoglari mustaqil ta'limning psixo-fiziologik aspektlari haqida fikr bildirib, "O'rganish har doim miya faoliyati bilan bog'liq. Chunki yangi bilimlar va ularni mustahkamlash miyada sodir buladi. Shu bois miya "mustaqil o'rganish organimiz" bo'lib, faoliyatni umr bo'yi davom etishini ta'minlaydi" degan g'oyani ilgari surishadi.

Germaniyada Klassik darslar davomida tanaffuslardan farqli o'laroq odatda talabalarning miya faolligi ko'p hollarda past (passiv rol: diqqat qilish, tomosha qilish, tinglash, doskadan nusxa ko'chirish) ko'rsatkichni ko'rsatishi ta'kidlanadi. Talaba tomonidan faqat miyada "foydalanish izlari" qoldiradigan narsa o'rganiladi. Talabaga o'z-o'zi yoki pedagog darsda "o'rganishga ruxsat bera olmaydi". Talaba faqatgina Tez-tez takrorlash natijasi o'laroq "foydalanish izlarini" mustahkamlaydi xolos. Shu sababli nemis pedagoglari klassik ta'limdan ko'ra mustaqil o'rganish individual faol harakatdir deb hisoblashadi. Nemis pedagog-psixologlarning fikricha, "Muvaffaqiyatli o'rganish uchun tez-tez takrorlashning o'zi yetarli emas. buning uchun mustaqil yangi fikrlarning integratsiyasi muhim. O'rganilgan va mustaqil faoliyat natijasida yuzaga kelgan bilimlar uyg'unligi muammoni ijtimoiy zaruratini anglashga o'rgatadi. Talaba bu faoliyat jarayonida o'z shaxsiy harakatlarini muhimligini anglaydi va o'z-o'zini rivojlantirishga erisha boradi. Mustaqil ta'lim shu sababli ham ko'pincha o'qituvchining dars berishidan foydali va samaralidir.

Talabalar mustaqil ishlarining roli ortib bormoqda va shu munosabat bilan talabalarning mustaqilligi va ijodkorligini rag'batlantiradigan ish shakllari va usullari zamonaviy ta'lim amaliyotida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ana shulardan kelib chiqib, "mustaqil ish" tushunchasiga aniqlik kiritish, mohiyatini o'rganish, talabalarning mustaqil ishlarining o'quv jarayonidagi o'rnini aniqlash zarurligi ko'rinib turibdi.

akademik mobillik – oliy ta'lim muassasasi talabalarining muayyan vaqt mobaynida respublika hududidagi yoki chet eldagi boshqa bir oliy ta'lim muassasasiga o'qish maqsadida borishi;

mobillik dasturi – ikki yoki undan ortiq oliy ta'lim muassasasi o'rtasida o'zaro ta'lim to'g'risidagi kelishuv asosida tashkil etilgan akademik mobillik dasturi;

kredit – ta'lim olish natijalariga ko'ra talaba tomonidan muayyan fan bo'yicha o'zlashtirilgan o'quv yuklamasining o'lchov birligi. Kreditlar qoidaga muvofiq butun, kasr sonlarda ifodalanishi mumkin;

oliy ta'lim muassasasi – belgilangan miqdordagi kreditlarni tan olishni hisobga olgan holda ta'lim va malaka to'g'risidagi hujjat beruvchi muassasa;

kreditlarni berish – malaka yoki uning alohida qismlariga qo'yilgan talablarga muvofiq erishilgan ta'lim olish natijalariga ko'ra talaba yoki boshqa ta'lim oluvchilarga kreditlarni rasmiy taqdim etish jarayoni;

kreditlarni ko'chirish – talabalarning akademik mobilligini ta'minlash maqsadida bir oliy ta'lim muassasasi ta'lim dasturi bo'yicha olingan kreditlarni boshqa oliy ta'lim muassasasiga ko'chirish va tan olish;

kredit to'plash – ta'lim elementlarini o'zlashtirish va boshqa yutuqlarga erishish natijasida taqdim etiladigan kredit birliklarini to'plash.

Mustaqil ish quyidagi sifatlarni o'zida mujassamlashtiradi:

1) talabalar faoliyati sezilarli darajada mustaqil, ustaga bog'liq bo'lmagan tavsifga ega bo'lgandagi ishlab chiqarish ta'limi davriga xos bo'lgan mashqlar. Bunda asosiy maqsad talabalarda kasbiy mustaqillikni shakllantirish hisoblanadi;

2) nazariy o'qitishni tashkil qilish shakli, uning mohiyati mustaqil bilish faoliyatidan iboratdir. Talabalarni faol mustaqil o'qish ishiga tayyorlashning muhim vositalaridan biri hisoblanadi; ham dars vaqtida, ham darsdan tashqari vaqtda amalga oshiriladi. Kasbiy maktablarda darsdan tashqari mustaqil ishlarning quyidagi shakllari keng o'rin egallaydi: o'quv va ma'lumotnoma adabiyotlari bilan ishlash; fan turkumlari buyicha mashqlar bajarish; topshiriqlarni tanlov asosida bajarish; tayanch korxonalarda, laborato-riyalarda yangi texnika va texnologiyalarni o'rganish.

Kompetensiya (lot. compenentia – huquq bo'yicha taalluqlilik) – 1) muayyan davlat idorasining vakolati, huquq va majburiyatlari doirasi;

2) masalalar doirasi, bunda muayyan amaldor shaxs bilimlar, tajribalarga ega bo'ladi.

Kompetentlik (lot. copmpetens – tegishli, layoqatli), vakolatlilik – 1) muay-yan ijtimoiy kasbiy mavqega ega shaxslarning ular bajarayotgan vazifa va hal etayotgan muammolari mavjud murakkablik darajasiga bilimlari, layoqatlari va tajribalarining mos kelganlik darajasi. «Malaka» terminidan farqli o'laroq u malakani tavsiflovchi sof kasbiy bilim va layoqatni o'z ichiga olishdan tashqari, yana sifat, tashabbus, hamkorlik, guruhda ishlay bilish qobiliyati, kommunikativ uquv, ta'lim olish, baholash uquvi, mantiqiy fikrlash, axborotni tanlash va foydalanish layoqatlari kabi sifatlarni ham o'zida mujassamlashtiradi;

2) boshqaruv organi, amaldor shaxsning vakolat sohasi; ular qaror qabul qilish huquqiga ega bo'lgan masalalar doirasi. U yoki bu idora hamda shaxsning vakolat doirasi qonunlar, boshqa huquqiy hujjatlar, nizomlar, yo'riqnomalar, ustavlar bilan belgilanadi.

Masofaviy o'qitish texnologiyasi. Masofaviy o'qitish texnologiyasi tushunchasi standartlashtirilmagan. Eng ko'p tarqalgan ta'rif quyidagicha: masofaviy o'qitish texnologiyasi bu ta'limni belgilangan mazmunini nusxalab amalga oshirishga yo'naltirilgan usullar tizimi, maxsus vositalarning, o'qitish shakllarining majmuasidir.

Masofaviy o'qitish texnologiyasini pedagogik texnologiyaning bir ko'rinishi sifatida qabul qilinishi mumkin. «Pedagogik texnologiya» tushunchasi standartlashtirilmaganligini hisobga olgan holda ko'pincha YUNESKO qabul qilgan tushuncha ishlatiladi.

Pedagogik texnologiya tushunchasiga berilgan YUNESKO ta'rifiga ko'ra masofaviy o'qitishga quyidagi ta'rifni shakllantirish mumkin: masofaviy o'qitish texnologiyasi – bu inson va texnik resurslarini, ularning o'zaro aloqasini, hisobga olgan holda ta'lim xizmatining butun jarayonini

yaratish, qo'llash va ommaboplashtirish tizimli yondashuvi bo'lib, bilvosita individuallashtirish ta'lim tizimida o'qitish shakllarini maqbullashtirishni o'ziga vazifa qilib qo'yadi.

Masofaviy o'qitish texnologiyasi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

ta'lim axborotlarini taqdim etish texnologiyasi;

ta'lim axborotlarini uzatish texnologiyasi;

ta'lim axborotlarini saqlash va qayta ishlash texnologiyasi.

Ta'lim axboroti: muayyan faoliyat turi, ixtisoslikni amalga oshirishda qo'llash uchun ta'lim oluvchiga berish kerak bo'lgan bilimlardir. Masofaviy o'qitish tizimida yangi elektron kitoblarga alohida talablar qo'yiladi. Elektron kitoblardagi ta'limiy axborot tinglovchining psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda tayyorlanishi kerak, chunki u bu axborotni kompyuter ekrani orqali qabul qiladi.

Masofaviy o'qitish tizimida quyidagi ta'lim texnologiyalarini ishlatish mumkin:

- video-ma'ruzalar;

- multimedia-ma'ruzalar va laboratoriya amaliyotlari;

- elektron va multimedia-darsliklari;

- kompyuter test tizimlar;

- imitatsiya modellari va kompyuter trenajyorlar;

- telekommunikatsiya vositalaridan foydalanuvchi konsultasiya va testlar;

- videokonferensiyalar.

Masofaviy o'qitish tizim texnologiyalari pedagogik texnologiyalar asosida ishlangan bo'lib, quyidagi qo'shimcha talablarga javob berishi kerak:

Adaptatsiya – ta'lim jarayonini o'quvchi shaxsiga, turar joyi sharoiti, moliyaviy sharoiti, psixologik va fiziologik xususiyatlariga moslashtirish. Bu tinglovchining yakka holda, kompyuter va telekommunikatsiya vositalaridan foydalangan holda ta'lim olish jarayonida juda muhimdir.

Iqtisodiy muvofiqlik – bu talabga rioya etish ta'lim tizimining moliyalash mablag'lari chegaralanganligidan kelib chiqadi.

O'zgaruvchanlik – ta'lim sifati va mazmunini tezkor va uzluksiz yangilab borish, o'quv materiallari va darsliklarni modernizatsiyasi takomillashtirishdir. Ushbu zaruriyat ilmiy-texnik taraqqiyot jadallashuvi talablariga ko'ra paydo bo'ladi.

Nazorat – o'qitishning barcha bosqichlarida natijalarni sifatli nazorat qilish, tinglovchi shaxsini aniqlash.

Talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishda yuqorida ko'rib chiqilgan MOODLE masofaviy tizimining imkoniyatlari masofaviy ta'lim sharoitida o'qituvchining yangi roli va funksiyalarini

belgilashga imkon berdi, uning roli tayyor bilimlarni talabalarga oddiy uzatishdan sezilarli darajada o'zgaradi.

O'qituvchining har bir rolini batafsil ko'rib chiqamiz.

O'qituvchi – motivator. O'qituvchi-motivatorning asosiy vazifasi masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalangan holda virtual auditoriya a'zolarining o'quv va kognitiv faoliyatini amalga oshirishga ijtimoiy munosabatlar, qiziqish va ehtiyojlarni shakllantirishdir. Buning uchun axborot ta'lim muhitining yangi imkoniyatlaridan foydalanish, faol va interaktiv o'qitish usullari va zamonaviy texnik vositalarni qo'llash maqsadga muvofiqdir.

O'qituvchi – tyutor. Bu masofaviy ta'lim tizimida va talabalarining mustaqil ishlarini bajarishda o'qituvchining eng muhim rolidir, chunki masofaviy ta'lim sharoitida asosiy vazifa talabalarga axborot makonida hamrohlik qilishdir. Tyutor talabalarga o'qishdan maksimal darajada foydalanishga yordam berishga, talabaning muvaffaqiyatini interaktiv tarzda kuzatishga, video va telekommunikatsiyalar orqali sharhlar shaklida bajarilgan topshiriqlar haqida fikr bildirishga, videoko'priklar va telekonferensiyalar orqali guruh darslarini o'tkazishga, talabaga maslahat va yordam berishga harakat qiladi.

O'qituvchi – kurslar muallifi. Murabbiy o'qitishni tashkil etishning didaktik vositalari, usullari va shakllari majmuasini loyihalash, o'quv materialining mazmunini loyihalash, virtual o'quv muhiti uchun o'z kursining o'quv-uslubiy ma'lumotlarini ishlab chiqish va tuzatish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. O'qituvchilarga qo'yiladigan asosiy talab so'nggi paytlarda ta'lim platformalarida onlayn kurslar yaratish, ushbu kurslarning mazmunini ishlab chiqishga aylandi. O'qituvchi masofaviy ta'limni tashkil etish uchun o'quv-uslubiy majmuani yaratadi.

O'qituvchi – maslahatchi. U yuzma-yuz uchrashuvlarda va teleko'rsatuvlar, televideniye va videokonferensiyalar, videoseminarlar va boshqalar jarayonida talabalarga o'z vaqtida individual maslahatlar bera olishi kerak. Virtual auditoriya bilan ishlashda o'zini boshqarish va psixologik to'siqlarni yengib o'tish qobiliyati.

O'qituvchi – tashkilotchi. O'qituvchi bu vazifani bajarar ekan, telekonferensiya, videokonferensiya, videoma'ruza va seminarlar, chatlar, forumlar, ta'lim portallari orqali talabalarining amaliy va nazariy mashg'ulotlarini, mustaqil ishlari shakllarini tashkil eta olishi kerak.

Shuni ta'kidlash kerakki, masofaviy ta'lim tizimida o'qituvchi ushbu rollarning barchasini jamlangan holda amalga oshiradi, bu esa mustaqil ish jarayonida ma'lum tarbiyaviy samara beradi.

Jamiyatga turli ta'lim xizmatlarini amalga oshirish taxlili sifat tushunchasini kiritadi, bu yerda tayanch tushuncha ta'lim sifati bo'lib, u shaxsning mustaqil ta'lim olishidagi institutlarni bunday natijaga erishish uchun shart-sharoitlarni yaratishi natijasidir deb talqin etiladi. Oliy ta'limda ta'lim sifati bitiruvchilar talabi nuqtai nazaridan aniqlanib, ta'lim muassasasi nuqtai nazaridan ularni

tayyorgarligi sifati – o‘zida faoliyatning tarkibiy funksional aspektlarini namoyon etuvchi ta’lim xizmatlari sifati tizimini ta’minlovchi deb qaraladi.

Mustaqil faoliyat yuritishni talablar darajasida shakllanganligi – insonda mavjud potensialni ochib beruvchi va o‘sha potensialning bo‘lajak mutaxassisda amaliy xususiyatlarni namoyon qilishdek katta ahamiyatga ega bo‘lgan jarayon deb ta’riflash to‘g‘ri bo‘ladi.

Mustaqil ta’lim elementlarini bosqichma-bosqich amalga oshirish oliy ta’lim muassasalari ma’muriyati tomonidan fakultetlar, kafedralar, har bir pedagog faoliyati asosida boshqaruv qarorlari darajasida qat’iy rejalashtirish orqali amalga oshirilishi, nazorat qilinishi lozim. Shu sababdan ta’lim jarayonini tashkil etishni hamda ta’lim-tarbiya jarayonini tubdan qayta ko‘rib chiqish kerak bo‘ladi, uning asosiy yo‘nalishi mustaqil ta’lim olish strategiyasini shakllantirish bo‘lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Getsov G. Kitob bilan ishlash: ratsional usullar. -M.: Kniga, 1984.
2. Genetika N.P. Mukammallikning chegarasi yo‘q. - M.: Ta’lim, 1989.
3. Zagvyazinskiy V.I. O‘qitish nazariyasi: zamonaviy talqin: Darslik. Talabalar uchun qo‘llanma. yuqoriroq pedagogik o‘rganish muassasalar. - M.: Ed. "Akademiya" markazi, 2001.
4. Kuznetsov A. A., Xromov L.N. Tez o‘qish texnikasi. - M.: Kniga, 1977.
5. Kuzminskiy A.I. Oliy ta’lim pedagogikasi: Darslik. nafaqa. - M.: Bilim, 2005.

UZLUKSIZ TA’LIMNI RIVOJLANTIRISHDA HAMKORLIK TA’LIMIDAN FOYDALANISHNING AYRIM MASALALARI (“TARIX” FANINI O‘QITISH MISOLIDA)

Y. Haydarov

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi
Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi kafedrasida dotsenti
tarix fanlari nomzodi

Annotatsiya: Ushbu maqolada uzluksiz ta’limni rivojlantirishda hamkorlik ta’limidan foydalanishning dolzarb masalalari tahlil etilgan. Hamkorlikda guruhlarda ishlash amaliy mashg‘ulotlar misolida bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: Uzluksiz ta’lim, Yangi O‘zbekiston, hamkorlik, ta’lim, innovatsiya, texnologiya, akademik topshiriq, ijtimoiy-psixologik topshiriq, guruhda o‘qitishda, amaliy mashg‘ulotga, “G‘alaba bog‘i” yodgorlik majmuasi.

Аннотация: В этой статье анализируются актуальные вопросы использования совместного обучения в развитии непрерывного образования. Совместная работа в группах изложена на примере практических занятий.

Ключевые слова: непрерывное образование, Новый Узбекистан, сотрудничество, образование, инновации, технологии, академическое задание, социально-психологическое

задание, в групповом обучении, на практическом занятии, мемориальный комплекс “Сад Победы”.

Annotation: In this article is described the collaboration skill of 4C's while conducting history subject. And also ideas are supported with the practical activities.

Key words: Modern Uzbekistan, collaboration, education, innovation, technology, academic tasks, social-psychological tasks, group working, practical activity, “The status of Victory Garden”.

Ta'lim uzviyligini ta'minlashda uzluksiz ta'limni rivojlantirish va uzluksiz kasbiy ta'limni talab darajasida yo'lga qo'yish maqsadida “Yangi O'zbekiston”da barcha sohalarida bo'lgani kabi ta'lim tizimini ham jahon standartlariga tenglashtirish va bugungi globalashuv davrida jahon miqyosida raqobatbardosh kadrlar tayyorlash borasida muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayonlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda innovatsiyalarga tayanish zarurligi haqida muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev-Yangi O'zbekistonni bunyod etishga kirishganlarining sarchashmalaridayoq konseptual ko'rsatmalarni bergan edilar:

“... Zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g'oya, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi. Innovatsiya – buyuk kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni bugundan boshlaydigan bo'lsak, uni aynan innovatsion g'oyalar, innovatsion yondashuvlar asosida boshlashimiz kerak”.⁸

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida tarix fanidan dars beradigan o'qituvchilar ham zamonaviy darslarni innovatsion g'oyalar va innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etsalargina, ta'lim sohasini innovatsion asosda isloh qilish borasidagi konstruktiv talablarga javob bera oladilar. Manbalarda “pedagogik innovatsiya- pedagogik faoliyatiga, ta'lim mazmuni va texnologiyalariga ularning samaradorligini oshirish maqsadida kiritiladigan yangilik va o'zgarishlar sifatida qayd etiladi”.

Tarix fani o'qituvchisi ham ushbu ta'rifdan kelib chiqib, o'z darslarida innovatsiyalarni joriy etishlari ta'lim sifati va samaradorligini oshiradi hamda ta'limning uzluksizligi va uzviyligini ta'minlashga xizmat qiladi. Buning uchun tarix fani o'qituvchilari ham umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quv reja, dasturlari va darsliklarda o'tish uchun ko'rsatilgan mavzularni zamon talablari darajasida zaruriy yangiliklar bilan boyitib hamda innovatsion ta'lim metodlaridan foydalanib o'quvchilar ongi va qalbiga singdirishlari zarur. Bu jarayonlarda hamkorlik ta'limidan foydalanish yaxshi samara beradi.

⁸ Mirziyoyev Sh. M Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2017 – yil 27-dekabr “Xalq so'zi”, 2017-yil 23-dekabr 1.2 bet

Hamkorlikda o'qitishning asosiy g'oyasi o'quv topshiriqlarni nafaqat birgalikda bajarish, balki hamkorlikda o'qishni o'rganishdir.

Hamkorlikda o'qitish har bir o'quvchini kundalik qizg'in aqliy mehnatga, ijodiy va mustaqil fikr yuritishga o'rgatish, shaxs sifatida ongli mustaqillikni tarbiyalash, har bir o'quvchida shaxsiy qadr-qimmat tuyg'usini vujudga keltirish, o'z kuchi va qobiliyatiga bo'lgan ishonchni mustahkamlash, tahsil olishda mas'uliyat hissini shakllantirishni ko'zda tutadi.

Hamkorlikda o'qitish ta'limi har bir o'quvchining tahsil olishdagi muvaffaqiyati guruh muvaffaqiyatiga olib kelishini anglagan holda muntazam va sidqidildan aqliy mehnat qilishga, o'quv topshiriqlarini sifatli bajarishga, o'quv materialini puxta o'zlashtirishiga, o'rtoqlariga hamkor bo'lib, o'zaro yordam uyushtirilishiga zamin tayyorlaydi.

O'qituvchi ta'lim jarayonida hamkorlikda o'qitish metodlaridan foydalanish uchun qaysi mavzularni hamkorlikda o'qitish metodlaridan foydalanib o'rganish mumkinligini aniqlashi va mazkur darslarni taqvim-rejada belgilashi zarur.

Buning uchun quyidagi vazifalarni bajarishi lozim:

ushbu mavzu bo'yicha o'quvchilarga tavsiya etiladigan o'quv topshiriqlari va ularni bajarish yuzasidan ko'rsatmalarni tayyorlashi;

hamkorlikda o'qitish metodlaridan foydalanib o'tiladigan dars turi, dars strukturasi va borishini loyihalashi;

o'tgan va yangi mavzular yuzasidan o'quvchilar bilimini nazorat qilish uchun test topshiriqlarini tuzishi kerak.

Mazkur metodlardan foydalanganda shuni nazarda tutish kerakki, o'quvchilar o'z sheriklari bilan hamkorlikda o'quv topshiriqlarni to'g'ri bajarishlari barobarida guruh a'zolarining faolligi, hamkorlikning vujudga kelishi, ular o'rtasidagi muloqot madaniyati tamoyillariga amal qilinishi ham hisobga olinadi.

Shunday qilib, guruh a'zolari bir vaqtning o'zida ikkita topshiriqni bajaradi:

1. Akademik topshiriq - bilish va ijodiy izlanish orqali o'quv topshiriqlaridan ko'zlangan maqsadga erishish;

2. Ijtimoiy-psixologik topshiriq - dars davomida yuksak muloqot madaniyatiga ega bo'lish, odob osoyishtaligini saqlash.

Bu jarayonlarni amalga oshirish orqali ta'limning uzviyligi va izchilligini ta'minlashga imkomiyat yaratiladi.

Hamkorlikda o'qitish texnologiyasining bir nechta metodlari mavjud:

Komandada o'qitishda o'quvchilar teng sonli ikkita komandaga ajratiladi. Har ikkala komanda bir xil topshiriqni bajaradi. Komanda a'zolari o'quv topshiriqlarini hamkorlikda bajarib, har bir

o'quvchi mavzudan ko'zda tutilgan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishiga e'tiborni qaratadi.

Hamkorlikda o'qitish texnologiyasi o'quvchilarga topshiriqlarni hamkorlikda bajarish bo'yicha ko'rsatma berilishi yetarli emas. O'quvchilar o'rtasida tom ma'nodagi hamkorlik, har bir o'quvchining qo'lga kiritgan muvaffaqiyatidan quvonish, bir-biriga sidqidildan yordam berish hissi, qulay ijtimoiy-psixologik muhit vujudga kelishi zarur. Mazkur texnologiyada o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish sifatini aniqlashda ularni bir-biri bilan emas, balki har bir o'quvchining kundalik natijasi avval qo'lga kiritilgan natija bilan taqqoslanadi. Shundagina o'quvchilar o'zining dars davomida erishgan natijasi komandaga foyda keltirishini anglagan holda mas'uliyatni his qilib, ko'proq izlanishga, bilim, ko'nikma va malakalarni puxta o'zlashtirishga intiladi.

Tarix ta'limida kichik guruhlarda hamkorlikda o'qitish yaxshi samara beradi. Bu yondashuvda kichik guruhlar 4-5 ta o'quvchidan tashkil topadi. O'qituvchi avval mavzuni tushuntiradi, so'ngra o'quvchilarning mustaqil ishlari tashkil etiladi. O'quvchilarga berilgan o'quv topshiriqlari 4 yoki 5 qismga ajratilib, har bir o'quvchi topshiriqning ma'lum qismini bajaradi. Topshiriq yakunida har bir o'quvchi o'zi bajargan qism yuzasidan fikr yuritib, o'rtoqlarini o'qitadi, so'ngra guruh a'zolari tomonidan topshiriq yuzasidan umumiy xulosa chiqariladi. O'qituvchi har bir kichik guruh axborotini tinglaydi va test topshiriqlari yordamida bilimlarni nazorat qilib baholaydi.

Tarix fanini o'qitishda amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish jarayonida ham hamkorlik ta'limidan foydalanish yaxshi samara beradi va ta'limning uzluksizligi va uzviyligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Fikrimizcha, tarix fani o'qituvchisi har chorakda kamida bir marotaba amaliy mashg'ulot tashkil etishi o'quvchilarning bilimini yanada mustahkamlashga ko'maklashadi. O'quv yili boshida amaliy mashg'ulot mavzusi taqvim rejaga kiritilishi kerak.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev: "Milliy tarixni milliy ruh bilan yaratish kerak. Aks holda uning tarbiyaviy ta'siri bo'lmaydi. Biz yoshlarimizni tarixdan saboq olish, xulosa chiqarishga o'rgatishimiz, ularni tarix ilmi, tarixiy tafakkur bilan qurollantirishimiz zarur"⁹ - deb ta'kidladilar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning tashabbusi bilan O'zbekiston xalqining ikkinchi jahon urushida nemis-fashist bosqinchilari ustidan qozonilgan buyuk g'alabaga qo'shgan hissasini namoyish etuvchi "G'alaba bog'i" majmuasining mazmun-mohiyatini o'rganamiz!" mavzusidagi amaliy mashg'ulot ilgari surilgan bu konseptual vazifani amalga oshirishga yordam beradi. Amaliy mashg'ulotni hamkorlik ta'limidan foydalanib o'tilsa maqsadga muvofiq bo'lardi.

Amaliy mashg'ulotga tayyorgarlik jarayoni quyidagicha bo'lishini tavsiya etamiz:

⁹ Jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 19 yanvar kuni ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishidagi nutq. "Xalq so'zi", 2021-yil 20-yanvar

Mashg'ulot mavzusi o'quvchilarga oldinroq e'lon qilinadi va mashg'ulot o'tkazish vaqti aytiladi ("G'alaba bog'i" majmuasining mazmun-mohiyatini o'rganamiz!").

Amaliy mashg'ulotga tayyorlanish uchun manbalar (o'quvchilar foydalanishi mumkin bo'lgan OAVlari materiallari va qo'shimcha adabiyotlar tavsiya etiladi. Ular orasida A. Saidovning tarixiy dalillar, ishonchli raqamlar va qiziqarli fotolavhalar asosida tayyorlangan "G'alaba bog'i" yodgorlik majmuasi bo'ylab virtual, ya'ni g'oyibona sayr etish imkonini beradigan "G'alaba bog'i falsafasi" kitobi bo'lishi lozim).

O'quvchilar tayyorgarlik uchun berilgan muddatda amaliy mashg'ulotda tavsiya etilgan savollarga hamkorlikda javob topadilar. Har bir o'quvchi berilgan savollarning ayrim jihatlariga javob topadi. To'plangan ma'lumotlar muhokama qilib boriladi va har bir o'quvchi savollarga javob topish jarayoniga o'z hissasini qo'shayotganidan faxrlanadi. Hali sinf o'quvchilari guruhlariga ajratilmaganligi uchun dastlabki jarayonlarda butun sinf hamkorlikda ishlaydi. Tayyorgarlik jarayonida o'quvchilar o'zlarini qiziqtirgan savollar bilan o'qituvchiga murojaat qiladi va maslahatlar oladi. O'qituvchi o'quvchilarni o'zaro fikr almashish, yangi tarixiy ma'lumotlarni hamkorlikda tahlil qilish, o'zaro madaniy muloqot qila olish va ilmiy xulosalar chiqarishning dastlabki ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltiruvchi tavsiyalar berib boradi. Mashg'ulotga tayyorgarlik jarayonida "Birgalikda o'rganamiz" shioriga amal qilinadi. Amaliy mashg'ulotda o'quvchilarga darslikda bo'lmagan, muammoli masalalarni hamkorlikda qidirib topishga undovchi topshiriqlar berilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Masalan, ushbu mavzuni o'rganishda Sobir Rahimovning jasorati va keying davrda unga bo'lgan munosabat, bu boradagi muammolarning yechimini topish tavsiya etiladi. O'quvchilar hamkorlikda izlanib, "Temir general" nomi bilan mashhur Sobir Rahimovning hayot yo'lini o'rganadilar va tarixiy haqiqatni bilib oladilar. Bunda o'qituvchi "O'zbekiston tarixi" jurnalida taniqli olim Sh.Ergashevning ilmiy maqolalaridan foydalanishni tavsiya etishi mumkin.

Amaliy mashg'ulot boshlanishidan oldin mashg'ulotda foydalanish zarur bo'lgan ta'lim vositalari, o'quv jihozlari tayyorlanadi. Mashg'ulot boshlangach, sinf o'quvchilari 5 guruhga bo'linadi. Ularni "G'alaba", "Matonat", "Mangu jasorat", "Shon-sharaf", "Ogohlik ramzi" nomlari bilan atash mumkin. Mashg'ulotda muhokama qilinadigan savollar stol ustiga teskari qilib qo'yiladi. Guruh sardorlari savollarni olib belgilangan vaqt ichida javob yozadilar va guruh a'zolaridan biri uning taqdimotini o'tkazadi.

Amaliy mashg'ulotda tavsiya etiladigan savollar:

1. "G'alaba bog'i" - ajdodlarimiz jasorati va matonatining manguligi timsoli.
2. "Matonat madhiyasi": O'zbekistondagi barcha onalarga qo'yilgan haykal.
3. "Mangu jasorat monumenti"ning mazmun-mohiyati va general Sobir Rahimov xotirasining tiklanishi.
4. "Ko'z yoshi" majmuasi: ogohlik ramzi.
5. "Shon-sharaf" muzeyi-adolat tan'tanasi timsoli.

“G‘alaba bog‘i” - ajdodlarimiz jasorati va matonatining manguiligi timsoli” savoliga javob bergan guruh quyidagi masalalarni yoritadi:

O‘quvchilarning bunday hamkorlikdagi faoliyati ...ularni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanishga, tashabbus ko‘rsatishga hamda kreativlikka undaydi. Bu bilan, pedagog-olimlarning ko‘p yillar davomida “Nega o‘qitamiz?, Nimani o‘qitamiz?, Qanday o‘qitamiz?”, Qanaday qilib samarali va natijali o‘qitish mumkin?”¹⁰ degan savollariga javob topgan bo‘lamiz. Bu jarayon hamkorlik ta‘limini tashkil etish orqali ta‘lim sifati va samaradorligini oshirishda yaqqol ko‘rinadi.

Xulosa qilib aytganda, tarix fanini o‘qitishda hamkorlik ta‘limidan foydalanish o‘quvchilarning kreativ fikrlashiga yordam beradi va ularda muammolarning yechimi birgalikda topish, ularni tahlil qilish, to‘plangan ma‘lumotlarni qiyosiy taqqoslash ko‘nikmalarini shakllantiradi va ta‘limning uzluksizligi va uzviyligini ta‘minlashga xizmat qiladi. Amaliy mashg‘ulotlar esa hamkorlik ta‘limini yanada chuqurlashtirishga keng imkoniyat yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A.Abduqodirov, R.Ishmuhammedov. Ta‘limda innovatsion texnologiyalar. - T.: 2008.
2. Axmetova K.I., Fayzullaeva D.M., Xoshimova D.P. «Oliy o‘quv yurtida innovatsion ta‘lim texnologiyasini loyihalashtirish, rejalashtirish va uni amalga oshirish» mavzusi bo‘yicha o‘tkaziladigan trening mashg‘ulotining ta‘lim texnologiyasi: Uslubiy qo‘llanma /«Iqtisodiy ta‘limda o‘qitish texnologiyasi» seriyasidan. - Toshkent: TDIU, 2010. - 80 b.
3. Fuzailova G.S, Rahmatullaeva O.R. Tarix fanini kasbiy sohalarga yo‘naltirib o‘qitish metodikasi. Uslubiy qo‘llanma. – T., TDPU, 2012.
4. Ganiyeva M., Fayzullayev D., Ne‘matov I. Nazariy va amaliy o‘quv mashg‘ulotlarda o‘qitish texnologiyalari to‘plami. - Toshkent: Iqtisodiyot, 2013.
5. Golish L.V. Faol o‘qitish usullari: mazmun tanlash, amalga oshirish. ekspress qo‘llanma. - Toshkent: TESIS, 2001. - 38 b.
6. Golish L.V., Fayzullayeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish: O‘quv-uslubiy qo‘llanma. Innovatsion ta‘lim texnologiya seriyasi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2011. - 206 b.

BOLA SHAXSINING RIVOJLANISHI VA SHAKLLANISHIGA JAMOANING O‘RNI

Yaratov Hamid Muxtorovich

Qashqadaryo viloyati PMM Pedagogika, psixologiya va ta‘lim
menejmenti kafedrasi katta o‘qituvchisi, v/b. dotsent

¹⁰ Ishmuhammedov R, Yuldashev M. Ta‘lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. T., 2013, 9; 277bet

Annotatsiya. *Jamoa (lotincha «kollektivus» soʻzining tarjimasi boʻlib, yigʻilma, ommaligi, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh) bir necha aʼzo (kishi)lardan iborat boʻlib, ijtimoiy ahamiyatga ega umumiy maqsad asosida tashkil topgan guruh. Maqolada bola shaxsini rivojlanishi va shakllanishiga jamoaning oʻrni haqida maʼlumotlar bayon etilgan.*

Kalit soʻzlar: *jamoa, bola shaxsi, jamoada tarbiya, jamoa xususiyatlari, oʻquvchilar jamoasi, jamoa aʼzolari.*

Annotation: *The word “jamoa” (translated from the Latin word “collectivus”, meaning assembly, public, joint meeting, association, or group) refers to a group consisting of several members (individuals) formed based on a common goal of social importance. This article presents information about the role of the group (jamoa) in the development and formation of a child's personality.*

Keywords: *group, child's personality, upbringing in a group, group characteristics, student group, group members.*

Zamonaviy talqinda «jamoa» tushunchasi ikki xil maʼnoda ishlatiladi. Birinchidan, jamoa deganda bir necha kishilarning muayyan maqsad yoʻlida birlashuvidan iborat tashkiliy guruhi tushuniladi (masalan ishlab chiqarish jamoasi, zavod jamoasi, oʻquv yurti jamoasi, xoʻjalik jamosi va hokazo). Ikkinchidan, jamoa deganda yuqori darajada uyushtirilgan guruh tushuniladi. Chunonchi, oʻquvchilar jamoasi yuqori darajada uyushtirilgan birlashma hisoblanadi.

Jamoada va jamoa yordamida tarbiyalash – tarbiya tizimida muhim ahamiyatga ega boʻlgan tamoyillardan biridir. Shaxsni shakllantirishda jamoaning etakchi rol oʻynashi toʻgʻrisidagi fikrlar pedagogika fanining ilk rivojlanish davrlaridayoq bildirilgan. Jamoada uning aʼzolari oʻrtasidagi munosabatning alohida shakli yuzaga keladi, bu esa shaxsning jamoa bilan birgalikda rivojlanshini taʼminlaydi. Lekin har qanday guruhni ham jamoa deb hisoblab boʻlmaydi. Jamoa bir qator belgilarga egadirki, mazkur belgilar jamoani kishilarning etarli darajada uyushgan har qanday guruhdan ajratib turadi.

Jamoa ijtimoiy jamiyatning bir qismi hisoblanadi, unda ijtimoiy hayot va kishilik munosabatlarining barcha meʼyorlari oʻz ifodasini topadi. Zero, jamoa jamiyatdagi mavjud munosabatlar tizimida namoyon boʻlar ekan, jamoa va ijtimoiy jamiyat maqsadi, intilishida oʻzaro birlik, uzviylik, aloqadorlik yuzaga keladi.

Shu bois jamoa hayotining aniq (yagona) maqsadga qaratilganligi va ijtimoiy-gʻoyaviy xususiyat kasb etishi uning yetakchi belgisi sanaladi. Har bir jamoa boshqa jamoalar bilan uzviy aloqadorlikda mavjud boʻladi. Muayyan jamoaning har bir aʼzosi jamiyat ijtimoiy faoliyatini tashkil etish jarayonida oʻz jamoasi bilan birgalikda ishtirok etadi. Jamoa aʼzolarini intilishlarini tushunish,

jamoa oldiga qo'yilgan maqsad mohiyatini chuqur his etish hamda uning shaxsni shakllantirishdagi o'rni va rolini to'g'ri baholay olish jamoa a'zolarining umumiy va xususiy (shaxsiy) maqsad, qiziqishi, ehtiyoj va faoliyatlari o'rtasidagi birlikni namoyon etadi hamda jamoaning bo'linishga yo'l qo'ymaydi.

Har bir jamoa o'z-o'zini boshqarish organiga ega va umumiy jamoaning uzviy qismi sanaladi. Shuningdek, u maqsadning birligi va tashkil qilish xususiyatlari orqali umummilliy jamoa bilan bog'lanadi. Ijtimoiy jamiyat ehtiyojini qondirishga yo'naltirilgan birgalikdagi faoliyat jamoaning navbatdagi muhim xususiyatidir. Jamoa faoliyatining ijtimoiy-g'oyaviy yo'nalishi ham jamoaning faoliyati mazmunida o'z aksini topishi muhim ahamiyatga egadir.

Jamoa xususiyatini aniqlashda kishilar guruhining yagona ijtimoiy tizimini o'rnatishdagi usuli, ya'ni jamoani tashkil qilish usuli ham muhim hisoblandi.

Pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq tashkil etilgan jamoa, xususan, uning a'zolari o'rtasida o'zaro ruhiy yaqinlik, ishchanlik, bir-biri uchun g'amxo'rlik, o'zaro yordam, jamoa manfaati uchun qayg'urish, mazkur yo'lda amaliy harakatlarni tashkil etish hamda javobgarlik hissi qaror topadi.

Birgalikdagi faoliyat umumjamiyat ishi uchun ma'suliyat hissini uyg'ota borib, jamoa a'zolarini bir-biriga yaqinlashtiradi, a'zolarida jamoaga mansublik hissini paydo bo'lishiga ko'maklashadi, jamoa bilan munosabatda bo'lish ehtiyojini oshiradi. Jamoa a'zolari orasida o'zaro hissiy birlik (bir-birini yoqtirish hissi) yuzaga keladi. Ushbu munosabat ko'pincha o'z-o'zidan paydo bo'ladi hamda ular o'qituvchiik ta'sir ko'rsatish uchun qo'l keladi. Jamoa a'zolari o'rtasidagi ruhiy birlik mazmuni ular orasida hosil bo'lgan ishchanlik faoliyatining xarakteriga bevosita bog'liqdir.

Jamoaning rasmiy (ishchanlik) va norasmiy (hissiy) tuzilishini bir-biridan farqlash lozim. Jamoaning rasmiy tuzilishi deganda jamoa faoliyatining turli ko'rinishlarini amalga oshirish uchun zarur bo'ladigan tashkiliy jihatlari ko'zda tutiladi. Mazkur jihat bir tomondan jamoa a'zolari o'rtasida yuzaga kelgan ishchanlik munosabati mazmunini ifoda etsa, ikkinchi tomondan, rahbarlik vazifasini bajaruvchi shaxslar tomonidan jamoa a'zolarining xatti-harakatlari va intilishlarini muvofiqlashtirish yo'lida tashkil etilayotgan boshqaruv faoliyati mohiyatini yoritishga xizmat qiladi.

Norasmiy tuzilma jamoaning barcha a'zolari o'rtasidagi shaxslararo ma'naviy-psixologik munosabatlarning umumiy tizimi va mikroguruhni tashqil qiluvchi ayrim a'zolar o'rtasidagi tanlash munosabatlari mazmunini ifodalaydi. Jamoaning har bir a'zosi mavjud munosabatlar tizimida u yoki bu o'rinni egallaydi. O'quvchining jamoadagi o'rni uning shaxs sifatida shakllanishi va kamolotga erishishiga muhim ta'sir ko'rsatadi. Maktab yoki sinfdagi rasmiy va norasmiy tuzilmalar bir-biriga muvofiq bo'lganda, jamoaning rasmiy etakchilari norasmiy munosabatlar tizimida ko'zga ko'ringan o'rinni egallagan holdagina u chinakam jamoa bo'la oladi. Shuningdek, norasmiy guruhlar

(mikroguruhlar) umumjamoaa ijtimoiy manfatlari uchun kurashuvchi guruhlar bo'lgandagina jamoaa o'zini chinakam jamoaa tarzida namoyon etishi mumkin.

Yashash joylarida o'zaro birikkan bolalar guruhlari qanchalik ahil va inoq munosabat asosida tashkil topgan bo'lmasin haqiqiy jamoaa bo'la olmaydi. Chinakam jamoaa ijtimoiy ahamiyatga moyillik faoliyatini tashkil eta olishi, jamoaa a'zolari o'rtasida o'zaro hamkorlik va ishchanlik xarakteridagi aloqa va munosabatlarni qaror toptirishi lozim. Jamoaning majburiylik belgisi unga o'qituvchiik rahbarlikning yo'lga qo'yilishidir.

Shunday qilib, jamoaa bir necha (a'zo) kishidan iborat guruh bo'lib, u ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan umumiy maqsad asosida tashkil topadi. Jamoaa tomonidan amalga oshirilayotgan faoliyat uning oldiga qo'yilgan maqsad mazmunini ifoda etadi. Jamoaa a'zolari o'rtasida qaror topgan o'zaro birlik, shuningdek, ular o'rtasida tashkil etiluvchi munosabat jarayonidagi tenglik jamoaga rahbarlik qilish, jamoaa a'zolarining guruh etakchilariga bo'ysunishlari, shuningdek, ular tomonidan jamoaa oldidagi javobgarlik hissini anglashlari uchun zamin yaratadi.

Jamoaa va uni shakllantirish o'qituvchiik faoliyatining maqsadi hisoblanadi. Muhim tarbiyaviy ta'sir kuchiga ega bo'lgan sub'ektlarning alohida namuna ko'rsatishlari jamoani shakllantirishning muhim vositasi bo'lib, ushbu vosita yordamida jamoaning barcha yoki muayyan a'zosini tarbiyalash ijobiy samaralar beradi.

Jamoaa tomonidan hal etilishi ko'zda tutilgan etakchi tarbiyaviy vazifa shaxsni har tomonlama tarbiyalash, unda ijobiy sifatlarni tarbiyalash hamda mustahkam hayotiy pozitsiyani qaror toptirishdan iboratdir.

Umumiy o'rta ta'lim hamda o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalarida jamoani shakllantirish mas'uliyatli vazifa sanaladi. Maktab jamoasi tarkibida eng barqaror bo'g'in - bu muayyan sinflar negizida shakllangan jamoalar sanaladi. Sinf jamoasi tarkibida o'quvchilar tomonidan amalga oshiriluvchi asosiy faoliyat o'qish faoliyati sanaladi. Aynan sinf jamoasida shaxslararo aloqa va munosabatlar tarkib topadi. Shuningdek, sinflar jamoalari negizida maktab jamoasi shakllanadi. Maktab jamoasi ikki muhim bo'g'in - o'qituvchilar jamoasi hamda o'quvchilar jamoasi asosida tarkib topadi. O'quv yurtlari jamoasi tarkibida o'quvchilar jamoasi asosiy qismni tashkil etadi. O'quvchilar jamoasi - bu ijtimoiy ahvoli shuningdek, umumiy saylov organlari oldidagi umumiy javobgarlik, barcha a'zolarining huquq va burchlari tengligi asosidagi o'zaro birlikka ega o'quvchilar guruhidir.

O'quvchilar jamoasi unga rahbarlikni olib boruvchi o'qituvchilar hamda bolalardan iborat jamoaning murakkab birlashmasi bo'lib, o'z-o'zini nazorat qilish hamda o'z-o'zini boshqarish huquqi, shuningdek, o'ziga xos psixologik muhit va an'analarga ega bo'ladi.

Jamoani shakllantirish muayyan qonuniyatlarga bo'ysunadigan uzoq muddatli murakkab jarayondir. Bolalar jamoasining shakllanish bosqichlari. Jamoaning vujudga kelish uchun to'rt bosqich zarur. Jamoaning shakllanish bosqichlarida dastlab o'qituvchi butun guruhga talab qo'yadi hamda mazkur jarayonda jamoa faollarining shakllanishiga alohida e'tibor qaratadi. Navbatdagi bosqichda muayyan darajada shakllangan jamoa faollari jamoa a'zolari oldiga ma'lum talablarni qo'yadi. Uchinchi bosqichda esa jamoa umumiy holda jamoaning har a'zosidan muayyan tarzda faoliyatni olib borishni talab qiladi. So'nggi (to'rtinchi) bosqichda esa jamoaning har bir a'zosi o'z oldiga mustaqil ravishda jamoa manfaatlarini ifoda etuvchi talabni qo'yish layoqatiga ega bo'ladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, jamoaga qo'yilayotgan talablar mazmunidagi farq jamoa rivojlanishi bosqichini aniqlovchi yorqin tashkiliy ko'rsatkich sanaladi. Jamoaning amaliy faoliyati mazmuni, jamoa a'zolarining jamoa oldidagi javobgarligi, ular o'rtasidagi ijodiy hamkorlik, shuningdek, ularning xulq-atvori axloqiy kamolot darajalarini ko'rsatuvchi muhim belgilar sifatida namoyon bo'ladi. Jamoani shakllantirishda uning hayotini belgilovchi ichki jarayonining mohiyatini inobatga olish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya asoslari.-T.: «O'qituvchi», 2001 y.
2. Anikeyev N.P. Jamoada ruhiy muhit. -T.: "O'qituvchi", 2003 y.
3. Niyazmetova G. Shaxsni o'rganish metodikalari.-T.: "O'qituvchi", 2000 y.
4. Qoplonova M., Avlayev O. Boshqaruv psixologiyasi.-T.: "O'qituvchi", 2004 y.
5. Qoplonova M. Pedagogik jamoadagi shaxslararo munosabatlar.-T.: "O'qituvchi", 2005 y.

O'QUVCHILARDA AXBOROT MODELLAR ASOSIDA KIMYOVIY TUSHUNCHA VA KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Jobborov Farxod Bo'riyevich

Qashqadaryo Viloyati pedagogik mahorat markazi
Aniq va tabiiy fanlar kafedrasida p.f.f.d., (PhD) dotsent

Annotatsiya: Maqolada ramziy kimyoviy o'quv-belgilar modellarida quyidagi: ko'rgazmalilik; tizimlilik va izchillilik; mustahkamlilik; ilmiylik; nazariya va amaliyot o'rtasidagi bog'liqlik tamoyillari muhim ahamiyat kasb etishi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: o'quv, ramz, model, didaktik, funktsiya, umummetodologik, tamoyillar.

Аннотация: В статье представлены следующие принципы символические модели химической подготовки: наглядность; систематизация и преемственность; прочность; научность а также связи между теорией и практикой.

Ключевые слова: учебный, символ, модель, дидактик, функция, общеметодологический, принципы.

Annotation: *The article presents the following in models of symbolic chemical training: demonstration; structure and consistency; durability; scientific; the importance of the principles of connection between theory and practice has been analyzed.*

Keywords: *educational, symbol, model, didactic, function, general methodological, principles.*

Tushunchalarni o'zlashtirish darajasini tahlil qilish: bir predmetni o'rganish jarayonida hosil bo'lgan tushuncha bilan boshqa fanlarni o'rganish jarayonida o'quvchilarda shakllangan tushunchalar bilan bog'lanishlarni o'rnatish orqali tavsiflangan tushunchalarni o'zlashtirishning yuqori darajasini aniqlash zarurati mavjud.

Muammoni hal qilish zarurligi nafaqat o'quvchilarga yangi bilimlarni yetkazish, balki bilish faoliyatining ratsional usullarini o'zlashtirish asosida ularning mustaqil ravishda bilim olish qobiliyatini shakllantirish hamdir. Bunday holda umumlashtirilgan ko'nikmalarni ya'ni keng tadbqiq etish xususiyatiga ega bo'lgan ko'nikmalarni, o'quvchi tabiatan o'xshash bo'lgan muammolarni keng sinfini yechishda foydalanishi mumkin bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish lozim.

Faoliyatli yondashuvi asosida o'quv-bilish ko'nikmalarini shakllantirish mezonlari ham tahlil etilib, ular ustida atroflicha to'xtalib o'tilgan.

Umumlashtirilgan ko'nikmani o'zlashtirgan holda, o'quvchi ko'nikmani bajarish faoliyati doirasida barcha zarur harakatlar va amallarni mustaqil ravishda to'liq bajaradi. Xususan, kimyo fani bo'yicha umumlashtirilgan eksperimental ko'nikmalarni shakllantirish texnologiyasini va rivojlanish yondashuvi nazariyasi qoidalariga asoslanib, kimyoviy yondashuv tamoyillari asosida kimyoviy muammolarni hal qilishning umumlashtirilgan ko'nikmalarini shakllantirish texnologiyasi tavsiflanib, umumlashtirilgan ko'nikmalarni shakllantirishning asosiy tamoyili - faoliyat tarkibidagi o'quvchilar harakatlarini ratsionalligi, ilmiy asoslanganligi, o'quvchilarning yuqori darajadagi mustaqilligidir.

Umumlashtirilgan ko'nikmalarning shakllanishi ong, aql, maqsadga muvofiqlik, rejalashtirish, ilg'orlik, amaliy samaradorlik, maqsadlarga erishish yo'llarining o'zgaruvchanligida namoyon bo'ladi. Umumlashtirilgan ko'nikmalar faoliyatning ilmiy asoslari va tuzilishini tushunishda shakllanadi. Umumiy ko'nikmalar samarali faoliyatni ta'minlaydi.

Umumlashtirilgan ko'nikmalarni shakllantirishga oid yondoshuvlar quyidagicha farqlanadi: 1. Ko'nikma maxsus o'rganish obyekti emas, u bilvosita muammolarni hal qilish jarayonida shakllanadi. 2. Ko'nikma maxsus o'rganish predmeti bo'lib, o'zlashtirish jarayoni to'g'risida bilish vazifasini bajaradi, uning texnologiyasini ochib beradi.

- Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review).

Tomson o'zining taklif qilgan modelini 1904-yil mart oyidagi *Falsafiy jurnalda*, Britaniyaning eng mashhur ilmiy jurnalida nashr etdi. Tomsonning fikriga ko'ra:

... elementlarning atomlari bir xil musbat elektrifikatsiya sferasida o'ralgan bir qancha manfiy elektrlashtirilgan korpuskulalardan iborat, ...

Tomsonning modeli birinchi bo'lib atomga o'ziga xos ichki tuzilmani belgilagan, ammo uning dastlabki tavsifida matematik formulalar mavjud emas edi. U 1867-yilda girdobli atomni taklif qilgan holda maqola yozgan Uilyam Tomsonning ishiga ergashdi. JJ Tomson 1890-yilgi „bulut atomi“ gipotezasidan voz kechdi, atomning girdob nazariyasiga asoslanib, atomlar nomoddiy elementlardan iborat edi va girdoblarning joylashishi va kimyoviy elementlar orasidagi davriy muntazamlik o'rtasida o'xshashlik borligini taklif qildi. Tomson o'zining atom modelini o'sha kunning ma'lum eksperimental dalillariga asosladi va aslida, Kelvin bir yil oldin musbat shar atomini taklif qilganidek, Kelvinning yo'liga ergashdi. Tomson Kelvinning musbat hajm zaryadining modeliga asoslangan taklifi kelajakdagi tajribalarni boshqarishga xizmat qildi. Tomson modelining dastlabki nashr etilganidan keyin asosiy maqsadi atomning elektr neytral va kimyoviy jihatdan o'zgaruvchan holatini hisobga olish edi.

Rivojlantiruvchi ta'lim kontekstida umumlashtirilgan ko'nikmalarni maqsadli shakllantirish nazariyasi ishlab chiqilgan. Fizikada o'quv faoliyatini tashkil etish uchun nazariy qoidalarni ishlab chiqishda ushbu bilim sohasidagi materiallarning asosiy birliklarini aniqlash va ularni birlashtirish qoidalarni aniqlashga hamda o'quvchini o'quv bilimlari elementlarini tahlil qilish usullari bilan boyitishga e'tibor qaratilib, umumlashtirilgan ko'nikmalarni shakllantirish bosqichlari quyidagicha ko'rinishda ajratib ko'rsatilgan :

1. Harakatlarning motivatsion asosi - o'quvchilarning harakatni bajarish ko'nikmasini egallash muhimligini anglashidir.
2. Harakatning maqsadini aniqlashdan iborat.
3. Ilmiy asosga ega harakatlarni aniqlash.
4. Harakatning keng doiradagi vazifalari uchun umumiy bo'lgan va harakatni bajarish shart-sharoitlaridan mustaqil ravishda asosiy tarkibiy qismlarini aniqlash (bunday tarkibiy qismlar harakatni qo'llab-quvvatlashning ketma-ketlik vazifasini bajaradi).
5. Harakat modelini ya'ni algoritmini qurish, harakatni tashkil etuvchi amallarning eng oqilona ketma-ketligini izlash.
6. O'quvchilarning harakatlari o'qituvchi tomonidan nazorat qilinadigan kam sondagi mashqlarni bajarilishini tashkil etish.
7. O'z-o'zini sinergetik boshqarish usullarini o'rgatish.

8. O'quvchilarning o'zgaruvchan sharoitlarda berilgan harakatni mustaqil bajarishini talab qiladigan mashqlardan foydalanish; faoliyatning murakkab turlarida yangi, yanada murakkab ko'nikmalarni o'zlashtirish uchun ushbu ko'nikmadan foydalanish.

- Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology).

Umumlashtirilgan ko'nikmalarni shakllantirish jarayonida o'quvchining quyidagi harakatlar ketma-ketligiga etibor qaratilgan :

1. Shakllantirilgan faoliyatning tarkibiy qismlarini taqsimlash.
2. Ushbu faoliyatni amalga oshirish uchun umumlashtirilgan qoidalarni mustaqil o'rganish.
3. Vazifalar guruhini hal qilish va ularning ketma-ketligini aniqlash uchun mantiqiy-predmetli amallarni tanlash.

4. Shartlarning o'zgaruvchanligi bilan bog'liq muammolarga texnika va usullarni qo'llash.

Ushbu yondashuvlarning umumiy jihati shundaki, umumlashtirilgan ko'nikmalarni shakllantirish shakllangan faoliyatning tezkor tarkibini o'zlashtirishga va ko'nikmani amalga oshirish uchun faoliyatning bir qismi sifatida individual harakatlar va amallar o'rtasidagi aloqalarni o'rnatishga asoslangan.

Umumlashtiriladigan ko'nikmalarni yangicha ko'rinishda yaxlit ta'lim sifatida shakllangan ko'nikmaning semantik tuzilishini tashkil etadigan ongli harakatlar asosida amalga oshirish uchun faoliyat tuzilmasini o'zlashtirishga asoslanadi.

Xususan, umumlashtirilgan kimyoviy ko'nikmalar haqida fikr yuritadigan bo'lsak, o'quvchilarning barcha hatti-xarakatlar va amallarni kimyo fanini o'rganish bo'yicha ko'nikmaning bir qismi sifatida to'liq hamda mustaqil ravishda amalga oshirishi, ular orasidagi aloqalarni o'rnatishi, standart va nostandart o'quv sharoitida bajarishi bilan tavsiflanadi. Umumiy kimyo fanini o'zlashtirish ko'nikmalarni shakllantirish jarayoni uch darajani qamrab oladi: ular ishlashning to'liqligi, umumlashtirilishi va xabardorligini shakllantirishga qaratilgan. Agar ular shakllangan bo'lsa, o'quvchilarda samaradorlik, izchillik kabi fazilatlarining mavjudligi to'g'risida aytish mumkin bo'ladi. O'qituvchilarning amaliy faoliyatini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, alohida amallar va harakatlarni o'rgatish jarayoni qiyin kechadi. Ko'nikmani rivojlantirish uchun harakatni tashkil etuvchi amallar tarkibini aniqlash ratsional metodologiya va texnologiyani tanlashning zaruriy shartidir. Amallarning tarkibini bilib, o'qituvchi har bir oddiy amalni bajarish ko'nikmasini mashq qilishning eng oqilona ketma-ketligini belgilaydi, so'ngra harakatni yaxlit bajarish ko'nikmasini shakllantirishni amalga oshiradi. Shaxsiy amallarni va umuman harakatlarni bajarishning ilmiy asoslarini anglagan holda, o'quvchilar ushbu turdagi ko'nikmalarni tezda o'zlashtiradilar.

Jarayon yoki hodisani o'rganayotganda uni oddiy elementar shakllanishigacha "ajratish" mumkin emas, chunki ular endi o'rganilishi kerak bo'lgan o'ziga xos sifatni o'z ichiga olmaydi.

Tahlilni osonlashtirish uchun o'rganilayotgan hodisani soddalashtirish, uning asosiy xususiyatlarini saqlab qolish kerakligini yodda tutish kerak. Yetarlicha tahlil birligi - motiv va maqsadning mavjudligini taxmin qiladigan harakatdir. Agar birlik sifatida oddiy protsessual ta'limni tanlasak, tahlil natijasida olingan ma'lumotlar o'rganilayotgan hodisa - faoliyatning mavjud bo'lgan muhim xususiyatlarini aks ettirmaydi.

Masalan, ion almashinish reaksiyalari tenglamalarini tuzish faoliyatining semantik tuzilishi asosiy harakatlarni: 1. Moddaning elektrolitlar yoki noelektrolitlar sinfiga mansubligini aniqlash. 2. Elektrolitik dissotsiatsiylanish reaksiyalarining tenglamalarini yozish. 3. Ion almashinish reaksiyalarini yozish kabilarni qamrab oladi. Har bir harakat amallarni, xususan, moddaning elektrolitlar yoki elektrolit bo'lmagan moddalar sinfiga mansubligini aniqlash bo'yicha harakat amallarini o'z ichiga oladi:

1.1 Birikmalardagi kimyoviy bog'lanish turini molekulyar formulasi bo'yicha aniqlash;

1.1.1 Kovalent qutbli bog'lanish;

1.1.2 Ion bog'lanish;

1.2 Bir sinfga tegishli moddaning molekulyar formulasi bo'yicha aniqlash;

1.2.1 Kislotalar;

1.2.2 Asoslar;

1.2.3 Tuzlar;

1.2.4 Oksidlar;

1.3 Eruvchanlik jadvali bo'yicha moddaning eruvchanligini aniqlash;

1.3.1 Eriydigan;

1.3.2 Erimaydigan.

Kichik amallarni qo'shish, jumladan, ion bog'lanishli moddalarni molekulyar formulada aniqlash shart emas, ya'ni, u endi moddalarni elektrolitlar yoki elektrolit bo'lmagan moddalar deb tasniflash bo'yicha faoliyatning muhim elementlarini o'zida aks ettirmaydi.

Faoliyat tizimidagi amallar subyekt mazmuni jihatidan minimal bo'lgan harakatlar deb ta'riflanadi, unda shakllanayotgan faoliyatning tarkibiy holatlarini aniqlash ham mumkin bo'ladi. Faoliyatning semantik tarkibidagi barcha funksional komponentlar "tayyorgarlik - amalga oshirish" munosabatlarida joylashgan. U yoki bu funksional komponentni asosiy qism deb hisoblanishi mumkin, undan keyin esa uning tarkibiy qismlarini tayyorgarlik qismi deb hisoblash kerak; boshqa tomondan, xuddi shu funksional komponent keyingi komponent uchun tayyorgarlik qismi hisoblanadi. "Tayyorlash - amalga oshirish" munosabati butun jarayon davomida faoliyat jarayonining o'zaro bog'liq xususiyatidir. Taxminiy amal natijasi - ijro etuvchi amal subyektini olish;

keyingisining natijasi - bu asosiy komponentning birinchi harakatining ba'zi tarkibiy holatlarini e'tiborga olish hisoblanadi.

Shu munosabat bilan, moddaning elektrolitlar yoki elektrolit bo'lmaganlar sinfiga mansubligini aniqlash ko'nikmasini amalga oshirish bo'yicha faoliyatni shakllantirish elektrolitik dissotsiatsiyanish reaksiyalari tenglamalarini tuzish ko'nikmasini amalga oshirish uchun faoliyatni shakllantirishga tayyorgarlik bo'ladi, bu esa o'z navbatida ion almashinuvi reaksiyalarining tenglamalarini tuzish ko'nikmalarini amalga oshirishga tayyorgarlik ko'rishdir.

Davlat ta'lim standartlari malaka talablarida ko'nikmani shakllantirishga qo'yiladigan talablarni asosiylaridan biri - ion almashinish reaksiyalarining tenglamalarini tuzish ko'nikmasi misolida – "Elektrolitik dissotsiatsiya nazariyasi" mavzusida ko'rib chiqiladi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida mazkur mavzu bo'yicha bilim va ko'nikmalar: o'zlashtira oladilar yoki tushuna oladilar: kimyoviy belgilar: kimyoviy elementlarning belgilari, kimyoviy moddalar formulalari va kimyoviy reaksiyalar tenglamalari; eng muhim kimyoviy tushunchalar: atom, molekula, ion, kimyoviy bog'lanish, modda, moddalarning tasnifi, kimyoviy reaksiya, elektrolit va noelektrolit, elektrolitik dissotsiatsiyanish; moddalar massasining saqlanish qonunini shakllantirishdan iborat.

Bajara oladilar: o'rganilayotgan sinflarning birikmalarini nomlash; ion almashinish reaksiyalarining mohiyatini tushuntirish; moddalarning tarkibi, tuzilishi va xususiyatlari o'rtasidagi bog'liqlikni tavsiflash; noorganik moddalarning asosiy sinflarining kimyoviy xossalari; moddalarning tarkibini ularning formulalari bo'yicha, moddalarning ma'lum bir birikma sinfiga mansubligini, kimyoviy reaksiyalar turlarini, birikmalardagi kimyoviy bog'lanish turini, ion almashinish reaksiyalarining imkoniyatlarini aniqlash; o'rganilayotgan sinflarning noorganik birikmalarining formulalarini, kimyoviy reaksiyalar tenglamalarini tuza olish.

- Tahlil va natijalar (Analysis and results).

Asosiy darajadagi mavzu bo'yicha bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish: elektrolitik dissotsiyanish nazariyasini biladilar yoki tushunadilar. Bajara olishlari kerak: o'rganilgan moddalarni "ilgarigi" yoki xalqaro nomenklatura bo'yicha nomlash; ionning zaryadini, noorganik birikmalarning suvli eritmalaridagi muhitning xususiyatini aniqlash; noorganik va organik birikmalarning asosiy sinflarining umumiy kimyoviy xususiyatlarini tavsiflash; moddalar xususiyatlarining ularning tarkibi va tuzilishiga bog'liqligini tushuntirish.

Yo'nalish darajasida mavzu bo'yicha bilim va ko'nikmalarni kengaytirish.

Biladilar yoki tushunadilar: kimyo fanining tabiiy fanlardagi o'rni, uning boshqa tabiiy fanlar bilan aloqasi, zamonaviy jamiyat hayotidagi ahamiyati; eng muhim kimyoviy tushunchalar: suvli

eritmalaridagi kislota-asos reaksiyalari, gidroliz; kimyoning asosiy nazariyalari: kislotalar va asoslar; anorganik va organik birikmalarning tasnifi va nomenklaturasi.

Malaka talablariga muvofiq umumlashtirilgan kimyoviy ko'nikmalar faqat maxsus tayyorgarlik darajasida shakllanadi. Shu bilan birga, kimyoviy ko'nikmalarni shakllantirish jarayonida o'quv kimyoviy axborot modellarni ko'p funksiyali tarzda foydalanish kimyo fanini o'qitishning yaxlit jarayoni davomida umumlashtirilgan ko'nikmalarni shakllantirishga imkon beradi. Chunki, kimyoviy axborot modellar tizimi - faoliyat tarkibidagi harakatlarning tarkibini tavsiflab, aks ettirishga imkon beradi; ajralmas aloqada va ko'nikma asosidagi faoliyatning tuzilishi bilan bir vaqtda bilimlarni shakllantirish va harakatlarni yangi sharoitlarga keng miqyosda o'tkazish imkoniyatini yaratadi, shu bilan amallarni umumlashtirishga imkon beradi.

- Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).

Kimyoviy axborot modellarini loyihalashtirish jarayonini va o'quv kimyoviy vazifalar tizimini, ularni umumlashtirilgan kimyoviy ko'nikmalarni shakllantirish uchun o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatida foydalanish usullarini ta'minlaydigan maxsus metodikani ishlab chiqish zarurligini anglatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ёриев О.М., Ихтиярова Г.А. Умумий ва анорганик кимё. Электрон дарслик. // № DGU 01493. - 2008. – 158 с.

2. Жабборов Ф.Б. Кимё дарсликларининг белгили рамзий моделларини таркибий-мазмуний-таҳлилий аспекти. Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириш илмий-методикалык журнали. Илимий-методикалык журнал. 2020 -№ 5/1. Б. 47-51.

3. Жабборов Ф.Б. Кимё дарсликларининг ўқув белгили моделларини таркибий-мазмуний таҳлили. Malaka oshirish jarayonida ta'lim sifatini oshirishda innovatsion ta'lim texnologiyalarining o'rnini muammo va yechimlari Respublika onlayn, ilmiy-amaliy konferensiya Materiallari 2020-yil 01-dekabr. Б. 465-468.

4. Jabborov F.B. O'quv belgili axborot modellaridan foydalangan holda umumlashtirilgan kimyoviy ko'nikmalarni shakllantirishda maktab o'quvchilarining o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish. Ta'lim tizimida innovatsion jarayonlarni jadallashtirish xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami. 2021 -№ 6. Б. 332-339.

5. Жабборов Ф.Б. Кимёвий ўқув-белгили моделларининг дидактик функциялари. ЎЗМУ хабарлари. – Тошкент, 2020. – Б. 54-58

6. Жабборов Ф.Б. Этиленнинг винилацетат билан сополимерлари ва уларнинг композитцияларини депрессор сифатида ишлатиш. Илм-фан ва инновация. Илимий-амалий конференция материаллари. 2018 -№ 6. Б. 82-84.

7.Жабборов Ф.Б. Кимёвий таълимни ривожлантиришда кимё дарсликларининг ахборот моделларини таркибий-мазмуний таҳлили. “Халқ таълими тизими ходимларини малакасини ошириш ва қайта тайёрлашнинг муқобил шакллари татбиқ этишининг долзарб масалалари” Республика илмий-амалий конференция Toshkent.2021. 56-б.

BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA FANLARARO INTEGRATSIYANING AHAMIYATI

Ochilov Og'abek Narzullayevich

Qashqadaryo viloyat Pedagogik Mahorat Markazi Pedagogika, psixologiya
ta'lim menejmenti kafedrası v/b dotsenti

Annotatsiya: Hozirgi davrda ta'lim- tarbiya tizimida integratsion jarayonlar juda tezkor darajada rivojlanmoqda. Bugungi kunda ta'lim- tarbiya sohasida integratsion jarayonni amalga oshirish uchun yagona o'ziga xos mexanizmi yaratilgan. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida fanlari integratsiyaning ahamiyati haqida fikr-mulohazalar berilgan.

Kalit so'zlar: O'quvchi shaxsi, o'quv fanlararo aloqadorlik, integratsiyalashgan darslar, integrativ yondoshish, dars materiallari, ko'rgazmalilik.

Annotation: Nowadays, integration processes in the education system are developing rapidly. A unique mechanism has been created to implement these processes in the field of education and upbringing. This article presents opinions and reflections on the importance of interdisciplinary integration in primary education.

Keywords: Student identity, interdisciplinary connections, integrated lessons, integrative approach, lesson materials, visual aids.

Аннотация: В настоящее время интеграционные процессы в системе образования развиваются на очень быстром уровне. На сегодняшний день в сфере образования создан единый специфический механизм реализации интеграционного процесса. В этой статье дается обзор важности интеграции дисциплин в процесс начального образования.

Ключевые слова: личность ученика, учебная междисциплинарность, интегрированные уроки, интегративный подход, материал урока, наглядность.

Ilm-fan, texnika va texnologiyani shiddatli rivojlanishi jamiyat hayotining barcha sohalarida yangiliklar yaratish, mavjud nazariya va g'oyalarni takomillashtirishni taqozo etmoqda. Asrlar davomida jamiyatda ro'y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar ta'lim – tarbiya tizimida ham o'z aksiga ega bo'lgan. Shu sababli ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalarida ro'y berayotgan tub o'zgarishlar, yangilanishlarga muvofiq ravishda ta'lim- tarbiya mazmuni ham takomillashib borishi lozim.

Mazkur talabning to'la qondirilishida ta'lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan o'qituvchi (pedagog)larning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar mohiyatini anglay olishlari, ta'lim-tarbiya jarayonining ularga mos kelishini ta'minlashlari muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim-tarbiya jarayonida integratsiyalashgan tarbiya va ta'limning ustuvor o'rin egallashi jamiyat va ta'lim-tarbiya o'rtasida o'zaro aloqadorlikni qaror toptiradi.

Zamonaviy pedagoglar jamiyatda kechayotgan ijtimoiy o'zgarishlar mohiyatini anglay olishlari, barkamol shaxsni tarbiyalashga bo'lgan ehtiyojning dolzarbligini yetarli darajada his eta bilishlari, shuningdek, bugungi kun talablarini inobatga olgan holda kasbiy faoliyat samaradorligini oshirishga jiddiy e'tibor qaratishlari maqsadga muvofiqdir.

Pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish, pedagoglarning ijtimoiy buyurtmani bajarishga shaxsan hissa qo'shishlarini ta'minlashda ularning kasbiy malakalarini oshirib borishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagoglarning kasbiy malakalarini oshirish yo'lida tashkil etadigan amaliy harakatlarining samarasini ular tomonidan integratsion faoliyat malakalarining muvaffaqiyatli o'zlashtirilishi bilan belgilash mumkin.

Mustaqillik yillarida ta'lim tizimida ham jamiyat ijtimoiy hayotining barcha sohalarida bo'lgani kabi tub islohotlar amalga oshirildi. Islohotlardan kutilgan asosiy natija sohada yangicha qarashlarni qaror toptirish, jahon standartlariga muvofiq malakali kadrlarni tayyorlash, o'qitish sifati, tarbiya samaradorligini yuqori bosqichlarga ko'tarish borasida yuzaga kelgan ijtimoiy ehtiyojni qondirishdan iboratdir. Har qanday sohada tub o'zgarishlarni sodir etish, yangicha qarashlarni qaror toptirish integratsion jarayon bo'lib, uning natijalari ijtimoiy ehtiyojlarni to'laqonli qondirilishiga xizmat qiladi.

Ta'lim tizimi ham jamiyat ijtimoiy tuzilmasining muhim tarkibiy qismi sifatida bevosita yuzaga keladigan ijtimoiy ehtiyojlarni qondirishi uchun zarur shart-sharoitni yaratadi. Barkamol insonni tarbiyalab voyaga yetkazish aynan mana shu tizim asosida ro'yobga chiqariladi. Shu bois ta'lim tizimida zamonaviy ilm-fan, texnika va texnologiya rivojiga uyg'un ravishda ta'lim – tarbiya mazmunini yangilab borish muhim talablardan biridir.

Mustaqillikdan so'ng o'tgan vaqt mobaynida ushbu talabni inobatga olish orqali ta'lim-tarbiya mazmuniga integratsion g'oyalarni singdirishga jiddiy e'tibor qaratila boshlandi. Bu yo'nalishda, ya'ni "integratsiya" tushunchasining mohiyatini o'rganish, integratsion jarayonlar mazmunini tahlil qilish, pedagogik integratsiyalarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, O'zbekiston sharoitida pedagogik integratsiyalarni yaratish uchun zarur shart-sharoitlarni vujudga keltirish, mavjud pedagogik integratsiyalarni umumlashtirish va ommalashtirishdan iboratdir.

Ta'lim-tarbiyani integratsionlashtirish bevosita, geopolitik regionlar doirasida amalga oshirilib, bunda tarixiy u yoki bu darajada ijtimoiy- iqtisodiy sharoitlari yaqin yoki o'xshash turadigan mamlaktlarning ta'lim-tarbiya tizimini birlashtirmoqda..

Bu masalada doimiy tarzda G'arbiy Yevropa mamlakatlari ta'lim vazifalarining yig'ilishlarini o'tkazib turadi. Yevropa hamjamiyati (ES) davlatlari a'zolari ishtirokida doimiy ishlovchi ta'lim qo'mitalari faoliyat ko'rsatib, uning vazifasiga, g'arbiy yevropa mamlakatlari ta'lim tizimini har tomonlama mukammallashtirish masalalari kiradi. Bu sohada O'zbekistonda ma'lum natijalarga erishilgan bo'lib, bu natijalar samarasi natijasida O'zbekiston va Yevropa davlatlari uchun ham namuna bo'la oladigan eng qulay ta'lim tizimi modelini yaratishga harakat qilinmoqda. Ta'lim-tarbiyada integratsion jarayonlar alohida ahamiyat kasb etadi. Bu axloqiy va estetik tarbiyaning integratsiyalashgan tizimi muammosini ham hal qilish imkoniyatini beradi. Shu o'rinda savol tug'iladi: integratsiya nima, u qanday jarayon?

“Integratsiya” so'zi lotincha integration - tiklash, to'ldirish, “integer” butun so'zidan kelib chiqqan. Integratsiya g'oyasi XVIII asrning yigirmanchi yillarida ingliz olimi G. Spenser tomonidan fanga kiritilgan. Integratsiya muammosini hal etish borasida olimlar birmuncha ishlarni amalga oshirganlar. Rivojlangan davlatlarda ta'lim mazmunini integratsiyalash borasida muhim va dolzarb ishlar amalga oshirilgan. Angliya, Yaponiya, Vengriya, Gong Kong davlatlarda ta'lim mazmunini integratsiyalashga erishilgan.

Ta'lim va tarbiyani takomillashtirishda integratsiya muammosi bilan shug'ullangan olimlar uning ahamiyati haqida to'xtalib, unga turlicha ta'rif berganlar. Integratsiya – o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalashga yangicha yondashuv. Integratsiya-yangi sifat. Integratsiya–ta'lim jarayonini optimallashtirishning muhim printsiplari. Integratsiya – o'zaro bog'langan holda rivojlantirish, bir butun qilib birlashtirish, yaxlit holga keltirish. Integratsiya – tarqoq, bo'lak – bo'lak, ayrim – ayrim xoldagi narsalarni bir butun, yaxlit, tizimlashgan holatga keltirish.

Integratsiya – turli fanlarga oid bilimlarni yagona maqsadni hal etishga yo'naltirishdan iboratligini anglash. Integratsiya - olamning yaxlitligi (bir butunligi)ni ifodalaydi kabi yuzdan ortiq ta'riflar mavjud.

Integratsiyaga berilayotgan ta'riflar turlicha: ushbu ta'riflarning umumiylik tomoni – integratsiya bu atrofimizdagi borliqqa yaxlit qarashga erishishdan iborat.

Integratsiyaning asosini tarbiya turlari va usullari o'rtasidagi aloqadorlik tashkil etadi va o'zining rivojini integratsiya g'oyasida topadi.

Jamiyat hayotining tezkor taraqqiyoti, ilm-fan, texnika va texnologiya sohalarida jadal sur'atda ro'y berayotgan o'zgarishlar ta'lim jarayonini tashkil etishda davriy o'zgarishlarni inobatga olish, fan yangiliklarini o'quv materiallari mazmuniga singdira olish lozimligini taqozo etmoqda. Bu esa o'z

navbatida o'qituvchilardan pedagogik faoliyatni integratsion loyihalar asosida tashkil etish orqali o'quvchilarda o'quv hamda ijtimoiy faollikni shakllantirish, ularning mustaqil tafakkurga ega bo'lishlariga erishishni maqsadga muvofiq ekanligini ko'rsatmoqda.

Pedagogik ijodkorlikning o'ziga xos ko'rinishi sanaluvchi integratsion faoliyatni tashkil etishda o'ziga xos qiyinchiliklar ko'zga tashlanadi. O'qituvchilarning pedagogik faoliyatga noan'anaviy yondashish ehtiyoji hamda integratsion loyihalarni ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo'lishlari mavjud qiyinchiliklarni samarali bartaraf etishga imkon beradi. Shu nuqtai nazardan olganda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining integratsion faoliyat malakalariga ega bo'lishlari muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8-dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-sonli qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"

3. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari. Ped.fan.dok. diss. T., 2003-yil

4. Azizxo'jaev N.N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar (Reklama - rejalar). – Toshkent, 2002-yil

5. Azizxodjaeva N.N. Pedagogicheskie texnologii pedagogicheskoe masterstvo.- T.: «Moliya», 2002-yil

KOMPETENTLI YONDASHUV ASOSIDA KASBIY TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH

D.USMONOVA

Qashqadaryo viloyati PMM Psixologiya, pedagogika
va ta'lim menejmenti kafedrası

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo'lajak mutaxassislarni kompetensiyaviy yondashuv asosida kasbiy madaniyatini rivojlantirishda asosiy tushunchalarning mazmun va mohiyati yoritilgan.

Professional ta'lim, kompetensiya, kompetentlik, madaniyat, kasb, kasbiy madaniyat, kasbiy faoliyat, o'quv topshiriq, kasbiy kompetentlik.

Annotatsiya: В данной статье раскрывается содержание и сущность основных понятий в развитии профессиональной культуры будущих специалистов на основе компетентностного подхода.

Ключевые слова: Профессиональное образование, компетентность, компетенция, культура, профессия, профессиональная культура, профессиональная деятельность, учебная задача, профессиональная компетентность.

Annotation: This article reveals the content and essence of the basic concepts in the development of the professional culture of future specialists based on a competencybased approach.

Keywords: education, kompetentnost, kompetentnost, culture, profession, professional culture, professional deyatelnost, uchebnaya zadacha, professionalnaya kompetentnost.

Kompetensiyaviy yondashuv asosida talabalarning kasbiy madaniyatini rivojlantirish muammosini to‘la, ijobiy hal qilishda ham tayanch tushunchalar va ularning mazmunidan xabardor bo‘lish talab etiladi. Xususan, “kompetensiya”, “kompetentlik”, “kompetensiyaviy yondashuv”, “kasbiy madaniyat” hamda “rivojlanish” tushunchalarning pedagogik tavsifi muammoni hal qilishga qaratilgan ilmiy-pedagogik faoliyatni to‘g‘ri tashkil etish, tajriba-sinov ishlarini muvaffaqiyatli olish borish, eng muhimi, tadqiqotni tashkil etishda samaradorlikka erishish imkoniyatini yaratadi. SHu sababli tadqiqotni olib borishda masalaning bu jihatiga alohida e‘tibor qaratildi. Dastlab “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalari nazariy jihatdan tahlil qilindi. Ishning muammosining xarakteridan kelib chiqqan holda, “**kompetensiya**” tushunchasini shunday ta’riflash mumkin: professional ta’lim talabalariga tegishli ta’lim dasturlari bo‘yicha bilim, ko‘nikma, malaka, ish tajribasini zarur darajada o‘zlashtirishi asosida kasbiy faoliyat vazifalarini samarali bajara olish qobiliyati; ushbu qobiliyat negizida bitiruvchi tomonidan erishishi kutilayotgan, shuningdek, tegishli mezonlarga muvofiq baholanadigan yutuqlari.

“Kompetensiya o‘z bilimlarini tinmay boyitib borishni, yangi axborotlarni o‘rganishni, shu kun va davr talablarini his etishni, yangi bilimlarni izlab topish mahoratini, ularni qayta ishlashni hamda o‘z amaliy faoliyatida qo‘llashni talab qiladi. Kompetensiya egasi bo‘lgan mutaxassis muammolarni echishda o‘zi o‘zlashtirib olgan, aynan shu sharoitga mos metod va yo‘llardan foydalanishni yaxshi bilishi, hozirgi vaziyatga munosib bo‘lgan metodlarni tanlab olib qo‘llashi, to‘g‘ri kelmaydiganlarini rad etishi, masalaga tanqidiy ko‘z bilan qarashi kabi ko‘nikmalarga ega bo‘ladi” “Kompetensiya” tushunchasini yanada aniq va ravshan ta’riflash mumkin. Ammo bu ish “kompetentlik” tushunchasining mohiyati tushunib olingandan so‘ng amalga oshiriladi. N.A.Qo‘ysinov shaxs qiyofasida yoritiladigan kompetentlikning tarkibiy asoslari bo‘lgan kompetensiyalarni uch asosiy guruhga ajratadi. Ya’ni: o‘z-o‘ziga, shaxs sifatida, hayot faoliyati sub’ekti sifatida munosabatda bo‘ladigan kompetensiyalar; insonning boshqa odamlar bilan o‘zaro

munosabatlariga taalluqli kompetensiyalar; insonning barcha turdagi va shakldagi faoliyatiga taalluqli kompetensiyalar . A.K.Markovanning fikricha, kasbiy kompetentlik – mutaxassisning o‘z kasbiy faoliyatini egallaganligining sifat ko‘rsatkichi bo‘lib, mazkur faoliyatga nisbatan o‘zining moyilligini anglash, o‘zining shaxsiy xislat va sifatlarini baholay olish, o‘zining kasbiy jihatdan shakllanishini to‘g‘ri yo‘naltira bilish, o‘z-o‘zini takomillashtirish hamda o‘z-o‘zini tarbiyalay olishini nazarda tutadi. Tadqiqotchilarning ta’kidlashlaricha, kasbiy kompetentlikning tuzilmasi uch tarkibiy qism: mazmuniy, motivatsion va ijro etish (amalga oshirish) dan iborat . Yuqorida bildirilgan fikrlarga tayanib, kasbiy kompetentlik va uning nazariy tavsifi yuzasidan muayyan xulosaga kelish mumkin. Ya’ni, kasbiy kompetentlik – insonning ijtimoiy mehnat tizimidagi maxsus faoliyatini tavsiflovchi, baholovchi sifat bo‘lib, u quyidagilarni o‘z ichiga oladi: bajariladigan vazifalar va muammolar mohiyatini chuqur tushunish; tugishli sohada mavjud tajribani yaxshi bilish, uni yaxshi o‘zlashtirish; aniq joyda va aniq vaqtda tegishli vosita va harakat usullarini tanlay olish; erishiladigan natija uchun javobgarlik hissi; xatolardan xulosa chiqarish va maqsadga erishish jarayoniga tuzatishlar kiritish. “Kompetensiya”, “kasbiy kompetentlik” tushunchalari “malaka” tushunchasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Binobarin, shaxsga “malakali” degan atamani qo‘llaganda, uning mehnat funksiyalarini bajarishga tayyorligi nazarda tutiladi. Malakaviy xususiyatlar mutaxassisning ishlab chiqarish talablariga mos keluvchi kasbiy sifatlarini belgilaydi. SHuning uchun kasbiy kompetentli mutaxassis (mazkur o‘rinda tadqiqotda bitiruvchi) ushbu talabga javob berishi kerak. Bayon qilingan fikr-mulohazalar o‘z navbatida “kompetensiyaviy yondashuv” tushunchasining mohiyatini yoritishga imkon beradi. Lug‘aviy jihatdan “yondashuv” tushunchasi “muayyan bir ishga ma’lum nuqtai nazardan qaramoq” ma’nosini anglatadi. Tadqiqot ob’ektidan kelib chiqqan holda “kompetensiyaviy yondashuv” tushunchasi “kasbiy faoliyatga kompetensiyaviy nuqtai nazardan qarash” degan mazmunni ifodalaydi. Bu o‘z navbatida “kompetensiya”, “kompetentlik” tushunchalarini ham pedagogik tavsifidan xabar bo‘lish lozimligini anglatadi.

O‘tgan asrning 60-yillarida amerikalik tadqiqotchilar Alfred Kryober (Alfred Kroeber), Klayd Klakxon (Clyde Kluckhohn)ning ilmiy izlanishi natijasida tushunchaga berilgan 300 ga yaqin izoh to‘plagan. Hozirga qadar ham tushunchani turli fan sohalarida izohlashga qaratilgan harakat to‘xtagan emas. R.A.Abuxayirovning e’tiroficha, madaniyat inson hayot faoliyatini har tomonlama tavsiflaydi va shuning uchun u xilma-xil shaklda namoyon bo‘lishi mumkin. “Pedagogik atamalar lug‘ati”da esa tushuncha “jamiyat hamda inson ijodiy kuch va qobiliyatlari tarixiy taraqqiyotining muayyan darajasi” sifatida e’tirof qilinadi. Darhaqiqat, ushbu tushuncha faoliyat natijasini, uning muayyan darajasini, shaxs tomonidan tashkil etiladigan kundalik, badiiy yoki kasbiy faoliyat mahsuli sifatida namoyon bo‘ladi.

“Kasbiy madaniyat” tushunchasi “shaxsning umumiy madaniyati” tushunchasi bilan birgalikda qarab o‘tiladigan yana bir yangi ma’no kasb etganiga hali ko‘p vaqt bo‘lganicha yo‘q. SHaxsning umumiy madaniyati etnik, umumta’lim, diniy va boshqa bilimlarni o‘z ichiga qamrab oladi, jamiyatning har bir a’zosi qaysi kasbiy faoliyat bilan mashg‘ul bo‘lishidan qat’i nazar ularni albatta egallashi va hayotiy faoliyatida ularga tayanishi zarur. Bunday holda, kasbiy madaniyat shunday bilimlar, ko‘nikmalar va malakalar majmuidan iborat bo‘ladiki, ular asosida har bir aniq mehnat mutaxassisi o‘z kasbining ustasiga aylanadi va jahon standartlari talablari asosida ishlay oladi. SHuni ham qayd etish joizki, shaxsning umumiy va kasbiy madaniyati bir-biriga juda mos kelavermasligi, deylik, kasbiy madaniyatni yuksak darajada egallagan mutaxassisning umumiy madaniyati siz kutgan darajada bo‘lmasligi, ya’ni past bo‘lishi mumkin. Biroq, madaniyatli inson garchand diplomga ega bo‘lmasa-da, ta’lim-tarbiyasiz, ma’rifatsiz bo‘lishi mumkin emas. Demak, **kasbiy madaniyat** kasbiy faoliyatga doir bilim, ko‘nikma, malakalarni o‘zlashtirish natijasida ortirilgan tajriba, kasbiy kompetentlik esa ushbu tajribadan kasbiy faoliyat jarayonida foydalanishdir. Yuqorida bayon etilgan fikrlarga tayangan holda kompetensiyaviy yondashuv asosida kollej o‘quvchilarining kasbiy madaniyatini rivojlantirish muammosining kognitiv mohiyatini yoritishga xizmat qiladigan asosiy tayanch tushunchalarni pedagogik nuqtai nazardan izohlash mumkin. **Talabalarning kasbiy madaniyatini rivojlantirish** – tegishli ta’lim muassasasi o‘quvchilarining yuqori darajada intellektual, psixologik, fiziologik, ma’naviy-axloqiy etuk bo‘lishlarini ta’minlash, ularda kasbiy faoliyatga ijobiy munosabatni shakllantirish, kasbiy kompetentlik sifatlarga ega bo‘lishlariga erishish maqsadida tashkil etiladigan pedagogik jarayon. **Kompetensiyaviy yondashuv asosida talabalarning kasbiy madaniyatini rivojlantirish** – talabalarning kasbiy kompetentlik sifatlarini tarbiyalash, kasbiy faoliyatga ijobiy munosabatni qaror toptirishning ustuvorligi asosida ularning yuqori darajada intellektual, psixologik, fiziologik, ma’naviyaxloqiy yetuk bo‘lishlarini ta’minlashga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon. Mazkur jarayonning samarali tashkil etishishi uning tashkiliy, metodik va amaliy jihatdan to‘g‘ri, oqilona uyushtirilishiga bog‘liq. SHunday qilib, zamonaviy sharoitda mutaxassislarning kompetentlik sifatlariga ega bo‘lishi ijtimoiy-pedagogik zaruriyat sifatida kun tartibiga qo‘yilmoqda. Kuchli raqobatga asoslangan bozor munosabatlari ham mutaxassisning unga nisbatan bardoshli bo‘lishini taqozo etadi. Kompetentlik sifatlariga ega bo‘lgan mutaxassisgina kuchli raqobatga bardosh bera oladi. SHu sababli tadqiqot davrida kompetensiyaviy yondashish asosida kollej o‘quvchilarining kasbiy madaniyatini rivojlantirish maqsadga muvofiq deb topildi. Kompetentsiaviy yondashuv o‘z mohiyatiga ko‘ra talabalarda bozor iqtisodiyoti umumiy kasbiy tayyorgarlik va qobiliyatni rivojlantirish bilan birga ular tomonidan kasbiy bilim, ko‘nikma, malaka hamda texnologiyalarni samarali o‘zlashtirishni nazarda tutadi.

Kompetensiyaviy yondashuv mohiyatan ta'lim jarayoniga oid, hanuzgacha o'z yechimini topmagan bir qator muammolarni kasb ta'limi nazariyasi va amaliyoti uchun ahamiyatli bo'lgan texnologiyalar yordamida echishga qaratilgan harakatni ifodalaydi. SHu jihatdan kompetensiyaviy yondashuv o'zida zamonaviy ta'limda yuz berayotgan innovatsion jarayonlarni aks ettiradi. Ushbu yondashuv ko'pgina rivojlangan davlatlar ta'lim standartining umumiy konsepsiyasiga mos keladi. Binobarin, ta'lim mazmunini yangilash, uning sifatini nazorat qilish kompetensiyaviy yondashuv tizimiga o'tish bilan bevosita bog'liq. "Kompetentli yondashuv kasbiy ta'lim muassasalarida mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish omili hisoblangan ta'lim mazmunini loyihalashning asosiy qoidalaridan biridir. Ushbu yondashuv ta'lim jarayonining yaxlit holda ta'lim oluvchiga qaratilganini ko'zda tutadi. Kompetentli yondashuvi ta'lim sifatini baholash uchun ham juda muhim hisoblanadi, chunki, ta'lim oluvchi tomonidan erishiladigan asosiy ta'limiy natija – kompetentlik hisoblanadi, uning asosiy ko'rsatkichlari esa, bir tomondan, ta'lim standartlarining me'yoriy talablariga muvofiqligi, ikkinchi tomondan, shaxsning va turli ijtimoiy guruhlarining ehtiyojlariga mosligidir". Mazkur yondashuvda ta'lim jarayoniga emas, balki uning natijasiga, ta'limda o'qituvchi rolining o'zgarishi va shu bilan ta'limni tashkil etish, natijasini baholash metodlarining o'zgarishga e'tibor qaratiladi. Bundan tashqari, kompetensiyaviy yondashuv ta'limning amaliy yo'nalganligini kuchaytirishni nazarda tutadi. Egallangan bilimlarning ahamiyatini nazarda tutgan holda, ulardan amalda foydalanishga ko'proq urg'u beriladi. Kompetensiyaviy yondashuv asosida kollej o'quvchilarining kasbiy madaniyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan tadqiqotni olib borishda "madaniyat" hamda "kasbiy madaniyat" tushunchalarining pedagogik talqini ham o'rganildi. "Madaniyat" tushunchasi, uning nazariy talqini ham bir guruh tadqiqotchilarning e'tiborini o'ziga jalb etgan. Yarim asrdan ko'proq vaqt davomida "madaniyat" tushunchasi tayanch atama sifatida pedagogika, psixologiya, sotsiologiya va madaniyatshunoslik yo'nalishlarida tadqiq etib kelinayotganligiga qaramay, hanuzgacha uning yagona izohi bo'yicha bir to'xtamga kelinmagan. Ijtimoiy iqtisodiy, madaniy o'zgarishlar, kishilik munosabatlarining izchil rivojlanishi, doimiy o'zgarib borishi natijasida kasb yoki hunar turlari shakllanadi. Yangi kasb yoki hunar turining shakllanishi o'z navbatida u bo'yicha faoliyat yurituvchi mutaxassisga ega bo'lish ehtiyojini yuzaga keldiradi. Mavjud ehtiyoj mutaxassisni tayyorlash mazmuni hamda mexanizmini yaratishni taqozo etadi. U yoki bu turdagi kasb yoki hunar bo'yicha mutaxassis tayyorlashga yo'naltirilgan ta'lim tizimining shakllanishi shu tarzda kechadi. Mutaxassisning kasbiy faoliyatga tayyorligi u tomonidan tegishli ta'lim dasturi talablarining o'zlashtirilishi, kasbiy bilim, kasbiy ahamiyatli sifatlarga egaligi, yakuniy davlat attestatsiyasi natijasi asosida belgilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Имомов М. Профессионал таълим муассасалари ўқувчиларининг касбий маданиятини компетенциявий ёндашув асосида ривожлантириш методикасини такомиллаштириш: пед.фанл. бўйича PhD ... дисс. – Тошкент: 2021. – 34-35-б.
2. Абухайиров Р.А. Меҳнат таълими ўқитувчисининг касбий педагогик маданияти: пед.фанл. бўйича Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчиларини касбий шакллантиришнинг назарий-методик асослари: пед.фан.докт. ...дис. – Т.: 2007. – 130-131-б.
3. Қўйсинов О.А. Компетентли ёндашув асосида бўлажак ўқитувчиларнинг касбий-педагогик ижодкорлигини ривожлантириш технологиялари: пед.фанл. бўйича докт.. – Т.: 2019. – 25-б.
4. Маркова А.К. Психология профессионализма // <http://www.plib.ru/pedagogika/markova-psihologiya-professionalizma/index.html>.
5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Е – М // Иккинчи жилд. 5 жилдли. Таҳр.хайъати: Э.Бегматов ва бошқ.

TA'LIM UZVIYLIGINI TA'MINLASHDA PEDAGOGIK INNOVATSIYALARNING AHAMIYATI

Batashov Inatillo Kungirovich

Amaliy va ijtimoiy fanlarni o'qitish
metodikasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim kadrlar tayyorlash tizimining asosi hisoblanadi. Glaballashuv jarayonida tinimsiz rivojlanayotgan dunyoga moslashish, dunyoqarashini shakllantirish, nihoyat, jamiyatni insonparvarlantirishga hissa qo'shish imkonini yaratadi. Har qanday davlatning ta'lim tizimiga munosabati uning qudrati va rivojlanish darajasini, kelajagini belgilaydi.

Kalit so'zlar: Ta'lim turlari, ta'lim shakllari, ma'naviyat, axloq, odob, o'rta maxsus, professional ta'lim, oliy ta'lim, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash, maktabdan tashqari ta'lim.

Аннотация: сегодня непрерывное образование в Республике Узбекистан является основой системы подготовки кадров. Адаптация к постоянно развивающемуся миру в процессе глобализации дает возможность формировать мировоззрение, способствовать, наконец, гуманизации общества. Отношение любого государства к системе образования определяет уровень его мощи и развития, его будущее.

Ключевые слова: Виды образования, формы обучения, духовность, нравственность, этикет, среднее специальное, профессиональное образование, высшее образование, послевузовское образование, повышение квалификации и переподготовка кадров, внешкольное образование.

Annotation: today, continuing education in the Republic of Uzbekistan is the basis of the personnel training system. In the process of glabalization, it makes it possible to adapt to a tirelessly developing world, to form a worldview, finally contributing to the humanization of society. The attitude of any state to the educational system determines its power and level of development , its future.

Keywords: types of Education, forms of Education , spirituality,ethics, etiquette, secondary special,professional Education, Higher Education, Post-tertiary education, training and retraining of personnel, extracurricular education.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “ Yangi O'zbekiston-2030 strategiyasi ”da ta'lim sohasini rivojlantirishga katta e'tibor qaratildi. Unda ta'lim uzviyligini ta'minlash borasida bugungi kunning asosiy vazifalari haqida to'xtalib o'tildi.

Uzluksiz ta'lim jarayoni shaxsning har tomonlama qaror topishi uchun eng qulay davr sanaladi. Mazkur davrda shaxs fan asoslari hamda kasb -hunar ma'lumotlarini o'zlashtiradi, yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlariga ega shaxs va malakali kadr sifatida kamol topib boradi. Unda muayyan dunyoqarash shakllanadi.

2020 yil 23- sentabrda Ta'lim to'g'risidagi qonun qabul qilindi . Qonun 11-bob, 75 moddadan iborat. Ushbu qonunning 7-moddasida O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'limning quyidagi turlari ko'rsatib berilgan. Bular:

- maktabgacha ta'lim;
- umumiy o'rta, o'rta maxsus ta'limi;
- professional ta'lim
- oliy ta'lim;
- oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim;
- kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash;
- maktabdan tashqari ta'lim.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimining bunday turlarining har bir bosqichida bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Bunday ishlarni tarixan qisqa davr uchun misli ko'rilmagan rivojlanish sifatida baholash mumkin. 2017-yildan boshlab 11 yillik ta'limga o'tildi. Respublikamizda 11 yillik umumiy o'rta ta'lim, akademik litsey va texnikumlar tizimini shakllanganligi, ularning kadrlar yetishtirib berishdagi o'rni beqiyos. Bundan tashqari ta'lim tizimida uzviylik va uzluksizlik masalalarini yuqori darajada ko'rib chiqilishi yo'lga qo'yilgan bo'lib, tarkibiy qismlarining funksiyalari aniq belgilangan va o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni tizimli bajarilishini ta'minlashni talab etmoqda. Odatda, davlat talablarni bajarilishini statistik tizim orqali baholanib boriladi. Bunday statistik qarash va baholash o'zining qator ustunliklari bilan ajralib tursada, dinamik tizimlarda ro'y

berishi mumkin bo'lgan ba'zi holatlarga e'tibor bilan qarash imkonini beramaydi. Uzluksiz ta'lim tizimi sifatini ta'minlashda bir qancha muammoli masalalar mavjudligini ko'rish mumkin.

2022 yil 28- yanvar kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasining qabul qilinishi olamshumul voqea bo'ldi. Ushbu strategiyaning 42-maqsadida yurboshimiz maktab o'quv dasturlarini ilg'or xorijiy tajriba asosida takomillashtirish, o'quv yuklamalari va fanlarni qayta ko'rib chiqish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish, darslik va adabiyotlar sifatini oshirish zarurligini ta'kidlab o'tgan edi

Pedagogik innovatsiya ta'limning jamiyat barqaror rivojlanishidagi yuqori ijtimoiy ahamiyatidan kelib chiqqan holda zamonaviy talablar, tizimdagi muammolar va ularni hal qilishda fan va ta'lim bo'g'inlari o'rtasidagi aloqadorlikni ta'minlash uzluksiz pedagogik ta'limni klaster rivojlanish tizimiga o'tkazish zaruratini taqozo etmoqda.

Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri uzluksiz ta'lim tizimidagi barcha ta'lim turlari, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlari, amaliyot bazalari, ilmiy va ilmiy-metodik tuzilmalarning bir butunligi bo'lib, ularning birgalikdagi vazifalar taqsimlangan faoliyati pedagogik ta'lim tizimini sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish imkonini beradi.

Xulosa o'rnida shuni alohida ta'kidlash lozimki, jamiyatimizning bugungi rivojlanish bosqichida uzluksiz ta'lim tizimini pedagogik ta'lim innovatsion klasteri ta'limda ichki va tarmoqlararo aloqadorlikni ta'minlaydigan, ilmiy tadqiqot, ilmiymetodik muassasalarda to'plangan tajriba va erishilgan ilmiy yutuqlarni ta'lim hamda ijtimoiy-iqtisodiy hayotning barcha jabhalariga yetib borishini samarali amalga oshiradigan yaqin kelajakdagi eng muhim tizim sifatida taqdim etilmoqda.

Bunda ta'lim muassasalari va jamiyat boshqa manfaatdor tomonlarining o'zaro uzviy va uzluksiz aloqasini ta'minlash, ta'lim jarayonining pirovard mahsuli – har tomonlama yetuk pedagog kadrlarni yetishtirish va jamiyatga naf keltirishi uchun ilmiy, ijodiy, ma'naviy, iqtisodiy imkoniyatlar yaratish maqsadga muvofiqdir.

Pedagogik ta'lim rivojlanishining klaster tizimi ta'lim berish, o'quv adabiyotlarini yaratish, pedagog kadrlar ilmiy salohiyatini oshirish, ta'lim va tarbiya uzviyligi bilan bog'liq umumiy yo'nalishlarda faoliyat olib boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O'zbekiston-2030 strategiyasi – Toshkent, O'zbekiston, 2024
2. Mirziyoyev Sh. M. O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 2022-2026 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi – Toshkent, O'zbekiston, 2022
3. A. SH. Bekturodov, Z.Y.Karimov — Bosh maqsadimiz - keng ko'lamli islohatlar va modernizatsiya yo'lini qat'iyat bilan davom ettirish.Toshkent – 2013.

INTEGRATSION YONDASHUV- TA'LIM UZVIYLIGINI TA'MINLASHDA MUHIM OMIL

Abdullayeva Muxayyo Iskandarovna

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi

Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *Maqolada O'zbekistonda ta'lim sifatini jahon ta'lim standartlari bilan raqobatbardosh qilish va xalqaro hamkorlik borasidagi islohotlar tahlil etilgan. O'quvchilarning intellektual, ilmiy va ijodiy salohiyatini ochib berishga imkon yaratadigan, o'quvchilarga jahon talablariga mos keladigan bilimlarni berish maqsadida Prezident maktablarining tashkil etilishi hamda kadrlar oltin fondining yaratilishi masalalari bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *Integratsion yondashuv.ta'lim, standart, islohot, xalqaro baholash, xalqaro hamkorlik, raqobatbardosh, Prezident maktablari, iqtidor, kreativ, intellektual, ilmiy, ijodiy, bilim, malaka.*

Annotation: *This article is devoted to the analysis of competition educational system of Uzbekistan with international standards. Also, information regarding special and creative schools is given. Moreover in order to improve pupils' knowledge and investigating it using international assessment program is supported too in this article Questions of organizing presidential schools is given, additionally.*

Key words: *Education, standard, international assessment, companionship, competitive, presidential schools, talent, creative, intellectual, scientific, knowledge, experience.*

Аннотация: *В статье проанализированы реформы в области образования в Узбекистане, направленные на повышение качества образования до уровня международных образовательных стандартов и развитие международного сотрудничества. Рассмотрены вопросы создания условий для раскрытия интеллектуального, научного и творческого потенциала учащихся, а также предоставления им знаний, соответствующих международным требованиям. Освещены вопросы создания Президентских школ и формирования «золотого фонда» кадров с целью передачи соответствующих знаний.*

Ключевые слова: *интеграционный подход, образование, стандарт, реформа, международная оценка, международное сотрудничество, конкурентоспособность, Президентские школы, талант, креативность, интеллект, наука, творчество, знание, квалификация.*

Keyingi yillarda ona Vatanimiz O'zbekiston shiddatli islohotlar davrini boshdan kechirmoqda. Barcha jabhalarda haqiqiy uyg'onish va taraqqiyot davri boshlandi. Bu davrni haqli ravishda O'zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichi deb atash mumkin. Muxtaram Prezidentimiz

Shavkat Mirziyoev boshlab bergan O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichi jahon hamjamiyati tomonidan ham yuksak darajada e’tirof etilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’limi tizimini isloh qilishda “Yoshlarga maxsus fanlar, mamlakatimiz va jahon sivilizatsiyasi tarixini, xorijiy tillarni va zamonaviy kompyuter dasturlarini chuqur o‘rganish vazifalari”¹¹ ni hal qilishga e’tibor qaratdilar.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev mustaqilligimizning yigirma to‘qqiz yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqida “Xalqimizning ulug‘vor qudrati jo‘sh urgan hozirgi zamonda O‘zbekistonda yangi bir uyg‘onish – Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilmoqda, desak, ayni haqiqat bo‘ladi. Chunki bugungi O‘zbekiston – kechagi O‘zbekiston emas. Bugungi xalqimiz ham kechagi xalq emas”,¹²- degan edilar.

Prezidentimiz “O‘qituvchilar va murabbiylar kuni” ga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqida O‘zbekistonda Uchinchi Renessans poydevorini ta’lim islohotlari orqali yaratishni ma’lum qildilar. So‘ngi yillarda iqtisodiyotdagi ulkan o‘zgarishlar, investitsiyaviy loyihalar ko‘lamining kengayishi, yangi ish o‘rinlarining yaratilishi natijasida malakali kadrlarga ehtiyoj kasb-hunar ta’limi tizimini tubdan isloh qilish zaruratini tug‘dirdi.

Maqsad va vazifalardan kelib chiqib, professional ta’lim tizimi sohasida uch toifadagi ta’lim muassasalari faoliyat ko‘rsatmoqda:

1. Kasb-hunar maktabi
2. Kollejlar
3. Texnikumlar faoliyat ko‘rsatyapti.

Umuman olganda O‘zbekistondagi yangi professional ta’lim tizimi mamlakat iqtisodiyotining har bir sohasiga jamiyatning har bir bo‘g‘iniga, har bir oila, har bir fuqaro hayotiga daxldor yirik ijtimoiy hodisa sifatida bajarilmoqda.

Professional ta’lim tizimi o‘qitish shakli, prinsiplariga ko‘ra, dunyodagi eng taraqqiy etgan davlatlarning muvaffaqiyat qozongan ta’lim dasturlari asosida tashkil etilmoqda.

Professional ta’limda xalqaro tajriba asosida ta’lim sifatini ta’minlash, yoshlarda tadbirkorlik ko‘nikmalarini, shaxsiy kompetensiyalarini shakllantirish, amaliyotiga alohida urg‘u berish, ish bilan ta’minlashga yo‘naltirish ustuvor o‘rin tutadi. Shuning uchun ham professional ta’lim tizimiga yangi

¹¹ Sh.Mirziyoev. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1 –jild. T., “O‘zbekiston”, 2017, 283-bet

¹² Mavrulov A. Uchinchi Renessans munosib kelajak poydevori. “Yangi O‘zbekiston”, 2020-yil, 6-oktabr, 190-son.

standart, yangi o'qitish metodologiyasi, darslik va adabiyotlar, zamonaviy innovatsion ta'lim texnologiyalari va baholash tizimi joriy etiladi.

Joriy o'quv yilidan boshlab mutlaqo yangi professional ta'lim tizimi yo'lga qo'yilib, 340 ta kasb-hunar maktabi, 147 ta kollej va 143 ta texnikum tashkil etildi. Kadrlar malakasini xalqaro mehnat bozori talablariga moslashtirish maqsadida milliy malaka tizimi ishlab chiqildi. Ushbu tizim 9 mingga yaqin kasblar bo'yicha kadrlar tayyorlash imkonini beradi.

Respublikada amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar, iqtisodiyot tarmoqlariga kiritilayotgan innovatsion texnologik jarayonlar, tadbirkorlik, kichik biznes sohalarida yaratilayotgan ish o'rinlari o'rta bo'g'in kadrlarni tayyorlovchi mutlaqo yangi kasb-hunar ta'limi muassasalari tarmog'ini shakllantirishni talab etmoqda. Eski tizimda oddiy ishchi kasblar bilan o'rta maxsus ma'lumotga ega mutaxassislarni tayyorlab aralashtirib yuborgan edi. O'rta bo'g'in kadrlarni tayyorlovchi mutlaqo yangi kasb-hunar ta'limi muassasalari tarmog'ini shakllantirishni talab etmoqda.

Eski tizimda oddiy ishchilar kasblar bilan o'rta maxsus ma'lumotga ega mutaxassislarni tayyorlab aralashtirib yuborilgan edi. O'rta bo'g'in kadrlarni tayyorlashda ish beruvchilarning o'zni yo'q yedi. Boshqacha aytganda, kadr tayyorlash jarayoni ishlab chiqarish, zamonaviy texnologiyadan uzilib qolgandi.

Dunyoning 130 dan ortiq davlatida amal qiladigan milliy malaka tizimi O'zbekistonda joriy etilmagandi. Amaldagi ta'lim dasturlari YUNESCO tashkiloti tomonidan qabul qilingan "Ta'limning xalqaro standartlari" ga to'g'ri kelmagani mahalliy kadrlarning xalqaro miqyosida tan olinishi va mehnat bozorida o'z o'rnini topishga to'siqlik qilardi. Shuning uchun muammolarni chuqur o'rganib, uning yechimini topish, kasb-hunar ta'limi tizimining shaklan va mazmunan mutlaqo yangi tarmog'ini yaratish maqsadida Prezidentimizning Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida" gi farmoni qabul qilindi.

Farmonga muvofiq, O'zbekistonda mutlaqo yangi, uzluksiz professional ta'lim tizimi barpo etilishi belgilandi. Talab va maqsad bitta-endi professional ta'lim muassasalarida o'qigan yoshlar aniq ish o'rniga, o'z kasbi bo'yicha zarur bilim va ko'nikmaga ega bo'lishi shart. Yangi tizimning asosiy prinsipi shuki, avval ish o'zni aniq bo'ladi, ish beruvchi o'zining malaka talablarini, shu kasbning ilmini, o'qitish texnologiyasini beradi, shundan keyingina mutaxassis tayyorlanadi. Yaratilgan yangi tizim xalqaro andozalarga to'la mos bo'lishi belgilangan. Shu maqsadda 14 ta xalqaro tashkilot bilan hamkorlikda rivojlangan xorijiy mamlakatlarning muvaffaqiyatli tajribalari o'rganildi.

Germaniya, Shveysariya, Janubiy Koreya, Turkiya, Xitoy hamda UNESCO, Britaniya kengashi, Germaniya xalqaro hamkorlik jamiyati, Osiyo taraqqiyot banki, Yevropa ta'lim fondi, Turkiya hamkorlik agentligi, Xitoyning Universitetlar uyushmasi kabi qator xorijiy davlat va tashkilotlardan 214 nafar nufuzli xalqaro yekspert jalb etildi va ulardan zarur xulosalar olindi. Xususan, Shveysariyaning "Kasb ko'nikmalarini rivojlantirish", Britaniya kengashinig "Bandlikni ta'minlash bo'yicha kasb ko'nikmalari", GIZning "Markaziy Osiyoda kasb-hunar ta'limi", YTFning "Turin jarayoni", YUNESCO ning "AKT ko'nikmalarini rivojlantirish" loyihasi, Germaniya Xalqaro hamkorlik jamiyati, Osiyo taraqqiyot banki, Yevropa ta'lim fondi, Turkiya agentligi (TIKA), Koreya Respublikasi ta'lim markazi, Xitoyning SSN universitetlari kabi qator xalqaro ta'lim dasturlari bo'yicha hamkorlik yo'lga qo'yildi. Endilikda avvalgi 3 yillik ta'lim standartidan to'liq voz kechib, tabaqalashtirilgan ta'lim dasturlari bo'yicha kadrlar tayyorlanadi.

Ishchi kasblar bilan o'rta bo'g'in mutaxassislarini tayyorlash tizimi bir-biridan to'liq ajratiladi. Ishchi kasblar alohida o'quv rejasi va dasturlar asosida 6 oydan 1 yilgacha bo'lgan muddatda o'qitiladi. O'rta bo'g'in mutaxassislarini tayyorlash uchun zarur muddat kamida 2 yil etib belgilandi. Farmonga muvofiq, professional ta'lim muassasalari maqsad va vazifalaridan kelib chiqib, quydagi toifalarga ajratiladi:

Birinchi toifa- ta'limning Xalqaro standart tasniflagichining 3-darajasiga mos keluvchi dasturlar asosida 9-sinf bitiruvchilari tarkibidan yoshlarning professional ta'lim olishini ta'minlaydigan 340 ta kasb-hunar maktabi o'zlashtirish ko'rsatkichlari va umumta'lim fanlariga qiziqishi pasayib borayotgan 9-sinf bitiruvchilari kasb-hunar maktablarida 2 yillik ta'lim dasturlari asosida o'qitiladi.

Bu toifa o'quvchilarni maktabda majburlab o'qitishdan ko'ra, kasbga o'rgatish, malakali mutaxassis sifatida mehnat bozoriga kirib borishiga ko'maklashish yaxshi samara beradi.

Kasb-hunar maktablarida mashg'ulotlar kasblarning murakkablik darajasidan kelib chiqib, asosan tajriba uchastkalari va klasterlarning ishlab chiqarish maydonlarida o'tiladi. O'quvchilarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash hamda mazkur maktablarning jozibadorligini oshirish maqsadida 2020-2021- o'quv yilidan boshlab, bu toifa ta'lim muassasalari o'quvchilariga 3 mahal ovqat, stipendiya beriladi. Aynan shu professional ta'lim muassasalaridagi qisqa muddatli kurslarda katta yoshdagilar ham o'qitiladi. Yoshlar o'qishga qabul qilingan kundan e'tiboran o'z shaxsiy biznesini boshlashi va bitirgan paytda barqaror tadbirkorlik faoliyatiga, aniq ish o'rni va daromadiga ega bo'lishi pirovard maqsad qilib qo'yilgan.

Ikkinchi toifa- ta'limning Xalqaro standart tasniflagichining 4-darajasiga mos keluvchi dasturlar asosida iqtisodiyot tarmoqlarni kompleks rivojlantirish, xorijiy investitsiyalarini jalb qilish, strategik muhim ahamiyatga ega loyihalar asosida yarataladigan yangi ish o'rinlarini malakali mutaxassislar bilan to'ldirishga yo'naltirilgan vazirliklar, idoralar va tashkilotlar 147 ta kollej. Bunda

kadrlar tayyorlash kasblar va mutaxassisliklarning murakkablik darajasidan kelib chiqqan holda mehnat bozoriga moslashuvchan ta'lim dasturlari asosida umumta'lim maktablarning 11sinf bitiruvchilari tarkibidan 2 yilgacha muddatda tashkil etiladi.

Har bir yirik korxona, klaster, vazirlik va idora yo'nalishida mehnat bozorini puxta o'rgangan holda joriy va istiqbolda yaratiladigan ish o'rinlari, kadrlarga bo'lgan ehtiyojdan kelib chiqib, o'rta bo'g'in mutaxassislari malaka talabini beradi, buyurtmalar portfelini shakillantiradi. Bu har bir tarmoq avvaldan aniq ish o'rni uchun o'ziga kerak bo'lgan kadrlarni buyurtma asosida tayyorlaydi, degani. Shunda bitiruvchining ish o'rni ham kafolatlangan bo'ladi. O'quv jarayoni ham avvalgiday faqat sinflarda bo'lmaydi o'quvchilar haftaning 3 kunida kollejdagi nazariy bilim oladi, 3 kunida korxonaning o'zida, birlashtirilgan usta, master rahbarligida ish o'rnida amaliyot o'taydi.

Uchinchi toifa-ta'limning xalqaro standart tasniflagichining 5 darajasiga mos keluvchi ta'lim dasturlari asosida oliy ta'lim tizimi bilan integratsiyalashgan, vazirlik, idora tashkilotlar tizimida faoliyat ko'rsatadigan 143 ta texnikum. Bunda oliy ta'limning bakalavriyat ta'lim yo'nalishlari bilan integratsiyalashgan kichik bakalavr tayyorlash bo'yicha kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllarida kamida 2 yil muddatga mo'ljallangan ta'lim dasturlari amaliyotga joriy yetiladi. Qolaversa, alohida qaror bilan Adliya vazirligi tasarrufidagi huquqshunoslik kollejlari shu tizimga o'tdi.¹³ Ya'ni 2 yillik tahsildan so'ngi texnikum o'quvchilari oliy ta'lim muassasasida o'qishni davom ettirish imkoniga ega bo'ladi.

Mir Alisher Navoiy o'z davrida yoshlarga murojaat qilib, **“Quyoshliq istasang, kasbi kamol et”**, deb yozganlar. Chindan ham, odamlarga quyoshdek beminnat nur taratishni, yaxshilik qilishni istaydigan inson, kamolotga intilib, turli ilm va kasb-hunarlarni o'zlashtirishi lozim. Hozirgi davrda xorijiy tillarni mukammal o'rganmasdan turib, buyuk bobomiz aytgan ana shunday marallarga erishib bo'lmaydi, desak, adashmagan bo'lamiz. Bunday o'tkir talabga amal qilib, kelgusi yilda fizika va chet tillarini o'rganishni ustuvor yo'nalish etib belgilashni taklif etaman. Shu maqsadda kelgusi yilda ta'limning barcha bo'g'inlarida ushbu fanlarni o'qitish sifatini tubdan oshirish, ixtisoslashgan maktablar ochish, malakali pedagoglarni jalb etish kabi tizimli ishlar amalga oshiriladi. Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablar, oliy va professional ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish Uchinchi Renessans poydevorini yaratishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda Uchinchi Renessans poydevorining yaratilishi va uning mazmun-mohiyati - uzluksiz ta'lim tizimidagi islohotlar jarayonining muvaffaqiyatli amalga

¹³ Muhammedov Sh. Ta'lim tizimi yangi bosqichga ko'tariladi. “Yangi O'zbekiston”, 2020-yil, 27-noyabr, 229-son.

oshirilishiga, Maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim tizimida ta'lim sifatini oshirish, kadrlar salohiyatini ko'tarish va moddiy-texnik bazasini mustahkamlash hamda iqtidorli o'quvchilarni saralash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini takomillashtirishga ham bog'liq. Bu vazifani bajarishda xalq ta'limi xodimlaridan fidoiylilik talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Барсукова В. Г. <https://nic-snail.ru/pedagogu/articles/integrirovannoeobuchenie> «Снейл» - Массовые дистанционные образовательные конкурсы для детей и педагогов.
2. Yo'ldoshev Q. Adabiyot o'qitishning ilmiy-nazariy asoslari., T.: O'qituvchi.–1996. B.68.
3. Барсукова В. Г. <https://nic-snail.ru/pedagogu/articles/integrirovannoeobuchenie> «Снейл» - Массовые дистанционные образовательные конкурсы для детей и педагогов.
4. Зуннунов А., Алиев А. Адабиётни бошқа гуманитар фанларга боғлаб ўрганиш. – Тошкент: Ўқитувчи, 1982. – Б.72.
5. Абдуллаев К. Алишер Навоий ҳаёти ва ижодини ўргатиш жараёнида фанлааро интеграциядан фойдаланиш. – Тошкент: 2021. – Б.31

O' QUVCHILARDA KASBIY KOMPETENSIYANI TURLARI VA UNING BOSQICHLARI

Qashqadaryo viloyati PMM

Psixologiya, pedagogika va ta'lim menejmenti kafedrası v/b dotsent

D.E.Usmonova

Annotatsiya: Maqolada umumta'lim maktabi o'quvchilarining kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish muammosi o'rganilgan. Shuningdek, talabalarning ta'lim motivatsiyasi, o'qishdan qoniqish, umummadaniy kompetensiyalar bilan kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik omillari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish, ta'lim motivatsiyasi, mashg'ulotlardan qoniqish, o'quvchilarni o'quv jarayoniga jalb qilish.

Аннотация: В статье исследуется проблема развития профессиональных компетенций учащихся общеобразовательных школ. Также были рассмотрены педагогические факторы воспитательной мотивации учащихся, удовлетворенности обучением, развития профессиональных компетенций с общекультурными признаками.

Ключевые слова: развитие профессиональных компетенций, учебная мотивация, удовлетворенность обучением, вовлечение учащихся в учебный процесс.

Annotation: The article deals with the problem of the development of professional competencies of students of higher educational institutions. The psychological factors of educational motivation of students, satisfaction with training, development of professional competencies with general cultural competences are also considered.

Keywords: *development of professional competencies, educational motivation, satisfaction with classes, student involvement in the educational process.*

A.A.Ponomarenkoning fikricha, o'quvchilarni barqaror ijobiy motivatsiya shakllantirishda o'rganish motivlarining rivojlanish dinamikasini siz kuzatib borishingiz kerak dominantni motiv yoki motiv turi bilan ta'kidlaydi. Kasbiy kompetensiyalar pedagogik kasbiy faoliyatning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi, predmet yoki fan sohasi kontekstida namoyon bo'ladi. Ular aniq kasbiy faoliyatga qobiliyat va tayyorlikning dastlabki darajasini shakllantirishni nazarda tutadi. Kasbiy kompetensiyalarga faqat aniq ish usullarini o'zlashtirish, turli xarakterdagi aniq kasbiy muammolarni muvaffaq qilish va hal etishda qatnashish orqali ega bo'lish mumkin. O'quvchilarning kasbiy kompetensiyasi uchta asosiy komponentdan iborat deb hisoblaymiz: kognitiv, bilim va uni olish usullari bilan bog'liq; faoliyatga asoslangan, olingan bilimlar va ko'nikmalarni amalga oshirish yo'llari asosida malakalarni shakllantirish jarayonini, ya'ni yangi vaziyatlarda professional tarzda harakat qilishga tayyorlikni belgilaydi; shaxsiy, shaxsning motivlari va qadriyat munosabatlarini ifodalovchi, kompetensiyani amalga oshirish jarayonida namoyon bo'ladi. Kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish asosida talabalarda ularning o'ziga xos kasbiy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi maxsus kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish yo'lga qo'yiladi. Qolgan kompetensiyalarning shakllanishi, shuningdek, talabalarning kasbiy kompetensiyasining shakllanishi kasbiy kompetensiyalarning qanday, qaysi darajada shakllanishiga bog'liq. O'quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish deganda biz tashqi ta'sirlar ta'sirida, ya'ni fan bilimlari, ko'nikmalari, individual qobiliyatlarini olish va kelajakdagi kasbiy faoliyat sohasidagi ob'ektlarga o'tkazishda yuzaga keladigan shaxsni rivojlantirish jarayonini tushunamiz. real ishlab chiqarish sharoitida kasbiy muammolar va vazifalarni hal qilish uchun o'quv jarayonida talabalar tomonidan tajriba o'zlashtirish holatiga bog'liq bo'ladi. Kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish oily ta'lim muassasi o'quv jarayonini tashkil etishda kompetensiyaga asoslangan yondashuv asosida amalga oshiriladi. O'quv jarayonida o'quvlarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishni o'rganish orqali biz kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish uchun pedagogik shartsharoitlarni ishlab chiqdik. Ammo bu ish ushbu jarayonga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan omillarni aniqlash va o'rganishni talab qildi. Demak, kasbga ijobiy munosabatni shakllantirish talbalarning o'quv faoliyatini oshirishda muhim omil bo'lmoqda. Ammo ijobiy munosabat, agar u kasbni to'g'ri tushunish (shu jumladan, ayrim fanlarning rolini tushunish) bilan qo'llabquvvatlanmasa va uni o'zlashtirish usullari bilan etarli bog'liq bo'lmasa, o'z-o'zidan muhim ahamiyatni kasb etmaydi. Shubhasiz, talbalarning tanlagan kasbga bo'lgan munosabatini o'rganish bilan bog'liq muammolar qatoriga qo'yidagi masalalarni kiritish lozim.

- 1) kasbdan qoniqish;

- 2) kursdan kursga qoniqish dinamikasi;
- 3) qoniqishning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar: ijtimoiy-psixologik, psixologik-pedagogik, differensial-psixologik, shu jumladan yoshi va jinsi;
- 4) kasbiy motivatsiya muammolari yoki boshqacha qilib aytganda, tanlangan kasbga ijobiy yoki salbiy munosabatni belgilaydigan motivlar tizimi va ierarxiyasi.

Kasbiy kompetensiyalarning rivojlanish darajasini oshirish maqsadida ta'lim muassasalari, birinchi navbatda, talabalar faolligini shakllantirishga e'tibor berish muhimdir va o'quv faoliyatiga qiziqishni saqlab qolish va ichki motivatsiyani rivojlantirish orqali; ikkinchidan, tashqi motivatsiya va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish omillarining sababiy bog'liqligini o'rganish va kasbiy ta'limning tizimli va shaxslararo omillarining ahamiyati; uchinchidan, mas'uliyatni oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur.

Umumta'lim muassalarining standartlariga muvofiq maktab ta'lim muassasi o'quvchilarining umumiy madaniy va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga ta'sir qiluvchi individual va shaxsiy omillarni o'rganishni talab qiladi. Kasbiy kompetensiyalar deganda bitiruvchisining ta'lim dasturi o'zlashtirishda o'z kasbiy faoliyatini ko'nikmalar, shaxsiy fazilatlar orqali samarali amalga oshirish qobiliyati tushuniladi. Umum ta'lim muassasalari oldida nafaqat yuqori darajadagi kasbiy kompetensiyani shakllantirish, balki unga yo'naltirilgan insoniy va ijtimoiy salohiyatini to'liq ro'yobga chiqaruvchi shaxsni shakllantirish vazifasi ham turibdi. Bu, birinchi navbatda, ta'limning yuqori darajasi jahon bozoridagi raqobatbardoshlikning hal qiluvchi omiliga aylanganligi bilan bog'liq. Kasbiy tayyorgarlik jarayonida kasbiy kompetensiyalarning shakllanishiga tizimli, shaxslararo omillar ta'sir ko'rsatadi. Tizimli omillar qo'yigilarni o'z ichiga oladi: o'quv jarayonini tashkil etish, o'quv fanlarini tanlash, o'quv muhitini shakllantirish; shaxslararo omillar esa o'ziga xos o'qituvchilar va talabalar va talabalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlardan suningdek, talabaning shaxsiy xususiyatlari, faollik, ishtirok etish, o'rganish motivatsiyasi, intilish darajasi, sabab va kognitiv jarayonlarning xususiyatlari va umumiy madaniy kompetensiyalarning rivojlanish darajasidan iborat. "Kompetensiya" tushunchasining o'zagi bilim, ko'nikma va malakalarni amaliy qo'llashga tayyorlikdir.

Psixologik jihatdan, bu tayyorlik motivatsiyali komponentni o'z ichiga oladi. Ta'lim faoliyatiga kiritilgan motivatsiyaning alohida turi - bu o'quv motivatsiyasidir. Keng ma'noda talabalarni samarali bilim faoliyatiga, faol rivojlanishga undash jarayonlari, usullari, vositalari uchun ta'lim mazmuni o'quv motivatsiyasini umumiy nom sifatida ko'rish mumkin. M.V. Matyuxina o'quv motivatsiyasi manbalariga qarab motivlarning turlarini aniqlaydi: ichki (kognitiv va ijtimoiy

ehtiyojlar, shaxsning istagini aks ettiradigan ijtimoiy ma'qullangan harakatlar va yutuqlar); tashqi (masalan, talabaning ijtimoiy xulq-atvor me'rlari, yashash sharoitlari va ta'lim faoliyatini rivojlantirish bilan belgilanadigan talablar va imkoniyatlar); shaxsiy (masalan manfaatlar, ehtiyojlar, munosabatlar, standartlar va stereotiplar ta'lim va boshqa faoliyat turlarida tasdiqlash va o'zini o'zi anglash) o'z-o'zini takomillashtirish istagini belgilaydi. A.K. Markova ta'lim sohasi tuzilishi ierarxiasini ta'kidlaydi, jumladan: o'rganishga bo'lgan ehtiyoj, o'rganishning ma'nosi, o'rganish motivi, maqsad, hissiyotlar, munosabat va qiziqish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

- 1.Asadov Y.M. va boshqalar.“Umumta’lim tizimida o`quvchilarda kompetensiyani shakllantirishga yo`naltirilgan ta`lim texnologiyalari” o`quv-uslubiy qo`llanma T: .- 2016 yil – B.5;
- 2.Ismontas BB Ta'lim psixologiyasi: darslik / B.B. Ismontas. - M .: Moskva shahar psixologiya-pedagogika universiteti. 2004,386 s.
3. Manzura, Norquziyeva. (2021). Sustainable Activity in the Teaching Profession and Its Foundations. Psychology and Education Journal, 58(2), 1339-1345.
- 4.Lyubimova O.V. 2.Normativ kasbiy kompetentsiyalarni shakllantirish va tashxislashning ba'zi usullari to'g'risida / O.V. Lyubimova // Tomsk xabarnomasi davlat universiteti. 2009. No 327. S. 181-183
5. Maxfuza Usmanova, THE CONCEPT OF EDUCATIONAL PROFESSIONAL COMPETENCE AND ITS YIELD FACTORS , Архив Научных Публикаций JSPI: 2020: Архив №54.

MATEMATIKA FANI O‘QITUVCHILARINING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK ASOSLARI

Umarova Matluba Yusufjonovna,

Namangan viloyat pedagogik mahorat markazi

matematika fani katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada matematika fani o‘qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishining pedagogik va psixologik asoslari yoritilgan. XXI asr ko‘nikmalari asosida o‘qituvchining roli, zamonaviy ta’limga qo‘yilayotgan talablar, motivatsiya, pedagogik yondashuvlar va kasbiy kompetensiyalar qisman muhokama qilingan.*

Kalit so‘zlar: *matematika o‘qituvchisi, uzluksiz kasbiy rivojlanish, pedagogik asoslar, psixologik asoslar, XXI asr ko‘nikmalari.*

Аннотация: *В данной статье освещаются педагогические и психологические основы непрерывного профессионального развития учителей математики. Частично обсуждалась роль учителя на основе навыков XXI века, требований, предъявляемых к современному образованию, мотивации, педагогических подходов и профессиональных компетенций.*

Ключевые слова: *учитель математики, непрерывное профессиональное развитие, педагогические основы, психологические основы, навыки XXI века.*

Annotation: *This article covers the pedagogical and psychological foundations of the continuous professional development of teachers of mathematics. On the basis of the skills of the 21st century, the role of the teacher, the requirements for modern education, motivation, pedagogical approaches and professional competencies are partially discussed.*

Keywords: *mathematics teacher, continuous professional development, pedagogical foundations, psychological foundations, skills of the XXI century.*

Uzluksiz kasbiy rivojlanish — bu o‘qituvchining o‘z faoliyatini zamon talablari asosida takomillashtirib borishi, yangi bilim va ko‘nikmalarni egallab borishi demakdir. Bu jarayon o‘qituvchining malaka oshirish kurslarida ishtirok etishi, amaliyotda innovatsion metodlarni qo‘llashi, o‘z ustida ishlashi orqali amalga oshadi.

Ma’lumki, so‘ngi yillarda Respublikamizda maktab ta’limi tashkilotlari pedagog va mutaxassis kadrlarini uzluksiz malakasini oshirishning ilg‘or va shaffof tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini tatbiq etish, maktab ta’limi tizimida kadrlar siyosatini shakllantirishning zamonaviy tamoyillarini joriy etish, zamonaviy talablar asosida umumiy o‘rta ta’lim maktablari pedagog xodimlarining kasbiy bilim, ko‘nikma, malakalarini rivojlantirish, ularning kasbiy kompetentligini muntazam oshirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF– 79-son Farmoni va 2024-yil 21-iyundagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 231-son qarori hamda Maktabgacha va maktab ta’limi vazirining 2024-yil 7-avgustdagi “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘qituvchilari uchun “Kasbiy rivojlanish kuni” va “Kasbiy rivojlanish soati” tadbirlarini bosqichma-bosqich joriy etish to‘g‘risida”gi 246-son buyrug‘i hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024 - yil 20 - dekabrda “Maktabgacha va maktab ta’limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish to‘g‘risida” 867 - sonli qarorlari qabul qilindi va amalda ijrosi ta’minlanib kelinyapti.

XXI asrda ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri bu — o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini muntazam rivojlantirishdir. Ayniqsa, matematika fanidan dars beruvchi pedagoglar uchun bu jarayon muhim ahamiyatga ega, chunki bu fan o‘quvchilarda mantiqiy va tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, analitik yondashuv kabi ko‘nikmalarni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Matematika fani o'qituvchisining uzluksiz kasbiy rivojlanishining pedagogik asoslaridan kompetensiyaviy yondashuv asosiy o'rinni egallaydi. Kompetensiyaviy yondashuv - bilim emas, balki amaliyotda qo'llay olishga asoslangan o'qitish. Kompetensiyaviy yondashuv — bu o'quv jarayonida o'quvchilar va o'qituvchilarda bilimlarni egallash bilan birga, ularni real hayotda, amaliy vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilgan yondashuvdir.

Matematika o'qituvchisi uchun bu nimani anglatadi?

Matematika o'qituvchisi nafaqat nazariy bilimlarni yetkazishi, balki o'quvchilarni muammoni tahlil qilish va yechim topish (masalan, real hayotdagi iqtisodiy yoki texnik muammolarni matematik usul bilan hal qilish), tanqidiy fikrlash va mantiqiy xulosa chiqarish, turli sohalardagi bilimlarni bog'lab, kompleks yondashuvda ishlay olish, o'z fikrini matematik tilda aniq ifodalash, jamoadagi ish va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishi zarur.

Uzluksiz rivojlanishda kompetensiyaviy yondashuv qanday ahamiyatga ega?

✓ Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantiradi: O'qituvchi dars jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etadi — o'quvchilarning bilimlarini test bilan emas, balki amaliy topshiriqlar orqali baholaydi.

✓ Refleksiya va o'z-o'zini baholashni kuchaytiradi: O'qituvchi o'z faoliyatini tahlil qiladi, kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi va doimiy o'zgarish sari intiladi.

✓ Innovatsion metodlarni qo'llashni rag'batlantiradi: Texnologiyalar, yangi uslublar, ilg'or tajribalar asosida darslarni loyihalaydi.

✓ **Axborot texnologiyalaridan foydalanadi:** raqamli resurslar, onlayn platformalar, mobil ilovalar yordamida darslarni boyitadi.

Kasbiy rivojlanishda psixologik tayyorgarlik ham muhim rol o'ynaydi. Jumladan, asosiy psixologik omillardan - o'qituvchining o'z ustida ishlashga bo'lgan ehtiyoji va istagi, o'z va boshqalar hissiyotlarini anglab, boshqarish layoqati, ta'lim jarayonida yuzaga keladigan muammolarga bardoshli bo'lishi muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy matematika fani o'qituvchisi quyidagi ko'nikmalarga ega bo'lishi zarur: Tanqidiy va ijodiy fikrlash; Hamkorlikda ishlash va muloqot qilish; Axborotni tahlil qilish va undan foydalanish; Moslashuvchanlik va muammolarga innovatsion yondashuv. Bu ko'nikmalarni shakllantirish uchun o'qituvchi o'qishi, kuzatishi, tajriba almashishi, ilmiy-tadqiqot faoliyatida ishtirok etishi juda zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024 - yil 20 - dekabrda "Maktabgacha va maktab ta'limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish to'g'risida" 867 - sonli qarori.

2. Shlyayxer A. Jahon miqyosidagi ta'lim. XXI asr maktab tizimini qanday barpo etmoq kerak? . So'z boshi Sh.Shermatov, H.Umarova; Umumiy tahrir D.Norboyeva; tarjimonlar: R.Axmatova, D.Norboyeva. – Toshkent: “Zamin Nashr” nashriyoti, 2022.

MUSIQA MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH MAKTAB O'QUVCHILARINING MUSIQIY TA'LIMINING ASOSIY YO'NALISHLARIDAN BIRI SIFATIDA

Sharopov To'liq Tovmurodovich

Qashqadaryo viloyati pedagogik mahorat markazi Amaliy va ijtimoiy fanlarni o'qitish metodikasi kafedrasining katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'quvchilarda musiqa haqidagi bilimlarni tizimli ravishda o'zlashtirish, malaka va ko'nikmalarini shakllantirish, birinchi navbatda bolalarda hissiy ta'sirchanlikni va ma'naviy dunyosini shakllantirish, musiqaga qiziqishni oshirish, azaliy an'analarimizni tobora to'laroq tiklash, moddiy va ma'naviy durdonalarimizni, shu jumladan, musiqiy merosimizni mufassal o'rgana borish kerakligi bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: musiqa, san'at, qadriyat, meros, madaniyat, musiqa asbobi, kompozitor, musiqiy asar, metodika, faoliyat, ijodiy yondashuv.

Аннотация: *В данной статье объясняется необходимость систематического усвоения учащимися знаний о музыке, формирования у них навыков и умений, прежде всего, эмоциональной отзывчивости и духовного мира детей, повышения интереса к музыке, все более полного возрождения наших давних традиций, детального изучения наших материальных и духовных шедевров, в том числе музыкального наследия.*

Ключевые слова: музыка, искусство, ценность, наследие, культура, музыкальный инструмент, композитор, музыкальное произведение, методика, деятельность, творческий подход.

Annotation: *This article describes the need for students to systematically master the knowledge of music, to form skills and skills, first of all to form emotional sensitivity and spiritual world in children, to increase interest in music, to more and more fully restore our long-standing traditions, to go to the detailed study of our material and spiritual masterpieces, including our musical heritage.*

Keywords: music, art, value, heritage, culture, musical instrument, composer, musical work, methodology, activity, creative approach.

O'quvchini har tomonlama rivojlantirishning muhim vazifalaridan biri bu musiqiy madaniyatni tarbiyalashdir. Uning asoslari bolaligidanoq qo'yilgan.

Keng ma'noda musiqiy ta'lim-bu insonning ma'naviy ehtiyojlarini, uning axloqiy g'oyalarini, aqlini shakllantirish, mafkuraviy va hissiy idrokni rivojlantirish va hayot hodisalarini estetik baholash. Ushbu ma'noda, bu insonning tarbiyasi.

Tor ma'noda musiqiy ta'lim-bu musiqani idrok etish qobiliyatini rivojlantirish. U musiqiy faoliyatning turli shakllarida amalga oshiriladi, ular insonning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, musiqaga hissiy sezgirlikni tarbiyalashga, uning mazmunini tushunishga va chuqur tajribaga ega bo'lishga qaratilgan. Ushbu ma'noda musiqiy ta'lim-bu insonning musiqiy madaniyatini shakllantirish

Musiqiy ta'lim musiqiy pedagogikada yosh avlodning umumiy tarbiyasining ajralmas qismi sifatida qaraladi, uning natijasi shaxsning umumiy madaniyatini shakllantirishdir. Mamlakatimizda musiqiy ta'lim faqat tanlangan ayniqsa iqtidorli bolalar uchun mavjud bo'lgan soha sifatida emas, balki butun yosh avlodning umumiy rivojlanishining ajralmas qismi sifatida qaraladi. "Taniqli sovet o'qituvchisi V. A. Suxomlinskiy musiqani estetik tarbiyaning kuchli vositasi deb atagan. "Musiqani tinglash va tushunish qobiliyati estetik madaniyatning asosiy belgilaridan biridir, bu holda to'liq ta'limni tasavvur qilib bo'lmaydi", deb yozgan u. 35 yil davomida o'qituvchi va direktor bo'lib ishlagan Pavlish o'rta maktabida bolalarni tarbiyalash usullari haqida hikoya qiluvchi kitoblarida Suxomlinskiy bir necha bor musiqiy ta'lim muammolari bilan shug'ullanadi. Uning musiqa haqidagi ba'zi so'zlari: "Musika fikrning kuchli manbai. Musiqiy ta'limsiz bolaning to'liq aqliy rivojlanishi mumkin emas. Bolaning musiqaga sezgirlikni rivojlantirish orqali biz uning fikrlari, intilishlarini kuchaytiramiz".

San'atning ta'siri iloji boricha erta, bolalikdan boshlanishi juda muhimdir. Yoshligidanoq san'atni chuqur his qilish va tushunish qobiliyatini tarbiyalash, unga bo'lgan muhabbat keyinchalik butun umr saqlanib qoladi, insonning estetik hissiyotlari va didini shakllantirishga ta'sir qiladi. "Bolalikda o'tkazib yuborilgan narsalarni etuk yoshda olish juda qiyin, deyarli imkonsizdir", deb ogohlantirdi V. A. Suxomlinskiy. Agar siz erta bolalikda musiqa asarining go'zalligini qalbingizga etkazsangiz, agar bola tovushlarda insoniy his-tuyg'ularning ko'p qirrali soyalarini sezsa, u boshqa vositalar bilan erishib bo'lmaydigan madaniyat pog'onasiga ko'tariladi. Musiqiy kuyning go'zallik tuyg'usi bolaga o'zining go'zalligini ochib beradi-kichkina odam o'z qadr-qimmatini biladi".

Taniqli davlat arbobi A. V. Lunacharskiy ta'limni amalga oshirishning asosiy usullarini belgilab berdi:

- a) musiqani idrok etish qobiliyatini rivojlantirish (tinglash);
- b) musiqiy asarlarni ko'paytirish uchun zarur bo'lgan qobiliyat va ko'nikmalarni rivojlantirish (qo'shiq aytish, cholg'u chalish);
- v) kerakli bilimlarni o'zlashtirish (savodxonlik).

Musiqani hissiy, ijodiy idrok etishga, bolalarning musiqiy qulog'i va musiqiy tajribasini boyitishga qat'iy e'tibor qaratiladi. Musiqaga jonli, to'g'ridan-to'g'ri reaksiya muammosi ta'limning ustuvor vazifasi sifatida ilgari surilmoqda.

Musiqiy ta'lim o'quvchining axloqiy qiyofasini boyitishi, aqliy faoliyatini, jismoniy faoliyatini faollashtirishi kerak. Atrofdagi voqelikka, musiqa san'atiga estetik munosabatni tarbiyalash bolaning hayot bilan aloqasini o'rnatishga yordam berishi kerak.

Musiqiy ta'limning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

1. Musiqiy faoliyatning har xil turlari orqali musiqiy va ijodiy qobiliyatlarni (har birining imkoniyatlarini hisobga olgan holda) rivojlantirish;

2. Musiqiy madaniyatning boshlanishini shakllantirish, umumiy ma'naviy madaniyatni shakllantirishga hissa qo'shish.

Boshlang'ich maktabda musiqa darslarida quyidagilar zarur:

o'quvchining hissiy madaniyatini tarbiyalash;

badiiy didni shakllantirish yo'lining kelib chiqishi sifatida barqaror tinglovchi e'tibor va idrokni, aqliy diqqatni jalb qilish;

maktab o'quvchisining ijrochilik madaniyati asoslarini qo'shiq aytishda, musiqiy va ritmik faoliyatda, bolalar musiqa asboblarida o'ynashda o'z taassurotlari va tajribalarini ifoda etish sifatida shakllantirish;

shaxsning o'zini o'zi tasdiqlashi uchun zarur shart sifatida musiqiy va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish;

san'at sohasida o'quvchining dunyoqarashini kengaytirish .

Ushbu muammolarni muvaffaqiyatli hal qilish musiqiy ta'limning mazmuniga, birinchi navbatda ishlatilgan repertuarining ahamiyatiga, o'qitish usullari va usullariga, musiqiy faoliyatni tashkil etish shakllariga va boshqalarga bog'liq.

Musiqiy rivojlanish umumiy rivojlanishga beqiyos ta'sir ko'rsatadi: hissiy soha shakllanadi, fikrlash yaxshilanadi, san'at va hayotda go'zallikka sezgirlik tarbiyalanadi. Naya dshiy

Faqat bolalarning ehtiyojlari, qiziqishlari, his-tuyg'ulari, his-tuyg'ulari, didlarini (musiqiy va estetik ong) rivojlantirish orqali siz ularni musiqiy madaniyat bilan tanishtirishingiz, uning asoslarini yaratishingiz mumkin .

Maktab yoshi insonning musiqiy madaniyatni keyinchalik egallashi uchun juda muhimdir. Agar musiqiy faoliyat jarayonida bolalarning musiqiy va estetik ongi rivojlangan bo'lsa, bu ularning keyingi rivojlanishi, ma'naviy shakllanishi uchun izsiz o'tmaydi.

Musiqiy faoliyat jarayonida musiqa, ko'nikma va ko'nikmalar haqida ma'lum bilimlarga ega bo'lgan bolalar musiqa san'atiga qo'shilishadi. Musiqiy ta'lim jarayonida bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni egallash o'z-o'zidan maqsad emas, balki musiqiy va umumiy qobiliyatlarni rivojlantirishga, musiqiy va umumiy ma'naviy madaniyat asoslarini shakllantirishga hissa qo'shishi muhimdir.

Musiqiy madaniyat har doim ichki va jahon madaniyatining ajralmas qismi bo'lib kelgan, ajralmas, insonning ma'naviy, ijodiy salohiyatini shakllantirishda asrlar davomida isbotlangan omil bo'lib kelgan.

Jamiyat ma'naviy qadriyatlarni, shu jumladan musiqiy madaniyatni saqlab qolish va kelajak avlodlarga etkazishdan manfaatdor. Bolalar madaniy merosni bilish orqali rivojlanishi, uni ko'paytirishga qodir bo'lishi uchun tarbiyalanishi kerak.

Yuqoridagilardan xulosa qilishimiz mumkinki, maktab o'quvchilarining musiqiy madaniyati asoslarini shakllantirish uchun sharoit yaratish qanchalik muhim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Dmitrieva L. G., Chernovannenko N. M. maktabda musiqiy ta'lim metodikasi. Moskva, 2000 yil. 245 s.
2. Osenneva M. S., Bezborodova L. A. kichik maktab o'quvchilarini musiqiy tarbiyalash metodikasi. - M.: Akademiya, 2001 Yil. 368 s.
3. Pankevich R. V. shaxsning ijtimoiy-madaniy rivojlanishidagi musiqiy va estetik ta'lim. Yekaterinburg, 2001 yil. 145 s.
4. Xalabuzar P., Popov V., Dobrovolskaya N. musiqiy ta'lim metodikasi-M., 1989.

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA INKLYUZIV TA'LIMGA BO'LGAN E'TIBOR – UZVIYLIKNI TA'MINLASH GARVIDIR

Shaniyazova Dilafruz Sabirovna v/b. dotsent

Qashqadaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi
Pedagogika, psixologiya va ta'lim menejmenti kafedrası

Annotatsiya : *ushbu maqola maktabgacha va maktab ta'limi tizimining eng muhim bo'g'ini bo'lgan inklyuziv ta'limning dolzarb masalasiga bag'ishlangan bo'lib, unda uzluksiz ta'lim tizimidagi uzviylikni ta'minlashda inklyuziv ta'limni amaliyotga tadbqiq etishning afzalliklari va ba'zi muammolari yuzasidan taklif hamda tavsiyalar ishlab chiqilgan. Shuningdek, rivojlangan mamlakatlar misolida inklyuziv ta'limga bo'lgan e'tibor xususidagi ma'lumotlar yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *inklyuziv ta'lim, izolatsiya, meynstriming, integratsiya, ekspert*

Аннотация: *данная статья посвящена актуальной проблеме инклюзивного образования, являющегося важнейшим звеном в системе дошкольного и школьного образования, и в ней разрабатываются предложения и рекомендации относительно преимуществ и некоторых проблем внедрения инклюзивного образования на практике в обеспечении преемственности в системе непрерывного образования. В нем также подчеркивается особое внимание к инклюзивному образованию в развитых странах.*

Ключевые слова: *инклюзивное образование, изоляция, мейнстрим, интеграция, эксперт*

Annotation: *this article is devoted to the urgent issue of inclusive education, the most important link in the system of preschool and school education, in which a proposal and recommendations were developed on the advantages and some problems of introducing inclusive education into practice in ensuring continuity in the system of continuing education. Also, on the example of Developed Countries, information on the focus on inclusive education is covered.*

Keywords: *inclusive education, insulation, mainstreaming, integration, expert*

Bugungi kunda jahon hamjamiyatida jadal suratlar bilan inklyuziv ta'lim rivojlanmoqda. Chunki, aynan inklyuziv ta'limning rivojlanishi nogironligi bo'lgan bolalarga ta'lim olishning keng imkoniyatlarini beradi. Nogironligi bo'lmagan bolalar va shaxslar nogironlik muammolarini tushunishadi. Nogironligi bor shaxslarning jamiyatdan ixotalanishi (izolyatsiyasi) kamayadi. Natijada nogironligi bo'lgan shaxslar jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida namoyon bo'ladi va jamiyat rivojlanishiga o'z hissasini qo'shish imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'zbekistonda ham inklyuziv ta'limni rivojlanishiga bugungi kunda katta ahamiyat qaratilmoqda. Jahon tajribasi chuqur o'rganilmoqda. Ekspertlarning fikriga ko'ra inklyuziv ta'lim rivojlanishida ijtimoiy sheriklikning o'rni beqiyosdir. Aynan shuning uchun ham inklyuziv ta'limni rivojlanishining asosiy tamoyillaridan biri ijtimoiy sheriklik hisoblanadi. Hozirgi kunda inklyuziv ta'limga doir olimlar tomonidan hilma-xil ta'riflar beriladi. Inklyuziv so'zi (lotin tilidan olingan bo'lib, "jalb qilish" ma'nosini bildiradi.

Inklyuziv ta'lim hamma uchun ta'lim jarayonlarini ochiqligi ma'nosini anglatadi. Shuningdek, inklyuziv ta'lim barcha turdagi bolalarga ta'lim olish imkoniyatini beradi. Inklyuziv ta'lim jarayonida nogironligi bor bolalar ta'lim jarayonlariga to'liq jalb qilinadi. Bu o'z navbatida inklyuziv maktabning sharoitlari imkoniyati cheklangan bolalar uchun ham moslashish kerakligini bildiradi. Lekin, ko'p holatlarda integratsiya va inklyuziya iboralari adashtiriladi. Inklyuziyaning farqi shundaki, unda nogironligi bo'lgan bolalar ta'lim jarayonlariga to'liq jalb etiladi. Inlyuziyaning asosiy maqsadi shundaki, istiqbolda har bir maktab turli xil bolalarni qabul qilishga tayyorligini ta'minlashdir. Bu esa o'z navbatida maktabdagi ma'muriyat, o'qituvchilar, ota-onalarni nogironligi bo'lgan bolalarga nisbatan dunyoqarashi o'zgarishini ta'lab qiladi.

Rivojlangan mamlakatlarda XX asrning 70-yillaridan boshlab inklyuziv ta'limni rivojlantirishga doir turli xil me'yoriy huquqiy hujjatlarni qabul qilish jarayoni boshlangan. Bu borada nogironlarni jamiyatga jalb qilish uchun AQSHva Yevropa mamlakatlarida asosan 3 ta yondashuv keng tarqalgan:

1. Meynstriming.
2. Integratsiya.
3. Inklyuziv.

Meynstrimmingga ko'ra, nogironligi bo'lgan o'quvchilar nogironligi bo'lmagan o'quvchilar bilan turli xil tadbirlarda, bayramlarda uchrashishadi. Shu asosida ular bir-birini xususiyatlarini, talablarini bilish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Integratsion yondashuvga ko'ra, nogironligi bo'lgan bolalar umumta'lim maktablariga jalb qilinadi. Lekin, maktablardagi ta'lim tizimi va sharoitlar o'zgartirilmaydi.

Inklyuziv yondashuvga ko'ra, nafaqat faqat nogironligi bor bolalar jalb qilinadi, balki ularni jalb qiladigan maktablar ham ularning talablariga qarab moslashtiriladi.

Shuni ham aytib o'tish joizki, inklyuziv ta'limni rivojlantirish bu uzoq muddatli strategiya hisoblanadi. Mazkur strategiyani ishlab chiqishda va amalga oshirishda albatta tizimli yondashuvni qo'llash muhim ahamiyatga ega. Inklyuziv ta'limning asosiy elementlari quyidagilardan iborat:

Nogironligi bo'lgan bolalar mazkur maktablarda o'z nogironligini sezishlari kerak emas. Nogironligi bo'lgan bolalarning maktabdagi bolalar soni tabiiy holatdagi bolalar populyatsiyasi bilan bog'liq bo'lishi kerak. Bolalar aralash guruhlarda o'qishi, bolalar o'zi yoshiga to'g'ri keladigan sinflarda ta'lim olishi, o'qitishning nomarkazlashtirilgan modelining mavjudligi.

Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillariga quyidagilar kiradi:

1. Ta'lim tizimining vorisiyligi;
2. Ijtimoiy sherikliklik tamoyili;
3. Ta'limning to'liqsiz muhiti yaratilishilishida komplekslik tamoyili;
4. O'qituvchilarning professional kompetentligi.

Muayyan maktabda inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun quyidagi asosiy printsiplar namoyon bo'lishi kerak:

1. Maktabning o'zgarishlarga tayyorligi.
2. Boshqaruv mobilligi.
3. Gumanistik qadriyatlarining mavjudligi.
4. Ta'lim jarayonlarining individuallasuvi.
5. Individual ta'lim jarayonlariga oid resurslarning mavjudligi.

O'z navbatida inklyuziv ta'limni rivojlanish jarayonida xalqaro huquqiy hujjatlarning o'rni beqiyosdir. Chunki aynan xalqaro huquq me'yorlari xalqaro hamjamiyat uchun inklyuziv ta'lim rivojlantirish uchun muhim omil hisoblanadi.

Inklyuziv ta'limni rivojlanishida xalqaro huquqning taraqqiyot jarayonlari yarim asrdan ko'proq tarixga ega. Bu boradagi eng muhim xalqaro hujjatlardan biri bu 1948 yilda qabul qilingan Inson huquqlari umujahon deklaratsiyasidir. Mazkur hujjat inson huquqlarini ta'minlashga qaratilgan boshqa xalqaro huquqiy hujjatlarni rivojlanishiga olib keldi.

Mazkur deklaratsiyada qayd etilishicha: “Har bir inson tengdir”. Aynan shuning uchun har bir inson bepul boshlang‘ich ta’lim huquqiga egadir. Shuningdek, har bir bolani ta’lim olish teng huquqlari mavjudligi 1959- yilda qabul qilingan bola huquqlari deklaratsiyasida ham o‘z ifodasini topgan. Mazkur deklaratsiyada qayd etilishicha, har bir bola jamiyatning to‘laqonli a‘zosi bo‘lishi uchun, shuningdek, rivojlanishi uchun ta’lim olish huquqiga egadir.

Yana bir muhim xalqaro hujjatlardan biri, 1960 -yilda qabul qilingan “Ta’lim olishda kamsitishga qarshi kurashish konventsiyasi”dir. Mazkur konventsiyada ta’lim olish jarayonida kamsitilishning har bir shakli ta’qiqlangan. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi tomonidan 1969 -yilda qabul qilingan “Ijtimoiy taraqqiyot va rivojlanish deklaratsiyasi”da aqliy va jismoniy nuqsonlarga ega bo‘lgan insonlarning mehnat qobiliyatini tiklash haqida aytilgan. Ularning mehnat qobiliyatini tiklash tadbirlari quyidagilardan iborat bo‘lish kerak: texnik vositalar va tibbiy muolajalar bilan ta’minlash, ularga ta’lim berish, ish bilan ta’minlash jarayonidan muayyan imtiyozlar berish, shuningdek, yordamning boshqa turlarini taqdim etish ko‘zda tutilgan.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan 1971 - yilda qabul qilingan “Aqli zaif insonlar huquqlari to‘g‘risida”gi deklaratsiyada nogironligi bor shaxslar uchun ta’lim olish huquqi belgilab qo‘yilgan.

Nogironligi bor shaxslarning ta’lim olish huquqini belgilab qo‘ygan xalqaro hujjatlardan biri bu “Nogironlar huquqlari deklaratsiyasi”dir. Mazkur xalqaro hujjat 1975-yilda Birlashgan Millatlar Tashkilotining 3447-sonli rezolyutsiyasi asosida qabul qilingan. Shuningdek, mazkur hujjatlar qatorida Dakar rejasi (2000 yil) ham muhim hujjatlardan biridir, ushbu hujjat nogironligi bor shaxslarga teng imkoniyatlarni yaratish borasidagi standart qoidalardan biri hisoblanadi. Mazkur xalqaro hujjat 1993- yilda qabul qilingan. Ushbu xalqaro hujjatning 6-qoidasida nogironligi bor shaxslarning ta’lim olishi umummiliy ta’lim tizimi asosida olib borilishi kerakligi qayd etilgan.

Shuningdek nogironligi bor shaxslar umumta’lim maktablarda ta’lim olish huquqlari mavjudligi ham mazkur xalqaro hujjatda o‘z aksini topgan. Lekin kommunikativ muammolarga duch keladigan nogironligi bor shaxslar uchun maxsus ta’lim maskanlari shakllanishi mavjud bo‘lishi mumkinligi ham ushbu hujjatda qayd etilgan. 1994- yilda o‘tkazilgan ta’limga bag‘ishlangan xalqaro konferentsiyada Salamank deklaratsiyasi qabul qilingan. Mazkur deklaratsiyada hukumatlar inklyuziv ta’limni rivojlantirish kerakligi aytilgan. Davlatlar bu borada loyihalarni ishlab chiqishi lozimligi, inklyuziv ta’limni rivojlantirish rejalarini tuzishligi, nogironligi bor bolalarning ota-onalarini ta’lim jarayonida ishtirok etishini, shuningdek, o‘qituvchilarni tayorlash dasturi ishlab chiqilishi qayd etilgan.

Ma'lumki, oxirgi yillarda mamlakatimizda nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2017- yil 1-dekabrda qabul qilingan 5770-sonli "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni nogironligi bor shaxslarga nisbatan davlatimiz tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy siyosatining burulish pallasida e'tirof etishimiz mumkin. Mamlakatimizda inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan hozirgi kundagi muhim hujjatlardan biri O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoev tomonidan qabul qilingan "Xalq ta'limi tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish kontseptsiasini tasdiqlash" farmoni hisoblanadi. Inklyuziv ta'limni rivojlantirish borasida mazkur qarorda quyidagilarga e'tibor qaratilgan: imkoniyati cheklangan bolalar o'qiydigan binolarga doir talablarni ishlab chiqilishi, imkoniyati cheklangan bolalar tahsil olayotgan maktablarni kerakli adabiyotlar va metodik qo'llanmalar bilan ta'minlash, imkoniyati cheklangan bolalarni ta'lim olish uchun inklyuziv ta'lim tizimini yaratish, imkoniyati cheklangan bolalar o'qiyotgan maktablarni maxsus vositalar, ko'targich (pandus)lar va xokazolar bilan ta'minlash, shuningdek, bu borada faoliyat olib boruvchi kadrlar (pedagog-defektolog, imkoniyati cheklangan bolalarga psixologik va pedagogik ko'mak beradigan mutaxassislar) bilan ta'minlash, jamoatchilik orasida imkoniyati cheklangan bolalarni ta'lim olish huquqlari to'g'risida tushuntirish ishlarini olib borish.

Fikrimizcha, mamlakatimizda inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun quyidagi mexanizmlarga e'tibor qaratish lozim:

Birinchidan, O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonunda inklyuziv ta'limga oid modda kiritish lozim. Ushbu moddada imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv ta'lim olish huquqlari aks ettirilishi, ular ta'lim olishi uchun barcha sharoitlar yaratilishi ko'zda tutilishi maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, mamlakatimizda inklyuziv ta'limni rivojlantirish strategiyasi ishlab chiqarilishi kerak. Ma'lumki, O'zbekistonda 1995- yildan beri xalqaro donorlar ko'magida inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan hilma-xil loyihalar amalga oshirildi. Ularning aksariyati trening-seminarlarni o'tkazish bilan cheklandi. Inklyuziv ta'limning rivojlanish vorisiylik qadami kuzatilmadi. Mazkur vorisiylikni ta'minlash uchun, shuningdek, bu boradagi ishlarning samaradorligini aniqlash uchun inklyuziv ta'limni rivojlantirishga doir davlat strategiyasi zarur, deb hisoblaymiz.

Uchinchidan, inklyuziv ta'limni joriy qilayotgan maktablarda to'siqsiz muhitni shakllantirish dasturi va nizomi ishlab chiqilishi zarur. Ushbu nizomda inklyuziv ta'lim tuzilmasining "moddiy-texnik ta'minoti, metodik ta'minot va shuningdek kommunikativ jarayonlar" aks ettirilishi lozim.

To'rtinchidan, "yordamchi-pedagoglar"ni tayorlash tizimini yo'lga qo'yish inklyuziv ta'limni rivojlanishida o'ta muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu mutaxassislar tiflopedagogika, oligofrenopedagogika, surdopedagogika borasida katta bilimlarga ega bo'lishlari lozim.

Beshinchidan, O'zbekistonda personal yordamchi tushunchasi me'yoriy-huquqiy hujjatlarda aks ettirilishi lozim. Istiqbolda personal yordamchi nogironligi bor shaxslarga yordam berishi mumkin bo'ladi.

Yuqorida keltirilgan mexanizmlar inklyuziv ta'limni rivojlantirishda hamma jarayonlarni aks ettirmaydi, lekin, fikrimizcha, yuqorida keltirilgan mexanizmlarni joriy etilishi mamlakatimizda nogironligi bo'lgan shaxslarga jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida integratsiyalashuviga yordam beradi.

Shuningdek, ijtimoiy sheriklik mazkur jarayonda maktablar va nogironligi bor shaxslarning manfaatlarini himoya qiladigan jamoat tashkilotlari o'rtasida ham muhim hisoblanadi. Aynan nogironligi bor shaxslarning manfaatlarini himoya qiladigan tashkilotlar muayyan maktabda faoliyat olib borayotgan o'qituvchilarga nogironligi bor bolalar bilan kommunikatsiya qilish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam berishlari mumkin. Nogironligi bor bolalarning ota-onalari maktab va nogironligi bo'lmagan bolalar ota-onalari o'rtasiga ijtimoiy sheriklik bu borada ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu borada 2022-yil 3-26- oktyabr kunlari Yaponiya xalqaro hamkorlik agentligi JICAning "Maktabgacha ta'limda inklyuziv ta'lim amaliyotini mustahkamlash" nomli loyihasi doirasida "Inklyuziv ta'lim tajribasini rivojlantirish" mavzusida o'quv-trening mashg'ulotlari o'tkazildi.

Bundan ko'zlangan maqsad O'zbekistonda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga jalb qilish, ularni ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlash, ta'lim-tarbiya berish tizimini

takomillashtirish, ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash borasidagi muammolarni bartaraf etish yuzasidan Yaponiya – O'zbekiston o'rtasida tajriba almashish va tavsiyalarni qabul qilishdan iborat.

Inklyuziv ta'limning nazariy va amaliy masalalari o'ndan ortiq yo'nalishlarda tashkil etildi. O'quv-trening ishtirokchilari bilan Yaponiya misolida O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish istiqbollari, muammolar va ularning yechimlari bo'yicha metodik hamda amaliy masalalarni atroflicha muhokama qilindi.

O'quv-trening ishtirokchilarining hulosalari asosida ular tomonidan ishlab chiqilgan yakuniy tavsiyalar respublikamizdagi inklyuziv ta'lim yo'nalishini zamonaviy talablar darajasida rivojlantirish yo'lidagi alohida ahamiyatga ega bosqich bo'lib xizmat qiladi.

Nogironligi bo'lmagan bolalarning ota-onalari nogironligi bo'lgan bolalarning ota-onalariga inklyuziv ta'limni amalga oshirishda yordam berishlari zarur. Mazkur jarayon albatta ijtimoiy sheriklikni o'ziga xos modelini shakllanishini taqozo qiladi.

Xulosa qilib shuni aytishi kerakki, ijtimoiy sheriklik jarayonlari mamlakatimizda inklyuziv ta'limni rivojlanishiga yordam beradi. Ijtimoiy sheriklik jarayonlarining rivojlanishi istiqbolda inklyuziv ta'limni barqaror va tizimli rivojlanishiga imkon yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2014 y., 39-son, 488-modda.
2. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabr "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-sonli yangi tahrir Qonuni, 20-moddasi.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabr "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-sonli qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-aprel "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-sonli Farmoni.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyun "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-231-sonli Qarori.
6. Tabolskaya O.A., Yakovleva I.V. Tyutorstvo v usloviyax razvitiya inklyuzivnogo obrazovaniya. – Moskva–Berlin, 2019. – S. 10.

**UNIVERSITET TALABALARIDA ISHLAB CHIQLIGAN
TADQIQOT KO'NIKMALARI, TABIIY FANLAR VA MAXSUS
FANLARNI O'QITISH VA ULARNI RIVOJLANTIRISH USULLARI**

Yuldoshev Jahongir Tilakmurodovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti dotsenti,
Pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)

Maxmaraximov Voxid Shamsiyevich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti,
Pedagogika yo'nalishi I bosqich magistranti

Annotatsiya: Maqolada O'zbekistonda ta'lim jarayonida olib borilayotgan islohotlarda talabalarda tadqiqotchilik tajribalarini shakllantirishda modellashtirish-ning amaliy ahamiyatiga qaratilgan ma'lumotlar ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: tendensiya, tizimli tahlil, ta'lim sifati, modellashtirish, talabalarni ijodkorligi va ilmiy tadqiqotga qiziqtirish.

Аннотация: В статье представлена информация о практическом значении моделирования в формировании исследовательских навыков у студентов в условиях реформ, проводимых в образовательном процессе в Узбекистане.

Ключевые слова: тенденция, системный анализ, качество образования, моделирование и вовлечение студентов в творчество и научные исследования.

Annotation: The article shows information on the practical importance of modeling in the formation of research experiences in students in the reforms carried out in the educational process in Uzbekistan.

Keywords: trend, systematic analysis, educational quality, modeling, student creativity and interest in scientific research.

O'qitishda tadqiqot usulidan foydalanish uzoq tarixga ega bo'lib, doimiy ravishda amaliyotchi o'qituvchilar nuqtai nazarida, ta'lim va tarbiyaning turli pedagogik konsepsiyalarining bir qismi sifatida namoyon bo'ladi.

Pedagogik amaliyotga o'qitishning tadqiqot usulini birinchilardan bo'lib A.Y.Gerd joriy etgan. U o'rganishning bilish jarayonida tadqiqot faoliyatining o'rni va ahamiyatini aniq belgilab beradi: "Barcha haqiqiy bilimlarni insoniyat kuzatish, taqqoslash va tajribalar orqali, asta-sekin kengayib boruvchi xulosalar va umumlashtirishlar yordamida egallaydi. Maqolalarni o'qish bilan emas, faqat shu tarzda bilimlarni foydali tarzda uzatish mumkin".

Shuni ta'kidlash kerakki, tadqiqot usulini qo'llash 1930-yilda universal o'qitish usuli sifatida tizimlilik va izchillikning eng muhim didaktik tamoyillarining buzilishiga olib keldi. Shu sababli, tadqiqot usuli 60-yillarning boshlariga qadar vaqtinchalik unutilgan edi, bu davrda umumiy texnik

fanlarni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari o'quv jarayoniga tadqiqot faoliyati elementlarini kiritishni talab qiladi.

Muammoli va evristik ta'lim o'qitishning tadqiqot usuliga eng yaqin usuldir. Keling, tadqiqot, evristik va muammoli o'qitish usullari o'rtasida umumiy bo'lgan narsalarni ko'rib chiqaylik.

Biz eng avvalo, muammoli va ilmiy ta'lim usullarining ma'lum umumiy xususiyatlarini qayd etishimiz mumkin. Birinchidan, har ikkala holatda ham har qanday ijodiy faoliyatga xos bo'lgan texnika va usullar bilan shaxsni faol o'zlashtirish mavjud. I.Y.Lerner ta'kidlaganidek: "Insonni yaratishga o'rgatishning yagona yo'li unga ijodiy protseduralarni o'rgatish, ya'ni ijodiy faoliyatning mohiyatini tashkil etuvchi tuzilmalardir. Qolgan hamma narsa faqat yordamchi rol o'ynaydi.

Bu protseduralar:

1) ilgari olingan bilim va ko'nikmalarni mustaqil ravishda (yaqin va uzoq) yangi vaziyatga o'tkazish;

2) belgili vaziyat muammosini ko'rish;

3) ob'ektning yangi funksiyasini ko'rish;

4) ob'ektning (muammoning) tuzilishini aniqlash;

5) muqobil yechim yoki uning usulini ko'rish;

6) yuzaga kelgan muammoga nisbatan ilgari o'rganilgan faoliyat usullarini yangilariga birlashtirish".

Muammoli ta'limning uch turini ajratib ko'rsatishi bejiz emas, M.N. Skatkin tadqiqot usulini muammoli ta'limning uchinchi turi deb hisoblaydi.

Ikkinchidan, muammoli vaziyat tushunchasi tadqiqot vazifasi bilan umumiy ildizlarga ega. M.I.Maxmutovning so'zlariga ko'ra, muammo faqat uchta shart mavjud bo'lganda paydo bo'ladi:

1) ilgari o'rnatilgan tushunchalar va g'oyalar bilan mantiqiy aloqaning mavjudligi;

2) yangi noma'lum hodisa bilan solishtirganda bilim, ko'nikma va malakalar darajasidan norozilik;

3) ma'lum darajadagi kognitiv qiyinchilikni bartaraf etish, ma'lumning ko'rinadigan chegaralarini kengaytirish.

Tadqiqot va evristik o'qitish usullari ham umumiy xususiyatlarga ega. V.I.Andreev ta'kidlaganidek uchta xususiyatni ajratib ko'rsatish mumkin:

1) maxsus ishlab chiqilgan tadqiqot muammolarini hal qilish jarayonida evristik ko'rsatmalar asosida talabalarning ijodiy fikrlashini rag'batlantirish;

2) tadqiqot muammolarini mustaqil hal qilishda talabalarning uslubiy madaniyatini rivojlantirish (ilmiy bilish usullarini qo'llash);

3) ijodiy mulohaza yuritish u bilan real munosabatda bo'lish orqali atrofimizdagi dunyoda yangi narsalarni o'rganishga tayyorlik va qobiliyat.

Shunday qilib, turli xil faol o'qitish usullarini (tadqiqot, muammoli, evristik) tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ularning barchasi ilmiy bilish usullari bilan bog'liq tadqiqot faoliyati elementlarini oliy kasbiy ta'lim mazmuniga kiritish zaruriyatiga asoslanadi.

Hozirgi kunga qadar ilmiy-tadqiqot faoliyati muammosi va uning o'qitishdagi asosiy jihatlari va boshqalar yuzasidan bir qator dissertatsiya ishlari olib borilgan.

Zamonaviy uslubiy adabiyotlarda tadqiqot ishlarining turli tasniflari, xususan, ularning sifat va miqdori, qisqa muddatli va uzoq muddatli, rejali ishlar va ijodiy vazifalarga bo'linishi keltirilgan. V.G. Razumovskiy va boshqalar tadqiqot ishlarini ikki guruhga ajratadilar: tadqiqot va loyihalash.

L.A.Ivanova asarida intuitsiyaning ilmiy tadqiqotdagi roli va o'rni tahlil qilinadi va vazifalarning quyidagi tasnifini taklif qiladi:

- a) natijalarni bashorat qilish;
- b) tajribani rejalashtirish;
- c) tushuntirish tamoyilini topish;
- d) yangi oqibatlarni bashorat qilish uchun E.V.Savelyov va L.V.Gurev vazifalarni uch guruhga bo'lishni taklif qiladilar:

- dastlabki tanishuv ishlari;
- konstantalarni aniqlash va sinov qonuniyatlari bo'yicha ishlar;
- texnik va texnologik tushunchalar va naqshlarni shakllantirish bo'yicha laboratoriya ishlari.

Amaliyot va didaktik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qitishning muvaffaqiyati o'qitishning maqsadlari va mazmunini to'g'ri belgilashga hamda maqsadlarga erishish usullari (ta'lim usullari) ga bog'liqdir.

An'anaviy variantlarda o'qitish usullari:

- a) ta'lim berish usullari (ma'ruza, hikoya, tushuntirish va boshqalar),
- b) o'qitish usullari (tinglash, tushunish, mashq qilish, modellashtirish),
- d) nazorat usullari (so'rov, imtihon, loyiha himoyasi va boshqalar) ga bo'linadi.

Axborotni uzatish manbalari va usullariga ko'ra og'zaki, vizual va amaliy usullar farqlanadi. Didaktik vazifalarning xususiyatiga qarab esa bilimlarni egallash usullari ajratiladi:

- ko'nikma va malakalarni rivojlantirish usullari (masalan, aqliy harakatlar va tushunchalarni tizimli shakllantirish usuli);
- ijodiy faoliyatni shakllantirish usullari;
- bilim, ko'nikma va malakalarni nazorat qilish usullari.

Oliy kasb-hunar maktablarida tabiiy fanlar, umumtexnika va maxsus fanlarni o'qitishda sanab o'tilgan maqsadlar, mazmun, metodlar, mustaqil ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etish shakllari va natijalaridan kelib chiqib, mustaqil tadqiqot tizimini tashkil etish va faoliyat ko'rsatish tamoyillarini shakllantirish mumkin:

Birinchi tamoyil o'qituvchi va talabani mustaqil tadqiqot faoliyatini boshqarish darajasida bog'laydi. Mavzuni ixtiyoriy tanlash o'qituvchi tomonidan nazoratning yetishmasligini anglatmaydi. Ishning dastlabki bosqichida talaba ushbu tadqiqot topshirig'i bilan ko'zlangan maqsadlarni aniq bayon qilishi kerak. Tadqiqot ko'nikmalarini egallaganingizda, muammolarni hal qilishda ijodkorlik uchun ko'proq imkoniyatlar yaratishingiz kerak. O'qituvchi tomonidan mulohaza yuritish o'quvchining fikr-mulohazalarining mavjudligini anglatadi. Talabaning mustaqil ishlashga bo'lgan munosabatini rag'batlantirish kerak, ammo uning to'liq mustaqillikka erishishini tezlashtirishga harakat qilmasdan amalga oshirish muhim.

Ikkinchi tamoyil talabaning imkoniyatlari va mustaqil tadqiqot vazifasining murakkablik darajasi o'rtasidagi moslikni ta'minlaydi.

Uchinchi tamoyil ta'limning tarbiyaviy jihatini bilan bog'liq. Mustaqil tadqiqot faoliyati jarayonida olingan natija talabalar uchun subektiv ahamiyatga ega. Talabalar, qoida tariqasida, imkon qadar tezroq ijobiy natija olishni xohlashadi, ammo bu ularga ijobiy natija olish kafolatlangan oddiy topshiriqlarni berish kerak degani emas. Talabalarga fanning maqsadi har doim ham ijobiy natija olish emasligini tushuntirish kerak. Fanning asosiy maqsadi haqiqatni idrok etishdir. Shuning uchun ilmiy tadqiqotlarda hamma gaplar ham to'g'ri bo'lishi shart emas. Uchinchi tamoyilning yana bir jihatini - muayyan talaba uchun mustaqil tadqiqot topshiriqlarini tanlashga yondashuv. Bu nafaqat talaba yaxshi bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirish kerak. Masalan, ma'lumki, ayrim o'quvchilar hunarmandchilikka ega bo'lsalar-da, nazariy bilimlari past. Boshqalarga qaraganda muammoni hal qilishda hech qanday xarakter qilmaydi, lekin ular eng oddiy mexanizmni qiyinchilik bilan tushunishadi. Shuning uchun bu tamoyil talabaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydi.

To'rtinchi tamoyil mustaqil tadqiqot faoliyatini ta'lim maqsadi va motivatsiyasi bilan bog'laydi. Talabalarning motivatsiyasi har doim ham o'rganish maqsadi, yangi bilimlarni egallash bilan bog'liq emas. Ba'zan o'quvchi sof pragmatik yoki boshqa maqsadlarni ko'zlaydi. Boshqa tomondan, amaliyotda o'quv materialini boshqalarga qaraganda tezroq o'zlashtira oladigan juda qobiliyatli talabalar mavjud. Ularning ijobiy motivatsiyasi va tadqiqotni davom ettirishga qiziqishini saqlab qolish uchun ularga yuqori darajadagi murakkablikdagi ishlarni bajarish imkoniyatini berish kerak.

Oxirgi, beshinchi tamoyil mustaqil tadqiqot faoliyatining tizimli mazmuni va tashkil etilishini nazarda tutadi. Har qanday tizim uchta tarkibiy element, ierarxik tuzilma va bog'lanishlardan iborat. Elementlar ma'lum mezonlar bo'yicha tanlangan mustaqil tadqiqot vazifalari. Mustaqil tadqiqot

faoliyati modeli asosida turli darajadagi murakkablikdagi mustaqil tadqiqot vazifalarining ierarxik tuzilishi shakllanadi. Ushbu tizimning funktsional aloqalari mustaqil tadqiqot topshirig'ini loyihalashni, topshiriqlarni taqdim etish va bajarish shaklini aniqlashni va ularning ta'lim jarayonida ishlashining boshqa jihatlarini belgilaydi.

Tadqiqot ko'nikmalarini shakllantirish o'qituvchi va o'quvchilarning instrumental va didaktik vositalarga asoslangan o'zaro bog'liq harakatlarining izchil tizimi sifatida qaraladi.

O'qituvchi faoliyatiga quyidagilar kiradi:

- ✓ o'quvchilarning o'quv va ilmiy-tadqiqot faoliyati holatini nazorat qilish;
- ✓ fanlar bo'yicha dastur va qo'shimcha materiallar mazmunini tahlil qilish va tanlash;
- ✓ o'quv va darsdan tashqari ishlarning faol shakllari va usullaridan foydalangan holda ta'lim bilimlarini tadqiqot sifatida tashkil etish;
- ✓ talabalarga bilish usullari va ta'lim tadqiqot texnologiyalarini o'rgatish.

Tadqiqot ko'nikmalarini shakllantirish jarayonini boshqarish asoslari bu jarayonni boshqarish qonuniyatlarini belgilaydigan bir qator ketma-ket va bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan bosqichlardan iborat.

Tadqiqot muammosini hal qilishda tadqiqot usuli qo'llaniladi.

O'qitishning tadqiqot usuli - bu metod, uning boshlang'ich asosi o'quv va ilmiy bilimlarning bosqichlari va mantig'i o'rtasida ma'lum bir o'xshashlik mavjudligi haqidagi g'oya;

o'quv jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi, bunda talaba hodisa va jarayonlarni ilmiy tahlil qilish metodologiyasi va usullari elementlarini o'zlashtiradi hamda mustaqil ravishda yangi bilim olish ko'nikmalarini egallaydi;

faollik, tashabbuskorlik, qiziquvchanlik, tafakkurni rivojlantiradi.

Tadqiqot faoliyati - qidiruv faoliyati mexanizmining ishlashi natijasida hosil bo'lgan (dinamik, doimiy o'zgaruvchan dunyoda organizmning barqarorligini saqlashga hissa qo'shadi) va uning tadqiqot xatti-harakati asosida qurilgan maxsus faoliyat turi. Tadqiqot faoliyatidan olingan natijalarni tahlil qilishni (analitik fikrlash akti: tahlil, sintez, tasnif va boshqalar), ular asosida vaziyatni baholashni, bashorat qilishni (gipotezalarni qurish), kelajakda taklif qilinadigan harakatlarni modellashtirishni o'z ichiga oladi. Amaliyotdagi sinov qidiruv faoliyatini yangi bosqichga olib chiqadi va yana butun sxematik tasvirlangan ketma-ketlik takrorlanadi. Buni sezish qiyin emasligi sababli, ilmiy bilimlarning umumiy, asosiy yo'llari - jonli tafakkurdan mavhum fikrlashgacha va u yerdan amaliyotga to'g'ri keladi.

Amaliyot va didaktik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qitishning muvaffaqiyati o'qitishning maqsadi va mazmunini to'g'ri belgilashga ham, maqsadlarga erishish usullariga (ta'lim usullari) bog'liq.

Talabalar tadqiqotining ob'ekti real voqelik, bilish usuli esa o'qituvchining bevosita yoki bilvosita rahbarligidagi mustaqil tadqiqot faoliyati bo'lishi kerak.

Qurilish yo'nalishidagi oliy o'quv yurtlari talabalarida tabiatshunoslik, umumtexnika va maxsus fanlarni o'qitishda ilmiy-tadqiqot ko'nikmalarini shakllantirish va ularni rivojlantirish uchun ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish tizimi modelini ishlab chiqish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Rahimov B.X. Talaba-yoshlarni ilmiy-tadqiqot ishlariga yo'naltirishning ijtimoiy pedagogik asoslari: p.f.d. diss. avtoref. - Toshkent, 2009.

2. Yo'ldoshev J.T. Boshlang'ich sinf o'quvchilari divergent tafakkurini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish. Ped.fan.fal.dok. diss. Qarshi, 2022. – 162 b.

3. Yuldoshev J.T. O'quvchilarni mantiqiy va nostandart fikrlashga o'rgatish usullari. Urganch davlat pedagogika institute axborotnomasi. Ilmiy nazariy metodik jurnal. 2023 №1.

TA'LIM UZVIYLIGINI TA'MINLASHDA BUYUKLAR YONDASHUVI.

Farg'ona viloyati mahorat markazi Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi kafedrasida dotsenti, Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori

I.I.Toshpulatov

Annotatsiya: Maqolada hozirgi zamonaviy ta'limda farzandlarimizga ilg'or ta'lim texnologiyalari bilan birga fikr-mulohazalarimizni teran bayon etishlari uchun buyuk mutafakkirlar yondashuvining o'rni beqiyos ekanligiga qaratiladi.

Kalit so'zlar: Buyuklar hikmati, kitob, fikr-mulohaza, ma'naviy hayot, mustaqil mutolaa, komillik, ilm-ma'rifat.

Аннотация: В статье акцентируется внимание на важности подхода великих мыслителей в современном образовании для наших детей к углубленному выражению своего мнения наряду с передовыми образовательными технологиями.

Ключевые слова: мудрость великая, книга, мнение, духовная жизнь, самостоятельное чтение, совершенство, познание.

Annotation: the article will focus on the fact that the role of the approach of great thinkers in modern education is in comparable for our children to teranly state our feedback along with advanced educational technologies.

Keywords: wisdom of the Great, Book, reflection, spiritual life, independent reading, perfection, science and enlightenment.

Bolalarining iste'dodini asragan va imkoniyatlar berib tarbiyalagan millat buyuk millat bo'ladi.

Isbotlanganki, inson intellektining 20 foizi bolaning 1 yoshga to'lgunicha shakllanadi, intellektning 50 foizi bola 4 yoshga to'lganicha, 80 foizi esa, go'dak 8 yoshga yetgunicha, 92 foizi o'smir 13 yoshga yetguniga qadar shakllanib bo'ladi. psixoanaliz, biologiya va genetika yakdil xulosaga keldiki, individning ijodiy qobiliyatlari umrining ilk yillarini qay sharoitda o'tkazganiga bog'liq.

Bu borada mashhur olimlardan biri aytadi: "Har narsani ko'rishga va so'rashga qiziqish - yosh bolalarning eng yaxshi xosiyatidir. Bu esa ularning ilmga bo'lgan havaslari negizidir. Agar yosh bola biror narsa haqida so'rasa, "jim o'tir, og'zingni yum, sen bilmaysan, har narsani so'rayverma" deb uni so'rashdan to'xtatmang, bergan savollaridan kulmang, bolaga ochiq yuz, muloyimlik bilan aniq ravshan javob bering. Agar shunday qilmasangiz, bolaning ilmga bo'lgan havasini to'xtatgan bo'lasiz".

Bolani maktabgacha va maktab davrida olgan saboqlari uni kelgusi hayotida muhim ahamiyat kasb etar ekan, komillikni faqat o'qish va yozishda deb tushunish ham bir muncha xato bo'lar edi. Zero, o'z davrida adabiyotshunos olim G'aybulloh as-Salom (1932–2003) bu masalaga quyidagicha yondashish zarurligini ta'kidlab o'tgan:

"So'ngra men shavkatli millatimizning, xalqimiz, el-ulusimizning oyog'ini kishanlab turgan, uning o'ziga munosib bir tarzda keng qanot yozishiga, yuksak-yuksaklarga parvoz qilishga monelik qilayotgan nuqsonlar, qusurlar, ba'zan aynan odamoxunligi, benazir, mislsiz bag'ri kengligi, qo'li qadoqligi, mehmonnavozligi va bo'lak insoniy fazilatlaridan kelib chiqayotgan... qusurlaridan kuyib-pishib gapiraman. Mana – deyman, – ...Siz (talabalardan biriga ishora qilaman). Otangiz kim bo'lib ishlaydi? Ha falonchi. Onangiz? Uy bekasi. Oilangizda nechta farzand bor? Deylik, yettita. Oilangizning daromadi?... Va hokazo. Xo'sh, Siz musiqa chalishni bilasizmi? Mabodo tanbur chertmaysizmi yoki pianino chalmaysizmi? Yo'q. Shohmot o'ynashga qalaysiz? Yo'q. Shashka o'ynayman uncha-muncha deysizmi? Xo'p, shunisiga ham shukur. Sportning qaysi turi bilan shug'ullanasiz? Boks? Kurash? Gimnastika? Tennis? Sambo? Chavandozlik? Chang'i? Turnikda necha marta gavgangizni ko'tara olasiz?.. Xullas, deyarli hamma savollarga – nol. Ana xolos! Endi – Siz (Boshqasiga barmog'imni niqtayman). Tarjimai holga doir o'sha tanish oilaviy so'roqlar: ota-ona, kasb-kor, daromad manbai, ro'zg'orning katta-kichikligi va hokazo tafsilotlar... O'zbekchadan boshqa qaysi xorijiy tillarni bilasiz? Labbay, o'rischani? Arabcha? Inglizcha? Forscha? Olmoncha? Frantsuzcha? Balkim yapon tilini bilarsiz? Qayoqda! Musiqa chalishdan xabaringiz bormi? Ashulaxonlikka qalaysiz? Loaqal xirgoyi qilarsiz? Aytganday, xirgoyi nima, bilasizmi? Bilmaysiz? Ie. Balkim yaxshigina rassomdarsiz? Teatrda tushib turasizmi? Labbay, televizor ko'raman deysizmi? pazandalikka tobingiz qalay? Aytaylik, palov pishirish, non yopish, qandolatchilik qo'lingizdan kelar? Sigir sog'ib ko'rganmisiz? Sigir sog'ish ayollarning ishi deysizmi? Him... O'ntadan to'qqizta so'roq (agar hammasi bo'lmasa ham) javobsiz qoladi. Sabrim tugaydi. Xo'sh, nimani bilasiz o'zi,

bo‘talarim? Birov yo‘gan nonni yeyish, birov aytgan qo‘shiqni tinglash, birov soqqan sutni ichish har kimning ham qo‘lidan keladi. E!..”¹⁴.

E’tibor bergan bo‘lsangiz, G‘aybulloh as-Salomning kuyinishlari aynan yoshlarni mukammal tarbiya olishlariga qaratilgan. Chunki, faqat shunday tarbiyagina ularni hayotda qoqilib ketishlarini oldini oladi. Binobarin, ulug‘larimizdan bir naql qolgan. “Iqtisodiyot jamiyatning tanasi bo‘lsa, ilm-ma’rifat uning boshi, qalbi va ruhidir”. Darhaqiqat shunday. Qorin to‘q, ust-bosh butun bo‘lishi mumkin. Lekin ma’rifatli bo‘lmasak, kamol to‘gan odam bo‘lolmaymiz¹⁵.

Aytish kerakki, shaxsning kamol to‘ishida qobiliyat va iste’dodning ham ahamiyati katta. O‘zbek tilining izohli lug‘atiga ko‘ra qobiliyat so‘zi – mayl, qiziqish, moyillik, sodiqlik, layoqat, qobillik, qodirlik ma’nolarini anglatadi. Iste’dod so‘zi – tayyorgarlik, tayyorlik, moyillik, qobiliyat ma’nolarini anglatadi.

Ma’lumki, qobiliyat muayyan faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan individual xususiyatdir. Odam qobiliyatli bo‘lib tug‘ilmaydi, balki yetishadi. Ilk bolalik davridan boshlab, odamda nimagadir qobiliyat nishonalari bo‘ladi, nimagadir esa bo‘lmaydi. Buni ota-ona darrov ilg‘ab olsa, keyinchalik bola yetuk shaxs bo‘lib yetishishi mumkin. Alisher Navoiydagi she’riyatga bo‘lgan qiziqish ilk bolalik yoshidan ilg‘ab olingan va unga har tomonlama ko‘mak berilgan. Natijada, Hazrat Navoiy buyuk shaxs bo‘lib yetishdi va she’riyat sultoni degan nomni oldi. Demak, qobiliyatni taraqqiy ettirish zarur. Bordi-yu, qobiliyatning nishonasi bo‘lmasa, uni rivojlantirib bo‘lmaydi. Masalan, skripkachi bo‘lish uchun bir emas, bir necha qobiliyatga ega bo‘lish lozim. Skripkachi maromni sezishi, musiqiy va kinestetik xotirasi bo‘lishi, qo‘l barmoqlari mayin va aniq harakat qilmog‘i lozim. Bunga yana musiqiy did, hissiylik va ko‘pgina boshqa qobiliyatlar qo‘shiladi. Ana shu xususiyatlar bo‘lganda, sanab o‘tilgan barcha qobiliyatlarni o‘qish va mashq qilish jarayonida rivojlantirish mumkin. Al-Maariy Abul Ala (979-1057) uch yoshida o‘qishni o‘rganib, she’rlar yod olgan. Alisher Navoiy 6 yoshidan she’rlar yoza boshladi va Farididdin Attorning mashhur yirik asari “Qush tili”ni to‘la yod olgan edi.

Ma’lumotlarga ko‘ra “zamonaviy matematika asoschisi” Gaus 3,5 yoshligida otasi bilan bozorga borib, dadasi hisob-kitobda adashganini aytgan. Kibernetika sohasidagi mashhur olimlardan biri Norbet Viner (1894-1964) tarjimai holi kitobida o‘zini 2 yoshdan eslashini aytgan. U o‘qishni 4 yoshdan boshlagan, 6 yoshida esa Darvin va Dantenini asarlarini o‘qib chiqqan.¹⁶ Mashhur musiqachi Motsartning musiqaviy imkoniyatlari 3 yoshidayoq paydo bo‘lgan. Mo‘yqalam daholari Ilya Rein, Valentin Serovlar ijodlarini 4 yoshidayoq boshlashgan. Mashhur komozitor Sergey Prokofjev 5

¹⁴ Файбуллоҳ ас-Салом. Эй умри азиз. Биринчи китоб. – Т.: “Шарқ”, 1997. 42-б.

¹⁵ Аҳмедов Б. Амир Темур ҳақида ҳикоялар. – Т.: “Ёзувчи”, 1998. 3-б.

¹⁶ Самин Д.К 100 великих учёных М.2004 С.248.

yoshida birinchi musiqi asarini yozib, 9 yoshida “Pahlavon” nomli opera muallifi bo‘lgan¹⁷.

Bo‘lg‘usi Nobel mukofoti sohibi, mashhur olim L.D.Landau o‘rta maktabni tamomlagan chog‘ida endigina o‘n uch yoshga qadam qo‘ygan edi.

Argentinalik adib, XX asr jahon adabiyotining eng mohir hikoya ustasi Xulio Kortasarning (1914–1984) ham aynan to‘rt yoshida o‘z qobiliyatini namoyon etib atrofdagilarini lol qoldirgan.

Xulosa qilib aytganda farzandlarning tarbiyasi ota-onalardan ham ularga ta‘lim berguvchi ustozlardan ham katta mas‘uliyatni talab qiladi. Qolaversa, bolalar tarbiyasi zimmasida bo‘lgan har bir kishiga bu borada darsliklardan tashqari qo‘shimcha adabiyotlar bilan ham muntazam ravishda tanishib borishi kerakligini taqozo etadi. Ushbu kitob ham shu maqsadda tayyorlandi.

Ajdodlarimiz asrlar davomida sevib mutolaa qilgan “Pandnoma”, “Siyosatnoma”, “Qobusnoma”, “Axloqi muhsiniy”, “Axloqi jaloliy”, “Axloqi nosiriy”, “Qonuni hikmat”, “Nigoriston”, “Bahr al-ulum”, “Kachko‘li sultoniy”, “Jovidoni xirad”, “Bistu se hikmat”, “Hikoyoti dilpisand”, “Odob as-solihin” singari asarlar shular jumlasidandir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. 2019-yil 16-dekabrda “Maktabgacha ta‘lim va tarbiya to‘g‘risida” O‘RQ-595-son qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 30-sentyabrda “Maktabgacha ta‘lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-3955-son qarori
3. “Ilm yo,li” variativ dasturi Toshkent (Sano-standart)2020 yil
4. “ilk qadam”jurnali 2021 avgust 4-son nashr
5. “Maktabgacha ta‘lim metodikasi va nazariyasi”jurnali 2019-yil 9-son nashr

MAKTABGACHA VA UMUMIY O‘RTA TA‘LIM SIFATI SAMARADORLIGINI JAHON TA‘LIM STANDARTLARI ASOSIDA OSHIRISH – TA‘LIM UZVIYLIGINI TA‘MINLASHDA MUHIM OMIL

To‘rayeva Sayyora Sattorovna

Surxandaryo viloyati pedagogik mahorat markazi

Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi kafedrasi katta o‘qituvchi

Annotatsiya:*Maqolada O‘zbekistonda ta‘lim sifatini jahon ta‘lim standartlari bilan raqobatbardosh qilish va xalqaro hamkorlik borasidagi islohotlar yoritilgan. Maktabgacha va umumiy o‘rta ta‘lim tizimi sohasidagi islohotlar yoritilgan. O‘quvchilar bilimini xalqaro talab darajasiga yetkazish, xalqaro hamkorlik jarayonlariga to‘xtalib o‘tilgan.*

Kalit so‘zlar: *Ta‘lim, standart, islohot, xalqaro baholash, xalqaro hamkorlik, raqobatbardosh, Prezident maktablari, iqtidor, kreativ, intellektual, ilmiy, ijodiy, bilim, malaka.*

Annotation:*The article discusses the issue of bringing the quality of education in Uzbekistan into line with world standards and ensuring it through international cooperation. The*

¹⁷ Аҳмад Муҳаммад Турсун. Зукколар китоби. –Т.: “Мухаррир” нашриёти, 2010. 64-65-б.

restoration of the preschool and secondary education system is discussed. The process of bringing students' knowledge to international standards and production processes is discussed.

Keywords: *Education, standard management, international cooperation, school-friendly Presidents, talent, creative, intellectual, scientific, creative, knowledge, skills.*

Аннотация: *В статье рассматривается необходимость приведения качества образования в Узбекистане в соответствие с мировыми стандартами и его обеспечения посредством международного сотрудничества. Особое внимание уделяется восстановлению системы дошкольного и среднего образования. Основное внимание уделяется доведению знаний студентов до международного уровня и использованию их в производственных процессах.*

Ключевые слова: *Образование, управление стандартами, международное сотрудничество, дружественные к школам президенты, талант, творческий, интеллектуальный, научный, художественный, знания, навыки.*

Keyingi yillarda ona Vatanimiz O‘zbekiston shiddatli islohotlar davrini boshdan kechirmoqda. Barcha jabxalarda haqiqiy uyg‘onish va taraqqiyot davri boshlandi. Bu davrni haqli ravishda O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichi deb atash mumkin. Muxtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev boshlab bergan O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichi jaxon hamjamiyati tomonidan ham yuksak darajada e’tirof etilmoqda.

“Ilk qadam” davlat ta’lim dasturi asosida 6 yoshli bolalarda yozuv ko‘nikmalarini shakllantirish uchun ish daftarlari maketlarini, shuningdek, rivojlantirish markazlarida 3-7 yoshdagi bolalar uchun ishlatiladigan ko‘rgazmali didaktik plakatlarni yaratish bo‘yicha ishchi guruh tasdiqlandi.

Majburiy bepul maktabga tayyorlov guruhlarida ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda foydalaniladigan “Ilm yo‘li” rivojlantirish, tarbiyalash va ta’lim berish variativ dasturi xorijiy ekspertlar ishtirokida ishlab chiqildi.

Shu bilan birga, bu guruhlarda faoliyat yuritayotgan pedagoglarga metodik ko‘mak berish maqsadida Pedagoglar va trenerlar uchun “Ilm yo‘li” variativ dasturini joriy etish qo‘llanmasi tayyorlandi.

Koronavirus pandemiyasi davrida Maktabgacha ta’lim vazirligi O‘zbekiston milliy teleradiokompaniyasi bilan hamkorlikda ota-onalarga maktabgacha yoshdagi bolalarga tizimli, foydali va rivojlantiruvchi ta’lim berishda uslubiy yordam sifatida “Onlayn bolalar bog‘chasi” dasturini ishlab chiqdi. Dastur o‘z ichiga 3-5 yoshdagi bolalarga mo‘ljallangan “Ilk qadam” va 6 yoshdagi bolalarni maktabgacha tayyorlash uchun “Aqlvoy” ta’lim loyihalarini qamrab oldi. Onlayn mashg‘ulotlar “Bolajon” telekanalida va internet resurslarda olib borildi. Joriy yilning o‘tgan davri

mobaynida Maktabgacha ta'lim vazirligi tizimidagi 2 895 ta MTTni tezkor internetga ulash imkoniyati yaratildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev xalq ta'limi tizimini isloh qilishda "Yoshlarga maxsus fanlar, mamlakatimiz va jahon sivilizatsiyasi tarixini, xorijiy tillarni va zamonaviy kompyuter dasturlarini chuqur o'rganish vazifalari"¹⁸ni hal qilishga e'tibor qaratdilar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 21 iyundagi "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzuluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-231 sonli qarori¹⁹, Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 7-avgustdagi "Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'qituvchilari uchun "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" tadbirlarini bosqichma-bosqich joriy etish to'g'risida"gi 246-son buyrug'i, maktab ta'limi tashkilotlari pedagog va mutaxassis kadrlarini uzluksiz malakasini oshirishning ilg'or va shaffof tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini tatbiq etish, maktab ta'limi tizimida kadrlar siyosatini shakllantirishning zamonaviy tamoyillarini joriy etish bo'yicha belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo'lib, Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi buyruqlari, topshiriq va tavsiyalarni to'la-to'kis amalga oshirishga qaratdi.

Bugungi kunda O'zbekistonda ta'lim sifatini jahon ta'lim standartlari bilan raqobatbardosh kilish va xalqaro hamkorlik borasidagi islohotlar o'z samarasini bermoqda. Bizning ajdodlarimiz jahon sivilizatsiyasiga munosib hissa qo'shib kelgan. Ularning ilm-fan va madaniyat sohasidagi kashfiyotlari butun dunyoga mashhur. Bu o'rinda dunyodagi mashhur "Bi-bi-si" kompaniyasi tayyorlagan kichkina bir hujjatli filmda keltirilgan e'tirofni muxtaram Prezidentimiz o'z asarlarida keltirib o'tadilar: "Unda Buyuk Britaniyalik muxbir o'zining mobil telefonini ko'rsatib, "Men har safar shu telefondan foydalanganimda uning ichida mujjasam bo'lgan buyuk o'zbek Muhammad Xorazmiy dahosiga ta'zim qilaman" deydi"²⁰

Bugungi kunda mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoevning milliy iqtisodiyotimizni "Klaster usuli"da rivojlantirish bo'yicha qo'ygan maqsad va rejaga asoslangan holda, oliy ta'lim va kasb-hunar ta'limi muassasalarida "Raqobatbardosh kadrlar tayyorlash klasteri"ni tashkil etish dolzarb masalalardan biriga aylanmoqda. Bu jarayonlarga umumiy o'rta ta'lim maktablarini ham jalb etish haqida o'ylab ko'rish vaqti keldi. Umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari bilimni baholash bo'yicha xalqaro dasturlarni amaliyotga joriy etish maqsadlarida ilk qadamlar tashlandi. Ya'ni,

¹⁸ "Yoshlarga maxsus fanlar, mamlakatimiz va jahon sivilizatsiyasi tarixini, xorijiy tillarni va zamonaviy kompyuter dasturlarini chuqur o'rganish vazifalari

¹⁹ "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzuluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-231

²⁰ Sh.Mirziyoev. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2 -jild. T., "O'zbekiston", 2018, 507 bet

o'quvchilar bilimini xalqaro talab darajasiga yetkazish, unga mosligini o'rganib borish maqsadida PISA (Programme for International Student Assessment), TIMSS (Trends in Mathematics and Science Study) kabi baholash dasturlarini qo'llash rejalashtirilmoqda. Shuningdek, Xalq ta'limi vazirligi YUNISEF bilan hamkorlikda PISA talabi asosida umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlarini takomillashtirish ustida ham ishlanmoqda.

O'zbekistonda muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev rahnamoligida umumiy o'rta ta'limni isloh qilish borasida keng qamrovli ishlar amalga oshirilmoqda. Prezidentimiz ta'lim-tarbiya sohasidagi islohotlarning tub mohiyati haqida to'xtalib shunday degan edi: "Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz".²¹

Ushbu belgilangan vazifalar orasida umumiy o'rta ta'limni isloh qilish ham muhim o'rin tutar edi. Ayniqsa iqtidorli bolalarni aniqlash, tanlash va o'qitish va ularning har tomonlama rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratishga alohida e'tibor qaratildi. Jahon raqobatiga bardosh beradigan, mamlakatimizning buyuk kelajagini yaratadigan va O'zbekistonni rivojlangan davlatlar qatoriga qo'shishda faollik ko'rsatadigan yosh kadrlarning oltin fondini yaratish umumiy o'rta ta'lim tizimini isloh qilishning eng muhim vazifalaridan biri qilib belgilandi.

Prezident maktablari STEAM (Science (fan), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Art (san'at) va Mathematics (matematika) fanlarini o'qitishga ixtisoslashgan bo'ladi. Ya'ni, Prezident maktablarida yoshlarga matematika, fizika, kimyo, biologiya va axborot texnologiyalari hamda xorijiy tillar ilg'or ta'lim metodologiyalari asosida chuqur o'rgatiladi. Maktablarda ta'lim ingliz tilida olib boriladi. Maktab bitiruvchilariga belgilangan tartibda davlat tomonidan tasdiqlangan ma'lumot to'g'risidagi hujjat bilan bir qatorda, xorijiy mamlakatlarning yetakchi oliy ta'lim muassasalariga kirish imkonini beradigan xalqaro darajadagi tegishli dastur diplomi (International Baccalaureate, Advanced Placement yoki International Advanced Levels) beriladi.

O'zbekistonda ta'lim sifatini jahon ta'lim standartlari bilan raqobatbardosh qilish va xalqaro hamkorlik borasidagi islohotlar umumiy o'rta ta'lim tizimini yangi bosqichga ko'tarishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sh. Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1 –jild. T., "O'zbekiston", 2017, 591 bet

²¹ Sh. Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1 –jild. T., "O'zbekiston", 2017,

².“Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzuluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida ”gi PQ-231

3.Sh.Mirziyoyev. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2 – jild. T.,“O‘zbekiston”,2018, 507 bet

4.Sh.Mirziyoyev.O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga Murojaatnoma.“Xalq so‘zi”, 2018, 29 dekabr

PEDAGOGLARNI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHDA METODIK KOMPETENTLIKNING O‘RNI

Mamadaliyeva Barno O‘ktamovna

Farg’ona viloyati pedagogik mahorat
markazi katta o‘qituvchisi

Annotasiya:*O‘qituvchining metodik kompetentligi yuqori darajada bo‘lishi, ularning pedagogik jarayonni metodik jihatdan oqilona tashkil etishi, ta’lim-tarbiyaviy faoliyat shakllarini to‘g‘ri belgilashi, o‘rganilayotgan mavzuga mos metod va vositalarni maqsadga muvofiq ravishda tanlay olishi, tanlangan metodlarni va vositalarni muvaffaqiyatli qo‘llashini ta’minlaydi.*

Kalit so‘zlar: XXI asr ko‘nikmalari, kompetentlik.kompetensiya, kommunikativlik, kreativ,liderlik, bilish,axborot muhiti.

Аннотация: высокий уровень методической компетентности педагога обеспечивает его методически рациональную организацию педагогического процесса, правильное определение форм учебно-воспитательной деятельности, возможность целенаправленного выбора методов и средств, соответствующих изучаемой теме, успешное применение выбранных методов и средств.

Ключевые слова: навыки XXI века, компетентность.компетентность,коммуникативность, креативность,лидерство, познание, информационная среда.

Annotation: ensures that the teacher's methodological competence is at a high level, their methodically rational organization of the pedagogical process, correctly defining the forms of educational activity, purposefully choosing methods and tools suitable for the topic under study, successfully applying selected methods and tools.

Keywords: 21st century skills, competence.competence, communicativeness,creative, leadership,cognition, information environment.

Bugungi kunda ta’lim tizimi oldiga qo‘yilgan muhim vazifa bu faqat shaxsda XXI asr ko‘nikmalari, kreativ fikrlash qobiliyati, erkin qarorlar qabul qilish, liderlik kabi fazilatlarini shakllantirishgina emas, balki bunda e’tiborni bo‘lajak fan o‘qituvchilarining metodik

kompetentligini takomillashtirishga qaratilishi ham maqsadga muvofiqdir. O'qituvchilar bugungi kunda uzluksiz malaka oshirish kurslaridan foydalangan holda o'z kasbiy mahorati va metodik kompetentligini boyitib borish imkoniyatiga xam egadirlar. Xozirda fan o'qituvchilarini metodik jihatdan boyitish maqsadida maktablarda tashkil etilayotgan KRK va KRS larda fanlarni o'qitishda Singapur ta'lim texnologiyasi asosida darslarni tashkil etish bo'yicha o'qituvchilarga mentorlar, tenerlar tomonidan o'quv-seminarlar amalga oshirilib kelinmoqda. Bo'lajak o'qituvchilarning metodik kompetentligi yuqori darajada bo'lsa, zamonaviy axborot muhitida eng muhim va kerakli, foydali ma'lumotlarni izlab topishi, tanlashi, saralay olishi, ma'lumotlarni qayta ishlashi va ulardan maqsadli, o'z o'rnida, samarali ravishda foydalanishi mumkin. Metodik kompetentligi yuqori darajada bo'lishi esa, ularning pedagogik jarayonni metodik jihatdan oqilona tashkil etishi, ta'lim-tarbiyaviy faoliyat shakllarini to'g'ri belgilashi, o'rganilayotgan mavzuga mos metod va vositalarni maqsadga muvofiq ravishda tanlay olishi, tanlangan metodlarni va vositalarni muvaffaqiyatli qo'llashini ta'minlaydi.

Demak, o'qitishda yuqori natijalarga erishish uchun ta'lim beruvchi professor-o'qituvchilar ham ta'lim oluvchilar ham o'zlarining turli sohalarga oid bilimlari, kommunikativ va axborot texnologiyalarga tegishli ko'nikmalaridan samarali foydalangan holda, muammolarni izlab topish va ularni hal qilishni bilishlari lozim. Shu boisdan endilikda mutaxassisning aqliy va kasbiy salohiyati uning metodik kompetentligi, hamda olgan bilimlarini qay darajada amalda qo'llay olishi xam muhim hisoblanadi. Har tomonlama yetuk avlodni tarbiyalashda pedagog ma'lumotlarni o'rganishi, talqin qilishi va ularni bilimga aylantirib hayotda qo'llash ko'nikmalariga xam ega bo'lishi zarur. Zamonaviy ta'lim muhiti pedagoglarni o'z ustida uzluksiz ishlashlarini talab etmoqda. Xar bir pedagog o'quvchi shaxsiga ta'sir ko'rsata olishi, xar bir olayotgan axborotini borliq, jamiyat va o'z-o'ziga bo'lgan munosabati orqali idrok etishi, xotirada qolish jarayonida muhim omil hisoblanadi. Bularning barchasi nafaqat ta'limning mazmuni va shakllarini qayta ko'rib chiqishi, balki ularni zamonga va o'quvchilarning dunyoqarashiga moslashtirishni taqozo etmoqda. O'quvchilarni darslarga qiziqishini oshirishda ko'plab zamonaviy o'qitish usullari bo'lib, ulardan yetarlicha xabardor bo'lgan o'qituvchining darslari muvaffaqiyatli va qiziqarli bo'ladi. Dars davomida olingan bilimlarni kelajakda kasbiy faoliyatida va kundalik hayotlarida qay darajada ahamiyatli bo'lishini anglab yetishlari uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirishda pedagogik mahorat muxim rol o'ynadi. Darslarda o'quvchilarning xam aqliy, xam jismoniy faol bo'lishiga yordam bera oladigan zamonaviy ped texnologiyalardan foydalanish esa ularning o'qishga bo'lgan ishtiyoqini va motivatsiyasini oshirishga yordam beradi. Darslarda belgilangan vaqtdan unumli foydalanish, mavzudan kelib chiqqan holda turli yangi metodlarni tanlash va qo'llash orqali ijobiy natijalarga erishish o'qituvchining kasbiy kompetentligiga bog'liq bo'ladi. Zamonaviy pedtexnologiyalar

asosida ta'lim oluvchilarning bilish faoliyatini tashkil etish, ijodiy ishlash ko'nikmalari, o'z bilimlarini mustaqil ravishda shakllantirish hamda axborot makonida to'g'ri tanlay bilish malakalari, amaliy intellektini rivojlantirish kabilar yotadi. Bu ta'lim oluvchilarda nazariy va amaliy fikrlarni bitta tizimga birlashtirishga imkon beruvchi loyihaviy fikrlash uslubini shakllantirishga imkon beradi, shaxsga xos ijodiy salohiyatni ochish, rivojlantirish va amalga oshirishda katta ahamiyatga ega.

Zamonaviy metodlar bo'lajak o'qituvchilarga maktab darslikdagi mavzularni o'rgatishni samarali rejalashtirish, o'quv predmetini har tomonlama tasavvur qilish, mavzularni original taqdim etish va ularning amaliy qo'llanilish sohalarini topishga imkon beradi.

Zamonaviy pedtexnologiyalardan foydalaniladigan darslarda o'quvchilarning xotiralari, nutqi, kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish va o'zlarini shaxsiy idrok etishlariga, turlicha bilim darajadagi ta'lim oluvchilarga o'z ijodiy

imkoniyatlari va individual qobiliyatlarini namoyon etish imkoniyatini yaratadi. Xozirda o'qituvchilar o'z ustida muntazam ishlashlari uchun uzluksiz malaka oshirish kurslarining tashkil etilganligi, turli xil axborot vositalari, elektron kutubxonalarning mavjudligi, elektron resurslardan oqilona foydalana olishi yetarli darajada imkoniyatlar yaratmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ishmuhammedov, A. Abduqodirov, A. Pardayev. Ta'limda innovasion texnologiyalar. «Toshkent» 2008
2. G'ulomov J. Bilish jarayoni faolligi va neyropedagogik tadqiqotlar talqini / "Pedagogika" J., №5, -TDPU 2015. –B. 29-35.
3. Ishmuhammedov R., Yuldashev M. Ta'lim tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – T, 2013.
4. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish / Monografiya. – T.: Fan, 2004.

OLIY TA'LIM TIZIMIDA BO'LAJAK PEDAGOG KADRLARDA PEDAGOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING USUL VA VOSITALARI

G'ulomqodirova Xanifaxon O'rmonbek qizi

*Pedagogik mahurat markazi pedagogika va psixologiya,
ta'lim texnologiyalari kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Oliy ta'lim muhitida tahsil olayotgan bo'lajak pedagog kadrlarning kasbiy va shaxsiy fazilatlariga ega bo'lishi, pedagogik madaniyatni shakllantirishga hizmat qiluvchi usul metod va vositalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Pedagogik madaniyat, madaniyatni shakllantirish, usul, vosita, yaratuvchanlik, shaxs madaniyati, san'at, ahloq, estetik madaniyat

Bugungi kunda jamiyatimizda ijtimoiy, iqtisodiy madaniy ma'rifiy sohalarga e'tibor, yoshlarga sifatli ta'lim va tarbiya berish masalalari tobora dolzab ahamiyat kasb etib bormoqda. Shunday ekan ta'lim va tarbiya borasida so'z yuritar ekanmiz kelajak avlodga ta'lim va tarbiya berish jarayoning samaradorligini oshirishda oliy ta'lim sharoitida tahsil olayotgan bo'lajak pedagog kadrlarning kasbiy tayyorgarligi bilan bir qatorda ularning pedagogik madaniyati shakllantirish va rivojlantirish g'oyat muhimdir.

Pedagogik madaniyatning mazmuni va mohiyati hozircha yetarli darajada tadqiq qilinmagan, adabiyotlarda ham bu yondoshuvga aniq bir yondashuv kuzatilmagan bo'lsada so'nggi yillarda ta'lim muassasalari amaliyotida pedagogik madaniyatga qiziqishlar tobora ortib bormoqda. Bu esa o'z navbatida ta'lim va tarbiya jarayonida samaradorlikka erishish omili bo'lib, bo'lajak mutaxassislarni yuqori saviyadagi yetuk kadr qilib yetishtirish masalalariga, kadrlarning ma'naviy- axloqiy, kasbiy va shaxsiy fazilatlarini yanada yuksalishiga hizmat qiladi.

Madaniyat tushunchasi keng ma'nodagi tushuncha bo'lib, bu tushunchaga bir nechta tariflarni misol qilib keltirishimiz mumkin.

Madaniyat (arab. – madinalik, shaharlik, ta'lim-tarbiya ko'rgan) – tabiat va o'zaro munosabatlarda aks etadigan inson faoliyatining o'ziga xos usulidir. Madaniyat alohida individning hayot faoliyati (shaxsiy madaniyat), ijtimoiy guruhning yoki jamiyatning hayotiy faoliyati usulini aks ettiradi.

Pedagogik madaniyatning ta'rifi va ahamiyati

Pedagogik madaniyat, o'qituvchi va o'quvchilar orasidagi o'zaro hurmat, axloqiy qadriyatlar, estetika va ta'lim jarayonida ishlatiladigan axborot vositalarining to'liq tizimi sifatida qaraladi. Bu madaniyat o'quvchilarga nafaqat bilim berish, balki ularga ijtimoiy va madaniy qadriyatlarni ham singdirishni maqsad qiladi.

Pedagogik madaniyatni shakllantirish, ta'lim jarayonida o'quvchilarni nafaqat ilmiy bilimlar bilan, balki ma'naviy, axloqiy va estetik qadriyatlar bilan ham ta'minlashni nazarda tutadi. Bu jarayon, o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi va jamiyat rivojiga foydali shaxs sifatida yetishishida muhim ahamiyatga ega. Pedagogik madaniyatni shakllantirishda bir qator usullar va vositalar mavjud bo'lib, ular ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Demak bugungi bo'lajak kadrlarning pedagogic madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish bir qator salmoqli ishlarni amalga oshirishimiz kerak ekan. Pedagogik madaniyatni shakllantirishning asosiy usullarini quyidagi guruhlarini keltirib o'tamiz.

1. Ta'lim jarayonini takomillashtirish:

Pedagogik madaniyatni shakllantirishning asosiy yo'nalishi ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishdir. Buning uchun o'qituvchilar yangi pedagogik texnologiyalarni va interfaol metodlarni

qo'llashlari zarur. Ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar, masalan, loyiha ishlari, guruhli va jamoaviy ishlar orqali o'quvchilarda mas'uliyat va muloqot madaniyatini rivojlantirish mumkin.

2. Individual yondashuv:

O'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olish, ularga o'z vaqtida va samarali yordam ko'rsatish, pedagogik madaniyatni shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Har bir o'quvchining ehtiyojlarini aniqlash va unga mos o'qitish usullarini o'quvchilarning ruhiy holatlaridan kelib chiqib oqilona tanlash va foydalanish, yoshlarning ta'lim va tarbiyasi sifatini oshirishga xizmat qiladi.

3. Axloqiy yondashuv:

Pedagogik madaniyatning ajralmas qismlaridan biri axloqiy tarbiyadir. O'quvchilarga halollik, mehnatsevarlik, o'zaro hurmat kabi axloqiy qadriyatlarni singdirish, ularni ijtimoiy javobgarlik va burchlarni his qilishga o'rgatish zarur. Buning uchun sinfdagi munosabatlar va o'qituvchining o'zi ham axloqiy nuqtai nazardan o'rnatilgan bo'lishi kerak.

4. Estetik yondashuv:

Ta'limda estetik madaniyatni rivojlantirish o'quvchilarda go'zallikni anglash, san'atni qadrlash va yaratishga bo'lgan qiziqishni oshirishga yordam beradi. O'quvchilarga turli san'at turlarini tanishtirish, musiqani, adabiyot va rassomlikni o'rgatish orqali ularning estetik rivojlanishi ta'minlanadi.

Yuqorida keltirilgan turli yondashuvlar asosida o'tkazilgan targ'ibot va tashviqot ishlaridan to'g'ri yo'lga qo'yilsa, pedagogik madaniyatni shakllantirish vositalaridan oqilona foydalanilsa maqsadga erishish natijalari ko'proq kuzatiladi.

Pedagogik madaniyatni shakllantirishda foydalaniladigan vositalar quyidagilarni tashkil qiladi.

1. Kitoblar va qo'llanmalar:

Pedagogik madaniyatni shakllantirishda kitoblar va ilmiy qo'llanmalarning ahamiyati katta. Ta'lim jarayonida o'quvchilarga ilm-fan, tarix, adabiyot, san'at va axloqiy qadriyatlar haqidagi kitoblar bilan tanishtirish muhim. Bu vositalar o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi va ularning axloqiy me'yorlarini rivojlantiradi.

2. Kino va video materiallar:

Ta'lim jarayoniga kino, videofilm va boshqa ko'rgazmali materiallar kiritish, o'quvchilarga madaniy va axloqiy qadriyatlarni yanada aniqroq tushunishga yordam beradi. Bu vosita estetik ta'sir ko'rsatadi va o'quvchilarda hissiy anglashni rivojlantiradi.

3. Interfaol metodlar:

O'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, ularni sinfda o'z fikrlarini erkin bildirishi, muhokama va bahs-munozara qilishga jalb etish pedagogik madaniyatni shakllantirishda samarali usullardan biridir. Masalan, guruhli ishlar, rolsiz o'yinlar va boshqa interfaol metodlar orqali o'quvchilarning o'zaro hurmat va muloqot madaniyatini rivojlantirish mumkin.

4. Raqamli vositalar:

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar va internetning ta'lim jarayonida qo'llanilishi pedagogik madaniyatni shakllantirishda katta rol o'ynaydi. O'quvchilar internet resurslari orqali turli madaniy materiallarga, ilmiy maqolalarga va o'qish manbalariga kirish imkoniga ega bo'lib, ularning global madaniyatni anglash darajasi oshadi.

Xulosa

Demak xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki pedagogik madaniyatni shakllantirish - bu faqat bilim berish jarayoni emas, balki o'quvchilarni dunyoqarashi keng, axloqiy va estetik qadriyatlarni anglagan shaxslar qilib tarbiyalash jarayonidir.

Pedagogik madaniyatni shakllantirish, ta'lim jarayonida o'quvchilarni nafaqat ilmiy bilimlar bilan, balki ma'naviy, axloqiy va estetik qadriyatlar bilan ham ta'minlashni nazarda tutadi. Bu jarayon, o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi va jamiyatga foydali shaxslar bo'lib yetishishida muhim ahamiyatga ega. Yuqorida keltirilgan usul va vositalardan ta'lim va tarbiya jarayonlarida oqilona foydalanish albatta o'zining ulkan natijalarini ko'rsatadi deb ayta olamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mustaqillik . Izohli ilmiy-ommabop lug'at. –T.: Sharq, 2009. -560b.
2. Ochilov M. Muallim qalb me'mori. – T.: O'qituvchi, 2001.- 430b.
3. Psixologiya I pedagogika./ Pod red. Radugina A.A. –Moskva: Sentr, 2003.-256str
4. B.Ma'murov. Umumiy pedagogika// Barcha ta'lim yo'nalishlari talabalari uchun darslik: - Toshkent 2020. 118 b.

РАҲБАР МАЪСУЛИЯТИ: ЗАМОНАВИЙ ЖАМИЯТДАГИ ИЖТИМОИЙ РОЛИ

Б.Э.Юлдашев

Қашқадарё вилояти педагогик маҳорат
маркази доценти фалсафа фанлари бўйича
фалсафа доктори (PhD).

Аннотитсия

Мақолада Ўзбекистонда кейинги чорак аср мобайнида юз берган янгиланишлар, замонавий раҳбарни қатор функцияларни бажаришлиги, бу юклатилган функцияларни тўлақонли бажариши учун унинг ижтимоий қиёфасида муайян хислатларга эга бўлиши,

замонавий раҳбарни шакллантириш, унинг ижтимоий қиёфасини юксалтириш вазифаларни аниқлаш, уларни амалиётга татбиқ этишига доир тадбирларни белгилаш асослаб берилган. Ушбу вазифаларни аниқламасдан, уларнинг тизимли равишда ҳал этилишини таъминламасдан туриб, мамлакат тараққиёти ва Ватан манфаатларига хизмат қиладиган замонавий раҳбарни қарор топтириб бўлмаслиги илмий жиҳатдан таҳлил этилган.

Таянч нушунчалар: раҳбарнинг ижтимоий қиёфаси, идеал раҳбар, демократик бошқарув усуллари, заҳира кадрлари номенклатураси, “устоз-шогирд” системаси, “ёш етакчи”, “касбий маҳорат”, раҳбарнинг ақлий, ахлоқий, ҳуқуқий, сиёсий ва бошқа хислат ва фазилатлари.

Аннотация

В статье обновления, которые произошли в Узбекистане в течение следующей четверти века, современный лидер должен выполнять ряд функций, он должен иметь определенные характеристики в своем социальном образе, чтобы в полной мере выполнять данные возложенные функции, определить задачи формирования современного лидера, улучшения его социального имиджа и определения мер по их реализации. Научно проанализировано, что без выявления этих задач и обеспечения их системного решения невозможно определить с современным руководителем, который будет служить интересам страны и Родины.

Опорные понятия: социальный облик руководителя, идеальный руководитель, методы демократического управления, номенклатура резервных кадров, система “устоз-шогирд” “молодой лидер”, “профессиональные навыки”, умственные, моральные, правовые, политические и другие качества характера руководителя

Annotation

In the article, the updates that took place in Uzbekistan during the next quarter of a century, the modern leader should perform a number of functions, he should have certain characteristics in his social image in order to fully fulfill these assigned functions, determine the tasks of forming a modern leader, improve his social image, and determine the measures for their implementation. . It has been scientifically analyzed that without identifying these tasks and ensuring their systematic solution, it is impossible to decide on a modern leader who will serve the interests of the country and the Motherland.

Basic conceptions: social look of the leader, ideal leader, types of democratic management, nomenclature of reserve personnel, the system of “Teacher-student”, “young leader”, “professional skill”, mental, moral, legal, political and other character and virtues of the leader.

Жамиятда кечаётган турли жараёнларнинг самараси тобора кўпроқ раҳ-бар маъсулияти ва маҳорати, унинг ижтимоий қиёфасининг характери, шаклланганлиги даражасига боғлиқ бўлиб қолмоқда. Шу муносабат билан барча мамлакатларда янги типдаги, замонавий раҳбарлар авлодини вужудга келтириш масаласи энг аҳамиятли, долзарб ижтимоий вазифалар туркумига киритилмоқда. Ўзбекистон ҳам бундан истисно эмас, албатта. Лекин бу вазифани самарали адо этиш учун дастураввалда раҳбар шахси ва ижтимоий қиёфасининг шаклланиши ўзига хос жиҳатларини тўла тасаввур этмоқ даркор. Раҳбар шахси ва ижтимоий қиёфасининг шаклланиши ижтимоий фанларнинг ўрни муҳимдир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев ҳам замонавий раҳбарларни шакллантириш, уларнинг ижтимоий қиёфасини юксалтириш муаммоларига алоҳида эътибор билан қараб келмоқда. Унинг бу борадаги мулоҳазалари қатор маърузаларида маълум қилинди. Бу маърузаларда бугунги давр ижтимоий муаммоларининг характери тубдан ўзгаргани, бу муаммоларни ҳал қилиш учун замонавий раҳбарларни шакллантириш зарурлиги, бугунги кун раҳбарларининг асосий вазифалари очиб берилган.⁴

Шунингдек, мамлакатимизда қатор мутахассислар томонидан замонавий раҳбарнинг ижтимоий қиёфаси, уни шакллантириш йўллари, турли ижтимоий муаммоларни ҳал қилишда раҳбарнинг тутган ўрни ва шу каби масалаларга бағишланган кўплаб илмий ишлар тайёрланди.¹ Мазкур асарлар “раҳбар” тушунчасига таъриф беришда, унинг ижтимоий қиёфасига хос бўлган хусусиятларни аниқлашда, бажариши зарур бўлган функциялар ҳақидаги илмий хулосаларни шакллантиришда назарий-методологик асос вазифасини ўтайди.

Турли ташкилот ёхуд корхонада фаолият кўрсатаётган раҳбар зиммасига қатор *функциялар* юкланган. Биринчидан, раҳбар *стратегик функцияни* бажармоғи лозим. У ташкилот ёки корхонанинг асосий мақсадларини белгиламоғи, уни ривожлантириш стратегиясини аниқ тасаввур этмоғи зарур. Раҳбарлар томонидан ушбу функциянинг тўлиқ

⁴ Қаранг: Мирзиёев Ш. Эркин ва обод, демократик жамиятни бирчамиз биргаликда барпо этамиз.// Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Ж.1.- Т.: Ўзбекистон, 2017.- Б.131-165; Мирзиёев Ш. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак.// Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Ж.1.- Т.: Ўзбекистон, 2017.- Б.233-294; Мирзиёев Ш. Конституция – эркин ва фаровон ҳаётимиз, мамлакатимизни янада тараққий эттиришнинг мустаҳкам пойдеворидир.// Халқи-мизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. Ж.2.- Т.: Ўзбекистон, 2018.- Б.4-40; Мирзиёев Ш. Билимли авлод – буюк келажакнинг, тadbиркор халқ – фаровон ҳаётнинг, дўстона ҳамкорлик эса тараққиётнинг кафолатидир.// Нияти улуг халқнинг иши ҳам улуг, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. Ж.3.- Т.: Ўзбекистон, 2019.- Б.58-86.

¹ Қаранг: Боймуродов Н. Раҳбар салоҳияти.- Т.: Янги аср авлоди, 2010; Бошқарув маданияти ва раҳбар маънавияти./Н.Комилов ва бошқалар.- Т.:Академия, 2007; Каримова В. Етакчи бўлиш маъсулияти.// Халқ сўзи, 2004, 15 декабрь; Рустамов М., Оқилов О. Замонавий раҳбар.// Халқ сўзи, 2005, 3 август; Холов А. Бошқарув қарорлари қабул қилишнинг замонавий усуллари ва раҳбар маъсулияти.- Т.: Тафаккур қаноти, 2017; Юлдашева Н. Раҳбар хулки, одоби ва самарали нутқ кўникмаларини ривожлантиришда педагогик-психологик муносабатларнинг аҳамияти.// Замонавий таълим, 2015, №7.- 17-22-б.

ўзлаштирилмаслиги ва бажарилмаслиги аянчли оқибатларга олиб келиши мумкин. Бунинг натижаси ўла-роқ корхона ёки ташкилот ўз зиммасига юкланган ижтимоий функцияларни муфассал бажара олмай қолади. Буни мамлакатимиз раҳбари ҳам ўз маърузаларида кўп бора кўрсатиб ўтмоқда. Масалан, мутасадди раҳбарлар томонидан ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш стратегиясининг нотўғри белгиланиши оқибатида биргина 2016 йилда мамлакатимизда маҳаллийлаштирилган қарийб 400 миллион долларлик маҳсулот четдан импорт қилинган.¹

Иккинчидан, раҳбар *инновацион функцияни* бажармоғи керак. У ташкилий, ишлаб чиқариш ва бошқа ўзгаришларни амалга ошириш малакасига эга бўлиши, ўз соҳаси билан боғлиқ инновацион ғоя ва технологияларни ўзлаштиришга ва амалиётга жорий этишга интиломи даркор. Раҳбар томонидан мазкур функциянинг муфассал ўзлаштирилмаслиги корхонани инновацион тараққиётдан мосуво қилади, корхона ва ташкилотга янги инновацион ғоялар ва технологияларнинг кириб келишини секинлаштиради. Бу ҳолатни ҳам мамлакатимизнинг турли минтақаларида фаолият кўрсатаётган кўплаб корхоналар фаолиятида кузатишимиз мумкин. Худди шунинг учун ҳам мамлакатимиз раҳбари 2018 йилни фаол тадбиркорлик, инновацион ғоя ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили деб номлашни таклиф этган эди.

Учинчидан, раҳбар *маъмурий функцияни* бажармоғи лозим. У ўзи раҳбарлик қилаётган корхона ёки ташкилот фаолиятининг натижаларини назорат қилиб бориши, ваколатлар ва вазифаларни мақсадга мувофиқ тақсимлаши, ижрочилар фаолиятини мувофиқлаштириб бориши, корхона вазифаларини бажаришга қодир бўлган кадрларни танлай билиши, рағбатлантириш ва жазолаш услубларидан бохабар бўлиши зарур. Замонавий раҳбар кадрлар томонидан мазкур функциянинг мақсадга мувофиқ ўзлаштирилиши ва амалга оширилиши борасида ҳам қатор эътирозлар мавжуд. Бу борада, айниқса, кадрларни танлаш борасидаги камчиликлар, уларни жойлаштириш билан боғлиқ муаммолар, топширилган вазифаларнинг бажарилишини назорат қилишдаги сусткашликлар кенг танқид қилинади. Кадрлар танлашдаги хатоликлар кўплаб корхоналар фаолиятига салбий таъсир кўрсатаётгани, назоратдаги камчиликлар меҳнат унумдорлигини тушириб юбораётгани, рағбатлантириш ва жазолаш чораларидаги адолатсизликлар муассасалардаги маънавий-руҳий вазиятга путур етказаётгани ҳам ҳеч кимга сир эмас.

¹ Қаранг: Мирзиёев Ш. Танқидий таҳлил, катъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак.// Миллий тараққиёт йўлимизни катъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Ж.1.- Т.: Ўзбекистон, 2017.- Б.233-294.

Тўртинчидан, раҳбар *коммуникацион функцияни* бажариши керак. У ички ва ташқи алоқаларни йўлга қўйиш, турли музокаралар ўтказиш, ўзга ташкилотлар ва фуқаролар билан муносабатда бўлиш, тadbирларни ўз корхонасининг вакили бўлиш учун ҳам масъулдир. Бир қарашда, раҳбарлар бу функцияни тугал ўзлаштиргандек, уни тўлиқ бажариб бораётганларидек туюлади. Бироқ чуқур таҳлил бу борада ҳам турли муаммолар яшириниб ётганини намоён қилади. Масалан, бизнинг мамлакатимиздаги айрим корхоналарда раҳбарлар томонидан ички ва ташқи алоқаларнинг йўлга қўйилиши баъзи ҳолларда корхона фаолияти самарадорлигини оширишга хизмат қилмаяпти. Бесамар музокаралар ўтказиш, натижасиз мажлислар ва учрашувларни амалга ошириш одат тусига кириб қолган. Ваҳоланки, бундай мажлислар, учрашувлар, тақдиротларнинг ўтказилиши учун талайгина маблағ сарф қилинади. Бу ҳол мамлакат раҳбари томонидан ҳам бир неча бор кескин танқид остига олинди. Юзага келган вазият бугунги кун раҳбарларининг аксарият қисми томонидан мазкур функция нотўғри ўзлаштирилганидан ва бажарилаётганидан далолат беради.

Бешинчидан, раҳбар *ижтимоий функцияни* бажариши даркор. У корхонадаги маънавий-руҳий муҳит, ходимларнинг хулқ-атвори, ўзаро ёрдам муҳитининг шаклланганлиги учун жавоб беради. Маълумки, шахс фаолиятига унинг билан жамоада меҳнат қилаётган ходимларнинг руҳий хусусиятлари ҳам таъсир қилади. Жамоадаги кишилар орасидаги муносабат натижасида маънавий-руҳий норма ва талабларнинг яхлит тизими (ўзаро ишонч ёки ишончсизлик, ҳамкорлик ёки бунинг акси ва ҳоказо) вужудга келади. Ана шу ижтимоий ҳис-туйғулар, норма ва талабларнинг реал фаолиятдаги ифодаси “маънавий-руҳий вазият” тушунчаси мазмунини ташкил этади. Корхонадаги меҳнат фаоллиги жамоадаги маънавий-руҳий вазият билан бевосита боғлиқ. У ишлаб чиқариш самараси ва меҳнат фаоллигини ошириш билан бир қаторда шахснинг маънавий ривожланиши учун замин тайёрлайди. Демократик жамият сари қадам қўйилиши бунинг учун объектив шарт-шароит яратади, бироқ ушбу шарт-шароит асосида раҳбар ва шахс ўртасидаги муносабатлар ҳам ўзгартирилмоғи, такомиллаштирилмоғи лозим. Шундагина маънавий-руҳий вазият ижобий тус олади. Жамоанинг тарбиявий таъсирини ошириш учун ҳам, энг аввало, ундаги маънавий-руҳий вазиятни мустаҳкамлаш зарур бўлади.

Мазкур функциялар барча раҳбарлар томонидан бир хил тарзда ёки йўсинда, бир хил услуб ва усуллар ёрдамида бажарилмайди, албатта. Ҳар қандай раҳбар уларни амалга ошириш учун ўз йўлини танлайди. Раҳбар иж-тимоий қиёфаси айнан ана шу танланган йўл, бошқарув услуби ва усулларининг характериға мутаносиб равишда шакллана боради. *Раҳбар ижтимоий қиёфаси* деганда унинг *ижтимоий аҳамиятга молик фазилат ва хислатлари, қадриятлари,*

эътиқоди, ўз фаолиятида амал қиладиган тамойиллари, ҳаётга ва жамиятга муносабати назарда тутилади.

Бир даврда, бир жамиятда фаолият кўрсатаётган раҳбарлар ўз функцияларини турли тарзда бажарганлари боис уларнинг ижтимоий қиёфаси ҳам турлича бўлади. Бу борада америкалик психолог К. Левин ўтказган тажрибани тилга олиш мақсадга мувофиқ. Олим ёш йигит-қизлардан иборат уч гуруҳни шакллантиради ва улардан уч нафар раҳбарнинг топшириқларини бажаришни сўрайди. Аввалдан танлаб олинган бу раҳбарларнинг бошқарув услублари бир-биридан тубдан фарқ қилгани боис меҳнат жараёни турлича кеча бошлайди, раҳбарларнинг ходимларга таъсири, ходимларнинг раҳбарларга муносабати ҳам турлича бўлади.¹ К. Левин ўтказган тажриба натижаларига асосланиб, *раҳбар ижтимоий қиёфасининг уч тоифасини* ифодалаб бериш мумкин. Хусусан, *ижтимоий қиёфасида авторитарлик элементлари устувор раҳбарлар* ходимларнинг ўзига сўзсиз бўйсунини, буйруқларининг қатъий бажарилишини талаб қилади. Лекин бундай раҳбарлар турлича бўлади. Уларнинг айримлари қаттиққўл бўлса-да, адолат юзасидан иш тутади, бошқалари ходим фаолиятининг барча икир-чикирларига аралашаверади, учинчилари тўрачиликка берилиб, энг бемаъни топшириқларни ҳам эътирозсиз бажаришни талаб этади.

Ижтимоий қиёфасида демократик элементлар устувор раҳбарлар бундан тубдан фарқ қилади. Улар ўз фаолиятини коллегиялик тамойиллари асосида ташкил этади, ҳар қандай қарорни жамоа билан маслаҳатлашган ҳолда қабул қилади, ходимларга эркин ҳаракат қилиш учун имкон қолдиради. Бундай раҳбар қўл остида фаолият юритаётган ходимлар раҳбарият топшириқларини ижро қилиш билан чекланмасдан ўз ташаббусларини ҳам илгари сурадилар, муайян масала юзасидан фикр билдиришдан тортинмайдилар.

Учинчи тоифадаги раҳбарлар ўзининг либераллиги билан ажралиб туради. *Ижтимоий қиёфасида либераллик элементлари устувор раҳбар* жамоага мутлақ эркинлик бериб қўяди, унга мустақил қарор қабул қилишга, ўз фаолиятини эркин амалга оширишга имкон беради. Ўзи эса жамоа фаолияти натижаларини умумлаштириш билан чекланиб, меҳнат жараёнига энг зарурий ҳоллардагина аралашади. Бундай ёндашув унга жамоа эркинлигини чекламаслик, айна пайтда унинг фаолиятини мувофиқлаштириб боришда қўл келади.

Хулоса шундан иборатки, раҳбар – муайян ташкилот фаолиятини ташкил этиш, амалга ошириш, натижаларни назорат қилиш мақсадида белгиланган норма ва қоидаларга асосан жамоани бошқарувчи шахсдир. Унинг таснифий белгилари жамиятда мавжуд бўлган ташкилот, корхона, муассаса, фирма, компания ва шу кабиларнинг шаклларига қараб

¹ Қаранг: Койкова Э.И., Сацюк И.Б. Классификация стилей руководства и управления образовательной организацией.// Проблемы современного педагогического образования, 2019, №1.- 158-161-с.

белгиланади. Турли ташкилот ёхуд корхонада фаолият кўрсатаётган раҳбар зиммасига стратегик, инновацион, маъмурий, коммуникацион, ижтимоий функциялар юкланади. Раҳбар ижтимоий қиёфаси – унинг фазилат ва хислатлари, эътиқоди, ҳаётий тамойиллари, жамиятга муносабати - ана шу функцияларга муносабатига мувофиқ равишда шаклланади. Бу муносабатга кўра, ижтимоий қиёфасида авторитарлик, демократик ва либераллик элементлари устувор раҳбарлар тоифасини ажратиш мумкин. Ижтимоий қиёфаси қайси тоифага мансуб бўлишидан қатъий назар, раҳбар ўз функцияларини бажариши учун қатор хислатларга (компетентлилик, креативлик, қатъиятчилик, ташкилотчилик, коммуникабеллик, ходимларга оқилона муносабат) эга бўлмоғи лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Т.: Ўзбекистон, 2021.
2. Мирзиёев Ш.М. Халқ манфаати – энг олий қадрият. – Т.: Ўзбекистон, 2019.
3. Абдурахмонов Қ.Н., Жўраев Н.Р. Рақобатбардош раҳбар: назария ва амалиёт. – Т.: “Иқтисодиёт”, 2022.
4. Мамарасулов Н. Раҳбарнинг ижтимоий қиёфаси: назарий ва методологик таҳлил. // «Ижтимоий фанлар» журнали. – 2023, №2.
5. Раҳбарлик психологияси. Дарслик / Таҳрир ҳайъати: Юнусова З. ва бошқ. – Т.: “Фан ва технологиялар”, 2020.
6. Levin, K. (1939). Patterns of aggressive behavior in experimentally created social climates. *The Journal of Social Psychology*, 10(2), 271–299.

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA O'QITISH: METODIKA VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Oqboyeva Zulfiya

Qashqadaryo viloyati pedagogik mahorat markazi
Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *Uzluksiz ta'lim tizimida ishlaydigan har bir mutaxassis kasbiy pedagogik ma'lumotga ega bo'lish bilan cheklanmasdan, aynan shu yoshdagi o'quvchilarga ta'lim va tarbiya berishga maxsus tayyorgarlik ko'rgan bo'lishi, metodik va zamonaviy yondashuvlarga alohida e'tibor qaratgan bo'lishi maqsadga muvofiqdir.*

Kalit so'zlar: *uzluksiz ta'lim tizimi, yo'ndashuv, zamonaviy, kompetentli, kasbiy, faoliyat, kompetensiya, kompetentli pedagog.*

Аннотация: *Каждый специалист, работающий в системе непрерывного образования, должен не только обладать профессиональными педагогическими знаниями, но и иметь специальную подготовку по обучению и обучению учащихся этого возраста, особое внимание к методическим и современным подходам целесообразно сосредоточить.*

Ключевые слова: *Система образования, педагог, современный, компетентный, профессиональный, подход, деятельность, компетентность, компетентный педагог.*

Annotation: *It is desirable that every specialist working in the system of continuing education, without being limited to having a professional pedagogical education, was specially prepared to provide education and training to students of exactly this age, with a special focus on methodological and modern approaches.*

Keywords: *continuous education system, yondashuv, modern, competent, professional, activity, competence, competent educator.*

Uzluksiz ta'lim - o'zaro mantiqiy izchillik asosida bog'langan hamda soddadan murakkabga qarab rivojlanib boruvchi va bir-birini taqozo etuvchi bosqichlardan iborat yaxlit ta'lim tizimi. Uzluksiz ta'lim bugungi kunda global miqyosda o'zining ahamiyatini yanada oshirmoqda. Tez rivojlanayotgan texnologiyalar va doimiy o'zgarib turuvchi mehnat bozori sharoitida, insonlarning raqobatbardoshligini saqlab qolish va hayot davomida o'zlarini rivojlantirib borishlari uchun uzluksiz o'rganish zarur bo'lib qolmoqda. Uzluksiz ta'lim shaxsga yangi ko'nikmalar va bilimlarni o'zlashtirib, mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan sohalarda muvaffaqiyatli ishlash imkonini beradi. Bu, ayniqsa, tez o'zgarib turuvchi texnologiyalar davrida muhim ahamiyatga ega. O'zgaruvchan sharoitlarga moslashish qobiliyati zamonaviy dunyoda juda muhimdir. Uzluksiz ta'lim shaxsga turli vaziyatlarga moslashish va yangi vazifalarni o'z zimmasiga olish imkonini beradi. Milliy miqyosda uzluksiz ta'lim iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi. Malakali va bilimdon ishchi kuchiga ega bo'lgan mamlakatlar yanada raqobatbardosh va boy bo'ladi.

Uzluksiz ta'lim tizimida fanlarni o'qitishning umumta'lim maqsadlaridan tashqari, uning o'ziga xos maqsadlaridan biri ta'lim oluvchilarning tafakkurni rivojlantirishga erishishdan iborat. Chunki, u ta'lim oluvchilarning qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Zamonaviy ta'lim tizimida tafakkurning aniq maqsadga qaratilgan rivojlanishsiz ta'lim oluvchilar yetarli darajada bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'la olmaydi. Bunga erishish, bugungi ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri bo'lib, uni amalga oshirishda o'qituvchining roli muhimdir. Hozirgi kun ta'lim tizimini modernizasiya qilish davr talabi bo'lib turgan bir sharoitda, ilmiy axborot hajmini kundan-kunga jadal su'ratlar bilan oshib borishi, ayniqsa, umumta'lim maktabida ta'limning

chegaralanganligi, unda o'qitilayotgan fanlar mazmunini qisqartirish imkoniyatlarining kamligi mazkur jarayonni amalga oshirishni murakkablashtirmoqda.

Ilmiy-didaktik, ilmiy-metodik izlanishlar natijasi shuni ko'rsatmoqdaki, yuqoridagi vazifalarni amalga oshirish va ko'zlangan maqsadlarga erishishning samarali yo'llaridan biri ta'lim tizimiga zamonaviy innovasion-pedagogik va modulli texnologiyalarni joriy yetishdan iborat.

Davlat ta'lim standartlari (DTS), Malaka talablari (MT)lari darajasida ta'lim oluvchilar tomonidan bilimlarni egallanishida ta'lim jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiya asosida tashkil qilishda qo'llaniladigan uchta toifadagi pedagogik usullar ya'ni, birinchi toifadagi usullar "An'anaviy usullar" deb atalib, Ta'lim oluvchi-yoshlarga bilimlarni "Yetkazib berish" tamoyiliga asoslanadigan, ikkinchi toifadagi usullar "Noan'anaviy" yoki "Interaktiv" usullar deb nomlanib, ta'lim oluvchilarni bilim egallashlarida "faollashtirish" tamoyiliga suyanadigan va uchinchi toifadagi usullar "Ilg'or yoki Zamonaviy usullar" deyilib, ta'lim - tarbiya jarayonini jadallashtirish va samaradorligini oshirish tamoyilidan kelib chiqadigan usullar haqida barcha fan o'qituvchilarining yetarli darajada tushunchalarga ega bo'lishi va pedagogik faoliyati jarayonida ulardan to'g'ri va o'rinli foydalana olishlari talab etiladi. Chunki:

- ta'lim oluvchilarni bilish jarayoniga qiziqtirishda;
- ijtimoiy foydali mehnatga tayyorlashda;
- anglagan holda bilim olishga va mustaqil o'z bilimlarini oshirib borishga o'rgatishda;
- fanga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirishda;
- mantiqiy fikrlashga o'rgatishda;
- ta'lim samaradorligini oshirish va takomillashtirishda zamonaviy ta'lim texnologiyalari, uning usullarisiz ta'lim maqsadlariga erishib bo'lmaydi.

Hozirga kunda mamlakatimiz ta'lim tizimiga innovatsion-pedagogik, modulli texnologiyalar va zamonaviy ta'lim vositalarini ta'lim jarayoniga keng tatbiq etish davr talabi bo'lib qolmoqda. Bu o'z navbatida, ta'lim jarayonini oldindan loyihalashtirishni amalga oshira oladigan, texnologik bilimlar tizimiga ega bo'lgan zamonaviy o'qituvchilarga bo'lgan talabni oshiradi.

"Metodika" o'zaro ta'sir etishning turli shakllarini o'rganish asosida mazkur fanni o'qitish va o'rganish yo'llarini ishlab chiqadi va ta'lim oluvchilarga ta'sir etishning aniq tizimini o'qituvchilarga taklif etadi. Bu tizimlar DTS va MT, o'quv fani dasturi va darsliklarda ochib beriluvchi ta'lim mazmunida o'z aksini topadi hamda ta'lim metod, shakl va vositalari orqali amalga oshadi. Har bir fan metodikasi didaktika bilan mustahkam bog'langan va uning umumiy qoidalariga tayanadi. Ta'lim-tarbiya tamoyillariga asoslanib esa, metodika o'quv fanining maqsadi, uning ta'lim oluvchi shaxsini rivojlanishidagi ahamiyatini ochib beradi.

Umumiy ma'noda "metodika" tushunchasi ma'lum bir ishni bajarish uchun zarur bo'ladigan metod va usullar tizimidir. Yoki bu tushuncha, ta'limiy maqsadga erishishda qo'llaniladigan pedagogik usul yoki chora va tadbirlarni qo'llash yo'riqnomasi sifatida tushuniladi.

Mamlakatimizda ta'limni rivojlantirishning maqsadli dasturiga muvofiq ta'lim tizimi modernizatsiyalash, kadrlarni qayta tayyorlash, o'quv jarayonini axborotlashtirish, axborot makonlarini yaratish kabilarni amalga oshirish zarur. Sanab o'tilgan talablar yangi milliy ta'lim tizimining shakllanishiga, inson kapitalining rivojlanishiga, mamlakatimiz iqtisodiyotining mustahkamlanishiga olib keladi.

Pedagog kadrlarning bilimlarini, kompetensiyalarining doimiy yangilash va butun ta'lim tizimini takomillashtirish uchun shart-sharoitlarni yaratish lozim. Ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarning joriy qilinishi ta'lim oluvchilarni dolzarb bilimlar bilan ta'minlash uchun kasbiy faoliyatiga yangi yondashuvlarni olib kirish va ularni o'zlashtirishi darajasining ortishiga imkon beradi. Ta'lim tizimini modernizatsiyalash ta'lim oluvchilarning ham ta'lim olish faoliyatidagi o'zgarishlarni ko'rsatadi.

Yuqorida aytilganlarni umumlashtirgan holda aytish mumkinki, kompetentli yondashuv - bu hozirgi zamon kasbiy ta'lim tizimini mehnat bozorining talab va ehtiyojlari bilan bir qatarga qo'yishga intilishdir. Mana shunday yondashuv o'qituvchidan o'quvchiga bilimlarning translyatsiya qilinishini emas, balki amaliy tajribalar, bilim, mahorat va ko'nikmalar asosida muvaffaqiyatli harakat qilish imkonini beradigan kasbiy kompetentlilikni shakllantirishni ko'zda tutadi. Pedagog-xodimlar uchun eng muhim vazifa bo'lib, kompetensiyalarni amaliy jihatdan egallash zarurati sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Usarov S., & Mirsaidova G. (2021). Ta'limda kompetentli yondashuv kompetentlik va kompetensiya haqida.
2. Abdullayeva, M. (2024). Requirements for teachers in organizing literature lessons based on modern approaches. B international bulletin of applied science and technology (T, 4, Выпуск 12, сс. 325–328). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14547115>
3. Nurumbekova Y. Tarbiyachi kasb faoliyatida innovatsion texnologiyalar. -GuMon: Ziyo, 2012. - B. 22.
4. Raxmanova, M. K. (2019). Ta'lim texnologiyalari orqali kasb tanlashda ongli munosabatni shakllantirish. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi.

NOTO'LIQ OILALARDA FARZANDLARNING PSIXOLOGIK RIVOJLANISHDAGI MUAMMOLARIGA PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK YECHIMLAR

Baratova Dilafruz Olimjonovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya:

Noto'liq oilalarda farzandlarning psixologik rivojlanishi ko'plab muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Oilaviy muhit, uning barqarorligi, ota-ona o'rtasidagi munosabatlar farzandlarning ruhiy salomatligi va shaxsiyati shakllanishida muhim o'rin tutadi. Ushbu maqola, noto'liq oilalarda farzandlarning psixologik rivojlanishidagi muammolarni tahlil qilib, pedagogik va psixologik yechimlarni taklif etadi. Psixologik maslahatlar va oilaviy terapiya kabi yondashuvlar farzandlarning ruhiy salomatligini yaxshilashda muhim rol o'ynashi mumkin. Maqolada, shuningdek, noto'liq oilalarda farzandlarni tarbiyalashda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni yengish uchun muhim pedagogik va psixologik strategiyalar ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: *noto'liq oilalar, farzandlar, psixologik rivojlanish, pedagogik yechimlar, psixologik yechimlar, ruhiy salomatlik, oilaviy terapiya, tarbiya, psixologik maslahat.*

Аннотация

Психологическое развитие детей в неблагополучных семьях может вызвать множество проблем. Семейная среда, ее стабильность, отношения между родителями играют важную роль в формировании психического здоровья и личности детей. В неблагополучных семьях могут возникнуть негативные последствия в психологическом развитии ребенка: потеря уверенности, агрессивность, депрессия и др. В статье анализируются проблемы психологического развития детей в неблагополучных семьях и предлагаются педагогико-психологические решения. Такие подходы, как психологическое консультирование и семейная терапия, могут сыграть важную роль в улучшении психического здоровья детей. Также в статье рассматриваются важные педагогико-психологические стратегии преодоления трудностей в воспитании детей в неблагополучных семьях.

Ключевые слова: *неблагополучные семьи, дети, психологическое развитие, педагогические решения, психологические решения, психическое здоровье, семейная терапия, воспитание, психологическое консультирование.*

Farzandlarning psixologik rivojlanishi oiladagi muhitga, ota-onaning tarbiyasiga va umumiy oilaviy aloqalarga katta ta'sir qiladi. Oila – bolalar uchun birinchi va eng muhim ijtimoiy makon bo'lib, unda bolaning hissiy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishi asosida shakllanadi. Farzandlarning psixologik rivojlanishida yuzaga keladigan muammolarga quyidagi asosiy omillarni ta'kidlash mumkin. Oila ichidagi munosabatlar, ayniqsa ota-onaning o'zaro aloqalari bolalar psixologiyasiga katta ta'sir ko'rsatadi. Konfliktlar, tushunmovchiliklar yoki oiladagi noxush muhit bolada xavotir, stress va hissiy beqarorlikka olib kelishi mumkin. Farzandni tarbiyalash uslubi bolalarning psixologik salomatligiga ta'sir qiladi. Ota-onaning haddan tashqari talabchanligi, qat'iyiligi, yoki aksincha,

befarqligi va cheklovlar bolada o'ziga bo'lgan ishonchsizlik, o'z-o'zini past baholash, qadrlash hissini keltirib chiqarishi mumkin. Ba'zida oiladagi stressli vaziyatlar va munosabatlar bolada agressivlik, o'zini tutish muammolari, va ijtimoiy aloqalardagi qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Bunday bolalarda o'z hissiyotlarini boshqarishda qiyinchiliklar yuzaga keladi. Bir oilada bir nechta farzand bo'lsa, ular o'rtasidagi raqobat, hasad, o'zaro kelishmovchiliklar va o'zlarini bir-biri bilan taqqoslashishi bolalarning ruhiy holatiga ta'sir qilishi mumkin. Oila, albatta, farzandlarning rivojlanishidagi asosiy omil, lekin maktab va do'stlar bilan o'zaro munosabatlar ham bolalar psixologiyasiga ta'sir qiladi. Agar bola o'zi tanigan odamlar bilan ijtimoiy aloqalar o'rnatishda qiyinchiliklarga duch kelsa, bu o'ziga nisbatan ishonchsizlik va psixologik muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Agar bola o'z hissiyotlarini ifodalashda yordam olmasa yoki ota yoki onasi uni tinglamasa, bu farzandning hissiy muvozanatini buzishiga sabab bo'lishi mumkin.

Hissiy rivojlanishda qo'llab-quvvatlash juda muhim, shuning uchun ota-onalar bolaning his-tuyg'ulariga e'tibor qaratishlari zarur. Oila ichidagi shunday muammolar bolalarning psixologik rivojlanishida salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli ota-onalar farzandlarini to'g'ri tarbiyalash, o'zaro munosabatlarni sog'lom saqlash va farzandlariga o'z hissiyotlarini ifodalashga imkon yaratishlari zarur. Bu bolalarning kelajakda ijtimoiy, emotsional va kognitiv rivojlanishida muhim omil hisoblanadi.

Oila farzandga nafaqat madaniy ta'lim beradi, balki uning psixologik salomatligi va ichki dunyosining shakllanishida ham katta rol o'ynaydi. Oila ichidagi muammolar va ijtimoiy tizim farzandlarning psixologik rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. No'toliq oilalarda onalar ko'proq taminotchi vazifasini o'tay boshlaydilar bu esa farzandlarning psixologik rivojlanishi ko'plab muammolarni yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Bu kabi oilalar farzandlarning ijtimoiy, emotsional va psixologik rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Quyida bu muammolar va yechimlarga oid ayrim jihatlar keltirib o'tamiz. Ajralish farzandlarda xavotir va stressni keltirib chiqarishi mumkin. Bunday oilalarda farzandlar o'zlarini noqulay va tashlab qo'yilgandek his qilishadi. Ularda o'zlikni anglash jarayoni buziladi, o'ziga bo'lgan ishonch kamayadi.. No'toliq oilalarda, ota yoki ona farzand tarbiyasiga etarlicha e'tibor bermasliklari yoki o'ta qat'iy yoki cheksiz xushmuomalalik bilan farzandni tarbiyalashlari, farzandlarning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu farzandlarning o'zini hurmat qilishiga, ijtimoiy moslashuviga to'siq bo'ladi. No'toliq oilalarda farzandlar ota-onalar bilan aniq va ochiq muloqot qilishda qiynalishadi. Bu farzandlar o'z hissiyotlarini boshqalar bilan baham ko'rishga, muammolarni hal qilishga qodir bo'lmashliklariga olib keladi. No'toliq oila sharoitlarida farzandlarning o'rganish va ijtimoiylashtirish jarayonlari kechikishi yoki buzilishi mumkin.

Oila ichidagi muloqotni rivojlantirish, ota yoki ona va farzand o'rtasidagi ishonchni va hamkorlikni mustahkamlash zarur. ota yoki ona va farzand orasidagi ziddiyatlarni hal qilish, farzandlarga mustahkam, xavfsiz muhit yaratish orqali ularning psixologik salomatligini saqlash mumkin. Yaxshi kommunikatsiya ya'ni ota yoki ona va farzand o'rtasida ochiq va halol muloqot muhimdir. Agar oilada tushunmovchilik yoki muammolar bo'lsa, bu muammolarni muhokama qilib, hal etish zarur. Bu bolalarga xavotir yoki stressni kamaytirishga yordam beradi. Agar oilaviy aloqalar muammolarni hal qilishda qiyinchiliklar yuzaga kelsa, ota yoki ona va farzand uchun psixolog yoki oilaviy terapevt xizmatidan foydalanish samarali bo'lishi mumkin.

Farzandlarni sevgi, hurmat va ehtiyotkorlik bilan tarbiyalash, ularga ijtimoiy va psixologik qo'llab-quvvatlash ko'rsatish muhim. Farzandning his-tuyg'ularini tinglash, ularni tushunish va muammolarini yechishga yordam berish orqali farzandning ichki dunyosini rivojlantiradi. Agar oila ichida bunday qo'llab-quvvatlash etarli bo'lmasa, psixologik maslahatlar va terapiya jarayonlari yordamida bolalar bilan ishlash muhim.

Farzandlarning psixologik salomatligini tiklash uchun oilaviy terapiya va psixologik yordam samarali bo'lishi mumkin. Terapiya va maslahatlar orqali oila ichidagi noqulay muhitni yaxshilash va farzandlarni ruhiy barqarorlikka erishishga yo'l ochiladi.

Farzandlar uchun ijtimoiy va ta'limiy muhitni rivojlantirish, ularga yaxshi o'rnak ko'rsatish muhim. Ota yoki ona farzandlariga ijtimoiy qobiliyatlarni o'rgatib, ijtimoiy faoliyatlarga jalb qilishlari kerak. Oila ichida muvozanatli va do'stona tarbiya, farzandlarning o'zligini shakllantirishga yordam beradi. Ota yoki onalar bolalarini tarbiyalashda muvozanatni saqlashlari kerak. Haddan tashqari qat'iylik yoki juda erkinlik o'rniga, bolalar uchun aniq chegaralar va ijobiy rag'batlantirishni amalga oshirish kerak. Bu bolalarga o'zini qadrlashni o'rgatadi va ruhiy barqarorlikka yordam beradi.

Farzandlarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish uchun ularga mas'uliyat, qiziqish va yaratish imkoniyatlarini berish zarur. O'zini anglash va shaxsiyat rivojlanishi oila ichidagi qo'llab-quvvatlashga bog'liq. Oila farzandlarning hissiy rivojlanishi uchun zarur bo'lgan qulay muhitni yaratishi, ijtimoiy va psixologik qo'llab-quvvatlashni ta'minlashi kerak.

Xulosa qilib aytganda no'toliq oilalarda farzandlarning psixologik rivojlanishidagi qiyinchiliklar oila ichidagi beqarorlik, ziddiyatlar va hissiy ehtiyojlarning yetishmasligi sababidan yuzaga keladi. Bunday muammolarni hal qilish uchun ota yoki ona farzandlar o'rtasidagi aloqani yaxshilash, farzandlarni psixologik qo'llab-quvvatlash, hamda oilaviy yordam va maslahatlarni olish zarur. Bular farzandlarning ruhiy salomatligini tiklash va rivojlantirishga yordam beradi. Bu yechimlar, asosan, oila ichidagi munosabatlar va farzandlar bilan bog'liq psixologik muammolarni bartaraf etishga qaratilgandir. Quyidagilarni amalga oshirish bolalarning psixologik rivojlanishiga yordam beradi: No'toliq oilalarda farzandlarning psixologik rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun

muhim bo'lgan yechimlar ota-onalarning o'zaro aloqalarini yaxshilash, bolalar bilan ijobiy hissiy aloqalar o'rnatish va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Oila ichidagi sog'lom muhit yaratish, bolalarga o'z hissiyotlarini boshqarish va ifodalash imkoniyatlarini ta'minlash, psixologik rivojlanishda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Abduvosiyeva, M. X. (2023). Noto'liq oilalarda rivojlanayotgan maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiylashuvini ta'minlashda oila, maktab va maktabgacha ta'lim tashkilotining hamkorligi. Ilmiy ta'lim, 4(1), 34–42.
2. Abdusamatov, X. U. (2023). Oilani psixologik qo'llab-quvvatlashning tizimli modeli. Markaziy Osiyoda jamiyat, gender va oila, 4(1), 42-48.
3. Baratova, D. (2024). Noto'liq oilada tarbiyalanayotgan bolalarning oila va oilaviy munosabatlar to'g'risidagi tasavvurlari. news of the nuuz, 1(1.8. 1), 77-79.
4. Karimov, A. K. (2022). Noto'liq oilalarda farzand tarbiyasining psixologik va ijtimoiy xususiyatlari. Tashkent: O'zbekiston Ilmiy Nashriyoti.
5. Sa'dullayev, A. (2024). Aspects of forming voluntary qualities in overcoming anxiety in adolescent wrestlers. News of UzMU Journal, 1(1.4), 176-179.
6. Yunusov, R. (2021). Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va noto'liq oilalar: Amaliy tajribalar va yechimlar. O'zbekiston Respublikasi Mahalla va Oilani Qo'llab-Quvvatlash Vazirligi nashri.

BOSHLANG'ICH TA'LIM DASTURIDAGI FANLARNING INTEGRATSIYALSHUV IMKONIYATLARI (iqtisodiy tarbiya misolida)

Ochilov Og'abek Narzullayevich

Qashqadaryo viloyat PMM Pedagogika, psixologiya
ta'lim menejmenti kafedrası v/b dotsenti

Annotatsiya. *Integratsion darslardagi o'quv materiallari o'quvchini har tomonlama rivojlantirishni ta'minlashga yo'naltirilmog'i va shu rivojlanish darajasiga muvofiq tarzda bayon qilinmog'i lozim. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim dasturidagi fanlarning integratsiyalshuv imkoniyatlari haqida ma'lumotlar bayon etilgan.*

Kalit so'zlar. *O'quvchi shaxsi, aqliy rivojlanish, bilim sifati, mustaqil ta'lim olish, fanlaro aloqadorlik, integrativ mashg'ulotlar, jamoa, mustaqil fikrlash.*

Annotation: *The teaching materials in integrated lessons should be aimed at ensuring the comprehensive development of the student and should be presented according to the level of this development. This article provides information about the possibilities of integration of subjects in the primary education curriculum.*

Keywords: *Student's personality, intellectual development, quality of knowledge, independent learning, interdisciplinary connections, integrative activities, teamwork, independent thinking.*

Ta'lim-tarbiya ishi bugungi kunda o'quvchining har tomonlama rivojlantirishni ta'minlovchi majmuaviy jarayon sifatida namoyon bo'lmog'i kerak. Shuning uchun ham mazkur jarayon turli yoshdagi o'quvchilarning aqliy rivojlanishi, o'quv-biluv jarayonida o'quvchi shaxsining faoliyati,

tahsil olishi va rivojlanishining o'zaro aloqadorligini ta'minlashga yordam bermog'i lozim. Huddi shu borada integratsiyalashgan ta'lim orqali o'quvchilarni bilim sifatini o'zaro aloqadorlikda amalga oshirib borish ko'zda tutiladi.

Integratsiyalashgan mashg'ulotlarda didaktik va psixologik talablarni hisobga olgan holda muayyan o'quv predmeti doirasida maxsus tashkil etilgan individual hamda alohida guruhlarda jamoa bo'lib olib boriladigan ishlar orqali hamda turlicha murakkablik darajasida bo'lgan topshiriqlarning har tomonlama o'ylab ishlab chiqilgan tizimi har bir mavzuning o'zlashtirilishi muayyan pedagogik shart-sharoitlarni talab qiladi. Bunday sharoitda ta'lim rivojlanishiga nisbatan ilgarilab boradi.

Har bir o'quvchiga o'zining mustaqil ta'lim olishga imkoniyat berilishi hamda har bir darsda o'quvchilarda muntazam uyg'un ko'nikmalarni shakllantirish maqsadga muvofiqdir. Bu ko'nikmalarning bir qismi malakaga olingunga qadar o'quv-biluv jarayonini ko'p tarmoqli jarayonlar bilan kengaytirib borish kerak. Ularning bir qismi mustaqil ishlar, boshqa bir qismi axborot manbalari yordamida hosil bo'ladi. Biz har qanday texnologiyalardan foydalanmaylik, o'quvchilarni mustaqil ishlashlari uchun ham imkoniyat yaratmog'imiz kerak. Shu bilan birga mustaqil ishlash deganda o'quvchining yolg'iz nazoratsiz faoliyatini tushunmasligimiz, balki o'z-o'zini bilimini oshirishni anglatmog'imiz lozim. O'quvchi o'zini qiziqtiradigan, yechishga kuchi yetadigan topshiriqlarni aynan o'zi tanlay olishi talab etiladi. Bunda o'quvchining xohish va bilim sifatini hisobga olish muhimdir.

Integrativ mashg'ulotlar o'quvchilarda ishonch hissini qaror toptiradi. O'quv jarayonining muvoffaqiyati hamda bilimlarning yuqori sifatini ta'minlaydi, darslarda psixologik qulayliklarning o'ziga xos qirralari singdiriladi, o'quvchi faoliyatini samarali tashkil qilishga yo'naltirilgan o'quv mashg'ulotlari taqdim etiladi.

O'qituvchilar integratsiyalashgan darsni har bir darsda emas, balki uning ma'lum bir bosqichda, ya'ni haftada 2-3 marotaba foydalanish mumkin. Masalan, lug'at bilan ishlash paytida iqtisodiy tushunchalardan olingan ma'lumotlardan keng foydalanish imkoni bo'ladi. Har qanday so'zga lingvistik nuqtai nazaridan tushuncha berish mumkin.

Boshlang'ich sinflarda integratsiyalash jarayoni aynan mos mavzular yuzasidan emas, balki bir-biriga moslashtirilgan topshiriqlar orqali ham uyushtirilishi mumkin. Bunday hollarda biz nafaqat ikkita yoki uchta fanlarning uyg'unlashishi, balki 4 ta fanlarni ham o'zaro bog'liq holda olib borish mumkin.

Aytish joizki, boshlang'ich sinflarda to'rtta fan, ya'ni o'qish, yozuv, matematika va badiiy mehnat darslarini uyg'unlashtirish qiyin. Chunki bunday hollarda tanlangan mavzu har biriga tegishli bo'lishi kerak. Shu bois ham mujassam darsga e'tibor berilishi muhimdir. Masalan, o'qish darsligida (2-sinf) kitob haqida ma'lumot berilgan bo'lsa, keyingi fanlar topshirig'ini ham aynan shunga moslash lozim. Bunda kitob haqida faqat dasrlikdagi ma'lumot bilan chegaralanmay "Bolalar entsiklopediyasi"dan ham foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Yozuvda ham aynan kitob haqida yozishadi, matematikada ham kitobga oid masala yechishadi, badiiy mehnatda kitob yasashni o'rganadilar. Bu vazifalarni bajarishda topshiriqlarni navbatma-navbat bajarilsa, ko'zlangan maqsadga erishib bo'lmaydi, shu bilan birga vaqt yetmaydi. Shu bois o'quvchilarni 4 guruhga bo'lib, ularga sinfda 4 ta ijod markazi tayyorlanadi. Har bir guruh bir vaqtda 4 xil topshiriq bilan band bo'ladi. 1-guruh "O'qish" markazda kitob haqida ma'lumot o'qiydilar. Uni dastlab o'qituvchi tushuntirib beradi, unga doir rasmlardan foydalanadi. Iqtisodiy tomondan kitobning ishlab chiqilishi unga ketadigan xarajatlar haqida suhbat o'tkazadilar.

2-guruh kitob haqida "Yozuv" markazida ishlaydilar. Ular kitob haqida bilganlarini sinf taxtasiga yoki daftarga guruhlararo kelishib yozadilar. Yozishda ishlatiladigan ruchka va daftar unga ketgan xarajatlar haqidagi muzokara iqtisodiy savodxonlikni shakllantirishga imkon beradi.

3-guruh "Matematika" markazida kitobga oid masalani birgalikda bajaradilar. Bu masala asosan iqtisodga bog'langan bo'lishi kerak.

4-guruh "Ijod" markazida kitob yasaydilar va kitobga ketgan xarajatlarni hisoblash bilan o'quvchilarning iqtisodiy savodxonligi shakllanadi.

Har bir guruh topshiriqni 10 daqiqadan so'ng bajarib, guruhlar topshiriqlarni almashtiradilar. Shu tariqa 4 tala guruh ham topshiriqlarni bajaradilar, topshiriqlar orada o'qituvchi tomonidan baholab boriladi. Bunday darslarni ham haftada bir marotaba o'tkazish maqsadga muvofiq bo'ladi. Demak, boshlang'ich sinflarda 2 ta fan ya'ni o'qish, tarbiya, fanlari bo'yicha tashkil etilgan darslar natijasida haftada 2 soat dars tejab qolinadi. Bunday hollarda:

- qiyin mavzular yuzasidan takrorlash ishlari olib borish;
- MSNI larni har ikkala fan uchun o'tkazish;
- dars mavzulariga oid ekskursiyalar, sayohatlar uyushtirish;
- mavzular yuzasidan mukammal rasm chizdirish;
- ta'limiy va tarbiyaviy tadbirlar o'tkazish va boshqa tashkiliy ishlarni amalga oshirish imkoniyati vujudga keladi.

Integratsion mashg'ulotlarda o'qituvchi va o'quvchilar birgalikda faoliyat yuritadilar. Eng asosiy faoliyatdagi shaxs endi o'qituvchi emas, balki o'quvchilar bo'ladi. O'qituvchi esa ularni nazorat qiluvchi, tartibga soluvchi shaxs hisoblanadi. Shu bois ham quyida biz muvofiqlashgan darslarda qo'llanishi mumkin bo'lgan interfaol usullarning ayrimlari bilan tanishtirib o'tamiz.

Integratsion mashg'ulotlarni o'tkazishda mavzuning xususiyatiga qarab o'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lish amalga oshiriladi. "Kichik guruhlarda ishlash" usuli muammoli o'qitish texnologiyasiga kirib, o'quvchi faolligini oshirish va jadallashtirishga asoslanadi.

"Kichik guruhlarda ishlash" usuli o'quvchilarning har biri uchun munozarada qatnashish huquqini beradi, bir-biridan bilimlarini oshirishga imkon yaratadi, boshqalar yaikrini qadrlashga o'rgatadi. Bunda sinf o'quvchilari soniga qarab 3-4 ta guruhlariga ajratiladi. Kichik guruhlarda ishlash usuli berilgan muammoni bir necha guruhlariga bo'linib yechishni, har bir o'quvchini faol ishtirokini ta'minlaydi. Guruhda ishlash o'quvchilar o'rtasida vazifalar aniq taqsimlanishiga tayanadi va faollikka undaydi.

"Tarmoqlar" yoki "Klaster" usuli.

Boshlang'ich sinfda integratsion darsorqali o'quvchilarni fanlararo bilimlarini aniqlash maqsadida yoki o'tilgan dars bo'yicha qanday tushunchalarni anglaganliklarini aniqlash maqsadida "Tarmoqlar" usulidan foydalanish zarurdir. Bu usul o'quvchilarni o'quv faolliklarini oshirishda muhim hisoblanadi. Odatda o'quvchilarning ba'zi birlari suskash tinglovchilar bo'lishadi, chunki ularga o'qituvchi matnni tushuntiradi, shuning uchun ularning bilimlariga o'qituvchi mas'ul, degan ishonch shakllanib qolgan. "Tarmoq" usuli orqali esa, u boshqalar bilimigagina tayanmasdan, balki o'z fikrlarini ifodalashga urinadi.

Tarmoq (klaster) – fikrlarning tarmoqlanish strategiyasi bo'lib, o'quvchilarning u yoki bu mavzu bo'yicha erkin va bemalol o'ylashga, faol harakat qilishga yordam beradi. "Tarmoq" individual yoki guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan strategiyadir. U faqat g'oyalar orasidagi bog'lanishlarni, fikrlashni ta'minlash imkoniyatini beradigan tuzilmani aniqlab olishni talab qiladi. U fikrlashning oddiy shakli emas, balki miya faoliyati bilan bog'langan. Bundan tashqari bu usul o'quvchilarni biror-bir mavzuni chuqur o'zlashtirishlariga yordam berib, o'quvchilarni mavzuga taalluqli tushuncha yoki aniq fikrni erkin va ochiq ravishda ketma-ketlik bilan uzviy bog'langan holda tarmoqlashlarini o'rgatadi.

"Kubik" usuli.

Bu usul ham o'quvchilarni faollashirishda, mustaqil, ijodiy, tanqidiy fikrlashlari uchun zarurdir. Buning uchun tomonlari 20 santimetrdan katta bo'lmagan kubik yasaladi. Uning 6 ta tomoniga mavzuga oid 6 xil ko'rsatma yozib qo'yiladi. Bu ko'rsatmalar har bir tomonning yoritilishini, o'quvchilar ana shu muammoni 6 xil ko'rinishini muhokama qilinishini ta'minlaydi. "Kubik" usulini guruhlarda yoki individual holda qo'llash mumkin. Asosiysi kubikning 6 ta tomonidagi topshiriqlarni og'zaki yoki yozma tarzda ifodalanadi. Buning uchun ma'lum vaqt beriladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bu usullardan dars davomida foydalanishda har bir sahifasida oquvchilarning iqtisodiy savodxonligini shakllantirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8-dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-sonli qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"

3. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari. Ped.fan.dok. diss. T., 2003-yil

4. Azizxo'jaev N.N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar (Reklama - rejalar). – Toshkent, 2002-yil

5. Azizxodjaeva N.N. Pedagogicheskie texnologii pedagogicheskoe masterstvo.- T.: «Moliya», 2002-yil.

MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'QITUVCHILARNING KASBIY RIVOJLANISHIGA TA'SIRI

Otamurodova Yaxshigul Farxodovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti o'qituvchi

Annotatsiya: Mazkur maqolada muammoli ta'lim texnologiyalarining o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga ta'siri tahlil qilinadi. O'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishda muammoli ta'limning o'rni va samaradorligi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unligi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: muammoli ta'lim, pedagogik texnologiya, kasbiy rivojlanish, interaktiv metodlar, refleksiya.

Аннотация: В данной статье анализируется влияние проблемных образовательных технологий на профессиональное развитие педагогов. Рассматривается

роль и эффективность проблемного обучения в повышении профессиональной компетентности педагогов. Также будет проанализирована совместимость с современными педагогическими технологиями.

Ключевые слова: *проблемное обучение, педагогическая технология, профессиональное развитие, интерактивные методы, рефлексия.*

Annotation: *This article analyzes the impact of problematic educational technologies on the professional development of teachers. The role and effectiveness of problematic education in improving the professional skills of teachers is considered. It is also analyzed for its compatibility with modern pedagogical technologies.*

Keywords: *problem education, pedagogical technology, professional development, interactive methods, reflection.*

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, muammoli ta'lim texnologiyalari o'qituvchi faoliyatini yanada samarali qilishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada muammoli ta'limning mohiyati, uning kasbiy rivojlanishdagi roli va tatbiq etish usullari tahlil qilinadi.

Muammoli ta'lim texnologiyalarining nazariy asoslari

Muammoli ta'lim - bu o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan o'qitish usuli bo'lib, bunda muammoni tushunish, tahlil qilish va yechim topish jarayoni markaziy o'rinni egallaydi. Ushbu texnologiya faqat talabalar uchun emas, balki o'qituvchilarning o'zlari uchun ham muhim bo'lib, ularning kasbiy kompetensiyasini oshirishga yordam beradi.

Muammoli ta'limning o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga ta'siri

- Muammoli ta'lim texnologiyalari o'qituvchilarga quyidagi imkoniyatlarni taqdim etadi:
- Tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish
 - Innovatsion yondashuvlarni o'zlashtirish
 - Reflektiv o'rganish jarayonining rivojlanishi

Amaliy jihatlar va tajribalar

Dunyo tajribasida muammoli ta'limning o'qituvchilarga ta'sirini o'rgangan tadqiqotlar mavjud. Masalan, Skandinaviya mamlakatlarida interaktiv va muammoli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish natijasida o'qituvchilarning dars o'tish samaradorligi sezilarli darajada oshgan. Shu bilan birga, O'zbekistonda ham muammoli ta'lim usullarini joriy etish bo'yicha turli tajribalar amalga oshirilmoqda. O'zbekistonning ayrim universitet va pedagogik markazlarida muammoli ta'lim metodlari asosida tashkil etilgan seminar va treninglar samaradorligini isbotlagan. Jumladan, Namangan davlat universitetida muammoli ta'lim metodlaridan foydalangan holda o'qituvchilarning dars o'tish uslublari takomillashtirilgan. Natijada, ishtirokchilarning muammoli vaziyatlarga yechim

topish ko'nikmalari sezilarli darajada oshgani kuzatilgan. Shuningdek, Toshkent shahridagi pedagogik markazlarda o'tkazilgan o'quv kurslari davomida muammoli ta'lim metodlari asosida ishlab chiqilgan maxsus dasturlar tajribadan o'tkazildi. Bu kurslar orqali o'qituvchilarning zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish darajasi oshgani hamda o'quv jarayonida innovatsion yondashuvlarni qo'llash bo'yicha yangi bilimlar egallangani qayd etildi

Muammoli ta'lim texnologiyalari o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ularning tanqidiy fikrlashi, innovatsion texnologiyalarni qo'llash qobiliyati va refleksiya qilish ko'nikmalari rivojlanadi. Shunday ekan, bu texnologiyalarni keng joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Dewey, J. (1916). Democracy and Education. New York: Macmillan.
2. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society. Harvard University Press.
3. Jonassen, D. H. (2011). Learning to Solve Problems: A Handbook for Designing Problem-Solving Learning Environments. Routledge.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-sonli Qarori – "Ta'lim tizimini yanada rivojlantirish to'g'risida".
5. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2023). "O'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi uchun metodik qo'llanma".

BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA IQTISODIY MAZMUNDAGI INTEGRATSIYALASHGAN DARS JARAYONINI TASHKIL ETISH

Ochilov Og'abek Narzullayevich

Qashqadaryo viloyat Pedagogik Mahorat Markazi Pedagogika, psixologiya
ta'lim menejmenti kafedrası v/b dotsenti

Annotatsiya. Hozirgi vaqtda pedagogik amaliyotda fanlararo bog'lanish asosida ta'lim jarayoni integratsiya yo'llarida izlanishlar davom etmoqda. Boshlang'ich sinflarda o'quv jarayoni foydalanilayotgan usul, uslub va shakllarining turli tumanligi bilan ajralib turadi. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf darslarida iqtisodiy mazmundagi integratsiyalashgan dars jarayonini tashkil etish borasida ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit SO'ZLAR. Fanlararo bog'lanish, intellektual rivojlanish, integratsiya, bilish faoliyatlari, o'quv fanlarini integratsiyalash, integratsiyalangan kurs.

Annotation: Currently, research continues in the field of pedagogy based on interdisciplinary connections and integration methods in the educational process. The teaching process in primary grades is characterized by the diversity of methods, techniques, and forms used. This article provides information on organizing integrated lessons with an economic content in primary school classes.

Keywords: Interdisciplinary connection, intellectual development, integration, cognitive activities, integration of subjects, integrated course.

So‘nggi yillar ichida ta’lim falsafasi shunday ilmiy yo‘nalishga aylandiki, u insonning ta’lim olish jarayonida yaxlit intellektual rivojlanishi borasidagi savolga javob taklif etmoqda. Ta’lim olayotgan yosh insonning rivojlanish sharoitidagi qarama-qarshilikni amaliyotdagi pedagoglar aniqlashgan. Fan o‘qitishdagi integratsiya bo‘yicha ularning taklifi tashqi birikish xarakteriga ega, aslida esa fanlarni integratsiyalashni chuqur metodologiya asosida o‘tkazish zarur.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan yangi o‘quv rejalari va dasturlariga o‘tish davrida jamiyat va atrof-muhit o‘rtasidagi aloqalarni uyg‘unlashtirish, atrof-muhitga jiddiy munosabatni o‘rnatish va shakllanish masalalari muhim ahamiyat kasb etadi. Atrof-muhitga jiddiy munosabatlar poydevori boshlang‘ich sinflarda o‘rgatiladi. Shuning uchun iqtisodiy ta’limning natijasi maktab ta’limning birinchi bosqichiga bog‘liq. Yangi psixologik-pedagogik tadqiqotlar kichik yoshdagi maktab o‘quvchilarining bilish faoliyatlari cheklanganligi haqida ilgari tushunchalarni ko‘rib chiqishga imkon beradi. Bu boshlang‘ich iqtisodiy ta’limning barcha tarkibiy qismlarini o‘zgartirish va yangilashga asos yaratadi.

Bir qator ishlar boshlang‘ich ta’limdagi fanlararo va fanlar ichidagi aloqalarga bag‘ishlangan. Bu muammolar o‘quv fanlarini integratsiyalashga o‘tishning yaqin rivojlanish zonasidir. Integratsiya lotincha *integratio* — tiklash, to‘ldirish, integer — butun so‘zidan kelib chiqqan.

Boshlang‘ich maktab ta’lim-tarbiyasini integratsiyalash muammosi nazariya uchun ham, amaliyot uchun ham muhim va dolzarbdir. Boshlang‘ich ta’limni integratsiyalash masalasiga keyingi paytda bir qancha yondashishlar bo‘ldi: darsni ikki fan o‘qituvchisi olib borishi yoki ikki fanni bir darsga birlashtirib, uni bir o‘qituvchi tomonidan o‘tilishidan to integratsiyalangan kurslar tashkil etish, boshlang‘ich ta’lim mazmunini tubdan o‘zgartiradi.

Hozirgi kunda integratsiyaning bir necha usullari qo‘llaniladi. Birinchisi, bir nechta fanlarni bir fanga birlashtirish. Shu masalaga 2000-yilda chop etilgan xalqaro pedagogik tajriba yakunlariga bag‘ishlangan tadqiqot foydali manba ko‘pgina xorijiy mamlakatlar boshlang‘ich maktablarining o‘ziga xos xususiyati integratsiyalangan kurslar bo‘yicha ta’lim bo‘lib qoldi. Bu esa o‘quvchilarning darslarni birdek o‘zlashtirish va bilim saviyasini yanada takomillashtirishga xalqaro baholash dasturlarining imkoniyatlariga javob bera olishga undaydi.

Boshlang'ich maktabda integratsiyani amalga oshiruvchi bo'g'in vazifasini o'qituvchining o'zi bajaradi. U bolalarning arifmetikaga, yozishga, tabiiy ko'pgina boshlang'ich tushunchalari va yana ko'pgina narsalarga o'rgatadi, o'z kuch va imkoniyatlari darajasida bu ishni amalga oshirish davomida iqtisodiy savodxonligini ham shakllantirib boradi. Boshlang'ich sinflarda bir o'qituvchining dars berishini integratsiyaning bir usuli, deb hisoblasak ham bo'ladi. Shu narsalar xuddi fanlarga bo'linib o'qitishni talab qiladiganga o'xshaydi. Lekin o'qish va matematikaga o'qitishning an'anaviy tajribasi ham keng integratsion imkoniyatlar haqida dalolat beradi. Bunda o'qish fan sifatida o'z ichiga faqat badiiy matnlarni emas, tarix, tabiatshunoslik bo'yicha materiallarni olsa bundan tashqari o'quvchilarda iqtisod, ona tili va boshqa fanlarni ham integratsiyalash mumkin. Matematika arifmetika, algebra va geometrik materiallarini o'z ichiga oladigan bulsa iqtisodiy masalalar orqali ham o'quvchi bilimni oshirish mumkin.. Bunday integratsiya muhim ko'nikmalar hosil qilishga xalaqit bermaslik, aksincha, ularni shakllantirishga kafolat beradi.

Robert Karlosning aytishicha, boshlang'ich maktab faqat o'qish, yozish va sanashni o'rgatibgina qolmasdan, bundan ham muhimroq va kattaroq masalani amalga oshirishi kerak. Chunki butun bir bola shakllantirish davrida uning intellektual faolligini rag'batlantirish, tabiiy qobiliyati singari uning keyingi muvaffaqiyatlari uchun juda muhimdir. Shuning uchun ham o'quvchiga fanlarga bo'lgan qiziqish boshlang'ich sinfdan olib boriladi.

Integratsiyalangan darsda iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish bolalarga tushunarli va sodda bo'lishi uchun bayon qilishning qiyinligi. Bu omilni bartaraf qilishning yo'llari amaliyotda tekshirilgan eng ma'qul uslublarni ishlab chiqarishda hamda o'qituvchilar tayyorlashning maxsus tizimidadir. Uning uchun tabiatshunoslik, ona tili, iqtisod, matematika va boshqa o'quv fanlari nomi emas, balki atrofidagi olam obyektlarining tovushlar, ranglar, hajmlarning turli-tumanligi qiziqarlidir. Bolalarning tabiat va kundalik hayotdagi barcha narsalarning bog'liqligini ko'rishga o'rgatish kerakligini o'qituvchi sezadi, biladi.

Ta'limni integratsiyalash fikri ta'limda tabaqalashtirish va individuallashtirish bilan birga muhokama qilina boshlandi. Agar kichik maktab ta'limini tabaqalashtirish asosida kitob, darslik va boshqa adabiyotlar bilan mustaqil ishlashga tayyorgarlik darajasi hamda kichik maktab yoshida qiziqishlarni faol shakllantirishni taqozo etsa, integratsiyaning asosi qilib, turli fanlarni o'rganish ob'yektlari bo'lgan ba'zi umumiy tushunchalarni chuqurlashtirish, aniqlashtirish va kengaytirish mumkin.

Ta'limni integratsiyalashning asosiy maqsadi — boshlang'ich maktabdayoq tabiat va jamiyat haqida yaxshi tasavvur asoslarini qo'yishi va ularning rivojlanishi qonunlariga o'z munosabatini shakllantirishdir. Mana shuning uchun kichik maktab o'quvchisi predmet yoki voqealik hodisalarning bir necha tomondan ko'rish muhimdir: mantiqiy va emotsional tomondan, badiiy asarda va ilmiy ommabop maqolada va hokozolarda ko'rish mumkin.

Integratsiyalangan darslar. Boshdan integratsiyalangan kurs bu - sinfdan tashqari o'qish. Bu yerda iqtisodiy savodxonlikni shakllantirishga oid yaxlit jarayon kechadi:

- a) kitob o'qish asbobi sifatida o'qish darslarida olgan o'qish ko'nikmalarini takomillashtirish;
- b) matn ustida (Iqtisodga oid fikrlar sozlar ustida) ishlash;
- d) Iqtisodga oid so'zlarni tahlil qilish va ma'nosini tushuntirish.

Matematika ham integratsiyalangan kurs — arifmetik materialni o'zlashtirishga imkon beruvchi arifmetika, algebra va geometriya elementlari, shu bilan birga algebra va geometriya, mehnat ta'limi asoslarini o'rgatishga tayyorgarlik. Boshidan integratsiyalangan kurs-tabiatchunoslik (tabiatchunoslik asoslari). Boshidan integratsiyalangan yuqoridagi kurslardan tashqari quyidagi fanlarning birikishi mumkin: o'qish-ona tili, o'qish-tabiatchunoslik, o'qish-tasviriy san'at, o'qish-musiqqa, tabiatchunoslik-matematika, tabiatchunoslik-texnologiya, matematika-texnologiya, matematika-jismoniy tarbiya.

Bu darslarda asosan har jabhasida o'quvchilarni iqtisodiy savodxonligini shakllantirish mumkin. Masalan, o'qish-ona tili integratsiyalangan darslarida matn yoki ertak hikoyadagi iqtisoga oid so'zlarni topish tahlil qilish mumkin. Tabiatchunoslik-matematika darslarida iqtisodiy masalalarni tabiat bilan bog'lash orqali yechish mumkin va hakoza.

Xulosa qilib shuni aytilish mumkinki, ta'lim jarayonida integratsiyalashgan darslarni tashkil etish o'quvchilarni darsga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi, mustaqil fikrlashga o'rgatadi, tafakkur qobiliyatini shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8-dekabrdagi "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-sonli qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"

3. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari. Ped.fan.dok. diss. T., 2003-yil

4. Azizxo'jaev N.N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar (Reklama - rejalar). – Toshkent, 2002-yil

SIFATLI DARS-SAMARALI TA'LIM

O'g'iloy Imomnazarova

Qashqadaryo viloyati pedagogik mahorat markazi

Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi o'zbek tili metodisti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada interfaol metodlar, dars jarayonida qo'llash usullari haqida ma'lumotlar berilgan. XXI asr ko'nikmalari hamda rivojlantirish yo'llari keltirib o'tilgan. O'qituvchi doimo o'z ustida ishlashi, bilim va kasbiy malakasini oshirib borishi, ilm-fan yangiliklaridan xabardor bo'lishi va o'z faoliyatida ulardan samarali foydalanishi lozim ekanligi aytib aytib o'tilgan. "Aqli qo'llar" va "1-daqiqa" interfaol metodlari dars jarayonida qo'llash usullari keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *interfaol metodlar, XXI asr ko'nikmasi, kreativ fikrlash, "Aqli qo'llar", 1-daqiqa" metodi.*

Аннотация: *В данной статье представлена информация об интерактивных методах, способах их применения в процессе урока. Перечислены навыки и пути развития XXI века. Было отмечено, что учитель должен постоянно работать над собой, повышать свои знания и профессиональную квалификацию, быть в курсе новостей науки и эффективно использовать их в своей деятельности. Интерактивные методы "умные руки" и "1-я минута" представлены способы применения в процессе урока.*

Ключевые слова: *интерактивные методы, навык XXI века, креативное мышление, "умные руки", метод "1-я минута".*

Annotation: *This article provides information about interactive teaching methods and their application in the lesson process. The skills of the 21st century and ways to develop them are discussed. It is noted that a teacher must constantly work on self-improvement, enhance their knowledge and professional skills, stay updated with scientific innovations, and effectively use them in their activities. Methods such as "Smart Hands" and the "1-Minute" method are described for use during lessons.*

Keywords: *interactive methods, 21st-century skills, creative thinking, "Smart Hands" method, "1-Minute" method.*

Ta'lim uzoq davom etadigan jarayon bo'lib, uning sifati darsda qo'llanilgan metodlarga bog'liq. Darsning mazmunli o'tishi, unda qanday metodlardan foydalanilgani va natijaga erishilgani o'qituvchining mahorati, bilim darajasini belgilaydi. Darsda metodlar to'g'ri tanlansa, maqsadga tez

va oson erishiladi. Interfaol metodlarni tanlash har bir darsning didaktik maqsadidan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi. Bu esa o'qituvchidan har doim bir xil usulda emas, dars mavzusiga mos metodlar asosida dars o'tishni talab etadi. Buning uchun o'qituvchi doimo o'z ustida ishlashi, bilim va kasbiy malakasini oshirib borishi, ilm-fan yangiliklaridan xabardor bo'lishi va o'z faoliyatida ulardan samarali foydalanishi lozim. O'qituvchi bir vaqtning o'zida ijodkor, aktyor va fan bilimdoni bo'lsa, kasbiy mahoratidan kelib chiqqan holda darsning mazmuni, o'quvchilarga yetkazish usul va shakllari, vositalarini oldindan belgilab, mavzuga mos metodni tanlasagina dars samaradorligi yuqori bo'ladi.

XXI asr axborot texnologiyalari asridir. Zamonaviy dunyoda o'qituvchilarga qo'yilgan birinchi talablardan biri axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan dars jarayonida unumli va mazmunli foydalanishdir. Har bir o'qituvchi darsning mavzusidan kelib chiqqan holda taqdimot tayyorlay olishi hamda dars jarayonidan foydalana olishi lozim. Har bir darsni o'ziga xos usul asosida o'tish, o'quvchining fanga bo'lgan qiziqishini oshirish, uning qalbida ilmga muhabbat uyg'otish o'qituvchining mahoratiga bog'liq. Muallimning mahoratini oshirishga xizmat qiluvchi vositalardan biri zamonaviy pedagogik texnologiyalardir. Zamonaviy pedagogik texnologiya - hozirgi zamon didaktikasi va pedagogikasi taraqqiyotining mahsuli. Har bir zamonaviy pedagog mavjud pedagogik texnologiyalarni o'z darslarida qo'llasa, albatta ijobiy natijaga erishadi. Bugungi kun o'qituvchisining maqsadi barkamol yoshlarni tarbiyalash, ularga puxta ta'lim-tarbiya berish, zarur axborotlar bilan ta'minlash, mustaqil fikrlashga o'rgatish, bilim va hayotiy ko'nikmalar hosil qilish, ular qalbida vatanparvarlik, xalqparvarlik tuyg'ularini qaror toptirishdan iborat. Bu ezgu maqsadlarni ilg'or pedagogik va innovatsion texnologiyalar asosida o'tilgan mashg'ulotlarda amalga oshirish mumkin.

Ko'p yillar davomida an'anaviy dars o'tish ta'limning asosiy shakllaridan biri bo'lib keldi. An'anaviy darsda o'qituvchi faol, o'quvchi esa passiv ishtirokchiga aylanadi. Bu esa o'quvchining mustaqil fikrlashi, izlanuvchanlik qobiliyati rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari shiddat bilan rivojlanayotgan bir paytda bunday darslar yaxshi samara bermaydi. Bugungi davr talabi dars jarayonini noan'anaviy tarzda mazmunli tashkil etish, o'quvchilarning qiziqishini orttirib, ularning o'quv jarayonidagi faolligini ta'minlashni taqozo etadi.

“Aqlli qo'llar” metodini dars jarayonida qo'llash orqali o'quvchilarni darsga bo'lgan qiziqishlarini oshirishga erishish hamda XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Masalan, quyidagi namunani ko'rib o'tsak.

“Aqlli qo'llar” metodi

1-harakat

2-harakat

3-harakat

Tavsifi: Qog'ozga 3 xil qo'l harakati rasmi tushirilgan. 1-harakat kaft ochiq holatda, 2-harakatda ikki barmoq ochiq, qolganlari yopiq holatda, 3-harakatda esa kaft musht holatida. O'qituvchi tomonidan aytilgan ma'lumot to'g'ri bo'lsa, o'quvchilar ochiq kaftga qo'llarini qo'yadilar; xato bo'lsa, 2-holatdagi kaftga; agar bilmasalar musht kaftga qo'llarini qo'yadilar.

Ma'lumotlar:

1. Asardagi asosiy qahramon xameleon hisoblanadi.
2. Xryukinning kasbi tikuvchi edi.
3. Gorodovoy politsiyadagi eng kichik mansab.
4. Shinel boshga kiyiladigan kiyim.
5. Xryukinning kasbi zargar edi.
6. Ochumelov kapitan mansabida edi.
7. Ochumelov bozor maydoniga borgan vaqtda bozor juda gavjum edi.
8. Kuchuk general Jigalovniki edi.
9. Pichugin savdogar.
10. Ochumelov politsiya nazoratchisi.
11. Nazoratchi gorodovoyning ismi Yeldrin.
12. Kuchukni Jigalovning oshpazi olib ketdi.
13. Generalning oshpazi Proxor.
14. Kuchuk quturgan edi.
15. Kuchuk Pichuginning o'tinxonasidan to'rt oyoqlab yugurib chiqib keladi.
16. Pichugin generalning oshpazi.
17. Asar hikoya janrida yozilgan.
18. Asarning tarjimai Abdulla Oripov tomonidan qilingan.

“1 DAQIQA” metodi

Ushbu metodni qo'llashdan asosiy maqsad o'quvchilarda diqqatni rivojlantish, kreativ fikrlashni yaxshi samara beradi. Metodni qo'llash uchun ajratilgan bir daqiqa vaqt ichida kichik guruhlariga berilgan rang va xususiyatga qarab narsa (predmet) nomi yozildi.

Afzalligi:

- o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshirish
- belgilangan 1 daqiqa vaqt ichida tezkorlikni, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish
- aniq va to'g'ri fikr bildirishga undaydi.

O'quvchilar kichik guruhga ajratiladi. Har bir guruhga topshiriq beriladi.

1-guruhga yashil va qattiq.

2-guruhga sariq va suyuq.

3-guruhga qizil va yumshoq.

Har bir guruh 1 daqiqa vaqt ichida 10 tadan narsa nomini yozish topshirig'i beriladi.

1-guruhga yashil va qattiq 1.Xattaxta. 2.Rushka. 3.Chizg'ich. 4.Darvoza. 5.Profnastil. 6.Devor. 7.Mashina. 8.Velosoped. 9.Guldon. 10.Zumrad tosh.	2-guruhga sariq va suyuq 1.Shampun. 2.Gel. 3.Guash. 4.Benzin. 5.Fanta ichimlik. 6.O'simlik yog'i. 7.Choy. 8.Sharbat. 9.Kesel.	3-guruhga qizil va yumshoq 1.Atirgul. 2.Mato. 3.Plastilin. 4.Marmelad. 5.Olma. 6.Pomidor. 7.Koptik. 8.Shar. 9.Rangli qog'oz. 10.Qulupnay.
--	---	---

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy ilg'or pedagogik texnologiyalarni dars jarayonida qo'llash orqali o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish hamda katta hajmli, keng ko'lamli ma'lumotlar berilgan mavzularni qisqa muddatda, sifatli, oson va to'laqonli o'zlashtirilishiga ko'maklashish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil, 7- fevraldagi PF 4947 sonli Farmoni.
2. D.Xidoyatova, N.Rasulov, N.Yuldasheva, N.Usmonova, Yu. Xasanova. O'zbek tili. Ta'lim rus va qardosh tillarda olib boriladigan umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik. -T.: Respublika ta'lim markazi, 2022.
3. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. Darslik. – T.: Iqtisodiyot dunyosi, 2018.
4. Ro'ziyeva D.I. Tolipov O'.Q. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. –T.: Innovatsiya-ziyo, 2019.

TA'LIM SAMARADORLIGINI TA'MINLASHDA PEDAGOGIK TA'LIM RIVOJLANISHINING KLASSTER TIZIMI

Batashov Inatillo Kungirovich

Qashqadaryo viloyati pedagogik mahorat markazi

Amaliy va ijtimoiy fanlarni o'qitish
metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida klaster tizimi har biri alohida faoliyat olib boradigan subyektlarni umumiy maqsad atrofida birlashtiradi va ayni paytda har bir subyekt umumiy maqsaddan kelib chiqqan holda xususiy manfaatdorlik asosida ish yuritadi. Klaster tizimi subyektlari bir-birini qo'llab-quvvatlaydi va nazorat qiladi, har biri alohida klasterning ma'naviy va intellektual maydonini yaratadi, ijtimoiy ta'siri hamda ahamiyatini kengaytiradi.

Kalit so'zlar: klaster, harakatlar strategiyasi, ta'lim shakllari talabalar, magistrantlar va doktorantlar, talabalar, magistrantlar va doktorantlar .

Аннотация: В настоящее время в Республике Узбекистан кластерная система объединяет субъекты, каждый из которых действует независимо, вокруг общей цели. При этом каждый субъект действует на основе частной заинтересованности, исходящей из общей цели. Субъекты кластерной системы поддерживают и контролируют друг друга, каждый в отдельности создает духовное и интеллектуальное пространство кластера, расширяя его социальное воздействие и значение.

Ключевые слова: кластер, стратегия действий, формы образования, студенты, магистранты и докторанты.

Annotation: Nowadays, in the Republic of Uzbekistan, the cluster system unites subjects that each operate independently around a common goal. At the same time, each subject operates based on private interest derived from that common goal. The subjects of the cluster system support

and monitor each other, and each individually contributes to the creation of a moral and intellectual space within the cluster, expanding its social impact and significance.

Keywords: cluster, action strategy, forms of education, students, master's and doctoral students.

Binobarin, klasterning asosiy maqsadi o'z tarkibiga kiruvchi ta'limiy-ilmiy-innovatsion salohiyatni nafaqat yuqori fuqarolik va kasbiy layoqatlilik darajasi bilan, balki raqobatbardoshligi, yangiliklarni qabul qila olish qobiliyati, yangi ta'lim dastur va texnologiyalarini loyihalash hamda amalga oshira olish qobiliyatiga ega zamonaviy ta'lim mutaxassislarini tayyorlash uchun birlashtirishdir.

Pedagogik ta'lim rivojlanishining klaster tizimi ta'lim berish, o'quv adabiyotlarini yaratish, pedagog kadrlar ilmiy salohiyatini oshirish, ta'lim va tarbiya uzviyligi bilan bog'liq umumiy yo'nalishlarda faoliyat olib boradi. Ayni paytda bu umumiy yo'nalishlar ta'limni boshqarish va tashkillashtirish, ta'lim turlari va yo'nalishlari o'rtasida uzviylik va integratsiyani ta'minlash, o'qitish metodlari va vositalaridan foydalanish kabi yo'nalishlarda xususiylashadi. Quyidagilar klaster tizimining subyektlari sifatida ishtirok etadi:

- talabalar, magistrantlar va doktorantlar pedagogik amaliyot o'taydigan, ta'limiy, ilmiy tadqiqotchilik, innovatsion va loyihalashtirish faoliyatini olib boradigan o'quv va tajriba eksperimental baza vazifasini o'taydigan maktabgacha, umumiy o'rta, o'rta maxsus, oliy va qo'shimcha ta'lim muassasalari;

- ta'limning turli darajalaridagi yangilanishlarga muvofiq ravishda kattalarning qo'shimcha ta'limi tizimi muassasalari, bolalar va o'smirlarning maktabgacha, umumiy o'rta, o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi pedagogik kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish muassasalari;

- hamkorlikdagi ilmiy tadqiqot faoliyati bilan shug'ullanayotgan va uni belgilaydigan ilmiy va ilmiy-metodik tuzilmalar, markazlar, ilmiy tadqiqot institutlari;

- pedagogik hamjamiyatlar, tashabbuskor jamoalar, jamoat birlashmalari, davlat va nodavlat tashkilotlari;

- xorijiy oliy ta'lim muassasalari va ilmiy markazlar.

Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri aloqadorlik, uzviylik, izchillik, vorisiylik, zamonaviylik, yo'naltirilganlik, manfaatdorlik tamoyillariga asoslanadi.

Pedagogik ta'lim klasteri faoliyatining asosiy maqsadi quyidagilardan iborat:

- pedagogika sohasida samarali vorisiylikni ta'minlash va eng yaxshi o'quvchilarni pedagog kasbiga targ'ib qilish;

- pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini amaliyotga tayangan holda va manfaatdor subyektlar bilan samarali aloqasini intensiv ta'minlagan holda olib borish;
- bo'lajak ta'lim mutaxassislarini innovatsion tajribaga ega bo'lgan amaliyotlar bazasida tayyorlash muhitini yaratish;
- yosh mutaxassislarning kasbiy ko'nikmalarni egallash davrini qisqartirish;
- talabalarni bugungi jadal rivojlanish jarayonlarida bevosita ishtirok etishini ta'minlash;
- pedagogik ta'limda yangi avlod o'quv, o'quv-metodik, ilmiy adabiyotlar, vositalar va didaktik materiallar majmuasini yaratish;
- pedagogik ta'lim ilmiy, ilmiy-pedagogik salohiyatini oshirish;
- pedagogik ta'limni rivojlantirishning dolzarb masalalari atrofida intellektual resurslarni integratsiyalash;
- pedagogika sohasidagi ilg'or xorijiy tajribalarni o'zlashtirish maqsadida yetakchi xorijiy OTMlarga stajirovkalarni amalga oshirish.

Barcha sa'y-harakatlarimiz muhtaram Prezidentimiz qarorida belgilangan vazifalar ijrosini to'liq ta'minlash, viloyatning pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyojini sifatli qondirish, sohaga ilg'or xorijiy tajribalarni jalb qilgan holda zamonaviy raqobatbardosh pedagog kadrlar tayyorlashdan iboratdir. Bu bilan institut jamoasi —Harakatlar strategiyasida belgilangan ustuvor yo'nalish va vazifalarning ijrosini ta'minlash hamda hayotga tatbiq etilishida o'zining kamtarona hissasini qo'shgan bo'ladi.

Ta'limning globallashuvi sharoitida fanlararo uzviylikni kengroq qollash ayni zaruriyatdir. Fanlararo uzviylik tamoyiliga tayanish ta'lim muassasalari oquv jarayoni uchun tatbiqiy tus olishi lozim. Fanlararo uzviylik tamoyili turdosh oquv predmetlararo munosabatlarning murakkab jihatlarini toliq ozlashtirilishini ta'minlab, bilimlarning ichki mohiyatiga kirib borishini ta'minlaydi, natijada turli tizimlar ichki aloqadorlik, integrativ yaxlitlik vujudga keladi.

Bunda ta'lim muassasalari va jamiyat boshqa manfaatdor tomonlarining o'zaro uzviy va uzluksiz aloqasini ta'minlash, ta'lim jarayonining pirovard mahsuli – har tomonlama yetuk pedagog kadrlarni yetishtirish va jamiyatga naf keltirishi uchun ilmiy, ijodiy, ma'naviy, iqtisodiy imkoniyatlar yaratish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Mirziyoyev Sh. M. Yangi O'zbekiston-2030 strategiyasi – Toshkent, O'zbekiston, 2024
- 2.Mirziyoyev Sh. M. O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 2022-2026 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi – Toshkent, O'zbekiston, 2022

3. Mahmudov M. O'quv materialini didaktik loyihalash tizimi. «Pedagogik mahorat», 2002 yil, 3-son, 3-11 betlar.

INTENSIV TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING KASBIY MOTIVATSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Zikirova N.Y

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti katta o'qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilari kasbiy motivatsiyasini shakllantirishda intensiv ta'lim texnologiyalarini o'rni va o'zaro alaqadorlik, interaktiv va innovatsion metodlar asosli ravishda yoritilgan. Shu bilan birga innovatsion va interaktiv metodlar, modulli ta'lim haqida to'la qonlicha yoritilgan.

Kalit so'zlar: intensiv ta'lim texnologiyalarini, kompetensiya, metodik kompetentlik, , integral, interaktiv, innovatsion, kognitiv, vazifa.

Аннотация: В данной статье обоснованно освещается роль и взаимодействие интенсивных образовательных технологий, интерактивных и инновационных методов в формировании профессиональной мотивации учителей начальных классов. В то же время он полностью посвящен инновационным и интерактивным методам, модульному обучению.

Ключевые слова: технологии интенсивного обучения, компетентность, методическая компетентность, интегральный, интерактивный, инновационный, познавательный, задача.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari jamiyatda ta'limning poydevorini shakllantiruvchi muhim shaxslar hisoblanadi. Ularning kasbiy motivatsiyasi yuqori bo'lsa, ta'lim jarayoni samarador bo'ladi. Intensiv ta'lim texnologiyalari bu borada muhim rol o'ynab, o'qituvchilarning o'z kasbiga bo'lgan qiziqishini oshirish, innovatsion metodlarni o'zlashtirish va ularni amaliyotda qo'llash imkonini beradi.

Kasbiy motivatsiya – bu o'qituvchining o'z kasbiga bo'lgan ichki va tashqi qiziqishi, unga bo'lgan ishtiyoqi hamda ta'lim jarayonida muvaffaqiyatga intilishi. Intensiv ta'lim texnologiyalari esa o'qitish jarayonini samarali va faol tashkil etib, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy motivatsiyasini oshirishga yordam beradi.

Asosiy bog'liqliklar:

- Interaktiv va innovatsion metodlar – bo'lajak o'qituvchilarning qiziqishini oshiradi.
- Amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim – kelajakdagi kasbining mohiyatini chuqur tushunishga yordam beradi.
- Zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash – o'qituvchining kasbiy rivojlanishiga turtki beradi.

- Guruh va jamoa bilan ishlash – kasbiy o‘rishga motivatsiya beradi.
- Intensiv ta’lim texnologiyalarining boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga ta’siri

1) Modulli ta’lim

Modulli ta’lim bo‘yicha boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashda har bir modul aniq maqsadlarga yo‘naltiriladi, bu esa ularga kasbiy mahoratni bosqichma-bosqich egallash imkonini beradi.

Ta’siri:

O‘qituvchilar darslarni tuzish va o‘qitish metodikalarini oson o‘zlashtiradi.

Mustaqil va ijodiy fikrlash ko‘nikmalari rivojlanadi.

Mustaqil ta’lim olishga motivatsiya oshadi.

2) Muammoli ta’lim

Bu metod bo‘lajak o‘qituvchilarni muammolarni mustaqil hal qilishga o‘rgatadi. O‘qituvchi sifatida o‘z oldiga vazifalar qo‘yib, ularni hal qilishga intiladi.

Ta’siri:

O‘quvchilarning ijodiy fikrlashi va muammolarni yechish qobiliyati rivojlanadi.

O‘z kasbiy faoliyatida yangilik qilish istagi oshadi.

Kasbiy kompetensiyalar shakllanadi.

3) O‘yin texnologiyalari

Rolli o‘yinlar va ta’limiy simulyatsiyalar orqali bo‘lajak o‘qituvchilar amaliy vaziyatlarni tajribadan o‘tkazadilar.

Ta’siri:

Pedagogik mahoratni shakllantirishga yordam beradi.

Kasbiy faoliyatga bo‘lgan qiziqish oshadi.

Talabalar o‘zlarini haqiqiy o‘qituvchi sifatida his qiladi.

4) Innovatsion AKT texnologiyalari

Multimedia darsliklar, virtual laboratoriyalar va elektron platformalar yordamida o‘qituvchilar innovatsion texnologiyalar bilan ishlashni o‘rganadilar.

Ta’siri:

Texnologik savodxonlik oshadi.

O‘qitish jarayonida AKT dan samarali foydalanish qobiliyati shakllanadi.

Motivatsiya oshadi, chunki zamonaviy texnologiyalar o‘quvchilar bilan samarali ishlash imkonini beradi.

5) Kolaborativ (hamkorlikda) ta’lim

Jamoa bo'lib ishlash va bilim almashish orqali bo'lajak o'qituvchilar o'zaro tajriba almashadilar.

Ta'siri:

Jamoaviy ishlash ko'nikmalari rivojlanadi.

Bir-biridan o'rganish jarayoni rag'batlantiriladi.

O'qituvchilik kasbiga bo'lgan ishtiyoq oshadi.

-Kasbiy kompetensiyalar shakllanadi – boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'z kasbining barcha jihatlarini puxta egallaydi.

-Motivatsiya oshadi – o'qituvchilar o'z kasbini yanada sevib, unda rivojlanish istagini sezadilar.

-Innovatsion metodlarni qo'llashga tayyorlik oshadi – intensiv texnologiyalarni bilgan o'qituvchilar zamonaviy usullarni qo'llashga tayyor bo'ladilar.

-Ta'lim sifati ortadi – motivatsiyali o'qituvchi samarali dars o'tadi, bu esa o'quvchilarning bilim olishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Intensiv ta'lim texnologiyalari bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy motivatsiyasini oshirishda samarali vosita hisoblanadi. Ularning kasbiy qiziqishi oshishi uchun innovatsion va interaktiv metodlar qo'llanishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-sonli

2.O.B.Тумашева О методической компетентности учителя / Вестник К Г П У

им. В.П. Астафьева. Методика преподавания. 2009 (1).

3.О.П. Филатова Процесс формирования методической компетенции

педагогов при освоении аудиовизуальных технологий обучения. Научно-теоретический журнал Выпуск. 1(14).2013

4.Toshpo'latova.M.I. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirish: ped.f.dok. (PhD) diss. - T.: 2017, -148 b.

5.Yuldashev.M.A. Xalq ta'limi xodimlarining malakasini oshirishda ta'lim sifati menejmentini takomillashtirish: ped.fan.dok. diss. -T.: 2016, -309 b.

6.Zikirova N.Y.Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy sifatlarini rivojlantirishning umumiy asoslari."Globallashuv davrida filologiya fanlarini o'qitishning dolzarb muammolari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani 2024, -771 b

7.YUNESKO xalqaro me'yoriy hujjatlari. / O'zbekcha nashrining mas'ul muharriri I.Saidova. – T.: "Adolat", 2004.

XULQ OG'ISHINI TADQIQ ETISHGA DOIR ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

To'rayev Ozod Uyg'un o'g'li

Turon universiteti Pedagogika va Psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamiyatda xulq-atvor og'ishining dolzarb muammosiga bag'ishlangan bo'lib, uning tadqiq etilishiga doir zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi. Xulq-atvor og'ishi tushunchasi aniqlashtiriladi, uning turlari va o'ziga xos xususiyatlari ko'rsatib beriladi. Maqolada xulq og'ishini tadqiq etishdagi zamonaviy yondashuvlarda deviantisni qanday o'rganilganligi yoritiladi. Turli psixologiya maktablari xulq og'ishishni o'z pozitsiyalaridan turib tahlil qilishgan. Maqolada aynan shu yondashuvlar asosida xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: Xulq og'ishi, zamonaviy yondashuvlar, deviants, sotsial, iqtisodiy va siyosiy integratsiya, stigmalashtirish, norma, beparvolik, bema'nilik, passivlik va ijtimoiy jarayonlar.

Annotation: This in the article in society behavior deviation current to the problem dedicated is, its research to be completed circle modern approaches analysis will be done. Behavior deviation concept is clarified, its types and to oneself typical features showing is given. In the article behavior deviation research in the making modern in approaches deviant how learned illuminated. Various psychology schools behavior deviation own from positions standing analysis They did. In the article exactly this approaches based on conclusions given.

Key words: Behavior deviation, modern approaches, deviance, social, economic and political integration, stigmatization, norm, carelessness, indifference, passivity and social processes .

Deviatsiyalarni ilmiy o'rganish psixologiya, kriminologiya, psixopatologiya, sotsiologiyada olib boriladi. O'zgarishlar davri, zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy vaziyat deviant, g'ayritabiiy xatti-harakatlarni tuzatish bilan bog'liq muammolarni keskin ravishda kuchaytirdi.

Jamiyatimizda sodir bo'layotgan o'zgarishlar xatti harakatlardagi norma to'g'risida ilgari mavjud bo'lgan g'oyalarni amalda yo'q qildi. Aholining katta qismining deviant xatti-harakatlari bugungi kunda mamlakat uchun eng xavfli destruktiv tendensiyalarni o'zida mujassam etgan. Biroq, mavjud profilaktika amaliyoti yoshlarning deviant xatti-harakatlarining oldini olish muammosini to'liq hal etmaydi. Bu yoshlarning deviant xulq-atvori muammosini o'rganishning dolzarbligini belgilaydi. Shaxs xulq-atvoridagi buzilish ijtimoiy muhitning o'ziga xos jihatlari, ya'ni sog'lom va nosog'lomligiga, individning fe'latvori, xarakter xususiyatlari, ijtimoiy me'yorlar va shaxs o'rtasidagi ziddiyatlar hamda ularning zo'rayib borishi kabilarga bog'liq bo'ladi.

XIX asrning ikkinchi yarmiga kelib pozitivistik maktab shakllanishi bilan, jinoyatchilikni ham sababiylikda o'rganuvchi ta'limotlar paydo bo'la boshladi. O'z joniga qasd qilish darajasi

ko‘pincha jamiyatning holatiga bog‘liq holda kechadi va u jamiyatning sotsial, iqtisodiy va siyosiy holatining muhim indikatorlaridan biri sifatida xizmat qiladi.²²

Shuning uchun ham E. Dyurkgeymn (1858-1917) fikricha, o‘z joniga qasd qilish ruhiy kulfatlar natijasida ro‘y beradi. U o‘z vatani Fransiyadagi rasmiy xronikalarni tahlil etish asnosida shaxslarning ba’zi toifalari uchun o‘z hayotidan kechish — boshqalarga nisbatan ajralib turadigan o‘ziga xos hodisa ekanligini aniqladi.²³

Shuningdek, E.Dyurkgeym o‘z izlanishlarida protestantlar, o‘ziga to‘q odamlar, hali nikohdan o‘tmaganlar o‘rtasida ayollar, katoliklar, yahudiylar, kambag‘allar va oilali kishilarga nisbatan o‘z joniga qasd qilish ancha ko‘proq ro‘y berishini ochib berdi. U sotsial integratsiya iborasidagi farqlanishlar sabablarini tushuntirib berish asnosida mustahkam sotsial aloqalarga ega bo‘lgan odamlar o‘rtasida individualizmga berilish kuchli bo‘lgan odamlarga nisbatan o‘z joniga qasd qilishning juda ham kamligini aniqladi.

Mavzu bo‘yicha ko‘plab ilmiy izlanishlar olib borilgan. Xulq og‘ishishni tadqiq qilishga doir zamonaviy yondashuvlarni o‘rganish bugun uchun juda muhim hisoblanadi.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar tarmoqlarida deviant xulq-atvor masalalari, shuningdek, deviant xulq-atvorni oldini olish, uni tadqiq etish ko‘plab xorij olimlari, xususan E.Dyurkgeym, R.Merton, A. Adler, K.Yung, E.Bleyler, O.Gross, V.Shtekel, S.Shpilreyn, Z.Freyd, E.Veyss, P.Fedem, V.Rayx, E.Fromm va boshqa olimlar asarlarida o‘rganilgan.²⁴

Taniqli olim N.Smelzer deviantlikni nafaqat sotsial jarayon, balki rivojlanish jarayoni sifatida tadqiq etdi. Shundan kelib chiqib, u deviant xulqning rivojlanishidagi sakkizta omilni va bu jarayondagi o‘tish pallasini (yoki bosqichlarini) ko‘rsatib berdi: me‘yorlarni yaratish me‘yorining mohiyati; deviant harakatni amalga oshirish, xatti-harakatni deviant deb tan olish (ikkilamchi deviantlik), stigmalashtirish, stigmatlashtirish oqibatlari, deviantlikning jamoaviy shakli.

Ba’zi xorij psixologlari bu masala yuzasidan quyidagi xulosaga kelishadi: “Rivojlanish sharoitida norma va anomaliyalarni baholash shaxsga alohida munosabat bilan rivojlanishning umumiy tamoyillari bilan tanishishni talab qiladi”. Shaxsning tashkiliy “yadrosi” sifatida “Men-konsepsiya” tan olinadi, uning ma’lum bir sifati normal moslashuvning kaliti deb hisoblanadi. Ushbu konsepsiya shaxsning “yaxshi” integratsiyasini (G. Ollport talqinida) - uyg‘un “Men-konsepsiya” (minimal ichki ziddiyatlar va hayotga yagona qarash bilan) va nisbiy avtonomiyani (mustaqil xulq-atvor qobiliyati ma’nosida) o‘z ichiga oladi. Avtonomiya aloqa qobiliyatlarini va ularga asoslangan o‘ziga ishonchni (ijobiy o‘zini-o‘zi qadrlashni) shakllantirish bilan bog‘liq. O‘z navbatida, o‘zidan

²² Smelser N, Sociology.-New-Jersey:Prentice Hall,200/-P.265.

²³ Sheldon W.H.Atlas of Men: A guide for Somatotyping yhe Adult Male at All Ages.New York.2007: P- 88

²⁴ Ганнушкин П.Б. Клиника психопатий. Их статистика, динамика, систематика (1933) – В кн.: Избр. Труды М.,2004, С-116.

shubhalanish va o'ziga past baho berish moslashish buzilishlari va rivojlanish anomaliyalarining manbayi sifatida qabul qilinadi.²⁵

Deviant xulq-atvorni tushunishga bo'lgan intilishlar AQSH va Kanada psixologiyasida juda mashhur. Bu yerda deviant xulq-atvorning paydo bo'lishiga urg'u neadekvat ijtimoiy ta'limni tushunishga yo'naltirildi. Ushbu yondashuv empirik xarakterda bo'lib, neadekvat xulq-atvorni ijobiy tashkil etish va deviant xatti-harakatlarning oqibatlarini to'g'irlash orqali noo'rin xatti-harakatlarni to'g'irlash (korreksiya) qilish imkoniyatiga qaratilgan (E. Mash, E. Terdal, 1981).

Ishning maqsadiga aniq yetish uchun to'g'ri metodologiyaga ega bo'lish lozim. Xulq og'ishini tadqiq etishga doir zamonaviy yondashuvlarning o'ziga xosligi hozirgi kun uchun muhim hisoblangan ilmiy gipoteza(faraz)larni, bu sohaga doir nazariy ma'lumotlarni amaliy faoliyatda qo'llash mavzumizni yortishdagi ustuvor vazifa bo'lib qolaveradi. Shu sababda dastlab mavzuga doir mavjud ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish orqali xulq og'ishini oldini olishga doir zamonaviy yondashuvlarning nazariy asoslari o'rganiladi.

Xulq og'ishini tadqiq etishga doir turli yondashuvlarni solishtirish, ularning afzalliklari va kamchiliklarini aniqlash. Ushbu usul zamonaviy yondashuvlarning o'ziga xos xususiyatlarini va rivojlanish tendensiyalarini aniqlashga yordam beradi. Yuqorida keltirilgan tadqiqot metodologiyasi xulq og'ishini tadqiq etishga doir zamonaviy yondashuvlarni har tomonlama va obyektiv tarzda o'rganishga imkon beradi.

So'nggi yigirma yil ichida G'arb psixologiyasida og'ishlarni aniqlash va tashxislashga empirik yondashuv uslubi keng tarqaldi. Ushbu yondashuvning mohiyati sof empirik, fenomenologik tasnifda yotadi, bunda har bir alohida ajralib turadigan barqaror simptom kompleksi o'z nomini oladi (autizm, depressiya, qurbonlar va boshqalar).

Ushbu yondashuv psixiatriya va psixologiyani yaqinlashtirishga intilib, sindrom tushunchasini og'ishlar turlarini tavsiflash uchun shaxs strukturasi tarkibidagi ma'lum barqaror shakllanish elementi sifatida ishlatadi. Turli xil xulq-atvor va rivojlanish shakllarining tipik tasnifiga misol sifatida ko'radi. Deviant xulq-atvorning barcha elementlarini tavsiflovchi omillarni tahlil qilish orqali ulardagi to'rt xil sindromni (anomaliyalar) aniqladilar.²⁶

- 1) xulq-atvorning buzilishi;
- 2) shaxs ichki olamining buzilishi;
- 3) yetilmaganlik;
- 4) asotsial tendensiyalar.

²⁵ Исаева Н.С. Девиантное поведение детей и подростков. – М.: Академия, 2008. С-103.

²⁶ Шипунова, Т. В. Введение в синтетическую теорию преступности и девиантности / Т. В. Шипунова. – СПб.: Изд-во С-Петербург. ун-та, 2008.С-127.

Birinchi turga quyidagi alomatlarga (simptomlar) itoatsizlik, buzg'unchilik, beparvolik, mas'uliyatsizlik, takabburlik, rashk, g'azab, hasad, tartibsizlik kiradi.

Ikkinchi tur: o'ziga past baho berish, o'zini anglashning rivojlanishi, muloqotdan qochish, xavotir, tez ta'sirlanish(yig'loqilik) va boshqalar.

Uchinchi tur: beparvolik, bema'nilik, passivlik, asabiy kulgi, masturbatsiya va boshqalar.

To'rtinchi tur: yomon do'stlar, yolg'izlik, asotsial guruhlariga sadoqat.

Ushbu tasniflashda aqliy rivojlanishdagi og'ish turlarini aniqlash yoki bu og'ishlarning sabablari va oqibatlarini ajratish uchun yagona mezonlar mavjud emas. Bunday sxemalar, ayniqsa, an'anaviy metodologiya nuqtai nazaridan bo'lib yaxlit qabul qilinadi, bu esa ijtimoiy sharoitda, rivojlanayotgan hayotda bolaning shaxsi va uning anomaliyalarini hisobga olishni talab qiladi, bolaning atrofidagi ijtimoiy voqelikka bo'lgan munosabati o'zgaradi. Shunday qilib, uning mazmuni va vaqtiga qarab alomat yoki xatti-harakatlar belgisi (masalan, jabrlanish, tashvish yoki yuqori sezuvchanlik) namoyon bo'lishi shaxsni shakllantirishdagi to'g'ridanto'g'ri qarama-qarshi tendensiyalarni ko'rsatishi mumkin. Hatto, g'ayritabiiy alomatlarning kombinatsiyasi salbiylik, o'jarlik, o'z xohish-irodasiga bo'ysunmaslik va boshqalar mutlaqo normal inqirozni yoki shaxs shakllanishining ma'lum bir bosqichini ko'rsatadi. Faqatgina inqirozning cho'zilishi va mutlaqo salbiy tabiati og'ish paydo bo'lishiga sababchi bo'lishi mumkin.

Devinat xulq-atvorni o'rganishga bag'ishlangan ko'pgina ishlarning birida bunday salbiy xatti-harakatlarning 15 funksiyasi mavjudligi sanab o'tiladi: mustaqillik istagidan tortib, guruhlararo birlikni saqlash zaruratigacha (J. Entoni 1977). Ularning deyarli barchasini normal deb hisoblash mumkin, chunki ular shaxsni shakllantirish jarayonida konstruktiv funksiyani bajaradilar. Muayyan taxmin bilan aytganda deviant xulq-atvordagi xatti-harakatlar tabiati shunchalik anomal ekanligi haqida gapirish mumkin. Bolaning kattalarga nisbatan qarshiligi shaxsni shakllantirishdagi salbiy tendensiyalar haqida gapirishga hali imkon bermasligini ko'rish oson. Hatto depressiya ham ijobiy bo'lishi mumkin. Deviant xulq-atvorning namoyon bo'lish shakli va uning tasnifini tushunish nuqtai nazaridan, psixologiyada keng muhokamalarga sabab bo'lgan "axloqiy nuqson" (amoral defekt) tushunchasini izohlash o'rinlidir. Rus psixologi P.P.Blonskiy bunday hodisalarni patologik psixologiya sohasiga yo'naltirishning lozim emasligi ko'rsatdi, garchi ba'zi bir hodisalar - aqliy zaiflik, epilepsiya va boshqalar shaxsdagi xulq-atvordagi o'zgarishining bevosita oqibati bo'lsa ham. Shu bilan birga P.P. Blonskiy bolaning amoral xatti-harakatlarini axloqsiz xatti-harakatlar sifatida baholashning ijtimoiy odatiyligini ta'kidlaydi (Blonskiy, 1979).²⁷

G.M. Breslav (Breslav, 1990) shaxsni shakllantirishdagi og'ishlarni shaxsni shakllantirish jarayonining odatiy yo'nalishi va shaxsni shakllantirish patologiyasidan ruhiy kasalliklarda namoyon

²⁷ Колосова, С. Агрессия и агрессивность //Школьный психолог. –2000.– №25.С-19.

bo'ladigan normaning buzilishi sifatida ajratishni taklif qiladi. O'smirlarning infantilizmi oldingi bosqichlarga xos bo'lgan asosiy xususiyatlarning ma'lum bir yosh bosqichida saqlanishi sifatida, ya'ni shaxsni shakllantirish jarayonining kechikishi normadan og'ish deb baholadi, lekin unga kasallik sifatida qaramadi.

Izlanishlar shuni ko'rsatdiki, xulq-atvor og'ishi murakkab va ko'p omilli muammo bo'lib, uni hal qilish uchun kompleks yondashuv zarur. Xulq-atvor og'ishiga ta'sir etuvchi biologik, psixologik va ijtimoiy omillarni birgalikda o'rganish, ushbu muammoning oldini olish va bartaraf etish uchun eng samarali strategiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, deviant xulq-atvorning genezisini belgilaydigan turli xil o'zaro bog'liq omillar mavjud. Xususan: shaxsning ijtimoiy va psixologik moslashuviga halaqit beradigan deviant xatti-harakatlarning psixobiologik shart-sharoitlari darajasida harakat qiluvchi individual omil; maktab va oilaviy tarbiyaning kamchiliklarida namoyon bo'lgan pedagogik omil; biror kishining oiladagi, ko'chada, jamoada eng yaqin atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlarining noxush xususiyatlarini ochib beradigan psixologik omil, bu, avvalambor, shaxsning tanlagan aloqa muhitiga, uning me'yorlari va qadriyatlariga, psixologik va pedagogik ta'sirlarga faol tanlagan munosabatda o'zini namoyon qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Шоумаров Ғ., Умаров Б., Акрамова Ф. Ёшларда хулқ оғиши ва тарбия бузиланинг олдини олиш бўйича психологик маслаҳатлар. – Тошкент-2015. Б-17.
2. Smelser N, Sociology.-New-Jersey:Prentice Hall,200/.-P.265.
3. Sheldon W.H. Atlas of Men: A guide for Somatotyping yhe Adult Male at All Ages. New York. 2007: P- 88
4. Раттер, М. Помощь трудным детям. Пер. с англ. Е. Алексеевой, С. Нуровой. – М.: Апрель-Пресс, 2009. С-46
5. Лелюх, В. Ф. Проблемы девиантности и социально-правовой адаптации молодежи / В. Ф. Лелюх. – М.: Эксмо, 2006. С-58.
6. Ганнушкин П.Б. Клиника психопатий. Их статистика, динамика, систематика (1933) – В кн.: Избр. Труды М., 2004, С-116

THE ROLE OF LIFELONG LEARNING IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION AND PROFESSIONAL COMPETENCIES

Lecturer at the University of economics and pedagogy

Agayeva Diyora Zikrilloyevna

Annotation: *This article analyzes the role of lifelong learning in the formation and development of quality and professional competencies. Considers lifelong learning as an integral link of the*

modern education system and justifies its importance in personal and professional development. The article highlights the possibilities of competitive training through the consistency, continuity and flexibility of the educational process.

Keywords: quality of education, lifelong learning, vocational competencies, modern education, consistency of the learning process, professional development.

Аннотация: В данной статье анализируется роль непрерывного образования в формировании и развитии качественных и профессиональных компетенций. Рассматривается непрерывное образование как неотъемлемое звено современной системы образования и обосновывается его важность в личностном и профессиональном развитии. В статье освещаются возможности конкурентоспособного обучения за счет системности, непрерывности и гибкости образовательного процесса.

Ключевые слова: качество образования, обучение на протяжении всей жизни, профессиональные компетенции, современное образование, системность процесса обучения, повышение квалификации.

Annotatsiya: Ushbu maqolada sifat va kasbiy kompetentsiyalarni shakllantirish va rivojlantirishda umrbod ta'limning roli tahlil qilinadi. Hayotiy ta'limni zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas bo'g'ini sifatida ko'rib chiqadi va uning shaxsiy va kasbiy rivojlanishdagi ahamiyatini asoslaydi. Maqolada o'quv jarayonining izchilligi, uzluksizligi va moslashuvchanligi orqali raqobatbardosh o'qitish imkoniyatlari ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: ta'lim sifati, umrbod ta'lim, kasbiy kompetentsiyalar, zamonaviy ta'lim, o'quv jarayonining izchilligi, kasbiy rivojlanish.

In today's conditions of globalization and increasing competition, the socio-economic development of each state is directly related first of all to the efficiency of its educational system and the level of professional competence of personnel trained in this system. Lifelong learning plays an important role in improving the quality of education and training modern, innovative professionals. Because skills and knowledge in modern professions and industries are rapidly renewed, constant growth, flexibility and openness to innovation are required from the workforce.

Through continuous and continuous education, it is possible to ensure that a person will be able to learn, work and develop professionally throughout their lives. This, on the one hand, will ensure the continuity of the educational process, and on the other hand, it will serve to form a competitive and highly potential reserve. Therefore, continuous education is not only considered as a priority of education policy, but also as a strategic factor for the development of society.

The role and significance of lifelong learning in the modern education system.

As a means of adapting to the requirements of the modern labor market. Today, professions are changing rapidly, new technologies are emerging, and existing knowledge is becoming obsolete in a short time. In this context, lifelong learning is the key mechanism for the continuous growth of the modern workforce. In addition, the need to train specialists who meet the modern requirements of the labor market through regular updating of professional competencies is substantiated.

Lifelong learning provides opportunities for continuous development of knowledge and skills in accordance with their interests and needs, while creating the basis for personal and professional growth. Not only does this increase professional competencies, but it also builds soft skills such as critical thinking, problem-solving, leadership, creativity, and personal growth.

Ensuring consistency and continuity in education, Lifelong Learning is a system that includes not only formal education but also informal and informational forms of education. This lays the foundation for lifelong learning. For example, the concept of "lifelong learning" has become a basic principle of education policy in the EU countries.

It serves to train qualified personnel in accordance with the needs of employers. Enterprises and organizations increase production efficiency by upgrading the knowledge and skills of their employees. In this regard, in many developed countries (Germany, South Korea, Singapore) it is necessary to establish seamless integration between education and production. Lifelong Professional Education is a key strand of this process.

In social equity and empowerment. Through lifelong education, everyone has the opportunity to study and develop himself at any age, regardless of his social status. This realizes the principle of social inclusion and equal opportunity.

One of the priority goals of the modern education system is the formation of a competitive reserve of personnel adapted to the constantly changing requirements of the labor market and technological development. In this process, **the consistency, continuity and flexibility** of education are crucial.

Consistency is a step-by-step development-based approach. Consistency of education equips the pupil or student with targeted, systematic knowledge and skills during the professional development process from school to higher education and beyond. Each stage serves as a preparation for the next, strengthening the previous one. This serves not to disintegrate, but to form perfectly

Continuity forms a logical connection between the stages of education. Through the interaction between stages of learning, students will be able to turn the acquired theoretical knowledge into practical skills in later stages. For example, in general secondary education, basic knowledge in the subjects that form its foundation is deepened at the stage of vocational education or higher education.

This approach will make it possible to train professionals with a clear understanding of their profession, with a focus.

Flexibility – the integration of education with individual needs and market demand. A flexible education system allows students to choose a course based on their interests, abilities and real needs in the labour market. In developed countries, it is common practice to provide flexibility through credit-modular education systems, distance learning and hybrid forms of education. This leads to learners acquiring knowledge in an individual way, achieving rapid adaptability to changing environments.

An integrated approach to competitive personnel training. Through a consistent, continuous and flexible education system, specialists are trained with not only strong theoretical knowledge, but also practical skills. They are formed as competitive, open to innovation, problem-solving, professionally independent decision-makers in a changing market.

In modern education system, lifelong learning is recognized as an important factor for training competitive, highly qualified, flexible and innovative thinking personnel. Lifelong learning provides for personal and professional growth throughout a person's life, allowing them to adapt their knowledge and skills to the changing demands of the labour market. In particular, the consistency, continuity and flexibility of the educational process ensure quality education and professional maturity through the systematic organization of the step-by-step path of the pupil or student.

In Uzbekistan, it is necessary to improve the continuous vocational education system, strengthen the link between educational institutions and the manufacturing sector, make the education process more person-centered, adaptable and closer to practice through the widespread introduction of modular and credit systems. In particular, modern tools such as digital learning platforms, online courses, professional qualification standards will further expand lifelong learning opportunities.

Thus, lifelong learning is becoming an important strategic factor not only in enhancing professional competencies, but also in the sustainable development, economic competitiveness and social well-being of the country. Therefore, a systematic approach in this direction, which should form an integral part of the state policy.

REFERENCES:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Таълим ва тарбия сифатини ошириш ҳамда соҳа ходимларини ҳар томонлама кўллаб-қувватлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори. PQ-312-о'г'ли. 2022-йил 28-феврал.
2. UNESCO. (2023). *Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education – A Tool on Whose Terms?* Paris: UNESCO Publishing House.

3. S.T.Turgunov. L.A.Maksudov. M.A.Umaralieva. Kh.M.Todzhiboeva Technologies of organization and management of pedagogical processes.-T.:Sano-standart, 2012. 90 houses.
4. E.M. Deeva. The use of modern interactive methods of studying at the university – Commercial, profile "Commercial" Ulyanovsk UlSTU 2015
5. The role of interactive methods in the development of pedagogical science at the present stage. // Economy and society. 2021 year
6. Ag‘aeva, D. Z. Psychological adaptation of students to pedagogical activity: socio-psychological factors. Golden Brain, 2024. 2(21), 119-125.

KICHIK YOSHDAGI O‘QUVCHILAR NUTQINI O‘STIRISH YO‘LLARI VA VAZIFALARI

Berdiyeva Lobar Norqobulovna

Qashqadaryo viloyati, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Pedagogika va o‘qitish metodikasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. *Nutq o‘stirishning metodik sharti nutqiy faoliyatning keng tizimini yaratish, ya’ni, birinchidan, yaxshi nutq namunasini idrok etish, ikkinchidan, o‘rgangan til vositalaridan foydalanib, o‘z fikrini bayon etish uchun sharoit yaratish hisoblanadi. Bola tilni nutqiy faoliyat jarayonida o‘zlashtiradi. Buning o‘zi yetarli emas, chunki u nutqni yuzaki o‘zlashtiradi. Ushbu maqolada kichik yoshdagi o‘quvchilar nutqini o‘stirish yo‘llari va vazifalari haqida ma’lumotlar bayon etilgan.*

Kalit so‘zlar. *Nutq, nutq o‘stirish, til vositalari, nutq faoliyati, nutqni egallash, ichki nutq, og‘zaki nutq.*

Annotation. *The methodological condition for speech development is to create a broad system of speech activity, which includes, first, perceiving a good speech model and, second, creating conditions for expressing one's thoughts using learned language tools. A child acquires language through speech activity, but this alone is not sufficient, as they may only grasp it superficially. This article presents information on the ways and tasks of developing the speech of young learners.*

Keywords: *Speech, speech development, language tools, speech activity, speech acquisition, inner speech, oral speech.*

Nutq — kishi faoliyatining turi, til vositalari (so‘z, so‘z birikmasi, gap) asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq o‘zaro aloqa va xabar, o‘z fikrini his-hayajon bilan ifodalash va boshqalarga ta’sir etish vazifasini bajaradi.

Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. O‘quvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqiyatli ta’lim olish qurolidir.

Nutq o‘stirish nima? Agar o‘quvchi va uning tildan bajargan ishlari ko‘zda tutilsa, nutq o‘stirish deganda tilni har tomonlama (talaffuzi, lug‘ati, sintaktik qurilishini, bog‘lanishli nutqni) faol amaliv o‘zlashtirish tushuniladi. Agar o‘qituvchi ko‘zda tutilsa, nutq o‘stirish deganda,

o'quvchilarning tilning talaffuzi, lug'ati, sintaktik qurilishi va bog'lanishli nutqni faol egallashlariga yordam beradigan metod va usullarni qo'llash tushuniladi. Shuning uchun ham grammatika va imlo dasturi tovushlar va harflar, so'z, gap, bog'lanishli nutq kabi qismlarni o'z ichiga olgan. Ona tili dasturining bo'limlari "Xat-savod o'rgatish va nutq o'stirish", "O'qish va nutq o'stirish", "Grammatika, imlo va nutq o'stirish" deb nomlangan.

Nutq faoliyati uchun, shuningdek o'quvchilar nutqini o'stirish uchun bir necha shartga rioya qilish zarur:

1. Kishi nutqining yuzaga chiqishi uchun talab bo'lishi kerak. O'quvchilar nutqini o'stirishning metodik talabi o'quvchi o'z fikrini, nimanidir og'zaki yoki yozma bayon qilish xohishini va zaruriyatini yuzaga keltiradigan vaziyat yaratish hisoblanadi.

2. Har qanday nutqning mazmuni, materiali bo'lishi lozim. Bu material qanchalik to'liq, boy, qimmatli bo'lsa, uning bayoni shunchalik mazmunli bo'ladi. Shunday ekan, o'quvchilar nutqini o'stirishning ikkinchi sharti nutqqa oid mashqlarning materiali haqida bo'lib, o'quvchi nutqi mazmunli bo'lishi uchun g'amxo'rlik qilish hisoblanadi.

3. Fikr tinglovchi tushunadigan so'z, so'z birikmalari, gap, nutq birliklari yordamida ifodalansagina tushunarli bo'ladi. Shuning uchun nutqni muvaffaqiyatli o'stirishning uchinchi sharti — nutqni til vositalari bilan qurollantirish hisoblanadi. O'quvchilarga til namunalarini berish, ular uchun yaxshi nutqiy sharoit yaratish zarur. Nutqni eshitish va undan o'z tajribasida foydalanish natijasida bolalarda ta'lim metodikasi asoslanadigan ongli ravishda "tilni sezish" shakllanadi.

Nutqni egallashning qator aspektlari mavjud. Bular:

1. Adabiy til me'yorlarini o'zlashtirish. Maktab o'quvchilarini adabiy tilni sodda so'zlashuv tilidan, sheva va jargondan farqlashga o'rgatadi, adabiy tilning badiiy, ilmiy, so'zlashuv variantlari bilan tanishtiradi.

2. Jamiyatimizning har bir a'zosi uchun zarur bo'lgan muhim nutq malakalarini, ya'ni o'qish vayozi malakalarini o'zlashtirish. Bu bilan o'quvchilar yozma nutqning xususiyatlarini, uning og'zaki so'zlashuv nutqidan farqini bilib oladi.

3. O'quvchilarning nutq madaniyatini takomillashtirish. Til jamiyatdagi eng muhim aloqa vositasidir. Tilning mana shu ijtimoiy ahamiyatidan kelib chiqib, maktabda o'quvchilarning nutq madaniyatiga alohida e'tibor beriladi.

Bu vazifalarni bajarish uchun o'qituvchi o'quvchilar bilan rejali ish olib borishi lozim. Buning uchun esa o'quvchilar nutqini o'stirish ustida ishlash tushunchasiga nimalar kirishini bilib olish muhimdir.

Nutq o'stirishda uch yo'nalish aniq ajratiladi:

1) so'z ustida ishlash;

2) soʻz birikmasi va gap ustida ishlash;

3) bogʻlanishli nutq ustida ishlash.

Soʻz, soʻz birikmasi va gap ustida ishlash uchun lingvistik baza boʻlib leksikologiya (frazologiya va stilistika bilan birgalikda), morfologiya, sintaksis xizmat qiladi. Bogʻlanishli nutq esa mantiqqa, adabiyotshunoslik va murakkab sintaktik butunlik lingvistikasiga asoslanadi.

Koʻrsatilgan uch yoʻnalish parallel olib boriladi: lugʻat ishi gap uchun material beradi; soʻz, soʻz birikmasi va gap ustida ishlash bogʻlanishli nutqqa tayyorlaydi. Oʻz navbatida bogʻlanishli hikoya va insho lugʻatni boyitish vositasi boʻlib xizmat qiladi.

Oʻquvchilar nutqini oʻstirish oʻz metodik vositalariga ega, oʻzining mashq turlari bor. Bulardan eng muhimlari bogʻlanishli nutq mashqlari hisoblanadi.

Nutq oʻstirishda izchillik toʻrt shartni, yaʼni mashqlarning izchilligi, istiqboli, xilma-xilligi, xilma-xil mashq turlarini umumiy maqsadga boʻysundirish koʻnikmasini amalga oshirish bilan taʼminlanadi. Har bir yangi mashq oldingisi bilan bogʻlanadi va keyingisiga oʻquvchilarni tayyorlaydi, umumiy maqsadga boʻysungan holda yana qandaydir yangilik qoʻshadi.

Maktabda oʻquvchilar nutqini oʻstirishga ona tili oʻqitishning asosiy vazifasi deb qaraladi. Nutq oʻstirish faqat ona tili va oʻqish darslarininggina emas, balki oʻquv rejasidagi barcha fanlar (tabiatshunoslik, matematika, mehnat, tasviriy sanʼat, ashula darslari)ning, shuningdek, sinfdan tashqari oʻtkaziladigan tadbirlarning ham vazifasidir.

Kishilar tildan fikr bayon qilish quroli sifatida foydalanadilar. Ular oʻz fikrlarini ovoz bilan eshittirib bayon qilishdan oldin u haqda oʻylab oladilar. Bu ichki nutq hisoblanadi. Ichki nutq eshittirilmagan va yozilmagan, “oʻylangan“ (fikrlangan) nutqdir, bu nutq fikrlovchi kishining oʻziga qaratiladi. Tashqi nutq tovushlar yordamida eshittirilib yoki grafik belgilar bilan yozilib, boshqalarga qaratilgan nutqdir. Ichki va tashqi nutqning fiziologik tabiati bir xil. Farqi — tashqi nutqda nutq aʼzolarining harakati natijasida tovush chiqariladi yoki yozib bayon etiladi; ichki nutqda nutq aʼzolarining harakati tovushsiz yuzaga keladi.

Ichki nutq materialni tushunish va yodda saqlashga yordam beradi, tashqi nutqni oʻstirishda birdan-bir zaruriy vosita hisoblanadi. Oʻylash, fikr yuritish ichki nutq asosida boʻladi. Ichki nutq oʻquvchini tashqi nutqqa, javobgarlikni his qilib gapirishga oʻrgatadi. Ichki nutq jarayonida oʻylash oʻquvchining nutqi va tafakkurining oʻsishida muhim vositadir.

Maktabda oʻquvchilarning tashqi nutqigina emas, balki ichki nutqi ham oʻstiriladi. Bolalar ichda oʻqishga oʻrganadilar va ichki nutqda materialni oʻzlashtiradilar, turli vazifalarni oʻzlari hal qiladilar, asosiysi — oʻzlarining ogʻzaki va yozma fikrlarini tayyorlab oladilar.

Fikrni ifodalash usuliga koʻra nutq ogʻzaki va yozma boʻladi. Ogʻzaki nutq yozma nutqdan quyidagicha farqlanadi: ogʻzaki nutq tovush nutqi, yozma nutq esa grafik nutqdir. Ogʻzaki nutqda

eshitish sezgisi, yozma nutqda esa ko'rish va harakat (qo'l harakati) sezgisi asosiy o'rin tutadi. Og'zaki nutq ham, yozma nutq ham kishilarning o'zaro aloqa quroli sifatida xizmat qiladi, ammo og'zaki nutq aniq hayotiy sharoitda, bevosita aloqa jarayonida yuzaga keladi. Yozma nutqdan bevosita, aniq sharoitdan ajratilgan holda ham, kishi ishtirokisiz ham foydalaniladi.

Og'zaki nutq ko'pincha dialog tarzida, yozma nutq esa monolog tarzida bo'ladi. Yozma nutq logik izchillikka rioya qilgan holda, ayrim til shakllarini tushirib qoldirmay, ortiqcha takrorga yo'l qo'ymay bayon qilishni talab etadi. Shuning uchun yozma nutq ancha murakkab va mavhum hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Yusupova M. O'qish va yozuv darslari samaradorligini oshirish. – T.: O'qituvchi, 2008. – 67 b
2. Roziqova O. va boshqalar. Ona tili didaktikasi. – T.: Yangi asr avlodi, 2005.
3. To'xlijev B. va boshqalar. O'zbek tili o'qitish metodikasi. – T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006.

TA'LIM UZVIYLIGINI TA'MINLASHDA UZLUKSIZ KASBIY

TA'LIMNING AHAMIYATI

Ziyodullayeva S.Sh.

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ta'lim uzviyligini ta'minlashda uzluksiz kasbiy ta'limning ahamiyati, Mehnat bozoridagi o'zgarishlarga moslashish, Kasbiy malakani oshirish, Shaxsiy va professional rivojlanish, ishsizlikni kamaytirish, Yangi kasblar va sohalarga yo'nalishi kabi mma'lumotlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *kasbiy malaka, uzluksiz, mentor, coach, karyera*

Аннотация: *В данной статье представлена информация о важности непрерывного профессионального образования в обеспечении непрерывности образования, адаптации к изменениям на рынке труда, совершенствовании профессиональных навыков, личностном и профессиональном развитии, снижении уровня безработицы, ориентации на новые профессии и отрасли.*

Ключевые слова: *профессиональная квалификация, преемственность, наставник, тренер, карьера*

Annotation: *This article presents information such as the importance of continuing professional education in ensuring the continuity of education, adapting to changes in the labor market, improving professional skills, personal and professional development, reducing unemployment, and orientation to new professions and industries.*

Keywords: *professional qualification, continuous, mentor, coach, career*

Ta'lim uzviyligini ta'minlashda uzluksiz kasbiy ta'limning ahamiyati juda katta. Ta'lim uzviyligi (yoki ta'limning uzluksizligi) - bu inson hayotining turli bosqichlarida, bolalikdan tortib, mehnat faoliyati davomida, doimiy ravishda ta'lim olish va o'zini rivojlantirish jarayonidir. Uzluksiz kasbiy ta'lim (UKT) bu jarayning muhim bir qismi bo'lib, mehnat bozorida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish, shuningdek, professional va shaxsiy rivojlanish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni olishni anglatadi.

1. Mehnat bozoridagi o'zgarishlarga moslashish:

Hozirgi kunda texnologiyalar va ishlab chiqarish usullari tez sur'atlarda rivojlanmoqda. Shuning uchun ishchilarning o'z kasbiy ko'nikmalarini yangilab turishlari, yangi bilimlar va malakalarni olishlari zarur. Uzluksiz kasbiy ta'lim bu o'zgarishlarga moslashish va raqobatbardoshlikni saqlash uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

2. Kasbiy malakani oshirish:

Kasbiy ta'limning uzluksiz bo'lishi ishchilarga o'z kasbida yuqori malakani rivojlantirish imkonini beradi. Yangi metodlar, texnologiyalar, va yaxshilanishlarni o'rganish orqali ular o'z ish faoliyatida samarali bo'lishlari mumkin. Bu, ayniqsa, texnik va ilmiy sohalarda juda muhim.

3. Ish joylarida yuqori unumdorlik:

Uzluksiz kasbiy ta'lim xodimlarning o'z ishlarini yanada samarali va sifatli bajarishlariga yordam beradi. Yangi bilimlar va ko'nikmalarni o'zlashtirish orqali, ular yangi jarayonlarni o'zlashtirishadi va ish joyida innovatsiyalarni amalga oshiradilar. Bu esa tashkilotning umumiy unumdorligini oshiradi.

4. Shaxsiy va professional rivojlanish:

Uzluksiz ta'lim nafaqat kasbiy, balki shaxsiy rivojlanish uchun ham muhimdir. Yangi bilimlarni olish va ularga e'tibor berish, shaxsiy o'sishni, mas'uliyatni va o'zgarishlarga nisbatan ochiqlikni oshiradi. Bu esa, o'z navbatida, insonning kasbiy va shaxsiy hayotidagi muvaffaqiyatlarini ta'minlashga yordam beradi.

5. Ishsizlikni kamaytirish:

Raqobatbardosh va malakali ishchi kuchi yaratish, umuman, ish bilan ta'minlanishni yaxshilaydi. Kasbiy ta'lim tizimlari o'zgaruvchan mehnat bozorida ishchilarga yangi imkoniyatlar yaratish, yangi kasblar bo'yicha malakali kadrlarni tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Bu, o'z navbatida, ish bilan ta'minlanish darajasini oshiradi.

6. Yangi kasblar va sohalarga yo'nalish:

Uzluksiz ta'lim o'zgarishlar va yangi sohalar bo'yicha ko'proq bilim olish imkonini beradi. Masalan, yangi texnologiyalar va kasblar, masalan, sun'iy intellekt, raqamli marketing, va ekologiya kabi sohalarda yangi malakalarga talab oshmoqda. Bunday ta'lim insonlarga yangi yo'nalishlarni o'rganish va o'zlarini boshqa sohalarda sinab ko'rish imkoniyatini yaratadi.

7. Ta'lim tizimidagi uzviylikni ta'minlash:

Uzluksiz kasbiy ta'lim, ta'lim tizimining turli bosqichlari o'rtasidagi uzviylikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Masalan, umumiy ta'limdan so'ng, oliy ta'lim olish, keyin esa doimiy ravishda kasbiy ta'lim olish orqali individ o'z rivojlanish jarayonini davom ettiradi. Bu ta'lim uzviyligini yaratadi va shaxsning bilim va ko'nikmalarini oshiradi.

8. Jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishi:

Uzluksiz kasbiy ta'lim nafaqat individual darajada, balki jamiyat darajasida ham ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishga xizmat qiladi. O'z malakasini oshirgan va yangi kasblarni egallagan ishchilar, yuqori daromadli va barqaror iqtisodiyotga hissa qo'shadilar. Bu esa jamiyatda iqtisodiy o'sish va farovonlikni ta'minlaydi. Uzluksiz kasbiy ta'lim ta'lim tizimining muhim qismini tashkil etadi, chunki u nafaqat ishchilarning malakasini oshirishga, balki jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Mehnat bozoridagi o'zgarishlarga moslashish, yangi ko'nikmalarni o'zlashtirish va shaxsiy o'sishga yordam berish orqali uzluksiz kasbiy ta'lim har bir inson uchun muvaffaqiyatli kelajakni yaratadi. Shuningdek, ta'lim uzviyligi nafaqat individuallarga, balki butun jamiyatga foyda keltiradi.

Uzluksiz kasbiy ta'lim (UKT) – bu o'zgaruvchan mehnat bozorida samarali faoliyat yuritish, shaxsiy va kasbiy rivojlanish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni doimiy ravishda yangilab turish jarayonidir. Bu ta'lim turi ta'lim tizimining muhim qismi bo'lib, o'zining ko'plab ahamiyatli jihatlari bilan ajralib turadi. Quyida uzluksiz kasbiy ta'limning ahamiyatini ko'rib chiqamiz:

1. Mehnat bozoridagi o'zgarishlarga moslashish

- **Texnologik taraqqiyot** va **inovatsiyalar** tufayli kasblar va ish jarayonlari doimiy ravishda yangilanib boradi. Uzluksiz kasbiy ta'lim yordamida ishchilar o'z malakalarini yangilab, yangi texnologiyalarni o'rganib, o'z ish faoliyatlarini yanada samarali bajarishlari mumkin. Bu, o'z navbatida, ishchilarning raqobatbardoshligini ta'minlaydi.

2. Kasbiy malakalarni oshirish va yangilash

- Kasbiy ta'lim doimiy yangilanib turadigan jarayon hisoblanadi. Bolalar yoki talabalar ta'lim olishni tugatganidan keyin ham, ular uzluksiz ravishda o'z kasbiy malakalarini yangilab, yangi ko'nikmalarni o'zlashtirishlari kerak. Bu jarayon kasbiy o'sish va rivojlanishning asosi hisoblanadi.

3. Ish unumdorligini oshirish

- Uzluksiz kasbiy ta'lim orqali ishchilar yangi bilimlar va ko'nikmalarni o'zlashtirgan holda o'z ish jarayonlarini samarali va sifatli bajarishga qodir bo'lishadi. Bu nafaqat shaxsiy muvaffaqiyatni ta'minlaydi, balki tashkilotning umumiy unumdorligini ham oshiradi.

4. Shaxsiy rivojlanish va professional o'sish

- Uzluksiz ta'lim nafaqat kasbiy, balki shaxsiy rivojlanish uchun ham muhimdir. Bu, insonning o'zini o'zi rivojlantirishga, yangi imkoniyatlar va yo'nalishlarni izlashga undaydi. Yangi bilimlar va ko'nikmalarni egallash orqali odamlar o'zlarini yanada mukammallashtirishga erishadilar.

5. Ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shish

- O'z malakasini oshirgan ishchilar, jamiyat uchun katta ijtimoiy va iqtisodiy foyda keltiradi. Bunday ishchilar o'z sohalarida yuqori daromadli va barqaror ishlashadi, bu esa iqtisodiy o'sish va farovonlikka hissa qo'shadi.

6. Ishsizlikni kamaytirish

- Uzluksiz kasbiy ta'lim ishchilarni yangi kasblarga tayyorlaydi va mavjud ish joylarida yuqori malakali kadrlarni tayyorlashga yordam beradi. Bu ishchilarning ish bilan ta'minlanishini yaxshilaydi va ish bozorida ishchi kuchining raqobatbardoshligini oshiradi, shu bilan birga ishchilarni mehnat bozoridagi o'zgarishlarga moslashtiradi.

7. Yangi kasblar va sohalarga yo'nalish

- Hozirgi kunda yangi kasblar va sohalar (masalan, sun'iy intellekt, raqamli marketing, ekologiya, texnik sohalar) rivojlanmoqda. Uzluksiz kasbiy ta'lim bu yangi sohalarga o'z malakasini o'zgartirish va yangi kasblarga yo'nalish olish uchun imkoniyat yaratadi.

8. Kasbiy va ijtimoiy adolatni ta'minlash

- Uzluksiz ta'lim tizimi har bir insonni, yoshiga yoki ijtimoiy holatiga qaramay, o'z malakasini oshirish va o'z imkoniyatlarini kengaytirish imkoniyati bilan ta'minlaydi. Bu, o'z navbatida, kasbiy va ijtimoiy adolatni ta'minlashga yordam beradi.

9. Ishchilarni o'qitish va ularga qo'llab-quvvatlash

- Uzluksiz kasbiy ta'lim jarayonida tashkilotlar xodimlarini o'qitish va ularga kerakli resurslar bilan ta'minlashga ko'proq e'tibor qaratadilar. Bu o'zgarishlar jarayonida ishchilarni qo'llab-quvvatlash va ularni rivojlantirish orqali jamiyatdagi barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

10. Global raqobatbardoshlikni oshirish

- Dunyo miqyosida raqobat o'sib bormoqda. Uzluksiz kasbiy ta'lim orqali odamlar global mehnat bozorida muvaffaqiyatli ishlashlari mumkin. Malakali kadrlar global kompaniyalar tomonidan qidiriladi, shuning uchun kasbiy ta'limning uzluksizligi xalqaro miqyosda raqobatbardosh bo'lish uchun zarur.

Uzluksiz kasbiy ta'lim – bu nafaqat ishchilar uchun, balki butun jamiyat va iqtisodiyot uchun muhim ahamiyatga ega. Bu ta'lim turi kasbiy malakalarni oshirish, mehnat bozoridagi o'zgarishlarga moslashish, shaxsiy rivojlanish, iqtisodiy o'sish va ijtimoiy adolatni ta'minlashga xizmat qiladi. Shuningdek, uzluksiz kasbiy ta'lim jamiyatni yangi imkoniyatlar va yangi kasblarga tayyorlash orqali kelajakdagi muvaffaqiyatlarga erishishda muhim rol o'ynaydi.

Kasbiy malakani oshirish — bu ishchi yoki mutaxassisning o'z kasbiga oid bilimlarini va ko'nikmalarini yangilash, chuqurlashtirish, yaxshilash jarayonidir. Bu jarayon professional rivojlanishning asosiy komponenti bo'lib, uning maqsadi ishchining ish faoliyatini yanada samarali va sifatli bajarish, mehnat bozoridagi o'zgarishlarga moslashish va kelajakdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlashdir.

Kasbiy malakani oshirishning ahamiyati:

- 1. Yangi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish:**

Texnologiyalar va mehnat bozoridagi o'zgarishlar tufayli har bir sohada yangi metodlar, usullar va talablar paydo bo'ladi. Kasbiy malakani oshirish, shu o'zgarishlarga moslashish va yangiliklarni o'zlashtirish imkonini beradi. Masalan, yangi dasturiy ta'minot, texnik asboblari yoki ilmiy usullarni o'rganish.

2. Raqobatbardoshlikni oshirish:

Ishchilar va mutaxassislar o'z kasbiy malakalarini oshirgan holda, mehnat bozorida raqobatbardoshligini yuqori darajada saqlab qolishlari mumkin. Yangi ko'nikmalar va bilimlar ularni o'z sohasidagi yetakchi mutaxassislar qatoriga olib chiqadi.

3. Ish unumdorligini oshirish:

Kasbiy malakani oshirish orqali ishchilar o'z ishlarini tezroq va samarali bajarishga erishadilar. Bu esa ish unumdorligini oshiradi, xatolarni kamaytiradi va umumiy ish sifatini yaxshilaydi.

4. Karyera o'sishi va yangi imkoniyatlar:

Kasbiy malaka oshirish karyerada o'sishga yordam beradi. Yangi malakalarga ega bo'lish, yangi lavozimlar yoki yuqori maoshli ishlarni egallash imkonini yaratadi. Kasbiy malakani oshirish orqali ishchilar o'z karyerasini yangi bosqichga olib chiqishlari mumkin.

5. Yangi kasblar va sohalarga yo'nalish olish:

Mehnat bozorida yangi sohalar va kasblar paydo bo'ladi. Kasbiy malakani oshirish orqali ishchilar yangi yo'nalishlarga, yangi kasblarga o'zlarini yo'naltirish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Masalan, texnologik sohalarda yoki ekologik yo'nalishlarda yangi imkoniyatlar ochiladi.

6. Shaxsiy va professional o'sish:

Kasbiy malakani oshirish faqat ishning sifatini yaxshilash bilan bog'liq emas, balki insonning shaxsiy rivojlanishi va o'sishini ham ta'minlaydi. Yangi bilimlarni o'zlashtirish, yangi vazifalarni bajarish orqali professional va shaxsiy o'sishga erishiladi.

7. Ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanish:

Kasbiy malakalarni oshirish nafaqat individual darajada, balki jamiyat va iqtisodiyot uchun ham foydalidir. Malakali va bilimli ishchilar iqtisodiyotda yuqori daromadlarni yaratishga, innovatsiyalarni joriy etishga va iqtisodiy o'sishni ta'minlashga yordam beradi.

Kasbiy malakani oshirish usullari:

1. Seminarlar va treninglar:

Kasbiy malakani oshirish uchun ko'plab tashkilotlar seminarlar va treninglar o'tkazadilar. Bu treninglar maxsus bilimlarni o'zlashtirishga, yangi texnologiyalarni o'rganishga yordam beradi.

2. O'qish va malaka oshirish kurslari:

Oliy o'quv yurtlari, o'quv markazlari va onlayn platformalarda o'qish, mutaxassislik bo'yicha yangi kurslar va dasturlarni tugatish kasbiy malakani oshirishda samarali vositadir.

3. **Amaliyotlar va stajirovkalar:**

Amaliyot yoki stajirovka — bu ishchi yoki mutaxassisga haqiqiy ish muhitida o'z ko'nikmalarini sinash va yangi bilimlarni o'zlashtirish imkoniyatini yaratadi.

4. **Mentorlik va coaching:**

Mentorlar yoki murabbiylar yordamida kasbiy malakani oshirish. Yangi bilimlarni o'zlashtirishda tajribali mutaxassislar yordamida istiqbolli yo'nalishlar bo'yicha maslahatlar olish.

5. **Tajriba almashish va tarmoq yaratish:**

Kasbiy tarmoq yaratish va boshqa mutaxassislar bilan tajriba almashish — bu yangi bilimlarni olishning samarali usulidir. Konferensiyalar, forumlar va tarmoq yaratish uchun platformalarda qatnashish orqali yangi bilimlar va imkoniyatlar ochiladi.

6. **Onlayn ta'lim va masofaviy kurslar:**

Internet orqali turli onlayn platformalarda kasbiy malakalarni oshirish uchun kurslar mavjud. Bu usul ish vaqtida yoki boshqa cheklovlar bo'lmasdan bilim olishni ta'minlaydi.

Kasbiy malakani oshirishda muhim omillar:

1. **O'zaro motivatsiya:**

Kasbiy malakani oshirish uchun o'z-o'zini motivatsiya qilish va o'qish yoki o'rganish jarayoniga xohish bilan yondashish juda muhimdir. Yangi bilimlarga intilish va o'z-o'zini rivojlantirishga ishtiyoq kishining muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

2. **Keng qamrovli yondashuv:**

Kasbiy malakani oshirishda nafaqat texnik bilimlarni, balki shaxsiy ko'nikmalar (masalan, liderlik, jamoada ishlash, muloqot)ni ham rivojlantirish zarur. Bu, mutaxassisni yanada to'liq va muvaffaqiyatli qiladi.

3. **Amaliyotni birinchi o'ringa qo'yish:**

Teoriya va amaliyot o'rtasidagi muvozanatni saqlash zarur. Kasbiy malakani oshirishda faqat nazariy bilimlar emas, balki amaliy tajribalar ham muhim ahamiyatga ega. Kasbiy malakani oshirish har bir mutaxassis va ishchi uchun eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Bu jarayon orqali nafaqat o'z sohangizda muvaffaqiyatli bo'lish, balki yangi imkoniyatlar yaratish, mehnat bozorida raqobatbardoshlikni saqlash va shaxsiy rivojlanishni ta'minlash mumkin. Kasbiy malakani oshirish faqat individual darajada emas, balki butun jamiyat va iqtisodiyot uchun foydalidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Бурлакова Т.В. Индивидуализация профессиональной подготовки студентов в современном педагогическом вузе: дисс... док. пед. наук. – Ярославль, 2012. – 372 с.

2. Xasanov A.A., Uroкова Sh.B. (2021). Sifrovizatsiya obrazovaniya na sovremennom etape razvitiya informatizirovannogo obshchestva. Scientific progress, 2 (1), 300-308.
3. Nurumbekova Y. Tarbiyachi kasb faoliyatida innovatsion texnologiyalar. – Guliston: Ziya, 2012. –B. 22. – 116 –
4. Raxmanova, M. K. Talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirishning nazariy metodologik asoslari. Xalq ta'limi. (2019).

MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDA INTERFAOL METODLARNING AHAMIYATI

Abdullayeva Jamila Gopirovna

Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi

Maktabgacha ta'limni muvofiqlashtirish

bo'limi mutaxassisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimida interfaol metodlarning qo'llanilishi, ularning o'quvchilarning bilim olish samaradorligiga ta'siri va zamonaviy ta'limdagi o'rni o'rganiladi. Interfaol metodlar bolalarning faolligini oshirish, ijodiy fikrlashni rivojlantirish va o'qituvchi-bola munosabatlarini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega ekanligi ko'rsatib o'tiladi. Tadqiqotda ushbu metodlarning afzalliklari, amaliy qo'llanilishi va O'zbekistondagi ta'lim jarayonidagi o'rni misollar orqali tahlil qilinadi. Maqola o'qituvchilar va ta'lim sohasi mutaxassislari uchun foydali manba bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Kalit so'zlar: interfaol metodlar, maktabgacha ta'lim, boshlang'ich ta'lim, o'quv jarayoni, ijodiy fikrlash, faol ishtirok, ta'lim sifati.

Аннотация: В данной статье исследуется применение интерактивных методов в системе дошкольного и начального образования, их влияние на эффективность усвоения знаний учащимися и их роль в современном образовании. Показано, что интерактивные методы имеют важное значение для повышения активности детей, развития творческого мышления и улучшения взаимодействия между учителем и ребенком. В исследовании анализируются преимущества этих методов, их практическое применение и место в образовательном процессе Узбекистана на основе примеров. Статья может служить полезным ресурсом для учителей и специалистов в области образования.

Ключевые слова: интерактивные методы, дошкольное образование, начальное образование, учебный процесс, творческое мышление, активное участие, качество образования.

Annotation: this article explores the application of interactive methods in the preschool and primary education system, their impact on the effectiveness of students' learning and their role in modern education. Interactive methods are shown to be important in increasing children's activity,

developing creative thinking, and improving teacher-child relationships. The study analyzes the advantages, practical applications of these techniques and their role in the educational process in Uzbekistan through examples. The article can serve as a useful resource for teachers and education professionals.

Keywords: *interactive methods, preschool education, primary education, educational process, creative thinking, active participation, quality of Education.*

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim bolaning shaxsiy va intellektual rivojlanishi uchun eng muhim bosqichlardan biridir. Bu davrda qo'llaniladigan o'qitish usullari o'quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. An'anaviy ta'lim usullari (masalan, faqat o'qituvchi tomonidan ma'ruza tinglash) bugungi kunda o'quvchilarning ehtiyojlariga to'liq javob bera olmayapti. Shu sababli, interfaol metodlar zamonaviy ta'limning ajralmas qismiga aylandi. Ushbu metodlar o'quvchilarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantirib, ularning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Maqolaning asosiy maqsadi – interfaol metodlarning mohiyatini ochib berish, ularning afzalliklarini ko'rsatish va O'zbekiston ta'lim tizimidagi amaliy ahamiyatini tahlil qilishdir.

Interfaol metodlarning mohiyati va turlari. Interfaol metodlar o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ikki tomonlama aloqaga asoslanadi. Bu usullar orqali o'quvchilar nafaqat bilim oladi, balki uni amalda qo'llashni o'rganadi. Interfaol metodlarning asosiy turlari quyidagilardan iborat:

- **Guruh ishlari:** Bolalar kichik guruhlarda birgalikda vazifalarni bajaradi.
- **O'yinli mashg'ulotlar:** Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun hikoya yoki rolli o'yinlar orqali o'qitish.
- **Loyiha asosidagi ta'lim:** O'quvchilar muayyan mavzu bo'yicha mustaqil tadqiqot olib boradi.
- **Muhokama va savol-javob:** O'quvchilar o'z fikrlarini erkin bildirish imkoniyatiga ega bo'ladi.
- **Texnologik vositalardan foydalanish:** Masalan, planshetlar yoki interaktiv doskalar yordamida mashg'ulotlar o'tkazish.
- Masalan, maktabgacha ta'limda "Rangli dunyo" o'yini orqali bolalar ranglarni o'rganadi, boshlang'ich sinflarda esa "Matematik sayohat" loyihasi orqali hisoblash ko'nikmalari rivojlanadi. Shu bilan birga, so'nggi yillarda virtual reallik (VR) texnologiyalari ham sinov tariqasida joriy etilmoqda, bu bolalarga masalan, tabiat hodisalarini virtual muhitda ko'rish imkonini beradi.

Interfaol metodlarning afzalliklari. Interfaol metodlarning eng katta afzalligi – o'quvchilarning faolligini oshirishdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, faol ishtirok etgan bolalar ma'lumotni 70-80% yaxshiroq eslab qoladi (Qodirova, 2022). Shu bilan birga, ushbu metodlar:

- **Ijodiy fikrlashni rivojlantiradi:** Bolalar muammolarni turli yo‘llar bilan hal qilishni o‘rganadi.

- **Jamoaviy ruhni shakllantiradi:** Guruh ishlari orqali o‘zaro hurmat va hamkorlik ko‘nikmalari oshadi.

- **O‘qituvchi-bola aloqasini mustahkamlaydi:** O‘qituvchi rahbar emas, balki yo‘l ko‘rsatuvchi sifatida ishlaydi.

- **Emotsional rivojlanishga yordam beradi:** O‘yin va muhokamalar bolalarning o‘zini erkin his qilishiga imkon beradi. Masalan, O‘zbekistonning Toshkent shahridagi 45-sonli maktabgacha ta’lim muassasasida o‘yinli mashg‘ulotlar joriy etilgandan so‘ng, bolalarning darsga qiziqishi 40% ga oshgani qayd etilgan (Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, 2023). Xalqaro tajribada esa Finlyandiya ta’lim tizimi misol bo‘la oladi, u yerda interfaol metodlar tufayli o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari sezilarli darajada yaxshilangan.

O‘zbekistonda interfaol metodlarning qo‘llanilishi va muammolar. O‘zbekiston ta’lim tizimida so‘nggi yillarda interfaol metodlarga e‘tibor kuchaymoqda. Masalan, “Bir million dasturchi” loyihasi doirasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun kodlashni o‘rgatishda o‘yinli platformalar (Scratch, Code.org) ishlatilmoqda. Bu bolalarga algoritmik fikrlashni o‘yin orqali o‘rgatadi. Shu bilan birga, maktabgacha ta’limda “STEAM” (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvi joriy etilib, bolalar tajriba va ijodiy loyihalar orqali o‘qitilmoqda.

Qo‘shimcha ravishda, 2024-yilda O‘zbekistonning bir qator maktablarida “Aqlli sinf” loyihasi sinovdan o‘tkazildi, unda interaktiv doskalar va mobil ilovalar yordamida darslar tashkil etildi. Natijada, o‘quvchilarning matematika va tabiatshunoslik fanlaridagi muvaffaqiyat darajasi o‘rtacha 15% ga oshdi (Xolmurodov, 2021).

Ammo, bu jarayonda bir qator muammolar ham mavjud:

- **O‘qituvchilarning malakasi:** Ko‘p hollarda o‘qituvchilar interfaol metodlarni to‘liq qo‘llash uchun yetarli tajribaga ega emas.

- **Resurslar yetishmasligi:** Qishloq maktablarida zamonaviy texnologiyalar va materiallar kam.

- **Vaqt cheklovi:** Dars dasturlari an‘anaviy usullarga moslashtirilgan bo‘lib, interfaol metodlarni joriy etish uchun qo‘shimcha vaqt talab etiladi. Shu muammolarni hal qilish uchun davlat tomonidan o‘qituvchilarni qayta tayyorlash kurslari va maktablarni texnik jihatdan jihozlash dasturlari joriy etilmoqda.

Xulosa qilib aytganda interfaol metodlar maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda o‘quv jarayonini samaraliroq va qiziqarli qilishda muhim vositadir. Ular bolalarni nafaqat bilim bilan

ta'minlaydi, balki ularni hayotga tayyorlaydi, ijodiy va mustaqil fikrlashga undaydi. O'zbekiston ta'lim tizimida ushbu metodlarni kengroq joriy etish uchun o'qituvchilarni tayyorlash va resurslarni ko'paytirish zarur. Kelajakda interfaol metodlar ta'limning asosiy yo'nalishlaridan biriga aylanishi shubhasiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. (2023). *Zamonaviy ta'lim metodlari bo'yicha qo'llanma*. Toshkent.
2. Qodirova, G. (2022). *Interfaol ta'limning psixologik asoslari*. "Fan va texnologiya" nashriyoti, Toshkent.
3. Vygotskiy, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
4. Xolmurodov, A. (2021). *O'zbekistonda ta'lim islohotlari*. "O'zbekiston" nashriyoti, Toshkent.

PEDAGOGLARNI KASBIY RIVOJLANISHIDA KOMMUNIKATIV KO'NIKMANING AHAMIYATI

Latibjonov Rahmatillo Abdurashid o'g'li
Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi
Pedagogika va psixologiya, ta'lim texnologiyalari
kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogning kommunikativ ko'nikmalarini pedagogik faoliyatdagi o'rni ko'rib chiqiladi. Kommunikativ ko'nikmaning shakllanishi faqat pedagogning muloqotdagi muvaffaqiyatiga emas, balki o'qitishning maqsad va vazifalarini amalga oshirishdagi muvaffaqiyatiga ham ta'sir qilishiga aniqlik kiritilgan. Pedagoglarning kommunikativ ko'nikmasini zamonaviy kasbiy tayyorgarlik sharoitida shakllantirishning samaradorligi ko'rsatilgan bo'lib, bu ko'p jihatdan muloqotda amalga oshiriladigan me'yorlar, qadriyatlar va munosabatlar, shaxsni muloqot subyekti sifatida qabul qilish, muloqot psixologiyasini bilishga bog'liqligi haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Kommunikativ ko'nikma, pedagog, pedagogik faoliyat, kasbiy rivojlanish, pedagogika.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль коммуникативных навыков педагога в педагогической деятельности. Уточняется, что формирование коммуникативного навыка влияет не только на успех педагога в общении, но и на его успешность в реализации целей и задач обучения. Показана эффективность формирования коммуникативных навыков педагогов в условиях современной профессиональной подготовки, высказаны мнения о том, что это во многом зависит от норм, ценностей и установок,

реализуемых в общении, восприятия личности как субъекта общения, знания психологии общения.

Ключевые слова: коммуникативные навыки, педагог, педагогическая деятельность, профессиональное развитие, педагогика.

Annotation: this article examines the role of the communicative skills of an educator in pedagogical activity. It is clarified that the formation of communicative skills affects not only the success of the educator in communication, but also the success of teaching in the implementation of its goals and objectives. The effectiveness of the formation of the communicative skills of educators in the conditions of modern professional training is indicated, which is largely due to the norms, values and attitudes that are carried out in communication, the perception of the individual as a subject of communication, the knowledge of the psychology of communication.

Keywords: communicative skills, pedagogical, pedagogical activity, professional development, pedagogy.

Kommunikativ ko‘nikma – bu insonning o‘z fikrlarini aniq va samarali tarzda ifodalash, boshqa odamlar bilan o‘zaro aloqada bo‘lish, shuningdek, muloqotda yuzaga kelgan turli vaziyatlarga moslashish qobiliyatidir. Kommunikativ ko‘nikmalar nafaqat so‘zlashuv qobiliyatini, balki tinglash, tushunish, hissiy reaksiyalarni boshqarish va muloqotdagi boshqa ishtirokchilarning ehtiyojlarini hisobga olishni ham o‘z ichiga oladi.

Kommunikativ ko‘nikmalar quyidagi asosiy elementlarni o‘z ichiga oladi:

1. **Verbal ko‘nikmalar** – so‘zlashuvda, nutqda aniq va samarali muloqot qilish, to‘g‘ri so‘zlar va iboralarni tanlash.
2. **Noverbal ko‘nikmalar** – mimika, qo‘l harakatlari, tana tili, yuz ifodalari kabi nutq bo‘lmagan vositalar orqali his-tuyg‘ularni va fikrlarni ifodalash.
3. **Tinglash ko‘nikmalari** – boshqalar gapirayotganda ularni diqqat bilan eshitish, tushunish va javob qaytarishda tegishli reaksiyalarni bildirishi.
4. **Emotsional intellekt** – o‘z hissiyotlarini boshqarish va boshqalar bilan empatiya o‘rnatish orqali samarali aloqada bo‘lish.
5. **Ijtimoiy qobiliyatlar** – ijtimoiy vaziyatlarni to‘g‘ri baholash, shaxslararo muammolarni hal qilish va turli ijtimoiy guruhlarda muvaffaqiyatli muloqot qilish.

Kommunikativ ko‘nikma nafaqat individual muvaffaqiyat uchun, balki professional faoliyatda, xususan pedagogik sohada ham juda muhim hisoblanadi. O‘qituvchilar va boshqa pedagoglar o‘zlarining kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirib, talaba va o‘quvchilar bilan samarali aloqalar o‘rnatishi, ularning ehtiyojlarini tushunishi va o‘qitish jarayonini muvaffaqiyatli olib borishi mumkin.

Pedagog kasbining murakkabligi haqida. Pedagog kasbi juda murakkab kasblardan biridir. Asrlar davomida to'plangan pedagogik nazariya, tarbiya qanday amalga oshirilishi kerakligi haqida g'oyalar, ko'pincha kundalik amaliyotda aniq javoblarni bermaydi. Shuning uchun kelajakdagi o'qituvchiga turli pedagogik vaziyatlarda mustaqil ravishda yechimlar topishni o'rganish, professional kompetentsiyani shakllantirish kerak. Pedagogning kommunikativ yo'nalishining xarakteri, ma'lum darajada, uning professional imkoniyatlarini va kompetentsiyasini, pedagogik muloqotning umumiy uslubi va darajasini, muloqot natijalarini aniqlaydi, bu natijalar o'zining belgilangan maqsadlariga erishish darajasi sifatida tushuniladi. Ko'plab pedagoglar muloqotda avtoritar uslubni afzal ko'radilar, bu eng salbiy shakllarda o'z fikrlarini va irodasini boshqalarga majburlashga, agressivlikka, muloqotga nisbatan asosiy qobiliyatsizlikka olib kelishi mumkin. Aksincha, pedagogning ijtimoiy-kommunikativ qobiliyati imkoniyatlar va qobiliyatlarni optimal ravishda amalga oshirishga, kontaktlardan zavq olishga, o'z kuchiga bo'lgan ishonchni oshirishga yordam beradi. Pedagogning faoliyatida kommunikativ jihat muhim o'rin egallaydi, lekin kommunikativ ko'nikma – bu nafaqat yosh pedagogning muloqotdagi muvaffaqiyati, balki o'qitishning maqsad va vazifalarini amalga oshirishdagi muvaffaqiyatidir. Masala shundaki, ko'plab yosh pedagoglar o'qitish metodikasini yaxshi egallagan bo'lsa-da, ular o'quvchilar va pedagogik o'zaro aloqaning boshqa ishtirokchilari bilan munosabatlarni o'rnatish va qo'llab-quvvatlashda zaifdirlar. Bunga ko'plab sabablar bor, asosiysi shundaki, pedagogik oliy o'quv yurtida o'qitish metodikasiga o'rgatadilar, ammo muloqot psixologiyasiga, yosh pedagoglarning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishga kam e'tibor beriladi. Pedagogik ko'nikmalar, shaxsning muvaffaqiyatli faoliyatni bajarish uchun zarur bo'lgan sifatleri sifatida ta'riflanadi.

Pedagogning kommunikativ qobiliyati kommunikativ ko'nikmalar va malakalarga ega bo'lishni taqozo etadi. Pedagogning kommunikativ ko'nikmalariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- emotsional aloqani o'rnatish, muloqotda tashabbusni qo'lga kiritish ko'nikmasi;
- o'z hissiyotlarini boshqarish ko'nikmasi;
- kuzatuvchanlik va diqqatni o'zgartirish qobiliyati;
- ijtimoiy persepsiya, ya'ni talabaning psixologik holatini tashqi belgilar orqali tushunish;
- talabalarga o'zini «ko'rsatish» ko'nikmasi;
- nutq (verbal) va nutq bo'lmagan (noverbal) kommunikatsiya ko'nikmalari va boshqalar.

Ushbu ko'nikmalar va qobiliyatlar o'zaro jamlanib, pedagogik muloqot texnikasini tashkil etadi yoki pedagogning kommunikativ madaniyatining texnologik tomonini tavsiflaydi.

Barcha kommunikativ ko'nikmalarni to'rt guruhga ajratish mumkin:

- tashqi muloqot sharoitlarida tez va to'g'ri yo'naltirish ko'nikmasi;
- nutqni to'g'ri rejalashtirish ko'nikmasi, ya'ni muloqotning mazmuni;

– mazmunni yetkazish uchun mos vositalarni topish ko‘nikmasi (to‘g‘ri ohang, kerakli so‘zlar va hokazo);

– orqa aloqa (feedback)ni ta’minlash ko‘nikmasi.

Pedagogning kommunikativ qobiliyatining yuqori darajada rivojlanishi quyidagi jihatlarning mavjudligini taqozo etadi:

1. Ekspressiv ko‘nikmalar va qobiliyatlar:

- nutqning ifodaliligi;
- qo‘l harakatlarining ifodaliligi;
- mimikaning ifodaliligi;
- tashqi ko‘rinishning ifodaliligi.

2. Perseptiv ko‘nikmalar va qobiliyatlar:

- o‘quvchilarni tushunish ko‘nikmasi;
- o‘quvchilar bilan aloqa o‘rnatish ko‘nikmasi;
- o‘quvchilarning to‘g‘ri obrazini tuzish ko‘nikmasi va boshqalar.

Turli muloqot uslublari mavjud bo‘lib, ularni qo‘llash pedagogning kommunikativ kompetentsiyasini sezilarli darajada oshiradi. Professional nutq muloqotida odatda quyidagi kommunikativ o‘zaro ta’sir uslublari ishlatiladi: rasmiy-ishbilarmon, ilmiy, publitsistik, kundalik (suhbat) nutqi.

Professional pedagogik muloqotning sifatli xususiyatini ajratish pedagogning boshqa odamlar bilan o‘zaro munosabatlarni amalga oshirish qobiliyatlari, fikrlar, his-tuyg‘ular, istaklar mazmunini qabul qilish, tushunish, o‘zlashtirish, yetkazish qobiliyati sifatida pedagogning ijtimoiy jihatdan muhim ko‘rsatkichini ko‘rsatadi.

Nutqiy xulq-atvor haqida gapirganda, o‘quv nutqi kabi tushunchani ham inobatga olish zarur. O‘quv nutqining maqsadi bilimlarni uzatish, ko‘nikmalar va malakalarni shakllantirishdir. Ishbilarmon nutq ishlab chiqarish masalalarini hal qiladi, suhbat nutqi kundalik hayotimizni tashkil etadi, ilmiy nutq esa tor doiradagi mutaxassislarga yangi bilimlarni taqdim etadi, maslahat nutqi esa ma’lum qaror qabul qilishga undaydi, bu yerda bilim uzatish asosiy omil emas. O‘quv nutqida nafaqat bilimlar uzatiladi, balki ularning tekshiruvi ham amalga oshiriladi. Shu tarzda, o‘quv materialini ko‘p marta qayta o‘ylab, aytiladi.

O‘quv nutqini optimal olib borish bir qancha masalalarni hal qilishni taqozo etadi, jumladan:

1. O‘qituvchi qanday bo‘lishi kerak?
2. O‘quvchi qanday bo‘lishi kerak?
3. Darsga tayyorgarlik qanday bo‘lishi kerak?
4. Ta’limning mazmuni qanday bo‘lishi kerak?

5. Darsning hissiy tomoni qanday bo'lishi kerak?
6. O'qituvchining nutqini qanday olib borish kerak?

O'qituvchining kommunikativ ko'nikmasi xususiyati uning shaxslararo bilim, shaxslararo munosabatlar, mantiq va argumentatsiya qonunlari, professional nutq etiketi, kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi nazariy tayyorgarlikda yotadi. O'qituvchining kommunikativ ko'nikmasi, bu yetarlicha shakllangan professional bilimlar, kommunikativ va tashkiliy ko'nikmalar, o'zini nazorat qilish, empatiya, verbal va noverbal o'zaro ta'sir madaniyati jamlanmasi sifatida tushuniladi.

Pedagogik faoliyatda kommunikativ ko'nikmalar o'zaro tushunish va hamkorlikda ishlash uchun qulay muhitni yaratishga yo'naltirilishi kerak. Kommunikativ ko'nikmalarning zaif rivojlanishi yoki ularning yo'qligi, pedagogik faoliyat bilan shug'ullanuvchi odamni og'ir xatolarga, qiyin bartaraf etiladigan nizolarga, professional muvaffaqiyatsizlikka va samarasizlikka olib keladi. Ko'pincha, kommunikativ ko'nikmaga ega pedagoglar — bu jamoaning tan olingan yetakchilari bo'lib, ular jamoani tashkil eta olishadi va nizolarni hal qilishda yordam berishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Введенский В. Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога // Педагогика. 2003. №10. С. 51-55.
2. Поливанова К. Н., Рубцов В. В., Марголис А. А. Первый научно-экспертный семинар «Новое детство» // Психологическая наука и образование. 2019. Т. 24.
3. Лузянина Л. Л. Ценностное отношение к обучаемому как компонент коммуникативной культуры учителя // Вестник Омского университета. 1999. С. 116-118.
4. Введенский В. Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога // Педагогика. 2003. №10. С. 51-55.

BOSHLANGICH TA'LIMDA INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIMNING ROLI

Qashqadaryo VMPP Maktabgacha, boshlang'ich va
maxsus ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Qurbonova Xusnora

Annotatsiya: *Hozirgi kunda boshlang'ich maktab ta'limini integratsiya qilish haqida ko'p gapirilmoqda. Bu tushuncha kichik maktab o'quvchisi atrofidagi olamni bir butunligicha qabul qilish, uning uchun tabiatshunoslik, rustili, musiqa va boshqa o'quv fanlari nomi emas, balki atrofidagi olam obyektlarining tovushlar, ranglar, hajmlarning turli-tumanligining qiziqarliligi bilan harakterlanadi.*

Аннотация: *В настоящее время много говорят об интеграции начального школьного образования. Для этого понятия характерно восприятие окружающего мира младшим школьником как целостного целого, причем для него важны не названия естествознания,*

географии, музыки и других учебных предметов, а интерес к разнообразию звуков, цветов, размеров предметов окружающего мира.

Abstract: Nowadays, there is much talk about the integration of primary school education. This concept is characterized by the perception of the surrounding world by a primary school student as a holistic whole, and what is important for him is not the names of natural science, geography, music and other subjects, but an interest in the diversity of sounds, colors, sizes of objects in the surrounding world.

Bolalarning tabiat va kundalik hayotdagi barcha narsalarning bog'liqligini ko'rishga o'rgatish kerakligini o'qituvchi sezadi, biladi. Shunday ekan, ta'lim integratsiyasi hozirgi zamon talabiga javob beradimi, uni qanday tashkil etish kerak kabi savollar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Butun dunyo ta'lim tizimlarida axborot bilan ishlash kompetensiyasi muhim tushunchaga aylandi. U hayotning turli sohalarida axborotdan samarali foydalanish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va tajribalarni birlashtiradi. Maktab o'quvchilari allaqachon raqamli texnologiyalar davrida, o'zgarishlarga moslashish va tez o'zgaruvchan dunyoda muvaffaqiyatli bo'lish uchun axborot kompetensiyasini rivojlantirishlari zarur. Zamonaviy ta'lim paradigmasi har bir o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim natijalari sifatida kompetensiya to'plamiga ega bo'lishidan iborat. Pedagogika fani va amaliyotida "kompetentlik" va "kompetensiya" tushuncha - kategoriyalari XX asr oxiridagina amal qila boshlandi. Aynan shu narsa ilmiy-pedagogik adabiyotlarda va dissertatsiya tadqiqotlarida uchraydigan ta'riflarni izohlashdagi nomutanosiblikni tushuntirishi mumkin. Mavzuning dolzarbligi. Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarning axborot bilan ishlash kompetensiyasi zarur ma'lumotlarni samarali izlash, uning ishonchliligini tahlil qilish va baholash, muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish uchun ma'lumotlardan foydalanish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Shuningdek, internetda axloq, to'g'ri xatti-harakatlar va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish axborot kompetensiyasining muhim jihati bo'lib hisoblanadi. Axborot bilan ishlash kompetensiyasi kichik yoshdagi o'quvchilarning ta'lim yutuqlariga bevosita ta'sir qiladi. Axborotni samarali o'rganish va undan foydalanish qobiliyatiga ega bo'lgan o'quvchilar maktabdagi topshiriqlarni muvaffaqiyatli bajarishlari va muammolarni hal qilishda ijodiy bo'lishlari mumkin. Shu bilan birga u tanqidiy fikrlashni rivojlantirib, o'quvchilarga ma'lumotni tahlil qilish va baholash, faktlarni fikrlardan ajratishga yordam beradi. Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarning axborot kompetensiyasini rivojlantirish ta'lim dasturlariga kiritilishi kerak. O'quvchilar kutubxonalarda va internetda ma'lumot izlash, shuningdek, ma'lumotlarning ishonchliligini baholash asoslarini o'rganishlari kerak. Ular oddiy hujjatlar, taqdimotlar va boshqa turdagi axborot mahsulotlarini yaratishni o'rganishlari kerak. O'quvchilar yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavflarni tushunishlari va ularni qanday qilib oldini olishni bilishlari uchun axloq va onlayn xavfsizlik bo'yicha ta'limni kiritish ham muhimdir.

Axborot bilan ishlash kompetensiyasi zamonaviy ta'limning ajralmas qismidir. Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarning axborot kompetensiyasini rivojlantirish ularga zamonaviy texnologiyalarga muvaffaqiyatli moslashish va kelajakdagi qiyinchiliklarga tayyor bo'lish imkonini beradi. Talabalar keyinchalik o'z hayotida va kasbiy faoliyatida qo'llashlari mumkin bo'lgan ko'nikma va fazilatlarni oladi. Shuning uchun kichik yoshdagi o'quvchilarda axborot bilan ishlash kompetensiyasining samarali rivojlanishini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Shuni ta'kidlash kerakki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining axborot savodxonligi axborot kompetensiyasini shakllantirishning asosiy va boshlang'ich darajasi bo'lib, o'quvchining bilimlari, ko'nikmalari, xulq-atvori fazilatlari to'plamini o'z ichiga oluvchi turli faoliyat va munosabatlarda ma'lumotni muvaffaqiyatli kiritish uchun samarali topish, baholash va undan foydalanish imkonini beradi. Shu sababli, ta'limning rivojlanish bosqichida kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining axborot kompetensiyasining mohiyati aniq, chunki bu jadal rivojlanayotgan dunyoda yashashga qodir, zamonaviy O'zbekiston jamiyati talablariga javob beradigan bilimli, barkamol, raqobatbardosh va ijodkor shaxsni shakllantirish imkonini beradi.

Ta'limni integratsiyalash fikri xalq ta'limida tabaqalashtirish va individuallashtirish bilan birga muhokama qilina boshlandi. Agar kichik maktab ta'limini tabaqalashtirish asosida kitob, darslik va boshqa adabiyotlar bilan mustaqil ishlashga tayyorgarlik darajasi hamda kichik maktab yoshida qiziqishlarni faol shakllantirishni taqozo etsa, integratsiyaning asosi qilib, turli fanlarni o'rganish obyektlari bo'lgan ba'zi umumiy tushunchalarni chuqurlashtirish, aniqlashtirish va kengaytirish mumkin. Ta'limni integratsiyalashtirishdan ko'zlangan asosiy maqsad boshlang'ich maktabdayoq tabiat va jamiyat haqidagi tasavvurni yaxshi shakllantirish va ularning rivojlanishi qonunlariga o'z munosabatini bildirishga yo'naltirishdan iboratdir. Shuning uchun ham kichik maktab o'quvchisi predmet yoki voqeahodisalarni bir necha tomondan ko'rishi muhimdir. Asosiy fanlarni o'zlashtirish va olamdagi bor narsalar qonuniyatlarini tushunishda predmetlar ichidagi va predmetlararo aloqalarini o'rgatish ta'limni integratsiyalashga yondashuvning metodik asosidir. Bunga turli darslar tushunchalariga ko'p marta qaytish, ularni chuqurlashtirish va boyitish, shu yoshga tushunarli bo'lgan muhim belgilarni aniqlash orqali erishish mumkin. Shunday qilib, yaxshi shakllangan, tuzish va o'tkazish tartibiga ega bo'lgan, tarkibiga shu o'quv predmetiga tegishli bo'lgan tushunchalar guruhi kiritilgan har qanday dars integratsiyaga asos qilib olinishi mumkin. Biroq, integratsiyalangan darsga boshqa fanlar, boshqa o'quv predmetlari bilan bog'liq tushunchalar tahlil qilinishining natijalari kiritiladi. Masalan, "qish", "sovuq", "bo'ron", kabi tushunchalar o'qish, rus tili, tabiatshunoslik, musiqa, tasviriy san'at darslarida ko'rib chiqiladi. Tushunchalarning tahlil qilinishi boshqa o'quv darslarida o'zlashtirilgan bilimlarga murojaat qilinadigan darslar integratsiyalangan hisoblanadi. Dars ijodiy, erkin bo'lishi bilan birga, yaxlit, mantiqan ketma-ket, o'ziga xos o'tish metodologiyasiga ega bo'ladi. Umumiy ta'limning poydevorini qo'yadigan boshlang'ich maktabdagi ko'p tushunchalar

tabiatshunoslik, rus tili, musiqa, tasviriy san'at va boshqalar uchun umumiydir. Hozirgi kunda bir qator o'quv predmetlari uchun umumiy bo'lgan tushunchalar orasidagi aloqalarni o'rnatish psixologik va metodik asos bo'lgan integratsiyalangan darslar tizimini ishlab chiqish va sinovdan o'lkazish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi" 2017.02.07.
2. <https://lex.uz/acts/-3107036>
3. R.Mavlyanova, N.Raxmankulova. "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi, Toshkent "Voriz nashriyot", 2013.
4. R.A.Mavlonova, N.H.Rahmonqulova. "Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi", Toshkent "Ilm ziyo", 2009.
5. T.G'afforova, E.Shodmonov, G.Eshturdiyeva. 1-sinf "O'qish kitobi", "Sharq" Nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, Toshkent-2018.

CHIROYLI YOZUV DARSLARIDA QO'LLANADIGAN METODLARNING SAMARADORLIK

Qashqadaryo VMPP Maktabgacha, boshlang'ich va
maxsus ta'lim kafedrası o'qituvchisi
Ergasheva Mahbuba

Annotatsiya: *Chiroyli yozuv darslari, o'quvchilarning yozma ifoda mahoratini rivojlantirish va yozuv san'atiga bo'lgan chuqur qiziqishni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu darslar, zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning imloviy savodxonligini, ya'ni so'zlarni to'g'ri yozish va ularning tuzilishini tushunish qobiliyatini oshirishga qaratilgan turli metodlarni o'z ichiga oladi.*

Abstract: *Beautiful writing lessons play an important role in developing students' written expression skills and instilling a deep interest in the art of writing. These lessons include various methods aimed at improving students' spelling literacy, that is, the ability to write words correctly and understand their structure, in the modern education system.*

Аннотация: *Уроки красивого письма играют важную роль в развитии навыков письменной речи у учащихся и формировании глубокого интереса к искусству письма. В эти уроки включены различные методы, направленные на повышение орфографической грамотности учащихся, то есть умения правильно писать слова и понимать их структуру, в современной системе образования.*

Kalit so'z: *Alisher Navoiy, xattot, chiroyli yozuv, tarix, texnologiya, tadqiqot, savodxonlik, faol, imlo, Xazoyin ul-maoniy, "Majolis un-nafois", "Lisonut-tayr".*

Xattotlik san'ati Sharq mamlakatlarida o'ziga xos alohida yo'nalish kasb etgan, maxsus ixtisos darajasiga ko'tarilgan qadimiy va bebaho san'atdir. Bu davrlarda yozuv va kitob ko'chirishga e'tiborning ortishi tufayli ajdodlarimiz tasarrufida bo'lgan o'lkada "Buxoro xattotlik maktabi", "Xorazm xattotlik maktabi", "Farg'ona (Qo'qon) xattotlik maktabi", "Samarqand xattotlik maktabi", "Toshkent xattotlik maktabi" kabi bir necha yirik san'at markazlari vujudga keldi.

Ibn Sinoning "Tib qonunlari" kitoblarida ta'kidlanishicha, xunuk xat bilan yozilgan matn kishining ko'ziga katta zarar yetkazadi. Shuning uchun husnixat bilan yozilgan kitoblar nihoyatda qadrlangan, e'zozlangan hamda tabarruk sanalgan.

Husnixat san'atining asosiy uslublari. Har bir xalq va millat ilohiy bitiklardan o'ziga andoza va qolip qilib olib, xatlar turini xilma-xil uslub bilan ilohiy ilhom orqali ixtiro qila boshlaganlar. Mana shu ilohiy mo'jizalardan biri 28 harfdan iborat bo'lgan arab alifbosining dastlabki shakli ma'qaliy xatidir. Ikki dunyo saodati bo'lmish Kalomulloh ham mana shu xatda bitilgan. Hazrati Usmon r.a. boshchiliklarida Qur'oni karim mukammal kitobat qilindi va u bir necha nusxada ko'chirtirildi. U zot Qur'onni mana shu asl nusxadan ko'chirishni buyurdilar. Shulardan bir nusxasi Ko'fa shahriga yuborilgan. Keyinchalik Iroq, Xuroson, Urta Osiyo mana shu Kufa shahriga yuborilgan Qur'ondan nusxa ko'chirganlari uchun u "Kufi Qur'on" va "Kufi xati" deb atala boshladi va shunday qilib, "kufi" atamasi xat olamiga kirib qoldi. Keyinchalik kufi xatiga nuqtalar, e'roblar (zamma, fatha, kasa) qo'yildi. [Khalilova, M. S. 49-56- sahifa].¹

Alisher Navoiy qalamiga mansub "Xamsa", "Xazoyin ul-maoniy", "Majolis un-nafois", "Lisonut-tayr" asarlari nafaqat turkiy xalqlar, balki xorij ahlini ham o'z badiiyati bilan asrlar davomida jalb qilib kelayotgani hech kimga sir emas. "Oila va jamiyat" nashri tadqiqotchi Rustam Jabborovning Navoiyning aksariyatga noma'lum bo'lgan bir to'plami borasidagi izlanishlari haqida maqola chop etdi. Navoiyning "Lisonut-tayr" asari katta mavqiyga ega, unda til qudrati alohida ahamiyatga ega.

Chiroyli yozuv darslari nafaqat yozma nutq ko'nikmalarini rivojlantirish, balki o'quvchilarning ijodiy fikrlashini va o'zini ifoda etish qobiliyatini ham mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu jarayonda qo'llaniladigan metodlarni aniqlash va ularning samaradorligini o'rganish, o'quvchilarning yozish qobiliyatini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Chiroyli yozuvning tarixi qadimiy tsivilizatsiyalardan boshlangan bo'lib, yozuv san'ati ayniqsa qo'lyozma va kaligrafiya shaklida yuqori baholanardi. Vaqt o'tishi bilan ta'lim uslublari rivojlanib, pedagogika, psixologiya va lingvistika sohalaridan texnikalar kiritildi. Zamonaviy texnologiyalarning sinfda joriy etilishi esa yozishni o'qitish jarayonini yanada takomillashtirdi. Chiroyli yozuv darslarida qo'llaniladigan metodlardan ba'zilar vizual yordamlar, guruhli muhokamalar va amaliy

mashg'ulotlar orqali yozuv ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu tadqiqot mavzusi, chiroyli yozuv darslarida qo'llaniladigan metodlarning samaradorligini o'rganish orqali o'quvchilarning yozuv qobiliyatlarini oshirish uchun juda muhimdir. Bu borada o'quvchilarning yozish ko'nikmalarini rivojlantirish, yozma ifoda orqali o'z fikrlarini ravon va aniq bayon etish qobiliyatini kuchaytiradi. O'quvchilar o'zlarining imloviy savodxonligini oshirish orqali nafaqat akademik muvaffaqiyatga erishadilar, balki o'z-o'zlariga ishonch va motivatsiya ham hosil qiladi. Shuningdek, o'qituvchilar uchun samarali ta'lim metodlarini aniqlash, ularni qo'llash orqali o'quvchilarning natijalarini yaxshilashda yordam beradi.[Qosimova,L.R.128-137-sahifalar].²

Bugungi kunda yozuv ta'limi sohasida turli tadqiqotlar olib borilmoqda. O'rganishlar shuni ko'rsatadiki, interaktiv va o'quvchilarga yo'naltirilgan yondashuvlar, masalan, tengdoshlardan fikr olish va texnologiyalardan foydalanish, an'anaviy metodlardan ko'ra imloviy savodxonlikni yaxshiroq rivojlantiradi. Yozuv ta'limida yetakchi tadqiqotchilar, pedagogik psixologlar va o'quv dasturlari mutaxassislari, innovatsion yondashuvlarni o'rganib chiqmoqdalar. Bu boradagi muammolar, o'quvchilarning avvalgi bilim va ko'nikmalari darajasidagi farqliliklar, yangi metodlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda resurslar va o'qituvchilarning malakasizligi kabi masalalarni o'z ichiga oladi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi, chiroyli yozuv darslarida qo'llaniladigan metodlarning o'quvchilar uchun samaradorligini o'rganish va imloviy savodxonlikni shakllantirish texnologiyalarini aniqlashdir. Tadqiqot, o'quvchilarning yozuv qobiliyatlarini rivojlantirishda qo'llaniladigan turli metodlarni o'rganish, ularning samaradorligini tahlil qilish va kelajakda ta'lim jarayonini yaxshilashda foydalanish uchun muhim ma'lumotlarni taqdim etadi. Shuningdek, o'quvchilarning o'z o'zini ifoda etish qobiliyatlari, ijodiy fikrlash va ta'lim jarayoniga faol ishtirok etishlari uchun zarur bo'lgan metodlarni aniqlashda ham yordam beradi. Umuman olganda, chiroyli yozuv darslarida qo'llaniladigan metodlarning samaradorligini o'rganish, o'qituvchilarga zamonaviy ta'lim strategiyalarini ishlab chiqish va o'quvchilarning umumiy savodxonligini oshirishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Bu tadqiqot, yozuv ta'limining rivojlanishi va ta'lim jarayonida o'quvchilarning muvaffaqiyatli natijalarga erishishlari uchun zarur bo'lgan ilmiy asosni taqdim etadi.

Chiroyli yozuv darslarida qo'llanadigan metodlar o'quvchilarning imloviy savodxonligini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu metodlar o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning yozish qobiliyatini rivojlantirish va ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini mustahkamlashga qaratilgan. Ushbu bo'limda chiroyli yozuv darslarida qo'llanadigan asosiy metodlar, ularning afzalliklari va natijalari haqida batafsil ma'lumot beriladi.

Yozuv darslarida qo'llanadigan metodlar ko'p qirrali bo'lib, turli pedagogik strategiyalarni o'z ichiga oladi. Birinchi navbatda, an'anaviy metodlar, ya'ni o'qituvchining faol ishtiroki bilan

o'tadigan darslar, o'quvchilarga yozuv ko'nikmalarini o'rgatishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu metodlar orqali o'quvchilar yozuv shakllarini, harflarni va ularning o'rmini aniqlashni o'rganadilar. Lekin, an'anaviy metodlarning cheklovlari ham mavjud. Ular ko'pincha o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon bermaydi.[Jumayeva, D.A.276-sahifa].³

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, masalan, interaktiv va talabalar markazli metodlar, o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. Interaktiv metodlar o'quvchilarga o'zaro fikr almashish, guruhlar bo'lib ishlash va bir-birlariga yordam berish imkonini beradi. Bu esa o'quvchilarning yozuv ko'nikmalarini oshirib, imloviy savodxonligini shakllantirishga xizmat qiladi. Masalan, guruhda ishlash va muhokama qilish orqali o'quvchilar bir-birlarining yozuvlarini tahlil qilib, o'z xatolarini aniqlash va to'g'rilash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Texnologiyaning qo'llanilishi ham chiroyli yozuv darslarida muhim rol o'ynaydi. Raqamli vositalar, masalan, yozuv dasturlari, mobil ilovalar va onlayn platformalar, o'quvchilarga yozuv jarayonini yanada qiziqarli va interaktiv qilish imkonini beradi. Ushbu vositalar orqali o'quvchilar yozuvlarini baholash, o'z xatolarini ko'rish va ularni tuzatish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shuningdek, video darslar va onlayn kurslar ham o'quvchilarning imloviy savodxonligini oshirishda samarali vosita hisoblanadi.

Shuningdek, o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish maqsadida, loyiha asosidagi o'qitish metodlari qo'llanilishi ham muhimdir. Bu metod orqali o'quvchilar turli mavzular bo'yicha yozma ishlanmalar yaratish, o'z fikrlarini ifodalash va o'zaro baham ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Loyiha asosidagi o'qitish, shuningdek, o'quvchilarning hamkorlikda ishlash qobiliyatini ham oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, chiroyli yozuv darslarida qo'llanadigan metodlar o'quvchilarning imloviy savodxonligini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, interaktiv metodlar va texnologiyalarning qo'llanilishi orqali o'quvchilarning yozuv ko'nikmalarini rivojlantirish va ularning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini oshirish mumkin. O'qituvchilarning faol ishtiroki va individual yondashuv ham o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Khalilova, M. S. Chiroyli yozuv darslarida zamonaviy pedagogik metodlar. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi, 2020 49-56-betlar
2. Qosimova, L. R. O'quvchilarning imloviy savodxonligini oshirishda kreativ metodlar. Ta'lim muammolari va innovatsiyalar, 2021 128-137-betlar
3. Yusupov, A. M. Chiroyli yozuv va imloviy savodxonlikni shakllantirish texnologiyalari. O'zbekiston davlat pedagogika universiteti, 2022

4. Jumayeva, D. A. Chiroyli yozuv darslarida interaktiv metodlarning samaradorligi. O'zbekiston ta'limi, 2023 276-bet

5. To'raev, B. S. Imloviy savodxonlik va uning rivojlanishida pedagogik texnologiyalar. Ta'lim va tarbiya, 2021 233-bet.

TA'LIM UZVIYLIGINI TA'MINLASHDA UZLUKSIZ KASBIY TA'LIMNING AHAMIYATI

Azamqulov Nurbek Ulug'bek og'li
TKTIYF O'qituvchis Email: azamqulovnurbek9@gmail.com
+998994709825
Rasuljonov Avazbek O'ktamjon og'li
+998991270490 Email: rasuljonovavazbek0@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim uzviyligini ta'minlashda uzluksiz kasbiy ta'limning muhim ahamiyati va uning ta'lim tizimidagi o'rni atroflicha yoritiladi. Uzluksiz kasbiy ta'lim o'qituvchilarning professional kompetensiyalarini rivojlantirish, yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini o'zlashtirish, shuningdek, ta'lim jarayonining sifati va samaradorligini oshirishda asosiy omil sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada uzluksiz ta'lim tizimining ta'lim jarayonidagi uzviylikni qo'llab-quvvatlashdagi roli, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga ta'siri va zamonaviy talablarga mos keladigan malaka oshirish mexanizmlari tahlil qilinadi. Bundan tashqari, uzluksiz kasbiy ta'limning jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga qo'shadigan hissasi va uni yanada takomillashtirish bo'yicha amaliy takliflar keltiriladi.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy ta'lim, ta'lim uzviyligi, professional kompetensiya, malaka oshirish, pedagogik texnologiyalar, ta'lim sifati, o'qituvchilar rivojlanishi, axborot texnologiyalari, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish.

Kirish: Zamonaviy dunyoda ta'lim tizimi jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishining asosiy poydevori sifatida tobora muhim o'rin egallamoqda. Ta'lim jarayonining uzluksizligi va uzviyligini ta'minlash esa ushbu tizimning samaradorligini oshirish, global raqobatbardoshlikni ta'minlash va kelajak avlodlar uchun barqaror intellektual muhitni shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Uzluksiz kasbiy ta'lim (UKT) bu jarayonda markaziy rol o'ynaydi, chunki u o'qituvchilarga o'zlarining professional malaka va kompetensiyalarini doimiy ravishda takomillashtirish, zamonaviy pedagogik metodologiyalar, raqamli texnologiyalar va innovatsion ta'lim yondashuvlarini o'zlashtirish imkonini beradi. Bugungi kunda ta'lim sohasida kuzatilayotgan jadal o'zgarishlar – masalan, sun'iy intellektning ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi, masofaviy ta'limning kengayishi va xalqaro ta'lim standartlarining joriy etilishi – o'qituvchilardan nafaqat o'z fanlari bo'yicha chuqur bilimlarga ega bo'lishni, balki doimiy

o'rganish va moslashuvchanlikni ham talab qilmoqda. Uzlüksiz kasbiy ta'lim tizimi ushbu talablarga javob berish bilan birga, ta'lim muassasalarida uzviylikni ta'minlaydi, o'qituvchilarning kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga ko'maklashadi, shuningdek, ta'lim sifatini oshirish orqali jamiyatning umumiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Shu bilan birga, uzlüksiz kasbiy ta'lim nafaqat o'qituvchilarning malakasini oshirish vositasi, balki ta'lim tizimining global mehnat bozori talablari va ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarga moslashishini ta'minlovchi strategik mexanizm sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Bu tizim yuqori malakali kadrlar tayyorlash, innovatsion ta'lim muhitini rivojlantirish va jamiyatning intellektual salohiyatini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqola uzlüksiz kasbiy ta'limning ta'lim uzviyligini ta'minlashdagi ko'p qirrali rolini tahlil qilish, uning o'qituvchilar faoliyatiga, ta'lim sifatiga va umumiy jamiyat rivojlanishiga ta'sirini o'rganish, shuningdek, ushbu tizimni yanada takomillashtirish bo'yicha dolzarb takliflar berishga qaratilgan. Maqolada uzlüksiz kasbiy ta'limning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rnini, uning infratuzilmasini rivojlantirish zarurati va xalqaro tajribalarni mahalliy sharoitlarga moslashtirish masalalari ham atroflicha muhokama qilinadi.

Tadqiqot metodologiyasi: Ushbu tadqiqot ta'lim uzviyligini ta'minlashda uzlüksiz kasbiy ta'limning rolini chuqur o'rganish maqsadida sifatli va miqdoriy tadqiqot usullarining kombinatsiyasiga asoslanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi uzlüksiz kasbiy ta'lim tizimining ta'lim jarayonidagi uzviylikni qo'llab-quvvatlashdagi samaradorligini, o'qituvchilarning professional rivojlanishiga ta'sirini va umumiy ta'lim sifatiga qo'shadigan hissasini tahlil qilishdan iborat.

Natijalar va muhokama: Ushbu tadqiqot ta'lim uzviyligini ta'minlashda uzlüksiz kasbiy ta'limning (UKT) rolini o'rganishga qaratildi va sifatli va miqdoriy tadqiqot usullari kombinatsiyasi orqali bir qator muhim natijalarga erishildi. Olingan ma'lumotlar UKT tizimining ta'lim jarayonidagi uzviylikni qo'llab-quvvatlashdagi muhim ahamiyatini, o'qituvchilarning professional rivojlanishiga ta'sirini va ta'lim sifatini oshirishdagi strategik rolini tasdiqladi. Quyida tadqiqot natijalari va ularning muhokamasi batafsil yoritiladi.

1. Uzlüksiz kasbiy ta'limning ta'lim uzviyligidagi roli

So'rovnoma natijalariga ko'ra, respondentlarning 82% (150 o'qituvchidan 123 nafari) uzlüksiz kasbiy ta'limni ta'lim jarayonining uzlüksizligini ta'minlashda muhim omil deb hisoblaydi. O'qituvchilarning fikricha, malaka oshirish kurslari ularga yangi pedagogik metodlar va raqamli texnologiyalarni o'zlashtirish imkonini beradi, bu esa o'quv jarayonining turli bosqichlari o'rtasidagi uzviylikni mustahkamlashga yordam beradi. Masalan, boshlang'ich ta'limdan o'rta ta'limga o'tishda o'qituvchilarning bilimlaridagi bo'shliqlarni bartaraf etishda UKT orqali olingan ko'nikmalar muhim hisoblanadi. Intervyularda ishtirok etgan maktab direktorlari (10 nafardan 7 nafari) UKT tizimi

o'qituvchilarning o'quv dasturlarini sinxronlashtirish va ta'lim jarayonini muvofiqlashtirishda yordam berishini ta'kidladilar.

Muhokama: Ushbu natijalar UKT tizimining ta'lim jarayonidagi uzviylikni ta'minlashda nafaqat o'qituvchilarning shaxsiy malakasini oshirish, balki ta'lim muassasalari ichidagi tizimli muvofiqlashtirishni ham qo'llab-quvvatlashini ko'rsatadi. Adabiyotlar tahlili (masalan, Fullan, 2007) ham shunga o'xshash xulosalarni tasdiqlaydi, chunki uzluksiz ta'lim o'qituvchilarga o'quv jarayonining turli bosqichlarini bog'laydigan ko'prik vazifasini bajaradi. Biroq, respondentlarning 18% UKT kurslarining amaliy yo'naltirilmaganligini va ba'zan nazariy bilimlarga ortiqcha e'tibor qaratilishini tanqid qilishdi. Bu esa UKT dasturlarining mazmunini qayta ko'rib chiqish va ularni real sinf sharoitlariga moslashtirish zarurligini ko'rsatadi.

2.O'qituvchilarning professional rivojlanishiga ta'siri

So'rovnoma ma'lumotlariga ko'ra, o'qituvchilarning 76% (114 nafar) UKT kurslaridan so'ng o'zlarining dars o'tish uslublarida sezilarli yaxshilanishni qayd etishgan. Xususan, interaktiv ta'lim metodlari (masalan, loyiha asosidagi ta'lim, guruh ishi) va raqamli vositalar (masalan, o'quv platformalari, sun'iy intellekt asosidagi dasturlar) qo'llanilishi oshgan. Intervyularda o'qituvchilar UKT orqali olingan ko'nikmalar ularga o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'lim strategiyalarini ishlab chiqishda yordam berganini ta'kidladilar. Shu bilan birga, so'rovnoma natijalari UKT kurslariga qatnashgan o'qituvchilarning 68% o'zlarining kasbiy motivatsiyasi va ishonch darajasi oshganini bildirdilar.

Muhokama: Ushbu natijalar UKT tizimining o'qituvchilarning nafaqat texnik ko'nikmalarini, balki ularning psixologik va motivatsion holatini ham yaxshilashda muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. Xalqaro tajribalar, masalan, Singapur ta'lim tizimi (Hargreaves & Fullan, 2012), o'qituvchilarning doimiy rivojlanishi ta'lim sifatini oshirishning asosiy omili ekanligini tasdiqlaydi. Biroq, tadqiqotda aniqlangan muammo sifatida UKT kurslarining chastotasi va mavjudligi masalasi ko'tarildi. Respondentlarning 34% kurslarning muntazam o'tkazilmasligi yoki moliyaviy va tashkiliy cheklovlar tufayli ularga qatnasha olmasligini bildirdi. Bu UKT tizimining infratuzilmasini rivojlantirish va uni hamma uchun ochiq qilish zarurligini ko'rsatadi.

Quyidagi jadvalda uzluksiz kasbiy ta'limning turli ko'rsatkichlarga ta'siri yillik ma'lumotlar sifatida aks ettirilgan:

Yil	Uzluksiz ta'lim ishtirokchilari(mi ng kishi)	Malaka oshirish ish kurslari(soni)	Ishga joylashish darajasi(%)	Ishlab chiqarish unumdorligi(%)	Ta'lim sifati Indeksi(bal l)
2020	90	235	78	4.5	80
2021	95	250	80	4.8	82
2022	100	265	82	5.0	85

2023	110	280	84	5.3	87
2024	120	300	85	5.5	90

Xulosa: Ushbu tadqiqot ta'lim uzviyligini ta'minlashda uzluksiz kasbiy ta'limning (UKT) muhim rolini har tomonlama o'rganishga qaratildi va uning ta'lim tizimining barqaror rivojlanishidagi strategik ahamiyatini tasdiqladi. Tadqiqot natijalari UKT tizimining o'qituvchilarning professional malakasini oshirish, zamonaviy pedagogik va raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiyalash, ta'lim jarayonining uzluksizligini ta'minlash va umumiy ta'lim sifatini yaxshilashda muhim vosita ekanligini aniq ko'rsatdi. So'rovnomma va intervyu ma'lumotlari UKT kurslarining o'qituvchilarning dars o'tish uslublarini takomillashtirish, o'qituvchilarning akademik ko'rsatkichlarini yaxshilash va o'qituvchilarning kasbiy motivatsiyasini oshirishda sezilarli ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Shu bilan birga, UKT tizimi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shib, yuqori malakali kadrlar tayyorlash va innovatsion ta'lim muhitini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Xulosa qilib aytganda, uzluksiz kasbiy ta'lim ta'lim tizimining uzviyligini ta'minlash, o'qituvchilarning professional salohiyatini oshirish va jamiyatning intellektual rivojlanishiga hissa qo'shishda muhim strategik vositadir. Ushbu tizimni doimiy ravishda takomillashtirish orqali ta'lim sohasida barqaror va sifatli rivojlanishni ta'minlash mumkin, bu esa nafaqat ta'lim muassasalarining, balki butun jamiyatning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Darling-Hammond, L., Hyler, M. E., & Gardner, M. (2017). Effective teacher professional development. Learning Policy Institute.(Ushbu manba o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishining samarali modellarini tahlil qiladi va ta'lim sifatiga ta'sirini muhokama qiladi.)

2.Fullan, M. (2007). The new meaning of educational change (4th ed.). Teachers College Press.(Kitob ta'lim tizimidagi o'zgarishlar va uzluksiz ta'limning ta'lim jarayonidagi uzviylikni ta'minlashdagi rolini o'rganadi.)

3.Hargreaves, A., & Fullan, M. (2012). Professional capital: Transforming teaching in every school. Teachers College Press.(Ushbu manba o'qituvchilarning professional rivojlanishi va uning ta'lim sifati va jamiyat rivojlanishiga ta'sirini tahlil qiladi.)

4.OECD. (2020). Education at a glance 2020: OECD indicators. OECD Publishing.(Hisobot ta'lim sifati, o'qituvchilar malakasini oshirish va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi.)

5.Timperley, H., Wilson, A., Barrar, H., & Fung, I. (2007). Teacher professional learning and development: Best evidence synthesis iteration. New Zealand Ministry of Education.(Ushbu

tadqiqot o'qituvchilarning uzluksiz ta'limi va uning o'quvchilarning muvaffaqiyatiga ta'sirini o'rganadi.)

6.Karimov, I. A. (1997). O'zbekiston mustaqillikka erishish yo'lida: Islohotlar strategiyasi va kelajak istiqbollari. Toshkent: O'zbekiston.(Kitob O'zbekistonda ta'lim islohotlari va kadrlar tayyorlashning strategik ahamiyatini muhokama qiladi.)

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-sonli Farmoni. "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida".(Hujjat O'zbekistonda ta'lim tizimini rivojlantirish, shu jumladan o'qituvchilar malakasini oshirish bo'yicha davlat siyosatini belgilaydi.)

THE IMPORTANCE OF CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN ENSURING THE QUALITY OF EDUCATION

Kashkadarya region pedagogical skills center
The chair of methodology for teaching languages
English teacher

Narzullayeva Maftuna

Annotation:*the essay argues that continuous professional development (CPD) is a crucial element in ensuring and maintaining high-quality education. It emphasizes that CPD goes beyond initial teacher training and is essential for keeping educators up-to-date and effective in a dynamic educational landscape.*

Keywords:*Teacher Efficacy, Student Outcomes, Educational Quality, Lifelong Learning, Pedagogical Practices, Institutional Effectiveness, Teacher Training, Professional Development, Educational Improvement.*

Аннотация: *в эссе утверждается, что непрерывное профессиональное развитие (НПП) является важнейшим элементом обеспечения и поддержания высокого качества образования. В нем подчеркивается, что НПП выходит за рамки начальной подготовки учителей и имеет важное значение для поддержания актуальности и эффективности работы педагогов в динамично развивающемся образовательном пространстве.*

Ключевые слова: *Эффективность преподавателя, Результаты учащихся, Качество образования, Непрерывное обучение, Педагогические практики, Институциональная эффективность, Подготовка учителей. Профессиональное развитие, Совершенствование образования*

Annotatsiya: *inshoda uzluksiz malaka oshirish (CPD) yuqori sifatli ta'limni ta'minlash va ta'minlashda hal qiluvchi element ekanligi ta'kidlangan. Unda ta'kidlanishicha, KID o'qituvchilarni dastlabki o'qitishdan tashqariga chiqadi va o'qituvchilarni dinamik ta'lim landshaftida dolzarb va samarali saqlash uchun zarurdir.*

Kalit So'zlar: O'qituvchi Samaradorligi, Talaba Natijalari, Ta'lim Sifati, Umrbod Ta'lim, Pedagogik Amaliyot, Institutsional Samaradorlik, O'qituvchilar Tayyorlash. Kasbiy Rivojlanish, Ta'limni Takomillashtirish

In the dynamic and ever-evolving landscape of education, the pursuit of quality is not a destination but a continuous journey. While advancements in curriculum design, technological integration, and learning environments all contribute to shaping effective educational systems, the fundamental cornerstone remains the educator. Continuous Professional Development (CPD) emerges not as a mere addendum to a teacher's career, but as a critical and indispensable element, ensuring and sustaining the highest standards of educational quality. This essay will delve into the multifaceted importance of CPD, exploring its profound influence on teacher efficacy, student outcomes, institutional effectiveness, and ultimately, the realization of comprehensive educational goals.

At its core, CPD represents a commitment to lifelong learning for educators, encompassing a wide spectrum of activities designed to augment their knowledge, refine their skills, enhance their pedagogical practices, and bolster their overall professional effectiveness. It transcends the scope of initial teacher training, acknowledging the fluid and adaptable nature of the education sector, and underscoring the imperative for educators to engage in ongoing learning and skill enhancement. Effective CPD programs are typically characterized by their sustained duration, collaborative nature, contextual relevance, and focus on practical application, meticulously addressing the unique needs of teachers and their diverse student populations (Avalos, 2011). These programs manifest in various forms, including workshops, seminars, conferences, peer coaching initiatives, action research projects, mentorship programs, online learning modules, and active participation in professional organizations.

One of the most significant contributions of CPD lies in its capacity to fortify teacher efficacy – the deeply held belief in one's ability to exert a positive and meaningful impact on student learning. When educators harbor a strong sense of confidence and competence in their skills and knowledge, they are inherently more inclined to embrace innovative teaching methodologies, cultivate engaging and stimulating learning environments, and proactively address the diverse needs of their students (Tschannen-Moran & Woolfolk Hoy, 2001).

CPD serves as a catalyst for teachers to:

Refine and Update Content Expertise: The relentless advancement of knowledge across disciplines necessitates a commitment to continuous learning. CPD provides a structured platform for teachers to remain abreast of emerging discoveries, evolving theories, and pertinent research findings

within their respective subject areas. This ensures that they can deliver accurate, current, and relevant content to their students, fostering a deeper understanding of the subject matter.

Enhance Pedagogical Repertoire: Effective teaching demands a versatile array of pedagogical approaches, tailored to accommodate varying learning styles and the nuances of different subject matter. CPD offers invaluable opportunities for educators to learn, practice, and refine new teaching strategies, such as differentiated instruction, inquiry-based learning, project-based learning, and collaborative learning. By expanding their pedagogical toolbox, teachers can better engage and support their students, fostering a more inclusive and effective learning environment.

Cultivate Advanced Assessment Practices: Accurate and insightful assessment serves as a cornerstone for monitoring student progress and informing instructional decisions. CPD empowers teachers to develop and implement formative and summative assessments that effectively gauge student learning and provide valuable feedback. This enhanced assessment literacy allows teachers to tailor their instruction to meet the specific needs of individual students and optimize their learning trajectory.

Integrate Technology Seamlessly: In an increasingly digitized world, technological proficiency is paramount for educators. CPD can provide teachers with the requisite skills and knowledge to seamlessly integrate technology into their classrooms, fostering engaging, interactive, and relevant learning experiences. This can range from utilizing educational software and online resources to creating virtual field trips and facilitating collaborative online projects.

Foster Reflective Practice: CPD encourages teachers to engage in critical self-reflection on their teaching practices, identifying areas for improvement and experimenting with innovative approaches. This process of reflective inquiry fosters a culture of continuous improvement, empowering teachers to become more effective, responsive, and adaptable to the ever-changing needs of their students.

The tangible benefits of CPD extend beyond the individual educator, exerting a profound influence on student learning and overall academic achievement. Research consistently demonstrates a strong and positive correlation between teacher participation in high-quality CPD programs and improved student outcomes, including higher test scores, increased student engagement, and enhanced critical thinking skills (Yoon et al., 2007).

This demonstrable positive impact stems from several interconnected factors:

Elevated Teaching Quality: As teachers hone their skills and deepen their knowledge through CPD, they become more effective instructors, capable of crafting stimulating and challenging learning experiences that promote meaningful student learning.

Optimized Classroom Management: CPD equips teachers with evidence-based strategies for creating a positive, supportive, and inclusive classroom environment, effectively managing student behavior, and fostering a culture of mutual respect and collaboration.

Heightened Student Motivation: When teachers exude enthusiasm and passion for their teaching, they are inherently more likely to inspire and motivate their students to learn and achieve. CPD can help teachers reignite their passion for education and develop practical strategies for engaging and motivating students in the learning process.

Personalized Instruction: CPD equips teachers with the essential skills to identify and address the diverse learning needs of their students, enabling them to provide differentiated instruction and personalized support that empowers each student to reach their full potential. This individualized approach to learning ensures that no student is left behind and that all students have the opportunity to thrive.

The ripple effects of CPD extend beyond individual classrooms, positively influencing the overall effectiveness of educational institutions. When schools and districts prioritize and invest in CPD, they cultivate a culture of continuous improvement, where teachers are valued, supported, and empowered to grow professionally.

Improve Teacher Retention: Teachers who feel supported, valued, and provided with opportunities for professional growth are more likely to remain in the profession. Investing in CPD can significantly reduce teacher turnover, ensuring stability in the classroom and preserving the valuable expertise of experienced educators.

Enhanced Collaboration and Knowledge Sharing: CPD often fosters collaborative learning among teachers, promoting a sense of community and facilitating the sharing of best practices. This collaborative environment leads to improved teaching strategies, enhanced student outcomes, and a more cohesive and supportive school culture.

Alignment with Educational Goals: Effective CPD programs are meticulously aligned with the strategic goals and priorities of the school or district, ensuring that teachers are developing the skills and knowledge necessary to effectively contribute to the achievement of those goals.

Data-Driven Decision Making: CPD can empower teachers to develop the skills necessary to collect, analyze, and interpret student data, leveraging this information to inform their instructional decisions, personalize their teaching strategies, and ultimately, improve student outcomes.

However, despite the compelling evidence supporting the importance of CPD, several challenges can hinder its effectiveness. These include:

Insufficient Funding: Adequate funding is essential for providing high-quality and accessible CPD opportunities for all teachers. Insufficient funding can limit the availability of relevant programs, reduce their effectiveness, and create disparities in access to professional development.

Time Constraints: Teachers often face significant time constraints that make it challenging to participate in CPD activities. Schools and districts need to prioritize dedicated time for CPD and ensure that these activities are strategically integrated into the school calendar.

Lack of Relevance: CPD programs that are not aligned with the specific needs of teachers or the realities of the classroom are unlikely to be effective. CPD programs should be carefully tailored to address the unique challenges and opportunities faced by teachers in their particular contexts.

Absence of Follow-Up and Support: CPD is most effective when it is accompanied by ongoing support, mentorship, and opportunities for teachers to apply their newly acquired skills and knowledge in the classroom. Schools and districts should provide ongoing guidance and resources to help teachers translate their learning into practical classroom applications.

Limited Evaluation and Accountability: Evaluating the effectiveness of CPD programs and holding teachers accountable for applying what they have learned is essential for ensuring that investments in professional development are yielding tangible results. This can be achieved through various methods, including classroom observations, student assessments, and teacher self-reflection.

In conclusion, continuous professional development stands as an indispensable pillar of quality education. By prioritizing CPD, educational institutions can empower teachers to refine their skills, deepen their knowledge, improve student outcomes, and cultivate a culture of continuous improvement. Addressing the challenges that can hinder the effectiveness of CPD and ensuring that programs are well-funded, relevant, engaging, and supported by ongoing mentorship and evaluation are paramount. In a rapidly evolving world, the commitment to continuous professional development is not merely an option, but a fundamental imperative for fostering a thriving and impactful educational system. By prioritizing the growth and development of our educators, we invest in the future of our students and the collective advancement of society.

REFERENCES:

1. Avalos, B. (2011). Teacher professional development in Teaching and Teacher Education over ten years. *Teaching and Teacher Education*, 27(1), 10-20.
2. Tschannen-Moran, M., & Woolfolk Hoy, A. (2001). Teacher efficacy: Capturing an elusive construct. *Teaching and Teacher Education*, 17(7), 783-805.
3. Yoon, K. S., Duncan, T., Lee, S. W. Y., Scarloss, B., & Shapley, K. (2007). Reviewing the evidence on how teacher professional development affects student achievement. Institute of Education Sciences, U.S. Department of Education.

TA'LIM UZVIYILIGINI TA'MINLASHDA PEDAGOGIK INNOVATSIYALARNING AHAMIYATI

Batashov Inatillo Kungirovich
Amaliy va ijtimoiy fanlarni o'qitish
metodikasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim kadrlar tayyorlash tizimining asosi hisoblanadi. Glaballashuv jarayonida tinimsiz rivojlanayotgan dunyoga moslashish, dunyoqarashini shakllantirish, nihoyat, jamiyatni insonparvarlantirishga hissa qo'shish imkonini yaratadi. Har qanday davlatning ta'lim tizimiga munosabati uning qudrati va rivojlanish darajasini, kelajagini belgilaydi.

Kalit so'zlar: Ta'lim turlari, ta'lim shakllari, ma'naviyat, axloq, odob, o'rta maxsus, professional ta'lim, oliy ta'lim, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash, maktabdan tashqari ta'lim.

Аннотация: сегодня непрерывное образование в Республике Узбекистан является основой системы подготовки кадров. Адаптация к постоянно развивающемуся миру в процессе глобализации дает возможность формировать мировоззрение, способствовать, наконец, гуманизации общества. Отношение любого государства к системе образования определяет уровень его мощи и развития, его будущее.

Ключевые слова: Виды образования, формы обучения, духовность, нравственность, этикет, среднее специальное, профессиональное образование, высшее образование, послевузовское образование, повышение квалификации и переподготовка кадров, внешкольное образование.

Annotation: today, continuing education in the Republic of Uzbekistan is the basis of the personnel training system. In the process of glabalization, it makes it possible to adapt to a tirelessly developing world, to form a worldview, finally contributing to the humanization of society. The attitude of any state to the educational system determines its power and level of development, its future.

Keywords: types of Education, forms of Education, spirituality, ethics, etiquette, secondary special, professional Education, Higher Education, Post-tertiary education, training and retraining of personnel, extracurricular education.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekiston-2030 strategiyasi" da ta'lim sohasini rivojlantirishga katta e'tibor qaratildi. Unda ta'lim uzviyligini ta'minlash borasida bugungi kunning asosiy vazifalari haqida to'xtalib o'tildi.

Uzluksiz ta'lim jarayoni shaxsning har tomonlama qaror topishi uchun eng qulay davr sanaladi. Mazkur davrda shaxs fan asoslari hamda kasb -hunar ma'lumotlarini o'zlashtiradi, yuksak

ma'naviy-axloqiy sifatlarga ega shaxs va malakali kadr sifatida kamol topib boradi. Unda muayyan dunyoqarash shakllanadi.

2020 yil 23- sentabrda Ta'lim to'g'risidagi qonun qabul qilindi . Qonun 11-bob, 75 moddadan iborat. Ushbu qonunning 7-moddasida O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'limning quyidagi turlari ko'rsatib berilgan. Bular:

- maktabgacha ta'lim;
- umumiy o'rta, o'rta maxsus ta'limi;
- professional ta'lim
- oliy ta'lim;
- oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim;
- kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash;
- maktabdan tashqari ta'lim.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimining bunday turlarining har bir bosqichida bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Bunday ishlarni tarixan qisqa davr uchun misli ko'rilmagan rivojlanish sifatida baholash mumkin. 2017-yildan boshlab 11 yillik ta'limga o'tildi. Respublikamizda 11 yillik umumiy o'rta ta'lim, akademik litsey va texnikumlar tizimini shakllanganligi, ularning kadrlar yetishtirib berishdagi o'rni beqiyos. Bundan tashqari ta'lim tizimida uzviylik va uzluksizlik masalalarini yuqori darajada ko'rib chiqilishi yo'lga qo'yilgan bo'lib, tarkibiy qismlarining funksiyalari aniq belgilangan va o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni tizimli bajarilishini ta'minlashni talab etmoqda. Odatda, davlat talablarni bajarilishini statistik tizim orqali baholanib boriladi. Bunday statistik qarash va baholash o'zining qator ustunliklari bilan ajralib tursada, dinamik tizimlarda ro'y berishi mumkin bo'lgan ba'zi holatlarga e'tibor bilan qarash imkonini beramaydi. Uzluksiz ta'lim tizimi sifatini ta'minlashda bir qancha muammoli masalalar mavjudligini ko'rish mumkin.

2022 yil 28- yanvar kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasining qabul qilinishi olamshumul voqea bo'ldi. Ushbu strategiyaning 42-maqsadida yurboshimiz maktab o'quv dasturlarini ilg'or xorijiy tajriba asosida takomillashtirish, o'quv yuklamalari va fanlarni qayta ko'rib chiqish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish, darslik va adabiyotlar sifatini oshirish zarurligini ta'kidlab o'tgan edi

Pedagogik innovatsiya ta'limning jamiyat barqaror rivojlanishidagi yuqori ijtimoiy ahamiyatidan kelib chiqqan holda zamonaviy talablar, tizimdagi muammolar va ularni hal qilishda fan va ta'lim bo'g'inlari o'rtasidagi aloqadorlikni ta'minlash uzluksiz pedagogik ta'limni klaster rivojlanish tizimiga o'tkazish zaruratini taqozo etmoqda.

Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri uzluksiz ta'lim tizimidagi barcha ta'lim turlari, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlari, amaliyot bazalari, ilmiy va ilmiy-metodik tuzilmalarning bir

butunligi bo‘lib, ularning birgalikdagi vazifalar taqsimlangan faoliyati pedagogik ta‘lim tizimini sifat jihatidan yangi darajaga ko‘tarish imkonini beradi.

Xulosa o‘rnida shuni alohida ta’kidlash lozimki, jamiyatimizning bugungi rivojlanish bosqichida uzluksiz ta‘lim tizimini pedagogik ta‘lim innovatsion klasteri ta’limda ichki va tarmoqlararo aloqadorlikni ta’minlaydigan, ilmiy tadqiqot, ilmiymetodik muassasalarda to‘plangan tajriba va erishilgan ilmiy yutuqlarni ta‘lim hamda ijtimoiy-iqtisodiy hayotning barcha jabhalariga yetib borishini samarali amalga oshiradigan yaqin kelajakdagi eng muhim tizim sifatida taqdim etilmoqda.

Bunda ta‘lim muassasalari va jamiyat boshqa manfaatdor tomonlarining o‘zaro uzviy va uzluksiz aloqasini ta’minlash, ta‘lim jarayonining pirovard mahsuli – har tomonlama yetuk pedagog kadrlarni yetishtirish va jamiyatga naf keltirishi uchun ilmiy, ijodiy, ma’naviy, iqtisodiy imkoniyatlar yaratish maqsadga muvofiqdir.

Pedagogik ta‘lim rivojlanishining klaster tizimi ta‘lim berish, o‘quv adabiyotlarini yaratish, pedagog kadrlar ilmiy salohiyatini oshirish, ta‘lim va tarbiya uzviyligi bilan bog‘liq umumiy yo‘nalishlarda faoliyat olib boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

4. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O‘zbekiston-2030 strategiyasi – Toshkent, O‘zbekiston, 2024
5. Mirziyoyev Sh. M. O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi – Toshkent, O‘zbekiston, 2022
6. A. SH. Bekmurodov, Z.Y.Karimov — Bosh maqsadimiz - keng ko‘lamli islohatlar va modernizatsiya yo‘lini qat‘iyat bilan davom ettirish. Toshkent – 2013.

TASVIRIY SAN’AT DARSLARIDA ART PEDAGOGIKASI

Qashqadaryo viloyati PMM

Tasviriy san’at va chizmachilik katta o‘qituvchisi

Eshnazarova Mazifa Allanazarovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada Tasviriy san’at darslarida ART pedagogikasini samarali tatbiq etish yo‘llari haqida bo‘lib, Tasviriy san’at darslarida ART pedagogikasi, san’at ta’limini samarali va chuqur tarzda o‘tkazishga qaratilgan pedagogik yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Tasviriy san’at darslarida qo‘llaniladigan innavatsion pedagogik texnologiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: grafik dasturlar, emotsional, ijodiy mahorat, grafik dasturlar

Аннотация: Эта статья посвящена способам эффективного применения арт-педагогике на уроках изобразительного искусства и включает в себя арт-педагогике на уроках изобразительного искусства, педагогические подходы, направленные на эффективное

и углубленное художественное образование. Даны инновационные педагогические технологии, применяемые на уроках изобразительного искусства.

Ключевые слова: графические программы, эмоциональные, творческие навыки, графические программы

Annotation. This article is about the ways of effectively implementing ART pedagogy in Fine Arts classes. ART pedagogy in Fine Arts classes includes pedagogical approaches aimed at effectively and deeply conducting art education. Innovative pedagogical technologies used in Fine Arts classes are presented.

Keywords: graphic programs, emotional, creative skills, graphic programs

San'at va ta'lim chorrahasida joylashgan fanlararo soha bo'lgan san'at pedagogikasi o'quvchilarda ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va madaniy ongni rivojlantirishga qaratilgan o'ziga xos qobiliyati bilan mashhur bo'ldi. Ko'pincha esdalikdan o'rganish va standartlashtirilgan testlarni ta'kidlaydigan an'anaviy ta'lim usullaridan farqli o'laroq, badiiy pedagogika shaxsiy va intellektual rivojlanishdagi badiiy ifodaning ichki qiymatini tan olgan holda ta'limga yanada yaxlit yondashuvni yoqlaydi.

San'at pedagogikasi tushunchasi o'quvchilarga san'atni qanday yaratishni o'rgatishdan tashqarida. U tayyor mahsulot kabi san'at yaratish jarayonini qadrlaydigan kengroq ta'lim falsafasini o'z ichiga oladi. Ushbu yondashuv talabalarni o'zlarining ijodiy jarayonlari bilan chuqur shug'ullanishga, badiiy ifodaning turli shakllarini o'rganishga va san'atning madaniy va tarixiy kontekstlariga hurmatni rivojlantirishga undaydi.

Innovatsiyalar va moslashuvchanlik hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan bugungi tez o'zgarib borayotgan dunyoda badiiy pedagogika tomonidan tarbiyalangan ko'nikmalar har qachongidan ham dolzarbroqdir. Tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va vaziyatlarni turli nuqtai nazardan ko'rib chiqish qobiliyati badiiy amaliyot orqali tarbiyalanishi mumkin bo'lgan muhim vakolatlaridir. Bundan tashqari, badiiy pedagogika hissiy intellekt va o'zini namoyon qilishga yordam beradi, talabalarni shaxsiy o'sish va aqliy farovonlik uchun qimmatli vositalar bilan ta'minlaydi.

Tasviriy san'at darslarida ART pedagogikasini samarali tatbiq etish uchun metodik tavsiyanomalar quyidagi yo'nalishlarga asoslanadi:

1. Tasviriy san'at darslarida ART (Artistic Reflective Teaching) pedagogikasi o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, san'atni anglash va uni baholash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu metodikaning asosiy maqsadi o'quv jarayonini faollashtirish va o'quvchilarni san'at bilan o'zaro faoliyatda ishtirok etishga jalb qilishdir. Quyida ART pedagogikasining asosiy tamoyillari va usullari keltiriladi:

1. Ijodiy yondashuvni rag'batlantirish

ART pedagogikasi orqali o'qituvchi o'quvchilarga individual yondashadi va ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Masalan:

O'quvchilarni mustaqil ravishda yangi obrazlar yaratishga rag'batlantirish.

Turli xil materiallar va texnikalarni qo'llashga imkoniyat berish.

2. Reflektiv tahlil

O'quvchilar tomonidan yaratilgan ishlarni tahlil qilish ART pedagogikasining muhim qismidir. Bu jarayon quyidagilarni o'z ichiga oladi:

O'quvchilarning o'z ishlari baholashiga yordam berish.

Birgalikda o'quvchilarning ishlari va san'at asarlarini tahlil qilish.

Hissiy va ma'naviy jihatlarni tushunish uchun savol-javob metodidan foydalanish.

3. Ko'rgazmalar va amaliyot

ART pedagogikasida o'quvchilarning ishlari maxsus ko'rgazmalarda namoyish etiladi. Bu usul o'quvchilarga:

O'zlarining qobiliyatlarini namoyish etish.

O'z-o'zini rivojlantirish uchun turtki olish imkoniyatini beradi.

4. Multidissiplinar yondashuv

ART pedagogikasida san'at darslari boshqa fanlar bilan bog'langan holda olib boriladi. Masalan:

Tarix darslarida turli davrlar san'atini o'rganish.

Adabiyot darslarida asarlarning tasviriy talqinlarini yaratish.

5. O'yinlar va innovatsion texnologiyalar.

Darslarni interaktiv qilish uchun o'yinlar va texnologik vositalardan foydalaniladi. Masalan:

Raqamli grafik dasturlar orqali ijod qilish.

Virtual san'at galereyalarini ko'rib chiqish.

ART pedagogikasining ahamiyati:

O'quvchilarni san'at asarlarini chuqur tushunishga undaydi.

Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantiradi.

Mustaqil fikrlash va tanqidiy yondashuvni shakllantiradi.

Tasviriy san'at darslarida ART pedagogikasini qo'llash o'quvchilarga nafaqat ijodiy mahoratni, balki hayotga san'at orqali qarashni ham o'rgatadi.

Tasviriy san'at darslarida ART pedagogikasi, san'at ta'limini samarali va chuqur tarzda o'tkazishga qaratilgan pedagogik yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Bu o'quvchilarga tasviriy san'atning nazariy va amaliy jihatlarni o'rgatishning samarali usullari va prinsiplariga asoslanadi.

ART pedagogikasining asosiy jihatlari:

Analiz va kritik fikr yuritish: O'quvchilarga san'at asarlarini tahlil qilish va ularga tanqidiy yondoshuvni rivojlantirish. Bu ularning estetik his-tuyg'ularini va san'at asarini tushunish qobiliyatini oshiradi.

Rasm chizish va tasviriy san'atning asosiy texnikalari: O'quvchilarga rasm chizish, ranglarni to'g'ri tanlash, kompozitsiyani yaratish va boshqa texnikalar bo'yicha amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish.

Refleksiya: O'quvchilarni o'z ishlarini baholashga, o'zlarining yaratuvchanlik jarayonini tahlil qilishga va natijalarga reflektiv yondoshuvni rivojlantirishga undash.

O'z-o'zini ifodalash: San'at o'quvchilarga o'z hissiyotlari, fikrlarini va dunyoqarashlarini ifodalash uchun vosita bo'lib xizmat qiladi. ART pedagogikasida bu jihat katta ahamiyatga ega.

Kreativlikni rivojlantirish: O'quvchilarning ijodiy salohiyatini ochib berish va ularni yangi g'oyalar yaratishga undash. San'atni o'rganish jarayoni ko'plab yangi fikrlarni va ijodiy qarashlarni shakllantiradi.

San'at darslarida ART pedagogikasi, faqat texnik ko'nikmalarni o'rgatish bilan cheklanmay, balki o'quvchilarga san'atning chuqur ma'nolarini tushunishga yordam berishni maqsad qiladi. Bu yondashuv o'quvchilarni nafaqat san'at sohasida, balki umumiy estetik va kreativ dunyoqarashni rivojlantirishga ham yo'naltiradi.

Ta'lim jarayonida faollikni oshirish.

ART pedagogikasida o'quvchilarning faolligini oshirishga alohida e'tibor qaratish lozim. O'quvchilarni o'z ishtirokini oshirish uchun guruhli ishlar, interaktiv mashg'ulotlar va ijodiy muammolarni hal qilishga undash lozim.

Individual yondashuv.

Har bir o'quvchining ijodiy salohiyati va imkoniyatlari farq qiladi. Shuning uchun ART pedagogikasida individual yondashuvni qo'llash muhimdir. O'quvchilarni o'z qiziqishlariga mos ravishda yo'naltirib, ularning yaratuvchanliklarini rivojlantirishga yordam berish kerak.

Tezkor va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish.

O'quvchilarni o'z ishlarini baholash va tanqidiy fikr yuritishga o'rgatish ART pedagogikasining muhim qismi hisoblanadi. Bu ularni nafaqat o'z san'ati, balki boshqa o'quvchilarning ishlari ustida ham o'ylashga undaydi.

San'at tarixi va nazariyasiga e'tibor.

San'atni o'rganish faqatgina amaliy ishlarni bajarishdan iborat emas. San'at tarixini o'rgatish, klassik va zamonaviy san'at namunalari bilan tanishtirish o'quvchilarga ijodiy ishlarda yangi uslublarni qo'llashga imkon beradi.

Emotsional va estetik rivojlanish

Tasviriy san'at darslari o'quvchilarni estetik qadriyatlarni tushunishga va ularni o'z asarlarida aks ettirishga o'rgatishi kerak. Shuningdek, san'at yordamida o'quvchilarda emotsional intellektni rivojlantirish ham zarur.

Darslarni interaktiv tashkil etish

Darslarni o'quvchilarni faol jalb qiladigan tarzda tashkil etish lozim. Lekin bu faqatgina amaliy mashg'ulotlar bilan cheklanmasligi kerak. O'quvchilarni san'at asarlarini muhokama qilish, turli san'at shakllarini baholash va ular bilan ishlashda mustaqil fikrlashga undash zarur.

Texnologiyalarni qo'llash

Raqamli texnologiyalar va san'at dasturlari yordamida darslarni yanada interaktiv va qiziqarli qilish mumkin. Grafik dizayn, video san'ati, 3D modellashtirish kabi zamonaviy texnologiyalarni darslarga kiritish o'quvchilarga yangi imkoniyatlar yaratadi.

Ushbu tavsiyanomalar ART pedagogikasini tasviriy san'at darslariga samarali joriy etishda yordam beradi va o'quvchilarda ijodiy fikrlash va san'atga bo'lgan qiziqishni rivojlantirishga ko'maklashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022 - 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi "2022 - 2026 yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PF-134-son Farmoni.
3. Ishmuhamedov R. O'quv jarayonida interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo'llash uslubiyati. - T.: RBIMM, 2008.
4. Rahim Hasanov. Tasviriy san'at asoslari. Toshkent-2009.
5. B.N. Oripov. Tasviriy san'at va uni o'qitish metodikasi. Toshkent- 2012.
6. Abdurasulov S. Tolipov N. "Rangtasvir" Toshkent -2005 yil.
7. Roberts, R., & Thomas, M. (2003). The Art of Zentangle. Zentangle Inc.

VOYAGA YETMAGAN SHAXSLAR XULQ-ATVORINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY, HUQUQIY VA PSIXOLOGIK OMILLARI

Sadatova Nodira Musurmonovna

Turon universiteti

Annotatsiya Mazkur maqolada voyaga yetmagan shaxslar xulq-atvorining umumiy holati, dinamikasi va sabablari, voyaga yetmagan jinoyatchilar shaxsining kriminologik tavsifi va voyaga

yetmagan shaxslar sodir etadigan jinoyatlarning oldini olishni tashkil etish chora- tadbirlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: voyaga yetmagan shaxslar, jinoyat, siyosat, kurash, huquq.

Asosiy qism. Bugungi kunda davlatimiz tomonidan yoshlar uchun yaratib berilgan bir qator imkoniyatlarga qaramay, ular o'rtasidagi sodir etilayotgan jinoyatchilik masalasi keng jamoatchlikni jiddiy tashvishga solmoqda.

Jamiyat hayotining turli sohalarida inson omili ustun hisoblanadi, ayniqsa, unda voyaga yetmaganlarning haq-huquqlarini himoya qilish, ularning ilmiy, ijodiy, intellektual salohiyatini yuksaltirishga asosiy vazifalardan biri sifatida qaraladi. Shu bilan birgalikda, voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etiladigan huquqbuzarliklar sonining ortishi, o'smirlar o'rtasida deviant xulqning ommalashuvi kabi holatlar huquqbuzarlik profilaktikasi masalasida jamiyatning barcha institutlari tizim sifatida o'zaro hamkorlikda faoliyat olib borishini taqozo etmoqda. Ushbu tizimning o'ziga xos subyekt sifatida umumta'lim maktablari jamiyatdagi asosiy ta'lim-tarbiya manbai bo'lib qolmay, huquqbuzarlik profilaktikasi vositasi ham sanaladi. Maqolada voyaga yetmaganlar huquqbuzarligi profilaktikasi borasida umumta'lim maktablarining o'rni va ahamiyati o'rganib tahlil qilinadi.

Taniqli ma'rifatparvar Abdulla Avloniyning "Tarbiya biz uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir" deb aytgan chuqur ma'noli iborasi bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmasdan, aksincha yosh avlod tarbiyasining dolzarb masala ekanligi avvalgidan muhimroq ekanligini hayotning o'zi ko'rsatib turibdi.

Zero, farzandning oiladagi tarbiyasi, uning maktabdagi ta'limi hamda kelajakda o'z yo'lini topib ketishiga panja orasidan qarab, faqatgina ularning moddiy ta'minoti bilan ovora bo'lib qolayotgan ot-onalar, tarbiya masalalariga e'tiborsiz qaralgan.

O'zbekiston Respublikasi qonunchilik amaliyotida ilk bor Jinoyat kodeksining Umumiy qismida voyaga yetmaganlarning javobgarligiga xos xususiyatlarni aks ettiruvchi qoidalarni tartibga solishga bag'ishlangan maxsus oltinchi bo'lim ajratilgan. Bunday qoidalarining o'rnatilishi voyaga yetmagan shaxslarning shakllanishidagi biologik, fiziologik va ijtimoiy omillar bilan bog'liq bo'lib, ushbu shaxslar toifasiga xos bo'lgan xususiyatlardan kelib chiqadi. Ushbu vazifalarni hal qilishda jinoyat sodir etgan voyaga yetmaganlarning jinoiy javobgarligi va jazolanishiga xos xususiyatlarni tartibga soluvchi jinoyat qonunining ahamiyati katta bo'lib, u adolat, insonparvarlik, qonuniylik, demokratizm, fuqarolarning qonun oldida tengligi, ayb uchun javobgarlik, jazoning muqarrarligi prinsiplari amalga oshishi uchun huquqiy asos hisoblanadi. Jinoyat kodeksida voyaga yetmaganlar javobgarligini belgilovchi normalar insonparvarlik va odillik prinsiplaridan kelib chiqadi. Voyaga

yetmagan uning jismoniy va aqliy jihatdan hali rivojlanmaganligi maxsus himoyaga va e'tiborga, maxsus huquqiy himoyaga muhtojdir, shuning uchun ham, jamiyat voyaga yetmaganlarga nisbatan katta yoshdagilarga qo'yiladigan talablarni qo'ya olmaydi. Ikkinchi tomondan voyaga yetmagan shaxs psixologiyasini hisobga olgan holda ularga nisbatan yengilroq turdagi jazo choralarining belgilanishi jinoiy jazo maqsadlariga erishish imkonini beradi. Ularda hali ta'sirchanlik, taqlidchilik kuchli bo'ladi. Shunga ko'ra, voyaga yetmasdan jinoyat sodir qilgan shaxslar uchun jinoyat qonunida alohida javobgarlikning belgilanishi ijtimoiy nuqtai nazardan ham, insonparvarlik nuqtai nazardan ham maqsadga muvofiqdir. Voyaga yetmaganlarning ruhiy xususiyatlarini hisobga olib, ularga nisbatan yengilroq turdagi jazolarning tayinlanishi jazoning maqsadlaridan biri bo'lgan mahkumni axloqan tuzatish vazifasini amalga oshishiga yordam beradi. Ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan, uncha og'ir bo'lmagan yoki birinchi marta jinoyat sodir qilgan voyaga yetmaganlarni tarbiyalashda jinoiy jazo hisoblanmagan tarbiyaviy xususiyatdagi majburiy choralarni qo'llash jazoning maqsadiga tarbiyaviy xususiyatdagi choralardan orqali erishish imkoniyatini beradi. I.Klepitsiskiyning aytishicha "Voyaga yetmaganlarni axloqan tuzatishning usullaridan biri ularga nisbatan jinoiy jazo hisoblanmagan tarbiyaviy choralarning qo'llanishidir"¹.

Odamlar odamlarning xulq-atvori haqida gapirganda, ular uning atrofidagi odamlar bilan o'zaro ta'sir va munosabatlar nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladigan faoliyatini anglatadi. Har bir inson doimiy ravishda xatti-harakatlar chizig'ini tanlaydi, kelajakdagi harakatlar haqida o'ylaydi. Biroq, uning xulq-atvorining hal qiluvchi qismi odatlangan odatlar bilan belgilanadi, ayniqsa, odamning odatdagi muhitida, kundalik hayotda o'zini tutishini yodda tutsak. Odat xulq-atvor namunalarini anglatadi. Xulq-atvor stereotipi - bu muayyan xatti-harakatlarning barqaror takrorlanishini ta'minlaydigan psixikaning barqaror shakllanishi. Stereotiplar ko'nikma va odatlarni o'z ichiga oladi. Inson ijtimoiy xulqini tartibga solish va boshqarishda ijtimoiy odatlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy xulq namunalarining ko'p marta takrorlanishi odat tusiga kiradi. Shaxs ijtimoiy xulqi, odobini tartibga solishda o'smir ijtimoiy tasavvuri bilan birgalikda milliy urf-odatlarining ham xizmati katta bo'lib, ular ongini ortiqcha zo'riqishdan holi qiladi va kishilardagi istak va maqsadlar birligini yuzaga keltiradi. Tashqi stimullar hisoblangan milliy urf-odatlar, an'analar ijtimoiy xulqni barqarorlashtiradi, ma'naviy qiyofani shakllantirishga asosiy omillardan biri bo'lib xizmat qiladi. Agar ma'lum bir motivlar undovchi vazifani bajarsa, odatlar tartibga soluvchi vazifani bajaradi.

Ma'naviy barkamollikning asosiy vazifalaridan biri shaxsning jamiyatga, shaxsiy va umumiy intilishga bo'lgan munosabatidir.

Jahonda inson hayotida yuzaga keladigan muammolarni shakllanish qonuniyatlarini psixologik tahlil qilish, unga nisbatan zarur psixologik chora-tadbirlarni belgilab ularga oqilona yechim topish va natijalarni to'g'ri baholash hamda ilmiy asosda qarorlar qabul qilish muammolarini o'rganishga

yo'naltirilgan tadqiqotlarga alohida ahamiyat berilmoqda. "Bolalar huquqi to'g'risidagi Deklaratsiya"da bolalarga jismoniy va ma'naviy rivojlanishi uchun barcha sharoitlar yaratib berilishi ko'zda tutilgan bo'lib, bugungi kunda jahonda o'n millionlab bolalar ta'lim olishdan mahrumligicha qolmoqda, 85 millionga yaqin bola mutlaqo savodsizligi natijasida ularning bilib-bilmay jinoyat ko'chasiga kirib qolishiga sabab bo'lmoqda. Shu jihatdan o'smirlar xulq-atvorida jinoyat motivlari shakllanishining sabablari psixodiagnostikasi va psixokorreksiyasining psixologik omillarini aniqlashga qaratilgan tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash – davr talabi" mavzusidagi anjumanda so'zlagan nutqida "... bugungi kunda mahalladagi, ayniqsa, uyushmagan yoshlarning taqdiri bilan kim qiziqayapti? Bolalar kimlar bilan hamsuhbat bo'layotgani, o'qishga qachon borib, qachon kelayotganini kim nazorat qilayapti? Yoshlar, xususan, o'smirlar orasida bezorilik, jinoyatlar soni ortishiga qanday omillar sabab bo'layapti? Ba'zi yoshlarimiz uchun mehr-oqibat, axloq-odob tushunchalari butunlay begona bo'lib borayotgani, ularda befarqlik, mas'uliyatsizlik, mehnat qilmasdan kun ko'rishga intilish kabi illatlar paydo bo'layotgani – achchiq bo'lsa-da, haqiqat" 1 degan edilar.

Shuningdek, jamiyatda huquqbuzarliklarning oldini olish chora-tadbirlarida "profilaktika inspektorlari, voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha ishlovchi mas'ul xodimlar va jamoatchilik vakillari uchun yoshlar, o'quvchilar va ularning ota-onalari yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar bilan ishlash bo'yicha axborotnomalar va metodik qo'llanmalar ishlab chiqish" 2 kabi vazifalar belgilanib, bu borada o'smirlarda huquqbuzarlik va jinoat motivlari shakllanishining psixodiagnostikasi va psixokorreksiyasining samarali metodikalarini aniqlash, tashkiliy choratadbirlar mazmuni, hamda barkamol yoshlarni tarbiyalashga yo'naltirilgan va jinoyat motivlarining oldini olishga qaratilgan ilmiy-psixologik tavsiyalar ishlab chiqishga oid ilmiy tadqiqotlarni samarali amalga oshirishni talab etadi.

Xalqimizning asriy an'alarini hisobga olib, «Ona va bola sog'lom bo'lsa, oila baxtli, oila baxtli bo'lsa, jamiyat mustahkam bo'ladi» degan hayotbaxsh qadriyat va olijanob g'oya jamiyatda chuqurroq anglab yetilishiga va qaror topishiga yo'naltirilgan keng chora-tadbirlar kompleksini amalga oshirish bo'yicha olib borilayotgan ishlarning darajasini yanada yuksaltirish, oilani, onalik va bolalikni muhofaza qilish tizimini yanada takomillashtirish, jamiyatda onalarga alohida hurmat-ehtirom muhitini shakllantirish, sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash, oilaning mustahkam, sog'lom va ahil bo'lishida mahalliy davlat hokimiyati organlari va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish maqsadida, 2021 yil O'zbekiston Respublikasida «Yoshlarni qo'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash» yili deb e'lon qilindi.

To'g'ri, O'zbekistonda voyaga yetmaganlar sodir etayotgan jinoyatlar umumiy miqdorda kamayishi kuzatilayotgan bo'lsa-da, barcha toifadagi jinoyatlarning umumiy miqdorida esa bu ko'rsatkich o'zgarmay qolayotganligini ko'rish mumkin. Demak voyaga yetmaganlar sodir etadigan jinoyatlarning oldini olish muammosi mavjud va ularning oldini olishda ilmiy- nazariy tadqiqotlar olib borish hamda amaliy jihatdan zarur profilaktik chora-tadbirlarni qo'llash bugungi kunning talabidir. Voyaga yetmaganlar sodir etadigan jinoyatlar dinamikasining umumiy holatini tahlil etishda, birinchidan, voyaga yetmaganlar va yoshlar o'rtasida sodir etiladigan jinoyatlarning o'zaro bog'liqligiga, ikkinchidan, voyaga yetmaganlar sodir etadigan jinoyatlarning kriminologiya nuqtai nazaridan tarkibiga, g'arazli maqsadlari nimalarga qaratilganligiga alohida e'tibor berish lozim. Voyaga yetmaganlar va yoshlar o'rtasida sodir etiladigan jinoyatlarning o'zaro bog'liqligi va har birini aniq ifodalash kriminologiyada katta ahamiyatga ega. Chunki voyaga yetmaganlar (14-17 yoshlilar) va yoshlar (18-29 yoshdagi shaxslar)ning ijtimoiy-ruhiy holatlari bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi. O'z navbatida, har ikki guruhga mansub shaxslar tomonidan sodir etilayotgan jinoyatlarning tahlili ham jinoyatchilikning umumiy «manzarasini» aniqlash va to'g'ri xulosa chiqarishga imkon beradi.

Masalan, hozirgi ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlar jarayonida sodir etilayotgan barcha jinoyatlarning sal kam 57 % 14-29 yoshgacha bo'lgan shaxslar hissasiga to'g'ri kelmoqda. Bu achinarli hol, albatta, biroq jinoyat olamining «yosharishi» nafaqat O'zbekistonda, balki jahon miqyosida yuzaga kelayotgan illat ekanligini ham nazardan chetda qoldir- maslik lozim. Voyaga yetmaganlar sodir etadigan jinoyatlarning katta yoshdagilar tomonidan sodir etiladigan jinoyatlarga nisbatan ta'sir doirasi jinoiy tajovuz yo'nalishining turlariga ko'ra o'zgarib turish xususiyatiga ega. Masalan, voyaga yetmaganlar qasddan sodir etadigan umumiy turdagi jinoyatlarning yoshlar va katta yoshdagi jinoyatchi shaxslar qasddan sodir etadigan jinoyatlar bilan yaqin bo'lib, kuch ishlatish yo'li bilan sodir etiladigan jinoyatlardan farqli ravishda, kuchli bog'lanishga ega. Aksincha, voyaga yetmaganlar tomonidan kuch ishlatish bilan sodir etiladigan jinoyatlar katta yoshdagilar tomonidan sodir etiladigan shu turdagi jinoyatlar bilan sust bog'lanishda bo'ladi, buning sababi kuch ishlatish bilan bog'liq jinoyatlarning sodir bo'lishi turmushning turli yo'nalishlarida ro'y berishi mumkin. Voyaga yetmaganlar va yoshlarni jinoyat yo'liga kirishida xufiyona ishlab chiqarish ham salbiy ta'sir etayotgani achinarli hol. Biroq xufiyona ishlab chiqarishda voyaga yetmaganlar va yoshlar eng quyi ijrochilar sifatida jalb qilinadilar. Katta yoshdagi jinoyatchilar bunday vaziyatlarda yosh jinoyatchilarni doimiy ravishda kuzatadilar va «yetilgan yoshlarni» o'z jinoiy guruhlariga qo'shib olishga harakat qiladilar. Voyaga yetmaganlar sodir etadigan jinoyatlarning tarkibi va g'arazli maqsadlari nimalarga qaratilganligini bilish hamda ularni kriminologiya nuqtai nazaridan tavsiflash

katta ahamiyatga ega. Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etiladigan jinoyatlar ishtirokchilik asosida, guruh bo'lib sodir etiladi. Bu voyaga yetmaganlarni tabiatiga xos holat hisoblanadi.

Ba'zi hollarda yosh o'smirlar tomonidan yakka tarzda faol amalga oshiriladigan g'ayriqonuniy xatti-harakatlar ham jamiyat uchun katta xavf tug'dirishi mumkin. Agar jinoyatlarga qarshi kurash olib borish nuqtai nazaridan yondashilsa, guruhiy yoki uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash olib borishdan ko'ra, yakka tarzda jinoyat sodir etuvchilarni aniqlash va zarur choralarni qo'llash oson kechadn. Shunday bo'lsada, guruhiy jinoyatlardan jamiyatga ko'proq zarar kelishini ham yodda tutish lozim. Voyaga yetmaganlar tomonidan guruh bo'lib jinoyat sodir etilishiga xos bo'lgan shafqatsizlik, rahmsizlik oqibatida jamiyatga katta ma'naviy zarar yetkaziladi. Zero, jinoyat sodir etishdagi norasmiy uyushishning tez va oson kechishi, guruhiy munosabatlardagi ko'nikma, janjal chiqarishga monelik, o'z xohishiga ko'ra ish tutish (o'zboshimchalik), betakror va o'ziga xos qiliqlar qilishga intilish, alohida vaziyatlarda g'oyaviy, ma'naviy va huquqiy jihatdan voyaga yetmaganlarda ishonchning yo'qligi holatlari qisqa davr ichida jamiyat uchun xavfli qilmishlarni beqiyos darajada bo'lishiga olib keladi. O'z navbatida, katta yoshdagilar tomonidan jinoyat sodir etilishida bunday holatlar kuzatilmaydi. Jinoyatlarning umumiy ko'rsatkichlarida voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etiladigan jinoyatlar katta yoshdagilarga nisbatan bir yarimdan besh martagacha ko'p ekanligini (jinoyatlarning turi va ularning hududiy tarqalganlik holatlariga ko'ra) ko'rish mumkin. Shuningdek, 14 yoshlilar tomonidan guruhiy jinoyatlarni sodir etish, 17 yoshlilarga nisbatan ko'pdir. Voyaga yetmaganlar tomonidan guruh bo'lib jinoyat sodir etish o'g'rilik, talonchilik, bosqinchilik, nomusga tegish kabi jinoyatlarda ko'proq uchrasa, qasddan odam o'ldirish va qasddan og'ir tar jarohati yetkazilishda kamroq bo'ladi. Voyaga yetmaganlarning guruhiy birlashuvi beqarordir va shuning uchun ham ma'lum bir davrda faoliyat ko'rsatadi va o'z faoliyatini to'xtatadi. Ba'zida voyaga yetmaganlar tomonidan guruhga uyushganlik o'z maqsadiga ko'ra, uzoq muddatga faoliyat ko'rsatishga mo'ljallangani bois zarur profilaktika chora ta'sirida barham topishi mumkinligini unutmaslik zarur.

Xulosa Ta'kidlash joizki, so'nggi yillarda voyaga yetmaganlarning jinoiy guruhlariga birlashishi sezilarli darajada oshganligi kuzatilmoqda. Bunday guruhlarning qariyb beshdan uchtasida turli yoshdagi kimsalarning ishtirok etishi ularning xavfliligini oshirmoqda. Shuningdek, voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etiladigan umumiy jinoyatlarning yarmidan ko'pi bir necha bor jinoyat qilib, tajriba orttirganini ham ko'rish mumkin. Eng muhimi, ushbu jinoyatlarning sodir etilishi residiv sifatida mulkka nisbatan qaratil- gandir. Shuning uchun ham ularga qarshi kurashni yo'lga qo'yish o'z- o'zidan eng dolzarb muammo bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Sadatova.N.M. Voyaga yetmaganlar tarbiyasidagi salbiy o'zgarishlarning oldini olishga qaratilgan sharqona tarbiya usullari va psixologik qarashlar. "Yangilanayotgan O'zbekiston taraqqiyotida ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishning dolzarb masalalari" respublika ilmiyuslubiy konferensiya materiallari to'plamlari 2024. 352-362 b.

2. Садатова.Н.М. Вестник интегративной психологии. "Психологические аспекты профилактики преступного поведения несовершеннолетних". 2024.-207 с.

3. Rustambayev M.X., 2018. O'zbekiston respublikasi jinoyat huquqi kursi Oliy ta'lim muassasalari uchun darslik (2-nashr, to'ldirilgan va qayta ishlangan). «Complex Print» nashriyoti, Toshkent, 2018

4. Х.Р.Очилов, Ш.Д.Хайдаров, З.З.Шамсидинов Жиноят ҳуқуқи умумий қисм Ўқув Қўлланма 2021

5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 7 iyundagi "Psixologiya sohasida kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va jamiyatda huquqbuzarliklarning oldini olish chora-tadbirlari to'g'risidagi"gi 472-sonli Qarori

6. Международный пакт о гражданских и политических правах. Международная защита прав и свобод человека. Сборник документов. М.: Юрид.лит., 1990 г.

7. Основные принципы независимости судебных органов. Международные права и свобода человека: Сборник документов. М: Юрид.лит., 1990 г.

TEKNOLOGIYA FANI MASHG'ULOTLARINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH- ZAMON TALABI

Azamat Sanayev

Qashqadaryo VPMM Amaliy va ijtimoiy fanlarni o'qitish
metodikasi kafedrası texnologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *ushbu maqolada, bugungi kunda umumta'lim maktablarida texnologiya fani o'qituvchilari, zamon talabidan kelib chiqib, texnologiya fani mashg'ulotlari samaradorligini oshirishning omillari haqida ma'lumotlar berilgan. Ushbu maqola materiallaridan texnologiya fani o'qituvchilari o'z faoliyatlarida foydalanishlari mumkin.*

Kalit so'zlar: *texnika, texnologiya, innovatsiya, politexnik, estetik, standart, eksperiment, avtomatlashtirish, dizayn.*

Аннотация: *В этой статье представлена информация о факторах, влияющих на то, как преподаватели технических наук в средних школах сегодня повышают эффективность обучения технологическим наукам в соответствии с требованиями времени. Материалы данной статьи могут быть использованы преподавателями технических дисциплин в своей деятельности.*

Ключевые слова: техника, технология, инновации, политехнический, эстетический, стандарт, эксперимент, автоматизация, дизайн.

Annotation: this article provides information on the factors of increasing the effectiveness of technology training, based on the demand of Modern teachers of technology in secondary schools today. The materials of this article can be used by teachers of technology in their activities.

Keywords: technique, technology, innovation, Polytechnic, aesthetic, standard, experiment, automation, design.

Bugungi kunda yangiliklar, yuqori texnikaviy-texnologik innovatsiyalar, ma'lumotlar oqimining o'sib borishi hayotning barcha jabhalarida to'rtinchi texnologik inqilobni yuzaga keltirmoqda. Shaxsning qiziqishlari va jamiyatning talablari o'zgarmoqda. Texnologiya fani o'qituvchisi zamon talabidan kelib chiqib o'quvchining politexnik dunyoqarashini shakllantirishi, materiallarni qayta ishlashning yangi zamonaviy texnika va texnologiyalari to'g'risida tasavvur uyg'otishi, kasb-hunarlar haqida ma'lumot berishi, kasb tanlashga, ilk maktab yoshidan mehnatga ijodiy yondoshishiga, mustaqil ishlashga, tejamkorlikka o'rgatishi hamda estetik madaniyatini rivojlantirishi lozim. Fanni o'qish orqali o'quvchilar kundalik hayotida zarur bo'ladigan uy-ro'zg'or ishlarini texnologiya asosida bajarishni o'rganadi, qobiliyati va qiziqishiga mos kasb-hunar tanlaydi, oila byujetiga hissa qo'shadi, bo'sh vaqtdan unumli foydalanadi, o'zgalar mehnatini qadrlashga hamda o'z mehnatidan zavqlanishga odatlanadi, ustoz-shogird an'analari ahamiyatini, milliy urf-odatlar, qadriyatlarni qadrlashni, hunarli kishining rizqi butun bo'lishini tushunib yetadi hamda kelajakda o'z ustida ishlab, faoliyati davomida yangiliklar yaratadi. Mamlakatimiz iqtisodiyoti jadal taraqqiy etayotgan bugungi kunda ishlab chiqarishni rivojlantirishda mutaxassislarning texnik salohiyati muhim o'rin tutadi. Soha xodimlarining boshlang'ich ko'nikmalari umumta'lim maktablarining texnologiya fani darslarida shakllanishini hisobga olsak, mashg'ulotlar davomida o'quvchilarni qiziqishi, qobiliyatiga mos kasblar, aqliy va jismoniy mehnat turlari bilan yaqindan tanishtirib borish juda muhimdir. Amaliy mashg'ulotlar o'quvchilarning kasbiy va mehnat ko'nikmalarini rivojlantirib, mustaqil kasb tanlashi, hunar egallashiga zamin yaratadi. Bunda: -davlat ta'lim standarti talablari va o'quv dasturida belgilangan vazifalarning to'liq bajarilishiga erishish; -fan xonasini belgilangan tartib asosida jihozlash, yo'nalishlar kesimida har bir bo'lim uchun texnologik xaritalar jamlanmasini tayyorlash; -fan xususiyatidan kelib chiqqan holda kundalik dars ishlanmalarini yozishda ilg'or pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlardan samarali va tizimli foydalanish; -texnologiya faniga oid axborot to'plash, tahlil qilish hamda samarali dars jarayonida qo'llash. Ta'lim jarayonini muvaffaqiyatli tashkil etish, mashg'ulot tuzilmasi, qo'llaniladigan vositalar hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning samaradorligiga ham bog'liqdir. Ayniqsa,

ta'lim jarayonida rivojlantiruvchi, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, loyihalash texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning o'zlashtirish darajasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Quyidagilar texnologiya fani darslari samaradorligini oshiradi: -fan yo'nalishi bo'yicha savodxonlikni oshirish-bunda o'qituvchi o'quvchilarga fan yo'nalishi bo'yicha DTS va o'quv dasturi asosida nazariy bilim beradi; -kasb-hunarga yo'naltirish-har bir dars kasb-hunarga yo'naltirilgan bo'lib, o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatiga mos yo'nalish tanlashga o'rgatish;-amaliy-ijodiy faoliyatda egallangan bilimlarni ko'nikmaga aylantirish va malaka hosil qilish. O'qituvchi tushuntirgan mavzuga ijodiy yondashish, o'z ijodiy faoliyatini takomillashtirish; -ish o'rnini to'g'ri tashkil etish;-texnologiya fanida ish o'rnini va ish kiyimi muhim ahamiyatga ega. Ishlab chiqarishda ish o'rnini to'g'ri tashkil etish mahsulot sifatiga o'z ta'sirini ko'rsatadi; -mehnat xavfsizligi qoidalariga amal qilish-texnologiya fanida xavfsizlik qoidalariga rioya qilish, ayniqsa, o'quvchilarning sog'ligi va kelajagiga salbiy ta'sir etuvchi omillardan himoyalani belgilanadi. Fanni o'qitish jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tadbiiq etishda quyidagi yo'nalishlar bo'yicha foydalanish borasida ham fikrlashish tavsiya etiladi: -AKT dan o'qitish jarayonini takomillashtiruvchi, uning sifat va samaradorligini oshiruvchi, o'rgatuvchi va bilimlarni tasvirlash, o'quv-biluv faoliyati madaniyatini shakllantirish maqsadida ob'ektiv borliqni bilish vositasi sifatida; -eksperiment natijalarini qayta ishlash jarayonini avtomatlashtirish, o'quv, namoyish qiluvchi jihozlarni boshqarish maqsadida; -o'quv- tarbiya jarayoni, ta'lim muassasasi tizimini boshqarish maqsadida; -ilg'or pedagogik texnologiyalarni jarayonga tadbiiq etish vositasi sifatida kabi ma'lumotlar o'quvchilarni har bir mavzuga, qiziqishlarini orttirib, dars samaradorligini oshirishga muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, texnologiya fani darslari samaradorligini oshirishda o'qituvchi o'z ustida mustaqil ijodiy izlangan holda darsga puxta tayyorlanishi lozim. Buning uchun internet tarmog'idan fanga oid so'ngi yangiliklarni olib, turli buyumlar tayyorlash texnologiyalarini dars davomida qo'llashi, dizayn loyihalaridan namunalar olib, unga ijodiy yondashishi, o'z ustida muntazam ishlashi, maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2024-yil 21-iyundagi "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-231-son qarori, T.: 2024.
2. Tohirov O'.O. Texnologiya fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar. // O'quv moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. – T.: TD'U, 2018-136 b.
3. Avazboyev A.I., Ismadiyarov Y.U. Texnologiya o'qitish metodikasi (o'quv qo'llanma) – T.: TDPU, 2018. – B.284.

4. Toxirov O., O., Sultonova D.M. va b. Texnologiya darsligi. 5 sinf. – T.: “Sharq” nashriyoti. 2020.

O’QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO’NALTIRISH OMILLARI

Qashqadaryo viloyati pedagogik mahorat markazi

Amaliy va ijtimoiy fanlarni o’qitish metodikasi kafedrası katta o’qituvchisi

Batashov I.K.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o’quvchilarni kasb-hunarga yo’naltirishning ilmiy va amaliy asoslari ochib berilgan.*

Kalit so’zlar: *kasb, hunar, maqsad, motivatsiya, faoliyat, mehnat.*

Аннотация: *в данной статье раскрыты научно-практические основы профессиональной ориентации читателей.*

Ключевые слова: *профессия, призвание, цель, мотивация, деятельность, труд.*

Annotation: *this article reveals the scientific and practical basis for directing readers to the profession.*

Keywords: *profession, profession, goal, motivation, activity, work.*

Bugungi kunda o’quvchi - yoshlarni kasb-hunarga yo’naltirish masalalarining dolzarbligi ularning erkin, ongli kasb-hunar tanlashlari uchun ijtimoiy-iqtisodiy, pedagogik-psixologik shart-sharoitlar yaratish zarurati mavjudligi bilan izohlanadi. Bu shaxsning umumiy rivojlanish jarayonining muhim tomoni hisoblangan, “ongli kasb tanlashga tayyorlik”, yoki “kasb-hunarga yo’налganlik” tushunchalarini yanada mukammalroq tadqiq qilish kerakligini ko’rsatmoqda.

O’quvchi yoshlarni kasb hunarga yo’naltirish-ularni shaxsiy moyillik, layoqat, qiziqishlari asosida jamiyat talablariga mos holda ongli kasb tanlashga tayyorlash bo’yicha maqsadga yo’naltirilgan, integral xususiyatga ega ilmiy-amaliy faoliyatdir. Shu jihatdan o’quvchi yoshlarni kasb hunarga yo’naltirish jarayoni mazmunan psixologik mohiyatga ega bo’lib o’quvchining kasbiy o’zligini anglashi va ongli kasb tanlashi uchun xizmat qiladi. O’quvchining kasbiy o’zligini anglash jarayoni esa psixologik qonuniyatlar asosida kechadi.

Kasbiy o’zlikni anglash, kasb – hunarga yo’naltirish jarayonining tarkibiga singib ketgan komponent sifatida, maqsadga yo’naltiruvchi, kuchaytiruvchi, korreksiya qiluvchi, ya’ni uning xususiyatini belgilab beruvchi omil hisoblanadi.

O’quvchining ongli kasb tanlashiga ta’sir etuvchi omillar – uning individual – tipologik xususiyatlari yoki ichki imkoniyat va ehtiyojlari hisoblanadi. Bundan tashqari, o’quvchilarni kasb-hunarga yo’naltirishda kasbiy o’zlikni anglashning namoyonligi – ichki pozitsiyaning shakllanish qonuniyatiga ham asoslanish lozim. Ichki pozitsiya o’z-o’zidan emas, balki shaxsning tashqi muhit bilan uzluksiz aloqada bo’lishi va tashqi muhitning unga ta’sir etish jarayonida shakllanadi. Mana

shu ikki tomonlama ta'sir hamda ijtimoiy munosabatlar jarayonida inson o'zligini izlaydi va shu "izlanish" oqibatida o'zligini anglaydi.

Bilish psixik jarayonlari, psixik holatlar va individual-tipologik xususiyatlar ham o'quvchi ichki pozitsiyasining shakllanishiga ta'sir qiluvchi psixologik omillar hisoblanadi. Kasb hunarga yo'naltirish jarayonida bu omillarning hisobga olinishi, o'quvchilarda ijobiy kasbiy motivatsiyani shakllantirish imkonini beradi. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, maqsadga yo'naltirilmagan kasbiy motivatsiya shaxsiy kasbiy rejani belgilash va mustaqil qarorga kelishda o'quvchi uchun qiyinchilik tug'diradi.

Bu ishlarni amalga oshirishda pedagogik texnikaga ega bo'lish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu xususiyat o'qituvchining o'qitish, ta'sir ko'rsatish, ta'lim oluvchilarga o'z his-tuyg'ulari, bilimlari, axloqiy fazilatlarini uzatish mahoratini ifodalaydi.

Bu xususiyat o'qituvchining ta'lim-tarbiya berish jaroyanida ishtirokchilarining o'zaro ta'sir va hamkorligini aks etiradi.

O'quvchi - yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirishda mahoratli o'qituvchining etnopsixologik sifatlariga: andishalilik, bag'rikenlik, dilkashlik, samimiylik, ibrat-namunaviylik, sabr-toqatlik, saxovatlik, pedagogik odoblilik, ma'naviy yuksaklik, kasbga sadoqatlilik, yuksak tuyg'ularni egallanganlik, ijtimoiy faollik, nutqiy qobiliyatlik, tashabbuskorlik va tashkilotchilik kabi sifatlar kiradi.

Yuqorida qayd qilingan pedagogik mahorat turlarini o'zlashtirgan kompetentli pedagog kasbiy xususiyatlarini boyitadi, mohirlik sifatlarini shakllantiradi va pedagogik mahorat malakalariga ega bo'ladi.

Shunday qilib o'quvchi - yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish masalalarining dolzarbligi ularning erkin, ongli kasb-hunar tanlashlari uchun ijtimoiy-iqtisodiy, pedagogik-psixologik shart-sharoitlar yaratish pedagogik mahorat bilan ham bog'liqdir. Joriy yilning 30-sentabrdagi Prezidentimizning o'qituvchi va murabbiylarga qilgan tabrigida ta'kidlaganidek joriy o'quv yilida 354 ta maktabda 16 mingdan ziyod o'quvchiga ikkita xorijiy tilni o'qitish, 289 ta maktabda 40 mingdan ortiq o'quvchiga kasb- hunar o'rgatish yo'lga qo'yilganligi ham o'quvchi yoshlarni kasb hunarga yo'naltirishning bugungi kundagi samarasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH. Mirziyoyevning 2024- yil 30-sentabrdagi o'qituvchi va murabbiylarga tabrigi.
2. Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8 dekabrdagi "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-sonli Qarori.

3.Abduraxmonov F.R, Abduraxmonov Z.E Kasb psixologiyasi. Toshkent: Barkamol fayz media. 2018.

KELAJAKDAGI KASBLAR VA O'QUVCHILAR O'RTASIDAGI BOG'LANISHLAR

Xolmatova Kamola Tuyg'unovna

Buxoro davlat pedagogika instituti, tyutori

Annotatsiya:Maqola kelajakdagi kasblar va o'quvchilar o'rtasidagi bog'lanishlarni o'rganishga bag'ishlangan. Hozirgi kunda texnologiyalarning tez rivojlanishi va ijtimoiy ehtiyojlar o'quvchilarning kasbiy tayyorgarligiga yangi talablar qo'yadi. Maqolada kelajakda talab qilinadigan kasblar, jumladan dasturchilar, ekologik muhandislar va sog'liqni saqlash mutaxassislari keltirilgan. Shuningdek, o'quvchilarga kerakli ko'nikmalarni rivojlantirish juda muhimligi ta'kidlanadi. Kreativ fikrlash, ijtimoiy ko'nikmalar, texnologik ko'nikmalar va hayotiy ko'nikmalarga e'tibor berish orqali o'quvchilarni muvaffaqiyatli kasbiy hayotga tayyorlash mumkin. Umuman olganda, maqola o'quvchilarning kelajakdagi ish imkoniyatlarini ko'rish va ularni ta'lim jarayonida qo'llab-quvvatlashning ahamiyatini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: kelajak, texnologiya, kreativ, ehtiyoj, ijtimoiy, jarayon, fan, ta'lim, imkoniyat, kasblar, intellect, tibbiyot.

Аннотация: Статья посвящена изучению связей будущих профессий со студентами. В настоящее время стремительное развитие технологий и социальные потребности предъявляют новые требования к профессиональной подготовке студентов. В статье перечислены профессии, которые будут востребованы в будущем, в том числе программисты, инженеры-экологи и специалисты в области здравоохранения. Также подчеркивается, что очень важно развивать у студентов необходимые навыки. Сосредоточившись на творческом мышлении, социальных навыках, технологических навыках и жизненных навыках, студенты могут подготовиться к успешной карьере. В целом в статье подчеркивается важность понимания будущих карьерных возможностей студентов и оказания им поддержки на протяжении всего обучения.

Ключевые слова: будущее, технология, креатив, потребность, социальный, процесс, наука, образование, возможность, профессии, интеллект, медицина.

Annotation:The article is devoted to the study of the connections between future professions and students. Nowadays, the rapid development of technologies and social needs impose new requirements on the professional training of students. The article presents professions that will be in demand in the future, including programmers, environmental engineers and health care specialists. It also emphasizes the importance of developing the necessary skills for students. By paying attention to creative thinking, social skills, technological skills and life skills, students can be

prepared for a successful professional life. In general, the article emphasizes the importance of seeing students' future job opportunities and supporting them in the educational process.

Keywords: future, technology, creative, need, social, process, science, education, opportunity, professions, intellect, medicine.

Hozirgi zamon o'quvchilari, kelajakdagi ish o'rinlariga tayyorlanmoqda. Tez o'zgarayotgan texnologiyalar, ijtimoiy ehtiyojlar va bozor talablari, kasblarning tabiati va ularning bo'lajak o'quvchilarga bo'lgan talablarini o'zgartirmoqda. Bu o'zgarishlar, o'quvchilarni kasbiy ta'lim va yo'nalish tanlash jarayonida noyob imkoniyatlar va yangi chaqiriqlarga duchor etadi. Kelajakda talab qilinadigan kasblar, ko'plab sohalarda robototexnika, sun'iy intellekt, tibbiyot va ekologiya kabi zamonaviy texnologiyalar bilan chambarchas bog'liq. Yangi kasblar paydo bo'lishi kutilmoqda:

1. Dasturchilar va ma'lumotlar tahlilchilari: Texnologik rivojlanish sababli, dasturlash va ma'lumotlar tahlili bo'yicha mutaxassislariga bo'lgan talab oshmoqda.

2. Ekologik muhandislar: Iqlim o'zgarishi va atrof-muhit muammolarini hal qilish uchun ekologik muhandislarga ehtiyoj ortadi.

3. Sog'liqni saqlash mutaxassislari: Genetik tahlil, telemeditsina va boshqa yangi metodlar orqali sog'liqni saqlash sohasida mutaxassislar talab qilinadi.

4. Kreativ kasblar: Brend menedjerlari, kontent yaratuvchilar va dizaynerlar kabi kreativ kasblar yanada muhim ahamiyatga ega bo'lishi kutilmoqda.

Mavzuning tadqiqot obyekti kelajakdagi kasblar va o'quvchilar o'rtasidagi bog'lanishlar hisoblanadi. Bu bog'lanishlar o'z ichiga o'quvchilarning kasb tanlash jarayonini, o'tkazilayotgan ta'limning kasbga tayyorgarlikda qanday rol o'ynashini, shuningdek, zamonaviy mehnat bozorida talab etiladigan ko'nikmalar va bilimlarni o'z ichiga oladi. Tadqiqotda o'quvchilarning kelajakdagi kasblarga bo'lgan qiziqishlari, ularning ta'lim jarayonida qabul qilinayotgan bilim va ko'nikmalarni qanday qabul qiluvchi hamda ularni kelajakdagi ish hayotiga qanday tayyorlash masalalari o'rganiladi.

So'rovnoma metodlari - O'quvchilar o'rtasida so'rovnomalar o'tkazish orqali ularning kasb tanlashdagi qiziqishlari va xohishlarini aniqlash.

Intervyu metodlari - O'quvchilar va ularning ota-onalari bilan individual yoki guruh intervyulari o'tkazish orqali fikrlarini o'ziga jalb qilish.

Nazariy tahlil - O'qituvchilar va mutaxassislardan kelajak kasblari haqidagi fikr va tavsiyalarni tahlil qilish.

Case Study - Muvaffaqiyatli shaxslar hayoti va ularning kasb tanlashlari haqida o'rganish, real hayotdagi misollarni ko'rsatish.

Ushbu metodlar kelajakdagi kasblar va o'quvchilar o'rtasidagi bog'lanishlarni chuqur o'rganishga yordam beradi.

Olingan natijalar va ularning tahlili; O'quvchilarning kasb tanlashiga oid qiziqishlari va motivlari tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning ko'pchiligi zamonaviy texnologiyalar bilan bog'liq kasblarga qiziqish bildirmoqda. O'quvchilar o'rtasida o'tgan guruh muhokamalarida ularning kasblik tanlovlariga qarashlari va oilaviy omillar ta'siri haqida fikrlar yig'ildi. Ko'plab o'quvchilar ota-onalarning kasbi va tavsiyalari ularning tanlovlariga ta'sir etganini aytishdi. Ushbu natijalar va tahlillarning umumiy xulosasi, o'quvchilar va kelajakdagi kasblar o'rtasida faol aloqaning o'rnatilishi zaruriyati, shuningdek, kasbiy yo'naltirish faoliyatining samaradorligini oshirish uchun zarur choralarni belgilash muhimligini ko'rsatadi. O'quvchilarning o'z yuqori qiziqishlari va tayyorgarliklarini inobatga olish, mehnat bozorida muvaffaqiyatga erishishda muhim omil hisoblanadi.

Ilmiy yangiligi: Kelajakdagi kasblar va o'quvchilar o'rtasidagi bog'lanishlar mavzusidagi ilmiy yangiliklar quyidagi xususiyatlar bilan bog'liq:

1. Texnologik inqilob ta'siri - Yangi kasblar texnologiyalarning rivojlanishi va raqamli transformatsiyaga bog'liq ravishda shakllanmoqda. Masalan, sun'iy intellekt, ma'lumotlar tahlili va blockchain kabi sohalar. Bular o'quvchilarning qiziqishlari va kasb tanlashida yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda.

2. O'quvchilarni kasbga yo'naltirish - Innovatsion metodlar va asboblarni yordamida o'quvchilarning kasbga yo'naltirilishi jarayonida ilg'or yondashuvlar, masalan, virtual tajriba va onlayn simulyatsiyalar, kasblar bilan bog'liq ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

3. Fikrlar almashinuvi - O'quvchi va mutaxassislar o'rtasida bog'lanishlar o'zgaruvchan mehnat bozori va talablariga mos ravishda yangi ko'nikmalar va malakalarni shakllantirishda fikr almashishning ahamiyatini ta'kidlaydi.

4. Maqsadli tayyorgarlik - O'quvchilarning shaxsiy afzalliklari, ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlari inobatga olinishi zarurligini anglatadi. Bu, o'z navbatida, kelajakdagi kasblarning shaxsiylashtirilgan tayyorgarlikni talab qilishini ko'rsatadi.

5. Ijtimoiy mexanizmlar - O'quvchilar o'rtasida guruhish va hamkorlik, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish, kelajak kasblarini tanlayotganda ijtimoiy omillarning ta'siri ko'proq e'tiborga olinmoqda.

Ushbu yangiliklar, o'quvchilarning kelajakdagi kasb tanlash jarayonini tabiiy va innovatsion yondashuv bilan boyitishda ahamiyatlidir. Kelajakdagi kasblar va o'quvchilar o'rtasidagi bog'lanishlar yanada chuqurlashtirilgan yondashuvlar orqali amalga oshirilishi, ilmiy tadqiqotlar va tajribalar o'rganilishi zarur.

Yuqori talabdagi kasblar - Kelajakda sun'iy intellekt, robototexnika, ma'lumotlar tahlili va kibermuhofaza kabi sohalarda mutaxassislar kerak bo'ladi. Bu kasblar o'quvchilar uchun yangi

imkoniyatlar yaratadi va yangicha qobiliyatlarni rivojlantirishni talab qiladi. Qobiliyatlarni rivojlantirish - O'quchilarni faqat an'anaviy bilimlar bilan emas, balki muloqot, innovatsion fikrlash va muammoni hal qilish qobiliyatlari bilan ham tayyorlash muhim hisoblanadi. Bu ko'nikmalar kelajakda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur.

3. Onlayn ta'lim va virtual simulyatsiyalar - Bugungi kunda o'quchilar onlayn ta'lim platformalaridan foydalangan holda o'z qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkin. Virtual simulyatsiyalar muvaffaqiyatli kasblarni taqlid qilishga yordam beradi va tajriba to'plash imkonini beradi.

4. Maktab va sanoat hamkorligi - O'quv muassasalari va sanoat o'rtasidagi hamkorliklar kuchayib bormoqda. Maktablar talabalariga real ish muhiti tajribasini berish uchun stajirovka va amaliyot dasturlarini taklif etmoqda.

5. O'zgaruvchan mehnat bozori - Mehnat bozorida tezkor o'zgarishlar kuzatilmoqda. O'quchilar kelajakda o'z kasblarini tanlashda moslashuvchanlik va o'rganishga tayyor bo'lishlari lozim.

6. Yoshlarning roli - O'quchilar kelajakdagi kasblarga tayyorgarlik jarayonida faollik ko'rsatishi kerak. Ular o'z qiziqishlari, qobiliyatlari va ijtimoiy masalalarga e'tibor berish orqali kasb tanlash jarayoniga faol ishtirok etishlari mumkin.

7. Ijtimoiy tarmoqlar va bog'lanish - O'quchilar ijtimoiy tarmoqlar orqali professional tarmoq yaratish imkoniga ega. Bu ular uchun kelajakdagi kasblarini o'rganishda yordam beradi va mulohazalar almashishga imkon beradi.

Kelajakdagi kasblar o'quvchilarning ta'lim jarayonida zamonaviy yondashuvlar va ko'nikmalarni talab qilmoqda. O'quvchilarga kerakli bilim va ko'nikmalarni berish orqali, ularni muvaffaqiyatli kasbiy hayotga tayyorlash mumkin. Bu jarayon, nafaqat o'quvchilarning individual rivoji uchun, balki jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligi uchun ham muhimdir. O'quvchi-yoshlar, kelajakda o'z o'rnini topishlari uchun zamon talablariga mos keladigan bilimlar va ko'nikmalarga ega bo'lishlari kerak. O'quvchilar kelajakdagi kasblarga tayyorlanishi uchun, an'anaviy ta'lim uslublaridan tashqari, yangi pedagogik yondashuvlar va ko'nikmalarni rivojlantirish zarur. Bu jarayonda quyidagi omillarni e'tiborga olish muhim:

1. Kreativ fikrlash: O'quvchilarga muammolarni hal qilish va innovatsion yechimlar izlash ko'nikmalarini o'rgatish kerak.

2. Ijtimoiy ko'nikmalar: Jamoaviy ish olib borish, kommunikatsiya qilish va o'z fikrini etkazish qobiliyatlarini rivojlantirish zarur.

3. Texnologik ko'nikmalar: Zamonaviy texnologiyalarni samarasiz ishlatish va ularni o'rganish bo'yicha ta'lim berish kerak.

4. Hayotiy ko'nikmalar: Qaror qabul qilish, vaqtni boshqarish va tashkiliy ko'nikmalarni rivojlantirish o'quvchilarni kasbiy hayotga tayyorlaydi.

Ushbu ma'lumotlar kelajakdagi kasblar va o'quchilar o'rtasidagi bog'lanishlarning ahamiyatini va yangi imkoniyatlarni ochib beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. X.Sanaqulov, D.Xodiyeva. Mehnat va uni o'qitish metodikasi. – T.; Tafakkur bo'stoni, 2015, – 71 b
2. Имомова Ш.М., Норова Ф.Ф. Учебные методы организации спортивно оздоровительных мероприятий в образовательных учреждениях // ВЕСТНИК НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ 2021. № 9 (112). Часть 2. С.38-41.
3. Abduraxmonov F.R., Abdurahmonova Z.E. Kasb psixologiyasi. -T.: 2018. 143-b.
4. Sharipov Sh.S., Davlatov K.N., Salohuddinova G. Kasbga yo'naltirishning ilmiy pedagogik asoslari. -T.: 2007. 97-b.
5. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat. -T.: 2011. 10-b.

O'SPIRINLIK DAVRLARIDA SHAXS IJTIMOIYLASHUVINING O'ZIGA XOSLIGI (KASB TANLASHGA BO'LGAN ISHTIYOQI)

Esanova Gulsara Umirovna

Qashqadaryo viloyati, Koson tumani 2-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: *Yoshlar o'z oldilarida haqiqiy, keng hayot yo'li ochilishi uchun ko'p kuch-g'ayrat sarflashlari kerak va eng asosiysi-o'z ko'ngillariga yoqqan, jamiyatga zarur va foydali ishni tanlashlari lozim. Kasb tanlash-jiddiy va mas'uliyatli ishdir. O'z hayot yo'lini jiddiy suratda belgilab olish-oson ish emas. Buning uchun uzoq vaqt maxsus tayyorgarlik ko'rish talab etiladi. Ushbu maqolada o'smirlik va o'spirinlik davrida kasb tanlay olishlari, ulardagi bo'lgan ishtiyoq masalasi yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Barkamol shaxs, o'smirning psixik dunyosi, sevgi va muhabbat hissi, o'spirinlik davri, kasb-hunar tanlash, o'z-o'zini anglash, jinsiy farqlar.*

Аннотация: *молодые люди должны приложить немало усилий, чтобы перед ними открылась настоящая, широкая жизненная дорога, а главное-выбрать работу, которая им по душе, необходимая и полезная обществу. Выбор профессии-дело серьезное и ответственное. Определить свой жизненный путь в серьезной картине-задача не из легких. Это требует длительной специальной подготовки. В этой статье рассматривается вопрос о возможности выбора профессии В подростковом и юношеском возрасте, о страсти, которой они обладают.*

Ключевые слова: гармоничная личность, психический мир подростка, чувство любви и привязанности, подростковый возраст, выбор профессии, самосознание, половые различия.

Annotation: Young people need to put in a lot of effort and energy to open up a true and broad path in life. Most importantly, they must choose a job they enjoy, one that is necessary and beneficial to society. Choosing a profession is a serious and responsible matter. Determining one's life path in a serious manner is not an easy task. It requires long-term special preparation. This article highlights the issue of how adolescents and teenagers choose a profession and the passion they may have for it.

Keywords: Well-rounded personality, adolescent's psychological world, feelings of love and affection, teenage period, vocational choice, self-awareness, gender differences.

O'zbek xalqi yoshlarni har tomonlama barkamol shaxs qilib tarbiyalashda boy tarixiy tajribaga ega. Bu tajribani o'rganish va mazkur tajribadan zamon talablariga muvofiq barkamol shaxsni shakllantirishda samarali foydalanish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. Jamiyat taraqqiyotining barcha davrlarida ham barkamol shaxsni tarbiyalash dolzarb muammo bo'lib kelgan.

O'smir o'g'il-qizlar shaxsining kamol topishida o'zini anglash jarayonida o'ziga baho berish mayli va istagi o'zini boshqa shaxslar bilan taqqoslash, o'ziga bino qo'yish ehtiyoji paydo bo'ladi. Bular esa o'smirning psixik dunyosiga aqliy faoliyatiga, tevarak-atrofga munosabatning shakllanishiga ta'sir qiladi. O'smirlik yoshida psixologik jihatdan eng muhim xislat - voyaga etish yoki kattalik hissining paydo bo'lishi alohida ahamiyatga ega. Kattalik hissi ijtimoiy-axloqiy sohada, aqliy faoliyatda, qiziqishda, munosabatda, ko'ngil olish jarayonida, xulq-atvorning tashqi shakllarida o'z ifodasini topadi.

O'smirlik yillaridagi sevgi va muhabbat hissi nafaqat qarama-qarshi jins vakiliga qaratilgan bo'ladi, balki aynan shu davrda ota-onaning qadrlanishi va ularga nisbatan sevgi-muhabbat, yaqinlar - aka-uka, opa-singil, hayotda ibrat bo'ladigan kishilarni yaxshi ko'rish, Vatanni sevish kabi oliy hislar ham tarbiyalanadi. Shuning uchun ham haqiqiy yuksak muhabbat sohiblari bo'lmish yoshlarni tarbiyalash - jamiyatda insoniy munosabatlarni barqarorlashtirish, odamlar o'rtasida samimiy munosabatlar o'rnatish va ma'naviyatni yuksaltirishga xizmat qiladi.

O'spirinlik davri. Yuqori sinfga o'tgan o'spirin psixologiyasining o'ziga xosligi shundaki, u hozirgi paytini, buguni va ertasini kelajak nuqtai nazaridan, istiqbolga nazar bilan qabul qiladi. Aynan shu davrga kelib, o'spirin turli kasblarga qiziqqa boshlaydi, o'zining kelajakda kim bo'lishini tasavvur qila boshlaydi. Demak, o'z-o'zini professional nuqtai nazardan ajratish, tasavvur qilish - o'spirinlikning eng muhim yangiligidir. Professional taraqqiyotning asosiy bosqichlarini ajratar ekan, E.A. Klimov (1996), alohida «optastiya» (lotincha so'z: optatio - xoxish, tanlov) bosqichini ajratadi

va uning xarakterli tomoni - odam tomonidan professional taraqqiyotning bosqichi tanlanishidir, deb e'tirof etadi. Optastiya bosqichi 11 - 12 yoshdan 14 - 18 yoshgacha bo'lgan taraqqiyot davrini o'z ichiga oladi.

Biror aniq kasb-hunarni tanlash va o'z faoliyatini shunga yo'naltirish o'spirin shaxsi uchun juda katta ahamiyatga ega. Ana shunday tanlovning adekvat va to'g'ri bo'lishi o'spirindagi bilish bilan bog'liq qiziqishlar va professional yo'nalishning shakllanganligiga bog'liq bo'ladi. Professional qiziqishlarning shakllanishining o'zi olimlar tomonidan to'rt bosqichli jarayon sifatida qaraladi. Uning birinchi bosqichi 12-13 yoshlarga to'g'ri keladi va o'ta o'zgaruvchanligi, shaxsdagi bilish jarayonlari va asl iqtidor bilan bog'lanmaganligi bilan xarakterlanadi. 14-15 yoshlarga to'g'ri keladigan ikkinchi bosqichda qiziqishlar paydo bo'ladi, ular ko'p bo'lib, bevosita bolaning bilish imkoniyatlari va shaxsiy xususiyatlari bilan bog'liq bo'ladi. Uchinchi bosqichda - 16-17 yoshlarda qiziqishlarning shunday integratsiyasi ro'y beradiki, ular avvalo jinsiy xususiyatlar va shaxsdagi individual xususiyatlar bilan bog'liq xolda rivojlanadi. Masalan, qizlar va o'g'il bolalar o'zlariga mos va yarashadigan kasb-hunarni tanlay boshlaydilar. L. Golovey (1996) fikricha, to'rtinchi - hal qiluvchi bosqichda qiziqishlar doirasi sezilarli darajada torayib, professional yo'nalish shakllanib bo'ladi va u kasb tanlash bilan yakunlanadi.

O'zining yuqori pog'onasiga ko'tarilgan qiziqishlar o'spirinning professional yo'nalishi va to'g'ri kasb-hunarni tanlashiga zamin yaratadi. Ular boladagi individual - psixologik xususiyatlar va jinsiy farqlar bilan bog'liq bo'lgani uchun ham o'g'il bolalar ko'proq - texnik va iqtisodiy yo'nalishlarni, qizlar esa - ijtimoiy-gumanitar va badiiy sohalar bilan bog'liq kasblarni tanlaydilar.

Umuman, inson hayotida professional o'z-o'zini anglash katta o'rin tutadi va u juda yoshlik paytidanoq shakllana boshlaydi. Bu jarayonni bosqichlarda tasavvur qilish mumkin.

Birinchi bosqich: bolalar o'yini, bunda bola ilk yoshlikdanoq u yoki bu kasbga bog'liq professional rollarni qabul qiladi va uning muhim elementlarini o'zicha «o'ynaydi» («o'qituvchi», «doktor», «traktorchi», «futbolist», «artist» va shunga o'xshash).

Ikkinchi bosqich: o'smirlik fantaziyasi - bunda o'smir o'ziga juda yoqqan professional rolni hayolan egallaydi.

Uchinchi bosqich: kasb-hunarni dastlabki tanlash - o'smirlik va ilk o'spirinlik davriga to'g'ri keladi. Turli-tuman faoliyat turlari dastlab o'smirning qiziqishlari nuqtai nazaridan («prokurorlikka qiziqaman, demak, yurist bo'lishim kerak»), keyin uning qobiliyatlari nuqtai nazaridan («matematikani oson yechaman, matematik yoki muhandis bo'lsammikan?») va nixoyat, o'smirdagi qadriyatlar tizimidagi ahamiyatiga qarab («nochor kasallarga yordam bergim keladi, vrach bo'laman») toifalarga bo'linadi va ajratiladi.

To'rtinchi bosqich: amaliy qaror qabul qilish - kasbni tanlash. Bunda ikkita muhim jihat bor: konkret ixtisoslikni uning kvalifikatsiyasi xususiyatlari, ishning hajmi, og'irligi, mas'uliyatliligi va unga yetarli tayyorgarlikning borligi. Lekin oxirgi sotsiologik ma'lumotlarga ko'ra, oliy o'quv yurtini tanlash, konkret kasb-hunarni tanlashdan oldinroq yuz bermoqda. Masalan, o'spirin qiz «Men baribir Nizomiy nomli universitetga kiraman», deydi va so'ngra konkret fakultet tanlanadi. Shuning uchun ham ko'pincha, ixtisoslikdan, keyinchalik professiyadan «sovib qolish»lar ana shunday ustanovkalar bilan tushuntiriladi.

Bundan tashqari, kasb tanlashga ta'sir qiluvchi yana boshqa omillar ham borki, ularning hisobga olinishi ham ba'zan yoshlarning to'g'ri, o'z imkoniyatlari va qobiliyatlariga mos kasb-hunarning tanlanmasligiga sabab bo'ladi. Masalan, bunday omillarga oilaning moddiy shart-sharoiti, o'qish joyining uydan o'zoqligi, o'quv tayyorgarligining saviyasi, emostional yetuklik, sog'likning holati va boshqalar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Asadov Y.M., Burxonov Y. Olti yoshli bolalarning maktabga psixologik moslashuvi va rivojlanish dinamikasini o'rganish bo'yicha tavsiyalar.- T.: "Ma'rifat", 2001-yil 1-dekabr.
2. Adizova T.M. Boshqaruv muloqoti psixologiyasi. -T.: "O'qituvchi", 2000 y.
3. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya asoslari.-T.: «O'qituvchi», 2001 y.
4. Anikeyev N.P. Jamoada ruhiy muhit. -T.: "O'qituvchi", 2003 y.
5. Niyazmetova G. Shaxsni o'rganish metodikalari.-T.: "O'qituvchi", 2000 y.
6. Qoplonova M., Avlayev O. Boshqaruv psixologiyasi.-T.: "O'qituvchi", 2004 y.
7. Qoplonova M. Pedagogik jamoadagi shaxslararo munosabatlar.—

НАВОИЙ ШЕЪРИЯТИДА “СИДҚ” ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ БАДИИЙ ТАЛҚИНИ

Холматов Туйғун Бозорович

Аннотация: Мақолада Алишер Навоий шеъриятида кўп учрайдиган “сидқ” тушунчасининг дунёвий ва тасаввуфий мазмун-моҳияти, унда бадиий аксини топган умуминсоний, дунёвий мақсад ва қарашлар тўғрисида фикр юритилган.

Калит сўзлар: “Сидқ” тушунчаси, инсоний сифат, “сидқ аҳли”, ростгўйлик, тўғрилиқ, риё, сидқидиллик .

Аннотация: В статье размышляется о мирском и мистическом содержании понятия "сидк", которым изобилует поэзия Алишера Навои, об универсальных, светских целях и взглядах, которые отражены в нем художественно.

Ключевые слова: Понятие "Сидк", человеческое качество, "сидк ахли", правдивость, корректность, лицемерие, трудолюбие.

Annotation: *The article reflects on the worldly and mystical content of the concept of "sidq", which is abundant in the poetry of Alisher Navoi, on the Universal, secular goals and views that are reflected in it artistically.*

Keywords: *The concept of "Sidq", human quality," sidq ahli", truthfulness, correctness, hypocrisy, diligence .*

Алишер Навоий асарларида тасаввуф истилоҳларининг қўлланилиши шоирнинг рамзий ифодалаш усули билан боғлиқдир. Буни юқорида ҳам бир неча ўринда кузатдик. Айрим тушунчалар талқини ҳам тасаввуфий, ҳам умуминсоний, дунёвий мақсад ва қарашларнинг ифодасини кўрсатиб туради. Ана шундайлардан бири, жумладан СИДҚ тушунчаси.

Хўш, сидқ нима? Аввало, ҳазрат Навоийнинг айрим сатрларини кўздан кечирайлик:

Сидқ ичра қачонки чиқса оти эрнинг,
Фош ўлса садоқатда сифоти эрнинг.
Хушроқки тавил ўлса ҳаёти эрнинг,
Ким, сидқдин-ўқ дурур нажоти эрнинг.

(“Назмул-жавоҳир”)

Бу сатрлар улуғ шоир ахлокий қарашларининг бадиий ифодаси бўлган “Назмул-жавоҳир” асаридан. Ҳазрати Имом Алига нисбат берилган “Насрул-лаолий”ни назмга солиш ҳаёлини банд қилиб юрган Навоий Ҳусайн Бойқаронинг “Рисола”сига жавобан уни ёзганди. Бу асардаги рубоийларга шоир ғоялари, қарашлари сингдирилган, шу маънода бу фақат таржимадан иборат эмас. Юқорида келтирганимиз рубоийда шоир улуғ инсоний сифат – сидқидиллик туфайли ҳар бир эр инсоннинг умри узун бўлишини таъкидлаш билан бирга, яшамоқлик, комиллик(етуклик)ка интилишида ҳам инсонга ушбу сифат лозимлигини уқтиради. Бу сифат жамиятнинг барча аъзоси – оддий фуқарога ҳам, шоҳга ҳам бирдек лозимлиги – Алишер Навоий орзу қилган, истаган муҳим жиҳат. Қуйида эса шоирнинг худди шу шоҳ ва гадо, шоҳ ва дарвеш нисбатини шундайгина кўз олдимизда жонлантириб берган машҳур ғазалидан бир байтни кўздан кечирамиз:

Шаҳга сидқ аҳли дамидин машъали давлат эрур,
Меҳрдекким, субҳ анфоси руҳ очар талъат анга.

(“Ғаройибус-сиғар”, 8-ғазал).

Яъни, “сидқ аҳли” – холис ниятли дарвешлар нафасидан шоҳлар чироғи ёруғ бўлади, бу қуёш чиқиши билан тонг тароватинининг гўзаллашувидек. Навоий нега бунчалик сидққа урғу беряпти?

Маълумки, улуғ шоир тасаввуф ғояларидан бениҳоя руҳланиб, собит бир эътиқод билан ижод қилган. Тасаввуф ғоялари эса шоир қарашларига уйғун бўлиб, инсонни ОЛИЙ

ЭЪТИҚОД сари етаклайдиган, инсон поклиги, рухнинг тозалигини улуғлайдиган, инсон камолотини ўйлайдиган, шунга даъват қилувчи фалсафий фикрлар, ахлокий ўғитлар силсиласидан иборат эди. Шу ўринда мухтасар суратда тасаввуф илмининг СИДҚ ҳақидаги фикрларига диққат қилиш лозим. Ҳусайн Воиз Кошифийнинг “Футувватномаи султоний” (бу асар форс тилидан тасаввуфшунос олим Н.Комилов томонидан ўзбекчага ўтирилган) асаридаги тасаввуф тўғрисидаги фикрлар занжиридаги ушбу тушунчага эътибор берамиз. Мазкур асарда тасаввуф биноти ўнта асосга қурилгани, шулардан олтинчиси СИДҚ эканлиги таъкидланади. “Тасаввуф” калимасининг учинчи ҳарфи “С” – сидқу сафо, дея изоҳланади. Асарни ўқиш давомида бу тариқат йўлига қадам қўйганларга қилинган анчагина уқтиришлар мавжудлиги китобхон диққатини ўзига жалб этади. Тариқат йўлига кирган солиқ(йўловчи)ларга қарата “агар йўлдошинг ким эди, деб сўрасалар, СИДҚ ва ЭЪТИҚОД эди, деб айтгин. Агар сидқ ва эътиқодингизнинг боши (асоси) нима эди, деб сўрасалар, дарвешлар муҳаббати эди, деб айтгин”, (1.20 б.) деган уқтиришлар замирида ҳам чуқур мазмун ва моҳият мужассам.

Кўринадики, тасаввуф илмида СИДҚ тушунчаси кўп ҳолларда дарвешлар тўғрисидаги қарашлар билан ажралмас ва ёнма-ён келмоқда. Дарвешлар эса, қалбида Ҳақ жамолига интилишдан бўлак ҳою ҳаваслари бўлмаган инсонлар жамоаси. Ҳусайн Воиз Кошифий асарида шайх Қосим Анворнинг “дарвешлар” сўзининг “Р” ҳарфини риёдан сақланиш тимсоли, дея изоҳлагани таъкидланган. (2. 22 б.) Риё тасаввуфда ўзни кўз-кўз қилиш, сохталик, мунофиқлик, сиртдан ўзини пок қилиб кўрсатиш, деб англашилиши маълум. Риёнинг зидди эса тасаввуф илмида **сидқ** экани очиқ-ойдин англашилиб турибди. Риё тушунчаси замрида ёлғон тушунчаси ҳам мавжудлиги аниқ. Тасаввуф қувватлайдиган ишларнинг бири – ёлғонни тарк этиш.

Аёнлашмоқдаки, шоирнинг юқоридаги тилга олинган байтида сидқ сўзининг бир неча маънолари ҳам эътиборга олинган ва шоир ўзи орзу қилган, тарғиб этган шоҳнинг адолатпешалигини таъмин этувчи муҳим омиллардан бири – ростгўйлик, сидқидиллик эканини таъкидлаган. Ҳар ҳолда Навоий тасаввуфнинг ахлокий қарашларидан бениҳоя руҳланиб қалам тебратган, тамомила ҳаётий, умуминсоний мақсадларни, жумладан, шоҳлик, адолат, тўғрилиқ ҳақида фикр юритганида ҳам бу ғояларга суяниб иш кўрган.

Сирасини айтганда, Алишер Навоий жамиятнинг барча аъзосини тенг кўриб, уларнинг Олий мақсадга етишувларида лозим бўлган сидқ каби инсоний сифатни қалбларининг энг тубига жойлаштиришларини дил-дилдан истагани табиий ҳол. Адабиётшунос олим М. Имомназаров бир мақоласида ёзганидек, “*шоир уларнинг чин ихлос ва сидқни биринчи ўринга қўйишларини, риё ва кибрни қаттиқ қоралаишларини, қалбни Олий Ҳақиқат акс этгучи кўзгу*

деб билиб уни ҳар қандай худбинлик зангидан поклашни асосий мақсад қилиб қўйишларини орзу қилган эди”.(3)

Дарвоқе, Навоий ижодининг ҳар бир жамият учун ўлмас ғоялари нечоғлик аҳамиятга моликлигига ҳар дақиқа имон келтириб туриш жойиз.

Хулоса ўрнида айтиш жоизки, бугун юртимизнинг эртаси - учинчи ренессанси сари интилиб яшаётган кезларда олдимизда турган масалалар жуда кўп. Шахс маънавиятини тарбиялаш, янгича фикрлашга ундаб, жаҳонга халқимизнинг буюк тарихи, улкан маданияти, боқий мероси бугунги авлод томонидан қанчалар теран ҳис этилиб, равнақ топтирилаётганини намоиш қилиш ва х.к. Шулар орасида, албатта, ҳар ишда, жамиятнинг ҳар бир аъзоси – энг юкори бўғиндаги раҳбарлардан тортиб, оддий фуқароларгача сидқидилликни намоён этишлари, қалбларида умуминсоний ва миллий ғурур туйғуларини сақлашлари, ЭЪТИҚОДга САДОҚАТли бўлишлари каби масалалар, шубҳасиз бор ва у ўта долзарблигича қолмоқда.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ҳусайн Воиз Кошифий. “Футувватномаи султоний”. Тошкент, “Мерос” нашриёти, 1994 йил, 20-бет.
2. Ҳусайн Воиз Кошифий. “Футувватномаи султоний”. Тошкент, “Мерос” нашриёти, 1994 йил, 22-бет.
3. М. Имомназаров. “Навоий кашф этган олам”. “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 1993 йил, 30 июль.

MAKTAB O‘QUVCHILARINI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH- DAVR TALABI

Azamat Sanayev

Qashqadaryo Amaliy va ijtimoiy fanlarni o‘qitish
metodikasi kafedrası texnologiya fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: *ushbu maqolada, maktab o‘quvchilarini turmushga va mehnatga, ijtimoiy zarur kasb-hunarni ongli ravishda kasb-hunarli etib tarbiyalash, bugungi kunning dolzarb, asosiy vazifasi ekanligi haqida fikrlar bildirilgan. Ushbu maqola materiallaridan texnologiya fani o‘qituvchilari o‘z faoliyatlarida foydalanishlari mumkin.*

Kalit so‘zlar: *texnologiya, texnik, elektrotexnika, hunarmandchilik, ro‘zg‘orshunoslik, kasb-hunar, ijodkorlik, elektronika, qobiliyat.*

Аннотация: *в данной статье высказываются мысли о том, что сознательное профессиональное воспитание школьников к жизни и труду, общественно необходимая профессия-актуальная, главная задача сегодняшнего дня. Материалы данной статьи могут быть использованы преподавателями технических дисциплин в своей деятельности.*

Ключевые слова: технология, техник, электротехника, ремесла, наука о возбуждении, профессия, творчество, электроника, способности.

Annotation: this article suggests that the conscious professional education of schoolchildren for life and work, a socially necessary profession, is an urgent, main task of today. The materials of this article can be used by teachers of technical disciplines in their activities.

Keywords: technology, technician, electrical engineering, crafts, science of arousal, profession, creativity, electronics, abilities.

Texnologiya o'quv fani o'quvchilarda texnik ijodkorlikni, qobiliyatni, tafakkurni rivojlantirish, dars jarayonida tabiiy, metall va metallmas materiallarga texnologiya asosida ishlov berish usullarini o'rgatish orqali kasb-hunarga yo'naltirishni yanada kuchaytirish, hunarmandchilik asoslari, ishlab chiqarish va ro'zg'orshunoslik asoslari, elektrotexnika ishlari, elektronika asoslari, ijodiy loyiha tayyorlash texnologiyasi, kasb-hunarga yo'llash bo'yicha o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini hayotda qo'llay olish layoqatini shakllantirishni ko'zda tutgan. O'quv predmetini o'qitish orqali o'quvchilarning texnik ijodkorlik qobiliyati, kreativ ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi Hozirgi zamon fan-texnika va ijtimoiy taraqqiyot sharoitida o'quvchilarni turmushga va mehnatga, ijtimoiy zarur kasbni ongli ravishda tanlashga tayyorlash bugungi kunning dolzarb, asosiy vazifasidir. Zero kasb tanlash insonning hayot yo'lida o'ziga xos burilish yasaydi. Kasb tanlashdan maqsad jamiyat va oilaga foyda keltirib, inson avvalo moddiy ham ma'naviy qiziqish hosil qilishidir. Bunda inson kasblar haqida og'zaki tushunchaga ega bo'lib qolmasdan, balki amaliy bilimlarga tayangan holatda o'z qobiliyatlarini sinab ko'rishi va bu kasblar haqida bir qancha tushunchalarga ega bo'lishi lozim. Shuning uchun, yaxshi urf-odatlarini tarbiyalash va ularni mehnat jo'shqinligiga ko'chirish o'quvchilarni kasb tanlashga tayyorlashning bosh negizidir. Oilada bolalarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash, odatda maktabgacha bo'lgan yoshdan boshlanadi. Ana shu paytdan e'tibor berib, bolalarni bo'lg'usi kasbni tanlashga tayyorlash amalga oshirilishi lozim. Ota-onalar farzandlarida mavjud bo'lgan iste'dod kurtaklarini rivojlantirish uchun zarur sharoitlarni yaratib, zamon talablariga mos ravishda kasb o'rgatishi lozim. Bunda bolalarni qiziqishlari, mayillari, qobiliyatlari va imkoniyatlarini muntazam ravishda o'rganish zarur. Kasb tanlashda xato qilmaslik uchun o'quvchilarga avvalo, maktab va oila hamkorlikda ish olib borishi kerak. Kim bo'lsam ekan? degan savol har bir yigit-qiz uchun eng asosiy muammolardan biridir. Odamning shundan keyingi butun hayoti ana shu muammoni hal qilishiga bog'liq. Kasbni to'g'ri tanlash mehnatda va ijtimoiy faoliyatda eng yuksak ko'rsatkichlarga erishishga yordam beradi. Mehnat jarayonida va uning natijalaridan qoniqish esa, ijodkorlikni eng ko'p namoyon etish, eng yaxshi hissiy kayfiyatda bo'lish, tanho bir kishining, umuman jamiyatning ham barcha hayotiy rejalarini bir muncha to'la amalga oshirish imkonini beradi. Hayotiy rejani

shakllantirishda esa, qiziqish va mayllarimizga tayanish lozim. Qiziqish deganda-odamning u yoki bu predmetga qaratilgan aktiv bilish qobiliyati tushuniladi. Kasb tanlashga nisbatan olganda qiziqishlar muayyan mehnat sohasiga ijobiy munosabatda bo'lish, bilish va faoliyat ko'rsatishga nisbatan intilishi tushuniladi. Qiziqishlar o'z taraqqiyoti mobaynida bir nechta bosqichda amalga oshiriladi. Dastlab qiziqishlar: vaqtinchalik, so'ng epizodik, agar rivojlantirib borilsa, barqaror qiziqishlarga aylanadi. Barqaror qiziqishlarni doimiy rivojlanishi natijasida esa, maylga aylanadi. Qobiliyat-qiziqish va mayllar bilan bog'liq bo'lib, insonni biror-bir kasbni egallashdagi bilish qismini belgilab beruvchi ajralmas bo'lak hisoblanadi. Yoshlarda quyidagi qobiliyatlar bo'lishi mumkin: Texnik qobiliyat, matematik qobiliyat, pedagogik qobiliyat, tashkilotchilik qobiliyati, san'atga bo'lgan qobiliyat va hokazo. Kasb tanlash ishlarini moddiy va ma'naviy merosimiz bilan chambarchas bog'lab olib borilishi buyuk mutafakkir ajdodlarimizning bitiklarida ham o'z aksini topgan. Unda yaxshilik va ezgulikka faqat halol mehnat orqali erishish kerakligi ta'kidlab o'tiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, maktab o'quvchilarining qiziqishi, qobiliyati, iqtidori va tanlagan kasbga sog'ligi to'g'ri kelishini, yashayotgan manzilida tanlagan kasbga zamon talabining mavjudligini e'tiborga olib, kasb-hunar o'rgatish davlatimiz barqaror rivojlanishining muhim omillaridan biridir. Zero, buyuk tarixiga, o'tmishiga ega bo'lgan, kelajakda ko'plab, katta-katta marralarni egallashga intilayotgan yoshlarimizni mehnatsiz, kasb-hunarsiz tasavvur etib bo'lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2024-yil 21-iyundagi "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-231-son qarori, T.: 2024.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Xalq ta'limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 25-yanvardagi PQ-4963-son qarori.
3. Tohirov O'.O. Texnologiya fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar. // O'quv moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. – T.: TD'U, 2018-136 b.
4. Avazboyev A.I., Ismadiyarov Y.U. Texnologiya o'qitish metodikasi (o'quv qo'llanma) – T.: TDPU, 2018. – B.284.
5. Toxirov O., Sultonova D.M. va b. Texnologiya darsligi. 5 sinf. – T.: "Sharq" nashriyoti. 2020.

Elektron ta'lim resurslari:

1. www.ziynet.uz

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA IQTISODIY SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH

Rasulova Nargiza Kuyliyevna

Qashqadaryo viloyati, Koson tumani 95-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Raximberdiyeva Nasiba Yuldashevna

Qashqadaryo viloyati, Nishon tumani 4-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Maktab o'quvchilarida iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish juda murakkab jarayon bo'lib, uning mazmun-mohiyati jamiyat va inson ehtiyojlari asosida belgilanadi. O'quvchilarda iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish jarayonida ularga nazariy va amaliy bilimlar berilishi bilan birgalikda bir qator tushunchalar: savodxonlik, tejamkorlik, madaniyat, ta'lim, tarbiya, iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish, boshlang'ich sinf o'quvchilarida iqtisodiy bilimni shakllantirish va boshqalar muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish borasida fikr-mulohazalar berilgan.

Kalit so'zlar: Iqtisodiyot, moliyaviy savodxonlik, iqtisodiy bilimlar, iqtisodiy madaniyat, iqtisodiy tarbiya.

Аннотация: формирование экономической грамотности у школьников-достаточно сложный процесс, содержание которого определяется потребностями общества и человека. В процессе формирования экономической грамотности у учащихся наряду с передачей им теоретических и практических знаний имеет значение ряд понятий: грамотность, бережливость, культура, образование, воспитание, формирование экономической грамотности, формирование экономических знаний у младших школьников и др. В данной статье даны отзывы о формировании экономической грамотности у младших школьников.

Ключевые слова: экономика, финансовая грамотность, экономические знания, экономическая культура, экономическое воспитание.

Annotation: Forming economic literacy in school students is a complex process, the essence and content of which are determined by the needs of society and individuals. In the process of developing economic literacy in students, it is important not only to provide them with theoretical and practical knowledge, but also to emphasize several key concepts such as literacy, frugality, culture, education, upbringing, development of economic literacy, and the formation of economic knowledge in primary school students. This article presents reflections on developing economic literacy in primary school students.

Keywords: Economy, financial literacy, economic knowledge, economic culture, economic education.

Iqtisodiyot – yunoncha soʻzdan olingan boʻlib, uy xoʻjaligini boshqarish degan maʼnoni bildiradi. Demak, iqtisodiyot tushunchasi – inson faoliyatining isteʼmol mahsulotlarini ishlab

chiqarish, uning natijalarini o'zlashtirish, mavjud moddiy va mehnat imkoniyatlaridan foydalanish sohasidagi ijtimoiy munosabatlarning muhim tomonidir.

Ma'lumki, "iqtisod" so'zining ma'nosi keng bo'lib, chuqur mazmunga ega. Ko'p urindi bu so'z xalq ichida "tejamkorlik" so'zining sinonimi sifatida qo'llaniladi. Tejamkorlik haqida so'z ketganda isrofgarchilikka yo'l qo'ymaslikni tushunamiz.

"Iqtisod" tushunchasiga, mashhur o'zbek muallimi Abdulla Avloniy quyidagicha ta'rif beradi: "Iqtisod deb pul va mol kabi ne'matlarning qadrini bilmakka aytilur. Mol qadrini biluvchi kishilar o'rinsiz yerga bir tiyin sarf qilmas, o'rni kelganda, so'mni ayamas. Sahovatning ziddi bahillik o'ldig'i kabi iqtisodning ziddi isrovdur. Alloh. Taolo isrof qiluvchilarni suymas".

Iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish deganda insonning iqtisodiy jihatdan voqea hodisalarni tahlil qilish, unga baho berish va qaror qabul qilish, shaxsni o'z turmush tarzini erkin tanlashi, tanlov oqibatini ko'z o'ngiga keltira olishi tushuniladi.

Iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish – bilimni egallash jarayonida iqtisodiy ongi, xulq-atvori, iqtisodiy ko'nikma va malakalarga ega bo'lish, o'z-o'zini anglashning ijtimoiy va siyosiy tuzilmalari, iqtisodiy rivojlanish va takomillashish shaklidir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining dunyoqarashi va iqtisodiy savodxonligi bir-biriga bog'liq, biri ikkinchisini taqozo qiladi. Iqtisodiy savodxonlik o'quvchilarning dunyoqarashini shakllanishi va rivojlanishiga, aksincha, qaror topgan mustaqil dunyoqarash iqtisodiy savodxonlikning shakllanishiga xizmat qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining iqtisodiy savodxonligini shakllantirish ikki: ob'yektiv va sub'yektiv jihatlarga bog'liq.

Iqtisodiy tarbiya esa – maktabning yagona bo'lmagan muhim vazifalaridan biridir. U bilan politexnik ta'lim, mehnat tarbiyasi va kasb tanlash, axloqiy tarbiya, estetik tarbiya, ekologik tarbiya va h.k. bilan uzviy bog'liqlik mavjuddir. Iqtisodiyot haqidagi barqaror g'oyalar va qarashlar tizimi iqtisodiy tarbiyadir.

Iqtisodiy tarbiya ham shaxsning shakllanishining zarur shartidir. Yoshlarni iqtisodiy tarbiyalash pedagogikaning asosiy muammolaridan biri bo'lib kelgan va shunday bo'lib qolaveradi. Bozor iqtisodiga o'tayotgan bir sharoitda va keyingi rivojlanishda ham yoshlarda iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish muhimdir. Iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish o'quvchilarda tejamkorlik, ishbilarmonlik, iqtisodiy hisob-kitob qilish qobiliyatini shakllantiradi.

Boshlang'ich maktab o'quvchilarining iqtisodiy madaniyatini shakllantirish quyidagicha tavsiflanadi:

1) qo'shimcha ta'lim sharoitida ishlash o'quv jarayonida olingan o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini mustahkamlash va takomillashtirishga yordam beradi;

2) qo'shimcha ta'lim doirasidagi ishlar rejalashtirilgan, kopincha bir xil darajada, bolalarning rivojlanishi uchun imkoniyatlar oshib borayotganiga qarab, ishning mazmuni va shakllarining murakkabligi hisobga olinadi;

3) talabalar bilan ishlashda uzviylikni ta'minlaydi;

4) boshlang'ich sinf o'quvchilarining iqtisodiy madaniyatining asosiy tarkibiy qismlarini shakllantirishda maktab va oilaning o'rni va ta'siri kuzatilib boriladi;

5) ishning og'zaki shakllari va usullarining ustunligi, tashkiliy va faollik o'yinlari, taqlid o'yinlari, qiziqish klublari, jamoaviy ijodiy ishlar kabi faol shakllarga e'tibor qaratiladi;

6) boshlang'ich sinf o'quvchilarining iqtisodiy madaniyatini samarali shakllantirish uchun pedagogik shart -sharoitlar tizimining yaratilganligi;

7) o'qituvchining ishi mashg'ulotlar va o'quv mashg'ulotlarining "parallelligi" tamoyiliga asoslangan bo'lib, ular orasidagi epizodik aloqalar va ularning tizimining mavjudligi.

Iqtisodiy madaniyatni shakllantirish muammosini hal qilish ko'plab psixologik va pedagogik muammolarni hal qilish bilan bog'liq:

-boshlang'ich sinfnings zamonaviy didaktik tizimlarini ko'rib chiqish;

-tushunchalarni shakllantirish;

-o'qituvchining ijodiy faolligini, mehnat ta'limining o'zaro bog'liqligini. 10

Falsafiy, psixologik va pedagogik adabiyotlarni o'rganish shuni ko'rsatadiki, fan iqtisodiy ta'lim, tarbiya va shaxsning iqtisodiy madaniyatini shakllantirish masalalariga katta e'tibor bergan va hozir ham e'tibor qaratmoqda. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining iqtisodiy madaniyatini shakllantirishda qo'shimcha ta'lim imkoniyatlari hisobga olingan holda, boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarning iqtisodiy madaniyatini shakllantirishda o'qituvchilar va ota - onalarning birgalikda hamkorlik ishlarini olib borish zarurat tug'diradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining iqtisodiy madaniyatini shakllantirishning eng samarali usullari va shakllari:

-seminarlar, didaktik o'yinlar, musobaqalar;

-oddiy iqtisodiy vaziyatlarni oddiy tahlil qilish;

-iqtisodiy mazmunli muammolarni tuzish va hal qilish;

- raqamli texnologiyalar bilan ishlash.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining iqtisodiy madaniyati asoslarining shakllanish darajasini aniqlash mezonlari:

-iqtisodiy bilimlar tizimining mavjudligi;

-qobiliyat va ko'nikmalar;

-iqtisodiy ahamiyatga ega faoliyatni amalga oshirish jarayonida faollik;

-iqtisodiy jihatdan muhim shaxsiyat xususiyatlarining mavjudligi (tejamkorlik, tashabbuskorlik, tashkilotchilik, mehnatsevarlik, mas'uliyat). 11

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining iqtisodiy madaniyatining asosiy tarkibiy qismlarini shakllantirishda quydagilarni aniqlash kerak:

-motivatsion, axborot-kognitiv ehtiyojni shakllantirishga qaratilgan qo'shimcha ta'lim vositalari ishlab chiqilgan bo'lsa;

-boshlang'ich sinf o'quvchilarining shaxsiy qadriyatlari va faoliyat sohalari;

-qo'shimcha ta'limning an'anaviy va innovatsion shakl va usullari optimal tarzda birlashtirilgan;

-pedagogik shartlar majmuasi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining iqtisodiy madaniyatini shakllantirishda quyidagi ishlarni amalga oshirish kerak:

a) boshlang'ich sinf o'quvchilarining iqtisodiy madaniyatini shakllantirish jarayonining uzluksizligi, uzluksizligi va

b) boshlang'ich sinf o'quvchilarining iqtisodiy madaniyatining asosiy komponentlarini shakllantirish uchun diagnostik yordam.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining iqtisodiy madaniyatining asoslarini o'quv jarayonida shakllantirish eng samarali bo'ladi degan gipotezaga asoslangan holda ular:

- u iqtisodiy bilimlar, boshlang'ich amaliy faoliyat ko'nikma va malakalari tizimini shakllantirishni, tejamkorlik, tashabbuskorlik, uyushqoqlik, mehnatsevarlik, mas'uliyat kabi shaxsning iqtisodiy muhim xususiyatlarini tarbiyalashni o'z ichiga oladi;

- boshlang'ich sinf o'quvchilariga iqtisodiyot asoslarini o'qitish mazmuni iqtisodiyot fanining zamonaviy rivojlanish darajasiga qaratilgan va bu yoshdagi o'quvchilarining psixologik xususiyatlarini hisobga oladi;

- o'quvchilarning o'quv va kognitiv faolligini oshiradigan o'qitish usullari qo'llaniladi (didaktik o'yinlar, amaliy mashg'ulotlar, muammoli iqtisodiy vaziyatlarni hal qilish va boshqalar);

-iqtisodiyot darsi boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun iqtisodiy ta'limning asosiy shakli hisoblanadi.

Boshlang'ich maktab o'quvchilarining iqtisodiy madaniyatini shakllantirishda qo'shimcha ta'limning o'rni ta'limni insonparvarlashtirish va demokratlashtirish tendentsiyalari fonida alohida ahamiyat kasb etadi. Qo'shimcha ta'lim jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining iqtisodiy madaniyatini shakllantirishga, ayniqsa, ta'lim mazmuniga qo'yiladigan talablarni hisobga olgan holda qo'shimcha ta'lim dasturini amalga oshirishga yordam beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisining iqtisodiy madaniyati o'rta maktab bitiruvchisining iqtisodiy madaniyatining tarkibiy qismi, keyin esa odamning umumiy iqtisodiy madaniyati, iqtisodiy bilimlarni yanada chuqurlashtirish va takomillashtirish uchun asosdir.

Iqtisodiy ta'lim jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilari har qanday faoliyat turiga xos bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantiradilar. Bular rejalashtirish, tashkil etish, nazorat qilish, vaqtni tejash, o'quv va sinfdan tashqari ishlarning oqilona usullari va h.k. Ushbu ko'nikmalarning mohiyati o'z-o'zini tashkil qilish va faoliyatni o'zini o'zi boshqarishda namoyon bo'ladi. Malaka tarkibidagi barcha tarkibiy qismlarning birligi: bilim, e'tiborni taqsimlash va almashtirish, idrok etish qobiliyatlari, fikrlash, o'zini o'zi boshqarish qobiliyati va hokozolar maqsadlarning o'zaro ta'sirida aniqlanadi.

Iqtisodiy ta'lim boshlang'ich maktab o'quvchilarida iqtisodiy savodxonlikning asoslarini, iqtisodiy xulq-atvor qobiliyatlarini, insonning iqtisodiy madaniyatini shakllantirishga sharoit yaratadi. Iqtisodiy shakllanishning aloqasi g'ayritabiiy xatti-harakatlarning asoslarini ifodalaydi, shaxsning ijtimoiy yo'nalishini shakllantira boshlaydi. Ushbu yoshda o'qish madaniyat va yoshlar shaxsiyatini ijtimoiylashtirishda ishtirok etish tajribasiga ega bo'ladi. Zamonaviy sharoitda iqtisodni tushunishning ijtimoiy ahamiyati va uni yetarli darajada amaliy tatbiq etilishi maktab o'quvchilarining iqtisodiy ko'nikmalarini shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish choratadbirlari to'g'risida"gi 1059-son Qarori 1-ilovasi. // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 03.01.2020 y., 09/20/1059/4265-son.

2. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: Cho'lpon, 1994. – 182 b. – 62-63, 64 b.

3. Abu Ali ibn Sino. Tib qonunlari. Saylanma. 1-jild. – T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi, 1993. – 304 b.

4. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. – 222 b. – 78-81 b.

5. Abu Rayhon Beruniy. Feruza (Javohirlar haqida naql va hikoyatlar). – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi nashriyot, 1993. – 96 b.

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

Ибрагимова З.О.

Университет Турон

Преподаватель кафедры педагогики и психологии

Исмаилова С.И.

Университет Турон

Студентка 2 курса факультета психологии.

Аннотация

Описано формирование научного мировоззрения студентов под воздействием различных факторов, в том числе объективных и субъективных, влияния общесоциальной и конкретной микросреды, материальных и духовных, внутренних и внешних, временных и постоянных, прямых, непосредственно воздействующих и косвенных, косвенно воздействующих и т. Д.

Ключевые слова: формирование научного мировоззрения, основная школа, познавательные барьеры, обучение психология.

Annotation

The article describes the formation of students' scientific worldview under the influence of various factors, including objective and subjective, the influence of the general social and specific microenvironment, material and spiritual, internal and external, temporary and permanent, direct, directly influencing and indirect, indirectly influencing, etc.

Keywords: formation of scientific worldview, basic school, cognitive barriers, training psychology.

Формирование научного мировоззрения и личности в целом неразделимо связано с разнообразными факторами. Чтобы лучше знать, как личность школьника должна действовать, поступательно развиваться, необходимо систематически изучать факторы, под воздействием которых протекает этот сложный диалектический процесс. Умелое регулирование указанными факторами позволяет добиться того, что мировоззрение становится действительно научным, изменяется и совершенствуется, превращаясь в конечном счете в духовную силу, способную преобразить мир.

Что понимается под факторами, каковы их качественные характеристики, как воздействуют наиболее существенные из них на формирование научного мировоззрения учащихся? Фактор (от лат. factor – делающий, производящий) – это причина, движущая сила какого-либо процесса, явления, определяющая его характер или отдельные черты; это одно из необходимых условий, воздействующих на кого-либо или что-либо и создающих среду, в которой протекает процесс.

Научное мировоззрение учащихся формируется под воздействием различных факторов: объективных и субъективных, общесоциальных и ограниченных конкретной микросредой, материальных и духовных, внутренних и внешних, временно и постоянно действующих, прямых, непосредственно воздействующих и косвенных, опосредованно действующих и т.д.

Итак, объективные факторы – это движущие силы природы и общества, не зависящие в данных, конкретно исторических условиях от сознания и деятельности личности, социальной группы, общества, но неизбежно определяющие сущность и закономерности развития предмета, явления, процесса либо совокупности таковых. Рассматривать объективные факторы необходимо всегда исторически конкретно, поскольку они находятся в диалектической связи, в диалектическом взаимодействии с субъективными факторами. Конкретный фактор относительно одного явления может выступать в качестве объективного фактора, а относительно другого – в качестве субъективного фактора. Так, сложившиеся нравственно- правовые нормы будут объективно действующей движущей силой развития, совершенствования отдельного человека. Процесс же их усвоения и реализации в практической деятельности каждым субъектом познания и преобразования действительности будет выступать одним из выражений субъективного фактора. Диалектика объективных и субъективных факторов характеризуется богатством их взаимных переходов, переливов. Закономерным же является следующее: первые – независимы от воли, сознания, поведения людей, но именно они как главная движущая сила определяют природу всякого явления; второе – производны, вторичны, менее существенны, они могут содействовать тому или иному принципиальному изменению предмета только при данных объективных условиях. Если эти условия не сложились, не достигли высокой степени зрелости, то действие субъективного фактора может быть малоэффективным, безрезультативным, либо, более того, повернет развитие явления вспять.

Субъективный фактор – это многообразная, неисчерпаемая по формам выражения деятельность человека, социальной группы, общества, направленная на изменение окружающей действительности и самого преобразователя. Например, различные социальные институты призваны концентрировать свои усилия на поступательном развитии материально-технической базы этого общества, соответствующих общественных отношений и нового образа жизни, формирование всесторонне, гармонически развитой личности. Общеобразовательная школа обязана в полной мере готовить своих воспитанников к квалифицированному, эффективному осуществлению этих фундаментальных, долговременных по своему действию задач.

В формировании мировоззренческой культуры большую роль играет личность самого воспитанника, выступающего одновременно как объект и субъект воспитания. Ученик может оказаться активным участником данного процесса, пассивным созерцателем его, а иногда воспринимающим негативно все усилия воспитателей, организующих данный процесс. Поэтому в работе по формированию мировоззрения так важно на силы и потенциальные возможности учащихся развивать у них интерес и потребность к самовоспитанию.

Современная школа, в особенности общеобразовательная, все больше должна представлять собой такую вещественную и социальную среду, которая является конкретным фундаментом всестороннего развития сознания и самосознания всех людей. Школа нацеливает на то, чтобы каждый, закончив школу, научился правильно оценивать себя как целостность, свои чувства и мысли, мотивы и интересы, устремления и деятельность, свое местоположение в коллективе, обществе.

Факторы конкретной микросреды – семья, коллектив, школа как составное звено образования.

Наша общеобразовательная школа, с одной стороны, выступает как один из материальных и социальных элементов, с другой стороны, как относительно самостоятельная система. При анализе школы, выступающего в качестве фактора, ее можно рассматривать как движущую силу конкретной социально-вещественной микросреды, которая непосредственно воздействует на развитие каждого своего составного элемента. Вне взаимосвязи с этим фактором немислимо развитие активности, ответственности, мировоззренческой культуры и других социально ценных качеств учителей и учащихся.

Существенную роль в развитии личности, в формировании его мировоззрения выполняют социальные и биологические факторы. Социальные факторы – это такие движущие силы общества и его различных структурных элементов, которые определяющим образом обуславливают генезис, становление и развитие человека, его историческое предназначение творца и созидателя всего нового и передового. Воздействие этих факторов на человека детерминируется прежде всего их неразделимой связью с общественной практикой, в особенности с развитием трудовой деятельности.

Биологические факторы – это в данном случае внутричеловеческие, жизненно необходимые процессы (обмен веществ, наследственность, изменчивость, приспособляемость, рост и т.д.), обуславливающие становление и развитие человека как живого, постоянно и активно действующего организма. Они, являясь необходимой предпосылкой становления и развития человека, не могут определять его сущность. Сущность человека составляет, по словам К. Маркса, «совокупность всех общественных отношений». Производный, подчиненный характер биофакторов в человеке проявляется во многом и в частности в том, что его эмоции, чувства, интеллект и другие свойства под воздействием социальных факторов приобретают качественно иной, социализированный характер выражения.

Таким образом, определяющую роль в процессе формирования научного мировоззрения учащихся, как и других социальных групп, играют объективные, материальные факторы. Достигнутый уровень экономической жизни общества и исторически сложившиеся формы материального производства прежде всего обуславливают социальную природу общества, стержневые направления деятельности различных социальных институтов, учреждений культуры, системы образования и т.д. Действие объективных факторов ярко проявляется через действие субъективного фактора. Процесс формирования научного мировоззрения учащихся как сложное системное образование функционирует под влиянием различных факторов. Их соотношение позволяет определить основные направления его развития. Учитывая определенную функцию школы в осуществлении воспитания, а также активности семьи и самих воспитанников в данном процессе, к ведущим направлениям можно отнести совершенствование учебно- воспитательного процесса, научно-педагогической подготовки воспитателей, активацию процесса самовоспитания учащихся, усиление воспитательной роли семьи и производственных коллективов. Личностно-деятельностный подход к формированию мировоззрения позволяет привести в соответствие педагогическое воспитательное влияние с особенностями воспитуемых, их активностью, потенциальными возможностями и способностями. Целостное изучение школьников и их коллективов позволяет выбрать главное звено в деятельности воспитателей по комплексному решению задач формирования научного мировоззрения.

Библиографический список

1. Закон Республики Узбекистан «О государственной молодежной политике». 24 августа 2016 г. // <http://www.lex.uz/>.
2. Мирзиёев Ш.М. От национального возрождения к национальному прогрессу. 4 тома. – Ташкент: «Узбекистан», 2020. – 453 с.
3. Выступление Президента Республики Узбекистан на Форуме молодежи «Ташкент 2020».
4. Белинская Ю.П. Интернет-коммуникация и социолингвистическая ситуация современного общества // Современная социальная психология: теоретические подходы и соответствующие исследования. – Т., 2011. № 10. - С.6.
5. Роль молодежи в улучшении имиджа страны через социальные сети – Беруний Алимов <http://beruniyalimov.uz/archives/705>
6. Патрикеева Э.Г. Влияние виртуального пространства сети Интернет на жизнь современной молодежи // Молодой ученый. — 2015. — № 10 (90). — С. 1342-1346. — URL: <https://moluch.ru/archive/90/18990/> (дата обращения: 19.04.2021)

MATEMATIKA DARSLIKLARINI O‘QITISHDA “MUAMMOLI TA’LIM” METODIDAN FOYDALANISH ORQALI TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Fozilova Nargis Rustamovna

Qarshi shahar 27-umumtalim maktab boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Maqola “Matematika darsliklarini o‘qitishda “Muammoli ta’lim” metodidan foydalanish orqali ta’lim samaradorligini oshirish” mavzusida yozilgan bo‘lib, unda darsliklarni o‘qitishda “Muammoli ta’lim” metodidan foydalanish yo‘llari berilgan.*

Kalit so‘zlar: *darslik, dars, metod, matematika, mantiqiy fikrlash, tanqidiy fikrlash.*

Аннотация: *Статья написана на тему «Повышение эффективности обучения за счет использования метода «Проблемное обучение» в учебных пособиях по математике», а также в ней приводятся способы использования метода «Проблемное обучение» в учебных пособиях.*

Ключевые слова: *учебник, урок, метод, математика, логическое мышление, критическое мышление.*

Annotation: *The article is written on the topic "Improving the effectiveness of learning through the use of the "Problem-based learning" method in teaching aids on mathematics", and it also provides ways of using the "Problem-based learning" method in teaching aids.*

Key words: *textbook, lesson, method, mathematics, logical thinking, critical thinking.*

Har qanday jamiyatda ham buyuk davlatning barpo etilishi yoshlar qanday bo‘lishlariga, ularning qanday ta’lim-tarbiya olishlariga bog‘liq. Ta’lim mazmunini isloh qilish, uni jahon ta’lim standartlariga muvofiqlashtirish, o‘quvchilarning xalqaro tadqiqotlatrga muvaffaqiyatli ishtirokini ta’minlash hozirgi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

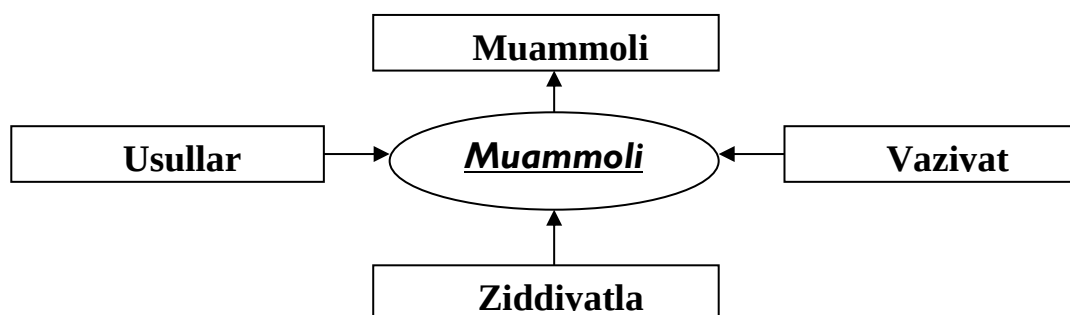
Boshlang‘ich maktabda matematika ta’limi ta’limi o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirishga, o‘z fikrlarini mustaqil bayon qila olish,

egallagan bilimlarini ijtimoiy faoliyatlariga qo'llash hamda ta'limning ikkinchi bosqichida o'qishni davom ettirish uchun matematik tayyorgarlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Matematika bolalarda tafakkur, diqqat, xotira, ijodiy tafakkur etish va kuzatuvchanlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, matematika o'quvchining mantiqiy fikrlash malakalarini oshirishi, uning o'z fikrini aniq, to'g'ri va tushunarli bayon etishi uchun zamin hozirlaydi. O'qituvchining vazifasi – bolaga matematikani o'qitishda bu imkoniyatlardan samarali foydalana olishdir.

Matematika bo'yicha standart ko'rsatgichlari bolalarda natural sonlar va nol to'g'risida tasavvurni shakllantirish, puxta hisoblash ko'nikmalarini hosil qilish, amaliy masalalarni yechishda natural sonlar va arifmetik amallarni qo'llay olishga o'rgatish, eng sodda geometrik shakllar, ularni tekislikda tasvirlash xususiyatlari haqida tasavvurga ega bo'lish hamda og'zaki hisoblash va matematik munosabat belgilaridan foydalana olish malakasini hosil qilish nuqtai nazaridan izohlanadi.

Darsda o'quvchilar faolligini oshiruvchi uslublarni- boshqacha noan'anaviy dars o'tish uslublari deb ham atashadi. Bu uslublar maktab pedagogikasi uchun yangilik emas. Ulardan ilgari ham foydalanib kelingan. Nega bu uslublar haqida keyingi vaqtlarda ko'p gapiriladigan bo'lib qoldi. O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, odam biror mavzuga oid biror ma'lumotni eshitganda, uning bor-yo'g'i 10- 20 % ini eslab qoladi. Bu mavzuga oid ko'rgazmali materialni ko'rsa, uning 30-50 % ini yodda saqlab qoladi. Agar bu mavzu haqida eshitib, o'z fikrini birovga tushuntirsa yoki mavzuga oid amaliy mashg'ulot bajarsa, bu mavzuga oid ma'lumotning 60-90 %igacha bo'lgan qismini esda saqlaydi. Shu bois, dars faollashrituvchi uslublar asosida o'tilsa, o'quvchilarning dars materialini o'zlashtirish darjasi ancha yuqori bo'ladi. Bundan zinhor xulosa keltirib chiqarmaslik kerak. Har bir metod o'z vaqtida va o'z o'rnida ishlatilsagina kutilgan natijaga olib keladi. Quyida biz "Muammoli metod" haqida fikr yuritamiz.

Muammoli metodning mohiyati mashg'ulotlar jarayonida muammoli vaziyatlarni yaratish va yechishdan iborat bo'lib, uning asosida didaktik ziddiyatlar yotadi. Ziddiyatlarni bartaraf etish nafaqat ilmiy bilish yo'li, balki o'quv yo'li hamdir. Bu metodni quyidagicha chizma yordamida ifodalash mumkin.

Muammoli ta'lim konsepsiyasining asosiy tushunchalari "muammoli vaziyat", "muammo", "muammoni topish" kabilar hisoblanadi. Chizmadan anglanadiki, muammoli vaziyat bu metodning dastlabgi ko'rinishi hisoblanib, o'zida subyektning aniq yoki qisman tushunib yetilgan muammoni ifodalaydi, uni bartaraf etish yangi bilimlar, usullar va harakat ko'nikmalarini o'zlashtirishni taqozo etadi. Agar o'quvchida qiyinchiliklarni yo'qotish yo'llarini izlab topish uchun boshlang'ich ma'lumotlar bo'lmasa, shubhasiz, muammoli vaziyat yechimini u qabul qila olmaydi, ya'ni muammoning yechimi uning ongiga aks etmaydi. Fikrlash muammo mohiyatini tushunib yetilishi, ifodalanishi, mavjud bilim va ko'nikmalar majmuasi va izlanish tajribasi asosida muammoli vaziyatni qabul qilish bilanoq boshlanadi. Bu holda muammo muammoli vaziyatni o'zida namoyon etadi. Biroq barcha muammoli vaziyat muammoga aylanavermaydi.

Mazkur metoddan foydalanish jarayonida muammo yechimini topishga yordam beruvchi yo'nalishlar ko'rsatilmaydi va chegaralanmaydi. Bu xususiyat muammoli vaziyatga xosdir. Muammoda yechimning qandaydir parametrlari ko'rsatilsa, u muammoli masala hisoblanadi. Har qanday muammoli topshiriq ma'lum muammoni, demak, muammoli vaziyatni qamrab oladi. Biroq, yuqorida ta'kidlanganidek, barcha muammoli vaziyat muammo bo'la olmaydi. Inson har doim muammoli vaziyatlarni hal etadi. Agar uning oldida muammo paydo bo'lsa, uni muammoli masalaga aylantiradi, ya'ni uning yechimi uning o'zidagi bilimlar tizimiga tayanadi. Ma'lum ko'rsatishlarni belgilab oladi. Muvaffaqiyatsizlikka uchragan taqdirda u boshqa ko'rsatgichni qidiradi va shu muammo bo'yicha yangi variantlardagi masalalarni loyihalaydi.

Xulosa qilib aytganda, darsda turli xildagi interfaol metodlarni qo'llaganda o'quvchi uchun dars qiziqarli o'qitilayotgan predmet mazmuniga aylanadi, o'qish jarayoniga ijodiy yondashuv, ijobiy fikr namoyon bo'ladi. Har bir o'quvchi o'zi mustaqil fikr yuritish, izlanish, mushohada qilishga o'rganadi. Interfaol usulda o'tilgan darslarda o'quvchi faqat ta'lim mazmunini o'zlashtirib qolmay, balki o'zining tanqidiy va mantiqiy fikrlarini ham rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ashurova Z.M. Muammoli ta'lim texnologiyalari, ularning o'ziga xos xususiyatlari // Scientific progress. Volume 2. ISSUE 7. 2021. -P. 794-800.
2. Antonio Vega (2017). Critical thinking: indispensable in school. 12/01/2017. Ele Sapiens. www.elesapiens.com
3. Gaipova S.K., Ibadullayeva M.D., Hayitboyev N.S. Ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi // "Science and Education" Scientific Journal / ISSN 2181-0842 May 2022 / Volume 3 Issue 5. -P.945-950. www.openscience.uz

4. Djuraev R.X., Mirzaev Ch.E., Rahimov B.X. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tadbiq etish jarayonini kompleks loyihalash // Uzluksiz ta'lim. – T.: 2008. - №3. – B. 14-22.

PEDAGOGIK MAHORAT KATEGORIYALARI

Itolmasova Nafisa Furqatovna

Turon universiteti magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada yosh avlodni tarbiyalash va o'qitishda pedagogik mahoratning tutgan o'rni tahlil qilinadi. Pedagogik mahoratning mohiyati, tarkibiy qismlari, o'qituvchilik kasbining o'ziga xos jihatlari, kasbiy bilim va qobiliyatlarning zarurligi yoritilgan. Shuningdek, ilg'or pedagogik tajribalar, innovatsion faoliyat va pedagogik texnologiyalarning ahamiyati ta'kidlanadi. O'qituvchining nutqi, hissiy holati, mimika va pantomimika kabi vositalarning ta'lim samaradorligiga ta'siri ko'rsatilgan. Pedagogik mahoratning shakllanishi izchil mehnat va ijodiy yondashuv talab etilishi bilan bog'liq ekani asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: pedagogik mahorat, o'qituvchilik kasbi, kasbiy bilim, pedagogik texnologiya, ijodiy mehnat, yosh avlod tarbiyasi.

Annotation

This article analyzes the crucial role of pedagogical mastery in educating and nurturing the younger generation. It highlights the essence and components of pedagogical skills, the specific features of the teaching profession, and the necessity of professional knowledge and abilities. The significance of advanced pedagogical practices, innovative activity, and educational technologies is emphasized. The article also explores how the teacher's speech, emotional state, mimicry, and gestures influence the effectiveness of teaching. It is argued that pedagogical mastery is not innate but formed through continuous effort and creative engagement.

Keywords: pedagogical mastery, teaching profession, professional knowledge, educational technology, creative work, youth education.

Yosh avlodni ko'ngildagidek o'qitish va tarbiyalash haqida gap borar ekan, bu g'oyat murakkab va ko'p qirrali vazifani faqat malakali pedagogik mahoratga ega bo'lgan o'qituvchi kadrlar bilan amalga oshirish mumkin. Shuning uchun o'qituvchilik kasbi katta san'at sanaladi. Bu san'atga u yoki bu pedagog osongina, o'z-o'zidan erisha olmaydi. Buning uchun o'qituvchilik kasbiga, ya'ni sog'lom avlodning chinakkam murabbiyi bo'lishga havasi, ishtiyoqi zo'r, zamon talablarini tez va chuqur tushunadigan, o'zining ilmiy, ijtimoiy-siyosiy saviyasini, pedagogik mahoratini izchillik bilan amalga oshirib boruvchi, mustaqillik g'oyasi va mafkurasi bilan puxta qurollantirilgan, haqiqiy vatanparvar va mehnatsevar kishilargina erisha oladilar.

Pedagogik mahorat tug'ma talant yoki nasldan-naslga o'tadigan xususiyat emas, balki tinimsiz izlanish, ham ilmiy, ham amaliy shakldagi ijodiy mehnat mahsulidir. Bu ko'p qirrali pedagogik faoliyat zaminida ijodiy mehnat yotadi. Shuning uchun ham pedagogik mahorat hamma o'qituvchilar uchun standart, ya'ni bir qolip shaklida qolib ketadigan ish usuli emas, balki u har bir o'qituvchining o'z ustida ishlashi, ijodiy mehnati jarayonida tashkil topadi va rivojlanadi.

Darhaqiqat yurtimiz kelajagi bo'lgan yoshlarni ma'nan barkamol inson qilib tarbiyalashda ularning ma'naviyat qirralari: iymon, e'tiqod, mehr, vatanparvarlik, do'stlik, insonga cheksiz muhabbat, muruvvatlilik, qanoatlilik, sabr-toqatlilik, sahiylik, milliy g'urur kabi fazilatlarni shakllantirish juda muhimdir. Bu mislsiz tengi yo'q ishda pedagoglarning, tarbiyachilarning, ta'lim sohasida mas'ul xodimlarning xizmati benihoya kattadir.

Bu vazifalarni amalga oshirishda pedagogik faoliyat va pedagogik mahoratning o'rni beqiyos bo'lib, pedagogik mahorat va uning tarkibiy qismlari, o'qituvchilik faoliyati, shuningdek pedagogik faoliyatning o'ziga xos xususiyatlarini bo'lajak o'qituvchilarda shakllantirishni taqozo etadi. O'qituvchining bilim berish va tarbiyachilik mahorati yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalashga qaratilgan pedagogik jarayonning ta'sirchanligi va samaradorligini oshiradi.

Pedagogik mahorat kasbiy faoliyatdagi individuallikning yorqin ko'rinishi sifatida tushuniladi. Pedagogik mahorat kategoriyasi kasbiy faoliyat nuqtai nazaridan kishining individualligini xarakterlaydi.

Hozirgi tadqiqotlarda pedagogik mahoratning o'ziga xosligi quyidagi kategoriyalarda jamlanadi.

- Pedagogik mahorat;
- Pedagogik ijod;
- Novatorlik;
- Kasbiy bilimdonlik;
- Faoliyat uslubi;
- Innovation faoliyat;
- Pedagogik texnologiya;

O'qituvchi kasbi sharaflil va o'ziga xos murakkab bo'lib, pedagogik mahorat fanini esa ilg'or o'qituvchi va olimlarning amaliy va nazariy bilimlarining yig'indisi desak adashmaymiz. Sharq pedagogikasi va pedagogik mahorati ming yillik tarixga ega bo'lib, nazm mulkining sultoni A.Navoiy, A.Jomiy, Koshifiy va boshqalarning asarlarida nutq, notiqlik san'ati, madaniyati haqida so'z va uning inson ruhiyatiga ta'siri haqida juda ko'p qimmatli hamda durdona fikrlar mavjud.

O'qituvchi pedagogik mahoratining quyidagi tarkibiy qismlari mavjud:

- a) o'qituvchi shaxsiyatining insonparvar yo'nalishi;

- b) kasbiy bilimlar
- v) pedagogik qobiliyat
- g) pedagogik texnika
- d) pedagogik vazifalar

Ilg'or o'qituvchilarning ikki xil qiziqishlari bo'ladi:

1. O'z sohasini, ya'ni o'z predmetini chuqur bilishi va psixologiya hamda pedagogika fanining eng yangi yutuqlarini egallashi;

2. Bolalar bilan muloqot ehtiyoji.

Bu ikkala qiziqish ham o'zaro juda yaqindan bog'liq bo'lib, agar o'qituvchi o'z sohasini bilsa-yu, o'quvchilarni yoqtirmasa va muloqot ehtiyoji bo'lmasa, bunday o'qituvchining maktabda ishlashi qiyin bo'ladi.

Shuningdek, o'qituvchi bolalar va yoshlar psixologiyasini va pedagogikasini yetarli darajada bilishi shart. Demak, o'qituvchi kasbi uchun zarur bo'lgan bilim va tajribalardan tashqari, pedagogik vazifa va pedagogik vaziyatni hal etishga urinish mumkin bo'lgan pedagogik vositalardan samarali foydalana olishi hamda unda pedagogik vazifa va vaziyatni chuqur hal etish uchun har tomonlama mustahkam bilimga ega bo'lishi talab qilinadi. Ayniqsa, o'qituvchi o'zi berayotgan bilimlarni jonli, obrazli qilib berish qobiliyatini chiqur egallagan bo'lishi kerak[2].

Kasbiy bilimlarning mukammal bo'lishi uchun quyidagilar talab etiladi:

1. **Fan metodologiyasi** – jamiyatning ta'lim-tarbiya sohasidagi talab va vazifalarining falsafiy asoslarini bilishi;

2. **Nazariy bilimlar** – pedagogika-psixologiya fani va o'z fanining qonun va qonuniyatlarini, qoida va tamoyillarini bilishi;

3. **Metodik bilimlar** – o'quv ta'lim jarayoni tuzilishining modelini amaliy va nazariy jihatdan tuza olishi (ta'lim jarayonini modellashtira olishi);

4. **Ta'limning texnologik tomoni** – konkret sharoitda ta'lim va tarbiya sohasidagi amaliy vazifalarni samarali hal eta olishi.

Pedagogik mahoratning yordamchi tarkibiy qismlari:

Nutq malakalari

Tushunarli ta'sirchan fikr va his-tuyg'ularni so'zda aniq ifodalash

Mimika va pantomimika

Ma'noli qarash

Hissiy psixik holat

Kayfiyat yoki istehzoli tabassum

Savodli gapirish

Aniq imo-ishora

Rag'batlantiruvchi munosabat

Ijodiy jiddiylik.

Shuningdek, o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini, yosh bosqichlarini, oilaviy sharoitlarini, intellektual qobiliyatlarini hisobga olgan holda, ularni har tomonlama yetuk, barkamol shaxs sifatida rivojlanishlari o'qituvchi pedagogik mahoratining ajralmas qismlaridan biri hisoblanadi. Demak, pedagogning asosiy vazifasi yosh avlodni har tomonlama rivojlantirishga yo'naltirishdan iborat bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari / Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. – T.: “Sano standart” nashriyoti, 2015.
2. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiy. – T.: OPI, 2003.
3. Sultonova G.A. Pedagogik mahorat. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.
4. Husanov B., G'ulomov V. Muomala madaniyati / Darslik. – T.: “Iqtisod-moliya”, 2009.

BARKAMOL AVLOD TARBIYASIDA INTEGRALLASHGAN DARSLARNING O'RNI

Djurayeva Nargis Narkulovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi

Sattarova Umida Qahramonovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti 5-kurs talabasi

Annotatsiya: *Hozirgi kunda boshlang'ich maktab ta'limini integratsiya qilish haqida ko'p gapirilmoqda. Shunday ekan, ta'lim integratsiyasi hozirgi zamon talabiga javob beradimi, uni qanday tashkil etish kerak kabi savollar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.*

Kalit so'zlari: *integratsiya, obyekt, ta'lim tizimi, ta'lim poydevori, qonuniyatlar.*

Аннотация: *В настоящее время много говорят об интеграции начального школьного образования. Поэтому такие вопросы, как отвечает ли образовательная интеграция потребностям сегодняшнего дня и как ее следует организовать, становятся все более важными.*

Ключевые слова: *интеграция, объект, система образования, образов*

Annotation: *Nowadays, there is a lot of talk about the integration of primary school education. Therefore, questions such as whether educational integration meets the requirements of the present time and how to organize it are gaining relevance.*

Keywords: *integration, object, education system, educational foundation, laws.*

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida fikrlash qobiliyatining har xil turlarini shakllantirish integratsiyaning negizi hisoblanadi. Asosiy fanlarni o'zlashtirish va olamdagi bor narsalar qonuniyatlarini tushunishda predmetlar ichidagi va predmetlararo aloqalarini o'rnatish ta'limni integratsiyalashga yondashuvning metodik asosidir. Bunda turli darslar tushunchalariga ko'p marta qaytish, ularni chuqurlashtirish va boyitish, shu yoshga tushunarli bo'lgan muhim belgilarni aniqlash orqali erishish mumkin. Shunday qilib, tarkibiga shu o'quv predmetiga tegishli bo'lgan tushunchalar guruhi kiritilgan har qanday dars integratsiyaga asos qilib olinishi mumkin. Bugungi kunda fan rivoji va ishlab chiqarishdagi ulkan o'zgarishlar tufayli kelib chiqayotgan talablar maktab ta'limi oldiga yangi vazifalarni qo'yimoqda. Buni muhtaram prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning ta'lim to'g'risida qabul qilayotgan qaror va farmonlarida ham ko'rib turibmiz. Ta'limni integratsiyalashning asosiy maqsadi boshlang'ich maktabdayoq tabiat va jamiyat haqidagi yaxshi tasavvur asoslarini qo'yishi va ularning rivojlanishi qonunlariga o'z munosabatlarini shakllantirishdir. Mana shuning uchun kichik maktab o'quvchisi predmet yoki voqelik hodisalarining bir necha tomondan ko'rish muhimdir: mantiqiy va ematsional tomondan, badiiy asarda va ilmiy ommabop maqolada, biolog, so'z ustasi, rassom, musiqachi nuqtai nazaridan va boshqalar. Asosiy fanlarni o'zlashtirish va olamdagi bor narsalarning qonuniyatlarini tushinishda predmetlar ichidagi va predmetlararo aloqalarni o'rnatish ta'limga integratsiyalashga yondashuvning metodik asosidir. Bunga turli darslarga tushunchalarga ko'p marotaba qaytishi, ularni chuqurlashtirish va boyitish, shu yoshga tushunarli bo'lgan muhim belgilarni aniqlash orqali erishish mumkin. Shunday qilib, yaxshi shakllangan tuzilish va o'tkazish tartibiga ega bo'lgan, tarkibiga shu o'quv predmetiga tegishli bo'lgan tushunchalar guruhi kiritilgan har qanday dars integratsiyasiga asos qilib olinishi mumkin. Lekin integratsiyalashgan darsga boshqa fanlar, boshqa o'quv predmetlari bilan bog'liq tushunchalar tahlil qilishning natijalari kiritiladi. Masalan, "qish", "sovuq", "bo'ron" kabi tushunchalar o'qish, rus tili, tabiatshunoslik, musiqa, tasviriy san'at darslarida ko'rib chiqiladi. Tushunchalarning tahlil qilish boshqa o'quv darslarida o'zlashtirilgan bilimlarga murojaat qilinadigan darslar integratsiyalashgan hisoblanadi. Dars ijodiy, erkin bo'lishi bilan birga, yaxlit, mantiqan ketma-ket, o'ziga xos o'tishi metodikasiga ega bo'ladi.

Integrallashgan darslarni tashkil etishda shaxsga moslangan yo'nalish faqatgina sinf yoki guruhga emas, har bir bolaga ahamiyat berilishi nazarda tutiladi. Bunda uning shaxsiy fazilatlarini, qobiliyatlari alohida ko'rsatiladi, uning qiziqishlari hisobga olinadi. Shu maqsadda "O'z yulduzingni yo'q", "Guldastada sening guling", "Sen sevgan kitob" kabi o'yinlardan foydalanish mumkin. O'yin davomida diqqat-e'tibor birgina bolaga qaratiladi. (Masalan, tug'ilgan kuni munosabati bilan osmonda yangi yoritilgan yulduz uning nomi bilan ataladi yoki katta guldasta bayram egasiga yoqadigan gul bilan boyitiladi). Sevimli kitob esa sinf kutubxonasini to'ldirish

bilan birga egasining imzosiga ega bo'ladi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlariga moslashish, ularning badiiy faolligini rivojlantirishni taqozo qiladi. Bilim olish, badiiy hayotiy masalalarni hal qilishda o'ziga xoslikni, uddaburonlikni, epchillikni rag'batlantirish nazarda tutiladi. Shu munosabat bilan bolalarning she'r va hikoyalar yozish, yangi raqs o'ylab topish, shirin taom pishirish, biror asbob yaratish, o'simliklardan shakllar yaratish kabi mustaqil ijodiyot turli yo'llar bilan rag'batlantirib borish taqozo etiladi.

Emotsional tomonlarni rivojlantirishga katta ahamiyat beriladi. Mashg'ulotlar bolalarda ko'rish va eshitish qobiliyatlarini (materiallar sifatini (fakturasini) ushlab ko'rib ajrata bilish qobiliyati), sezish tuyg'ularini (hid va ta'mni ajrata olish qobiliyatlarini) rivojlantirishga yordam beradi. «Ovchilar», «Hayvonlar», «Izquvarlarni»ni o'ynash bolalarga faqat umumiy bilimlarga ega bo'lish, masalalarni mantiqiy hal eta bilishgina emas, insonga berilgan barcha his-tuyg'ular ham muhim ekanligini kursatib beradi. Ularni rivojlantirish o'ta nozik tuyg'ularning shakllanishiga yo'ldir. Bunga yorqin obrazlarga, san'at asarlariga, tabiat bilan zavqlanishga murojaat qilish orqali erishish mumkin. Bolalarda salbiy, hunuk, yomon narsalarga ham emotsional munosabatini rivojlantirish lozim.

Bunga ertaklar, o'qish, turli sahna ko'rinishlari qo'yish yordam beradi. Bolaning his tuyg'ulari uning jismoniy rivojlanishi bilan bog'liq bola faoliyatiga harakat qilishga, o'z holatini badan harakatlari, imo-ishoralar, raqs orqali ko'rsatib berishga imkon beruvchi mashqlarni kiritish lozim.

Kursni tashkil qilish va ish shakllari kurs haftasiga ikki soatga muljallangan. Hafta oxirida ikki soatlik dars o'qish maqsadga muvofiq, bunda bolalar, bir tomondan, asosiy darslardan ancha dam olishadi, ikkinchi tomondan, keyingi haftasiga darslarga tayyorlanishadi. Bunday ikki soatlik darsni "Ijod soati". "Hayol (orzu) darsi" deb nomlash mumkin.

Dars o'tishda asosiy shart – sinfda zarur, mos muhitni yaratish: polga gilam solish, partalar o'rniga qulay bo'lgan stul va kreslolar o'rnini almashtirish. Mashg'ulot jarayonida bolalar o'z yashash muhitlarini yaratishadi. Yil va chorak mavzusi "devordagi suratlar", "Hayvonot va o'simliklar dunyosi" paydo bo'ladi, ularni o'quvchilar o'zlari o'ylab topishadi. Buning uchun turli badiiy va texnik vositalar, ma'lumot beruvchi nashrlar, ensiklopediyalardan foydalanish mumkin.

Ko'pincha vaqtni sinfdan va maktabdan tashqarida o'tkazish ko'zda tutiladi. Muzey va kutubxonalarda, xiyobon yoki ko'chalarda o'tiladigan darslar odatiy bo'lib qoladi.

Xulosa qilsak, integratsiyalangan kurs ustidagi ishlar davom etadi. Tanlangan yo'l juda qiyin va mutlaqo shubhasiz emas. Qiyin muammolarni hal qilish lozim. Shunday ekan integratsiyalangan darslarni ta'limda qo'llash yaxshi samara beradi va bu zamon talabi hamdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. K. Hoshimov, —Pedagogika tarixi Toshkent 2005-yil.
2. K. Ismanova. Amaliy dars mashg'ulotlarini innovatsion usullar yordamida tashkil etish. — Ta'lim muammolari jurnali. 2-son, 2012-yil.
3. RZ Samadovna, KS Narzullayevna, SG Ergashevna (2020). Technology for the development of logical thinking in students in primary school. Journal of Critical Reviews 7/6. pp. 485- 491.

INNOVATSION METODLAR ORQALI MATEMATIKA FANI O'QITUVCHILARINING KASBIY MAHORATINI OSHIRISH

Rajabboyeva Marjona Rayxon qizi

Qarshi davlat universiteti Amaliy matematika
yo'nalishining 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Matematika fani o'qituvchilarini metodik tayyorlashda ta'lim muhitini yaratish uning imkoniyatlaridan o'qituvchilar foydalanishlari darsda namoyish va ko'rgazmalilikni oshirish, metodik jihatdan o'qituvchi va o'quvchining o'zaro muloqotini oshirishda innovatsion metodlardan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: metodika, innovatsion metod, keys-stadi metodi, ta'lim vositalari, pedagogik annotatsiya, metodik ko'rsatma, keysolog.

Аннотация: Освещены создание образовательной среды в методической подготовке учителей математики, использование ее возможностей учителями для повышения наглядности и наглядности на уроке, использование инновационных методов для повышения взаимодействия учителя и ученика в методологическом ключе.

Ключевые слова: методология, инновационный метод, кейс-метод, учебные пособия, педагогическая аннотация, методическая инструкция, кейс-стади.

Annotation: Creating an educational environment in the methodical training of mathematics teachers, teachers using its possibilities to increase demonstration and visibility in the lesson, methods of using innovative methods to increase the interaction between the teacher and the student are highlighted.

Key words: methodology, innovative method, case-study method, educational tools, pedagogical annotation, methodological instruction, case study.

Mamlakatimiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarda oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishga doir O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida «sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish» bo'yicha ustuvor vazifalar belgilangan. Mazkur vazifalar, oliy

ta'lim, kasb-hunar maktablari, umumta'lim maktablari muassasalari pedagog kadrlarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish, jumladan, ushbu jarayonga ta'sir etuvchi mexanizmlar samaradorligini oshirishni taqozo qiladi.

Ta'lim muassasalarida matematika yo'nalishlarida kadrlar tayyorlash amaliyoti shuni ko'rsatdiki, ta'limning mohiyati talabalarning ehtiyojlari va qobiliyatlarini rivojlantirish emas, balki o'quv fanlari bo'yicha asosan bilimlarni axborot-verbal tarzda yetkazish, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat bo'lib qolmoqda. Bunday reproduktiv, yuzaki o'zlashtirilgan ma'lumotlar talabaga amaliy harakatlarni bajarishga yetarli imkon bermaydi. Oqibatda talabalarda haddan ziyod axborotning behuda jamg'arilayotganligi, ta'limning befoydaligi va uning haqiqatdan uzoqligi kabi fikrlar paydo bo'ladi. Talaba real hayotdan uzoqlashib qolgandek, uning oldiga faqat ilgaridan to'planib kelgan axborotlarnigina o'zlashtirish maqsadi qo'yilgandek tuyuladi. Bunday maqsad talabaning faolligini cheklab qo'yadi, oqibatda uning ham shaxsiy, ham ijtimoiy jihatdan anglangan ma'nosi yo'qoladi. Bunday muammoli vaziyatdan chiqishning yagona yo'li oliy ta'lim tizimiga yangicha, innovatsion xarakterga ega metodlarni joriy etishdir.

Zamonaviy sharoitda ta'lim tizimida innovatsion xarakterga ega metodlar orasida eng keng ommalashgan metodlar yagona nom bilan nomlanuvchi interfaol metodlar sanaladi. Interfaol metodlar – talabalarning bilim, ko'nikma, malaka va muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lidagi o'zaro harakatini hamda o'qituvchi bilan hamkorliklarini tashkil etishga xizmat qiladigan metodlar.

Bu turdagi metodlar interfaol ta'limning muhim tarkibiy elementi hisoblanadi. O'quv materialining xarakteri, talabalarning yosh va psixologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ta'lim jarayonida ularning har biridan samarali foydalanish mumkin. So'nggi vaqtlarda "Keys stadi" metodi xorijiy mamlakatlar ta'limi amaliyotida muvaffaqiyatli qo'llanib kelinmoqda va bugungi kunda respublika ta'limida ham tobora ommalashib bormoqda. "Keys-stadi" texnologiyasi dastlab 1870 yilda AQShning Garvard universitetining huquq maktabida ta'lim jarayonida qo'llanilgan. Ushbu texnologiya Garvard universitetining biznes maktabida 1920 yilda qo'llanila boshlangan. Keyslarning ilk to'plami 1925 yilda biznes haqidagi Garvard universiteti hisobotlari asosida chop etilgan. Hozirda texnologiya xorijiy mamlakatlarda iqtisodiyot, biznes sohalarida ham keng qo'llanilmoqda. O'zbekistonda mazkur texnologiyani ta'lim jarayoniga tatbiq etish yo'lidagi harakatlar mustaqillik yillarida faollashdi. "Keys-stadi" texnologiyasi- talabalarda aniq, real muammoli vaziyatni tahlil qilish orqali eng maqbul variantlarini topish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladigan texnologiya; real vaziyatlarni bayon etishda qo'llaniladigan o'qitish texnikasi hisoblanadi.

Texnologiyaning asosiy vazifalari: tahlil ko'nikmalari va tanqidiy tafakkurni rivojlantirish; nazariya va amaliyot birligini ta'minlash; muammo yuzasidan turli qarashlar va yondashuvlarni namoyish qilish; qarorlar qabul qilish va uning oqibatlariga doir mulohazalarni taqdim etish; noaniqliklar mavjud bo'lgan sharoitda muqobil variantlarni baholash ko'nikmalarini shakllantirish.

Darhaqiqat, keys-stadi talabalarni har qanday mazmunga ega vaziyatni o'rganish va tahlil qilishga o'rgatadi. Uning negizida muayyan muammoli vaziyatni hal qilish jarayonining umumiy mohiyatini aks ettiruvchi elementlar yotadi. Bular quyidagilardir: ta'lim shakllari, ta'lim metodlari, ta'lim vositalari, ta'lim jarayonini boshqarish usul va vositalari, muammoni hal qilish yuzasidan olib borilayotgan ilmiy izlanishning usul va vositalari, axborotlarni to'plash, ularni o'rganish usul va vositalari, ilmiy tahlilning usul va vositalari, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi ta'limiy aloqaning usul va vositalari, o'quv natijalari.

O'quv keyslarining muhim xarakterli jihatlari talabalarga muammoli vaziyatni hal etish yuzasidan talabalar e'tiboriga adabiyotlar ro'yxatining taqdim etilishi, ularga metodik ko'rsatma, yo'riqnomalarning berilishi va albatta, o'qituvchi tomonidan muammoning yechimi bo'yicha o'z variantining taqdim etilishi sanaladi. Adabiyotlar ro'yxati o'rganilayotgan muammoga bevosita taalluqli bo'lishi zarur.

Xorijiy mamlakatlar ta'limi amaliyotida keyslar amaliy va ilmiy tadqiqotlarini tashkil etish maqsadida qo'llanilishi sababli ular odatda murakkab tarkibiy tuzilma hamda o'rtacha, katta hajmga ega bo'ladi. Ko'p holatlarda keyslar birgina mashg'ulot jarayonida hal qilinmay, balki butun bir semestr, hatto o'quv yili davomida yechiladi. O'quv materialining xarakteridan kelib chiqqan holda oddiy, murakkab tarkibiy tuzilishga ega bo'lmagan, ya'ni mini testlardan ham foydalanish amaliy qiymatga egaligi ta'lim amaliyotida o'z tasdig'ini topgan. Aytib o'tilganidek, xorijiy mamlakatlar katta hajmli, murakkab ilmiy-tadqiqot xarakteriga ega keyslar ko'p qo'llaniladi va ularni hal etish butun bir semestr, hatto o'quv yili davomida amalga oshiriladi. O'zbekiston sharoitida ham ushbu keyslardan samarali foyalanish mumkin. Shu bilan birga o'rganilgan mavzuni mustahkamlash maqsadida kichik hajmli, sodda – mini keyslardan ham foydalanish foydadan holi emas. Murakkab va oddiy mini keyslar o'rtasidagi eng muhim farqlar – ularning hajmi, murakkablik darajasi va tarkibiy tuzilmasida aks etadi. Murakkab keyslar muammoli vaziyatlarda hosil qilinib quyidagi tarkibiy tuzilmaga ega bo'ladi: pedagogik annotasiya; kirish; keys (muammo)ning bayoni; keys (muammo)ni yechish yuzasidan topshiriqlar; foydalanish uchun adabiyotlar ro'yxati; metodik ko'rsatmalar; keysni yechish jarayoni tahlil va yechim variantlarini ilgari surish, variantlar maqbulligini tekshirish; keys yechimi bo'yicha taqdimotni tashkil etish; keys yechimini tahlil qilish; o'qituvchi (keysolog)ning yechimi.

Keyslar tipologiyasida o'quv topshirig'ini taqdim etish usuli savolli hamda topshiriqli bo'lishi ko'rsatilgan. Shunga ko'ra talabalarning e'tiborlariga havola etiladigan keyslar yoki savolli, yoki topshiriqli bo'lishi mumkin. Agar keys savolli-keys bo'lsa, u holda muammo yoki muammoli vaziyatni tahlil qilish va yechishga oid bir necha savollar keltiriladi. Misol uchun:

1. Matematika o'qitish metodikasining maqsadi nimalardan iborat?

2. Matematika o'qitish metodikasi fanini o'rganishni o'rni va ro'lini qanday aniq dalillar asosida baholay olasiz?

Agar keys topshiriqli-keys bo'lsa, u holda keysni yechish jarayonida bajarilishi zarur bo'lgan topshiriqlar beriladi. Misol uchun:

1. Matematika o'qitish metodikasi fanining asosiy maqsadlarini aniqlang.

2. Matematika o'qitish metodikasi fanining boshqa fanlar bilan aloqadorligini shakllantirish yo'llarini belgilang.

Odatda keyslarni tayyorlashda darslik va o'quv qo'llanmalardan, balki ommaviy axborot vositalari, jumladan, Internet materiallaridan ham maqsadli foydalanish mumkin.

Yuqoridagilarga asoslangan holda, innovatsion xarakterga ega metodlarning asosiy tayanch g'oyasini quyidagicha ifodalash mumkin: kompetentlikka yo'naltirilgan ta'lim oluvchilar tomonidan tizimli ravishda tayanch, pedagogik-psixologik, metodik, umumkasbiy va maxsus kompetensiyalarni kompleks ravishda shakllantirishga qaratilgan bo'lib, ushbu kompetensiyalar olingan bilimlar asosida milliy modelning tarkibiy qismlari bo'lgan shaxs, davlat va jamiyat manfaatlari yo'lidagi amaliy faoliyatga integrasiyalashgan dinamik xarakterdagi kasbiy tayyorgarlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Shunday qilib, innovatsion xarakterga ega metodlarfaoliyatga doir kategoriya bo'lib, subyektning qo'yilgan vazifalarni bajarishga qaratilgan kasbiy, ijtimoiy va boshqa faoliyati jarayonida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-4947-sonli «2017-2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirish bo'yicha Harakat strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni // O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami. 2017 y..6-son, 70-modda.

2. Pedagogika ensiklopediya. II jild.-Toshkent.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi". 2015 y.-376 b, 184 -b.

3. Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессиональноориентированного обучения: <http://www.vshu.ru/lections>.

4. Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To'raev A.B. / Innovation ta'lim texnologiyalari – T.: "Sano standart" nashriyoti, 2015. – 81-b.

MATEMATIKA DARSLARIDA SUN'IY INTELLEKT (AI)DAN SAMARALI FOYDALANISH USULLARI

Xushmatova Nilufar Axatovna
Qashqadaryo viloyati PMM v/b dotsenti

Annotatsiya

Ushbu maqolada matematika ta'limida sun'iy intellekt (SI) texnologiyalaridan samarali foydalanish yo'llari, mavjud dasturlar va vositalar, hamda ularning o'quvchilarning bilim sifati va analitik tafakkurini rivojlantirishdagi roli yoritilgan. Shuningdek, dars jarayoniga SI integratsiyasi orqali o'qituvchining yukini kamaytirish, individual yondashuvni kuchaytirish va natijadorlikni oshirish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Maqola yakunida amaliy tavsiyalar ham keltirilgan.

Аннотация

В данной статье рассматриваются эффективные способы использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) в преподавании математики, существующие программы и инструменты, а также их роль в повышении качества знаний учащихся и развитии аналитического мышления. Также обсуждаются возможности интеграции ИИ в учебный процесс с целью снижения нагрузки на учителя, усиления индивидуального подхода и повышения результативности обучения. В заключительной части статьи приведены практические рекомендации.

Kirish: Zamonaviy ta'lim texnologiyalarining jadal rivojlanishi sun'iy intellekt (SI)ni maktab fanlariga integratsiya qilishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, matematika kabi mantiqiy tafakkurga asoslangan fanlarda SI vositalari darsni optimallashtirishda, o'quvchining individual ehtiyojlarini aniqlashda va differensial yondashuvni amalga oshirishda katta rol o'ynaydi.

So'nggi yillarda ChatGPT, Khan Academy'dagi AI yordamchilari, WolframAlpha, MathGPT kabi vositalar orqali matematikani tushuntirish, masalalarni vizual ko'rsatish va avtonom mashq qilish imkoniyatlari kengaydi. Shu bois, o'qituvchilarning ushbu vositalardan ongli va samarali foydalanishi zamon talabi hisoblanadi.

Sun'iy intellektning matematikadagi asosiy imkoniyatlari. Sun'iy intellekt vositalari quyidagi jihatlar bo'yicha matematika darslarida yordam berishi mumkin:

1. Masalalarni avtomatik tahlil qilish va yechish

WolframAlpha, Symbolab kabi vositalar murakkab algebraik yoki statistik ifodalarni avtomatik tahlil qiladi.

2. Individual o'quv yondashuvi

SI o'quvchining bilim darajasiga qarab mos topshiriqlarni taklif qilishi mumkin (masalan, Squirrel AI Learning, Century Tech).

3. Interaktiv va vizual tushuntirishlar

GeoGebra va Desmos kabi grafik vositalar SI bilan birlashtirilib, fazoviy tushunchalarni interaktiv ko‘rinishda berishga yordam beradi.

4. Savol-javob va tushunmovchilikni aniqlash

ChatGPT, MathGPT kabi tizimlar o‘quvchi savollariga kontekstli javob bera oladi va noto‘g‘ri fikrlarni aniqlab tuzatadi.

5. Baholash va refleksiya

SI asosidagi baholash vositalari (Quizizz AI, EdTech AI) real vaqt rejimida o‘quvchining yutuqlari va kamchiliklarini tahlil qiladi.

Sun‘iy intellektidan foydalanishda e‘tibor beriladigan jihatlar. Nazorat va cheklovlar: SI o‘quvchiga to‘liq tayyor yechimni berib qo‘ymasligi, balki uni yo‘naltirishi lozim.

O‘qituvchi rolining pasayib ketmasligi: SI yordamchi vosita bo‘lib, o‘qituvchi asosiy metodik yetakchi bo‘lib qoladi.

Axborot xavfsizligi va plagiatga qarshi kurash: SI yordamida yechilgan topshiriqlarning o‘quvchi tomonidan tushunilganligi alohida baholanishi kerak.

Darslarda sun‘iy intellektidan foydalanish bo‘yicha uslubiy tavsiyalar

1. Topshiriqlarni chuqur tahlil qilish bosqichida – o‘quvchilarga WolframAlpha yoki MathGPT orqali yechimni izlash va tahlil qilish topshirig‘i berish.
2. Grafik masalalar va streometriya darslarida – GeoGebra orqali 3D modellashtirishni amalga oshirish.
3. O‘quvchini baholashda – AI asosida tuzilgan interaktiv testlar orqali darajasini aniqlash (Quillionz, Gradescope).
4. Uyga vazifalarni tushuntirishda – ChatGPT kabi AI yordamida izohli yechimlar olish va ularni muhokama qilish.
5. Mavzuni mustahkamlash – Khan Academy’dagi AI maslahat funksiyalaridan foydalanish.

Xulosa. Sun‘iy intellekt texnologiyalari matematika darslarini samaraliroq, qiziqarliroq va interaktivroq tashkil etish imkoniyatini yaratmoqda. To‘g‘ri yo‘naltirilgan SI vositalari:

O‘quvchilarning mustaqil ishlashiga yordam beradi;

Darsni shaxsiylashtirishga xizmat qiladi;

O‘qituvchining yukini yengillashtiradi va metodik faoliyatini optimallashtiradi.

Biroq, bu vositalardan oqilona, maqsadli va pedagogik nazorat bilan foydalanish muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar

1. Woolf, B. P. (2020). *AI in Education: Promises and Implications*. Springer.
2. Khan Academy AI. <https://www.khanacademy.org/>

3. WolframAlpha – <https://www.wolframalpha.com/>
4. GeoGebra – <https://www.geogebra.org/>
5. ChatGPT – OpenAI, <https://chat.openai.com/>
6. EdTech Review – "Artificial Intelligence in Education", 2023.
7. McKinsey & Co. (2021). *How AI can improve K–12 education* – www.mckinsey.com

Xamidova N. (2022). “Ta’limda raqamli texnologiyalar”, O‘zbekiston pedagogika jur

Ona tili ta’limida uzviylikni ta’minlashda uzluksiz kasbiy ta’limning ahamiyati

Absalomova Dildora Ravshanovna

Qashqadaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi,
Tillarni o‘qitish metodikasi kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. *Maqolada ona tili ta’limi jarayonida uzviylikni ta’minlashda uzluksiz kasbiy ta’limning tutgan o‘rni, uning zamonaviy o‘quvchilarga ta’siri, pedagog malakasini doimiy yangilash zarurati hamda bu jarayonning samaradorligini oshirish yo‘llari tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *uzviylik, ona tili ta’limi, uzluksiz kasbiy ta’lim, metodika, innovatsion yondashuv, malaka oshirish.*

Аннотация. В статье анализируется роль непрерывного профессионального образования в обеспечении преемственности в процессе образования на родном языке, его влияние на современных учащихся, необходимость постоянного обновления квалификации педагога и пути повышения эффективности этого процесса.

Ключевые слова: преемственность, образование на родном языке, непрерывное профессиональное образование, методика, инновационный подход, повышение квалификации.

Bugungi kunda ta’lim tizimining barcha bosqichlarida uzviylikni ta’minlash, ayniqsa ona tili ta’limini samarali tashkil etish orqali o‘quvchilarning tafakkurini, nutq madaniyatini va milliy o‘zlikni shakllantirish muhim masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Bunda ta’lim sifatini belgilovchi eng asosiy omillardan biri — bu pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyasi, ya’ni ularning doimiy ravishda yangilanishi, rivojlanib borishi, metodik yondashuvlar bilan qurollanishidir. Aynan shu nuqtai nazardan **uzluksiz kasbiy ta’lim** tushunchasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bugungi globallashuv sharoitida ona tili ta’limi milliy g‘urur, madaniyat va ma’naviyat asosi sifatida yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Til — nafaqat aloqa vositasi, balki tafakkur, dunyoqarash va qadriyatlarni shakllantiruvchi asosiy omildir. Shu bois, ona tili o‘qituvchisining zamonaviy talablarga javob bera olishi, bilim va ko‘nikmalarini uzluksiz ravishda yangilab borishi — sifatli ta’lim berishning ajralmas shartidir. Ta’lim uzviyligi — bu ta’limning barcha bosqichlarining (maktabgacha, maktab, kasbiy, oliy va oliy ta’limdan keyingi) o‘zaro aloqadorlikda, ketma-ketlikda va maqsadga yo‘naltirilgan holda tashkil etilishi demakdir. Bu tizimda har bir bosqich avvalgi

bosqichda olingan bilim va ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu jihatdan **ta'lim uzviyligini ta'minlashda uzluksiz kasbiy ta'lim** hal qiluvchi o'ringa ega. U nafaqat o'qituvchining metodik salohiyatini oshiradi, balki ta'lim jarayonini zamon talablari bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi.

Uzluksiz kasbiy ta'lim bu — o'qituvchining butun mehnat faoliyati davomida o'z bilimini yangilab borishi, malakasini oshirishi va o'z sohasida eng so'nggi yutuqlardan xabardor bo'lib turishidir. Ona tili o'qituvchisi uchun bu ayniqsa muhim, chunki til — bu doimiy harakatda bo'lgan, rivojlanayotgan ijtimoiy hodisa hisoblanadi.

Masalan, leksikologiya, grammatik tizim, nutq madaniyati, zamonaviy adabiy til normalarining o'zgarishi kabi holatlar o'qituvchidan o'z faoliyatida moslashuvchanlikni talab qiladi. Shuningdek, yangi pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, raqamli resurslar bilan ishlash bo'yicha doimiy yangilanish zarurati yuzaga keladi.

Ona tili ta'limida uzviylik — bosqichma-bosqich yondashuvning mahsuli

Ona tili ta'limining uzviyligi bu — maktabgacha ta'limdan tortib oliy ta'limgacha bo'lgan jarayonda til o'rganish bosqichlarining izchil va bog'liq holda tashkil etilishi demakdir. Bu uzviylik faqat o'quv dasturlarining mosligi bilan emas, balki o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi, bilim darajasi va yangiliklarga ochiqqligi bilan ham bevosita bog'liq.

Agar o'qituvchi muntazam malaka oshirmasa, innovatsion metodikalar bilan ishlamasa, o'quvchilarga sifatli va zamonaviy bilim bera olmaydi. Bu esa uzviylikni buzadi. Shu sababli, uzluksiz kasbiy ta'lim — bu uzviy ta'lim jarayonining kafolati hisoblanadi.

Ona tili fani boshlang'ich, umumiy o'rta va oliy ta'lim bosqichlarida uzviy tarzda o'qitilishi lozim bo'lgan fanlardan biridir. Har bir bosqichda o'quvchining tildagi nazariy bilimlari va amaliy nutqiy ko'nikmalari rivojlanib boradi. Bu jarayonning samarali bo'lishi uchun:

- Darslik va o'quv dasturlarining bosqichma-bosqichligi;
- Fanlararo integratsiya;
- Yangi metod va texnologiyalarning joriy etilishi talab etiladi.

Agar o'qituvchi o'z kasbiy bilimlarini yangilab bormasa, bu uzviylik izdan chiqadi va ta'lim sifati pasayadi.

Uzluksiz kasbiy ta'limning mohiyati

Uzluksiz kasbiy ta'lim — o'qituvchining o'z kasbiy faoliyati davomida bilim va malakalarini doimiy ravishda takomillashtirib borish tizimidir. Bu quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

- Malaka oshirish kurslari;
- Metodik seminar-treninglar;
- Onlayn vebinarlar va kurslar;
- Ilmiy-amaliy konferensiyalar;
- O'z-o'zini o'qitish va kasbiy rivojlanish kundaliklari.

Ona tili o'qituvchisining kasbiy rivojlanish zaruriyati

Zamonaviy o'quvchi:

- Texnologiyalar bilan qurollangan;
- Qisqa, aniq va obrazli tilda ma'lumot qabul qiladi;
- Qidiruvchan, mustaqil fikrga ega bo'lishni xohlaydi.

Bunday sharoitda an'anaviy yondashuvlar o'z samarasini yo'qotadi. O'qituvchi metodikasini zamonaviy tendensiyalar asosida boyitishi lozim: interaktiv usullar, o'yinli ta'lim, STEAM yondashuv, media-ma'lumotlar bilan ishlash kabi.

Uzluksiz kasbiy ta'lim orqali:

- O'qituvchi zamonaviy metodlarni egallaydi;
- O'quvchilarning yoshi va psixologik xususiyatiga mos darslar tashkil etadi;
- Fanlararo integratsiyani yo'lga qo'yadi (masalan: ona tili + IT, adabiyot + drama texnologiyalari).

Ona tili ta'limida uzluksiz kasbiy ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari

- O'qituvchilarga yangi texnologiyalar bo'yicha amaliy treninglar tashkil etish;
- Hududiy metodik markazlar faoliyatini kuchaytirish;
- Raqamli ta'lim platformalarini joriy qilish (masalan, Ziyonet, Moodle, Coursera kabi);
- Tajriba almashuv tizimini yaratish (ustoz-shogird, ochiq darslar).

So'nggi yillarda O'zbekistonda ham kasbiy ta'lim sifatini oshirish, uzluksiz ta'limni joriy etish bo'yicha bir qator davlat dasturlari qabul qilindi. Xususan, 2020-yildan boshlab malaka oshirish va qayta tayyorlash kurslari orqali xodimlarning kasbiy salohiyati rivojlantirilmoqda. Ammo hali bu borada tizimli yondashuv, raqamli platformalar va ish beruvchilar bilan mustahkam hamkorlikni yo'lga qo'yish dolzarb bo'lib qolmoqda. Jahonning ko'plab rivojlangan davlatlarida (Germaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya, Kanada) uzluksiz kasbiy ta'lim davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu mamlakatlarda hayot davomida o'qish tamoyili (lifelong learning) ustuvor qadriyat sifatida qaraladi.

Xulosa. Ona tili ta'limining uzviyligi — bu tilni o'rganish jarayonining mazmunli, mantiqiy va bosqichma-bosqich amalga oshirilishidir. Bu uzviylikni ta'minlashda o'qituvchining kasbiy salohiyati va uni uzluksiz rivojlantirish muhim o'rin tutadi. Shuning uchun ham, uzluksiz kasbiy ta'limni ona tili o'qituvchilarining faoliyatiga chuqur singdirish ta'lim sifatining oshishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim sifatini oshirish va malakali pedagog kadrlar tayyorlashni takomillashtirish to'g'risida"gi farmoni. (2021).
2. Hasanov A., Raximova M. Ona tili o'qitish metodikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2020.
3. UNESCO. (2021). *Teacher professional development: A key element of education systems*.
4. Халилов Н. (2023). "Замонавий дарсда инновацион методлардан фойдаланиш". — Ижтимоий фанларда янги қарашлар журналі.

BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLINI OSHIRISHDA INTERAKTIV METODLARNI QO'LLASH AHAMIYATI

Djurayeva Nargis Narkulovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi

Altiboyev O'ral Ro'zimurodovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti 5-kurs talabasi

Annotatsiya: Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Ushbu maqolada qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o'quvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma hamda malakalar darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayonini interaktiv metodlar asosida tashkil etish jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Interaktiv metodlar, zamonaviy ta'lim, kognitiv usullar, "Aqliy hujum", "Hamrohingga o'rgat" metodi.

Аннотация: одним из важных требований к организации современного образования является достижение высоких результатов в короткие сроки, без лишних умственных и физических усилий. В данной статье освещаются аспекты доведения до учащихся определенных теоретических знаний за короткий промежуток времени, формирования у них навыков и умений по определенной деятельности, оценки уровня приобретенных ими знаний, умений и навыков, а также высокого педагогического мастерства учителя и организации образовательного процесса на основе интерактивных методов.

Ключевые слова: интерактивные методы, современное обучение, познавательные методы, методика "мозговой штурм", "научи своего спутника".

Annotation: one of the important requirements for the organization of modern education is to achieve high results in a short time, without excessive mental and physical effort. This article covers aspects of the delivery of certain theoretical knowledge to students for a short time, the formation of skills and competencies in them from a certain activity, the assessment of the level of knowledge, skills and qualifications acquired by them from the teacher on the basis of high pedagogical skills and the organization of the educational process on the basis of interactive methods.

Keywords: interactive methods, modern education, cognitive methods, "mental attack", "teach your companion" method.

Hozirgi davrda ta'lim sohasida eng muhim vazifalar va bir qolipdagi o'qitish metodlaridan voz kechib, zamon talablariga javob beradigan yangi yo'nalishlarni izlashni taqozo etmoqda.

O'qitishning eng samarali yo'li – mashg'ulotlarda o'quvchilarning haqiqatni bilishga, fikrlashga, erkin muloqotga, hamkorlikka intilishidir. Darslarda bu ruh bo'lmasa, bunday mashg'ulotlar jonsiz, zerikarli va samarasiz bo'ladi.

Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o'quvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma hamda malakalar darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayonini innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etishni talab etadi.

Ta'lim jarayonini interaktiv metodlardan foydalanib tashkil etish uchun avvalo darsning rejasi va loyihasi aniq ishlab chiqilishi zarur.

Dars loyihasini tuzishda o'qituvchi o'zining ish shakllari va o'quvchilarning ko'nikmani egallash jarayonidagi ishlari doirasini aniq belgilab olishi lozim. Shuningdek, u qanday o'qitish metodlaridan foydalanishi ham muhim ahamiyatga ega. Metod tanlashda ko'proq interaktiv metodlarga e'tiborni qaratish ta'lim samaradorligini oshiradi. (Interaktiv so'zi inglizcha – interaktion, ya'ni, inter – aro, o'zaro, act – harakat ma'nosini anglatadi.) Interaktiv usullar – bu o'zaro harakat, ya'ni hamkorlik asosida o'qitish demakdir. Interaktiv usullarning 4 asosiy turi mavjud. Bular:

- kognitiv usullar;
- o'yinlar, eksperimental faoliyat;
- ishbilarmonlik o'yinlari, modellashtirish;
- amaliyot orqali o'qitish, bevosita faoliyat.

Interaktiv mashg'ulot jarayonining asosiy bosqichlari

1. Salomlashish (o'qituvchi va o'quvchilar).
2. Kirish so'zi – o'qituvchi o'quvchilarni ta'limning interaktiv metodikasi, mashg'ulot mavzusi, shakli va maqsadlari bilan tanishtiradi. Kirish so'zi aniq va qisqa bo'lishi kerak.
3. Qoidalarini ishlab chiqish – guruhning samarali ishlashi uchun qoidalarini belgilash yuzasidan o'quvchilarning takliflar bildirishi so'raladi. Shu takliflar asosida ular tomonidan qoidalar ishlab chiqilib, qabul qilinadi. Bu qoidalariga rioya qilinish nazoratini faqat o'qituvchi emas, o'quvchilar ham olib borishlari ko'zda tutiladi.
4. Tanishuv (muzyorar) – o'quvchilarning darsda o'zaro erkin va faol muloqotlarini ta'minlash maqsadida har turli harakatli mashqlarni tashkil qilish orqali o'tkaziladi. Bu mashqlarni ishtirokchilar orasidagi notanishlik, tortinchoqlik va shu kabi holatlarni bartaraf qilib, o'zaro iliq munosabatlarni hosil qilishga yo'naltirilgani uchun muzyorar deb nomlanadi. (buda o'quvchilar bir-birining eng yaxshi sifatlariga baho berishlari, yoki yonidagi o'rtog'ini jamoaga tanishtirisi kabi ish turlaridan foydalaniladi).

5. Kutiladigan natijalar – har bir o‘quvchi mashg‘ulotlar yakunida nimalarni o‘rgangani, qanday ishlarni bajara oladigan bo‘ligani haqida ma’lumot berishi lozim. Bunda o‘quvchilarning shaxsiy ehtiyojlaari asosida og‘zaki yoki yozma ravishda bildirgan fikrlari ham inobatga olinadi.

6. Kichik guruhlarga ajratish – mashg‘ulot maqsadiga muvofiq ravishda o‘quvchilarni bir nechta kichik guruhlarga ajratiladi. Kichik guruhlarga birinchi marta ajratishda o‘quvchilar o‘z xohishlariga ko‘ra guruhlarga ajralishlari mumkin. Keyingi gallarda tasodifiy kichik guruhlarga ajratish qo‘llaniladi.

7. Kichik guruhlar ishini tashkil qilish – har bir kichik guruhga aniq vazifa, zarur materiallar, vositalar taqdim qilinadi, vazifani bajarish, natijani ma’lum qilish tartibi va ajratilgan vaqt belgilanadi.

8. Taqdimotlar – kichik guruhlar o‘zlariga berilgan vazifalarni bajargandan keyin, olingan natijalarni ular belgilagan vakil tomonidan barcha guruhlar a’zolari oldida taqdimot qilishdan iborat. Bunday taqdimot yakka tartibda berilgan vazifani bajargan biror o‘quvchi tomonidan ham amalga oshirilishi mumkin.

9. Kichik ma’ruzalar – interaktiv mashg‘ulot mavzusi bo‘yicha o‘quvchilarga nazariy ma’lumotlarni yetkazish maqsadida o‘qituvchi, ma’ruzachi yoki o‘quvchi tomonidan o‘tkaziladi.

10. Muhokamalar o‘tkazish – dars mavzusiga doir masalalar yuzasidan hamkorlikda fikr yuritish va xulosalar chiqarishga yo‘naltirilgan interaktiv mashqlardan iborat.

11. Xulosalar va vazifalarni belgilash – mashg‘ulot davomidagi xulosalarni jamlash va umumlashtirish hamda o‘quvchilar uchun navbatdagi vazifalarni belgilab berishdan iborat.

12. Mashg‘ulotni yakunlash – mashg‘ulotdan qoniqqanlik darajasini har bir o‘quvchi tomonidan baholashni har turli interaktiv shakllarda tashkil etiladi. Bu baholash natijalarini keyingi mashg‘ulotlarni tashkil etishda hisobga olib boriladi.

Interaktiv mashg‘ulotning asosiy shakllari: katta doira, charxpalak, akvarium, kichik guruhlarda (juftlikda) ishlash va boshqalar.

Interaktiv mashg‘ulotning asosiy usullari: interaktiv seminar, trening, ma’ruza, aqliy hujum, ishchanlik o‘yini, rolli o‘yin, muhokama, bahs, munozara, tanqidiy fikrlash, skarabey, bumerang, zigzag yoki arra, press, interv’yu, zanjir, sinkveyn, pinbord, insert, suratli diktant, chigilyozdi, muzyoralar, fidbek va boshqalar.

Interaktiv usullarning barchasida ham o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyati o‘rtasidagi hamkorlik, o‘quvchining ta’lim jarayonidagi faol harakati ko‘zda tutiladi. Masalan, biror bir mavzuni o‘rgatishda uni modellashtirish qismida o‘qituvchi o‘quvchilarga modelni namoyish qilish oldidan “Aqliy hujum” metodidan foydalanishi mumkin. Ya’ni o‘quvchilar qo‘yilgan muammoni qanday tushunishlari va ko‘nikmani qanday egallashlari mumkinligi ulardan so‘ralib, ularning fikrlari umumlashtiriladi. Bunda o‘quvchilar fikri mutlaqo

tanqid qilinmaydi. Amaliy boshqaruv qismida o'qituvchi "Hamrohingga o'rgat" metodidan foydalanishi mumkin. Bu metod darsni optimal tashkil etishga imkoniyat yaratib, o'quvchilarning o'z faoliyatini tanqidiy nazorat qilish va xatolarni bartaraf etishga o'rgatadi.

Shu bilan birga ta'kidlash zarurki, interaktiv mashg'ulotlarda shakl va usullar birgalikda mavjud bo'lib, ularni shartli ravishdagina ajratish mumkin.

Interaktiv mashg'ulotlar aniq rejalashtirilgan holda dars maqsadini belgilab, dars loyihasi va algoritmini ishlab chiqilgandan keyingina amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Qo'ziyev F. O'quvchilarning o'quv faoliyatini boshqarish. Toshkent "O'qituvchi" nashriyoti. 1988.
2. Roziqov O., Maxmudov M. Ona tili didaktikasi. Toshkent "Yangi asr avlodi", 2005.
3. G'afforova T., G'ulomova X. Ona tilidan davlat ta'lim standartlarini amaliyotga joriy etish. – Toshkent, 2001.

4-SHO‘BA

**RAQAMLI DUNYODA SUN‘IY
INTELLEKT MASALASI**

TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKT VOSITALARI ORQALI O'QUV-METODIK RESURSLARNI YARATISH IMKONIYATLARI

Botirova Nigora Koyirovna

Buxoro viloyat PMM Aniq va tabiiy fanlar
metodikasi kafedrası dotsenti, PhD

Annotatsiya: *Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalari yordamida o'quv-metodik resurslarni yaratish imkoniyatlarini, hamda ularni ta'lim jarayonida qo'llash orqali ta'lim sifat va samaradorligini oshirish to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: raqamli texnologiya, sun'iy intellekt, virtual reallik, dasturiy vositalar, kompyuter, multimedia, raqamlashtirish.

Аннотация: *В статье представлена информация о возможностях создания учебно-методических ресурсов с использованием технологий искусственного интеллекта, а также повышения качества и эффективности образования путем их использования в образовательном процессе.*

Ключевые слова: цифровые технологии, искусственный интеллект, виртуальная реальность, программное обеспечение, компьютер, мультимедиа, оцифровка.

Annotation: *This article presents information on the possibilities of creating educational and methodological resources using artificial intelligence technologies, as well as on improving the quality and efficiency of education by using them in the educational process.*

Keywords: digital technology, artificial intelligence, virtual reality, software, computer, multimedia, digitization.

Sun'iy intellekt bu insonning tabiiy aqliy imkoniyatlariga taqlid qilingan holda yaratilgan va kelgusi rivojida katta ahamiyatga ega bo'lgan texnologiya sifatida ko'rish mumkin. SI barcha sohalarda, xususan ta'lim jarayonida ham faol qo'llanilmoqda.

Sun'iy intellekt atamasiga aniq ta'rif keltirish qiyin. Chunki sohada bu haqida aniq kelishuv mavjud emas. Biroq ko'plab tadqiqotchila texnologiya imkoniyatini keng va yetarlicha izohlovchi ta'riflarni keltirgan. Xususan, texnologiyaga "sun'iy intellekt – bu inson aql-zakovati bilan bog'liq vazifalarni bajarish qobiliyatiga ega bo'lgan texnologiyalar, algoritmlar va tizimlar majmuasidir" kabi ta'rif berilgan.

Microsoft Copilot Microsoft Office hujjatlarini yaratishda, tahrirlashda, taqdimotlar tayyorlashda va ma'lumotlarni tahlil qilishda yordam beradi.

Sun'iy intellektidan axloqiy foydalanish

1. O'quvchilar shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish
2. Faqat ishonchli va litsenziyali chatbotlardan foydalanish

3. Chatbotlarni qo‘shimcha vosita sifatida ko‘rish
4. Insoniy munosabatlarning ustunligini saqlash
5. Chatbotlar bergan ma’lumotlarni tekshirish

Ushbu yondashuv sun’iy intellekt texnologiyalaridan xavfsiz va axloqiy foydalanishda muhim ahamiyat kasb etadi.

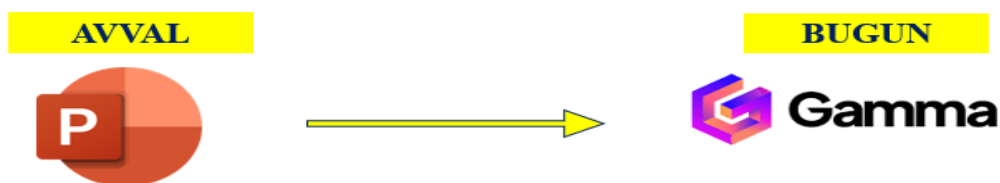
Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’limiy imkoniyatlarini quyidagilarda ko‘rish mumkin (1-rasm):

1-rasm. Sun’iy intellektning ta’limga ta’siri

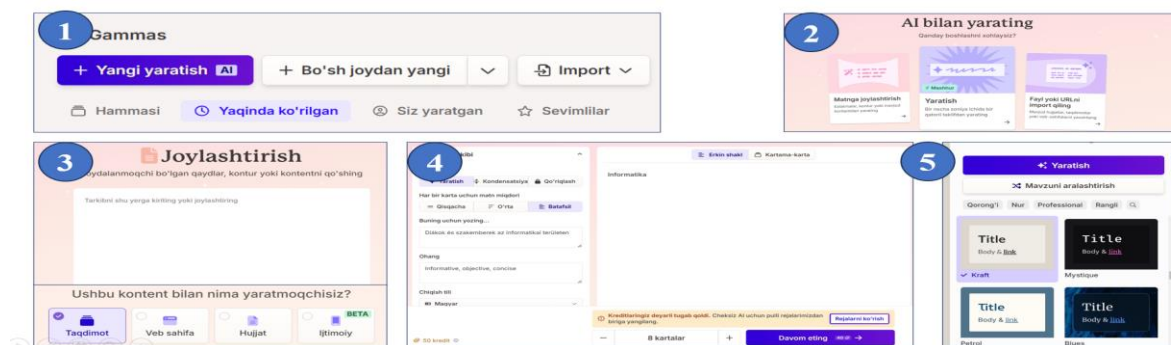
Sun’iy intellekt texnologiyalari ta’limni yanada qiziqarli va moslashuvchan bo‘lishiga yordam bermoqda. Biroq, ushbu texnologiyalarni joriy qilishda o‘qituvchilar va rahbarlarning raqamli savodxonligini oshirish, axborot xavfsizligini ta’minlash va texnologiyalarga qulay muhit yaratish ka’bi e’tibor qilish zarur bo‘lgan jihatlar borligini ta’limni tashkil etuvchilar va uni amalga oshiruvchilar yoddan chiqarmaslik talab etiladi.

Gamma — bu zamonaviy taqdimot, hujjat va veb-sahifalar yaratish uchun mo‘ljallangan intuitiv platforma. U tayyor shablonlar, oddiy interfeys va avtomatik dizayn imkoniyatlari orqali tez va professional natijalar olishga yordam beradi.

1. Ro‘yxatdan o‘ting va fanga doir biror mavzuni tanlang.

2. Quyidagi tasvirlar ketma-ketligida taqdimot tayyorlang:

2-rasm. Gammadan foydalanish ketma-ketligi.

Leonardo AI — bu sun'iy intellekt asosida ijodiy kontent, jumladan, tasvirlar, dizaynlar va 3D modellari yaratishga mo'ljallangan platforma. U grafik dizaynerlar, o'yin ishlab chiquvchilar va ijodkorlar uchun samarali vosita hisoblanadi.

Leonardo AI dasturidan foydalanish ketma-ketligi quyidagi qadamlarda amalga oshiriladi.

1. Ro'yxatdan o'tish.
2. Loyihani tanlash.
3. Parametrlarni sozlash.
4. Natijani yuklab olish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. S.A. Normatov. Ta'limda sun'iy intellekt elementlari va xususiyatlari // Inter education & global study. 2024. №8. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ta-limda-sun-iy-intellekt-elementlari-va-xususiyatlari> (дата обращения: 11.12.2024).
2. UNESCO, "K-12 AI curricula: a mapping of government-endorsed AI curricula", Published in 2022 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 7, place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France
3. L. Sijing, W. Lan. Artificial intelligence education ethical problems and solutions 2018 13th international conference on computer science & education (ICCSE), IEEE (2018), pp. 1-5.

AXBOROT TEXNOLOGIYALARI DAVRIDA O'ZBEKISTONDA TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASI

Nurullayeva Shaxlo O'ktamovna

Qarshi davlat universitetining Boshlang'ich ta'lim kafedrası professori, p.f.d.

Qarshi shahridagi Turon nodavlat universitetining

1-bosqich magistri

Axmatova Feruza Asqarjonovna

Annotatsiya: "Raqamli O'zbekiston-2030" va "yo'l xaritasi" strategiyasi bilan 2020-2022-yillarda uni amalga oshirish bo'yicha raqamli iqtisodiyotga o'tish uchun huquqiy baza yaratildi. Strategiyaga raqamli infratuzilmani rivojlantirish, axborot texnologiyalari sohasida ta'lim va malaka oshirish kabi yo'nalishlar ham kiritilgan. Maqolada 2030 yilgacha barqaror rivojlanish bo'yicha milliy maqsad va maqsadlarga erishish uchun ta'lim sohasidagi innovatsion faoliyat ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: strategiya, ta'lim, axborot texnologiyalari, innovatsion faoliyat, ijodiy ijodkorlik, universitetdagi texnoparklar

Аннотация: Стратегией «Цифровой Узбекистан-2030» и «дорожной карты» по ее реализации в 2020-2022 годах создана правовая база для перехода на цифровую экономику. В стратегию включены и такие направления, как развитие цифровой инфраструктуры,

образование и повышение квалификации в сфере информационных технологий. В статье рассматривается инновационная деятельность в образовании для достижения Национальных целей и задач в области устойчивого развития на период до 2030 года.

Ключевые слова: *стратегия, образование, информационная технология, инновационная деятельность, творческая креативность, технопарки в вузе.*

Annotation: *The Strategy "Digital Uzbekistan-2030" and the "road map" for its implementation in 2020-2022 created a legal framework for the transition to a digital economy. The strategy also includes such areas as the development of digital infrastructure, education and advanced training in the field of information technology. The article discusses innovative activities in education to achieve the National goals and objectives in the field of sustainable development for the period up to 2030.*

Keywords: *strategy, education, information technology, innovative activity, creative creativity, technology parks at the university.*

Ta'limdagi innovatsiya-bu umuman o'quv jarayonining tuzilishi, mazmuni va tashkil etilishini tizimli ravishda o'zgartirishga imkon beradigan ta'limni rivojlantirishni boshqarishning o'ziga xos shakli hisoblanadi. Natijada boshqaruv madaniyatining o'zi ham o'zgaradi, chunki innovatsion rivojlanish usuli unga alohida talablar qo'yadi.

Bugungi kunda klasterlash ta'lim sohasida katta rol o'ynaydi. Bundan tashqari, ta'lim klasterlari quyidagilardan iborat umumiy innovatsion ta'lim qadriyatlarini yaratish jarayonlarini markazlarda mahalliyashtirish mumkin. Ta'lim klasteri shunchaki bo'lmaydi xizmatlari manbai mehnat bozorining dinamik sharoitlariga muvofiq yaratilgan va amalga oshiriladigan innovatsion ta'lim hisoblanadi. Ta'lim klasterining roli ijtimoiy qadriyatlarni saqlashdan iborat, bu uning barcha ishtirokchilari uchun umumiy bo'lgan iqtisodiy ustuvorliklarni aniqlash va ularga erishish, uning raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatlarini shakllantiradi. Amaliy jihatdan, ta'limdagi Klaster yondashuvi umuman ta'limni yaratish va boshqarishda namoyon bo'ladi.

"Ta'lim klasteri" tushunchasi o'zaro bog'liq o'xshash ob'ektlar to'plami bilan ifodalangan ta'lim tizimini anglatadi, uning ichida o'ziga xos resurslarning integratsiyasi mavjud. Bunday integratsiyaning asosiy asosi ta'lim tizimining talablariga moslashuvchan va tezkor javob berishga imkon beradigan innovatsion yechimlarni nisbatan tez topishdan iborat bo'lgan ta'lim klasteridir; ta'lim sifatini va yosh avlodning barkamol rivojlanishi uchun yetarli sharoitlarni ta'minlash, shuningdek, o'z rivojlanishi va uni boshqarish uchun resurslar yaratishdan iboratdir.

Ta'lim tizimi ta'lim klasterlariga birlashtirilishi mumkin bo'lgan turli xil ob'ektlardan iborat. Ko'proq o'zgaruvchan o'rta kasb-hunar va oliy ta'lim dasturlari (bakalavriat, magistratura, doktorantura va boshqalar) bo'yicha tahsil olayotgan talabalarning funktsional klasterlari bo'lib

hisoblanadi. Ushbu dasturlar ishlab chiqilgan standartlar umumiy madaniy (o'rtacha uchun kasb – hunar ta'limi – umumiy, doktorantura uchun-universal) va kasbiy ikkita funktsional klasterga mos keladigan vakolatlardir. Birinchisi "ma'lum bir malaka darajasida faoliyatni amalga oshirishni ta'minlaydigan bitiruvchining ijtimoiy va shaxsiy fazilatlar to'plami", ikkinchisi – "kasbiy faoliyatning ma'lum bir sohasidagi mavjud ko'nikmalar, bilimlar va amaliy tajribalar asosida harakat qilish qobiliyati".

Kasblar, yo'nalishlar va tayyorgarlik darajalariga qarab ularning tarkibining o'ziga xosligi juda tushunarli, ammo klasterlash printsipli barcha holatlarda o'zgarishsiz qoladi.

Ma'lumki, ta'limdagi innovatsion faoliyat tizimdir eng yangilariga asoslangan pedagogik va boshqaruv faoliyati ta'lim standartlari, shu jumladan fan talab qiladigan, texnik, texnologik mezonlar.

Innovatsiyalarning asosiy funktsiyalari pedagogik jarayonning tarkibiy qismlarini o'zgartirishni o'z ichiga oladi: ta'limning maqsadlari va mazmuni, o'qitish vositalari, usullari va shakllari, boshqaruv tizimi va boshqalardir.

Ta'limga innovatsion yondashuvlardan biri bu talabalarning ilmiy izlanish qobiliyatlari va ko'nikmalarini rivojlantirishga, ijodiy ijodkorlikni shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan tadqiqot yondashuvidir.

Zamonaviy ta'lim nazariyasida uni amaliy amalga oshirishning uchta darajasi ajralib turadi: o'qituvchi muammo tug'diradi va strategiyani belgilaydi va uni hal qilish taktikasi, yechimning o'zi talaba tomonidan mustaqil ravishda topilishi kerak; o'qituvchi muammoni keltirib chiqaradi, ammo talabalar uni hal qilish usulini mustaqil ravishda izlaydilar; muammoni shakllantirish, uni o'rganish usullarini izlash va echimni ishlab chiqish talabalar tomonidan mustaqil ravishda amalga oshiriladi.

Ta'lim sohasida nafaqat universitet majmualarini o'z ichiga olgan yirik universitetlar ustunlik qiladi ta'lim, shuningdek tadqiqot bo'limlari, shuningdek universitetlarning innovatsion faoliyatini ta'minlaydigan tuzilmalar va ularning sanoat, ilmiy-texnologik parklar, innovatsion-texnologik markazlar bilan yaqin hamkorlik. Shunga o'xshash tuzilmalar "uchinchi missiya"deb nomlangan dasturni amalga oshirish vositalari universitet-muayyan ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish ta'lim va tadqiqotdan tashqari-va shu bilan birga uning barqaror ko'p kanalli moliyalashtirilishini ta'minlaydi.

Tizimli innovatsion ta'lim loyihalariga universitetni rivojlantirishning ahamiyati elektron kutubxona yaratish va universitet bo'linmalarida masofadan turib kirish yoki masofaviy ta'limdan foydalangan holda o'quv jarayonini tashkil etishni o'z ichiga oladi texnologiyalar yoki o'tkazish uchun multimedia auditoriyalarini yaratish telekonferentsaloqa rejimiga ega o'quv mashg'ulotlari,

shuningdek, axborot texnologiyalari sohasida kadrlar tayyorlashning ko'p darajali tizimini yaratish, shuningdek texnoparklarni yaratish, ya'ni. yaratilgan joyda va yuqori texnologiyali ta'lim loyihalari rivojlanmoqda.

Universitetning texnoparki ishida ko'plab ishtirokchilar ishtirok etmoqda. Ular orasida biznes markazlari; tadqiqot institutlari; ko'rgazma maydonchalari; texnologik kompaniyalardir.

Urganch universiteti qoshida "Xorazm" texnoparki tashkil etilgan, Belarus milliy texnika universiteti va Toshkent davlat universiteti I. Karimov nomidagi texnika universiteti qo'shma texnopark tashkil etadi. O'z konsepsiyasiga ko'ra, loyiha joriy yilda Toshkentda amalga oshiriladi. Tashkil etilayotgan ilmiy-texnologik Park O'zbekistonda innovatsion infratuzilmaning birinchi universitet sub'ekti bo'ladi.

"Politehnika" ilmiy-texnologik parkining ushbu loyihasida ishtirok etish (Belorusiya) hammuassisi sifatida ikki universitetning ilmiy-innovatsion salohiyatini birlashtirishga, shuningdek, Belorusiya tomonining yuqori texnologiyali loyihalarni biznes-inkubatsiya qilish tajribasini kengaytirishga, shuningdek, ikkala universitet talabalari, magistrantlari va doktorantlari ishtirokida xalqaro darajadagi ilmiy intensiv ishlab chiqarishni birgalikda rivojlantirishga imkon beradi.

Yangi O'zbekistonning 2022-2026 yillarga mo'ljallangan rivojlanish strategiyasining maqsadlaridan biri 4 ta hududda Toshkent shahridagi "INNO" innovatsion o'quv-ishlab chiqarish texnoparki filiallari tashkil etildi: bosqichma-bosqich reja innovatsion o'quv-ishlab chiqarish texnoparklarini tashkil etish Jizzax (2023), Buxoro (2024), Namangan (2025) va Nukusdagi "INNO" (2026 yil).

Bundan tashqari, O'zbekistonning barcha hududlarida mahalliy dasturiy ta'minot ishlab chiqaruvchi kompaniyalar uchun zamonaviy infratuzilmaga ega texnoparklar qurish rejalashtirilgan.

Toshkent viloyatida kimyo-industrial texnoparkning ochilishi "Chirchiq "Qozon" Ximgrad " ishtirokida o'zbeklar bilan birgalikda paritet asosida sheriklar texnoparklarning rivojlanishiga hissa qo'shadilar.

Texnopark-bu uchta faoliyatning integratsiyasi - ta'lim, fan va ishlab chiqarish. Bu yerda talabalar tanishishlari mumkin va zamonaviy texnologiyalar va texnologiyalarni amalda sinab ko'ring, ishtirok eting tayyor mahsulotni loyihalash va ishlab chiqarish jarayonlari, bu olingan nazariy bilimlarni mustahkamlashga va yangi g'oyalarni yaratishga yordam beradi.

Ma'lumki, axborot texnologiyalari usullar to'plami sifatida, texnologik zanjirga birlashtirilgan ishlab chiqarish jarayonlari va dasturiy-texnik vositalar axborot bilan ishlashni

ta'minlaydi, axborot vositalaridan foydalanish jarayonlarining murakkabligini kamaytirish uchun resurslar.

Axborot texnologiyalari bu jarayonda Markaziy o'rinni egallaydi jamiyatni intellektualizatsiya qilish. Axborotning asosiy xususiyatlari texnologiyalar: insoniyatning global muammolarini hal qilishda yordam berish, bilim olish va to'plash, axborot bilan o'zaro aloqalar odamlar va ommaviy axborot vositalarini tarqatish tizimlari o'rtasida aloqa hisoblanadi.

Jamiyatning axborot resurslaridan samarali foydalanish axborotni optimallashtirish va avtomatlashtirishga bevosita bog'liqlik tizimlardir. Tashqi muhit bilan o'zaro ta'sir uchta aniqlandi yangi axborot texnologiyalari printsiplari: ma'lumotlarni o'zgartirishning moslashuvchanligi; boshqa dasturlar bilan integratsiya va kompyuter bilan ishlash rejimi bo'lib hisoblanadi.

Ta'lim O'zbekistonning barqaror rivojlanishga o'tishining asosiy vositasi bo'lib, fuqarolarning shakllanishini ta'minlaydi ijtimoiy-iqtisodiy hayotda faol ishtirok etish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, munosabat va qadriyatlarni o'z ichiga oladi.

O'zbekistonda mashhur bo'lishi mumkin bo'lgan global tendentsiyalar orasida kelgusi yillarda mutaxassislar adaptiv o'rganish, qo'llash sun'iy intellekt, kengaytirilgan va virtual haqiqat, gamifikatsiya, ta'limdan foydalanish ijtimoiy tarmoqlar va rivojlanish hamkorlikdagi platformalar. Universitetlarda asosiy e'tibor savodxonlik va ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradigan yangi ta'lim usullariga qaratiladi. DataSet treningi allaqachon orqa fonga tushib, skills set bilan almashtirilmoqda.

Oliy o'quv yurtlarining etarli emasligi va kvotalar mavjudligi Oliy o'quv yurtlariga qabul qilish O'zbekiston Respublikasida inson kapitalining rivojlanishini sezilarli darajada sekinlashtiradi. O'zbekistonda xususiy yetarli emas, nodavlat oliy ta'lim muassasalari, garchi Qonunchilik (1997 yildagi "ta'lim to'g'risida" gi qonun) quyidagilarni ta'lim muassasalari yaratishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Qosimova G.I. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiiy-ilmiy dunyoqarashni shakllantirish metodikasini takomillashtirish /dissertatsiya / pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktorligi/ 2022 y. 144 bet
2. Shaxmurodova D.A, Qosimova G.I. Umumiy pedagogika/ darslik/ Qarshi "BIG MAKRO WORLD" nashriyoti 2024-yil/ 155-bet
3. Begimqulov U. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti: ped. fan. dok. diss. – T.: TDPU, 2007. – 305
4. Institutions / VA Slastinin, I.F. Isaev, A.I. Mashchenko, 9. I. I. Shiyonov. - 4th ed. - M., 2002.

5. Qosimova G.I. Didactic foundations of the integration of natural science knowledge in primary school as a mechanism of systematic cognition of the surrounding world //Angliya European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 4, 2020. Part II. – P. 2056-5852.

6. Qosimova G.I. Features of the subject-object area of natural science knowledge at primary school//ISSN 2311-2158 The Way of Science International scientific journal. № 8 (78), 2020. ISSN 2311-2158. The Way of Scienc. – P. 37- 41.

KO'P SONLI INTELLEKT NAZARIYASI VA UNING TA'LIMiy AHAMIYATI

Soatov Asadulloh Jabborovich

Turon universiteti Pedagogika va psixologiya
kafedrası dotsenti, p.f.f.d (PhD)

Annotatsiya: *Ushbu maqolada psixologiyada ma'lumotlarni o'zlashtirish uchun foydali bo'lgan ko'pchilikka ma'lum uchta o'rganish usullarini ifodalangan. Bular: vizual o'rganish, eshitish o'rganish va kinestetik o'rganishdir.*

Kalit so'zlar: *musiqiy intellekt, Mantiqiy-matematik intellekt, Vizual-fazoviy intellekt, Jismoniy-kinoestetik intellekt, Ijtimoiy intellekt, Tabiatni tushunish intellect*

Аннотация: *В этой статье представлены три широко известных метода обучения, которые полезны для усвоения информации в психологии. Это: визуальное обучение, слуховое обучение и кинестетическое обучение.*

Ключевые слова: *музыкальный интеллект, логико-математический интеллект, визуально-пространственный интеллект, физико-киноэстетический интеллект, социальный интеллект, понимание природы интеллект*

Annotation: *this article expresses three widely known learning techniques that are useful for data acquisition in psychology. These are: visual learning, auditory learning, and kinesthetic learning.*

Keywords: *musical intelligence, logical-mathematical intelligence, visual-spatial intelligence, physical-cinematic intelligence, social intelligence, understanding nature intelligence*

Ushbu uchta toifadan tashqari, insonning ta'lim salohiyatiga nisbatan ko'plab nazariyalar va yondashuvlar olimlar tomonidan ishlab chiqilgan. Ular orasida Garvard universiteti qoshidagi Garvard oliy ta'lim maktabining idrok va ta'lim bo'yicha tadqiqotchi professori Xovard Gardner, Ph.D, Jon X. va Elizabet A. Xobbs tomonidan ishlab chiqilgan ko'p intellekt nazariyasi mavjud. Hovard Gardnerning ko'p sonli intellekt nazariyasi 1983-yilda uning *Frames of Mind* nomli kitobida taqdim etilgan.

Gardner ta'kidlashicha, pedagog qaysi fanni o'rgatishidan qat'i nazar o'quv materiallarini turli yo'llar bilan taqdim etishi kerak. Pedagog o'ziga chuqur tanish bo'lgan har qanday bilimni bir necha

usulda o'rganishi va yetkazishi mumkin. O'qituvchilar, ba'zida biror mavzuni tushuntirib berishda muammolarga duch kelsa va talabalar undan bilimni boshqa yo'l bilan tushuntirishni so'raganida, dovdirab qoladi. Shunday paytda, ma'lumotni turli yo'llar bilan yetkazish usullarini bilish nafaqat talabalarga materialni o'rganishga yordam beradi, balki o'qituvchilarga mavzu mazmunini yanada kengroq tushuntirishga xizmat qiladi[1].

Gardnerning ko'p intellekt nazariyasi o'quv dasturlarini ishlab chiqish, o'qitishni rejalashtirish, kurs faoliyatini tanlash va tegishli baholash strategiyalari uchun ishlatilishi mumkin. Gardner ta'kidlaganidek, har bir kishi turli xil intellektlarning kuchli va zaif tomonlariga ega, shuning uchun o'qituvchilar mavzuni va talabalarning individual sinfini hisobga olgan holda kurs materialini qanday taqdim etishni bilishlari kerak. Darhaqiqat, o'quvchilarga materialni turli yo'llar bilan o'rganishga yordam berish uchun mo'ljallangan ko'rsatmalar, ular kuchli bo'lmagan sohalarni rivojlantirishga bo'lgan ishonchni uyg'otishi mumkin[2].

Gardner bu nazariyani insonning intellektual imkoniyatlarini faqat bitta o'lchovda, ya'ni IQ (intellektual ko'rsatkich) yordamida baholashni inkor etgan. Unga ko'ra, insonlar turli xil intellektual qobiliyatlarga ega bo'lib, har bir inson o'ziga xos tarzda bu qobiliyatlarni rivojlantiradi.

Hovard Gardner izlanishlari natijasida 8 ta asosiy intellekt turlarini ajratadi:

1. **Verbal intellekt.** Bu qobiliyat so'zlar va tilni samarali ishlatish bilan bog'liq. Yaxshi yozuvchi, shoir, notiq va jurnalistlar bu turdagi intellektga ega bo'lishi mumkin.

2. **Mantiqiy-matematik intellekt:** Bu qobiliyat matematik masalalarni yechish, mantiqiy fikrlash, tizimli va analitik yondashuvni anglatadi. Matematiklar, olimlar va dasturchilar bu turdagi intellektga ega.

3. **Musiqiy intellekt.** Bu qobiliyat musiqani tushunish, eshitish va yaratish bilan bog'liq qobiliyat. Musiqachilar, kompozitorlar va sozandalar bu turdagi intellektga ega.

4. **Vizual-fazoviy intellekt.** Bu qobiliyat ob'ektlar va makon bilan ishlash, ularni tasavvur qilish va boshqarish bilan bog'liq. Arxitektorlar, rassomlar va dizaynerlar bu turdagi intellektni rivojlantirgan bo'lishi mumkin.

5. **Jismoniy-kinoestetik intellekt.** Bu intellekt turidagi shaxslar jismoniy faollik, tana harakatlari va qo'l mehnatiga katta e'tibor beradi. Sportchilar, raqqosalar, hunarmandlar va ixtirochilar bunday intellektga ega.

6. **Ijtimoiy intellekt.** Boshqalar bilan samarali muloqot qilish, ularning ehtiyojlarini tushunish va ularga yordam berish bilan bog'liq. O'qituvchilar, rahbarlar, siyosatchilar bu turdagi intellektga ega.

7. **Shaxslararo-intellekt.** O'zini tushunish, o'z his-tuyg'ularini anglash va o'zini rivojlantirishga qaratilgan intellekt. Psixologlar va o'zini o'rganishga qiziqqan shaxslar bu turdagi intellektni rivojlantirgan bo'lishi mumkin.

8. **Tabiatni tushunish intellekti.** Tabiat bilan bog'liq ma'lumotlarni, ekologik tizimlarni va hayvonot dunyosini tushunish. Biologlar, ekologlar va tabiatni sevuvchi insonlar bu turdagi intellektga ega[3].

Gardnerning nazariyasiga ko'ra, har bir insonda bu intellektlarning barchasi mavjud bo'lsa-da, ulardan ba'zi biri yoki bir nechta boshqalarga qaraganda kuchliroq rivojlanadi. Ularning har biri o'ziga xos shaklda namoyon bo'ladi va shaxsning o'rganish uslubi ham shu intellekt turlariga asoslanadi.

Bu nazariya o'qituvchilarga, o'rganish jarayonini individual ehtiyojlarga moslashtirishda yordam beradi. Masalan, ba'zi o'quvchilarga matematika qiziqarli bo'lishi mumkin, boshqalari esa musiqaga yoki san'atga qiziqadi. Gardnerning ko'p sonli intellekt nazariyasi bugungi kunda o'qitish, o'rganish va inson resurslarini boshqarish bo'yicha ko'plab yondashuvlar va dasturlarni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Uning nazariyasi ta'lim tizimini yanada rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi[2].

Ko'p sonli intellekt nazariyasi ilmiy asoslangan bo'lsa-da, ta'limotga oid ba'zi tanqidlar va bahslar mavjud. Bu nazariyaning ilmiy asoslari quyidagi jihatlar bilan bog'liq:

1. Psixologik va nevrologik tadqiqotlar. Gardnerning ko'p sonli intellekt nazariyasi bir nechta psixologik va nevrologik tadqiqotlarga asoslanadi. Ularning ba'zilari, inson miyasi turli xil funksiyalarni amalga oshirish uchun mutaxassislashgan qismlarga bo'linishini ko'rsatadi. Masalan, ba'zi miyadagi qismlar til, boshqa qismlar esa mantiqiy hisoblash uchun mas'ul ekanligini ko'rsatuvchi tadqiqotlar mavjud. Shunday qilib, Gardnerning fikricha, bu turli xil intellektual qobiliyatlar alohida mintaqalarda joylashgan va turli xil faoliyat bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

2. Nevrologik asos. Gardner o'zining nazariyasini ishlab chiqishda nevrologiyada mavjud bo'lgan "miya mintaqalari" haqidagi tushunchalardan foydalangan. Miya turli qismlari (masalan, frontal lob, temporal lob) turli turdagi ma'lumotlarni qayta ishlaydi, bu esa nazariyada har bir intellekt turi alohida mintaqada faoliyat ko'rsatishini ko'rsatadi.

3. Empirik dalillar. Ba'zi ilmiy izlanishlar ko'p sonli intellekt nazariyasining ayrim jihatlarini qo'llab-quvvatlagan, ammo bu nazariyaning to'liq ilmiy dalillari hali ham mavjud emas. Ko'p intellektni o'lchash va baholashda metodologik qiyinchiliklar mavjud, chunki intellektual qobiliyatlar odatda bir-biriga bog'langan bo'lishi mumkin va ularni alohida o'lchash juda murakkab.

4. IQ testi va Ko'p intellekt. Gardner IQ testlari orqali o'lchanadigan yagona intellektning yetarli bo'lmashligini ta'kidladi, chunki bunday testlar faqat mantiqiy-matematik va lug'aviy-intellektual jihatlarni o'lchaydi. Biroq, ko'p sonli intellekt nazariyasining to'liq ilmiy tasdiqlanishi uchun bu intellektlarning har biri alohida ravishda o'lchanadigan va ishonchli sinovlardan o'tkaziladigan tizimlar yaratish kerak.

5. Tanqidlar. Ko'plab ilmiy psixologlar va tadqiqotchilar Gardner nazariyasining ilmiyligini shubha ostiga oladi. Bunga nazariyaning tasnifi noaniqligi birinchi sabab deb qaraladi. Gardnerning ta'kidlashicha, bu intellektlar o'zaro mustaqil, ammo amalda ularning o'zaro bog'liqligini ko'p hollarda aniq ajratib bo'lmaydi. Ikkinchi sabab esa empirik dalillarning yetishmasligidir. Ikkinchi sabab o'lchash qiyinchiliklaridir. Bu intellektlarning har birini ishonchli va ob'ektiv ravishda o'lchash qiyin, chunki ular o'zaro bog'liq bo'lishi va bir-birini to'ldirishi mumkin[4].

Gardner har bir intellekt turini bir necha pozitsiyalardan tahlil qiladi: unda ishtirok etuvchi kognitiv operatsiyalar; vunderkind bolalar va boshqa ajoyib shaxslarning paydo bo'lishi; miya shikastlanishi holatlari to'g'risidagi ma'lumotlar; uning turli madaniyatlarda namoyon bo'lishi va evolyutsion rivojlanishning mumkin bo'lgan yo'nalishi. Misol uchun, ma'lum bir miya shikastlanishi bilan, aqlning bir turi buzilgan bo'lishi mumkin, boshqalari esa o'z faoliyatini yo'qotmaydi. Gardnerning ta'kidlashicha, har xil madaniyatdagi kattalarning qobiliyatlari ma'lum turdagi aql-idrokning turli kombinatsiyasi hisoblanadi.

An'anaviy IQ testlari kollej baholarining yaxshi prognozi bo'lib kelgan, ammo ular kelajakda ishdagi muvaffaqiyat yoki martaba ko'tarilishini bashorat qilishda unchalik to'g'ri kelmaydi. Ko'p sonli intellekt nazariyasi boshqa qobiliyatlarning o'lchovlari nima uchun kollejning ba'zi a'lo darajadagi ijrochilari keyinchalik hayotda ayanchli muvaffaqiyatsizlikka uchraganini, unchalik muvaffaqiyatli bo'lmagan talabalar esa yetakchilarga aylanishini tushuntirishga yordam beradi (Kornhaber, Krechevsky & Gardner, 1990). Shuning uchun Gardner va uning hamkasblari talabalarning qobiliyatlarini "intellektual-ob'ektiv" baholashga chaqiradilar. Bu bolalarga o'z qobiliyatlarini qog'oz testlaridan boshqa yo'llar bilan ko'rsatishga imkon beradi, masalan, fazoviy tasavvur qobiliyatlarini namoyish qilish uchun narsalarni bir-biriga moslashtirish.

Gardnerning ta'kidlashicha, o'qituvchilar o'qitishda mavzu va talabalarning o'rganish ehtiyojlariga mos keladigan shaxsiy maqsadlar va qadriyatlardan foydalanishlari kerak. Ko'p intellektga murojaat qilish o'qituvchilarga o'z ko'rsatmalarini va baholash usullarini ko'plashtirishga yordam beradi va talabalarning o'rganishini boyitadi.

Xulosa qilib aytganda, Hovard Gardnerning Ko'p sonli intellekt nazariyasi ilmiy jihatdan qiziqarli va bir nechta ilmiy asoslarga ega bo'lsa-da, uning to'liq tasdiqlanishi uchun ko'proq empirik

tadqiqotlar va aniq metodologiyalarga ehtiyoj bor. Nazariya hali ham ilmiy muhokama va tadqiqotlar mavzusi bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Soatov A.J. Bo'lajak pedagog-psixologlarda psixologik maslahat berish ko'nikmalarini shakllantirish texnologiyasi. O'quv qo'llanma. - Qarshi: Fan va ta'lim. 2022. - 106 b.
2. Soatov A.J. Ilm olishda samarali o'rganish imkoniyatlaridan unumli foydalanish yo'llari. Ta'lim va rivojlanish tahlili. Respublika onlayn ilmiy jurnal. 2022 yil. 269-71 b.
3. Gardner, H. (2013). Frequently asked questions – Multiple intelligences and related educational topics. Retrieved from wordpress.com/2012/06/faq_march_2013.pdf
4. Strauss, V. (2013, Oct. 16). Howard Gardner: "Multiple intelligences" are not "learning styles". *The Washington Post*. Retrieved from [2013/10/16/howard-gardner-multiple-intelligences-are-not-learning-styles/](https://www.washingtonpost.com/archive/local/2013/10/16/howard-gardner-multiple-intelligences-are-not-learning-styles/)

РАҲБАР ИЖТИМОИЙ МАҚОМИНИ ЮКСАЛТИРИШДА ИЖТИМОИЙ ВА КАСБИЙ МОБИЛЛИК ДАРАЖАСИНИ АҲАМИЯТИ

Б.Э.Юлдашев

Қашқадарё вилояти педагогик маҳорат маркази кафедра
мудир (PhD) доцент

Аннотация: Мақолада шахс раҳбарлик лавозимига қатор параметрлар асосида танлангани ва тайинлангани ҳақида сўз бориб, бундай параметрлар вазифасини унинг ижтимоий қиёфасини юксалтирадиган хислат ва қобилиятлари ўташиги таъкидлаб ўтилади. Фақат шундай хислатларга эга бўлган шахсгина раҳбар зиммасига юкланган функцияларни муваффақиятли адо қилиши мумкин. Лекин бундан раҳбарнинг ижтимоий қиёфаси мутлақо ўзгармас характерга эга, деган хулоса келиб чиқмаслиги, аксинча, у шахс раҳбарлик лавозимини бажаришига киришган пайтидан бошлаб ўзгара, шакллана, юксала бориши ҳақида сўз боради. Шундай экан ушбу вазифаларни аниқламасдан, уларнинг тизимли равишда ҳал этилишини таъминламасдан туриб, мамлакат тараққиёти ва Ватан манфаатларига хизмат қиладиган замонавий раҳбарни қарор топтириб бўлмаслиги илмий жиҳатдан таҳлил этилган.

Калим сузлар: касбий мобиллик, ижтимоий мобиллик, замонавий раҳбар, раҳбарнинг ижтимоий қиёфаси, идеал раҳбар, демократик бошқарув усуллари, захира кадрлари номенклатураси, “устоз-шогирд” системаси, “ёш етакчи”, “касбий маҳорат”, раҳбарнинг ақлий, ахлоқий, ҳуқуқий, сиёсий ва бошқа хислат ва фазилатлари.

Аннотация: В статье упоминается, что человек выбирается и назначается на руководящую должность на основе ряда параметров, и подчеркивается, что функцию таких параметров выполняют его качества и способности, которые повышают его социальный

имидж. Только человек, обладающий такими качествами, может успешно выполнять функции, возложенные на лидера. Однако это не означает, что социальный имидж лидера полностью неизменен, напротив, он меняется, развивается и совершенствуется с того момента, как человек начинает занимать руководящую должность. Поэтому было научно проанализировано, что без определения этих задач и обеспечения их системного решения невозможно определиться с современным лидером, который будет служить интересам страны и Отечества.

Ключевые слова: профессиональная мобильность, социальная мобильность, современный лидер, социальный имидж лидера, идеальный лидер, демократические методы управления, номенклатура кадрового резерва, система "наставник-ученик", "молодой лидер", "профессиональные навыки", интеллектуальные, моральные, правовые, политические и другие характеристики и качества.

Annotation: *The article mentions that a person is selected and appointed to a leadership position on the basis of a number of parameters, and it is emphasized that the function of such parameters is performed by his qualities and abilities that enhance his social image. Only a person with such qualities can successfully fulfill the functions assigned to the leader. However, this does not mean that the leader's social image is completely unchangeable, on the contrary, it changes, develops, and improves from the moment the person starts to perform the leadership position. Therefore, it has been scientifically analyzed that without identifying these tasks and ensuring their systematic solution, it is impossible to decide on a modern leader who will serve the interests of the country and the Motherland.*

Keywords: *professional mobility, social mobility, modern leader, social image of the leader, ideal leader, democratic management methods, nomenclature of reserve personnel, "mentor-student" system, "young leader", "professional skills", intellectual, moral, legal, political and other characteristics and qualities.*

Шахс раҳбарлик лавозимиға қатор параметрлар асосида танланади ва тайинланади. Бундай параметрлар вазифасини унинг ижтимоий қиёфасини юксалганлик даражаси, ижтимоий қиёфасида муайян хислатлар мужассам бўлганлиги, ва юксак қобилятлари ўтайди. Фақат шундай хислатларга эга бўлган шахсгина раҳбар зиммасига юкланган функцияларни муваффақиятли адо қилиши мумкин. Лекин бундан раҳбарнинг ижтимоий қиёфаси мутлақо ўзгармас характерга эга, деган хулоса келиб чиқмайди. Аксинча, у шахс раҳбарлик лавозимини бажаришга киришган пайтидан бошлаб ўзгара, шакллана, юксала боради. Бинобарин, раҳбар ижтимоий қиёфаси аморф эмас, динамик характерга эга бўлган тушунчадир. У жамиятдаги турли ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, маданий жараён ҳамда

воқеалар таъсирида ўзгара боради. Мазкур жараёнларнинг раҳбар ижтимоий қиёфасига таъсири қонуниятларини аниқлаш раҳбар шахсининг шаклланишини яхлит ҳолда тасаввур қилиш имконини беради.

Касбий мобиллик даражаси билан раҳбар ижтимоий қиёфаси ўртасида ҳам бевосита алоқадорлик мавжуд. Ижтимоий стратификация назариясига бағишланган фалсафий ва социологик адабиётларда “ижтимоий мобиллик” тушунчаси кўп учрайди. Ижтимоий мобиллик деганда индивид ижтимоий аҳволи ёки мақомининг ўзгариши тушунилади. Мутахассислар горизонтал ва вертикал ижтимоий мобиллик ҳақида мулоҳаза юритадилар. Унинг горизонтал типи индивиднинг бир ижтимоий мақомдан шунга тенг бўлган бошқа мақомга ўтишини англатса, вертикал типи муайян ижтимоий позициянинг нисбатан юқорироқ позиция билан алмашилишини ифодалайди.¹ Касбий мобиллик эса ижтимоий мобилликнинг ўзига хос шаклидир. У индивиднинг касбий мақомидаги ўзгаришларни намоён этади.

Ижтимоий мобиллик типларига монанд равишда касбий мобиллик ҳам горизонтал ва вертикал типларда содир бўлиши мумкин. Айтайлик, ўзи меҳнат қилаётган ташкилотдаги меҳнат шароитлари, касбий ўсиш имкониятлари, маънавий-руҳий муҳитдан қониқмаган ходим иш жойини ўзгартириши мумкин. Бундай ҳолатлар горизонтал касбий мобиллик дейилади. Ундан фарқли ўлароқ, вертикал касбий мобиллик ҳам мавжудки, у шахснинг мансаб пиллапояларидан кўтарилиши ёки тушишини ифодалайди. Албатта, вертикал касбий мобиллик кенг тарқалган ижтимоий ҳодисалар туркумига киради. Ҳар қандай жамиятда кишилар йиллар давомида бир лавозимдан ижтимоий аҳамияти юқорироқ бўлган бошқа лавозимга кўтарила борадилар, бошқалари у ёки бу сабабларга кўра лавозимларини ижтимоий даражаси пастроқ бўлган хизмат вазифасига алмаштиришга мажбур бўладилар. Бироқ бундай мобиллик турли мезонлар асосида юз беради. Масалан, ходим касбий маҳоратининг шарофати билан профессионал иерархияда юқорилаши мумкин. Айрим ҳолларда эса бунга протекция, коррупция, маҳаллийчилик ва шунга ўхшаган бошқа омиллар йўл очади.

Жамиятда вертикал касбий мобилликнинг профессионал мезонлар асосида амалга оширилишининг аҳамияти катта. Рационал ва адолатли касбий мобиллик раҳбар ижтимоий қиёфасига ижобий таъсир кўрсатади. Ижтимоий аҳамияти юқорироқ бўлган лавозимни эгаллаш имконияти профессионал фаолият самараси билан боғлиқлигига қатъий ишонч ҳосил қилган раҳбар нафақат касбий маҳоратини оширишга, балки ақлий, ахлоқий, ҳуқуқий савиясини ҳам юксалтиришга интилади, ўз фаолиятини чуқур таҳлил қилади ва аниқлаган камчиликларини бартараф этишга уринади. Аксинча, вертикал касбий мобиллик

¹ Қаранг: Цвык В.А. Профессионализм как фактор социальной мобильности. Профессиональная мобильность.// Общество и право, 2004, №3.- 189-с.

профессионал мувофиқлик ва ижтимоий адолат тамойилларига мос тушмаса, раҳбар ўз билим ва малакасини оширишга интилмай қўяди, унинг мавжуд тузумдан розилигига путур етади, ижтимоий қиёфасида турли иллатлар илдиз ота бошлайди. Бундай шароитда раҳбар вертикал касбий мобиллик манбаларини касбий маҳоратдан эмас, протекция, коррупция, маҳаллийчилик элементларидан излай бошлайди.

Худди шунинг учун ҳам Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев раҳбарларни танлаш, уларнинг мобиллигини таъминлашда таниш-билишчилик, шахсий садоқат тамойилларига эмас, ижтимоий адолат ва касбий маҳорат мезонларига таяниш зарурлигини бот-бот таъкидлаб келмоқда. “Энди, - деб таъкидлаган эди давлат раҳбари Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган йиғилишидаги маърузаларидан бирида,- самарали ишлаш барча раҳбарлар учун ҳам қарз, ҳам фарз.”¹ Бошқача айтганда, ўз функционал вазифаларини мукамал бажаришга қодир бўлган раҳбаргина ўз лавозимида фаолият кўрсатишга, мансаб пиллапояларидан кўтарилишга муносиб бўлмоғи даркор. Ана шундагина раҳбар ижтимоий қиёфаси юксала боради, у жиддий ижтимоий аҳамиятга молик вазифаларни бажаришга қодир кадр сифатида қарор топади. Ижтимоий адолат ва касбий маҳоратга таянмаган касбий мобиллик, бир томондан, раҳбар ижтимоий қиёфасига салбий таъсир кўрсатса, иккинчи томондан, ижтимоий вазифаларни рўёбга чиқаришга ҳалал беради. Бинобарин, кадрлар софлигини таъминлаш энг аҳамиятли масалалардан биридир.²

Хуллас, жамиятдаги касбий мобиллик даражаси, унинг қайси мезонлар асосида амалга оширилиши раҳбар ижтимоий қиёфаси характерини белгиловчи, унинг юксалиши жараёнига таъсир кўрсатувчи муҳим омиллардан бири бўлиб хизмат қилади.

Хулоса шундан иборатки, раҳбар ижтимоий қиёфаси динамик харак-терга эга бўлиб, жамиятдаги турли ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, маданий жараён ҳамда воқеалар таъсирида ўзгара боради. Бунда жамиятдаги ижтимоий-иқтисодий муносабатлар характери, миллий қадриятлар, раҳбарлик фаолиятини амалга ошириш учун яратилган ҳукукий асослар, раҳбар кадрларга таҳсил бериш ва малакасини ошириш механизмининг самара-дорлиги даражаси, касбий мобиллик ҳолати, жамоатчилик назоратининг шаклланганлиги даражаси, шахсий жавобгарлик ҳолати раҳбар ижтимоий қиёфасига таъсир ўтказувчи омил вазифасини ўтайди.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1.Маматқулов Р. П. (2022). "ИЖТИМОЙ МОБИЛЛИК — БАРҚАРОР ТАРАҚҚИЁТ АСОСИ". *Евразийский журнал академических исследований*, 2(8), 107–114.

2. Саидов М. Х. (2007). *Ижтимоий ҳимоя*. Миллий кутубхона. ISBN:

¹ Мирзиёев Ш. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик — ҳар бир раҳбар фаолият-тининг кундалик қондаси бўлиши керак.// Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Ж.1.- Т.: Ўзбекистон, 2017.- Б.290.

² Қаранг: ўша ерда.- Б.291.

3. Саидов М. Х. (2007). *Ижтимоий ҳимоя*. Миллий кутубхона. ISBN:

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПҚ-2755-сон қарори.

5. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси (2022).

Меҳнат ресурслари мобиллигини тартибга солиш механизмини такомиллаштириш бўйича ишлаб чиқилган таклифлар.

YOSHLAR O‘RTASIDA AXBOROT XAVFSIZLIGINI TA’MINLASHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA TALABLARI

Dilafruz Yavkochdiyeva

Qashqadaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi
Pedagogika, psixologiya va ta’lim menejmenti
kafedrası katta o‘qituvchisi (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqola yoshlar o‘rtasida axborot xavfsizligini ta’minlashning o‘ziga xos xususiyatlari va talablari haqida ma’lumot berilgan bo‘lib, unda bugungi globallashuv davrida yoshlar ongiga ta’sir qiladigan axborotlar va ulardan saqlanish va axborot tahdidlari haqida yoritilgan.

Kallit so‘zlar: Axborot xavfsizligi, axborot savodxonligi, axborot tahdidi, tahdid manbai, ixtiyoriy tahdidlar, inson tongi, tafakkuri, internet manbalari, yoshlar bilan ishlash.

Аннотация: В статье представлена информация об особенностях и требованиях к обеспечению информационной безопасности в молодежной среде, а также освещена информация, которая воздействует на сознание молодых людей в современную эпоху глобализации, а также информационные угрозы и защита от них.

Ключевые слова: Информационная безопасность, информационная угроза, источник угрозы, добровольные угрозы, человеческое сознание, мышление, интернет-ресурсы, работа с молодежью.

Annotation: The article presents information about the features and requirements for ensuring information security in the youth environment, and also highlights the information that affects the consciousness of young people in the modern era of globalization, as well as information threats and protection against them.

Keywords: Information security, information threat, source of threat, voluntary threats, human consciousness, thinking, Internet resources, work with youth.

Bugungi globallashgan dunyoda yoshlar ongiga salbiy ta’sir qilayotgan unsurlar ham paydo bo‘layotganiga befarq qaray olmaymiz. Yagona axborot makonida avj olayotgan turli mafkuraviy tahdidlar, axborot hurujlari yosh avlod ongu shuuriga jiddiy zarar yetkazishi mumkin. Endi asosiy maqsadlardan biri – yoshlarni o‘sha xuruju tahdidlardan himoya qilishga qaratilmog‘i zarur. Zero, globallashuv - insonning ongi, tafakkuri samarasi sifatida vujudga kelgan jahon

miqyosidagi umumiy jarayon, ta'bir joiz bo'lsa, insoniyat boshidagi yana bir sinov. Bugungi kunda dunyodagi ayrim qudratli davlatlar o'z milliy manfaatlarini amalga oshirishda globallashtirish jarayonidan ustamonlik bilan foydalanib qolishga urinmoqda. Bu manfaatlarning shakli, ko'rinishi, sohasi, yo'nalishi, turlicha". Shunday ekan, o'quvchi-yoshlarda axborot iste'moli madaniyatini shakllantirishga va yuksaltirishga alohida ehtiyoj sezilmoqda.

Adabiyotlarda: «axborot tahdidi - axborot sohasida shaxs, jamiyat va davlatning hayotiy muhim manfaatlariga xavf tug'diruvchi sharoit va omillar yig'indisidir» , - degan ta'rif berilgan bo'lib, uni bir oz takomillashtirgan holda quyidagicha ta'riflash mumkin. Demak, axborot tahdidi deb, shaxs, elat, millat, jamiyat va davlatning hayotiy muhim manfaatlariga xavf tug'diruvchi sharoit va omillar haqida to'plangan, qayta ishlangan holda manipulyatsiya shaklida axborotkommunikatsiya tizimlari orqali tarqatiladigan qo'rqitish, do'q, po'pisa qilishga asoslangan xatarli xabarlar yig'indisiga aytiladi.

Axborot tahdidlarini quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Tahdid ob'yektlari bo'yicha:

- fuqarolarning axborot sohasida amalga oshiriluvchi konstitutsion huquq va erkinliklariga tahdidlar;

- jamiyat ma'naviy hayotiga tahdidlar;

- axborot infratuzilmasiga tahdidlar;

- axborot resurslariga tahdid.

2. Tahdid manbai bo'yicha:

-tashqi - tabiiy ofatlar, texnogen, siyosiy, ijtimoiy omillar, axborot va kommunikatsion texnologiyalar, boshqa tashqi ta'sirlar bilan bog'liq;

-ichki - hisoblash va kommunikatsiya texnikasining ishdan chiqishi, dasturiy ta'minotdagi xatolar bilan bog'liq.

3.Tahdid yuzaga kelishiga ko'ra:

- tabiiy (ob'yektiv) - inson ixtiyoridan tashqari ob'yektiv tabiiy jarayonlar yoki tabiiy hodisalarning axborot muhitiga ta'siri natijasida;

-sun'iy (sub'yektiv) - insonning axborot muhitiga ta'siri natijasida kelib chiqadi.

Sun'iy tahdidlar quyidagilar bilan farqlanadi:

- ixtiyorsiz (tasodifiy) tahdidlar - dasturiy ta'minot, xodimlarning xatolari, hisoblash va kommunikatsiya texnikasining ishdan chiqishi va hokazo;

- ixtiyoriy (qasddan) tahdid - axborotlar bazasiga yoki makoniga ruxsatsiz kirish, uning uchun tahdid qiluvchi maxsus dasturiy ta'minotni ishlab chiqish, virusli dasturlarni ishlab chiqish, tarqatish va hokazolarni amalga oshirishi mumkin.

Ixtiyoriy tahdid kishilarning harakatlariga bog'liq bo'lib, u axborotning konfidensialligi, yaxlitligi va qulayligini ruxsatsiz buzish, shuningdek, resurslardan o'z maqsadlarida foydalanishga qaratilgan bo'ladi. Shunga ko'ra, soddaroq qilib aytganda axborot tahdidi – bu qo'rqitishga asoslangan zararli, o'ta xatarli xabarlarni tarqatib do'q qilish bo'lsa, axborot xuruji esa axborot tahdidi sohiblarining axborot vositalari orqali to'satdan hujum uyushtirishlari hisoblanadi.

Axborot xavfsizligi bu - muayyan shaxs, oila, ijtimoiy guruh, mehnat va xizmat jamoasi, davlat va jamiyatning ijtimoiy - iqtisodiy, siyosiy-huquqiy, ma'naviy-madaniy omillar asosida xavf-xatarsiz tarzda normal faoliyat olib borishlari uchun zarur bo'lgan informatsiyalarni o'rnatilgan tartibda saqlash va yetkazib berish tizimidir.

Axborot xavfsizligini ta'minlash masalasi mamlakat mustaqilligi va davlat suverenitetini mustahkamlash vositasi ekan, uning ahamiyatini birinchi navbatda o'quvchi yoshlar orasida tushuntirish, amaliyotda qo'llash sirlarini o'rgatish borasida mutassadilar quyidagi ishlarni bajarishlari shart:

- internet tarmog'idan maktabda va uyda foydalanish qoidalarini ro'yxatini tuzish va unga rioya qilishni talab etish;
- internet tarmog'iga ulanadigan kompyuterning umumiy xonada bo'lishini ta'minlash;
- yoshlar bilan ularning internetdagi do'stlari haqida suhbat qilish, ular kim ekanligi haqida doimiy ma'lumotga ega bo'lish;
- kerak bo'lmagan kontentga blok qo'yish;
- yoshlarni elektron pochta shaxsiy, ya'ni xususiy ma'lumotlarni kiritmaslikka, noma'lum xatlarga javob yozmaslikka o'rgatish;
- internetdan kelishi mumkin bo'lgan dag'dag'a yoki qo'rqitish haqida ma'lumot berib borishga o'rgatish;
- foydalanadigan saytlar haqida ma'lumotga ega bo'lish;
- tarmoqlarda bezorilik qilmaslik yoki boshqa insonlarni qo'rqitish uchun ishlatmaslik lozim ekanligini tushuntirib borish kabilardan iborat.

O'quvchi-yoshlarning axborot xavfsizligini ta'minlash uchun quyidagi ishlarni amalga oshirishimiz zarur:

1. Axborot xavfsizligiga taalluqli pedagogik shartlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish, ya'ni kompyuter xonalarida xavfsizlik hududini tashkil etish; kompyuter xonalarining ishlash tartibini tasdiqlash; Internet bilan ishlashda yoshlarga axborot xavfsizligi va uni amalga oshirish bo'yicha yo'l-yo'riqlar ko'rsatish.

2. Yoshlar o'rtasida axborot xavfsizligi hamda tahdidlar haqida tushuntirish ishlarini olib borish va uni bartaraf etishni ta'minlash uchun ta'lim-tarbiya jarayonini axborot madaniyati, etika, insonparvarlik g'oyalari ga yo'naltirish.

3. Internet axborot resurslaridan olinayotgan ta'limga taalluqli ma'lumotlarni filtrlar orqali olish, Internetga qo'shilgan kompyuterlarda filtr dasturlari o'rnatilgan bo'lishi shart. Ana shu ishlar bajarilsa, o'quvchi yoshlarning axborot xavfsizligi ta'minlanadi.

Axborot savodxonligi – axborotni tanlash, baholash, qayta ishlash va uzatish borasidagi ko'nikmalar va malakalar majmuini bildiradi. Ushbu majmuani jadvalda ko'rish mumkin. Axborot savodxonligi axborotga egalik, uni baholash va axloqiy qoidalarga rioya qilgan holda foydalanishning muhimligini e'tirof etadi.

Axborotlashgan jamiyatning zamonaviy nuqtai nazaridan mediata'limga shaxsning mediamentalitetini shakllantirish uchun asos sifatida hamda yoshlarning axborot, media va huquqiy madaniyatini shakllantirish, ularning tafakkur mustaqilligini rivojlantirishning asosiy usuli sifatida qarash zarur bo'lib, bu ularni salbiy media kontentidan (mazmunidan) himoyalashning eng samarali kafolatidir.

Inson huquqlari Umumjahon deklaratsiyasining 19-moddasida aytilishicha: "Har bir inson e'tiqod erkinligi va uni erkin ifoda etish huquqiga ega; ushbu huquq o'z e'tiqodiga tusiqsiz tarzda sodiq bo'lish hamda axborot va g'oyalarni har qanday vositalar bilan har qanday davlat chegaralaridan qat'iy nazar izlash, olish va tarqatish erkinligini o'zida mujassam etadi".

Medianing global xarakteri, ayniqsa raqamli media va Internetga yoshlarning jalb qilinishi, ularning OAVda ishtiroki, YUNESKOning asosiy strategiyasini qaytadan belgilashiga undadi. Mazkur strategiya mahalliy, hududiy, milliy va xalqaro miqyosda qo'llab-quvvatlanishi lozim. Ushbu tamoyillar BMTning Ming yillik rivojlanish maqsadlari va boshqa hujjatlarda ham o'zaksini topgan. Ushbu deklaratsiya, qoida va konvensiyalar OAV va axborot savodxonligini rivojlantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlar ularni o'z madaniyati doirasida o'rganishi lozim. Shuningdek, mazkur xalqaro konvensiya va deklaratsiyalarni xalqaro miqyosda ham muhokama qilish zarur. Zero, yoshlarning qiziqishlari global kommunikatsiya, madaniyatlararo aloqalar va Internetdagi hamkorlik sohasini taraqqiy etishiga qaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 - yil 6 – noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim - tarbiya va ilm - fan sohalarini rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida " gi PF - 6108 - son farmoni.

2. Ya.Mamatova, S.Sulaymanova. O'zbekiston mediata'lim taraqqiyot yo'lida. O'quv qo'llanma. Extremum-press, 2015-94.b

3. Yahyo, Muhammad Amin. Internetdagi tahdidlardan himoya.Yordamchi o'quv qo'llanma. Movarounnaxr, 2016.-672 b

4. А.В. Федоров. Медиаобразования и медиаграмотность. Учебное пособие. М. 2018 г

5. Media va axborot savodxonligini shakllantirishning pedagogik jixatlari. O'quv-amaliy qo'llanma. - Extremum-press, 2017-142.b XI.

TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKTNING O'RNI

Xo'jamberdiyeva Dilfuza Ikramovna

Surxondaryo viloyati PMM

Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedra katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada sun'iy intellektning ta'limdagi o'rni, hayotimizga kirib kelganlini, bugungi kundagi ahamiyati haqidagi ma'lumotlar keltirilgan. Sun'iy intellekt ta'lim oluvchining vaqtini tejashga va ta'limda muvaffaqiyatli rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatganligi, uning imkoniyatlari keng qamrovli ekanligi to'g'risida axborot berilgan.*

Kalit so'zlar: *Sun'iy intellekt, axborot, texnologiya, telekommunikatsiya, kompyuter, o'quv jarayoni.*

Абстракт: *В статье представлена информация о роли искусственного интеллекта в образовании, его внедрении в нашу жизнь и его значении сегодня. Была предоставлена информация о том, что искусственный интеллект оказал значительное влияние на экономию времени учащихся и успешное развитие в сфере образования, а его возможности весьма обширны.*

Ключевые слова: *Искусственный интеллект, информация, технологии, телекоммуникации, компьютеры, процесс обучения.*

Annotation: *This article presents information about the role of artificial intelligence in education, its introduction into our lives, and its importance today. Information is provided that artificial intelligence has had a significant impact on saving the learner's time and successful development in education, and that its capabilities are wide-ranging.*

Keywords: *Artificial intelligence, information, technology, telecommunications, computer, educational process.*

Bizga ma'lumki XXI asr axborot texnika-texnologiya va telekommunikatsiya asri hisoblanadi. Kompyuter va axborot texnologiyalari jadal suratlar bilan yangilanib, rivojlanishi bilan birga kundalik turmushimizning asosiga aylanib bormoqda. Dunyoda globallashuv jarayonlari shiddat bilan rivojlanayotgan hozirgi sharoitda hayotimizni axborot kommunikatsiya texnologiyalarisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Zamonaviy kompyuter texnikasi, internet, mobil aloqa vositalari vaqtini tejashi, ixcham, qulay va tezkorligi bilan kundalik turmush tarzimizga tobora chuqur singib bormoqda.

Bugun axborotlarni bir zumda tarqatish, qabul qilish va iqtisodiy sarf xarajatlarni kamaytirishda zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari muhim o‘rin tutadi.

Hozirgi kunda sun‘iy intellekt hayotimizning barcha jabhalarida, shu jumladan ta‘lim tizimida jadal kirib kelayotgan inson ongining mahsuli hisoblangan zamonaviy intellektual vositadir. So‘nggi yillarda sun‘iy intellektning ta‘limga integratsiyasi sezilarli sur‘atlarga ega bo‘lib, pedagogik amaliyotni takomillashtirish uchun istiqbolli istiqbollarni taklif qilmoqda. Mashinani o‘rganish algoritmlari, tabiiy tilni qayta ishlash va adaptiv ta‘lim tizimlari kabi sun‘iy intellekt texnologiyalari an‘anaviy ta‘lim yondashuvlarini o‘zgartirmoqda. Ushbu maqola sun‘iy intellektning pedagogik faoliyatdagi roli haqida to‘liq ma‘lumot berishga, uning oqibatlari, foydalari va muammolarini yoritishga qaratilgan. Ta‘lim tizimida qo‘llaniladigan intellektual tizimlarni o‘qituvchilar ishini osonlashtiradigan va o‘quv jarayonini samarali tashkil etishga imkon beradigan zamonaviy didaktik vosita sifatida baholash mumkin. Bunday “aqlli” tizimlar o‘quvchilarga yangi bilimlarni berish, ularni zarur bo‘lgan ma‘lumotlar bilan ta‘minlash, fanni o‘zlashtirish jaryonida maslahatlar berish va ularning faoliyatini nazorat qilib borish imkoniyatlariga ega. Bundan tashqari, sun‘iy intellektga asoslangan ta‘lim platformalari o‘quvchilarga interaktiv faoliyat va simulyatsiyalar bilan shug‘ullanish imkonini beruvchi hamkorlikdagi ta‘lim muhitini osonlashtiradi.

Mamlakatimizda sun‘iy intellekt texnologiyalarini joriy etishda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-fevralgagi “Sun‘iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shartsharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4996-sonli qarori qabul qilinishi ushbu sohadagi ishlarni bir tizimga solish va tashkillashtirish imkonini berdi.

“Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasiga muvofiq hamda sun‘iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish va ularni mamlakatimizda keng miqiyosda qo‘llash, raqamli ma‘lumotlardan foydalanish imkoniyatini va ularni yuqori sifatini ta‘minlash har bir sohada malakali kadrlar tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish maqsadida ta‘lim-tarbiyaning barcha bo‘g‘inlarida bunyod etish yo‘llari yoshlarni kamolotga yetkazishda ososiy o‘rinni egallaydi.

Sun‘iy intellekt tomonidan boshqariladigan mashina, xuddi o‘qituvchi sinfga oldingi bilimlarini olib kelgani kabi oldindan belgilangan tajriba bilan yuklanishi mumkin. Ushbu sun‘iy intellekt yordamida o‘qituvchi maktabdagi kabi o‘quvchiga bilim berish mumkin. Haqiqiy o‘qituvchi ma‘lum o‘quv faoliyatini berishi va o‘quvchining kerakli ta‘lim natijalarini qo‘lga kiritilganligini bilish uchun uni baholash mumkin. Sun‘iy intellektga yo‘naltirilgan ta‘limda, o‘qituvchi ayditoriyada qilganidek, sun‘iy intellektga asoslangan mashina ham o‘quvchining kerakli ta‘lim maqsadlariga erishish uchun oldindan belgilangan ta‘lim yo‘lida boshqarilishini ta‘minlaydi. Sun‘iy intellekt tizimi darsdan keyin o‘z-o‘zini ta‘minlash jarayonida o‘quvchiga repetitor vazifasini o‘taydi. O‘qitishning ushbu usuli sun‘iy intellektga yo‘naltirilgan o‘rganish deb ataladi.

Sun'iy intellekt ta'lim oluvchining vaqtini tejashga va ta'limda muvaffaqiyatli rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Sun'iy intellektning imkoniyatlari keng qamrovli bo'lib, u sizni qiziqtirgan savollarga javob berishi, berilgan buyruq asosida rasm chizishi yoki turli mavzularda taqdimotlar yaratishi va xattoki, turli referat va maqolalar ham yozib bera olish imkoniyatiga ega. Uning ta'lim algoritmlari, talabalarning individual xususiyatlari va o'rganish usullari asosida moslashtiriladi, bu esa har bir talabalarning o'ziga xos ta'lim yo'lidagi qobiliyatlarini oshiradi.

Sun'iy intellekt ta'limdagi asosiy tadbirlarni, masalan, baholashni avtomatlashtirishi mumkin. Ayni paytda akademiklar deyarli barcha turdagi bir nechta muqobil testlar va bo'sh joyni to'ldirish uchun baholashni o'zgartirishi mumkin va talabalar yozuvini avtomatik baholash unchalik ortda qolmasligi mumkin. Sun'iy intellektga asoslangan dasturlar talabalar va o'qituvchilarga foydali fikrmulohazalarni berishi mumkin. Sun'iy intellekt faqat akademiklar va talabalarga o'zlarining xohishlariga ko'ra tayyorlangan kurslarni yaratishga yordam bera olmaydi, biroq u har bir kishiga umuman kursning muvaffaqiyati haqida fikr bildirishi mumkin. Ushbu turdagi sun'iy intellekt tizimlari talabalarga o'zlarini qo'llab-quvvatlashga va professorlarga o'qitishni yaxshilaydigan sohalarni qidirishga yordam beradi.

Sun'iy intellekt hozirgi kunda quyidagi jarayonlar ko'rinishida ta'limni o'zgartirishni davom ettirmoqda:

globallashuv va fan-texnika taraqqiyoti jarayonida sun'iy intellektning ta'lim tizimidagi ahamiyati tobora ortib bormoqda;

test va baholash tizimlari orqali talabalar va o'qituvchilar uchun sun'iy intellekt yordamida yangi o'lchovlar va mezonlar yaratish mumkin;

tabaqalashtirilgan va individual ta'limdan yanada samarali va keng foydalanish imkoniyatlari yaratildi;

ta'limda juda muhim o'rin tutadigan teskari aloqa sun'iy intellektga ega talabalar ehtiyojlariga mos ravishda avtomatlashtirilishi mumkin.

O'tgan bir necha yillar davomida kompyuterdan foydalana olmaslik, savodsizlikdek ko'rilgan bo'lsa, endi bu narsa Sun'iy intellekt texnologiyalariga nisbat berib ishlatilish davri keldi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Pedagogik faoliyatda sun'iy intellektning roli jadal rivojlanib bormoqda, bu esa o'qitish va o'qitish amaliyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Sun'iy intellekt texnologiyalari o'quv tajribalarini shaxsiylashtirish va ta'lim natijalarini yaxshilash uchun ulkan imkoniyatlarni taklif qilsa-da, axloqiy, ijtimoiy va pedagogik ta'sirlarni diqqat bilan ko'rib chiqish kerak. O'qituvchilar va siyosatchilar sun'iy intellektning ta'limdagi mas'uliyatli integratsiyasini birinchi o'ringa qo'yishlari, shaffoflik, hisobdorlik va tenglikni ta'minlashlari kerak. O'qituvchilarni o'qitish amaliyotida sun'iy intellekt bilan ishlaydigan vositalardan samarali

foydalanish uchun zarur ko‘nikma va bilimlar bilan jihozlash uchun malaka oshirish dasturlari amalga oshirilishi kerak. Bundan tashqari, sun‘iy intellektning pedagogik faoliyatga uzoq muddatli ta‘sirini baholash va potentsial xavflarni kamaytirishda uning afzalliklarini maksimal darajada oshirish bo‘yicha eng yaxshi amaliyotlarni aniqlash uchun doimiy tadqiqotlar va baholash zarur. Aini ta‘limning qo‘shimcha vositasi sifatida qabul qilish orqali biz barcha o‘quvchilar uchun yanada inklyuziv, qiziqarli va samarali o‘quv muhitini yaratishimiz mumkin.

Kelajakda sun‘iy intellekt texnologiyalari ta‘lim tizimining ajralmas qismiga aylanishi kutilmoqda. Darslarda sun‘iy intellektni qo‘llash o‘quvchilarni yanada kreativ, bilimli va mustaqil shaxs sifatida shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli, hozirgi kunda ushbu texnologiyalarni to‘g‘ri joriy etish va ulardan samarali foydalanish ta‘lim tizimining rivojlanishi uchun hal qiluvchi omil bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 17.02.2021-yildagi “Sun‘iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4996-son Qarori (<https://lex.uz/docs/-5297046>).
2. Sun‘iy intellektning afzalliklari va kamchiliklari. <https://www.javatpoint.com/advantages-and-disadvantages-of-artificial-intelligence>
3. Sun‘iy intellektning ijobiy va salbiy tomonlari: unda ishlashining 15 sababi. (<https://livetilesglobal.com/pros-cons-artificial-intelligence-classroom/>)
4. G‘ulomov S.S. va boshqalar “Axborot tizimlari va texnologiyalari”. Oliy o‘quv yurti talabalari uchun darslik. - T: «Sharq», 2000 y. 336-368 b.
5. Raximov N.O. Intellektual o‘qitish tizimlarida bilimlarni ifodalash modellari // TATU xabarlar. – Toshkent. №4. 2010. 64-68 b. 3. Kadirov M.M. “Axborot texnologiyalari” fanidan o‘quv qo‘llanma. 1-qism. - T.: “Sano-standart” nashriyoti, - 2018. 192-237 b.
6. Бессмертный И.А. “Искусственный интеллект” Учебное пособие. Санкт-Петербург 2010. 288 с.
7. Mhlanga, D. (2023). Open AI in Education, the Responsible and Ethical Use of ChatGPT Towards Lifelong Learning. SSRN Electronic Journal. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4354422>.

FARG‘ONA VILOYATIDA ALOQA TIZIMI TARIXINI O‘RGANISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI VA ISTIQBOLLARI

Qosimov Dilmurodjon A‘zamjonovich

Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi

Fanlarni rivojlantirish bo‘limi bosh mutaxassisi

Annotatsiya: Maqolada Farg‘ona viloyatidagi aloqa tizimining rivojlanish tarixi, Rossiya imperiyasi davridan boshlab pochta, telegraf va telefon tarmoqlarining tashkil etilishi tahlil etilgan.

Xalqaro tajribalar, ayniqsa Yevropa va Shimoliy Amerikadagi texnologik yutuqlar, Farg'onadagi aloqa tizimiga qanday ta'sir ko'rsatgani ko'rsatilgan. Shuningdek, viloyatdagi aloqa tizimining ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri, uning mamlakatning madaniy va ilmiy hayotiga qo'shgan hissasi yoritilgan. Maqola, Farg'ona viloyatidagi aloqa tizimining tarixiy rivojlanishini chuqur tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: *Farg'ona viloyati, pochta, telegraf, aloqa, tarix, XIX asr, Rossiya, O'rta Osiyo, infratuzilma, xalqaro tajriba, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, kommunikatsiyalar.*

Аннотация: *В статье анализируется история развития системы связи в Ферганской области, начиная с периода Российской империи, включая организацию почтовых, телеграфных и телефонных сетей. Рассматривается влияние международного опыта, особенно технологические достижения Европы и Северной Америки, на развитие системы связи в Фергане. Также исследуется влияние этой системы на социально-экономическое развитие региона и её вклад в культурную и научную жизнь страны. Статья представляет собой глубокий анализ исторического развития системы связи в Ферганской области.*

Ключевые слова: *Ферганская область, почта, телеграф, связь, история, XIX век, Россия, Центральная Азия, инфраструктура, международный опыт, социально-экономическое развитие, коммуникации.*

Annotation: *The article analyzes the history of the development of the communication system in the Fergana region, starting from the Russian Empire era, including the establishment of postal, telegraph, and telephone networks. The influence of international experiences, particularly technological advancements in Europe and North America, on the development of the communication system in Fergana is examined. Additionally, the article explores the impact of this system on the socio-economic development of the region and its contribution to the cultural and scientific life of the country. The article provides a comprehensive analysis of the historical development of the communication system in the Fergana region.*

Keywords: *Ferghana region, postal services, telegraph, communication, history, 19th century, Russia, Central Asia, infrastructure, international experience, socio-economic development, communications.*

Farg'ona viloyatidagi aloqa tizimining rivojlanishi Rossiya imperiyasining O'rta Osiyo hududlarini bosib olishidan keyingi davrda boshlangan va keyinchalik XX asrning boshlarida o'zgarishlar va zamonaviylashtirish jarayonlariga olib keldi. Aloqa tizimi, xususan pochta, telegraf, telefon va radio kabi vositalar, hududning iqtisodiy, siyosiy va madaniy taraqqiyotida muhim rol o'ynadi. XIX asrning 70-yillarida, ayniqsa Farg'ona vodiysida pochta-telegraf xizmatining tashkil etilishi ushbu jarayonning muhim qismi bo'ldi. Bu tizimning rivojlanishiga

xalqaro tajriba va yirik texnologik yangiliklar ham ta'sir ko'rsatgan, bu esa nafaqat Farg'ona, balki butun O'rta Osiyo hududining aloqa tizimining takomillashishiga olib keldi.

Farg'ona viloyatida aloqa tizimining paydo bo'lishi. XIX asrning 60-70-yillarida Rossiya imperiyasining O'rta Osiyoni bosib olishi va hududda tezda infratuzilma yaratish jarayoni boshlanishi bilan birga, aloqa tizimi ham rivojlanishning yangi bosqichiga qadam qo'ydi. Farg'ona vodiysida pochta-telegraf xizmati tashkil etilishi, eng avvalo, iqtisodiy va siyosiy jihatlarni o'z ichiga olgan maqsadlar bilan bog'liq edi. 1870-yillarda Farg'onada pochta-telegraf liniyalari yaratildi, bu esa hududni boshqa Rossiya imperiyasi hududlari bilan bog'lashni va mintaqada o'zaro aloqalarni kuchaytirishni maqsad qilgan edi.

Rossiya imperiyasining O'rta Osiyoni bosib olgan davrda aloqa tizimi yirik o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Farg'ona viloyatida 1875-yildan boshlab Toshkentdan Xo'jandga, 1876-yilda Mahram va Qo'qonga telegraf tarmoqlari tortila boshlandi. Bu o'zgarishlar, shuningdek, ilmiy, texnologik va madaniy rivojlanishning muhim omili bo'lib, hududda zamonaviy axborot almashinuvi tizimining shakllanishiga turtki berdi.

Xalqaro tajriba va ta'siri. Farg'ona viloyatida aloqa tizimining rivojlanishida xalqaro tajriba va global tendensiyalar katta ta'sir ko'rsatdi. Rossiya imperiyasi, ayniqsa, Yevropa va Shimoliy Amerika bilan o'zaro aloqalar orqali yangi texnologiyalarni, xususan telegraf va telefon tarmoqlarini joriy qildi. Bu tizimlar nafaqat axborot almashinuvi, balki iqtisodiy va siyosiy aloqalarni kuchaytirishga xizmat qildi.

Farg'onada aloqa tarmog'ining rivojlanishiga Yevropa davlatlarining telegraf tizimining tashkil etilishi va zamonaviy aloqa vositalarining joriy etilishi katta ta'sir ko'rsatdi. Masalan, Fransiya va Buyuk Britaniya kabi davlatlar telegraf tarmoqlarini o'z hududida kengaytirgan bo'lsa, Rossiya ham ushbu tajribani o'z hududida tatbiq qildi. Rossiya imperiyasining O'rta Osiyo hududlaridagi tarmog'i, albatta, xalqaro aloqalar o'rnatishga xizmat qildi va bu orqali xorijiy davlatlar bilan savdo-sotiqni oshirdi.

Farg'ona viloyatida pochta-telegraf xizmatining ijtimoiy va iqtisodiy ta'siri. Farg'ona viloyatidagi pochta-telegraf tizimi nafaqat axborot almashinuvi uchun zarur vosita bo'lib, balki mintaqaning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Telegraf va pochta tarmoqlari orqali Rossiya imperiyasining markaziy boshqaruvi bilan mahalliy hokimiyatlar o'rtasida tezkor aloqalar o'rnatildi. Bu esa, o'z navbatida, hududning siyosiy va iqtisodiy barqarorligini ta'minlashga yordam berdi. Buning ustiga, pochta va telegraf tarmoqlarining rivojlanishi Farg'onadagi shaharlarda yangi iqtisodiy imkoniyatlarni yaratdi, o'zaro savdo-sotiqni faollashtirdi, bu esa viloyatning iqtisodiy barqarorligiga hissa qo'shdi.

Fargʻonada aloqa tarmogʻining rivojlanishi, shuningdek, mintaqadagi madaniy va ijtimoiy oʻzgarishlarga ham katta taʼsir koʻrsatdi. Telegraf va pochta tarmoqlari orqali axborot va bilim almashinuvi tezlashdi, bu esa oʻz navbatida madaniy rivojlanishning tezlashishiga olib keldi. Oʻzaro madaniy va ilmiy aloqalar, ayniqsa Toshkent va Fargʻona shaharlari oʻrtasidagi aloqalar orqali, oʻquv muassasalarining tashkil etilishiga va ilmiy tadqiqotlar olib borilishiga yordam berdi.

Mustaqillik yillaridagi tadqiqotlar va yangiliklar. Mustaqillikdan soʻng, Oʻzbekiston ilmiy-tadqiqot sohasida Fargʻona viloyatining aloqa tizimi rivojlanishiga katta eʼtibor berildi. Zamonaviy tadqiqotlar, xususan, Oʻzbekistondagi ilmiy muassasalar va oliy oʻquv yurtlarining xodimlari tomonidan amalga oshirilgan ishlar, Fargʻona viloyatidagi pochta-telegraf tizimining tarixini oʻrganishga bagʻishlangan. 2014-yilda “Oʻzbekiston pochta: tarix va taraqqiyot” kitobi nashr etildi, bu kitobda pochta va telegraf tizimining rivojlanishi, uning mamlakat iqtisodiyotiga taʼsiri va xalqaro aloqalar oʻrnatishdagi roli haqida batafsil maʼlumot berilgan. Bundan tashqari, Oʻzbekistondagi boshqa ilmiy tadqiqotchilar tomonidan tayyorlangan “Zamonaviy pochta aloqasi” oʻquv qoʻllanmasi, pochta tizimining rivojlanishi va hozirgi holati, yangi texnologiyalarning joriy etilishi haqida maʼlumotlar taqdim etadi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, Fargʻona viloyatidagi aloqa tizimi tarixining oʻrganilishi, ayniqsa, pochta-telegraf xizmatining rivojlanishi, bugungi kunda Oʻzbekiston tarixshunosligi uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu tizimning rivojlanishi nafaqat hududning iqtisodiy va siyosiy hayotiga, balki madaniy rivojlanishiga ham katta taʼsir koʻrsatdi. Xalqaro tajriba va yirik texnologik yangiliklarning taʼsiri, Fargʻona viloyatining aloqa tizimining shakllanishiga yordam berdi, bu esa Oʻrta Osiyo mintaqasining boshqa hududlari bilan oʻzaro aloqalarni mustahkamladi. Mustaqillikdan keyingi tadqiqotlar va ilmiy ishlar, ayniqsa, Fargʻona viloyatidagi pochta-telegraf tizimining tarixini toʻliq oʻrganishga xizmat qiladi va bu borada kelajakdagi tadqiqotlar uchun muhim manbalar yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Алфавитный список телеграфных станций Российской империи // Сборник распоряжений по телеграфному ведомству. 1873. — № 13. — Приложения. -С. 1-6.
2. Аренков А.Б. Пути развития телеграфии. Л., 1933. — 52 е., ил.
3. Астрахан В.И., Павлов В.В., Чернявский Б.Г. История создания, становления и развития системы правительственной связи в России: Курс лекций. — 4.1. Орел: Военный институт правительственной связи, 1995. — 97 с.
4. Почта и телеграф въ XIX столетіи. — СПб.: Типография Министерства Внутренних дѣлъ, 1901. — С. 187.

5. Почта и телеграф в XIX столетии. – С. 187.
6. Корнилов. Кашгария или Восточный Туркестан. Опыт военно-статистического описания. Ташкент, 1903. – 426 с.
7. Корнилов. Кашгария или Восточный Туркестан. Опыт военно-статистического описания. Ташкент, 1903. Прил. к глав. IX.
8. Корнилов. Кашгария или Восточный Туркестан. Опыт военно-статистического описания. Ташкент, 1903. Прил. к глав. IX.
9. [Массальский В. И. Ферганская область](#) // [Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона](#): в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Аннаева Лола Расуловна

Кашкадарьинский областной центр педагогического мастерства
Старший преподаватель кафедры методики преподавания языков

***Аннотация:** В статье рассматривается вопрос эффективного использования искусственного интеллекта на уроках русского языка, отмечается о преимуществах и недостатках, проблемах и трудностях, а также о перспективности направления по внедрению искусственного интеллекта в процесс обучения иностранному языку.*

***Ключевые слова:** информационные технологии, цифровизация, искусственный интеллект, преимущества, недостатки, проблема, трудность*

***Annotatsiya:** Maqolada rus tili darslarida sun'iy intellektdan samarali foydalanish masalasi ko'rib chiqiladi, uning afzalliklari va kamchiliklari, muammolar va qiyinchiliklar, shuningdek, chet tilini o'qitish jarayoniga sun'iy intellektni joriy etish yo'nalishining istiqbollari qayd etilgan.*

***Kalit so'zlar:** axborot texnologiyalari, raqamlashtirish, sun'iy intellekt, afzalliklari, kamchiliklari, muammo, qiyinchilik*

***Abstract:** The article examines the issue of effective use of artificial intelligence in Russian language lessons, notes the advantages and disadvantages, problems and difficulties, as well as the prospects of the direction of introducing artificial intelligence into the process of teaching a foreign language.*

***Keywords:** information technology, digitalization, artificial intelligence, advantages, disadvantages, problem, difficulty*

Современный мир с каждым годом развивается всё стремительнее. Повсеместно внедряются информационные технологии во всех сферах жизни и деятельности человека. С течением времени IT-технологии становятся всё важнее для мира, а человечество

превращается в более взаимосвязанное и взаимозависимое сообщество. События, например, пандемия, ускорили и без того быструю цифровизацию разных сфер жизни человека. Ещё в прошлом веке изобрели первые машины, обладающим искусственным интеллектом. Сегодня же искусственный интеллект (ИИ) используется и развивается в большинстве сфер общественной жизни. По ожиданиям учёных, искусственный интеллект обязан уметь применять полученные знания на практике для достижения самых разных целей. Он должен решать сложнейшие задачи, с которыми не может справиться человек. Искусственный интеллект призван сделать жизнь людей лучше, проще и удобнее. Кроме всего этого, искусственный интеллект должен уметь находить способы решения важнейших задач без заранее вложенных в него инструкций. На самом деле, это большая проблема, так как на сегодняшний день искусственный интеллект может обрабатывать информацию лишь так, как его запрограммировали.

Возникает вопрос! Какова роль искусственного интеллекта в обучении русскому языку? Искусственный интеллект (ИИ) в обучении русскому языку используется для автоматизации и оптимизации процесса изучения языка, улучшения качества обучения и упрощения процесса проверки знаний.

Каковы же цели использования ИИ в обучении русскому языку? Цели использования ИИ в обучении русскому языку могут быть разными, например:

1. Повышение эффективности обучения за счет активизации самостоятельной работы учащегося или использования новых, более продуктивных форм организации обучения.
2. Ускорение обучения путем создания особых образовательных траекторий на основе анализа и оценки уровня подготовки каждого учащегося.
3. Индивидуализация обучения за счет создания особого подхода к каждому ученику.
4. Создание современных технологических средств обучения и развитие лингвометодики.

Каковы преимущества использования искусственного интеллекта в обучении русскому языку? Преимущества использования искусственного интеллекта в обучении русскому языку заключаются в следующем:

1. ИИ предоставляет возможности для создания персонализированных программ обучения, где каждый ученик получает индивидуальные задания и упражнения на основе его собственного прогресса и стартового уровня подготовки.
2. ИИ ускоряет процесс обучения, в частности получение обратной связи, за счет быстрой автоматической проверки заданий.

3. ИИ повышает прочность усвоения материала за счет возможности многократного повторения заданий для закрепления материала.

Каковы недостатки использования ИИ в обучении русскому языку?

Однако очевидны и недостатки такого обучения, которые могут включать низкую гибкость и адаптивность обучения, отсутствие межличностной коммуникации и взаимодействия в процессе обучения, а также возможное ограничение диапазона умений и навыков, которые связаны с развитием языковых компетенций.

Например, с помощью программ, созданных на основе ИИ, удобно тренировать навыки, связанные с использованием норм письменной и устной речи, однако свободная коммуникация и, в частности создание речевых произведений, требует более высокого уровня развития всех видов речевой деятельности.

Перечислим виды обучения русскому языку с помощью ИИ. Виды обучения русскому языку с помощью ИИ могут включать различные формы интерактивных упражнений, игры и задачи, которые развивают навыки понимания, письма и устной речи на русском языке. Примерами таких программ обучения могут быть приложения для смартфонов и планшетов, онлайн-курсы, учебники с тестами и заданиями, а также системы искусственного интеллекта, которые автоматически идентифицируют уровень знаний ученика и предлагают подходящие задания и упражнения.

Безусловно, существуют и проблемы, а также намечены перспективы использования искусственного интеллекта в обучении русскому языку.

Проблемы и перспективы использования искусственного интеллекта в обучении русскому языку: В настоящее время искусственный интеллект становится все более популярным среди образовательных технологий во многих областях, включая обучение языку. Особенно часто обучающие системы на основе ИИ используются для преподавания русского языка как иностранного, а также для подготовки, к примеру, к государственной итоговой аттестации.

Однако использование ИИ в качестве инструмента обучения русскому языку может столкнуться с рядом проблем, которые нужно учитывать при разработке и применении соответствующих программных средств на его основе.

1. Первая трудность заключается в том, что ИИ может быть недостаточно точным в понимании сложных лексико-семантических нюансов русского языка, таких как синонимы, антонимы, метафоры, идиомы, функционирующие в контексте и т. д. Это может привести к тому, что ИИ будет предлагать неправильные варианты перевода или смыслового понимания

фразы либо текста, а также не сможет оценить выразительность, точность и богатство речевых высказываний учащегося.

2. Следующая проблема связана с тем, что ИИ может не учитывать контекст использования слова или фразы. Например, слово «банк» может иметь различные значения в различных контекстах: *Положить деньги в банк. Использовать банк заданий по предмету.* Это может привести к тому, что ИИ будет предлагать неверную интерпретацию пользовательских запросов, не сможет интерпретировать использование учащимся многозначных слов в некоторых контекстах, обуславливающих значение лексических единиц.

3. Наконец, еще одна проблема заключается в том, что ИИ не может понимать и применять правила грамматики и орфографии так же хорошо, как человек, основываясь на одновременном учете различных принципов: фонетического, морфемного, семантического, морфологического. Некоторые нюансы правописания или употребления грамматических конструкций останутся для ИИ недоступными в силу ограниченности ресурсов и комбинаций, заложенных в основу его программы.

Несмотря на эти проблемы, использование ИИ в обучении русскому языку может иметь много перспектив. Например, ИИ может быть полезным при обучении новым словам и фразам и предлагать различные варианты перевода или смыслового понимания текстов на русском языке для иностранцев. Кроме того, ИИ может предоставлять учащимся индивидуальную обратную связь по итогам прохождения каждого раздела курса, а также всей программы в целом.

В заключение следует отметить, что использование ИИ в обучении русскому языку может иметь как преимущества, так и недостатки.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Дунаева Л.А., Левина Г.М., Богомолов А.Н., Васильева Т.В. Цифровизация области преподавания РКИ : первые итоги и перспективы // Русский язык за рубежом. 2020. № 5 (282). С. 4–9.
2. Ельникова С.И. Искусственный интеллект в системе обучения РКИ и оценке уровня владения русским языком как иностранным // Русский язык за рубежом. 2020. № 2 (279). С. 20–26.
3. Козловцева Н.А. Искусственный интеллект в обучении русскому языку как иностранному : опыт финансового университета // Мир науки, культуры, образования. 2023. № 6 (103). С. 28–31.
4. Кожевникова М.Н. Искусственный интеллект — помощник или конкурент преподавателя РКИ? // Русский язык за рубежом. 2022. № 6 (295). С. 23–28.

5. Лыу Т.Н.Х. Искусственный интеллект и чат-боты на уроках русского языка : друг или враг? // Русский язык за рубежом. 2023. № S1. С. 54–57.

6. Сысоев П.В. Технологии искусственного интеллекта в обучении иностранному языку // Иностранные языки в школе. 2023. № 3. С. 6–16.

GLOBALASHUV JARAYONIDA MEDIASAVODXONLIKNING AHAMIYATI

Dilafruz Yavkochdiyeva

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi DBA

“Boshqaruv mahorati” kafedrasida o'qituvchisi,

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada mediasavodxonlik tushunchasining mohiyati va mazmuni haqida ma'lumot berilgan bo'lib, unda globallashuv jarayonida mediasavodxonlikning ahamiyati haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Axborot xavfsizligi, globallashuv jarayonlari, tanqidiy tahlil ko'nikmalari, xavfsizlik ko'nikmalari, mediasalohiyatlilik, mediamadaniyat.

Аннотация: В статье представлена информация о сути и содержании понятия медиаграмотности, а также подчеркивается важность медиаграмотности в процессе глобализации.

Ключевые слова: Информационная безопасность, процессы глобализации, навыки критического анализа, навыки безопасности, медиаграмотность, медиакультура.

Annotation: The article presents information about the essence and content of the concept of media literacy, and emphasizes the importance of media literacy in the process of globalization.

Keywords: Information security, globalization processes, critical analysis skills, security skills, media literacy, media culture.

Media va axborot savodxonligi – ya'ni bir tushuncha mazmunida ikki ma'no birlashgan atama sifatida YUNESKO tomonidan tavsiya etilgan. Uning mohiyatini anglash uchun har bir tushuncha o'zagini bilish zarur. «Media» atamasi (lotincha - medium, ya'ni vosita, vositachi, usul) turli ko'rinishdagi kommunikatsiya va axborot vositasini anglatadi. Media tushunchasi mazmuniga axborotni yaratish, nusxalashtirish, tarqatish vositasi hamda mualliflar va ommaviy auditoriya o'rtasida axborot almashinuvining texnik vositalari kiradi. Bugungi kunda media atamasidan OAV yoki mass-media tushunchalarining sinonimi sifatida foydalaniladi.

Hozirgi zamon jamiyati taraqqiyotiga medialarning ta'siri yil sayin oshib borib, ular vositasida insonlar atrof-voqelikni ijtimoiy va ruhiy jihatdan anglamoqda va baholamoqda. Zamonaviy medialarning asosiy jihatlari sirasiga tadqiqotchilar kreativlik (yaratuvchanlik, ijodkorlik) va innovatsiyalarni kiritmoqda. Mazkur atamaga aynan shunday tavsif keltirilgan. Shu

bilan birga boshqa manbalarda ham media atamasiga shu tarzdagi tavsiflar berilganini ko'ramiz. «Media - ommaviy axborot vositalari, ham keng, ham maxsus auditoriyaga mo'ljallangan ko'ngilochar takliflarni tavsiya etuvchi, yangilik, axborot va reklama axborotini tarqatishga yo'naltirilgan ko'p sonli va serqirra funksiyalarni amalga oshiruvchi kommunikatsiya kanallaridir».²⁸ Aksariyat hollarda mutaxassislar media atamasi o'zagida aynan ushbu tavsifni ko'radi. Shunga qaramasdan, mazkur atamaning tor mazmuni ham mavjud. Ayrim tadqiqotchilar ushbu atama mazmunida alohida axborot muhiti sifatida aynan OAVni, boshqalari esa – aniq axborot tashuvchini nazarda tutadi.

Kommunikatsiya kanali sifatida medialar sirasiga mutaxassislar bosma nashrlar, elektron OAV, shu jumladan Internet, reklamaning tashqi vositalari va hatto pochta tarqatmasini, ya'ni, tovar yoki xizmatlar sotuvchisi va iste'molchi o'rtasidagi hayotmamon zvenosi funksiyasini bajaruvchi barcha omillarni kiritadi" 29

Media savodxonlik media funksiyalarini tushunish, mazkur funksiyalarni amalga oshirish sifatini baholash va o'z-o'zini ifoda etish, shuningdek, ijtimoiy jarayonlarda ishtirok etish uchun medialar bilan ratsional hamkorlikka kirishishga urg'u beradi. Media savodxonlik ham, axborot savodxonligi ham yoshlarda media va axborot makonida foydalanilayotgan texnologiyalardan qat'iy nazar o'zaro hamkorlik qilish ko'nikmalarini ongli ravishda shakllantirish va rivojlantirish bilan bog'liq.

Ushbu bir biriga bog'liq bo'lgan sohani turlicha tushuntirib beruvchi ikkita ilmiy maktab mavjud. Birinchi maktab vakillari axborot savodxonligini katta tadqiqotlar sohasi sifatida ko'rishadi. Ikkinchi maktab namoyondalari esa axborot savodxonligi media savodxonlikning tarkibida bo'lib, u ancha keng soha ekanligini ilgari suradilar. Ammo YUNESKONing xalqaro ekspertlar guruhi nafaqat media va boshqa axborot xizmatlarining bir biridan farqi, balki ularning o'zaro aloqadorlik nuqtalarini ham aniqlagan.³⁰

Global miqyosda barcha tashkilotlar mediata'lim (MT) atamasidan foydalanadi. Ko'pchilik tushunchasida u ham media savodxonlik hamda axborot savodxonligini o'z ichiga oladi. Turli platformalar konvergentsiyasi sharoitida ushbu ikki yondashuv uyg'unligiga intilgan holda YUNESKO MAS atamasini ilgari suradi.

Zamonaviy axborot jamiyatida mediata'lim rivojlanish tendensiyalari haqida so'z yuritilganda ayrim mutaxassislar dunyoning qator davlatlarida kuzatilayotgan ta'lim inqirozi turli ko'rinishlari ko'pincha jamiyatdagi ba'zi kelishmovchiliklar bilan bog'liq holda moddiy zahiralarni qayta ishlab chiqarish asoslariga tayanilishiga e'tibor qaratadi. Bugungi kunda axborot energiya va materiallar

²⁸ www.edu.jobsmarket.ru

²⁹ www.advesti.ru/glossary/desk/1952).

³⁰ Капанр: Catts, Ralph & Lau, Jesus, 2008.

qatorida asosiy zaxira bo'lib kelyapti. Axborot zaxiralari asosiy milliy boylik hisoblanib, davlatning iqtisodiy salohiyatini aniqlaydi. Ilmiy bilimlar xajmi o'smoqda, yoshlar intellektual salohiyati muttasil oshib bormoqda.

Ta'lim sohasini nazariy va amaliy ishlanmalar bilan ta'minlash va unga axborot texnologiyalarni qo'llash zamonaviy jamiyatning zaruriy yo'nalishlaridan biridir. "Pedagogik – psixolog lug'ati"da mediata'lim tushunchasi – "pedagogikadagi ommaviy kommunikatsiyalarni o'quvchilar tomonidan o'rganish" deb ta'riflangan. So'nggi yillarda mamlakatimizda ham mediata'limga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Globalashuv jarayonlari jadal tus olgan bugungi kunda zamonaviy kommunikatsiya texnologiyalari mamlakatimizda ta'lim sohasini yanada takomillashtirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Hozirgi kunda mamlakatimizdagi deyarli barcha ta'lim muassasalari kompyuterlar bilan ta'minlanmoqda. Bu texnologiya har soniyada millionlab vazifalarni bajarar ekan. Bular orasida mediata'lim uchun xizmat qiladigan dasturlar ham talaygina. Demak, undan ta'lim sohasini yanada takomillashtirishda ham samarali foydalanish davr talabidir.

Mediata'limni o'quvchilarning ommaviy kommunikatsiyalar orqali ta'lim olishi deb ta'riflash mumkin. Mediata'limning maqsadlaridan yana biri – "axborot asri" deb nom olgan hozirgi davrda yosh avlodga puxta bilim berish, ularni hayotga tayyorlash, turli axborotlar va ma'lumotlarni qabul qilishlariga kengroq imkoniyat yaratishdan iborat. Bu axborotlarning yoshlar ruhiyatiga qanday ta'sir o'tkazayotganini o'rganib borish mediata'limning maqsadidir.

Zamonaviy axborotlashgan jamiyat sharoitida yosh avlodni turli axborotlarni to'g'ri tushunishga, uning ruhiyatga ta'siri oqibatlarini teran anglashga, texnik vositalar yordamida kommunikatsiyaning og'zaki bo'lmagan shakllari asosida muloqot usullarini o'zlashtirishga o'rgatishdir.

"Axborotlashgan jamiyatning shiddat bilan o'zgarib borishi natijasida «XX asrda globalashuv jarayonining tezlashishi va umumsayyoraviy sivilizatsiyaning shakllana boshlashi jahon mafkuralarining xarakterini o'zgartirib yubordi. Ularning o'rnini bosadigan qudratli mafkuraning yo'qligi, geosiyosiy maqsadlarning o'zgargani esa bu g'oyalarning salbiy ta'sirini yanada kuchaytirdi. Bunday sharoitda o'z maqsadini aniq belgilab olgan, ehtiyoj va manfaatlarini yaxshi anglab yetgan, o'z e'tiqodiga ega bo'lgan, bir so'z bilan aytganda o'z milliy g'oyasini shakllantirgan millatgina kelajagini saqlab qoladi va istiqbolini belgalaydi».³¹

³¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning BMTning 72-sessiyasida so'zlagan nutqidan.

Medialar axborotni turli uslubda taqdim etishi mumkin. Bizni o‘rab turgan madaniy muhit timsol va tasvirlarga juda boy: har kuni medialar tomonidan veb saytlar, kino, yangiliklar va kitoblar orqali taqdim etiladigan axborot bilan to‘qnash kelamiz. Aksariyat hollarda bizning tanlovimiz beixtiyor bo‘ladi. Reportyor, muallif, tele- va videotasvirchilar, noshir va kinoprodysuslar aniq hodisa yoki aniq bir masalaga bag‘ishlangan axborotni taqdim etish uchun tasvir, ovoz va matndan foydalanadi. O‘z taxminlarini tayyorlash va ilgari surish asnosida ular vaqt, makon, resurs va h.k.ning yetishmovchiligi bilan bog‘liq muammolarga duch keladi. Shunday qilib, ular taqdim etishga harakat qilayotgan xabarning mazmuniga qarab, aksariyat hollarda asosiy qahramonlarning irqi, jinsi, yoshi yoki ijtimoiy kelib chiqishi bilan bog‘liq bo‘lgan detallarni nazarda tutgan holda voqelarni “tasavvur etish” zarur bo‘ladi. Jamoatchilik e’tiboriga havola etiladigan kontent, shubhasiz, medialarda faoliyat yuritayotgan insonlar tomonidan tanlanadi. Ularning tanlovi esa subyektivlikdan holi emas. Bu, o‘z navbatida, yorliqlar “yopishtirilishi”ga, ma’lum bir tasavvurlarning jurnalist yoki muallifning o‘zi xoxlamasa-da, asoslashga olib keladi. Bundan tashqari, ba’zida o‘quvchi yoki tomoshabin tasvir yoki matndan unga muallif singdirmagan mazmunni ham chiqarib olishi mumkin.

Bugun dunyoning mafkuraviy manzarasida inson qalbi va ongiga ta’sir o‘tkazuvchi, turli xil vositalar bilan kurash olib boruvchi mafkuraviy poligonlar faoliyati tobora yaqqolroq ko‘zga tashlanmoqda. Taraqqiyotning hozirgi bosqichida jahonda g‘oyat murakkab va tahlikali jarayon kechmoqda. Bular dunyoning siyosiy, mafkuraviy manzarasidagi o‘zgarishlar, taraqqiyotning yangi bosqichiga ko‘tarilishi va bu taraqqiyotga g‘ov bo‘ladigan demokratik rivojlanishni izdan chiqaradigan, jamiyat barqarorligiga rahna soladigan g‘oyaviy-mafkuraviy to‘siqlarning paydo bo‘lishi bilan izohlanadi. Buyuk mutafakkir Abu Nasr Forobiy (873-950), “Inson kamolotga yolg‘iz o‘zi erisha olmaydi. U boshqalar bilan aloqada bo‘lishi, ularning ko‘maklashuvi yoki munosabatlariga muhtoj bo‘ladi”, deydi. Ana shu jarayonda insonda fazilatlarini kamol toptirish haqida ta’kidlab quyidagi fikrlarni ilgari suradi, “Inson fazilatlar bilan kamolotga yetadi va kamolotga yetgan odam baxtli hisoblanadi”.

Mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashda asosiy maqsadimiz jamiyat ma’naviyatini yuksaltirish ekan, birinchi navbatda, milliy g‘oyani fuqarolar ongi va qalbiga chuqur singdirishga erishishimiz kerak. Aholida, ayniqsa yosh avlodda sog‘lom e’tiqodni shakllantirish, ular orasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘un ravishda targ‘ib etish ham muhim ahamiyatga ega. Umuman, fuqarolarning bilimi va tafakkurini yanada oshirish, huquqiy madaniyatini yuksaltirish ishlarini izchil amalga oshirib borilsa, hech qanday tahdidlar jamiyatga xavf sololmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning BMTning ssiyasida so‘zlagan nutqidan.

2. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006. - B. 538., Milliy istiqlol g‘oyasi. Darslik. - T., Akademiya, 2005. - B.99.

3. Abilov O‘.M., Xudayberdiev A. K. Globallashuv davrida axborot tahdidi, axborot xuruji va axborot xavfsizligining falsafiy jihatlar haqida. Ilm sarchashmalari, 2019 yil 9-son.

4. Yoziyeva U. Axborotlar tahdididan himoyalashning pedagogik shartsharoitlari: Monografiya. - T., Akademnashr, 2016 – B. 25-26

5. www.edu.jobsmarket.ru

6. www.advesti.ru/glossary/desk/1952).

SUN’IY INTELEKT TEXNOLOGIYALARI YORDAMIDA O‘SMIRLARNING PSIXOLOGIK HOLATINI DIAGNOSTIKA QILISH USULLARI

Gulhayo Yoqubova Erkin qizi

Qarshi xalqaro universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada sun’iy intellekt texnologiyalari yordamida o‘smirlarning psixologik holatini aniqlash va baholashning zamonaviy usullari tahlil qilinadi. Hozirgi davrda psixologik diagnostika an’anaviy usullardan raqamli texnologiyalar asosida ishlab chiqilgan ilg‘or yondashuvlarga o‘tmoqda. Sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan vositalar, jumladan, aqlli chatbotlar, yuz ifodalarini tahlil qiluvchi tizimlar, ovoz orqali hissiy holatni baholovchi dasturlar va boshqa ilg‘or texnologiyalar bu jarayonda samarali qo‘llanilmoqda. Maqolada ushbu texnologiyalarning afzalliklari, cheklovlari va kelajakdagi rivojlanish istiqbollari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, o‘smir psixologiyasi, psixologik diagnostika, raqamli texnologiyalar, emotsional intellekt, aqlli tizimlar, virtual psixologlar, yuz ifodalarini tahlil qilish, ovozli tahlil, psixologik salomatlik monitoringi, stress aniqlash, depressiya diagnostikasi, interaktiv maslahat berish, maxfiylik muammolari, algoritmik tahlil, onlayn psixologik yordam, empatiya va texnologiya, ma’lumotlar xavfsizligi, sun’iy intellekt algoritmlari.

Annotation: this article analyzes modern methods for determining and assessing the psychological state of adolescents using artificial intelligence technologies. Currently, psychological Diagnostics is moving from traditional methods to advanced approaches developed on the basis of digital technologies. AI-based tools, including intelligent chatbots, facial expression analysis systems, voice-based emotional state assessment programs, and other advanced technologies, are being used effectively in this process. The article will cover the advantages, limitations and prospects for future development of these technologies.

Keywords: artificial intelligence, adolescent psychology, psychological diagnostics, digital technologies, emotional intelligence, intelligent systems, virtual psychologists, facial expression analysis, voice analysis, psychological health monitoring, stress detection, depression

diagnostics, interactive counseling, privacy problems, algorithmic analysis, online psychological assistance, empathy and technology, data security, artificial intelligence algorithms.

Zamonaviy jamiyatda o'smirlarning psixologik salomatligi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. O'smirlik davri shaxs shakllanishida muhim bosqich bo'lib, ushbu jarayonda stress, depressiya, tashvish va boshqa psixologik holatlar kuzatilishi mumkin. An'anaviy diagnostika usullari ko'pincha subyektiv yondashuvlarga asoslangan bo'lib, natijalarning aniqligi va tezkorligi jihatidan sun'iy intellektga asoslangan usullardan ortda qolishi mumkin. Shu bois, sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda psixologik holatni baholash muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi

Sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan chatbotlar tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyasi yordamida foydalanuvchi bilan muloqot qiladi. Chatbotlar o'smirning yozgan yoki aytgan gaplarini sintaktik va semantik jihatdan tahlil qilib, uning kayfiyatini aniqlaydi. Masalan, tez-tez salbiy iboralar ishlatilsa yoki xafa ohangda yozishmalar bo'lsa, tizim buni qayd etadi. Sun'iy intellekt doimiy muloqot davomida foydalanuvchining so'z tanlovi, gap tuzilishi va ohangidagi o'zgarishlarni kuzatib boradi. Agar o'smirning so'zlarida tushkunlik, xavotir yoki umidsizlik alomatlar ko'p kuzatilsa, tizim unga ogohlantirish beradi va kerak bo'lsa, psixolog yoki yaqinlariga murojaat qilishni tavsiya etadi. Virtual psixologlar inson muloqotidan kelib chiqib, unga mos keluvchi maslahatlar va psixologik mashqlarni tavsiya qiladi. Masalan, agar o'smir stress haqida gapirsa, chatbot unga nafas mashqlari yoki ongni tinchlantiruvchi meditatsiya usullarini tavsiya qilishi mumkin.

Sun'iy intellekt asosida yuzni tanib olish texnologiyalari insonning hissiy holatini aniqlashda samarali vositalardan biri hisoblanadi. Ushbu tizimlar odamning yuz ifodalarini real vaqtda kuzatib, ularning kayfiyatini baholaydi va psixologik holatini aniqlashga yordam beradi. Ayniqsa, o'smirlarning ruhiy holatini tushunish va ularning emotsional o'zgarishlarini kuzatish uchun bu texnologiyalar muhim ahamiyatga ega. Yuzni tahlil qilish tizimlari sun'iy intellekt va mashinaviy o'rganish algoritmlari asosida ishlaydi. Ushbu texnologiyalar kameralar va maxsus dasturlar orqali inson yuzidagi harakatlarni aniqlaydi va ulardan ma'lum emotsional holatlar haqida xulosa chiqaradi. Sun'iy intellekt insonning qoshlarining holati, ko'z qarashlari, lablarning harakati va yuz mushaklarining o'zgarishlarini tahlil qiladi. Kulish, g'amginlik, g'azab, ajablanish, qo'rquv va boshqa his-tuyg'ular avtomatik ravishda tanib olinadi. Insonning kun davomida yuz ifodalari qanday o'zgarayotganini kuzatib borish orqali uning umumiy psixologik holati haqida ma'lumot to'planadi.

Odamning ovozi uning ruhiy holatini aks ettiruvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. So'zlarning ohangi, intonatsiya, tovush balandligi, nutq ritmi va pauzalar insonning kayfiyatini, ruhiy holatini va emotsional barqarorligini aniqlashga yordam beradi. Sun'iy intellekt asosida ovoz analizini amalga oshiruvchi texnologiyalar ushbu parametrlarni tahlil qilib, insonning psixologik

holati haqida xulosa chiqaradi. Ovoz orqali psixologik tahlil qilish algoritmlari bir nechta asosiy texnologiyalarga tayangan holda amalga oshiriladi. Odamning ovoz tembrida, balandligida yoki tebranishlarida sezilarli o'zgarishlar bo'lsa, bu ruhiy holatning o'zgarishi belgisi sifatida qabul qilinadi. Masalan, past, sekin va monoton ovoz – charchoq yoki depressiya belgisi bo'lishi mumkin, yuqori ton va tez nutq esa stress yoki tashvishni ko'rsatadi. Nutqning intonatsiyasi va boyligi insonning psixologik barqarorligini aks ettirishi mumkin. Agar odamning nutqida so'zlar takrorlanishi yoki so'z boyligi kamayishi kuzatilsa, bu depressiya yoki xavotirning belgisi bo'lishi mumkin. Emotsional barqaror odamning nutqi jonli, turli xil grammatik va leksik vositalarga boy bo'lishi kuzatiladi. Stress yoki depressiyada bo'lgan insonlarning nutq ritmi odatdagidan tez yoki sekin bo'lishi mumkin. Gapirishda pauzalar ko'payishi yoki tutilishlar paydo bo'lishi ruhiy bosim yoki tashvish belgilari bo'lishi mumkin. Qisqa, tez-tez uziladigan gaplar yoki tartibsiz nutq – stress va xavotirning belgilaridan biridir.

Raqamli texnologiyalar asosida ishlab chiqilgan mobil ilovalar va raqamli platformalar psixologik salomatlikni kuzatish va boshqarishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Xususan, o'smirlarning ruhiy holatini aniqlash, stressni kamaytirish va psixologik muammolarni erta aniqlash uchun ushbu texnologiyalar keng qo'llanilmoqda. Mobil ilovalar sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlili asosida foydalanuvchilarning emotsional holatini monitoring qilish, individual tavsiyalar berish hamda psixologik mashg'ulotlarni taklif etish imkoniyatiga ega.

Sun'iy intellekt (SI) psixologik diagnostika jarayonida tobora keng qo'llanilmoqda. U insonlarning ruhiy holatini baholash, erta ogohlantirish tizimlarini ishlab chiqish va psixologik yordam ko'rsatish imkonini beradi. Biroq, har qanday texnologiya singari, SI asosida psixologik diagnostikaning ham o'ziga xos afzalliklari va cheklovlari mavjud. Afzalliklari shundan iboratki, sun'iy intellekt real vaqt rejimida ishlaydi va qisqa vaqt ichida katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qiladi. An'anaviy psixologik testlar va intervyular uzoq vaqt talab qilishi mumkin bo'lsa, SI diagnostika vositalari soniyalar yoki daqiqalar ichida natijalar chiqaradi. Chatbotlar, mobil ilovalar va onlayn platformalar orqali tezkor tahlillar amalga oshiriladi. An'anaviy psixologik baholash inson faktoriga bog'liq bo'lib, psixologning tajribasi, kayfiyati yoki subyektiv qarashlari natijalarga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Sun'iy intellekt esa oldindan o'rnatilgan algoritmlar va statistik ma'lumotlarga asoslanib, insoniy xatolarni minimallashtiradi. SI asosida ishlab chiqilgan tizimlar oldingi bemorlarning natijalarini tahlil qilish orqali obyektiv va standart baholash imkonini beradi.

Mobil ilovalar va onlayn xizmatlar orqali turli geografik hududlardagi odamlar psixologik yordam olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Psixologik yordam olish uchun klinikaga borish yoki psixolog bilan yuzma-yuz uchrashish talab etilmaydi. Sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan

chatbotlar va virtual terapevtlar orqali ko‘plab odamlar sifatli psixologik xizmatlardan foydalana oladi.

Sun’iy intellekt asosida psixologik diagnostikaning cheklovlari sun’iy intellekt (SI) psixologik diagnostika va ruhiy salomatlik monitoringida samarali vosita bo‘lib, tezkor va obyektiv natijalar berishi mumkin. Biroq, ushbu texnologiyaning ba’zi cheklovlari ham mavjud. Quyida sun’iy intellekt asosida ishlovchi psixologik tizimlarning asosiy muammolari keltirilgan.

Maxfiylik muammolari quyidagilardan iborat:

- Sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan diagnostika tizimlari foydalanuvchilar ning shaxsiy ma’lumotlarini qayta ishlaydi.

-Ushbu tizimlar nutq, yuz ifodalari, ovoz intonatsiyasi, yozma matnlar va boshqa shaxsiy ma’lumotlarni to‘playdi, bu esa axborot xavfsizligi muammolarini yuzaga keltirishi mumkin.

-Ma’lumotlar to‘g‘ri himoyalansa yoki noto‘g‘ri qo‘llanilsa, uchinchi tomonlar (kompaniyalar, xakerlar) ushbu ma’lumotlardan noto‘g‘ri foydalanishlari mumkin.

- Foydalanuvchilar o‘z ma’lumotlarining qanchalik himoyalanganligiga va ularning kimga uzatilayotganiga ishonch hosil qilishi lozim.

Sun’iy intellekt asosida psixologik diagnostika tizimlari tezkor, qulay va obyektiv bo‘lishi bilan birga, maxfiylik, hissiy qo‘llab-quvvatlash va tashxis aniq bo‘lishi masalalarida ba’zi cheklovlarga ega. Ushbu tizimlar an’anaviy psixologik yondashuvlarni to‘liq almashtira olmasa ham, qo‘shimcha vosita sifatida foydalidir. Eng muhim jihat – SI natijalari har doim professional psixolog ko‘rsatmalari bilan tasdiqlanishi lozim.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, zamonaviy texnologiyalar taraqqiyoti psixologik diagnostika jarayonida sun’iy intellekt (SI) tizimlarining faol qo‘llanilishiga sabab bo‘lmoqda. Xususan, o‘smirlarning ruhiy holatini tezkor, aniq va obyektiv baholash imkoniyatini ta’minlovchi sun’iy intellekt vositalari psixologiya sohasida inqilobiy o‘zgarishlarga olib kelmoqda. Bu texnologiyalar insonning hissiy va ruhiy holatini turli omillar – yuz ifodalari, ovoz tembri, matnlar va boshqa belgilar orqali aniqlashga qodir bo‘lib, psixologik yordam jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Sun’iy intellekt texnologiyalari psixologik diagnostika jarayonini yanada tezkor, obyektiv va keng qamrovli qilish imkonini bermoqda. Aqlli chatbotlar, yuz ifodalarini tahlil qilish tizimlari, ovoz orqali diagnostika va mobil ilovalar bu sohada samarali yechimlar sifatida qaralmoqda. Biroq, ushbu texnologiyalar hali to‘liq mukammallikka yetmagan va maxfiylik, empatiya yetishmovchiligi hamda xatolik ehtimollari kabi muammolar mavjud. Kelajakda sun’iy intellektning rivojlanishi bilan ushbu cheklovlarni bartaraf etish va yanada ishonchli psixologik diagnostika tizimlarini yaratish imkoniyati oshadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Derakhshan, A., & Green, R. J. (2021). "Artificial Intelligence in Mental Health: Applications, Risks, and Ethical Considerations." *Journal of Mental Health Research*.
2. Lemoine, P. & Anderson, M. (2019). "The Role of AI in Psychological Diagnostics: Challenges and Opportunities." *Journal of Digital Psychology*.
3. Kucuktunc, O., Cambazoglu, B. B., Weber, I., & Ferhatosmanoglu, H. (2012). "A large-scale sentiment analysis for depression detection in social media." *Proceedings of the International Conference on Web Intelligence*.
4. Sweeney, L., O'Connor, R., & Nagler, R. H. (2022). "Ethical considerations in AI-driven psychological assessment." *AI & Society*.
5. McDuff, D., El Kaliouby, R., & Cohn, J. F. (2017). "Automatic analysis of facial expressions: A critical review." *IEEE Transactions on Affective Computing*.
6. Tariq, Q., Daniels, J., Schwartz, J. N., Washington, P., Kalantarian, H., Dunlap, K., ... & Wall, D. P. (2018). "Detecting developmental delay and autism through machine learning models using home videos of children." *PLOS ONE*.
7. World Health Organization. (2021). *Mental Health in Adolescents: An Overview of Trends and Challenges*. WHO Publications.

BUGUNGI RIVOJLANISH DAVRIDA SUN'IY INTELLEKTNING AFZALLIGI VA KAMCHILIGI

Ziyodullayeva Sarvinoz Shamsiddin qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti katta o'qituvchisi

Ziyotov Kamronbek Shamsiddin o'g'li

TIVQXMMI milliy tadqiqotlar universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanib borayotgan raqamli dunyodagi o'rni va roli, u bilan bog'liq ijobiy va salbiy jihatlar, shuningdek, sun'iy intellektning ta'lim, tibbiyot, iqtisod va ijtimoiy sohalaridagi amaliy qo'llanilishi tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu texnologiyaning axloqiy, huquqiy va ijtimoiy jihatlari bo'yicha yuzaga kelayotgan dolzarb masalalarga ham e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirish, axloqiy masalalar, algoritmik tahlil, ta'limda SI, kelajak texnologiyalari.

Annotation: This article analyzes the place and role of artificial intelligence technologies in the rapidly developing digital world, its positive and negative aspects, as well as the practical application of artificial intelligence in education, medicine, economics and social spheres. Attention is also paid to the current issues arising from the ethical, legal and social aspects of this technology.

Keywords: artificial intelligence, digital technologies, automation, ethical issues, algorithmic analysis, AI in education, future technologies.

Аннотация: В статье анализируются место и роль технологий искусственного интеллекта в стремительно развивающемся цифровом мире, положительные и отрицательные стороны, связанные с этим, а также практическое применение искусственного интеллекта в образовании, медицине, экономике и социальных сферах. Также будет уделено внимание новым вопросам, касающимся этических, правовых и социальных аспектов этой технологии.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, автоматизация, этические вопросы, алгоритмический анализ, ИИ в образовании, технологии будущего.

XXI asr insoniyat tarixida texnologik inqiloblarning yangi bosqichiga aylandi. Raqamli texnologiyalar, ayniqsa sun'iy intellekt (SI) tizimlari global taraqqiyotning ajralmas qismiga aylandi. Dastlab faqat ilmiy soha doirasida muhokama qilinib kelgan sun'iy intellekt, hozirgi kunga kelib, kundalik hayotimizning turli jabhalariga, xususan, sog'liqni saqlash, ta'lim, iqtisod, sanoat va axborot texnologiyalariga chuqur kirib bormoqda. Shu bilan birga, SI texnologiyalarining tezkor rivoji insoniyat oldiga qator axloqiy, huquqiy va mehnat bozoriga oid yangi masalalarni qo'yimoqda.

Raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan hozirgi davrda sun'iy intellekt (SI) inson hayotining deyarli barcha jabhalariga chuqur kirib kelmoqda. Tibbiyotdan tortib ta'limgacha, ishlab chiqarishdan tortib xizmat ko'rsatish sohasigacha bo'lgan keng doirada SI texnologiyalaridan foydalanilmoqda. Biroq bu rivojlanish nafaqat imkoniyatlar, balki qator ijtimoiy, huquqiy va axloqiy muammolarni ham yuzaga keltirmoqda.

1. Sun'iy intellekt tushunchasi va uning rivoji

Sun'iy intellekt — bu inson aqliy faoliyatini imitatsiya qiluvchi dasturiy va apparat vositalarning majmuasidir. U o'rganish, fikrlash, qaror qabul qilish, tilni tushunish va o'zini o'zi boshqarish kabi murakkab vazifalarni bajarishga mo'ljallangan. Ilmiy manbalarda SI uch bosqichda ko'rib chiqiladi: tor (aniq bir vazifani bajaruvchi SI), umumiy (inson darajasidagi aqlga ega SI), va superintellekt (inson aqlidan ustun SI).

U quyidagi asosiy xususiyatlarga ega:

- O'rganish (machine learning),
- Fikr yuritish va tahlil qilish,
- Qaror qabul qilish,
- Tabiiy tilni tushunish (NLP – Natural Language Processing),
- Kompyuter ko'rish (Computer Vision).

2. Sun'iy intellektning amaliy qo'llanilishi

a) Ta'limda SI

Sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan tizimlar ta'lim jarayonini shaxsiylashtirishga xizmat qilmoqda. Masalan, o'quvchilar darajasiga qarab moslashtirilgan darslar, avtomatik baholash tizimlari, virtual o'qituvchilar orqali ta'lim samaradorligi oshirilmoqda.

b) Tibbiyotda SI

Diagnostika, dori ishlab chiqish va bemorlarni kuzatishda sun'iy intellekt keng qo'llanilmoqda. IBM Watson Health kabi tizimlar tibbiy ma'lumotlarni tahlil qilishda ancha yuqori aniqlik ko'rsatmoqda.

c) Iqtisod va moliya

Banklar va moliyaviy tashkilotlar SI yordamida risklarni tahlil qilmoqda, kredit reytinglarini aniqlamoqda, shuningdek, mijozlarga sun'iy intellekt yordamida xizmat ko'rsatmoqda.

d) Ijtimoiy tarmoqlar va OAV

Reklama maqsadida foydalanuvchi xulqini bashorat qilish, kontent tavsiya qilish algoritmlari va hatto yangiliklar yaratishda SI elementlaridan foydalanilmoqda. Shu bilan birga, "deepfake" texnologiyalari kabi SI asosidagi xavfli vositalar ham rivojlanmoqda.

3. Dolzarb muammolar

a) Ish o'rinlarining qisqarishi

SI tizimlari inson mehnatini almashtirib borayotgani sababli, ayrim kasb egalari ishsiz qolish xavfi ostida qolmoqda.

b) Axloqiy va huquqiy masalalar

SI qabul qilgan noto'g'ri qarorlar uchun kim javobgar bo'ladi? U qanday axloqiy me'yorlarga amal qilishi kerak? Bu savollar bugungi kun fan va huquqshunosligi oldida turgan asosiy muammolardandir.

c) Ma'lumot xavfsizligi

SI tizimlari katta hajmdagi shaxsiy va korporativ ma'lumotlarni qayta ishlaydi. Bu esa maxfiylikning buzilishi, ma'lumotlar o'g'irlanishi kabi xavflarni keltirib chiqaradi.

d) Algoritmik kamsitish

SI tizimlari odamlar tomonidan ishlab chiqiladi va ular kiritgan noto'g'ri yoki tarfakash ma'lumotlar SI qarorlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Sun'iy intellektning afzalliklari

- Takroriy va xavfli ishlarni avtomatlashtirish orqali inson salomatligini muhofaza qilish;
- Qaror qabul qilishda tezlik va aniqlik;
- Innovatsion xizmatlar (masalan, ovoz bilan boshqariladigan qurilmalar, tibbiy robotlar);

- Inson imkoniyatlarini kengaytirish (augmented intelligence).

5. SI kelajagi va insoniyatning roli

Sun'iy intellekt insonni to'liq almashtirish emas, balki uni to'ldirish va qo'llab-quvvatlash uchun mo'ljallangan bo'lishi kerak. Shu bois, quyidagilarga e'tibor qaratish zarur:

- SI texnologiyalarini axloqiy, huquqiy asoslarda tartibga solish;
- SI sohasida malakali mutaxassislar tayyorlash;
- “AI for good” — insoniyat manfaatiga xizmat qiluvchi SI loyihalarini rivojlantirish.

Sun'iy intellekt texnologiyalari insoniyat taraqqiyotining yangi bosqichini boshlab berdi. Uning imkoniyatlari cheksiz bo'lishi mumkin, ammo bu imkoniyatlardan oqilona va mas'uliyat bilan foydalanish muhimdir. Insoniyat oldida turgan vazifa — SI'ni nazorat ostida ushlab, uni global ijtimoiy manfaatlar yo'lida yo'naltirishdan iborat. Axloqiy, huquqiy va texnologik asoslar ishlab chiqilgan taqdirdagina, SI insoniyat hayotini yengillashtiruvchi va rivojlantiruvchi vosita bo'lib qoladi. Raqamli dunyoda sun'iy intellekt texnologiyalari katta salohiyatga ega bo'lib, hayot sifatini oshirish, ijtimoiy xizmatlarni takomillashtirish va ishlab chiqarishni optimallashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, bu texnologiyalarning salbiy oqibatlarini oldindan ko'ra bilish, ularni boshqarish va inson manfaatlariga yo'naltirish — XXI asrning eng dolzarb vazifalaridan biridir. SI – bu vosita, va undan qanday foydalanish insoniyat ixtiyorida.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Trilling, B., & Fadel, C. (2009). *21st Century Skills: Learning for Life in Our Times*. – San Francisco: Jossey-Bass.
2. Russell, S., & Norvig, P. (2021). *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (4th ed.). – Pearson Education.
3. Tegmark, M. (2017). *Life 3.0: Being Human in the Age of Artificial Intelligence*. – New York: Alfred A. Knopf.
4. Floridi, L. (2019). *Establishing the rules for AI: ethical principles and technological standards*. Springer Nature.
5. Harari, Y.N. (2018). *21 Lessons for the 21st Century*. – London: Jonathan Cape.
6. UNESCO. (2021). *AI and Education: Guidance for Policy-makers*. – Paris: UNESCO Publishing. <https://unesdoc.unesco.org>
7. Future of Life Institute. (2020). *Ethics and Risks of Artificial Intelligence*. <https://futureoflife.org>
8. Dastin, J. (2018). *Amazon scraps secret AI recruiting tool that showed bias against women*. – Reuters. <https://www.reuters.com>

9. Azizxo'jaeva, N.N. (2006). *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. – Toshkent: TDPU nashriyoti.
10. Mavlonova, R. (2011). *Innovatsion ta'lim texnologiyalari*. – Toshkent: Fan va texnologiya.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Эргашева Дилором Муродилловна

Кашкадарьинский областной центр педагогического мастерства преподаватель
кафедры методики преподавания языков

Annotatsiya: *Ushbu maqolada rus tili darslarida sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarini qo'llashning zamonaviy yondashuvlari ko'rib chiqiladi. SI platformalarining adaptiv ta'lim, bilimni avtomatik baholash, matnlar yaratish va o'quvchilar bilan interaktiv muloqot kabi funksiyalariga alohida e'tibor qaratiladi. Maqolada SI'ni ta'lim jarayoniga joriy etishning afzalliklari va muammolari tahlil qilinadi. Xulosa sifatida, o'qituvchilarning SI vositalari bilan ishlashga tayyorligini oshirish ta'lim samaradorligini yaxshilash uchun muhim omil sifatida qayd etiladi.*

Kalit so'zlar: *sun'iy intellekt, rus tili, raqamli ta'lim, pedagogik texnologiyalar, SI orqali o'qitish*

Аннотация : *В данной статье рассматриваются современные подходы к использованию искусственного интеллекта в образовательном процессе на уроках русского языка. Подчеркиваются возможности ИИ в индивидуализации обучения, анализе текстов и создании интерактивных заданий. Рассматриваются как положительные стороны внедрения цифровых технологий, так и существующие вызовы. Делается вывод о необходимости осознанного и методически обоснованного применения ИИ в обучении русскому языку.*

Ключевые слова: искусственный интеллект, русский язык, цифровое образование, педагогические технологии, обучение через СИ

Annotation : *This article explores modern approaches to the use of artificial intelligence (AI) in the educational process, specifically in Russian language classes. It highlights the potential of AI for individualized learning, text analysis, and the creation of interactive tasks. The paper discusses both the advantages of digital integration and the existing challenges. The conclusion emphasizes the importance of a thoughtful and methodologically grounded implementation of AI in teaching the Russian language.*

Keywords: artificial intelligence, Russian language, digital education, pedagogical technologies, teaching through SI

Введение Цифровизация образования является одним из ведущих трендов XXI века. Особое внимание уделяется внедрению технологий искусственного интеллекта, способных трансформировать традиционные методы преподавания. На уроках русского языка ИИ становится не только вспомогательным инструментом, но и активным участником образовательного процесса. Это обусловлено необходимостью повышения мотивации школьников, адаптации учебного материала и расширения возможностей индивидуального подхода. Теоретические основы применения ИИ в обучении Искусственный интеллект в образовании включает технологии машинного обучения, обработки естественного языка (NLP), нейросетей и рекомендательных систем. Исследования (Алексеева, 2021; Власов, 2022) показывают, что такие технологии способны эффективно поддерживать обучающегося: анализировать ошибки, формировать адаптивные задания и обеспечивать мгновенную обратную связь. На уроках русского языка ИИ может применяться для: - анализа письменных работ на предмет грамматических, орфографических и стилистических ошибок; - построения индивидуальных траекторий обучения; - генерации учебного контента (задания, тесты, тексты); - организации интерактивного диалога (например, с чат-ботами); - мониторинга и диагностики результатов обучения. Практическое применение ИИ в преподавании русского языка В современной школе ИИ может быть использован через: 1. Образовательные платформы (Skyeng, Яндекс Учебник), интегрирующие адаптивные задания. 2. Лингвистические сервисы (Grammarly, Орфограммка, Text.ru) — автоматическая корректировка текста учащегося. 3. Модели обработки естественного языка, такие как ChatGPT, — используются для создания планов сочинений, написания текстов, объяснения грамматических правил. 4. Голосовые помощники и чат-боты, имитирующие языковую практику и помогающие в развитии устной речи. Преимущества и ограничения Преимущества использования ИИ: - Индивидуализация и адаптация обучения; - Снижение учебной нагрузки преподавателя; - Повышение качества и скорости обратной связи; - Рост интереса к предмету благодаря интерактивности. Ограничения: - Недостаточная цифровая грамотность у части педагогов; - Возможные ошибки ИИ при интерпретации сложных языковых конструкций; - Этические аспекты (например, риски списывания или замены творческой деятельности ученика ИИ). Заключение Применение искусственного интеллекта в преподавании русского языка открывает широкие перспективы для повышения эффективности обучения. Однако его внедрение должно сопровождаться методической поддержкой, цифровой грамотностью педагогов и четким регулированием этических норм. Сочетание традиционных и

инновационных подходов к обучению позволит достичь оптимальных результатов в формировании языковой компетенции учащихся.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Алексеева И.В. Искусственный интеллект в образовании: перспективы и риски // Педагогика и психология образования. — 2021. — №3. — С. 45–49.
2. Власов Н.Г. Цифровизация образования: современные тренды и вызовы // Образовательные технологии и общество. — 2022. — Т. 25, №2. — С. 13–20.
3. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. — М.: Педагогика, 1989.
4. <https://text.ru>
5. <https://orfogrammka.ru>
6. <https://chat.openai.com>

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA KITOBXONLIK XUSUSIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Soliyev Mirzoxid Tursunxo‘jayevich

Andijon viloyati PMM Pedagogika va psixologiya,
ta’lim texnologiyalari kafedrası o‘qituvchisi

Аннотация: В статье анализируется значение цифровых технологий в процессе формирования навыков чтения у детей младшего школьного возраста и их роль в образовательном процессе. В рамках курса будут рассмотрены вопросы формирования навыков чтения в детской психологии, влияние цифровых технологий на процесс обучения, а также эффективность интерактивных методов чтения.

Ключевые понятия: цифровые технологии, младший школьный возраст, чтение, образовательный процесс, мотивация, интерактивное чтение.

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlik xususiyatlarini shakllantirish jarayonida raqamli texnologiyalarning ahamiyati va ularning ta’lim jarayonidagi o‘rni tahlil qilinadi. Bolalar psixologiyasida kitob o‘qish odatining shakllanishi, raqamli texnologiyalarning o‘quv jarayoniga ta’siri hamda interaktiv o‘qish metodlarining samaradorligi yoritiladi.

Tayanch tushunchalar: raqamli texnologiyalar, kichik maktab yoshi, kitobxonlik, ta’lim jarayoni, motivatsiya, interaktiv o‘qish.

Zamonaviy texnologiyalar ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ayniqsa, kichik maktab yoshidagi bolalar uchun raqamli texnologiyalardan foydalanish ularning kitobxonlik odatlarini shakllantirish va mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. Raqamli vositalar, jumladan,

elektron kitoblar, interaktiv o‘quv ilovalari va ovozli yordamchilar orqali bolalarning kitob o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirish mumkin. Mazkur maqolada raqamli texnologiyalar vositasida kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlik xususiyatlarini shakllantirishga qaratilgan usullar va ularning psixologik jihatlari ko‘rib chiqiladi.

Kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlikning psixologik asoslari

Kitobxonlik odati bolalar tafakkurining rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko‘ra, kichik maktab yoshidagi bolalar konkret operatsion bosqichda bo‘lib, ularning tafakkuri hali abstrakt fikrlash darajasiga yetmagan bo‘ladi. Shu sababli, interaktiv va vizual vositalar bolalarning matnni tushunish jarayonini osonlashtiradi.

Lev Vygotsky o‘zining "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasida bolalarning o‘qish jarayonida kattalar yoki ilg‘or yoshdagi tengdoshlari yordamida rivojlanishini ta’kidlagan. Raqamli texnologiyalar aynan shu tamoyilga asoslangan holda, bolalarga individual yondashuv asosida yordam berishi mumkin. Masalan, sun‘iy intellekt dasturlari bolaning o‘qish tezligini, qaysi so‘zlarni yaxshi tushunayotganini yoki qaysi matnlarni tushunishda qiynalayotganini aniqlab, mos ravishda tavsiyalar beradi.

Raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga ta’siri

Raqamli texnologiyalar yordamida ta’lim jarayonini individuallashtirish va moslashtirish imkoniyati ortadi. Hozirgi kunda raqamli ta’lim platformalari, jumladan, Google Read Along, StoryWeaver, Epic! va boshqa dasturlar bolalarning yoshiga mos tarzda kitoblarni tavsiya qilib, ularning o‘qish jarayoniga qiziqishini oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, interaktiv va multimediali materiallar bilan ta’minlangan elektron kitoblar an’anaviy bosma kitoblarga qaraganda bolalar diqqatini uzoqroq ushlab turadi va o‘qishga bo‘lgan motivatsiyani oshiradi.

Kitobxonlik odatini shakllantirishda raqamli texnologiyalarning afzalliklari

1. **Elektron va audio kitoblar:** Interaktiv elektron kitoblar bolalarning e’tiborini jalb qilib, matnni vizual va ovozli shaklda tushunishiga yordam beradi.
2. **O‘yinlashtirish (gamifikatsiya):** Gamifikatsiya usullari (masalan, ball to‘plash, bosqichlarni ochish) bolalarning qiziqishini oshirishda samarali hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘yin elementlari qo‘shilgan o‘quv dasturlari bolalarning ishtirokini va rag‘batini sezilarli darajada oshiradi.
3. **Shaxsiylashtirilgan tavsiyalar:** Sun‘iy intellekt tizimlari orqali bolalarga qiziqishlariga mos ravishda yangi kitoblarni tavsiya qilish orqali ularning kitobxonlik odatini shakllantirish mumkin.
4. **Ota-onalar va o‘qituvchilar bilan hamkorlik:** Raqamli platformalar orqali ota-onalar va o‘qituvchilar bolalarning o‘qish jarayonini kuzatishi va ularga mos maslahatlar berishi mumkin.

Xulosa va tavsiyalar. Kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlik xususiyatlarini shakllantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish samarali vosita hisoblanadi. Elektron resurslar, sun'iy intellekt va gamifikatsiya elementlarini o'quv jarayoniga kiritish orqali bolalarda kitobga bo'lgan qiziqishni shakllantirish va mustahkamlash mumkin. Kelajakda bu yo'nalishdagi tadqiqotlarni yanada rivojlantirish ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qoladi. Ta'lim muassasalari o'quv dasturlariga zamonaviy raqamli texnologiyalarni kengroq tatbiq etishlari lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
2. Piaget, J. (1952). *The origins of intelligence in children*. W. W. Norton.
3. Bruner, J. (1996). *The culture of education*. Harvard University Press.
4. Luckin, R. (2018). *Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century*. UCL Press.
5. Mayer, R. E. (2005). *The Cambridge handbook of multimedia learning*. Cambridge University Press.
6. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*.

TA'LIMDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASHNING DOLZARBLIGI

Azamat Sanayev

Qashqadaryo VPMMAmaliy va ijtimoiy fanlarni
o'qitish metodikasi kafedrası texnologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *ushbu maqolada, innovatsion pedagogic texnologiyalar, ularni ta'lim jarayonida joriy etish haqida fikrlar bildirilgan. Ushbu maqola materiallaridan umumta'lim maktabi o'qituvchilari o'z faoliyatlari davomida foydalanishlari mumkin.*

Kalit so'zlar: *ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, madaniy, intellektual, ijodkor, mustaqil, innovatsiya, texnika texnologiya, SMART texnologiyalar, zamonaviy, iqtisodiyot, fan, madaniyat.*

Abstract: *This article discusses innovative pedagogical technologies and their implementation in the educational process. The materials of this article can be used by general education school teachers in their professional activities.*

Keywords: *social, economic, political, cultural, intellectual, creative, independent, innovation, technology, SMART technologies, modern, economy, science, culture.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются инновационные педагогические технологии и их внедрение в образовательный процесс. Материалы статьи могут быть использованы учителями общеобразовательных школ в своей профессиональной деятельности.*

Ключевые слова: *социальный, экономический, политический, культурный, интеллектуальный, творческий, самостоятельный, инновации, техника, технологии, SMART-технологии, современность, экономика, наука, культура.*

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev **“Yangi O'zbekiston- maktab ostonasidan boshlanadi”** deb ta'kidlagan edi.

Bugungi kunda mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy sohalarida bo'layotgan tezkor o'zgarishlar ta'lim tizimida ham innovatsion pedagogic texnologiyalarni ta'lim jarayonida joriy etishni taqozo etmoqda, chunki mukammal ta'lim tizimi orqali respublikamizning kelajakdagi intellektual imkoniyatlarini va uni gullab yashnashi hamda rivojlanishini belgilab beruvchi yoshlarni har tomonlama ijodkor, mustaqil faoliyat yuritadigan, kasb-hunarli etib tarbiyalashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shuning uchun ta'limda eng muhim strategik yo'nalish bo'lib, ta'lim muassasalarini innovatsion faoliyati hisoblanadi. Bu esa barcha ta'lim muassasalarida, innovatsion faoliyat ko'rinishida amalga oshirish mumkin bo'lgan bugungi kunning dolzarb masalasi hisoblanadi. Innovatsion texnologiyalar ta'lim taraqqiyotini harakatga keltiruvchi kuch hisoblanadi. Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas kismi va hayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Hozirgi davrda mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan

mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh kilish va takomillashtirish, yangi sifat bosqichiga ko'tarish, unga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish hamda ta'lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Yangi tahrirdagi «Ta'lim to'grisida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning qabul qilinishi, zamonaviy maktablarni qurilishi va yangi rusumdagi kompyuterlar, SMART texnologiyalari bilan jihozlanishi, yangi adabiyotlarni maktablarga etkazib berilishi bilan uzluksiz ta'lim tizimi orqali zamonaviy kasb-hunarli kadrlar tayyorlashning asosi yaratildi. Uzluksiz ta'lim chuqur, har tomonlama asosli ta'lim-tarbiya berish, mutaxassis kadrlar tayyorlashning turli shakl, usul, vosita, uslub va yo'nalishlarining mukammal uyg'unligidan iboratdir. Ta'limning bugungi vazifasi o'quvchilarni kun sayin oshib borayotgan axborot ta'lim muxiti sharoitida mustaqil ravishda faoliyat ko'rsata olishga axborot oqimidan oqilona foydalanishga o'rgatishlan iboratdir. Buning uchun ularga uzluksiz ravishda mustaqil ishlash imkoniyati va sharoitini yaratib berish zarur.

Mamlakatimiz rivojlanishining muhim sharti zamonaviy iqtisodiyot, fan, madaniyat, texnika, texnologiya rivoji asosida kadrlar tayyorlashning takomillashgan tizimining amal qilishiga erishishdir. Ta'limning samaradorligini oshirish va yoshlarning mustaqil bilim olishlarini ta'minlash uchun ta'lim muassasalariga yaxshi tayyorgarlik ko'rgan va o'z sohasidagi bilimlarni mustahkam egallashdan, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni va interfaol metodlarni puxta o'zlashtirgan,

ulardan o'quv va tarbiyaviy mashg'ulotlarni tashkil etishda foydalanish qoidalarini biladigan o'qituvchilar kerak. Buning uchun barcha fan o'qituvchilarini yangi pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar bilan qurollantirish va olgan bilimlarini o'quv-tarbiyaviy mashg'ulotlarda qo'llash orqali malakalarini uzluksiz oshirib borish lozim. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol uslublar (innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalari)dan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Zamonaviy texnologiyalar qo'llanilgan mashg'ulotlar o'quvchilar egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga qaratilgan. O'qituvchi bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi, shu bilan bir qatorda, boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik vazifasini bajaradi. Bugungi kunda ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiyaviy jarayonida pedagogik texnologiyalarning to'g'ri joriy etilishi o'qituvchining bu jarayonda asosiy tashkilotchi yoki maslahatchi sifatida faoliyat yuritishiga olib keladi. Bu esa o'quvchidan ko'prok mustaqil izlanishni, ijodni va irodaviy sifatlarni talab etadi. Hozirgi davrda sodir bo'layotgan innovatsion jarayonlarda ta'lim tizimi oldidagi muammolarni hal etish uchun yangi axborotni o'zlashtirish va o'zlashtirgan bilimlarini o'zlari tomonidan baholashga qodir, zarur qarorlar qabul qiluvchi, mustaqil va erkin fikrlaydigan shaxslar kerak. Shuning uchun ham, ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiyaviy jarayonida zamonaviy o'qitish uslublari - interfaol uslublar, innovatsion texnologiyalarning o'rni va ahamiyati beqiyosdir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol uslublardan foydalaniladi. Shu bilan birga o'quv jarayonini oldindan loyihalashtirish zarur. Bu jarayonda o'qituvchi o'quv predmetining o'ziga xos tomonini, joy va sharoitni, eng asosiysi, o'quvchilarning imkoniyati va ehtiyojini va hamkorlikdagi faoliyatni tashkil eta olishini hisobga olishi kerak. Shundagina, kerakli kafolatlangan natijaga erishish mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, xulosa qiladigan bo'lsak, innovatsion texnologiyalar ta'lim taraqqiyotini harakatga keltiruvchi kuchligir. Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas kismi va hayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiyaviy jarayonida zamonaviy o'qitish uslublari, interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalarning o'rni va ahamiyati beqiyosdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2024-yil 21-iyundagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-231-son qarori, T.: 2024
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Xalq ta’limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2021-yil 25-yanvardagi PQ-4963-son qarori.
3. Tohirov O‘.O. Texnologiya fanini o‘qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar. // O‘quv moduli bo‘yicha o‘quv-uslubiy majmua. – T.: TD’U, 2018-136 b.
4. Avazboyev A.I., Ismadiyarov Y.U. Texnologiya o‘qitish metodikasi (o‘quv qo‘llanma) – T.: TDPU, 2018. – B.284.

**СОЗДАНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ПЛАНОВ И ПРОГРАММ,
ОТВЕЧАЮЩИХ ИНДИВИДУАЛЬНЫМ ПОТРЕБНОСТЯМ СТУДЕНТОВ С
ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА**

Джураева Гуландом

Университета экономики и педагогики

Ассистент кафедры педагогики и методики обучения

***Аннотация:**Использование возможностей искусственного интеллекта для персонализированного обучения стало инновацией в области образования и предложило персонализированный опыт обучения учащимся по всему миру. В данной статье рассматривается возможность использования искусственного интеллекта в сфере образования на примере зарубежных систем образования.*

***Ключевые слова:**персонализированная учебная программа, индивидуальные потребности, исследования Всемирного экономического форума, индивидуализированное образование, ЮНЕСКО.*

Annotation:*Harnessing the power of artificial intelligence for personalized learning has been an innovation in education and has offered personalized learning experiences to students around the world. This article examines the possibility of using artificial intelligence in the field of education using the example of foreign education systems.*

Keywords: personalized curriculum, individual needs, World Economic Forum research, individualized education, UNESCO.

Annotation: shaxsiylashtirilgan ta'lim uchun sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish ta'lim innovatsiyasiga aylandi va butun dunyo bo'ylab o'quvchilarga shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini taklif *qildi*. Ushbu maqolada xorijiy ta'lim tizimlari misolida ta'lim sohasida sun'iy intellektdan foydalanish imkoniyati ko'rib *chiqiladi*.

Kalit so'zlar: shaxsiylashtirilgan o'quv dasturi, individual ehtiyojlar, Jahon iqtisodiy forumi tadqiqotlari, individual ta'lim, YUNESKO.

Согласно исследованию, проведенному Стэнфордской высшей школой образования, у студентов, получавших индивидуальное обучение с помощью искусственного интеллекта, академическая успеваемость увеличилась на 26% по сравнению с традиционными классными комнатами. Это значительное улучшение подчеркивает эффективность гибких алгоритмов, адаптированных к индивидуальным стилям и скорости обучения. Действительно, в отчете Института политики в области образования говорится, что 90% учителей считают, что инструменты искусственного интеллекта помогают удовлетворять разнообразные потребности учащихся, что повышает вовлеченность и понимание.

Причем влияние искусственного интеллекта на персонализированное обучение не ограничивается преподавателями, но распространяется и на учреждения повышения квалификации и переподготовки. Исследования Всемирного экономического форума показывают, что к 2025 году более половины всех сотрудников будут обязаны пройти значительные курсы повышения квалификации. Персонализированные обучающие платформы на основе искусственного интеллекта могут сыграть решающую роль в выявлении пробелов в индивидуальных навыках и предоставлении целевых программ обучения для их устранения. Например, тематическое исследование платформы онлайн-обучения с использованием искусственного интеллекта показало, что уровень трудоустройства пользователей увеличился на 30% в течение шести месяцев после прохождения персонализированных курсов. Эти данные подчеркивают преобразующий потенциал искусственного интеллекта в подготовке людей к меняющимся требованиям рабочей силы, делая индивидуализированное образование основой для обучения на протяжении всей жизни и профессионального роста.

Индивидуализированное образование адаптирует процесс обучения к индивидуальным потребностям, предпочтениям и интересам учащихся. Несмотря на то, что эта концепция приобрела большой интерес в последнее время, и она восходит к началу 20-го века, педагоги начали осознавать ограниченность традиционных методов обучения. Введение программного обучения в 1960-х годах было первой попыткой индивидуализированного образования.

Однако по-настоящему индивидуализированное образование стало возможным только в цифровую эпоху.

Исторический путь индивидуализированного образования высвечивает несколько важных фактов. Например, появление компьютеров в классах в 1980-х годах открыло новые способы персонализации учебного процесса. К 2000-м годам развитие Интернета и платформ онлайн-обучения позволило создать более сложные, индивидуализированные методы. Тем не менее, именно интеграция искусственного интеллекта произвела настоящую революцию в персонализированном обучении.

Искусственный интеллект сыграл ключевую роль в приоритизации персонализированного обучения. С помощью технологии адаптивного образования искусственный интеллект анализирует данные учащихся для адаптации образовательного контента, обеспечивая персонализированную траекторию обучения для каждого учащегося. Это коренным образом изменило образование, позволив эффективно удовлетворять различные образовательные потребности, особенно для учащихся с особыми потребностями.

Индивидуальное образование является необходимостью для учащихся с особыми потребностями. Это решает их специфические проблемы и стили обучения, на которые традиционное образование часто не может ответить. Тем не менее, технология адаптивного обучения, поддерживаемая искусственным интеллектом, предлагает решение путем создания индивидуального опыта обучения, который улучшает понимание и запоминание.

Исследования показывают, что персонализированное обучение значительно улучшает результаты учащихся с особыми потребностями. В докладе ЮНЕСКО о Всемирном мониторинге образования (ВДМО) за 2023 год говорится, что системы образования всегда должны ставить интересы учащихся на первое место и использовать цифровые технологии для дополнения, а не замены образования, основанного на человеческом взаимодействии. Такая инициатива подчеркивает важность индивидуального подхода к обучению, ставя студента в центр учебного процесса и подчеркивая сильные стороны студента.

Кроме того, индивидуальное образование развивает благоприятную и инклюзивную учебную среду. Это дает учителям возможность осуществлять целенаправленные мероприятия, обеспечивая учащимся внимание и ресурсы, необходимые им для достижения успеха.

Популярные примеры школ и программ с использованием искусственного интеллекта для индивидуализированного обучения

Пример 1: Гарвардская школа бизнеса. Гарвардская школа бизнеса внедрила адаптивное обучение на основе искусственного интеллекта в свою учебную программу. Такой

подход позволяет студентам учиться в своем собственном темпе, в то время как система искусственного интеллекта отслеживает их прогресс и соответствующим образом адаптирует материал курса. Это приводит к персонализированному и эффективному обучению, которое позволяет учащимся сосредоточиться на конкретных областях, которые нуждаются в улучшении. Благодаря использованию искусственного интеллекта школа повысила удовлетворенность учащихся на 38% и значительно улучшила успеваемость.

Пример 2: Школа менеджмента Слоуна Массачусетского технологического института. Школа менеджмента Слоуна Массачусетского технологического института внедрила гибкую систему образования на основе искусственного интеллекта для улучшения образовательного опыта студентов. Такой подход позволяет создавать персонализированные и динамичные учебные программы, адаптированные к скорости обучения и способностям каждого человека. Система может выявлять пробелы в знаниях и оказывать адресную помощь за счет использования алгоритмов машинного обучения. Такой подход направлен на повышение вовлеченности учащихся, улучшение результатов обучения и обеспечение более эффективного и непрерывного обучения

Благодаря персонализированному опыту обучения каждый учащийся получает уникальный образовательный подход, адаптированный к его способностям и потребностям. Это может повысить мотивацию, снизить уровень отсева и помочь учителям лучше понять процесс обучения каждого ученика, что позволит им преподавать более эффективно. Системы, основанные на искусственном интеллекте, дают представление о стилях обучения и прогрессе, что позволяет создавать индивидуальные методы обучения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Н.А. Нишонбоева, Ж.И. Абдигорова Внедрение цифровых технологий и искусственного интеллекта в системы образования.
2. Абдуллаев, М., Гулямов, С., Аюпов, Р (2020). Цифровая экономика – актуальное направление подготовки кадров.
3. Михаэль Г. Воскоглу, Западно-греческий институт технологического образования. Школа технологических приложений. Кандидат философских наук

BOLALARDA KITOB O‘QISHGA QIZIQISHNI SHAKLLANTIRISHDA ZAMONAVIY SUN’IY INTELLEKT DASTURLARIDAN FOYDALANISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Soliyev Mirzoxid Tursunxo‘jayevich
Andijon viloyati PMM Pedagogika va psixologiya
ta’lim texnologiyalari kafedrası o‘qituvchisi

Аннотация: В статье анализируются возможности и психологические аспекты использования современных программ искусственного интеллекта (ИИ) в процессе развития интереса детей к чтению. Будет рассмотрена роль интереса и мотивации в детской психологии, роль технологий искусственного интеллекта в образовательном процессе, а также научные подходы, основанные на их эффективности.

Ключевые понятия: искусственный интеллект, детская психология, мотивация, чтение, образовательные технологии.

Annotatsiya: mazkur maqolada bolalarda kitob o'qishga qiziqishni shakllantirish jarayonida zamonaviy sun'iy intellekt (SI) dasturlaridan foydalanish imkoniyatlari va uning psixologik jihatlari tahlil qilinadi. Bolalar psixologiyasida qiziqish va motivatsiyaning o'rni, sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim jarayonidagi roli va ularning samaradorligi asosida ilmiy yondashuvlar yoritiladi.

Tayanch tushunchalar: sun'iy intellekt, bolalar psixologiyasi, motivatsiya, kitob o'qish, ta'lim texnologiyalari.

Zamonaviy texnologiyalar ta'lim jarayoniga faol integratsiyalashib bormoqda va bu jarayon bolalar ongiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Sun'iy intellekt dasturlari bolalarning o'qish qobiliyatini rivojlantirish, ularda kitobga bo'lgan qiziqishni shakllantirish uchun katta imkoniyat yaratmoqda [1]. Bolalarda kitob o'qishga bo'lgan qiziqishni rag'batlantirish nafaqat didaktik, balki psixologik jarayon sifatida ham qaralishi lozim. Shu boisdan, SI texnologiyalaridan foydalanish bolalar psixologiyasining asosiy tamoyillariga mos ravishda yo'naltirilishi lozim.

Bolalarda o'qishga qiziqishning psixologik asoslari

Bolalar psixologiyasida qiziqish va motivatsiya asosiy omillardan biri hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalar vizual va interaktiv o'rganish usullariga ko'proq moyillik bildiradilar [2]. Qiziqish va motivatsiyaning rivojlanishi Lev Vygotsky va Jerome Bruner kabi olimlar tomonidan o'rganilgan. Vygotsky ta'lim jarayonida madaniy va ijtimoiy omillarning ahamiyatini ta'kidlagan bo'lsa, Bruner kognitiv rivojlanish nazariyasida faollik va tajribaning rolini ta'kidlaydi [3]. Shu sababli, zamonaviy texnologiyalar yordamida interaktiv kitoblar va SI dasturlaridan foydalanish bolalarning qiziqishini oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim jarayoniga ta'siri

Sun'iy intellektning ta'limdagi ahamiyati zamonaviy pedagogika va psixologiya tadqiqotlarida faol o'rganilmoqda. Howard Gardnerning ko'p intellekt nazariyasiga ko'ra, bolalar turli o'qish uslublari ega bo'lib, SI texnologiyalari bu uslublarni shaxsiylashtirishda muhim vosita bo'lishi mumkin [4]. Hozirgi kunda SI asosida ishlab chiqilgan mobil ilovalar va dasturlar bolalarning o'qish jarayonida individual yondashuvni ta'minlamoqda [5]. Masalan, nutqni tahlil qiluvchi

dasturlar bolalarning qaysi soʻzlarni tez oʻqishini, qaysilarida qiynalayotganini aniqlab, mos ravishda yordam beradi. Shuningdek, virtual hikoya yaratish vositalari bolalarning tasavvurini rivojlantirishga yordam beradi.

Sunʼiy intellekt yordamida bolalarda oʻqishga qiziqishni shakllantirish usullari

1. **Interaktiv oʻquv dasturlari:** SI yordamida moslashtirilgan elektron kitoblar bolalarning yoshiga va bilim darajasiga qarab mos tarkibni tanlaydi [6]. Koʻpgina oʻquv platformalari oʻquvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlab, ularga mos darsliklar va mashgʻulotlar taklif qiladi.

2. **Gamifikatsiya va mukofot tizimlari:** SI asosida ishlovchi platformalar bolalarning motivatsiyasini oshirish uchun oʻyin elementlarini qoʻshadi, bu esa ularning kitob oʻqishga boʻlgan qiziqishini orttiradi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, mukofot tizimlari va raqobat ruhidagi oʻyin elementlari bolalarning oʻqishga boʻlgan ragʻbatini sezilarli darajada oshiradi [7].

3. **Shaxsiylashtirilgan tavsiyalar:** SI dasturlari bolalarning qiziqishlari va oʻqish odatlariga asoslangan holda ularga yangi kitoblarni tavsiya qiladi. Amazon, Google va boshqa kompaniyalar tomonidan ishlab chiqilgan SI asosidagi algoritmlar oʻquvchilarga mos kitoblarni tanlashga yordam berishi mumkin.

Xulosa va tavsiyalar

Sunʼiy intellekt texnologiyalarining bolalar taʼlimiga joriy etilishi oʻqishga boʻlgan qiziqishni oshirishga samarali taʼsir koʻrsatishi mumkin. Ayniqsa, interaktiv va moslashtirilgan oʻquv tizimlari orqali bolalarda mustaqil oʻqish odatini shakllantirish mumkin. Kelajakda sunʼiy intellekt vositalarini yanada rivojlantirib, ularni bolalarning psixologik xususiyatlariga moslashtirish taʼlim sohasining ustuvor yoʻnalishlaridan biri boʻlib qoladi. Shu boisdan, taʼlim muassasalari va pedagoglar sunʼiy intellekt imkoniyatlaridan faol foydalanishlari tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Harvard University Press.
2. Bruner, J. (1996). The culture of education. Harvard University Press.
3. Mayer, R. E. (2005). The Cambridge handbook of multimedia learning. Cambridge University Press.
4. Gardner, H. (1983). Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. Basic Books.
5. Gee, J. P. (2003). What video games have to teach us about learning and literacy. Palgrave Macmillan.
6. Luckin, R. (2018). Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. UCL Press.

7. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*.

RAQAMLI DUNYODA KUTUBXONA FAOLIYATINI AVTOMATLASHTIRISH

Sherdil Eshmurodov

Qashqadaryo viloyati PMM

Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi kutubxona ishini tubdan o'zgartirmoqda. Raqamli dunyoda kutubxona faoliyatini avtomatlashtirish — bu axborot resurslarini boshqarish, foydalanuvchilarga xizmat ko'rsatish va kutubxona jarayonlarini optimallashtirishga qaratilgan innovatsion yondashuvdir. Ushbu mavzuda kutubxonalarning avtomatlashtirilgan axborot tizimlari, raqamli kataloglar, elektron resurslar bazasi, masofaviy xizmat ko'rsatish imkoniyatlari va sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan xizmatlar o'rganiladi. Shuningdek, kutubxonachilar malakasini oshirish va foydalanuvchi ehtiyojlarini qondirishda raqamli texnologiyalarning roli yoritiladi.

Kalit so'zlar: Raqamli kutubxona, avtomatlashtirilgan kutubxona tizimlari, elektron resurslar, axborot texnologiyalari, kutubxona menejmenti, ma'lumotlar bazasi, bulutli texnologiyalar, QR kodlar, RFID texnologiyasi, onlayn katalog.

Annotation: the rapid development of modern information and Communication Technologies is radically changing the work of the library. Automation of library activities in the digital world is an innovative approach aimed at managing information resources, providing services to users, and optimizing library processes. This topic explores libraries' automated information systems, digital catalogs, an electronic resource base, remote service capabilities, and artificial intelligence-based services. Also, the role of digital technologies in improving the skills of librarians and meeting the needs of the user is highlighted.

Keywords: Digital Library, automated Library Systems, Electronic Resources, Information Technology, Library Management, Database, Cloud technology, QR codes, RFID technology, online catalog.

Аннотация: бурное развитие современных информационно-коммуникационных технологий коренным образом меняет работу библиотеки. Автоматизация библиотечной деятельности в цифровом мире — это инновационный подход, направленный на управление информационными ресурсами, обслуживание пользователей и оптимизацию библиотечных процессов. В данной теме исследуются автоматизированные информационные системы библиотек, цифровые каталоги, базы электронных ресурсов, возможности удаленного обслуживания и услуги, разработанные на основе

искусственного интеллекта. Также *будет* освещена роль цифровых технологий в обучении библиотекарей и удовлетворении потребностей пользователей.

Ключевые слова: цифровая библиотека, автоматизированные библиотечные системы, Электронные ресурсы, информационные технологии, управление библиотеками, база данных, облачные технологии, QR-коды, технология RFID, онлайн-каталог.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar hayotimizning barcha sohalariga chuqur kirib kelgan. Xususan, kutubxonalar ham bu jarayondan chetda qolmayapti. An'anaviy kutubxona tushunchasi o'rini zamonaviy, interaktiv va foydalanuvchiga qulay raqamli kutubxonalar egallamoqda. Raqamli dunyoda kutubxona faoliyatini avtomatlashtirish bu – kutubxona ish faoliyatining barcha bosqichlarini texnologik yechimlar asosida takomillashtirish, resurslardan samarali foydalanish, xizmat ko'rsatish sifatini oshirish va foydalanuvchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratishdir.

Kutubxona faoliyatini avtomatlashtirishning asosiy maqsadi — axborot resurslarini tezkor va samarali boshqarish, kutubxona xizmatlarining sifatini oshirish hamda foydalanuvchilarga qulayliklar yaratishdir. Avtomatlashtirish natijasida:

Kataloglashtirish va fondni yuritish soddalashtiriladi;

Elektron kataloglar va raqamli arxivlar yaratiladi;

Kitob va resurslarni onlayn qidirish, bron qilish va olish mumkin bo'ladi;

Statistika yuritish va hisobotlar tayyorlash avtomatik amalga oshadi.

Avtomatlashtirilgan axborot-kutubxona tizimlari

Ko'plab kutubxonalar **Koha, IRBIS, ALIS, LibWin** kabi avtomatlashtirilgan kutubxona tizimlaridan foydalanmoqda. Ushbu tizimlar orqali:

Kutubxona fondi haqida ma'lumotlar raqamlashtiriladi;

Foydalanuvchilarning faoliyati monitoring qilinadi;

Elektron resurslar bilan ishlash osonlashadi;

Kutubxonachilar va foydalanuvchilar uchun interfeys yaratiladi.

Elektron kutubxonalar va raqamli resurslar

Avtomatlashtirish kutubxonalarning faqat ichki ishlari bilan cheklanmaydi. Bu jarayon foydalanuvchilar uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Elektron kutubxonalar orqali:

Elektron kitoblar, maqolalar, dissertatsiyalar va boshqa ilmiy manbalar bilan masofadan tanishish mumkin;

Interaktiv xizmatlar (forumlar, chatlar, onlayn maslahatlar) yo'lga qo'yiladi;

Mobil ilovalar va veb-interfeyslar orqali foydalanish imkoniyati kengayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimova, D. Sh. (2023). *Kutubxona tizimlarini raqamlashtirish va avtomatlashtirishning zamonaviy yo'nalishlari*. – Toshkent: “Ilm Ziya Press”. – 112 b.

Asarda kutubxonalarning raqamli transformatsiyasi, elektron kataloglar va sun'iy intellekt asosida xizmatlar ko'rsatish haqida batafsil yoritilgan.

2. Rasulova, M. T. (2022). *Raqamli kutubxona konsepsiyasi va axborot texnologiyalarining roli*. – Samarqand: “Akademnashr”. – 98 b.

Ushbu asarda raqamli kutubxonalar modeli, foydalanuvchi interfeyslari va ma'lumotlar xavfsizligi bilan bog'liq masalalar muhokama qilingan.

3. Xudoyberdiyev, A. A. (2021). *Kutubxona axborot tizimlari: nazariya va amaliyot*. – Toshkent: “Fan va Texnologiya”. – 136 b.

Darslik tarzida yozilgan ushbu kitobda avtomatlashtirilgan kutubxona tizimlari, OPAC kataloglari va foydalanuvchi bazalari haqida tushunchalar berilgan.

4. To'xtayeva, N. Z. (2020). *Zamonaviy kutubxonachilikda IT yechimlar*. – Buxoro: “Innovatsiya”. – 87 b.

Kitobda elektron kutubxona portallari, bulutli xizmatlar, va mobil ilovalar orqali foydalanuvchilarga xizmat ko'rsatish tajribalari keltirilgan.

5. Islomov, S. R. (2023). *Kutubxonalarda avtomatlashtirish: amaliy ko'nikmalar va dasturiy ta'minot*. – Andijon: “Yangi asr”. – 102 b. Asarda kutubxona dasturlarini joriy etish, avtomatik kitobni berish va qaytarish tizimlari, shuningdek, tahliliy monitoring bo'yicha ko'rsatmalar mavjud.

BITIRUVCHI SINIF O'QUVCHILARINI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHDA SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDAN FOYDALANISHNING PSIXOLOGIK TOMONLARI

Abadov Odilbek Rustam o'g'li

Qashqadaryo viloyati

Pedagogik mahorat markazi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada suniy intilekt yordamida kasb-hunarga yo'naltirish jarayonini takomillashtirishning asosiy jihatlari yoritiladi. Bitiruvchi sinf o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirishda suniy intilekt yordamidan foydalanishning psixologik tomonlari, o'quvchilarda kasb xunar ko'nikmalarini oshirish, ushbu ishlarni tashkil qilishning ilmiy uslubiy ahamiyatlari, pedagoglar va o'quvchilar uchun muhim jihatlar yoritilib berilgan.

Kalit so'z: Sun'iy intellekt¹, o'smir psixologiyasi, psixologik diagnostika, raqamli texnologiyalar, emotsional intellekt, aqlli tizimlar, virtual psixologlar, tahlil qilish, interaktiv maslahat berish, maxfiylik muammolari, algoritmik tahlil, onlayn psixologik yordam, empatiya va texnologiya, ma'lumotlar xavfsizligi, sun'iy intellekt algoritmlari.

Annotation: This article highlights the main aspects of improving the career guidance process through the use of artificial intelligence. It explores the psychological aspects of using AI to guide graduating students towards professional skills, the enhancement of vocational competencies, the scientific and methodological significance of organizing these activities, and the important considerations for both educators and students.

Keywords: Artificial intelligence, adolescent psychology, psychological diagnostics, digital technologies, emotional intelligence, intelligent systems, virtual psychologists, analysis, interactive counseling, privacy issues, algorithmic analysis, online psychological support, empathy and technology, data security, AI algorithms.

Аннотация: В данной статье освещаются основные аспекты совершенствования процесса профориентации с использованием искусственного интеллекта. Рассматриваются психологические аспекты применения ИИ при профессиональном ориентировании выпускников, развитие у учащихся профессиональных навыков, научно-методическое значение организации этой деятельности, а также важные моменты для педагогов и учащихся.

Ключевые слова: искусственный интеллект, психология подростков, психологическая диагностика, цифровые технологии, эмоциональный интеллект, интеллектуальные системы, виртуальные психологи, анализ, интерактивное консультирование, проблемы конфиденциальности, алгоритмический анализ, онлайн-психологическая помощь, эмпатия и технологии, безопасность данных, алгоритмы искусственного интеллекта.

Bugungi kunda ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri bitiruvchi sinf o'quvchilarini kasb-hunarga to'g'ri yo'naltirishdir. Kasbga yo'naltirishdan asosiy maqsad o'sib kelayotgan yosh avlodni ongli va mustaqil ravishda kasb tanlashga tayyorlashdan iborat bo'lib, bu jarayon shaxsning bo'lg'usi kasbiy faoliyat subyekti sifatida shakllanishini nazarda tutadi hamda uning bozor iqtisodiyoti munosabatlariga moslashib borishiga ko'maklashadi. Kasb-hunarga yo'naltirishdan maqsad o'sib kelayotgan yosh avlodning ongli ravishda kasbni tanlashga tayyorlashdir. Ularni kasb-hunarga yo'naltirish orqali, bo'lajak kasbiy qarorlarini shakllantirishda, kasbni erkin va mustaqil tanlashlari uchun mustahkam zamin yaratuvchi tashxis xizmatiga ilmiy-amaliy tizim sifatida qarash lozim. Bu tizim orqali har bir o'quvchi shaxsni kasbga yo'naltirishda ham individual xususiyatlarini ham xalq xo'jaligi manfaatlarini nuqtai nazardan, mehnat resurslarini to'laqonli ta'minlash zaruratini hisobga olish kerak. O'quvchilarning individual qobiliyatlari, qiziqishlari va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda kasb tanlashda an'anaviy yondashuvlar yetarli darajada samarador emas. Sun'iy intellekt (AI) texnologiyalari esa ushbu jarayonda yangi

imkoniyatlar yaratib, aniq va ilmiy asoslangan tavsiyalar berish imkonini beradi. Suniy intellektdan to'g'ri foydalanish ish unimdorligini oshiradi va o'quvchilarning kasb tanlashdagi qobiliyatlarini yuzaga chiqarishda amaliy yordam beradi. Maktab psixologi umumta'lim maktablarida kasb-hunarga yo'naltirishning turli nazariy izoxlari orasida hozirgi vaqtda ikkita eng muhim tushunchalarini ko'rsatish mumkin, bular: an'anaviy (diagnostik) kasb-hunarga yo'naltirish nazariyasining asosiy vazifasi shaxsda kasbiy moyillikni undagi psixologik xususiyatlar va shaxsiy ehtiyojlarini solishtirish yo'li bilan aniqlash; zamonaviy (rivojlantiruvchi) kasb-hunarga yo'naltirish konsepsiyasi shaxs o'z kelajagini aniqlashda aktiv ishtirokini nazarda tutadi. Demak, maktabdagi har bir xodim kasb-hunarga yo'naltirish bo'yicha qanday ishlarni amalga oshirishini bilishi lozim. Chunki, kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini amalga oshirishda nafaqat maktab kasb-hunarga yo'naltiruvchisi yoki amaliyotchi psixologi, balki butun maktab jamoasi mas'uldir. Umumta'lim maktablarida o'quvchilarni kasb-hunar yo'naltirishda maskan tushunchasi alohida ahamiyatga ega. Bunday maskanlar albatta – oila, maktab, mahalla hisoblanadi. Maktab, oila mahalla va ishlab chiqarishning hamdo'stligi yosh avlodni yangi ruhda tarbiyalashning asosiy prinsipi hisoblanadi. O'quvchilarda professional qiziqishlarini rivojlantirish va tarkib toptirish, sanoat, qurilish, qishloq xo'jaligi xizmat ko'rsatish sohasi ishchi kasblariga ijtimoiy e'tiborning ortishi, xayot yo'lining ongli ravishda tanlash ishining muvaffaqiyati maktab, oila, mahalla va ishlab chiqarishning birgalikda olib borilgan samarali ishlariga bog'liq

1. Bitiruvchi sinf o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish muammolari Bitiruvchi sinf o'quvchilari kasb tanlash jarayonida turli qiyinchiliklarga duch kelishadi:

- O'z qiziqishlari va qobiliyatlarini to'g'ri baholashda qiynalishadi.
- Mehnat bozori talablari haqida yetarli ma'lumotga ega emaslar.
- Ota-ona yoki jamiyat ta'sirida noto'g'ri kasb tanlashi mumkin.
- An'anaviy kasb-hunarga yo'naltirish testlari yetarli darajada individual yondashuvni ta'minlay olmaydi.

2. Sun'iy intellektning kasb-hunarga yo'naltirishdagi imkoniyatlari quyidagi yo'nalishlarda samarali ishlaydi:

- **Ma'lumotlarni tahlil qilish:** O'quvchilarning bilim darajasi, shaxsiy xususiyatlari va qiziqishlarini chuqur tahlil qiladi.
- **Shaxsiy tavsiyalar berish:** O'quvchining bilimlari va psixologik xususiyatlariga asoslangan holda mos kasb tanlashga yordam beradi.
- **Mehnat bozori talablari bilan moslik:** Sun'iy intellekt mavjud mehnat bozoridagi kasblarni tahlil qilib, o'quvchiga kelajakda talab yuqori bo'ladigan kasblarni tavsiya qiladi.

- **Interaktiv suhbat va diagnostika:** SUN'iy INTELLIKT asosida ishlab chiqilgan chatbotlar yoki interaktiv testlar orqali o'quvchilar bilan individual muloqot olib boriladi.

3. Sun'iy intellekt asosida kasb tanlashda qo'llaniladigan metodlar

- **Mashinaviy o'rganish algoritmlari:** O'quvchilarning avvalgi yutuqlari, test natijalari va shaxsiy xususiyatlari asosida eng mos kasbni tavsiya qiladi.
- **Psixometrik testlar va sun'iy intellekt:** An'anaviy kasb tanlash testlarini yanada rivojlantirish va chuqur tahlil qilish uchun ishlatiladi.
- **Katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish:** Sun'iy intellekt o'quvchilarning akademik ko'rsatkichlari, qiziqishlari va kuchli tomonlarini tahlil qilib, mos kasblarni tanlashga yordam beradi.
- **Virtual reallik (VR) texnologiyalari:** O'quvchilarga turli kasblarni sinab ko'rish imkoniyatini taqdim etadi.

4. Sun'iy intellekt yordamida kasb tanlash tizimining afzalliklari

- **Individuallashtirilgan yondashuv:** Har bir o'quvchi uchun shaxsiy tavsiyalar beriladi.
- **Obyektivlik:** Inson omiliga bog'liq bo'lmagan holda aniq tavsiyalar ishlab chiqiladi.
- **Kelajak kasblariga yo'naltirish:** Mehnat bozori tendensiyalariga asoslangan holda istiqbolli kasblarni aniqlash imkoniyati.
- **Tezkor va qulay:** O'quvchilar istalgan vaqtda sun'iy intellekt asosidagi platformalardan foydalanishlari mumkin.

5. Amaliy qo'llanilish va tajribalar Hozirda ko'plab mamlakatlarda sun'iy intellekt asosida kasb tanlash tizimlari qo'llanilmoqda. Masalan, AQSh, Janubiy Koreya va Yevropa mamlakatlarida mashinaviy o'rganish algoritmlari yordamida o'quvchilarga mos kasblar tavsiya etiladi. O'zbekiston ta'lim tizimida ham bunday innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali bitiruvchi sinf o'quvchilarining kelajak kasbini to'g'ri tanlashiga ko'mak berish mumkin.

Sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bitiruvchi sinf o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish jarayonini samarali tashkil etish imkonini beradi. Ushbu texnologiyalar an'anaviy yondashuvlarga qaraganda aniqroq va shaxsiylashtirilgan tavsiyalar berib, kelajak mehnat bozoriga mos mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi. O'zbekiston ta'lim tizimida sun'iy intellektdan foydalanishni kengaytirish va yangi innovatsion loyihalarni yo'lga qo'yish zarur.

Kelajakda SUNIY INTELLIKT texnologiyalarini kasb tanlash jarayonida keng qo'llash orqali o'quvchilarga o'z kelajak kasbini ongli ravishda tanlashda ko'mak berish mumkin. Bu nafaqat o'quvchilarga, balki jamiyatga ham katta foyda keltiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

8. Derakhshan, A., & Green, R. J. (2021). "Artificial Intelligence in Mental Health: Applications, Risks, and Ethical Considerations." *Journal of Mental Health Research*.

9. Lemoine, P. & Anderson, M. (2019). "The Role of AI in Psychological Diagnostics: Challenges and Opportunities." *Journal of Digital Psychology*.
10. Kucuktunc, O., Cambazoglu, B. B., Weber, I., & Ferhatosmanoglu, H. (2012). "A large-scale sentiment analysis for depression detection in social media." *Proceedings of the International Conference on Web Intelligence*.
11. Sweeney, L., O'Connor, R., & Nagler, R. H. (2022). "Ethical considerations in AI-driven psychological assessment." *AI & Society*.
12. McDuff, D., El Kaliouby, R., & Cohn, J. F. (2017). "Automatic analysis of facial expressions: A critical review." *IEEE Transactions on Affective Computing*.
13. Tariq, Q., Daniels, J., Schwartz, J. N., Washington, P., Kalantarian, H., Dunlap, K., ... & Wall, D. P. (2018). "Detecting developmental delay and autism through machine learning models using home videos of children." *PLOS ONE*.

XALQARO BAHOLASH DASTURLARI PISA, PIRLS VA TIMSS TADQIQOTI NATIJALARI ASOSIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH

Buxoro viloyati PMM Aniq va tabiiy fanlarni
o'qitish metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Muxidov Asqar Raxmatovich

Buxoro shahar 23-IDUM matematika fani o'qituvchisi

G'ulomova Marjona Qudiratovna

Annotatsiya : *Xalqaro baholash dasturlari PISA, PIRLS va TIMSS ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada tadqiqotlarning maqsadi, metodologiyasi va natijalari tahlil qilinadi hamda ulardan kelib chiqib ta'lim tizimini modernizatsiya qilish imkoniyatlari yoritiladi. Milliy ta'lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish uchun tavsiyalar berilgan.*

Kalit so'zlar: *PISA, PIRLS, TIMSS, ta'lim sifati, xalqaro standartlar, baholash tizimi.*

Annotation: *International assessment programs PISA, PIRLS and TIMSS play an important role in improving the quality of education. This article analyzes the purpose, methodology and results of the studies and highlights the possibilities of modernizing the education system based on them. Recommendations are given for adapting the national education system to international standards.*

Keywords: *PISA, PIRLS, TIMSS, education quality, international standards, assessment system.*

Аннотация: *Международные программы оценки PISA, PIRLS и TIMSS играют важную роль в повышении качества образования. В статье анализируются цель, методология и результаты исследования, а также освещаются возможности модернизации системы образования на их основе. Даны рекомендации по приведению национальной системы образования в соответствие с международными стандартами.*

***Ключевые слова:** PISA, PIRLS, TIMSS, качество образования, международные стандарты, система оценки.*

Ta'lim sifatini baholash va uni xalqaro miqyosda rivojlantirish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Xalqaro baholash dasturlari, jumladan, PISA, PIRLS va TIMSS, ta'limning global standartlariga mos kelishini ta'minlash va ta'lim jarayonini tizimli kuzatib borish imkoniyatini beradi. Ushbu tadqiqotlar ta'lim tizimining zaif tomonlarini aniqlash, innovatsion metodlarni joriy qilish va o'quvchilar bilim darajasini baholashda muhim rol o'ynaydi. Mamlakatlar ushbu tadqiqot natijalariga asoslanib, ta'lim sifatini oshirishga yo'naltirilgan strategiyalarni ishlab chiqmoqda.

PISA, PIRLS va TIMSS dasturlarining ta'limdagi o'rni:

PISA tadqiqoti har uch yilda bir marta o'tkazilib, o'quvchilarning matematik, tabiiy fanlar va o'qish bo'yicha bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatini baholaydi.

- **O'zbekistonning ishtiroki:** O'zbekiston PISA dasturida ilk bor ishtirok etgan va tadqiqot natijalari milliy ta'lim tizimi uchun yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qildi. PISA baholari ta'lim dasturlarining moslashuvchanligi va o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshirish zaruratini ko'rsatdi.
- **Xalqaro o'rnak:** Finlandiya va Singapur ta'lim tizimi PISA natijalarida doimiy ravishda yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'lib, o'quvchilarning mustaqil fikrlashiga asoslangan metodlarni qo'llaydi.

PIRLS tadqiqoti o'quvchilarning o'qish savodxonligini va matnni tushunish darajasini baholaydi.

- **Mahalliy natijalar:** PIRLS tadqiqotlari O'zbekiston o'quvchilarining savodxonligini oshirish uchun ta'lim jarayonida o'qish madaniyatini rivojlantirishni taklif qiladi.
- **Global tajriba:** Singapur va Rossiya PIRLS reytinglarida yetakchi o'rinlarni egallab, o'qish ko'nikmalariga alohida e'tibor qaratadi.

TIMSS tadqiqoti matematika va tabiiy fanlarni o'rganish bo'yicha xalqaro miqyosda ko'nikmalarni baholaydi.

- **O'zbekistonning natijalari:** Maktablarda matematika va tabiiy fanlar bo'yicha o'quv dasturlarini modernizatsiya qilish va zamonaviy metodlarni joriy etish muhimligi aniqlangan.
- **Xalqaro yutuqlar:** Janubiy Koreya va Yaponiya ta'lim tizimi TIMSS natijalarida yuqori ko'rsatkichlarni egallaydi va fundamental fanlarga keng e'tibor qaratadi.

Tadqiqot natijalari asosida ta'lim tizimini takomillashtirish yo'llari

PISA, PIRLS va TIMSS tadqiqotlari natijalariga asoslanib, ta'lim tizimini takomillashtirish bo'yicha bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish mumkin:

1. **O‘quv dasturlarini xalqaro standartlarga moslashtirish:** O‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini tanqidiy fikrlash va amaliy qo‘llashga yo‘naltiruvchi dasturlarni ishlab chiqish.
2. **O‘qituvchilar malakasini oshirish:** Xalqaro metodologiyalar va baholash standartlarini o‘zlashtirish uchun o‘qituvchilarni malaka oshirish kurslariga jalb qilish.
3. **Texnologiyalarni joriy etish:** Ta’lim jarayonini innovatsion texnologiyalar va raqamli platformalar yordamida modernizatsiya qilish.
4. **O‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish:** Interaktiv mashqlar va o‘yin shaklidagi vazifalar orqali o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirish.

Amaliy chora-tadbirlar

1. **Ta’lim strategiyalarini ishlab chiqish:** PISA, PIRLS va TIMSS natijalariga mos ravishda milliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilish.
2. **Xalqaro hamkorlikni yo‘lga qo‘yish:** Tajribali xalqaro ekspertlar bilan hamkorlikda ta’lim jarayonini qayta ko‘rib chiqish va yangi metodlarni joriy etish.
3. **Baholash tizimini yangilash:** Xalqaro baholash standartlariga mos keluvchi milliy baholash tizimini joriy qilish.

Kutiladigan natijalar

1. **Ta’lim sifatining oshishi:** O‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini xalqaro darajada baholash imkoniyatining shakllanishi.
2. **Global raqobatbardoshlik:** Milliy ta’lim tizimini rivojlantirish orqali xalqaro miqyosda raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash.
3. **Innovatsion ta’lim muhiti yaratish:** O‘quvchilar uchun zamonaviy va ilg‘or ta’lim muhiti tashkil etish.

Xalqaro baholash dasturlari PISA, PIRLS va TIMSS ta’lim tizimini rivojlantirish uchun katta ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqot natijalari ta’lim sifatini oshirish uchun qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan samarali strategiyalarni ishlab chiqishga imkon beradi. Kelgusida xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etish uchun texnologik infratuzilmani takomillashtirish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish va o‘quv dasturlarini modernizatsiya qilishga e’tibor qaratish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. G‘aniyev, Sh. *Ta’lim sifatini oshirishda xalqaro baholash dasturlarining o‘rni*. Toshkent: Oliy va O‘rta maxsus ta’lim vazirligi nashriyoti, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi Xalq Ta’limi Vazirligi. *PISA va TIMSS tadqiqotlariga tayyorgarlik bo‘yicha metodik qo‘llanma*. Toshkent: Xalq Ta’limi Nashriyoti, 2020.

3. Karimov, A. *Ta'limda raqamli texnologiyalar va xalqaro baholash metodlari*. Toshkent: Ilm Ziyo nashriyoti, 2022.
4. OECD. *PISA 2018 Results: What Students Know and Can Do*. OECD Publishing, 2019.
5. Mullis, I. V. S., & Martin, M. O. *PIRLS 2021 Assessment Frameworks*. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center, 2020.
6. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., & Foy, P. *TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science*. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center, 2020.
7. Schleicher, Andreas. *World Class: How to Build a 21st-Century School System*. OECD Publishing, 2018.
8. OECD rasmiy veb-sayti: <https://www.oecd.org>
9. TIMSS & PIRLS International Study Center: <https://timssandpirls.bc.edu>
10. PISA haqida ma'lumot: <https://www.oecd.org/pisa>

ECONOMIC FINANCE AND BANKING SECTORS USE OPPORTUNITIES

Jumayeva Nafisa
Karshi District Polytechnic No. 2
Computer Science Teacher

Annotation: *This in the article in the world and banking and finance in our country services digitization , economy develop under the circumstances our country's banking and finance system , that including banking and finance services within them develop and safety with related one row problems this with together this to problems solution as offers working released .*

Keywords: *Digital economy , banking system , digital banking, internet banking, SMS banking, money , banking services , financial services , remote service , digitization*

Аннотация: Это в статье о цифровизации услуг в мире, банковском деле и финансах в нашей стране, развитии экономики в условиях, когда банковская и финансовая система нашей страны, в том числе банковские и финансовые услуги в их рамках, развиваются и становятся безопасными со связанными с этим проблемами одного ряда, а вместе с этим и с решением проблем, поскольку предложения работают.

Ключевые слова: Цифровая экономика , банковская система , цифровой банкинг, интернет-банкинг, SMS-банкинг, деньги , банковские услуги , финансовые сервисы , дистанционное обслуживание , цифровизация

Annotatsiya: bu maqolada dunyoda va mamlakatimizda bank va moliya xizmatlari raqamlashtirish, iqtisodiyot mamlakatimiz bank-moliya tizimi sharoitida rivojlanadi, shu jumladan

ular ichidagi bank va moliya xizmatlari rivojlanadi va xavfsizlik bilan bog'liq bir qator muammolar bu bilan birgalikda muammolarni hal qilish takliflar sifatida ish ozod .

Kalit so'zlar: raqamli iqtisodiyot , bank tizimi , raqamli bank, internet-banking, SMS-banking, pul , bank xizmatlari , moliyaviy xizmatlar, masofaviy xizmat , raqamlashtirish

World along every day many information It turns into . because of the internet and mobile phones permanent accordingly grow going technician opportunities , people social to networks attraction to be done and internet speed year after year growth big help gives .Today on the day digitization field noticeable at the level change as a result economy , finance and in the banking sector We also observe changes. possible .With this one in line , our country population digital banks mobile application programs through real time in mode wanted from the card to the card money transfer (P2P) transactions , budget , tax , utility and other payments done increase , loans extinguish , microcredit to take and online deposits clearance , deposit and loan accounts remotely open , online currency conversion operations done top up , international bank card from the account payments done increase and other from remote banking services wide is using .

This for customer to the bank building come without sitting down , just one banking application through online remotely from banking services use possibility there is .

This article through digital banking itself what is commerce banks with new organization done digital banks between how advantages existence , them humanity for amenities , in Uzbekistan first digital banks in the world and banking and finance in our country processes improved system how on the road placed , as well as their safety about information giving It will be passed .

With this together , banking and finance in our country system stability on the way acceptance made regulatory and legal to documents stopped Let's go .

"We are a bank and finance company." in the field reforms further deepening We intend to . The point is this in the field healthy competition environment create , foreign banks To Uzbekistan active attraction to create an efficient stock market formation about This hall is dedicated to the banking sector . investment entered foreign our partners see to us big satisfaction We are foreign investors' banking and finance field further to improve aimed at offer and initiatives for " We are open " (Shavkat Mirziyoyev (2022) [1].Digital banking is a concept that bank customers for one from the system used without country of use along other networks there is non - customer banking services for and products online in mode bank used . Digital banks basis mobile application and call centers organization The concept of digital banking and to work fall work process of the 20th century from October began in the 20th century . work First Direct Bank (Great Britain) Britain) created a branchless bank It was the first bank . That is, this in the period first to customers service show telephone by bank via done increased The bank was the first work day during own about 1000 of its

customers the calls acceptance did . 6 years later Go to " First Direct" bank over 500,000 on the list to the customer service to show United States of America Chris Skinner in 2014 in the state publication In the book "Digital Bank" first times digital banking phrase in detail description [2]. In the current 21st century come Digital banking concept Europe countries in 2015-2020 during intensity with developed [3].

Digital banks own to their customers further convenience and useful was services presented to grow for the purpose modern digital from innovations wide using They are coming .

Today on the day in our country new organization done digital of banks commerce from banks main advantages [4]

- digital of banks our country bank branches across non-expansion ;
- digital banks redundant building and other not demanding on resources ;
- digital banks customer and between the bank permanent accordingly online communication system installed ;
- digitized banks customer for good quality and comfortable was mobile application
- digital in banks customers at the request of come outgoing , as well as market requirements answer give able to loans and deposits for the most comfortable conditions ; - digital banks customers for high quality , fast , convenient , safe and night and day daytime work in mode answer giver communication centers availability ;
- digital in banks bureaucratic obstacles there is not ;
- digital banking applications customers for service show areas cheapness in terms of differences there is .

Above counting passed amenities bank customers only benefit for service shows .

Digital banks humanity for remotely service display , bank and customer between the process to digitize intended is , customers deposit account , plastic to cards opened account , remotely management opportunity gives . Remotely service show systems banking services for departing time saves and human from resources use reduces .

Digitization language with in other words mobile banking, internet banking or SMS banking services using to customers service shows .

Economic finance and the banking system is an integral part of the modern economy, contributing to economic stability and development. Banks and the financial system play an important role in managing cash flows, investment processes and lending policy in the economy. This article examines the development of the economic finance and banking system, the integration of new technologies and how they affect economic growth. It also examines the financial system of Uzbekistan and its role in the global economy . place analysis 1. To study the

prospects and opportunities for the development of the economic finance and banking system.

2. To determine the impact of new technologies on the banking system.

3. To assess the importance of banks and the financial system in the economy of Uzbekistan.

Economic finance and the banking system general definition

Economic finance and the banking system is the process of managing and distributing economic resources. Banks perform the functions of cash circulation, capital attraction, lending and investment in the economy. The financial system, on the other hand, implements the state's financial policy, budget and state debt to manage Banks provide the necessary tools to stabilize the economy and ensure its growth. The banking system plays an important role in maintaining economic stability and controlling inflation . The financial system also helps to control the level of inflation, manage the pace of economic growth , and allocate resources efficiently. in distribution important importance has .

In the fields of economics, finance and banking new Fintech (financial technology) Fintech (financial technology) refers to the use of new technologies in banks and financial institutions . Fintech provides new services to users by simplifying, speeding up, and making banking services cheaper. For example, mobile banking, online lending, digital currencies, and blockchain technology. Digital banks financial provide services in a virtual environment, that is, they operate via the Internet and mobile applications instead of physical banks. Digital banks provide services faster and at a lower cost than traditional banks , and also create new financial opportunities for users. Blockchain technology is also revolutionizing the financial sector. With this technology, transactions are carried out in a decentralized manner, which helps create a more secure and transparent system compared to the banking system. Blockchain technology can be used to control cash flows and increase trust between financial institutions.

Finance resources effective management Finance resources effective Management is one of the main factors in ensuring economic stability, controlling inflation, and stimulating economic growth. Banks and financial institutions manage financial resources through the state budget, economic policy, and lending policy.

Effective finance Management , in turn, reduces inflation, increases economic growth , and creates opportunities for savings.

Banks and financial institutions between mutual connections Banks and financial institutions The interaction between them is important in ensuring the stability of the economy. Through banks, resources are attracted through the public financial system and new opportunities are created for investors.

One of the main tasks of banks in the economy is the efficient allocation of savings and capital. Banks are one of the important tools that stimulate economic growth , as they finance the private sector and create new jobs. Global finance system and his/her Impact Global Finance system is the process of mutual distribution of financial resources and capital on a global scale. The development of global financial markets strengthens economic ties between countries and creates new opportunities for financial markets. Uzbekistan's global financial The role and place of banks in the system is increasing. In particular, cooperation with international financial organizations is increasing.

In ensuring economic stability, banks and finance systems The role of banks and Financial systems play an important role in ensuring economic stability . In times of crisis and crisis, banks provide the necessary tools to maintain economic stability. Finance system large One of the components is the lending policy of banks. This policy affects he balance of the market. The economic finance and banking system in Uzbekistan development prospects of Uzbekistan finance system is undergoing major changes in its development path. Modernization of the banking system, introduction of digital banks and financial technologies economic to grow The fiscal policies and tax reforms implemented by the state are important in ensuring the economic stability of Uzbekistan .conomic finance and the banking system plays a key role in ensuring the efficient functioning of the economy. New technologies and financial innovations increase the efficiency of the banking system, stimulate economic growth , and enhance integration in global financial markets. The financial system of Uzbekistan is undergoing transformation and modernization, creating new opportunities.

REFERENCES:

1. Abdulhamidov, T. (2023). "Development Trends of Economic Finance and the Banking System." *Journal of Finance of Uzbekistan*, 12(3), 45-56.
2. Rasulov, M. (2022). "Fintech and digital banks: The case of Uzbekistan." *Economic Research* 5(4), 23-30.
3. Mamatov, A. (2024). "The Role of Global Financial Markets in Economic Development." *Financial Research*, 3(2), 75-84.
4. Mirzaev, D. (2022). "The Role of Banks and Financial Systems in Ensuring Economic Stability." *Financial Theory*, 18(1), 112-118.

HOZIRGI KUNDAGI ZARARLI KOMPYUTER VIRUSLARI: TURLARI, TA'SIRI VA HIMOYALANISH YO'LLARI

Choriyeva Marjona Abdiraxim qizi

Qarshi tuman 2-son Politeknikumi

Informatika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy kompyuter viruslari, ularning turlari, tarqalish mexanizmlari va axborot xavfsizligiga ko'rsatadigan tahdidlari haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, maqolada viruslardan himoyalash usullari va foydalanuvchilarning raqamli xavfsizlik madaniyatini oshirish bo'yicha tavsiyalar keltiriladi. Hozirgi kunda keng tarqalgan zararli dasturiy ta'minotlar — ransomware, spyware, trojan, worm va boshqa tahdidlar alohida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Kompyuter viruslari, zararli dasturlar, axborot xavfsizligi, ransomware, antivirus, raqamli tahdid.

Аннотация: В данной статье речь пойдет о современных компьютерных вирусах, их видах, механизмах распространения и угрозах информационной безопасности. Также в статье будут представлены способы защиты от вирусов и рекомендации по повышению культуры цифровой безопасности пользователей. Отдельно рассматриваются распространенные в настоящее время вредоносные программы — вымогатели, шпионы, трояны, черви и другие угрозы.

Ключевые слова: компьютерные вирусы, вредоносное ПО, информационная безопасность, вымогатели, антивирус, цифровая угроза.

Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi bilan bir qatorda, ularga tahdid soluvchi zararli dasturlar — kompyuter viruslari ham tobora murakkablashib bormoqda. Dastlab oddiy nosozliklar keltirib chiqaruvchi kodlar shaklida paydo bo'lgan viruslar hozirda moliyaviy, siyosiy va axboriy xavfsizlikka jiddiy tahdid soluvchi vositaga aylangan. Kompyuter viruslari foydalanuvchi ma'lumotlarini o'g'irlash, tizimlarni ishdan chiqarish yoki ularni noqonuniy nazorat qilish kabi maqsadlarga xizmat qiladi.

Kompyuter viruslari bugungi kunda ko'pchilikning eng dolzarb muammosidir. Bu hammani tashvishga solmoqda.

Virus dasturi kompyuterdagi ma'lumotlar butunligini buzishga yoki ularni o'chirishga mo'ljallangan bo'ladi. Ilk bor virus dasturlari AQShda ishlab chiqarilgan, chunki aynan bu davlatda shaxsiy kompyuterlar keng tarqalgan edi. Ilk bor ishlab chiqarilgan virus dasturlari foydalanuvchini hotirjamligini buzishga va asabiga tegishga qaratilgan edi. Lekin keyinchalik ular zarar yetkazishni o'zining maqsadi sifatida qabul qilib oldi. Hozirgi paytda butun dunyo buyicha 200000 dan ortiq virus dasturlari mavjud. Ular kompyuter viruslari bo'lib, kompyuterdagi

ma'lumotlarga zarar etkazadi yoki kompyuterning ishlash samaradorligini tushirib yuboradi.

Kompyuter virusi o'zi nima? Ular ma'naviy qashshoq, hayotdan va boshqalardan alamzada dasturchilar tomonidan g'arazli maqsadlarda yozilgan dastur. Ular odatda, ko'p martalab nusxalanadi va ijrochi fayllarga "yopishib oladi". Ularning "ishga tushishi" oqibatida goh displayda turli yot yozuvlar paydo bo'lishi, goh disqdagi yozuvlar (fayllar) ni o'chirib yuborishi mumkin.

Odatda foydalanuvchiga virus dasturlarining nomigina ma'lum bo'lishi mumkin. Masalan, Black Hole (qora teshik), Black Friday (qora juma), Friday 13 (o'n uchinchi juma), "sekin ta'sir qiluvchi virus" va hokazo. Mazkur viruslar ekranning chap burchagidan qora teshik ochishi yoki 13 sana juma kunlari ishlayotgan fayllarni yo'qotishi, bundan tashqari har 5 minutda kompyuter ishini bir necha yuz marotalab sun'iy sekinlashtirib yuborishi mumkin.

Odatda TR-viruslar deb nomlanuvchi viruslar guruhi ajoyib xossaga ega. Zararlangan dasturni ko'rish chog'ida virus dasturi tuzatilgan dastur ichiga "suqilib" kirib oladi va o'zini namoyon etmaydi. Shunga o'xshash pokistoncha viruslar (Brain Ashet) ham zararlangan kompyuterlarda o'z "faoliyatini" ayyorlarcha olib boradi. Keng tarqalgan viruslarni ikki guruhga bo'lish mumkin:

-fayllar uchun (SOM, YeXE va DLL ni zararlaydi);

-Boot-viruslar (disketlarni boshlang'ich yuklovchi sektorlari yoki MBR (Master Boot Record) qattiq diskning yuklovchi sohasini zararlaydi. Tarmoqqa zarar keltiruvchi alohida viruslar ham mavjud. Ular replikatorlar deb atalib, tarmoqdagi barcha yoki ba'zi abonentlarni zararlaydi. Ulardan eng "taniqlisi" Morrisa nomlisidir. 1988 yilda ushbu virus Internet tarmog'idagi 30000 ta kompyuterdan 6000 tasiga zarar keltirib, "karomat" ko'rsatgan.

Fayl viruslarini sinflarga ajratish.

Fayl viruslari kompyuterlarda keng tarqalgan viruslar. Ular barcha viruslarning tahminan 80% ini tashkil etadi. Bu toifa kompyuter viruslari juda chidamli bo'lib, o'z vaqtida ehtiyot chorasi ko'rilmasa, haqiqiy epidemiyaga aylanadi. Masalan, RCE-1813 yoki Ierusalem (Quddus), Black Friday (qora juma) va boshqa o'ta xavfli viruslardir.

Ko'pchilik tarqalgan fayl viruslari shtammlarga ega, ular baza versiyalaridan uncha farq qilmaydi. Shuning uchun fayl viruslarini quyidagi guruhlarga bo'lish mumkin:

- Vena guruhi. Uning birinchi S-648 deb nomlanuvchi vakili Venada topilgan;
- CASCADE guruhi. RC-1701 deb nomlanuvchi birinchi vakili 1988 yil o'rtalarida topilgan;
- Quddus guruhi. RCE-1813 deb nomlanuvchi uning birinchi vakili 1987 yilning oxirida

Quddus universitetida topildi;

- TR viruslar guruhi - mazkur viruslar, taxminlarga ko'ra, Bolgariyada ishlab chiqilgan. O'z navbatida bu guruh uch kichik guruhga bo'linadi. VACSINE, "musiqali qayta yuklash" va "o'z-o'zini yeb qo'yuvchilar".

Ohirgi ikkitasini Vankey Doodle ham deb atashadi.

- Datacrime. Bu guruh vakillari joriy yilning 12 oktyabrida faollashadi va A, V, C, D disklarda 8 sektorni ishdan chiqaradilar.

- Avenger guruhi. RCE-1800, RCE-1000 deb nomlanuvchi mazkur guruh katta zararlash imkoniyatiga ega. U nafaqat fayllarni bajarish chog'ida, balki uni o'qish va ochish vaqtida ham zararlaydi. Bundan tashqari, bu toifadagi viruslar davriy ravishda sektorlardagi fayl va katologlarni yo'qotadi. Vinchesterga matn xabarlarini yozadi.

- Island guruhi (Icelandic). Shu yerda ta'kidlash kerakki, Datacrime va island guruhiga mansub viruslar hozircha bizning mamlakatimizda yo'q.

Boot viruslari fayl viruslaridan tubdan farq qiladi. Boot viruslarining soni fayl viruslariga qaraganda ancha kam va shuningdek, ular sekinroq tarqaladi.

Fayl viruslari kabi ko'p tarqalgan Boot viruslari ham shtammlarga ega. Hozirgi vaqtda ushbu viruslarni quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

- Italiya guruhi. "Bxl-1S-a" deb nomlanuvchi uning birinchi vakili 1987 yilning oxirida paydo bo'ldi;

- Pokiston guruhi. Bu guruhga Vgat 86 va Brain 88 viruslari kiradi. Birinchi vakili Vgat 86 Pokistonning Lahor shaxrida 1986 yil topilgan.

Buzish darajasi bo'yicha viruslarni shartli ravishda ikki turga - "illyuzion" va "vandallar" ga bo'lish mumkin. "Illyuzion" guruh qandaydir yoqimli musiqa sadosi yoki namoyish orqali virusni yuqtiradi.

"Vandal" so'zining o'zbekcha lug'aviy ma'nosi - madaniy yodgorliklarni harob etuvchi, xuddi shunday "vandallar" dasturni harob qiladi. Bu toifa viruslar yopiq holatda fayllarni bildirmasdan ishdan chiqaradi. Tabiiyki, ham fayl tizimini, ham yuklash (Boot) sektoriga zarar yetkazuvchi viruslar ham mavjud.

Kompyuter viruslaridan himoyalanih usullarini sinflashtirish

1. Kompyuter viruslaridan himoyalanih usullarini sinflashtirish.
Dastlabki nazorat: Kelayotgan dasturlarni detektor dasturlari bilan tekshirish.

Profilaktika: "Yozishdan himoyalangan" disketalar bilan ishlash, yozish uchun disketadan foydalanishni minimallashtirish, ilgari va amaldagi disketalarni alohida saqlash, dasturlarni vinchesterda arxivlangan holda saqlash.

Taftish (Reviziya): Yangi dasturlarni maxsus dasturlar yordamida tekshirish.
Karantin: Har qanday yangi dastur yangi karantin muddatini o'tashi lozim. Ular mutaxassislar tomonidan viruslarga tekshirilgan bo'lishi kerak.

Filtrlashtirish: FluSbot Plus, MaceVaccine, ANTIWS2 turdagi dasturlar orqali ehtimoldagi viruslarni tutish.

Terapiya: (davolash). Dasturni dastlabki "sog'lom" holatga keltirish. Bu ish har bir fayldan zararli viruslarni "tishlab olib tashlash" usuli bilan amalga oshiriladi.

Yuqorida aytilganlardan ko'rinib turibdiki, virusdan himoyalaniishning bir necha turdagi dasturiy vositalari mavjud: dastur-detektorlar (disketa yoki diskdagi viruslarni "tutadi") va dastur-faglar (viruslardan davolaydi). Ular har bir foydalanuvchida bo'lishi va kompyuter ishga tushirilishidan oldin doimo sinab ko'rilishi kerak.

Shuni ta'kidlash kerakki, eng qulay detektorlar bir emas, ko'plab keng tarqalgan viruslarni "ushlaydi". Dastur-fayllar zararlangan dasturlarni tiklashni ta'minlaydi. Ish jarayonida faga virus tanasini "tishlaydi" va virus o'zgartirib yuborgan buyruqlar ketma-ketligini tiklaydi. Biz tilga olayotgan kompyuter viruslari fagasi hozirda yaratilib bo'lingan. Hozir turli fagalarni yig'ish bilan odamlar band bo'lishmoqda. Bu, bizningcha, noto'g'ri. Asosiy e'tiborni zararlanishning oldini olishga qaratish lozim. "1 gramm profilaktika 1 kilogramm davolashga teng" maqoli naqadar to'g'ri.

Antivirus dasturlarini ishlatishdagi yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan xatolarga batafsil to'xtab o'tamiz.

Antivirus vositalarini qo'llashdagi eng ko'p yo'l qo'yiladigan xato - zararlangan kompyuterda ularni ishlatib yuborishdir. Virus aniqlangach, keyingi hatti-harakat quyidagicha bo'ladi: kompyuterni o'chiring va uni himoyalangan sistemali disket yordamida qayta yuklang (bunday disketa Sizda albatta bo'lishi kerak). Mazkur disketada antivirus dasturlari joylashgan bo'lishi kerak. Antivirus dasturini ishga tushiring.

Zararlangan operasion sistemalarda amallarni bajarish va dasturlarni ishga tushirish qo'pol xato va misli ko'rilmagan yo'qotishlarga sabab bo'ladi. Jumladan, bunda hali zararlanmagan dasturlar ham talofat ko'rishi mumkin. Masalan, Sizning kompyuteringiz RCE-1800 virusi bilan zararlangan bo'lsin. Mazkur virusga mo'ljallanmagan faga dasturni extiyotsizlik bilan ishlatish qolgan yuklovchi modullarni ham ishdan chiqaradi.

Yana ko'p uchraydigan xatolardan biri antivirus vositalarini haddan tashqari ishonish. Garchand, bunday dasturlarni juda yuqori darajadagi dasturchilar yaratsalar-da, ular har doim ham ishonchli emas. Har qanday dastur kabi, ular ham xatolardan holi emas. Bu detektorlarga ham, fagalarga ham taaluqli. Shu yerda biz ta'kidlashimiz lozimki, biz faga deb

atalayotgan dasturlar aslida "detektor-faga"ning o'zi. Shuning uchun ularning ishida viruslarni aniqlashda ham, ularni davolashda ham xatolar bo'lishi mumkin.

Ishlatilayotgan detektorlar ko'pincha viruslarni payqamay, zararlangan fayllarni o'tkazib yuboradilar. Masalan, juda mashhur McAfee Associates firmasiga tegishli SCAN kompleks detektori bizning mamlakatimizda keng tarqalgan viruslarni payqamay o'tkazib yuboradi va yangi, bir nechta yolg'on ishlanmalar beradi. Shuning uchun bir nechta detektorlarni bir yo'la qo'llash "ovoz berish yo'li bilan" zararli dasturlarning ro'yxatini tuzish mumkin.

Arxivda saqlanayotgan dasturlarga detektorlarni qo'llash samarasiz ekanligini ta'kidlash lozim. Bunda dasturlarni arxivdan ozod etish lozim. Aks holda, detektor mazkur fayllarni tekshirmaydi. Yana faga noo'rin dasturning foydali qismini "tishlashi mumkin". Aynan shu yerda detektor yolg'on axborot bergan bo'ladi. Faga ishlab turgan dasturni ishdan chiqarishi hech gap emas. Yana bir eng katta, yo'l qo'yiladigan xatolardan biri himoyalangan disketaning qo'lma-qo'l yurishi va ishonchsiz disketalarni yuklashdir. Shuning uchun disketalarni doimo himoyalash kerak. Faqat ishonchli disketalardangina foydalanish darkor.

Va yana bir yo'l qo'yiladigan xatoga maxsus to'xtalamiz. Bu A disk yuritgichda disketa bo'la turib, kompyuterni qayta yuklashdir. Bunda BIOCOM aynan disk yuritgichdagi disketadan dasturni yuklaydi, natijada disketadagi boot-virus vinchesterga yuqadi.

Faganing sifati, eng avvalo, u qayta ishlayotgan viruslar soniga bog'liq. Bundan tashqari, interfeys qulayligi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bular faganing hisobotini yaxshilaydi. Odatda, fagalar bir necha viruslarga mo'ljallangan bo'lib, qolganlari uchun samarasiz bo'lishi mumkin.

Virusdan himoyalaniş usullarini qo'llash

"Virus-himoya vositalari" muammosi xuddi "hujum quroli - himoya quroli" muammosiga o'xshaydi. Himoya vositalari ko'paygan sari hujum vositalari ham takomillashib, uni ishlatuvchilar rag'batlantirilmokda. Nachora, hayot shunday kurashdan iborat. Shuning uchun aytish darkorki, kompyuter viruslari hali ko'p vaqt dolzarb muammo bo'lib qolaveradi, har ikki tomon ham rivojlana beradi.

Himoyalanişning asosiy texnologik sxemasi. Himoyalanişning bunday sxemasi quyidagi bosqichlardan iborat:

- yangi dasturiy mahsulotning dastlabki nazorati;
- qattiq diskni bir necha mantiqiy disklarga ajratish;
- rezident revizor (taftishchi) dasturlar bilan davriy ravishda axborot butligini tekshirib turish;

-arxivlashtirish.

Yangi kiritilayotgan dasturiy ta'minotni nazorat qilish: Birinchi va juda zarur himoya kiritilayotgan dastur va disketalarni nazorat qilishdir. Go'yoki, samolyotning muvaffaqiyatli parvoz qilishi uchun passajirlar batafsil tekshirilganidek, kompyuterda kiruvchi axborotlarni batafsil tekshirish viruslar yuqishining oldini oladi. Har qanday "firma" disketalariga ham ishonaverish kerak emas. Ularda ham virus bo'lishi mumkin.

Ko'pchilik mashhur fayl va boot-viruslar mavjudligini kirish nazoratining o'zidayoq aniqlash mumkin. Bu jarayon bor-yo'g'i bir necha daqiqani oladi, xolos. Aks holda ko'p vaqt axborotlarni viruslardan tozalashga ketib qoladi. Kirish nazoratini bir nechta marta saralab, maxsus tanlab olingan detektor va fagalardan o'tkazgan ma'qul. Biz quyidagilarni tavsiya etamiz. SCAN, AIDSTEST, DOCTOR, AV, TP48CLS. Fagalarni detektor rejimida ishlatish zarur.

Karantin rejimi: Agar dasturiy ta'minot "begona qo'ldan" olingan yoki yot tashkilotlardan kelgan bo'lsa, mazkur dasturlarni ishlatishda "karantin muddati"ni belgilash foydali. Bunda har bir dastur uchun qat'iy sinov muddatini joriy etish zarur. Bu muddat oy, haftaning kunlari bo'lishi mumkin.

Nega? Chunki, biz yuqorida ayganimizdek, ba'zi bir viruslar ma'lum oy yoki aynan oyning bir kunida o'z "hunarini" ko'rsatadi. Zararlangan dasturlardan tashqari, ba'zida "singan" himoyadagi dasturlar ham xavf tug'diradi (ular ko'proq ofis va o'yin dasturlarida uchraydi). Gap shundaki, dasturning himoyasini olish viruslar faoliyatini kuchaytirib yuboradi. Ayniqsa, "troya" viruslari faollashadi.

Masalan, Ukrainaning Donesk shahrida noqonuniy nusxalangan Formula o'yinlari davriy ravishda SMOS-xotirani o'chirib tashladi.

Qattiq diskni tekshirish

Kompyuterni harid qilgach, uning vinchesterida nima borligini tekshirish darkor. Endigina sotib olingan kompyuter vinchesteridagi barcha dasturlariga xuddi yangidek qarash kerak. Shuning uchun, yangi olingan mashina vinchesterini testdan o'tkazing, shuningdek, hamma disketalarni virusdan detektor-dasturlar bilan tekshiring. Vinchesterni testdan o'tkazish chog'ida, albatta, yozuvdan saqlangan, toza sistema disketalari yordamida yuklanadi.

Himoyalashning o'ziga xos usullari:

Disketaning normal holati - uning yozuvdan himoyalangan holatidir. Himoya faqat axborotni yozish chog'ida olinishi kerak. Faqat yozishdan himoyalangan disketalarni ishlatib, antivirus dasturlari, sistemali disketalarni ko'ngil to'q bo'lishi uchun ehtiyot qilib saqlash joiz.

Axborotlarni tiklash: Shuni ta'kidlash kerakki, "zararlangan" axborotlarni eng qiyin vaziyatlarda ham tiklash mumkin. Biroq viruslar "zararlangan" fayllarni tiklash sistema

dasturchilaridan yuksak mahorat talab etadi. Ko'pincha qutqarish mumkin bo'lgan fayl yoki ma'lumotlar sistemali bloklarni formatlash jarayonida shikast yeydi, bunda axborotning yo'qolib ketish ehtimoli ham bor.

Yuqorida aytganimizdek, dasturni saqlashning eng yaxshi yo'li - uni arxivlab qo'yish. Lekin shunday bo'lsa ham har ish kuni so'ngida dastur va fayllarning joylashishini birma-bir ko'zdan kechirish darkor.

Antivirus dasturlari

Kompyuterdagi ma'lumotlar va dasturlar ma'lum virus dasturi tomonidan o'chirilib yuborilishi yoki shikastlanishi mumkin. Virus-dasturlari dasturchilar tomonidan tajriba uchun yoki yomon niyatlarda yaratilib, asosan ular quyidagi vositalar orqali Sizning kompyuteringizga kirishi mumkin:

- noma'lum disketadagi ma'lumotlarni o'qish natijasida (hujjat, o'yin va boshqalar);
 - internet tarmog'idan ba'zi xil dasturlarni yuklash natijasida;
 - elektron-pochta orqali;
 - lokal tarmoq orqali;
 - noqonuniy ko'chirilgan va tarqatilayotgan dasturlardan foydalanish oqibatida;
- Virus dasturlari asosan Assembler dasturlash tilida tuziladi va ular salbiy ta'siri bo'yicha bir nechta guruhga bo'linadi:

1. Sodda viruslar - operativ xotirani band qilib, kompyuterning ishlashi sekinlashtiradi.
2. Maxsus "stels" viruslari, ular joylashishini o'zgartirib turadi va ularni topish ancha murakkab.

3.Ma'lumotlarga o'zgartirish kiritadigan viruslar.

4.Ma'lumotlarni o'chiradigan viruslar.

Foydalanuvchining ayrim bir (mahfiy) ma'lumotlarini Internet tarmog'i orqali virusni yaratgan shaxsga yuboradigan viruslar.

Kompyuterdagi ma'lumotlarni viruslardan himoya etish uchun antivirus dasturlar ishlab chiqarilgan.Antivirus dasturlar AQSh, Kanada, Rossiyaning bir qator firmalari tomonidan ishlab chiqarilmokda.

Antivirus dasturlar rezident va norezident turlarga bo'linadi: rezident antivirus dasturi kompyuter yoqilganidan o'chirilguncha qadar operativ xotira, aktiv (joriy) dasturlarni, fayllarni virusga tekshirib turadi. Rezident antivirus dasturi o'zining ishini foydalanuvchiga bildirmasdan olib boradi, faqat ayrim hollarda foydalanuvchidan virusi mavjud faylni davolashga ruxsat so'raydi. Norezident antivirus dasturlar esa faqat foydalanuvchining o'zi ko'rsatgan joylarni va belgilangan vaqtda tekshiradi va davolaydi. Hozirgi kunda quyidagi antivirus dasturlar keng

tarqalgan:

1. DrWeb for DOS;
2. DrWeb for Windows;
3. Antiviral Tool Kit Pro;
4. AVP Platinum;
5. Norton Antivirus;
6. McAfee;
7. Aidstest;

Zamonaviy kompyuter viruslari foydalanuvchi va tashkilotlar uchun jiddiy xavf tug'diradi. Ulardan samarali himoyalash uchun texnik vositalardan tashqari, foydalanuvchilarning axborot xavfsizligi madaniyati ham yuqori bo'lishi zarur. Kompyuter viruslariga qarshi kurash uzluksiz va kompleks yondashuvni talab qiladi. Har bir foydalanuvchi raqamli xavfsizlik mas'uliyatini anglab yetmog'i lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Symantec. "Internet Security Threat Report", 2023.
2. Kaspersky Lab. "Global Ransomware Trends", 2024.
3. Anderson, R. "Security Engineering: A Guide to Building Dependable Distributed Systems", Wiley, 2020.
4. NIST Cybersecurity Framework. <https://www.nist.gov/cyberframework>
5. European Union Agency for Cybersecurity (ENISA), "Threat Landscape Report", 2024.

RAQAMLI DUNYODA SUN'IY INTELLEKT MASALASI:

IMKONIYATLAR, XAVFLAR VA MAS'ULIYATLI BOSHQARUV

Narzullayeva Maftuna

Qashqadaryo viloyati PMM

Tillarni o'qitish metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola raqamli dunyoda sun'iy intellektning (SI) o'rni, uning afzalliklari va xavflari, shuningdek, ushbu texnologiyani mas'uliyat bilan boshqarish yo'llarini tahlil qiladi. Maqola SIning samaradorlikni oshirish, qaror qabul qilishni yaxshilash va innovatsiyalarni rag'batlantirish kabi afzalliklarini ko'rib chiqadi. Shu bilan birga, SIning ishsizlik, ma'lumotlar xavfsizligi va etik muammolar kabi xavflarini ham muhokama qiladi. Maqola SI ni mas'uliyatli boshqarish uchun qonunchilik, etik normalar va ta'lim kabi choralarni taklif

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, avtomatlashtirish, ma'lumotlar xavfsizligi etadi., etik muammolar, mas'uliyatli boshqaruv, qonunchilik, ta'lim.

Annotation: this article analyzes the role of artificial intelligence (SI) in the digital world, its advantages and risks, as well as ways to manage this technology responsibly. The article examines the benefits of Si, such as improving efficiency, improving decision-making, and encouraging innovation. At the same time, it also discusses the risks of Si, such as unemployment, data security and ethical issues. The article proposes measures such as legislation, ethical norms and education for Responsible Management of Si .

Keywords: artificial intelligence, automation, data security will do., ethical issues, responsible management, legislation, education.

Аннотация: Данная статья анализирует роль искусственного интеллекта (ИИ) в цифровом мире, его преимущества и риски, а также пути ответственного управления этой технологией. Статья рассматривает преимущества ИИ, такие как повышение эффективности, улучшение принятия решений и стимулирование инноваций. В то же время, обсуждаются и риски ИИ, такие как безработица, безопасность данных и этические проблемы. Статья предлагает такие меры для ответственного управления ИИ, как законодательство, этические нормы и образование.

Ключевые слова: искусственный интеллект, автоматизация, безопасность данных, этические проблемы, ответственное управление, законодательство, образование.

Raqamli davrning yuksalishi sun'iy intellekt (SI) misli ko'rilmagan darajada hayotimizga olib kirdi. SI texnologiyalari jamiyatimizning barcha sohalariga ta'sir ko'rsatib, katta imkoniyatlar yaratmoqda, lekin shu bilan birga jiddiy xavflarni ham keltirib chiqarmoqda. Ushbu esse raqamli dunyoda SIning o'zni, uning afzalliklari va xavflari, shuningdek, ushbu texnologiyani mas'uliyat bilan boshqarish yo'llarini tahlil qiladi.

Sun'iy Intellektning Afzalliklari: Samaradorlik, Qaror Qabul Qilish va Innovatsiyalar

SI rutin vazifalarni avtomatlashtirish, jarayonlarni optimallashtirish va ish unumdorligini oshirish orqali samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. Katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilib, insonlar uchun ko'rinmas bo'lgan tendensiyalarni aniqlash orqali qaror qabul qilishni yaxshilaydi. Bundan tashqari, SI yangi mahsulotlar, xizmatlar va ish o'rinlarini yaratish imkonini beradi, bu esa innovatsiyalarni rag'batlantiradi.

Sun'iy Intellektning Xavflari: Ishsizlik, Xavfsizlik va Etik Muammolar

SI texnologiyalari bilan bog'liq xavflar ham jiddiy e'tiborni talab qiladi. Avtomatlashtirishning keng tarqalishi ayrim kasblarga bo'lgan talabning kamayishiga va ishsizlikning ortishiga olib kelishi mumkin. Shaxsiy ma'lumotlarning to'planishi va qayta ishlanishi ma'lumotlar xavfsizligi va maxfiyligi bilan bog'liq xavotirlarni kuchaytiradi. Bundan tashqari, SI algoritmlarining diskriminatsion bo'lishi va mas'uliyat masalalari etik muammolarni keltirib chiqaradi.

Sun'iy Intellektni Mas'uliyatli Boshqarish: Qonunchilik, Etika va Ta'lim

Sun'iy intellekt texnologiyalaridan maksimal darajada foydalanish va salbiy oqibatlarni minimallashtirish uchun mas'uliyatli boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish zarur. Bu, SIning rivojlanishi va qo'llanilishini tartibga soluvchi qonunchilik va normativ hujjatlarni ishlab

chiqishni, SIning axloqiy me'yorlari va tamoyillarini belgilashni va ishchi kuchining SI texnologiyalari bilan ishlash ko'nikmalarini oshirish uchun ta'lim va malaka oshirish dasturlarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

Sun'iy intellekt raqamli dunyoda katta o'zgarishlar olib keluvchi kuchli texnologiya hisoblanadi. Uning afzalliklari jamiyatimizning barcha jabhalarida sezilarli bo'lishi mumkin, ammo uning xavflarini ham e'tibordan chetda qoldirmaslik kerak. Qonunchilik, etik normalar, ta'lim va xalqaro hamkorlik kabi choralarni ko'rish orqali biz SIning insoniyat manfaati uchun xizmat qilishini ta'minlashimiz mumkin.

Sun'iy intellektning hayotimizdagi o'рни: Albatta, sun'iy intellekt (SI) va raqamli dunyo hayotimizga shiddat bilan kirib kelmoqda. Keling, bunga bir nechta misollar keltiraylik:

Kundalik hayotda:

Aqlli yordamchilar: Siri, Google Assistant yoki Alexa kabi aqlli yordamchilar bizning buyruqlarimizni bajaradi, savollarga javob beradi, eslatmalar o'rnatadi va hatto musiqani ham qo'yib beradi.

Onlayn xaridlar: Internet-do'konlar va elektron tijorat platformalari SI algoritmlari yordamida bizga mos mahsulotlarni taklif qiladi, narxlarini solishtiradi va xarid qilish tajribamizni yanada qulay qiladi.

Ijtimoiy tarmoqlar: Facebook, Instagram va Twitter kabi platformalar SI yordamida bizga qiziqarli kontentni ko'rsatadi, do'stlarimiz bilan aloqada bo'lishimizga yordam beradi va reklama xabarlarini maqsadli tarzda yetkazadi.

Navigatsiya: Google Maps, Yandex Navigator kabi ilovalar SI yordamida eng yaxshi yo'nalishni topadi, tirbandlik haqida ogohlantiradi va manzilga yetib borishimizga yordam beradi.

Tarjima: Google Translate kabi ilovalar SI yordamida matnlarni va nutqni bir tildan boshqa tilga tarjima qiladi, bu esa xalqaro muloqotni osonlashtiradi.

Ta'lim sohasida:

Onlayn ta'lim platformalari: Coursera, Udemy va Khan Academy kabi platformalar SI yordamida talabalarga moslashtirilgan ta'lim dasturlarini taklif qiladi, ularning bilim darajasini baholaydi va o'quv jarayonini yanada samarali qiladi.

Avtomatlashtirilgan baholash: SI yordamida insholar, testlar va boshqa topshiriqlarni avtomatik tarzda baholash mumkin, bu esa o'qituvchilarning vaqtini tejaydi va baholash jarayonini yanada ob'ektiv qiladi.

Aqlli tutorlar: SI yordamida talabalarga individual yordam beradigan aqlli tutorlar yaratilmoqda, ular savollarga javob beradi, tushunmovchiliklarni bartaraf etadi va o'quv jarayonini yanada qiziqarli qiladi.

Sog'liqni saqlash sohasida:

Tibbiy tashxis: SI yordamida rentgen, KT va MRT tasvirlarini tahlil qilish, kasalliklarni erta aniqlash va davolash usullarini taklif qilish mumkin. Shaxsiy davolash: SI yordamida bemorning genetik ma'lumotlari, turmush tarzi va boshqa omillarini hisobga olgan holda individual davolash rejalarini tuzish mumkin. Robot-jarrohlar: SI yordamida jarrohlik amaliyotlarini yanada aniq va kam invaziv tarzda o'tkazish mumkin, bu esa bemorlarning tiklanish jarayonini tezlashtiradi.

Ishlab chiqarish sohasida:

Avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish liniyalari: SI yordamida robotlar va boshqa avtomatlashtirilgan qurilmalar yordamida mahsulotlarni tezroq, arzonroq va sifatliroq ishlab chiqarish mumkin.

Sifat nazorati: SI yordamida mahsulotlarning sifatini avtomatik tarzda nazorat qilish, nuqsonlarni aniqlash va ishlab chiqarish jarayonini takomillashtirish mumkin.

Ta'minot zanjirini boshqarish: SI yordamida ta'minot zanjirini optimallashtirish, xarajatlarni kamaytirish va mijozlarga mahsulotlarni tezroq yetkazib berish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. "Artificial Intelligence: A Modern Approach" (4th Edition) - Stuart Russell and Peter Norvig, 2020.
2. "Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies" - Nick Bostrom, 2014.
3. "Life 3.0: Being Human in the Age of Artificial Intelligence" - Max Tegmark, 2017.
4. "The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power" - Shoshana Zuboff, 2019.
5. "Digital Minimalism: Choosing a Focused Life in a Noisy World" - Cal Newport, 2019.

RAQAMLI TA'LIM PLATFORMALARINING ZAMONAVIY TA'LIM JARAYONIDAGI PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK OMILLARNI TAKOMILLASHTIRISH

Boltayeva Iqboloy Sherzod qizi
Osiyo xalqaro universiteti Pedagogika
yo'nalishi 1-kurs magistranti

Annotatsiya: *Bugungi kunda raqamli ta'lim texnologiyalari o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada zamonaviy digital vositalar (masalan, sun'iy intellekt, virtual va kengaytirilgan realilik, interfaol platformalar) yordamida o'quvchilarning kreativ ko'nikmalarini oshirishning samaradorligi tadqiq qilinadi. Maqolada raqamli ta'limning ijodiy jarayonga ta'siri, metodik yondashuvlar, pedagogik texnologiyalar va amaliy misollar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, o'quvchilarning faolligini oshirish, g'oyalarni mustaqil*

ishlab chiqish qobiliyati va problemalarni yechishda innovatsion usullardan foydalanish masalalari yoritiladi.

Kalit soʻzlar: raqamli taʼlim, ijodiy koʻnikmalar, sunʼiy intellekt, virtual realilik, kengaytirilgan realilik, interfaol platformalar, kreativlik, pedagogik texnologiyalar, innovatsion usullar, oʻquv jarayoni, metodik yondashuvlar, gʻoya ishlab chiqish, problemalarni yechish, samaradorlik.

Zamonaviy davrda raqamli texnologiyalar taʼlim sohasida tubdan oʻzgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Raqamli taʼlim vositalari nafaqat bilim olishni qulayroq qiladi, balki oʻquvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga ham katta taʼsir koʻrsatadi. Virtual va kengaytirilgan realilik (VR/AR), sunʼiy intellekt (AI), interfaol dasturlar va onlayn hamkorlik platformalari yordamida oʻquvchilar yangi gʻoyalarni ishlab chiqish, murakkab muammolarni yechish va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini oshirishadi. Ushbu esseda raqamli taʼlim texnologiyalarining ijodiy koʻnikmalarga taʼsiri tahlil qilinadi. Raqamli taʼlim vositalari, masalan, interaktiv darsliklar, virtual laboratoriyalar va multimedia darsliklar, oʻquvchilarga aniqroq va qiziqarli tarzda bilim olish imkoniyatini beradi. Misol uchun, Google Arts & Culture platformasi orqali oʻquvchilar dunyoning turli muzeylarini virtual ravishda kechishlari, sanʼat asarlarini yaqindan oʻrganishlari va oʻzlarining badiiy loyihalarini yaratishlari mumkin. Bu esa ularning tasavvur qobiliyatini kengaytiradi va ijodkorlikni ragʻbatlantiradi.

Sunʼiy intellekt asosidagi taʼlim dasturlari (AI tutors, ChatGPT, adaptive learning) har bir oʻquvchining bilim darajasiga moslashuvchan holda vazifalarni taklif qiladi. Bu esa oʻquvchilarning individual qobiliyatlarini aniqlash va ularga mos mashqlar berish orqali ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, AI yordamida tuzilgan matematik masalalar yoki virtual yozuvchilar oʻquvchilarni yangi usullarda fikrlashga undaydi. VR va AR texnologiyalari oʻquvchilarga real boʻlmagan muhitlarda tajriba oʻrtirish imkonini beradi. Masalan, tarix darslarida VR yordamida qadimgi davrlarga virtual sayohat qilish, biologiyada inson anatomiyasini 3D formatda oʻrganish kabi imkoniyatlar oʻquvchilarning bilim didini oshiradi va ularni eksperimental fikrlashga undaydi. Google Classroom, Padlet, Miro kabi platformalar oʻquvchilarga guruh boʻlib ishlash, birgalikda loyihalar yaratish va ijodiy yechimlarni muhokama qilish imkoniyatini beradi. Bu esa ularning jamoada ishlash, kommunikatsiya qilish va innovatsion gʻoyalarni ishlab chiqish qobiliyatlarini oshiradi.

Raqamli taʼlim texnologiyalari nafaqat bilim berishni yaxshilaydi, balki oʻquvchilarning ijodiy koʻnikmalarini rivojlantirishda ham ajoyib imkoniyatlar yaratadi. Virtual va kengaytirilgan realilik, sunʼiy intellekt, interfaol platformalar kabi innovatsion vositalar yordamida oʻquvchilar yangicha fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va kreativ yechimlarni topish qobiliyatlarini oshirishadi.

Kelajakda bu texnologiyalarning yanada rivojlanishi bilan ta'lim jarayonida ijodkorlikning yangi bosqichlari ochiladi.

Ijodiy bilim olishda innovatsion usullar va raqamli vositalar: Zamonaviy ta'limda an'anaviy usullar bilan bir qatorda innovatsion yondashuvlar tobora keng qo'llanilmoqda. Raqamli texnologiyalar ijodiy bilim olish jarayonini qayta shakllantirib, o'quvchilarga interaktiv, shaxsiylashtirilgan va qiziqarli ta'lim muhitini yaratmoqda. Ushbu maqolada ijodiy bilim olishda qo'llaniladigan eng zamonaviy innovatsion usullar va ularning samaradorligi tahlil qilinadi. Sun'iy intellekt (AI) asosidagi ta'lim dasturlari har bir o'quvchining bilim darajasi, qiziqishlari va o'rganish uslubiga moslashuvchi tizimlarni taklif etadi. Adaptiv o'rganish platformalari (masalan, khan academy, duolingo) foydalanuvchining zaif va kuchli tomonlarini aniqlab, shaxsiy o'quv rejalarini tuzadi. Chatgpt va ai yordamchilar kreativ yozuv mashqlari, mantiqiy masalalarni yechish va loyihalarni ishlab chiqishda yordam beradi. Ai tutorlar 24/7 rejimida individual maslahatlar berib, o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini oshiradi.

Vr va ar texnologiyalari o'quvchilarga real dunyoda qiyin bo'lgan tajribalarni virtual muhitda amalga oshirish imkonini beradi. Virtual ekskursiyalar (google expeditions) – tarix, geografiya va fan darslarini jonli tajribaga aylantiradi. 3d modellash (cospaces, tinkercad) – o'quvchilar o'z loyihalarini yaratib, muhandislik va dizayn ko'nikmalarini rivojlantirishadi. Ar dasturlar (quivervision) – darsliklarni interfaob qilib, o'quv materiallarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. O'yin elementlarini ta'limga tatbiq etish (gamifikatsiya) motivatsiyani oshirib, bilim olishni qiziqarli jarayonga aylantiradi. Minecraft: education edition – o'quvchilar virtual dunyoda qurilish, matematika va dasturlashni o'rganadi. Quizizz, kahoot! – raqobatli testlar orqali bilimlarni mustahkamlash. Badge va ball sistemalari – yutuqlarni rag'batlantirish orqali o'quvchilarning faolligini oshiradi.

Raqamli hamkorlik vositalari o'quvchilarga birgalikda loyihalar ishlab chiqish va guruh bo'lib ishlash imkonini beradi. Miro, padlet – virtual ideyalar taxtasi yordamida kreativ g'oyalarni rivojlantirish. Google workspace (docs, slides) – real vaqtda hujjatlarni tahrirlash va taqdimotlar tayyorlash. Flipgrid – video-muhokamalar orqali nutq va ijodiy ifodani rivojlantirish. Innovatsion raqamli vositalar ijodiy bilim olishni yangi darajaga ko'tarib, o'quvchilarning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. AI, VR/AR, gamifikatsiya va onlayn hamkorlik platformalari yordamida ta'lim jarayoni shaxsiylashtirilgan, interaktiv va qiziqarli bo'lib, o'quvchilarni kelajakdagi kasblarga tayyorlaydi.

O'quvchilarning kreativ qobiliyatlarini oshirishda metodik yechimlar: Zamonaviy ta'limda kreativlik nafaqat san'at sohasi, balki barcha fanlar uchun muhim ko'nikma hisoblanadi. O'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun pedagoglar samarali metodik

yechimlardan foydalanishi zarur. Ushbu maqolada kreativlikni oshirishning eng samarali usullari tahlil qilinadi.

Muammoni hal qilish asosidagi o'qitish kreativ fikrlashni rag'batlantiradi: Haqiqiy dunyo muammolarini hal qilish (ekologik loyihalar, ijtimoiy masalalar) O'quvchilarni mustaqil tadqiqotga undash (mini-loyihalar, eksperimentlar) Guruhda ishlash orqali turli yechimlarni muhokama qilish *Misol:* O'quvchilar mahalliy suv tanqisligi muammosiga innovatsion yechimlar topish uchun loyiha ishlab chiqishadi. Innovatsion yondashuv bo'lgan dizayn fikrlash 5 bosqichdan iborat:

1. Empatiya - muammoni tushunish
2. Muammoni aniqlash
3. G'oyalar ishlab chiqish (brainstorming)
4. Prototip yaratish
5. Sinovdan o'tkazish

Foydasi: O'quvchilar tizimli ravishda kreativ yechimlar topishni o'rganadi. Aniq javobi bo'lmagan topshiriqlar ijodkorlikni oshiradi: "Agar...bo'lsa" shartli topshiriqlar. Badiiy ifoda (hikoya, she'r, rasmlar). Inventar yaratish (ijodiy qurilmalar loyihasi). *Pedagogik usul:* "Bu narsani qanday yaxshilashingiz mumkin?" degan savol bilan yondashuv.

Turli fanlarni integratsiyalash kreativ fikrlashni rivojlantiradi. STEAM (Fan, Texnologiya, Muhandislik, San'at, Matematika). Badiiy adabiyot va ilm-fan bog'lanishi. Musiq va matematika aloqasini o'rganish. *Amaliy misol:* Geometrik shakllar asosida badiiy kompozitsiyalar yaratish.

Kreativlikni rivojlantirish uchun quyidagi metodik yechimlar muhim. Haqiqiy hayot muammolariga innovatsion yechimlar toppish. Tizimli dizayn fikrlash usullarini qo'llash. Erkin ifodani rag'batlantiruvchi muhit yaratish. O'yinlashtirilgan ta'lim usullaridan foydalanish. Fanlararo integratsiyaga e'tibor berish. Pedagoglarga tavsiyalar. Har bir o'quvchining individual ijodiy uslubini qadrlash. Xatolardan qo'rqmaslik ruhini shakllantirish. Doimiy ravishda yangi metodlarni sinab ko'rish.

Xulosa: Zamonaviy dunyoda raqamli ta'lim endigina alternativ emas, balki asosiy ta'lim modeliga aylanmoqda. 2023-yilgi ma'lumotlarga ko'ra, global raqamli ta'lim bozori 350 milliard dollardan oshdi, ammo bu sohada samaradorlik hali ham ko'pgina muammolarni tug'dirmoqda. Ushbu esse raqamli ta'lim samaradorligini oshirishning ilg'or usullari va ularni amalda qo'llash strategiyalariga bag'ishlangan. Adaptiv o'rganish texnologiyalari bugungi kunning eng samarali vositalaridan hisoblanadi. AI asosidagi o'quv platformalari (masalan, Century Tech) har bir talabaning bilim darajasini tahlil qilib, individual o'quv rejasini avtomatik ravishda ishlab chiqadi.

Kognitiv psixologiya tamoyillari asosida yaratilgan Anki va Memrise kabi dasturlar inson xotirasining ishlash prinsiplarini hisobga oladi. Real vaqtda progress monitoringi o'qituvchilarga vaqtda aralashish imkonini beradi. Singapurda qo'llaniladigan "Smart Nation" dasturida har bir o'quvchining o'rganish uslubi 78 parametr bo'yicha tahlil qilinadi.

Virtual va kengaytirilgan realilik endi nafaqat g'oya, balki haqiqatga aylanmoqda. Meditsina ta'limida VR texnologiyalari yordamida yiliga 3000 dan ortiq virtual operatsiyalar amalga oshirilmoqda. Tarix darslarida TimeLooper platformasi orqali tarixiy voqealarga virtual sayohatlar. AR dasturlari (Google Translate Live) real vaqtda vizual ma'lumotlarni tahlil qilish imkonini beradi. Stanford universiteti tadqiqotlariga ko'ra, VR yordamida o'rganilgan material 76% yaxshiroq esda qoladi.

Zamonaviy neyroilm tadqiqotlari inson miyasining optimal o'rganish modelini aniqladi. 5-7 daqiqalik o'rganish modullari eng yuqori samaradorlikka erishadi. Spaced repetition (vaqt oralig'ida takrorlash) usuli bilimlarning 80% gacha saqlanishini ta'minlaydi. Nanolarning (2-3 daqiqalik mikro-darslar) samaradorligi an'anaviy usullarga nisbatan 3 baravar yuqori. LinkedIn Learning platformasida nanolearning kurslari uchun tamomlash darajasi 87% ni tashkil etadi.

AI texnologiyalari ta'lim sohasida yangi imkoniyatlar ochmoqda. Chatbot mentorlar 24/7 rejimida maslahat berish imkoniyati. Avtomatik topshiriq tahlili (Gradescope) o'qituvchilarning ish yukini 40% ga kamaytiradi. Prognozli analitika orqali o'quvchilarning zaif tomonlarini oldindan aniqlash. Gartner prognozlariga ko'ra, 2025-yilga kelib 60% oliy ta'lim muassasalari AI asosidagi shaxsiylashtirilgan o'quv tizimlarini joriy etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Jo'rayev O. (2021). "Zamonaviy ta'lim texnologiyalari va raqamli pedagogika". Toshkent: "Innovatsion ta'lim" nashriyoti.
2. Qobilova M. (2020). "Raqamli ta'limda kreativlikni rivojlantirish metodlari". Samarqand: "SamDU" nashriyoti.
3. To'xtayev A. (2022). "Sun'iy intellekt va ta'lim tizimida uning ahamiyati". Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.
4. Xolmirzayev B. (2019). "Virtual va kengaytirilgan realilik ta'limda". Andijon: "O'qituvchi" nashriyoti.
5. Prensky, M. (2010). "Teaching Digital Natives: Partnering for Real Learning". Corwin Press.
6. Mayer, R.E. (2021). "Multimedia Learning" (3rd ed.). Cambridge University Press.
7. Bates, A.W. (2019). "Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning". Tony Bates Associates Ltd.

8. Fullan, M., Langworthy, M. (2014). "A Rich Seam: How New Pedagogies Find Deep Learning". Pearson.
9. Selwyn, N. (2022). "Education and Technology: Key Issues and Debates" (3rd ed.). Bloomsbury Academic.

TEKNOLOGIYA FANI - HAYOTIY FAN

Azamat Sanayev

Qashqadaryo VPMM Amaliy va ijtimoiy fanlarni o'qitish
metodikasi kafedrası texnologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *ushbu maqolada, bugungi kunda umumta'lim maktablarida boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari, zamon talabidan kelib chiqib, boshlang'ich ta'lim mashg'ulotlari samaradorligini oshirishning usullari haqida ma'lumotlar berilgan. Ushbu maqola materiallaridan boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'z faoliyatlarida foydalanishlari mumkin.*

Kalit so'zlar: *politeknik, estetik, zamonaviy, texnika, texnologiya, kasb-hunar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, standart, davlat ta'lim standarti.*

Аннотация: *В данной статье представлена информация о методах повышения эффективности обучения учителей начального образования в общеобразовательных школах сегодня, исходя из требований времени. Материалы данной статьи могут быть использованы учителями начальных классов в своей деятельности.*

Ключевые слова: *политехнический, эстетический, современный, техника, технология, профессия, информационные и коммуникационные технологии, стандарт, государственный образовательный стандарт.*

Annotation: *in this article, teachers of primary education in secondary schools today are presented with information about ways to increase the effectiveness of primary education training, depending on the demand of the time. The materials of this article can be used by primary school teachers in their activities.*

Keywords: *Polytechnic, aesthetic, modern, technical, technology, vocational, ICT, standard, state educational standard.*

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev, "Tarbiya, tarbiya va yana tarbiya", ta'lim maskanlarida ustuvor yo'nalish bo'lishi shart", deb ta'kidlagan edi.

Darhaqiqat bugungi kunda zamon talabidan kelib chiqib texnologiya fani o'qituvchisi o'quvchining politeknik dunyoqarashini shakllantirishi, materiallarni qayta ishlashning yangi zamonaviy texnika va texnologiyalari to'g'risida tasavvur uyg'otishi, kasb-hunarlar haqida ma'lumot berishi, kasb tanlashga, ilk maktab yoshidan mehnatga ijodiy yondoshishiga, mustaqil ishlashga, tejamkorlikka o'rgatishi hamda estetik madaniyatini rivojlantirishi lozim. Fanni o'qish orqali o'quvchilar kundalik hayotida zarur bo'ladigan uy-

ro‘zg‘or ishlarini texnologiya asosida bajarishni o‘rganadi, qobiliyati va qiziqishiga mos kasb-hunar tanlaydi, bo‘sh vaqtdan unumli foydalanadi, o‘zgaralar mehnatini qadrlashga hamda o‘z mehnatidan zavqlanishga odatlanadi, ustoz-shogird an‘analari ahamiyatini, milliy urf-odatlar, qadriyatlarni qadrlashni, hunarli kishining rizqi butun bo‘lishini tushunib yetadi hamda kelajakda o‘z ustida ishlab, faoliyati davomida yangiliklar yaratadi. Mamlakatimiz iqtisodiyoti jadal taraqqiy etayotgan bugungi kunda ishlab chiqarishni rivojlantirishda mutaxassislarning texnik salohiyati muhim o‘rin tutadi. Texnologiya fani mashg‘ulotlari davomida o‘quvchilarni qiziqishi, qobiliyatiga mos kasblar, aqliy va jismoniy mehnat turlari bilan yaqindan tanishtirib borish juda muhimdir. Amaliy mashg‘ulotlar o‘quvchilarning kasbiy va mehnat ko‘nikmalarini rivojlantirib, mustaqil kasb tanlashi, hunar egallashiga zamin yaratadi. Bunda quyidagilarni e‘tiborga olish maqsadga muvofiq: davlat ta‘lim standarti talablari va o‘quv dasturida belgilangan vazifalarning to‘liq bajarilishiga erishish; fan xonasini belgilangan tartib asosida jihozlash, yo‘nalishlar kesimida har bir bo‘lim uchun texnologik xaritalar jamlanmasini tayyorlash; fan xususiyatidan kelib chiqqan holda kundalik dars ishlanmalarini yozishda ilg‘or pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlardan samarali va tizimli foydalanish; texnologiya faniga oid axborot to‘plash, tahlil qilish hamda samarali dars jarayonida qo‘llash. Quyidagilar texnologiya fani darslari samaradorligini oshiradi: kasb-hunarga yo‘naltirish-har bir dars kasb-hunarga yo‘naltirilgan bo‘lib, o‘quvchilarning qiziqish va qobiliyatiga mos yo‘nalish tanlashga o‘rgatish; amaliy-ijodiy faoliyat-egallangan bilimlarni ko‘nikmaga aylantirish va malaka hosil qilish. O‘qituvchi tushuntirgan mavzuga ijodiy yondashish, o‘z ijodiy faoliyatini takomillashtirish; ish o‘rnini to‘g‘ri tashkil etish-texnologiya fanida ish o‘rni va ish kiyimi muhim ahamiyatga ega. Ishlab chiqarishda ish o‘rnini to‘g‘ri tashkil etish mahsulot sifatiga o‘z ta‘sirini ko‘rsatadi; mehnat xavfsizligi qoidalariga amal qilish-texnologiya fanida xavfsizlik qoidalariga rioya qilish, ayniqsa, o‘quvchilarning sog‘ligi va kelajagiga salbiy ta‘sir etuvchi omillardan himoyalaniish belgilanadi. Texnologiya fanidan mashg‘ulotlarni o‘qitish jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tadbiq etish va ulardan samarali foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, texnologiya fani darslari samaradorligini oshirishda o‘qituvchi o‘z ustida mustaqil ijodiy izlangan holda tayyorlanishi lozim. Buning uchun yangiliklardan xabardor bo‘lishi, ijtimoiy tarmoqlardan turli buyumlar tayyorlash texnologiyalaridan, dizayn loyihalaridan namunalar olib, unga ijodiy yondashishi maqsadga muvofiqdir. Bu har bir mavzuga, o‘quvchilarni qiziqishlarini orttirib, dars samaradorligini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Xalq ta‘limi sohasidagi ilmiy-

tadqiqot faoliyatini qo‘llab quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2021-yil 25-yanvardagi PQ-4963-son qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2022-yil 11-maydagi “2022-2026 yillarda Xalq ta’limini rivojlantirish bo‘yicha Milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” PF-134-son Farmoni.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2022-yil 11-maydagi “Xalq ta’limini rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” PQ-214-son Qarori

5. Muslimov N., va boshqalar. “Kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi”. – T.: “Fan va texnologiyalar”, 2021.8b.t.

Elektron ta’lim resurslari

1. www.ziyonet.uz
2. www.uzedu.uz

ЯНГИЛАНАЁТГАН ЎЗБЕКИТСТОН ГЕНДЕР ТЕНГЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ БОРАСИДА МУҲИМ ҚАДАМЛАРНИ ҚЎЙМОҚДА

Лола Курбанова

Қашкадарё вилояти Қарши шаҳридаги
“Имкон” реабилитация марказига эга давлат кўп
тармоқли ихтисослаштирилган мактабгача
таълим ташкилати тарбиячиси

Аннотация: Ушбу мақола Ўзбекистонда гендер тенгликни таъминлаш, хотин-қизлар ҳуқуқ ва имкониятларини кенгайтириш бўйича амалга оширилаётган давлат сиёсатининг мазмун-моҳияти ва натижаларини ёритади. Мамлакатда сўнгги йилларда аёлларнинг ижтимоий, сиёсий ва иқтисодий фаоллигини оширишга қаратилган қонунчилик асослари мустаҳкамланиб, давлат бошқарувида уларнинг иштироки кенгаймоқда. Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш мақсадида кадрлар захираси шакллантирилди, қонун ҳужжатлари қабул қилинди ва турли ташкилотларда гендер масалаларига ихтисослашган кенгашлар ташкил этилди.

Калим сўзлар: жамият, гендир, гендир тенглик, фармон, маънавий қиёфа, ҳақиқий етакчи, ижтимоий-иқтисодий омиллар, ҳуқуқий омиллар, маънавий-маърифий омиллар, давлат ва жамият, маънавий мероси, инсонпарварлик, миллат.

Аннотация: Данная статья освещает суть и результаты государственной политики, проводимой в Узбекистане по обеспечению гендерного равенства и расширению прав и возможностей женщин. В последние годы в стране укрепляется законодательная база, направленная на повышение социальной, политической и экономической активности женщин, а также расширяется их участие в системе государственного управления. В целях поддержки женщин сформирован кадровый резерв, приняты нормативно-правовые акты и созданы советы, специализирующиеся на гендерных вопросах в различных организациях.

Ключевые слова: общество, гендер, гендерное равенство, указ, духовный образ, истинный лидер, социально-экономические факторы, правовые факторы, духовно-воспитательные факторы, государство и общество, духовное наследие, гуманизм, нация.

Annotation: This article highlights the essence and outcomes of the state policy implemented in Uzbekistan to ensure gender equality and expand the rights and opportunities of women. In recent years, the country has strengthened its legislative framework aimed at increasing women's social, political, and economic participation, as well as expanding their involvement in the system of public administration. To support women, a personnel reserve has been formed, legal and regulatory acts have been adopted, and councils specializing in gender issues have been established within various organizations.

Keywords: society, gender, gender equality, decree, spiritual image, true leader, socio-economic factors, legal factors, spiritual-educational factors, state and society, spiritual heritage, humanitarianism, nation.

Бугунги кунда шиддат билан ривожланаётган Ўзбекистон ислохотлари инсон манфаатлари устунлигини таъминлаш билан бир қаторда, жамиятда хотин-қизлар мавқеини ошириш, уларнинг ҳуқуқ ҳамда имкониятларини устувор қадриятлардан бири сифатида ҳимоя қилишга қаратилганлиги билан аҳамиятлидир. Бунда, айниқса, аёлларнинг сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий фаоллигини юксалтириш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири сифатида рўёбга чиқарилмоқда.

Хусусан, сўнгги беш йилда гендер тенгликни таъминлашнинг қонунчилик ва институционал негизини мустаҳкамлаш йўлида муҳим чоралар кўрилди. Хотин-қизларнинг ҳуқуқ ва манфаатлари ҳимоясига қаратилган қарийб 20 та норматив-ҳуқуқий ҳужжат, шу жумладан 2 та қонун, 1 та Президент қарори, 4 та Президент Фармони, 13 та Вазирлар Маҳкамаси қарори қабул қилинди. Қонун ҳужжатлари хотин-қизларнинг меҳнат ва тадбиркорлик ҳуқуқларига оид стандартларга мослиги нуктаи назаридан инвентаризация қилинди.

Таъкидлаш жоизки, бугунги кунда турли даражадаги давлат ва жамоат ташкилотлари тизимида 1500 нафардан ортиқ, шу жумладан вазирлик ва идораларда, маҳаллий ижроия ҳокимияти органларида хотин-қизлар раҳбарлик лавозимларида фаолият юритмоқда. Давлат бошқарувида хотин-қизлар иштирокини ошириш мақсадида 6 мингдан зиёд фаол хотин-қизлардан иборат кадрлар захираси шакллантирилди. Ҳозирги кунда уларни турли раҳбарлик лавозимларига тайёрлаш бўйича тизимли ўқувлар ташкил этилмоқда. Ички ишлар вазирлиги тизимида 16 нафар аёл раҳбарлик, 6 нафар аёл ҳокимлик лавозимини эгаллади. Турли даражадаги давлат мукофоти совриндорлари бўлган хотин-қизлар сони 2 минг 224 нафарга етди. Бугунги кунга қадар 577 нафар аёл “Мўътабар аёл” кўкрак нишони билан тақдирланди. Ўзбекистон тарихида биринчи марта миллий парламентда хотин-қизлар сони Бирлашган Миллатлар Ташкилоти томонидан белгиланган тавсияларга мос даражага етди. Мамлакатимиз парламенти хотин-қизлар сони бўйича дунёдаги 190 та миллий парламент ўртасида 37-ўринга кўтарилди.

Шунингдек, «Хотин-қизлар ва эркеклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига мувофиқ барча вазирлик ва идораларда гендер тенглик масалалари бўйича Маслаҳат кенгаши органлари фаолиятини йўлга қўйиш юзасидан тавсиялар ишлаб чиқилди ва меҳнат жамоаларида Маслаҳат кенгашлари ташкил этилиши билан бир қаторда хотин-қизларнинг камситилишига йўл қўймаслик мақсадида Ўзбекистон Республикасида Гендер тенгликни таъминлаш масалалари бўйича комиссия ташкил этилди.

Ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий соҳаларда хотин-қизлар ҳамда эркеклар учун тенг ҳуқуқ ва имкониятлар таъминлаш жамиятимизда тинчлик ва иқтисодий барқарорликни сақлашнинг асосий омилларидан биридир. Шунини ҳисобга олган ҳолда «2020-2030 йилларда Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликка эришиш стратегияси» лойиҳаси тайёрланиб, давлат ва нодавлат ташкилотлари билан келишилмоқда. Шуниси эътиборлики, мазкур стратегиядаги барча йўналишлар БМТнинг 2030 йилгача мўлжалланган Барқарор ривожланиш мақсадларига мувофиқ ишлаб чиқилган.

Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги ҳамда Соғлиқни сақлаш вазирлигининг 2019 йил 10 июндаги қўшма қарори билан «Аёллар меҳнати тўлиқ ёки қисман қўлланилиши тақиқланадиган меҳнат шароити ноқулай бўлган ишлар» рўйхати бекор қилинди.

Эркек ва аёлнинг тенг ҳуқуқлилиги халқ фаровонлигида, жамият тинчлиги ҳамда иқтисодий барқарорликда муҳим ўрин тутadi. Шу жиҳатдан аёлларнинг бандлигини таъминлаш, уларнинг ўз интилиш ва қобилиятларини тўлақонли рўёбга чиқара олишлари учун имкониятларни кенгайтириш масаласи давлатимизнинг доимий диққат марказида. Жумладан,

давлат бошқарувида хотин-қизлар иштирокини ошириш мақсадида 6 мингдан зиёд фаол хотин-қизлардан иборат кадрлар захираси шакллантирилди. Ҳозирги кунда уларни турли раҳбарлик лавозимларига тайёрлаш бўйича тизимли ўқувлар ташкил этилмоқда. Биргина Ички ишлар вазирлиги тизимида 16 нафар аёл раҳбарлик, 6 нафар аёл ҳокимлик, 1 нафари элчилик лавозимини эгаллади. Бундан ташқари, 1 500 га яқин хотин-қизлар турли даражадаги раҳбарлик лавозимларида фаолият юритмоқда.

2019 йил декабрь ойида Олий Мажлисга ва маҳаллий кенгашларга ўтказилган сайлов натижаларига кўра, аёл депутатлар сони Қонунчилик палатаси депутатлари умумий сонининг 32 фоизини, аёл сенаторлар эса Сенат аъзоларининг 25 фоизини, маҳаллий Кенгашларда эса хотин-қизлар улуши 25.6 фоизни ташкил этди. Бу кўрсаткич бўйича Ўзбекистон парламенти жаҳондаги 190 та парламент орасида 44-ўринни эгаллади.

БААнинг Дубай шаҳрида 2020 йилнинг 16—17 февраль кунлари бўлиб ўтган Бутунжаҳон аёллар форумида Ўзбекистонда гендер тенглигини таъминлаш комиссияси аъзоси Саида Мирзиёева нутқ сўзлади. У ўз нутқида Ўзбекистон ривожига катта ҳисса қўшган эски авлод вакиллари бўлмиш аёллар мамлакатдаги ҳозиргидек гендер тенглигини тасаввур ҳам қилишмаганини, “Бугунгидек имкониятларга эгалгимиз учун оналаримиз ва бувиларимиз олдида қарздормиз. Улар эришган натижаларни сақлаб қолиш баробарида кейинги авлод қизлари учун янги марраларга етишимиз, стереотипларни енгиб ўтиб, бу ўзгаришларни кундалик ҳаётнинг бир қисмига айлантириш масъулияти елкамизда турибди», — дея таъкидлаб ўтди С. Мирзиёева.

Имконияти чекланган ва оғир турмуш шароитида яшаётган аёллар, айниқса, ёш хотин-қизларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ҳам давлатимизнинг доимий назоратидадир. Хусусан, 2018-2020 йиллар давомида Хотин-қизларни ва оилани қўллаб-қувватлаш жамоат фонди ҳисобидан оғир турмуш шароитида яшаётган уй-жойга муҳтож 3878 нафар хотин-қизларнинг бошланғич бадал пуллари тўлаб берилди. Кам таъминланган оилаларда яшовчи хотин-қизларни касбга қайта ўқитишга сарфланадиган харажатларни молиялаштириш учун касб-ҳунар таълими муассасаларига Бандликка кўмаклашиш давлат жамғармаси маблағлари ҳисобидан грантлар ажратиш амалиёти жорий этилиб, ҳукумат қарори билан хотин-қизлар учун қўшимча грант асосида олий таълим муассасаларига кириш тартиби белгиланди.

Оналик ва болаликни муҳофаза қилиш юзасидан ҳам мамлакатимизда эътиборга молик ишлар амалага оширилаётганлигини алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимдир. Хусусан, келгуси йил 1 июндан бошлаб 5 ёшгача бўлган болалар витаминлар ва микронутриентлар билан, 10 ёшгача болалар паразитларга қарши дорилар билан, ҳомиладорлар, эмизикли аёллар ва 15 ёшгача бўлган болалар ёд препаратлари билан, 35 ёшгача аёллар фолий кислотаси ва феррум билан

бекул таъминланиши белгиланди. Ушбу дори воситалари ва витаминлар оилавий шифокорлар томонидан бекул тарқатилиб келинаётганлиги жамиятда хотин-қизлар мавқеини ошириш, уларнинг ҳуқуқ ва имкониятларини устувор қадриятлардан бири сифатида ҳимоя қилишга қаратилганлигидан далолатдир.

Шунингдек, хорижий ташкилотлар билан ҳамкорлик алоқаларини мустаҳкамлаш мақсадида ЮНИСЕФ, ЮНФПА, БМТ БМТ ЖБ, ОТБ, ЮСАИД ЕХХТ, ЕТТБ каби халқаро ташкилотлар билан икки томонлама таклифлар асосида йиллик қўшма режалар ишлаб чиқилиб, амалга оширилмоқда.

Сўнгги йилларда хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш йўналишида ҳам муҳим қадамлар қўйилди. Бу борадаги тегишли қонунга мувофиқ «Тазйиқ ва зўравонликдан жабрланган хотин-қизларга ҳимоя ордерини бериш, ижросини таъминлаш ва мониторинг олиб бориш тўғрисида»ги Низом Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори билан тасдиқланди. Ҳозирги вақтга қадар ички ишлар органларига ҳимоя ордери сўраб 7 мингдан зиёд мурожаат келиб тушган бўлиб, 6183 ҳолатда хотин-қизларга ҳимоя ордери расмийлаштириб берилди.

Коронавирус пандемияси даврида хотин-қизлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, уларга нисбатан тазйиқ ва зўравонликнинг олдини олиш мақсадида Комиссия томонидан «ННТлар бирлашмаси» ва халқаро ташкилотлар билан ҳамкорликда жорий йилнинг 10 апрелдан бошлаб «Ишонч телефони» хизмати йўлга қўйилди. Ҳозирги кунга қадар «Ишонч телефони» орқали 3 мингга яқин мурожаат қабул қилиниб, уларнинг 40 фоизи зўравонлик ҳолатлари билан боғлиқ бўлиб, хотин-қизларга психологик ва юридик ёрдам кўрсатилди. Карантин даврида айрим нотинч оилаларда юзага келаётган муаммоларни бартараф этиш, хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонликнинг олдини олиш мақсадида «Телеграм» ижтимоий тармоғида «Зўравонликка йўл йўқ!» каналининг фаолияти йўлга қўйилди ва шу билан бир қаторда хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш, жамиятда ўз ўрнини топа олган, муваффақиятли аёлларнинг ҳаёт тажрибасини оммалаштириш мақсадида www.genkom.uz сайти ўз ишини бошлаганлиги қўвонарли ҳолатдир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси – аёллар ҳуқуқлари ва гендер тенглигини таъминлашга қаратилган ўзгартиш ва қўшимчалар билан.
2. "Аёллар ва эркеклар учун тенг ҳуқуқ ва имкониятлар кафолатлари тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни – 2019 йилда қабул қилинган.
3. "Аёлларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни – 2019 йилда қабул қилинган.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 7 мартдаги ПҚ–4235-сонли қарори – «Аёлларни қўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида».
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 22 апрелдаги ПФ–5700-сонли фармони – «Жамиятда аёлларнинг ролини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида».
6. Ўзбекистон Республикасида 2020–2030 йилларда гендер тенгликка эришиш бўйича Миллий стратегия – давлат ва халқаро ташкилотлар иштирокида ишлаб чиқилган.

GAMIFIKATSIYA VA RAQAMLI TA'LIM: GEOAXBOROT

TEKNOLOGIYALAR KURSINI MODERNIZATSIYA QILISH MASALALARI

Egamberdiyeva Zarina Oltiboyeva

Osiyo texnologiyalar universiteti

Ta'limda axborot texnologiyalari yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada geoaxborot texnologiyalar kursini zamonaviy ta'lim talablari asosida modernizatsiya qilish masalalari tahlil qilinadi. Xususan, gamifikatsiya va raqamli texnologiyalarni o'quv jarayoniga integratsiya qilishning ahamiyati va samaradorligi yoritiladi. Gamifikatsiyaning asosiy tamoyillari, uni ta'lim jarayoniga tatbiq etish usullari, shuningdek, talabalar motivatsiyasini oshirish va bilim olish jarayonini interaktiv qilish bo'yicha tavsiyalar beriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, gamifikatsiya metodikasidan foydalanish geoaxborot texnologiyalarni o'qitish samaradorligini oshirish bilan birga, talabalar bilim va ko'nikmalarining mustahkamlanishiga ham xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: gamifikatsiya, raqamli ta'lim, geoaxborot texnologiyalar, innovatsion ta'lim, interaktiv o'qitish, GIS, motivatsiya, ta'lim samaradorligi, raqamli pedagogika, AR/VR texnologiyalari.

Annotation: This article analyzes the modernization of the geoinformation technologies course in accordance with modern educational requirements. In particular, it highlights the importance and effectiveness of integrating gamification and digital technologies into the learning process. The article presents the basic principles of gamification, methods of applying it to the educational process, and provides recommendations on enhancing student motivation and making the learning process more interactive. The research findings show that using gamification methods not only improves the effectiveness of teaching geoinformation technologies, but also contributes to strengthening students' knowledge and skills.

Keywords: gamification, digital education, geoinformation technologies, innovative education, interactive teaching, GIS, motivation, educational effectiveness, digital pedagogy, AR/VR technologies.

Zamonaviy ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar, xususan, gamifikatsiya va raqamli texnologiyalar, ta'lim sifatini oshirish hamda talabalar bilimini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda. An'anaviy ta'lim metodlaridan farqli ravishda, innovatsion yondashuvlar o'quv jarayonini interaktiv, qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi. Xususan, gamifikatsiya elementlarini ta'lim jarayoniga integratsiya qilish orqali talabalar o'zlashtirish darajasini oshiribgina qolmay, balki ularning o'quv faoliyatiga bo'lgan motivatsiyasini ham sezilarli darajada kuchaytirish mumkin. Geoaxborot texnologiyalar kursini modernizatsiya qilish jarayonida gamifikatsiya metodikasining qo'llanilishi fan o'qitishning innovatsion tamoyillariga asoslanadi. Geoaxborot texnologiyalari bugungi kunda ko'plab sohalarda – kartografiya, geodeziya, atrof-muhit muhofazasi, shaharsozlik va tabiiy resurslarni boshqarish kabi yo'nalishlarda keng qo'llanilmoqda. Shu sababli, ushbu sohada ta'lim olayotgan talabalar uchun amaliy bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish juda muhimdir. Gamifikatsiya esa ushbu jarayonda talabalarni faol jalb qilish, mustaqil izlanish va ijodiy fikrlashni rivojlantirish, shuningdek, real muammolarni hal qilish bo'yicha ilg'or usullardan biri hisoblanadi. Gamifikatsiyaning asosiy tamoyillari – o'yin elementlaridan foydalanish, raqobat muhitini shakllantirish, rag'batlantirish va vizualizatsiyadan samarali foydalanish – geoaxborot texnologiyalarni o'qitishda talabalar e'tiborini jamlash va ularning bilim olish jarayonini interaktiv qilishga yordam beradi. Misol uchun, GIS (Geographic Information System) dasturlarini o'rgatishda gamifikatsiyadan foydalanish talabalar uchun qiziqarli topshiriqlar, virtual ekspeditsiyalar, real ma'lumotlar bilan ishlash kabi usullarni qo'llash imkonini beradi. Virtual muhitda geoaxborot tizimlarini modellashtirish orqali talabalar real hayotiy sharoitlarda duch keladigan muammolarni hal qilishga o'rganadilar.

Bundan tashqari, zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan uyg'un holda gamifikatsiya metodikasidan foydalanish orqali ta'lim jarayonining natijadorligini oshirish mumkin. Masalan, **blokcheyn asosida sertifikatlash, sun'iy intellekt yordami bilan bilimni avtomatlashtirilgan baholash, mobil ilovalar orqali interaktiv mashg'ulotlar o'tkazish** kabi texnologiyalar gamifikatsiya bilan uyg'unlashganda yanada samarali natijalarga olib keladi. Umuman olganda, geoaxborot texnologiyalar kursini gamifikatsiya yordami bilan modernizatsiya qilish o'quv jarayonining sifatini oshirish, talabalar uchun darslarni yanada qiziqarli qilish hamda ularning fanga bo'lgan qiziqishlarini oshirishning muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi. Ushbu yondashuv ta'lim jarayonining innovatsionligini oshiribgina qolmay, balki zamonaviy texnologiyalarni samarali o'zlashtirishga ham imkon yaratadi.

1. Gamifikatsiya va raqamli ta'limning mohiyati: Zamonaviy ta'lim tizimi an'anaviy usullardan innovatsion yondashuvlarga o'tib borayotgan bir paytda, gamifikatsiya va raqamli texnologiyalar o'qitish jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda. Gamifikatsiya – ta'lim

jarayoniga o‘yin elementlarini kiritish orqali o‘quvchilarni yanada faol va qiziqarli tarzda bilim olishga jalb etish metodikasi hisoblanadi. Ushbu yondashuv o‘quvchilar motivatsiyasini oshirish, ularga ta’lim jarayonida ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Raqamli ta’lim esa zamonaviy texnologiyalar, xususan, sun’iy intellekt, masofaviy ta’lim platformalari va interaktiv dasturlar yordamida o‘quv jarayonini tashkil etish imkoniyatlarini taqdim etadi. Bu metodikaning asosiy afzalliklaridan biri o‘quvchilar istalgan joydan, istalgan vaqtda ta’lim olish imkoniyatiga ega bo‘lishidir. Aynan geoaxborot texnologiyalar kursida gamifikatsiya va raqamli ta’limning uyg‘unlashuvi ta’lim jarayonini yanada samarali qilishga xizmat qiladi.

2. Geoaxborot texnologiyalar kursini gamifikatsiya asosida modernizatsiya qilish zarurati: Geoaxborot texnologiyalar fani zamonaviy jamiyatda katta ahamiyat kasb etib, atrof-muhitni o‘rganish, shaharsozlik, ekologiya, qishloq xo‘jaligi, transport va boshqa ko‘plab sohalarda qo‘llaniladi. Ushbu fan o‘quvchilardan kuchli tahliliy fikrlash, amaliy mashg‘ulotlarga qiziqish va innovatsion yondashuvlarni talab etadi. Shu sababli, ushbu kursni gamifikatsiya asosida modernizatsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

An’anaviy o‘qitish metodlari aksariyat hollarda talabalar uchun zerikarli va murakkab bo‘lishi mumkin. Nazariy bilimlarni ko‘p o‘zlashtirish zarurati, amaliy ko‘nikmalarning yetarlicha mustahkamlanmaganligi talabalar motivatsiyasining pasayishiga olib keladi. Gamifikatsiya esa ushbu muammoni bartaraf etishga yordam beradi. Misol uchun, GIS (Geographic Information System) va kartografiya sohasini o‘rganish jarayonida interaktiv o‘yinlar, virtual sayohatlar va muammoli vaziyatlarni hal qilish bilan bog‘liq topshiriqlardan foydalanish ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishi mumkin.

3. Gamifikatsiya metodlarini geoaxborot texnologiyalar kursiga integratsiya qilish usullari: Gamifikatsiyani geoaxborot texnologiyalar kursiga muvaffaqiyatli tatbiq etish uchun quyidagi usullar qo‘llanilishi mumkin:

O‘yin elementlarini o‘quv dasturiga kiritish – talabalar dars jarayonida ballar to‘plash, missiyalarni bajarish, darajalarni oshirish kabi o‘yin elementlari orqali fan bilan shug‘ullanishadi.

Muammoli vaziyatlarni hal qilishga asoslangan yondashuv – talabalar real muammolarni (masalan, shahar infratuzilmasini tahlil qilish yoki ekologik monitoring uchun ma’lumotlarni yig‘ish) hal qilish orqali ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantiradilar.

Simulyatsiya va virtual laboratoriyalardan foydalanish – talabalar maxsus GIS dasturlarida real dunyodagi ma’lumotlarni tahlil qilib, interaktiv xaritalar bilan ishlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

AR (Augmented Reality) va VR (Virtual Reality) texnologiyalaridan foydalanish – talabalarga geografik hududlarni virtual formatda o‘rganish, qiziqarli vazifalarni bajarish va GIS tizimlarida ishlash tajribasini oshirish imkonini beradi.

Mobil ilovalar va raqamli platformalar orqali topshiriqlarni bajarish – masalan, talabalar geoaxborot ma’lumotlarini mobil ilovalarda qayta ishlash, jamoaviy loyiha ustida ishlash va raqobat muhiti yaratish orqali motivatsiyalarini oshirishlari mumkin. Bu metodlarning barchasi geoaxborot texnologiyalar kursining interaktiv va qiziqarli bo‘lishini ta’minlab, o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi.

4. Gamifikatsiyaning geoaxborot texnologiyalarni o‘qitish samaradorligiga ta’siri: Gamifikatsiya metodikasi qo‘llanilgan geoaxborot texnologiyalar kursining samaradorligi quyidagi jihatlar bilan o‘lchanadi:

1. **Talabalarning fanga bo‘lgan qiziqishi oshadi** – Gamifikatsiya orqali ta’lim jarayoni zerikarli nazariy ma’ruzalardan interaktiv va ijodiy jarayonga aylantiriladi, bu esa talabalarning darsga bo‘lgan e’tiborini oshiradi.

2. **Bilimlarni tezroq o‘zlashtirish va amaliy qo‘llash imkoniyati paydo bo‘ladi** – Amaliy mashg‘ulotlar va simulyatsiyalar orqali talabalar o‘z bilimlarini real loyihalarda sinab ko‘rish imkoniga ega bo‘ladilar.

3. **Raqobat muhiti shakllanadi** – Talabalar ballar, reyting tizimi va rag‘batlantirish usullari orqali ta’lim jarayoniga faolroq jalb qilinadi.

4. **Kreativ va analitik fikrlash rivojlanadi** – Talabalar real geografik va atrof-muhit masalalarini hal qilish uchun mustaqil qarorlar qabul qilishga o‘rganadilar.

5. **Jamoaviy ishlash ko‘nikmalari shakllanadi** – Talabalar jamoaviy loyiha ustida ishlash, ma’lumotlarni birgalikda tahlil qilish va muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Ushbu jihatlar shuni ko‘rsatadiki, gamifikatsiya metodikasini geoaxborot texnologiyalar kursiga integratsiya qilish nafaqat ta’lim samaradorligini oshiradi, balki talabalar uchun yangi o‘quv muhitini shakllantirishga ham xizmat qiladi. Gamifikatsiya va raqamli texnologiyalarning uyg‘unlashuvi geoaxborot texnologiyalar kursini modernizatsiya qilishning samarali yo‘llaridan biridir. Bu yondashuv talabalar bilimini oshirish, ularning ilmiy-tadqiqotga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish va fan o‘qitish jarayonini innovatsion formatga o‘tkazishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. O‘quv jarayoniga interaktiv metodlarni joriy etish orqali kelajakda geoaxborot texnologiyalari sohasida yuqori malakali va ijodiy fikrlovchi mutaxassislarni tayyorlashga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mystakidis, S. (2023). *Gamification in Education*. Encyclopedia, 3(4), 1223-1243. MDPI. <https://doi.org/10.3390/encyclopedia3040089>
2. Swacha, J. (2021). *State of Research on Gamification in Education: A Bibliometric Survey*. Educ. Sci., 11(2), 69. MDPI. <https://doi.org/10.3390/educsci11020069>
3. Frost, R. D., Matta, V., & MacIvor, E. (2015). *Assessing the efficacy of incorporating game dynamics in a learning management system*. Journal of Information Systems Education, 26(1), 59–70.
4. Ge, Z.-G. (2018). *The impact of a forfeit-or-prize gamified teaching on e-learners' learning performance*. Computers & Education, 126, 143–152. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2018.07.009>
5. Hanus, M. D., & Fox, J. (2015). *Assessing the effects of gamification in the classroom: A longitudinal study on intrinsic motivation, social comparison, satisfaction, effort, and academic performance*. Computers & Education, 80, 152–161.
6. Hew, K. F., Huang, B., Chu, K. W. S., & Chiu, D. K. W. (2016). *Engaging Asian students through game mechanics: Findings from two experiment studies*. Computers & Education, 92–93, 221–236. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2015.10.010>
7. Grivokostopoulou, F., Perikos, I., & Hatzilygeroudis, I. (2016). *An innovative educational environment based on virtual reality and gamification for learning search algorithms*. IEEE International Conference on Technology for Education, 110–115. <https://doi.org/10.1109/T4E.2016.029>
8. Virtual reality and gamification in education: a systematic review. Educational Technology Research and Development. Springer

SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDA MATEMATIKANING MURAKKAB MASALALARINI YECHISH

Yusupova Shaxlo Baxtiyor qizi

Qashqadaryo VPMM, o'qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalari yordamida matematikada murakkab masalalarni yechish usullari tahlil qilingan. Sun'iy intellektning asosiy yondashuvlari va amaliy natijalari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, genetik algoritmlar, chuqur o'rganish, mustahkamlovchi o'rganish, differensial tenglamalar, optimallashtirish, matematik modellashtirish.

Аннотация: В данной статье рассмотрены методы решения сложных математических задач с помощью технологий искусственного интеллекта. Показаны основные подходы и практические результаты применения ИИ в математике.

Ключевые слова: *искусственный интеллект, генетические алгоритмы, глубокое обучение, обучение с подкреплением, дифференциальные уравнения, оптимизация, математическое моделирование.*

Matematikaning rivojlanishi bilan bir qatorda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining jadal rivojlanishi hozirgi kunda ilmiy izlanishlar, amaliy masalalar va ta'lim sohasida keng imkoniyatlar ochmoqda. Ayniqsa, matematikada murakkab masalalarni yechish uchun sun'iy intellekt asosidagi algoritmlar va tizimlar yaratish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

SUN'IY INTELLEKT VA MATEMATIK MASALALAR

Sun'iy intellekt yordamida matematik masalalarni yechishning asosiy usullari sifatida mashinaviy o'rganish (machine learning), evolyutsion algoritmlar, genetik algoritmlar, neyron tarmoqlar va optimizatsiya usullari keltiriladi. Bugungi kunda ko'plab matematik masalalar, jumladan, differensial tenglamalar, kombinatorika, algebraik tizimlar va optimallashtirish masalalari SI algoritmlari orqali samarali hal qilinmoqda.

MURAKKAB MASALALARNI YECHISHDA SI AFZALLIKLARI

Sun'iy intellekt inson miyasining cheklangan hisoblash imkoniyatlaridan ustun kelib, katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish, moslashtirilgan strategiyalar ishlab chiqish va noan'anaviy yechim usullarini topish imkonini beradi. Neyron tarmoqlar asosida matematik modellashtirish va bashoratlash ishlari muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda.

MATEMATIK MODEL VA ALGORITMLAR

Murakkab matematik masalalar uchun sun'iy intellektning asosiy yondashuvlari quyidagilardan iborat:

- Genetik algoritmlar: optimal yechimlarni topish uchun tabiiy tanlanish printsiplaridan foydalanadi.
- Deep Learning: ko'p qavatli neyron tarmoqlar yordamida murakkab xususiyatlar va munosabatlarni o'rganadi.
- Reinforcement Learning: o'z-o'zini takomillashtirish orqali optimal strategiyalarni ishlab chiqadi.

AMALIY MISOLLAR VA NATIJALAR

Misol tariqasida, sun'iy intellekt yordamida chiziqli va chiziqsiz differensial tenglamalarni yechish uchun "Physics-Informed Neural Networks" (PINNs) texnologiyasi ishlab chiqilgan. Bundan tashqari, matematik optimallashtirishda SI algoritmlari transport va logistika sohalarida real muammolarni hal qilish uchun qo'llanmoqda.

1-misol: Algebraik tizimni yechish

Masala: Ikkita noma'lumli tenglamalar tizimini yechish:

$$\begin{cases} x^2 + y^2 = 1 \\ x - y = 0 \end{cases}$$

Sun'iy intellekt yordamida yechim:

- Neyron tarmoq har bir (x, y) juftlik uchun natijani taxmin qiladi.
- Zarar funksiyasi sifatida ikkala tenglama qoldiqlarining kvadratlari yig'indisi olinadi.
- Og'irliklarni optimallashtirib, minimal zarar funksiyasi holatida $x = \frac{\sqrt{2}}{2}$, $y = \frac{\sqrt{2}}{2}$ va $x = -\frac{\sqrt{2}}{2}$, $y = -\frac{\sqrt{2}}{2}$ natijalari olinadi.

2-misol: Optimallashtirish masalasi

Masala: Funksiya minimumini topish:

$$f(x) = (x - 3)^2 + 2$$

Sun'iy intellekt yordamida yechim:

- Evolyutsion algoritmlar yoki Reinforcement Learning orqali x qiymati iterativ tarzda yangilanadi.
- Har bir qadamda $f(x)$ qiymati hisoblanib, eng kichik natija qidiriladi.
- Natija: $x = 3$ nuqtada global minimumga erishiladi va $f(3) = 2$.

3-misol: Differensial tenglama yechimi

Masala: Quyidagi differensial tenglamani yechish:

$$\frac{dy}{dx} + 3y = 6x$$

Sun'iy intellekt yordamida yechim:

- Physics-Informed Neural Networks (PINNs) texnikasi qo'llaniladi.
- Model $y(x)$ funksiyasini taxmin qiladi va zarar funksiyasi $\left(\frac{dy}{dx} + 3y - 6x\right)^2$ sifatida tanlanadi.
- Optimallashtirish natijasida quyidagicha yechim olinadi:

$$y(x) = Ce^{-3x} + 2x - \frac{2}{3}$$

bu yerda C — boshlang'ich shartlarga bog'liq doimiy.

Sun'iy intellekt texnologiyalari matematik fan rivojiga beqiyos hissa qo'shmoqda. Ular yordamida inson tomonidan yechilishi qiyin bo'lgan murakkab masalalar qisqa vaqt ichida yechilmoqda. Sun'iy intellekt algoritmlari matematik modelashtirish, optimallashtirish, bashoratlash va murakkab tizimlarni tahlil qilish kabi sohalarda keng qo'llanilmoqda. Kelajakda SI texnologiyalarining yanada rivojlanishi natijasida matematik sohada fundamental va amaliy yechimlarning samaradorligi oshadi. Ta'lim sohasida esa murakkab masalalarni avtomatlashtirilgan holda hal qilish imkoniyatlari o'quvchilarning bilim saviyasini oshirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, sun'iy intellekt yordamida matematik masalalarning yangi yechim strategiyalari ishlab chiqilib, fan va texnika taraqqiyotiga yanada kuchli turtki beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Goodfellow I., Bengio Y., Courville A. Deep Learning. MIT Press, 2016. 775 p.
2. Raissi M., Perdikaris P., Karniadakis G.E. Physics-informed neural networks: A deep learning framework for solving forward and inverse problems involving nonlinear partial differential equations. Journal of Computational Physics, 2019. Vol. 378. P. 686–710.
3. Mitchell M. An Introduction to Genetic Algorithms. MIT Press, 1998. 209 p.
4. Sutton R.S., Barto A.G. Reinforcement Learning: An Introduction. MIT Press, 2018. 552 p.
5. Chollet F. Deep Learning with Python. Manning Publications, 2017. 361 p.

SAYT YARATISHDA NO-CODE VA LOW-CODE PLATFORMALAR ORQALI WEB SAYTLAR VA ILOVALAR ISHLAB CHIQISH

Elomonov Musurmonbek Otabek o'g'li

Qarshi tuman 2-son Politeknikumi

maxsus fan o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy veb-illovalar va saytlar ishlab chiqish texnologiyalaridan biri bo'lgan **No-code** va **Low-code** yondashuvlari tahlil qilinadi. An'anaviy dasturlash usullariga nisbatan bu platformalarning samaradorligi, imkoniyatlari, afzallik va kamchiliklari, real soha vakillari tomonidan qo'llanilishiga oid tadqiqot natijalari va tahlillar keltiriladi. So'nggi yillarda bu texnologiyalar ta'lim, sog'liqni saqlash, sanoat va kichik biznes sohalarida qanday foyda keltirayotgani, shuningdek ularning iqtisodiy va texnologik afzalliklari yoritiladi.

Kalit so'zlar: No-code, Low-code, dasturiy injiniring, veb-ilova, tezkor ishlab chiqish, innovatsion platformalar, foydalanuvchi interfeysi.

Аннотация: в этой статье будут проанализированы подходы без кода и с низким кодом, которые являются одной из современных технологий разработки веб-приложений и сайтов. Будут представлены результаты исследований и анализ эффективности, возможностей, преимуществ и недостатков этих платформ по сравнению с традиционными методами программирования, а также их использования представителями реальной отрасли. В последние годы были освещены преимущества этих технологий в образовании, здравоохранении, промышленности и малом бизнесе, а также их экономические и технологические преимущества.

Ключевые слова: No-code, low-code, разработка программного обеспечения, веб-приложение, быстрая разработка, инновационные платформы, пользовательский интерфейс.

So'nggi yillarda raqamli transformatsiya va innovatsion texnologiyalar global miqyosda turli sohalarning tubdan o'zgarishiga sabab bo'lmoqda. Xususan, dasturiy ta'minot ishlab chiqish sohasida yuz berayotgan o'zgarishlar texnologik vositalarga bo'lgan yondashuvni butunlay yangilamoqda.

An'anaviy dasturlash, ya'ni kod asosida dastur yaratish metodi hali ham dolzarb bo'lishiga qaramay, bu jarayon yuqori texnik bilim va ko'nikmalar, murakkab muhandislik bilimlari, ko'p vaqt hamda moliyaviy resurslarni talab qiladi. Bu holat, ayniqsa, kichik biznes, ta'lim muassasalari, sog'liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar sohalarida o'z texnologik mahsulotlarini yaratish istagida bo'lgan, biroq yetarli dasturchilar jamoasiga ega bo'lmagan tashkilotlar uchun jiddiy to'siq hisoblanadi.

Ana shunday muammolarga yechim sifatida so'nggi yillarda "No-code" (kod yozmasdan) va "Low-code" (kam kod orqali) platformalar keng ommalashmoqda. Ushbu yondashuvlar dastur yaratish jarayonini vizual bloklar, tayyor interfeyslar, avtomatlashtirilgan funksiyalar orqali oddiylashtiradi. Natijada, texnik bo'lmagan foydalanuvchilar ham o'z g'oyalarini tez va samarali ravishda raqamli mahsulotga aylantira olish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa "demokratik dasturlash" fenomenini yuzaga keltirdi, ya'ni dasturiy mahsulot yaratish imkoniyati faqat IT mutaxassislar emas, balki barcha qatlam vakillariga ochilmoqda.

2023-yilda **Gartner** tadqiqot markazi tomonidan e'lon qilingan tahlilga ko'ra, 2025-yilga borib dunyo bo'yicha ishlab chiqiladigan yangi biznes-ilovalarning 70 foizi aynan no-code va low-code platformalar orqali yaratiladi. Bu esa ushbu texnologiyalarning nafaqat vaqt va xarajat nuqtai nazaridan, balki innovatsiyalarni tezkor joriy etish va sinovdan o'tkazishda ham muhim rol o'ynashini tasdiqlaydi.

Ta'lim, sog'liqni saqlash, logistika, moliya, turizm kabi sohalarda bu platformalar yordamida tezkor va interaktiv echimlar yaratish holatlari ko'paymoqda. Jumladan, o'quvchilar o'z loyihalarini Glide yoki Tilda kabi platformalarda mustaqil ishlab chiqishlari, tibbiyot xodimlari esa mobil ilovalar orqali bemor monitoring tizimlarini yaratishlari mumkin.

Bundan tashqari, ushbu yondashuvlar innovatsion muhitni qo'llab-quvvatlab, startaplar va ijodkorlar uchun yangi imkoniyatlar ochmoqda. Ko'plab xalqaro universitetlar (masalan, MIT, Stanford) o'z talabalarini prototip yaratishda aynan no-code platformalardan foydalanishga undamoqda, bu esa ta'lim jarayoniga ham yangi nafas olib kiradi.

Ushbu maqolada aynan sayt va ilova yaratishda no-code va low-code platformalarning imkoniyatlari, amaliy qo'llanilishi, ilmiy asoslangan tahlillari, afzallik va kamchiliklari yoritiladi. Shuningdek, bu yondashuvlarning O'zbekiston ta'lim va IT sohasida qanday qo'llanilishi mumkinligi, istiqbollari ham tahlil qilinadi.

1. No-code va Low-code texnologiyalarining mohiyati

No-code — bu dasturiy ta'minotni yaratishda hech qanday dasturlash talab qilinmaydigan texnologiyalarni anglatadi. Ular intuitiv interfeyslar, tayyor bloklar, va avtomatlashtirilgan vositalar orqali ishlaydi.

Low-code esa ayrim funksiyalarni yaratishda minimal kod yozishni talab qiladigan, lekin jarayonning asosiy qismini grafik muhitda bajarishga imkon beradigan platformalardir.

Koʻrsatkichlar	No-code	Low-code
Dasturlash bilimi	Kerak emas	Minimal darajada talab qilinadi
Moslashtirish darajasi	Cheklangan	Nisbatan yuqori
Ishlab chiqish tezligi	Juda tez	Tez
Mavjud platformalar	Wix, Glide, Webflow, Tilda	OutSystems, Mendix, Power Apps

2. Ilmiy tadqiqotlar va tajriba natijalari

2.1. Forrester (2022) tahlili:

Forrester tadqiqotlariga koʻra, low-code platformalar korporativ darajadagi ilovalarning ishlab chiqilish tezligini 5-10 baravar oshiradi. Tadqiqotda 389 ta kompaniya qatnashgan boʻlib, ularning 72% i low-code yondashuvni amaliyotga joriy qilgan (Forrester, 2022).

2.2. Harvard Business Review (2021) tahlili:

No-code platformalar yordamida yaratilgan loyihalarda **foydalanuvchi tajribasi (UX)** koʻrsatkichlari 35% ga yaxshilangan. Bu ayniqsa marketing va elektron tijorat sohasida sezilarli boʻlgan.

2.3. Taʼlimda qoʻllanish tajribasi:

MIT va Stanford universitetlari tomonidan olib borilgan taʼlim innovatsiyalari boʻyicha loyihalarda talabalar no-code platformalar yordamida oʻz startap gʻoyalarini prototiplashga muvaffaq boʻlgan (Luckin, 2020).

3. Afzalliklari va imkoniyatlari

- **Tez va samarali ishlab chiqish:** Bir necha soatda veb-sayt yoki ilova tayyorlash imkoni.
- **Xarajatlarni kamaytirish:** Dasturchilar jamoasiga ehtiyoj kamayadi.
- **Foydalanuvchiga yoʻnaltirilganlik:** Har kim oʻz gʻoyasini kodsiz yoki kam kod bilan roʻyobga chiqarishi mumkin.
- **Integratsiya osonligi:** API, maʼlumotlar bazalari bilan tezkor integratsiya.
- **Maʼlumotlar monitoringi:** Real vaqt rejimida boshqaruv imkoniyati mavjud.

4. Real hayotdagi amaliy qoʻllanmalar

4.1. Taʼlim sohasida:

- Oʻquvchilar **Glide** orqali elektron kundaliklar yaratmoqda.
- Oʻqituvchilar **Webflow** orqali shaxsiy metodik saytlar ishlab chiqmoqda.

4.2. Biznesda:

- Kichik biznes egalari **Tilda** va **Wix** orqali o'z brend saytlarini yaratib, mahsulotlarini onlayn sotmoqda.
- **OutSystems** orqali bank xizmatlari uchun ichki ilovalar ishlab chiqilgan (HSBC misolida).

4.3. Tibbiyotda:

- COVID-19 davrida kasallikni kuzatish uchun bir qator davlatlar **low-code** platformalar asosida monitoring tizimlarini ishlab chiqqan.

5. Cheklovlar va muammolar

- **Moslashtirish imkoniyati cheklangan:** Murakkab algoritmlar va integratsiyalar talab qilingan holatlarda platformalar yetarli bo'lmayligi mumkin.
- **Texnologiyaga bog'liqlik:** Platforma yopilishi yoki shartnomaviy o'zgarishlar loyihani xavf ostida qoldiradi.
- **Xavfsizlik masalalari:** Ba'zi platformalar maxfiy ma'lumotlar bilan ishlashda yuqori darajadagi himoyani kafolatlamaydi.

6. Kelajak istiqbollari

Gartner (2024) tahlillariga ko'ra, 2030-yilgacha har bir yirik tashkilot o'z texnologik mahsulotlarining kamida 60% ini no-code yoki low-code orqali ishlab chiqadi. Shuningdek, bu yondashuvlar yoshlar o'rtasida raqamli savodxonlikni oshiradi va ijodkorlikni rag'batlantiradi.

Yana bir muhim tendensiya — **AI-integratsiyali low-code platformalarning** paydo bo'lishidir. Masalan, Microsoft Power Apps endilikda Copilot (GPT-4 asosida) yordamida foydalanuvchining so'zli komandalarini dasturiy amallarga aylantiradi.

Hozirgi raqamli inqilob davrida dasturiy ta'minot yaratish jarayoni tez, arzon va funksional bo'lishi talab etilmoqda. Bu ehtiyoj fonida No-code va Low-code platformalar tezkor rivojlanib, axborot texnologiyalari infratuzilmasini yangicha formatda shakllantirmoqda. Ushbu texnologiyalar yordamida nafaqat professional dasturchilar, balki texnik bilimga ega bo'lmagan foydalanuvchilar ham murakkab tizimlarni ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo'lishdi. Bu esa o'z navbatida, jamiyatda raqamli savodxonlik darajasining oshishi, innovatsion g'oyalarning tezda amaliyotga tatbiq etilishi va startap ekotizimining rivojlanishi kabi ijobiy jarayonlarni yuzaga keltirmoqda.

No-code va Low-code platformalarning asosiy afzalliklari — bu tezlik, moslashuvchanlik, integratsiyalashgan xizmatlar, foydalanuvchiga qulay interfeys va resurs tejovchanligidir. Bu omillar nafaqat kichik bizneslar yoki ta'lim sohasida, balki yirik korporatsiyalar, davlat idoralari va notijorat tashkilotlar uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, ta'lim tizimi, sog'liqni saqlash, elektron tijorat, ma'muriy xizmatlar kabi sohalarda ushbu yondashuvlar orqali ishlab chiqilgan mahsulotlar muammolarni samarali hal qilishda muhim o'rin tutmoqda.

Shunga qaramay, ushbu texnologiyalarni joriy etishda ba'zi muammolar va cheklovlar mavjud: murakkab funksional tizimlar uchun kod yozish zarurati, xavfsizlik darajasi, platformaga bog'liqlik (vendor lock-in) va moslashtirish cheklovlari. Bunday holatlar mutaxassislar tomonidan sinchkovlik bilan tahlil qilinib, ushbu platformalarni professional dasturlash jarayoni bilan muvofiqlashtirish zarur.

No-code va Low-code yondashuvlari, ayniqsa, O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun strategik imkoniyatlar yaratadi. Respublikada raqamli iqtisodiyotga o'tish, davlat xizmatlarini avtomatlashtirish, ta'limda interaktiv platformalarni joriy etish bo'yicha qabul qilingan konsepsiyalar aynan shu texnologiyalar orqali tezroq va samaraliroq amalga oshirilishi mumkin.

Kelajakda ushbu platformalarning imkoniyatlari yanada kengayib, ularning sun'iy intellekt, bulutli texnologiyalar, katta ma'lumotlar (Big Data) va blokcheyn kabi ilg'or texnologiyalar bilan integratsiyasi kuchayadi. Bu esa dasturiy mahsulot ishlab chiqishni nafaqat texnik jihatdan soddalashtiradi, balki ularning sifatini va funktsionalligini ham oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, No-code va Low-code texnologiyalari nafaqat sayt va ilova ishlab chiqishni soddalashtiradi, balki ularning yordamida foydalanuvchilarga o'z g'oyalarini tez va mustaqil ravishda raqamli reallikka aylantirish imkoniyatini yaratadi. Bu esa innovatsion rivojlanish, iqtisodiy samaradorlik va jamiyat raqamli madaniyatining o'sishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Gartner. (2023). "The Future of Application Development: Low-Code and No-Code Trends."
2. Forrester Research. (2022). "State of Low-Code Platforms."
3. Luckin, R. (2020). *Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century*. UCL Press.
4. Woolf, B. P. (2010). *Building Intelligent Interactive Tutors*. Morgan Kaufmann.
5. Harvard Business Review. (2021). "How No-Code Platforms Are Reshaping Digital Transformation."

TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

Azamat Sanayev

Qashqadaryo VPMM Amaliy va ijtimoiy fanlarni o'qitish
metodikasi kafedrasida texnologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada, umumta'lim maktablari ta'lim jarayonini samaradorligini yanada takomillashtirishda yosh barkamol avlodni komil inson qilib tarbiyalashda zamonaviy o'qitish

usuli hisoblangan interfaol usullar, innovatsion texnologiyalarning o'rni haqida ma'lumotlar keltirilgan. Ushbu maqola materiallaridan o'qituvchilar o'z faoliyatlarida foydalanishlari mumkin.

Kalit so'zlar: *axborot kommunikatsiya texnologiyalari, internet, intellektual, texnik, innovatsion texnologiyalar, interfaol metodlar, pedagogik texnologiya.*

Annotation: *This article provides information about the role of interactive methods and innovative technologies, which are considered modern teaching approaches, in improving the effectiveness of the educational process in general education schools and in raising a well-rounded younger generation. The materials in this article can be used by teachers in their professional activities.*

Keywords: *information and communication technologies, internet, intellectual, technical, innovative technologies, interactive methods, pedagogical technology.*

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoyev **“Bugungi ta'limni zamonning yangi talablariga moslashtirish lozim”** deb ta'kidlagan edi.

Bugungi kunda zamonaviy ta'lim tizimining asosini sifatli va yuqori texnologiyali muhit tashkil etadi. Uning yaratilishi va rivojlanishi texnik jihatdan murakkab, ammo bunday muhit ta'lim tizimini takomillashtirishga, ta'lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya va internet texnologiyalarini joriy etishga xizmat qiladi. Bugungi kunda ilm-fan jadal taraqqiy etayotgan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalari keng joriy etilgan jamiyatda barcha fan sohalarida bilimlarning tez yangilanib borishi, ta'lim oluvchilar oldiga ularni tez va sifatli egallash bilan bir qatorda, muntazam va mustaqil ravishda bilimlarni egallash vazifasini qo'yimoqda. Shuning uchun milliy istiqloq g'oyasiga sodiq, yuksak intellektual salohiyatga ega, ilm-fanning zamonaviy yutuqlari asosida mustaqil fikr va mushohada yurita oladigan shaxslarni tarbiyalash hamda raqobatbardosh, yuqori malakali kadrlarni tayyorlash masalasi pedagogik ta'limni axborotlashtirishning ilmiy asoslarini ishlab chiqishni taqozo etmoqda. Hozirgi kunda ta'lim metodlarini takomillashtirish sohasidagi asosiy yo'nalishlardan biri interfaol ta'lim va tarbiya usullarini joriy qilishdan iborat. Barcha fan o'qituvchilari dars mashg'ulotlari jarayonida interfaol usullardan borgan sari kengroq foydalanmoqdalar. Interfaol usullarni qo'llash natijasida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z fikrini bayon qilish, uni asoslagan holda himoya qila bilish, sog'lom muloqot, munozara, bahs olib borish ko'nikmalari shakllanib, rivojlanib boradi. Interfaol metod – ta'lim jarayonida o'quvchilarni o'zaro faolligini oshirish orqali o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishini faollashtirishga va shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Interfaol metodlarni qo'llash dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Interfaol ta'limning asosiy mezonlari: norasmiy bahs-munozaralar, o'quv materialini erkin bayon etish va ifodalash imkoniyati, ma'ruzalar soni kamligi, lekin amaliy mashg'ular soni ko'pligi, o'quvchilar tashabbus ko'rsatishlariga imkoniyatlar yaratilishi, kichik guruhlar ishi shular

jumlasidandir. Shu bilan birga katta guruh, sinf jamoasi bo'lib ishlash uchun topshiriqlar berish, yozma ishlar bajarish va boshqa metodlardan iborat bo'lib, ular ta'lim-tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirishda o'ziga xos ahamiyatga ega. Ta'limda turli xil innovatsion texnologiyalarni tadbiq qilishni talab qiladi. Bu esa o'z-o'zidan o'qituvchilarni yanada izlanishga o'z ustida ishlashlariga sabab bo'ladi. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jaraon hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik va o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosiy interfaol usullardan to'liq foydalaniladi. Interfaol metodlar dars jarayonida o'quvchiga pedagogik ta'sir etish usuli bo'lib, ta'lim mazmunining o'ziga xosligi shundaki, pedagogik-texnologik jarayon o'qituvchi va o'quvchilarning ta'limiy hamkorligi orqali amalga oshiriladi. Ta'lim samarali bo'lishi hamda darsda oldinga qo'yilgan maqsadga erishish uchun eng avvalo o'qituvchilar dars jarayonida yangi pedagogik texnologiyalardan to'g'ri va unumli foydalana olishlaridadir. Pedagogik texnologiya nafaqat o'qitishning texnik vositalari, balki, ta'lim jarayonida qo'llash mumkin bo'lgan barcha usul va metodlar yordamida o'quvchilarga muayyan sharoitda ta'sir ko'rsatish mahsuli sifatida ularda oldindan belgilangan shaxs sifatlarining jadal shakillanishini kafolatlaydigan jarayondir. Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalarni joriy qilish orqali o'qituvchi ta'lim oluvchi shaxsning rivojlanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi. Umumta'lim maktablari ta'lim jarayonini samaradorligini yanada takomillashtirishda yosh barkamol avlodni komil inson qilib tarbiyalashda zamonaviy o'qitish usuli hisoblangan interfaol usullar, innovatsion texnologiyalarning o'рни va roli benihoya kattadir. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahoratga oid bilim tajriba va interfaol usullar yosh bilimga chanqoq o'quvchilarni yetuk malakaga ega mutaxassislar bo'lishlarini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim tizimiga innovatsion texnologiyalarni tadbiq etilishi, mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarni o'zaro faolligini oshirish orqali, ularning bilimlarni o'zlashtirilishini faollashtirishga va shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2024-yil 21-iyundagi "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-231-son qarori, T.: 2024.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Xalq ta'limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 25-yanvardagi PQ-4963-son qarori.
3. Tohirov O'.O. Texnologiya fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar. // O'quv moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. – T.: TD'U, 2018-136 b.

4. Avazboyev A.I., Ismadiyarov Y.U. Texnologiya o'qitish metodikasi (o'quv qo'llanma) – T.: TDPU, 2018. – B.284.

5. Toxirov O., O., Sultonova D.M. va b. Texnologiya darsligi. 5 sinf. – T.: "Sharq" nashriyoti. 2020.

RAQAMLI KUTUBXONADAN FOYDALANISH TARTIBI VA QULAYLIKLARI

Sherdil Eshmurodov

Qashqadaryo viloyati pedagogik mahorat markazi
Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrası katta
o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy ishda raqamli kutubxonalardan foydalanish tartibi, ularning foydalanuvchilarga taqdim etayotgan qulayliklari, texnologik imkoniyatlari va axborot jamiyatidagi o'rni keng yoritilgan. Bugungi kunda raqamli kutubxonalar ilmiy izlanish olib borayotgan tadqiqotchilar, talabalar, o'qituvchilar hamda keng omma uchun muhim axborot manbaiga aylanib bormoqda. Ular kitoblar, maqolalar, dissertatsiyalar, darsliklar va boshqa turdagi elektron resurslarga masofadan turib erkin, tezkor va samarali tarzda kirish imkoniyatini yaratadi.

Ishda raqamli kutubxonalardan foydalanish bosqichlari – ro'yxatdan o'tish, qidiruv tizimlaridan foydalanish, kerakli materiallarni topish, ularni yuklab olish yoki onlayn ko'rish tartibi batafsil ko'rib chiqiladi. Shuningdek, raqamli kutubxonalarning interfeysi, foydalanuvchi uchun qulay navigatsiya tizimi, turli tillardagi materiallarga kirish imkoniyatlari va ularning doimiy ravishda yangilanib borilishi ham tahlil etiladi.

Raqamli kutubxonalar orqali taqdim etilayotgan xizmatlarning afzalliklari – vaqt va makonga bog'lanmaslik, ekologik jihatdan foydali bo'lishi, tezkor ma'lumot izlash imkoniyati, foydalanuvchi ehtiyojiga mos filtrlash tizimlari va yirik ma'lumotlar bazasiga ega bo'lishi bu ishda alohida o'rganilgan. Shu bilan birga, ularning an'anaviy kutubxonalar bilan farqlari va integratsiyalashuv holatlari ham ko'rib chiqilgan.

Mazkur ish axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda zamonaviy bilim olish vositasi sifatida raqamli kutubxonalarning ahamiyatini ochib berishga xizmat qiladi va ularni yanada samarali ishlatish yo'llarini aniqlashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Raqamli kutubxona, avtomatlashtirilgan kutubxona tizimlari, elektron resurslar, axborot texnologiyalari, kutubxona menejmenti, ma'lumotlar bazasi, bulutli texnologiyalar, QR kodlar, RFID texnologiyasi, onlayn katalog, elektron kitoblar, kutubxona axborot tizimi, zamonaviy kutubxona xizmati, raqamli arxivlash.

Annotation: This scientific work provides a comprehensive analysis of the usage procedures of digital libraries, the conveniences they offer to users, their technological capabilities, and their

role in the information society. Today, digital libraries are becoming an essential source of information for researchers, students, teachers, and the general public. They provide remote, quick, and efficient access to books, articles, dissertations, textbooks, and other types of electronic resources.

The paper thoroughly examines the stages of using digital libraries – registration, utilizing search systems, finding required materials, and the process of downloading or viewing them online. It also analyzes the interface of digital libraries, user-friendly navigation systems, access to materials in various languages, and the continuous updating of content.

The advantages of services provided by digital libraries – independence from time and location, environmental friendliness, fast information search, user-customized filtering systems, and access to large databases – are specifically studied in this work. In addition, differences between digital and traditional libraries, as well as their integration processes, are discussed.

This work aims to highlight the importance of digital libraries as a modern tool for acquiring knowledge in the era of rapidly developing information technologies and focuses on identifying ways to use them more effectively.

Keywords: digital library, automated library systems, electronic resources, information technologies, library management, database, cloud technologies, QR codes, RFID technology, online catalog, e-books, library information system, modern library service, digital archiving.

Zamonaviy axborot texnologiyalari hayotimizning barcha sohalariga, jumladan, kutubxona faoliyatiga ham chuqur kirib kelmoqda. An'anaviy kutubxonalar o'rni bosayotgan raqamli kutubxonalar foydalanuvchilarga qulay, tezkor va interaktiv axborot olish imkonini bermoqda. Raqamli kutubxona — bu elektron shakldagi axborot resurslarini yig'ish, saqlash, tizimlashtirish va ulardan foydalanishni ta'minlaydigan muassasa yoki platformadir.

Raqamli kutubxona – bu zamonaviy axborot texnologiyalariga asoslangan, turli xil ilmiy, badiiy va o'quv adabiyotlarini elektron shaklda saqlovchi va foydalanuvchilarga Internet orqali taqdim etuvchi kutubxona turidir. An'anaviy kutubxonadan farqli ravishda, raqamli kutubxonalar 24 soat, haftaning har kuni ishlaydi va undan dunyoning istalgan nuqtasidan foydalanish mumkin. Bunday kutubxonalar kitobxonlarga katta vaqt va mablag' tejallishini, resurslarga tezkor kirishni hamda keng imkoniyatlarni yaratib beradi.

Raqamli kutubxonadan foydalanish uchun avvalo foydalanuvchi sayt yoki mobil ilova orqali tizimga kiradi. Ko'pincha foydalanuvchilar ro'yxatdan o'tib, o'z shaxsiy kabinetiga ega bo'ladi. Shundan so'ng elektron katalogdan foydalanib, kerakli kitob, maqola yoki boshqa materialni nomi, muallifi, mavzusi yoki kalit so'zlar orqali izlash mumkin bo'ladi. Topilgan resurslar onlayn o'qiladi, ba'zida yuklab olish yoki vaqtincha foydalanish imkoniyati ham taqdim

etiladi. Foydalanuvchilar o'zlarining o'qish tarixini kuzatishlari, kitoblarni belgilab qo'yishlari yoki tavsiya etilgan materiallardan foydalanishlari mumkin.

Raqamli kutubxonalarning asosiy qulayliklaridan biri bu ularning uzluksiz ishlashi va tezkor axborot olish imkoniyatidir. Bundan tashqari, ko'p kutubxonalarda audiokitoblar, video ma'ruzalar, izoh qoldirish funksiyasi va hatto sun'iy intellekt asosida tavsiya beruvchi tizimlar ham mavjud. Bu esa foydalanuvchiga yanada moslashtirilgan o'quv tajribasini taqdim etadi. Raqamli kutubxonalar ayniqsa masofaviy ta'lim olayotgan talabalar, ilmiy izlanishlar olib borayotgan tadqiqotchilar va yosh kitobsevarlar uchun bebaho manbadir.

O'zbekiston sharoitida "ZiyoNet" portali, "Kitob.uz", "Elektron kutubxona.uz" kabi raqamli kutubxonalar keng tarqalgan bo'lib, ularda o'zbek va jahon adabiyoti namunalaridan tortib, fan va texnologiya, tarix, tilshunoslik va boshqa ko'plab sohalarga oid materiallar mavjud. Xulosa qilib aytganda, raqamli kutubxonalar axborotga bo'lgan ehtiyojni tezkor, ishonchli va samarali tarzda qondirish imkonini beradigan muhim manba hisoblanadi.

Raqamli kutubxonadan foydalanish tartibi

1. Ro'yxatdan o'tish (registratsiya)

Foydalanuvchi birinchi navbatda kutubxonaning rasmiy veb-sayti yoki mobil ilovasi orqali ro'yxatdan o'tadi. Bu jarayonda ism-familiya, elektron pochta manzili va boshqa shaxsiy ma'lumotlar kiritiladi.

2. Shaxsiy kabinetga kirish

Ro'yxatdan o'tgandan so'ng foydalanuvchi login va parol orqali shaxsiy kabinetiga kiradi. Bu yerda u o'z kitob javonini, o'qilgan materiallar tarixini, belgilangan kitoblar ro'yxatini ko'ra ladi.

3. Axborot resurslarini izlash

Elektron katalog (OPAC) orqali kitob nomi, muallif, mavzu yoki kalit so'z bo'yicha qidiruv amalga oshiriladi. Aksariyat tizimlarda ilg'or qidiruv imkoniyatlari mavjud.

4. Kitoblar bilan ishlash

Topilgan elektron kitoblar yoki maqolalarni to'g'ridan-to'g'ri o'qish, yuklab olish yoki PDF shaklida saqlab olish mumkin. Ba'zi kutubxonalarda vaqtinchalik foydalanish huquqi beriladi (masalan, 7 kun ichida o'qib bo'lish).

5. Interaktiv xizmatlar

Foydalanuvchilar elektron forumlar, vebinarlar, muallif bilan onlayn uchrashuvlar kabi xizmatlardan ham foydalanishlari mumkin.

6. Raqamli xabarnomalar

Foydalanuvchi yangi qo'shilgan adabiyotlar, seminarlar yoki tizimdagi o'zgarishlar haqida elektron pochta orqali xabardor qilinadi.

Raqamli kutubxonaning qulayliklari

1. 24/7 xizmat ko'rsatish

Raqamli kutubxonalardan har qanday vaqtda, istalgan joydan foydalanish mumkin. Bu ayniqsa masofaviy o'qish yoki ishlaydigan foydalanuvchilar uchun juda qulay.

2. Vaqt va mablag' tejaladi

Kutubxonaga borish, kitob izlash yoki navbat kutish zarurati yo'q. Bir necha soniyada kerakli materialga ega bo'lish mumkin.

3. Elektron formatda foydalanish

Foydalanuvchi kitoblarni yuklab olib, noutbuk, planshet yoki mobil qurilmasida o'qishi, belgi qo'yishi va saqlashi mumkin.

4. Keng axborot bazasi

Ko'p hollarda raqamli kutubxonalar minglab elektron kitoblar, maqolalar, dissertatsiyalar, ilmiy jurnallar va ma'lumotnomalarni o'z ichiga oladi.

5. Nogironligi bor foydalanuvchilar uchun imkoniyatlar

Ekran o'qish dasturlari (screen reader), audiokitoblar va moslashtirilgan interfeyslar orqali ko'rish, eshitish imkoniyatlari cheklangan shaxslar ham foydalana oladi.

6. Resurslarni tezkor yangilanishi

Yangi adabiyotlar, tadqiqotlar va dolzarb materiallar tezda bazaga kiritiladi va oydalanuvchilarga taqdim etiladi.

7. Ko'p foydalanuvchilik rejimi

Bitta resursdan bir vaqtning o'zida bir nechta foydalanuvchi foydalanishi mumkin, bu an'anaviy kutubxonalarda cheklangan.

Raqamli kutubxonalar zamonaviy axborot jamiyatining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ulardan foydalanish tartibi oddiy, tezkor va foydalanuvchiga moslashtirilganligi bilan ajralib turadi. Ro'yxatdan o'tish, elektron katalogdan foydalanish, kerakli materiallarni izlash va ularni elektron shaklda o'qish imkoniyatlari – bularning barchasi raqamli kutubxonalarning asosiy afzalliklaridir. Bundan tashqari, 24/7 xizmat ko'rsatishi, vaqt va mablag'ni tejashi, keng resurslar bazasiga ega bo'lishi va nogironligi bo'lgan foydalanuvchilar uchun ham qulayliklar yaratishi – ularning o'ziga xos jihatlaridandir. Shu sababli, raqamli kutubxonalar bugungi kunda ta'lim, ilm-fan va shaxsiy rivojlanish yo'lida keng imkoniyatlar yaratmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimova, D. Sh. (2023). *Kutubxona tizimlarini raqamlashtirish va avtomatlashtirishning zamonaviy yo'nalishlari*. -Toshkent: Ilm Ziyo Press.-112 b.

2. Rasulova, M. T. (2022). *Raqamli kutubxona konsepsiyasi va axborot texnologiyalarining roli*. – Samarqand: Akademnashr. – 98 b.
3. To‘xtayeva, N. Z. (2020). *Zamonaviy kutubxonachilikda IT yechimlar*. – Buxoro: Innovatsiya. – 87 b.
4. Xudoyberdiyev, A. A. (2021). *Kutubxona axborot tizimlari: nazariya va amaliyot*. – Toshkent: Fan va Texnologiya. – 136 b.
5. Islomov, S. R. (2023). *Kutubxonalarda avtomatlashtirish: amaliy ko‘nikmalar va dasturiy ta‘minot*. – Andijon: Yangi Asr. – 102 b.

XORIJIY TILLARNI O‘QITISHDA SUN’IY INTELLEKT IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

Muxidov Asqar Raxmatovich

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi

Aniq va tabiiy fanlarni o‘qitish metodikasi kafedrasida o‘qituvchisi

Annotatsiya : *Hozirgi davrda sun’iy intellekt xorijiy tillarni o‘qitishda innovatsion yondashuv sifatida keng qo‘llanilmoqda. Ushbu maqolada sun’iy intellektning xorijiy tillarni o‘qitishdagi roli, afzalliklari va imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, maxsus platformalar va ilovalar yordamida o‘quv jarayonini samarali tashkil etish yo‘llari yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *xorijiy tillar, sun’iy intellekt, ta’lim texnologiyalari, raqamli vositalar, o‘quv jarayoni.*

Annotation: *Nowadays, artificial intelligence is widely used as an innovative approach in teaching foreign languages. This article analyzes the role, advantages and possibilities of artificial intelligence in teaching foreign languages. It also highlights ways to effectively organize the learning process using special platforms and applications.*

Keywords: *foreign languages, artificial intelligence, educational technologies, digital tools, learning process.*

Аннотация: *В настоящее время искусственный интеллект широко используется как инновационный подход к обучению иностранным языкам. В статье анализируются роль, преимущества и возможности искусственного интеллекта в обучении иностранным языкам. Также рассматриваются способы эффективной организации процесса обучения с использованием специальных платформ и приложений.*

Ключевые слова: *иностраннные языки, искусственный интеллект, образовательные технологии, цифровые инструменты, учебный процесс.*

Xorijiy tillarni o‘qitishda texnologiyalarning roli har qachongidan muhim bo‘lib qoldi. Sun’iy intellekt ta’lim jarayonini samarali tashkil etishga yordam beruvchi qudratli vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Zamonaviy ta’limda sun’iy intellekt yordamida talabalar individual ehtiyojlariga mos

ta'lim olishi, murakkab grammatik qoidalarni yengil o'zlashtirishi va tilning real hayotda qo'llanilish tajribasini oshirishi mumkin. Sun'iy intellekt xorijiy tillarni o'qitishda bir qator innovatsion imkoniyatlarni taqdim etadi. Sun'iy intellekt talaba bilan o'qituvchi o'rtasidagi kommunikatsiyani takomillashtiradi. Talaba uchun maxsus moslashtirilgan materiallarni taqdim etadi.

Sun'iy intellekt ilovalari va platformalari:

- **Duolingo:** Interaktiv mashqlar yordamida talabalarni tilni o'rganishga jalb etadi. Sun'iy intellekt talabani o'z bilim darajasiga mos vazifalar bilan ta'minlaydi.
- **Memrise:** Til o'rganish jarayonida multimedia vositalaridan foydalangan holda ko'nikmalarni shakllantiradi.
- **Babbel:** Real hayotda foydalaniladigan jummalarni o'rgatishga qaratilgan.

Virtual yordamchilar va chat-botlar: AI asosidagi chat-botlar yordamida talaba amaliy muloqot qilishni o'rganadi. Virtual yordamchilar esa grammatik xatolarni tahlil qiladi va to'g'rilaydi.

Individual yondashuv: Sun'iy intellekt har bir talabaning ehtiyojiga moslashtirilgan ta'lim materiallarini taqdim etadi. Masalan, bir talaba o'z qiyinchiliklariga qarab grammatikani o'rgansa, boshqasi tilni tinglash va muloqot qilish orqali o'zlashtirishi mumkin.

Multimedia va interaktivlik: Sun'iy intellekt interaktiv video darslar, audio yozuvlar va o'yin shaklidagi mashqlarni taqdim etadi. Bu talabalar bilimini oson va qiziqarli shaklda mustahkamlashga yordam beradi.

Kuzatuv va tahlil: Sun'iy intellekt vositalari talabalar bilim darajasini real vaqtda kuzatib, ma'lumotlarni to'playdi. O'qituvchilarga natijalarning tahlili orqali talabalarga yordam berish imkonini beradi.

Amaliy tajribalar va muammolar

1. Amaliy tajribalar: Xalqaro va mahalliy tajribalarda sun'iy intellektning xorijiy tillarni o'qitishda muvaffaqiyati ko'plab misollarda namoyon bo'lgan. Masalan:

- AQShda Duolingo ilovasi yordamida til o'rganish bo'yicha talabalar o'zlashtirish darajasida sezilarli o'sishga erishgan.
- O'zbekistonda Babbel va Memrise kabi platformalardan foydalanib talabalar xorijiy tillar bo'yicha amaliy ko'nikmalarini oshirishga muvaffaq bo'lgan.

2. Muammolar: Sun'iy intellektni ta'limga joriy etishda texnologik infratuzilma va moliyaviy resurslarning yetishmasligi kabi qiyinchiliklar mavjud. Bundan tashqari, raqamli savodxonlik darajasini oshirishga ehtiyoj bor.

Duolingo xorijiy tillarni o'rganish uchun eng mashhur platformalardan biri bo'lib, uning asosiy xususiyatlari va imkoniyatlari quyidagilardan iborat:

Interaktiv mashqlar

Duolingo foydalanuvchilarga tilni o'rganish jarayonini qiziqarli va samarali qilish uchun turli xil interaktiv mashqlarni taqdim etadi:

- **So'z boyligini oshirish:** Foydalanuvchilar yangi so'zlarni o'rganish va ularni mustahkamlash uchun maxsus mashqlarni bajaradilar.
- **Grammatikani o'rganish:** Har bir mashq foydalanuvchining grammatik bilimlarini oshirishga qaratilgan.
- **Talaffuzni yaxshilash:** Duolingo foydalanuvchilarga talaffuzni to'g'ri o'rganish uchun ovozli mashqlarni taklif qiladi.

Sun'iy intellektning roli

Duolingo sun'iy intellekt yordamida foydalanuvchilarning bilim darajasini tahlil qiladi va ularga moslashtirilgan mashqlarni taqdim etadi:

- **Shaxsiylashtirilgan ta'lim:** Har bir foydalanuvchining o'zlashtirish tezligi va ehtiyojlariga mos ravishda mashqlarni tanlash.
- **Real vaqtda tahlil:** Foydalanuvchining xatolarini aniqlash va ularga asoslangan tavsiyalar berish.
- **O'yinlashtirish elementi:** Foydalanuvchilarni rag'batlantirish uchun ballar, darajalar va mukofotlar tizimi joriy etilgan.

Platformaning afzalliklari

- **Bepul foydalanish:** Duolingo asosiy funksiyalarni bepul taqdim etadi, bu esa uni keng ommaga ochiq qiladi.
- **Ko'p tillilik:** Platforma 40 dan ortiq tilni o'rganish imkoniyatini beradi.
- **Qulaylik:** Mobil ilova va veb-sayt orqali istalgan joyda va vaqtda foydalanish mumkin.

Amaliy qo'llanilishi

- **Ta'lim muassasalarida:** Duolingo o'qituvchilar tomonidan yordamchi vosita sifatida qo'llaniladi.
- **Mustaqil o'rganish:** Foydalanuvchilar o'zlari mustaqil ravishda til o'rganishlari mumkin.
- **Bolalar uchun maxsus dasturlar:** Duolingo ABC bolalarga o'qish va yozishni Sun'iy intellekt xorijiy tillarni o'qitishda kelajakni shakllantiruvchi asosiy vosita sifatida qaralmoqda. Ta'lim jarayonida AI imkoniyatlarini kengroq qo'llash, o'qituvchilar va talabalar uchun maxsus treninglar tashkil etish, shuningdek, milliy ta'lim tizimiga moslashtirish bo'yicha tavsiyalar berilishi mumkin. Bu raqamli ta'lim sifatini yanada oshirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. G'aniyev, Sh. *Raqamli ta'lim texnologiyalari*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2021.

2. Karimov, A. *Innovatsion pedagogika*. Toshkent: Ilm Ziya nashriyoti, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim Vazirligi. *Masofaviy ta'lim bo'yicha metodik qo'llanma*. Toshkent, 2022.
4. Prensky, Marc. *Digital Game-Based Learning*. McGraw-Hill, 2001.
5. Sheninger, Eric. *Digital Leadership: Changing Paradigms for Changing Times*. Corwin, 2014.
6. Bates, Tony. *Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning*. Tony Bates Associates Ltd, 2015.
7. Duolingo platformasi. <https://www.duolingo.com>
8. Memrise platformasi. <https://www.memrise.com>
9. Babbel ilovasi haqida ma'lumot. <https://www.babbel.com>

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Севастьянова Надежда Александровна

Преподаватель Кафедры методики преподавания языков
Кашкадарьинского областного центра педагогического мастерства

Аннотация: Данная статья посвящена использованию искусственного интеллекта (ИИ) на уроках русского языка и литературы, как дополнительного ресурса. Важным аспектом использования искусственного интеллекта в процессе обучения является развитие языковой компетенции учащихся. Данный инновационный подход персонализирует процесс образовательной деятельности учеников средней школы, используется для автоматизации и оптимизации процесса изучения языка, улучшает качество обучения и упрощения процесса проверки знаний.

Ключевые слова: искусственный интеллект, языковая компетенция, индивидуализация и структурирование учебного процесса, генерирование заданий, систематизация знаний, цифровые платформы.

Annotation: This article is devoted to the use of artificial intelligence (AI) in Russian language and literature lessons as an additional resource. An important aspect of using artificial intelligence in the learning process is the development of students' language competence. This innovative approach personalizes the educational process of secondary school students, is used to automate and optimize the language learning process, improve the quality of learning and simplify the knowledge verification process.

Keywords: artificial intelligence, language competence, individualization and structuring of the educational process, task generation, knowledge systematization, digital platforms.

Annotatsiya: Ushbu maqola qo'shimcha manba sifatida rus tili va adabiyoti darslarida sun'iy intellekt (AI) foydalanishga bag'ishlangan. O'quv jarayonida sun'iy intellekt foydalanishning muhim jihati o'quvchilarning til kompetensiyasini rivojlantirishdir. Ushbu innovatsion yondashuv umumta'lim maktablari o'quvchilarining ta'lim jarayonini shaxsiylashtirish, til o'rganish jarayonini avtomatlashtirish va optimallashtirish, o'rganish sifatini oshirish va bilimlarni tekshirish jarayonini soddalashtirish uchun qo'llaniladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, til kompetensiyasi, o'quv jarayonini individuallashtirish va tizimlashtirish, vazifalarni ishlab chiqish, bilimlarni tizimlashtirish, raqamli platformalar.

В условиях стремительной цифровизации образования внедрение ИИ становится актуальной задачей в сфере преподавания гуманитарных дисциплин. Русский язык — не исключение. Применение ИИ позволяет трансформировать традиционные подходы, сделать занятия более гибкими, эффективными и персонализированными. Это особенно актуально в контексте задач, обозначенных в государственной образовательной политике Узбекистана, направленной на внедрение современных технологий в учебный процесс.

С помощью искусственного интеллекта имеется возможность пользоваться инструментами, способными трансформировать как содержание, так и структуру учебного процесса.

Для планирования учебного процесса можно использовать такие ИИ системы как ChatGPT, Google Gemini (ранее Bard), Canva, а также Яндекс Учебник и SkySmart, они помогают учителю структурировать курс, автоматически генерировать упражнения по лексике, грамматике, чтению и письму, исходя из учебных целей и уровня подготовки учеников, учитывая их интересы и стиль обучения.

Для создания и адаптации дидактических материалов – программы на базе языковых моделей: ChatGPT, Canva, GoConqr или Qualize позволяют оперативно разрабатывать текстовые задания, карточки, адаптированные тексты и мини-сценарии для диалогов. Использование генеративных языковых моделей позволяет преподавателям быстро создавать тексты, упражнения, тесты и задания с учетом конкретных дидактических целей. ИИ может адаптировать материалы под разные уровни сложности и возрастные группы.

Для контроля знаний учеников можно использовать Google Forms + ИИ-дополнения- возможность создавать тесты с автоматической проверкой, баллами, статистикой; GoConqr- создание онлайн-тестов, интеллект-карт. Инструменты ИИ обеспечивают автоматическую проверку тестов, сочинений и домашних заданий, а также ведут учет успеваемости и динамики развития учащегося. Это позволяет преподавателю сосредоточиться на анализе результатов и педагогической поддержке.

Существуют как преимущества, так и недостатки внедрения ИИ в учебный процесс.

Преимущества:

- Повышение эффективности подготовки занятий;
- Снижение нагрузки для учителя;
- Индивидуализация обучения;
- Повышение вовлеченности и мотивация обучающихся;
- развитие цифровых и метапредметных компетенций.

Недостатки:

- Недостаточная техническая оснащенность;
- Цифровое неравенство среди обучающихся;
- Риски утраты живого взаимодействия;
- Недостаточная подготовка преподавателей к использованию ИИ.

ИИ позволяет выстраивать индивидуальные траектории обучения: анализируя сильные и слабые стороны обучающегося, система предлагает задания, направленные на развитие именно тех компетенций, которые требуют доработки.

Чат-боты и виртуальные ассистенты могут выполнять функции тьюторов: отвечать на вопросы студентов, комментировать выполненные задания, предлагать дополнительный материал.

В будущем ожидается рост использования ИИ в формате умных репетиторов, интеллектуальных помощников преподавателя, автоматизированных систем анализа речи и письма. Особое внимание будет уделено интеграции ИИ в национальные образовательные платформы и развитие мультязычных лингвистических систем, поддерживающих изучение русского языка как второго языка в многоязычной среде, в том числе в Узбекистане.

Будущее учебного процесса — за гибридными моделями обучения, в которых технологии ИИ служат не заменой, а дополнением к педагогической деятельности. Развитие систем поддержки принятия решений, интеллектуальных обучающих систем и цифровых платформ создаёт условия для глубокого реформирования преподавания русского языка. В рамках стратегических документов, разработанных в Республике Узбекистан, акцент делается на приоритет цифровизации, что делает внедрение ИИ в преподавание русского языка логичным и перспективным шагом. Укрепляется необходимость создания национальных платформ с учётом культурных и языковых особенностей.

ИИ уже сегодня становится реальным помощником педагога в организации учебного процесса. Его внедрение в преподавание русского языка открывает новые возможности для повышения качества образования, при этом требует продуманной методической и этической

интеграции. Грамотное использование ИИ позволяет не только модернизировать традиционные формы обучения, но и выстраивать более гуманную и эффективную образовательную среду.

Применение ИИ в организации занятий по русскому языку открывает широкие горизонты для повышения качества и доступности образования. Однако необходимо помнить, что технологии — это инструмент, эффективность которого зависит от целей, задач и педагогического сопровождения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Мирзиёев Ш. М. *Стратегия нового Узбекистана*. — Ташкент: Uzbekistan, 2021.
2. Шамов А. Н. Искусственный интеллект в образовании: вызовы и перспективы // Педагогика. — 2022. — № 4. — С. 45–52.
3. Соловьёв, В. Д. Цифровая трансформация образования: вызовы и перспективы. — Москва: Просвещение, 2020.
4. Комаров С. В. Искусственный интеллект и образование: автоматизация педагогической деятельности // Образование и наука. — 2023. — № 2.
5. Бережнова, М. А. Информационные технологии в преподавании русского языка. — СПб: Лань, 2019.
6. Пономарёва, Т. А. Искусственный интеллект в системе школьного образования. // Педагогика. — 2022. — № 4. — С. 21–26.

FIZIKA VA ASTRONOMIYA DARSLARIDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANIB O`QUVCHILAR BILIMINI BAHOLASH METODLARI

Karayeva Dilfuza Mamasharipovna

Qashqadaryo VPM, katta o`qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola matnida, fizika va astronomiya darslarida Kahoot!, LearningApps, Cerebry kabi ta'limiy dasturlar va platformalar yordamida talabalar bilan faol muloqot va bilim almashinuvi amalga oshirilishi ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: cerebry, LearningApps.org, PhET, Kahoot, intuitiv interfeys, infratuzilma

Аннотация: В этой статье показано, как использовать образовательные программы и платформы, такие как Kahoot!, LearningApps и Cerebry, для содействия активному общению и обмену знаниями со студентами на занятиях по физике и астрономии.

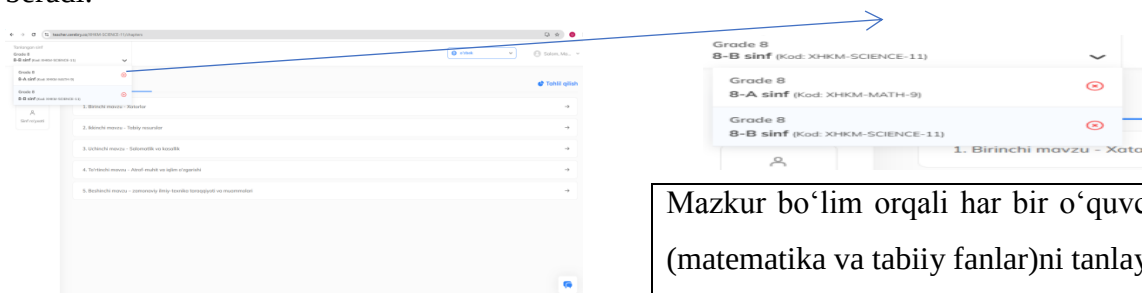
Ключевые слова: cerebry, LearningApps.org, PhET, Kahoot, интуитивно понятный интерфейс, инфраструктура

Annotation: This article demonstrates how to use educational programs and platforms such as Kahoot!, LearningApps, and Cerebry to facilitate active communication and knowledge exchange with students in physics and astronomy lessons.

Keywords: cerebry, LearningApps.org, PhET, Kahoot, intuitive interface, infrastructure

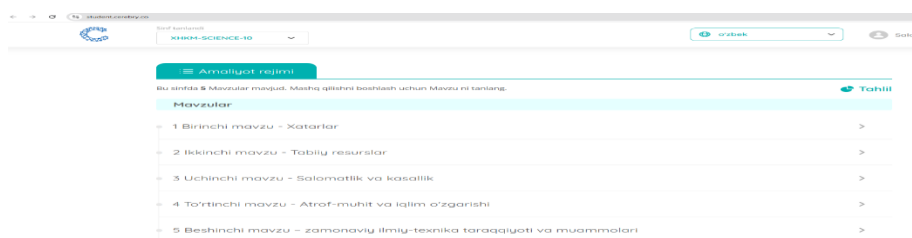
Cerebry (O'quvchilar uchun <https://student.cerebry.co/>)

Cerebry - bu ta'lim va o'qitish jarayonlarini takomillashtirish uchun sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanadigan innovatsion platforma. Ushbu platforma har bir o'quvchining o'quv darajasi, ehtiyojlari va qobiliyatlarini tahlil qilib, ularga moslashtirilgan ta'lim materiallarini taqdim etadi. Platforma o'quvchilarning bilim darajasini real vaqt rejimida baholash va kuchsiz jihatlarni aniqlash imkonini beradi va o'qituvchilarga va maktab ma'muriyatiga o'quvchilarning rivojlanish tendensiyalari va ta'lim samaradorligi bo'yicha batafsil ma'lumot beradi.

Mazkur bo'lim orqali har bir o'quvchi fanlar bloki (matematika va tabiiy fanlar)ni tanlaydi.

Tabiiy fanlarda 5 ta kategoriyadagi topshiriqlar mavjud. Ular: Birinchi mavzu – Xatarlar, Ikkinchi mavzu – Tabiiy resurslar, Uchinchi mavzu – Salomatlik va kasallik, To'rtinchi mavzu – Atrof-muhit va iqlim o'zgarishi, Beshinchi mavzu – zamonaviy ilmiy-texnika taraqqiyoti va muammolari.

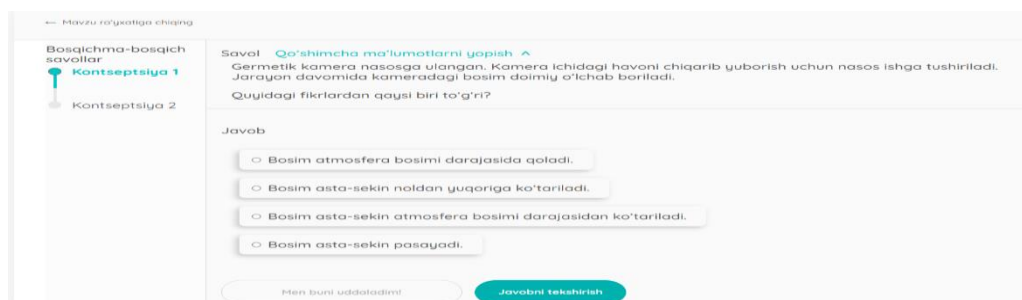
Mazkur topshiriqlar³² oson, o'rta va qiyin bosqichlarida topshiriqlar berilgan.

³² Tabiiy fan topshiriqlarini bajarish ixtiyoriy tanlanadi, matematika fanidan topshiriqlar berilgan ketma-ketlik asosida bajariladi

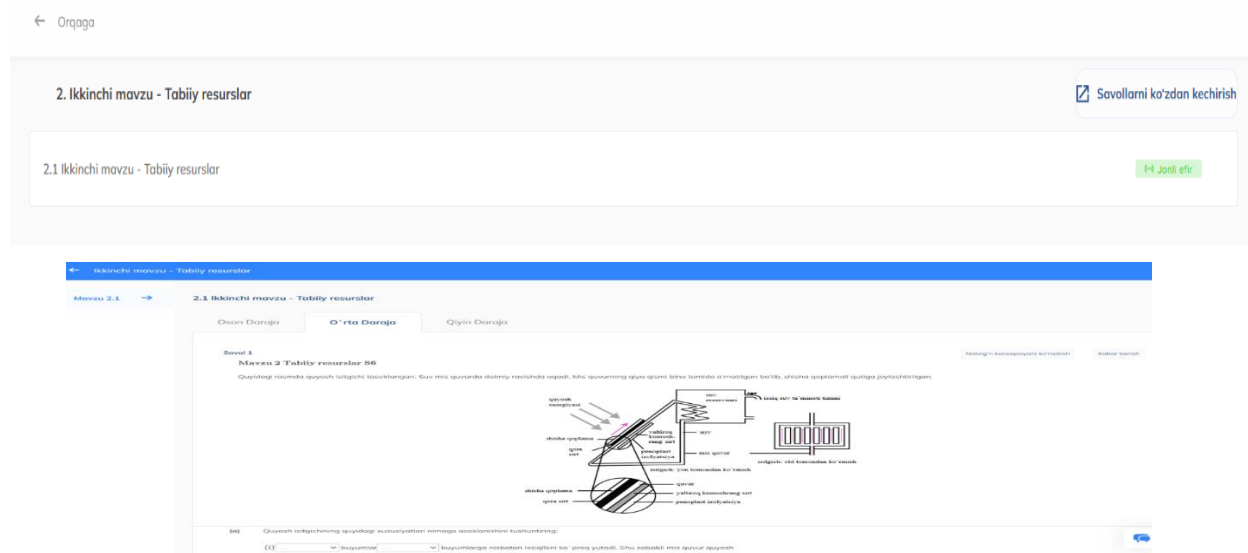
Ushbu tugmani bosish orqali mashqni boshlaymiz.

Cerebry platformasining afzalliklaridan yana biri topshiriq noto'g'ri bajarilganda mazkur topshiriqni bajarishga yordam beruvchi qo'shimcha savollar beriladi.

Cerebry (O'qituvchilar uchun <https://teacher.cerebry.co/>)

Cerebry platformasi o'qituvchilar uchun zamonaviy ta'lim jarayonini qulaylashtirish va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu platforma o'qituvchilarga individual yondashuv, avtomatlashtirilgan baholash tizimi, real vaqt rejimida tahlil va hisobotlar, darslarni rejalashtirish, moslashtirilgan topshiriqlar yaratish, o'quvchilarning rivojlanishini kuzatish, moslashuvchanlik, resurslarni jamlash va ulashish kabi afzalliklarni taqdim etadi. O'qituvchi oynasida tayyorgarlik rejimi, sinf ro'yxati, mavzular va tahlil qilish kabi bo'limlardan tashkil topgan. O'qituvchi har bir topshiriqdagi savollarni ko'zdan kechirish imkoniyatiga ega.

Cerebry platformasi o'quvchilar uchun, personalizatsiyalangan ta'lim, interaktiv mashg'ulotlar, bilimlarni mustahkamlash va kuzatish imkoniyatini o'qituvchilar uchun esa vaqtni tejaydigan avtomatlashtirilgan vositalar, tahliliy hisobotlar, darslarni rejalashtirish va individual yondashuvlar imkoniyatini yaratadi. Cerebry barcha uchun qulay va moslashuvchan ta'lim muhitini yaratib, zamonaviy texnologiyalar yordamida ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

LearningApps.org – bu onlayn platforma bo'lib, o'qituvchilarga o'quvchilarning bilimlarini tekshirish va mustahkamlash uchun interaktiv va didaktik ilovalar yaratish imkonini beradi. Ushbu platforma yordamida o'qituvchilar o'z darslari uchun turli xil o'yinlar, viktorinalar, testlar va mashqlarni tayyorlashlari mumkin. LearningApps.org ko'plab turli formatlar va interaktiv imkoniyatlar taqdim etadi, bu esa o'quv jarayonini qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi.

LearningApps.org ning asosiy afzalliklari: O'qituvchilar so'zli testlar, to'ldirish mashqlari, moslashtirish va tugma tanlash kabi ko'plab turdagi mashqlarni yaratishlari mumkin. Platforma intuitiv interfeysga ega, shuning uchun o'qituvchilar ilovalarni tezda yaratib, o'quvchilarga taqdim eta oladilar. LearningApps.org ilovalari onlayn tarzda ishlaydi, bu esa masofaviy ta'limda ham samarali foydalanishni ta'minlaydi. O'qituvchilar o'quvchilarning natijalarini ko'rish va tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'quvchilarga matematikadan tortib, adabiyotgacha bo'lgan turli mavzularda mashqlarni bajarish imkoniyatini beradi.

Raqamli texnologiyalarni fizika va astronomiya fanlarini o'qitishda joriy etish o'quv jarayonini yanada samarali, qiziqarli va interaktiv qilish imkoniyatini taqdim etsa-da, ushbu jarayonda bir qator muammolar yuzaga kelishi mumkin. Ushbu muammolarni hal qilish o'qituvchilarning samarali ishlashiga va o'quvchilarning bilimlarini yaxshilashga yordam beradi.

Fizika va astronomiya fanlarida raqamli texnologiyalarni samarali joriy etish uchun o'qituvchilar zarur bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlari kerak. Biroq, ba'zi o'qituvchilar yangi texnologiyalardan foydalanish bo'yicha yetarli malakaga ega emaslar. Bu muammoning yechimi sifatida o'qituvchilarga raqamli texnologiyalarni o'qitish usullarini o'rganish va ularga ishlashda yordam berish uchun maxsus kurslar va treninglar tashkil etish, o'qituvchilarni yangi texnologiyalarni amalda qo'llashga o'rgatish uchun interaktiv darslar va seminarlar tashkil etish lozim.

Ba'zi maktablarda raqamli texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash uchun yetarli infratuzilma mavjud emas. Kompyuterlar, internet ulanishi yoki zamonaviy apparat dasturlarining yetishmasligi darslarni samarali o'tkazishda to'sqinlik qiladi. Bu borada maktablar va ta'lim muassasalarida internet tarmog'ini va zamonaviy texnologiyalarni ta'minlashga alohida e'tibor qaratish, ko'plab bepul yoki arzon interaktiv ta'lim platformalaridan foydalanish, masalan, PhET, Kahoot, LearningApps, Celebry va boshqa vositalarni qo'llash.

Fizika va astronomiya kabi fanlar o'quvchilarga ba'zan murakkab yoki qiziqarli bo'lmisligi mumkin, bu esa raqamli texnologiyalarni qo'llashning samaradorligini kamaytiradi. O'quvchilarning texnologiyalarga nisbatan qiziqishi, ayniqsa, texnik va ilmiy fanlarga past bo'lsa, ularning o'qishga motivatsiyasi zaiflashadi. Buning uchun o'quvchilarning qiziqishini oshirish uchun o'yinlarga asoslangan o'quv materiallari yaratish. Misol uchun, astronomiya bo'yicha yulduzlar va galaksiyalarni o'rganishga qaratilgan virtual simulyatsiyalar yaratish zarur.

O'quvchilarga ilm-fan va texnologiyalar dunyosining ahamiyatini ko'rsatib berish, shuningdek, ular uchun innovatsion va kreativ loyihalar taqdim etish.

O'quvchilarning raqamli vositalardan ortiqcha foydalanishi va diqqatni jamlashdagi qiyinchiliklar, raqamli texnologiyalarni o'qitishda foydalangan holda o'quvchilarni diqqatini to'liq jamlashga undash qiyin bo'lishi mumkin. Mobil telefonlar va boshqa raqamli gadjetlar o'quvchilarning diqqatini chalg'itishi mumkin. Shuning uchun, o'quvchilarga texnologiyaning o'qish jarayoniga qo'shgan hissasini tushuntirish va ularni texnologiyalarni maqsadli ravishda ishlatishga undash, darslar davomida texnologiyalarni to'g'ri boshqarish va o'quvchilarning diqqatini jalb qilish uchun nazorat qilish mexanizmlarini joriy etish maqsadga muvofiq.

Fizika va astronomiya fanlarini o'qitishda raqamli texnologiyalarni joriy etish ko'plab afzalliklar va imkoniyatlarni taqdim etadi, lekin bu jarayonda bir qator muammolar mavjud. Ushbu muammolarni hal etish uchun o'qituvchilarga malaka oshirish, infratuzilmani yaxshilash, o'quvchilarni motivatsiya qilish va texnologiyalardan samarali foydalanishni ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Raqamli texnologiyalarning to'liq imkoniyatlaridan foydalanish o'qitish jarayonini yanada samarali va interaktiv qilishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sh.Hasanov, A.Turaev, Fizika darslarida raqamli texnologiyalarni qo'llash. – T.: 2020. O'zbekiston Respublikasi O'qituvchilar va Tarbiyachilar Assotsiatsiyasi.
2. R.Peterson, K.Smith, Digital Technologies in Science Education: Trends and Developments. Journal of Science Education and Technology, 2019. 28(1), 45-56. <https://doi.org/10.1007/s11123-018-0950-4>
3. R.Gulomov "Astronomiya o'qitishda raqamli texnologiyalarni qo'llash" Fizika va Astronomiya o'qituvchilari uchun ilmiy-texnik jurnali, – T.: 2018.4(2), b. 22-30.
4. Kahoot! Kahoot: Game-based Learning Platform. Retrieved from <https://kahoot.com>
5. PhET Interactive Simulations. PhET: Interactive Physics and Chemistry Simulations. Retrieved from <https://phet.colorado.edu>
6. LearningApps.org. LearningApps: Interactive Learning Tool for Educators. Retrieved from <https://learningapps.org>

7. Celebry. Celebry: Interactive Learning and Assessment Platform. Retrieved from <https://celebry.com>

8. E.Shaykhin, M.Jafarov, Raqamli o'quv texnologiyalarini o'qitishda innovatsion yondashuvlar. – T.: 2021. Fan va ta'lim nashriyoti.

RAQAMLI DUNYODA SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDA XORIJIY TILLARNI O'RGANISH

Raxmatullayeva Sevara Narzullayevna

Qashqadaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi
Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi nemis va fransuz tillari
fanlari metodisti

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola zamonaviy ta'lim tizimida sun'iy intellekt texnologiyalarining qo'llanilishi, ayniqsa chet tillarini o'qitish jarayonidagi o'zgarishlar va yutuqlarni muhokama qiladi. Muallif sun'iy intellekt asosida ishlaydigan adaptiv o'rganish platformalari, nutqni tahlil qilish tizimlari va real vaqtda tarjima qiladigan mobil ilovalar til o'rganish samaradorligini oshirishdagi rolini tahlil qiladi. Maqolada shuningdek, xorijiy tajribalarni o'rgangan holda sun'iy intellekt texnologiyalari yordamida o'qituvchilarning ishini yengillashtirish, shaxsiylashtirilgan ta'limni ta'minlash va individual yondashuvni amalga oshirish imkoniyatlari haqida batafsil yoritilgan.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, raqamli ta'lim, til o'qitish texnologiyalari, mobil platforma, pedagogik innovatsiyalar.

Аннотация: Данная научная статья обсуждает применение технологий искусственного интеллекта в современной системе образования, в частности изменения и достижения в процессе преподавания иностранных языков. Автор анализирует роль адаптивных платформ обучения на основе искусственного интеллекта, систем анализа речи и инструментов перевода в реальном времени в повышении эффективности изучения языков. В статье также, изучая зарубежный опыт, подробно рассматриваются возможности облегчения работы преподавателей с помощью технологий искусственного интеллекта, обеспечения персонализированного обучения и реализации индивидуального подхода.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, цифровое образование, технологии обучения языкам, мобильная платформа, педагогические инновации.

Annotation: This scientific article discusses the application of artificial intelligence technologies in modern education systems, particularly the changes and advancements in foreign language teaching processes. The author analyzes the role of artificial intelligence-based adaptive learning platforms, speech analysis systems, and real-time translation tools in enhancing language learning efficiency. The article also provides detailed coverage of how artificial intelligence

technologies can facilitate teachers' work, enable personalized education, and implement individualized approaches, by studying foreign experiences.

Keywords: *Artificial intelligence, digital education, language teaching technologies, mobile platform, pedagogical innovations.*

21-asrda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta'lim sohasida tubdan o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt texnologiyalarining qo'llanilishi ta'lim jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarmoqda. Zamonaviy sun'iy intellekt tizimlari nafaqat o'quv materiallarini yetkazish usullarini, balki butun ta'lim paradigmasini o'zgartirish imkoniyatini beradi. Til o'qitish sohasida bu yangiliklar ayniqsa sezilarli bo'lib, an'anaviy usullarni qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda.

Sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan mobil o'rganish platformalari (*Duolingo, Babbel, Ibrat farzandlari*), mobil ilovalar (*Google Assistant, ChatGPT va boshqalar*) va real vaqt rejimida ishlaydigan tarjima vositalari (*DeepL, Google Translate*) til o'rganish jarayonini tubdan o'zgartirdi. Bu texnologiyalar shaxsiylashtirilgan o'rganishni ta'minlash, nutqiy ko'nikmalarni tezda rivojlantirish va chet tillarida erkin muloqot qilish imkoniyatlarini kengaytirish kabi afzalliklarga ega. Masalan, platformalardagi adaptiv algoritmlar har bir talabaning bilim darajasi va o'rganish tezligiga moslab mashqlarni taklif qiladi [13].

Biroq, sun'iy intellekt texnologiyalarining keng qo'llanilishi bir qator fundamental savollarni ham keltirib chiqarmoqda: Pedagogik jarayonda inson va mashina o'rtasidagi optimal muvozanat qanday bo'lishi kerak? An'anaviy o'qituvchilarning roli qanday o'zgaradi? Raqamli ta'limda insoniyatga xos bo'lgan hissiy va ijodiy jihatlarni qanday saqlab qolish mumkin? Bu savollarga javob topish zamonaviy ta'lim tizimini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Pedagogik innovatsiyalar kontekstida, sun'iy intellekt nafaqat o'quv jarayonini yaxshilash, balki ta'lim sifatini ham qayta ko'rib chiqishga undaydi. O'qituvchilar endi nafaqat bilim yetkazuvchi, balki o'quvchilarga rahbarlik qiluvchi, ularning shaxsiy rivojlanishiga yordam beruvchi mutaxassislariga aylanmoqda. Bu esa yangicha kasbiy kompetensiyalarni - sun'iy intellekt tizimlarini samarali boshqarish, raqamli pedagogikada tajribaga ega bo'lish va texnologik jihatdan yetarli darajada savodli bo'lishni talab qiladi [14].

Material va metodlar. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi zamonaviy til o'qitish amaliyotida sun'iy intellekt texnologiyalarini qo'llashning samarali usullarini aniqlash, ularning afzalliklari va cheklovlarini tahlil qilish, shuningdek pedagogik jarayonlarni optimallashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Maqolada til o'qitishda sun'iy intellekt vositalarining didaktik imkoniyatlari, mobil platformalar va adaptiv

dasturlarning ta'lim jarayonidagi o'rni, o'qituvchilarning yangi funksiyalari va ularga qo'yiladigan talablar, raqamli ta'limdagi muammolar va ularning yechimlari kabilar chuqur o'rganiladi.

Ushbu tadqiqot ma'lumotlari Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, Davlat statistika qo'mitasi, Axborot texnologiyalari vazirligi, xalqaro tashkilotlar hamda boshqa adabiyotlarga asoslangan [1]. Tadqiqotda solishtirma, statistik, normativ-huquqiy tahlillar, tizimlilik kabi ilmiy usullar qo'llanildi, xorij tajribalariga asoslangan holda sun'iy intellektning bir qator sohalarga, jumladan ta'lim sohasiga ta'siri o'rganilib, zarur takliflar va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot natijalari va tahlili. Zamonaviy dunyoda sun'iy intellekt texnologiyalari til o'rganish jarayonida tubdan o'zgarishlar keltirib chiqarmoqda [12]. 2023-yilgi Duolingo hisobotiga ko'ra, platformaning 50 milliondan ortiq faol foydalanuvchisining 72%i sun'iy intellekt yordamchilarini an'anaviy usullarga qaraganda samaraliroq deb biladi. Bu tendentsiya ayniqsa yosh avlod orasida kuchli namoyon bo'lib, 18-25 yoshdagilar guruhida bu ko'rsatkich 85% ga yetadi³³.

Nutqni tahlil qilish texnologiyalari so'nggi yillarda sezilarli takomillashdi. Google Assistant va Amazon Alexa kabi virtual yordamchilar endi 98% aniqlik darajasi bilan 40 dan ortiq tilda, shu jumladan o'zbek tilida ham ishlay oladi. 2023-yilda o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, bu vositalardan foydalangan talabalar talaffuz xatolarini 6 oy ichida 65% ga kamaytirishga erishgan³⁴.

Adaptiv o'rganish algoritmlari har bir o'rganuvchining zaif tomonlarini aniqlab, shaxsiylashtirilgan mashqlar taklif qiladi [11]. Masalan, Babbel platformasida o'rganuvchilar har bir darsdan keyin 89% bilim saqlab qolish darajasiga erishadi, bu an'anaviy usullardagi 58% bilan solishtirganda sezilarli farqni ko'rsatadi. Platforma har kuni 75 milliondan ortiq interaktiv mashqlarni avtomatik tarzda tahlil qiladi³⁵.

Real vaqtda tarjima qilish vositalari chet tillarida erkin muloqot qilish imkoniyatini kengaytirmoqda. Jumladan, LingvoLive platformasida esa foydalanuvchilar bir soatlik sun'iy intellekt yordamchisi bilan suhbatda 300-350 ta yangi so'z o'rganish imkoniyatiga ega³⁶.

³³ Duolingo. (2023). 2023 Year in Review. <https://ta.duolingo.com/year-in-review/2023>

³⁴ Amazon. (2023, August 30). Google Assistant and Alexa are now available simultaneously on Harman's new JBL Authentics 200, 300, and 500 speakers. <https://developer.amazon.com/en-US/blogs/alexa/device-makers/2023/08/google-assistant-alexa-august-20231>

³⁵ Babbel. (n.d.). How Babbel Works. <https://www.babbel.com/en/magazine/how-babbel-works>

³⁶ DeepL. (2023, October). DeepL Translator Adds Uzbek Language Support. <https://www.deepl.com/blog/uzbek-language-support>

ChatGPT va Deepseek kabi katta til modellari endi 54 tilda, shu jumladan o'zbek tilida ham ishlay oladi. 2023-yil noyabr holatiga ko'ra, ChatGPTdan til o'rganish uchun foydalanuvchilar soni oyiga 14 milliondan ortib, har kuni 23 milliondan ortiq grammatik savollarga javob beradi³⁷.

Linguatalk mobil ilovasi mamlakatimizda 2023-yil sentyabr oyida ishga tushirilib, birinchi oyida 150 mingdan ortiq yuklab olishga erishdi. Ilova o'zbek tilidan ingliz, rus va xitoy tillariga o'qitishni qamrab oladi va foydalanuvchilarining 87%i bir oy ichida asosiy muloqot qilish darajasiga erishganligini bildiradi³⁸.

Til o'rganishdagi sun'iy intellekt texnologiyalari nafaqat so'zlarni o'rgatish, balki madaniy jihatlarni ham o'z ichiga oladi. Mondly platformasining virtual reallik versiyasi foydalanuvchilarga 38 ta turli mamlakat madaniyatini yaqindan o'rganish imkoniyatini beradi. 2023-yilgi statistikaga ko'ra, bu yondashuv o'rganish samaradorligini 40% ga oshirgan³⁹.

Sun'iy intellekt yordamida til o'rganishning kelajagi yanada qiziqarli imkoniyatlarga ega. 2024-yilga rejalashtirilgan "NeuroLang" loyihasi foydalanuvchilarning miya to'lqinlarini o'qib, ularning qiyinlik darajasini aniqlay oladi. Dastlabki sinovlar shuni ko'rsatdiki, bu texnologiya o'rganish tezligini 3 baravar oshirishi mumkin⁴⁰.

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi 2023-yil oktyabr oyida maktablarda sun'iy intellekt asosidagi til o'qitish dasturlarini joriy etish bo'yicha alohida loyiha ishlab chiqdi. Dastlabki 3 oylik tajriba natijalariga ko'ra, qatnashgan sinflardagi o'quvchilarning o'rtacha bahosi 1,3 baravar oshgan. Loyiha 2024-yil sentyabriga qadar 200 ta maktabni qamrab olishi rejalashtirilgan⁴¹.

Raqamli ta'limdagi bu yangiliklar bilan birga, ba'zi **muammolar** ham mavjud. 2023-yilgi so'rov natijalariga ko'ra, O'zbekistondagi o'qituvchilarning 35% hali ham sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishda qiyinchiliklar chekmoqda [15]. Shu bilan birga, qishloq joylaridagi maktablarning faqat 40%i bu texnologiyalardan foydalanish uchun zarur texnik jihozlarga ega⁴².

³⁷ OpenAI. (2023, November). ChatGPT Multilingual Capabilities. <https://openai.com/blog/chatgpt-multilingual>

³⁸ Linguatalk. (2023, September). Linguatalk App Launches in Uzbekistan. <https://www.linguatalk.uz/news/app-launch>

³⁹ Mondly. (2023). Mondly VR: Learn Languages in Virtual Reality. <https://www.mondly.com/vr>

⁴⁰ NeuroLang. (2024). Introducing NeuroLang: Brainwave-Powered Language Learning. <https://www.neurolang.ai/press-release>

⁴¹ Maktabgacha va maktab ta'limi Vazirligi. (2023, October). AI-Based Language Learning Pilot Program Launched. <https://www.uzedu.uz/news/ai-language-learning>

⁴² UNESCO. (2023). Digital Education in Uzbekistan: Challenges and Opportunities. <https://unesco.org/reports/digital-education-uzbekistan>

Kelajakda sun'iy intellekt til o'rganishni yanada qulay va samarali qilishda muhim rol o'ynaydi. Expertlar tahliliga ko'ra, 2025-yilga kelib til o'rganish sun'iy intellekt yordamchilari foydalanuvchilarining 85%i professional tarjimon darajasidagi bilimga erishadi⁴³. Bu esa chet tillarini o'rganish jarayonini tubdan o'zgartirib, global muloqot imkoniyatlarini yangi bosqichga ko'taradi [4].

Xorij tajribasi shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt texnologiyalarini ta'limga joriy etishda davlat siyosati, infratuzilma va pedagogik tayyorgarlik asosiy omillar hisoblanadi [1]. Masalan, Finlandiya maktablarida 2021-yildan boshlab "AI in Education" dasturi orqali har bir o'quvchiga shaxsiy sun'iy intellekt yordamchisi taqdim etilgan. Bu yordamchilar o'quvchilarning ilgari egallagan bilimlariga asoslangan mashqlar, talaffuzni to'g'rilovchi nutq analizatorlari va tarjima vositalari bilan integratsiyalashgan. Dasturning birinchi ikki yili davomida o'quvchilarning ingliz tili bilimlari o'rtacha 34% ga oshgani aniqlangan [2].

Xitoyda esa "AI + Education" milliy strategiyasi asosida 2020-yildan boshlab 10 mingdan ortiq maktabda sun'iy intellekt vositalari orqali til o'qitish yo'lga qo'yilgan. "iFlyTek" kompaniyasi tomonidan ishlab chiqilgan intellektual platformalar real vaqtda talaffuz, intonatsiya, grammatika va leksik xatolarni aniqlab, avtomatik tahlil qiladi. Ushbu texnologiyalar yordamida talabalar o'rtasida talaffuzdagi aniqlik 80% dan 96% ga oshgan⁴⁴.

Janubiy Koreyada "AI-based Personalized Learning" dasturi orqali chet tili o'qituvchilari uchun maxsus treninglar joriy etilgan. Har bir maktab o'qituvchisi sun'iy intellekt vositalaridan qanday foydalanishni o'rganadi va bu bilimlar sertifikatlash tizimi orqali baholanadi. 2022-yilda o'tkazilgan milliy baholashda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan o'quvchilarning 78%i yuqori natijalarga erishgan [6].

AQShda esa ChatGPT, Grammarly, ELSA Speak kabi ilg'or platformalar ta'lim tizimiga faol joriy etilmoqda. "New York City Department of Education" tomonidan 2023-yilda o'tkazilgan tadqiqotda ko'rsatilishicha, ChatGPT asosida tuzilgan dialog mashqlari yordamida o'rganuvchilar nutqiy erkinlikni 1,5 baravarga oshirgan. Shuningdek, Duolingo for Schools dasturi o'qituvchilarga o'quvchilar yutuqlarini tahlil qilish va ularni shaxsiy rivojlanishiga yo'naltirish imkonini bermoqda [8].

Germaniyada "DigitalPakt Schule" loyihasi doirasida maktablar raqamlashtirilgan va sun'iy intellekt asosida o'rgatuvchi mobil ilovalari (masalan, Busuu, LingQ) keng joriy etilgan. 2023-yilda o'tkazilgan so'rovda nemis tilini ikkinchi til sifatida o'rganuvchilarning

⁴³ Language Learning Experts Consortium. (2024). AI Assistants and Language Proficiency: A 2025 Forecast. <https://llec.org/reports/ai-language-proficiency>

⁴⁴ Spot. (2025, mart 11). Xitoydagi maktablarda sun'iy intellekt bo'yicha majburiy kurslar tashkil etiladi. <https://www.spot.uz/oz/2025/03/11/china-school-ai/>

82% mobil ilovalar yordamida o'rganish samaradorligi an'anaviy usullardan yuqori deb baholagan [10].

Bu tajribalar asosida ta'limda sun'iy intellekt texnologiyalarining joriy qilinishi nafaqat o'quv jarayonini soddalashtiradi, balki uning sifatini sezilarli darajada oshiradi. Muhimi, sun'iy intellekt individual yondashuv, o'quvchi faoliyati monitoringi, muammoli joylarni avtomatik aniqlash va takomillashtirishga qaratilgan vositalarni taqdim etadi. Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi takliflar keltiriladi:

1. Milliy sun'iy intellekt strategiyasini ishlab chiqish. Xitoy va Janubiy Koreya tajribasi asosida O'zbekistonda ham "AI + Education" yoki "AI-based Learning" nomli milliy strategiyani ishlab chiqish va barcha umumta'lim maktablarida bosqichma-bosqich joriy etish zarur.

2. Pedagoglar uchun sun'iy intellekt bo'yicha majburiy malaka oshirish kurslarini joriy etish. Janubiy Koreya tajribasidan kelib chiqib, barcha til o'qituvchilari uchun sun'iy intellektdan foydalanish bo'yicha sertifikatli kurslar tashkil etish lozim.

3. Har bir o'quvchiga sun'iy intellekt yordamchi tizimini yaratish. Finlandiyadagi kabi, o'quvchining darajasi, xatolari va o'zlashtirish tezligiga mos ravishda mashqlar, talaffuz va tarjima vositalarini taklif qiluvchi sun'iy intellekt yordamchisi yaratish mumkin.

4. Sun'iy intellekt texnologiyalarni baholash va samaradorligini monitoring qilish tizimini yo'lga qo'yish. Har yili alohida sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'limdagi natijalariga oid hisobotlar tuzilib, ularga asoslangan qarorlar qabul qilinishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. European Commission. (2022). Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning. Publications Office of the European Union. <https://education.ec.europa.eu/>

2. UNESCO. (2021). AI and education: Guidance for policymakers. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000376706>

3. Ministry of Education and Culture Finland. (2021). AI in education strategy and implementation report. <https://minedu.fi/en/frontpage>

4. Zhang, X., & Zheng, Y. (2021). AI in education in China: Practices and policies. Computers and Education: Artificial Intelligence, 2, 100025. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2021.100025>

5. iFLYTEK. (2020). iFLYTEK AI education solutions. <https://www.iflytek.com/en/education/>

6. Korean Ministry of Education. (2022). AI-based Personalized Learning in South Korea. <https://english.moe.go.kr/>

FIZIKA VA ASTRONOMIYA DARSLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Karayeva Difuza Mamasharipovna

Qashqadaryo VPMM, katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola matnida, fizika va astronomiya darslarida raqamli texnologiyalarni qo'llashning ahamiyati, metodologiyasi va amaliyotdagi tajribalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: PhET, Kahoot!, LearningApps, Celebry, Moodle, Google Classroom, Zoom, Multimedia, interaktiv kontent

Аннотация: в тексте этой статьи рассматривается важность, методология и практический опыт применения цифровых технологий на уроках физики и астрономии.

Ключевые слова: Phet, Kahoot!, LearningApps, celebry, Moodle, Google Classroom, Zoom, мультимедиа, интерактивный контент.

Annotation: in the text of this article, the importance, methodology and experiments in practice of the application of digital technologies in physics and astronomy lessons are considered.

Keywords: PhET, Kahoot!, LearningApps, Celebrity, Moodle, Google Classroom, Zoom, Multimedia, interactive content

Fizika va astronomiya fanlari, tabiatshunoslik va koinotni tushunishdagi asosiy sohalaridan biri bo'lib, zamonaviy ta'limda yuqori sifatli o'qitishning alohida o'rni bor. Bu fanlarni o'rgatishda an'anaviy dars metodlariga qo'shimcha ravishda raqamli texnologiyalardan foydalanish, o'quvchilarga murakkab ilmiy kontseptsiyalarni tushuntirish va o'zlashtirishni sezilarli darajada yengillashtiradi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar, xususan, interaktiv simulyatsiyalar, virtual laboratoriyalar, masofaviy ta'lim platformalari va sun'iy intellekt tizimlari ta'lim jarayonini yanada interaktiv va samarali qilishga yordam bermoqda. Masalan, PhET, Kahoot!, LearningApps, Celebry kabi ta'limiy dasturlar, o'quvchilarga fizik va astronomik hodisalarni amalda tajriba qilish imkonini beradi, shu bilan birga ularni o'rganish jarayoniga jalb qiladi.

Ushbu ma'ruzada, fizika va astronomiya darslarida raqamli texnologiyalardan qanday foydalangan holda ta'lim sifatini oshirish mumkinligi, o'quvchilarning ilmiy kashfiyotlarga bo'lgan qiziqishini qanday uyg'otish mumkinligi va bu texnologiyalarni o'quv jarayoniga qanday muvaffaqiyatli integratsiya qilish haqida so'z yuritiladi. Raqamli vositalar yordamida o'quvchilarga

individual yondoshuv ko'rsatilishi, darslarni yanada interaktiv va qiziqarli qilish imkoniyatlari kengaytiriladi. Bu o'rganish jarayonini takomillashtirishda muhim qadam bo'lib, o'quvchilarni ilmiy tadqiqotlarga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Raqamli texnologiyalar – bu ma'lumotlarni yaratish, saqlash, uzatish va qayta ishlashga imkon beradigan zamonaviy texnologiyalar to'plamidir. Raqamli texnologiyalarni turli sohalarda, shu jumladan, ta'lim, sog'liqni saqlash, sanoat va ko'ngilochar sohalarda keng qo'llaniladi. Ular asosan kompyuterlar, internet, mobil qurilmalar, elektron dasturlar va tarmoqlardan iborat bo'lib, ular yordamida ma'lumotlarni tez va samarali uzatish, tahlil qilish, va saqlash mumkin.

Raqamli texnologiyalarning asosiy tarkibiy qismlari:

1. Kompyuterlar va qurilmalar – Ma'lumotlarni qayta ishlash va saqlash uchun ishlatiladigan asboblari (masalan, kompyuterlar, noutbuklar, planshetlar, mobil telefonlar).

2. Internet tarmoqlari – Ma'lumotlarni global yoki lokal tarmoqlar orqali uzatish imkonini beruvchi texnologiyalar. Internet va onlayn platformalar, masalan, video konferensiyalar, bulutli hisoblash tizimlari (cloud computing), va raqamli kutubxonalar.

3. Dasturiy ta'minot – Ma'lumotlarga ishlov berish va saqlash uchun ishlatiladigan dasturlar, masalan, matn muharrirlari, grafik tahrirlash dasturlari, simulyatsiya va o'quv dasturlari (PhET, Kahoot!, LearningApps va h.k.).

4. Sun'iy intellekt (AI) – Kompyuter tizimlarining inson fikrlashini taqlid qilishga qodir texnologiyalar. Sun'iy intellekt yordamida masalalarni avtomatik hal qilish, tahlil qilish va qarorlar qabul qilish mumkin.

5. Kengaytirilgan virtual muhit(AR/VR) – Haqiqiy dunyoni kengaytirilgan virtual muhitlar bilan birlashtirish imkonini beruvchi texnologiyalar, bu esa o'quv jarayonini yanada jonlantiradi va interaktiv qiladi.

Raqamli texnologiyalar ta'limda o'quvchilarga interaktiv tajriba yaratish, murakkab ilmiy kontseptsiyalarni soddalashtirish va o'quvchilarning bilimlarini baholashda samarali vositalar sifatida keng qo'llaniladi. Ular yordamida birinchidan, o'quvchilarni virtual laboratoriyalarda fizik va astronomik tajribalar bilan tanishtirish mumkin. Ikkinchidan, masofaviy ta'lim tizimlari orqali o'quvchilar darslarni istalgan vaqtda va istalgan joyda o'rganishlari mumkin. Uchinchidan, interaktiv darslar va simulyatsiyalar orqali o'quvchilarga o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniyatlari taqdim etiladi.

Raqamli texnologiyalarning bir qator afzalliklari mavjud. Ular:

Tezlik va samaradorlik – Ma'lumotlar tez va samarali uzatiladi, o'rganish jarayoni yanada qisqaradi.

Keng imkoniyatlar – O‘quvchilar uchun o‘rganishning yangi imkoniyatlari va resurslar (online kutubxonalar, simulyatsiyalar, interaktiv darslar).

Moslashuvchanlik – Ta’lim jarayonini o‘quvchilarning ehtiyojlariga mos ravishda sozlash, individual yondoshuvni qo‘llash imkoniyatlari.

Innovatsion o‘qitish metodlari – Ta’limni yanada interaktiv, qiziqarli va samimiy qilish.

Raqamli texnologiyalar ta’limda o‘quvchilarning bilimlarini oshirish, ularni yangi bilim va ko‘nikmalar bilan tanishtirishda, shuningdek, o‘qituvchilarga darslarni yanada samarali tashkil etishda muhim rol o‘ynaydi. Bu texnologiyalar yordamida o‘quvchilar faollikni, mustaqil fikrlashni va o‘rganishga bo‘lgan qiziqishni rivojlantirishga erishiladi.

Raqamli texnologiyalarning asosiy turlari:

1. Kompyuterlar va qurilmalar

Kompyuterlar – Ma’lumotlarni ishlov berish va saqlash uchun ishlatiladigan eng asosiy qurilmalardir. Ular ta’limda, ilmiy tadqiqotlarda, dasturlarni ishlab chiqishda va ma’lumotlarni tahlil qilishda keng qo‘llaniladi.

Mobil qurilmalar – Smartfonlar, planshetlar va boshqa mobil qurilmalar o‘quvchilar va o‘qituvchilar uchun onlayn platformalar, ilovalar va ta’lim resurslariga kirish imkoniyatini beradi.

2. Internet va tarmoqlar

Internet – Global axborot tarmog‘i bo‘lib, ma’lumotlarni tezda uzatish, o‘rganish materiallarini olish, masofaviy ta’lim va onlayn kommunikatsiyalar uchun muhim vosita hisoblanadi.

Internet va tarmoq resurslari – Lokal tarmoqda joylashgan ta’lim materiallari va o‘quv resurslariga kirish imkonini beruvchi tizimlar.

3. Dasturiy ta’minot

O‘quv dasturlari – Ta’lim jarayonini yengillashtirish uchun ishlab chiqilgan interaktiv dasturlar (masalan, PhET, Kahoot!, LearningApps, Celebry va boshqa o‘quv dasturlari). Bu dasturlar yordamida o‘quvchilar fizik va astronomiya bo‘yicha tajribalarni simulyatsiya qilish, viktorinalar va testlar orqali bilimlarni tekshirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Simulyatsiya dasturlari – Fizika va astronomiyaga oid hodisalarini virtual muhitda simulyatsiya qilish imkonini beruvchi dasturlar. Bu o‘quvchilarga amaliy tajribalar o‘tkazish imkoniyatini yaratadi, shu bilan birga, xavfsizlik va vaqtni tejash imkoniyatlarini taqdim etadi.

4. Masofaviy ta’lim platformalari

Onlayn ta’lim tizimlari – Moodle, Google Classroom, Zoom kabi masofaviy ta’lim platformalari o‘quvchilarga darslarni onlayn tarzda o‘rganish va o‘qituvchilar bilan o‘zaro

muloqot qilish imkonini beradi. Bu platformalar dars materiallarini, testlar va baholash tizimlarini ham o'z ichiga oladi.

5. Sun'iy intellekt (AI)

AI tizimlari – Sun'iy intellekt o'qitish jarayonini individualizatsiya qilish va samaradorlikni oshirishda yordam beradi. Sun'iy intellekt asosidagi tizimlar o'quvchilarni har birining bilim darajasiga mos tarzda o'rgatish, ularga masalalarni yechishda yordam berish va avtomatik baholash tizimlarini taqdim etadi.

6. Kengaytirilgan haqiqat (AR) va virtual haqiqat (VR)

AR (Augmented Reality) – Kengaytirilgan haqiqat texnologiyasi haqiqiy dunyo bilan virtual obyektlarni birlashtiradi. Ta'limda bu texnologiya o'quvchilarga fizik va astronomiya masalalarini interaktiv tarzda ko'rish imkonini beradi.

VR (Virtual Reality) – Virtual haqiqat texnologiyasi o'quvchilarga to'liq virtual dunyoda bo'lish va o'rganish jarayonini jonlantirish imkoniyatini beradi. Misol uchun, o'quvchilar koinotda sayohat qilib, yulduzlarni va sayyoralarni o'rganishlari mumkin.

7. Bulutli hisoblash (Cloud Computing)

Bulutli texnologiyalar – Ma'lumotlarni onlayn saqlash va ularga kirish imkonini beruvchi texnologiyalar. O'quvchilar va o'qituvchilar o'z materiallarini bulutga yuklab, istalgan joydan kirishlari mumkin.

8. Multimedia va interaktiv kontent

Videolar, grafikalar va animatsiyalar – Ta'lim resurslari va darslar uchun multimedia materiallarini yaratish. Fizika va astronomiya fanlari bo'yicha murakkab kontseptsiyalarni vizual tarzda tushuntirish uchun videolar va animatsiyalar keng qo'llaniladi.

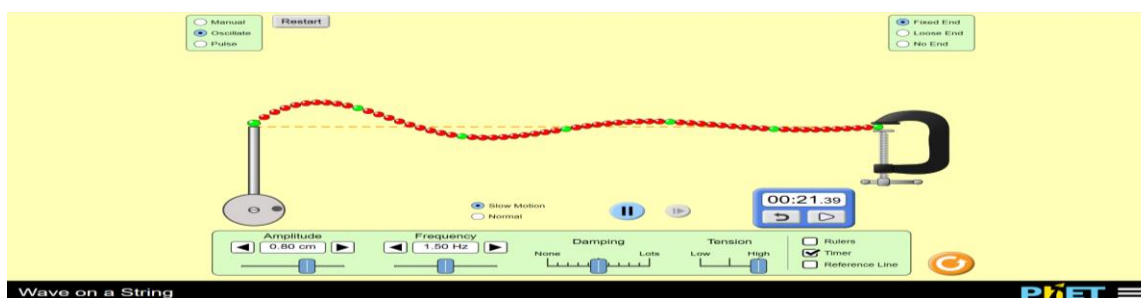
Raqamli texnologiyalarning bunday turlari ta'limni yanada samarali va interaktiv qilishga yordam beradi, o'quvchilarni o'rganishga qiziqtiradi va ularga yangi bilimlarni tezda o'zlashtirish imkonini yaratadi.

Fizika va astronomiya fanlarida foydalanish mumkin bo'lgan zamonaviy elektron ta'limiy dasturlar o'qitish jarayonini samarali va qiziqarli qilishga yordam beradi. Quyida ushbu fanlar bo'yicha qo'llanilishi mumkin bo'lgan platformalar va dasturlarni keltirib o'tamiz:

PhET Interactive Simulations (PhET.colorado.edu). PhET Interactive Simulations — bu Kolorado universiteti tomonidan ishlab chiqilgan va jahon miqyosida o'quvchilarga va o'qituvchilarga ilmiy kontseptsiyalarni interaktiv tarzda o'rgatish uchun mo'ljallangan bepul onlayn simulyatsiyalar platformasidir. PhET platformasi fizika, matematika, kimyo, biotexnologiya, astronomiya va boshqa sohalarida turli xil interaktiv simulyatsiyalarni taqdim etadi, bu esa o'quvchilarga ilmiy jarayonlarni amalda ko'rish va tushunishni osonlashtiradi.

PhET Interactive Simulations'ning afzalliklari: O'quvchilar simulyatsiyalarni ishlatib, turli ilmiy jarayonlarni o'zgartirishi va natijalarni kuzatishi mumkin, bu esa o'rganishni yanada qiziqarli va tushunarli qiladi. PhET simulyatsiyalari murakkab ilmiy va matematik tushunchalarni vizual tarzda tushuntiradi, bu esa o'quvchilarga abstrakt g'oyalarga qarshi ko'proq aniq tasavvur yaratishga yordam beradi. PhET simulyatsiyalari barcha foydalanuvchilar uchun bepul va onlayn mavjud bo'lib, ta'limda foydalanish uchun qulay. Xalqaro foydalanish imkoniyati: PhET platformasi ko'plab tillarda mavjud, shu jumladan, o'zbek tilida ham, bu uni global ta'lim tizimlarida keng qo'llanilishini ta'minlaydi. PhET platformasida mavjud bo'lgan simulyatsiyalar fizika va astronomiya fanlari bo'yicha darslarni interaktiv tarzda tashkil qilishga yordam beradi. Masalan, kuchlar, energiya, harorat, elektromagnit to'lqinlar va boshqa mavzularni o'rganish uchun simulyatsiyalar mavjud.

Misol sifatida **“Elektromagnit to'lqinlar”** mavzusini olib ko'raylik. PhET platformasida elektromagnit to'lqinlarni o'rganish uchun “Wave on a String” yoki “Electricity, Magnets and Circuits” kabi simulyatsiyalar mavjud. Bu simulyatsiyalar o'quvchilarga elektromagnit to'lqinlarining asosiy xususiyatlarini tushunishga yordam beradi. Bu simulyatsiya o'quvchilarga to'lqinlar tarqalishini va to'lqin uzunligi, chastotasi va amplitudasi bilan qanday bog'liqligini ko'rsatadi. O'quvchi simulyatsiyada to'lqinlarni boshqarish uchun simni tebratadi. Amplituda va chastotani o'zgartirish orqali to'lqinlarning qanday tarqalishini va energiya qanday taqsimlanishini kuzatadi. O'quvchi elektromagnit to'lqinlarning uzluksiz va tekis tarqalishini ko'rib, to'lqinlar o'zgarishini amalda ko'rishi mumkin(1-rasm) ⁴⁵.

1-rasm. PhET platformasida “Elektromagnit to'lqinlar” mavzusi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

9. Sh.Hasanov, A.Turaev, Fizika darslarida raqamli texnologiyalarni qo'llash. – T.: 2020. O'zbekiston Respublikasi O'qituvchilar va Tarbiyachilar Assotsiatsiyasi.
10. R.Peterson, K.Smith, Digital Technologies in Science Education: Trends and Developments. Journal of Science Education and Technology, 2019. 28(1), 45-56. <https://doi.org/10.1007/s11123-018-0950-4>

11. R. Gulomov “Astronomiya o‘qitishda raqamli texnologiyalarni qo‘llash” Fizika va Astronomiya o‘qituvchilari uchun ilmiy-texnik jurnali, – T.: 2018.4(2), b. 22-30

12. Kahoot! Kahoot: Game-based Learning Platform. Retrieved from <https://kahoot.com>

13. PhET Interactive Simulations. PhET: Interactive Physics and Chemistry Simulations. Retrieved from <https://phet.colorado.edu>

14. LearningApps.org. LearningApps: Interactive Learning Tool for Educators. Retrieved from <https://learningapps.org>

THE IMPORTANCE OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Jurayeva Gulandom Murodullayevna

University of Economics and Pedagogy Lecturer at the
Department of Pedagogy and Teaching Methods

Annotation: *Increasing the effectiveness of education in modern education today depends on many factors. This article examines the implementation of digital technologies and artificial intelligence methods in education and the potential for significant benefits for learning, assessment and training of students and teachers, as well as a number of other educational processes.*

Keywords: *artificial intelligence, education in the field of computer systems, training, differentiated learning, digital economy.*

Аннотация: *Повышение эффективности образования в современных условиях зависит от множества факторов. В данной статье рассматривается внедрение цифровых технологий и методов искусственного интеллекта в систему образования, а также их потенциал для существенного улучшения процессов обучения, оценки и подготовки студентов и преподавателей, наряду с рядом других образовательных процессов.*

Ключевые слова: *искусственный интеллект, образование в области компьютерных систем, обучение, дифференцированное обучение, цифровая экономика.*

Annotatsiya: *Zamonaviy ta’lim samaradorligini oshirish ko‘plab omillarga bog‘liq. Ushbu maqolada ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt usullarini joriy etish masalalari hamda ularning talabalar va o‘qituvchilarni o‘qitish, baholash va tayyorlash jarayonlari, shuningdek, boshqa bir qator ta’lim jarayonlari uchun yaratishi mumkin bo‘lgan katta imkoniyatlari tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *sun’iy intellekt, kompyuter tizimlari sohasida ta’lim, o‘qitish, differensial o‘qitish, raqamli iqtisodiyot.*

With these technologies, you can automate bulk data processing and decision-making processes using software, databases, and analytical tools. The digital economy, on the other

hand, refers to economic systems based on the internet and information technology. It conducts most of its business activities in digital format.

Artificial intelligence technology will create new jobs. For example, in the first half of 2024, the number of jobs related to artificial intelligence technologies worldwide increased by 10%.

Every year, the number of startups using artificial intelligence technologies is growing. In the first half of 2024, AI-related startups accounted for 25% of the global startup market.

In recent years, Uzbekistan has made significant strides in the field of artificial intelligence (AI). With a growing interest in technological innovation and a vision of digital transformation, the country is using artificial intelligence to drive progress in various industries.

AI platforms enable educators to create more engaging and personalized learning environments. Using such platforms, teachers can harness the power of machine learning, natural language processing, and data analytics to provide personalized learning patterns, automate administrative tasks, and gain insight into student progress and learning needs. As society asserts that digital literacy and education systems are transitioning to 21st-century skills, they will become the most important tool in the image of the teacher. [By simplifying the development process](#), these platforms allow educators to spend less time learning the intricacies of coding and more time developing innovative solutions that solve educational problems and inspire students.

The pandemic has also accelerated the adoption of technology in education and highlighted the need for flexible and flexible learning tools. AI platforms have proven to be effective in responding quickly to the dynamic needs of distance learning and blended classrooms. In addition, the integration of analytical and AI-powered concepts will help advance competency-based education by tracking students' progress rather than just measuring time spent in the classroom.

Even in developing countries, this is helping to bridge the technology gap. With ease of use and reduced costs associated with solutions, under-resourced schools can now incorporate advanced technology tools into their curriculum. It democratizes high-quality education and galvanizes global efforts to ensure inclusive and equitable quality education for all, as outlined in the United Nations Sustainable Development Goals.

Teachers can benefit greatly from integrating their learning processes with artificial intelligence. For example:

1. Workload Reduction Capability: AI-powered tools can automate tasks such as grading, attendance tracking, and even generating progress reports. This gives teachers more time to communicate directly with students and focus on personalized learning.

2. Improving lesson planning. With the help of AI algorithms, teachers can access data-driven data to tailor lesson plans to each student's individual needs and learning speed.

3. Promoting differentiated education: adaptive learning content created by artificial intelligence, including different learning styles and levels, making education inclusive and meeting the needs of different groups of students, expands opportunities for the implementation of differentiated education.

4. Control over the development of students. AI-powered analytical platforms will facilitate continuous student engagement and progress monitoring. Teachers can identify trends and actively intervene to help students who are struggling.

Artificial intelligence can be applied in almost all areas of activity, opening up new opportunities for people. The use of artificial intelligence can be done in order to free a person from monotonous work, automate risky types of work, support decision-making, and also support communication between people. The use of artificial intelligence can improve the well-being of society and the quality of life of people. Educational opportunities will also have a positive impact on teachers' activities, creating the basis for increasing their time for individual work with students. In the education system, the introduction of modern computers will provide students with more information. The popularity of artificial intelligence among students reduces their level of knowledge, and students' use of artificial intelligence such as CHDP makes it easier for them to perform their duties.

REFERENCES :

1. N.A. Nishonboeva, Zh.I. Abdigoforova Introduction of Digital Technologies and Artificial Intelligence in Education Systems.
2. Abdullaev, M., Gulyamov, S., Ayupov, R (2020). The digital economy is a relevant area of personnel training.
3. Michael G. Voskoglou, Western Greek Institute of Technological Education. School of Technological Applications. PhD in Philosophy
4. Botir Gafurov. What is the future of artificial intelligence in Uzbekistan? A look at the latest trends and developments. In scientific journalism.

TA'LIM SOHASIDA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Nodira Bakiyeva

Qashqadaryo viloyat Pedagogik mahorat markazi
Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi
texnologiya fani metodisti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim jarayonida sun'iy intellektni joriy qilish va ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan fikr va mulohazalar o'rin olgan. Hozirgi davr shiddat bilan o'sayotgan zaminda har bir ta'lim olayotgan yosh avlod zamon bilan hamnafas bo'lishi kerakdir. Ta'lim sohasini rivojlantirishga qaratilgan fikrlar orasidan albatta sun'iy intellektga ham e'tibor beriladi. Ta'lim sohasida sun'iy intellektni joriy qilinishi va ta'lim samadorligi oshirishga qaratilgan fikrlarimiz ushbu maqola o'rin olgandir.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiya, intellekt, aql, sun'iy intellekt, zamonaviy ta'lim, suniy intellekt turlari

Аннотация: В статье содержатся идеи и размышления, направленные на внедрение искусственного интеллекта в образовательный процесс и повышение качества образования. В современном быстро меняющемся мире каждое молодое поколение, получающее образование, должно идти впереди. Среди идей, направленных на развитие сферы образования, безусловно, уделяется внимание искусственному интеллекту. В этой статье мы изложили свои мысли по поводу внедрения искусственного интеллекта в образование и повышения эффективности обучения.

Ключевые слова: цифровые технологии, интеллект, разум, искусственный интеллект, современное образование, типы искусственного интеллекта

Bugungi kunda yurtimizda ta'lim sohasiga e'tibor qaratilmoqda va tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Ta'lim tizimini samaradorligini oshirish va bu sohada horijiy mamlakatlararo hamkorliklar yo'lga qo'yilmoqda. Umuman olganda, bugungi kundagi ta'lim jarayonida interfaol uslublar, innovatsion texnologiyalar,

katta

o'zaro

pedagogik va axborot texnologiyalarni o'quv jarayoniga qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan kunga kuchayib bormoqda. Hozirgi kunda o'quv jarayonini takomillashtirishda bu sohani zamon talablariga mos holda tizimlashtirish bo'yicha ko'pgina samarali ishlar olib borilmoqda. Bu jarayonlarning zamonaviylashuvi bizga dunyo bilimlaridan bahramand bo'lish imkoniyatini berishi, zamonaviylashayotgan dunyo bilan hamnafas bo'lishni ta'minlash imkoniyatlarini berishi mumkindir.

So'nggi yillarda mamlakatimizda barcha sohalarida keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. Aniq maqsad va ko'rsatkichlar belgilab berilgan uzoq muddatli strategiyalar qabul qilinib, izchillik bilan hayotga tatbiq etib kelinmoqda. Davlatimiz rahbari tomonidan tasdiqlangan «Raqamli O'zbekiston — 2030» strategiyasi hamda sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish va ularni mamlakatimizda keng qo'llash, raqamli ma'lumotlardan foydalanish imkoniyatini va

ularning yuqori sifatini ta'minlash, ushbu sohada malakali kadrlar tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish belgilab berildi.

Sun'iy intellekt (AI) - bu savollarga javob berish, tasvirlar yaratish, matn yozish, ma'lumotlarni qayta ishlash va ma'lumotni tahlil qilish kabi turli vazifalarni bajarishga qodir kompyuter tizimi. U inson miyasining ishlashiga taqlid qiluvchi neyron tarmog'idan foydalangan holda ma'lumotlarni qayta ishlaydi. Sun'iy intellekt (AI) so'nggi bir necha yil ichida eng dolzarb mavzulardan biriga aylandi. Qo'shma Shtatlar va Xitoy kabi mamlakatlar hukumatlari va kompaniyalari sun'iy intellekt texnologiyalari imkoniyatlarini birinchilardan bo'lib tushunib, ularni rivojlantirishga sarmoya kiritishdi. Bu OpenAI ning ChatGPT kabi mashhur mahsulotlarga, shuningdek, yuzni aniqlashda Xitoy texnologiyalarining ustunligiga olib keldi.

Jumladan sun'iy intellekt (ingl. Artificial intelligence AI) texnologiyalarining katta ahamiyati va salohiyatini etirof etgan holda ularni rivojlantirishga alohida etibor qaratilmoqda. Tez texnologik taraqqiyot davrida sun'iy intellekt hayotning turli sohalari rivojlanishiga ta'sir qiluvchi asosiy omilga aylanib bormoqda. Ushbu texnologiyalar unumdorlik va samaradorlikni oshirishdan tortib, ilm-fan va innovasiyalardagi yutuqlarga qadar ulkan foyda keltirish salohiyatiga ega ekanligini tan olish kerak. Sun'iy intellekt — informatikaning alohida sohasi bo'lib, odatda inson ongi bilan bog'liq imkoniyatlar: tilni tushunish, o'rgatish, muhokama qilish, masalani yechish, tarjima va shu kabi imkoniyatlarga ega kompyuter tizimlarini yaratish bilan shug'ullanadi.

O'z navbatida sun'iy intellektni ilm-fanga joriy etish uchun malakali kadrlar sonini oshirish talab etiladi. Negaki aynan o'z kasbining ustasi bo'lgan mutaxassislar barcha jabhalarga sun'iy intellekt kirib borishida asosiy omil bo'ladi. Shu maqsadda sun'iy intellekt texnologiyalari asosidagi innovatsion biznes-modellar, mahsulotlar va xizmat ko'rsatish usullari rivojlanishi uchun qulay va maqbul ekotizim yaratish, ularni belgilab berilgan ustuvor tarmoqlar va sohalarda tezkorlik bilan joriy etish va amaliyotga tatbiq etish bo'yicha harakatlar boshlab yuborildi. Sababi, sun'iy intellekt texnologiyalari raqamli texnologiyalarning eng tez rivojlanayotgan istiqbolli yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar tarkibiga kiruvchi sun'iy intellektdan foydalanish orqali, nafaqat ta'limda balki, hayotning barcha jabhalarida samarali foydalanish mumkin. Sun'iy ong texnologiyasini joriy etish orqali shaffoflikni ta'minlash, firibgarlikni oldini olish, ma'lumotlarni tahlil etish, katta hajmli ma'lumotlar bilan ishlash ustunliklarini beradi. Ta'lim sohasida esa virtual o'quv muhitini yaratish va masofaviy ta'limda katta qulayliklar yaratadi.

“Sun'iy intellekt” deganda ko'pchilik robotlarning turli sohalarga jalb qilinishini tushunadi. Ammo sun'iy intellekt atamasi robotlarning inson bilan o'rin almashishini anglatmaydi. Uning asosiy maqsadi inson qobiliyatlari va imkoniyatlarining chegaralarini kengaytirishdir. Shuning uchun bu kabi texnologiyalar qimmatli biznes resursi hisoblanadi.

ChatGPT

Gemini

Midjourney

ChatGPT - Open AI tomonidan yaratilgan yuqori qobiliyatli, foydalanuvchi so'rovlariga javob berish uchun katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilishga mo'ljallangan sun'iy intellekt dasturi. **ChatGPT** inson tilini og'zaki va yozma ravishda tushuna oladi. **ChatGPT** matnlar bilan ishlaydi, ya'ni unga kiritiladigan so'rovlarni matn shaklida qabul qiladi va javob qaytaradi. **ChatGPT** neyron tarmog'i 2023-yil boshidan O'zbekistondan foydalanuvchilarni ro'yxatdan o'tkazishga ruxsat berdi. Fevral oyida OpenAI ilovasi ishga tushirilgandan keyin ikki oy ichida uni 100 million foydalanuvchilar qo'llay boshladi. Natijada OpenAI tarixdagi eng tez rivojlanayotgan ilovaga aylandi. Bugungi kunda O'zbekiston ham sun'iy intellekt natijalari qo'llaniladigan davlatlar qatoriga kiradi. Sun'iy intellekt tizimlari orasida eng mashhuri bu ChatGPT tizimidir.

Ilgari **Bard** nomi bilan tanilgan **Gemini Google** kompaniyasi tomonidan chiqarilgan sun'iy intellekt hisoblanadi. U **Gemini 1.0** da ishlaydi, Google kompaniyasining yirik tilli model texnologiyasidagi so'nggi ishlanmasi. Ushbu vositani ajratib turadigan narsa shundaki, barcha foydalanuvchilar **Geminidan** real vaqtda internet va qidiruv ulanishidan, shuningdek, xaritalar va YouTube kabi mashhur Google vositalari uchun asosiy kengaytmalardan foydalanishlari mumkin. Pulli rejalar va biznes foydalanuvchilari qo'shimcha imkoniyatlardan, jumladan, Google Workspace uchun foydalanishlari mumkin. **Geminida** so'rovni tahrirlab takomillashtirish va faktlarni tekshirish uchun Google Qidiruv tugmasidan foydalanish xususiyatlari ham mavjud.

Midjourney matnli ko'rsatmalarini tasvirga aylantira oladigan sun'iy intellekt turlaridan biridir. **Midjourneydan** foydalanish uchun sizga hech qanday maxsus apparat yoki dasturiy ta'minot kerak emas, chunki u butunlay Discord chat ilovasi orqali ishlaydi. **Midjourney** yordamida siz oddiy matnga asoslangan ta'riflardan yuqori sifatli tasvirlar yaratishingiz mumkin. Faqat tasvirlarni yaratishni boshlashdan oldin siz oylik to'lov qilishingiz kerak bo'ladi. **Midjourney** oddiy matn tavsifidan ajoyib va ishonarli ko'rinishdagi tasvirlarni yaratishi mumkin. Tasvirlarni yaratish uchun foydalanuvchilar hozirda sun'iy intellekt yordamida tasvir yaratuvchi boshqa vositalar bilan bir xil buyruqlardan foydalanadilar. Bu asosan /imagine buyrug'i bo'lib, unga bot rasm bilan javob beradi.

Bugungi kunda ta'lim sohasida sun'iy intellekt intensiv ravishda o'z o'rinini egallayapti. Sun'iy intellekt ma'lumotlarni o'rganish, tahlil qilish, o'zgartirish va tasavvur qilish qobiliyatiga ega bo'lgan axborot tizimlarini yaratishda katta ro'lni o'ynaydi. Bu tizimlar, o'rganish jarayonida ma'lumotlarni tan olish, aniq maqsadlar uchun ma'lumotlarni qidirish, ma'lumotlarni tahlil qilish, va natijalarni ko'rsatish kabi vazifalarni bajarishda yordam beradi. Tabiiy va insoniy imkoniyatlarga qaraganda, sun'iy intellekt ta'lim sohasida bir nechta foydalarni olib keladi. Sun'iy intellekt ta'lim oluvchining vaqtini tejashga va ta'limda muvaffaqiyatli rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Sun'iy intellektning imkoniyatlari keng qamrovli bo'lib, u sizni qiziqtirgan savollarga javob berishi, berilgan buyruq asosida rasm chizishi yoki turli mavzularda taqdimotlar yaratishi va xattoki, turli referat va maqolalar ham yozib bera olish imkoniyatiga ega. Uning ta'lim algoritmlari, talabalarning individual xususiyatlari va o'rganish usullari asosida moslashtiriladi, bu esa har bir o'quvchilarning o'ziga xos ta'lim yo'lidagi qobiliyatlarini oshiradi.

Qisqa qilib aytganda, sun'iy intellekt muayyan vazifalarni bajarishda inson xatti-harakatiga taqlid qilishga qodir bo'lgan tizim yoki texnologiya bo'lib, olingan ma'lumotlardan foydalanib asta-sekin mukammallashib boradi. Umuman olganda sun'iy intellekt format ham, funksiya ham emas, balki bu jarayon bo'lib, ma'lumotlarni yig'ish, tahlil qilish kabilarni o'z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1.Sabirjonov R.A., Ayupov R.H. va boshqalar. Zamonaviy raqamli texnologiyalarning rivojlanish istiqbollari. "Media" nashriyoti, 2022 yil. 202 bet.

2.I.A. Filipova Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti "Sun'iy intellektni huquqiy tartibga solish" (ma'ruza kursi) Samarqand-2022 b-7

3.Ya.X.G'afforov. Tarix o'qitish metodikasi. Darslik. -Toshkent:-211b

4.N.A. Shermuxamedova, Ilmiy-tadqiqot metodologiyasi. T. "Fan va texnologiya" nash, 2014, 403-407 betlar

5.Камилова Р.Ш. Абдулатипова М.А. Искусственный интеллект// Опубликовано в 2013, Выпуск Май 2013, Экономические науки

SUN'IY INTELEKT TEXNOLOGIYASI ASOSIDA O'SMIRLARGA PSIXOLOGIK XIZMAT KO'RSATISH USULLARI

Gulhayo Yoqubova Erkin qizi

Qarshi xalqaro universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari asosida o'smirlarga psixologik xizmat ko'rsatish usullari tahlil qilinadi. Hozirgi zamonaviy jamiyatda o'smirlarning psixologik salomatligini saqlash va mustahkamlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Sun'iy intellekt texnologiyalari psixologik diagnostika, maslahat berish, stress va hissiy holatni tahlil

qilishda samarali qo'llanilmoqda. Tadqiqotda SI asosida ishlaydigan chat-botlar, mobil ilovalar, virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalarining o'smirlarga psixologik yordam berishdagi roli o'rganiladi. Bundan tashqari, ushbu texnologiyalar yordamida individual va guruhviy terapiya usullarining rivojlanish imkoniyatlari muhokama qilinadi. Maqolada SI texnologiyalari asosidagi psixologik xizmatlarning afzalliklari va cheklovlari tahlil qilinib, ularning kelajakdagi rivojlanish istiqbollari haqida xulosalar beriladi.

Kalit so'zlar: *sun'iy intellekt, o'smir psixologiyasi, psixologik xizmat, virtual maslahat, raqamli terapiya, onlayn psixologik yordam, emotsional intellekt, psixodiagnostika, sun'iy intellekt asosida maslahat berish, stressni boshqarish, ruhiy salomatlik, interaktiv psixologik treninglar, aqlli chatbotlar, moslashtirilgan psixoterapiya, mental salomatlik ilovalari, hissiy holat monitoringi, raqamli psixologiya, neyrotarmoq asosida tahlil, kognitiv xulq terapiyasi, virtual reallik terapiyasi.*

Annotation: *this article analyzes the methods of psychological services for adolescents based on artificial intelligence (SI) technologies. In modern society, maintaining and strengthening the psychological health of adolescents is one of the important tasks. Artificial intelligence technologies are effectively used in psychological diagnostics, counseling, stress and emotional state analysis. The study explores the role of SI-based chatbots, mobile applications, virtual and augmented reality technologies in providing psychological support to adolescents. In addition, with the help of these technologies, the possibilities of development of individual and group therapy methods are discussed. The article analyzes the advantages and limitations of the psychological services based on SI technologies and gives conclusions about the prospects for their future development.*

Keywords: *artificial intelligence, adolescent psychology, psychological service, virtual counseling, digital therapy, online psychological support, emotional intelligence, psychodiagnosics, artificial intelligence-based counseling, stress management, mental health, interactive psychological trainings, smart chatbots, personalized psychotherapy, mental health apps, emotional state monitoring, digital psychology, neurotarmac-based analysis, Cognitive Behavior Therapy, virtual reality therapy.*

Zamonaviy texnologiyalar rivojlanishi bilan sun'iy intellekt (SI) inson hayotining turli sohalariga jadal kirib kelmoqda. Ayniqsa, psixologik xizmat ko'rsatish jarayonida SI texnologiyalaridan foydalanish samaradorlikni oshirishga xizmat qilmoqda. O'smirlik davri inson hayotining eng muhim bosqichlaridan biri bo'lib, bu davrda psixologik yordamga bo'lgan ehtiyoj yuqori hisoblanadi. Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalari asosida o'smirlarga psixologik xizmat ko'rsatishning samarali usullari tahlil qilinadi.

Sun'iy intellekt psixologik xizmat ko'rsatishda quyidagi afzalliklarga ega:

Shaxsiy yondashuv – SI o'smirlarning individual psixologik xususiyatlarini tahlil qilib, mos keluvchi maslahatlar bera oladi. Sun'iy intellekt dasturlari o'smirlarning suhbatlari, ijtimoiy tarmoqdagi faolliklari va boshqa ko'rsatkichlar orqali ularning ruhiy holatini baholaydi. Natijada, har bir foydalanuvchiga individual maslahat va mashg'ulotlar tavsiya qilinadi.

Doimiy monitoring – SI asosidagi dasturlar orqali o'smirlarning ruhiy holati uzluksiz kuzatib boriladi. Sun'iy intellekt turli sensorlar, mobil ilovalar va onlayn platformalar orqali foydalanuvchilarning kayfiyat o'zgarishlarini kuzatib, stress yoki depressiya belgilarini erta aniqlash imkonini beradi. Bu esa o'z vaqtida profilaktik choralar ko'rishga yordam beradi.

An'anaviy usullarga nisbatan qulaylik – SI asosidagi platformalar orqali o'smirlar istalgan vaqtda anonim ravishda maslahat olishlari mumkin. Ko'plab o'smirlar o'z muammolarini ochiq muhokama qilishdan uyalishi yoki qo'rqishi mumkin. SI asosidagi chatbotlar va onlayn konsultatsiya xizmatlari orqali ular o'zlarini erkin his qilib, istalgan vaqtda psixologik yordam olish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish usullari

Sun'iy intellektga asoslangan chatbotlar orqali o'smirlarga dastlabki psixologik yordam ko'rsatish mumkin. Ushbu botlar maxsus algoritmlar asosida ishlaydi va o'smirlarning yozgan matnlari orqali ularning ruhiy holatini aniqlashga harakat qiladi. Shuningdek, botlar foydalanuvchilarga motivatsion maslahatlar berib, stressni kamaytirishga yordam beradi. Ba'zi chatbotlar esa jiddiy muammolarni aniqlaganda professional psixologlarga yo'naltirish funksiyasiga ega.

Yuzni aniqlash texnologiyalari va ovoz analiziga asoslangan SI dasturlari yordamida o'smirlarning emotsional holati aniqlanib, ularga mos ravishda psixologik maslahatlar beriladi. Bunday dasturlar insonning yuz ifodalari, ovoz temбри va nutqining tezligi orqali ularning kayfiyatini tahlil qiladi. Masalan, agar foydalanuvchi tushkunlik yoki xavotir belgilarini namoyon etsa, dastur unga mos keluvchi dam olish texnikalarini yoki psixologik maslahatlarni tavsiya qiladi. O'smirlarga moslashtirilgan psixologik yordam ko'rsatuvchi mobil ilovalar ishlab chiqilmoqda. Ushbu ilovalar o'z ichiga stressni kamaytirish, meditatsiya, va o'z-o'zini tahlil qilish bo'yicha mashg'ulotlarni qamrab oladi. Mobil ilovalar orqali foydalanuvchilar kunlik kayfiyatlarini qayd etishlari, turli xil psixologik testlardan o'tishlari va o'zlarining ruhiy holatini nazorat qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shuningdek, ayrim ilovalarda psixologlar bilan onlayn konsultatsiya olish imkoniyati ham mavjud.

Sun'iy intellekt katta ma'lumotlar to'plamini tahlil qilish orqali o'smirlarning psixologik holatidagi o'zgarishlarni oldindan bashorat qilishi va o'z vaqtida aralashish imkonini beradi. Masalan, foydalanuvchining onlayn faolligi, kayfiyat o'zgarishlari va yozishmalarini tahlil qilib, SI uning

depressiyaga tushish ehtimolini aniqlashi mumkin. Bu esa o'z vaqtida yordam berish va profilaktik choralar ko'rish imkonini yaratadi.

Sun'iy intellekt asosida psixologik xizmat ko'rsatishda quyidagi muammolar yuzaga kelishi mumkin:

Maxfiylik masalasi – O'smirlarga oid shaxsiy ma'lumotlarning himoyalaniishi muhim ahamiyat kasb etadi. Buni ta'minlash uchun ilg'or shifrlash texnologiyalaridan foydalanish va foydalanuvchilar ma'lumotlarini anonim shaklda saqlash lozim.

Sun'iy intellektning insoniy empatiyaga ega emasligi – SI asosidagi tizimlar inson psixologiyasini chuqur tushunishda hali ham yetarli darajada mukammal emas. Bu muammoni hal qilish uchun SI tizimlari psixologlar bilan hamkorlikda ishlab chiqilishi va doimiy ravishda foydalanuvchilarning fikr-mulohazalari asosida takomillashtirilishi kerak.

Texnik muammolar – Sun'iy intellekt tizimlarining uzluksiz va to'g'ri ishlashini ta'minlash uchun kuchli texnik infratuzilma talab etiladi. Bu borada yuqori sifatli serverlar, ishonchli dasturiy ta'minot va muntazam texnik xizmat ko'rsatish tizimi joriy etilishi zarur.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun SI texnologiyalaridan foydalanish jarayonida inson psixologlari bilan hamkorlik qilish, ma'lumotlarni ishonchli himoyalash va texnologiyani muntazam rivojlantirish zarur. Sun'iy intellekt va inson tajribasi uyg'unlashgan holda qo'llanilganda, o'smirlarga samarali va xavfsiz psixologik xizmat ko'rsatish mumkin bo'ladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, sun'iy intellekt texnologiyalari o'smirlarga psixologik yordam ko'rsatishda innovatsion yondashuvlarni taklif etmoqda. Chatbotlar, emotsional analiz dasturlari, mobil ilovalar va katta ma'lumotlar tahlili yordamida o'smirlarning ruhiy holatini yaxshilash mumkin. Ushbu texnologiyalar o'smirlarning ruhiy salomatligini nazorat qilish, erta bosqichda psixologik muammolarni aniqlash va ularga mos ravishda yordam berish imkonini yaratadi.

Biroq, sun'iy intellekt mustaqil ravishda inson psixologiyasining barcha nozik jihatlarini to'liq anglashga qodir emas. Shu sababli, kelajakda sun'iy intellekt va an'anaviy psixologik xizmatlarni integratsiya qilish orqali yanada samarali tizimlarni yaratish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu jarayonda psixologlarning bevosita ishtiroki, insoniy empatiya va sun'iy intellektning tahliliy imkoniyatlarini birlashtirish lozim. Shu orqali o'smirlarga individual yondashuvni kuchaytirish, psixologik yordamning sifati va samaradorligini oshirishga erishish mumkin.

Shuningdek, sun'iy intellekt asosidagi psixologik xizmatlarning rivojlanishi axborot xavfsizligi, texnologik infratuzilmani mustahkamlash va foydalanuvchilarning maxfiyligini ta'minlash kabi muhim jihatlarga ham e'tibor qaratishni talab etadi. Kelajakda ushbu texnologiyalar yanada takomillashib, inson va sun'iy intellekt o'rtasidagi hamkorlik mustahkamlanib borishi kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Russell, S., & Norvig, P. (2020). *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. Pearson.
2. Hinton, G., Osindero, S., & Teh, Y. W. (2006). A fast learning algorithm for deep belief nets. *Neural computation*, 18(7), 1527-1554.
3. Rojas, R. (1996). *Neural Networks: A Systematic Introduction*. Springer-Verlag.
4. AI and mental health: Opportunities and challenges (2021). *The Lancet Digital Health*.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИЛОЖЕНИЙ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Аннаева Луиза Расуловна,

учительница русского языка СОШ № 29, Каршинский район

Расулова Кумушойим Илхом кизи, студентка 4 курса АГУ, Россия

Аннотация: В данной статье рассматривается вопрос усиления образования в контексте повышения эффективности изучения русского языка и литературы в школах за счет интеграции искусственного интеллекта (ИИ). В статье анализируются преимущества интеграции искусственного интеллекта в обучение, включая персонализированное обучение, виртуальные дискуссии, интерактивные учебники и мультимедийные ресурсы, а также использование приложений для изучения языков с использованием искусственного интеллекта.

Ключевые слова: интеграция, искусственный интеллект, русский язык, литература, персонализированное обучение, виртуальные дискуссии, мультимедийные ресурсы.

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellekt (SI) integratsiyasi orqali maktablarda rus tili va adabiyotini o'rganish samaradorligini oshirish, shuningdek, sun'iy intellektni ta'limga integratsiyalashning afzalliklari, jumladan, shaxsiylashtirilgan ta'lim, virtual muhokamalar, interfaol darsliklar va multimedia resurslari hamda sun'iy intellekt yordamida til o'rganish ilovalaridan foydalanish tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: integratsiya, sun'iy intellekt, rus tili, adabiyot, shaxsiy o'rganish, virtual muhokamalar, multimedia resurslari.

Annotation: This article examines the issue of enhancing education in the context of increasing the effectiveness of teaching Russian language and literature in schools through the integration of artificial intelligence (AI).

The article analyzes the benefits of integrating artificial intelligence into education, including personalized learning, virtual discussions, interactive textbooks and multimedia resources, as well as the use of language learning applications using artificial intelligence.

Keywords: integration, artificial intelligence, Russian language, literature, personalized learning, virtual discussions, multimedia resources.

Изучение русского языка и литературы давно стало краеугольным камнем образования, способствующим пониманию культуры, языка и человеческого опыта. По мере того, как мир стремительно вступает в цифровую эпоху, интеграция искусственного интеллекта (ИИ) в учебный процесс привела к изменению парадигмы в методике преподавания. В данной статье рассматривается, как искусственный интеллект революционизирует школьный предмет «Русский язык и литература», повышая эффективность преподавания и обучения [3, с 75].

Искусственный интеллект (ИИ) — совокупность технологических решений, которые позволяют имитировать знания и навыки человека (включая самостоятельное обучение и поиск решений) и получать результаты, сопоставимые с результатами интеллектуальной деятельности человека при выполнении конкретных задач [1, с 1].

ИИ на уроках русского языка: Традиционный подход к преподаванию русского языка и литературы часто предполагает заучивание и линейный анализ, что иногда может препятствовать энтузиазму учащихся и более глубокому восприятию материала. На помощь приходит искусственный интеллект, который предлагает динамичные инструменты для привлечения внимания учеников и интерактивного обучения.

Искусственный интеллект оказал огромное влияние на изучение языков, предлагая персонализированные и эффективные способы овладения языками. Приложения для изучения языков на базе искусственного интеллекта используют передовые алгоритмы, обработку естественного языка и адаптивные технологии для создания индивидуального опыта обучения. Эти инновационные инструменты подходят для различных стилей обучения, обеспечивая мгновенную обратную связь, распознавание речи и персонализированные планы уроков. Поскольку в нашем взаимосвязанном мире растет спрос на многоязычные навыки, приложения для изучения языков с искусственным интеллектом стали мощными союзниками как для учащихся, студентов, специалистов, так и для любителей изучения языков. В этой статье рассматриваются некоторые из лучших доступных в настоящее время приложений для изучения языков с использованием искусственного интеллекта, а также их уникальные особенности и преимущества для учащихся всех уровней.

1. Talkpal — это инновационное приложение для изучения языков на базе искусственного интеллекта, которое использует передовые технологии обработки естественного языка и распознавания речи, чтобы обеспечить захватывающий и персонализированный опыт обучения. Talkpal, разработанный командой языковых экспертов и исследователей искусственного интеллекта, предлагает уникальный подход к

овладению языком, фокусируясь на реальных разговорах, интерактивных сценариях и мгновенной обратной связи. Одной из выдающихся особенностей Talkpal является его способность вовлекать пользователей в естественные, насыщенные контекстом разговоры с использованием высокоразвитой языковой модели искусственного интеллекта. Репетитор с искусственным интеллектом в приложении адаптируется к уровню языка, стилю обучения и целям пользователя, предоставляя адаптированный контент и обратную связь для оптимизации развития навыков. Такой персонализированный подход в сочетании с поддержкой более 57 языков делает Talkpal универсальным инструментом для любителей языков во всем мире, удовлетворяющим широкий спектр учебных потребностей и предпочтений.

Ключевые особенности Talkpal включают в себя:

-Разговоры на базе искусственного интеллекта с персонализированными ответами и отзывами в зависимости от уровня языка и целей; -Ролевые игры и персонажи для погружения в различные сценарии реальной жизни; -Режим дебатов для улучшения языковых навыков и критического мышления посредством спорных дискуссий; - Фоторежим для описания изображений и получения обратной связи в реальном времени для расширения словарного запаса; -Усовершенствованная технология распознавания речи для анализа произношения и мгновенной обратной связи.

2. Babbel . Компания Babbel, основанная в 2007 году Маркусом Витте и Томасом Холлом, стала видным игроком на рынке приложений для изучения языков. Платформа предлагает комплексный опыт обучения через веб-интерфейс и мобильные приложения, уделяя особое внимание тому, чтобы сделать изучение языка доступным, эффективным и приятным для пользователей по всему миру. Курсы Babbel создаются командой из более чем 150 лингвистов и языковых экспертов, что обеспечивает высококачественный контент, адаптированный к родному языку учащегося.

Сила приложения заключается в сочетании проверенных методологий обучения и современных технологий. Babbel предлагает небольшие уроки, в которых основное внимание уделяется реальным разговорам и практическому словарному запасу, используя адаптивную систему обучения, которая помогает пользователям прогрессировать в своем собственном темпе. В 2023 году Babbel представила две новые функции на базе искусственного интеллекта: «Распознавание речи с использованием искусственного интеллекта» для улучшения обратной связи по произношению и «Повседневные разговоры» для отработки реалистичных диалогов в различных социальных сценариях.

Ключевые особенности Babbel включают в себя:

Небольшие уроки, предназначенные для занятых учащихся, с упором на практические навыки разговорной речи; -Технология распознавания речи, обеспечивающая мгновенную обратную связь по произношению; -Персонализированные сеансы обзора, которые адаптируются к стилю обучения и прогрессу пользователя; - Широкий выбор учебных материалов, включая интерактивные диалоги, игры, подкасты и статьи; -Курсы доступны на 14 языках, в их учебной программе более 50,000 уроков.

3. Pronounce — это инновационная платформа для изучения языков на базе искусственного интеллекта, которая специализируется на улучшении произношения, беглости и общих навыков общения пользователей на английском и других языках. Приложение Pronounce, разработанное командой лингвистов, языковых экспертов и исследователей искусственного интеллекта, использует передовые технологии распознавания речи и обработки естественного языка для предоставления персонализированной обратной связи и возможностей интерактивной практики для учащихся.

Уникальный подход платформы к изучению языка подчеркивает важность четкого произношения, естественной интонации и точности грамматики для эффективного общения. Pronounce предлагает ряд функций, призванных помочь пользователям освоить нюансы разговорной речи, включая чат-бот с искусственным интеллектом для практики разговора, обратную связь в реальном времени по произношению и грамматике, а также возможность анализировать голосовые записи и звонки. Это делает Pronounce особенно подходящим для изучающих язык, стремящихся улучшить свои навыки устного общения, а также для профессионалов, стремящихся усовершенствовать свои разговорные способности в рабочих ситуациях.

Ключевые особенности Pronounce:

Чат-бот с искусственным интеллектом для реалистичных разговоров с немедленной обратной связью по разговорной речи, произношению и грамматике; - Обратная связь в реальном времени, предлагающая мгновенные предложения по улучшению произношения и грамматики; -Настраиваемая практика, позволяющая пользователям сосредоточиться на конкретных словах, фразах и структурах предложений; -Запись голоса и анализ звонков для получения подробной информации о разговорном общении; -Отслеживание прогресса для отслеживания с течением времени улучшений в произношении, грамматике и общих навыках разговорной речи.

4. Langua, запущенная в 2023 году стартапом LanguaTalk, находится в авангарде приложений для изучения языков на базе искусственного интеллекта. Эта инновационная платформа предлагает пользователям захватывающий опыт общения с удивительно

реалистичными персонажами, созданными искусственным интеллектом. Используя передовые голосовые технологии, Langua создает увлекательную среду обучения с голосами искусственного интеллекта и собственными акцентами, практически неотличимыми от человеческой речи.

Сильная сторона приложения заключается в диалогах, ориентированных на изучение языка. Пользователи могут выбирать из широкого спектра соответствующих тем, включая ролевые игры о путешествиях и темы дебатов, или практиковаться в использовании сохраненного словарного запаса. Langua обеспечивает мгновенные исправления и переводы, позволяя учащимся быстро выявлять свои ошибки и учиться на них. Уникальная функция позволяет пользователям вернуться к родному языку, когда они сталкиваются с трудностями, при этом ИИ обычно понимает и предлагает соответствующую помощь.

Ключевые особенности LanguaTalk включают в себя:

Разговоры на базе искусственного интеллекта, специально разработанные для изучения языка; -Почти человеческая голосовая технология с аутентичным местным акцентом; -Мгновенные исправления и переводы для эффективного обучения на ошибках; -Возможность использовать родной язык при возникновении проблем с самовыражением; -Карточки с интервальным повторением и истории, созданные искусственным интеллектом, для закрепления сохраненного словарного запаса.

Технологии вдохнули новую жизнь в учебный процесс: от языковых упражнений, адаптирующихся к индивидуальному уровню владения языком, до виртуальных дискуссий под руководством ИИ-модераторов.

Персонализированные учебные маршруты. Одной из замечательных особенностей искусственного интеллекта является его способность адаптироваться к индивидуальным стилям и темпам обучения. Применительно к русскому языку и литературе это означает, что ученикам больше не нужно соответствовать универсальной программе обучения. Платформы, работающие на основе искусственного интеллекта, могут адаптировать учебные задания, рекомендации по чтению и стратегии оценки с учетом сильных и слабых сторон каждого ученика, создавая более персонализированный и эффективный процесс обучения [4, с 144].

Исследование литературных ландшафтов с помощью ИИ. Литература, являясь отражением общества и истории, богата сложными темами, персонажами и сюжетами. Аналитические возможности ИИ идеально подходят для того, чтобы проникнуть в глубины шедевров русской литературы. Изучая огромные массивы текстов, ИИ может выявить повторяющиеся мотивы, языковые изменения в разные эпохи и даже дать

представление о социокультурном контексте, сформировавшем литературу. Это не только улучшает понимание материала учениками, но и способствует развитию критического мышления и навыков литературного анализа [5, с 48]. Возрождение интереса и доступность в век цифровых развлечений, поддержание интереса учеников к классическим русским произведениям может оказаться непростой задачей. Мультимедийные ресурсы на базе искусственного интеллекта, такие как интерактивные электронные книги, экскурсии в виртуальной реальности по историческим местам и приложения для изучения языка, приносят в изучение русского языка и литературы новое и увлекательное измерение. Кроме того, возможности перевода с помощью искусственного интеллекта устраняют языковые барьеры, делая эти литературные сокровища доступными для широкой мировой аудитории.

Интеграция искусственного интеллекта в школьное преподавание русского языка и литературы привела к появлению множества инструментов и технологий, повышающих эффективность обучения. Эти инструменты используют возможности ИИ для персонализации обучения, получения информации и вовлечения учащихся в инновационную деятельность, например: -Приложения для изучения языка. Приложения для изучения языка, управляемые искусственным интеллектом, предлагают динамичную языковую практику, соответствующую уровню подготовки каждого студента. Эти приложения позволяют сосредоточиться на грамматике, лексике, произношении и культурных нюансах, способствуя всестороннему пониманию русского языка. Важно отметить, что, хотя эти инструменты оказывают ценную поддержку, они наиболее эффективны, когда продуманно интегрированы в более широкую образовательную систему. Человеческое руководство и интерпретация по-прежнему важны для развития критического мышления, эмпатии и понимания культуры, которые являются ключевыми для изучения русского языка и литературы [3, с 75]. Итак, почему вам следует использовать приложения для изучения языков с искусственным интеллектом? [Изучение языка с помощью ИИ](#) изменил способ изучения новых языков, предлагая беспрецедентные возможности для эффективного и действенного обучения. Эти инновационные инструменты используют искусственный интеллект для обеспечения персонализированного обучения, адаптированного к потребностям, темпу и целям каждого пользователя. Благодаря использованию передовых технологий распознавания речи и обработке естественного языка приложения для изучения языков с искусственным интеллектом обеспечивают мгновенную обратную связь по произношению и грамматике, помогая учащимся совершенствовать свои языковые навыки быстрее, чем традиционные методы.

Одним из наиболее значительных преимуществ приложений для изучения языков с использованием искусственного интеллекта является их способность обеспечивать обширную разговорную практику без необходимости использования носителей языка или языкового обмена. С помощью чат-ботов на базе искусственного интеллекта и интерактивных сценариев учащиеся могут участвовать в реалистичных диалогах, улучшая свои разговорные навыки и укрепляя уверенность в использовании целевого языка. Постоянная доступность возможностей практики позволяет пользователям в любое время погрузиться в процесс изучения языка, ускоряя их прогресс и делая процесс более увлекательным и приятным.

Внедрение искусственного интеллекта в школьное преподавание русского языка и литературы знаменует собой интересную главу в развитии образования. Используя возможности технологий, преподаватели могут вовлечь учащихся в немыслимые ранее процессы, привить им глубокое понимание тонкостей языка и литературных шедевров, формирующих культурную идентичность. По мере того, как образование с использованием искусственного интеллекта становится нормой, преподаватели и политики должны сотрудничать, чтобы гарантировать, что сердце образования — связь с человеком, критическое мышление и понимание культуры — остается на переднем крае учебного процесса.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Постановление Президента Республики Узбекистан, от 14.10.2024 г. № ПП-358. Приложение 1. Стратегия развития технологий искусственного интеллекта до 2030 года.
2. Андасбаева, У. М. Расширение возможностей образования: повышение эффективности изучения русского языка и литературы в школах за счет интеграции искусственного интеллекта. Молодой ученый. — 2023. — № 34 (481). — С. 143-145.
3. Иванова, Е. А. Использование искусственного интеллекта в образовании: современные тенденции и перспективы. Инновационные технологии в образовании. — 2021. — № 2 (34). — С. 75–81.

ЗНАЧЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Хуррамова Сохиба Хуррамовна

Университет информационных технологий и менеджмента

Преподаватель кафедры филологии

Uralova Durdona Alimardon qizi

Университет информационных технологий и менеджмента.

Студентка 1 курса кафедры филологии

Annotatsiya: *Ushbu maqolada zamonaviy jamiyatda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt(SI)ning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy sohalaridagi o'rni va rivojlanish jarayonlari tahlil qilindi. Maqolada raqamli texnologiyalar va SI ning tarixiy rivojlanish bosqichlari,*

ularning jamiyatdagi ahamiyati, biznes, sog'liqni saqlash, ta'lim va madaniyat sohalaridagi o'zgarishlarga ta'siri ko'rib chiqildi. Raqamli inqilob va SIning imkoniyatlari va cheklavlari, shuningdek, bu texnologiyalarni jahon miqyosida samarali va xavfsiz tarzda qo'llash zarurati muhokama qilindi. Maqola insonlarni zamonaviy texnologiyalarning kelajagi, ularning inson hayotiga ta'siri va jamiyatdagi rivojlanishdagi roli haqida o'ylashga undaydi. Maqola ilmiy, texnik va ijtimoiy jihatdan keng qamrovli tahlilni taqdim etadi, shu bilan birga raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning kelajagi haqida muhim xulosalar chiqaradi.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, iqtisodiyot, sog'liqni saqlash, ta'lim, biznes, ijtimoiy o'zgarishlar, katta ma'lumot (Big Data), bulutli hisoblash, chuqur o'rganish, telemeditsina, raqamli transformatsiya, innovatsiyalar, internet, onlayn xizmatlar, avtomatlashtirish, kommunikatsiya texnologiyalari.

Аннотация: В данной статье проанализированы роль и процессы развития цифровых технологий и искусственного интеллекта (ИИ) в экономической, социальной и культурной сферах современного общества. В статье рассмотрены этапы исторического развития цифровых технологий и ИС, их значение в обществе, влияние на изменения в бизнесе, здравоохранении, образовании и культуре. Обсуждались возможности и ограничения цифровой революции и СИ, а также необходимость эффективного и безопасного использования этих технологий в глобальном масштабе. Статья призывает людей задуматься о будущем современных технологий, их влиянии на жизнь человека и их роли в развитии общества. В статье представлен комплексный анализ с научной, технической и социальной точек зрения, при этом сделаны важные выводы о будущем цифровых технологий и искусственного интеллекта.

Ключевые слова: цифровые технологии, искусственный интеллект, экономика, здравоохранение, образование, бизнес, социальные изменения, большие данные (Big Data), облачные вычисления, глубокое обучение, телемедицина, цифровая трансформация, инновации, интернет, онлайн-сервисы, автоматизация, коммуникационные технологии.

Annotation: This article analyzes the role and development processes of digital technologies and artificial intelligence (AI) in modern society in the economic, social and cultural spheres. The article examines the historical stages of development of digital technologies and AI, their importance in society, and their impact on changes in the fields of business, healthcare, education and culture. The opportunities and limitations of the digital revolution and AI are discussed, as well as the need for effective and safe use of these technologies on a global scale. The article encourages people to think about the future of "Application Of Artificial Intelligence

Technologies In The Public Civil Service” International Scientific And Practical Conference November 21, 2024 242 modern technologies, their impact on human life and their role in the development of society. The article provides a comprehensive analysis of scientific, technical and social aspects, while drawing important conclusions about the future of digital technologies and artificial intelligence.

Keywords: digital technologies, artificial intelligence, economy, healthcare, education, business, social change, big data, cloud computing, deep learning, telemedicine, digital transformation, innovation, internet, online services, automation, communication technologies.

Цифровые технологии и история их развития

Цифровые технологии относятся к технологиям, основанным на процессах хранения, передачи и обработки информации в цифровой форме (т. е. 0 и 1). Этапы цифровой революции связаны с появлением электронно-вычислительных машин, распространением Интернета, развитием облачных технологий и области Больших Данных. Каждая новая фаза открывала новые возможности и приводила к экономическим, социальным и культурным изменениям в глобальном масштабе.

В 1980-х и 1990-х годах развитие компьютеров и широкое распространение интернета привели к внедрению цифровых технологий в повседневную жизнь. С 2000-х годов связь между мобильными телефонами, смартфонами и сетями стала еще прочнее, что привело к появлению новых платформ и появились услуги. Сегодня цифровые технологии, особенно облачные вычисления, IoT (Интернет вещей) и блокчейн, делают общество более гибким, эффективным и интерактивным.

Основы и развитие искусственного интеллекта

Искусственный интеллект (ИИ) — это область, целью которой является моделирование способности компьютеров и систем мыслить, принимать решения и учиться подобно людям. «Тест Тьюринга» Тьюринга — концепция, направленная на определение разницы между людьми и машинами, оказала большое влияние на развитие ИИ. Сегодня технологии СИ достигли высокого уровня, которого ожидали многие годы. Машинное обучение, Глубокое обучение, Обработка естественного языка.

Искусственный интеллект активно используется в различных областях с помощью таких методов, как обработка естественного языка и распознавание изображений. С их помощью компании и организации могут быстро анализировать данные, делать точные прогнозы и эффективно решать проблемы. [1].

Цифровые технологии и тенденции их развития

Цифровые технологии представляют собой все технологии, используемые для сбора, хранения, обработки и передачи информации. В основном они управляются с помощью компьютеров, мобильных устройств, Интернета, баз данных и других современных устройств.

К основным достижениям, связанным с развитием цифровых технологий, можно отнести:

1. Ускорение передачи и хранения данных: глобальное распространение Интернета и высокоскоростных сетей обеспечивает быструю и эффективную передачу данных. С другой стороны, системы облачных вычислений позволяют хранить большие объемы данных и распространять их по всему миру.

2. Мобильные технологии: мобильные телефоны, планшеты и другие устройства меняют способы общения, работы и жизни людей. Мобильные приложения и возможность подключения к Интернету значительно упрощают жизнь людей в разных уголках мира.

3. Автоматизация и цифровое производство: Современные производственные системы автоматизированы с помощью цифровых технологий. Это позволило сделать процессы производства продукции более эффективными и экономичными. 3D-печать широко применяется в производстве робототехники и интеллектуальных систем [2].

Искусственный интеллект и его возможности:

Искусственный интеллект (ИИ) — это совокупность технологий, направленных на имитацию мыслительной деятельности человека посредством компьютерных систем. Системы СИ, такие как принятие решений на основе данных, репликация человеком и автоматизированное выполнение определенных задач есть возможности. Искусственный интеллект можно разделить на две основные категории:

1. Дополненный (или дополненный) искусственный интеллект: эти системы направлены на идеальную имитацию умственных способностей человека. Например, врачи могут использовать его для постановки диагноза, юристы — для предоставления юридических консультаций, а экономисты — для проведения финансового анализа.

2. Целевой искусственный интеллект: эти системы разработаны для конкретного варианта использования. Например, производство беспилотных автомобилей или роботов для управления производственным процессом.

3. Изменения в образовании:

Цифровые технологии также оказали большое влияние на сектор образования. Дистанционное обучение, Онлайн-курсы и возможности автоматизации обучения предлагают студентам и преподавателям новые представленные методы чтения.

Искусственный интеллект реагирует на индивидуальные потребности учащихся позволяет создавать индивидуальные процессы обучения. В то же время учителя автоматические системы оценки, помогающие выбрать правильные учебные материалы системы существуют.

4. Изменения в обществе и культуре:

Цифровые технологии и информационные технологии вносят изменения не только в экономическую и технологическую сферы, но и в социальную и культурную сферы. Появились новые формы общения между людьми посредством Интернета и социальных сетей. Искусственный интеллект и цифровые технологии с его помощью расширились возможности обмена информацией, взаимодействия и культурного развития общества. В то же время технологии могут усилить конкуренцию между некоторыми обществами и группами, создать новые сети или создать социальное неравенство.

Применение искусственного интеллекта и цифровых технологий в мировой политике.

Возрастает также роль цифровых технологий и искусственного интеллекта в мировой политике. Они усиливают конкуренцию между странами, способствуют достижению экономической стабильности и играют важную роль в вопросах глобальной безопасности. В то же время эти технологии может создать риск злоупотреблений или усиления конкуренции между странами.

Риски и этические вопросы.

С развитием цифровых технологий и искусственного интеллекта возникают новые риски и этические проблемы:

- **Конфиденциальность и информационная безопасность:** по мере расширения обмена информацией через Интернет и цифровые системы возрастают угрозы безопасности данных и конфиденциальности. Существует риск утечки данных, мошенничества и незаконного использования личной информации.

- **Автоматизация и рабочая сила:** рост автоматизации может привести к потере рабочих мест в ряде отраслей. Это, в свою очередь, может усугубить социальное и экономическое неравенство.

- **Этика и принятие решений:** системы искусственного интеллекта действуют автоматически при принятии решений. Однако эти системы могут быть не полностью совместимы с моральными решениями человека. Например, решения, принимаемые беспилотными автомобилями, могут влиять на жизни людей [4].

Развитие цифровых технологий и искусственного интеллекта приводит к серьезным позитивным изменениям во всем мире. Они создают новые возможности для человечества и осуществляют крупные революции в производстве, здравоохранении, образовании и других областях. Однако риски и этические вопросы, связанные с этими технологиями, также требуют серьезного внимания. Поэтому необходимо управлять ими и правильно применять их в социальном, политическом и экономическом контексте. Только тогда цифровые технологии и искусственный интеллект смогут принести реальную пользу обществу.

Заключение

Развитие цифровых технологий и искусственного интеллекта приводит к глубоким изменениям не только в научно-технической сфере, но и во всех аспектах повседневной жизни. Они делают бизнес более эффективным, развивают медицину и образование, улучшают общество.

Это принесет много позитивных изменений, таких как улучшение коммуникаций. Однако правильное и бережное использование этих технологий, а также снижение их негативного воздействия остаются актуальной проблемой. Ожидается, что в будущем эти технологии откроют новые возможности и послужат дальнейшему развитию человечества.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Russell, S., & Norvig, P. (2021). Artificial Intelligence: A Modern Approach (4th ed.). Pearson Education.
2. Davenport, T. H., & Ronanki, R. (2018). Artificial Intelligence for the Real World. Harvard Business Review, 96(1), 108-116.
3. Shabbir, J., & Anwar, S. (2018). A Survey of Deep Learning Techniques for Natural Language Processing. IEEE Access, 6, 35851-35863.

BARKAMOL AVLOD TARBIYASIDA INTEGRALLASHGAN DARSLARNING O'RNI

Djurayeva Nargis Narkulovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi.

Sattanova Umida Qahramonovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti 5-kurs talabasi

Annotatsiya: *Hozirgi kunda boshlang'ich maktab ta'limini integratsiya qilish haqida ko'p gapirilmoqda. Shunday ekan, ta'lim integratsiyasi hozirgi zamon talabiga javob beradimi, uni qanday tashkil etish kerak kabi savollar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.*

Kalit so'zlari: *integratsiya, obyekt, ta'lim tizimi, ta'lim poydevori, qonuniyatlar.*

Аннотация: *В настоящее время много говорят об интеграции начального школьного образования. Поэтому такие вопросы, как отвечает ли образовательная*

интеграция потребностям сегодняшнего дня и как ее следует организовать, становятся все более важными.

Ключевые слова: интеграция, объект, система образования, образов.

Annotation: Nowadays, there is a lot of talk about the integration of primary school education. Therefore, questions such as whether educational integration meets the requirements of the present time and how to organize it are gaining relevance.

Keywords: integration, object, education system, educational foundation, laws.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida fikrlash qobiliyatining har xil turlarini shakllantirish integratsiyaning negizi hisoblanadi. Asosiy fanlarni o'zlashtirish va olamdagi bor narsalar qonuniyatlarini tushunishda predmetlar ichidagi va predmetlararo aloqalarini o'rnatish ta'limni integratsiyalashga yondashuvning metodik asosidir. Bunda turli darslar tushunchalariga ko'p marta qaytish, ularni chuqurlashtirish va boyitish, shu yoshga tushunarli bo'lgan muhim belgilarni aniqlash orqali erishish mumkin. Shunday qilib, tarkibiga shu o'quv predmetiga tegishli bo'lgan tushunchalar guruhi kiritilgan har qanday dars integratsiyaga asos qilib olinishi mumkin. Bugungi kunda fan rivoji va ishlab chiqarishdagi ulkan o'zgarishlar tufayli kelib chiqayotgan talablar maktab ta'limi oldiga yangi vazifalarni qo'ymoqda. Buni muhtaram prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning ta'lim to'g'risida qabul qilayotgan qaror va farmonlarida ham ko'rib turibmiz. Ta'limni integratsiyalashning asosiy maqsadi boshlang'ich maktabdayoq tabiat va jamiyat haqidagi yaxshi tasavvur asoslarini qo'yishi va ularning rivojlanishi qonunlariga o'z munosabatlarini shakllantirishdir. Mana shuning uchun kichik maktab o'quvchisi predmet yoki voqelik hodisalarining bir necha tomondan ko'rish muhimdir: mantiqiy va ematsional tomondan, badiiy asarda va ilmiy ommabop maqolada, biolog, so'z ustasi, rassom, musiqachi nuqtai nazaridan va boshqalar. Asosiy fanlarni o'zlashtirish va olamdagi bor narsalarning qonuniyatlarini tushinishda predmetlar ichidagi va predmetlararo aloqalarni o'rnatish ta'limga integratsiyalashga yondashuvning metodik asosidir. Bunga turli darslarga tushunchalarga ko'p marotaba qaytishi, ularni chuqurlashtirish va boyitish, shu yoshga tushunarli bo'lgan muhim belgilarni aniqlash orqali erishish mumkin. Shunday qilib, yaxshi shakllangan tuzilish va o'tkazish tartibiga ega bo'lgan, tarkibiga shu o'quv predmetiga tegishli bo'lgan tushunchalar guruhi kiritilgan har qanday dars integratsiyasiga asos qilib olinishi mumkin. Lekin integratsiyalashgan darsga boshqa fanlar, boshqa o'quv predmetlari bilan bog'liq tushunchalar tahlil qilishning natijalari kiritiladi. Masalan, "qish", "sovuq", "bo'ron" kabi tushunchalar o'qish, rus tili, tabiatshunoslik, musiqa, tasviriy san'at darslarida ko'rib chiqiladi. Tushunchalarning tahlil qilish boshqa o'quv darslarida o'zlashtirilgan bilimlarga murojaat qilinadigan darslar

integratsiyalashgan hisoblanadi. Dars ijodiy, erkin bo'lishi bilan birga, yaxlit, mantiqan ketma-ket, o'ziga xos o'tishi metodikasiga ega bo'ladi.

Integrallashgan darslarni tashkil etishda shaxsga moslangan yo'nalish faqatgina sinf yoki guruhga emas, har bir bolaga ahamiyat berilishi nazarda tutiladi. Bunda uning shaxsiy fazilatlari, qobiliyatlari alohida ko'rsatiladi, uning qiziqishlari hisobga olinadi. Shu maqsadda "O'z yulduzingni yo'q", "Guldastada sening guling", "Sen sevgan kitob" kabi o'yinlardan foydalanish mumkin. O'yin davomida diqqat-e'tibor birgina bolaga qaratiladi. (Masalan, tug'ilgan kuni munosabati bilan osmonda yangi yoritilgan yulduz uning nomi bilan ataladi yoki katta guldasta bayram egasiga yoqadigan gul bilan boyitiladi). Sevimli kitob esa sinf kutubxonasini to'ldirish bilan birga egasining imzosiga ega bo'ladi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlariga moslashish, ularning badiiy faolligini rivojlantirishni taqozo qiladi. Bilim olish, badiiy hayotiy masalalarni hal qilishda o'ziga xoslikni, uddaburonlikni, epchillikni rag'batlantirish nazarda tutiladi. Shu munosabat bilan bolalarning she'r va hikoyalar yozish, yangi raqs o'ylab topish, shirin taom pishirish, biror asbob yaratish, o'simliklardan shakllar yaratish kabi mustaqil ijodiyot turli yo'llar bilan rag'batlantirib borish taqozo etiladi.

Emotsional tomonlarni rivojlantirishga katta ahamiyat beriladi. Mashg'ulotlar bolalarda ko'rish va eshitish qobiliyatlarini (materiallar sifatini (fakturasini) ushlab ko'rib ajrata bilish qobiliyati), sezish tuyg'ularini (hid va ta'mni ajrata olish qobiliyatlarini) rivojlantirishga yordam beradi. «Ovchilar», «Hayvonlar», «Izquvarlarni»ni o'ynash bolalarga faqat umumiy bilimlarga ega bo'lish, masalalarni mantiqiy hal eta bilishgina emas, insonga berilgan barcha his-tuyg'ular ham muhim ekanligini kursatib beradi. Ularni rivojlantirish o'ta nozik tuyg'ularning shakillanishiga yo'ldir. Bunga yorqin obrazlarga, san'at asarlariga, tabiat bilan zavqlanishga murojaat qilish orqali erishish mumkin. Bolalarda salbiy, hunuk, yomon narsalarga ham emotsional munosabatini rivojlantirish lozim.

Bunga ertaklar, o'qish, turli sahna ko'rinishlari qo'yish yordam beradi. Bolaning his tuyg'ulari uning jismoniy rivojlanishi bilan bog'liq bola faoliyatiga harakat qilishga, o'z holatini badan harakatlari, imo-ishoralar, raqs orqali ko'rsatib berishga imkon beruvchi mashqlarni kiritish lozim.

Kursni tashkil qilish va ish shakllari kurs haftasiga ikki soatga muljallangan. Hafta oxirida ikki soatlik dars o'qish maqsadga muvofiq, bunda bolalar, bir tomondan, asosiy darslardan ancha dam olishadi, ikkinchi tomondan, keyingi haftasiga darslarga tayyorlanishadi. Bunday ikki soatlik darsni "Ijod soati". "Hayol (orzu) darsi" deb nomlash mumkin.

Dars o'tishda asosiy shart – sinfda zarur, mos muhitni yaratish: polga gilam solish, partalar o'rniga qulay bo'lgan stul va kreslolar o'rni almashtirish. Mashg'ulot jarayonida bolalar o'z yashash muhitlarini yaratishadi. Yil va chorak mavzusi "devordagi suratlar", "Hayvonot va o'simliklar dunyosi" paydo bo'ladi, ularni o'quvchilar o'zlari o'ylab topishadi. Buning uchun turli badiiy va texnik vositalar, ma'lumot beruvchi nashrlar, ensiklopediyalardan foydalanish mumkin.

Ko'pincha vaqtni sinfdan va maktabdan tashqarida o'tkazish ko'zda tutiladi. Muzey va kutubxonalarda, xiyobon yoki ko'chalarda o'tiladigan darslar odatiy bo'lib qoladi.

Xulosa qilsak, integratsiyalangan kurs ustidagi ishlar davom etadi. Tanlangan yo'l juda qiyin va mutlaqo shubhasiz emas. Qiyin muammolarni hal qilish lozim. Shunday ekan integratsiyalangan darslarni ta'limda qo'llash yaxshi samara beradi va bu zamon talabi hamdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

4. K. Hoshimov, —Pedagogika tarixi Toshkent 2005-yil.
5. K. Ismanova. Amaliy dars mashg'ulotlarini innovatsion usullar yordamida tashkil etish. — Ta'lim muammolari jurnali. 2-son, 2012-yil.

Raqamli dunyoda sun'iy intellekt masalasi

Azamqulov Nurbek Ulug'bek o'g'li

TKTIYF O'qituvchisi Ismoilov Sulaymon Ahmadjon o'g'li

TKTIYF 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Raqamli dunyoda sun'iy intellekt (SI) masalasi zamonaviy texnologik taraqqiyotning markaziy yo'nalishlaridan biri sifatida global miqyosda muhokama qilinmoqda. Ushbu mavzu SIning turli sohalaridagi, jumladan, iqtisodiyot, ta'lim, sog'liqni saqlash, transport va ijtimoiy munosabatlardagi transformatsion ta'sirini, shuningdek, uning kelajakdagi imkoniyatlari va xavf-xatarlarini o'rganadi.*

Аннотация: *В статье рассматриваются методы развития важных навыков у учащихся посредством современных методов обучения иностранным языкам в системе образования XXI века. Анализируется значимость таких методов, как коммуникативный подход, цифровые технологии, проблемно-ориентированное обучение и компетентностный подход в развитии критического мышления, креативности, цифровой грамотности и социальных компетенций. Приведены примеры использования и воздействия каждого метода, которые позволяют сделать процесс обучения эффективным и интересным. В статье основное внимание уделяется подготовке студентов к успешному участию в глобальном мире посредством преподавания иностранных языков.*

Annotation: *The article examines the methods of forming important skills in students through modern methods in teaching foreign languages in the 21st century education system. The importance*

of such methods as the communicative approach, digital technologies, problem-based learning and competency-based approaches in the development of critical thinking, creativity, digital literacy and social competencies is analyzed. Examples of the application and impact of each method are given, which serve to make the learning process effective and interesting. The article aims to prepare students for successful participation in the global world through teaching foreign languages.

Kalit so'zlar: *sun'iy intellekt, raqamli dunyo, avtomatlashtirish, etnik muammolar, maxfiylik, ma'lumotlar xavfsizligi, ijtimoiy ta'sir, texnologik taraqqiyot.*

Sun'iy intellekt (SI) – bu kompyuter tizimlariga inson aqliga xos vazifalarni bajarish imkonini beruvchi texnologiya, masalan, o'rganish, muammoni hal qilish, qaror qabul qilish va idrok etish. Raqamli dunyoda SI muhim o'rin tutadi, chunki u katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish, avtomatlashtirish va foydalanuvchi tajribasini yaxshilashda qo'llaniladi. SI raqamli platformalar (internet, bulutli hisoblash, mobil ilovalar) bilan birgalikda real vaqt rejimida ma'lumotlarni tahlil qiladi va foydalanuvchilarga moslashtirilgan xizmatlar taqdim etadi. Masalan, Google'ning qidiruv tizimi, Amazon'ning mahsulot tavsiyalari va Tesla'ning avtopiloti SI asosida ishlaydi. 2025-yilda SI yanada arzonlashib, kichik bizneslar va individual foydalanuvchilar uchun ham ochiq bo'lib bormoqda.

Asosiy qism. SI texnologiyalari avtomatlashtirish, katta hajmdagi ma'lumotlarni tezkor tahlil qilish, bashoratli modellashtirish va qaror qabul qilish jarayonlarini optimallashtirish orqali inson faoliyatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Masalan, sog'liqni saqlash sohasida SI kasalliklarni erta tashxislash va individual davolash usullarini ishlab chiqishda, iqtisodiyotda esa ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va xarajatlarni kamaytirishda muhim yutuqlarga erishmoqda. Ta'lim sohasida SI moslashtirilgan o'quv dasturlari va virtual murabbiylar orqali bilim olish jarayonini soddalashtiradi.

Biroq, SIning jadal rivojlanishi bir qator muammolarni keltirib chiqaradi. Etik masalalar, shu jumladan, qaror qabul qilishda adolatsizlik, shaffoflikning yo'qligi va mas'uliyat masalasi jiddiy e'tibor talab qiladi. Maxfiylik va ma'lumotlar xavfsizligi bilan bog'liq xavotirlar, ayniqsa, shaxsiy ma'lumotlarni noqonuniy ishlatish yoki ularning oshkor bo'lishi ehtimoli tufayli dolzarbdir. Bundan tashqari, avtomatlashtirishning kengayishi ish o'rinlari qisqarishiga olib kelishi mumkin, bu ijtimoiy tengsizlikni yanada kuchaytirishi ehtimol.

Tadqiqot SIning salbiy oqibatlarini yumshatish va uning foydasini maksimal darajada oshirish uchun davlatlar, xalqaro tashkilotlar, ilmiy jamoatchilik va xususiy sektor o'rtasida keng ko'lamli hamkorlik zarurligini ta'kidlaydi. SIning rivojlanishi uchun qonunchilik bazasini mustahkamlash, etik me'yorlarni ishlab chiqish va aholining raqamli savodxonligini oshirish muhim ahamiyatga ega.

Ushbu yondashuv SI texnologiyalarining insoniyat manfaatlariga xizmat qilishini ta'minlashga yordam beradi.

Raqamli dunyoda sun'iy intellekt masalasi

Raqamli dunyo bugungi kunda insoniyat hayotining ajralmas qismiga aylandi. Texnologiyalarning jadal rivojlanishi, internetning keng tarqalishi va ma'lumotlar hajmining oshishi sun'iy intellekt (SI) kabi yangi imkoniyatlarni keltirib chiqardi. Sun'iy intellekt zamonaviy jamiyatda katta o'zgarishlarni amalga oshirayotgan bo'lsa-da, u bilan bog'liq bir qator muammolar va savollar ham paydo bo'lmoqda. Ushbu maqolada SIning raqamli dunyodagi o'rnini, afzalliklari va yuzaga kelayotgan muammolar ko'rib chiqiladi.

Sun'iy intellektning afzalliklari

Sun'iy intellektning eng muhim afzalliklaridan biri uning katta hajmdagi ma'lumotlarni tez va samarali tahlil qila olishidir. Masalan, tibbiyot sohasida SI kasalliklarni erta aniqlashda, ta'limda shaxsiylashtirilgan o'quv dasturlarini yaratishda, biznesda esa mijozlar xulq-atvorini bashorat qilishda muhim rol o'ynamoqda.

Bundan tashqari, SI kundalik hayotni osonlashtiradi. Virtual yordamchilar (masalan, Siri yoki Alexa), avtomatlashtirilgan transport vositalari va aqlli uy tizimlari SI texnologiyalariga asoslanadi. Ushbu innovatsiyalar vaqtni tejaydi va inson mehnatini kamaytiradi.

Sun'iy intellekt bilan bog'liq muammolar

1. Axloqiy masalalar

SIning rivojlanishi axloqiy savollarni keltirib chiqarmoqda. Masalan, avtonom transport vositalari foydalanuvchilar hayotiga xavf tug'diradigan holatlarda qanday qaror qabul qilishi kerak? Yoki SI algoritmlari noto'g'ri ma'lumotlarga asoslanganda kamsitish (diskriminatsiya) holatlari yuzaga kelishi mumkinmi? Bunday muammolar SI tizimlarining ishlab chiqilishi va joriy etilishida axloqiy me'yorlar zarurligini ko'rsatmoqda.

2. Maxfiylik va xavfsizlik

Raqamli dunyoda ma'lumotlar maxfiyligi muhim masala hisoblanadi. SI tizimlari ko'pincha foydalanuvchilarning shaxsiy ma'lumotlariga asoslanadi. Agar bu ma'lumotlar noto'g'ri qo'llarga tushsa, kiberxavfsizlikka jiddiy xavf tug'dirishi mumkin. Shu sababli, SI tizimlarini ishlab chiqishda xavfsizlik standartlariga rioya qilish juda muhimdir.

3. Ish o'rinlari va iqtisodiy ta'sir

SI avtomatlashtirish orqali ko'plab sohalarda ish o'rinlarini qisqartirishi mumkin. Masalan, ishlab chiqarish, transport va hatto xizmat ko'rsatish sohasida mashinalar inson mehnatini almashtirmoqda. Bu esa iqtisodiy tengsizlikni oshirishi va yangi malakalarga ega bo'lmagan xodimlar uchun muammolar keltirib chiqarishi mumkin.

Kelajakdagi istiqbollar

Sun'iy intellektning kelajagi katta imkoniyatlar va xavf-xatarlarni o'z ichiga oladi. SI texnologiyalari yanada rivojlanib, inson hayotini yaxshilashda davom etadi. Ammo bu jarayonda muvozanatni saqlash muhimdir. Hukumatlar, kompaniyalar va jamiyat birgalikda SIning salbiy oqibatlarini minimallashtirish va uning ijobiy tomonlarini maksimal darajada ishlatish uchun choralar ko'rishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt raqamli dunyoda katta o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Uning afzalliklaridan to'liq foydalanish uchun axloqiy, iqtisodiy va xavfsizlik masalalariga e'tibor berish lozim. Faqat shu yo'l bilan SI insoniyatning farovon kelajagini ta'minlay oladi.

Sun'iy intellekt raqamli dunyoda katta imkoniyatlar yaratib, tibbiyot, ta'lim va biznes kabi sohalarda samaradorlikni oshiradi. Ammo axloqiy masalalar, ma'lumotlar maxfiyligi va ish o'rinlari qisqarishi kabi muammolar e'tiborni talab qiladi. SIning ijobiy ta'sirini maksimallashtirish uchun xavfsizlik, axloqiy me'yorlar va iqtisodiy muvozanatni ta'minlash zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Say, C. (2018). *50 Soruda Yapay Zeka*. Istanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
2. Lee, K.-F. (2018). *AI Superpowers: China, Silicon Valley, and the New World Order*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
3. Bostrom, N. (2014). *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. Oxford: Oxford University Press.
4. Tegmark, M. (2017). *Life 3.0: Being Human in the Age of Artificial Intelligence*. New York: Alfred A. Knopf.
5. Russell, S., & Norvig, P. (2020). *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (4th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson.
6. Domingos, P. (2015). *The Master Algorithm: How the Quest for the Ultimate Learning Machine Will Remake Our World*. New York: Basic Books.
7. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. New York: W. W. Norton & Company.
8. O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi. (2023). *Raqamli iqtisodiyot va sun'iy intellekt: O'zbekiston tajribasi*. Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti.

5-SHO‘BA

TEODOR DRAYZERNING “AMERIKA FOJIASI” ASARINING BADIY XUSUSIYATLARI

Abdihalikov Abdulazizkhon Abduvohob o‘g‘li

Turon universiteti 1-kurs magistri

Annotatsiya: Ushbu maqola Teodor Drayzerning “Amerika Fojiasi” asarining asosiy qahramoni Klayd Griffitsning psixologik portreti, uning ichki ziddiyatlari va ijtimoiy muhit bilan bo‘lgan munosabatlari, asardagi badiiy xususiyatlar, til va obrazlar tizimi, kompozitsiyasi, hikoya qurish texnikasi, qashshoqlik, ijtimoiy tengsizlik, ma’naviy buzqlik va salbiy oqibatlarini to‘lalgicha tahlil qilindi.

Kalit so‘zlar: Fojia, badiiy xususiyatlar, naturalizm, realizm, ijtimoiy tengsizlik.

Abstract: This article analyzes the psychological portrait of the main character of Theodore Dreiser’s “American Tragedy”, Clyde Griffiths, his internal conflicts and relationship with the social environment, artistic features of the work, the system of language and images, composition, narrative techniques, poverty, social inequality, moral corruption and negative consequences.

Key words: Tragedy, artistic features, naturalism, realism, social inequality.

Amerikalik yozuvchi Teodor Drayzerning “Amerika Fojiasi” romani XX asr Amerika adabiyotining eng durdona asarlaridan biri hisoblanadi. Asar 1925-yilda chop etilgan asarda Realizm va naturalizm an’analari sodiq holda yozilgan. Bu roman ijtimoiy tanqidning kuchli quroli bo‘lib, Amerika jamiyatining chuqur muammolarini – qashshoqlik, ijtimoiy tengsizlik, ma’naviy buzqlik va shaharlashuvning salbiy oqibatlarini keng ko‘lamda yorqin va ta’sirchan tarzda yoritib berilgan bo‘lib, asar markazida kambag‘al oiladan chiqqan yigit Klayd Griffitsning taqdiri yotadi. T. Drayzer “Amerika Fojiasi” asarini yozar ekan u asosan ijtimoiy-psixologik realizm uslubini tanlaydi va asarning syujet kompozitsiyasini hikoya tarzida yaratadiki, asarning yanada jozibali, o‘qimishli va ommabop bo‘lishiga olib kelgan.

Asar haqida Jon J. McAleer shunday deydi: “Oxir-oqibat, Klayd tushida ilonlar va shoxli maxluqlar uni tor joyda qamalib qolganini ko‘radi. Bu orqali Drezer ramziy yo‘sinda boshidan ma’lum bo‘lgan xulosani taklif qiladi: Klayd uchun “Amerika orzusi” “Amerika dahshati”ga aylangan. Agar konservativ qarashdagilar Amerika fojeasini halokatli deb hisoblagan bo‘lsalar, ular adashmagan. Kitob ularning boylik va muvaffaqiyatga asoslangan poydevorini shubha ostiga qo‘yadi. Bundan tashqari, Drezer “Amerika orzusi”ning ba’zilar uchun amalga oshishi faqat ko‘pchilik uchun bu orzu amalga oshmasligi hisobiga bo‘lishini ta’kidlaydi. [1]

Clyde has no resources in his own mind, nor any work to be deeply interested in. Lacking a definite character, he is pulled here and there by circumstances. He has an indefinite, hungry longing

for a world of luxury and beauty from which he feels shut out and which is all the more tempting for that reason. His theory of success, as in itself a merit, confirms his longing. [2]

Klaydning o'z fikrida hech qanday manba yo'q, chuqur qiziqadigan biror ish ham yo'q. Aniq xarakterga ega bo'lmagani uchun uni u yer-bu yoqqa tortadi. U hashamat va go'zallik dunyosiga cheksiz, och intilishdan iborat bo'lib, u o'zini chetlab o'tadi va shuning uchun ham jozibaliroqdir.

Karl Van Doren fikricha "Amerika fojiasi" asarining qurilishi o'zining katta xususiyatlariga ega. Umuman olganda, asar juda ta'sirli bo'lsa-da, men bu erdagi vaziyatni bunchalik qo'rqmasdan, bunchalik aqlli va shu qadar beqiyos axloqiy ta'sir bilan tasvirlanganini Amerika fantastikasida topish mumkin,"-deydi.

"In its larger features the construction of *An American Tragedy* is as solid as a bank building. It is very long, to be sure, but there is little in it which is not functional, not a part of Mr. Dreiser's ponderous design. I was very nervous for fear that the roof would fall during a couple of sagging chapters early in the second volume; but, no, he slowly swung his heavy timbers into place, restored his tension and retained it to the end. The structure of a novel he has mastered. It is the structure of a sentence which has remained as mystery to him. Often he plunges into a sentence head foremost, 'trusting to God Almighty to get him out of it'; and is vouchsafed no divine aid. And yet the work as a whole is massively impressive. I do not know where else in American fiction one can find the situation here presented dealt with so fearlessly, so intelligently, so exhaustively, and therefore with such unexceptionable moral effect." [3]

Yozuvchi obrazlar tizimida ham realistik uslubni qo'llagan. U boy va kambag'al odamlarning turmush tarzini, shaharning iflos va xavfli ko'chalari, zavodlarning shovqin-suronini batafsil tasvirlaydi. Bu tasvirlar o'quvchiga Klaydning ijtimoiy muhitini, uning orzulari va imkoniyatlari o'rtasidagi tafovutni tushunishga yordam beradi. U Klaydning ichki ziddiyatlarini, uning boylikka intilishi va sevgisi o'rtasidagi kurashini turli obrazlar orqali ko'rsatadi. Masalan, boylik ramzi sifatida hashamatli kiyim-kechak va avtomobillar, qashshoqlik ramzi sifatida esa iflos ko'chalar va eski uylar tasvirlanadi.

Living in two worlds, Clyde is divided in himself. At his age he naturally finds the two worlds symbolized by two girls: Robert Alden in the factory, whom he instinctively loves, and Sondra Finchley whom he cannot help aspiring to in fashionable Lycurgus. Baldly stated, this was the shabbiest kind of conflict between love and snobbism. Dreiser would not see it or state it baldly. Clyde's cloudy will, which lets him drag on between the two girls till the situation seems desperate and then leads him to commit a bungling murder, is hardly the affair of a single wicked moment any more than of a long guilty plot. His whole life has prepared him for his dreadful, stupid act. [4]

Umuman olganda, Drayzerning tili va obrazlari “Amerika Fojiasi”ga haqiqatga yaqinlik va hissiy kuch bag’ishlaydi. Biroq, ikki dunyoda yashayotgan Klayd o‘z ichida bo‘lingan bo‘lib, uning yoshligi hissiyotga berilishi asnosida ikki qiz timsoli bo‘lgan ikki dunyoni topadi: Robert Olden fabrikada, u beixtiyor sevadi va Sondra Finchli, u moda Likurgda intilishni o‘z zimmasiga olmaydi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’kidlanganidek, bu sevgi va snobbizm o‘rtasidagi eng dahshatli ziddiyat edi.

T.Drayzerning sodda, ammo ta’sirchan uslubi o‘quvchini asarning g‘oyasining chuqurligiga, insonning orzu va haqiqat o‘rtasidagi kurashining fojiali oqibatlariga botiradi. Garchi minglab odamlar Dreiserning nuqtai nazarini va mavzusini o‘qigan, hayratda qolgan va himoya qilgan bo‘lsa-da, uning uslubini himoya qilganlar kam.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Jon J. MakAleer. Theodore Dreiser: “An Introduction and Interpretation” (Holt, 1968), Pp.127-281.
- 2.Theodor Dreiser. "An American Tragedy". Moscow, 1951. P. 17
- 3 Carl Van Doren. The American Novel 1789-1939, 23rd edition (Macmillan 1921-1968) 256-58
4. Carl Van Doren. The American Novel 1789-1939, 23rd edition (Macmillan 1921-1968) 270

YOSHLARDAGI ATTRAksiYA VA EMOTSIONAL MUNOSABATLAR (DO‘STLIK, SEVGINING NAMOYON BO‘LISHI)

Abdullayeva Shoira Maxmadmurodovna

Qashqadaryo viloyati, Qarshi tumani 25- maktab psixologi

Annotatsiya. *O‘smirlik va o‘spirinlik davrlari nafaqat professional tanlov va kasb egallash uchun maqbul davr bo‘lmay, bu davr yoshlarning o‘zligini anglash, o‘z qadr - qimmatini bilish va boshqalarga nisbatan munosabatda bo‘lish tajribasini egallash davri hamdir. Ushbu maqolada yoshlardagi attraksiya va emotsional munosabatlar haqida ma’lumotlar bayon etilgan.*

Kalit so‘zlar. *Emostional holatlar, mas’uliyat, shaxslararo munosabat, do‘stlik, muhabbat, sevgi tushunchalari, attrakstiya, o‘smirlik va o‘spirinlik yoshida, o‘zaro simpatiya.*

Annotation. *Adolescence and teenage years are not only considered appropriate periods for professional choice and career acquisition, but also important stages for young individuals to understand themselves, recognize their self-worth, and gain experience in forming relationships with others. This article provides information about attraction and emotional relationships among youth.*

Keywords. *Emotional states, responsibility, interpersonal relationships, friendship, love, affection, attraction, adolescence and teenage years, mutual sympathy.*

Hissiyot borliqqa, turmushga, shaxslararo munosabatga nisbatan shaxsni sub’yektiv kechinmalarining aks ettirilishidir. Sub’yektiv munosabatlarning inson miyasida his-tuyg‘ular, emostional holatlar, yuksak ichki kechinmalar tarzida aks etishi hissiyot va emotsiyani yuzaga

keltiradi. Hissiyot-yaqqol voqelikning ehtiyojlar sub'yekti bo'lmish shaxs miyasida ob'yektlarga nisbatan uning uchun qadrlil, ahamiyatli bo'lgan munosabatlarining aks ettirilishidir.

O'smir ham o'spirin ham qancha ichki ruhiy iztirob, qarama-qarshilik, mas'uliyat onlarini boshidan kechirmasin, uning emostional olami, atrof - muhitda ro'y berayotgan hodisalarni ongida aks ettirishi katta o'rin tutadi. Aynan o'smirlik davri bola qalbida kim bilandir sirlashish, kimnidir o'ziga eng yaqin kishi sifatida tan olish, uni ruhiyatida kechayotgan barcha o'zgarishlardan vofiq etish istagi va ehtiyojini uyg'otadi. Birinchi marta «do'stlik», «muhabbat», «sevgi» tushunchalari ham aynan shu davrda paydo bo'ladi. Shuning uchun ham yetuklik va keksalik davridagi kishilar ham o'smirlik va o'spirinlik yillarini eng beg'ubor, jozibali va yoqimli sifatida xotirlaydilar.

Bu taraqqiyot davri attraksiya deb atalmish hissiyotning paydo bo'lishi uchun eng maqbul davrdir. Attraksiya (lotincha attrahere - yoqtirtirish, o'ziga jalb etish)- bu bir insonning boshqa bir insonga ijobiy munosabati asosida yoqishi va yoqtirishi, o'zaro moyillikni tushuntiruvchi emostional hisdir. Bu bir odamda boshqa bir odamga nisbatan shakllanadigan ijtimoiy ustanovkaning bir ko'rinishi bo'lib, simpatiya - yoqtirishdan tortib, to sevgi muhabbat kabi chuqur emostional bog'liqlik ham shu his asosida paydo bo'ladi. Ijtimoiy psixologiyada ushbu hissiyotning asl sabablari ijtimoiy motivlar-sheriklarning bevosita bitta makon va zamonda ekanliklari, ularning tez-tez uchrashib turishlari, uchrashuvlar tezligi, suhbatdoshlar o'rtasidagi masofa, hissiyotlarning tarbiyalanganligi kabi omillar ta'sirida paydo bo'lishi va uning kechish mexanizmlari o'rganiladi. Tadqiqotlar bu kabi emostional munosabatlar aynan balog'at yoshi arafasida rivojlanishini isbot qilgan.

Shunisi ahamiyatliki, attrakstiyaning namoyon bo'lishi, uning kuchi va mazmuni o'smir-yoshning shaxs sifatida o'zini idrok qilishi, o'z-o'zini hurmat qilishi va o'zgalarga nisbatan munosabatlarda toqatliroq bo'lishiga bevosita ta'sir ko'rsatar ekan. Shuning uchun ham ana shu davrda o'smir va o'spirin atrofida u yoqtirgan va uni yoqtiradigan odamlarning bo'lishi juda katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lib, uning aksi bola ruhiy azoblanishining sabablaridan hisoblanadi.

Do'stlik. O'smirlik va o'spirinlik yoshida paydo bo'ladigan barcha muammolarni yechish va u bilan o'rtoqlashish uchun bolaga do'st kerak. Psixolog tili bilan aytganda, do'st-bu «alter-Ego», ya'ni ikkinchi «Men» bo'lib, u o'sha paytdagi «Men»ning bir qismi sifatida idrok qilinadi. Bu shunday odamki, shaxs u bilan barcha dardu-hasratlarini muhokama qiladi, muammolarini uning oldiga to'kib soladi. Do'stlikning boshqa intim, emostional hissiyotlardan farqi shuki, u odatda bir jins vakillari o'rtasida bo'ladi va do'stlar odatda 2 kishi, ayrim xollarda 3-4 kishi bo'lishi mumkin.

Do'stlikning ham ko'zlagan *maqsadlari* bo'ladi: u amaliy, ish - faoliyat bilan bog'liq, sof emostional (ya'ni, muloqot ehtiyojlarini qondirish), rastional (intellektual muammolarni hal qilishga asoslangan), axloqiy (o'zaro insoniy sifatlarni takomillashtirishga xizmat qiluvchi) bo'lishi mumkin.

Do'stlikning asosiy sharti - *o'zaro bir-birini tushunish*. Shu shart bo'lmasa, do'stlik haqida gap bo'lishi mumkin emas. Agar ana shunday tushunish bo'lsa, do'stlar gap-so'zsiz ham qiliqlar, yuz ifodasi, yurish - turishga qarab ham bir - birlarini tushunib olaveradilar.

Ikki jins vakillari o'rtasida ham do'stlik bo'lishi mumkin, faqat u ko'pincha tanishuv bilan sevgi-muhabbat o'rtasidagi oralikni to'ldirishga xizmat qiladi. Do'stlarga xos bo'lgan sifatlarga bir-birini ayash, g'amxo'rlik qilish, ishonch, shaxsiy muammolarga befarq bo'lmaslik, qo'llab-quvvatlash, mehr kabilar kiradi. Ularning ardoqlanishi do'stlikning o'zoq davom etishi va ikkala tomon manfaatiga mos ishlarni amalga oshirishga undaydi. Do'sti yo'q o'smir yoki o'spirin o'zini juda baxtsiz, nochor hisoblaydi. Ayniksa, agar do'sti xoinlik qilsa, uning kutishlariga zid ish qilsa, bu holat juda qattiq ruhiy iztiroblarni keltirib chiqaradi. Shuning uchun ham har bir yosh o'z do'stini hafa qilib qo'ymaslik, uning ko'ngliga qarab ish qilishga harakat qiladi. Agar ilk o'spirinlikda do'stlik mazmunan ancha yuzaki, bevosita muloqot maqsadlari asosida tashkil etilgan bo'lsa, yosh o'tgan sari u hayot mazmuni va yuksak qadriyatiga aylanib boradi.

Sevgi. Agar do'stlik attraksiya namoyon bo'lishining birinchi ko'rinishi bo'lsa, sevgi qalblar yaqinlashuvining muhim alomatidir. *Sevgi* - bu nafaqat hissiyot, balki boshqalarni seva olish qobiliyati hamda sevimli bo'la olishdir. Shuning uchun ham o'smirlar va o'spirinlar uchun bu hissiyotning borligi juda katta ahamiyatga egadir. Aynan o'smirlir va ilk o'spirinlikdagi sevgi beg'ubor, tiniq, samimiy bo'lib, yosh o'tgan sari uning mazmuni boyib, boshqa qadriyatlar ham o'rin egallay boshlaydi. To'g'ri, o'smir bilan o'spirin sevgisida ham sifat farqlari bor. Masalan, o'smirlar bir-birlariga mehr qo'yishganda ko'proq sheriklarning tashqi qiyofalari, intellektual imkoniyatlari va ijtimoiy mavqelariga e'tibor beradilar. Haqiqiy sevgi o'spirinlik yillarining oxirlarida paydo bo'lib, uning asosiy mezonini endi tashqi belgi va afzalliklar emas, balki insoniy fazilatlar bo'lib xizmat qiladi.

Sevgi-bu shunday tuyg'uki, u bir shaxsning ikkinchi shaxs ustidan mutloq ustunligi yoki afzalligini inkor etadi. Bunday hissiyot esa sevgi bo'lmaydi. Shuning uchun ham o'spirinlik yoshidagi yigit va qizlar guruhda muloqotda bo'lishni va bunda teng huquqli munosabatlar bo'lishini xohlaydilar. Bu talab sevishganlar uchun ham qonun hisoblanadi. Do'stlikdan farqli, bu erda turli ko'rinishlar yoki turlarni ajratish mumkin emas. Bu hissiyot shundayki, u tomonlarni faqat axloqan va ma'naviy jihatdan yaqin bo'lishini taqozo etadi. Sevgan yurak ma'naviy jihatdan yaxshi, ulug' va ijtimoiy jihatdan manfaatli ishlarni qilishga qodir bo'ladi. To'g'ri, ko'pchilik ota-onalar o'quvchilik yillarida paydo bo'lgan sevgi hissidan biroz cho'chiydilar, uni cheklashga, hattoki, qizlarga ta'qiqlashni ham afzal ko'radilar. Lekin aynan shu hisning borligi yoshlarni ulug'vorroq, samimiyroq, har narsaga qodir va kuchliroq qiladi. Sevgida «ishi yurishmaganlarning» esa boshqa sohalarida ham ishi yurishmaydi. Ular o'zlarini tushkun, baxtsiz, omadsiz hisoblaydilar.

Olimlar sevgining yoshlarda namoyon bo'lishi va uning psixologik tahlilini o'rganishgan. Ma'lum bo'lishicha, sevgining dastlabki bosqichi - o'zaro yoqtirib qolish - simpatiya bo'lib, bunda asosan sevgi ob'ektining tashqi jozibasi rol o'ynaydi. Masalan, o'zbek xonatlasini chiroyli qilib tiktirib olgan qizchanning davrada paydo bo'lishi, tabiiy ko'pgina yigitlarning e'tiborini beixtiyor o'ziga tortadi. Ulardan ko'pchiligi birdaniga, bir vaqtda aynan shu qizchani «yoqtirib» qolishadi. Lekin davradagi qaysi yigit unga ham ma'lum jihatlari bilan yoqib qolsa, o'zaro simpatiya shu ikki shaxs o'rtasida ro'y beradi.

Vaqtlar o'tib, bu ikki yosh bir necha marta uchrashib turishsa, oddiy yoqtirish sevgiga, jiddiyroq narsaga aylanishi mumkin. Shu narsa ma'lumki, aynan shu qonuniyatni bilgani uchun ham ko'pchilik o'spirinlar birinchidan, davralarda bo'lishni, qolaversa, birovlariga yoqish uchun tashqi ko'rinishlariga alohida e'tibor berishga harakat qiladilar. Yoqimtoy bo'lishga harakat qilsa-yu, birortaning e'tiborini o'ziga tortolmagan o'spirin esa bu holatni juda chuqur qayg'u bilan boshdan kechiradi. Agar xuddi shunday narsa bir necha marta surunkalik takrorlansa, o'sha yosh davralarga ham bormay qo'yadigan, o'zi haqida yomon fikrlarga boradigan, faqat ayrim xollardagina hammani o'ziga «dushman» bilib, hafa bo'ladigan bo'lib qoladi.

Eksperimental izlanishlarning ko'rsatishicha, sevishganlik o'spirin yoshlarning shaxs sifatlariga bevosita ta'sir ko'rsatib, uning hatti - harakatlarida namoyon bo'ladi. Masalan, sevishganlar boshqalardan farqli, ikki marta ziyod o'zaro gaplashishar, gaplari sira ado bo'lmas ekan. Bundan tashqari, bundaylar sakkiz (!) marta ortiq bir - birlarining ko'zlariga qarab vaqt o'tkazisharkan.

Yana shu narsa aniqlanganki, sevgi bilan bog'liq hissiyotlar har bir jins vakilida o'ziga xos xususiyatlarga ega ekan. Masalan, o'spirin yoshlar qizlarga nisbatan romantizmga beriluvchan, tezginada yaxshi ko'rib qoladigan bo'lisharkan. Ularning tasavvuridagi sevgi ancha romantik, ideal ko'rinishga ega bo'ladi. Qizlar esa yigitlarga nisbatan sekinroq sevib qolishadi, lekin sevgini unutish, undan voz kechish ularda osonroq kecharkan. Agar yigitlar bir ko'rishdayok yoqtirib qolgan qizni sevib ham qolishi ehtimoli yuqori bo'lsa (eksperimentlarda sevgi bilan simpatiyaning korrelyastion bog'liqligi kuchli), qizlarda bunday bog'liqlik ancha past ekan, ya'ni hamma yoqtirganlarini ham sevmas ekan, umuman simpatiyaning paydo bo'lishi ham biroz qiyin ekan.

Bunday tashqari, o'spirinlik yillaridagi sevgi va muhabbat hissi nafaqat qarama-qarshi jins vakiliga qaratilgan bo'ladi, balki aynan shu davrda ota-onaning kadrlanishi va ularga nisbatan sevgi-muhabbat, yaqinlar - aka-uka, opa-singil, hayotda ibrat bo'ladigan kishilarni yaxshi ko'rish, Vatanni sevish kabi oliy hislar ham tarbiyalanadi. Shuning uchun ham haqiqiy yuksak muhabbat sohiblari bo'lmish yoshlarni tarbiyalash-jamiyatda insoniy munosabatlarni barqarorlashtirish, odamlar o'rtasida samimiy munosabatlar o'rnatish va ma'naviyatni yuksaltirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Adizova T.M. Boshqaruv muloqoti psixologiyasi. –T.: “O'qituvchi”, 2000 y.
2. Niyazmetova G. Shaxsni o'rganish metodikalari.-T.: “O'qituvchi”, 2000 y.
3. Qoplonova M., Avlayev O. Boshqaruv psixologiyasi.-T.: “O'qituvchi”, 2004 y.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MUASSASASINI BOSHQARUVCHI RAHBARNING SIFATLARI VA QIRRALARI

Avliyaqulova Xafiza Murodullayevna

Qashqadaryo viloyati Qarshi tumani 63-maktab psixologi

Annotatsiya. *Muassasa rahbari ta'lim-tarbiya jarayoni amalga oshadigan muassasaning birinchi kishisi, bosh mutasaddidir. Uning boshqarishda qator vazifalari va faoliyat turlari mavjud. Avvalo, rahbar sifatida muassasaning istiqbol rejasini belgilaydi va uni amalga oshirishga jamoani yo'naltiradi. Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim muassasasini boshqaruvchi rahbarning sifatleri va qirralari bayon etilgan.*

Kalit so'zlar. *Rahbar, boshqaruv tizimi, jamoa, pedagog, o'z fikriga ega bo'lish, shaxs, pedagogik jamoa.*

Annotation: *The head of an institution is the leading figure and the main authority responsible for the educational and upbringing process within the institution. This individual has numerous responsibilities and types of activities in the management process. Primarily, as a leader, they define the institution's development plan and guide the team toward its implementation. This article discusses the qualities and aspects of a leader managing a general secondary education institution.*

Keywords: *Leader, management system, team, pedagogue, having personal opinion, individual, pedagogical team.*

Rahbar muassasa uchun davlat, hokimiyat, xalq ta'limi bo'limi oldida javob beruvchi yagona shaxs hisoblanadi. Ayniqsa, boshqaruv tizimida bo'layotgan o'zgarishlar, uning rahbarlariga har qachongidan ham ko'ra ko'proq mas'uliyat yuklaydi. Bugungi ta'lim muassasalari rahbarlari ta'lim sohasidagi islohotlar mazmun-mohiyatini to'g'ri anglashi, uning ilg'or jihatlarini o'zlashtirishga alohida ahamiyat berishi lozim. Shu ma'noda, tayinlangan rahbar faqat ijrochigina emas, balki o'z ishining haqiqiy ustasi, mahoratli boshqaruvchi, malakali pedagog, faol tashkilotchi bo'lishini davrning o'zi talab etmoqda.

Rahbarning sifatleri va qirralariga quyidagilarni kiritish mumkin:

Muassasa rahbari – pedagog sifatida o'zining muayyan konsepsiyasiga ega bo'lishi, jamoani doimiy ravishda o'rganib, kuzatib borishi zarur. Muassasada ilmiy, pedagogik, metodik ishlarni takomillashtirishga hissa qo'shishi lozim. Pedagog sifatida barcha o'qituvchilar va o'quvchilarga har tomonlama (kiyinish, muloqot madaniyati va boshqa yo'nalishlar bilan) o'rnak

bo'lishi kerak. Shu bilan birga muassasadagi tarbiya jarayonining mazmuni, usuli, shakllarini tashkil etish masalalarini muvofiqlashtiradi.

Rahbar turli toifadagi, fe'l-atvordagi kishilar bilan doimiy muloqotda bo'lar ekan, psixologiya fanidan yaxshi xabardor bo'lishi va psixolog sifatida qo'li ostidagi xodimlari oldida o'zini tuta bilishi, o'qituvchilarga tutgan yo'lini faqat tushuntirish emas, balki ularning fikrlarini tinglay olishi, hamfikir, hammaslaklikni to'g'ri qo'llay olishi maqsadga muvofiqdir. Rahbar qabuliga kelgan har bir fuqaroning fikrini to'liq eshitish, tishli javoblarni fuqaroning shaxsiyatiga tegmasdan, bosqlik bilan tushuntirib, savolga javoblarni berish talab etiladi.

Rahbar muassasaning bosh metodisti sifatida – xalqaro tashkilotlardan, respublikaning turli davlat va jamoat tashkilotlaridan, u yoki bu usullardagi axborotlarni oladi, uni ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish bo'yicha pedagogika (metodika) va metodbirlashma kengashlarida muhokama etish yuzasidan takliflar kiritadi. U metodikaning nozik qirralarini ko'ra bilishi, ajrata olishi muhim bo'lib, yangiliklarni (ixtiro, ratsionalizatorlik) yaratib boradi. Muassasada doimiy harakatdagi o'quv-seminarlar tashkil etadi, uning metodik ta'minoti yuzasidan amaliy yordam ko'rsatadi. Bundan tashqari, bugungi o'qitish tizimida dolzarb sanalgan zamonaviy ta'lim, axborot texnologiyalarini targ'ib qilishi va albatta, o'zi o'qituvchi sifatida ularni qo'llay bilishi shart.

Mamlakatda olib borilayotgan ta'lim siyosatining mazmun – mohiyatini yaxshi bilgan holda rahbarlar dasturlovchi sifatida tegishli yuqori idoralarning ko'rsatma va meyoriy xujjatlaridan kelib chiqib, muassasaning ta'lim-tarbiya va moliyaviy ishlarini rivojlantirish va takomillashtirish borasida olib boriladigan ishlar yuzasidan istiqbol, yillik, choraklik va oylik ish rejalar tuzib boradi. Uni rivojlantirish va takomillashtirish dasturlarini ishlab chiqadi va rejalashtirish mexanizmi loyihasini pedagogik jamoa muhokamasiga qo'yadi, tasdiqlagan dasturlarni yuqori tashkilotlarda himoya qiladi.

U muassasaning asosiy tashkilotchisi ham muassasa rahbaridir. Shu nuqtai nazardan u muassasada tashkil etiladigan har bir tadbirning mazmunli o'tish choralari ko'radi. Barcha soha yo'nalishlari bo'yicha tegishli tashkilotlar rahbarlari bilan hamkorlikda davra suhbatlari, amaliy seminarlar o'tkazish rejasini tuzadi va uni tashkil etishga amaliy yordam ko'rsatib boradi.

Davrning o'zi muassasa direktoridan faqat rahbar, pedagog bo'lishnigina emas, balki ishning ko'zini biladigan tadbirkor bo'lishni ham taqozo etmoqda. Muassasada budjetdan tashqari mablag' topish chora-tadbirlarini ko'radi. Hukumatning tegishli qarorlari asosida muassasada shartnoma asosida qo'shimcha ta'lim berish, muassasa binosida joylashgan sport zallari, bo'sh xonalarni va boshqa joylarni ta'lim-tarbiya jarayoniga ta'sir etmaydigan holda ijaraga berish hamda pullik xizmat ko'rsatishning boshqa turlaridan foydalaniladi.

Rahbar nazoratchi – tahlilchidir. U ta'lim-tarbiya jarayonlarini o'rganadi, kuzatadi, tekshiradi, tahlil qiladi, xato va kamchiliklarni aniqlaydi, ularni bartaraf etish yuzasidan chora-tadbirlar belgilaydi, ijobiy ishlarni rag'batlantiradi. Muassasada o'quv yili davomida ta'lim-tarbiya jarayonini yaxshilash bo'yicha xoriжда hamda respublikada ta'lim va ijtimoiy sohada olib borilayotgan ishlarni tahlil etadi, xulosalar chiqaradi.

Ta'lim muassasasida yangilik yaratish, pedagoglarni yangilikka jalb etish, ta'lim-tarbiyani, uzluksiz metodik xizmatni ilmiy-metodik jihatdan tashkil etish, uni boshqarish, pedagog kadrlarning faoliyat ko'rsatishlariga va o'quvchilarning variativ o'quv rejalar va dasturlar asosida ta'lim olishlariga shart-sharoit yaratishda direktor alohida faollik ko'rsatadi. Ta'lim-tarbiya faoliyati monitoringini olib borish jarayonida, uni rivojlantirish va takomillashtirish yuzasidan ham yangiliklar kiritishni taqozo etadigan fikr-mulohazalar vujudga kelganda uni amaliyotga qo'llash bo'yicha tajriba-sinov ishlarini olib boradi.

Zamonaviy muassasa rahbar bozor qonuniyatlarini, xususan marketingni yaxshi bilishi kerak. Direktor muassasada budjetdan tashqarii topilgan mablag'larning yo'nalishlarini belgilaydi, tashkil etadi. Tegishli tashkilot va muassasalar, yuridik yoki jismoniy shaxslar bilan shartnomalar tuzadi. Barcha ishlarni amaldagi qonunchilik asosida yuritadi va uning monitoringini olib boradi. Shuningdek, u da'vogar sifatida shartnoma tuzgan tashkilot, yuridik yoki jismoniy shaxsning shartnomada belgilangan shartlarni bajarmagan bo'lsa, ularning ustidan tegishli huquqiy organlarga ma'lum qiladi.

Butun boshqaruv faoliyatini tashkil etish va amalga oshirishda muassasa direktori adolatni asosiy mezon qilib olishi kerak. Pedagog va xodimlarga belgilangan vazifalarni taqsimlashda ularning yoshi, tajribasi, jismoniy imkoniyatini hisobga olishi, rag'batlantirishi, shu bilan birga o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida hamda o'quvchilar orasida ziddiyatli vaziyat yuzaga kelganda uni adolatli hal etadi.

Boshqaruvda rahbar mustaqil fikrga egaligi, sabr-toqatli, diqqat-e'tiborli, halol, intizomli, so'zining ustidan chiquvchi, to'g'ri so'z, vijdonli, insonparvar bo'lishi bilan birga qiyinchiliklarni yenga oladigan, orqaga chekinmaydigan, to'siqlardan qo'rqmaydigan, o'zi xato yoki kamchilikka yo'l qo'yganda aybini tan olishdan uyalmaydigan, tajribali pedagoglarga suyanib ish ko'radi.

Muassasa rahbarlarining vazifalari, huquq va burchlari, mas'uliyatlari ilmiy asosda belgilab berilishi va to'la bajarilishi natijasida umumiy o'rta ta'lim muassasalari ilmiy - metodik asosda boshqariladi. Lekin kuzatishlar shuni ko'rsatmoqdaki, muassasa rahbarlarining aksariyat qismi o'z vazifalarini to'la anglab yetmagan. Ko'pincha ularning e'tiboridan o'quv jarayonini boshqarish, nazorat qilish va takomillashtirish bilan bog'liq vazifalar chetda qolib ketmoqda. Muassasa direktorlari ko'pincha qurilish-ta'mirlash ishlarini tashkil etish va nazorat qilish bilan

ovora bo'lib qolmoqdalar. Natijada o'quv-tarbiya jarayonining sifatiga putur yetmoqda. Shuning uchun ham xalq ta'limi rahbar xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish kurslarida rahbarlarning burch va vazifalari, ta'lim muassasasini ilmiy - metodik boshqarish masalalarini muassasa direktor-lariga yetkazishga alohida e'tibor qaratish, buning uchun tegishli ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqish, malaka oshirish kurslari o'quv dasturi va qo'llanmalarining mazmunini boyitishga kuchli ehtiyoj sezilmoqda.

Muassasani ilmiy - metodik boshqarishdagi muhim vazifalardan biri, ta'lim muassasasiga qo'yiladigan gigiyenik talablar va unga rioya qilish muammosidir. Afsuski, ko'pgina muassasa direktorlari muassasaga qo'yiladigan gigiyenik talablardan to'la xabardor emasliklari savol-javoblar natijasida aniq bo'ldi. Bugungi kunga kelib zamonaviy muassasa oldiga bir qator gigiyenik talablar qo'yilmoqdaki, ulardan ta'lim muassasasi rahbarlari xabardor bo'lishlari va o'quv muassasasini ilmiy -metodik boshqarishda unga amal qilishlari lozim.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, muassasa rahbariyatining o'qituvchilar bilan muomalasi, o'zaro muno-sabatlarida ijodkorlik muhitini yaratish muhimdir. Ijodkorlik muhiti o'z-o'zidan yuzaga kelavermaydi, balki rahbariyatning oqilona hatti-harakatlari, urinishlari natijasida hosil bo'ladi. Muassasa rahbari o'qituvchilarga ta'lim-tarbiyaning samarali usullarini taklif etish, qiziqarli tadbirlar tashkil etish bilan maqsadga erishishi mumkin. Ma'lumotlarga qaraganda, inson tabiatidagi ijobiy xususiyatlarning barchasini to'plaganda ham rahbar shaxsining axloqiy meyorlaridan ustun turmas ekan. Bu rahbar axloqining naqadar yuksak turishiga ishoradir. Ularga ega bo'lmagan rahbar to'la muvaffaqiyatga erishishi qiyin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh. Qurbonov, E. Seytxalilov Ta'lim sifatini boshqarish. T.: "Turon-iqbol" 2006.- 592-bet.
2. S.T. Turg'unov, L.A. Maqsudova, M.A. Umaraliyeva, H.M. Tojiboyeva. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish texnologiyalari. T.: "Sano-standart". 2012 -98 bet.
3. R. X. Djurayev, S.T. Turg'unov, N. Q. Ahmedova Ta'lim boshqaruvi (nazariya va amaliyot masalalari) T.: 2013. 140 b.

PSIXOLOGIYADA DIQQAT TUSHUNCHASI VA YORITILISHI

Bozorova Yulduz Etolmasovna

Qashqadaryo viloyati, Qarshi tuman

24-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya. Bolani psixik rivojlantirishdagi asosiy omil insonlar bilan hayot kechirishida aks etadi. Boshqa odamlar bilan muloqatsiz bola psixikasi rivojlanmaydi. Maqolada psixik jarayonlardan bo'lgan diqqat, uning shakllanishi, rivojlanishi haqida ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar. Shaxs, psixik jarayonlar, ijtimoiy omillar, diqqat, aqliy faoliyat, diqqat beqarorligi, o'yin faoliyati.

Annotation. *The primary factor in a child's psychological development is reflected in living among people. Without communication with others, a child's psyche cannot develop. This article presents information about attention, one of the psychological processes, including its formation and development.*

Keywords: *Personality, psychological processes, social factors, attention, mental activity, attention instability, play activity.*

Inson shaxs sifatida ijtimoiy omillarning ta'siri ostida shakllanadi. Psixik rivojlanish omili sifatida tushunish qiyin. U rivojlanishda o'zidan tabiiy va psixik kabi tabiat omillarini ya'ni fizik olam, ma'lum bir ta'sir o'tkazadi; havo, quyosh, suv, elektromagnit maydoni, yerning tortilishi, o'suvchanlik, iqlimining o'ziga xosligi, tabiat omillar muhim rivojlanishini belgilamaydi, balki uning ta'siri bevosita nomoyon bo'ladi. Ayniqsa, bunga ijtimoiy olimlar orqali, katta odamlarning mehnat faoliyati orqali yuzaga keladi.

Tarixdan bunday vaziyatlar yani kichik bolalarni yirtqich hayvonlarning tarbiyalashi bir necha ishlarda o'z ichiga olganligi bizga ma'lumdir. Odamlar tomonidan tug'ilib, ammo xayvonlar tomonidan tarbiyalangan bolalar odamlarga qaytganda undagi muhim insoniyat sifatlari yo'qolib ketgan edi. Yani ularda nutq, aqliy qobiliyat xis, o'zini anglash rivojlanganligi tadqiqotlarda aniqlangan.

Diqqat, inson faoliyatini barcha turlarini muvaffaqiyatli amalga oshirishning va ularning samaradorligini ta'minlovchi muhim shartlardan biridir. Kishi faoliyati qanchalik murakkab, serzahmat, davomiylik jihatdan uzoq muddatli, mas'uliyat hissini taqozo qilsa, u diqqatga shunchalik yuksak shartlar va talablar qo'yadi. Inson ziyrakligi, farosatliligi, tez payqashi, sinchqovligi, dilkashligi uning turmush sharoitida, shaxslararo munosabatida muhim omil sifatida xizmat qiladi.

Diqqat aqliy faoliyatning barcha turlarida ishtirok etadi, insonning xatti-harakatlari ham uning ishtirokida sodir bo'ladi. Psixologiya fanida diqqatga har xil ta'rif beriladi, uni yoritishda psixologlar turli nazariyaga asoslanib yondashadilar. Diqqat deb ongni bir nuqtaga to'plab, muayyan bir obyektga aktiv (faol) qaratilishiga aytiladi. P.I.Ivanovning fikricha, biz faoliyatimiz jarayonida idrok va tasavvur qiladigan har bir narsa, har bir hodisa, o'zimiz qilgan ishimiz, o'y va fikrlarimiz diqqatning obyekti bo'la oladi.

Shuni alohida ta'kidlab o'tish kerakki, diqqat sezgi, idrok, xotira, tafakkur, xayol, nutq kabi alohida psixik jarayon emas. Shuning uchun barcha psixik jarayonlarda qatnashadi, ularning mahsuldorligini oshirishga ta'sir etadi. Bolalarda diqqat juda erta rivojlana boshlaydi. Bir-ikki

haftalik chaqaloqlarda diqqatning xech qanday alomati ko'pinmasa ham, oradan sal o'tmay, ya'ni bolaning bir oylik davridan boshlab, ixtiyoriy diqqat alomatlari yaqqol ko'pina boshlaydi. Demak, bolaning bir oylik davrida uning diqqatini hap turli kuchli qo'zg'atuvchilar (qattiq tovush, ortiqcha yorug'lik kabi) beixtiyor ravishda o'ziga jalb qila boshlaydi. Ikki - uch oylik bolalar esa, shaqir-shuqurga quloq soladigan (shaqildoklarning tovushiga ovunadigan) bo'la boshlaydilar.

Bu yoshdagi bolalarning diqqatlarini yorqin (yaltiroq) rangli narsalar ham beixtiyor jalb qila boshlaydi. Bolaning ko'z o'ngidagi narsa qanchalik rang-barang bo'lsa, bola unga shunchalik ko'p e'tibor beradi. Maktabgacha va boshlang'ich yoshdagi bolalarning diqqati nihoyatda beqaror bo'lishi bilan xarakterlanadi. Masalan, bolaga yangi o'yinchoq bersangiz u o'yinchoqni juda qiziqib ko'ra boshlaydi, Lekin ayni shu paytda yana bir boshqa o'yinchoqni ko'rsatsangiz, birinchi o'yinchoqni tashlab, ikkinchisiga talpinadi.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar diqqatining beqarorligi fiziologiya nuqtai nazaridan ularda hali tormozlanish protsesslarining kuchsizligi bilan bog'liqdir. Tormozlanish jarayoni qo'zg'alish jarayonining keng yoyilib ketishini to'xtata olmaydi. Ana shuning uchun kichik bolalarning diqqati bir narsadan ikkinchi narsaga osongina chalg'ib ketaveradi. Ilk bolalik davridagi bolalar diqqatining g'oyat beqaror bo'lishi turmush tajribalarining juda ozligi bilan ham bog'liqdir.

Bolalarga hamma narsa yangilik bo'lib tuyulaverganidan ularning diqqatlari bir yoshdagi bolalarda diqqatning ayrim xususiyatlari, ya'ni diqqatning kuchi va barqarorligi ham tarkib topib, yuksala boshlaydi. Buni biz bolalarning (xususan o'pta va kata guruh bolalarining) bir ish ustida uzoq vaqt davomida) o'tira olishlaridan, ba'zi o'yinlarni zerikmay soatlab o'ynay olishlaridan, ta'limiy mashg'ulotlarda chidam bilan o'tira olishlaridan ko'rishimiz mumkin, bir narsadan ikkinchi narsaga tez-tez chalg'ib ketaveradi.

Ana shy nuqtai nazardan bola ko'z o'ngidagi narsaning o'zi bolaga juda qiziq tuyulgani uchun ham diqqati chalg'ib ketadi. Ilk bolalik davridagi bolalarda diqqatning bo'linuvchanligi juda zaif, ko'lami esa tor bo'ladi. Bu yoshdagi bolalar diqqatlarini faqat ko'zlariga yaqqol ko'pinib turgan bir narsaga qapata oladilar, ilk bolalik davridagi bolalar diqqatining rivojlanishida nutqning roli juda kattadir. Bolaning tili chiqib nutqni egallay boshlashi, katta kishilar bilan muomalada bo'lishdan tashqari, ularning ko'rsatmalarini bajarish imkoniyatini ham beradi. Yuqorida aytib o'tganimizdek, kichik yoshli bolalar kattalarga qarashishni imkoniyatlari boricha ularning mehnatlariga aralashishni juda yoqtiradilar. Kattalarning iltimos va topshiriqlarini bajonudil ado etadilar.

O'z-o'ziga xizmat ko'rsatishga oid oddiy yumushlarni qiziqib bajaradilar, ota-onalarining uy-xo'jalik ishlarida qarashishga harakat qiladi. Mana shularning hammasi diqqatni ma'lum

darajada to'plash va muayyan bir maqsadga qaratishni talab etadi. Bu esa bolalarda ixtiyoriy diqqatning rivojlanishiga asos yaratadi. Maktabgacha ta'lim yoshidan boshlab bolalarda ixtiyoriy diqqat rivojlana boshlaydi. Biroq kichik yoshdagi maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yoshidagi bolalarida ixtiyorsiz diqqat ustunlik qiladi. Kichik yoshdagi bolalarida kun sayin paydo bo'ladigan yangi-yangi qiziqishlar, o'yin faoliyatlarining xilma-xil bo'la borishi ularda ixtiyorsiz diqqatni asta-sekin takomillashtirib boradi. Ta'lim jarayonida jamoa tomonidan talab etiladigan tartiblarga bo'ysunish, qoidali o'yin shartlarini so'zsiz bajarish, kattalarning topshiriqlarini chidam qunt bilan ado etish kabi hollar bolalarda diqqatning ixtiyoriy turini rivojlantiradi. Bolalarda ixtiyoriy diqqatni rivojlantirishda o'yinning roli juda kattadir. Chunki turli o'yinlar paytida bolalar diqqatlarini bir joyga to'plab, o'z tashabbuslari bilan ma'lum maqsadlarni ilgari suradilar. O'yinlarning qanday qoidalar asosida yo'nalishini o'zlari mustaqil ravishda tanlab oladilar.

O'yin qoidasidan chetga chiqib ketmaslik uchun o'z harakatlarini o'yin qoidalariga moslashtirishga va o'yinda qatnashuvchi o'rtoqlarining harakatlarini ham kuzatib borishga kirishadilar. Ana shunday o'yinlarda ixtiyorsiz diqqat bilan birga ixtiyoriy diqqat ham faol ishtirok etadi. Binobarin bolalarning o'yin faoliyatlari ularda ixtiyoriy diqqatning rivojlana boshlashi uchun sharoit yaratib beradi. Shuni ham nazarda to'tish kerakki, ixtiyoriy diqqat iroda bilan bog'liq. Shuning uchun ham ko'pincha bolalar diqqatning bu turini o'zlaricha mustakil tashkil eta olmaydilar. Dastlabki paytlarda diqqatning ixtiyoriy turini har xil savollar va topshiriqlar berish yo'li bilan rivojlantirib borish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Vohidov. M "Bolalar psixologiyasi" T.,1982.
2. Davletshin.M va boshqalar" Yosh va pedagogik psixologiya "T., 2002
3. Nishonova.Z,Alimova.G "Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi" T.2006
4. Norboshyeva.M.O "Bolalar psixologiyasi" T., 2002

J.G. BAYRONNING "SHARQ QISSALARI"DA NING ROMANTIZM KOMPOZITSIYASI

Buxorova Sumbula Xolboy qizi

Turon universiteti Lingvistika yo'nalishi 1-kurs magistri

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz shoiri J.G. Bayronning "Sharq qissalari" biri "Korsar" qissasida sharaf, axloq, sevgi va ijtimoiy umidlar va shaxsiy erkinlik, burch va adolatga intilishning murakkabliklarini yoritib, o'quvchilarni qahramonlik va yovuzlik o'rtasidagi noaniq chiziqlar haqida o'ylashga majbur qilishi tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Pirat, brigade, fojia, ruhiy, fojiali.

Abstract: This article analyzes the story “The Corsair”, is one of the “Oriental Tales” by the English poet J.G. Byron, illuminates the complexities of honor, morality, love, and social expectations, and the pursuit of personal freedom, duty, and justice, forcing readers to think about the blurred lines between heroism and evil.

Key words: Pirate, brig, tragedy, spiritual, tragic.

Kembrij universitetida tahsil olayotgan kezlarda yosh J.G. Bayron adabiyotdagi qiziqishi tufayli o‘z bilimni oshiradi va she’r yozish bilan shug‘ullanadi. Harrouda yashagan kezlarda Bayron bir nechta she’rlar yozdi va ularni jamlab 1807- yilda uzining birinchi kitobi “Bekorchilik onlari” nomli she’riy toplamini nashr ettiradi. To‘plam nashr etilgach shafqatsiz tanqidi uchradi. Birinchi kitobining tanqidi Bayron ijodiga qattiq ta’sir qildi. 1809- yil iyun oyining boshlarida shoir Portugaliya, Ispaniya, Albaniya, Gretsiya, Turkiya va Kichik Osiyo bo‘ylab sayohat qiladi va o‘zining “Childe Haroldning ziyorati” nomli to‘plamini yozadi hamda she’r 1812-1818- yillar oralig‘ida nashr etiladi. J. N. Bayron Angliyani ruhiy tushkun holatda tark etadi. Tahlilchilar uni Childe Harold bilan tanishtirib, u o‘z qahramoni kabi chet elda hayot kechirgan deb o‘ylashgan.

J.G. Bayronning sayohatlari natijasi uning she’rlari edi. 1813-yildan boshlab Bayron birin- ketin ishqiy she’rlar yoza boshlaydi, keyinchalik bu she’rlar to‘planib “Sharq qissalari” deb nomlanadi. “Sharq qissalari” to‘plamiga kiritilgan qissalar: “Giaour” (Giaur 1813), “Abidos kelini” (The Bride of Abydos 1813), “Korsar” (The Corsair 1814), “Lara” (Lara 1814), “Korinfni qamali” (The Siege of Corinth 1816), “Parisina” (Parisin 1816). Shoirning “Sharq qissalari” qahramoni odatda mulkiy jamiyatning barcha huquqiy tartibini rad etadigan isyonchi, u shaxsiy taqdirining eksklyuzivi, g‘ayrioddiy ehtirolari, bukilmas irodasi, fojiali sevgisi, halokatli nafrat bilan ajralib turadi. “Sharq qissalari” qahramonlari– ular o‘zida mujassam etgan kurashchanlik, jur’ati qattiq, har qanday jangga tayyorligi bilan ajralib turganligi katta ahamiyat kasb etadi. Lekin, Bayron reaksion romantiklarning irodasi zaif, yuzsiz qahramonlarini o‘z qahramonlarining kuchli ehtirolari va bahaybat xarakterlariga qarama-qarshi qo‘yadi. Ularning yolg‘iz noroziligi behuda va bu boshidanoq ularning butun tashqi ko‘rinishiga fojiali soya soladi. Ammo, aksincha, ularning harakatga, kurashga bo‘lgan tinimsiz intilishi ularga cheksiz joziba bag‘ishlaydi. “Sharq qissalari”da yam-yashil vodiy, ekzotik tabiat, cheksiz ummon, yovvoyi qirg‘oq qoyalari va ajoyib go‘zal tog‘ vodiylari tasvirlangan. “Sharq qissalari” ning har biri qisqa she’riy hikoya bo‘lib, uning syujeti ma’lum bir romantik qahramonning taqdiriga qaratilgan.

1813-yilda Bayron yangi “Korsar” she’ri ustida ishlay boshladi. She’r uchta qo‘shiqdan iborat bo‘lib, ularning har biri epigraf bilan boshlanadi.

——“I suoi pensieri in lui dormir non ponno.”

Tasso, Gerusalemme Liberata, Canto X [1]

Asar qahramoni qaroqchilarning etakchisi - mulkiy jamiyatning despotik qonunini buzgan qo‘rqmas odamlar, chunki ular “shahvatparast qullar” orasida yashay olmaydilar va ular katta shaharlar qulligidan uzoqda, odamsiz orolda erkin hayot kechirishni afzal ko‘radilar. Korsar, ularning jasur va dono rahbari, xuddi Giaur kabi isyonchi va quvnoq. Qaroqchilar orolida hamma uni hurmat qiladi va qo‘rqadi. U qattiqqo‘l va hukmron. Pirat brigadalari uning qo‘lining to‘lqiniga bo‘ysunadilar, dushmanlar uning ismini tilga olishdan qaltiraydilar. Ammo u juda yolg‘iz, uning do‘stlari yo‘q, uning ustida halokatli sir yashiringan, hech kim uning o‘tmishi haqida hech narsa bilmaydi. Faqat ikki-uch maslahatdan so‘ng, Konrad yoshligida, “Sharq qissalari” ning boshqa qahramonlari singari, “yaxshilik qilishni” ishtiyoq bilan orzu qilgan degan xulosaga kelish mumkin.

When Ocean shrouds and sepulchres our dead.
For us, even banquets fond regret supply
In the red cup that crowns our memory;
And the brief epitaph [2]in danger's day,
When those who win at length divide the prey,
And cry, Remembrance saddening o'er each brow,
How had the brave who fell exulted now! [3]

Bu baytda yosh qahramaon yigit bo‘lsa-da, xatti-harakati va so‘zlari tufayli jamiyatdan ko‘ngli to‘lmamagan bosh qahramondir. Bu qahramonning ichki dunyosini ochib berishga, uning shiddatli va kuchli ehtiroslarini ko‘rsatishga qaratilgan. Bosh qahramon nafaqat she’rning alohida qismlarini bog‘lovchi bo‘g‘in, balki uning asosiy qiziqishi va mavzusini ifodalaydi. Syujet tuzilishi parchalanish va tasodifiy tafsilotlar to‘plami bilan tavsiflanadi; Hamma joyda ko‘plab kamchiliklar va mazmunli maslahatlar mavjud.

“Korsar” qahramoni doimo o‘zining ichki dunyosiga sho‘ng‘ib ketgandek, uning iztiroblariga, g‘ururiga qoyil qoladi va yolg‘izligini hasad bilan asraydi, hech kimning fikrini buzishiga yo‘l qo‘ymaydi.

“A sail! – sail!” – a promised prize to Hope!
Her nation – flag – how speaks the telescope?
No prize, alas! but yet a welcome sail;
The blood-red signal glitters in the gale.
Yes – she is ours – a home-returning bark
– Blow fair, thou breeze! – she anchors ere the dark.
Already doubled is the cape – our bay
Receives that prow which proudly spurns the spray.
How gloriously her gallant course she goes!

Her white wings flying – never from her foes –
She walks the waters like a thing of life,
And seems to dare the elements to strife –
Who would not brave the battle – fire – the wreck –
To move the monarch of her peopled deck⁴ [4]

Bu yerda qahramonning individualligi yashiringan, u o'zining ahamiyatsizligi va ruhiy zaifligi uchun nafratlanadigan boshqa odamlardan ustun turadi. Shunday qilib, o'z hayotini xavf ostiga qo'yib, uni qamoqdan qutqarib qolgan go'zal Gulnoraaning fidoyi muhabbatining qadriga yetolmayapti. Gulnora obrazi ham qora romantikaga burkangan. U hayotida bir marta haqiqiy sevgini boshdan kechirdi. O'shandan beri u endi Saidning kanizagi va qulining nafratli hayotiga chiday olmaydi; Uning yovuz haqiqatga qarshi isyoni faol shaklga kiradi: u zolim Seyidni hukm qiladi, uni o'ldiradi va endi qaytib bora olmaydigan vatanidan abadiy voz kechadi. "Korsar" - bu taniqli shoir Lord Bayronning jozibali va ta'sirli asari. 1814-yilda nashr etilgan ushbu hikoya she'ri sharaf, sevgi va ijtimoiy umidlar va shaxsiy erkinlik o'rtasidagi ziddiyat mavzularini qamrab oladi. Asar korsar (qaroqchi) Konrad va uning go'zal Medoraga bo'lgan g'alayonli sevgisi haqida hikoya qiladi. Korsar rafiqasi Ketrin bilan birga Skott va Aleks yoshligida o'g'irlab ketilgan. Shiar imperatori D'Ken Ketrinni o'ldirgandan so'ng, Korsar qochib ketadi va Starjammers deb nomlangan jinoyatchilar guruhiga qo'shilib ketadi. "Korsar" turk haramidagi qulni qutqarish uchun hayotini xavf ostiga qo

Adabiyotlar

1. G.G.Bayron. The Corsair. canto the first. Published 1814. P. 4
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Epitaph>. epitaph- Epitafiya (qadimgi yunoncha ἐπιτάφιος (epitáphios) "dafn marosimi nutqi"; ἐπι- (epi-) "ot, ustida" va τῆφος (táphos) "qabr" so'zlaridan) - marhumni sharaflashning qisqartmasi. Qat'iy aytganda, bu qabr toshiga yoki lavhaga yozilgan matnni anglatadi, lekin u majoziy ma'noda ham ishlatilishi mumkin. Ba'zi epitaflar o'limidan oldin shaxs tomonidan belgilanadi, boshqalari esa dafn qilish uchun mas'ullar tomonidan tanlanadi. Epitafiya nasr yoki she'rda yozilishi mumkin.
3. G.G.Bayron. The Corsair. canto the first. Published 1814. P. 4
4. G.G.Bayron. The Corsair. canto the first. Published 1814. P. 4

RANGTASVIRDA KOMPOZITSIYA ISHLASH

Qashqadaryo viloyati PMM
Tasviriy san'at va chizmachilik katta o'qituvchisi
Eshnazarova Mazifa Allanazarovna

^{4 2} G.G.Bayron. The Corsair. canto the first. Published 1814. P. 4

Annotatsiya: ushbu maqolada rangtasvirda kompozitsiya yaratish jarayoni, uning asosiy tamoyillari va usullari haqida tavsiyalar beriladi. Rangtasvirda kompozitsiya ishlash bosqichlari, metodlar, berilgan bo'lib, bu ma'lumotlar dars samadorligini oshiradi.

Kalit so'zlar: kompozitsiyada harakat, turg'unlik, planlilik, paralellik, tasavvuri va fantaziya, ranglar gammasi, refleksiya.

Annotation: this article provides recommendations on the process of creating a composition in painting, its basic principles and methods. The stages of working on a composition in painting, methods, are given, and this information increases the effectiveness of the lesson.

Keywords: movement, stillness, planning, parallelism, imagination and fantasy, color range, reflection in composition.

Rangtasvir kompozitsiyasi ham tasviriy san'atda katta o'rinni egallaydi. Bunga sabab tasviriy san'at oldiga qo'yiladigan vazifalarning aksariyati, xususan, kishilarda badiiy did, tafakkur va xotirani o'stirish, dunyoqarashni kengaytirish, tasviriy san'atni his etish malakalarini rivojlantirish rangtasvir kompozitsiyasi asosini tashkil etadi.

Tasviriy san'at asarlaridagi kompozitsiyani tuzish tamoyillarini puxta egallash bo'lg'usi mutaxassis rassomlar uchun nihoyatda zarurdir. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, rangtasvir kompozitsiyasi rasm ishlashdagi murakkab jarayonlardan hisoblanadi. Shuning uchun ham odatda o'quvchi va talabalarning ishlari faqat perspektiva va rang jihatdangina emas, balki kompozitsiya jihatidan ham ancha bo'sh bo'ladi. Bu yoshlar tafakkuri, tasavvuri va fantaziyasining talab darajasida emasligi va rivojlanmaganligi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, bunga o'quvchilarning kompozitsiyaning nazariy asoslarini, uslub va vositalarini yetarlicha bilmasliklari ham sabab bo'ladi. Kompozitsiya haqida fikr yuritganda, avvalo, gapni uning o'lchami va formatidan boshlagan ma'qul. Chunki kompozitsiya ta'sirchanligini oshirishda uning o'lchami va formatini (ko'ndalang, tik, kvadrat formatlar) to'g'ri belgilash muhim ahamiyat kasb etadi. Yaratilajak asar formati, ya'ni shakli va o'lchami rassomning g'oyasi, asar mavzusi va mazmuniga, va survatdagi detallarga bog'liq bo'ladi.

Kompozitsiyaning asosiy tushunchalari.

Suvrat kompozitsiyasi va uning ta'sirchanligini oshirishga qo'yiladigan talablarning hammasi ham yoshlarning idroki va saviyasiga mos emasdek tuyuladi. Biroq, o'qituvchi kompozitsiyaning ana shu muhim nazariy asoslarini yoshlar idrokiga mos keladigan samarali yo'llar va usullar bilan tushuntirishi lozim. Shunda bu boradagi materiallar talabalar tomonidan yaxshi o'zlashtiriladi.

Kompozitsiya qonunlari deyilganda birinchi galda bir butunlik yoki suvrat detallarining o'zaro bog'liqligi qonuni, kompozitsiyadagi detallarning asar g'oyasiga muvofiqligi qonuni,

muvozanat qonuni, suvratda yangilikning bo'lishi, kontrastlar qonuni, hayotiylik qonuni kabilar nazarda tushladi.

Kompozitsiya qoidalar deyilganda esa ritm, kompozitsion markazning bo'lishi, detallarni simmetrik yoki assimetik joylashuvi, kompozitsiyada harakat, turg'unlik, planlilik, paralellik kabilar nazarda tutiladi.

O'quvchilar kompozitsiyaga xos qonun va qoidalar bilan birga uning uslublari va vositalari haqida ham ma'lum tasavvurga ega bo'lishlari lozim

Kompozitsiya uslublari deyilganda tasvirni monumental tarzda ifodalash, fazoviy tasvirlash, detallarni tik, yotiq dioganallar bo'yicha tasvirlash kabilar tushuniladi. Kompozitsiya vositalari deyilganda chiziq, oq va qora ranglar, rang dog'lari, chiziqli va havo (rang) perspektivasi qoidalar asosida tasvirlash tushuniladi.

Kompozitsiya qonunlari haqida gapirganda shuni ham ta'kidlash lozimki, suvrat detallarining o'zaro uzviy bog'liqligiga qonuniga ko'ra, asar g'oyasidan kelib chiqqan holda uning mazmunini ishonarli talqin etilishi uchun unda barcha mavjudotlarning bir-biri bilan aloqadorlikda

Kompozitsiya — tasviriy san'atda muayyan g'oyani ifodalash uchun shakl va ranglarni muvozanatli joylashtirish san'ati. Kompozitsiya quyidagi asosiy jihatlarga ega:

Markaziy nuqta (aktsent) – asar markazida e'tiborni tortuvchi asosiy qism.

Muvozanat – kompozitsiya elementlarining bir-biri bilan uyg'un joylashuvi.

Dinamika va statika – tasvir harakatli yoki tinch holatda tasvirlanishi.

Perspektiva va chuqurlik – tasvirga hajm va fazoviy tasavvur berish.

Rang uyg'unligi – ranglarning o'zaro mutanosibli va hissiy ta'siri.

2. Rangtasvirda kompozitsiya yaratish bosqichlari

1-bosqich: G'oya va eskiz tayyorlash

Kompozitsiya g'oyasi belgilab olinadi.

Bir nechta kichik eskizlar chiziladi.

Kompozitsiya muvozanati, asosiy elementlarning joylashuvi aniqlanadi.

2-bosqich: Asosiy ranglar va yorug'lik aniqlash

Ranglar gammasi tanlanadi.

Yorug'lik va soyalar o'rganiladi.

Fonda ishlash va asosiy elementlarni ajratish ko'zda tutiladi.

3-bosqich: Ranglarni qo'llash va tafsilotlarni ishlash

Ranglarning o‘zaro ta’siri sinovdan o‘tkaziladi.

Ob’ektlarning teksturasi va tafsilotlariga e’tibor beriladi.

Yaltiroq yoki xira ranglar orqali vizual effekt hosil qilinadi.

4-bosqich: Tugallash va korreksiya qilish

Kompozitsiyaning umumiy muvozanati baholanadi.

Detallar tekshiriladi va tuzatishlar kiritiladi.

Yakuniy effektlar qo‘shilib, asar tayyor holga keltiriladi.

3. Rangtasvirda kompozitsiyani boyitish usullari

Kontrastdan foydalanish – yorqin va xira ranglarning uyg‘unligi.

Tekstura va faktura ishlash – bo‘yoq surtish texnikalarini o‘zgaritirish.

G‘oyaviy va emotsional ifodalilik – tasvirga chuqur ma’no berish.

Harakat va ritm – chiziqlar, shakllar va soyalar orqali dinamika yaratish.

Rangtasvirda kompozitsiya yaratish – ijodiy jarayon bo‘lib, unga nazariy bilim va amaliy tajriba talab qilinadi. Yuqoridagi metodik tavsiyalar asosida ishlash orqali, ranglar va shakllarni uyg‘unlashtirish, hissiy ta’sir kuchini oshirish va kompozitsiyani muvaffaqiyatli yaratish mumkin.

Dars samaradorligini oshirish uchun turli metodlardan foydalanish muhim. Quyida ushbu mavzu bo‘yicha eng samarali metodlar keltirilgan.

Rangtasvirda natyurmort kompozitsiyasini ishlash mavzusida:

1. Tushuntirish va namoyish (Demonstratsiya) metodi

Tavsifi:

O‘qituvchi natyurmort kompozitsiyasi, uning elementlari va akvarel texnikasi haqida tushuntirish beradi.

Asosiy qoidalarni tushuntirish bilan birga, amaliy namunalar ko‘rsatadi.

Suratlar, tayyor ishlangan namunalardan foydalanish darsni tushunish uchun qulaylik yaratadi.

Afzalliklari:

- ✓ O‘quvchilar mavzuni aniq tushunadi.
- ✓ Vizual materiallar darsni qiziqarli qiladi.
- ✓ Qoidalarni eslab qolish osonlashadi.

“Savol-javob” metodi

Tavsifi:

Yangi mavzuni tushuntirish jarayonida o‘qituvchi savollar beradi.

O‘quvchilarning bilim darajasini aniqlash va faol ishtirokini ta’minlash uchun ishlatiladi.

Amaliy ish davomida ham savollar orqali yoʻnaltirish beriladi.

Afzalliklari:

- ✓ Oʻquvchilarning faolligini oshiradi.
- ✓ Fikr yuritish va izohlash koʻnikmalarini rivojlantiradi.
- ✓ Oʻzaro muloqotni kuchaytiradi.

Dars samaradorligini oshirish uchun yuqoridagi metodlarni birgalikda ishlatish tavsiya etiladi.

Tushuntirish va namoyish orqali yangi bilim beriladi.

Amaliy ish orqali tajriba orttiriladi.

Savol-javob va kuzatish metodlari orqali fikrlash rivojlantiriladi.

Juftlikda ishlash va refleksiya orqali mustaqil baholash koʻnikmasi shakllanadi.

Shunday qilib, bu metodlar natyurmort boʻyicha bilim va koʻnikmalarni samarali shakllantirishga yordam beradi.

Maktab oʻquvchilarining rangtasvirni oʻrganishi nafaqat ularning badiiy qobiliyatlarini rivojlantirish, balki tasviriy tafakkurini shakllantirish, estetik didini oʻstirish va ijodiy fikrlash qobiliyatini kuchaytirishda muhim rol oʻynaydi. Ranglar orqali oʻquvchilar tabiat va atrof-muhitni chuqurroq idrok etishadi, hissiyotlarini ifodalashni oʻrganishadi hamda sanʼatning turli uslublari bilan tanishib, ijodiy faoliyatga boʻlgan qiziqishlarini oshiradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi ”2022 - 2026 yillarda xalq taʼlimini rivojlantirish boʻyicha milliy dasturni tasdiqlash toʻgʻrisida”gi PF-134-son Farmoni.

2. Ishmuhamedov R. Oʻquv jarayonida interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qoʻllash uslubi. - T.: RBIMM, 2008.

3. Rahim Hasanov. Tasviriy sanʼat asoslari. Toshkent-2009.

4. B.N. Oripov. Tasviriy sanʼat va uni oʻqitish metodikasi. Toshkent- 2012.

5. Abdurasulov S. Tolipov N. “Rangtasvir” Toshkent -2005 yil.

6. Abdirasilov S.F. “Tasiriy sanʼat oʻqitish metodikasi” Toshkent-2012 yil.

INGLIZ VA OʻZBEK ADABIYOTIDA QISSA JANRINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI

Gʻafforova HulkarAbdijalol qizi

Turon universiteti Lingvistika yoʻnalishi 1-kurs magistri

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ingliz va oʻzbek adabiyotida qissa janrining kelib chiqish tarixi, qissa - badiiy adabiyotda epik janr turlaridan biri ekanligi, Gʻarbiy Yevropa va Amerika adabiyotlarida povest maʼnosidagi qissa tushunchasining yoʻqligi, Rus va oʻzbek*

adabiyotlarida qissaning hozirgi va qadimgi ma'nolari o'rtasida farq borligi, J. Chaucer "Kenterberi ertaklari" va O'zbek adibi A. Qaxorning "Sinchalak" qissalari misollari asosida tahlilga tortilgan

Kalit so'zlar: ritsar, preress, rohib; savdogar, huquqshunos, franklin, ilmiy xodim; tegirmonchi.

Abstract: *This article analyzes the history of the origin of the short story genre in English and Uzbek literature, the fact that the short story is one of the types of epic genres in fiction, the absence of the concept of a short story in the sense of a narrative in Western European and American literature, the difference between the modern and ancient meanings of the short story in Russian and Uzbek literature, and the examples of the short stories of J. Chaucer "The Canterbury Tales" and the Uzbek writer A. Qaxhor's "Sinchalak"*

Keywords: knight, prioress, monk; merchant, lawyer, Franklin, researcher; miller.

Qissa adabiyotning eng qadimiy turlaridan biri bo'lib, boshlanishi antik davrlarga borib taqalar ekan qadimiy jamoalarida afsonalar, ertaklar, xalq ertaklari va latifalar shaklida mavjud bo'lgan. H. G. Uells qisqa hikoyaning maqsadini shunday ta'riflagan: "The jolly art, of making something very bright and moving; it may be horrible or pathetic or funny or profoundly illuminating, having only this essential, that it should take from fifteen to fifty minutes to read aloud." [1]

Qisqa hikoya - bu nasriy shaklda bo'lib, odatda u bitta o'tirishda o'qilish maqsadida o'z-o'zidan sodir bo'lgan voqea yoki bir-biriga bog'langan voqealar qatoriga qaratilgan. Qisqa hikoyalar o'ziga xos tarzda yaratilgan shakl bo'lib, romandek syujet va boshqa komponentlardan tashkil topadi. Qisqa hikoya roman yoki novelladan ma'lum darajada farq qiladi. Evropada qisqa hikoya o'zining eng rivojlanishi nuqtasi O'rta asrlarda Jefri Choser ijodiga borib taqaladi. U tomonidan yozilgan "Kenterberi ertaklari"da (1387–1400) yozuvchining ko'p qirrali ekanligi asrning ko'p qirraliligini aks ettiradi. Ertakni hikoyachi bilan bog'lash va turli xil hikoyachilar o'rtasidagi munosabatlardan foydalanish orqali J. Chaucer "Kenterberi ertaklari" ga o'ziga xos, dramatik hayotiylik bergan.

Chaucer's great literary accomplishment of the 1390s was "*The Canterbury Tales*". In it a group of about 30 pilgrims gather at the Tabard Inn in Southwark, across the Thames from [London](#), and agree to engage in a storytelling contest as they travel on horseback to the shrine of [Thomas à Becket](#) in Canterbury, Kent, and back. [Harry Bailly](#), host of the Tabard, serves as master of ceremonies for the contest. The pilgrims are introduced by [vivid](#) brief sketches in the General Prologue. Interspersed between the 24 tales told by the pilgrims are short dramatic scenes

presenting lively exchanges, called links and usually involving the host and one or more of the pilgrims. [2]

Yozuvchi o'z asarini yakunlay olmagan. "Kenterberi ertaklari"ning qaytish safari kiritilmagan va ba'zi ziyoratchilar hikoya qilmaydi. Bundan tashqari, saqlanib qolgan qo'lyozmalar ba'zi nuqtalarda Choserning materialni tartibga solish niyatida shubha uchun joy qoldiradi. Shunga qaramay, asar tugallanmagan parchalar to'plami emas, balki birlashtirilgan kitob deb hisoblanishi uchun yetarlicha to'liqdir. Hikoyalar to'plamini ramkalash vositasi sifatida ziyoratgohdan foydalanish Chaucerga hayotning turli qatlamlaridan odamlarni birlashtirishga imkon berdi: ritsar, preress, rohib; savdogar, huquqshunos, franklin, ilmiy xodim; tegirmonchi; Bathning xotini va boshqalar. Shuningdek, ziyorat va hikoyalar tanlovi adabiy janrlarning juda xilma-xil to'plamini taqdim etishga imkon berdi: saroy romantikasi, irqiy fabula, avliyoning hayoti, allegorik ertak, hayvonlar haqidagi ertak, o'rta asrlardagi va'z, alkimyoviy hikoya va ba'zan bu janrlarning aralashmasi. Ushbu tuzilish tufayli eskizlar, havolalar va ertaklar ziyoratchilarning murakkab taqdimotlari sifatida birlashadi, shu bilan birga ertaklar she'rlarda qisqa hikoyalarning ajoyib namunalarini, shuningdek, nasrda ikkita ekspozitsiyani taqdim etadi.

Qissa - badiiy adabiyotda epik janr turlaridan biri. G'arbiy Yevropa va Amerika adabiyotida povest ma'nosidagi qissa tushunchasi yo'q. Nasrning romandan boshqa barcha janrlari "Novella" termini orqali ifodalanadi. Rus va o'zbek adabiyotlarida qissaning hozirgi va qadimgi ma'nolari o'rtasida farq bor. Masalan, qadimgi rus adabiyotida har qanday nasriy asar povest (qissa) deb atalgan. O'zbek adabiyoti tarixida rivoyat usulida nasr yoki nazmda yozilgan tarixiy-afsonaviy asarlar qissa [deb yuritilgan](#). Masalan, „Qissai Sayfulmuluk“, „Qisasi Rabg'uziy“ va boshqa Hozirgi ma'nodagi o'zbek qissasi rus adabiyotidagi „povest“ terminiga to'g'ri keladi va asosan roman bilan hikoya oralig'idagi o'rtacha hajmli nasriy janrni ifodalaydi. Qissa, odatda, bir va bir necha shaxslar taqdiriga oid turli voqealarni o'ziga asos qilib olishi bilan epik turning hikoya, hajmi va mazmunining nisbatan cheklanganligi bilan romandan farq qiladi. Qissalar [hayot murakkabliklarini hikoyaga nisbatan kengroq, xarakter hamda voqelik ko'lamini romanga qaraganda kamroq qamrab oladi](#). Qissada u yoki bu shaxs hayotining ma'lum bir davri xronikal tarzda bayon qilinadi. Qissada lirizm hikoya va romandagidan kuchliroq bo'lishi mumkin. Roman kabi Qissaning ham avtobiografik (Oybek, A.Qahhor, N.Safarov), tarixiy (Mirkarim Osim, Ya.Ilyosov va boshqalar), fantastik (T.Malik, H.Shayxov, M.Mahkamov va boshqalar) turlari bor. Hozirda qissa nasrning eng faol janrlaridan bo'lib, unda yosh yozuvchilar ham samarali ijod qilmoqdalar. [3]

Masalan, A. Qaxxorning "Sinchalak" qissasidan:

Nosirov bir stakan za'faronday yaxna choyni nafas olmay shimisrdi, stakanni taq etib stolga qo'yidida, qip-qizil, silliq, derazaning aksi ko'rishib turgan yaltiroq boshini silarekan, kulimsirab:

-Ko'chadan ketayotgan avtomobil birovni bosib yoki turtibmi, yiqitibmi ozor bersa, nima bo'ladi?-dedi

-Saida cho'chib tushdi

-Nima bo'ldi, mashinangiz birovni urdimi?

- Yo‘q... yo‘q, mening mashinam hech kimga ozor bergani yo‘q... Xo‘sh, nima bo‘ladi?

Saida nima deyishini bilmay:

- Militsiya to‘xtatadi... — dedi.

- Bordi-yu, mashinani to‘xtatadigan, shofyorni javobgarlikka tortadigan militsionerning o‘zini qasddan urib, yiqitib o‘tsa-chi, unda nima bo‘ladi?

Saida kuldi.

- Unisini bilmadim... Qanaqa shofyor ekan u dovyurak?

- Arslonbek Qalandarov!

Saida u odamdan har nima kutish mumkin degan ma’noda jilmayib bosh chayqadi.

Arslonbek Qalandarov - “Bo‘ston” kolxozining raisi, mashhur raislardan bo‘lib, o‘tgan hafta kolxozdan rayonga mashina haydab ketayotganida yo‘lini to‘sgan militsioner bilan janjallashgan, uni urib, yiqitib o‘tgan edi. [4]

Shundan ko‘rinadiki, qisqa hikoyalar har xil toifalarga bo‘linadi: sarguzasht, harakat, komediya, jinoyat, ertak, biografiya, detektiv, drama, fantaziya, tarix, falsafa, siyosat, romantika, satira, ilmiy fantastika, g‘ayritabiiy, sir va tragediya. Barcha qisqa hikoyalarda xarakter, syujet, vaziyat va keskinlik ishlatiladi. Xulosa o‘rnida shuni aytish lozimki, 1880-yillarda “Qisqa hikoya” atamasi o‘zining zamonaviy ma’nosini oldi - dastlab bolalar ertaklarini nazarda tutgan holda XX asrning boshi va o‘rtalari davomida qisqa hikoya keng qamrovli tajribalardan o‘tgan.

Adabiyotlar

1.https://the-authors.fandom.com/wiki/Short_story

2. <https://www.britannica.com/biography/Geoffrey-Chaucer/Last-years-and-The-Canterbury-Tales>

3. Д.Куронов, З.Мамажонов, М.Шералиева Адабиётшунослик лугати. Тошкент: Akademnashr, 2013. 387- bet.

4.Abdulla Qaxxor. Romanlar, hikoyalar. “Sinchalak” Toshkent. 2021. Ilm –ziyo-zakovat nashriyoti. B 1982

BOSHLANG‘ICH TA’LIM TARBIYA DARSLARIDA JADIDLARNING PEDAGOGIK MEROSIDAN FOYDALANISH

Raxmonova Gulisa Namozovna

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti o‘qituvchisi

Mavlonova Zulayho Allmurodovna

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: XIX asr oxiri va XX asr boshlarida bir qator sharq va musulmon mamlakatlarida vujudga kelgan jadidchilik harakati Turkiston o‘lkasida teran tarixiy ildizlarga egadir. Ushbu maqolada boshlang‘ich tarbiya darslarida jadidlarning pedagogik merosidan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Jadidlarning o‘qitish metodlari, tarbiyaviy g‘oyalari va milliy o‘zlikni anglashga yo‘naltirilgan faoliyatlari bugungi kunda ham

o'z ahamiyatini yo 'qotmaganligi asoslanadi. Maqolada shuningdek, jadidlar merosini zamonaviy ta'lim tizimiga integratsiyalashning yo'llari va istiqbollari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: *Jadidchilik, pedagogika, boshlang'ich ta'lim, tarbiya, metod, milliy o'zlikni anglash, yangilanish, Behbudiy, Fitrat, Cho'lpon, Munavvar Qori, Abdulla Avloniy, madrasa, maktablar*

Abstract: *The Jadid movement, which emerged in a number of Eastern and Muslim countries at the end of the 19th and beginning of the 20th centuries, has deep historical roots in Turkestan. This article analyzes the theoretical and practical aspects of using the pedagogical heritage of the Jadids in primary education. It is argued that the Jadids' teaching methods, educational ideas and activities aimed at the realization of national identity have not lost their relevance even today. The article also considers the ways and prospects for integrating the Jadids' heritage into the modern education system.*

Keywords: *Jadidism, pedagogy, primary education, education, method, realization of national identity, renewal, Behbudiy, Fitrat, Chulpon, Munavvar Qori, Abdulla Avloniy, madrasah, schools*

XX asr boshlarida Turkistonda ma'rifatparvarlik harakatining boshlanishi bo'lgan jadidchilik harakati milliy uyg'onishda muhim rol o'ynadi. Jadidlar nafaqat yangi maktablar ochish, balki ta'lim-tarbiya mazmunini tubdan yangilash, ilg'or pedagogik g'oyalarni joriy etishga ham katta hissa qo'shdilar. Ularning pedagogik merosi bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolgan. O'z faoliyatini nafaqat siyosiy, balki ta'lim va tarbiyani yuksaltirish, turkiston o'lkasini ma'naviy hamda ma'rifiy isloh qilish, barkamol avlodni tarbiyalash masalasini o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan jadidlar harakati o'lka xalqlari tarixida muhim ro'l o'ynagan. Aslida jaded so'zi (arabcha "jadid"-yangi) yangilanish ma'nosini anglatib, yangi zamonaviy maktab, matbaa, milliy taraqqiyot usullarini jamiyatga tadbiq etishdan iborat ijtimoiy-siyosiy va ma'rifiy harakat, shu oqim tarafdorlarining umumiy nomi. Jadidchilik XIX asr oxiri va XX asr birinchi choragida Turkistondagi milliy-ozodlik harakatining milliy mafkurasi, o'lka xalqlarining milliy mustaqillik va ma'rifatparvarlik g'oyasi sifatida shakllandi.

XIX asrda ma'rifatparvarlik g'oyalari bilan nom olgan va XX asr boshida rivojlangan jadidchilik harakatining taraqqiyparvar nomoyondalari Behbudiy, Fitrat, Cho'lpon, Munavvar Qori, Abdulla Avloniyilar ijodi va faoliyatida yana ham kuchaydi. Jadidlar Turkistondagi xalqlarni birlashtirish va butun o'lkaning milliy mustaqilligi uchun kurash g'oyasini ilgari surdilar.

Asosiy qism

Jadidlar ta'lim-tarbiyaning maqsadi – yetuk, bilimli, milliy o'zlikni anglagan, mustaqil fikrlaydigan insonni tarbiyalashdan iborat deb hisoblashgan. Ular bolaning shaxsiy xususiyatlarini, qiziqishlarini inobatga olgan holda o'qitishning muhimligini ta'kidlashgan.

Turkiston jadidlari chor hukumati istibdodidan qoloq ahvolga tushib qolgan Turkiston mahalliy aholini, jumladan o'sib kelayotgan yoshlarni ijtimoiy-siyosiy, madaniy-marifiy turmishini, ong-saviyasini ko'tarish, taraqqiy ettirish maqsadida juda katta madaniy ishlarni olib bordilar. Mahmudxoja Behbudiy ta'kidlaganidek, "Har bir mamlakatda islohot va madaniyat asbobig'a tasavvul (vosita) va tashabbus etmoqlik harakati u mamlakatning yoshlari tarafidan zuhur eta boshlagani kabi, bizning Turkistonda ham madaniyat eshigi manzalasida bo'lgan maktabi ibtidoiy ila intiboh va islohot jarchisi bo'lgan milliy matbuot qayratli yoshlarning harakati maorifparvarlarini soyasida vujudga keldi".

Jadidlar voyaga yetgan yoshlar Turkiston kelajagi, ravnaqi uchun kurashchi bo'lib yetishishi kerakligini uqtirdilar va bunda ular har xil illatlardan xalos bo'lishlarini ta'kidlaydilar. Misol uchun, Mahmudxo'ja Behbudiy yosh yigitchalarni turli xil yomon illatlardan qaytargan, uning oqibatlaridan o'quvchilarni turli xil yomon illatlardan qaytargan, uning oqibatlaridan o'quvchilarni xabardor qilgan va Samarqandda ruslar tomonidan ochilgan pivo dokonlarini qattiq tanqid ostiga oladi. Uning fikricha, bunday do'konlar masjid va madrasalarning yaqinida bo'lib, bolalarga salbiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Jadidlar ota-onalar o'z farzandlarining tarbiyasi bilan shug'ullanib, ularni maktab va madrasalarga tayyorlab berishlarini ta'kidlaganlar. Maktab va madrasalarda o'qib, ularni tugatib, yoshlar rivojlangan davlatlarning o'quv yurtlarida bilimlarini oshirib, zamonaviy ilmlarni egallashlari kerakligini uqtirganlar.

Jadidlar jamiyatni rivojlantirish uchun avvalo ta'lim tizimini isloh qilish muhimligini angladilar. Ular ta'limning faqat diniy shaklda bo'lishi millatni jaholatda qoldirishi, dunyoviy bilimlarning yetishmasligi esa milliy taraqqiyotga to'sqinlik qilishi haqida tushuncha hosil qildilar. Shu sababli, jadidlar ta'limni yangilash, zamonaviylashtirish va bolalarga sifatli, keng qamrovli bilim beradigan tizim yaratishga e'tibor qaratdilar. Avvalambor, ular "usuli jadid" maktablarini tashkil qila boshladilar. Bu maktablar avvalgi eski maktab va madrasalardan tubdan farq qilib, unda faqat diniy ilmlar emas, balki matematika, geografiya, tarix, tabiiy fanlar kabi zamonaviy fanlar ham o'qitila boshlandi. Ta'lim tizimining asosiy maqsadi yoshlarni hayot uchun zarur bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishini ta'minlash edi. Jadidlar dars jarayonida muhokama, mantiqiy fikrlash va ijodiy yondashuv kabi usullarni qo'llab, o'quvchilarning faolligini oshirishga harakat qildilar. Shuningdek, jadidlarning o'quv adabiyotlari yaratishga bo'lgan yondashuvi ham o'ziga xos edi. Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Ismoil Gasprinskiy kabi jadidlar milliy til va madaniyatni ta'limning asosiy qismiga aylantirishni maqsad qilib oldilar. Masalan,

Behbudiy tomonidan yozilgan darsliklar oddiy va tushunarli tilda yozilib, o'quvchilarga mavzularni o'zlashtirishda qulaylik yaratdi. Mahmudxo'ja Behbudiy (1874-1919) adabiyot, tarix, geografiya, islom tarixi, siyosatshunoslik bilan shug'ullangan, yoshlarni til o'rganishga davlat qilgan. Behbudiy diniy ilmlar va dunyoviy ilmlar ulamolari kerak deb bilgan. Behbudiy o'z maktabi uchun o'quv reja va dasturlar ishlab chiqadi. Uning maktabi 2 qismdan iborat edi: 1. Ibtidoiy qism. 2. Rushadiya. Birinchi bosqich 4 yil, 2 bosqichi ham 4 yil bo'lgan va unga birinchi bosqichni tugatganlar olingan. U ilmning jamiyat rivojidadagi rolini yaxshi tushungan va yoshlarni ilm o'rganishga chaqiradi, «Padarkush» dramasida ham ilmsizlikni qoralashi haqida fikrlar bildirilgan.

Abdurauf Abdurahim o'g'li Fitrat (1886-1938) «Rahbari najot» asarida ta'lim-tarbiya masalalariga alohida e'tibor beradi, fanlar tasnifini yaratadi. O'zining didaktik qarashlarini bayon etadi. "O'quv" darsligi ham juda katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lib, turmush odobiga oid ko'plab mavzular berilganki, ulardan hozirgi tarbiya ishlarida ham keng foydalanish mumkinligi haqidagi fikrlar ham aytib o'tiladi.

Abdulla Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asari 20-asr boshlaridagi pedagogik fikrlar tarqiqiyotini o'rganish sohasida ahamiyatlidir. Abdulla Avloniyning bu asari o'sha davr jamiyati uchun katta ahamiyatga egadir. Asar axloqiy ta'lim va ta'lim tarbiyaviy asardir. Abdulla Avloniy pedagog sifatida inson qadri yuzasida fikr yuzasidan "Agar bir kishi yoshligida nafs buzilib, tarbiyasiz, axloqsiz, bo'lib o'sdimi, allohu akbar bunday kishilardan yaxshilik kutmoq, yerdan turib yulduzlarga qo'l uzatmoq kabidur",-deya ta'kidlagan. Uning fikricha insonning axloqiy xislatlarining tarkib topishida ijtimoiy muhit, oilaviy sharoit va atrofdagi kishilar katta ahamiyat kasb etadi. Avloniy "Turkiy guliston yoxud axloq" kitobida ilmiy bilimlar bilan birga axloqiy tarbiyaga ham katta e'tibor qaratdi. Bu asar o'qituvchilar uchun pedagogik faoliyatda foydalanish uchun ajoyib manba bo'ldi. Abdulla Avloniyning ushbu asarida zamonaviy pedagog yetishtirish, yangi darsliklarni yaratish va ta'lim uslublari, ko'nikmalari uchun yangi majmualar yaratish keng o'rin olganligini ko'rishimiz mumkin. Hatto adib bu asari xususida „Men bu asari nochinozimning birinchi maktablarimizning ta'lim berma ila barobar ulug' adabiyot muhiblari, axloq havaskorlarining anzori oliylarina taqdim qildim" deya aytib o'tgan. Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, barkamol va har tomonlama salohiyatli yoshlarga ta'lim va tarbiya berish masalasi har bir muallif asarining bosh g'oyasi sanaladi. Ta'lim va tarbiya esa hayotning eng muhim tayanchi hisoblanadi. Abdulla Avloniy tarbiyaning doirasini keng ma'noda tushunadi. Uni birgina axloq bilan chegaralab qo'ymaydi. U birinchi navbatda bolaning sog'ligi haqida g'amxo'rlik qilish lozimligini uqtiradi. Shu jumladan 1913-yilda Avloniyning „Turkiy guliston yoxud axloq" asari bosildi. 1917-yilda esa ikkinchi marotaba nashr etildi. Kitob maktablarning

yuqori sinf o'quvchilari uchun yozilgan. Lekin asrimiz boshlaridagi o'zbek jadid ma'rifatchiligining noyob hodisalaridan bo'lgan bu asarning ahamiyati faqat maktab doirasi bilan cheklanmadi. U adabiyot va axloq havaskorlari uchun ham qo'llanma bo'lib xizmat qiladi. Asarda insonlarni yaxshilikka chaqiruvchi, yomonlikdan qaytaruvchi bir ilm, axloq haqida fikr yuritiladi.

Ta'lim va tarbiyani bir-biridan ajratib bo'lmaydi, bu sharqona hayot falsafasining bir qismidir. Avval madrasalarda jadidlar va domlalar ta'lim va tarbiyani uzviy ravishda berishgan, hozirda esa maktablar ham bu jarayonda muhim rol o'ynaydi. Maktablar milliy madaniyat, urf-odatlar va qadriyatlarni o'rgatadigan asosiy muassasa hisoblanadi, ayniqsa buni boshlang'ich ta'limdan boshlash kerak. Jadidlar madrasalarda o'z faoliyatlari doirasida o'quvchilarga ilm berishgan va o'z asarlarida ilm jamiyat manfaatlariga xizmat qilmasa, xalq farovonligi yo'lida qo'llanmasa, u foydasiz deb ta'kidlaganlar. Shuning uchun ular yoshlarni ilm olishga, uning sirlarini o'rganishga, hodisalar mohiyatini tushunishga va kitob o'qishga undashgan. Har tomonlama yetuk insonni tarbiyalash va yomonlikdan qaytarib yaxshilikka chorlash ta'lim va tarbiyaning bevosita va bilvosita natijasidir. Ota-ona tarbiyani uzviy bergan bo'lsa endi bu maktabda ham o'z o'rnini topgan. Chunki maktab milliy madaniyat, milliy urf-odatlar va qadriyatlarimiz asosini o'rgatadigan asosiy maskandir. Madrasalarda jadidlar o'z faoliyati darajasidan kelib chiqqan holda o'quvchilarga ilm o'rgatganlar. Jadidlar o'z asarlarida ilm agar jamiyat manfaatiga xizmat qilmasa, xalq farovonligi yo'lida qo'llanmasa, u o'likdir degan fikrni aytgan. Shuning uchun ular yoshlarni ilm olishga, uning sirlarini bilishga, hodisalar mohiyatini yechishga, kitob mutolaa qilishga chaqiradi. Har tomonlama yetuk insonni tarbiyalash, yomonlikdan qaytarib, yaxshilikka chorlash bevosita va bilvosita ta'lim-tarbiyaga bog'liq. Uning yuqorida ta'kidlab o'tgan asarida tarbiyani va ilmni targ'ib qiladi. Ilm dunyoning izzati, oxiratning sharofatidir. Ilm inson uchun g'oyat oliy, muqaddas bir fazilatdir. "Zeroki, ilm bizga o'z ahvolimizni, harakatimizni oyna kabi ko'rsatur. Ilmsiz inson mevasiz daraxt kabidir".

Avloniy tarbiyalanuvchi tarbiyasini nisbiy ravishda quyidagi to'rt bo'limga ajratadi:

1. "Tarbiyaning zamoni".
2. "Badantarbiyasi".
3. "Fikr tarbiyasi".
4. "Axloq tarbiyasi" va bu haqida hamda uning ahamiyati to'g'risida fikr yuritadi.

Jadidlar faqat o'g'il bolalar ta'limi bilan cheklanmadilar. Ular ayollarni o'qitish va qizlar uchun maktablar ochish ishlarini ham yo'lga qo'yishdi. Bu esa jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlikni bartaraf etish, ayollarning huquqlarini himoya qilish va ularni ma'rifatga jalb etish yo'lida katta qadam bo'ldi. Jadidlar tomonidan ochilgan qizlar maktablari o'sha davr uchun juda ilg'or va jasoratli loyiha hisoblangan. Pedagogik jarayon samaradorligini oshirish maqsadida jadidlar

o'qituvchilarning kasbiy malakasini rivojlantirishga ham katta e'tibor qaratdilar. Yangi usuldagi maktablarda o'qitish uchun o'qituvchilarni tayyorlash kurslari tashkil etildi. Ushbu kurslarda dars berish metodikasi, dunyoviy fanlarni o'qitish usullari va bolalar psixologiyasi bo'yicha ma'ruzalar o'tkazildi.

Jadidlar faoliyati orqali ta'lim tizimida milliylik va zamonaviylikni uyg'unlashtirishga erishildi. Ularning fikricha, jamiyat faqat o'z madaniy ildizlariga tayangan holda zamonaviy bilimlarni o'zlashtirib rivojlanishi mumkin edi. Bu qarash bugungi kunda pedagogikada ham dolzarb ahamiyatga ega.

Jadidlarning ta'lim sohasidagi faoliyati faqat savodxonlikni oshirish yoki yangi usuldagi maktablar ochish bilan cheklanib qolmadi. Ular butun bir avlodni yangi dunyoqarash bilan tarbiyalashga muvaffaq bo'ldilar. Milliy uyg'onish g'oyalarini hayotga tadbqiq etishda ta'limning roli beqiyos ekanligini o'z faoliyatlari orqali isbotladilar.

Hozirgi kunda jadidlarning pedagogik merosi biz uchun bebaho boylikdir. Ularning ilm-ma'rifatga bo'lgan intilishi, ta'limni milliy o'zlik bilan bog'lashga qaratilgan sa'y-harakatlari va zamonaviy metodlarni qo'llash tajribalari zamonaviy ta'lim tizimimiz uchun asosiy ilhom manbai hisoblanadi. Bu merosni o'rganish va uni bugungi avlod tarbiyasida qo'llash bizning tarixiy va ma'naviy burchimizdir.

Jadidlar harakati Markaziy Osiyoda milliy uyg'onish va ijtimoiy rivojlanishning asosiy poydevori bo'lib, ularning pedagogika sohasidagi hissasi zamonaviy ta'lim tizimi shakllanishida muhim rol o'ynadi. Ular yangi usuldagi maktablarni tashkil etish, darsliklar yaratish, o'qituvchilarni tayyorlash va bolalar, xususan, qizlar ta'limini rivojlantirish orqali ta'lim jarayonini tubdan isloh qildilar. XIX asr oxiri XX asr boshlarida boshlang'ich ta'limda boshlang'ich diniy maktablar keng tarqalgan edi, shahar maktablarida o'quvchilar soni 20-30 taga, qishloqda 10-15 taga yetgan. O'qishga 6 yoshdan qabul qilingan. o'zlashtirishiga qarab 7-12 yil o'qishgan. Bularda Alifbe, Xaftiyak, Chor kitob, Sufi Olloyor, Qur'on o'qitilgan. Maktab internat-o'rta madrasa bo'lib, bularda diniy va dunyoviy fanlar o'qitilgan, o'rta ma'lumot berilgan. Arxiv hujjatlariga ko'ra 1911 yili yanvarigacha O'rta Osiyoda 10003 ta maktab, 1085 ta madrasa bo'lgan.

Jadidlar vatanparvarlik, mehnatsevarlik, odob-axloq, milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashga katta ahamiyat berishgan. Ularning asarlarida milliy g'urur, mustaqillikka intilish g'oyalari yorqin ifodasini topgan. Hozirgi kunda ham boshlang'ich ta'lim-tarbiya darslarida jadidlarning pedagogik merosidan foydalanib kelinmoqda. Abdulla Avloniy so'zlari bilan aytganda "Tarbiya biz uchun yo hayot yo mamot, yo najot yo halokat, yo saodat yo falokat masalasidir".

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, jadidchilik Turkiston yoshlarining milliy, madaniy ijtimoiy uyg'onishda va ravnaqida asosiy omil bo'lib xizmat qildi. Zamonning dolzarb masalalarini, hayotning muammolarini ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'naviy yo'l bilan yechish yo'llarini jadidlar o'z maqola va asarlarida ko'rsatganlar. Yoshlarni o'qishga, bilim olish va ishlab chiqarish jarayoniga jalb etish, madaniy-ma'naviy saviyasini yuksaltirishga chorlaydi. Jahon taraqqiyoti yutuqlarini Turkistonga olib kelish istagida ulardan Vatan uchun xizmat qiladigan yetuk olimlar, sanoat va qishloq xo'jaligi sohalarining zamonaviy bilimdon, mutaxasislari, madaniyat arboblari yetishib chiqib, ular yurtini obod, farovon etishlariga ishonganlar.

Jadidlarning milliy va zamonaviylikni birlashtirgan pedagogik yondashuvi yosh avlodni ilimli, tanqidiy fikrlovchi va jamiyatga foydali shaxslar sifatida shakllantirishga yordam berdi. Ular faqatgina savod chiqarish bilan cheklanmay, balki axloqiy, ma'naviy va milliy qadriyatlarni targ'ib qilishga ham e'tibor qaratdilar. Shuningdek, jamiyatning barcha qatlamlarini, ayniqsa, ayollarni ta'lim jarayoniga jalb etish orqali ijtimoiy tenglikka erishish yo'lida muhim qadamlar qo'yishdi.

Jadidlarning pedagogik merosi bugungi kunda ham boshlang'ich ta'lim-tarbiya tizimini rivojlantirishda muhim manba bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ularning ilg'or g'oyalari, o'qitish metodlari va tarbiyaviy qarashlarini zamonaviy ta'lim jarayoniga integratsiyalash orqali barkamol avlodni tarbiyalashga erishish mumkin. Jadidlarning milliy o'zlikni anglash, mustaqil fikrlash va ijodkorlikka undovchi g'oyalarini bugungi kunda yanada chuqurroq o'rganish va keng targ'ib qilish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. T: O'zbekiston. 1999. B.385
2. Behbudiy M. Muhtaram yoshlarga murojaat. Oyna-1914. 41-son
3. Vohidov, 1. "Jadidchilik tarixi". Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
4. Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. 2-jild. "Turkiy guliston yoxud axloq", -T, Ma'naviyat, 2006
5. Gulasal Azimova Jadidlarning pedagogik qarashlari // Science and Education. 2023. №11.

SUD HOKIMIYATI MUSTAQILLIGIMIZ OMILIDIR.

Batashov Inatillo Kungirovich

Amaliy va ijtimoiy fanlarni o'qitish metodikasi
katta o'qituvchisi

***Annotatsiya:** Odil sudlovni amalga oshirish samaradorligi va sifatini oshirishda sud huquq tizimida juda ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu maqolada mamlakatimizda mustaqil, ochiq va shaffof sud tizimiga erishish borasida olib borayotgan islohotlar bugungi kundagi erishilgan yutuqlar haqida fikrlar yuritilgan.*

Kalit soʻzlar: *Taraqqiyot strategiyasi, Prokuratura, Sud huquq tizimi, “Oʻzbekiston Respublikasi sudyalari oliy kengashi toʻgʻrisida”gi qonun, “Sudlar toʻgʻrisida”gi qonun, Qoraqalpogʻiston Respublikasi Joʻqorgʻi Kengesi, sud hokimiyati.*

Annotation: *numerous reforms are being implemented in the judicial and legal system to enhance the efficiency and quality of justice. This article discusses the ongoing reforms aimed at achieving an independent, open, and transparent judicial system in our country, as well as the achievements reached to date.*

Keywords: *development strategy, Prosecutor’s Office, judicial and legal system, Law “On the Supreme Council of Judges of the Republic of Uzbekistan,” Law “On Courts,” Jokargy Kenes of the Republic of Karakalpakstan, judicial authority.*

Oʻzbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyev rahbarligida ishlab chiqilgan 2022-2026-yillarda Oʻzbekiston Respublikasini rivojlantirishning yettita ustuvor yoʻnalishi boʻyicha Taraqqiyot strategiyasida qonun ustuvorligini taʼminlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilishga oid yangi vazifalar belgilangan. Shu asosda mamlakatimizda sud hokimiyatining nufuzini oshirish, chinakam mustaqilligini taʼminlash bilan bir qatorda soha faoliyatini yanada takomillashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilayotir. Davlatimiz rahbarining 2017-yil 21-fevraldagi “Oʻzbekiston Respublikasi sud tizimi tuzilmasini tubdan takomillashtirish va faoliyati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi farmoni buning yaqqol tasdigʻidir. Farmonda belgilangan vazifalar ijrosini taʼminlash maqsadida ishlab chiqilgan “Oʻzbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga oʻzgartishlar va qoʻshimcha kiritish toʻgʻrisida”gi va “Oʻzbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi toʻgʻrisida”gi qonunlar 2017-yil

7-aprelda matbuotda eʼlon qilindi.

Bunday maqom kengashga yuklatilgan vazifalarni mustaqil va samarali amalga oshirishning muhim konstitutsiyaviy kafolati hisoblanadi. Xalqaro standartlarda bunday amaliyot doim yuksak eʼtirof etilgan. Shuning uchun ham koʻpgina rivojlangan demokratik davlatlar konstitutsiyalari bunday vazifani amalga oshiruvchi organlar faoliyatini tartibga soluvchi normalarni oʻzida ifodalagan. Yana bir eʼtiborli jihat shundaki, mazkur organni tashkil etish va uning faoliyati avvalgidek davlat boshligʻi farmoyishi bilan tasdiqlangan nizom asosida emas, balki qonun bilan belgilanishidir. Sudyalari oliy kengashi raisi avvalgidek Senat aʼzolari orasidan Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining farmoyishi bilan tayinlanmay, balki boshqa bir qator mustaqil

konstitutsiyaviy organlar rahbarlari kabi Prezidentimizning taqdimiga binoan Senat tomonidan tayinlanishi yuqori palataning mutlaq vakolatlariga kiritildi.

Bundan tashqari, Sudyalar oliy kengashi raisi Qonunchilik palatasi va Senat majlislarida, shuningdek, ularning organlari majlislarida ishtirok etishi konstitutsiyaviy jihatdan mumkin bo'lgan shaxslar qatoriga kiritildi. Bu mazkur lavozim yuksak obro' va nufuzga egaligidan dalolat bo'lib, uning mustaqilligini, daxlsizligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Endilikda harbiy sudlarning, viloyatlar va Toshkent shahar sudlarining sudyalarini, tumanlararo, tuman, shahar sudlarining raislari va sudyalarini O'zbekiston Respublikasi Prezidenti bilan kelishilgan holda kengashning o'zi lavozimga tayinlaydi. Qonunda nazarda tutilgan hollarda ularni Prezident bilan kelishilgan holda lavozimidan ozod qiladi. Bu jihatlar kengashning nufuzini ko'tardi va mustahkamladi.

Avvallari bu lavozimlarga tayinlash va ozod qilish O'zbekiston Respublikasi Prezidentining mutlaq vakolatlari sirasiga kirar edi. Shu ma'noda Sudyalar oliy kengashiga nafaqat vakolat, balki juda katta mas'uliyat ham yuklandi. Qonunda kengashni shakllantirish tartibi to'liq ko'rsatilgan. Unga ko'ra, kengash rais, rais o'rinbosari, uning a'zolari va kotibidan – jami yigirma bir nafar kishidan iborat tarkibda bo'ladi. Bu tarkib sudyalar, huquqni muhofaza qiluvchi organlar, fuqarolik jamiyati institutlari vakillari va huquq sohasidagi yuqori malakali mutaxassislar orasidan shakllantiriladi.

Kengashning o'n bir nafar a'zosi kengash raisining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tasdiqlanadi. Kengashning ushbu a'zolaridan bir nafari Qoraqalpog'iston Respublikasi sudlarining sudyalari orasidan tasdiqlanadi. Kengashning raisi, kotibi va sudyalar orasidan tasdiqlangan o'n bir nafar a'zosi o'z faoliyatini doimiy asosda amalga oshiradi, kengashning qolgan sakkiz nafar a'zosi, shu jumladan, kengash raisining o'rinbosari o'z faoliyatini jamoatchilik asosida amalga oshiradi.

Kengash sudyalik lavozimlariga nomzodlarni eng malakali va mas'uliyatli mutaxassislar orasidan tanlov asosida tanlab oladi. Sudyalarni tayinlash, kasbiy tayyorlash, malakasini oshirishni tashkil etadi. Kengashning asosiy vazifalarida sudyalarning faoliyati samaradorligini baholash, ommaviy axborot vositalari bilan o'zaro hamkorlik olib borish, aholi bilan muloqotni amalga oshirish, sudyalarni intizomiy javobgarlikka tortish to'g'risidagi, shuningdek, ularni jinoiy va ma'muriy javobgarlikka tortish uchun xulosa berish haqidagi masalani ko'rib chiqish kabilar belgilangan.

Kengash faoliyatida tadqiqot faoliyatiga alohida o'rin berilgan. Oliy sud huzuridagi Sud qonunchiligini demokratlashtirish va liberallashtirish hamda sud tizimi mustaqilligini ta'minlash

bo'yicha tadqiqot markazi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Odil sudlov muammolarini o'rganish bo'yicha tadqiqot markaziga aylantirilgani buning amaliy ifodasidir.

Mazkur markaz kengashning sud-huquq sohasidagi qonun hujjatlarini yanada takomillashtirish, sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini va yagona sud amaliyotini ta'minlash, odil sudlovga erishish darajasini va uni amalga oshirish sifatini yaxshilash bo'yicha takliflar tayyorlash vazifasini amalga oshirishda o'zining tadqiqotlari bilan ko'maklashadi.

Kengash sudyalarni davlat mukofotlari bilan taqdirlash to'g'risida Prezidentimizga taqdimnomalar kiritadi. Sudyalarni intizomiy javobgarlikka tortish masalasini ko'rib chiqish va materiallarni sudyalarning tegishli malaka hay'atlariga yuborish, sudyalarni jinoiy yoki ma'muriy javobgarlikka tortish masalalari yuzasidan xulosa beradi. Sudyalarning malaka hay'atlari faoliyatiga umumiy rahbarlikni amalga oshiradi. Jismoniy va yuridik shaxslarning sudyalar tomonidan odo-axloq qoidalarini buzish masalalariga doir murojaatlarini ko'rib chiqadi. Kengash sudyalarning faoliyatini o'rganish va baholash mezonlarini, sudyalarni kasbiy tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etishga doir dasturni tasdiqlaydi. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi huzuridagi Sudlar faoliyatini ta'minlash departamenti direktorining o'z faoliyati to'g'risidagi axborotini har yili eshitadi.

Yuqoridagilardan tashqari kengash a'zolarining huquq va majburiyatlari qonunda aniq belgilab qo'yilgan. Masalalarni ko'rib chiqishda kollegiallikni, demokratizmni kuchaytirish maqsadida kengash majlisi o'z a'zolarining kamida uchdan ikki qismi ishtirok etgan taqdirda vakolatli hisoblanadi, deb belgilangan (avvalgi komissiyada majlis uning a'zolarining ko'pchiligi ishtirok etgan taqdirda vakolatli deb hisoblanar edi), kengash a'zosini rad etish va uning o'zini o'zi rad etishiga oid qoidalar kiritildi, sudyalar korpusini shakllantirish chog'ida sudyalik lavozimlariga nomzodlar huquqlarining tengligi e'tirof etildi, avvalgidan farqli ravishda odil sudlovni amalga oshirishga to'sqinlik qiladigan kasalliklarga yoki jismoniy nuqsonlarga ega bo'lganlar ham zaxiraga kiritilishi mumkin emasligi qayd etildi.

Qonunda sudyalik lavozimiga nomzodlarning zaxiradan chiqarilishiga oid asoslar ham o'rin olgan. Jumladan, nomzod zaxiradan chiqarish to'g'risida o'zi ariza berganda, sudyalik lavozimlariga nomzodlar tayyorlanadigan maxsus kurslarga qabul qilish tanlovidan o'tmaganda, O'zbekiston Respublikasi fuqaroligini yo'qotganda, unda odil sudlovni amalga oshirishga to'sqinlik qiladigan kasalliklar yoki jismoniy nuqsonlar paydo bo'lganda, belgilangan tartibda muomalaga layoqatsiz yoki muomala layoqati cheklangan, deb topilganda, vafot etganda yoki sud qarori bilan vafot etgan, deb e'lon qilinganda, jinoyat sodir etganda, uning sudyalik lavozimiga nomunosibligi haqida xulosa chiqarilganda kabi asoslar kiritildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

7. Mirziyoyev Sh. O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 2022-2026 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi. Toshkent, O'zbekiston, 2022. – 49 b.

8. Mirziyoyev Sh. M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash - yurt taraqqiyoti va xalq faravonligining garovi. – Toshkent, O'zbekiston, 2017. – 56b

9. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy taxlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. v Toshkent, O'zbekiston, 2017. - 126 b.

O'ZBEKISTON SHAROITIDA XOTIN-QIZLAR TADBIRKORLIGINI RIVOLANTIRISH IMKONIYATLARI

Sultonova Zebiniso

Buxoro Xalqaro Universiteti

zebisulton309@gmail.com

***Annotatsiya.** Maqolada Yangi O'zbekistonda xotin-qizlarga munosabat masalasidagi davlat siyosati doirasida amalga oshirilayotgan yangi tizimli islohotlar va ularning normativ-huquqiy asoslari, xotin-qizlarning huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarining himoya qilishda, bugungi kunda ayollar ijtimoiy faolligini oshirish, ularning oila va jamiyatdagi mavqeini yuksaltirishda huquqiy savodxonlikni hamda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda ayollarning ahamiyatini oshirish masalalariga e'tibor berilgan.*

***Kalit so'zlar:** Kalit so'zlar: ayollar tadbirkorligi, gender tenglik, biznes, barqaror rivojlanish, tadbirkor ayol, "Temir daftar", "Ayollar daftari", ayollarning faolligi.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются новые системные реформы, реализуемые в рамках государственной политики в отношении женщин в новом Узбекистане, их нормативно-правовое обеспечение, защита прав, свобод и законных интересов женщин, повышение социальной активности женщин сегодня, улучшение их положения в семье и обществе, повышение правовой грамотности, значение женщин в развитии малого бизнеса и частного предпринимательства.*

***Ключевые слова:** женское предпринимательство, гендерное равенство, бизнес, устойчивое развитие, женщина-предприниматель, 'Железный блокнот', 'Женский блокнот', женский активизм.*

***Abstrak:** The article focuses on the new systemic reforms being implemented within the framework of state policy on the treatment of women in New Uzbekistan and their regulatory and legal framework, the protection of women's rights, freedoms and legitimate interests, increasing women's social activity today, improving their status in the family and society, increasing legal literacy, and the importance of women in the development of small business and private entrepreneurship.*

***Keywords:** Women's entrepreneurship, gender equality, business, sustainable development, female entrepreneur, 'Iron Notebook', 'Women's Notebook', women's activism.*

Tadqiqot ob'yekti. Bu jihatlar tadqiqot ob'yekti sifatida xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirish imkoniyatlarini chuqur o'rganish va ularning iqtisodiy faoliyatlarini qo'llab-quvvatlash uchun zarur ma'lumotlar taqdim etadi. Bunday tadqiqotlar, shuningdek, siyosat va dasturlarni ishlab chiqishda asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Qo'llanilgan metodlar. O'zbekiston sharoitida xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirish imkoniyatlarini o'rganishda bir nechta metodlar mavjud bo'lib, xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlash, ularni chuqur o'rganish va tegishli maslahatlar ishlab chiqish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar to'plashda muhim ahamiyatga ega.

So'rovnoma metodlari. Tadbirkor ayollar orasida so'rovlar o'tkazish orqali ularning ehtiyojlari, muammolari va muvaffaqiyatlari haqida ma'lumot to'plashdan iborat.

Sifat tahlili. Qayta ishlangan ma'lumotlar va tajribalar asosida ayollarning tadbirkorlik faoliyatidagi muvaffaqiyatlar, to'siqlar va imkoniyatlarni tahlil qilishni o'rgatadi.

Case study (misol tahlili)- Muvaffaqiyatli ayol tadbirkorlarining tajribalarini chuqur o'rganish, ularning usullari, strategiyalari va xalqaro tajribalar bilan solishtiradi.

Kirish

Har qanday davlat va jamiyat taraqqiyoti bir qator omillar asosida yuz beradi. Bu jarayonda ayollar, ularning ijtimoiy-siyosiy munosabatlardagi ishtiroki, huquq va erkinliklari amalda ta'minlanganligi masalasi – davlatlar rivojining hamda demokratiyaning muhim indeksi sanaladi. Zotan, ayol va uning jamiyat hayotidagi o'rni hamisha muhim mezon bo'lib kelgan.

Tadbirkor ayollar orasida so'rovlar o'tkazish orqali ularning ehtiyojlari, muammolari va muvaffaqiyatlari haqida ma'lumot to'plash, intervyu o'tkazish orqali xotin-qizlar tadbirkorligi bilan shug'ullangan shaxslar, ekspertlar va tashkilotlar bilan intervyu o'tkazish orqali chuqurroq fikr va tajriba to'plash va boshqa metodlardan foydalanildi. Bu metodlar xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlash, ularni chuqur o'rganish va tegishli maslahatlar ishlab chiqish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar to'plashda muhim ahamiyatga ega.

Iqtisodiy taraqqiyotda xotin-qizlarning tadbirkorlik faoliyati iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlaydi. Ular yangi ish o'rinlari yaratish, yangiliklarni joriy etish va raqobatni oshirish orqali iqtisodiyotning rivojlanishiga hissa qo'shadilar. Ayollar tadbirkorligi ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ular jamiyatda tenglikni rivojlantirib, iqtisodiy notenglikni kamaytirishga yordam bersa, ijtimoiy barqarorlikda esa ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ular jamiyatda tenglikni rivojlantirib, iqtisodiy notenglikni kamaytirishga yordam beradi.

Barcha sohada ayollar yangi g'oyalar va innovatsiyalarni kiritish orqali bozorni diversifikatsiya qilishga hissa qo'shadilar. Ularning ijodkorligi va innovatsion yondashuvlari

yangi imkoniyatlar yaratadi. Xotin-qizlar tadbirkorlik bilan shug'ullanishlari orqali oila moliyasini mustahkamlashga yordam beradilar. Bu nafaqat oila mablag'larini oshirish, balki bolalarning ta'limi va rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi

Xotin-qizlarning uy-joy sharoitlarini yaxshilash maqsadida 2022-yilda ipoteka kreditlari bo'yicha ajratiladigan subsidiyalarning kamida 40 foizi xotin-qizlarga yo'naltirildi. Xuddi shu yilning 1-apreldan boshlab uy-joy sharoitlarini yaxshilashga muhtoj bo'lgan, shu jumladan, "Ayollar daftari", "Yoshlar daftari" va "Temir daftar"ga kiritilgan, yetim yoki ota-onasining qaramog'idan mahrum bo'lgan voyaga yetgan uy-joyga muhtoj xotin-qizlarni ijara huquqi asosida vaqtinchalik joylashtirish uchun ijtimoiy uy-joylarni "Xalqparvar" komissiyalari bilan kelishgan holda ikkilamchi uy-joy bozoridan sotib olishga ruxsat berildi.

2022–2026-yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo'yicha Milliy dastur tasdiqlanib, unga ko'ra O'zbekistonda "2030-yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi Milliy maqsad va vazifalar" doirasida ustuvor maqsadlardan biri sifatida "Gender tenglikni ta'minlash va barcha xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish" belgilandi. Milliy dasturning ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi ayol-qizlarning jamiyat iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ijtimoiy hayotida teng huquqlar asosida to'laqonli ishtirok etishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishning muhim omili bo'lib xizmat qiladi. So'nggi yillarda mamlakatimizda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar yaratish, jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ularning to'laqonli ishtirok etishini ta'minlash, ijtimoiy-iqtisodiy va huquqiy jihatdan qo'llabquvvatlash, shuningdek, tazyiq va zo'ravonliklardan himoya qilishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Jumladan, xotin-qizlarni tadbirkorlikka jalb qilish uchun Xalq banki tizimida rahbarning xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha o'rinbosari lavozimi joriy etildi. "Ayollar daftari" bilan ishlash orqali ijtimoiy ko'makka muhtoj xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash tizimi yaratilib, 2021- yilning o'zida 900 mingga yaqin xotin-qizlarga ijtimoiy-iqtisodiy, tibbiy, huquqiy va psixologik ko'mak berish uchun 2 trillion so'mga yaqin mablag' yo'naltirildi. Xotin qizlar uchun ish o'rinlarini yaratishga qaratilgan loyihalarini moliyalashtirish maqsadida 6 oylik imtiyozli davr bilan kreditlar ajratish amaliyoti yo'lga qo'yildi, "Har bir oila – tadbirkor" dasturi doirasida 126 mingga yaqin ayollarga imtiyozli kreditlar berildi. Beshta muhim tashabbus doirasida chekka hududlarda tikuvchilik sexlari tashkil etilib, 10 ming nafar xotin-qizlar bandligi ta'minlandi. O'zbekiston taraqqiyotning yangi bosqichiga o'tishi davrida barcha xotin-qizlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash tizimini yuqori bosqichga ko'tarish hamda jamiyatda xotin-qizlar o'rni va rolini yanada oshirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Biroq, bugungi kunda xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va ularning

ijtimoiy faolligini yanada oshirishda xotin-qizlarning, ayniqsa, qishloq joylardagi xotin-qizlarning muammolarini o'rganish, ishsiz xotin-qizlarni mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan kasb-hunarlariga o'qitish, ish bilan ta'minlash, ularni oilaviy va xususiy tadbirkorlikka, hunarmandchilikka keng jalb etish ishlari tizimli yo'lga qo'yilmaganligi, yordamga muhtoj bo'lgan va og'ir ijtimoiy ahvolga tushib qolgan xotin-qizlarga, shu jumladan nogironligi bo'lgan ayollar va o'zgaralar parvarishiga muhtoj keksa yoshdagi ayollarga ijtimoiy-huquqiy, psixologik va moddiy yordam ko'rsatish, ularni ehtiyojmandlik holatidan chiqarishga qaratilgan ishlar samarali tashkil etilmaganligi, ijtimoiy himoyaga muhtoj xotin-qizlar va kam ta'minlangan oilalarga tomorqa yerlaridan samarali foydalanish, ularga subsidiyalar ajratish va bandligini ta'minlash uchun imtiyozli kreditlar (shu jumladan, mikrokreditlar) ajratish tartib-taomillari bo'yicha targ'ibot ishlari hamda uslubiy-amaliy ko'maklashish tizimida sustkashliklar mavjudligi, ijtimoiy himoyaga muhtoj xotin-qizlar va kam ta'minlangan oilalarga tomorqa yerlaridan samarali foydalanish, ularga subsidiyalar ajratish va bandligini ta'minlash uchun imtiyozli kreditlar (shu jumladan, mikrokreditlar) ajratish tartib-taomillari bo'yicha targ'ibot ishlari hamda uslubiy-amaliy ko'maklashish tizimida sustkashliklar mavjudligi va shu kabi qator muammolar saqlanib qolmoqda..

Bugungi globallashuv jarayonida yangi avlodning har qanday sharoitga nisbatan faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish masalasida xotin-qizlarning o'rni va roli har qachongidanda muhim. Shu bois islohotlarning asosiy mazmuni ham xotin-qizlarning yangi g'oya va tashabbuslar bilan chiqishlarini qo'llab-quvvatlash, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan sa'y-harakatlar, o'zgarishlar va ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda ularning faol ishtirok etishlarini ta'minlashdan iborat. Zero, inson qadrini ulug'lash, avvalo, ayolga hurmat va ehtirom, mo'tabar onalarimizni e'zozlash, munis opa-singillarimizni qadrlash orqali ro'yobga chiqadi, desak ayni haqiqatni aytgan bo'lamiz.

Ta'kidlash joiz, bugungi kunda Yurtboshimiz boshchiligida Yangi O'zbekistonda Uchinchi Renessans poydevorini bunyod etish sari dadil qadamlar qo'ymoqdamiz. Binobarin, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar ayollarning baxti asosiga qurilmoqda, desak adashmagan bo'lamiz.

Sir emaski, yangi Uyg'onish davri, avvalo, ilm-fanning taraqqiyotiga, milliy ma'naviyatning mustahkamligiga bog'liqdir. Mazkur o'tkir haqiqatni chuqur his qilgan holda xotin-qizlarning ta'limi va ilm-fan bilan shug'ullanishlari uchun davlatimiz tomonidan yangi imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Jamiyatda ayollarni ilm-fanga ruhlantirish maqsadida yangi mexanizm – "Olima ayollar jamiyati" tuzilgani hamda uning faoliyatini qo'llab-quvvatlash va yanada rag'batlantirish uchun Davlat byudjetidan 50 milliard so'm ajratilgani barcha xotin-

qizlarning ko'nglida jamiyatning eng faol qatlami – “olima ayol” bo'lishga intilishlarini yanada kuchaytirishi ayni haqiqat.

Hech shubhasiz, ayollarning jamiyat va davlat ishlarini boshqarishdagi ishtirokini to'laqonli ta'minlash, ularni ijtimoiy-iqtisodiy hamda huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash borasidagi islohotlar yurtimizda gender tenglikni va teng huquqlilikni ta'minlashdagi ijtimoiy adolat namunasidir.

Bir so'z bilan aytganda, ayollarning taqdiri, buguni va kelajagi uchun davlat siyosati darajasidagi yuksak e'tiborning ifodasi bo'lgan bunday sharoitlar va imtiyozlar mamlakatimiz tarixida hali bo'lmagan. Bugun opa-singillarimiz qalbida jo'sh urayotgan shukronalik va yurtidan, Yurtboshidan minnatdorlik hissi amaliy faoliyatimizga ko'chib, har bir sohada yuksak natijalarga erishishga ruhlantirmoqda.

Shuningdek, Komissiyaga gender siyosati amalga oshirilishini ta'minlashga doir vaqtinchalik maxsus choralar ko'rish va ularni bekor qilish yuzasidan Vazirlar Mahkamasiga takliflar kiritish, davlatning rahbarlik lavozimlariga ilgari surish chog'ida jins bo'yicha kamsitishga yo'l qo'ymaslik printsipini ta'minlashga ko'maklashish, davlat organlarining jamiyat hayotining barcha sohalarida xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarga erishishga qaratilgan faoliyatini muvofiqlashtirish, teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlash sohasidagi vaziyat monitoringini va tahlilini o'tkazish, jins bo'yicha bevosita yoki bilvosita kamsitish holatlarining oldini olish hamda ularni bartaraf etish yuzasidan takliflar ishlab chiqish, bu sohada ta'limga oid, axborot-ma'rifiy tadbirlarni o'tkazish yuzasidan fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va nodavlat notijorat tashkilotlar bilan hamkorlik qilish, ushbu yo'nalishdagi qonunchilik ijrosi ustidan nazorat olib borish, sohada ilmiy tadqiqotlarni tashkil etish kabi qator vakolatlar berilgan.

Bundan tashqari, jahon tajribasida birinchi marta har bir mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash, kambag'allikni qisqartirish bo'yicha ayollar masalalari bilan alohida, kompleks va manzilli ishlash maqsadida xotin-qizlar faoli lavozimi joriy qilindi. Xotin-qizlar tadbirkorligi tushunchasi, qadriyatlar va imkoniyatlar tizimining bir qismidir. Ular iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi, jamiyatdagi gender tengligini oshiradi va ularning o'zaro hamkorligini mustahkamlash uchun platforma yaratadi. Shuning uchun, xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirishga qaratilgan dasturlar va tashabbuslar muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 7-martdagi PF-87-son Farmoni.
2. Мухсинова О. (2021). Анализ уровень жизни населения Республики Узбекистан. Экономика и бизнес: теория и практика, (9-1), 154-159.

3. Kurpayanidi K. (2021). National innovation system as a key factor in the sustainable development of the economy of Uzbekistan. Published online: 20 May 2021. Doi: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202125805026>

4. “O‘zbekiston Respublikasi hududlarida xotin-qizlarni tadbirkorlikka jalb etish”
5. “Ayollar tadbirkorligi uchun moliyaviy yordam manbalari”
6. “Tadbirkorlikka ega bo‘lish: xotin-qizlar uchun strategiyalar”
7. “O‘zbekistonning iqtisodiy rivojlanishida xotin-qizlarning rolini o‘rganish”

RANGLANGAN QOG‘OZGA NATYURMORTNI TASVIRLASH

Qashqadaryo viloyati PMM
Tasviriy san‘at va chizmachilik katta o‘qituvchisi
Eshnazarova Mazifa Allanazarovna

Annotatsiya: *ushbu maqolada tasviriy san‘at darslarida ranglangan qog‘ozda natyurmortni tasvirlash usullari bayon etilgan, shu bilan birgalikda ranglangan qog‘oz tayyorlash usullari, darsda qo‘llaniladigan metodlar haqida ham ma‘lumotlar kiritilgan.*

Kalit so‘zlar: *Grafik usulda, rangtasvir, grafik, dizayn, arxitektor, yorug‘-soya munosabatlari, hamkorlik, rangli pastellar.*

Annotation: *This article describes methods for depicting still life on colored paper in fine art lessons, including information on methods for preparing colored paper and techniques used in the lesson.*

Keywords: *Graphically, painting, graphics, design, architect, light-shadow relationships, collaboration, colored pastels.*

Zamonaviy tasviriy san‘at o‘qituvchisi yoshlarimizdagi qobiliyat hamda imkoniyatlarni aniqlab, ularni to‘g‘ri shakllantirish va yuzaga chiqarish mahoratiga ega bo‘la oladigan ustoz-murabbiy bo‘la olishdir.

Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida tasviriy san‘at darslarining maqsadi o‘quvchilarning badiiy – estetik tarbiyasi bilan bog‘liq bo‘lib, u yoshlarni komil inson qilib shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tasviriy san‘at darslari o‘quvchilarning rasm ishlash malakalarini kengaytiradi, ijodiy qobiliyatlari, kuzatuvchanligini, ko‘z xotirasini rivojlantiradi.

Grafik usulda natyurmortni tasvirlashda tasvirga qo‘yilgan shakllar hajmining dastlabki tahlili kompozitsiyaviy tuzilishini topish, natyurmortni turli tomonlardan kuzatib yorug‘-soya munosabatlarini hisobga olgan holda, shakl ko‘rinishining eng ma‘qul joyi tanlanadi.

Ranglangan qog‘ozga natyurmortni tasvirlash.

Natyurmort tasviriy san‘atning o‘ziga xos mustaqil janri. “Natyurmort” — (nature morte) fransuzcha so‘z bo‘lib, “jonsiz tabiat” degan ma‘noni anglatadi va unda ko‘pincha mehnat

qurollari, sabzavot va mevalar, gullar, parranda hamda mayda hayvonlar tasvirlanadi, ya'ni natyurmort san'atda insonning maishiy hayotini aks ettiradi. Natyurmort XVII asrning boshlarida Gollandiyada paydo bo'ldi. Keyinchalik ko'plab mamlakatlarga tarqalib, ayniqsa, XVIII asrning o'rtalariga kelib tasviriy san'atda mustaqil janrga aylandi. Rangtasvir san'atining tengsiz ustasi — fransiyalik rassom Jan Batist Simeon Shardenning “San'at atributlari” asarini kuzatganimizda, unda oddiy buyumlarning yuksak badiiy tasviri aks etganligining guvohi bolamiz. N. Kashina, Z. Kovalevskaya, Yu. Yelizarov, R. Ahmedov, G'. Abdurahmonov, N. Ten, A. Yunusov, A. Mirzayev, A. Ikromjonov kabi ko'plab natyurmort janrining ustalari va umidli yosh rassomlar tabiat yaratgan noz-ne'matlarga bo'lgan mehrlarini o'z asarlarida ifodalaganlar. Natyurmort tasviriy san'atning alohida janri hisoblanadi. Natyurmortda shakli, mazmuniga qarab har bir buyumning tutgan o'rini yoritib berish lozim. Tasvirlanayotgan buyumlarning shakli, rangi, tuzilishi, fazoviy holati jihatdan bir-biridan farq qilishiga alohida ahamiyat berish kerak. Natyurmort mustaqil janr bo'lishi bilan birga. Mavzuli suratlardagi asarlarning mazmunini ochishga ko'maklashuvchi, uni to'ldiruvchi vosita bo'lib ham xizmat qiladi.

Natyurmort – bu harakatsiz buyumlar tasviridan iborat san'at turi bo'lib, rasm chizishda kompozitsiya, yorug'lik-soya, shakl va rang tushunchalarini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Ranglangan qog'ozdan foydalanish esa ishning badiiy ifodaviyligini oshirishga yordam beradi.

O'quvchilar uchun sodda shaklli va turli yorug'lik tushuvchi natyurmortlar tanlash tavsiya etiladi. Pastel yoki qalam bilan ishlash texnikasini amaliy mashg'ulotlar orqali mustahkamlash muhim. O'quvchilarga ranglangan qog'ozning fon sifatida qanday ishlatilishini tushuntirish kerak.

Bu 5-sinf o'quvchilari uchun natyurmort ishlash jarayonini bosqichma-bosqich tushuntirishga yordam beradi.

Qog'ozni tabiiy usulda ranglash: choy va qahva bilan bo'yash.

Qog'ozni sun'iy bo'yoqlarsiz tabiiy usulda ranglash san'atda, dizaynda va qo'l mehnati bilan ishlashda keng qo'llaniladi. Eng mashhur usullardan biri – qog'ozni choy yoki qahva bilan bo'yash. Ushbu usul qog'ozga eski, vintage yoki antiqa ko'rinish berish, shuningdek, san'at loyihalarida foydalanish uchun qulaydir.

1. Qog'ozni choy yoki qahva bilan bo'yash usuli

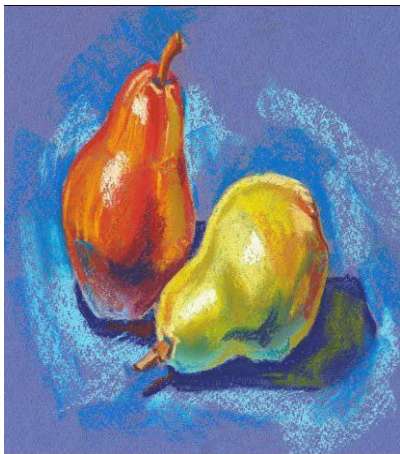
Kerakli materiallar:

Oq yoki och rangli qog'oz

Qora choy yoki qahva (suvda damlangan)

Katta idish (vannacha)

Cho'tka, gubka yoki latta

Sochiq yoki qog'oz salfetkalar

Dazmol (agar kerak bo'lsa)

2. Choy yoki qahva bilan rang berish bosqichlari

1-bosqich: Choy yoki qahva eritmasini tayyorlash

Choy usuli: 2-3 ta qora choy paketini issiq suvga solib, 10-15 daqiqa damlash. Qancha uzoq damlansa, shuncha to'q rang hosil bo'ladi.

Qahva usuli: 2-3 qoshiq qahvani 200-300 ml iliq suvda aralashtirib, 10 daqiqa tindirish. Eritma quyuk bo'lsa, rang ham chuqurroq chiqadi.

2-bosqich: Qog'ozni bo'yash

Suyuq bo'yoqqa botirish: Qog'ozni butunlay eritmaga solib, 5-10 daqiqa tursin. Bu holatda rang chuqurroq singadi.

Cho'tka yoki gubka bilan bo'yash: Eritmani cho'tka yoki gubka bilan qog'ozga surtilsa, notekis effekt hosil qilish mumkin.

Tomchilar tushirish: Qahva yoki choyni qog'ozga sepsa, tabiiy dog'lar hosil bo'ladi.

3-bosqich: Quritish

Qog'ozni quruq joyga qo'yib, tabiiy ravishda quritish yoki fen bilan tezroq quritish mumkin.

Agar tekis qog'oz kerak bo'lsa, quriganidan keyin dazmollab olish mumkin.

3. Ranglash natijasiga ta'sir qiluvchi omillar

Choy yoki qahvaning konsentratsiyasi – suyuqlik qanchalik quyuk bo'lsa, rang shuncha to'q chiqadi.

Ranglash vaqti – uzoqroq tutish qog'ozga ko'proq rang singishiga yordam beradi.

Quritish usuli – tabiiy quritish yumshoqroq, dazmollangan yoki tez quritilgan qog'oz silliqroq chiqadi.

4. Qog'ozni choy yoki qahva bilan bo'yashning afzalliklari

Sun'iy bo'yoqlarsiz tabiiy usul

Qog'ozga eski, antiqa ko'rinish berish

Arzon va ekologik xavfsiz usul

Har xil effektlar yaratish imkoniyati

5. Qo'llash sohalari

San'at va dizayn: Chizmalarga antiqa fon yaratish

Qo'lda ishlangan daftarchalar: Vintage uslubdagi daftar va xat qog'ozlari

Bezak san'ati: Devorga ilish uchun bezakli kartalar

Tarixiy hujjatlar effektini berish: Sahifalarni eski ko‘rinishda qilish

Ushbu usul oson va ijodiy jarayon bo‘lib, har kim uni uy sharoitida sinab ko‘rishi mumkin.

4.Savol-topshiriqlar

Choy yoki qahva bilan bo‘yash bosqichlarini ketma-ket yozing.

Qog‘ozni choy yoki qahva bilan bo‘yashda qo‘llaniladigan eng yaxshi usul haqida qisqacha bayon qiling.

Turli xil bo‘yash usullari bilan yaratilgan effektlarni taqqoslang va natijalarini yozing.

O‘z qo‘lingiz bilan choy yoki qahva yordamida ranglangan qog‘oz tayyorlang va uning natijasi haqida xulosa yozing.

Bo‘yalgan qog‘ozdan foydalanib, ijodiy san’at ishi yoki bezakli xat tayyorlang.

Bu savollar mavzuni yaxshi tushunishga va amalda sinab ko‘rishga yordam beradi.

Qog‘ozni choy yoki qahva bilan bo‘yash bo‘yicha amaliy mashg‘ulot metodlari

Amaliy mashg‘ulot davomida o‘quvchilarning ishtirokini oshirish, ijodkorlikni rivojlantirish va mavzuni chuqurroq o‘zlashtirish uchun quyidagi metodlardan foydalanish mumkin:

1. Ko‘rsatish va tushuntirish metodi

Tavsifi: O‘qituvchi qog‘ozni choy yoki qahva bilan bo‘yash bosqichlarini amalda ko‘rsatadi va har bir bosqich haqida tushuntirish beradi.

Qanday qo‘llaniladi?

O‘quvchilar oldida choy yoki qahva eritmasi tayyorlanadi.

Turli bo‘yash usullari (cho‘tka bilan bo‘yash, eritmaga botirish, dog‘ tushirish) namoyish etiladi.

O‘quvchilar usullarni kuzatib, keyinchalik o‘zlari sinab ko‘rishadi.

Afzalliklari:

O‘quvchilar uchun vizual tushuncha hosil qiladi.

Darsning interaktivligini oshiradi.

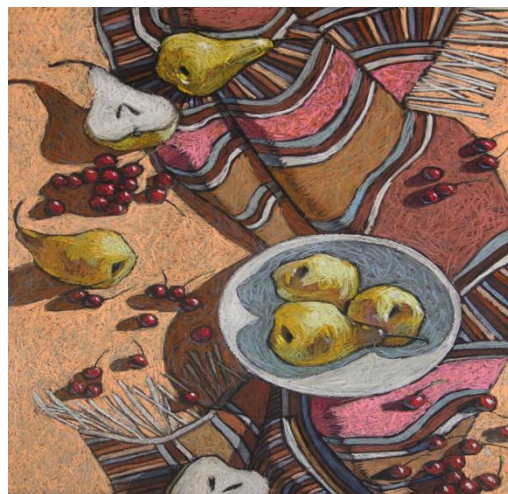
2. Mustaqil tajriba metodi

Tavsifi: O‘quvchilarga choy yoki qahva eritmasi berilib, ular o‘zlari mustaqil ravishda bo‘yash jarayonini bajarishadi.

Qanday qo‘llaniladi?

O‘quvchilar kichik guruhlarga bo‘linadi.

Har bir guruh o‘z usulini sinab ko‘radi (masalan, cho‘tka bilan yoki eritmaga botirib bo‘yash).

Ish jarayonida o'qituvchi kuzatadi va kerakli ko'rsatmalar beradi.

Afzalliklari:

O'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

Amaliy ko'nikmalar shakllanadi.

3. Muammo yechish metodi (ijodiy izlanish)

Tavsifi: O'quvchilarga bo'yash jarayonida yuzaga keladigan muammolarni hal qilish topshiriladi.

Qanday qo'llaniladi?

O'quvchilarga quyidagi savollar beriladi:

“Agar qog'ozingiz juda to'q rangga bo'yalib ketsa, uni qanday ochish mumkin?”

“Qanday qilib qog'oz yuzasida qiziqarli naqshlar hosil qilish mumkin?”

O'quvchilar tajriba qilishadi va o'z echimlarini topishadi.

Afzalliklari:

Mustaqil fikrlash va muammoni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

4. Guruhli ish metodi (hamkorlikda o'rganish)

Tavsifi: O'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, turli bo'yash texnikalarini sinab ko'rishadi va natijalarini taqqoslaydilar.

Qanday qo'llaniladi?

Har bir guruh ma'lum usul bo'yicha ish olib boradi (masalan, biri eritmaga botirib, ikkinchisi cho'tka bilan bo'yab, uchinchisi dog' tushirish orqali).

Ishlar taqqoslanadi va natijalar muhokama qilinadi.

Afzalliklari:

Jamoaviy ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Bir-biridan o'rganish imkoniyati yaratiladi.

5. “Ijodiy loyiha” metodi

Tavsifi: O'quvchilar bo'yalgan qog'ozdan san'at asari yoki bezakli buyum yaratishadi.

Qanday qo'llaniladi?

O'quvchilarga topshiriq beriladi: “Choy yoki qahva bilan bo'yalgan qog'ozdan maxsus bezakli xat yoki san'at ishi tayyorlang”.

Har kim o'z uslubida bezak yaratadi.

Ishlar taqdim etiladi va muhokama qilinadi.

Afzalliklari:

O'quvchilarning ijodiy qobiliyatini oshiradi.

Tayyorlangan ishlardan dars yakunida ko'rgazma tashkil qilish mumkin.

Bu metodlar o'quvchilarga choy va qahva bilan bo'yash texnikalarini nafaqat o'rganishga, balki amalda sinab ko'rishga, mustaqil fikrlashga va ijodkorlik bilan yondashishga yordam beradi. Mashg'ulot interaktiv va qiziqarli bo'lishi uchun bir nechta metodlarni birgalikda qo'llash tavsiya etiladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Tasviriy san'at insoniyat tarixida juda katta ahamiyatga ega. Insoniyat yaralibdiki, uning hayotida tasviriy san'atning ilk belgilari paydo bo'lgan. Tasviriy san'at ijodkordan juda katta bilim va mahoratni talab qiladi.

Qalamtasvirga ijodiy yondoshishning amaliyotdagi ahvolini kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, masalaning nazariy jihatlariga yetarli ahamiyat berilsa-da, ammo uni amalga oshirishda turli xil usul va badiiy materiallardan foydalanishga asosiy e'tibor qaratilmaydi. Natijada o'quvchilarning nazariy malakalari rivojlanib, ijodiy iqtidorlarining o'sishi orqada qolmoqda. Qalamtasvirda ishlatiladigan badiiy materiallardan o'z o'rnida foydalanish mazkur kamchiliklarni bartaraf etishda muhim ahamiyatga egadir.

Qalamtasvirga ijodiy yondoshish - bu har bir shaxsning u yoki bu turdagi (rangtasvir, grafik, dizayn, arxitektor, konstruktor va hokazo) faoliyatini bajarish uchun ma'lum darajada "qulaylik" tug'diruvchi psixik jarayon bo'lib, u inson faoliyatining boshqa sohalariga ijobiy ta'sir etishi mumkin. Muhimi bo'lajak rassomda mavjud bo'lgan ijodiy iqtidorni o'z vaqtida yuzaga chiqarish, ularning salohiyatlari va qobiliyatidan kelib chiqqan holda material tanlash imkoniyatini yaratadi. Bu esa har bir shaxsda mavjud bo'lgan qobiliyatga ma'lum darajada turtki bo'ladi.

1. O'zbekiston taraqqiyotining hozirgi bosqichida yuksak badiiy ma'lumotlarga ega, jahon va o'zbek tasviriy san'atidan xabardor, har tomonlama komil insonni shakllantirishda ta'lim-tarbiyaning o'rnini muhimdir.

2. Qalamtasvir fanini o'qitishning metodini takomillashtirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning tasviriy san'atga oid nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalari darajasini orttirishga imkon beradi.

3. Ranglangan qog'ozga har xil vositalar bilan ishlash o'quvchilarda ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, rangli pastellar, sangina, sous, ugol va boshqalar bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022 - 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi ”2022 - 2026 yillarda xalq ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-134-son Farmoni.

3. Ishmuhamedov R. O‘quv jarayonida interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo‘llash uslubiyati. - T.: RBIMM, 2008.

4. Rahim Hasanov. Tasviriy san’at asoslari. Toshkent-2009.

5. B.N. Oripov. Tasviriy san’at va uni o‘qitish metodikasi. Toshkent- 2012.

6. Abdurasulov S. Tolipov N. “Rangtasvir” Toshkent -2005 yil.

7.Ziyonet.uz

INGLIZ DRAMATURGI KRISTOFER MARLONING “BUYUK TEMUR” ASARIDAGI AMIR TEMUR OBRAZI

Mirova Nafisa Nurmaxmatovna

Turon universiteti Lingvistika yo‘nalishi 1-kurs magistri

Annotatsiya: *ushbu maqolada ingliz dramaturgi Kristofer Marloning “Buyuk Temur” dramasida Amir Temurning obrazi yaratilgan bo‘lib, bu obraz ingliz xalqining katta hayrati va tahsiniga sazovor bo‘lganligi tahlil etilgan.*

Kalit so‘zlar: *istiqlolchi, reformator, fan homiysi, sarkarda, diplomat, millatparvar, vatanparvar.*

Аннотация: *В статье анализируется, каким образом был создан образ Амира Темура в драме “Великий Темура” английского драматурга Кристофера Марло, и каким образом этот образ заслужил огромное восхищение у английского народа.*

Ключевые слова: *борец за независимость, реформатор, покровитель науки, полководец, дипломат, националист, патриот.*

“Xalqimiz tarixida insoniy komoloti va ijtimoiy faoiyati bilan dovruc qozongan, millatimiz faxri bo‘lmish ulug‘, zotlar benihoya ko‘p. Ammo ular qatorida yulduzlararo quyoshday charaqlab turgan bir buyuk zot borki, u vatanimiz kechmishi, buguni va ertasida behad yuksak o‘rin tutadi. Ul muhtaram inson sohibqiron Amir Temur hazratlaridir”. [1] Tarixda o‘z makoni va zamoni bilan shunday voqealar va insonlar bo‘ladiki, ular jamiyatning ham, unda yashayotgan kishilarning ham ijtimoiy taqdirini o‘zgartirib yuboradilar.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgach, Amir Temur shaxsi yana Vatan va millat timsoliga aylandi. Istiqlolimizning har bir tadbirida, mustaqil davlatimizning har bir qadamida ul buyuk zot ruhi bizga hamroh-u hamnafas bo‘lib bormoqda. Umrining mazmunini “Millatning dardlariga darmon bo‘lishdan iborat deb bilgan Amir Temur xalqimizning ana shunday ardoqli, ulug‘ farzandidir”. [2]

“Amir Temur shaxsini juda keng ma’noda, nafaqat o’sha zamon, balki hozirgi davr bilan hamohang, istiqloolchi, reformator, ulug’ davlat arbobi, fan va madaniyat homiysi, sarkarda, diplomat, millatparvar, vatanparvar, taqvodor, xudojo’y va yana ko’plab insoniy xislatlarga ega bo’lgan tarixiy shaxs sifatida bilishimiz kerak. Bu jarayonni tarix dalillar bilan ifodalasa, adabiyot esa badiiy obraz orqali ifodalaydi.

G’arbiy Yevropa xalqlari orasidan chiqqan oqil kishilar qariyb o’n asr davom etgan o’rta asr diniy sxolastikasiga zarba berib, XIV-XVI asrlar maboynida uyg’onish (Renessans) davri gumanizmi madaniyatiga asos soldilar. Dastlab Italiyada buyuk Dante va Jotto ijodidan boshlangan Renessans madaniyati Servantes va Lope de Vega (Ispaniya), Ronsar va Rable (Fransiya), Sebastyan Brant (Germaniya) va Erazm Rotterdamskiy (Nedirlandiya) asarlarida taraqqiy etdi. Va nihoyat, Angliyada buyuk dramaturglar Kristofer Marlo va Uiliyam Shekspir dramalarida o’zining yakunini topdi. Ingliz shoiri va dramaturgi. Kristofer Marlo U. Shekspirga tengdosh bo’lib, 1564 yil 6-noyabrda Angliyaning ko’hna shaharlaridan bo’lgan Kenterberida etikdo’z oilasida tavallud topadi. U ham o’sha davr ilmga tashna yoshlari kabi mashhur Kembrij Universitetining teologiya (ilohiyat) fakultetiga tahsil oladi. Universitetni tamomlagach cherkov episkopligidan ko’ra, London teatrlarida aktyor bo’lib ishlashni, ijod qilishni afzal ko’radi. Diniy xizmatdan voz kechib, 1587 yildan Londonda aktyorlar truppasida ishlagan, dramaturgiya bilan shug’ullangan. 2qismli “Tamerlan” (Tamburlaine, 1587-88) tragediyasida Amir Temur afsonaviy, romantik bo’yoqlarda tasvirlangan.

Ah, Tamburlaine, wert thou the cause of this,
That term'st Zenocrate thy dearest love?
Whose lives were dearer to Zenocrate
Than her own life, or aught save thine own love.
But see, another bloody spectacle!
Ah, wretched eyes, the enemies of my heart,
How are ye glutted with these grievous objects,
And tell my soul more tales of bleeding ruth!—
See, see, Anippe, if they breathe or no.[3]

Bundan tashqari, nemis xalq afsonasi asosida yaratgan “Doktor Faustning fojiali tarixi” (1952) pyesasida qudratli insonning olam sirlarini bilishga intilishi, “Maltalik yahudiy” (1588), “Parijdagi qonho’rlik” (1593) tragediyalarida mol-dunyo va hokimiyatga erishish yo’lida insoniylik qiyofasini yo’qotgan shaxslar fojiasi tasvirlangan. Shekspirning dastlabki (“Genrix VI”, “Tit Andronik”) pyesalari Marlo bilan hamkorlikda yozilgan, deb taxmin qilinadi. Tragediya janrini yangi bosqichga

ko'targan. Aslida Kristofer Marloning hayoti ham o'zi yaratgan qahramonlari, ya'ni renessans kishilari hayotiga bo'lib bunyodkorlikka intilgan yangi davr kishisi taqdirini o'zida mujassam etadi.

TAMBURLAINE. Kings of Argier, Morocco, and of Fez,

You that have march'd with happy Tamburlaine

As far as from the frozen plage of heaven

Unto the watery Morning's ruddy bower,

And thence by land unto the torrid zone,

Deserve these titles I endow you with

By valour and by magnanimity.

Your births shall be no blemish to your fame;

For virtue is the fount whence honour springs,

And they are worthy she investeth kings. [4]

Adib o'rta asr sxolastikasiga qarshi to'xtovsiz kurash olib bordi, tom ma'noda ateist sifatida din va cherkov hukumronligini ochiqchasiga tanqid qildi. Uning ta'biricha "Dinning asosiy g'oyasi va maqsadi avom xalqni qo'rquvda ushlab turishdan iborat bo'lib din peshvolari bo'lmish protestantlar esa o'ziga bino qo'ygan maxluqlar"dir. Ushbu kitobning asosiy maqsadi Amir Temurga bag'ishlangan musiqali asarlarni tahlil qilishga bag'ishlanganligi uchun muallif o'z asarida ingliz dramaturgi Kristofer Marloning "Buyuk Tamerlan" asari tahliliga katta o'rin bergan. XVI asrning ikkinchi yarmida Kristofer Marlo tomonidan yozilgan o'n qismdan iborat "Buyuk Tamerlan" dramasi shov-shuvlarga sabab bo'lgan edi. Bu asar uzoq yillar mobaynida sahnadan tushmagan. Bu dramada oddiy odamlar orasidan chiqib, faqat o'z kuchi bilan olamshumul yutuqlarga erishgan Amir Temurning obrazi yaratilgan bo'lib, bu obraz ingliz xalqining katta hayrati va tahsiniga sazovor bo'lgan.

Dramada Amir Temur tilidan aytilgan monologlarda hayotning mazmuni, go'zallikning mohiyati va poeziyaning vazifalari haqidagi fikrlar o'z ifodasini topgan. Asar qahramoni har bir insonning yuksaklikka intilishga haqli ekanligi, aql-idrokning qudrati chegarasizligi, go'zallik insonni ma'naviy yuksaklikka, poklanishga chorlashini aytadi. Tabiat tomonidan insonga ato etilgan jilovlanmagan ruh uni yer yuzini takomillashtirishga va barcha boyliklarga egalik qilishga undaydi.

Dramaturg o'z asarida Amir Temurni haqiqiy bunyodkor hukmdor sifatida tasvirlaydi. Dramada Sohibqiron jon berishidan oldin Qizil dengiz bilan O'rtayer dengizi o'rtasida kanal qazib, Hindistonga boradigan yo'lni qisqartirishni orzu qilganligini gapiradi. Umuman, dramada Amir Temur qattiqqo'l, tartib-intizomni sevuvchi, adolatli hukmdor sifatida tasvirlanganki, bu holatlar tarixiy haqiqatga mos keladi. Albatta, K.Marlo o'z dramasini yozayotgan paytda Yevropada

Sohibqiron haqida to'laqonli manbalar yo'q edi. U bo'lg'usi asari uchun ma'lumotlarni zarralab yiqqan va ko'pincha bu haqdagi ishonchsiz ma'lumotlardan foydalanishga majbur bo'lgan.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, tarixan olganda ham Amir Temur shaxsiyati o'ta murakkab. To'g'ri, Amir Temur olib borgan jang-u jadallar natijasida minglab begunoh odamlarning qoni to'kildi. Ammo insoniyat tarixida bo'lib o'tgan urushlar sababi, tub mohiyat ilmiy asosda taxlil qilinsa, barcha chigalliklar birin - ketin yechila boradi. Binobarin, Sohibqiroi Temur yashagan davr, tarixiy sharoit o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. U davrda shunday vaziyat ustivor ediki, yo sen mag'lub etib, saltanatning qudratini oshirasan, yo g'animlaring seni majag'lab davlatingni bosib oladilar. Tabiiyki, Amir Temur ham o'sha zamon farzandi, o'shanday ijtimoiy hayot vakili, aniqrog'i o'ha zamon hukmdorlaridan biri edi. **Adabiyotlar**

1. Xalq so'zi. 2016 yil. 9- aprel. 1-bet

2. <http://murzasheva-maktab.uz/2016/04/14/>

3. Tamburlaine the Great. In two parts. Author: Christopher Marlowe. August 5, 2008. Last Updated: January 15, 2013. P.183

4. Tamburlaine the Great. In two parts. Author: Christopher Marlowe. August 5, 2008. Last Updated: January 15, 2013. P.214

IQTISODIY MOLIYA VA BANK SOHALARIDA FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Qarshi tuman 2-sonli politexnikumi
Informatika fan o'qutuvchisi
Jumayeva Nafisa

Annotatsiya. Mazkur maqolada dunyoda va mamlakatimizda bank-moliya xizmatlarini raqamlashtirish, iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida mamlakatimiz bank-moliya tizimi, shu jumladan, bank-moliya xizmatlari doirasida ularni rivojlantirish va hayfsizlik bilan bog'liq bir qator muammolar shu bilan birga ushbu muammolarga yechim sifatida takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar. Raqamli iqtisodiyot, bank tizimi, raqamli banking, internet-banking, SMS-banking, pul, bank xizmatlari, moliyaviy xizmatlar, masofaviy xizmat, raqamlashtirish.

Annotation. This article discusses the digitalization of banking and financial services in the world and in our country, as well as the development of the economy. It addresses several issues related to the development and security of the national banking and financial system, including banking and financial services. Additionally, the article presents proposals as solutions to these problems.

Keywords. Digital economy, banking system, digital banking, internet banking, SMS banking, money, banking services, financial services, remote service, digitization.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы цифровизации банковско-финансовых услуг в мире и в нашей стране, а также развитие экономики. Особое внимание уделяется проблемам, связанным с развитием и обеспечением безопасности банковско-финансовой системы страны, включая сферу банковско-финансовых услуг. В статье также предлагаются решения указанных проблем.

Ключевые слова. Цифровая экономика, банковская система, цифровой банкинг, интернет-банкинг, SMS-банкинг, деньги, банковские услуги, Финансовые услуги, удаленное обслуживание, оцифровка.

Dunyo bo‘ylab har kuni ko‘plab axborotlar aylanadi. Buning sababi internet va mobil telefonlarni doimiy ravishda o‘tib borayotgan texnik imkoniyatlari, insonlarning ijtimoiy tarmoqlarga jalb qilinishi va internet tezligining yildan-yilga o‘sshi katta yordam beradi.

Bugungi kunda raqamlashtirish sohasi sezilarli darajada o‘zgarishi natijasida iqtisodiyot, moliya va bank sohasidagi o‘zgarishlarni ham kuzatishimiz mumkin.

Shu bilan bir qatorda, mamlakatimiz aholisi raqamli banklarining mobil ilova dasturlari orqali haqiqiy vaqt rejimida xohlagan kartadan kartaga pul o‘tkazish (P2P) operatsiyalarini, byudjet, soliq, kommunal va boshqa to‘lovlarni amalga oshirish, kreditlarni so‘ndirish, mikroqarz olish va onlayn omonatlarni rasmiylashtirish, depozit hamda ssuda hisobvaraqlarini masofadan ochish, onlayn valyuta konversiya operatsiyalarini amalga oshirish, xalqaro bank karta hisobvarag‘idan to‘lovlarni amalga oshirish va boshqa masofaviy bank xizmatlaridan keng foydalanmoqda.

Buning uchun mijoz bank binosiga kelib o‘tirmasdan, birgina bank ilovasi orqali onlayn masofadan turib, bank xizmatlaridan foydalanish imkoni mavjud.

Mazkur maqola orqali raqamli bank (banking) o‘zi nima, tijorat banklari bilan yangi tashkil etilgan raqamli banklar o‘rtasida qanday afzalliklar mavjudligi, ularni insoniyat uchun qulayliklari, O‘zbekistonda birinchi raqamli banklar, dunyoda va mamlakatimizda bank-moliya jarayonlarini takomillashtirilgan tizimi qanday yo‘lga qo‘yilganligi, shuningdek ularning havfsizligi haqida ma’lumot berib o‘tiladi.

Shu bilan birga, mamlakatimizda bank-moliya tizimini barqarorligi yo‘lida qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarga to‘xtalib o‘tamiz.

“Biz bank-moliya sohasida islohotlarni yanada chuqurlashtirish niyatidamiz. Gap mazkur sohada sog‘lom raqobat muhitini yaratish, xorijiy banklarni O‘zbekistonga faol jalb etish, samarali fond bozorini shakllantirish haqida bormoqda. Bu zalda bank sohasiga investitsiya kiritgan xorijiy hamkorlarimizni ko‘rish bizga katta mamnuniat bag‘ishlaydi. Biz xorijiy sarmoyadorlarning bank-moliya sohasini yanada takomillashtirishga qaratilgan taklif va tashabbuslari uchun ochiqmiz” (Shavkat Mirziyoyev 2022-yil) [1].

TAHLIL VA NATIJALAR.

Raqamli bank - tushunchasi, bu bank mijozlari uchun bir tizimdan foydalangan holda foydalaniladigan, mamlakat bo'ylab boshqa tarmoqlari mavjud bo'lmagan, mijoz uchun bank xizmatlari va mahsulotlarini onlayn rejimida foydalaniladigan bank. Raqamli banklar asosi bo'lib, mobil ilova va call-markazlar tashkil etadi. Raqamli bank tushunchasi va ishga tushish ish jarayoni XX asrning oktabridan boshlangan. XX asrda ish boshlagan "First Direct" banki (Buyuk Britaniya) filialsiz bank yaratgan birinchi bank bo'ldi. Ya'ni shu davrda birinchi mijozlarga xizmat ko'rsatish telefon orqali bank tomonidan amalga oshirilgan edi. Bank birinchi ish kuni davomida o'z mijozlaridan 1000 ga yaqin qo'ng'iroqlarni qabul qildi. Oradan 6 yil o'tib "First Direct" banki ro'yxatida 500 000 dan ortiq mijozga xizmat ko'rsatishni boshlagan. Amerika Qo'shma Shtatida 2014-yilda Kris Skinnerning nashr etilgan "Digital bank" kitobida birinchi marta raqamli bank iborasi batafsil tavsif berildi [2]. Hozirgi XXI asrga kelib Raqamli bank tushunchasi Yevropa davlatlarida 2015-2020 yillar davomida jadallik bilan rivojlangan [3].

Raqamli banklar o'z mijozlariga yanada qulaylik va foydali bo'lgan xizmatlarni taqdim etish maqsadida zamonaviy raqamli innovatsiyalardan keng foydalanib kelmoqdalar.

Bugungi kunda mamlakatimizda yangi tashkil etilgan raqamli banklarning tijorat banklaridan asosiy afzalliklari [4]

raqamli banklarning mamlakatimiz bo'ylab bank filiallari kengaymasligi;

raqamli banklar ortiqcha bino-inshoot va boshqa resurslarni talab qilmasligi;

raqamli banklar mijoz va bank o'rtasida doimiy ravishda onlayn aloqa tizimining o'rnatilganligi;

raqamlashtirilgan banklarning mijoz uchun sifatli va qulay bo'lgan mobil ilovasi;

raqamli banklarda mijozlar talabidan kelib chiquvchi, shuningdek bozor talablariga javob bera oladigan kreditlar va omonatlar uchun eng qulay sharoitlari;

raqamli banklar mijozlar uchun sifatli, tezkor, qulay, havfsiz va kechayu kunduz ish rejimida javob beruvchi aloqa markazlarining mavjudligi;

raqamli banklarda byurokratik to'siqlarni mavjud emasligi;

raqamli bank ilovalarining mijozlar uchun xizmat ko'rsatish sohalarini arzonligi jihatidan farqlari mavjud.

Yuqorida sanab o'tilgan qulayliklar faqatgina bank mijozlari foydasi uchun xizmat ko'rsatadi.

Raqamli banklar insoniyat uchun masofadan xizmat ko'rsatish, bank va mijoz o'rtasidagi jarayonni raqamlashtirishga mo'ljallangan bo'lib, mijozlarning omonat hisobini, plastik kartalarga ochilgan hisobini, masofadan boshqarish imkoniyatini beradi. Masofadan xizmat ko'rsatish tizimlari bank xizmatlari uchun ketadigan vaqtni tejaydi va inson resurslaridan foydalanishni kamaytiradi.

Raqamlashtirish tili bilan aytganda mobil-banking, internet-banking yoki SMSbanking xizmatlari yordamida mijozlarga xizmat ko'rsatadi.

Iqtisodiy moliya va bank tizimi zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas qismi bo'lib, iqtisodiy barqarorlik va rivojlanishga hissa qo'shadi. Banklar va moliya tizimi iqtisodiyotdagi naqd pul oqimlari, investitsiya jarayonlari va kreditlash siyosatini boshqarishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada iqtisodiy moliya va bank tizimining rivojlanishi, yangi texnologiyalarning integratsiyasi va ularning iqtisodiy o'sishga qanday ta'sir qilishi o'rganiladi. Shuningdek, O'zbekistonning moliya tizimi va uning global iqtisodiyotdagi o'rni tahlil qilinadi.

1. Iqtisodiy moliya va bank tizimining rivojlanish istiqbollari va imkoniyatlarini o'rganish.
2. Yangi texnologiyalarning bank tizimiga ta'sirini aniqlash.
3. O'zbekiston iqtisodiyotidagi banklar va moliya tizimining ahamiyatini baholash.

Iqtisodiy moliya va bank tizimining umumiy ta'rifi

Iqtisodiy moliya va bank tizimi – bu iqtisodiy resurslarni boshqarish va taqsimlash jarayonidir. Banklar iqtisodiyotda naqd pulni aylantirish, kapitalni jalb qilish, kreditlash va investitsiyalash funksiyalarini amalga oshiradi. Moliya tizimi esa davlatning moliyaviy siyosatini, byudjetni va davlat qarzini boshqarishni ta'minlaydi. Banklar iqtisodiyotni barqarorlashtirish va o'sishini ta'minlash uchun zarur vositalarni taqdim etadi. Iqtisodiy barqarorlikni saqlab qolish va inflyatsiyani nazorat qilishda bank tizimi muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, moliya tizimi inflyatsiya darajasini nazorat qilish, iqtisodiy o'sishning tezligini boshqarish va resurslarni samarali taqsimlashda muhim ahamiyatga ega.

Iqtisodiy moliya va bank sohalaridagi yangi texnologiyalar Fintech (moliyaviy texnologiyalar) – bu banklar va moliya muassasalarida yangi texnologiyalarni qo'llashni anglatadi. Fintech bank xizmatlarini soddalashtirish, tezlashtirish va arzonlashtirish orqali, foydalanuvchilarga yangi xizmatlar taqdim etadi. Misol uchun, mobil banking, onlayn kreditlash, raqamli valyutalar va blokcheyn texnologiyasi.

Raqamli banklar moliyaviy xizmatlarni virtual muhitda taqdim etadi, ya'ni ular fizik banklar o'rniga, internet va mobil ilovalar orqali ishlaydi. Raqamli banklar, an'anaviy banklarga qaraganda, tezroq va kamroq xarajat bilan xizmat ko'rsatadi, shuningdek, foydalanuvchilarga yangi moliyaviy imkoniyatlarni yaratadi.

Blockchain texnologiyasi ham moliya sohasida inqilobiy o'zgarishlarga olib kelmoqda. Bu texnologiya yordamida bitimlar markazlashmagan tarzda amalga oshiriladi va bu bank tizimiga nisbatan yanada xavfsiz va shaffof tizim yaratishga yordam beradi. Blockchain texnologiyasi yordamida naqd pul oqimlarini nazorat qilish va moliyaviy muassasalar o'rtasidagi ishonchni oshirish mumkin.

Moliya resurslarini samarali boshqarish Moliya resurslarini samarali boshqarish – bu iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, inflyatsiyani nazorat qilish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishning asosiy omillaridan biridir. Banklar va moliya muassasalari davlat byudjeti, iqtisodiy siyosat va kreditlash siyosati orqali moliyaviy resurslarni boshqaradi. Samarali moliya boshqaruvi, o'z navbatida, inflyatsiya darajasini pasaytiradi, iqtisodiy o'sish sur'atlarini oshiradi va jamg'armalarni tejash imkoniyatlarini yaratadi.

Banklar va moliyaviy muassasalar orasidagi o'zaro aloqalar. Banklar va moliyaviy muassasalar o'rtasidagi o'zaro aloqalar iqtisodiyotning barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Banklar orqali davlat moliya tizimi orqali resurslar jalb qilinadi va investorlar uchun yangi imkoniyatlar yaratiladi.

Banklarning iqtisodiyotdagi asosiy vazifalaridan biri – bu jamg'armalar va kapitalni samarali taqsimlashdir. Banklar iqtisodiy o'sishni rag'batlantiruvchi muhim vositalardan biridir, chunki ular xususiy sektorni moliyalashtiradi va yangi ish o'rinlarini yaratadi.

Global moliya tizimi va uning ta'siri. Global moliya tizimi – bu dunyo miqyosida moliyaviy resurslar va kapitalning o'zaro taqsimlanish jarayonidir. Global moliya bozorlarining rivojlanishi mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni kuchaytiradi va moliyaviy bozorlar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

O'zbekistonning global moliya tizimida o'zni va roli ortib bormoqda. Xususan, xalqaro moliyaviy tashkilotlar bilan hamkorlik kuchaymoqda.

Iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda banklar va moliya tizimlarining roli. Banklar va moliya tizimlari iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Inqiroz va krizis holatlarida banklar iqtisodiy barqarorlikni saqlab qolish uchun zarur vositalarni taqdim etadi. Moliya tizimining yirik qismlaridan biri – bu banklarning kreditlash siyosati. Bu siyosat bozorning muvozanatiga ta'sir qiladi.

O'zbekistonda iqtisodiy moliya va bank tizimining rivojlanish istiqbollari. O'zbekistonning moliya tizimi o'zining rivojlanish yo'lida yirik o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Bank tizimining modernizatsiyasi, raqamli banklar va moliya texnologiyalarining joriy etilishi iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi.

Davlat tomonidan joriy etilgan moliya siyosatlari va soliq islohotlari O'zbekistonning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Iqtisodiy moliya va bank tizimi iqtisodiyotning samarali ishlashini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Yangi texnologiyalar va moliyaviy innovatsiyalar bank tizimining samaradorligini oshiradi, iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi va global moliya bozorlaridagi integratsiyani kuchaytiradi.

O'zbekiston moliya tizimi o'zgarishlar va modernizatsiya jarayonlarini boshlab, yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Foydalangan adabiyotlar

1. Abdulhamidov, T. (2023). "Iqtisodiy moliya va bank tizimining rivojlanish tendensiyalari." O'zbekiston moliya jurnali, 12(3), 45-56.
2. Rasulov, M. (2022). "Fintech va raqamli banklar: O'zbekiston misolida." Iqtisodiy 5(4), 23-30.
3. Mamatov, A. (2024). "Global moliya bozorlarining iqtisodiy rivojlanishdagi roli." Moliyaviy tadqiqotlar, 3(2), 75-84.
4. Mirzaev, D. (2022). "Banklar va moliya tizimlarining iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi roli." Moliya nazariyasi, 18(1), 112-118.
5. Xojaev, Z. (2023). "O'zbekiston bank tizimining joriy holati va rivojlanish istiqbollari." O'zbek bank jurnali, 17(4) 52-60.
6. Prezident Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Xorijiy investorlar kengashining birinchi yalpi majlisidagi nutqi (16.11.2022) <https://president.uz/uz/lists/view/5702>.
7. Крис Скиннер Digital Bank. - Манн, Иванов и Фербер, 2015.
8. „USA digital banks“. topmobilebanks.com (дата обращения: 13.04.2021).
9. Maqola muallifi tomonidan ishlab chiqilgan.
10. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki "Masofadan xizmat ko'rsatish tizimlari" (07.03.2022yil) [https://cbu.uz/uz/payment-systems/remote-banking services/](https://cbu.uz/uz/payment-systems/remote-banking-services/).
11. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va Moliya vazirligi "O'zbekiston moliya va bank tizimi tarixining bizga ma'lum va noma'lum bo'lgan jihatlari haqida" (15.06.2016 yil) <https://mineconomy.uz/uz/node/1233>
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yildagi 12-maydagi "2020 - 2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF-5992-son Farmoni (13.05.2020 dan kuchga kirgan)

SHAXS TIPOLOGIYASIDA AMBIVERT POZITSIYASINING O'ZIGA XOSLIGI

Tangriyev Toshtemir Pardayevich

Turon universiteti magistranti

Shaxs tipologiyasi psixologiyada uzoq yillardan beri tadqiq etilayotgan muhim yo'nalishlardan biridir. Carl Gustav Yung tomonidan taklif etilgan ekstravert va introvert tushunchalari keyinchalik ko'plab psixologlar tomonidan chuqurlashtirildi. Ammo ushbu ikki qutbdan tashqari, ularning o'rtasida joylashgan shaxslar ham mavjud bo'lib, ular "ambivert"lar deb ataladi.

Ambivert – bu ekstravert va introvert fazilatlarini birgalikda namoyon qila oladigan shaxs tipidir. Ularga ijtimoiy faollik va ichki mulohazakorlikni muvozanatda ushlay olgan shaxslar sifatida qaraladi. Ambivertlar muayyan vaziyatlarga qarab ijtimoiy faol yoki chekinuvchan bo‘lishi mumkin. Ular ijtimoiy muomala, ish faoliyati, oilaviy hayot va stressga chidamlilikda o‘ziga xos moslashuvchanlikka ega.

Psixologlar ushbu tipga ega shaxslarni shaxsiyat spektrining o‘rtasida joylashgan toifa egalari sifatida baholaydi. Ya’ni ular vaziyatga qarab harakat qiluvchi va o‘zining hissiy holatini boshqarishda muvaffaqiyatli bo‘lgan shaxslardir.

Ambivertlar "ekstraversiya" o‘qi bo‘yicha o‘rta ball to‘plovchi shaxslar sifatida belgilanadi. Ular quyidagi muvozanat xususiyatlariga ega:

№	Tiplar	Ekstravert	Ambivert	Introvert
1	Ekstroversiya	Yuqori	O‘rta darajada	Past
2	Emotsional barqarorlik	O‘zgaruvchan	Moslashuvchi	Tinch, ammo chekinuvchan
3	Ijtimoiy faoliyat	Faol	Vaziyatga qarab faol	Kam faol

Yung ekstraversiya va introversiyani energiyaning yo‘nalishi sifatida tasniflagan edi. Ammo ambivertlar energiyani tashqi va ichki manbalardan o‘zgaruvchan tarzda olish xususiyatiga ega [1]. Zamonaviy kognitiv psixologiyada bu moslashuvchanlik deb ataladi. Ular har xil ijtimoiy vaziyatlarda o‘zini qanday tutishni yaxshi biladi. Ular tinglash va fikr bildirish muvozanatini saqlay oladi. Jamoa bilan ishlashda o‘zini qulay his qiladi va mustaqil faoliyatda ham yuqori natijalarga erishadi. Stressga bardoshlilik darajasi o‘rtacha yoki yuqori ko‘rsatgichda bo‘ladi. Ijtimoiy rolini vaziyatga qarab moslashtirish xususiyatiga ega. Bu xususiyatlar ambivertlarni kasbiy faoliyatda samarali faoliyat yuritishiga imkon beradi.

Adam Grant tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga ko‘ra, biznesda ambivertlar sotuvi yuqori bo‘lgan xodimlar qatoriga kiradi. Chunki ular mijoz bilan muloqotda haddan tashqari bosim o‘tkazmaydi (ekstravertlarga xos holat), va shu bilan birga passivlikka ham yo‘l qo‘ymaydi (introvertlarga xos xususiyat). Bundan tashqari, ambivertlar liderlik qobiliyatiga ega, yangi sharoitlarga tez moslasha oladi Bu esa texnologik o‘zgaruvchanlik davrida muhim ahamiyatga ega. Ular muvozanatli qarorlar qabul qilishga moyil, ortiq darajada hissiyotga yoki sovuqqonlikka berilmaydi [2].

Neyropsixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ambivertlar miyadagi dopamin va serotoninning muvozanatli taqsimotiga ega. Bu ularga tashqi va ichki stimullarga nisbatan moslashuvchan javob qaytarish imkonini beradi [3].

Ambivertlar ijtimoiy rollarni moslashtirish bo'yicha yuqori darajadagi o'z – o'zini nazorat qilish qobiliyatga ega. Mark Snyder (1974) tomonidan ishlab chiqilgan "O'z - o'zini nazorat qilish shkalasi" asosida, ular yuqori ball to'plagan guruhlar qatoriga kiradi. Bu ularni rahbarlik, ta'lim, meditsina kabi sohalarda muvozanatli va samarali liderlarga aylantiradi [4]. Ambivertlar stressli holatlarda muvozanatli reaktivlik namoyon etadi. Ular stressni "ehtimolli muammoli vaziyat" emas, balki "muammoni yechish imkoniyati" sifatida baholashga moyil.

Barcha ijobiy xususiyatlariga qaramasdan, ambivertlar ham turli chalkashliklarga duch kelishadi. Ularda qisman noturg'unlik (qaysi vaziyatda qanday rolga kirishni belgilashda qiynalish), moslashuvchanlik va doimiy izchillik o'rtasidagi muvozanat muammolari, yuqori sezuvchanlik tufayli tez charchash yoki qaror qabul qilishda kechikish ularning samaradorligini pasaytirishi mumkin [6].

Shu o'rinda savol tug'iladi. Ambivert tipi tug'mami? yoki hayot davomida orttirilganmi? Ushbu tipning tug'ma omillari genetik va biologik asoslarga ega. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ekstraversiya va introversiya darajasi ko'pincha genetik jihatdan belgilangan bo'lsa-da, ambivertlar o'sha spektrning markazida joylashgan. Organizmda dopamin tizimining faolligi va prefrontal cortexdagi neyron faollik shaxs tipiga ta'sir qilishi mumkin. Ambivertlarda bu tizim muvozanatli bo'ladi, bu esa ularning elastik tanlovlar qilishiga yordam beradi.

Ambivert tipining shakllanishida tarbiya, ijtimoiy muhit va tajribaning roli yuqoridir. Ijtimoiy sharoitlar (oilalar, maktab, do'stlar, madaniyat) bolaning tashqi yoki ichki stimullarga qanday munosabatda bo'lishini shakllantiradi. Moslashuvchan shaxslar (ambivertlar) ko'pincha bu muhitda muvozanatni o'rganadi. Masalan, bolaligida introvert bo'lgan bola o'qish, ish, do'stlar bilan aloqa qilish orqali o'zini "tashqi dunyoga ochadi" va ijtimoiylashadi. Bu o'zgarishlar vaqt o'tishi bilan uni ambivert xususiyatga yaqinlashtiradi. Rollarga moslashish qobiliyati yuqori bo'lgan odamlar vaqt o'tishi bilan ekstravert va introvert rejimlar o'rtasida tabiiy harakatlanishni o'rganadi.

Demak ambivertlik nafaqat genetik yoki biologik, balki ijtimoiy va tajriba orqali shakllanadigan moslashuvchan shaxsiy xususiyatdir. ambivertlik tug'ma moyillik ustiga hayot tajribasi bilan qurilgan shaxsiy moslashuvchanlikdir. Shunday qilib, ambivertlikning ildizlari genetikaga bog'liq bo'lishi mumkin, lekin uning to'liq rivojlanishi va namoyon bo'lishi ko'pincha tajriba va ijtimoiy muhitga bog'liq.

Xulosa qilib aytganda ambivertlik inson shaxsiyatining murakkab va ko'p qirrali jihatlaridan biridir. Ularning zamonaviy jamiyatdagi samaradorligi, rahbarlik salohiyati va moslashuvchanligi ilmiy izlanishlar bilan isbotlangan. Ammo bu imkoniyatlar faqat mos psixologik yondashuv, trening va o'zini anglash jarayoni orqali ro'yobga chiqadi. Ambivertlar zamonaviy jamiyatning universal ijtimoiy "ko'prigi" bo'lish salohiyatiga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. K.Yung, C. G. (1921). Psychological Types. Princeton University Press.
2. Grant, A. (2013). Rethinking the Extraverted Sales Ideal: The Ambivert Advantage. Psychological Science, 24(6), 1024–1030.
3. Demos, K. E. et al. (2008). Neural Correlates of Extraversion. Social Cognitive and Affective Neuroscience.
4. Snyder, M. (1974). Self-Monitoring of Expressive Behavior. Journal of Personality and Social Psychology.
5. Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). Stress, Appraisal, and Coping. Springer.
6. Sutton, A. et al. (2011). Ambivert challenges: Balancing social flexibility and identity stability. Journal of Individual Differences.

SHAXS VA UNING FAOLLIGINI TASHKIL ETISH METODIKASI

Xoliyarova Xurshida Kuyliyevna

Qashqadaryo viloyati, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Pedagogika yo'nalishi 1-kurs magistratura talabasi

Annotatsiya. *Shaxs aynan turli faolliklar jarayonida shakllanadi, o'zligini namoyon qiladi ham. Faollik yoki inson faoliyati passiv jarayon bo'lmay, ongli ravishda boshqariladigan faol jarayondir. Maqolada shaxs va uning faolligini tashkil etish metodikasi haqida ma'lumotlar bayon etilgan.*

Kalit so'zlar. *Shaxs, faollik, tashqi faollik, ichki faollik, faoliyat, aqliy, jismoniy–motor harakatlar, psixik faoliyat.*

Annotation. *A person is formed and reveals their identity through various types of activities. Activity or human action is not a passive process, but a consciously managed active process. The article provides information about the methodology of organizing personality and its activity.*

Keywords: *Personality, activity, external activity, internal activity, action, mental, physical–motor movements, psychic activity.*

Shaxs va uning faolligi jamiyat bilan doimiy munosabatni ushlab turuvchi, o'z-o'zini anglab, har bir harakatini muvofiqlashtiruvchi shaxsga xos bo'lgan eng muhim va umumiy xususiyat – bu uning faolligidir. Faollik (lotincha «actus» - harakat, «activus» - faol so'zlaridan kelib chiqqan tushuncha) shaxsning hayotdagi barcha hatti harakatlarini namoyon etishini tushuntiruvchi kategoriyalardir. Bu- o'sha oddiy qo'limizga qalam olib, biror chiziqcha tortish bilan bog'lik elementar harakatimizdan tortib, toki ijodiy uyg'onish paytlarimizda amalga oshiradigan mavhum fikrlashimizgacha bo'lgan murakkab harakatlarga aloqador ishlarimizni

tushuntirib beradi. Shuning uchun ham psixologiyada shaxs, uning ongi va o'z-o'zini anglashi muammolari uning faolligi, u yoki bu faoliyat turlarida ishtiroki va uni uddalashiga aloqador sifatlari oqali bayon etiladi.

Fanda inson faolligining asosan ikki turi farqlanadi:

A. Tashqi faollik- bu tashqaridan o'z ichki istak-hohishlarimiz ta'sirida bevosita qo'rish, qayd qilish mumkin bo'lgan harakatlarimiz, mushaklarimizning harakatlari orqali namoyon bo'ladigan faollik.

B. Ichki faollik – bu bir tomondan u yoki bu faoliyatni bajarish mobaynidagi fiziologik jarayonlar (moddalar almashinuvi, qon aylanish, nafas olish, bosim o'zgarishlari) hamda, ikkinchi tomondan, bevosita psixik jarayonlar, ya'ni aslida ko'rinmaydigan, lekin faoliyat kechishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni o'z ichiga oladi.

Misol tariqasida hayotdan shunday manzarani tasavvur qilaylik, uzoq ayriliqdan so'ng ona o'z farzandi visoliga yetdi. Tashqi faollikni biz onaning bolasiga intilishi, uni quchoqlashi, yuzlarini silashi, ko'zlaridan oqqan sevinch yoshlarida ko'rsak, ichki faollik-o'sha ko'z yoshlarini keltirib chiqargan fiziologik jarayonlar, ichki sog'inchning asl sabablari (ayriliq muddati, nochorlik tufayli ayriliq kabi yashirin motivlar ta'siri), ko'rib idrok qilgandagi o'zaro bir-birlariga intilishni ta'minlovchi ichki, bir qarashda ko'z bilan ilg'ab bo'lmaydigan emotsional holatlarda namoyon bo'ladi. Lekin shu manzarani bevosita guvohi bo'lsak ham, taxminan qanday jarayonlar kechayotganligini tasavvur qilishimiz mumkin.

Demak, ikkala turli faollik ham shaxsiy tajriba va rivojlanishning asosini tashkil etadi. Bir qarashda har bir aniq shaxsga uning ehtiyojlariga bog'lik bo'lib tuyulgan bunday faollik turlari aslida ijtimoiy xarakterga ega bo'lib, shaxsning jamiyat bilan bo'ladigan murakkab va o'zaro munosabatlarining oqibati hisoblanadi Inson faolligi «harakat», «faoliyat», «xulq» tushunchalari bilan chambarchas bog'lik bo'lib, shaxs va uning ongi masalasiga borib taqaladi.

Inson faolligini mujassamlashtiruvchi harakatlar jarayoni faoliyat deb yuritiladi. Ya'ni, faoliyat-inson ongi va tafakkuri bilan boshqariladigan, undagi turli-tuman ehtiyojlardan kelib chiqadigan hamda tashqi olamni va o'z-o'zini o'zgartirish va takomillashtirishga qaratilgan o'ziga xos faollik shaklidir. Bu yosh bolaning real predmetlar mohiyatini o'z tasavvurlari doirasida bilishga qaratilgan o'yin faoliyati, bu-moddiy ne'matlar yaratishga qaratilgan mehnat faoliyati, bu-yangi kashfiyotlar ochishga qaratilgan ilmiy-tadqiqotchilik faoliyati, bu-rekordlarni ko'paytirishga qaratilgan sportchining mahorati va shunga o'xshash. Shunisi xarakterliki, inson har daqiqada qandaydir faoliyat turi bilan mashg'ul bo'lib turadi.

Faoliyat turlari, jismoniy va aqliy harakatlar har qanday faoliyat real shart-sharoitlarda, turli usullarda va turlicha ko'urinishlarda namoyon bo'ladi. Qilinayotgan har bir harakat ma'lum

narsaga – predmetga qaratilgani uchun ham, faoliyat predmetli harakatlar majmui sifatida tasavvur qilinadi. Predmetli harakatlar tashqi olamdagi predmetlar xususiyatlari va sifatini o'zgartirishga qaratilgan bo'ladi. Masalan, ma'ruzani konspekt qilayotgan tinglovchining predmetli harakati yozuvga qaratilgan bo'lib, u avvalo usha daftardagi yozuvlar soni va sifatida o'zgarishlar qilish orqali, bilimlar zahirasini boyitayotgan bo'ladi. Faoliyatning va uni tashkil etuvchi predmetli harakatlarning aynan nimalarga yo'naltirilganiga qarab, avvalo tashqi va ichki faoliyat farqlanadi.

Tashqi faoliyat shaxsni o'rab turgan tashqi muhit va undagi narsa va hodisalarni o'zgartirishga qaratilgan faoliyat bo'lsa, ichki faoliyat – birinchi navbatda aqliy faoliyat bo'lib, u sof psixologik jarayonlarning kechishidan kelib chiqadi. Kelib chiqishi nuqtai nazaridan ichqi-aqliy, psixik faoliyat tashqi predmetli faoliyatdan kelib chiqadi.

Dastlab predmetli tashqi faoliyat ro'y beradi, tajriba orttirib borilgan sari sekin-asta bu harakatlar ichki aqliy jarayonga aylanib boradi. Buni nutq faoliyati misolida oladigan bo'lsak, bola dastlabki so'zlarni qattiq tovush bilan tashqi nutqida ifoda etadi, keyinchalik ishida o'zicha gapirishga o'rganib, o'ylaydigan, mulohaza yuritadigan, o'z oldiga maqsad va rejalar qo'yadigan bo'lib boradi. Har qanday sharoitda ham barcha harakatlar ham ichki-psixologik ham tashqi muvofiqlik nuqtai nazaridan ongi tomonidan boshqarilib boradi. Har qanday faoliyat tarkibida ham aqliy, ham jismoniy–motor harakatlar mujassam bo'ladi. Masalan, fikrlayotgan donishmandni kuzatganmisiz?

Agar o'ylanayotgan odamni ziyraklik bilan kuzatsangiz, undagi yetakchi faoliyat aqliy bo'lgani bilan uning peshonalari, ko'zlari, hattoki, tana va qo'l harakatlari juda muhim va jiddiy fikr xususida bir to'xtamga kelolmayetganidan, yeki yangi fikrni topib, undan mamnuniyat xis qilayetganligidan darak beradi. Bir qarashda tashqi elementar ishni amalga oshirayotgan – misol uchun, uzum kuchatini ortiqcha barglardan xalos etayetgan bog'bon harakatlari ham aqliy komponentlardan xoli emas, u qaysi bargning va nima uchun ortiqcha ekanligidan anglab bilib turib olib tashlaydi .

Aqliy harakatlar-shaxsning ongli tarzda, ichki psixologik mexanizmlar vositasida amalga oshiradigan turli – tuman xarakatlaridir. Eksperimental tarzda shu narsa isbot qilinganki, bunday harakatlar doimo motor harakatlarni ham o'z ichiga oladi.

Bunday harakatlar quyidagi ko'rinishlarda bolishi mumkin: perseptiv-ya'ni bular shunday xarakatlarki, ularning oqibatida atrofdagi predmetlar va hodisalar tug'risida yaxlit obraz shakllanadi; mnemik faoliyat – narsa va hodisalarning mohiyati va mazmuniga aloqador materialning eslab qolinishi, esga tushirilishi hamda esda saqlab turilishi bilan bog'lik murakkab faoliyat turi; fikrlash faoliyati - aql, fahm – farosat vositasida turli xil muammolar, masalalar va

jumboqlarni yechishga qaratilgan faoliyat; imajitiv – («image»-obraz soʻzidan olingan) faoliyati shundayki, u ijodiy jarayonlarda xayol va fantaziya vositasida hozir bevosita ongda berilmagan narsalarning xususiyatlarini anglash va xayolda tiklashni taqozo etadi.

Yuqorida taʼkidlaganimizdek, har qanday faoliyat ham tashqi harakatlar asosida shakllanadi va motor komponentlardan iborat boʻlishi mumkin. Agar tashqi faoliyat asosida psixik jarayonlarga oʻtish roʻy bergan boʻlsa, bunday jarayonni psixologiyada interiorizatsiya deb ataladi, aksincha, aqlda shakllangan gʻoyalarni bevosita tashqi xarakatlarda yoki tashqi faoliyatga kuchirilishi ekteriorizatsiya deb yuritiladi. Faoliyat turlari yana ongning bevosita ishtiroki darajasiga koʻra ham farqlanadi. Masalan, shunday boʻlishi mumkinki, ayrim harakatlar boshida har bir elementni jiddiy ravishda, alohida-alohida bajarishni va bunga butun diqqat va ongning yoʻnalishini talab qiladi. Lekin vaqt oʻtgach, bora-bora unda ongning ishtiroki kamayib, koʻpgina qismlar avtomatlashib boradi. Bu oddiy tilga oʻgirilganda, malaka hosil boʻladi deyiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Safarova R. Fanlar chuqurlashtirilib oʻqitiladigan sinflarda taʼlimni tashkil etish texnologiyasi. T.: Sano-standart. 2012 yil.
2. Qosimova K., Matjonov S., Gʻulomova X., Yoʻldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili oʻqitish metodikasi.-T.: Noshir, 2009. – 163 b.
3. Yusupova M. Oʻqish va yozuv darslari samaradorligini oshirish. – T.: Oʻqituvchi, 2008. – 67 b
4. Roziqova O. va boshqalar. Ona tili didaktikasi. – T.: Yangi asr avlodi, 2005.
5. Gʻoziyev E. Tafakkur psixologiyasi. – T.: “Oʻqituvchi”, 1990.

ABDULLA QAHHOR –MOHIR HIKOYANAVIS.

JOʻRAYEVA ZILOLA MAHKAMOVNA
QARSHI TUMAN 2-SON POLITEXNIKUMI
ONA TILI VA ADABIYOT FAN OʻQITUVCHISI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada insonlarning adib ijodiga boʻlgan qiziqishlarini orttiradi, hikoyachilik janrini oʻrganishga boʻlgan ishtiyoqini orttiradi, ularda tarjimonlik qobiliyatlarini shakllanishida yaqindan yordam beradi.*

Kalit soʻzlar: *Abdulla Qahhor, tarjimalari, asarlari, Oʻzbekiston yozuvchilari uyushmasi, Qoʻqon, dramaturgiya.*

Annotation. *This article enhances people's interest in the creativity of authors, increases their passion for studying the genre of storytelling, and closely helps in the development of their translation skills.*

Key words: *Abdullah Kahhor's translations, works, Union of writers of Uzbekistan, Kokand, dramaturgy.*

***Аннотация.** Данная статья повышает интерес людей к творчеству писателей, усиливает их стремление изучать жанр рассказывания, а также тесно способствует формированию их переводческих навыков.*

***Ключевые слова:** Абдулла Каххор, переводы, произведения, Союз писателей Узбекистана, Коканд, драматургия.*

KIRISH. Adabiyotimiz tarixida betakror siymolardan biri Abdulla Qahhordir. Bu zot adabiyotga kirib kelgandanoq soʻz sehgari sifatida eʼtirof etilgan. Abdulla Qahhor jahon adabiyotida ham eng taniqli yozuvchi safida turadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Jahon adabiyoti, jumladan, milliy adabiyotimiz tarixidan ayonki, ulkan adiblar oʻz atrofida muayyan adabiy muhit yartganlar, ilgʻor, olijanob maqsad, gʻoyalar ruhi bilan yoʻgʻrilgan bunday muhit oʻziga xos adabiy maktab tarzida millat adabiyoti rivojida yorqin iz qoldirgan.

Yangi oʻzbek adabiyoti rivojida Qodiriy, Choʻlpon, Fitrat, Hamza kabi ulkan isteʼdodlarning har biri shunday muhit yaratishga qodir siymolar edi. Afsus, shoʻrolar adabiy siyosati sharoitida ular uchun bunday imkon yoʻq edi. Abdulla Qahhor (1907.17.9, Qoʻqon — 1968.25.5, Moskva) — Oʻzbekiston xalq yozuvchisi (1967). Temirchi oilasida tugʻilgan. Bolaligi Qoʻqon va uningatrofidagi qishloqlarda oʻtdi. Oqqoʻrgʻon qishlogʻidagi Mamajon qorining usuli savtiya maktabida tahsil koʻrdi. Oilasi Qoʻqonga koʻchib kelgach „Istiqlol“ nomli shoʻro maktabiga oʻqishga kiradi, undan internat, „Kommuna“, „Namuna“ maktablarida, soʻng bilim yurtida tahsil koʻradi.

Bilim yurtining „Adib“ qoʻlyozma jurnalida dastlabki mashqlari bilan qatnashadi. Toshkentdagi „Qizil Oʻzbekiston“ gazetasi tahririyatining „Ishchi-batrak maktublari“ varaqasiga muharrirlik qildi (1925). U gazetada ishlash jarayonida Oʻrta Osiyo davlat universitetining ishchilar fakultetini tamomlaydi (1928). Abdulla Qahhor yana Qoʻqonga borib, dastlab oʻqituvchilarni qayta tayyorlash kursida muallimlik qiladi; koʻp oʻtmay „Yangi Fargʻona“ viloyat gazetasiga kotib va „Chigʻiriy“ hajviy boʻlimiga mudir etib tayinlanadi (1929). Abdulla Qahhorning „Oy kuyganda“ ilk hajviy sheʼri „Mushtum“ jurnalida Norin shilpiq taxallusi ostida bosildi (1924). Soʻng uning bir qancha hajviy sheʼr va hikoyalari „Mushtum“, „Yangi yoʻl“ jurnallari va „Qizil Oʻzbekiston“ gazetasida Mavlon kufur, Gulyor, Nish, Erkaboy, E-voy kabi taxalluslar ostida eʼlon qilindi. Abdulla Qahhor 30-yillarda yana Toshkentga qaytadi va Oʻrta Osiyo davlat universitetining pedagogika fakultetiga oʻqishga kiradi (1930), ayni paytda „Sovet adabiyoti“ jurnalida masʼul kotib vazifasini bajaradi. Oʻzdavnashrda muharrir va tarjimon (1935–1953). 1954–1956-yillarda Oʻzbekiston yozuvchilari uyushmasi boshqaruvining raisi.

Abdulla Qahhor umrining oxirlarida davolanish uchun Moskvaga boradi va o'sha yerda vafot etadi. Toshkentdagi Chig'atoy qabristoniga dafn etiladi. Abdulla Qahhor ijodi she'riyat bilan boshlangan bo'lsada, uning adabiy merosi negizini nasriy asarlar tashkil etadi. „Boshsiz odam“ (1929) hikoyasi chop etilgan vaqtdan boshlab umrining oxirigacha hikoya, ocherk, publitsistika, qissa va roman janrlarida samarali ijod qildi. Abdulla Qahhorning dastlabki ijodidagi „Qishloq hukm ostida“ qissasi (1932) sho'ro mafkurasi asosida yozilgan. Uning „Boshsiz odam“ hikoyasi bilan boshlangan hikoyanavislik faoliyatida esa tarixiy o'tmish aks ettirilgan. „Qo'shchinor chiroqlari“ (1951) romanida (dastlabki varianti „Qo'shchinor“, 1946) jamoalashtirish davrining voqealari badiiy tasvirlangan. Abdulla Qahhor o'rinli so'z qo'llash mahoratini puxta egallagan adibdir.

Ijodida voqelikni realistik talqin etish ustuvorlik qiladi. Adib serqirra ijodkor sifatida adabiyotning deyarli barcha tur va janrlarida qalam tebratgan. „Olam yasharadi“ nomli birinchi hikoyalar to'plami 1932-yilda bosilgan. Abdulla Qahhor ijodiy hayoti davomida 40 dan ziyod asar e'lon qilgan. Bu kitoblar orasida 30 ga yaqin hikoyalar ham bo'lib, ular o'zbek adabiyotida hikoya janrining badiiy ufqlarini kengaytirgani bilan ahamiyatlidir. Abdulla Qahhorning nasriy asarlari orasida „Qo'shchinor chiroqlari“ romani hamda „Sinchalak“ (1958), „O'tmishdan ertaklar“ (1965) va „Muhabbat“ (1968) qissalari muhim o'rin tutadi. Undan tashqari „Boshsiz odam“, „Anor“, „Bemor“, „O'g'ri“, „Dahshat“, „Millatchilar“, „San'atkor“, „Adabiyot muallimi“, „O'jar“, „Asror bobo“ kabi o'nlab hikoyalar yozgan. „Shohi so'zana“ (1949), „Og'riq tishlar“ (1954), „Tobutdan tovush“ (1962), „Ayajonlarim“ (1966) nomli komediyalar muallifi.

Feletonlar, adabiy-tanqidiy maqolalar ham Abdulla Qahhorning iste'dodi uchun komediya janri ham yaqin edi. Buni sezgan yozuvchi 50-yillar arafasida dramaturgiya sohasida ham qalam tebratib, shu davrning muhim mavzularidan biri — qo'riq yerlarni o'zlashtirish mavzusida „Shohi so'zana“ („Yangi yer“, 1949–1953) komediyasini yaratdi. Shuni aytish lozimki, bu komediyada qo'riq yerlarning — Mirzacho'lining o'zlashtirilishidan ko'ra ba'zi kishilar ongidagi sho'ning bartaraf etilishi mavzui birinchi o'ringa olib chiqilgan. Urushdan keyingi o'zbek adabiyotidagi asosiy konflikt — yangilik bilan eskilik o'rtasidagi ziddiyat bu komediyada o'zining teran badiiy tasvirini topgan. Bu asarda Abdulla Qahhor ustalik bilan kulgili holatlar yaratgan va hajviy bo'yoqlardan mohirona foydalangan holda konfliktni o'ziga xos ravishda hal qilgan. Ushbu komediya xorijiy mamlakatlar sahnasida ham o'ynalib, o'zbek teatr san'atining kamol topib borayotganini namoyish etdi. Bundan ilhomlangan yozuvchi „Og'riq tishlar“ (1954), „Tobutdan tovush“ (1962) hamda „Ayajonlarim“ (1967) komediyalarini yaratdi.

Bu asarlarda, xususan „Tobutdan tovush“da o'sha davr uchun xos bo'lgan illatlar hajv o'ti ostiga olindi. Ayniqsa so'nggi asarda Abdulla Qahhor o'ziga xos nozig tuyg'u bilan

jamiyatdan poraxoʻrlikdek dahshatli illatni tag-tomiri bilan yoʻqotish istagida uning ayrim koʻrinishlarini sahnaga olib chiqdi, u „Soʻnggi nusxalar“ nomi bilan ham sahna yuzini koʻrdi. an. Abdulla Qahhor yozuvchi sifatida oʻzbek tilini nozig his etuvchi va uning boy imkoniyatlaridan mahorat bilan foydalanuvchi qalamkash edi. U oʻzining nasriy asarlarida ham, komediyalarida ham tildan foydalanish va ona tilining cheksiz imkoniyatlarini namoyish etishning ajoyib namunalarini berdi va oʻz ijodi bilan oʻzbek adabiy tilining kamol topishiga ulkan hissa qoʻshdi. Abdulla Qahhor hayotining soʻnggi kunlarida shoʻro jamiyatida shaxsiga sigʻinishning avj olishi orqasida yuz bergan fojialarni tasvirlovchi „Zilzila“ qissasi ustida ish olib bordi. Lekin uni tugata olmadi. Abdulla Qahhor tarjimon sifatida ham mashhur. U Pushkin, Lev Tolstoy, Gogol, Chexov asarlarini oʻzbek tiliga tarjima qilgan. Ayni paytda Abdulla Qahhor asarlari rus, ukrain, belorus, qozoq, qirgʻiz, tojik, qoraqalpoq kabi tillarga tarjima qilingan. Uning ayrim hikoyalari esa ingliz, nemis, fransuz, chex, polyak, bolgar, rumin, arab, hind, tillarida chop etilgan.

Abdulla Qahhor Hamza nomidagi Oʻzbekiston Davlat mukofoti (1966) laureati., „Buyuk xizmatlari uchun“ ordeni bilan mukofotlangan (2000). Uning nomi Toshkent va Qoʻqondagi bir necha koʻcha, maktab va jamoa xoʻjaliklariga, shuningdek madaniyat uylari va respublika Satira teatriga berilgan. Toshkentda Abdulla Qahhor uy-muzeyi ochilgan.

XULOSA. Atoqli adibimiz Abdulla Qahhorning qoldirgan badiiy meʼrosi bugungi kunda ham oʻz ahamiyatini yoʻqotmagan. Uning choʻng va zargarlik bilan yaratilgan har bir asariga boqiy haqiqat muhri va shukuhi bor. Bunday zalvorli asarlar, shak-shubhasiz, yosh avlod ongu tafakkurini boyitishda maʼnaviy kuch-qudratga ega bebaho meʼrosdir. Yozuvchining oʻzbek adabiyoti va madaniyati rivojiga ulkan hissasi eʼzoz bilan tilga olinmoqda.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Qoʻshjonov M. Abdulla Qahhor mahorati. Toshkent, Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti, 1984.
2. Sanjar Sodiqov. Soʻz sanʼati jozibasi. Toshkent. „Oʻzbekiston“, 1996.
3. Sanjar Sodiq. Abdulla Qahhor ijodi va adabiy tanqid. Toshkent, „Universitet“, 1996.
4. Normatov U. Abdulla Qahhorni anglash mashaqqati. Toshkent. „Universitet“, 1999.
5. Qoʻchqorov R. Men bilan munozara qilsangiz. -T. Maʼnaviyat nashr. 1999.

SHAKL BILAN BOGʻLIQ MOTIVLAR VA BADIY KONFLIKT

Turdiyeva Zilola,

Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti tadqiqotchisi

Annotasiya. Ushbu maqolada iste'dodli yozuvchi Nazar Eshonqulning qissasidagi ruhiyatda makon talqini haqida so'z boradi. Ijodkorlar qissalarda Inson ruhiy olamini teran tahlil qilgan. Borliqqa o'zining asl g'oyalarini ramziy shaklda singdirib yuboradi.

Tanyach so'zlar: syujet, kompozisiya, mifopoetika, talqin, xarakter, personaj, g'oya, shakl va mazmun.

Аннотация. В данной статье рассматривается трактовка пространства в психике в рассказах талантливого писателя Назара Эшанкула создатели глубоко проанализировали духовный мир человека в рассказах. На воплотит свои оригинальные идеи в символическую форму.

Ключевые слова: сюжет, композиция, мифопоэтика, толкование, характер, характер, идея, форма и содержание.

Har qanday asarda shakl va mazmun birligi muhim o'rin tutadi. N.Eshonqulning avtobiografik (o'z-o'zini isloh qilish) usuli bilan namoyon bo'lgan hikoya va qissalarida ikki jihat e'tiborga olinadi: birinchidan, yozuvchi ramzlar tilida asar qahramonini o'z davridagi zamon va makondan ayro tasavvur qilolmaydi, qaysidir sabab bilan qissalardagi qahramonlar – zamonni asl ko'rinishini tashuvchi obraz sifatida gavdalanadi. Masalan, “Qora kitob” – XX asr emas, butun insoniyat tarixidan boshlangan har qanday o'zgarishlar, fojeliqlar, iztiroblar, yo'qotishlar, o'sish-inqirozlarni talqin qiluvchi yagona estetik markazga ega asar. Unda qahramon (birinchi shaxs) tilidan hikoya qilingan voqelik tarixni ham, falsafani ham, siyosatni ham, san'atni ham, o'z davrining oddiy fuqarosining xarakterini ham tashuvchi obraz sifatida namoyondir. U xato va e'tiqod orasida juda qattiq iztiroblarni boshidan kechiradi. Asar qahramoni xatolardan, iztiroblardan va uning asosiy qismati yo'qotishlardan, yaqin o'tmishdagi ishongan e'tiqodi – sarob bo'lib chiqqanligidan aziyat chekadi. Yoshi bir joyga borib qolgan kekxa jafokashning umri butun yolg'on va ayriliq orasida kechadi. U kitob o'qishni ham, ilm olishni ham, o'rgatishni ham kanda qilmaydi. Oilaparvarligini esa boshqa ancha-muncha odam qilolmasdi. Endi asardagi badiiy konfliktga to'xtalsak, o'z-o'zidan makon bilan bog'liq motivlar yorqin ranglarda yuzaga chiqqa boshlaydi. “Yozuvchining yetukligi asarlarida muhim hayotiy muammolarni dadillik bilan ko'tarib chiqishi, chuqur ijtimoiy-axloqiy ziddiyatlarni haqqoniy yoritish, adabiyot sahniga yangi qahramon, yangi obraz olib kirishida ko'rinadi. Xarakter tushunchasi shaxsdagi tabiiy-tug'ma xususiyatlar, axloqiy-psixologik sifatlar hamda muayyan davrning ijtimoiy munosabatlarini qamrab oladi. Konflikt yuzaga chiqmasa, g'oyaning ta'sirchan ifodalanishi badiiy konfliktga, uning hayotiylikiga hamda san'atkorona shakllantirilishiga bog'liqdir. Shu tariqa muayyan asarda badiiylikning mazkur komponentlari o'zaro birikib, yaxlitlik kasb etadi. Zamonaviy qissalar syujetida konfliktning asosan uch xil ko'rinishi ko'proq namoyon bo'lmoqda.

Birinchisi, asar qahramonlari bilan ular yashayotgan sharoit orasidagi ziddiyatdir. Ikkinchisi, bir-biriga qarama-qarshi xarakterlar o'rtasida kechadi. Uchinchisi esa, qahramon ruhiy olamidagi fikrlar, tuyg'ular, kechinmalararo to'qnashuv tarzida gavdalanadi. Bu konflikt ko'rinishlari alohida holda emas, yaxlit bir butunlik shaklida namoyon bo'ladi"⁸⁰. Darhaqiqat, badiiy konflikt makon va zamon bilan uyg'un kechayotgan voqelik: syujetdagi jami unsurlar yig'indisida namoyon bo'ladi. Masalan, "Qora kitob"da asar qahramoni o'z-o'zi bilan ziddiyatga kirishadi. Iblisning nayranglarini, yo'ldan ozdiruvchi ekanligini va undagi har bir epizod – asar hujayralarida kolliziyalarni keltirib chiqarishga asoslanganligini taqozolaydi. Iblis – insonning ichida jang qiladi. Tashqi muhit esa, makon XX asrning achchiq va alamli dunyosini tartiblashtiradi. Asardagi o'nlab o'rinlarda Allohga olib boruvchi yo'lda Iblisning paydo bo'lishi, yo'ldan ozdiruvchi, yo'ldan uruvchi va xatolar olamiga girftor qiluvchi maxluq sifatida, ba'zan inson qiyofasidagi farishta sifatida namoyon bo'ladi:

"Hayotda nimaniki yaratgan bo'lsam, shu kitob ta'sirida yaratdim. Shu kitob hukmida hukm qildim. Bolalarimni ham shu kitob bilan tarbiya qildim, ularning ham qalbiga singdirdim bu kitobni so'zma-so'z, satrma-satr yod oldirtirdim. Umrinni kitob qo'liga xuddi tovada kuydirilgan piyozdek qovurib berdim. Shu sababli umrimni "o'tgan umr" deb aytolmayman, "qovurilgan umr" deyman. Esimda, bolaligimda tush ko'rib edim: qandaydir muz tog'iga chiqib qolibman, qaydan paydo bo'ldi bu muz tog'i, qay mahal yuksakda qoldi, bilmayman, bilganim shuki, men turgan tog' tobora yuksalardi, uni eritib bo'lmaydi dya o'ylagandim o'shanda. Rostdan ham, endi anglasam, bu muz tog'ini eritishga insoniyat qodir emas ekan. Biz ham muz tog'ida – oftob va ko'klamdan holi bo'lib yashayapmiz. Tog' esakundan kun yuksalmoqda – u endi yuraklarimizni ham zabt eta boshladi, taqsirim. Muzlikdan iborat dunyo. Muz dunyo! Uni boshqacha atash mumkin emas. boshqacha atalmaydi ham u. Men o'sha tushimda ko'rgan muz parchasini birinchi marta o'g'limning yuragida ko'rgandim. O'shanda u mo'ylov qo'ygan bo'z yigit edi: unga nimadir deb nasihat qildim – u menga tikilib qaradi – uning chiroyli ko'zlari orqali boqib turgan muz parchasini ko'rdim".

Yozuvchi Shayton (Iblis) timsolini ramzlarda tasvirlaydi. Muz – shafqatsizlik ramzi. Insonning yuragi mehr-shafqatdan yiroq bo'lsa, sovuq va yoqimsiz bo'ladi. U insonlarni bir-biridan ayrib, ota onadan farzandni, oiladagi totulikni ham yo'qotadi. Armon va yo'qotishlar qahramonni juda katta sinovdan o'tkazarkan, o'z vujudining bir parchasi o'g'lini ham iblisning yo'ldia xizmat qilayotganini – mo'ylovi zabza urib turganida ham anglab turadi. Insonning mayib va majruh tanasi, ruhiy xotirjamligi bo'lmasa, makon va zamonda bo'layotgan voqelik uni hech qanday o'zgartirishga qodir emasligini dalolatlaydi. Shunday ekan, yozuvchi qissada epizodik lavhada bolaligidagi ko'rgan tushini, uni ulg'aygach o'ngida sodir bo'lishini, ota va o'g'il

orasidagi badiiy konfliktni bir nuqtada aks ettiradi. Oiladagi ota va o'g'il orasidagi konflikt ularni baxtsizlikdan boshqa narsani eslatishga yo'naltirilmagan. Iblis har bir lavhada o'z nayranglarini namoyon qiladi. Insoni falokatga olib boruvchi yo'l Iblisona yo'l ekanligi ayonlashadi. "Qora kitob" butun ilk insondan to hozirgi nafas olayotgan insongacha egallab borayotgan Iblis nayrangni idroklaydigan asar. Unda ayriliqning zardobidan totmagan odam yo'q. Mana shu kolliziyalar asardagi makonda kechuvchi voqelikni zamonga ko'chiradi. Shakl va mazmunni uyg'unlashtiradi. Yangidan-yangi bir fikriy qarashlarning yuzaga chiqishida zamin hozirlaydi.

Adabiyotlar ro'yxati

- 1.Бахтин М.М. Романда замон ва хронотоп шакллари. –Т.: “Академнашп” . 2018. –.77.
- 2.https://n.ziyouz.com/books/jahon_nasri/Lev%20Tolstoy.%20Iqromoma.pdf

PSIXOLOGIYA FANINING RIVOJLANISHI VA TARAQQIYOTI

Yaratov Hamid Muxtorovich

Qashqadaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi

Pedagogika, psixologiya va ta'lim

menejmenti kafedrası katta o'qituvchisi, v/b. dotsent

Annotatsiya. *Psixologiya fani insoniyat tomonidan kashf qilingan fanlarning ichida eng murakkabi bo'lib, biosferik ta'limotdan kelib chiqqan holda psixika yuksak darajada tashkil topgan materiyaning xususiyatini aks ettiruvchi kategoriya sifatida o'rganilib kelingan. Ushbu maqolada psixologiya fanining rivojlanishi va taraqqiyoti haqida ma'lumotlar bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *inson, idrok, sezgi, psixika, bolalik, hissiyotlar, kashfiyotlar, psixologik holatlar, taraqqiyot.*

Annotation. *Psychology is one of the most complex sciences discovered by humanity. Based on the biospheric theory, it has been studied as a category reflecting the characteristics of highly organized matter known as the psyche. This article presents information about the development and progress of the science of psychology.*

Keywords: *human, perception, sensation, psyche, childhood, emotions, discoveries, psychological states, development.*

Jahon fanlarining muayyan qonuniyatlarga asoslanib turkumlarga kiritilishiga ko'ra, psixologiya fani bu tizimda nufuzli o'rin egallashiga barcha ob'yektiv shart va sharoitlar yetarlidir. Qat'iy ishonch bilan aytilgan fikrning zamirida bir qator muhim ham tabiiy, ham ijtimoiy omillar yotishi shak-shubhasizdir.

Lekin bugungi kunda neosferik ta'limotga binoan fazoviy munosabatlar, sayyoralararo aloqalar, o'zaro ta'sirlar, moddalar, zarrachalar, nurlar harakati, almashinishi, qo'shilishi to'g'risida mulohazalar, faraziy asosda bo'lsa ham yuritilmoqda. Ayniqsa, biosferaga kirib kelayotgan moddalarning o'zaro birikuvi, muayyan fazoviy maydonning hosil qilishi, to'plani-

shi inson tana a'zolariga ijobiy ta'sir ko'rsatishi, natijada favquloddagi holatlar sodir bo'lishi, kashfiyotlar yuz berishi, intuitiv (lotincha *tshep* — sinchkovlik, diqqat bilan qaramoq yoki ichki sezgirlik demakdir) shakldagi ruhiy holatlarning kuchayishi namoyon bo'lishi mumkin.

Bular qatoriga telepatik (yunoncha — *tel* ye uzoqni, *ratio* sezaman degan ma'no anglatadi) samaralar, o'ta sezgirlik, ekstra-senzitivlik (lotincha *yextga* — o'ta, *senzitiv* — sezgirlik degani), ekstrasenslik (lotincha *yextga* — o'ta, *zeshsh* — his qilaman ma'nosini bildiradi) kabi psixologik holatlarning kechishi sabablarini kiritsa bo'ladi. Shuningdek, omadsizlik, ichikishlik, kasalning intizor kutishi, nasib etmaslik, ishqiy kechinmalar, tushda ayon bo'lish kabi ruhiy holatlar, hodisalar hanuzgacha ishonchli dalillar bilan tushuntirib berilgani yo'q. Ammo bu borada bilish ob'yekti (lotincha *ob'uyest* jism demakdir) bilan sub'yektning (lotincha *sibuyest* — tashqi olamni biluvchi inson) birikuvida psixologiyaning qulay imkoniyatga ega ekanligini ta'kidlab o'tish o'rinlidir.

Ushbu fikrni yaqqollashtirish maqsadida ayrim misollar va talqinlarni qaytadan tahlil qilib o'tamiz. Jumladan, chaqaloq dunyo yuzini ko'rishdan e'tiboran idrokida tevarak-atrofni va unga mehriyosi bilan termilayotgan kishilar muhitini aks ettira boshlaydi, dastavval ob'yektiv (tashqi) va sub'yektiv (ichki, odamlar o'rtasidagi) muhitga moslashish sodda instinktlar (lotincha *Shzipsshz* — tabiiy qo'zgatuvchi, tug'ma xususiyat demakdir), shartsiz reflekslar (lotincha *gePexiz* — aks ettirish) yordamida oddiy ta'sirlanish va taassurot tarzida namoyon bo'ladi.

Taraqqiyotning mazkur davrida u o'zligini tushuna va anglay olmaydi, hatto buning yuzaga kelishi haqida mulohaza yuritishi ham aslo mumkin emas. Bola bir yoshgacha davrda tez sur'atlar bilan rivojlanadi, yil davomida uning jismoniy a'zolari 50 foizgacha takomillashishi mumkin. Jismoniy o'sish psixik (ruhiy) taraqqiyotni tezlashtirishga puxta zamin hozirlaydi, natijada ko'rish, ushlar, yurish, talpinish, g'azablanish va quvonish, samimiylilik ham beg'uborlik singari insoniy tuyg'ulari vujudga keladi, nutq faoliyati paydo bo'lishi uning tushunish darajasini yangi bir sifat bosqichiga ko'taradi. Psixikaning muayyan xususiyatlari, holatlari, hodisalari, xossalari, sifatlari, fazilatlari, qonuniyatlari orqali moddiy dunyoni tushuna boradi va unda o'z faoliyatining mazmunida barcha obyektlarni amalga oshira boshlaydi.

Bolalik dunyosining ichki murakkab qatlamlaridan asta-sekin «o'zlik»-ni, shaxsiy «men»likni tushunish tuyg'usi, sezish, his qilish jarayonlari shakllana boshlaydi hamda u yoki bu har xil xususiyatli to'siqlarni yengish imkoniyati ro'yobga chiqadi. Mazkur taraqqiyot bosqichi psixologiya fanida «men» davri yoki «o'zlik»ni anglash davri deb yuritiladi, u bolada nutq paydo bo'lganidan boshlanib, bir necha ri-vojlantirish bosqichlarini o'z ichiga qamrab oladi. «Men» davrining anglashilgan shakllari va ko'rinishlarining namoyon bo'lishi o'smirlik davriga to'g'ri keladi.

O'smirlik davrida o'g'il va qizlarning ruhiyatida o'zlikni anglashga bog'liq bir talay muammoli savollar va ularning turmushda qaror toptirish tuyg'ulari, istaklari, orzulari paydo bo'lib, ko'pincha bu narsalar yakka shaxsning «kimligi», «qandayligi», «kimga va nima uchun kerakligi»ga yo'naltiriladi. Bolaning psixik xususiyatlari, funksiyalari (lotincha GipsIo — ijro etish, bajarish degan ma'no anglatadi) uni qurshab turgan jonli va jonsiz tabiat ajoyibotlarini jismoniy va ijtimoiy vositalar orqali egallash uchun xizmat qiladi.

Xuddi shunga o'xshash o'zligini anglash jarayoni insoniyatning barcha tarixiy va evolyutsion (lotincha yeuo1ipo — tabiiy ravishda o'zgarish) taraqqiyoti davrlariga xos xususiyat sanaladi. Ibtidoiy jamiyatda kishilarning kuch-quvvati yashash uchun kurashga va tashqi dunyoni egallashga sarflangan, ana shu tariqa tabiat haqidagi dastlabki bilimlar tajriba saboqlari orqali o'zlashtirilgan. Ajdodlarimiz olovni kashf qilganlar, yovvoyi hayvonlarni ovlaganlar, tabiat ne'matlaridan bahramand bo'lganlar va xuddi shu qabilda tabiat bilan tanisha boshlaganlar, moddiy dunyoning saxiyligi, tabiatning ehsonlari va ofatlari, hayvonot olamini madaniylashtirish (xonakilashtirish), yer ilmini o'rganish bo'yicha bilimlarning to'planishi natijasida inson tabiatning qulligidan qutila borgan soniyadan e'tiboran o'zligini (kimligini) anglash imkoniyati tug'ila boshlagan.

Lekin u davrning odamlari bolaga o'xshab o'zligini oqilona, odilona, omilkorlik bilan tasavvur eta olmaganlar. Insoniyat taraqqiyotining tarixiy davrlarida kishilarda ichki ruhiy imkoniyatlar yuzaga chiqa boshlagan, tug'ma mayl va layoqatlar alomatlari asta-sekin iste'dodga, qobiliyatga aylana borgan. Ammo bu jarayon birining o'rniga ikkinchisini mexanik (yunoncha tes'ashke — qurol yoki sodda tarzda demakdir) ravishda yuzaga kelganligini bildirmaydi, balki, aksincha, murakkab sifat o'zgarishlari, organlarning takomillashuvi, tajribalarda to'plangan tatbiqiy bilimlar tartibga solinayotganligini ifodalaydi. Insonning jismoniy (biologik), ruhiy (psixik), ijtimoiy (sotsial) rivojlanishi natijasida yer kurrasida moddiy dunyo, ma'naviyat, yozuv, san'at, adabiyot, fan, texnika yaratilgan.

Bularning zamirida inson tafakkuri, ongi, aql-zakovati, kuchli irodasi, mustahkam xarakteri (yunoncha spagakgeg — qiyofa, xislat degani), ijodiyoti, xayoloti yotadi. Insoniyat taraqqiyotining muayyan bosqichida odam o'zini hayajonlantirgan, taajjubga solgan savollariga javob izlash imkoniyati vujudga kelgan. Buning natijasida «Inson qanday fikrlaydi?», «Odam qanday yangilik yaratishi mumkin?», «Ijod qilish qay yo'sinda pay-do bo'ladi?», «Moddiy dunyoni qay tariqa bo'ysundirish mumkin?», «Aql-zakovatning o'zi nima?», «Insonga uning ichki ruhiy dunyosi qaysi qonunlar asosida bo'ysunadi?», «Inson o'ziga o'zi ta'sir o'tkaza oladimi?», «O'zgalarga-chi?» kabi turli-tuman muammolar yechimini qidirishga harakat qiladi. Mana buning barchasi psixologik bilimlar tug'ilish nuqtasini vujudga keltiradi va ana shu

daqiqadan bosh-lab inson o'zini o'zi anglaydi. Binobarin, psixologik bilimlar namoyon bo'lishi o'zini o'zi anglashning omiliga aylanadi, ular borgan sari tobora uyg'unlashib, mutanosiblashib borib, izchil, uzluksiz aloqaga o'sib o'tadi.

Bebaho ahamiyatga ega bo'lgan insoniyatning buyuk yutug'i — bu tafakkurning kashf qilinishiga olib keldi. Avvallari uning fikri, xayoli tashqi dunyoni egallashga qaratilgan bo'lsa, tafakkur kashf qilingan davrdan boshlab subyekt-ob'yekt (inson fikrlashi tashqi olamga qaratilgan) munosabati o'rni sub'yekt (insonning fikri o'zini o'zi anglashga yo'naltirilgan) munosabati egallay boradi.

Demak, inson ob'yektiv dunyoni sub'yektiv tarzda aks ettirish orqali o'zini o'zi tadqiq qilishdek murakkab, qaltis ishni amalga oshirishga qaror qiladi. Ana shu boisdan psixologiya fanining vazifalari ko'lamini kengaydi, murakkablashdi, ichki tarkibida keskin burilish yasab, o'z predmetiga insonni ilmiy jihatdan o'rga-nishdan tashqari o'zini o'zi anglashni ham kiritdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Asadov Y.M., Burxonov Yu. Olti yoshli bolalarning maktabga psixologik moslashuvi va rivojlanish dinamikasini o'rganish bo'yicha tavsiyalar. — T.: "Ma'rifat", 2001-yil 1-dekabr.
2. Adizova T.M. Boshqaruv muloqoti psixologiyasi. —T.: "O'qituvchi", 2000 y.
3. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya asoslari.—T.: «O'qituvchi», 2001 y.
4. Anikeyev N.P. Jamoada ruhiy muhit. —T.: "O'qituvchi", 2003 y.

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ КОНЦЕПТ "ДОМ" В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ: СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РУССКОЙ И УЗБЕКСКОЙ МЕНТАЛЬНОСТИ

Григорьева Мария Витальевна

Преподавательница Университет Турон

АННОТАЦИЯ. *Статья представляет сравнительный анализ лингвокультурного концепта «дом» в художественном дискурсе русской и узбекской ментальности. Исследование основывается на принципах когнитивной лингвистики и лингвокультурологии, рассматривая концепт как структурно организованную ментально-языковую единицу, репрезентирующую ценностные ориентиры этноса. В рамках анализа выявлены различия в семантическом наполнении, прагматических функциях и культурных импликациях концепта в двух языковых картинах мира. В русской традиции «дом» маркируется как пространство индивидуальной идентичности, личного и эмоционального укрытия; в узбекской — как социально значимая структура, символизирующая открытость, коллективную сопричастность и соблюдение норм этикета. Дискурсивная репрезентация концепта реализуется через устойчивые речевые формы, культурно маркированные метафоры и коммуникативные сценарии, что*

отражает ментальную дифференциацию на уровне восприятия базовых онтологических категорий.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, дом, художественный дискурс, ментальность, когнитивная лингвистика, языковая картина мира, русская культура, узбекская культура, аксиологическое значение, культурные сценарии, прагматика текста, концептуальный анализ, этнокультурная маркированность.

Abstract. The article presents a comparative analysis of the linguocultural concept of “home” in the literary discourse of Russian and Uzbek mentality. The research is based on the principles of cognitive linguistics and linguoculturology, considering the concept as a structurally organized mental-linguistic unit that reflects the value orientations of an ethnic group. The analysis reveals differences in semantic content, pragmatic functions, and cultural implications of the concept in the two linguistic worldviews. In the Russian tradition, “home” is marked as a space of individual identity and personal emotional refuge; in the Uzbek tradition, it functions as a socially significant structure symbolizing openness, collective belonging, and adherence to etiquette norms. The discursive representation of the concept is realized through stable speech formulas, culturally marked metaphors, and communicative scenarios, which reflect mental differentiation in the perception of fundamental ontological categories.

Keywords: linguocultural concept, home, literary discourse, mentality, cognitive linguistics, linguistic worldview, Russian culture, Uzbek culture, axiological value, cultural scenarios, text pragmatics, conceptual analysis, ethnocultural markedness.

Annotatsiya. Maqolada rus va o‘zbek mentaliteti badiiy diskursida “uy” lingvomadaniy konseptining qiyosiy tahlili keltirilgan. Tadqiqot kognitiv lingvistika va lingvomadaniyatshunoslik tamoyillariga asoslangan bo‘lib, konsept etnosning qadriyat yo‘nalishlarini aks ettiruvchi mental-til birlik sifatida qaraladi. Tahlil natijasida ikki tilda shakllangan til manzaralarida konseptning semantik mazmuni, pragmatik funksiyalari va madaniy implikatsiyalaridagi farqlar aniqlangan. Rus an‘anasida “uy” shaxsiy identifikatsiya va ichki hissiy makon sifatida namoyon bo‘lsa, o‘zbek madaniyatida u ochiqlik, jamoaviy tegishlilik va odob-axloq me‘yorlariga rioya qilishni ifodalovchi ijtimoiy ahamiyatli tuzilma sifatida yuzaga chiqadi. Konsept diskursda barqaror nutqiy shakllar, madaniy belgilangan metaforalar va kommunikativ stsenariylar orqali namoyon bo‘ladi hamda ontologik asosiy toifalarni idrok etishdagi mental tafovutni aks ettiradi.

Kalit so‘zlar: lingvomadaniy konsept, uy, badiiy diskurs, mentalitet, kognitiv lingvistika, til manzarasi, rus madaniyati, o‘zbek madaniyati, aksiologik qiymat, madaniy stsenariylar, matn pragmatikasi, konseptual tahlil, etnomadaniy belgilik.

ВВЕДЕНИЕ. Концепт «дом» представляет собой аксиологически нагруженную единицу, репрезентирующую базовые параметры пространственной, социальной и ментальной локализации субъекта. Его семантическая структура формируется в рамках национальной картины мира и отражает устойчивые когнитивные модели, закреплённые в дискурсе. В лингвокультурном аспекте «дом» фиксирует культурные сценарии, связанные с идентичностью, нормами взаимодействия, иерархией и этическими регулятивами.

Художественный дискурс актуализирует концепт «дом» через комплекс текстовых стратегий: метафоризацию, культурно маркированную лексику, речевой этикет, прагматические роли персонажей. Сопоставление русской и узбекской версий концепта выявляет различия в прагматике дискурса: в русском корпусе дом маркируется как личное пространство, связанное с индивидуализмом, интроверсией и эмоциональной рефлексией; в узбекском — как социально транслируемая категория, основанная на принципах коллективизма, нормативной открытости и кодифицированного гостеприимства.

Данное исследование направлено на выявление различий в структурной, ценностной и коммуникативной организации концепта «дом» на материале художественных текстов русской и узбекской традиций. Методологическую основу составляет когнитивно-дискурсивный подход с применением принципов аксиологического анализа и этнокультурной интерпретации.

Исследования функционирования концептов в лингвокультурном аспекте демонстрируют устойчивую взаимосвязь между ментальными структурами и этнокультурной маркированностью дискурса [1]. Концепт «дом» формируется в рамках национально-специфических репрезентаций, опосредованных когнитивными сценариями и символическими кодами, встроенными в языковую систему [2]. В художественном дискурсе данная единица обладает высокой степенью текстовой актуализации и проявляется в структуре персонажной организации, пространственно-временных параметрах и нарративной логике [3].

В русскоязычном корпусе «дом» представлен как замкнутое, интровертное пространство, функционирующее в координатах внутренней драмы, утраты и ценностного излома. Дискурсивная репрезентация сопровождается мотивами изгнания, покидания, разрушения или сакрализации утраченного центра [4]. Прагматический статус «дома» определяется через категории личной идентичности и трансцендентной связи с прошлым

В узбекской прозе концепт «дом» организован как открытое пространство социального взаимодействия, основанное на нормативных моделях коллективного поведения. Его структура кодифицирована через элементы иерархии, этикетной формулы,

гостеприимного сценария и семантики принадлежности [6]. Концепт сохраняет связь с родовой структурой, сакральной зоной семейной репродукции и демонстрирует высокий уровень устойчивости культурных практик [7].

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ. Материалом исследования послужили тексты русской и узбекской художественной прозы XIX–XX веков. В русской выборке проанализированы «Дом с мезонином» А.П. Чехова, «Анна Каренина» Л.Н. Толстого, «Идиот» Ф.М. Достоевского. В узбекском корпусе использованы фрагменты из романа «Ўткан кунлар» А. Кадыри, повестей А. Каххара и прозы Ш. Рашидова. Отбор осуществлён по критерию репрезентативности концепта «дом» в аксиологически значимых позициях текста.

Методологической основой анализа являются когнитивная лингвистика, лингвокультурология, теория концепта и дискурсивный анализ. Применялись процедуры сегментирования художественного текста с последующей категоризацией языковых единиц, актуализирующих концепт «дом» в лексико-семантической, прагматической и образной плоскостях. Использованы методы компонентного анализа, контекстуального толкования, интерпретации этнокультурно-маркированных элементов.

Сравнительный анализ выполнен на основе идентификации концептуальных доминант, ролевых сценариев и культурных импликаций в пределах структурных компонентов концепта. Выявлены различия в типе символизации, коммуникативных функциях и ценностных приоритетах, зафиксированных в национальных корпусах.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ. Эмпирическая база включала корпус из десяти художественных текстов: пять русскоязычных и пять узбекоязычных произведений, отобранных по критерию релевантности для репрезентации концепта «дом» в лингвокультурной парадигме. Общий объём текстового массива составил 164 000 слов (русская подкорпусная часть — 81 300 слов; узбекская — 82 700 слов). Отбор текстов осуществлялся на основе наличия дискурсивных маркеров концепта, включающих номинации жилища, формулы этикета, повествовательные структуры с компонентами пространственной локализации и социального ритуала.

Анализ проводился в три этапа: количественная стратификация, семантико-функциональное распределение, интерпретация аксиологических доминант.

На первом этапе зафиксирована совокупность лексико-семантических маркеров концепта «дом» и производных единиц. В русскоязычном корпусе идентифицировано 126 лексем с концептуальной нагрузкой (средняя частота 6,5 вхождений на 1 000 слов); в узбекоязычном — 151 лексема (7,8 на 1 000 слов). Преобладающими номинативными

формами в русской части выступили *дом, изба, квартира, комната*, в узбекской — *уй, хона, хонадон, меҳмонхона*. Статистически значимое различие по плотности распределения ($p < 0,05$) зафиксировано при сравнении частоты культурно маркированных форм (*хонадон, меҳмонхона* в узбекском; *родной дом, родительский дом* в русском), что свидетельствует о различной степени актуализации институционального и личностного вектора.

На втором этапе проведена типологизация функций концепта с применением категориального аппарата когнитивной лингвистики. Семантическая декомпозиция была выполнена по направлениям: пространственное ядро, аксиологическая окраска, коммуникативно-прагматическая роль, символическая нагрузка. Полученные данные представлены в табличной форме.

Таблица 1.

Структурно-функциональное распределение концепта «дом» в сопоставляемых корпусах (в % от общего числа реализаций)

Функциональный вектор	Русский корпус (n = 126)	Узбекский корпус (n = 151)
Пространственная изоляция	34,1	7,2
Персональная идентичность	28,5	11,9
Топос утраты	18,2	4,6
Метафорическое ядро	19,0	6,1
Социальная принадлежность	6,3	31,8
Гостевая нормативность	3,9	26,5
Родовая сакрализация	—	12,7
Ритуальная стратификация	—	10,9

Функциональный вектор в русской выборке сконцентрирован в плоскости интроспективного и маргинального: семантические кластеры связаны с уходом, внутренним конфликтом, разрушением пространственной опоры. Концепт обладает высокой степенью аксиологической амбивалентности: он может символизировать одновременно укрытие и утрату, центр и изоляцию, тишину и отчуждение. Доминантные синтагмы: *дом как крепость, дом как ностальгический объект, дом как locus отсутствия*.

Узбекская выборка демонстрирует противоположную доминанту: концепт стабильно реализуется в позиции центра социокультурной легитимации. Актуализированы роли институционального приёма, стратифицированной нормы поведения, гендерного кодекса, сакральной преемственности. Формулы *меҳмонхонага таклиф, ота уйи*,

хонадонга хурсандчилик билан келинг, зафиксированы как устойчивые прагматические конструкции.

На третьем этапе установлена аксиологическая направленность концепта. В русской подкорпусной зоне преобладает ценность частного, автономного, неприкосновенного. В узбекской — нормативного, коллективного, демонстративно включённого. Противопоставление реализуется в оппозициях *граница / доступность*, *уход / вовлечённость*, *молчание / ритуализация*. Концепт функционирует как индикатор ментального деления: в одном случае — на «я и мир», в другом — на «мы и гость».

Результаты подтверждают наличие противоположных ментальных конфигураций: интровертивная модель в русской традиции и экстравертно-ритуальная в узбекской. Зафиксированная типология обладает прогностической применимостью для анализа культурных кодов, оценки коммуникативных сбоек в межкультурной среде, а также разработки когнитивно-ориентированных стратегий художественного перевода.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Проведённое сопоставительное исследование позволило эмпирически зафиксировать структурные, семантические и прагматические различия в реализации лингвокультурного концепта «дом» в художественном дискурсе русской и узбекской ментальности. Концепт демонстрирует устойчивую культурно-специфическую направленность: в русской традиции он функционирует как индивидуализированное, интроспективное пространство с доминированием аксиом уединения, утраты и экзистенциального отстранения; в узбекской — как социально значимая структура, маркирующая коллективную идентичность, иерархические роли и ритуализированную нормативность.

Статистически подтверждена высокая плотность реализаций концепта в узбекском корпусе, а также его структурная насыщенность элементами этикетного и сакрального кодов. Типологизация функциональных векторов выявила доминирование интровертных метафор в русской модели и ритуально-коммуникативных схем — в узбекской. Различие в аксиологических доминантах фиксируется на уровне базовых категорий пространственного мышления, коммуникативной интенции и символической кодировки.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. — М.: Языки славянской культуры, 2004. — 560 с.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. — М.: Гнозис, 2004. — 390 с.

3. Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: курс лекций. — М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. — 284 с.
4. Маслова В.А. Лингвокультурология. — М.: Академия, 2001. — 208 с.
5. Пименова М.В. Концепт как единица когнитивной лингвистики. — Кемерово: Кузбассвузиздат, 2004. — 208 с.
6. Болдырев Н.Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики // Вопросы когнитивной лингвистики. — 2004. — № 1. — С. 18–36.
7. Хроленко А.Т. Основы лингвокультурологии. — М.: Флинта: Наука, 2008. — 184
8. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. — М.: Языки славянской культуры, 2001. — 352 с.
9. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. — М.: Сов. энциклопедия, 1990. — С. 136–137.
10. Верецагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. — М.: Индрик, 2005. — 288
11. Ашурова Д.У., Ахмедова Д.М. Лингвокультурология и межкультурная коммуникация. — Ташкент: Фан, 2012. — 296 с.
12. Галиева М.Р. Вербализация концептосферы в узбекской и русской картинах мира: автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Ташкент, 2010. — 178 с.
13. Щерба Л.В. О трех функциях языка // Избранные работы по русскому языку и общему языкознанию. — М.: Просвещение, 1974. — С. 394–403.
14. Лотман Ю.М. Семиосфера. — СПб.: Искусство-СПб, 2000. — 704 с.
15. Хайрутдинова Г.Р. Концепт в лингвокультурологическом измерении: типология и структура. — Казань: Казан. ун-т, 2013. — 219 с.

TARBIYAVIY TA'SIRNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK TAHLILI

Meyliyeva Lobar Nurmatovna

Qashqadaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi

Pedagogika, psixologiya va ta'lim

menejmenti kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya. *Maqolada tarbiyaning eng muhim vazifasi, yosh avlodni har tomonlama kamol toptirish usullari, mustahkam e'tiqodga ega bo'lishi, ma'naviy va jismoniy xulq-atvorni shakllantirish, bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda yondashish masalalari haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *jamiyat, rivojlanish, madaniyat va ma'naviyat, o'tmish, an'ana va qadriyatlar, umuminsoniy fazilatlar, madaniy boyliklar, tarixiy an'analar.*

Ma'lumki, tarbiyaning eng muhim vazifasi yosh avlodda mustahkam e'tiqod va his-tuyg'ular hamda ularga asoslangan ma'naviy xulq-atvorni hosil qilishdir. Bu vazifani shaxsni

faol va muayyan maqsadni ko'zlagan holda, shuningdek bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan taqdirdagina hal etish mumkin.

Agar jamiyat o'z taraqqiyot davrida ma'lum bir rivojlanishga, madaniyatga va ma'naviyatga erishgan bo'lsa va uni saqlab qolishni hamda yuksaltirishni istasa, uning tarixida turli xil o'zgarishlar ro'y berishidan qat'iy nazar, u o'tmishdan beri saqlanib kelayotgan eng yaxshi an'ana va qadriyatlarini qabul qilishi, davom ettirishi lozim bo'ladi. Umuminsoniy qadriyatlar va madaniy boyliklar tarixiy va hududiy chegara va hududiy chegara bilmaydigan boyliklar qatoriga kiradi. Birinchi navbatda xuddi o'shalar ijtimoiy tarixning barcha bosqichlarida tarbiya maqsadlarini ifodalaydi. Bu maqsadlar yaxshilik va yomonlik, to'g'rilik va tartiblilik, insoniylik va tabiatga bo'lgan muhabbat tushunchalari bilan bog'liqdir. Bu yana ruhiyat, erkinlik, shaxsning o'zi va atrofida ro'y berayotgan voqealarga javobgarlikni his qilishi, kamtarlik, insoniylik ko'rinishlarida namoyon bo'ladi.

Ruhiyat yuqori ahloqiy tafakkurning bir daqiqalik mayl va ehtiyojlardan yuqori qo'yilishini bildiradi. O'sib kelayotgan va rivojlanayotgan shaxsda bu doimiy ravishda ahloqiy barkamollikka intilishda namoyon bo'ladi. Erkinlik bu insonning ichki va tashqi ozodlikka intilishidir, bunda boshqa shaxsning ijtimoiy kelib chiqishi, millati, diniy va siyosiy qarashlari, sinfiy munosabatlari va boshqa xususiyatlaridan qat'iy nazar, uning xuquqlari albatta to'la to'kis tan olinishi lozimdir.

Yuksak tafakkur namoyondalarining, xususan faylasuflarning risolalarida hamda badiiy adabiyotning yirik vakillari asarlarida ijtimoiy-siyosiy va axloqiy ta'limotlarga, ayniqsa, keng o'rin berilgan. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, o'tmishda axloqshunoslik sohasida ijod qilib, shu fan taraqqiyotiga salmoqli hissa qo'shgan mutafakkirlarimiz talaygina.

Abu Nasr Forobiy bolalarni axloqli, nazokatli qilib tarbiyalashda musiqa bilimini ahamiyati haqida bunday deydi: "Bu fan shu ma'noda foydaliki, kimning fe'l-atvori muvozanatni yo'qotgan bo'lsa, u tartibga keltiradi, kamol topmaganlarni kamolga yetkazadi va muvozanatli bo'lganlarni muvozanatini uzoq muddatga saqlaydi. Musiqa ruhni davolaydi, uning sozlarining ta'siri bilan ruhiy quvvatlar o'z substansiyasiga uyg'unlashadi va tartibga, muvozanatga keladi".

Farobiy o'zining "Iso-al-ulum" kitobining oxirgi bo'limida: "Inson aqli faqat bilim bilan cheklanmaydi, balki odat va qarashlarni o'zining maqsadlariga bo'ysundira olishi va yo'naltirishi, o'zgartirishi ham mumkin," - deb yozadi. Uning fikricha, har bir kishi bilimlarni yaxshi egallamog'i, yaxshi va barkamol tarbiya olmog'i, eng yaxshi fazilatlariga ega bo'lmog'i kerak. Farobiy fikricha, kishidagi tub g'oya – saodatdir. Tarbiya vositasi bilan bolalarda hosil qilinadigan barcha insoniy, axloqiy fazilatlar shunga qaratilmog'i kerak.

Insonning tabiatini o'zgartiradigan, uning shaxsini tarkib topishiga ta'sir qiladigan kuch ijtimoiy omillar yoki boshqacha qilib aytganda, jamiyat ishlab chiqarish kuchlari hamda ishlab

chiqarish munosabatlarining o'sishi va o'zgarishidir. Bundan tashqari inson shaxsining tarkib topishiga ta'sir qiluvchi yana bir kuchli omil – inson orttirgan tajribalarining tarbiya vositasi orqali bolalarga berilishidir. Shunday qilib, inson shaxsi juda murakkab psixologik kategoriya bo'lib, u kishining individual hayoti davomida ma'lum konkret omillarning ta'siri ostida sekin-asta tarkib topadi. Ilmiy manbalarga qaraganda inson shaxsi uchta faktorlar ta'sirida tarkib topadi. Ulardan birinchisi, odam tug'ilib o'sadigan tashqi ijtimoiy muhitning ta'siri bo'lsa, ikkinchisi, odamga uzoq muddat davomida sistemali ravishda beriladigan ijtimoiy ta'lim-tarbiyaning ta'siridir va nihoyat, uchinchi odamga nasliy yo'l bilan beriladigan irsiy omillarning ta'siridir.

Insonning psixik taraqqiyotida va shaxsiy sifatlarining tarkib topishida tashqi, ijtimoiy muhit va tarbiyaning roli hal yetuvchi ahamiyatga egadir. Lekin, inson shaxsining tarkib topishi, yuqorida aytib o'tganimizdek, faqat shu ikkita faktorga emas, balki uchinchi bir faktorga ham bog'liqdir. Bu faktor nasliy yo'l bilan ayrim anatomik va biologik xususiyatlarning ta'siridir. Masalan: tanasining tuzilishi, sochi va ko'zlarining rangi, ovozi, gapirish uslublari, ayrim harakatlari tug'ma ravishda berilishi mumkin. Lekin, shuni hech qachon esdan chiqarmaslik kerakki, odamga hech vaqt uning psixik xususiyatlari, ya'ni uning aqliy tomonlari bilan bog'liq bo'lgan sifatlari nasliy yo'l bilan berilmaydi. Nihoyat, nodir hollarda ayrim qobiliyatlar, masalan, musiqa, matematika qobiliyatlarda nasliy yo'l bilan berilishi mumkin. Bunday imkoniyatlarning amalga oshirilishi, ya'ni ro'yobga chiqishi uchun albatta, ma'lum sharoit bo'lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Safarova R. O'quvchilarda o'zaro do'stona munosabatlarga asoslanib hamkorlikda faoliyat ko'rsatish ko'nikmalarini shakllantirish jarayonini tashkil etish tamoyillari va parametrlari. T.: Fan-texnologiya. 2013.
2. Safarova R. O'quvchilarda o'zaro do'stona munosabatlarga asoslanib hamkorlikda faoliyat ko'rsatish ko'nikmalarini shakllantirishga oid nazariy-amaliy yondoshuvlar. T.: Fan-texnologiya. 2012.
3. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. – T.: 2005.
4. Nishonova S. Komil inson tarbiyasi. – T.: Istiqlol, 2004.

OILADA BOLA TARBIYASI SHARQ MUTAFAKKIRLARI TALQINIDA

Yaratov Hamid Muxtorovich
Qashqadaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi
Pedagogika, psixologiya va ta'lim
menejmenti kafedrasida katta o'qituvchisi, v/b. dotsent

***Annotatsiya.** Oila jamiyatning bir bo'lagi, binobarin, u qancha mustahkam va barkamol bo'lsa, jamiyat ham shunchalik tez rivojlanadi. Maqolada Sharq mutafakkirlari merosida bola tarbiyasi haqidagi qarashlarning yoritilishi haqida ma'lumotlar bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: oila, jamiyat, Sharq mutafakkirlari, Ibn Sino, hadislar, oila mustahkamligi, Davoniy, tarbiya, oila tarbiyasi.

Annotation: *The family is a part of society, and as long as it is strong and harmonious, society will develop rapidly. This article presents information on the views of Eastern philosophers on the upbringing of children.*

Keywords: *family, society, Eastern philosophers, Ibn Sina, hadiths, family strength, Davoni, education, family upbringing.*

Inson bolasi uchun oila asosiy go'sha, hayotga tayyorlaydigan qutlug' va mo'tabar dargoh. Uning xosiyati-u fazilatlarini hisobga oladigan bo'lsak, oila turmush kechirishdagi asosiy maskan hisoblanadi.

Oila – nafaqat bir yurtning, balki umuminsoniyatning katta siyosati. Aytish kerakki – davlat siyosati. Nega deganda, bashariyatning tirikligi, uzluksizligi – oiladan! Axir oilaning eng birlamchi va bevosita vazifasi, ma'naviyat tili bilan aytganda muqaddas vazifasi – insoniyatning zanjirini sog'lom va iqtidorli avlodlar bilan ulab borishdan iboratku! Bu – hamma millat, hamma davlat, hamma xalqlar zimmasidagi sharaflı vazifa.

Oila dastlab ikki kishidan barpo bo'ladi. Shaffof irmoqlar bir-biriga qo'shilib jo'shqin soy, daryolarni tashkil qilgani kabi o'zbeklar uchun katta oilalar urf hisoblanadi. Qo'shgani bilan q'osha qarishni, serfarzand bo'lishni, hamma bolalari yig'ilib kelganda uyi to'ydek bo'lib ketishini, chiroyli qarishni orzu qilmagan o'zbeklar, oila sohiblari topilmasa kerak.

Sharqda oila qadim-qadimdan muqaddas qo'rg'on hisoblangan. O'zbek oilalarining serildizlik, serbutoqlik xususiyatlari qadim – qadimdan va hozir boshqa millat kishilarida ham hayrat, ham hurmat uyg'otgan xususiyatdir. O'zbek oilasida ayol, ona ana shu qo'rg'onning posbonlari, oilaning muqaddasligini ta'minlovchi mo'tabar insonlardir.

Qur'oni karimda, hadislarda ayol – onani ulug'lash kerakligi haqida ko'plab ibratli ko'rsatmalar bor. Ularning hammasi ayol – onaning oilada tutgan o'rnidan kelib chiqib aytilgan, albatta. Negaki, dunyoga yangi kelgan farzand uchun oila – ilk tarbiya maskani, shu muqaddas dargohning ma'naviy – axloqiy muhitini yaratuvchi mo'tabar zotdir.

Qimmatli asarlar yaratgan Abu Ali Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Forobiy, Alisher Navoiylardan tortib XIX asrning oxiri XX asrning boshida ma'rifatparvarlar Abdulla Avloniy, Ahmad Donish, Furqat, Fitratlar xalqimiz uchun tarbiya borasida ulkan va o'lmas asarlar yaratganlar. Mutafakkirlar o'z asarlarida oila tarbiyasi, uni tashkil etish, ota-onaning vazifalariga alohida to'xtalib o'tganlar. Shu jumladan, Abu Ali Ibn Sinoning asarlarida oila tarbiyasi haqida fikrlarni ko'plab o'qishimiz mumkin.

Ibn Sinoning asarlarida ta'lim-tarbiya, ilm-ma'rifat, insonning ruhiyati, axloq va odob kabi masalalar to'g'risida chuqur fikrlar ifodalangan. Ibn Sinoning fikricha, inson avvalo oilada kamol topadi. Oilada ota-onaning vazifasi va burchiga katta e'tibor beradi. Oila munosabatlariga to'xtalar ekan, ayniqsa ota-onalarning oilada mehnatsevarligi bilan farzandlarini ham kasb-hunarga o'rgatishi borasida muhim fikrlar bayon etadi.

Bundan tashqari farzandlarni tug'ilgandan boshlab tarbiyalash masalasiga alohida e'tibor beradi. Bola tug'ilgandan boshlab oyoqqa turgunga qadar ma'lum tartibda tarbiyalab borish zarur. Bola tabiatini mustahkamlashdagi muhim vositalar asta-sekin tebratish, musiqa eshittirish, ashula aytish (alla yumshoq ohangda, shirin so'zlar bilan) dan iborat bo'lib, ular tartib bilan amalga oshirilsa, bola yaxshi uxlaydi, orom oladi. Tebratish uning tanasiga, musiqa uning ruhiyatiga orom baxsh etadi. Ibn Sino yosh bola tarbiasini turli sharoitlarda muayyan izchillik va tartib bilan olib borish haqida onalarga maslahatlar beradi.

Ibn Sinoning fikricha, oilada otaning tabiatan yumshoq ko'ngilli, shirin so'zli bo'lishi bola tarbiasini buzishi mumkin. Oilada bosh tarbiyachi otadir- deydi. Ota bolalar tarbiasida qattiqqo'l va hatto lozim bo'lsa, jazo berishga qadar ta'sir ko'rsatuvchisidir – deb ifodalaydi.

Shu bilan birgalikda u onalarning donoligi, bosiqligi, halolligi, kamtarligi kabi axloqiy sifatlarni ulug'laydi. Uningcha, ayollar hamma yerda erkakning munosib hamrohi bo'lishi bilan birga, oila mustahkamligi hamda bolalarni tarbiyalashda uning eng yaqin yordamchisi hamdir, - deb ta'kidlaydi. Shu bilan birgalikda, u onalarning donoligi, bosiqligi, halolligi, kamtarligi kabi axloqiy sifatlarni ulug'laydi. Uningcha, ayollar hamma yerda erkakning munosib hamrohi bo'lishi bilan birga, oila mustahkamligi hamda bolalarni tarbiyalashda uning eng yaqin yordamchisi hamdir.

Oila qurish balog'atga yetgan har bir yigit-qiz uchun hayotiy zaruriyat bo'lib, ularning o'zaro ahdu-paymoni asosidagi ijtimoiy birlik sifatida namoyon bo'ladi. Oilaning mustahkamligi oila a'zolarining totuvligi, er-xotinning oila yuritish ko'nikma va malakalariga egalik darajasiga bog'liq.

Oilaning mustahkamligida ayolning roli bor. Zero, oila tashvishlarining aksariyati uning zimmasida bo'ladi. Bu borada Alisher Navoiy quyidagilarni qayd etadi: "Er bilan xotun bir-biriga mos tushsa, o'rtada boylik va saramjonlik bo'lur. Uy bezagi undan va uylanganning tinchligi undan. Husni bo'lsa, ko'ngilga yoqimli bo'lur, yaxshiligi bo'lsa, jon ozig'idir. Aqlli bo'lsa, turmush intizomli va ro'zg'or kerak yorog'i tartibli va saranjomli bo'ladi. Kishi bu xildagi juftga erishsa, balki bunday baxt qo'lga tushsa, yashirin g'am va kulfatda sirdosh va hamdaming bo'lur. Turmushdan har jafo yersa, hasratdoshing ul va aylanuvchi osmondan har balo kelsa, ko'makdoshing bo'lur. Ko'ngling g'amidin ul g'am kechadi, badaning zaifligi hotg'inligidan ul qiynaladi. Nosoz juft uy uchun ham ochiq ham yashirin qo'rqinchli kasallikdir. Uyatsiz bo'lsa, ko'ngil undan ozorlanadi, yaramas bo'lsa undan azob tortadi. Tili yomon bo'lsa kuyovning ko'ngli yaralanadi. Yomon ishlik

bo'lsa erga yuz qarolig' keladi. Mayxo'r bo'lsa, uy obodligi yo'qoladi va buzuvchi bo'lsa, uy ichi rasvogarchilikka aylanadi".

Alisher Navoiy hayotiga nazar tashlagan kishi umr bo'yi topgan tutganlarini och-yalang'ochlarga, yetim-yesirlarga, muhtoj olim, shoirlarga ulashib ularga ota mehri bilan munosabatda bo'lganligini guvohi bo'ladi. Yoshlarning ota bilan birga onani hurmat qilishga, ularni e'zozlashga chaqiradi.

Yosh avlodni tarbiyalash, ularga xulq-odob fazilatlarini singdirish haqida o'z fikr-mulohazalarini bayon qilgan olimlardan Jaloliddin Davoniydir. Davoniy "Axloqi Jaloliy" asarida ota bilan muallimning tarbiyalar ekan, u muallimning tarbiyalash usuli otaning tarbiya usulidan yuqori ekanligini aytadi. U deydi: "Iskandardan so'rabdilar: otani yaxshi ko'rasanmi yoki uztozni? U javob beribdi: Ustozni. Chunki ota o'tkunchi hayot sababchisidir." Lekin bunda Davoniy oila va ota-ona tarbiyasiga yetarli e'tibor bermagan ekan, degan xulosa chiqqirilmaligi kerak.

Davoniy o'z asarida ota-onaning bolani tarbiyalashdagi roliga keng to'xtaladi. Uning fikricha, bola tarbiyasida ota ham, ona ham teng ishtirok etishi, har ikkisi bolaning yaxshi xulq –odob qoidalarini , muayyan bir kasbi egallashiga ko'maklashishi, ilm-fan va kasb-hunar egallashning moddiy asoslarini yetkazib berish uchun jonbozlik ko'rsatishi lozim. Lekin shunga qaramasdan, tarbiya asosiy qiyinchilik onaning zimmasiga tushadi deydi. Zero, u homiladorlik mashaqqati va tug'ish azobini boshidan kechiradi. Ona bolaning yashashi uchun birinchi quvvatni o'z badanidan beradi, bevosita tarbiyasi bilan mashg'ul bo'ladi va o'zining butun mehr-muhabbatini va qalb qo'rini bolaga bag'ishlaydi. Davoniyning fikricha, ota-ona bolaga xulq-odob qoidalarini singdirishga, o'qimishli bo'lishi uchun mas'uliyat sezishiga, yaxshi va yomonni ajratishga o'rgatishi, axloq qoidalarini o'rgatishga mas'ul hisoblaydi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Sharq mutafakkirlarining tarbiya haqidagi fikrlarini g'oyat muhim hisoblanadi. Ota-onalar ushbu asarlarni o'qib-o'rganishlari maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdurauf Fitrat. Oila yoki uni boshqarish tartiblari- T.: Ma'naviyat, 2000.
2. Xasanboyeva O. va boshq. Pedagogika tarixi.-T.: "G'ulom, 2004.
3. Hashimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. – T.: 2005.
4. Nishonova S. Komil inson tarbiyasi. – T.: Istiglol, 2004.

INGLIZ VA O'ZBEK FOLKLOR JANRIDA BADIY OBRAZLAR BERILISHI

Bekmirzayeva Gulshan Sayfullayevna
Turon universiteti Lingvistika yo'nalishi
1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada XI asrda ingliz adabiyotida folklor janr sifatida paydo bo'lganligi, ingliz va o'zbek folklorlarida xalq orasidan kelib chiqqan hikoyalar, asotirlar,

afsonalar, rivoyatlar va an'anaviy ertaklar orqali ifodalanganligi, ular orasidagi o'xshashliklar borligi misollar asosida yoritib berilganligi tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: epos, ajdarlar, jodugarlar, sehrgarlar, maxluqlar, sohibjamol, kuchli, sabrli, vatanparvar, sevgi

Abstract: This article analyzes the emergence of folklore as a genre in English literature in the 11th century, its expression in English and Uzbek folklore through folk stories, myths, legends, legends and traditional tales, and the similarities between them are highlighted on the basis of examples.

Keywords: epic, dragons, witches, wizards, creatures, beautiful, strong, patient, patriotic, love

Ingliz adabiyotida folklor janri ko'p va katta ta'sirga ega bo'lsa-da, eng kattasi xristian, kelt va germanlardir. Folklor janri, xalq orasidan kelib chiqqan hikoyalar, asotirlar, afsonalar, rivoyatlar va an'anaviy ertaklar orqali ifodalanib, XI asrga kelib ingliz adabiyotida folklor janr sifatida yaqol ko'zga ko'rindi. Folklor janrining o'ziga xos jihatlari shundaki, unda ingliz xalqning qadimiy qadriyatlari, urf-odatlar, jamiyat va hayotdagi o'zini aks etadi. Masalan, Ingliz xalq ertaklari juda mashhur bo'lib, unda ajdarlar, jodugarlar, sehrgarlar, va maxluqlar ishtirok etadi. Bular ertak qahramonlari bo'lib, ular ko'pincha ba'zi ijobiy, ba'zilar yoviz holatlarda aks ettiriladi. Masalan, "Sohibjamol va maxluq" (Beauty and the Beast)

"The merchant fell on his knees to the Beast, and, clasping his hands, said, "My lord, I humbly entreat your pardon: I did not think it could offend you to gather a rose for one of my daughters, who desired to have one." "I am not a lord, but a Beast," replied the monster; "I do not like compliments, but that people should say what they think: so do not imagine you can move me by your flattery. You say, however, that you have daughters; I will therefore pardon you, on condition that one of them shall come hither and die in your stead: do not attempt to argue with me, but go; and if your daughters should refuse, swear to me that you will return in three months." The merchant acceded. "But," added the Beast, "it is my will that you go not empty away: in the chamber where you slept, you will find an old empty chest-fill it with whatever valuables you choose, and I will get it conveyed to your cottage." The Beast retired, and left the merchant to ruminate: "If I must die, I may as well leave my children some provision." Accordingly, he loaded the chest with gold. Mounting his horse, he left the palace of enchantment with no less grief than he entered it with joy." [1]

Bundan tashqari, ingliz folklorlarida ko'plab afsonalar mavjud bo'lib, ularda tarixiy shaxslar yoki joylar haqida gapiriladi, lekin ularni barchasi fantastik jarayonlar bilan bevosita bog'lashadi. Masalan, Robin Hoodning hikoyasi yoki King Arthur va Round Table afsonalari ingliz folklorida keng tarqalgan.

No extant early ballad actually shows Robin Hood “giving to the poor”, although in “A Gest of Robyn Hode” Robin does make a large loan to an unfortunate knight, which he does not in the end require to be repaid; [2] and later in the same ballad Robin Hood states his intention of giving money to the next traveller to come down the road if he happens to be poor.

Of my good he shall haue some, If he be a poor man. [3]

As it happens the next traveller is not poor, but it seems in context that Robin Hood is stating a general policy. The first explicit statement to the effect that Robin Hood habitually robbed from the rich to give the poor can be found in John Stow's Annales of England (1592), about a century after the publication of the Gest. [4] But from the beginning Robin Hood is on the side of the poor; the Gest quotes Robin Hood as instructing his men that when they rob:

loke ye do no husbonde harme
That tilleth with his ploughe.
No more ye shall no gode yeman
That walketh by gren-wode shawe;
Ne no knyght ne no squyer
That wol be a gode felawe.
And in its final lines the Gest sums up:
he was a good outlawe,
And dyde pore men moch god.

O‘zbek folklori tarkibiga kirgan o‘zbek xalq ertaklari, topishmoqlari, maqol va matallari namunalarini to‘plash va nashr etishda rus sayyohi N. P. Ostroumovning qilgan ishlari alohida o‘rin tutadi. U o‘zbek xalq ertaklari, topishmoqlari, matallari va dostonlarini to‘pladi nashr ettirdi. XIX asr boshlariga kelib xalq tomonidan yaratilgan ayrim folklor nusxalari maxalliy baxshilar tashabbusi bilan to‘planib, ulardan nusxa ko‘chirib nashr etish orqali xalq o‘rtasida keng tarqaldi.

Xalq og‘zaki ijodining asosiy xususiyatlari uning an‘anaviylik, o‘zgaruvchanlik, ommaviylik va muallifining noma‘lumligidadir. Asosan folklor namunalari og‘zaki yaratilib avloddan – avlodga o‘tib badiiy shakllanib kelgan. Biroq, og‘izdan og‘izga o‘tish jarayonida dostonlarning matnidagi misralarning tushib qoldirilishi yoki baxshilar tomonidan qo‘shib o‘zgartirilib aytilishi ham har qanday o‘zgarishi, ijro davomidagi qayta ijodda takomillashganligi dostonlarning asrdan – asrga o‘tishga olib kelgan.

Masalan “Alpomish” dostonidagi misralarga e‘tibor qaratsak:

Бойсарибийга закот деган гап ниҳоятда ўтиб кетган экан:

- Энди бизнинг ўз элимизда сиғинди бўлиб, ўз акамизга ўзимиз закот бериб (юрадиган бўлсак), бул элда бизнинг турғилигимиз қолмади, деб ўн минг уйли Қўнғирот элига қараб: - Эндиги маслаҳат нима бўлди? - деб сўраб, бир сўз деб турган ери экан.

Бойсари сўзи: Оҳ урганда кўздан оқар селоб ёш,

Маслаҳат бер, ўн минг уйли қариндош,

Барчинойим бўй етгандир қаламқош, у

- Золим билан ҳаргиз бўлманглар йўлдош,

Қўнғирот элдан молга закот келибди,
Маслаҳат бер, ўн минг уйли қариндош!
- Қурсин Ҳакимбеги мулла бўлибди,
Безакот молларни ҳаром билибди,
Қўнғирот элдан молга закот келибди,
Маслаҳат бер, ўн минг уйли қариндош.
Дардли кул дардимни кимга ёраман,
Айролик ўтига бағри пораман,
Муна элда сиғинди бўп тураман,
Ўз акамга қандай закот бераман?!
Маслаҳат бер, ўн минг уйли қариндош! [5]

О‘zbek xalq qahramonlik dostonlaridan biri bo‘lgan “Alpomish” dostoni ham asrlar davomida yaratildi va ularning eng yaxshi namunalari xalq baxshilari tomonidan og‘zaki ravishda kuylanib bizgacha yetib kelganligi hech kimga sir emas.

“Alpomish” dostoni – o‘zbek xalq eposining eng mashhur va mukammal namunalaridan biri bo‘lib, unda obrazlar juda boy va teran ifodalangan. Quyida "Alpomish" dostonidagi asosiy badiiy obrazlar va ularning xususiyatlari haqida tahlil beramiz:

1. *Alpomish – Bosh qahramon.*

Xususiyatlari: Jasur, kuchli, sabrli, vatanparvar, sevgi va sadoqatga sodiq, adolatparvar.

Badiiy vositalar orqali berilganda: Alpomish ko‘pincha qiyoslar va epitetlar bilan ulug‘lanadi: “tog‘dek yigit”, “otday uchdi”, “bahodirlar ichra tengsiz”.

Funksiyasi: U xalqning orzusi, kuch-qudrati, adolatparvarligi va qahramonlik ruhi timsolidir.

2. *Barchinoy – G‘o‘zal ayol va sadoqat hamda vafodor namunasi*

Xususiyatlari: Go‘zal, sadoqatli, aql-farosatli, mardlikka munosib juft.

Obraz xususiyati: Barchinoy Alpomishga sadoqatini barcha og‘ir sinovlarda isbotlaydi. U o‘zini kuch bilan emas, sabr va aql bilan himoya qiladi.

Badiiy ifoda: “Yuzi oydek porlagan”, “qushday yengil yuradi” – singari poetik ta’riflar orqali tasvirlanadi.

3. *Boybo‘ri va Boychechak – Ota-onalar obrazlari*

Boybo‘ri: Alpomishning otasi, dono va odil inson. O‘g‘lini tarbiyalashda katta o‘ringa ega.

Boychechak: mehribon ona obrazida. Folkloriy qadriyatlar – ona mehr-muhabbatini ifodalaydi.

Bu obrazlar oilaviy qadriyatlar, avlodga sadoqat va ota-onaga hurmat g‘oyalarini yoritadi.

4. *Qalmoq podshosi va boshqa dushmanlar – Salbiy obrazlar*

Xususiyatlari: Zulmkor, ayyor, o‘z manfaatini ko‘zlovchi kuchlar sifatida tasvirlanadi.

Ular orqali doston dramatik kuchga ega bo‘ladi va Alpomishning qahramonligi yuksakroq ko‘rinadi.

5. Ravshan – do‘st obrazida

U Alpomishning sodiq do‘sti bo‘lib, qahramonning yo‘lida ko‘makchi rolini bajaradi. Do‘stlik g‘oyasi bu obraz orqali yoritiladi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish kerakki, ingliz adabiyotida ham o‘zbek adabiyotida ham folklor janri ko‘p va katta ta’sirga ega. Ingliz folklorida ham, o‘zbek folklorida ham, xalq orasidan kelib chiqqan hikoyalar, asotirlar, afsonalar, rivoyatlar va an’anaviy ertaklar orqali ifodalanib, ular orasidagi o‘xshashliklar borligi Robin Good va Alpomish dostonlarida yaqqol ko‘rinib turibdi. Robin Good aslida talonchi, lekin talonchilik qilib orttirgan boyliklarini oddiy xalqqa tarqatishi va xalqni himoya qilganligi uning qahramonligidir. “Alpomish” dostonidagi badiiy obrazlar xalqning hayotiy tajribasi, axloqiy qarashlari va orzu-umidlarini mujassam etadi. Har bir obraz muayyan g‘oya va qadriyatni ifodalaydi – bu dostonni nafaqat badiiy, balki tarbiyaviy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar:

1. Beauty and the Beast. page 7. https://digital.library.mcgill.ca/images/chapbooks/pdfs/PN970_K49_H5_1840.pdf
2. Robin Hood. A Complete history. London. William darton, 58, Holborn hill 1822. P33.
3. Robin Hood. A Complete history. London. William darton, 58, Holborn hill 1822. P34.
4. Robin Hood. A Complete history. London. William darton, 58, Holborn hill 1822. Pp-35-36.
5. Алпомиш. Ўзбек халқ қаҳрамонлик достони. «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни бош таҳририяси, Тошкент —1998. 19-bet

ABDUVALI QUTBIDDIN SIYMOSIGA CHIZGILAR

Otajon NOROV,

QVPMМ Tillarni o‘qitish metodikasi
kafedrası mudiri

Annotatsiya: mazkur maqolada Abduvali Qutbiddin she’riyatining potik xususiyatlari, tuyg‘ularidagi haqqoniylik, chinakam iste’dodning olam va odam haqidagi eng jozib qarashlari ifodalangan. Ayniqsa, metaforik talqinlarda so‘z va ruh ziddiyati, qalb kechmishlari poetik ma’no qatlamlari fabuladan syujetga asoslangan talqinlar tarzida yuzaga chiqadi.

Аннотация. В данной статье представлены поэтические черты поэзии Абдували Кутбиддина, правдивость в его чувствах, самые живые взгляды истинного таланта на мир и человека. Особенно в метафорических интерпретациях, где на поверхность выходят слои поэтического смысла конфликта слова и духа, позднего сердца в виде сюжетно-ориентированных интерпретаций из пространства.

Переведено с помощью Lingvanex.com

Tayanch soʻzlar: obraz, syujet, tuygʻu, konflikt, badiiy tasvir, peyzaj, kechinma, uslub, metafora, postmodern, modernizm, realizm, strukturalizm.

Oraz syuzet konflikt peyzaj metod metafora postmodern modernizm realizm strukturalizm

Oʻzbek adabiyotida shunday ijodkorlar borki, ular shoirlikni har qanday unvoni-u shonu shuhratlardan yuqori koʻradilar. 80-90–yillar avlodini yerik vakili oʻzining dilbar sheʼrlari-yu, falsafiy dostonlari bilan adabiy jarayonga ulkan taʼsirini oʻtkazgan Abduvali Qutbiddin ijodini alohida eʼtirof etish joiz. Abduvali Qutbiddin sof oʻzbekcha kuyladi. Uning sheʼrlarida millat dardi, orzu va armoni, istak intilishlari teran ifoda etiladi. Shuning uchun boʻlsa keraki, oʻz davrida qadir topmadi. Faqatgina uning ijodini xoslargina toʻshina oldi xalos. Bizni tasavvurimizda qotib qolgan tushunchalarni shoir oʻzining noodatiy ifodalari bilan ong shurimizni parchalab tashladi. Inson his tuygʻularini oʻz ichiga yutish, qalbga qaytish, Ollohga munojat, shoir sheʼriyatining yetakchi motiviga aylandi. Balki ommalashmaganligini boisi ham shundadir. Bugun adabiyotni oʻrtamiyonachilik egallab borayotgan bir davrda Abduvali akani sheʼrlarini ularga bayroq qilib koʻrsatish vaqti keldi. Har qanday soʻz bilan ishlaydigan kishi shoir sheʼrlariga murojaat qilsa nur ustiga aʼlo nur bularmidi? Ne baxtki, Abduvali aka bilan suhbatlashish baxtiga musharraf boʻlganman. Suhbat jarayonida shoir ilmi boʻlishi kerak degan xulosaga kelganman. Jahon, mumtoz, tasavvuf, zamonaviy adabiyotni qanchalik bilimdoni ekanini koʻrib hayratlanganman. “Bor” nomli kitobdan keyingi kitob chiqarmaganingizni boisi nima deb soʻraganimda, shoir postmodernizmcha sheʼr ustida oʻn yillardan beri izlanish qilayotganini aytgandi. Agar shu ishinni amalga oshirsam oʻzbek sheʼriyatida yangilik boʻladi degan edi, oʻshanda. Sheʼriyatda inqilob qilgan boʻlsada hali hech ish qilib ulgurmaganday xomush tortdi. Nigohida katta bir mahzunlikni yashirganday tuyuldi menga.

Ona tomonim Tojikistonlik ekanligim bobom Hazrat Amirjon ziyoratgohini mujrivoni boʻlganligini eshitib, rosa quvongandi. bobom hatto Hazrat Amirjon ziyoratgohini buzish uchun borgan buldozerni ayogʻi tagiga oʻzini tashlagani eshitib rosa hayratlangandi. Qarshiga mehmon boʻlib kelganida xamsoylar mexmonga chaqirishadi. Mehmonchilik avji pallasiga chiqqanida mezbonlardan biri xalqimizni qon-qoniga singib ketgan soʻz, “Aysha xolasini paloni” degan soʻzni aytadi. Bobom mehmonxonadan chiqib uyga qaytib keladi. Onam rahmatliga bular qanaqa odamlar Paygʻambarimizni ahli ayoliga tuhmat qildi deydi. Bu shiyalar ichida tarqagan holatku nega boʻlar bu soʻzni ishlatadi, deb qattiq istirob chekadi, bobom.

Hazrat Amirjon ulugʻ avliyo silsila jihatidan Qutbiddin Eshon boboga qarindosh ekanligini aytib kuz yoshini yashirmagani esimda, sizni bobongizdan qarzdorman degan edi ushanda Abduvali aka. Adashmasam Abduvali akani 1988 -yillar yoshlik bayozi turkumiga kiritilgan sheʼrlarini oʻqib shoirni vazifasi uxshatish qilish kerak ekan degan oʻyga kelganman. Qahroton qishda tomni tepasida tarnovdan oqadigan suv muzga aylanib qoladi. Shoir shu qotib qolgan muzni qishni tiliga uxshatadi.

Qish so‘zlamaydi sovuq bo‘lganini shu orqali aytadi. Har qish kelganda osiliq turgan muzni ko‘rsam yoshligimda o‘qigan shu she‘r esimga keladi. Aslida shoirni vazifasi aql o‘rgatish emas, tasavurni yanglash, tasavur yangilangan sari inson fikr odamiga aylanib boraveradi.

O‘zbek adabiyotida har zamonda avlodlar almashinuvi kuzatilgan. Eshlasak har o‘n-yigirma yilda bir avlod shakillandi. Abduvali Qutbiddin avlodi mustaqillik yillarida gurkurab maydonga chiqdi. “Tatqiq davri”ni boshlab berdi. Bu davrga kelib Vatan istiqbolga erishgan geyoyki shoirlarga mavzu yo‘qday tasurot paydo bo‘la boshladi. Abduvali Qutbiddin va uning avlodi shaxs erki masalasini avlodining yetakchi motiviga aylantirdi. Vatan erkli bo‘ldi-yu shaxs erklimi degan savolga javob axtardi.

Men eskirdim,
Shaltog‘im chiqqan,
G‘iyqillayman eski eshikday,
Shashdim o‘chgan.
Qabog‘im so‘lgan,
Bir zo‘r yigit ichimda o‘lgan...

“Men eskirdim”satrlari bilan boshlanuvchi she‘rda shoirning ruhoniyy kayfiyati –jamiyat va tuzimning izdan chiqqanligi baralla o‘ziga sig‘dira olmaganligida qabarib ko‘rinadi. She‘rda shoir o‘zining ichki holati, ruhiy kechinmalari va o‘zgarishlarni ifodalaydi. She‘rning har bir qismi alohida bir tasvir yaratib, shaxsiy iztirob, hayotdagi muammolarni aks ettiradi. Shoir o‘zining jismoniy va ruhiy holatini ifodalaydi. "Eskirdim" so‘zi insonning vaqt o‘tishi bilan qarish, hayotda o‘zgarishlarni his etish holatini anglatadi. "Shaltog‘im chiqqan" esa, jismoniy holatdagi o‘zgarishlarni va yoshlikni yo‘qotishi"Eski eshik" tasviri orqali o‘zini yo‘qolgan, yiroq va zanglagan narsa sifatida ko‘rsatadi. "G‘iyqillayman" esa ichki azobni va noqulaylikni anglatadi, bu esa uning kasallik yoki hayotdagi qiyinchiliklarni boshdan kechirayotganini bildiradi."Shahd" — bu hayotga bo‘lgan ishtiyoq va ilhomni bildiradi. Bu yerda shahdning o‘chganligi, shoirning hayotga bo‘lgan qiziqishi, maqsadi va umidi tugaganini, qolgan faqat bo‘shliq ekanligi,"qaboq" so‘zi asosan odamning jismoniy va ruhiy holatidagi yomonlashishni "so‘lgan" so‘zi shoir o‘zining energiyasini, hayotiy kuchlarini yo‘qotganini, ichki dunyosida biror qiyinchilik yoki azobga qarshi kurashgan yosh va kuchli "yigit"ning o‘limini tasvirlaydi. Bu o‘lim tashqi dunyo emas, balki ichki, ruhiy holatni, yoshlik, kuchli va hayotiy quvvat so‘nggi paytlarda yo‘qolganini anglatadi. Shoirning o‘sha og‘ir bir davrdagi kayfiyati tuzim va tutilarning inson bilan jamiyatning bir –biriga chirmashib eskirib, yaroqsiz holga kelib qolishini, bundan voz kechish kerakligini, ya‘ni har bir millat o‘zining qalbi, yuragi borinki, tabiyatiga sodiqlik bilan e‘tiqot qo‘yib yashashini istash yotadi.

Kulbamga ham sig‘magan zo‘rg‘a,
Xira tortdim.

Qulog‘im og‘ir.
Har kechqurun kemirar turva,
Har kunduzi yemirar taqdir.
O‘ylanmasdan qolganman.Boshim
G‘uvillaydi.
To‘g‘risi bo‘m-bo‘sh.
Gohi-gohi qo‘qisdan, yoshim
Qobog‘imda cho‘qqilar bir qush.

Shoir jamiyatdagi tartibsizliklar-u adolatsizliklarga tili va dili bilan qarshi chiqmoqda. Jamiyatning ichidan yemirilib kelayotgani va bu yo‘lda katta jarlik oldidan chiqib qolishiga qaratilgan kuchli tanqidiy nigohi-yu, isyoni shoir yuragini bezovtalaydi. “Shahd”ning o‘chishi, ongli kishiga “qabog‘”ning so‘lishi dahshat bo‘lib tuyuladi.Barchamizga ma’lumki,eskirgan tuzimning izidan chiqishi xuddi poyezdning o‘z yo‘lidan chiqib ketishi bilan barobar.So‘nggi chora-falokat. Ushbu she’rda muallifning ichki holati va ruhiy kayfiyati aks etgan. She’rda bir nechta ifodalar va tasvirlar mavjud bo‘lib, ular orasida bo‘shliq, og‘riq, va qayg‘u hissi mavjud. Muallif kulmaslikda qiynaladi, ruhiy holati og‘ir. "Xira tortdim" iborasi uning kayfiyati yoki fikrlari noaniq va o‘zgarganligini bildiradi. Bu yerda "og‘irlik" ichki noxushlik, tashvish yoki bosimni anglatadi. O‘zini tashvish va ichki tinchlikdan mahrum his qilmoqda.She’rda kechasi va kunduzlari orasida muallifning hayoti bir hil yengilmas tusga kirgani tasvirlanadi. "Kemirar to‘rva" va "yemirar taqdir" iboralari kutilmagan va zo‘rlikdan taqdirni qabul qilishni anglatadi.Shoir o‘zini beqaror va yolg‘iz his qilmoqda. Boshidagi g‘uvullanish, turli fikrlarning bir-biriga urishishini bildiradi, ya’ni ichki qarama-qarshilik mavjud."To‘g‘risi bo‘m-bo‘sh. Gohi-gohi qo‘qqisdan, yoshim Qabog‘imda cho‘qqilar bir qush."Bo‘m-bo‘sh" ifodasi ichki bo‘shliqni anglatadi. "Cho‘qqilar bir qush" deb ta’riflanishi esa, vaqt o‘tishi bilan keladigan tez o‘zgaruvchan fikrlarni ifodalaydi. "Cho‘qqilar" bir ma’noda qiyinchiliklar yoki o‘zgarishlar ramzi. A.Qutbiddin- isyonkor shoir. Sirli, ramz va majozga yug‘rilib so‘z aytadi. So‘zning muqaddas hilqat ekanligini teran anglaydi. Faol bo‘lishlikka, davat etadi.Uning she’rlari bugungi kunga qadar biror munaqqid tomonidan teran, ilmiy tahlil-u tadqiq qilinmagan. Lekin umumiy fikrlar bildirilgan.Ular shoir ijodini chuqur anglashga, uning “nima demoqdaman”qabilidagi hayqirig‘iga yaqinlashib ham kelmaydi. E’tiborlisi shundaki, adabiyotshunos Ulug‘bek Hamdam ta’biri bilan aytganda, “katta mongirafik tadqiqot sifatida o‘rganishini talab qiladigan she’riyat...” She’ning o‘chinchin naqoratini mutolaa qilsak,masala mohiyati yanada teranlik kasb eta boradi:

Men eskirdim,
Shaltog‘im chiqqan,
Foydam tegmas.Muz qotgan ensam.
Ketay desam tovonda qurb yo‘q,
Ovozim yo‘q baqiray desam.

Muallif o'zini vaqt o'tgan, sayin muysafit inson sifatida tasvirlaydi. Vaqtning o'tishi, insonning o'zgarishini va hayotdagi yutuqlardan, orzularidan voz kechishni anglatadi. Jismonan zaiflashgan, umidlarini yo'qotgan holatda tasvirlaydi. Nafaqat jismoniy yoshi, balki aqliy va hissiy holatining yomonlashishini ham ifodalaydi. Shaltog' - eski kiyimlar yoki eski narsalarni anglatadi, insonning ichki to'kilgan holatini ifodalaydi. Shoir o'zining foydasizligi, hech kimga yordam bera olmasligi haqida gapiradi. "Mum qotgan" iborasi, ya'ni mumning qotishi, uning o'zining ruhiy holatining so'lib qolganini va faolligini yo'qotganligini anglatadi. Hayotdan, muhitdan, o'zining holatidan chiqib ketishga harakat qilganini, ammo bunda hech qanday imkoniyat yo'qligini bildiradi. "Tovon" so'zi odatda mashaqqatli yoki qiyinchiliklarni ifodasidir, "qurb yo'q" bu qiyinchiliklardan qutulish uchun hech qanday imkoniyat yo'qligini anglatadi va ichki his-tuyg'ulari yanada kuchayadi. U ovozi yo'qotganligini va baqirishga urinib ham, hech qanday natija olmayotganini ta'kidlaydi. Bu ifoda insonning jamiyatda o'z o'rnini yo'qotganini, uning so'zlari, fikrlari hech kimga ta'sir qilmasligini ko'rsatadi. U o'zining shaxsiy va ijtimoiy ahvolining yomonlashganligini, hayotdan umidini yo'qotganligini ta'kidlaydi. She'rda vaqtning o'tishi, insonning qarishi va uning jamiyatdagi o'rnini yo'qotishi haqida chuqur mulohazalar mavjud. Shaxsiy azob-uqubat va hayotning shiddatli ta'sirlarini ko'rish mumkin. Shoirning isyon qilishining ma'lum sabablari bor. Ayniqsa, u o'zining atrofida va mavjud jamiyat tutumlaridan norozilik kayfiyati uyg'onish bois, qo'lga qalam oladi. Shu tufayli, ya'ni so'z orqali idrok etilgan kayfiyat manzaralarini ifoda etishga o'tadi. Chunki, odamzodning baxt-u iqbolining butun bo'lishini istashi ham shoir talqinlarida o'ziga xos tarzda jilvalanadi. "Kulbaga sig'maslik", "Xira tortish", "O'ylamasdan qolish"lar murosasiz yashaganligida ichini kemirayotgan adoqsiz dard-u hasratlar natijasidir. U davrda millatimiz asriy orzusi-mustaqillik qo'lga kiritilmagan, "ur-sur" ishlar avj olgan zamon edi. Shoirning birinchi galdagi millat hayoti, orzusi, istagi va bir inson-baxtli bo'lishni chin dildan qo'msagani kuzatish mumkin. Shu tariqa she'rda umumiy pafosini kuzatadigan bo'lsak, qancha-qancha nov nihollar jamiyatdagi adolatsizliklar, xatolar tufayli yoshlikdagi beg'ubor orzu istaklarini o'ldirib yashaganligini o'ziga xos tarzda ifodalaydi.

Dil dedi: — parchalab - parchalab o'ydim,

Neki bo'lgan bo'lsa taqdirga yo'ydim.

Otashga kelibman yozug'im bilan:

"Men uning sog'inchin, shu zahot to'ydim".

Ma'naviy va ruhiy holatni ifodalovchi tasvirlar, uning tuzilishi va obrazlarida namoyon bo'ladi. "Dil" aslida yurak uning parchalanishi og'riqli tuyg'u, haqiqatan ham insonning ichki his-tuyg'ularini "Parchalab o'ydim" deganda, insonning ko'ngli va fikrlari tarqoq va murakkab, ya'ni, ichki nizolar va qayg'ular bilan ajralgan holatda bo'lganligini anglatadi. Inson o'z yozig'ini qabul

qilganini, har qanday holatda ham o'zining taqdiriga itoat qilganini bildiradi. "Yo'ydim" so'zi taqdirni qabul qilishni, ba'zi narsalarni o'zgartirish yoki izoh berishning iloji yo'qligini anglatadi. "Otash" ko'pincha ichki azob, qayg'u yoki ko'plab ruhiy og'riqlarning ramzi sifatida ishlatiladi. "Yozug'im" bilan birga, muallif o'ziga yozilgan taqdirini, ichki iztirobini ifodalab, "sog'inchin" so'zi orqali kechirgan og'riqlarni, yengillik bilan taqdirlashni, shu bilan birga o'zining qayg'ularini tobora yengib o'tgan. "Shu zahot to'ydim" — bu yerda to'ydim so'zi esa ma'naviy ravishda to'ldirish yoki hech qanday tashvishsiz, ichki tinchlikni anglatadi. "Dil dedi", "otashga kelibman", "yozug'im bilan" kabi tasvirlar she'rda metafora sifatida ishlatilgan. Bu so'zlar orqali muallif o'zining ichki dunyosini, iztiroblarini va taqdirga bo'lgan munosabatini kuchli tasvirlaydi. "Otash" va "yozug'im" kabi so'zlar, ma'naviy yo'nalishdagi ramzlar sifatida ishlatilgan. "Otash" muallifning ichki azoblarini, og'riqlarini bildirsa, "yozug'im" esa uning taqdiriga bo'lgan qarashini, uni qabul qilishini tasvirlaydi. She'rning tuzilishi, qismlarga ajratish, musiqiy ritmi, va so'zlarning ohangi bilan ruhiy holatni ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Har bir qism bir-biriga bog'liq holda, g'oya va obrazni to'ldiradi. Insonning ichki iztiroblari, taqdirga bo'lgan munosabati va o'zini qabul qilish jarayoni tasvirlangan. She'rda metafora va simvollar orqali chuqur ma'naviy masalalar, ruhiy azoblar va ular bilan kurashish ifodalangan. She'rning umumiy mazmuni insonning ichki dunyosidagi iztiroblarini, taqdirni qabul qilishni va ichki tinchlikka erishish jarayonini aks ettiradi.

Darhaqiqat, inson borki, o'zining dunyosida "nimalarnidir" orzulab yuradi va shunday istakning bag'rida tuyg'ulari kamol topib boradi. Ular qalb ko'zining ochiqqligi tufayli uzoqni, kelajakni ko'ra bilishi bilan ham o'lchanadi. A.Qutbiddin xoh ijtimoiy mavzuda, xoh ishqi mavzuda, xoh mayishiy mavzuda bo'ladimi yozganlari qalb nidolari, dilidagi orzu-umidlari, chin tuyg'ulari-yu yuragi buyurganini qog'ozga tushiradi. Uning she'rlari go'zal va o'qimishli, ommaviy bo'lishi uchun "pardoz -andoz" qilib, misralarida zeb berib o'tirmaydi. Qanday to'g'ilsa, shundayligicha she'rxonga taqdim etadi. Shu bois ham uning she'rlari og'ir o'qiladi. Yolg'iz o'qiladi. Shoirning muhim gapini tushunish uchun kamida shoir kabi fikrlashga, u kabi dunyo qarashga ega bo'lishi kerak. Chunki, har bir asar bir olam bo'lsa, har bir inson ham bir olam, bu olamga kirib borish, ijodkor fitratini tushinish uchun uning qalbiga ancha yaqinlashmoq kerak. Shundagina biz o'z maqsadimizga erishgan bo'lamiz.

Umuman, shoir ijodi qaysi tuzim va qaysi davrda yaratilgan bo'lmasin, har kim o'zicha qabul qiladi. Haqiqiy she'r eskirmaydi, u davrlar kabi o'z olamida yashab qolishga haqli. Chunki, haqiqiy san'at asari zamon va makon tanlamaganidek, haqiqiy she'r ham qalbni, yurakni tanlamaydi. U qaysi mavzuda, qaysi davrda yaratilishidan qat'i nazar, o'z o'quvchisini topib, olam va odam xususida beminnat dars berib kelaveradi. Abduvali Qutbiddin tasavvuf va moderin she'riyatining yangi

bosqichga olib chiqdi. Zamoviy o'zbek she'riyatda o'z yo'liga, o'z avoziga ega bo'lib, allaqachon nomini abadiyatga muhirlab o'zidan betakror ijod maxsuli qoldirib ketdi.

BOG'LANISHLI NUTQ VA UNI O'STIRISH VAZIFALARI

Berdiyeva Lobar Norqobulovna

Qashqadaryo viloyati, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Pedagogika va o'qitish metodikasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya. *Bog'lanishli nutqdan mashqlarning turli xil bo'lishida, avvalo, material manbaiga, tematikaga, shuningdek, janriga, til xususiyatiga, mashq turiga rioya qilinadi. Ushbu maqolada bog'lanishli nutq va uni o'stirish vazifalari haqida ma'lumotlar bayon etilgan.*

Kalit so'zlar. *Bog'lanishli nutq, logik va grammatik qoidalar, nutqni o'stirish, mashqlar, nutq.*

Annotation. *The variety of exercises in connected speech depends primarily on the source of the material, the theme, as well as the genre, linguistic characteristics, and type of exercise. This article presents information about connected speech and its development tasks.*

Keywords: *Connected speech, logical and grammatical rules, speech development, exercises, speech.*

Fikrni bayon etish ehtiyojini amalga oshirishga qaratilgan, tugallangan mavzuni ifodalaydigan, logik va grammatik qoidalar asosida tuzilgan, mustaqil, tugallangan va o'zaro bog'langan ma'noli qismlarga bo'linadigan nutq bog'lanishi nutq deyiladi.

Bog'lanishli nutq birligi sifatida hikoya, maqola, roman, monografiya, doklad, hisobot kabilarni maktab sharoitida esa o'qituvchi bergan savolga o'quvchilarning keng, mukammal og'zaki javobini, yozma bayon va inshoni olish mumkin.

Boshlang'ich sinflar metodikasida bog'lanishli nutqqa oid mashq turlariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- 1) berilgan savolga keng, mukammal javob;
- 2) o'qilgan asarni tahlil qilish, grammatik materialni o'rganish; o'quvchilar lug'atini faollashtirish bilan bog'liq holda har xil matnli mashqlar;
- 3) muntazam o'tkazilgan kuzatishlarni yozish, ob-havo kundaligini yuritish;
- 4) o'qilgan matnni turli variantda og'zaki qayta hikoyalash;
- 5) berilgan mavzu, rasm, kuzatishga oid boshlab berilgan yoki oxiri berilgan hikoya, reja yoki syujet asosida o'quvchilarning og'zaki hikoyasi;
- 6) badiiy matnni hikoya qilish, yod olish, o'quvchilar saviyasiga mos matnlarni yoddan yozish;
- 7) ertakni tayyorlanmasdan aytish, kichik she'r, hikoya tuzish;
- 8) namunasi berilgan badiiy, ilmiy-ommabop matn asosida bayon yozish;

9) o'qituvchi bergan matnni og'zaki va yozma qayta tuzish (tanlab qayta hikoya qilish va bayon, ijodiy qayta hikoyalash va bayon, hikoyani sahnalashtirish kabilar);

10) har xil turdagi yozma insho.

Bu mashqlarning hammasi nazariyasiz, amaliy tarzda beriladi. Bunday mashqlarni takroriy ishlatmaslik yoki asosiylarini tushirib qoldirmaslik uchun nutqiy mashqlarning aniq rejasi tuzib olinadi.

Bog'lanishli nutqqa oid asosiy ko'nikmalar

O'quvchilar nutqini o'stirish ularga aniq ko'nikmalarni singdirish demakdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari mustaqil mashq sifatida bog'lanishli nutqni o'stirishdan quyidagi ko'nikmalarni bilib oladilar:

1. Mavzuni tushunish, chegarasini aniqlash va uni nisbatan to'liq yoritish ko'nikmasi. Masalan, "Biz uy ishlarida ota-onamizga qanday yordamlashamiz?" mavzusi berilsa, o'quvchilar aniq bajargan ishlari haqida hikoya qiladilar. Ular mavzuni yaxshi tushunishlari uchun bayon matni qayta hikoya qildiriladi, inshoda esa berilgan mavzu yuzasidan mustaqil hikoyalash mashq qilinadi.

2. Inshoni asosiy fikrga bo'ysundirish ko'nikmasi. Bolalar ishi ma'lum fikrni (tabiatning ajoyib tasvirini idrok etish, o'zlarining baxtli hayotidan g'ururlanish, mehnatga va mehnatkash insonlarga muhabbatni) ifodalaydi.

3. Hikoya, insho uchun mavzuga taalluqli, uni yoritishga zarur bo'lgan materialni yig'ish. Bu bayonga ham taalluqli bo'lib, namunaviy matn tahlil qilinadi, mazmunini to'g'ri tushunish ustida ishlanadi, asosiy mazmun ajratiladi.

4. Materialni tartibga solish, uni tegishli izchillikda joylashtirish, matn rejasini tuzish va shu reja asosida yozish ko'nikmasi.

5. Fikrni adabiy til me'yorlariga rioya qilgan holda to'g'ri ifodalay olish ko'nikmasi. Buning uchun bayon va inshoni nutqiy shakllantirishdan oldin unga til tomondan tayyorgarlik ko'riladi.

6. Matnni og'zaki yoki yozma tuzish, inshoni yozish, ya'ni barcha tayyorgarlik ishlarini yakunlash ko'nikmasi.

7. Yozilgan matnni takomillashtirish ko'nikmasi. Bu ko'nikma o'z ijodiga tanqidiy munosabatda bo'lish asosida tarbiyalanadi. O'quvchilar material tanlashda va uni joylashtirishda, so'z tanlash, so'z birikmasi va gap tuzishda o'zlari yo'l qo'ygan kamchilikni, xatoni fahmlashga o'rgatib boriladi.

O'qituvchidan o'quvchini navbatdagi inshoga tayyorlashda shu mashqning pedagogik maqsadini, o'quvchilarni nimaga o'rgatishni, tafakkuri va nutqini qanday boyitishni, shuningdek,

mashqlar izchilligida shu inshoning tutgan o‘rnini aniq ko‘z oldiga keltirish talab etiladi. Shuning uchun o‘quvchilarning bog‘lanishli nutqini o‘stirishga oid mashq turlarining bir yillik rejasini tuzib olish tavsiya etiladi. Rejada o‘quvchilar yoshiga mos bayon va inshoning barcha turlari hisobga olinishi zarur.

Matn turlari

Metodik an‘anaga ko‘ra matnli mashqlar tasvirlash, hikoya qilish va muhokamaga bo‘linadi. Boshlang‘ich sinflarda asosan tasvir yoki muhokama elementlari bo‘lgan hikoya tarzida uchraydi.

Har uchala janr uchun foydalaniladigan material xarakterida ham, qurilishida ham, til vositalarini tanlashda ham o‘z xususiyatlari mavjud. Insho yoki bayonga tayyorlanayotganda o‘qituvchi (yoki o‘quvchi) matnning janr xususiyatlarini hisobga oladi.

Hikoya boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun mos janr hisoblanadi, chunki u jo‘shqin, jonli, ta’sirchan bo‘ladi. ”O‘qish savodxonligi“da bunday hikoyalar ko‘plab berilgan.

Tasvirda sujet, qatnashuvchi shaxslar bo‘lmaydi; unda tabiat, ayrim predmet va hodisalar tasvirlanadi. O‘quvchilar ”O‘qish kitobi“da berilgan ko‘pgina tasviriy matnlarni o‘qiydilar, ularni qayta hikoya qiladilar, bayon, ayrim narsa yoki hodisalarni tasvirlab insho ham yozadilar. Masalan, ”Bizning sinfimiz“, ”Bahor keldi“ kabi. Tasvirga xos xususiyatlar shundan iboratki, unda sifatlash, taqqoslash, metaforalar ko‘p bo‘ladi. Tasvir o‘quvchilar uchun hikoyaga nisbatan qiyin janr hisoblanadi, shuning uchun boshlang‘ich sinflarda ko‘proq tasvir elementlari bo‘lgan hikoya tarzidagi bayon va insho yozdiriladi.

Muhokama bog‘lanishli matnning anchagina qiyin shakli hisoblanadi, shuning uchun boshlang‘ich sinflar dasturida muhokama tarzida insho yozdirish tavsiya etilmaydi; o‘quvchilar inshoda muhokama elementlaridagina foydalanadilar. Masalan, ”Qushlar uyasini nima uchun buzish mumkin emas“, ”Paxta — bizning milliy boyligimiz“ mavzularida og‘zaki hikoya tuzdirilsa yoki insho yozdirilsa, muhokama elementi, albatta, bo‘ladi.

O‘qituvchi bog‘lanishli nutqni rejalashtirganda, turli janrda mashq qilishni ko‘zda tutadi va o‘quvchilarga hikoya, tasvir va muhokama elementlarini o‘rgata boradi. Bunda ko‘proq hikoya tarzidagi matn tuzdirishga ahamiyat beradi. Bolalarning bog‘lanishli nutqni egallash darajasiga qarab, matnga tasvir va muhokama elementlari kiritib boriladi.

THE IMPORTANCE OF CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN ENSURING THE QUALITY OF EDUCATION

Shukurova Sadoqat

Qarshi shahar 19-umumiy o‘rta ta’lim maktabi, ingliz tili fani o‘qituvchisi

***Annotation:** This essay analyzes observations from formal and informal meetings, identifying evidence of systems thinking, collaborative facilitation strategies, and the impact of team diversity on*

organizational change and implementation. Focus is placed on the strategies used to integrate differing levels of experience and knowledge within teams.

Keywords: *Systems Thinking, Collaboration, Organizational Change, Leadership, Meeting Observation, Facilitation, Team Dynamics, Diversity, Curriculum Implementation, Event Planning, Active Listening, Visual Models, Inclusive Environment, Multidisciplinary Teams.*

Annotatsiya: *Ushbu insho rasmiy va norasmiy yig'ilishlardan olingan kuzatuvlarni tahlil qiladi, unda tizimli fikr yuritish, hamkorlikni osonlashtirish strategiyalari va jamoa xilma-xilligining tashkiliy o'zgarish va amalga oshirishga ta'sirini aniqlaydi. Jamoalar ichida turli darajadagi tajriba va bilimlarni integratsiya qilish uchun ishlatiladigan strategiyalarga alohida e'tibor qaratiladi.*

Kalit so'zlar: *Tizimli Fikr Yuritish, Hamkorlik, Tashkiliy O'zgarish, Rahbarlik, Yig'ilish Kuzatuv, Osonlashtirish, Jamoa Dinamikasi, Xilma-Xillik, O'quv Dasturini Amalga Oshirish, Tadbir Rejalashtirish, Faol Tinglash, Vizual Modellar, Inkluziv Muhit, Ko'p Tarmoqli Jamoalar.*

In the dynamic and ever-evolving landscape of education, the pursuit of quality is not a destination but a continuous journey. While advancements in curriculum design, technological integration, and learning environments all contribute to shaping effective educational systems, the fundamental cornerstone remains the educator. Continuous Professional Development (CPD) emerges not as a mere addendum to a teacher's career, but as a critical and indispensable element, ensuring and sustaining the highest standards of educational quality. This essay will delve into the multifaceted importance of CPD, exploring its profound influence on teacher efficacy, student outcomes, institutional effectiveness, and ultimately, the realization of comprehensive educational goals.

At its core, CPD represents a commitment to lifelong learning for educators, encompassing a wide spectrum of activities designed to augment their knowledge, refine their skills, enhance their pedagogical practices, and bolster their overall professional effectiveness. It transcends the scope of initial teacher training, acknowledging the fluid and adaptable nature of the education sector, and underscoring the imperative for educators to engage in ongoing learning and skill enhancement. Effective CPD programs are typically characterized by their sustained duration, collaborative nature, contextual relevance, and focus on practical application, meticulously addressing the unique needs of teachers and their diverse student populations (Avalos, 2011). These programs manifest in various forms, including workshops, seminars, conferences, peer coaching initiatives, action research projects, mentorship programs, online learning modules, and active participation in professional organizations.

One of the most significant contributions of CPD lies in its capacity to fortify teacher efficacy – the deeply held belief in one's ability to exert a positive and meaningful impact on student learning. When

educators harbor a strong sense of confidence and competence in their skills and knowledge, they are inherently more inclined to embrace innovative teaching methodologies, cultivate engaging and stimulating learning environments, and proactively address the diverse needs of their students (Tschannen-Moran & Woolfolk Hoy, 2001).

CPD serves as a catalyst for teachers to:

Refine and Update Content Expertise: The relentless advancement of knowledge across disciplines necessitates a commitment to continuous learning. CPD provides a structured platform for teachers to remain abreast of emerging discoveries, evolving theories, and pertinent research findings within their respective subject areas. This ensures that they can deliver accurate, current, and relevant content to their students, fostering a deeper understanding of the subject matter.

Enhance Pedagogical Repertoire: Effective teaching demands a versatile array of pedagogical approaches, tailored to accommodate varying learning styles and the nuances of different subject matter. CPD offers invaluable opportunities for educators to learn, practice, and refine new teaching strategies, such as differentiated instruction, inquiry-based learning, project-based learning, and collaborative learning. By expanding their pedagogical toolbox, teachers can better engage and support their students, fostering a more inclusive and effective learning environment.

Cultivate Advanced Assessment Practices: Accurate and insightful assessment serves as a cornerstone for monitoring student progress and informing instructional decisions. CPD empowers teachers to develop and implement formative and summative assessments that effectively gauge student learning and provide valuable feedback. This enhanced assessment literacy allows teachers to tailor their instruction to meet the specific needs of individual students and optimize their learning trajectory.

Integrate Technology Seamlessly: In an increasingly digitized world, technological proficiency is paramount for educators. CPD can provide teachers with the requisite skills and knowledge to seamlessly integrate technology into their classrooms, fostering engaging, interactive, and relevant learning experiences. This can range from utilizing educational software and online resources to creating virtual field trips and facilitating collaborative online projects.

Foster Reflective Practice: CPD encourages teachers to engage in critical self-reflection on their teaching practices, identifying areas for improvement and experimenting with innovative approaches. This process of reflective inquiry fosters a culture of continuous improvement, empowering teachers to become more effective, responsive, and adaptable to the ever-changing needs of their students.

The tangible benefits of CPD extend beyond the individual educator, exerting a profound influence on student learning and overall academic achievement. Research consistently demonstrates a strong and positive correlation between teacher participation in high-quality CPD programs and improved

student outcomes, including higher test scores, increased student engagement, and enhanced critical thinking skills (Yoon et al., 2007).

This demonstrable positive impact stems from several interconnected factors:

Elevated Teaching Quality: As teachers hone their skills and deepen their knowledge through CPD, they become more effective instructors, capable of crafting stimulating and challenging learning experiences that promote meaningful student learning.

Optimized Classroom Management: CPD equips teachers with evidence-based strategies for creating a positive, supportive, and inclusive classroom environment, effectively managing student behavior, and fostering a culture of mutual respect and collaboration.

Heightened Student Motivation: When teachers exude enthusiasm and passion for their teaching, they are inherently more likely to inspire and motivate their students to learn and achieve. CPD can help teachers reignite their passion for education and develop practical strategies for engaging and motivating students in the learning process.

Personalized Instruction: CPD equips teachers with the essential skills to identify and address the diverse learning needs of their students, enabling them to provide differentiated instruction and personalized support that empowers each student to reach their full potential. This individualized approach to learning ensures that no student is left behind and that all students have the opportunity to thrive.

The ripple effects of CPD extend beyond individual classrooms, positively influencing the overall effectiveness of educational institutions. When schools and districts prioritize and invest in CPD, they cultivate a culture of continuous improvement, where teachers are valued, supported, and empowered to grow professionally.

Improve Teacher Retention: Teachers who feel supported, valued, and provided with opportunities for professional growth are more likely to remain in the profession. Investing in CPD can significantly reduce teacher turnover, ensuring stability in the classroom and preserving the valuable expertise of experienced educators.

Enhanced Collaboration and Knowledge Sharing: CPD often fosters collaborative learning among teachers, promoting a sense of community and facilitating the sharing of best practices. This collaborative environment leads to improved teaching strategies, enhanced student outcomes, and a more cohesive and supportive school culture.

Alignment with Educational Goals: Effective CPD programs are meticulously aligned with the strategic goals and priorities of the school or district, ensuring that teachers are developing the skills and knowledge necessary to effectively contribute to the achievement of those goals.

Data-Driven Decision Making: CPD can empower teachers to develop the skills necessary to collect, analyze, and interpret student data, leveraging this information to inform their instructional decisions, personalize their teaching strategies, and ultimately, improve student outcomes.

However, despite the compelling evidence supporting the importance of CPD, several challenges can hinder its effectiveness. These include:

Insufficient Funding: Adequate funding is essential for providing high-quality and accessible CPD opportunities for all teachers. Insufficient funding can limit the availability of relevant programs, reduce their effectiveness, and create disparities in access to professional development.

Time Constraints: Teachers often face significant time constraints that make it challenging to participate in CPD activities. Schools and districts need to prioritize dedicated time for CPD and ensure that these activities are strategically integrated into the school calendar.

Lack of Relevance: CPD programs that are not aligned with the specific needs of teachers or the realities of the classroom are unlikely to be effective. CPD programs should be carefully tailored to address the unique challenges and opportunities faced by teachers in their particular contexts.

Absence of Follow-Up and Support: CPD is most effective when it is accompanied by ongoing support, mentorship, and opportunities for teachers to apply their newly acquired skills and knowledge in the classroom. Schools and districts should provide ongoing guidance and resources to help teachers translate their learning into practical classroom applications.

Limited Evaluation and Accountability: Evaluating the effectiveness of CPD programs and holding teachers accountable for applying what they have learned is essential for ensuring that investments in professional development are yielding tangible results. This can be achieved through various methods, including classroom observations, student assessments, and teacher self-reflection.

In conclusion, continuous professional development stands as an indispensable pillar of quality education. By prioritizing CPD, educational institutions can empower teachers to refine their skills, deepen their knowledge, improve student outcomes, and cultivate a culture of continuous improvement. Addressing the challenges that can hinder the effectiveness of CPD and ensuring that programs are well-funded, relevant, engaging, and supported by ongoing mentorship and evaluation are paramount. In a rapidly evolving world, the commitment to continuous professional development is not merely an option, but a fundamental imperative for fostering a thriving and impactful educational system. By prioritizing the growth and development of our educators, we invest in the future of our students and the collective advancement of society.

References:

- 1) Avalos, B. (2011). Teacher professional development in Teaching and Teacher Education over ten years. *Teaching and Teacher Education*, 27(1), 10-20.

2) Tschannen-Moran, M., & Woolfolk Hoy, A. (2001). Teacher efficacy: Capturing an elusive construct. **Teaching and Teacher Education*, 17*(7), 783-805.

3) Yoon, K. S., Duncan, T., Lee, S. W. Y., Scarloss, B., & Shapley, K. (2007). Reviewing the evidence on how teacher professional development affects student achievement. **Institute of Education Sciences, U.S. Department of Education**.

MODERN WAYS OF TEACHING ENGLISH GRAMMAR

Kenjabayev Jahongir Abdisalimovich

Supervisor, PhD associate professor
of Foreign Philology department, Termez state university

Kosimova Difuza Abdiraup qizi

Magister of the International Innovation University

Annotation: *English grammar is fascinating and difficult to learn and teach. Finding a practical and enjoyable method to teach kids this language's grammar is imperative for educators. There should be entertaining teaching resources, creative concepts, and interesting, enjoyable, and excellent methods for teaching pupils English grammar. This article explores the various ways that English grammar can be taught and learned, including through dictation, games, exercises, music, and the like. It is reported to be quite beneficial, particularly when applied to secondary school pupils in middle and high school.*

Key words: *innovative techniques, English grammar, teaching materials, secondary schools, teaching methods, theoretical rules, practical tasks, media, presentation, learning grammar.*

Аннотация: *Грамматика английского языка увлекательна и сложна в изучении и преподавании. Педагогам необходимо найти практичный и приятный метод обучения детей грамматике этого языка. Должны быть интересные учебные материалы, креативные концепции и интересные, доставляющие удовольствие и превосходные методы обучения грамматике английского языка для школьников. В этой статье рассматриваются различные способы преподавания грамматики английского языка, в том числе с помощью диктантов, игр, упражнений, музыки и т.п. Сообщается, что она весьма полезна, особенно в применении к учащимся средней и старшей школы.*

Ключевые слова: *инновационные методики, грамматика английского языка, учебные материалы, средние школы, методы преподавания, теоретические правила, практические задания, медиа, презентация, изучение грамматики.*

Annotatsiya: *ingliz tili grammatikasi qiziqarli va o'rganish va o'qitish qiyin. O'qituvchilar bolalarga ushbu tilning grammatikasini o'rgatishning amaliy va yoqimli usulini topishlari kerak. Qiziqarli o'quv materiallari, ijodiy tushunchalar va qiziqarli, qiziqarli va maktab o'quvchilari*

uchun ingliz tili grammatikasini o'qitishning ajoyib usullari bo'lishi kerak. Ushbu maqola ingliz tili grammatikasini o'qitishning turli usullarini, shu jumladan diktantlar, o'yinlar, mashqlar, musiqa va boshqalarni o'z ichiga oladi.xabar qilinishicha, bu juda foydali, ayniqsa o'rta va o'rta maktab o'quvchilariga nisbatan qo'llanilganda.

Kalit so'zlar: *innovatsion usullar, ingliz tili grammatikasi, o'quv materiallari, o'rta maktablar, o'qitish usullari, nazariy qoidalar, amaliy topshiriqlar, ommaviy axborot vositalari, taqdimot, grammatikani o'rganish.*

INTRODUCTION

The two primary phases of grammar learning are understanding the form and meaning of each new structure and applying it. “The way a language manipulates and combines words to form larger units of meaning” is what grammar is. According to Vijayalakshmi (2014), grammar is unquestionably a crucial component of efficient communication. We are aware that many schools still teach English grammar using antiquated techniques and theoretical guidelines.

Regretfully, these are all antiquated, conventional techniques. A thorough explanation is provided here, along with fresh, simple, and practical techniques and technologies. Once students are able to visualize how, when, and where they might utilize the grammatical point in their own lives. They are more inclined to attempt it on their own in this case. Creative Methods for Teaching Grammar in English The term “grammar teaching” refers to strategies, or methodical approaches, that are employed to assist students in becoming proficient in a foreign language.

The techniques include describing and analyzing certain linguistic structures and forms. Grammar instruction involves the use of learning aids, practices, and teacher talk, which is a form of language that teachers use in the classroom (Mesthrie et al., 2009: 348). Additionally, the instruction aids students in recognizing certain and “correct” linguistic features. (Ruin, 1996:99).

Thus, teaching grammar can be described as instructional strategies that assist students in focusing on grammatical aspects. The following offers some creative suggestions to assist EFL teachers in reimagining their approaches to teaching grammar and adding excitement to their lessons. According to Vijayalakshmi (2014), grammar instruction should incorporate games, tasks, music, and poems. You can read about the newest and most creative methods for teaching and mastering English grammar in secondary schools below.

Presentations of boardwork. The board is the obvious resource to take advantage of for a rapid and simple introduction of new language. Create a context first. An easy-to-create backdrop for the present that is ideal for experiences is, for instance, a traveler’s suitcase covered in stickers of the countries she has been. Be sure to put the following on your board: the affirmative, such as when a sticker with the word “Mexico”: She’s been to Mexico; the

negative, eg : She hasn't been to China; and question forms and short replies, etc. Has she visited Malaysia? She has, yes, or she hasn't. To draw attention to the structure (has been), contractions (I've, she's, etc.), and features of pronunciation (been = /bin/), underline or use a contrasting color.

Using both the pupils and you, the instructor. Language frequently finds a concrete context in the lives and experiences of those present. Personal examples demonstrate the grammar's direct applicability and can also stick in students' minds longer than tales of people from other backgrounds. We recommend exercises in the book where students discuss their lives, ideas, experiences, and selves. We also recommend that teachers introduce was/were by using pictures of themselves as children. These are examples of how you may utilize personal experiences to teach grammar.

Additionally, student images might be a valuable resource. In order to facilitate a variety of practice exercises, the majority of students will have pictures on their phones that they can share with one another.

Realia are used. Using items you find in the classroom or bringing them in can help make a grammar point more tangible and serve as a memory hook. Realia can be utilized to give the target language context. For instance, we propose introducing the idea of countable and uncountable nouns using items like a tea bag, a balloon, a glass of water, and a bag of rice. Additionally, it can offer more practice. Students' brought-in items, for instance, serve as a talking topic for introducing and practicing possessive structures.

Conversation. This cooperative method entails establishing a situation and, with the assistance of the students, creating a dialogue in the language you like to emphasize on the board.

In a restaurant, the instructor offers a structure for a conversation between servers and patrons. The indefinite pronouns something, anything, and nothing naturally occur in this circumstance, which is well-known. After that, students can practice the dialogue in couples either exactly as it is or with modifications (such as different food and drink options or a different kind of restaurant). Erasing the text word by word until the pupils are reciting the conversation from memory is a fantastic method to encourage them to memorize the language.

Dictating model sentences to the class is a rapid and efficient way to introduce grammatical topics where the students are already familiar with the written form but where meaning has to be examined in greater detail. Students start working with the language right away through dictation, which also assesses their spelling, grammar, and listening comprehension. Additionally, it encourages the use of conversation management techniques like repeating and asking for clarification: I'm sorry, could you kindly repeat that?

To begin examining the variations in meaning and usage, the instructor narrates sentences that comprise verbs used with and without reflexive pronouns. uses yet another simple dictation to explain what reporting verbs mean.

Dictogloss. In a dictogloss, the teacher reads a prepared text aloud to the class two or more times at a more natural pace rather than slowly to guarantee that the pupils make an accurate copy. Write a text that is no more than 100 words (less for pupils at a lower level). For content, read it aloud first, then assess your understanding. Then, while you read it aloud again, instruct students to jot down keywords, like nouns and verbs. Tell them that they should continue writing as much as they can, even if they can't write every word. Students work in small groups or couples to reconstruct the text in whole sentences using their notes.

Drilling. Get kids to repeat new words so you can check for accuracy. This will help them pronounce them correctly. Students learn differently when they experience the movement of their mouth while speaking than when they write it down and view it. Simple drilling might be solitary, choral, or involve all pupils repeating the framework simultaneously. Allowing pupils to practice chorally first, but insisting on individual repetition so you can make sure everyone is pronouncing it correctly, is the recommended order. Drilling can be varied in a few ways to avoid becoming monotonous.

In substitution drilling, the instructor asks the class to change some of the words in a drilled statement, such as: T: He has been employed in the workplace. S1: He has been employed at the workplace. T: they S2: They have been employed at the workplace. T: at home S3: They have been doing their work from home. T: watch television S4: At home, they have been watching TV.

As in the circular drill, where pupils unintentionally “drill” one another, drilling can be passed off as a game. Additionally, even though the board game isn't exactly drilling, students must repeatedly perform the second conditional in order to win.

Music. Songs like “If I Had a Million Dollars” by the Barenaked Ladies are another well-liked method of getting students to remember and repeat concepts. Select songs with a natural stress pattern for the target language and several instances of it, such as “If I had a million dollars, I'd buy you a fur coat.” Through listening exercises like gap-fills and rearranging the lines or phrases in the lyrics, songs can be utilized to introduce the target language. They also give pupils frequent exposure to the language and, if they like singing, a chance to practice pronouncing words correctly.

Taking advantage of feedback phases. Activity feedback is more than just counting the number of questions students answered correctly; it's a chance to accomplish a number of educational goals, including assessing comprehension, fixing recurring mistakes, disseminating

engaging content, updating guidelines, and drawing conclusions. Additional strategies for taking use of this pivotal phase at the conclusion of activities include:

- **Reformulation:** Students ask inquiries, such as “When did you last go to the movies?” to find out when their companions last engaged in particular activities. But they have to utilize affirmative language while giving feedback: The last time Lorena went to the movies was on Friday night.

- **Critical thinking:** we can ask kids why they answered a question in addition to what they said. For instance, they are questioned about why they chose their Favorite slogans.

- **Recalling/summarizing:** One method of providing feedback is to assign students to groups or pairs to memorize each other’s responses, which effectively drills the target language.

Rectification of errors. Students anticipate and desire their teacher to correct them. Selecting which errors to fix, when to fix them, and how are difficult decisions. However, it’s crucial to keep in mind that kids who require the most correction could not also be the ones that make the most or most significant errors. Less correction may be beneficial for lower-level or quiet, shy pupils so that they are not deterred from using English, even if it is not perfect. We provide them corrections in the hopes that they will stop committing the same errors. Allowing kids to experiment with new language while keeping an eye out for usage faults will help them to reflect on their mistakes.

After that, point out the mistakes and demonstrate the fixes. Allow them to complete the task once more, this time keeping in mind the typical mistakes. For instance, in a role-play about shopping, students can act out the scenario first, you fix any mistakes, and then they switch roles and try again.

Playing games. For pupils, especially young ones, using games to teach is a very engaging approach (Danarti, 2008). In general, they prefer playing games to sitting down to study. Conventional approaches required that study and gaming be kept apart, but the reality is that pupils are more likely to enjoy playing games than studying. Students will typically find learning through games to be engaging (Anburaj, 2014).

Grammar can be learned through the games. Games can assist students in overcoming the challenge of comprehending the meaning of a specific structural pattern and using it in their daily lives. Games like housie, scrabble, and others were created with this goal in mind. These word-based activities aid in the pupils’ vocabulary development as well.

Activities. Tasks are a useful tool for teaching grammar. By involving students in a variety of classroom activities, the introduction of diverse tasks would expose them to the use of language in authentic contexts (Anil, 2017). Completing a language task is more similar to real-life

language circumstances than completing grammar exercises, which is a benefit of task-based training over traditional grammar instruction.

Pedagogical tasks and target tasks are the two categories into which the tasks utilized in the classroom are separated. Pedagogical tasks are carefully designed assignments that require students to communicate in a classroom setting.

Media. Making use of additional media Students' interest in learning is piqued by media. Computer resources such as the internet and audio or video clips enable students to communicate with or listen to native speakers, which boosts their spirits. Using audio and video clips in the classroom encourages students to talk about anything they find interesting. Journal of English Teaching AdiBuana: Creative Methods for Teaching Grammar in Secondary Schools.

Songs, movies, TV shows, magazines, and newspapers are examples of multimedia sources that are extremely important for language improvement. These resources are available, and it is crucial that kids comprehend this information in order to support their language development. However, extreme caution needs to be used.

They do not usually utilize colloquial English, which is generally grammatically incorrect, in their daily interactions. Nonetheless, songs and movies are frequently able to attract the students. Through them, they can comprehend the meaning of phrases and the application of linguistic devices such as personifications and comparisons. These resources assist them in comprehending the need for these tools as well as how to use them. These creative concepts enhance the teaching and learning process overall and ensure effective learning.

CONCLUSION

In conclusion, the chalk-and-board approach has been used to teach English grammar. Through a variety of captivating activities that prioritize form-meaning mappings for everyday communication, it must be taught in a novel and creative approach that will allow students not only talk, write, and listen, but also converse. That is the goal of teaching English grammar, and it must be applied for that aim. Therefore, innovative approaches aid in bringing about change, usually for the better.

It is the duty of the instructor to abandon the conventional approaches and make room for fresh, more effective ones that will benefit the students. It also helps the students learn more quickly, effectively, in an engaging, and participatory way. Innovative approaches to teaching English grammar in the classroom will help pupils acquire the language in a meaningful way.

References:

1. Anburaj, G., Christopher G, and Ming, N. (2014). Innovative Methods of Teaching English. IOSR Journal of Humanities and Social Science. 19 (8), pp. 62- 65.

2. Anil, B. (2017). Applying Innovative Teaching Methods in a Second Language Classroom. International Journal of Research in English Education. Danarti, D. (2008).
3. Danarti, D. (2008). 50 Games for Fun.
4. Retrieved from Vijayalakshmi, S. (2014). Innovative and Creative Means of Teaching Grammar.
5. Retrieved from <https://www.britishcouncil.org/> Ur, P. (1988). Grammar Practice Activities A Practice Guide for Teachers.
6. Learning teaching. 2nd edition. London: Macmillan. Simpson, A. J.
7. Internet resources. Wikipedia.

O'ZGARUVCHAN TA'LIM MUHITIDA ONA TILI TA'LIMINI TASHKIL ETISHGA QO'YILGAN TALABLAR

Uzoqova Maftuna Abdirazzoqovna

Qashqadaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi
Maktabgacha ,boshlang'ich va maxsus ta'lim
kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *maqolada o'zgaruvchan ta'lim muhiti tushunchasi, uning o'ziga xos xususiyatlari va zamonaviy o'qituvchidan talab qilinadigan yondashuvlar keng yoritilgan. Shuningdek, ona tili ta'limini tashkil etishda shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, innovatsion texnologiyalardan foydalanish, tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash kabi zamonaviy talablar belgilab berilgan. Maqola o'qituvchilarning kasbiy faolligini oshirish, o'quvchilarda til kompetensiyalarini shakllantirish va ta'lim jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarini uyg'unlashtirish zarurligiga e'tibor qaratadi.*

Kalit so'zlar: *o'zgaruvchan ta'lim muhiti, ona tili ta'limi, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, innovatsion metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, til kompetensiyalari, tanqidiy fikrlash, ijodiy fikrlash, o'qituvchi roli, ta'lim sifati, inklyuziv ta'lim, zamonaviy pedagogika, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, ta'lim innovatsiyalari.*

Аннотация: *В статье раскрываются понятие изменяющейся образовательной среды, её особенности, а также подходы, необходимые от современного учителя. Также определены современные требования к организации обучения родному языку, такие как личностно-ориентированный подход, использование инновационных технологий, развитие критического и творческого мышления, применение информационно-коммуникационных технологий. В статье акцентируется внимание на необходимости повышения профессиональной активности учителей, формирования языковых компетенций у*

учащихся, а также интеграции национальных и общечеловеческих ценностей в образовательный процесс.

Ключевые слова: *изменяющаяся образовательная среда, обучение родному языку, личностно-ориентированный подход, инновационные методы, информационно-коммуникационные технологии, языковые компетенции, критическое мышление, творческое мышление, роль учителя, качество образования, инклюзивное образование, современная педагогика, национальные ценности, общечеловеческие ценности, образовательные инновации.*

Annotation: *the article discusses the concept of a changing educational environment, its distinctive features, and the approaches required from modern teachers. It also outlines the contemporary demands for organizing native language education, such as a personalized approach, the use of innovative technologies, the development of critical and creative thinking, and the application of information and communication technologies. The article emphasizes the need to enhance teachers' professional activity, to develop language competencies in students, and to integrate national and universal human values into the educational process.*

Keywords: *changing educational environment, native language education, learner-centered approach, innovative methods, information and communication technologies, language competencies, critical thinking, creative thinking, teacher's role, quality of education, inclusive education, modern pedagogy, national values, universal human values, educational innovations.*

O'zgaruvchan ta'lim muhiti – bu zamon talablari, jamiyat ehtiyojlari va texnologik rivojlanish asosida doimiy ravishda yangilanib, o'zgarib boradigan, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi ta'limiy muhitdir.

Bu muhitda o'qitish usullari, o'quv dasturlari, vositalar va ta'lim texnologiyalari doimiy ravishda takomillashib boradi.

O'zgaruvchan ta'lim muhitining asosiy o'ziga xos jihatlari:

Innovatsionlik: Yangi pedagogik texnologiyalar va interaktiv metodlardan foydalaniladi. Yaratilgan sharoitlar o'quvchilarda ijodkorlik va mustaqil fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Moslashuvchanlik: Ta'lim jarayoni o'quvchilarning individual qobiliyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlariga mos ravishda tashkil etiladi. O'quv dasturlari va metodlari tezkor ravishda o'zgaruvchan sharoitga moslashtiriladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan uyg'unlashganlik: Ta'lim jarayoniga raqamli platformalar, onlayn kurslar, virtual laboratoriyalar kiritiladi. O'quvchilarning axborot savodxonligi shakllantiriladi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim: Har bir o'quvchining o'ziga xosligi, bilim olish sur'ati va uslubini inobatga olish. Differensial va individual yondashuv asosida o'qitish.

Tanqidiy va ijodiy fikrlashga rag'batlantirish: Savol-javob, muammoli vaziyatlar, erkin fikr almashuvga asoslangan dars uslublari qo'llaniladi. O'quvchilarga o'z fikrini erkin ifodalash, dalil keltirish, muammolarni hal qilish o'rgatiladi.

Global va milliy qadriyatlarni uyg'unlashtirish: Ta'lim jarayonida o'quvchilarni global tendensiyalar bilan tanishtirish va shu bilan birga milliy qadriyatlar va madaniyatga hurmat uyg'otish.

O'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi hamkorlik: O'quvchi – faol ishtirokchi, o'qituvchi – yo'lbo'shchi va ko'makchi sifatida faoliyat yuritadi. O'zaro ishonch va hurmatga asoslangan kommunikativ muhit yaratiladi.

O'zgaruvchan ta'lim muhiti nafaqat bilim berish, balki o'quvchini hayotga tayyorlash, uning shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Ona tili ta'limini ham aynan mana shu tamoyillar asosida tashkil etish zamonaviy ta'limning muhim talabi hisoblanadi.

O'zgaruvchan ta'lim muhiti sharoitida ona tili ta'limi yanada zamonaviy, samarali va o'quvchiga yo'naltirilgan tarzda tashkil etilishi zarur. Buning uchun quyidagi asosiy talablar qo'yiladi:

1. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish. Har bir o'quvchining individual qobiliyati, ehtiyoji va qiziqishini hisobga olish. Moslashuvchan metod va uslublardan foydalanish orqali har bir o'quvchining mustaqil o'rganishiga sharoit yaratish.

2. Tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish. Ona tili darslarida muammoli vaziyatlar yaratish, savol-javob, fikr almashish, tahliliy mashg'ulotlarni ko'paytirish. O'quvchilarni o'z fikrini asoslash va ishonchli himoya qilish ko'nikmasiga o'rgatish.

3. Interaktiv va innovatsion o'qitish metodlaridan foydalanish. Klaster, konseptual xaritalar, «Aqliy hujum», rolli o'yinlar, munozara, “debate” kabi faol metodlardan foydalanish. Guruhlarda ishlash, loyiha faoliyati va amaliy mashg'ulotlarga e'tibor qaratish.

4. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish. Ona tili o'qitish jarayonida elektron resurslar, multimedia taqdimotlar, interaktiv testlar va virtual mashg'ulotlardan foydalanish. Onlayn darslar va raqamli ta'lim platformalari imkoniyatlaridan samarali foydalanish.

5. To'laqonli til kompetensiyalarini shakllantirish. Tillararo to'rt asosiy ko'nikmani (tinglash, o'qish, yozish, gapirish) baravar rivojlantirish. O'quvchilarni muloqotga kirisha olish, o'z fikrini ravon ifoda eta olishga o'rgatish.

6. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'rgatish. Ona tili darslari orqali milliy madaniyat, tarix va qadriyatlarni singdirish. O'quvchilarda vatanparvarlik, milliy g'urur va global fuqarolik ongini shakllantirish.

7. Baholash va o'z-o'zini baholash tizimini rivojlantirish. An'anaviy baholash bilan bir qatorda formatif (jarayon davomida) va summativ (yakuniy) baholashni uyg'unlashtirish. O'quvchilarga o'z bilim va ko'nikmalarini o'z-o'ziga tahlil qildirish, o'z natijalarini baholashni o'rgatish.

8. Inklyuziv ta'lim talablariga rioya qilish. Maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlashda individual yondashuv va moslashtirilgan metodikani qo'llash. Barcha o'quvchilarga sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratish.

9. Muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish. Ona tili ta'limi jarayonida o'quvchilarning jamoa bilan ishlash, fikr almashish va muloqot qilish madaniyatini rivojlantirish.

Ona tili ta'limini samarali tashkil etish uchun o'qituvchi zamonaviy pedagogik yondashuvlarga tayangan holda, har bir o'quvchining shaxsiy rivojlanishini ko'zda tutgan, faol va innovatsion o'quv muhitini shakllantirishi zarur.

O'zgaruvchan sharoitda o'qituvchining roli va mas'uliyati

Zamonaviy, tez o'zgarayotgan ta'lim muhiti sharoitida o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o'quvchilarning shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy rivojlanishida yo'l ko'rsatuvchi sifatida ham faoliyat yuritadi. Shuning uchun uning roli va mas'uliyati ham kengayib, chuqurlashmoqda.

O'qituvchining asosiy rollari: Bilim beruvchi emas, balki o'rgatishga yo'naltiruvchi. O'quvchilarga tayyor bilimlarni berishdan ko'ra, bilimni mustaqil izlash va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish.

Yo'l boshchi va motivator: O'quvchilarni o'z-o'zini rivojlantirishga, o'rganishga qiziqtiruvchi shart-sharoit yaratish.

Innovatsion texnologiyalarni joriy qiluvchi: Raqamli vositalardan, zamonaviy metodlardan foydalangan holda dars jarayonini qiziqarli va samarali tashkil qilish.

Hamkor va maslahat beruvchi: O'quvchilar bilan do'stona, ochiq muloqotga asoslangan, ishonchli munosabat o'rnatish. Har bir o'quvchining shaxsiy imkoniyatlarini rivojlantirishga ko'maklashish.

Baholovchi va refleksiya yetakchisi: O'quvchilarning o'z-o'zini baholashi va o'z rivojlanishini kuzatib borish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam berish.

Kasbiy kompetensiyani doimiy ravishda oshirish: Yangi pedagogik texnologiyalar, fan yutuqlari, metodik yangiliklardan xabardor bo'lish. Hayot davomida o'rganish (lifelong learning) tamoyiliga amal qilish.

O‘quvchilarning individual rivojlanishini ta’minlash: Har bir o‘quvchining ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiziqishlariga mos ta’lim yo‘llarini tanlash.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish malakasini rivojlantirish: Onlayn platformalarda ishlash, masofaviy ta’lim imkoniyatlarini tashkil etish.

Tarbiya va qadriyatlar singdirish: O‘quvchilarga nafaqat bilim berish, balki ularni milliy, umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash.

Insonparvar va adolatli muhit yaratish: Inklyuziv ta’lim tamoyillariga rioya qilish. Har bir o‘quvchining qadr-qimmatini hurmat qilish.

O‘z faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirish: O‘z darslarini, metodlarini va natijalarini doimiy tahlil qilib, zarur bo‘lsa, yangilab borish.

O‘zgaruvchan ta’lim muhitida o‘qituvchi — bu bilim beruvchi emas, balki shaxsiy rivojlanishga undovchi, sharoit yaratib beruvchi va kelajak uchun mustahkam poydevor qo‘yuvchi yetakchi shaxsdir. Uning mas’uliyati o‘quvchining nafaqat o‘z vaqtida bilim olishi, balki doimiy rivojlanishga qodir shaxs sifatida shakllanishini ta’minlashdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun ona tili fanidan darsliklar va o‘quv-metodik majmualar (5–11-sinflar), — “O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi” nashriyoti, turli yillar (2020–2024).

2. M.Mahmudov, A.Nishonova, D.Quronboyeva. “Pedagogika”.— Toshkent: Fan va texnologiya, 2022-yil. Ibragimov Q., Suyunov S., “Didaktika asoslari”.— Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2021-yil.

3. O‘zbekiston Respublikasi Ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi (tasdiqlangan, 2019–2023-yillar uchun).

4. Common European Framework of Reference for Languages (CEFR).

— Til kompetensiyalarini rivojlantirish bo‘yicha xalqaro hujjat.

НАВОИЙ ҒАЗАЛЛАРИДАГИ МАЪНО СЕРВҚАТЛАМЛИГИГА ДОИР АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР

Холматов Туйғун Бозорович

Аннотация: мақолада Алишер Навоий ғазалиётидаги маъно сервқатламлилиги, жумладан, ишқ-муҳаббат, шоҳ ва шоҳлик тушунчаларининг ўзаро уйғунликда акс эттирилган бадий талқинлари тўғрисида айрим мулоҳазалар билдирилган.

Калит сўзлар: мажозий ишқ, ҳақиқий ишқ, шоҳ, шоҳлик, зоҳирий ва ботиний маъно.

Алишер Навоий ижоди, жумладан, улкан лирик меросини тадқиқу таҳлил этиш, шоир сатрларидан кузатилажак ҳам зоҳирий, ҳам ботиний маъно қатламларини теран англаб, ундаги чуқур бадий талқинларни кенг ўқувчига етказишнинг долзарблиги бугун янада ошмоқда.

Негаки,улуғ “Навоий замонларни бир-бирига улаган шоир.Унинг инсон ҳақидаги,умр ҳақидаги, ҳаёт ҳақидаги, ишқ ҳақидаги фикрлари ҳеч қачон эскирмайдиган фикрлардир” (1.88 б.)

Алишер Навоий тасаввуф ғояларидан бениҳоя руҳланиб, собит бир эътиқод билан яшаган ва ишқу муҳаббатни ҳадди асосига етказиб қўйлаган шоир. У мажозий ишқ (инсон ва реал борлиққа бўлган муҳаббат) ҳақиқий ишқ, яъни яратувчи - Ҳаққи мутлаққа бўлган севгининг кўриниши, босқичи эканлигини турфа йўсинда бадиий маҳорат билан ифодалаган. Шоирнинг ишқу муҳаббат ҳақидаги, умуминсоний масалалар тўғрисидаги қарашлари ўта уйғун тарзда ифода этилади. Мисралардаги маъно серкатламлилиги яққол кўзга ташланади. Биргина ғазалларида кўп бора тилга олинадиган ишқ, муҳаббат ва шоҳ, шоҳлик тушунчаларининг ўзиёқ жозиб бир алоқадорликда навоиёна талқинини топганлигини бир қатор ғазал байтлари мисолида кўришимиз мумкин:

Мажнун ишқи шоҳдуру тоғ-тахт анга,

Қуш ошёни ҳайъати бошида афсари...

(“Фавойидул-кибар”, 647-ғазал)

Бошима қуш ошёнидур, доғи остимда тоғ,

Шоҳмен ишқ ичра, мундоғ тахт ила афсар топиб.

(“Фавойидул –кибар”, 64-ғазал)

Кўриниб турибдики, шоир бу сатрларда Ишқнинг Олий нуқтасига эришишни ғоят юқори мавқега эга бўлган шоҳликка қиёслаб,шунга ўхшатади. Аммо, зоҳиран қараганда шундай, байтларнинг ботиний маъно қатламига диққат қилинса, шоирнинг бу нозик кузатишлари-ўхшатишларида фикрни ифодалашнинг акс томони ҳам кўзда тутилганини билиб оласиз. Бу - навоиёна маҳорат. Айнан шу ўринларда шоирнинг”Хамса” дostonларидаги ишқ тасвирига вобасталик чуқур ва жозиб кўриниб турибди. Мажнун ишқи-ҳақиқий ишқ. Унинг ишқи энг юксаклик касб этган – Оллоҳ васлига етишган Ишқнинг ўзи, шунинг учун шоир тасвири заминдан буткул бўлмаса-да, албатта, шартли равишда узиб беради: унинг тахти-тоғ, унинг афсари(чўкқиси), яъни тожи дарахтга қўйилган қуш уясига монанд. Лирик қаҳрамон –шоир шундай тахт ва тож топганлигидан беҳад ғурурланганича бор-да! Алишер Навоий яна бир ўринда шундай мисраларни битган:

Жунун эли шаҳимен, тоғ авжи тахтимдек,

Қуш ошёнлари бошимнинг афсари янглиғ.

(“Фавойидул-кибар”, 301-ғазал)

“Жунун эли шаҳи!” Аввало, жунунлик нима? Бунга адабиётшунос Иброҳим Ҳаққулов тўғри жавобни шу тариқа беради: ”Мажнун кўнглидаги ишқ шавқини дамодам афзун қилган

кенглик нима? Жунун. Мажнуннинг жунун йўли – маърифат ва ибрат йўли. Шунинг учун Навоий Мажнунга издошликдан фахр туяди ва жунун йўлини – Ватанга раҳнамолик камолоти сифатида таърифлайди: “То тутти жунун йўлин Навоий, Ким бўлди Ватанга раҳнамоий “.(2. 161-б.)

Демак, Навоийнинг юкоридаги сатрларида кўзланган, моҳияти яширинган фикрлар шоҳ ва унинг жамиятдаги мавқеи билан боғлиқ ижтимоий-сиёсий масалага боғланиб кетади. Шоир наздида, давлатни бошқарадиган ҳукмдор, биринчи навбатда, юксак инсоний камолотга эришган, шунга интиланган Шахс бўлмоғи даркор. Одил шоҳ ғояси, ҳам шу қарашлар билан чамбарчас боғланган. Навоийнинг қарашларида, адолатли подшоҳ бошқарувидан идеал жамоа, етук жамиятни раванқ топтириш мумкин. Алишер Навоий ғазалларидаги бу тахлит фикр ва туйғулар, хусусан, тасаввуф ғоялари билан йўғрилганлари анчагина:

Билди махмурлиғим тутти қадах соқийи давр,

Шаҳ мени денгки, эрур комима даврон эмди.

Бодадин ком, лабинг бодасидин жон топдим,

Соқийё, йўқтурур ўлсам доғи армон эмди.

(“Наводируш-шабоб”, 633-ғазал.)

Агар ушбу байтларни шунчаки ва юзаки кузатадиган бўлсак, ўз-ўзидан шоирнинг фикрини майдалаштирган, жўнлаштирган бўламиз: ишқнинг ранжу ғамидан безган ошиқнинг бодадан беҳуд бўлиб, бор армонини унутганича, йўқлик оламига кетиши асосий мақсад сифатида талқин қилингандек тасаввур уйғотади. Аммо, байтларнинг ботинига синчиклаб “қулоқ тутилса”, шоирнинг бадий маҳоратига тасаннолар айта бошлайсиз. Мана, баъзи сўзлар англатаётган тасаввуфий маънолар: “махмур” – мастлик, беҳудлик, танҳо инсоннинг ўз кечинмалари - ғаму ташвишларидан масту беҳудлиги рамзи. “Қадах” – тасаввуфда илм-маърифат тушунчасини англатса, “соқий” – илму маърифат ва руҳ гўзаллигидан сабоқ берувчи ориф ва комил инсон, пиру комил зот. Кейинги байтдаги “бода” – сабоқ, озук – маънавий илм, донишмандлик сир асрори рамзидир, дейишимиз мумкин. Демак, Алишер Навоий лирик қаҳрамони маърифат нурларини сочувчи пири комилга мурожаат қилиб, унинг сабоқларидан баҳра олганини, мақсадига етганлигини, яъни “лаб”ининг “бода”си - орифнинг, яъниким пири комил устознинг кўнглидаги илоҳий каломдан “жон” – руҳий озук, ҳақиқат нурларига чўмганини ана шундай жонли, таъсирчан ифодаб берган. Бу ерда “шаҳ” сўзи ҳам шунчаки қўллангани йўқ. Бу шоирнинг асл мақсадини очиш учун хизмат қилган. Улуғ шоирнинг наздида маънан етукликка эришган, қалбида муҳаббат завқи лиммо-лим, илоҳга муҳаббати чексиз бўлган шахсина ҳақиқий шоҳ

– раҳбар бўлиши мумкин. Агар бундан узоқда ва бебаҳра бўлса, у ҳолда бундай ҳукмдор эл учун жафо, бераҳм ва зулмкор бўлиши ҳам турган гап.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, шоирнинг бадиий маҳорати шунда кўринадики, тасаввуфий қарашлар ила дунёвийлик уйғун бўлган сатрларида ИШҚ, АДОЛАТ, ҲАҚИҚАТ каби ўлмас ғояларни бир-бирига уйғунлаштириб юбориб, ҳақиқий бадиий муддаосига эришган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Б.Қосимов. Уйғонган миллат маърифати. Тошкент, “Маънавият” нашриёти. 2011 йил. 88-бет.

2. И. Ҳаққулов. Тасаввуф ва шеърият. Тошкент. 1991 йил. 161-бет.

FANTAZIYA JANRINING SEHR, FOLKLOR VA SHE’RLARDA BERILISHI

Rajabova Fero‘za Qulmurod qizi.

Turon universiteti Lingvistika yo‘nalishi 1- kurs magistri

Adabiyot kuchli qiziqtiruvchi omil hisoblanadi, chunki bolalar ertak, hikoyalar, alla qo‘shiqlarini o‘qishni ham tinglashni ham juda yaxshi ko‘radilar. Albatta bolani uyqudan oldin gazeta o‘qib berishni so‘rashi ehtimoldan yiroq, lekin har bir bolani uyqudan oldin ertak yoki hikoya o‘qib berishlarini so‘rashi aniq. Bunday qiziqish asta-sekin bolaning eshitgan narsasini his etishi, tasavvur qilishi, xayol surishi hamda fikrlash doirasini kengayishiga olib keladi.

“Fantaziya” so‘zi har doim tasavvurning faoliyatini bildirgan, ammo bu so‘z ushbu faoliyatning qaysi kichik qismini qamrab olganligi vaqt o‘tishi bilan o‘zgarib turadi. [1] XVIII asrdan XIX asr oxirigacha badiiy tasvirlar va xayolotning o‘ziga xosliklari, shuningdek, asl g‘oyalar fantaziya deb atalgan. Bu so‘z, shuningdek, anglab bo‘lmaydigan xayollar va aldanishlar bilan bog‘liq bo‘lgan kamsituvchi ma’nolarga ham ega. Fantaziya tasavvurning oddiy va notanish narsalardan tashqarida harakat qiladigan, imkonsiz narsalarni ko‘z o‘ngimizda gavdalandirish uchun xizmat qilishini bildiradi.

Bugungi kunda fantaziya kitoblar, qo‘rqinchli filmlar yoki telervidenie janrining nomi sifatida ham ishlaydi. Fantastika hikoyalari odatda g‘ayritabiiy hikoya elementlaridan foydalanish yoki ularning joylashuvi bilan aniqlanadi - imkonsiz narsa nafaqat mumkin, balki o‘rtacha bo‘lgan muqobil dunyo.

Bu janr sehr, folklor va romantika bilan bog‘liq bo‘lib, stereotipik ravishda antik, o‘rta asrlardan oldingi sharoitlar, qahramonlar va ma’naviy jihatdan aniq sarguzasht syujetini boshqaradigan g‘ayritabiiy tahdidlar bilan ajralib turgan. Masalan: O‘zbekiston xalq shoiri Hamid Olimjonning Oygul bilan Baxtiyor she’rini tahlilga tortamiz.

Ўт боғлаган қанотлар,
 Беқанот учган отлар,
 Бахтиёр билан Ойгул,
 Қиз бўлиб очилан гул,
 Сўйлагучи деворлар,
 Бола бўп қолган чоллар...
 Бувимнинг ҳар қиссаси,
 Ҳар бир қилган ҳиссаси
 Фикримни тортар эди,
 Ҳавасим ортар эди.
 Тинглар эдим бетиним
 Узун тунлар ётиб жим,
 Сеза олардим кучин,
 Кўпи ёлғон, кўпи чин. [2]

Ushbu misrada Ўт боғлаган қанотлар, Беқанот учган отлар. Hech qachon o't bog'lagan qanotlar mavjud bo'lmagan. Beqanot uchgan otlar – nega hozirda otlar uchmayapti. Mana shu yerda bolalar tinglash jarayonida o'z fantaziyalariga ega bo'la boshlaydi.

Keyingi misralarda

Бувимнинг ҳар қиссаси,
 Ҳар бир қилган ҳиссаси
 Фикримни тортар эди,
 Ҳавасим ортар эди.
 Тинглар эдим бетиним
 Узун тунлар ётиб жим,
 Сеза олардим кучин,
 Кўпи ёлғон, кўпи чин.

Ushbu misralarda haqiqatan shoir o'zining bolalikdagi davrinin tasvirlar ekan, qanchalik fantaziyaga boy ekanligi, tinglagan har bir o'quvchida o'ziga xos fantaziya ega bo'lishga olib keladi.

Hozirgi zamonaviy Ingliz adabiyotida sehr –joduga asoslanib yaratilgan Harry James Porterni barcha yosh bolalar sevib o'qib, filmini esa diqqat bilan tomosha qilishadi.

Hermione Grange: “Meanwhile, we went to Godric’s Hollow and, let’s think, what happened there, Harry? Oh yes, You-Know-Who’s snake turned up, it nearly killed both of us and then You-Know-Who himself arrived and missed us by about a second.” Ron Weasley: “What?” They arrived on Christmas Eve. After seeing the memorial dedicated to his parents and himself, Harry and Hermione searched the graveyard for the Potters’s grave and came across the grave of Kendra and Ariana Dumbledore and that of Ignotus Peverell. Harry was filled with regret that Dumbledore had not shared this connection with him. Upon discovering Harry's parents' grave Hermione called out to him and comforted Harry when he reached the grave. After placing a conjured wreath of flowers on his parents' graves, the two then met Bathilda Bagshot, who motioned for them to follow her into her home. Believing Bathilda wanted to give him Gryffindor’s Sword, Harry accompanied her upstairs alone

when she indicated that Hermione should stay downstairs. [3] Bu yerda Hermon bilan Garryning soʻhbatlari bolalarga qiziquvchanlik, hayratlanish, ogʻir vaziyatlarda oʻrtogʻiga yordam qoʻlini choʻzishi keng yoritilgan.

Oʻzbek bolalar adabiyotida munosib hissa qoʻshgan Oʻzbekiston xalq yoʻzuvchisi Xudoyberdi Toʻxtaboyevning “Sariq devni minib” asaridagi bosh qahramon Hoshimjon fikrini tahlil qilamiz. Katta singlim Oyshaxon toʻrtinchi sinfda oʻqiydi. Hovlini supurish, idish-tovoqlarni yuvish oʻshaning boʻynida. Oyim uni: “Oppoqqinam, jonimning huzur, deb erkalatgani-erkalatgan. Oyim uni bagʻriga bosib suygani kuni men ham biqinidan sekin chimdib:

-Pochuqqinam, - deb qoʻyaman.

Kichik singlimning oti Donoxon. Hozir birinchi sinfda oʻqiyapti. Oyimning aytishiga u katta boisa, albatta doktor boiarmish. Menimcha, undan doktor chiqmasa kerak. Nega desangiz, kolcha-kuyda hamshiralarga koʻzi tushib qolsa ukol qiladi deb, togʻdan-toqqa qochadi. Tunov kuni maktab hovlisida oq xalat kiygan bufatchini koʻrib doktor deb qutidan tashlab qochibdi. Rostini aytsam, oʻzim ham unchalik yomon bola emasman. Aql-hushim joyida, odobim ham chakki emas, oltinchi sinfning intizomli oʻquvchilaridanman. Bir xil, haligi shoʻx bolalarga Oʻxshab, kunboʻyi koʻcha changitib yurmayman. Yashirib nima qilaman, koʻcha changitib yurgandan koʻra komandaga boʻlinib olib, toʻp tepgan yoki xoliroq joy, masalan, oying harchand chaqirsa ham ovozi yetmaydigan joyga borib olib chillak oʻynagan ming marta yaxshi.

-Hoshim! - deb chaqiradi baʼzan oyim.

- Labbay, oyijon?

- Tomdan oltin tashlab bergin.

- Xoʻp boʻladi, oyijon, — deymangu sekin u yoq-bu yoqqa qarayman-da:

-Oysha! - deb qichqiraman.

-Labbay, akajon?

- Tomdan oʻtin tashlab bergin.

- Xoʻp boʻladi, akajon, - deydi Oysha. Shunday demasa, ishlar chatoq. Och

biqiniga musht kelib tushadi. Ishqilib oyimning gapini hech yerda qoldirmayman. Aytganini oʻzim bajarmasam, birov orqali bajaraman. Aslini oʻzing tutishing shart emas. Fermamizning mudiri Sirojiddin aka nuqul shunaqa qiladi. Raisdan biron topshiriq olib kelsa aʼzolariga topshiradi. Siz qanaqaligingizni bilmayman-ku, lekin men mudirlikka oʻziga xos yaxshi koʻraman. Shu oʻynayversang-oʻynaversang, senga tegishli-birovlar bajaraversa bajaraversa... [4]

Fantaziya har bir inson ongida vujudga kelishidan eʼtiboran borliqning qiyofasini oʻzgartirishga yoʻnalgan boʻladi. Masalan, Hoshimjon bola oʻzini kattalardek his qiladi, katta kishilar rolini bajaradi. Bundan tashqari bolalar, syujetli oʻyinlarda muayyan qahramonlar obrazini ijro etishni afzal koʻrishadi. Fantaziya tufayli eshitmagan, koʻrmagan narsa va hodisalarni tasavvur qiladi: choʻplardan ot yasashni, qogʻzlardan samoliyotlar, raketalar yasab uchishni orzu qilishlari, turli xil harakatlanuvchi texnikalar yasashi va ularni takomillashtirishni xayolan oʻylaydi. Shu jihati bilan fantaziya ulkan badiiy, ilmiy va maʼrifiy qimmatga ega. Shaxsning ijodiy faoliyati negizida fantaziya

ishtirok etmasdan iloji yo‘q. Fantaziya shaxs amalga oshirishni xohlaydigan obrazlar shaklida gavdalanadi hamda ichki akliy faoliyatga aylanadi.

Adabiyotlar

1. Dilmurod Quronov . Adabiyotshunoslik lug‘ati. Toshkent «Akademnashr» 2013.
2. Хамид Олимжон Ойгул билан Бахтиёр. Поэма. I qism. 1937г. 3 бет
3. https://harrypotter.fandom.com/wiki/Harry_Potter#Visit_to_the_Lovegood_House. Art Mariam Hale Ph.D. Fantasy in Victorian. University of York History of Art. January 4.
- Xudoyberdi To‘xtaboyev. Sariq devni minib (roman). Sehrli qalpoqcha. I bob. -T.: «Yangi asr avlodi», 2013. – 5- b

YOSH AVLONI MA’NAVIY –AXLOQIY TARBIYALASHDA OILA, MAHALLA VA TA’LIM MUASSASASI HAMKORLIGI

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

o‘qituvchisi **Badalova Rushana**

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Vatan kelajagi bo‘lgan yoshlarning, bolalarning mustaqil va erkin shaxs sifatida shakllanishida oila , mahalla va maktab hamkorligi, ta’lim-tarbiya jarayonini har tomonlama takomillashtirish juda katta ahamiyatga ega, o‘zaro hamkorlikni yanada mustahkamlanishi samarali tashkil etilishi yoshlarni barkamol avlod sifatida kamol topishi uchun asos hisoblanadi. Yurt kelajagi yoshlar qo‘lida ekan ularga yoshligidan tarbiyani yaxshi berish kerak ya’ni birinchi o‘rinda oilaga katta ahamiyat qaratish darkor.*

Аннотация: *В данной статье большое значение в становлении молодежи, детей с будущим Родины как самостоятельных и свободных личностей имеет сотрудничество семьи , махалли и школы, всестороннее совершенствование учебно-воспитательного процесса, дальнейшее укрепление взаимодействия эффективная организация является основой для совершенствования молодежи как гармоничного поколения. Поскольку будущее страны в руках молодежи, воспитание им нужно давать с раннего возраста, то есть уделять большое внимание семье в первую очередь.*

Annotation: *in this article, the comprehensive improvement of family , neighborhood and school cooperation, educational process is of great importance in the formation of young people, children with the future of the motherland as an independent and free person, the effective organization of further strengthening mutual cooperation is the basis for the maturation of young people as a harmonious generation. Since the future of the country is in the hands of young people, it is necessary to give them a good upbringing from an early age, that is, to place great importance on the family in the first place.*

Kalit so'zlar: Ta'lim, o'qish, dars jarayoni, pedagogik texnologiyalar, kreativlik, kengaytirilgan texnologiyalar, hamkorlik, jamiyat, mustahkam, barkamol, tashabbus, konsepsiya, oila, mahalla.

Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati qurish yo'lini tanlagan mamlakatimizda oila, mahalla va ta'lim muassasasi hamkorligi va unda shaxs tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatuvchi milliy qadriyatlar yil sayin qadr topib, nufuzi oshib bormoqda. Buning asosiy sababi davlatimiz tomonidan ijtimoiy institutlarga har tomonlama e'tibor qaratilayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan mustaqillik bergan imkoniyat tufayli qo'lga kiritilgan milliy qadriyatlarning qayta tiklanayotganligidir. Shu ma'noda olib qaralganda, ijtimoiy inositutlar va uning muammolari bo'yicha ilmiy asoslangan tadqiqotlarning yuzaga kelishi dolzarb ahamiyatga molik bo'lib kelmoqda. . Tarbiya jarayoni ishtirokchilari sa'yi harakatlarini birlashtirish maqsadida 1993 yilda ishlab chiqilgan "Oila, mahalla va ta'lim muassasasi hamkorligi" Kontsepsiyasi yoshlarni istiqlol g'oyalariga sadoqatli, ma'naviy barkamol, vatanparvar qilib tarbiyalashda keng jamoatchilik faoliyatini muvofiqlashtirish borasida dasturulamal bo'ldi. "Oila, mahalla, ta'lim muassasasi hamkorligi" Kontsepsiyasining asosiy maqsadi yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda o'zbek xalqining boy milliy, madaniy, tarixiy an'analari, urf-odatlari va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali, zamonaviy pedagogik texnologiyaning ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etish, shaxsni tarbiyalash va uni har tomonlama kamol toptirishning ustuvorligini ta'minlash, ota-onalar, pedagoglar va mahalla faollarining umumiy hamda milliy pedagogik madaniyatni oshirish, respublika fuqarolari orasida milliy mafkuraviy tarbiya ishlarini takomillashtirishdan iboratdir. Kontsepsiyada jamiyat taraqqiyotining ma'naviy-axloqiy negizi bo'lgan milliy va umuman insoniy qadriyatlar, milliy va umuminsoniy tarbiyaning o'zaro aloqasi hamda muhim yo'nalishlari belgilab olingan. Chunonchi, mahalla, oila va ta'lim muassasasi hamkorligida milliy tarbiya yo'nalishda yoshlarning o'zlikni anglash, vatanparvarlik, milliy g'urur, millatlararo muloqot madaniyati, milliy mafkuraviy onglilik, milliy odob, fidoyilik kabi fazilatlarni o'zlashtira olishlari zarurligi ko'rsatilgan bo'lsa, umuminsoniy yo'nalishda hamkorlikdagi pedagogik faoliyatning huquq, iqtisodiy, jismoniy, aqliy, estetik, ekologik, gigienik va boshqa tarbiya sohalarini qamrab olishi muhim ekanligiga e'tibor qaratilgan.

Bu borada hukumat tomonidan amalga oshirilayotgan ustivor yo'nalishlar quyidagilardan iboratdir: Oila, mahalla, ta'lim muassasalari hamkorligini ta'minlashning huquqiy bazasini takomillashtirish, hamkorlikning kuchayishiga qaratilgan uslubiy ta'minotni mustahkamlash; Oilada yoshlar va ota-onalarning ijtimoiy faolligini oshirish; O'quvchi yoshlarga ta'lim berish, ularni tarbiyalash, iqtidorli yoshlarni qo'llab-quvvatlash, ularni qiziqishlari bo'yicha kasbga yo'naltirish; Ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalarni moddiy va ma'naviy jihatdan

qo'llabquvvatlash; Voyaga yetmagan o'smirlar va yoshlar o'rtasida xuquqbuzarlik va nazoratsizlikning oldini olish bo'yicha profilaktik tadbirlar samaradorligini oshirish; Yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, ularni jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishga keng jalb etish orqali sog'lom oilaga tayyorlash; Barkamol avlodni tarbiyalashga qaratilgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni mazmunan takomillashtirish, uning samaradorligini oshirish mexanizmini yaratish; Sog'lom avlodni tarbiyalashda ommaviy axborot vositalari va zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish. Tarbiya jarayoni ishtirokchilari sa'y harakatlarini birlashtirish maqsadida 1993 yilda ishlab chiqilgan Oila, mahalla, maktab hamkorligi Konsepsiyasi yoshlarni istiqloq g'oyalariga sadoqatli, ma'naviy barkamol, vatanparvar etib tarbiyalashda keng jamoatchilik faoliyatini muvofiqlashtirish borasida muhim dasturilamal bo'ldi.

Unga ko'ra **“Oila-mahalla-ta'lim muassasasi” hamkorlik mexanizmini kuchaytirish bo'yicha chora-tadbirlar** majmuasi ishlab chiqildi va quyidagilar belgilandi. Ota-onalarning farzandlar tarbiyasidagi o'rni, majburiyati, mas'uliyati va farzandlar bilan o'zaro munosabatlarini mustahkamlashga doir uslubiy qo'llanma va tavsiyalarni tayyorlash, joylarga yetkazish. Umumiy o'rta ta'lim maktablari 1 — 4-sinflarida “Bola tarbiyasi — kelajak mevasi”, 5 — 7-sinflarida “Ilm ol — hunar o'rgan!”, 8-9-sinflarida va O'rta maxsus kasb-hunar ta'lim muassasalari 1-bosqichlarida “Tanlagan kasbing — sening kelajaging!” hamda 2-3-bosqichlarida “Yetuk mutaxassis — kelajak mevasi!” mavzularida “Otalar majlisi”ni o'tkazish tartibini ishlab chiqish va joriy etish. Yoshlarning psixologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, pedagoglar, psixologlar va huquqshunoslar hamkorligida o'quvchilarning huquqiy bilimlarini mustahkamlashga qaratilgan huquqiy axborotlarni o'z ichiga olgan buklet, ma'lumotnoma va tarqatma materiallar ishlab chiqish va joylarga yetkazish. Qizlar orasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, salomatlik masalalari va balog'at davri o'zgarishlari to'g'risidagi ma'lumotlar asosida “Orasta qiz yon daftarchasi” nomli qo'llanmani ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish kabi maqsadlar belgilab olindi.

Oila, mahalla, ta'lim muassasalari hamkorligini ta'minlash samaradorligini oshirishga qaratilgan ushbu ustivor masalalar mazmuni quyidagi [samarali faoliyat shakl](#), metod va vositalarni amaliyotga tatbiq etishni taqozo etadi.

Bizning fikrimizcha, oila va ijtimoiy tarbiya tizimi o'rtasidagi o'zaro ta'sirdagi eng chuqur o'zgarishlar XX asrning 90-yillarida sodir bo'lgan. Bu ta'lim islohoti bilan bog'liq bo'lib, u oilaning bolalarni tarbiyalashdagi ustuvor roli va u bilan o'zaro munosabatda bo'lish zarurligini tan olishda namoyon bo'ldi. Bu davrda “ota-onalarni o'qitish”, “ota-onalarni tarbiyalash”, “ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish” ga bag'ishlangan tadqiqotlar (E.B. Бондаревская,

T.A. Куликова ва бошқ.) paydo bo'ldi. Zamonaviy pedagogika bolaning shaxsiyatini shakllantirishda oilaviy tarbiyaning chuqur o'ziga xosligi va alohida ahamiyati boshqa tarbiya muassasalari (bolalar bog'chasi, maktab va hok) bilan solishtirganda ustuvor ahamiyatga yega, deb hisoblaydi.

Shunday qilib xulosa qilish mumkinki, **ota-onalarning shaxsi va ularning pedagogik madaniyati shaxsga yo'naltirilgan ta'limning zamonaviy mazmunining yetakchi o'lchoviga aylanib bormoqda.** O'z tajribasini, me'yorlar va qadriyatlar haqidagi o'z g'oyalarini bolalarga yetkazishning nazorat qilinadigan jarayoni bilan bir qatorda, ota-onalarning, jumladan nafaqat ijobiy, balki salbiy xarakterga yega bo'lgan shaxsiy rejasi yashirin uzatilishi ham sodir bo'ladi. Ota-onaning shaxsi har doim go'yo bolaning shaxsiyatiga "singib boradi". Shu sababli, oilaga uning tarbiyaviy funksiyalarini bajarishga yordam berishda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning asosiy xususiyati, bizning fikrimizcha, asosiy urg'uni bolani tarbiyalashdan kattalarni tarbiyalashga hamda ota-onalarning malakasini rivojlantirishga o'tkazish kerak. Bola shaxsining ma'naviy-axloqiy rivojlanishi uning uchun muhim bo'lgan kattalarning ijodiy o'z-o'zini tarbiyalashidan ajralgan holda amalga oshirib bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. R. Mavlonova, K. Xoliqberdiyev, "Pedagogika". T: "O'qituvchi nashriyoti". 2002- yil

2. R. Mavlonova, B. Normurodova, N. Rahmonqulovalarning **TARBIYAVIY ISHLAR**

METODIKASI

3. Abdullayeva, O. O. (2021). *Ibroyim Yusupov ijodi asosida o'quvchilarning vatanparvarlik tuyg'ularini o'stirish*. Academic research in yeducational sciences, 2(3),

4. Umumta'lim fanlar Metodikasi jurnali

UMUMIY O'RTA TA'LIM MUASSASALARINI BOSHQARISHDAGI O'ZIGA XOS QOIDALAR

Baratova Nasiba Turopovna

Qashqadaryo viloyat PYaMO'MM

Pedagogika, psixologiya va ta'lim menejmenti kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Umumiy o'rta ta'lim muassasasini boshqarish shakllari va metodlari respublikamiz iqtisodiy taraqqiyotining har bir bosqichida jamiyat xal qilishi lozim bo'lgan vazifalarga muvofiq o'zgarib va takomillashib boradi. Maqolada umumiy o'rta ta'lim muassasalarini boshqarishdagi o'ziga xos qoidalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar. Boshqaruv, boshqaruv shakllari, sinf rahbarlari, qoidalar, demokratizm qoidasi, pedagogik mehnat, jamoatchilik va shaxsan mas'ullik qoidasi, vaqtni tejash.

Annotation. The forms and methods of managing general secondary education institutions evolve and improve in accordance with the tasks that society must solve at each stage of our country's

economic development. This article outlines the specific principles of managing general secondary education institutions.

Keywords: *Management, management forms, class supervisors, regulations, the principle of democratism, pedagogical work, the principle of public and personal responsibility, time management.*

Maktabda boshqaruv mehnati bilan shug'ullanuvchi kishilar (maktab direktori, direktorning o'quv tarbiya va xo'jalik ishlari bo'yicha o'rinbosarlari, ma'naviyat bo'yicha o'rinbosari, metod birlashma rahbarlari, kasaba uyushmasi tashkilotining raisi) boshqaruv apparatlarini tashkil etadi. Boshqarishning barcha bo'g'in va bosqichlaridagi xodimlar ham shu apparatga mansubdirlar. Boshqaruv apparatining bir qismini kishilarni boshqaruvchi shaxslar (maktabdagi rahbarlar) tashkil etsa, ikkinchi qismini ijrochilar (o'qituvchi, tarbiyachi, yoshlar tashkilotchisi, sinf rahbarlari, metod birlashmalarning a'zolari, texnik xodimlar) tashkil etadi.

Maktab ichki boshqaruvini boshqarish qoidalari asosida tashkil qilish hozirgi davrining muhim talablaridan biridir. Biz quyida mana shu boshqarish qoidalariga alohida to'xtalib o'tishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

1. Demokratizm qoidasi.

Bu qoida hozirgi davrda jamiyatimiz yanada demokratlashtirish, xalqning o'z-o'zini boshqarishni chuqurlashtirish bobida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Demokratizmni asossiz ravishda mustaqillishtirish oddiy xodimlar tashabbusining cheklanishiga, sub'ektivizmga olib borishi mumkin. Demokratizm uchun ilmiy asoslangan pishiq-puxta tashkiliy tuzilish yaratib qo'yilgan bo'lmasa, mehnatkashlarni jamoat ishlarini boshqarish ko'nikmalari ruhida tarbiyalash sohasidagi ish zaif bo'lsa, demokratizmga zid bo'lgan anarxiya tomonga "og'ish" sodir bo'lishi mumkin. Mana shu sabablarga ko'ra demokratizm bobida jamiyat erishgan rivojlanish darajasiga mos keluvchi to'g'ri nisbatni belgilash va davom ettirish hozirgi bozor iqtisodiyoti davridagi muhim vazifalaridan biri bo'lib hisoblanadi.

Demokratik qoida vazifalarni xalq etishdagi andozachilikka ham, shuningdek, ko'pchilikning xohish-irodasini mensimaslikka ham, mahalliy organlarni, mehnat jamoalarini manfaatlariga qarama-qarshi qo'yishga ham toqat qila olmaydi.

Demokratik qoidani amalga oshirilishi tashabbus va izlanishning jamiyat qonunlari va normalariga bekami-ko'st rioya etishga asoslangan juda ham mustahkam intizomlilik, namunali uyushqoqlik bilan uzviy birligini taqozo etadi. Intizomsiz demokratiya, ayrim xodimlarning hisobot bermaydigan "cheksiz qollegialchiligi" muqarrar ravishda tartibsizlik va boshboshdoqlikni keltirib

chiqaradi. Shablonlashtirish kam, yuqoridan turib bir xil andoza bichib berish ham, demokratiyaga butunlay yot narsadir.

Bizningcha demokratik qoidaning muhimligini uqtirish bilan birga, uning harakteri yakka boshchilikni qollegiallik bilan qo'shib olib borishda namoyon bo'lishini alohida ta'kidlash lozim.

Gap shundaki, maktab amaliyotda pedagogik mehnatni ilmiy tashkil qilish muammosi ko'pincha darsda vaqtdan unumli foydalanishdan, sinfdan tashqari tadbirlardan va o'qituvchi-tarbiyachilarning ijtimoiy topshiriqlarini tartibga solishdan iborat deb qaraladi. Bular, shubxasiz, muhim, albatta. Lekin pedagogik mehnatni ilmiy asosda tashkil etish mazmuni ancha keng bo'lib, unga, avvalo, xodimlarning malakasi, qobiliyati va qiziqishlarini hisobga olgan holda ularni tanlash va joy-joyiga qo'yish, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishda qo'llanilayotgan metodlar tizimini uzluksiz takomillashtirish va ta'lim-tarbiya jarayoniga texnika vositalarini joriy etish masalalari kiradi.

Unda pedagogik ish rejimini, maktabning kunlar, haftalar, oylar va choraklar bo'yicha ish tartibini takomillashtirish, pedagoglar kengashi majlislari, ilmiy-uslubiy pedagogik harakterdagi konferensiyalar, yig'ilishlar, kengashlar kabi tadbirlarni o'tkazish va bu ishni mohirona rejalashtirish hamda boshqarishni takomillashtirish ko'zda tutilgan.

Boshqarishning jamoatchilik va shaxsan mas'ullik qoidasi

Jamoa va jamoa maslahati to'g'ri rahbarlikning garovidir. Jamoa yo'li bilan xo'jalikni boshqarish va unga rahbarlik qilish, eng muhim qarorlarni birgalikda, maslahatlashib ishlab chiqish to'g'ri boshqaruvni tashkil qilishning muhim shartidir. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, umumiy ta'lim maktablarida barcha boshqarish masalalarini o'zaro muhokama qilish va xal etish, maktabdagi har bir shaxsning muayyan, aniq va qat'iy belgilangan topshiriq hamda amaliy ishlarni bajarish uchun javobgar ekanligini qat'iy belgilash ishi bilan qo'shib olib borish, bu borada muhim ahamiyat kasb etadi. Binobarin, bu qoidani yakkaboshchilik bilan qo'shib olib borish, nihoyatda muhim vazifalarni jamoa bo'lib xal qilishni ta'minlaydi.

Yakkaboshchilikni mustahkamlash xodimlarni topshirilgan ish uchun javobgarlik hissini oshiradi, rahbarlik qilishda qat'iy tartib bo'lishini va mustahkam mehnat intizomini ta'minlaydi. Maktabning tajribasi shu narsani yaqqol ko'rsatmoqdaki: yakka boshchilik jamoa bo'lib rahbarlik bilan birga qo'shib olib borilgandagina o'quvchilarimizga fan asoslaridan chuqur bilim berish va ularni o'zbek milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashdek qiyin hamda sharaflilikda yaxshi natijalarga erisha olamiz.

Boshqarishda ijroni tekshirish qoidasi

Ijroni tekshirishdan ko'zda tutilgan asosiy maqsad (tekshirishning asosiy vazifasi)- belgilangan ish rejasi va tadbirlarni amalga oshirishni barbot etish extimolining oldini olishdan,

kamchiliklarni aniqlash va bartaraf etishdan, qabul qilingan qarorlarning bajarilishini ta'minlashdan, ishni amaliy tashkil qilishdan iboratdir. Ijroni tekshirish yuqori tashkilotlar ko'rsatmalarining va o'z hujjatlarining qat'iy va so'zsiz bajarilishini ta'minlaydi. Bu esa, u yoki bu qarorga zarur tuzatishlar kiritish, bundan buyongi vazifalarni aniqlash, maqsadga erishishning shakli va yangi metodlarini belgilash imkonini beradi.

To'g'ri yo'lga qo'yilgan ijroni tekshirish-xalq xo'jaligining barcha tarmoqlarida, xususan, xalq ta'limi tizimini maktab sohasidagi barcha vazifalarni muvaffaqiyatli xal qilishning zarur shartidir. qaror bilan ijroning birligi, to'g'ri rahbarlik uslubining negizini tashkil etadi. Ishning ko'zini bilib tashkil etilgan ijroni tekshirish ana shunday birlikni shubhasiz ta'minlaydi. U xodimlarda, o'qituvchi va tarbiyachilarda o'ziga hamda boshqalarga nisbatan yuksak talabchanlik va printsiptollikni tarbiyalaydi, topshirilgan ish uchun ma'suliyat hissini kuchaytiradi, intizomni mustahkamlaydi. Kishilarda qiyinchiliklarni yengishda, sabot matonat, tashabbuskorlikni, muvaffaqiyatga erishish uchun uzluksiz sobit qadamlik bilan ishlashga intilish hislarini tarbiyalaydi.

Boshqarishning rejalik qoidasi

Maktab ichidagi boshqaruv apparati faoliyatida muayyan tizimning bo'lishi muhimdir. Buning ma'nosi avvalo shundan iboratki, bu ish tasodifiy bir-biriga aloqasi bo'lmagan tadbirlar yig'indisidan iborat bo'lmay, balki konkret sharoitni, vaziyatning hususiyatlarini hamda butun pedagoglar jamoasi oldidida, shuningdek, uning ayrim zvenolari oldida turgan vazifalarning hususiyatini qat'iy sur'atda tartibga solingan, bir-biri bilan bog'langan va chuqur o'ylab ko'rilgan tadbirlar yig'indisidan iborat bo'lishi kerak.

Boshqarishning rejalilik qoidasi, xalq ta'limiga, jumladan, maktabga rahbarlik qilish va uni boshqarish sohasidagi rejalarni xukumatimizning maorif sohasidagi siyosatini va hisobga olgan holda tuzilishi lozim. Rivojlantirishda ishning mohiyatini bilish, maqsadni maxorat bilan hal etishning asosiy bo'g'ini bo'lishi lozim. Shuningdek, xalq ta'limi organlarining, jumladan, maktabning ham rejasini aniq tadbirlar mavzusi asosida maqsadga qaratilganlik, aniq, muntazam va izchil ish olib borish kabi hususiyatlarga ega bo'lishi, shuningdek, unda u yoki bu tadbirni bajarish uchun javobgar shaxslarni aniq ko'rsatilgan bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Boshqarishning samaradorlik va tejamkorlik qoidasi.

Mazkur qoida asosida boshqarish va rahbarlikning asosiy maqsadi hamda vazifasi xom-ashyo materiallari, mashina va stanoklar, qattiq va yumshoq inventarlar, o'qituvchilar, texnik xodim va ishchilar, moliya resurslari hamda vaqt byudjetidan to'g'ri va o'rinli foydalanishni ta'min etishdan iboratdir.

Vaqtini tejash qonunining mohiyati jamiyatdagi o`sb borayotgan ijtimoiy talablarni qondirish uchun ketadigan sarfni kamayib borishida va butun jamiyat va butun uning har bir a`zosining har tomonlama taraqqiy etishi uchun zarur bo`lgan bosh vaqtini ortib borishida ko`rinadi.

Vaqtini tejash va mehnat unumdorligini oshirish bobidagi mazkur qoida to`liq ma`noda maktabning ichki boshqaruv sistemasiga ham taalluqlidir. Maktab rahbarlari o`zlarining boshqarish ish sistemalarida o`qituvchi, tarbiyachi va o`quvchilarning vaqtini tejash masalasiga alohida e`tibor bilan qarashlari lozim.

Shuning uchun ham maktab ichki boshqaruvini tashkil qilish va uni amalga oshirishda mazkur masalaga e`tiborni kuchaytirishning pedagogik ahamiyati juda ham kattadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Sharifxo`jaev M.SH, Abdullaev Yo. «Menejment».- Darslik. 2001yil.
2. Yo`ldoshev J.G`, Usmonov S. Ta`lim menejmenti.-T, 2006 yil.
3. Axliddinov R.SH. Maktabni boshqarish san`ati.-T: «Fan», 2006 yil.
4. Yuldashev M.A., «Xalq ta`limi xodimlarining malakasini oshirishda ta`lim sifati menejmentini takomillashtirish» doktorlik dissertatsiyasi avtoreferati. 2017y.
5. Po`latov SH. Ta`lim menejmenti, yohud ta`lim muassasasini ilmiymetodik boshqarish texnologiyasi. Toshkent 2017 y., 596bet.

O`SMIRLAR VA O`QUV FAOLIYATIDAGI ZO`RAVONLIK: PSIXOLOGIK TA`SIRLAR VA ULARNING RIVOJLANISHIGA YO`NALTIRILGAN YONDOSHUVLAR

Shermatov Javohir Sherzotovich

Qarshi xalqaro universiteti o`qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada o`smirlar o`quv faoliyatidagi zo`ravonlik hissining psixologik ta`sirlari tahlil qilinadi. O`smirlar o`z-o`zini anglash, o`ziga ishonchsizlik va ijtimoiy omillar natijasida stress va zo`ravonlik hissini boshdan kechiradilar. Oila, tengdoshlar va o`qishdagi muvaffaqiyatsizliklar o`smirlarning psixologik holatiga salbiy ta`sir qiladi, bu esa agressiv xatti-harakatlarga olib kelishi mumkin. Maqolada zo`ravonlikni kamaytirish va o`smirlarning psixologik rivojlanishini qo`llab-quvvatlash bo`yicha yondoshuvlar taqdim etiladi.

**Kalit so`zlar:** o`smirlar, zo`ravonlik, psixologik ta`sirlar, o`z-o`zini anglash, ishonchsizlik, ijtimoiy omillar, oila, tengdoshlar, o`quv faoliyati, agressiya, psixologik rivojlanish.

Abstract. The article analyzes the psychological effects of bullying in adolescents' educational activities. Adolescents experience stress and bullying as a result of self-perception, lack of self-confidence, and social factors. Family, peer, and academic failures negatively affect the psychological state of adolescents, which can lead to aggressive behavior. The article presents approaches to reducing bullying and supporting the psychological development of adolescents.

Keywords: adolescents, violence, psychological effects, self-perception, insecurity, social factors, family, peers, academic performance, aggression, psychological development.

O`smirlik davri insonning psixologik, ijtimoiy va emosional jihatdan shakllanishining eng muhim bosqichlaridan biridir. Ushbu davrda o`smirlar o`zlarining o`quv faoliyatida, shuningdek,

ijtimoiy muloqotlarida turli psixologik ta'sirlarni boshdan kechirishadi. O'quv faoliyatidagi zo'ravonlik – bu o'smirlarning o'zaro munosabatlaridagi, o'z-o'zini anglashidagi yoki o'qish jarayonidagi salbiy holatlar natijasida yuzaga keladigan negativ hissiyotlar va xatti-harakatlardir. Zo'ravonlik hissi o'smirlarning psixologik holatini o'zgartirib, ularning o'quv faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Mazkur maqolada o'smirlar va o'quv faoliyatidagi zo'ravonlikning psixologik omillari, ularning rivojlanishiga yo'naltirilgan yondoshuvlar va zo'ravonlikni oldini olish usullari tahlil etiladi.

O'smirlik davri – bu insonning psixologik, ijtimoiy va emosional rivojlanishining murakkab davri bo'lib, bu davrda ko'plab ichki va tashqi omillar ta'sirida o'zgarishlar yuz beradi. O'smirlar o'zlarini atrofdagi dunyo bilan solishtiradilar, o'zlarining o'rnini topishga harakat qiladilar, va shu jarayonlarda ko'pincha stress, bezovtalik va raqobat hissi kuchayadi. Zo'ravonlik hissi bu jarayonlarning salbiy oqibati sifatida yuzaga kelishi mumkin. O'smirlar, ayniqsa o'zlarini boshqalar bilan taqqoslaganlarida, o'ziga nisbatan ishonchsizlikni his qilishi mumkin. Bunday holatda, o'smirlar o'zlari haqida salbiy fikrlar yuritishga, o'z kuchiga shubha qilishga boshlaydilar. Bu, o'z navbatida, zo'ravonlik hissini kuchaytiradi. Zo'ravonlik nafaqat jismoniy, balki psixologik zo'ravonlikni ham o'z ichiga oladi, ya'ni o'smirlar o'zlarining yoki boshqalarining hissiy zaifliklarini qabul qilishda qiyinchiliklarga duch kelishadi.

O'smirlik davrida zo'ravonlik hissining kuchayishiga sabab bo'ladigan turli psixologik va ijtimoiy omillar mavjud. Bu omillar o'smirlarning o'zaro munosabatlari, oila muhitidagi holatlar, o'quv jarayonidagi muvaffaqiyatsizliklar va boshqa bir qator faktorlarga bog'liq. Ijtimoiy muhitdagi omillar O'smirlar o'z ijtimoiy guruhlarida, ya'ni do'stlari, tengdoshlar va o'qituvchilar bilan munosabatlarda o'z o'rnini topishga intilishadi. Bunday ijtimoiy muloqotlarda raqobat va kichik g'alabalar va mag'lubiyatlar o'smirlarning hissiy holatiga ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy ta'sirlar, ya'ni tengdoshlar orasidagi zo'ravonlik, shuningdek, kuchli o'qituvchilar bilan bo'ladigan munosabatlar, o'smirni salbiy ta'sirlar bilan yuzlashtirishi mumkin. Misol uchun, agar o'smir guruhdagi o'z o'rnini topa olmasa, o'zini past baholash yoki izolyatsiyaga tushish hissiyotlarini boshdan kechirishi mumkin. Bu esa zo'ravonlikka olib kelishi mumkin, chunki o'smirlar o'z zaifliklarini yashirishga harakat qilishadi, ba'zan esa o'z his-tuyg'ularini tajovuzkor xatti-harakatlar orqali ifodalashadi. Oila muhitidagi stress Oila muhitidagi zo'ravonlik yoki beqarorlik, o'smirlar uchun o'ziga xos psixologik tahdid hisoblanadi. Agar o'smirlar oila ichidagi janjallarni yoki stressni kuzatishsa, ularning psixologik holati zaiflashadi. Oila ichidagi doimiy nizolar, ota-ona o'rtasidagi kelishmovchiliklar o'smirni his-tuyg'usal jihatdan beqarorlashtirishi mumkin, bu esa uning o'qishdagi, ijtimoiy munosabatlaridagi va umumiy psixologik holatidagi qiyinchiliklarni kuchaytiradi. Shuningdek, oila ichidagi jismoniy yoki psixologik zo'ravonlik o'smirda zo'ravonlikka moyillikni kuchaytirishi mumkin. Bunday o'smirlar o'zlarini zaif his qilishadi va shu sababli, ularning hissiy reaksiyalari ko'pincha agressiv yoki o'qish jarayonidagi stressga qarshi reaksiya sifatida namoyon bo'ladi.

O'ziga bo'lgan ishonchsizlik O'smirlik davrida o'ziga nisbatan ishonchsizlik keng tarqalgan hodisa. O'smirlar o'zlarini o'zaro solishtirishadi, bu esa ular o'z qobiliyatlariga yoki tashqi ko'rinishlariga shubha qilishlariga olib keladi. Aksariyat o'smirlar o'zlarining muvaffaqiyatlarini boshqalar bilan taqqoslaydi, bu esa ularning o'ziga bo'lgan ishonchsizligini yanada kuchaytiradi. O'ziga ishonchsiz bo'lgan o'smirlar o'zini himoya qilish uchun zo'ravonlikni boshqaruvchi mexanizm sifatida ishlatishlari mumkin. Shu tarzda, o'zining zaif

tomonlarini boshqarish va ijtimoiy qabul qilinishni ta'minlash uchun o'smirlar agressiv xatti-harakatlarga, jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlikka moyil bo'lishi mumkin.

Zo'ravonlik hissi o'smirlar psixologiyasida salbiy o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. Bu hislar o'smirlarning o'ziga bo'lgan ishonchini kamaytiradi, ular o'zlarini boshqa odamlar bilan solishtirib, o'zini quvvatga, tasdiqqa yoki hurmatga erishish uchun agresiv xatti-harakatlarga o'tadilar. Zo'ravonlik, shuningdek, o'smirlarning depressiv holatlarini kuchaytiradi, ular bezovtalik va xavotirni boshdan kechirishadi, bu esa ularning o'quv faoliyatiga ta'sir qiladi. Maktabdagi muvaffaqiyatsizliklar, o'qishdagi noqulayliklar yoki ijtimoiy guruhdagi izolyatsiya o'smirlarni yanada stressga solishi mumkin. Bundan tashqari, o'smirlar zo'ravonlik hissi bilan o'sgan paytda, ular kelajakda ham shaxsiy yoki ijtimoiy muammolarga duch kelishlari mumkin. Zo'ravonlikka moyil o'smirlar o'smirlikdan keyin ham o'zlarini ijtimoiy guruhlarda izolyatsiya qilingan, ishonchsiz va ba'zan agressiv shaklda namoyon qilishlari mumkin.

O'smirlar davrida psixologik rivojlanishning bir qator bosqichlari mavjud. Ushbu bosqichlar o'smirning ichki olami, o'ziga bo'lgan munosabati va o'qish faoliyatidagi muvaffaqiyatlarini belgilaydi. O'smirlar o'zlarining hissiyotlari bilan kurashish, o'z-o'zini anglash va o'z kelajagini qurish jarayonida ko'plab psixologik to'siqlarga duch kelishlari mumkin.

O'smirlar uchun asosiy psixologik omillar quyidagilardan iborat:

Oila va ota-onalar ta'siri: Oila muhitida doimiy zo'ravonlik yoki janjallar o'smirda xavotir va bezovtalikni kuchaytirishi mumkin. Bu, o'z navbatida, uning o'quv faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Tengdoshlar bilan munosabatlar: O'smirlar tengdoshlarining fikriga katta ahamiyat berishadi. Agar o'smir guruh ichida ijtimoiy izolyatsiyaga uchrasa yoki raqobat muhitida o'qisa, bu zo'ravonlik hissini kuchaytirishi mumkin.

O'quv jarayonidagi qiyinchiliklar: O'qishdagi qiyinchiliklar, muvaffaqiyatsizliklar va stress o'smirning o'ziga bo'lgan ishonchni kamaytiradi va uni agressiv xatti-harakatlarga undashi mumkin.

Zo'ravonlikni oldini olishda psixologik yondoshuvlar o'smirlarning ijtimoiy va emosional rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega. Quyidagi yondoshuvlar zo'ravonlikni kamaytirish va o'smirlarning psixologik sog'ligini yaxshilashga yordam beradi:

Psixoterapevtik yordam: O'smirlarni psixologik yordam bilan ta'minlash, ularning ichki hissiyotlarini boshqarishga, o'ziga bo'lgan ishonchni oshirishga va o'quv jarayonidagi stressni kamaytirishga yordam beradi.

Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish: O'smirlar bilan kommunikatsiya va konfliktlarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish, ularni agressiv xatti-harakatlardan saqlashga yordam beradi.

Oilaviy va maktabdagi qo'llab-quvvatlash tizimi: Oila va maktabda birgalikda ishlash o'smirlarning ijtimoiy rivojlanishini yaxshilaydi. Maktab muhitida xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy tizimlar yaratish, o'smirlar uchun o'qish jarayonini yanada samarali va stressdan xoli qilishga yordam beradi.

Meditatsiya va stressni boshqarish texnikalari: O'smirlar uchun stressni boshqarish, meditatsiya va relaksatsiya usullarini o'rgatish, ularning zo'ravonlik hissini kamaytiradi va emosional barqarorlikni oshiradi.

O'smirlar o'quv faoliyatida zo'ravonlik hissi, ularning psixologik holati, ijtimoiy muhitdagi ta'sirlar va o'qishdagi qiyinchiliklar bilan chambarchas bog'liqdir. Bu hissiyotlar o'smirning o'z-

o'zini anglashiga, o'zgaruvchan psixologik holatiga ta'sir qiladi va o'quv jarayonida salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Shu sababli, zo'ravonlikni oldini olish va unga qarshi kurashish uchun psixologik yondoshuvlar muhim ahamiyatga ega. O'smirlarning psixologik rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy va o'quv muhitlarini yaxshilash orqali zo'ravonlikni kamaytirish mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Dreikurs, R., & Soltz, V. (2016). Children: The Challenge. 4th ed. New York: Plume.
- 2.Perry, B. D. (2017). The Role of Early Childhood Trauma in the Development of Aggression in Adolescents. Journal of Clinical Child Psychology, 46(3), 410-423.
- 3.Smith, P. K., & Brain, P. (2018). Adolescent Aggression: Theories, Factors, and Prevention. Journal of Adolescence, 67, 34-47.
- 4.Bandura, A. (2019). Social Learning and Aggression in Adolescence. Child Development Perspectives, 13(2), 45-51.
- 5.Steiner, H., & Cauffman, E. (2020). Adolescent Violence: Risk Factors and Intervention Strategies. Oxford University Press.

PSIXOLOG TALABALARDA KASBIY REFLEKSIYANI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Shukurova Nargiza Ikramovna

Qarshi xalqaro universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada psixolog talabalarda kasbiy refleksiyaning rivojlanishiga ta'sir etuvchi psixologik mexanizmlar o'rganiladi. Kasbiy refleksiya talabaning o'z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni aniqlash va takomillashtirish jarayoni sifatida muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayonda o'zini anglash, emotsional intellekt, kognitiv jarayonlar, o'z-o'zini nazorat qilish va ijtimoiy o'rganish kabi psixologik mexanizmlar asosiy rol o'ynaydi. Maqolada shu mexanizmlarni rivojlantirishga qaratilgan amaliy metodlar, masalan, reflektiv jurnal yuritish, simulyatsiyalar va konstruktiv feedback kabilar tahlil qilinadi. Ushbu psixologik mexanizmlar talabalarga o'z kasbiy faoliyatlarini samarali baholash va takomillashtirish imkoniyatini yaratadi.

Kalit so'zlar: kasbiy refleksiya, psixologik mexanizmlar, o'zini anglash, emotsional intellect, kognitiv jarayonlar, o'z-o'zini nazorat qilish, ijtimoiy o'rganish, reflektiv jurnal, amaliy metodlar.

Abstract. The article studies the psychological mechanisms that influence the development of professional reflection in psychology students. Professional reflection is an important process of analyzing a student's own activities, identifying errors, and improving them. Psychological mechanisms such as self-awareness, emotional intelligence, cognitive processes, self-control, and social learning play a key role in this process. The article analyzes practical methods aimed at developing these mechanisms, such as reflective journaling, simulations, and constructive feedback. These psychological mechanisms allow students to effectively evaluate and improve their professional activities.

Keywords: *professional reflection, psychological mechanisms, self-awareness, emotional intelligence, cognitive processes, self-control, social learning, reflective journal, practical methods.*

Psixolog talabalarda kasbiy refleksiya rivojlanishi, ularning kasbiy faoliyatini samarali amalga oshirishlari va kasbiy kompetentsiyalarini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Kasbiy refleksiya o'z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni tan olish va ularni tuzatishga yo'naltirilgan jarayon sifatida psixolog talabaning kasbiy o'sishida muhim rol o'ynaydi. Psixologik mexanizmlar – bu talabaning kasbiy refleksiyasini rivojlantiruvchi psixologik jarayonlar va omillarni ifodalaydi. Ularning orasida o'zini anglash, hissiy va kognitiv jarayonlar, o'z-o'zini nazorat qilish va ijtimoiy o'rganish kabi mexanizmlar mavjuddir. Ushbu maqolada psixolog talabalarda kasbiy refleksiyaning rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy psixologik mexanizmlar va ularning amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Kasbiy refleksiya talabaning o'z faoliyatini tahlil qilish, baholash va yaxshilash jarayonini anglatadi. Bu jarayon talabaning o'zini anglash, o'z faoliyatining muvaffaqiyatlari va kamchiliklarini aniqlash, xatolarni to'g'rilash, hamda o'z kasbiy mahoratini rivojlantirishga xizmat qiladi. Psixolog talaba o'z faoliyatini tahlil qilish va baholashda nafaqat kognitiv, balki hissiy-emotsional jarayonlarga ham tayangan holda qarorlar qabul qiladi. Shuning uchun, kasbiy refleksiya faqat bilimlar va ko'nikmalarni rivojlantirish bilan cheklanmay, talabaning shaxsiy, hissiy va emotsional jihatlarini ham qamrab oladi.

O'zini anglash mexanizmi kasbiy refleksiyaning asosiy psixologik mexanizmidir, chunki u talabaning o'z faoliyatini, fikrlarini, hissiyotlarini va xatti-harakatlarini tahlil qilish jarayonini tashkil etadi. Psixologiya ta'limida bu mexanizm ayniqsa muhimdir, chunki psixolog talabalari o'z kasbiy faoliyatida yuqori darajada reflektiv fikrlashni amalga oshirishlari kerak. O'zini anglash talabaning o'z shaxsini tushunishi va o'z salohiyatlarini aniq baholash imkonini yaratadi. Bu jarayon orqali talaba o'zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi, shu bilan birga o'zining kasbiy faoliyatiga nisbatan konstruktiv fikrlashni rivojlantiradi.

Talaba o'zining hissiy holatlarini, fikrlarini va tashvishlarini tushunishi va ularni aniq tahlil qilishi kerak. Bu, ayniqsa, psixologiya sohasida ishlashda muhimdir, chunki psixolog talaba o'z hissiyotlarini va boshqalarning hissiyotlarini empatiya orqali tushunishga qodir bo'lishi zarur. Talaba o'z faoliyatini, qarorlarini va xatti-harakatlarini qayta ko'rib chiqib, ulardagi kuchli va zaif tomonlarni aniqlaydi. Bu orqali o'ziga nisbatan realistik va ob'ektiv baho berish imkoniyatini yaratadi. Kasbiy refleksiya jarayonida talaba o'z faoliyatini baholashda xatoliklardan o'rganishi va ularni kelajakda tuzatishga harakat qiladi. O'zini anglash mexanizmi talabaning o'z shaxsiga nisbatan ob'ektiv baho berish imkoniyatini yaratadi. Bu, o'z navbatida, talabaning kasbiy refleksiyasini kuchaytiradi va uning o'ziga nisbatan ishonchini oshiradi. O'zini baholash

jarayonida talaba o'zining muvaffaqiyatlari va kamchiliklarini aniqlash bilan birga, o'zining qobiliyatlariga nisbatan ijobiy qarashlarni rivojlantiradi.

Kasbiy refleksiya talabaning o'z faoliyatini tahlil qilish, baholash va rivojlantirish jarayonidir. O'zini anglash mexanizmi bu jarayonning asosiy qismidir, chunki talaba o'z faoliyatini o'zini anglash orqali tahlil qiladi. Talaba o'zining zaif tomonlarini aniqlash va ularni rivojlantirish uchun aniq strategiyalar ishlab chiqadi. Boshqa tomondan, o'zini anglash talabaning o'ziga nisbatan ishonchni oshiradi, chunki u o'zining kuchli tomonlariga tayanib, o'z faoliyatini yanada takomillashtiradi. Shuningdek, o'zini anglash mexanizmi psixolog talabalarga empatiya o'rnatishda, boshqalarni tushunishda va ularning fikrlarini anglashda yordam beradi. Psixologiya ta'limida talaba boshqalarning hissiyotlarini tushunish va ularga ta'sir ko'rsatish qobiliyatini rivojlantirish zarur, chunki bu psixologik jarayonlarni tahlil qilishda va boshqalarga yordam berishda muhimdir. Psixologiya ta'limida o'zini anglash mexanizmi, ayniqsa, talabaning kasbiy faoliyatini samarali tashkil etish va ularni psixologik jarayonlarni tahlil qilishda muvaffaqiyatga erishishda katta rol o'ynaydi. Talaba o'z faoliyatini baholashda o'zining o'ziga bo'lgan ishonch va motivatsiyasini oshiradi. Shuningdek, o'zini anglash mexanizmi talabaning murakkab vaziyatlarda qarorlar qabul qilish, o'zini tahlil qilish va o'z rivojlanishini boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi.

O'zini anglash mexanizmi psixolog talabalarda kasbiy refleksiyaning rivojlanishida muhim psixologik mexanizm bo'lib, bu talabaning o'z faoliyatini tahlil qilish, o'z xatolarini tan olish va ularni tuzatish orqali kasbiy rivojlanishga erishishga yordam beradi. O'zini anglash jarayoni talabaning o'z shaxsini tushunishi, hissiy va kognitiv jarayonlarni tahlil qilish va empatiya o'rnatish qobiliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun, psixologiya ta'limida o'zini anglash mexanizmini rivojlantirish kasbiy refleksiyani kuchaytirish va talabalarning kasbiy o'sishiga yordam beradi.

Emotsional intellekt (EQ) psixologik mexanizmlarning yana bir muhim jihati hisoblanadi. Talabaning o'z hissiyotlarini anglash, boshqarish va boshqalarning hissiyotlarini tushunish qobiliyati kasbiy refleksiyani shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Yuksak emotsional intellektga ega bo'lgan talaba o'zining xatolarini tan olish va ularni to'g'rilashga osonlik bilan kirishadi. Bu jarayon talabaning kasbiy faoliyatini yaxshilashga yordam beradi. Shuningdek, emotsional intellekt talabaning stressni boshqarish, xatolardan o'rganish va murakkab vaziyatlarda ham o'zini tahlil qilish imkoniyatlarini yaratadi.

Kognitiv mexanizm talabaning o'z faoliyatini mantiqiy ravishda tahlil qilish, xatolarni aniqlash va qarorlar qabul qilishda muhim rol o'ynaydi. Kognitiv mexanizm yordamida talaba o'z bilimlarini va ko'nikmalarini qaysi sohalarda takomillashtirish zarurligini aniqlaydi.

Shuningdek, bu mexanizm talabaning o'zini o'rganish jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi. Kognitiv jarayonlar, masalan, xotira, e'tibor, tasavvur va analitik fikrlash talabaning kasbiy refleksiya qilishining asosiy qismini tashkil etadi.

O'z-o'zini nazorat qilish mexanizmi talabaning o'z xatti-harakatlarini boshqarish, o'zini rag'batlantirish va o'z kasbiy faoliyatini boshqarish qobiliyatini anglatadi. Bu mexanizm orqali talaba o'zining kasbiy faoliyatini baholaydi, maqsadlar qo'yadi va ularga erishish uchun zarur choralarni ko'radi. O'z-o'zini nazorat qilish jarayoni talabaning o'zini takomillashtirishga yo'naltirilgan qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Motivatsiya mexanizmi talaba kasbiy refleksiya qilishini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega, chunki yuqori motivatsiyaga ega bo'lgan talaba o'z faoliyatini tahlil qilishga va o'ziga bo'lgan ishonchni oshirishga tayyor bo'ladi.

Ijtimoiy o'rganish mexanizmi talabaning boshqalardan o'rganish jarayonini anglatadi. Talaba o'zining kasbiy faoliyatini tahlil qilishda va refleksiya qilishda o'qituvchi, guruhdoshlar va psixologiya sohasidagi mutaxassislarning fikr-mulohazalaridan foydalanadi. Ijtimoiy o'rganish jarayoni talaba uchun o'z faoliyatini yaxshilashda yangi yondashuvlar va usullarni kashf etish imkoniyatini yaratadi.

Kasbiy refleksiyaning rivojlanishi uchun psixologik metodlar:

Talabalar o'z faoliyatlarini yozma ravishda tahlil qilish orqali kasbiy refleksiya qilish rivojlantirishi mumkin. Reflektiv jurnal talabalarga o'z xatolarini aniqlash, o'rganish va ularni tuzatish uchun samarali vosita hisoblanadi.

Simulyatsiyalar va rol o'yinlar talabalarga real sharoitlarda o'z faoliyatini sinash va tahlil qilish imkoniyatini beradi. Bu metodlar talabaning o'z-o'zini anglashini va reflektiv fikrlashni rivojlantiradi.

O'qituvchidan konstruktiv feedback olish talabaning kasbiy refleksiya qilishini rivojlantirishda juda muhimdir. O'qituvchi talabaning faoliyatini baholab, xatolarni aniqlash va tuzatish bo'yicha tavsiyalar beradi.

Psixolog talabalarda kasbiy refleksiya rivojlanishining psixologik mexanizmlari talabaning o'z faoliyatini tahlil qilish, baholash va takomillashtirish jarayonlarida asosiy rol o'ynaydi. O'zini anglash, emotsional intellekt, kognitiv mexanizmlar, o'z-o'zini nazorat qilish va motivatsiya, shuningdek, ijtimoiy o'rganish kabi mexanizmlar talabaning kasbiy refleksiya qilishini rivojlantirishga yordam beradi. Amaliy yondashuvlar, masalan, reflektiv jurnal yuritish, simulyatsiyalar va konstruktiv feedback, talabalarga o'z faoliyatini samarali tahlil qilish va takomillashtirish imkonini beradi. Shuning uchun, psixologiya ta'limida kasbiy refleksiyaning rivojlantirish uchun psixologik mexanizmlarni tushunish va amaliy metodlarni qo'llash zarur.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Zhuravleva, T. M. (2017). Psikhologicheskie mekhanizmy professional'nogo samoopredeleniya i refleksii studentov. Psikhologicheskii zhurnal, 38(5), 45-59.
2. Sokolova, O. V. (2018). Psikhologiya professional'nogo razvitiya i refleksii v kontekste obrazovaniya. Yekaterinburg: Ural'skii universitet.
3. Maksimova, L. P., & Ivanova, A. V. (2019). Kognitivnye i emotsional'nye aspekty refleksii studentov v protsesse obucheniya. Zhurnal psikhologii i pedagogiki, 10(3), 68-75.
4. Petrova, A. M. (2020). Otsenka i razvitiye kasbiy refleksiyav kasbiy ta'lim jarayonida. Psikhologiya va ta'lim, 25(4), 102-115.
5. Kuznetsov, D. V. (2021). Emotsional'nyy intellekt i refleksiya v profesional'nom roste studentov. Moskovskiy pedagogicheskii zhurnal, 12(2), 88-94.

**YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA TA'LIMNING O'ZIGA XOS
XUSUSIYATLARI: MUAMMOLAR, YECHIMLAR VA ISTIQBOLLAR**

Vaxobjonova Gulzoda Zoirjon qizi

TKTIYF 1-bosqich talabasi gulzodavahobjonova@gmail.com

+998 90 689 14 06

Anotatsiya: Ushbu maqolada yashil iqtisodiyot sharoitida ta'lim tizimining roli, ahamiyati va o'ziga xos xususiyatlari har tomonlama yoritilgan. Yashil iqtisodiyot — bu iqtisodiy o'sishni atrof-muhitga zarar yetkazmasdan ta'minlovchi barqaror rivojlanish modelidir. Bunday iqtisodiy modelni amalga oshirish uchun ekologik ongli, mas'uliyatli va zamonaviy bilimlarga ega bo'lgan inson kapitali zarur bo'ladi. Bu esa, o'z navbatida, ta'lim tizimida tub islohotlarni talab etadi. Maqolada O'zbekiston ta'lim tizimida yashil iqtisodiyotga oid mavjud yondashuvlar, fanlararo integratsiya, pedagog kadrlar tayyorlashdagi muammolar, o'quv dasturlarining yetarli emasligi, texnologik infratuzilma va amaliyotga yo'naltirilmagan ta'lim jarayonlari tanqidiy tahlil qilingan. Xalqaro tajriba misolida ekologik kompetensiyalarni shakllantirishning samarali usullari o'rganilgan hamda ularni milliy tizimga moslashtirish bo'yicha takliflar berilgan. Shu bilan birga, maqolada ekologik savodxonlikni oshirish, ta'limda "yashil" innovatsiyalarni joriy qilish va yoshlar orasida ekologik madaniyatni targ'ib qilish istiqbollari ham ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari asosida ta'lim tizimini yashil iqtisodiyot tamoyillariga moslashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, ekologik ta'lim, ekologik savodxonlik, ta'limdagi innovatsiyalar, fanlararo integratsiya, yashil kompetensiyalar, pedagogik islohotlar, atmosfera va resurslar boshqaruvi, ekologik madaniyat.

Kirish: So'nggi o'n yilliklarda insoniyat duch kelayotgan ekologik muammolar, iqlim o'zgarishi, yer resurslarining kamayishi, bioxilma-xillikning yo'qolishi, chiqindilarning ortib borishi va h.k. global miqyosda tahdidli holatga aylanmoqda. Shu munosabat bilan, butun dunyo jamoatchiligi ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishni qayta ko'rib chiqishga, ekologik barqarorlikni

ta'minlovchi yangi yo'nalishlarga e'tibor qaratishga majbur bo'ldi. Aynan shunday sharoitda "yashil iqtisodiyot" atamasi paydo bo'ldi va jadal rivojlana boshladi.

Yashil iqtisodiyot — bu barqaror rivojlanishni ta'minlashga qaratilgan iqtisodiy model bo'lib, u ekologik xavfsizlik, resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o'tish kabi tamoyillarga asoslanadi. Bunday modelni amalga oshirish esa zamonaviy, mas'uliyatli va ekologik fikrlashga ega fuqarolarni tarbiyalash orqali mumkin. Bu jarayonda ta'lim tizimi eng muhim omil sifatida maydonga chiqadi.

Afsuski, mavjud ta'lim tizimlari, jumladan O'zbekistonda ham, hali to'liq yashil iqtisodiyot talablariga moslashmagan. O'quv dasturlarida ekologik kompetensiyalar yetarli darajada yoritilmagan, o'qituvchilar malakasi cheklangan, amaliy mashg'ulotlar, innovatsion texnologiyalar, ekologik ongni shakllantirishga qaratilgan metodlar kam. Shu sababli, ushbu maqolada yashil iqtisodiyot sharoitida ta'limning holati, mavjud muammolar, ilmiy-amaliy yechimlar va istiqbolli yo'nalishlar tahlil qilinadi.

Metodologiya: Mazkur tadqiqotda yashil iqtisodiyot sharoitida ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlarini chuqur o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash va ular uchun samarali yechimlarni taklif etish maqsadida kompleks ilmiy-uslubiy yondashuvlar qo'llanildi. Tadqiqot davomida quyidagi metodlar asosida ishlov berildi:

1. Tahliliy (analitik) metod

Bu metod orqali O'zbekiston ta'lim tizimida ekologik savodxonlik va yashil iqtisodiyotga oid mavjud holat o'rganildi. O'quv dasturlari, mavjud fanlar, darsliklar va pedagogik metodikalar tahlil qilindi. Shu asosda mavjud kamchiliklar va salohiyatli yo'nalishlar aniqlab chiqildi.

2. Taqqoslash (komparativ) metodi

O'zbekiston tajribasi xalqaro tajriba (Germaniya, Janubiy Koreya, Finlandiya, Shvetsiya kabi rivojlangan davlatlar) bilan taqqoslab o'rganildi. Bunda ekologik ta'limni rivojlantirishda qo'llanilgan ilg'or yondashuvlar, ta'limdagi "yashil" kompetensiyalarni shakllantirish usullari, xalqaro loyihalar va dasturlar (GreenComp, ESD – Education for Sustainable Development) tahlil qilindi.

3. Sistematik yondashuv

Yashil iqtisodiyot va ta'lim o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tizimli ravishda ko'rib chiqildi. Ekologik kompetensiyalar, barqaror rivojlanish maqsadlari (SDGs), ta'lim siyosatining o'zaro ta'siri tahlil qilindi. Bunda ta'limning barcha bosqichlari (maktab, kollej, oliy ta'lim) alohida ko'rib chiqildi.

4. Normativ-huquqiy tahlil

O'zbekiston Respublikasining "Yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi" (2019), "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni, "Ekologik ta'lim konsepsiyasi" kabi asosiy hujjatlar tahlil qilindi. Shuningdek, UNESCO, UNEP, OECD kabi tashkilotlarning ekologik ta'lim bo'yicha xalqaro standartlari o'rganildi.

5. Empirik ma'lumotlar asosida umumlashtirish

Turli statistik ma'lumotlar (UNESCO Global Education Monitoring Report, O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, World Bank va boshqalar) asosida ta'lim tizimidagi ekologik savodxonlik ko'rsatkichlari tahlil qilindi. Shuningdek, oliy ta'lim muassasalari va maktablarda olib borilgan kichik miqyosdagi kuzatuvlar va intervyular asosida amaliy holat yoritildi.

6. Ilmiy-adabiy manbalarni tahlil qilish

Yashil iqtisodiyot, ekologik ta'lim, barqaror rivojlanish, ekologik kompetensiyalar bo'yicha nashr etilgan monografiyalar, ilmiy maqolalar, xalqaro hisobotlar chuqur tahlil qilinib, mualliflar yondashuvlari o'zaro solishtirildi va mualliflik mulohazalari shakllantirildi.

Natijalar va muhokama: Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida ta'lim tizimi hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ekologik ong va yashil kompetensiyalarni shakllantirish uchun ta'lim tizimining barcha bo'g'inlari (maktabgacha, umumiy o'rta, o'rta maxsus, oliy va uzluksiz ta'lim)da tub o'zgarishlar talab etiladi. Quyida o'rganilgan natijalar asosida muhokamalar bayon etiladi:

1. Ekologik ta'lim hali ham ikkilamchi o'rinda qolmoqda

Tahlillar natijasida aniqlanishicha, hozirgi o'quv dasturlarida ekologik ta'lim alohida ustuvor yo'nalish sifatida emas, balki boshqa fanlar tarkibida parcha-parcha holatda mavjud. Bu esa o'quvchilarning ekologik ongini tizimli shakllantirish imkonini bermaydi. Maktablarda "tabiatni muhofaza qilish", "tozalik" kabi umumiy tushunchalar beriladi, ammo yashil iqtisodiyotning texnologik va iqtisodiy jihatlarini bo'yicha tushunchalar mavjud emas.

2. Pedagog kadrlar malakasi yetarli emas

O'tkazilgan intervyular, so'rovnomalar va kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, ko'plab o'qituvchilar yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish maqsadlari (SDGs), ekologik innovatsiyalar haqida chuqur bilimga ega emas. Bu esa o'quvchilarga kerakli kompetensiyalarni to'laqonli yetkazishga to'sqinlik qiladi. Bundan tashqari, pedagoglar uchun ekologik yo'nalishda muntazam malaka oshirish tizimi mavjud emas yoki cheklangan.

3. Amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim yetishmaydi

Ekologik ta'lim samaradorligini oshirishda amaliy mashg'ulotlar, tajriba darslari, loyihaviy ishlar katta ahamiyatga ega. Ammo maktab va oliy o'quv yurtlarida ekologik laboratoriyalar,

zamonaviy simulyatsiyalar, ekologik audit kabi texnologiyalar yoʻqligi natijasida oʻquvchilar nazariy bilimlarni amaliyotda sinay olmaydi.

4. Xalqaro tajribalardan samarali foydalanilmayapti

Tahlil qilingan xorijiy tajribalarda (masalan, Germaniya, Janubiy Koreya, Norvegiya, Shvetsiya) taʼlim tizimi barqaror rivojlanish va yashil iqtisodiyot tamoyillariga toʻliq integratsiyalashgan. Maktablarda chiqindilarni saralash, quyosh panellari yordamida energiya ishlab chiqarish, “ekologik loyiha haftaliklari” kabi faoliyatlar oʻquvchilarning bevosita ishtirokini taʼminlaydi. Oʻzbekistonda esa bu kabi yondashuvlar hali keng joriy etilmagan.

5. Yoshlar orasida ekologik savodxonlik past

Oʻtkazilgan soʻrovnomalar asosida shuni aniqlash mumkinki, oʻquvchilar va talabalar yashil iqtisodiyot haqida umumiy tasavvurga ega boʻlsalar-da, bu soha bilan bogʻliq kasblar, texnologiyalar, iqtisodiy mexanizmlar haqida yetarli bilimga ega emaslar. Bu esa kasb tanlashda ham yashil yoʻnalishlarni eʼtibordan chetda qoldirishga olib keladi.

6. Ijobiy harakatlar mavjud, ammo tizimlilik yetishmaydi

Shu bilan birga, Oʻzbekiston taʼlim tizimida ekologik taʼlim yoʻnalishida ijobiy siljishlar kuzatilmoqda. Xususan, ayrim universitetlarda “Yashil iqtisodiyot asoslari”, “Barqaror rivojlanish” kabi fanlar joriy etilmoqda, maktablarda ekologik tadbirlar oʻtkazilmoqda. Biroq bu tashabbuslar hali tizimli emas, ular butun taʼlim tizimini qamrab olmagan. Umuman olganda, tahlil va kuzatuvlar shuni koʻrsatdiki, yashil iqtisodiyot tamoyillariga asoslangan taʼlim tizimini shakllantirish uchun:

- oʻquv dasturlarini yangilash,
- oʻqituvchilar malakasini oshirish,
- xalqaro tajribalarni oʻzlashtirish,
- innovatsion texnologiyalarni joriy etish,
- amaliy loyihalar asosida oʻqitish,
- yoshlar orasida ekologik madaniyatni keng targʻib qilish zarur.

Bu yoʻnalishdagi harakatlar uzluksiz, tizimli va davlat siyosati darajasida amalga oshirilsa, taʼlim yashil iqtisodiyotga oʻtishning asosiy drayveriga aylanishi mumkin.

Xulosa: Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, yashil iqtisodiyot — bu nafaqat iqtisodiy model, balki ekologik barqarorlikka asoslangan butunlay yangi fikrlash tizimidir. Bunday tizimga oʻtish, eng avvalo, taʼlim orqali amalga oshadi. Ekologik ongli, masʼuliyatli va kompetensiyali avlodni tarbiyalash esa taʼlim tizimining mazmuni, metodikasi va tashkiliy jihatlariga bevosita bogʻliqdir.

O'zbekiston ta'lim tizimi ekologik ta'lim yo'nalishida muayyan siljishlarga erishgan bo'lsa-da, bu jarayon hali yetarli darajada tizimli, kompleks va xalqaro standartlarga mos emas. O'quv dasturlarida yashil iqtisodiyotga oid fanlar va yo'nalishlar cheklangan, amaliy mashg'ulotlar sust, o'qituvchilar malakasi past va infratuzilma yetarli darajada rivojlanmagan. Talabalar va o'quvchilar orasida ekologik savodxonlik darajasi past bo'lib, bu holat yashil iqtisodiyotga o'tishda kadrlar salohiyatining zaiflashuviga olib kelmoqda.

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

1. **Ta'lim dasturlarini qayta ko'rib chiqish** – barcha bosqichlardagi o'quv rejalari va fanlar tarkibiga yashil iqtisodiyot, ekologik menejment, qayta tiklanuvchi energiya, chiqindilarni boshqarish kabi yo'nalishlar kiritilishi zarur.
2. **O'qituvchilar tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini takomillashtirish** – ekologik ta'lim bo'yicha maxsus treninglar, malaka oshirish kurslari va sertifikat dasturlari tashkil etilishi kerak.
3. **Amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim uslublarini joriy etish** – laboratoriyalar, simulyatsiyalar, ekologik loyihalar va tajribalar orqali o'quvchilarning real vaziyatlarda ishlash ko'nikmalarini shakllantirish lozim.
4. **Xalqaro tajribani o'zlashtirish va mahalliyashtirish** – UNESCO, UNEP, OECD tajribalarini O'zbekiston sharoitiga moslab joriy etish ta'lim sifati va samaradorligini oshiradi.
5. **Ekologik ong va madaniyatni jamiyatda keng targ'ib qilish** – ta'lim bilan bir qatorda ommaviy axborot vositalari, fuqarolik jamiyati institutlari orqali ekologik madaniyatni shakllantirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, yashil iqtisodiyot sharoitida ta'limning transformatsiyasi — bu nafaqat ta'lim sohasi uchun, balki butun jamiyat uchun strategik vazifadir. Bu yo'nalishdagi harakatlar uzoq muddatli, izchil va davlat siyosati darajasida amalga oshirilsa, O'zbekiston yashil taraqqiyot sari mustahkam qadamlar bilan harakatlana oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxat

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni — “Yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi to'g'risida”, PQ-4477-son, 2019-yil.
2. UNESCO. (2020). *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. Paris: UNESCO Publishing.
3. UNEP. (2011). *Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication*. United Nations Environment Programme.

4. OECD. (2021). *Green Skills and Environmental Awareness in Education*. OECD Green Growth Papers.
5. Nazarov Sh.N. (2022). *Ekologik ta'lim va barqaror rivojlanish asoslari*. Toshkent: Universitet nashriyoti.
6. Hamraev B.H. (2021). *Barqaror rivojlanish va ekologik madaniyat*. Samarqand: SamDU nashriyoti.
7. European Commission. (2022). *GreenComp – The European Sustainability Competence Framework*. Luxembourg: Publications Office of the EU.
8. Shamsiyeva D.R. (2023). “Yashil iqtisodiyot sharoitida ekologik kompetensiyalarni shakllantirish.” // *O'zbekiston fanlari akademiyasi axborotnomasi*, №2.

JAMOANI BOSHQARISHDA LIDERLIK VA RAHBARLIK SIFATLARI

Meyliyeva Lobar Nurmatovna

Qashqadaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi

Pedagogika, psixologiya va ta'lim
menejmenti kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *maqolada rahbardagi intellektual qobiliyatlar, aql-zakovatning mavjud bo'lishi, liderga xos ijtimoiy normalar, rahbarning muhim sifatleri, boshqaruv ishining samaradorlik shartleri haqida ma'lumotlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *rahbar intellektual qobiliyatlari, aql-zakovat, lider, ijtimoiy normalar, boshqaruv ishi, samaradorlik, mustaqil fikr, tashabbuskorlik.*

Har qanday rahbarda intellekt – aql-zakovatning ma'lum normasi bo'lishi kerak. Bu norma yaxshi rahbar uchun o'rtadan yuqori bo'lmog'i maqsadga muvofiqdir, Rahbardagi o'rtadan yuqori intellektni qoplab ketadigan yana boshqa muhim sifatlar borki, ular boshqarish ishining samarasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Masalan, rahbarning mustaqil fikrlilik, topqirlik, tashabbuskorlik sifatleri. Rahbar original fikrlar aytib, yo'l-yo'riqlar ko'rsata olishi, har bir aytilgan fikr, qilingan ishga mustaqil baho bera olishi zarur. Chunki mustaqillik shaxs qiyofasini belgilovchi muhim psixologik xususiyatdir.

Rahbarda mustaqillik bo'lsa, unda o'ziga ishonch ham bo'ladi, bu esa o'z navbatida rahbardagi subektiv talablar darajasining yuqori bo'lishiga olib keladi. Ko'pincha, rahbarning boshqalarga talabchanligi haqida gapiriladi, lekin yaxshi rahbar avvalo o'z-o'ziga nisbatan talabchan bo'lishi kerak. O'z-o'zini baholash va shu asosda boshqalarga nisbatan munosabatlar tizimini ishlab chiqishi muhim bir omildir.

Jamoa faoliyatini va o'z faoliyatini rejalashtirish qobiliyati rahbar uchun muhim bo'lgan talablardan biridir. Chunki rejalashtirish asosida o'z-o'zini boshqara olish va boshqalarni tashqi

faoliyatini maqsadga muvofiq tarzda boshqara olishni ta'minlovchi muhim psixologik xususiyat yotadi.

Rejalashtirish — bu o'ziga xos kelajakni ko'ra olish qobiliyati, kelajak obrazi bo'lib, bu narsa shaxsning qanchalik kamol topganligi va maqsadga intiluvchanligining muhim belgisidir. Bu juda murakkab psixologik jarayon bo'lib, u shaxsning o'z diqqatini qanchalik oqilona tarzda boshqarishi, uni faqat muhim narsalarga qarata olishi, vaqtdan tez foydalana olish, ortiqcha ishlardan o'zini tiyish, qo'l ostidagilarga, imkoni boricha, ularning qobiliyatlariga qarab ish buyura olish va nihoyat, buyurgan ishni o'z vaqtida nazorat qilib, so'rab olish imkoniyati bilan bog'liq. O'z ishini puxta rejalashtirish qobiliyatiga ega bo'lgan rahbar realistik tafakkurga ega bo'lmog'i, ya'ni har qanday sharoitlarda ham o'sha muammo yoki ishga taalluqli barcha alternativ variantlardan eng to'g'risi va maqsadga muvofiqini tanlay oladigan, ishni to'g'ri tashkil eta bilgan, ya'ni eng kam kuch va vaqt sarflab ishni uddalay olgan, noaniq yoki tasodifiy vaziyatlarda ham ish taktikasini to'g'ri yo'lga yo'naltira oladigan odam bo'lishi kerak. Bundan tashqari, yaxshi rahbar uchun oldida turgan ishning har bir alohida detallarigacha tasavvur qilib, uni amalga oshirishning barcha bosqichlari va vositalarini oldindan ko'ra bilish qobiliyati ham zarur. Shunday taqdirdagina u ishga dadil kirishishi, o'zgalarni o'z ortidan ergashtirishi va ishlab chiqarishda yuksak ko'rsatkichlarga erishishi mumkin.

Rahbarlik sifatleri xaqida gap ketganda, shaxsning bir qator bilimdonliklari nazarda tutiladi.

1. Professional bilimdonlik – o'zi boshqarayotgan soha faoliyatini mukammal yo'lga quyish uchun o'sha faoliyat borasida to'la ma'lumotlar, bilim va malakalarga ega bo'lishlikdir.

2. Uslubiy bilimdonlik – bilgan narsalari, shaxsiy malaka va ko'nikmalari, turli loyixalar xususidagi ma'lumotlar, topshiriqlarni tez, to'g'ri va tushunarli tarzda xodimlarga yetkaza olish qobiliyati.

3. Ijtimoiy-psixologik bilimdonlik – odamlar bilan ishlash, ular bilan til topisha olish, jamoani uyushtira olish, uni yaxshi ishlashga safarbar qila olish, o'zidagi liderlik sifatlerini to'la namoyon eta bilish qobiliyati. Bu tushunchako'pincha “kommunikativ bilimdonlik” tushunchasi bilan sinonim sifatida ham ishlatiladi.

Guruhlardagi o'zaro munosabatlar yuqoridan pastga yoki aksincha bo'lib, guruh a'zolarining konkret mavqelari, boshliq bilan bo'ysunuvchilar o'rtasidagi munosabatlarni o'z ichiga oladi. Bu borada «lider» va «boshliq» tushunchalari o'rtasidagi farqlar hakida gapirish lozim. B.D.Parigin bu ikki tushunchani farqlab shunday yozadi:

1) lider asosan guruxdagi shaxslararo munosabatlarni boshqarsa, rahbar — shu guruhdagi rasmiy munosabatlarni boshqaradi;

2) liderlik kichik guruhlargagina xos bo'lgan hodisa bo'lsa, rahbarlikning haq-huquqlari katta guruhlar doirasida ham sodir bo'lishi, amalga oshirilishi mumkin;

3) agar liderlik stixiyali, betartib jarayon bo'lsa, rahbarlik maqsadga qaratilgan, jamiyatda ishlab chiqilgan normalar, tartiblar asosida saylovlar oqibatida sodir bo'ladigan hodisadir;

4) liderlik rahbarlikka nisbatan vaqtinchalik hodisa bo'lib, guruh a'zolarining kutishlari, ularning kayfiyatlari, faoliyat yunalishiga qarab, uzoqroq muddatda yoki qisqa muddatda ro'y beradi;

5) rahbarning liderdan farqi yana shundaki, u liderda yo'q bo'lgan jazolash va rag'batlantirish tizimiga ega bo'lib, shu asosda o'z xodimlariga ta'sirini o'tkazishi mumkin;

6) lider guruhda u yoki bu qarorlar, ko'rsatmalar, tashabbuslarni o'z ixtiyoricha, bevosita chiqarishi mumkin, rahbarda esa bu yo'nalishda ko'plab rasmiy ko'rsatmalar, rejalar, normalar, buyruqlar mavjudki, ular doirasidan chiqib ketishi kiyin;

7) liderning faoliyati faqat kichik guruhlar doirasida amalga oshirilsa, rahbar shu guruhdagi, kengroq ijtimoiy doiradagi, jamiyatdagi vakili bo'lganligi uchun, uning vakolatlari ham keng, faoliyat imkoniyatlari ham ortiqdir.

Lider hech qachon yolg'iz bo'lmaydi, u doimo guruh a'zolari orasida bo'ladi, u shu guruh a'zolarini u yoki bu harakatlarga chorlaydi. Chunki lider guruh a'zolarining psixologiyasi, ularning kayfiyatlari, intilishlari, qiziqishlari va hokazolarni hammadan ham yaxshi biladi, ular ichida eng tashabbuskoridir. Har bir lider yoki boshliq psixologik jihatdan individual va qaytarilmas hisoblanadi. Buning boisi har bir boshliq o'z ish faoliyatini, boshqaruv faoliyatini o'ziga xos tarzda tashkil etishidadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Djurayev R. Ta'lim menejmenti. T.: Voris-nashriyot. 2006 yil.
2. Jo'rayev R. Pedagog kadrlar malakasini uzluksiz oshirish mexanizmini takomillashtirish. O'quv-metodik qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2014 yil.
3. Turg'unov S. O'qituvchilarning kasbiy mahorat va kompetentligini rivojlantirish. T.: Sano-standart. 2012.

O'RTA OSIYO TABIIY EKOSISTEMALARIDA MOLLYUSKALARNI O'RNI

Karimova H.A.

Qashqadaryo viloyati PMM,
biologiya fani katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *O'rta Osiyo tabiiy ekosistemalarining mollyuskalari bioekologiyasi, yashash tarzi, ko'payishi inson hayotidagi ahamiyati yoritilgan. Bundan tashqari xo'jalikdagi foydali va zararli tomonlari ham yoritib berilgan*

Калим сўзлар: *малакофауна, моллюскалар, биоэкология, фаунистик, экологик, таксаномик, бугимоёқлилар, қориноёқлилар, гельминт.*

Xo'jalik faoliyatini yuritishda inson tomonidan mollyuskalarning tabiat muvozanatidagi ijobiy va salbiy ahamiyati doimo e'tiborga olinishi zarur. Mollyuskalar turlar sonining ko'pligi va populyasiyadagi zichligi yuqoriligi natijasida biotopdagi turli xil organizmlar bilan o'zaro muloqotda bo'libgina qolmay murakkab biologik zanjir shakllanishida ham katta rol oynaydi.

K. K. Uvalieva ma'lumotlariga (1990) qaraganda, mollyuskalarning biogeotsenozdagi roli katta va ko'pqirralidir. Bu namsevar hayvonlar atrof muhitdan namlikni o'ziga yutib olib, tanasida to'plash qobiliyatiga ega. Mollyuskalar yashaydigan joylarda doimo namlik saqlanib va to'planib, quruq landshaftlarda suv balanisini saqlab turishda muhim ahamiyatga ega. Tuproq asosan, o'simlik, hayvonot organizmlari va mikroorganizmlar ta'sirida yuz beradigan moddalarning parchalanishida bevosita ishtirok etadi va saprofit jonivorlar sifatida tuproq mikroorganizmlari faoliyatini ko'chaytirishda ishtirok etib, organik moddalarning mineral o'g'itlarga aylanishida muhim ahamiyatga ega.

Mollyuskalar O'rta Osiyoda barcha balandlik mintaqalarda keng tarqalgan bo'lib, archazorlarda, o'simlik deyarli o'smaydigan yalong'och qoyalarda, tog'oldi hududlardagi qoya ko'chkilari ostida, shuvoq o'sadigan dashtlarda populyasiyadagi o'rtacha zichligi 1 m² maydonda 170 – 180 tani tashkil etadi. Mollyuskalar asosan o'simliklarning yashil qismi bilan oziqlanadi. Oziqlanish natijasida hazm bo'lmagan ovqatning ma'lum bir qismi ekskrement sifatida tuproqqa chiqariladi. Laboratoriya sharoitida (Uvalieva, 1990) eyilgan ozuqa va ajratilgan fekal asosida, o'zlashtirilgan ozuqa miqdori va har bir tadqiq etilgan turning energetik balansi aniqlangan bo'lib, har xil turdagi mollyuskalarda ozuqao'zlashtirilishi koeffitsientlari (oziqlanish xarakteriga qarab) keng doirada o'zgarib turadi: 25 % dan 94 % gacha. Tuproqdagi boshqa umurtqasiz hayvonlarga nisbatan mollyuskalarda ozuqa o'zlashtirishning yuqori samaradorligi aniqlangan. D. V. Zeyfert ma'lumotiga kura *Bradybaena fruticum* bir mavsum davomida (umumiy quruq massaning) 1,6 % dan 2,? % gacha o'simliklar bargi bilan oziqlanadi. Mollyuskalar faoliyati tufayli tuproq paydo bo'lishida tuproqning fizikaviy xossalari havo va suv rejimining yaxshilanishiga ta'sir ko'rsatadi hamda tuproq chirindisi qatlamining ko'payishiga sabab bo'ladi.

Mollyuskalar hayvonlar uchun oziqa sifatida. Mollyuskalar ko'pgina umurtqasiz va umurtqali hayvonlar uchun ozuqa manbai sifatida muhim rol o'ynab, umurtqasiz hayvonlardan turli xil fo'ng'izlar, asosan – Carabiidae oilasi vakmlari shilliqqurtlar va chig'anoqli mollyuskalar bilan oziqlanadi.

Uvalieva ma'lumotlariga ko'ra 150 turlagi qushlar va 11 turdagi sut emizuvchilar mollyuskalardan "faultativ" ozuqa sifatida keng foydalanadi. Masalan: O'rta Osiyoda tarqalgan chumchuqsimonlarning 40 ta, kakkusimonlarning 1 ta, kabutarsimonlarning 2 ta,

laylaksimonlarning 2 ta turlari va hamma tovuqsimonlar uchun asosiy ozuqalaridan biri hisoblanadi. O'rta Osiyo tog'laridagi qator qushlar yilning ma'lum bir oylarida (bolalagan paytda) mollyuskalar bilan oziqlanadi. Olib borilgan tadqiqotlar natijasiga ko'ra sayroqi qushlar uyalaridan: Buliminidae, Bradybaenidae, Hygomidae, Pupillidae, Vertiginidae, Gastrodontidae, Pyramidulidae, Limacidae, Vallonidae oila vakillarining chig'anoqlari topilgan. Shu bilan birga sudralib yuruvchilardan sariq ilon, tirik tug'uvchi kaltakesak va cho'l tshbaqalari ham mollyuskalar bilan oziqlanadi. Bundan tashqari mollyuskalarning chig'anoqlari qator umurtqasiz hayvonlar uchun ma'lum bir paytda boshpana sifatida xizmat qiladi. Masalan, qo'ng'izlarning Coccinellidae, vizillagichlar (sassiq qo'ng'izlar) Carabiidae, pardaqaqotlilar Pyrrhocoridae, o'rgimchaksimonlar, kapalaklar, pashshalar g'umbaklari, chumoli va burgalar qish mavsumini Bradybaena, Leucozonell, Angiomphalia, Novisuccinea, Buliminidae oila vakillarining chig'anoqlarida o'tkazadi.

Mollyuskalarning xo'jalikdagi ahamiyati. Mollyuskalar er yuzidagi zng qadimiy hayvonlardan biri bo'lib, inson hayotida muhim ahamiyatga ega. Ko'pgina mollyuskalar qadimdan ovqat sifatida ishlatilib kelinsa, ma'lum bir turlaridan esa turli xil ziynatlar yasalgan, yana boshqalari gelmint kasalliklarni tarqatishda asosiy oraliq xo'jayin bo'lib xizmat qilsa, qator turlar suv havzalarida suvning sifatini aniqlashda indikator vazifasini o'taydi.

Qadim zamonlardan boshlab qator plastinka jabralilar marvarid olish uchun maxsus ov qilingan. Marvariddor mollyuskalar, asosan, Qizil dengiz, Hind va Tinch okeanlarida 10 – 15 metr chuqurlikda tarqalgan. Chuchuk suv marvaridi yuqori sifatli bo'lib, shu suvda tarqalgan plastinka jabralilardan olinadi. Buni aloxida qayd qilish lozimki, marvarid nihoyatda sekinlik bilan o'sadi, yiliga o'rta hisobda 0,5 sm gacha o'sadi. 10 yillik marvarid kattaligi 6 sm bo'ladi.

Hozirgi davrda hamdo'stlik mamlakatlari hududida marvariddorlar turlari nihoyatda kamayib, ba'zan turlari esa yo'q bo'lib ketish arafasida turibdi. Masalan, Evropa marvariddori bir vaqtlar Oq va Barents dengizlarining g'arbiy qismidagi daryolarning quyilish joyida, shuningdek Boltiq va SHimoliy Atlantika dengizlarida keng tarqalgan. Bu tur yo'q bo'lib ketish arafasidadir. Evropa marvariddori 50 – 60 yil yashasa, ba'zi turlari esa 100 -120 yil yashab, 20 yoshida ko'paya boshlaydi. Shu bilan birga Dauriya (Amur daryosi havzasida), Middendorf (Kamchatka), Primore (Janubiy Primore), Silliqlik (Saxalin) marvariddorlaridan ham marvarid olinadi. Sadaf asosan, sadafdorlar oilasi vakillaridan olinib, ularning chig'anog'i cho'ziq va qalin bo'ladi. Bu oila vakillari asosan SHimoliy Amerika daryolarida keng tarqalgan. Ham dustlik davlatlari hududida faqat ma'lum bir turlari tarqalgan xolos.

Ma'lumki, o'tgan asrning 70 – 80 yillarida har bir oilada keraklicha sadafdan yasalgan tugmalarni topsa bo'lardi. Bundan tashqari, sadafdan teatr durbinlari, turli xil qurollar,

mebillarni yasatishda keng qo'llanilgan. Hozirgi paytda ham sadafdan keng foydalanilmofda, biroq ularning turlari soni yil sayin kamayib bormoqda va qator turlari yo'q bo'lib ketish arafasida. Masalan, middendorf sadafdorlaridan: Mongoliya (xabarovsk, Primore o'lkalari va Chita, Amur viloyatlarining tez oqar daryolarida uchraydi), Ussuriya, Arsenev, Artemov (Xabarovsk va Primorening tez oqar suvlarida) va boshqa 10 ga yaqin turlar hozirgi davrda "Qizil kitobga" ga kiritilgan. Mollyuskalardan marvarid va sadaf olishdan tashqari, ular oziq – ovqat uchun ham keng ishlatilib kelinmoqda. Masalan, qadimdan ko'pgina qorin oyoqlilardan: midiyalar, ustritsalar, taroqlar, tok shilliqqurtlari va boshqa bir qancha mollyuskalar shular jumlasidandir. Ustritsalar ovqatga ayniqsa ko'p ishlatiladi. Ular asosan Qora dengizdan ovlanadi, shu bilan bir qatorda maxsus ustritsa "zavod"larida ham su'niy yo'l bilan ko'paytiriladi. Ovqat uchun ishlatiladigan: *Ostrea edulis*, *O.adriatica*, *O.sublamellosa*, *O.tauric*, turlari, asosan, O'rtaer va Qora dengizlarda keng ovlanadi. Fransiyada Atlantika okeani qirg'oqlarida portugaliya ustritsasi, Yaponiya virg'oqlaridan bahaybat ustritsa, Yaponiya ustritsasi, plastinkasimon ustritsa ovlanadi.

Mollyuskalar orasida bosh oyoqlilar ham qadimdan – Yaponiya, Xitoy, Koreya davlatlarida oziq – ovqat sifatida, shu bilan birga meditsina va parfyumeriyada ham keng ishlatilgan. Oxirgi yillarda bosh oyoqli mollyuskalarning ovlash bir yarim baravar ko'payib, o'rtacha 1,64 mln. Tonna bo'lib, uni asosini kalmar tashkil etadi (1,2 mln.t.). Bosh oyoqli mollyuskalar asosan Tinch okeanidan va ma'lum bir qismi esa Atlantika okeanidan ovlanadi. Hozirgi davrda bosh oyoqli mollyuskalar ovi bilan 50 dan ortiq mamlakatlar shug'ullansa – da, asosiy qismi 5 – 6 ta (YAarniya, Koreya, Tailand, Ispaniya, Polsha) davlatlari zimmasiga to'g'ri keladi.

Suv mollyuskalari bilan bir qatorda quruqlik mollyuskalari orasida ham oziq – ovqat sifatida ishlatiladiganlari mavjud. Masalan:, tok shilliqqurti karbiy Evropa mamlakatlarida oziq –ovqat sifatida keng ishlatiladi. Karbiy Evropaning qator davlatlari da ozuqa sifatida tok shilliqqurtiga bo'lgan ehtiyojini Sharqiy Evropa davlatlaridan import qilish hisobiga qoplaydi. Afrika gigant axatinasi ham oziq ovqat sifatida keng foydalaniladi. Hozirgi vaftda ushbu tur Afrikadan Janubiy Sharqiy Osiyo mamlakatlariga olib kelingan va shu bilan bir qatorda maxsus terrariumlarda ko'paytirilmoqda. Oxirgi yillarda Evropada faqat Fransiya davlati mollyuska go'shtiga bo'lgan ehtiyojni qondirish maqsadida 5 mln. Dollardan oshiqroqqa Afrika gigant axatinasi ni chetdan xarid qilib oldi. SHuni aloxida ta'kidlash lozimki, ahatina tez ko'payadi va rivojlanadi. U o'rta hisobda 5 yil yashab, 5 oyligidan boshlab jinsiy voyaga etadi va ko'paya boshlaydi. Raut (1988) ning qayd qilishicha, Gavayi orollarida axatinaning 1 gektar erdagi biomassasi 33 tonnaga teng. Suv mollyuskalarining yana bir foydali ahamiyati shundaki, qator turlar ya'ni, ikki pallali mollyuskalar suv havzalarida suvning sifatini aniqlashda indikator

hisoblanadi. Masalan, Sug'd tishsiz 7 – 10 yilgacha va undan ortiq yashab, bir sutkada 200 litrgacha suvni filtirlaydi.

Mollyuskalarning xo'jalikdagi foydali ahamiyati bilan bir qatorda, zararli tomonlari ham mavjud. Masalan, O. Mavlonov va b.(2002) ma'lumotlariga ko'ra, Evropa va Osiyoning chuchuk va sho'rlangan suv havzalarida plastinkajabralilardan dreysenlar tarqalgan bo'lib, ular bissus iplari bilan suv ostidagi narsalarga yopishib hayot kechiradi va nihoyatda tez ko'payadi, natijada ba'zi joylarda suv inshootlarini ishdan chiqaradi, undan tashqari shlyuzlarga yopishishi, trubalarga kirib qolishi natijasida suv o'tkazish quvurlari ishdan chiqadi. Kema qurti (Teredo navalis) chig'anog'i yordamida kemalarning suvosti qismlaridagi yog'ochni va portlardagi yog'och inshootlarni teshib, kemachilikka katta zarar etkazadi.

Mollyuskalarning qator turlari turli xil gelmint kasalliklar tarqatishda oraliq xo'jayin vazifasini o'taydi.

Adabiyotlar.

1.Boymurodov X. Zarafshon daryosi havzasi ariklari ikki pallari mollyuskalarining ekologik guruhlari va tarqalishi xususida, Kimyogar ilm.mat. to'p. Samarqand, SamDU, 2002. 57 – 59 b.

2.Izzatullaev Z.I., Boymurodov X.T. Zarafshon soxili ikki pallali mollyuskalari faunasi, ekologiyasi, tarqalishi va ularni muxofaza qilish // Xalqaro. Ilm.. konf. mat. Samarqand: SamDU. 1999. 66 – 68 b.

3. Pazilov A, Azimov D. A. "Nazemnqe mollyuski Uzbekistana i sopredelnqx terretoriy" Toshkent 2003

4. Izzatullaev Z., Pazilov A. "Malakalogiya" Guliston – 2007 y, 5 – 8 bet.

5. Pazilov A. "Malakalogiyadan labaratoriya mashg'ulotlari to'plami" (O'quv – uslubiy qo'llanma) Guliston – 2007 y, 18 – 22 bet.

XULQ OG'ISHINI TADQIQ ETISHGA DOIR ZAMONAVIY YONDASHUVLAR.

To'rayev Ozod Uyg'un o'g'li

Turon universiteti Pedagogika va Psixologiya kafedrası o'qituvchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada jamiyatda xulq-atvor og'ishining dolzarb muammosiga bag'ishlangan bo'lib, uning tadqiq etilishiga doir zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi. Xulq-atvor og'ishi tushunchasi aniqlashtiriladi, uning turlari va o'ziga xos xususiyatlari ko'rsatib beriladi. Maqolada xulq og'ishini tadqiq etishdagi zamonaviy yondashuvlarda deviantisni qanday o'rganilganligi yoritiladi. Turli psixologiya maktablari xulq og'ishishni o'z pozitsiyalaridan turib tahlil qilishgan. Maqolada aynan shu yondashuvlar asosida xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: *Xulq og'ishi, zamonaviy yondashuvlar, deviats, sotsial, iqtisodiy va siyosiy integratsiya, stigmalashtirish, norma , beparvolik, bema'nilik, passivlik va ijtimoiy jarayonlar.*

Abstract. *This in the article in society behavior deviation current to the problem dedicated is, its research to be completed circle modern approaches analysis will be done. Behavior deviation concept is clarified, its types and to oneself typical features showing is given. In the article behavior deviation research in the making modern in approaches deviant how learned illuminated. Various psychology schools behavior deviation own from positions standing analysis They did. In the article exactly this approaches based on conclusions given.*

Key words: *Behavior deviation, modern approaches, deviance, social, economic and political integration, stigmatization, norm, carelessness, indifference, passivity and social processes .*

Kirish (Introduction). *Deviatsiyalarni ilmiy o'rganish psixologiya, kriminologiya, psixopatologiya, sotsiologiyada olib boriladi. O'zgarishlar davri, zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy vaziyat deviant, g'ayritabiiy xatti-harakatlarni tuzatish bilan bog'liq muammolarni keskin ravishda kuchaytirdi.*

Jamiyatimizda sodir bo'layotgan o'zgarishlar xatti harakatlardagi norma to'g'risida ilgari mavjud bo'lgan g'oyalarni amalda yo'q qildi. Aholining katta qismining deviant xatti-harakatlari bugungi kunda mamlakat uchun eng xavfli destruktiv tendensiyalarni o'zida mujassam etgan. Biroq, mavjud profilaktika amaliyoti yoshlarning deviant xatti-harakatlarining oldini olish muammosini to'liq hal etmaydi. Bu yoshlarning deviant xulq-atvori muammosini o'rganishning dolzarbligini belgilaydi. Shaxs xulq-atvoridagi buzilish ijtimoiy muhitning o'ziga xos jihatlari, ya'ni sog'lom va nosog'lomligiga, individning fe'latvori, xarakter xususiyatlari, ijtimoiy me'yorlar va shaxs o'rtasidagi ziddiyatlar hamda ularning zo'rayib borishi kabilarga bog'liq bo'ladi.

XIX asrning ikkinchi yarmiga kelib pozitivistik maktab shakllanishi bilan, jinoyatchilikni ham sababiylikda o'rganuvchi ta'limotlar paydo bo'la boshladi. O'z joniga qasd qilish darajasi ko'pincha jamiyatning holatiga bog'liq holda kechadi va u jamiyatning sotsial, iqtisodiy va siyosiy holatining muhim indikatorlaridan biri sifatida xizmat qiladi.⁴⁶

Shuning uchun ham E. Dyurkgeymn (1858-1917) fikricha, o'z joniga qasd qilish ruhiy kulfatlar natijasida ro'y beradi. U o'z vatani Fransiya'dagi rasmiy xronikalarni tahlil etish asnosida shaxslarning ba'zi toifalari uchun o'z hayotidan kechish — boshqalarga nisbatan ajralib turadigan o'ziga xos hodisa ekanligini aniqladi.⁴⁷

⁴⁶ Smelser N, Sociology. -New-Jersey: Prentice Hall, 200/. -P.265.

⁴⁷ Sheldon W.H. Atlas of Men: A guide for Somatotyping yhe Adult Male at All Ages. New York. 2007: P- 88

Shuningdek, E.Dyurkgeym o'z izlanishlarida protestantlar, o'ziga to'q odamlar, hali nikohdan o'tmaganlar o'rtasida ayollar, katoliklar, yahudiylar, kambag'allar va oilali kishilarga nisbatan o'z joniga qasd qilish ancha ko'proq ro'y berishini ochib berdi. U sotsial integratsiya iborasidagi farqlanishlar sabablarini tushuntirib berish asnosida mustahkam sotsial aloqalarga ega bo'lgan odamlar o'rtasida individualizmga berilish kuchli bo'lgan odamlarga nisbatan o'z joniga qasd qilishning juda ham kamligini aniqladi.

Adabiyotlar tahlili (Literature review). Mavzu bo'yicha ko'plab ilmiy izlanishlar olib borilgan. Xulq og'ishishni tadqiq qilishga doir zamonaviy yondashuvlarni o'rganish bugun uchun juda muhim hisoblanadi.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar tarmoqlarida deviant xulq-atvor masalalari, shuningdek, deviant xulq-atvorni oldini olish, uni tadqiq etish ko'plab xorij olimlari, xususan E.Dyurkgeym, R.Merton, A. Adler, K.Yung, E.Bleyler, O.Gross, V.Shtekel, S.Shpilreyn, Z.Freyd, E.Veyss, P.Fedem, V.Rayx, E.Fromm va boshqa olimlar asarlarida o'rganilgan.⁴⁸

Taniqli olim N.Smelzer deviantlikni nafaqat sotsial jarayon, balki rivojlanish jarayoni sifatida tadqiq etdi. Shundan kelib chiqib, u deviant xulqning rivojlanishidagi sakkizta omilni va bu jarayondagi o'tish pallasini (yoki bosqichlarini) ko'rsatib berdi: me'yorlarni yaratish me'yorining mohiyati; deviant harakatni amalga oshirish, xatti-harakatni deviant deb tan olish (ikkilamchi deviantlik), stigmalashtirish, stigmatlashtirish oqibatlari, deviantlikning jamoaviy shakli.

Ba'zi xorij psixologlari bu masala yuzasidan quyidagi xulosaga kelishadi: "Rivojlanish sharoitida norma va anomalionalarni baholash shaxsga alohida munosabat bilan rivojlanishning umumiy tamoyillari bilan tanishishni talab qiladi". Shaxsning tashkiliy "yadrosi" sifatida "Men-konsepsiya" tan olinadi, uning ma'lum bir sifati normal moslashuvning kaliti deb hisoblanadi. Ushbu konsepsiya shaxsning "yaxshi" integratsiyasini (G. Ollport talqinida) - uyg'un "Men-konsepsiya" (minimal ichki ziddiyatlar va hayotga yagona qarash bilan) va nisbiy avtonomiyani (mustaqil xulq-atvor qobiliyati ma'nosida) o'z ichiga oladi. Avtonomiya aloqa qobiliyatlarini va ularga asoslangan o'ziga ishonchni (ijobiy o'zini-o'zi qadrlashni) shakllantirish bilan bog'liq. O'z navbatida, o'zidan shubhalanish va o'ziga past baho berish moslashish buzilishlari va rivojlanish anomalionalarining manbayi sifatida qabul qilinadi.⁴⁹

Deviant xulq-atvorni tushunishga bo'lgan intilishlar AQSH va Kanada psixologiyasida juda mashhur. Bu yerda deviant xulq-atvorning paydo bo'lishiga urg'u neadekvat ijtimoiy

⁴⁸ Ганнушкин П.Б. Клиника психопатий. Их статистика, динамика, систематика (1933) – В кн.: Избр. Труды М., 2004, С-116.

⁴⁹ Исаева Н.С. Девиантное поведение детей и подростков. – М.: Академия, 2008. С-103.

ta'limni tushunishga yo'naltirildi. Ushbu yondashuv empirik xarakterda bo'lib, neadekvat xulq-atvorni ijobiy tashkil etish va deviant xatti-harakatlarning oqibatlarini to'g'irlash orqali noo'rin xatti-harakatlarni to'g'irlash (korreksiya) qilish imkoniyatiga qaratilgan (E. Mash, E. Terdal, 1981).

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Ishning maqsadiga aniq yetish uchun to'g'ri metodologiyaga ega bo'lish lozim. Xulq og'ishini tadqiq etishga doir zamonaviy yondashuvlarning o'ziga xosligi hozirgi kun uchun muhim hisoblangan ilmiy gipoteza(faraz)larni, bu sohaga doir nazariy ma'lumotlarni amaliy faoliyatda qo'llash mavzumizni yortishdagi ustuvor vazifa bo'lib qolaveradi. Shu sababda dastlab mavzuga doir mavjud ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish orqali xulq og'ishini oldini olishga doir zamonaviy yondashuvlarning nazariy asoslari o'rganiladi.

Xulq og'ishini tadqiq etishga doir turli yondashuvlarni solishtirish, ularning afzalliklari va kamchiliklarini aniqlash. Ushbu usul zamonaviy yondashuvlarning o'ziga xos xususiyatlarini va rivojlanish tendensiyalarini aniqlashga yordam beradi. Yuqorida keltirilgan tadqiqot metodologiyasi xulq og'ishini tadqiq etishga doir zamonaviy yondashuvlarni har tomonlama va obyektiv tarzda o'rganishga imkon beradi.

Natijalar va muhokama (Result and Discussions). So'nggi yigirma yil ichida G'arb psixologiyasida og'ishlarni aniqlash va tashxislashga empirik yondashuv uslubi keng tarqaldi. Ushbu yondashuvning mohiyati sof empirik, fenomenologik tasnifda yotadi, bunda har bir alohida ajralib turadigan barqaror simptom kompleksi o'z nomini oladi (autizm, depressiya, qurbonlar va boshqalar).

Ushbu yondashuv psixiatriya va psixologiyani yaqinlashtirishga intilib, sindrom tushunchasini og'ishlar turlarini tavsiflash uchun shaxs strukturasi tarkibidagi ma'lum barqaror shakllanish elementi sifatida ishlatadi. Turli xil xulq-atvor va rivojlanish shakllarining tipik tasnifiga misol sifatida ko'radi. Deviant xulq-atvorning barcha elementlarini tavsiflovchi omillarni tahlil qilish orqali ulardagi to'rt xil sindromni (anomaliyalar) aniqladilar:⁵⁰

- 1) xulq-atvorning buzilishi;
- 2) shaxs ichki olamining buzilishi;
- 3) yetilmaganlik;
- 4) asotsial tendensiyalar.

Birinchi turga quyidagi alomatlariga (simptomlar) itoatsizlik, buzg'unchilik, beparvolik, mas'uliyatsizlik, takabburlik, rashk, g'azab, hasad, tartibsizlik kiradi.

⁵⁰ Шипунова, Т. В. Введение в синтетическую теорию преступности и девиантности / Т. В. Шипунова. – СПб.: Изд-во С-Петерб. ун-та, 2008.С-127.

Ikkinchi tur: o'ziga past baho berish, o'zini anglashning rivojlanishi, muloqotdan qochish, xavotir, tez ta'sirlanish(yig'loqilik) va boshqalar.

Uchinchi tur: beparvolik, bema'nilik, passivlik, asabiy kulgi, masturbatsiya va boshqalar.

To'rtinchi tur: yomon do'stlar, yolg'izlik, asotsial guruhlarga sadoqat.

Ushbu tasniflashda aqliy rivojlanishdagi og'ish turlarini aniqlash yoki bu og'ishlarning sabablari va oqibatlarini ajratish uchun yagona mezonlar mavjud emas. Bunday sxemalar, ayniqsa, an'anaviy metodologiya nuqtai nazaridan bo'lib yaxlit qabul qilinadi, bu esa ijtimoiy sharoitda, rivojlanayotgan hayotda bolaning shaxsi va uning anomaliyalarini hisobga olishni talab qiladi, bolaning atrofidagi ijtimoiy voqelikka bo'lgan munosabati o'zgaradi. Shunday qilib, uning mazmuni va vaqtiga qarab alomat yoki xatti-harakatlar belgisi (masalan, jabrlanish, tashvish yoki yuqori sezuvchanlik) namoyon bo'lishi shaxsni shakllantirishdagi to'g'ridanto'g'ri qarama-qarshi tendensiyalarni ko'rsatishi mumkin. Hatto, g'ayritabiiy alomatlarning kombinatsiyasi salbiylik, o'jarlik, o'z xohish-irodasiga bo'ysunmaslik va boshqalar mutlaqo normal inqirozni yoki shaxs shakllanishining ma'lum bir bosqichini ko'rsatadi. Faqatgina inqirozning cho'zilishi va mutlaqo salbiy tabiati og'ish paydo bo'lishiga sababchi bo'lishi mumkin.

Devinat xulq-atvorni o'rganishga bag'ishlangan ko'pgina ishlarning birida bunday salbiy xatti-harakatlarning 15 funksiyasi mavjudligi sanab o'tiladi: mustaqillik istagidan tortib, guruhlararo birlikni saqlash zaruratigacha (J. Entoni 1977). Ularning deyarli barchasini normal deb hisoblash mumkin, chunki ular shaxsni shakllantirish jarayonida konstruktiv funksiyani bajaradilar. Muayyan taxmin bilan aytganda deviant xulq-atvordagi xatti-harakatlar tabiati shunchalik anomal ekanligi haqida gapirish mumkin. Bolaning kattalarga nisbatan qarshiligi shaxsni shakllantirishdagi salbiy tendensiyalar haqida gapirishga hali imkon bermasligini ko'rish oson. Hatto depressiya ham ijobiy bo'lishi mumkin. Deviant xulq-atvorning namoyon bo'lish shakli va uning tasnifini tushunish nuqtai nazaridan, psixologiyada keng muhokamalarga sabab bo'lgan "axloqiy nuqson" (amoral defekt) tushunchasini izohlash o'rinlidir. Rus psixologi P.P.Blonskiy bunday hodisalarni patologik psixologiya sohasiga yo'naltirishning lozim emasligi ko'rsatdi, garchi ba'zi bir hodisalar - aqliy zaiflik, epilepsiya va boshqalar shaxsdagi xulq-atvordagi o'zgarishining bevosita oqibati bo'lsa ham. Shu bilan birga P.P. Blonskiy bolaning amoral xatti-harakatlarini axloqsiz xatti-harakatlar sifatida baholashning ijtimoiy odatiyligini ta'kidlaydi (Blonskiy, 1979).⁵¹

G.M. Breslav (Breslav, 1990) shaxsni shakllantirishdagi og'ishlarni shaxsni shakllantirish jarayonining odatiy yo'nalishi va shaxsni shakllantirish patologiyasidan ruhiy kasalliklarda namoyon bo'ladigan normaning buzilishi sifatida ajratishni taklif qiladi. O'smirlarning

⁵¹ Колосова, С. Агрессия и агрессивность //Школьный психолог. –2000.– №25.С-19.

infantilizmi oldingi bosqichlarga xos bo'lgan asosiy xususiyatlarning ma'lum bir yosh bosqichida saqlanishi sifatida, ya'ni shaxsni shakllantirish jarayonining kechikishi normadan og'ish deb baholadi, lekin unga kasallik sifatida qaramadi.

Xulosa (Conclusion). Izlanishlar shuni ko'rsatdiki, xulq-atvor og'ishi murakkab va ko'p omilli muammo bo'lib, uni hal qilish uchun kompleks yondashuv zarur. Xulq-atvor og'ishiga ta'sir etuvchi biologik, psixologik va ijtimoiy omillarni birgalikda o'rganish, ushbu muammoning oldini olish va bartaraf etish uchun eng samarali strategiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, deviant xulq-atvorning genezisini belgilaydigan turli xil o'zaro bog'liq omillar mavjud. Xususan: shaxsning ijtimoiy va psixologik moslashuviga halaqit beradigan deviant xatti-harakatlarning psixobiologik shart-sharoitlari darajasida harakat qiluvchi individual omil; maktab va oilaviy tarbiyaning kamchiliklarida namoyon bo'lgan pedagogik omil; biror kishining oiladagi, ko'chada, jamoada eng yaqin atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlarining noxush xususiyatlarini ochib beradigan psixologik omil, bu, avvalambor, shaxsning tanlagan aloqa muhitiga, uning me'yorlari va qadriyatlariga, psixologik va pedagogik ta'sirlarga faol tanlagan munosabatda o'zini namoyon qiladi.

Adabiyotlar

7. Шоумаров Ф., Умаров Б., Акрамова Ф. Ёшларда хулқ оғиши ва тарбия бузилинини олдини олиш бўйича психологик маслаҳатлар. – Тошкент-2015. Б-17.
8. Smelser N, Sociology.-New-Jersey:Prentice Hall,200/.-P.265.
9. Sheldon W.H. Atlas of Men: A guide for Somatotyping yhe Adult Male at All Ages. New York. 2007: P- 88
10. Раттер, М. Помощь трудным детям. Пер. с англ. Е. Алексеевой, С. Нуровой. – М.: Апрель-Пресс, 2009. С-46
11. Лелюх, В. Ф. Проблемы девиантности и социально-правовой адаптации молодежи / В. Ф. Лелюх. – М.: Эксмо, 2006. С-58.
12. Ганнушкин П.Б. Клиника психопатий. Их статистика, динамика, систематика (1933) – В кн.: Избр. Труды М., 2004, С-116
13. Хван А.А., Зайцев Ю.А., Кузнецова Ю.А. Стандартизация опросника А. Басса и А.

Diqqat va idrok uyg'unligining ta'limiy ahamiyati

Urinova Latofat Shovkatovna

Turon universiteti Pedagogika va psixologiya
kafedrasi v/b dotsenti, p.f.f.d (PhD).

Bugungi axborot texnologiyalari asrida diqqatning ahamiyatini tushunish insonlarning funksional imkoniyatlarini to'g'ri ishga sola bilish qobiliyatining shakllanganlik darajasiga ko'p jihatdan bog'liq. Diqqatning ahamiyatini texnologiyalar kundan-kun rivojlanib borayotgan bugungi

kunda aniq ish faoliyati bilan shug'ullanayotgan insonlar oldiga qanday talablar qo'yilayotganligi bilan bog'lash mumkin

Bular:

- 1) Bir vaqtning o'zida bir nechta vazifalar bilan shug'ullanish;
- 2) vazifalarni masofadan turib boshqarish, ya'ni axborot oqimini boshqarish;
- 3) har xil vazifalarni tez va aniq amalga oshirilishini ta'minlash va boshqalar. Ushbu talablar mahnat faoliyatida insonlar tomonidan alohida psixik jarayonlarning aniq, ravshan va ravon yuzaga chiqishini ta'minlaydi.

Diqqat barcha psixik jarayonlarning vujudga kelishi, barqarorligi, o'zaro uyg'unligi, samaradorligi, mazmundorligi va tizimlilikining zaruriy shartidir. Insonning har bir bilish jarayonlari: sezgi, idrok, xotira tafakkur, nutq va xayol diqqat yordamida amalga oshadi. Barqaror va kuchli diqqatning asosida esa qiziqish va irodaviy sifatlar yotadi. Agarda diqqat be'qaror va kuchsiz bo'lsa, u orqali amalga oshayotgan psixik jarayonlar sifati va mahsuldorligi ham zaif bo'ladi. Shu bois kishi diqqati kuchsiz, beqaror va obyektga to'planishi zaif bo'lsa, bunday holda diqqatni irodaviy zo'r berish orqali vazifalarni bajarishga ongli ravishda yo'naltirish orqali psixik jarayonlar sifatini maqsadga muvofiq amalga oshirish mumkin.

Bilish jarayonlaridan farqli o'laroq diqqat ma'lum mazmunga ega emas. U shu jarayonlarda, ulardan ajralmagan holda, ularning dinamikasini va rivojlanishini xarakterlagan holda mavjud bo'ladi. Diqqat doimo insonning amaliy faoliyatiga kiritilgan bo'lib, ularning muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

Odatda diqqatni jalb qiluvchi uch guruh omillarga ajratish mumkin.

Birinchi guruh – qo'zg'atuvchi xarakteri bilan bog'liq. Bunda qo'zg'atuvchi kuchli, yangi, antiqa asosida yo'nalish beruvchi refleks («Bu nima ekan») yotishi lozim.

Ikkinchi guruh – qo'zg'atuvchi, hamda inson ehtiyojini o'zaro munosabati olinadi (bunda sabablar tashqi omilga emas, balki subyekt ehtiyoji, qiziqishlariga bog'liq).

Uchinchi guruh – diqqatni jalb qilish bilan bog'liq sabablar bilan xarakterlanadi. Bunda diqqat inson faoliyatiga, maqsadga qaratiladi. Shunday qilib, diqqat faoliyat tizimini tashkil qilib, uning kechishi va jarayonini nazorat qiladi.

Ma'lum miqdorda diqqat faoliyatning muvaffaqiyati va muvaffaqiyatsizligini ta'minlaydi. Ishning muvaffaqiyatli yakunlanishi diqqat holatini to'xtatadi. Va aksincha, yakunlanmagan faoliyat diqqatning davomiyligiga asos soladi[64; -101 b].

“Diqqat idrok qilish jarayonida faol qatnashadi. Diqqat faollik darajasiga qarab ixtiyoriy va ixtiyorsiz bo'lgani kabi idrok ham ixtiyoriy va ixtiyorsiz bo'lishi mumkin. Muayyan bir ob'yektni oldindan maqsad qilib olmasdan va maxsus tanlamasdan, kuch sarf etmasdan idrok qilish jarayoni

ixtiyoriy idrok deb ataladi. Bunday idrok jarayonlari diqqatimizni beixtiyor o'ziga jalb qilayotgan ob'yektlarning ta'siri bilan qo'zg'aladi. O'zining yorug'ligi, rang-barangligi, harakati, xushohangligi, kontrastligi bilan diqqatimizni o'ziga tortgan narsalar beixtiyor idrok qilinadi. Shuningdek, ayni vaqtda birona ehtiyoj va manfaatimizga javob beradigan, shaxsiy tajriba va bilimlarimizga eng ko'p darajada muvofiq keladigan va biz uchun g'oyat katta ahamiyati bo'lgan ob'yektlar ham beixtiyor idrok qilinadi. Ixtiyorsiz idrok tetik, bardam vaqtimizda bizda to'xtovsiz bo'lib turadigan jarayondir. Oldin belgilangan maqsadga qarab muayyan bir obyektni idrok qilishni ixtiyoriy idrok deb ataladi. Talabaning badiiy kitobni diqqat bilan o'qishi, o'qituvchiniing ma'ruzasini e'tibor bilan eshitishi, yozilgan matndagi imlo xatolarini diqqat bilan tekshirishi, matn ichidan o'zi qidirayotgan atamani topib ajratish ixtiyoriy idrokka misol bo'ladi. Bu jarayonda faoliyat natijasi samarali bo'lishi uchun talabalar diqqat-e'tiborini ixtiyoriy ravishda vazifalarni bajarishga yo'naltirishi lozim" [113;-91 b].

"Kishining tizimli, davomli va rejali idrok qilish qobiliyati kuzatuvchanlik deb ataladi. Kuzatish qobiliyati tevarak atrofdagi narsa va hodislarni ma'lum bir maqsad bilan sistemali va rejali idrok qila bilishdir. Har bir kishi ma'lum darajada kuzata bilish qobiliyatiga ega. Bu qobiliyat har kimning o'z hayotiy tajribasi va bilish faoliyatida taraqqiy qilib boradi. Ammo har bir kishini ham razmi o'tkir, kuzatish mahorati zo'r deb bo'lavermaydi. Razmi o'tkir, kuzata bilish qobiliyati zo'r kishi deb, odatda, o'z oldiga jamiyat uchun foydali, ilmiy va boshqa muhim vazifalarni qo'ya biladigan, tevarak-atrofdagi xilma-xil narsa va hodisalardan kerakli va eng muhim ob'yektlarni ajrata biladigan kishi aytiladi. Razmi o'tkir, kuzata biladigan kishi idrok qilinayotgan narsa va hodislardagi o'xshashlikni va farqni darrov payqab oladi, bu narsa hodislarning eng muhimi, zarur xususiyatlarni ajarata biladi"[113;-91 b].

Materiyaning mavjudligi shakli hisoblangan vaqtni idrok qilishda diqqatning roli kattadir. Chunki vaqt ob'yektiv reallik bo'lib ongimizga bo'g'liq bo'lmagan ravishda sodir bo'ladigan jarayondir. Biroq, kishilar uchun bir xilda bo'lgan vaqt bo'laklari sodir bo'layotgan voqe-hodisalarning ular diqqatini o'ziga tortish xususiyatiga qarab xar xil idrok qilinishi mumkin. O'qituvchining qiziqarli ma'ruzasini diqqat bilan tinglayotgan talaba uchun sakson minutlik vaqtning tez o'tib ketishi va xuddi shuncha vaqt davomida kimnidir sabrsizlik bilan kutayotgan kishi uchun vaqt juda sekin o'tishi mumkinligi bunga misoldir.

Diqqat idrokning sifatlari ya'ni tezligi, to'laligi, ravshanligi va aniqligida muhim rol o'ynaydi. Idrokning tezligi jarayonida idrok qilinayotgan voqe-hodisalarning sezgi a'zolarimizga ta'sir qila boshlagan paytdan to bu ta'sirni anglashimizgacha bo'lgan vaqt oralig'ida kishi diqqatini mavjud ta'sirga qanchalik kuchli qaratsa ta'sir shunchalik tez idrok qilinadi. Idrok sifatining to'la bo'lishi uchun idrokda aks etgan obraz yoki belgilarning miqdori va turlarini

diqqat orqali yaxlit holatda ko'ra olish mumkin. Barqaror diqqat orqali idrokda narsalarning mavjud belgilari aniq aks ettirilsa, idrokning aniqligi ham sifat jihatdan yuqori bo'ladi. Aksincha, idrokda narsalarning mavjud belgilaridan farq qiluvchi yo'q elementlar ham bo'lsa be'qaror diqqat tufayli voqelikdagi obrazlar noaniq idrok etiladi.

Ta'lim va tarbiya jarayonida diqqat bilan bir qatorda idrokning sifatlariga e'tibor qaratish muhim ahamiyatga ega. Pedagog berayotgan bilimlarni o'zlashtirish uchun talaba-o'quvchilar avvalo ma'lumotlarni diqqat bilan idrok etishi-tushunishi, anglashi lozim. Chunki talaba-o'quvchilar o'zlashtirayotgan bilimlarini diqqat bilan qanchalik tez, aniq, to'la va ravshan idrok qila olsa, ma'lumotlarni shunchalik tez tushunib, vaqtida fahmlab va yetarlicha mustahkamlab oladi.

Demak ta'limiy samaradorlik uchun ta'lim oluvchilarda diqqat va idrok sifatlarining uyg'un shakllangan bo'lishi katta ahamiyatga ega. Ta'lim oluvchilarda diqqat sifatlarining yaxshi rivojlanganligi ular idrokining taraqqiyot darajasiga bog'liq. Pedagoglar fan asoslarini talabalarga tushuntirishda ularning individual xususiyatlari, diqqat sifatleri va tushunish darajasini hisobga olgan holda dars jarayonini tashkil qilishi lozim. O'qitishning "oddiydan murakkabga qarab borish" tamoyilidan, avvalo, talabalarning kasbiy faoliyatga oid bilimlarni ongli va tizimli o'zlashtirish maqsadida foydalanishi zarur. Pedagoglar talabalar diqqati va idrokining uyg'un shakllanishiga, ularda mutaxassislikka oid bilimlarga nisbatan qiziqish va ijobiy hissiyotni uyg'otishga xizmat qilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Soatov A.J. Diqqat va uning ta'limiy ahamiyati. "Xalq ta'limi" ilmiy-metodik jurnalning 3-maxsus soni. 2021.55-58 b.
2. Уринова Л.Ш. Роль внимания в процессе восприятия. Modern scientific challenges and trends. Warsaw. 24.05.2023. 74-77-b.

Delinkvent axloq shaxs og'ishgan xuliqining shakli sifatida

Abduraxmonova Munisa Ahat qizi
Muhhammad al-Xorazmiy nomidagi
TATU Qarshi filiali o'qituvchisi

Delinkvent xulq-atvor - bu voyaga yetmagan shaxsning qonunni buzadigan xatti-harakati hamda jamiyatda va ayni vaqtda o'rnatilgan huquqiy me'yorlardan og'ishgan, jamoatchilik tartibiga xavf soluvchi muayyan shaxs harakatidir. Delin-quent so'zi lot, "nojo'ya xatti-harakat, aybdorlik" ma'nolarini anglatadi. Bunday illatlarga ega shaxs delinkvent shaxs deyiladi. Delinkvent shaxs - keskin og'uvchi axloqqa ega bo'lgan jinoiy jazoga mos harakatlarni namoyon qiluvchi subyektdir. Delinkvent xulq-atvorga ega shaxs qonunga zid axloqi - o'zi yashayotgan

jamiyatda va ushbu vaqtda o'rnatilgan qonunlardan og'ishgan, boshqa odamlar yoki ijtimoiy tartibga, tinchlikka xavf soluvchi shaxsning harakatini ifodalaydi.

Kriminal xulq-atvor – delinkvent xulq-avtorning orttirib ko'rsatilgan shaklidir. Deviant va kriminal xulq ko'p bosqichli ijtimoiy jarayonlar vositasida saqlanib turadi. Robert Mertonning fikricha hozirgi iste'molchilik jamiyatida ko'pchilik odamlar nima qilib, bo'lsa ham daromad, iste'mol va muvaffaqiyatga intilishadi. Jamiyat tomonidan inkor qilingan, tan olinmagan, chetga surib qo'yilgan odamlar uchun bu maqsadlarga qonuniy yo'l bilan yetish juda og'ir. Shuning uchun ular muvaffaqiyatga kriminal yo'l bilan erishishga chog'lanishadi, yoki shunga majbur bo'lishadi. Bunday odamlar o'g'irlik qilishadi, aldashadi, yoki talashadi, qisqasi qonun yo'li bilan olishlari mumkin bo'lgan narsaga jinoyat yo'li bilan ega bo'lishadi.

Ba'zan jamiyatdagi "yorliq yopishtirish" odati ham kriminal shaxs taqdirida katta rol o'ynaydi. Odam bir marta jinoyat qilib, bundan buyoniga kriminal xarakat qilmasdan yashash imkoniyatini yo'qotadi.

Deviant shaxs bilan uni ta'qib qilayotganlar o'rtasida o'ziga xos munosabatlar sterotipi vujudga keladiki, bir tomon ikkinchi jabrlanuvchi tomon shaxsi bilan hisoblashmasdan o'z hokimiyatini namoyish qiladi. Bir tomonda davlat muassasalari: militsiya, prokuratura, sud bo'lib ularning qonuniyligi demokratiya tomonidan tasdiqlangan. Ikkinchi tomonda go'yoki o'ziga tegishi kerak bo'lgan ulushni olishga xaqqi bo'lgan deviant shaxs. "Olish" jarayoni yoki talonchilik yoki bilvosita firibgarlik, kamomad yo'li bilan amalga oshiriladi.

Paul Reyvaldning fikricha jamiyat, tasavvurga sig'masa ham, oqlab bo'lmaydigan xarakatlari va o'ta jiddiy jazo choralari bilan o'zi qutulmoqchi bo'lgan jinoyatchilarni tarbiyalaydi. Bu fikrga shuning uchun qo'shilsa bo'ladiki, individual deviant shaxs va uni ta'qib qilayotgan jamiyat o'rtasidagi o'zaro taqqoslashni baholashda shaxsiy himoya mexanizmlari ishtirok etadi.

Bu proyektiv jarayon bo'lib, har bir odamdagi kriminal komponentlar u yoki bu jinoyatni chindan ham amalga oshirayotgan odamlarga proyeksiya qilinadi, ko'chiriladi, natijada bu odamlar aslidagiga qaraganda ham ko'proq jinoyatchiroq bo'lib ko'rinadilar. Shuning uchun jazo ba'zan jinoyatga qaraganda og'irroq bo'ladi. Aytish mumkinki, jazolash aslida shaxsiy agressiv – kriminal impulsni qondirishning ongsiz o'rin almashtirish usulidir. Albatta bu qoida emas, har qanday jazo jarayonida ham shunday bo'lavermaydi. Lekin ayrim o'ta og'ir jazo choralari belgilanganda xuquqshunosning shaxsiy kriminal – agressiv impulsni ham ma'lum rol o'ynashi mumkin. O'z o'quvchilarini o'zlari ichdan kechira olmagan kechinmalari uchun, kechinmalar qancha kuchli bo'lsa, shuncha qattiq jazolaydigan o'qituvchilar ham shu jarayonga misol bo'la oladi.

Ilmiy jihatdan delinkventlikni olib keluvchi, quyidagi mikroijtimoiy omillarni sanab o'tish mumkin:

- bolani me'yoridan ortiq stimullashtirish - me'yoridan ortiq intensiv erta muhabbat munosabatlari;

- ota-ona tomonidan bolaga qo'yiladigan talablarning nomuvofiqligi, natijada bolada xulq-atvor me'yorlarini aniq tushuna olmaslik paydo bo'ladi;

- ota-onaning almashishi (vasiyning);

- ota-ona o'rtasidagi surunkali mojarolar (jahldor ota onani bola oldida urayotgan vaziyat, ayniqsa xavflidir);

- ota-onaning shaxsiy xayrixoh xususiyatlari (masalan, otaning talabachan bo'lmasligi va onaning yon bosishi);

- oilada yoki guruhda delinkvent qadriyatlarning bola tomonidan o'rgatish orqali o'zlashtirilishi (ochiq va yashirin).

Delinkvent axloqning jamiyatga ta'siri juda keng qamrovli va chuqur bo'ladi. Birinchidan bunday ta'sir ijtimoiy beqarorlikni kuchaytiradi. Delinkvent yoshlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar (o'g'rilik, bezorilik, vandalizm va h.k.) jamiyatda xavfsizlik hissini pasaytiradi. Bu esa odamlar orasida ishonchsizlik, qo'rquv, va bezovtalikka sabab bo'ladi. Ikkinchidan kelajak avlod tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Delinkvent axloq "yuqumli" bo'lishi mumkin. Agar bir mahallada ko'pchilik yoshlar salbiy yo'lga kirs, boshqa yoshlar ham ulardan o'rnak olishi mumkin. Bu esa avloddan-avlodga muammoli axloqiy holatlarning o'tishiga olib keladi. Uchunchidan iqtisodiy zarar keltiradi. Delinkventlik oqibatida mulklarga zarar yetkaziladi (devorlar buziladi, do'konlar talanadi), davlat resurslari (politsiya, sud, ijtimoiy xizmatlar) ko'proq ishlatiladi, ta'lim olishdan chetda qolgan yoshlar yetuk mehnat kuchiga aylanolmaydi. To'rtinchidan huquq-tartibot tizimiga yuklama oshadi. Delinkvent yoshlar bilan ishlash uchun politsiya, ijtimoiy xizmatlar va rehabilitatsiya markazlari ko'proq resurs sarflashga majbur bo'ladi. Bu esa tizimning boshqa ehtiyojlari hisobiga bo'ladi. Oltinchidan psixologik va ruhiy salomatlikka zarar yetkazadi

Delinkvent axloqqa duch kelgan yoshlar yoki ularning atrofida-gilar (oila a'zolari, o'qituvchilar, qo'shnilar) ruhiy bosim, stress, umidsizlik va hatto depressiyaga duch kelishadi. Bu jamiyat ruhiy holatiga ham salbiy ta'sir qiladi. Shunday ekan bunday ta'sirning oldini olish uchun tizimli ishlar amalga oshirilishi lozim. Delinkvent axloqni kamaytirish uchun ko'riladigan choralar kompleks va uzoq muddatli bo'lishi kerak. Buning uchun quyidagi yo'nalishlarda profilaktik choralar olib borilishi maqsadga muvofiq:

Oilaviy tarbiyani mustahkamlash. Delinkvent axloqning ildizi ko‘pincha oilada bo‘ladi. Shuning uchun ota-onalarga psixologik va tarbiyaviy maslahatlar berish, oilaviy muhitni sog‘lomashtirish (zo‘ravonlik, e‘tiborsizlikka qarshi kurash), joylarda ota-onalar maktablari tashkil etish lozim.

Ta‘lim tizimida tarbiyaviy ishlarni kuchaytirish. Maktablar faqat bilim beruvchi emas, balki axloqiy tarbiya beruvchi joy bo‘lishi kerak. Buning uchun darsdan tashqari faoliyatlar (sport, musiqa, to‘garaklar) orqali ijobiy qiziqishlar uyg‘otish, bu jarayonga psixologlar va ijtimoiy pedagoglarni jalb qilish, bulling va tahqirni kamaytirish uchun profilaktika ishlarini olib borish lozim.

Bo‘sh vaqtni samarali tashkil qilish uchun yoshlarni sport to‘garaklari, san‘at maktablari, IT kurslariga jalb qilish, yoshlar markazlari faoliyatini kuchaytirish va klublar, kutubxonalar, kiberzonalarni tashkil qilish kerak.

Huquq-tartibot va ijtimoiy xizmatlar hamkorligini kuchaytirish. Bu jarayonda ichki ishlar xodimlari faqat jazolovchi emas, balki ogohlantiruvchi va tushuntiruvchi shaxslar bo‘lishi lozim.

Xulosa qilib aytganda delinkvent axloqni bartaraf etish – bu faqat ota-ona, maktab yoki huquq tartibot organlari xodimlarining vazifasi emas balki, butun jamiyatga taalluqli masaladir. Jamiyat taqdiriga befarq bo‘lmagan har bir shaxs o‘zini, oilasini va atrofidagi insonlarni tarbiyalashda mas‘uliyatli bo‘lish orqali kelajak avlodning aqliy va ruhiy jihatdan sog‘lom bo‘lishiga o‘z hissasini qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Komilova N.G’. Xulqi og‘ishgan bolalar psixologiyasi. Darslik. Toshkent 2021 yil. 85-89 b.
2. Umarov B.M. O‘zbekistonda voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining ijtimoiy-psixologik muammolari. Monografiya. – Toshkent, “Fan” nashriyoti – 2008. 314 b.
3. Olimov L, Nazarov A. Xulqi og‘ishgan bolalar psixologiyasi. O‘quv qo‘llanma. Toshkent. “Tafakkur avlodi” 2020 yil. 71-75 b.

SPORTCHILARDA MILLIY QADRIYATLAR TUSHUNCHASINI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI

Soatov Asadulloh Jabborovich

Turon universiteti Pedagogika va psixologiya
kafedrası dotsenti, p.f.f.d (PhD).

Xujamqulov Mirabbos Baxromovich

Turon universiteti 1 kurs magistranti

Sport – bu insonning jismoniy kuch va mahoratini sinovdan o‘tkazish, shuningdek, sog‘liqni mustahkamlash va dam olish maqsadida bajariladigan turli xil faoliyat va o‘yinlarni ifodalovchi sohadir. Sport bilan muntazam shug‘ullanuvchi kishini sportchi deymiz. Sportchi – bu

professional yoki havaskor ravishda sport bilan shug'ullanuvchi, o'z jismoniy salohiyatini va mahoratini rivojlantirishga harakat qiluvchi inson. Sportchi turli sport turlarida o'zini sinab ko'rishi mumkin, masalan, futbolchi, basketbolchi, suzuvchi, yuguruvchi va hokazo. Bir so'z bilan aytganda sportchi mukammal jismoniy tayyorgarlikka ega bo'lgan shaxsdir. U o'z yo'nalishi bo'yicha ma'lum bir muvaffaqiyatga erishgan bo'ladi.

Sportchi omma orasida, hamda maxsus tayyorgarlikga ega bo'lishi lozim bo'lgan shaxslar o'rtasida jismoniy tayyorgarlikni amalga oshirishga xizmat qiladi. Unda nafaqat jismoniy xususiyatlar, balki axloqiy sifatlar ham shakllangan bo'lishi lozim. Bunday shaxslarda milliy qadriyatni shakllantirishning o'ziga xos yo'llari mavjud.

Buning uchun avvola milliy qadriyat nima degan tushinchaga javob berishimiz lozim. Milliy qadriyat - har bir millatning o'zligini saqlaydigan va sha'nini ulug'laydigan urf odatlar majmuidir.

Qadriyat inson va jamiyat ma'naviyatining ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, olamdagi voqealar, hodisalar, jarayonlar, holatlar, sifatlar, talab va tartiblarning qadrini ifodalash uchun ishlatiladigan tushunchadir.

Qadriyat – voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy-ma'naviy ahamiyatini ko'rsatish uchun qo'llanadigan tushuncha.

Demak, bu ta'riflardan qadriyat - biz uchun qadrlı bo'lgan urf-odat va an'analarimiz, hayotiy tamoyillarimizni anglatuvchi tushuncha degan xulosaga kelishimiz mumkin.

O'z navbatida qadriyatlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga ajratish lozim. Milliy qadriyatlar milliat, ma'lum bir xalq uchun xos bo'lgan qadriyatlardir. Umum insoniy qadriyatlar butun bashariyat uchun xos bo'lgan qadriyatlardir.

Milliy qadriyatlarni ham o'z mohiyatiga ko'ra bir qancha bo'limlarga ajratish mumkin. Bular, tabiiy, moddiy, ma'naviy, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, axloqiy qadriyatlardir.

Uzoq yillar yani minglab yillar davomida shakllangan va takomillashgan juda boy ma'naviy xazinamiz biz uchun ma'naviy qadriyat hisoblansa, halollik, poklik, ishonchlilik kabi xususiyatlar esa iqtisodiy qadriyatdir. Shunday bo'lsa-da, ko'pchilik mutaxassislar insonning o'zi, hayoti, huquqi va erki, sog'lom va farovon turmushini qadriyatlarning eng oliysi, deb hisoblaydi. Va bu bizningcha eng to'g'ri fikrdir.

Xalqimizning minglab yillik boy tarixi, yuksak ma'naviy merosi, o'ziga xos turmush tarzi va hayotiy qarashlari hamda e'tiqodidan kelib chiqqan holda muhim milliy qadriyatlarimiz ro'yxati sifatida olimlarimiz quyidagilarni ko'rsatib o'tadi.

Ota-onaga yuksak ehtirom, tozalik va ozodalik, maqsadga qaratilgan harakatdagi baraka, jarangdor o'zbek tili, diniy bag'ri kenglik, so'z erkinligi, lafzda turish, qonunlarga rioya qilish,

burch va kelishuvga sadoqat, yelkadoshlik - suyanch, samimiy mehmondo'stlik, rozi bo'lishlik - rozi-rizolikdir.

Tinchlik-totuvlikning bardavom bo'lishi esa ko'p jihatdan diniy bag'rikenglik tamoyili shu yurtda kamol topayotgan har bir yoshning ongu shuuridan chuqur joy olishiga bog'liq. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasida ham Jamiyatda millatlararo totuvlik va dinlararo bag'rikenglik muhitini mustahkamlash masalasi alohida maqsad sifatida bayon etilgani bejiz emas.

Ma'lumki, bugun dunyodagi har qanday demokratik jamiyatning asosiy ustunlaridan biri bu so'z erkinligidir. So'z erkinligi bo'lmagan jamiyat taraqqiyotda ortda qolishi, korrupsiya girdobiga tushishi, ijtimoiy adolatsizlikning avj olishini hayotning o'zi ko'rsatib turibdi. Shuning uchun ham bugun va kelajakda so'z erkinligini ta'minlash biz uchun ham eng muhim qadriyatlar sirasiga kirmog'i darkor.

Yuqoridagi fikrlarimiga xulosa yasab aytganimizda, bugun biz asosiy qadriyatlarimizni belgilashda minglab yillik tariximiz, hayot tarzimiz, urf-odat va an'analarimizga tayanmog'imiz kerak.

Shundan kelib chiqib qaraganimizda sportchilar milliy qadriyatlarni ulug'lashda qanday yo'l tutishlari lozim.

Har qanday shaxs sportning u yoki bu sohasida yuksakka ko'tarilmasin, g'alaba nashidasidan mast bo'lmasin avvalo ota-onaga yuksak ehtirom ko'rsatishi, bu g'alabaning zamirida ota ona mehnati yotganligini unutmasligi lozim. Har bir musobaqadan oldin ota onaning duosini olish, natijalardan esankirab qolmasdan hurmat ko'rsatishi lozim.

Sportchi doim ozodalik va tozalikka e'tibor berishi shart. Xox u mashg'ulot olib boriladigan joy bo'lsin, xox yashash joyi bo'lsin tozalik-gigiyenaga e'tibor qaratishi ham milliy qadriyatdir. Shuning uchun ozodalik sog'liq garovi deb ataladi. Bu sohada yapon sportchilarining ishlarini eslash kifoya.

Ma'lumki mamlakatni sportchalik dunyoga tez tanitadigan soha yo'q. Bu, millat qadrini, shu millat tilining qadrini oshiradi. Masalan jahon arenalarida katta qiziqish o'yg'otayotgan o'zbekning "Kurash" sport turida "chala, yonbosh, halol, dakki, tanbeh" so'zlarining baralla yangirashi, bu so'zni dunyoning turli burchaklaridan bo'lgan kurashchi va hakamlaring takrorlashi insonda katta g'urur uyg'otadi.

Sportchi musobaqalarda raqobotlashish davomida raqibining dinini, kelib chiqishini, urf odatini hurmat qilishi kerak. Quyidagi fazilatlarni ham sportchining muhim qadriyatlari sirasiga kiritish mumkin:

Halollik: Sportchi musobaqalarda yoki treninglarda doimo to'g'ri va adolatli bo'lishi kerak. Shu jumladan, dopingdan foydalanmaslik va sportning qoidalariga hurmat bilan yondoshuv.

Qat'iyatlilik: Sportchi o'z maqsadlariga erishish yo'lida kurashishni davom ettirishi va har qanday qiyinchilikka qarshi turishni bilishi zarur.

Mehnatsevarlik: Har bir sportchi yuqori natijalarga erishish uchun o'ziga yo'naltirilgan va doimiy mehnat qilishga tayyor bo'lishi kerak.

Jamoaviylik: Ayniqsa jamoaviy sport turlarida, sportchi hamkorlik va jamoa a'zolariga hurmat ko'rsatish, umumiy maqsadga erishish uchun birga ishlashni bilishi kerak.

O'zini nazorat qilish: Sportchi o'z hissiyotlarini va kayfiyatini boshqarish, shuningdek, stress va bosim ostida ham samarali ishlashni o'rganishi zarur.

Sog'likni qadrlash: Sportchi o'z jismoniy va ruhiy salomatligini saqlashga e'tibor qaratishi va unga zarar keltiradigan odatlardan saqlanishi kerak.

Hurmat: Sportchi nafaqat o'z raqiblarini, balki murabbiylar, jamoa a'zolari va muxlislarni hurmat qilishi zarur.

Xulosa qilib aytganda qadriyat tushunchasi sportchining har bir harakatida yaqqol ko'zga tashlanib turishi lozim. Sportchining qadriyati bu uning shaxsiy fazilatlarini, maqsadlariga erishishdagi qat'iyatliligi, mehnatsevarligi va sportga bo'lgan munosabati bilan bog'liq bo'lgan tamoyillar to'plamidir. Ushbu qadriyatlar sportchining nafaqat sportdagi muvaffaqiyatini, balki shaxsiy hayotini ham ijobiy yo'nalishda rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Soatov A.J. Bo'lajak pedagog-psixologlarda psixologik maslahat berish ko'nikmalarini shakllantirish texnologiyasi. O'quv qo'llanma. - Qarshi: Fan va ta'lim. 2022. - 106 b.

2. Xoliqov.A. "Pedagogik mahorat" Toshkent "Iqtisod-moliya" nashriyoti 2011.

ЗНАЧЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Хуррамова Сохиба Хуррамовна

Университет информационных технологий и менеджмента

Преподаватель кафедры филологии

Uralova Durdona Alimardon qizi

Университет информационных технологий и менеджмента.

Студентка 1 курса кафедры филологии

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy jamiyatda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt(SI)ning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy sohalaridagi o'rni va rivojlanish jarayonlari tahlil qilindi. Maqolada raqamli texnologiyalar va SI ning tarixiy rivojlanish bosqichlari, ularning jamiyatdagi ahamiyati, biznes, sog'liqni saqlash, ta'lim va madaniyat sohalaridagi o'zgarishlarga ta'siri ko'rib chiqildi. Raqamli inqilob va SIning imkoniyatlari va cheklovlari,

shuningdek, bu texnologiyalarni jahon miqyosida samarali va xavfsiz tarzda qo'llash zarurati muhokama qilindi. Maqola insonlarni zamonaviy texnologiyalarning kelajagi, ularning inson hayotiga ta'siri va jamiyatdagi rivojlanishdagi roli haqida o'ylashga undaydi. Maqola ilmiy, texnik va ijtimoiy jihatdan keng qamrovli tahlilni taqdim etadi, shu bilan birga raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning kelajagi haqida muhim xulosalar chiqaradi.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, iqtisodiyot, sog'liqni saqlash, ta'lim, biznes, ijtimoiy o'zgarishlar, katta ma'lumot (Big Data), bulutli hisoblash, chuqur o'rganish, telemeditsina, raqamli transformatsiya, innovatsiyalar, internet, onlayn xizmatlar, avtomatlashtirish, kommunikatsiya texnologiyalari.

Аннотация: В данной статье проанализированы роль и процессы развития цифровых технологий и искусственного интеллекта (ИИ) в экономической, социальной и культурной сферах современного общества. В статье рассмотрены этапы исторического развития цифровых технологий и ИС, их значение в обществе, влияние на изменения в бизнесе, здравоохранении, образовании и культуре. Обсуждались возможности и ограничения цифровой революции и СИ, а также необходимость эффективного и безопасного использования этих технологий в глобальном масштабе. Статья призывает людей задуматься о будущем современных технологий, их влиянии на жизнь человека и их роли в развитии общества. В статье представлен комплексный анализ с научной, технической и социальной точек зрения, при этом сделаны важные выводы о будущем цифровых технологий и искусственного интеллекта.

Ключевые слова: цифровые технологии, искусственный интеллект, экономика, здравоохранение, образование, бизнес, социальные изменения, большие данные (Big Data), облачные вычисления, глубокое обучение, телемедицина, цифровая трансформация, инновации, интернет, онлайн-сервисы, автоматизация, коммуникационные технологии.

Annotation: This article analyzes the role and development processes of digital technologies and artificial intelligence (AI) in modern society in the economic, social and cultural spheres. The article examines the historical stages of development of digital technologies and AI, their importance in society, and their impact on changes in the fields of business, healthcare, education and culture. The opportunities and limitations of the digital revolution and AI are discussed, as well as the need for effective and safe use of these technologies on a global scale. The article encourages people to think about the future of "Application Of Artificial Intelligence Technologies In The Public Civil Service" International Scientific And Practical Conference November 21, 2024 242 modern technologies, their impact on human life and their role in the

development of society. The article provides a comprehensive analysis of scientific, technical and social aspects, while drawing important conclusions about the future of digital technologies and artificial intelligence.

Keywords: *digital technologies, artificial intelligence, economy, healthcare, education, business, social change, big data, cloud computing, deep learning, telemedicine, digital transformation, innovation, internet, online services, automation, communication technologies.*

Цифровые технологии и история их развития

Цифровые технологии относятся к технологиям, основанным на процессах хранения, передачи и обработки информации в цифровой форме (т. е. 0 и 1). Этапы цифровой революции связаны с появлением электронно-вычислительных машин, распространением Интернета, развитием облачных технологий и области Больших Данных. Каждая новая фаза открывала новые возможности и приводила к экономическим, социальным и культурным изменениям в глобальном масштабе.

В 1980-х и 1990-х годах развитие компьютеров и широкое распространение интернета привели к внедрению цифровых технологий в повседневную жизнь. С 2000-х годов связь между мобильными телефонами, смартфонами и сетями стала еще прочнее, что привело к появлению новых платформ и появились услуги. Сегодня цифровые технологии, особенно облачные вычисления, IoT (Интернет вещей) и блокчейн, делают общество более гибким, эффективным и интерактивным.

Основы и развитие искусственного интеллекта

Искусственный интеллект (ИИ) — это область, целью которой является моделирование способности компьютеров и систем мыслить, принимать решения и учиться подобно людям. «Тест Тьюринга» Тьюринга — концепция, направленная на определение разницы между людьми и машинами, оказала большое влияние на развитие ИИ. Сегодня технологии СИ достигли высокого уровня, которого ожидали многие годы. Машинное обучение, Глубокое обучение, Обработка естественного языка.

Искусственный интеллект активно используется в различных областях с помощью таких методов, как обработка естественного языка и распознавание изображений. С их помощью компании и организации могут быстро анализировать данные, делать точные прогнозы и эффективно решать проблемы. [1].

Цифровые технологии и тенденции их развития

Цифровые технологии представляют собой все технологии, используемые для сбора, хранения, обработки и передачи информации. В основном они управляются с помощью

компьютеров, мобильных устройств, Интернета, баз данных и других современных устройств.

К основным достижениям, связанным с развитием цифровых технологий, можно отнести:

1. Ускорение передачи и хранения данных: глобальное распространение Интернета и высокоскоростных сетей обеспечивает быструю и эффективную передачу данных. С другой стороны, системы облачных вычислений позволяют хранить большие объемы данных и распространять их по всему миру.

2. Мобильные технологии: мобильные телефоны, планшеты и другие устройства меняют способы общения, работы и жизни людей. Мобильные приложения и возможность подключения к Интернету значительно упрощают жизнь людей в разных уголках мира.

3. Автоматизация и цифровое производство: Современные производственные системы автоматизированы с помощью цифровых технологий. Это позволило сделать процессы производства продукции более эффективными и экономичными. 3D-печать широко применяется в производстве робототехники и интеллектуальных систем [2].

Искусственный интеллект и его возможности:

Искусственный интеллект (ИИ) — это совокупность технологий, направленных на имитацию мыслительной деятельности человека посредством компьютерных систем. Системы СИ, такие как принятие решений на основе данных, репликация человеком и автоматизированное выполнение определенных задач есть возможности. Искусственный интеллект можно разделить на две основные категории:

5. Дополненный (или дополненный) искусственный интеллект: эти системы направленный на идеальную имитацию умственных способностей человека. Например, врачи могут использовать его для постановки диагноза, юристы — для предоставления юридических консультаций, а экономисты — для проведения финансового анализа.

6. Целевой искусственный интеллект: эти системы разработаны для конкретного варианта использования. Например, производство беспилотных автомобилей или роботов для управления производственным процессом.

7. Изменения в образовании:

Цифровые технологии также оказали большое влияние на сектор образования. Дистанционное обучение, Онлайн-курсы и возможности автоматизации обучения предлагают студентам и преподавателям новые представлены методы чтения. Искусственный интеллект реагирует на индивидуальные потребности учащихся позволяет создавать индивидуальные процессы обучения. В то же время учителя автоматические

системы оценки, помогающие выбрать правильные учебные материалы системы существуют.

8. Изменения в обществе и культуре:

Цифровые технологии и информационные технологии вносят изменения не только в экономическую и технологическую сферы, но и в социальную и культурную сферы. Появились новые формы общения между людьми посредством Интернета и социальных сетей. Искусственный интеллект и цифровые технологии с его помощью расширились возможности обмена информацией, взаимодействия и культурного развития общества. В то же время технологии могут усилить конкуренцию между некоторыми обществами и группами, создать новые сети или создать социальное неравенство.

Применение искусственного интеллекта и цифровых технологий в мировой политике.

Возрастает также роль цифровых технологий и искусственного интеллекта в мировой политике. Они усиливают конкуренцию между странами, способствуют достижению экономической стабильности и играют важную роль в вопросах глобальной безопасности. В то же время эти технологии может создать риск злоупотреблений или усиления конкуренции между странами.

Риски и этические вопросы.

С развитием цифровых технологий и искусственного интеллекта возникают новые риски и этические проблемы:

- **Конфиденциальность и информационная безопасность:** по мере расширения обмена информацией через Интернет и цифровые системы возрастают угрозы безопасности данных и конфиденциальности. Существует риск утечки данных, мошенничества и незаконного использования личной информации.

- **Автоматизация и рабочая сила:** рост автоматизации может привести к потере рабочих мест в ряде отраслей. Это, в свою очередь, может усугубить социальное и экономическое неравенство.

- **Этика и принятие решений:** системы искусственного интеллекта действуют автоматически при принятии решений. Однако эти системы могут быть не полностью совместимы с моральными решениями человека. Например, решения, принимаемые беспилотными автомобилями, могут влиять на жизни людей [4].

Развитие цифровых технологий и искусственного интеллекта приводит к серьезным позитивным изменениям во всем мире. Они создают новые возможности для человечества и осуществляют крупные революции в производстве, здравоохранении, образовании и

других областях. Однако риски и этические вопросы, связанные с этими технологиями, также требуют серьезного внимания. Поэтому необходимо управлять ими и правильно применять их в социальном, политическом и экономическом контексте. Только тогда цифровые технологии и искусственный интеллект смогут принести реальную пользу обществу.

Закключение

Развитие цифровых технологий и искусственного интеллекта приводит к глубоким изменениям не только в научно-технической сфере, но и во всех аспектах повседневной жизни. Они делают бизнес более эффективным, развивают медицину и образование, улучшают общество.

Это принесет много позитивных изменений, таких как улучшение коммуникаций. Однако правильное и бережное использование этих технологий, а также снижение их негативного воздействия остаются актуальной проблемой. Ожидается, что в будущем эти технологии откроют новые возможности и послужат дальнейшему развитию человечества.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Russell, S., & Norvig, P. (2021). Artificial Intelligence: A Modern Approach (4th ed.). Pearson Education.
2. Davenport, T. H., & Ronanki, R. (2018). Artificial Intelligence for the Real World. Harvard Business Review, 96(1), 108-116.
3. Shabbir, J., & Anwar, S. (2018). A Survey of Deep Learning Techniques for Natural Language Processing. IEEE Access, 6, 35851-35863.
4. Chen, M., Mao, S., & Liu, Y. (2024). Big Data: A Survey. Mobile Networks and Applications, 19(2), 171-209.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIGA SO'Z MA'NOSINI TUSHUNTIRISH METODIKASI

Berdiyeva Lobar Norqobulovna

Qashqadaryo viloyati, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Pedagogika va o'qitish metodikasi katta o'qituvchisi

ANNOTATSIYA. *So'zlarning ma'nosini tushuntirish o'quvchilar lug'atini boyitadi, nutqini o'stiradi. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga so'z ma'nosini tushuntirish metodikasi haqida ma'lumotlar bayon etilgan.*

KALIT SO'ZLAR. *So'z, so'zlarning ma'nosi, asarni o'qish, matn tahlili, darsga tayyorlanish, o'quvchilar nutqi, ko'chma ma'noli so'zlar.*

ANNOTATION. *Explaining the meanings of words enriches students' vocabulary and enhances their speech. This article provides information on the methodology of explaining word meanings to primary school students.*

KEYWORDS: *Word, word meanings, reading a literary work, text analysis, lesson preparation, students' speech, figurative words.*

Boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan fanlarning atamaları ham tushuntirilishi lozim bo'lgan so'zlar qatoriga kiritiladi. Atamalarning ma'nosini tushuntirish mazkur so'z anglatgan tushunchani yaxshi fahmlab olishga yordam beradi. Masalan, predmet atamasining ma'nosini tushuntirish bilan o'quvchilar predmet keng ma'noda qo'llanishini, tabiatdagi barcha narsa, hodisa, tushunchalar predmet deyilishini bilib oladilar. Bu ot, sifat, son, fe'l kabi atamalarni tez fahmlab olishda ularga yordam beradi.

So'zning ma'nosini tushuntirish juda kam vaqt olishi va darsning asosiy mavzusidan o'quvchilar diqqatini chalg'itmasligi kerak. Buning uchun o'qituvchi har bir darsga tayyorlanish jarayonida ma'nosi tushuntirilishi lozim bo'lgan so'zlarni, uni tushuntirishning eng qulay usullarini va darsning qaysi o'rnida tushuntirishni belgilab oladi.

O'qish savodxonligi kitoblaridagi matnlarda birinchi marta uchragan, bolalar ma'nosini bilmaydigan ayrim so'zlar matnni o'qishdan oldin tushuntiriladi. Matnni o'qish jarayonida so'z ma'nosini tushuntirishga chek qo'yish kerak. Agar biror so'zni matnni o'qish vaqtida tushuntirish zaruriyati tug'ilsa, matn mazmunidan o'quvchilar diqqatini chalg'itmagan holda shu so'z ma'nosi qisqacha tushuntiriladi.

Ko'chma ma'noda ishlatilgan obrazli so'zlar va badiiy nutq birliklari matn o'qilgandan keyin tushuntiriladi, chunki ularning ma'nosi matn mazmunidan, kontekstdan yaxshi tushuniladi. Ayniqsa, masallar o'qilganda, undagi allegorik, ko'chma ma'noda ishlatilgan so'zlarni asarni o'qishdan oldin yoki o'qish jarayonida tushuntirib bo'lmaydi.

Metodikada so'zlarni tushuntirishning quyidagi usullaridan foydalaniladi:

1. So'zni kontekst asosida tushuntirish. Bunda o'quvchilar tushunmaydigan so'z ularga tushunarli so'zlar qo'llangan gap (yoki matn) yordamida tushuntiriladi.

2. So'z ma'nosini lug'atdan va o'qish kitoblarida matn ostida berilgan izohdan foydalanib tushuntirish. Bunda o'quvchilarni izohdan mustaqil foydalanib, so'z ma'nosini mustaqil tushunib olishga o'rgatish muhim ahamiyatga ega.

3. So'z ma'nosini shu so'zning ma'nodoshi yordamida tushuntirish. Masalan, sabo-shabada, mudofaa-himoya, sozanda-musiqachi, diyor-vatan, inshoot-bino, samo-osmon kabi. So'zni sinonim tanlash bilan tushuntirganda, shu so'zning stilistik (uslubiy) ahamiyatini ham ko'rsatish zarur.

4. Tanish bo'lmagan so'z bilan ifodalangan tushunchani tanish bo'lgan so'z bilan ifodalangan tushunchaga (uning antonimiga) taqqoslash orqali tushuntirish. Masalan, ishchan

tushunchasini dangasa tushunchasiga, rostgo'y so'zini yolg'onchi so'ziga taqqoslab tushuntirish mumkin.

Ko'chma ma'noda ishlatilgan so'z va so'z birikmalari, tasviriy vositalar, maqollar ham taqqoslash usulidan foydalanib tushuntiriladi.

5. So'zni o'ziga yaqin tushuncha — boshqacha ifoda etish bilan tushuntirish. Bunda o'z xohishicha ish tutish, ishni o'zi xohlaganicha bajarish; mutaxassis — biror hunar egasi. Shunqor — uzoq uchadigan ko'zi o'tkir qush. Mesh — mol terisidan tikilgan idish. Guldon — gul solib qo'yiladigan idish va boshq.

Ba'zi so'zlar ularning vazifasini izohlash orqali tushuntiriladi. Masalan, kombayn — bir vaqtning o'zida donni o'radigan, yanchadigan, tozalaydigan qishloq xo'jalik mashinasi. Ekskavator — bir vaqtning o'zida yerni qazib tuproqni yuk mashinasiga ortadigan mashina. Aerodrom — samolyotlar turadigan, uchib ketadigan yoki kelib qo'nadigan joy va hokazo.

6. So'zni predmetning asosiy belgisini izohlash orqali tushuntirish.

Masalan, yantoq — suvsiz joyda o'sadigan ninasimon tikanli o'simlik; akula — okeanlarda yashaydigan juda katta yirtqich baliq.

7. Axloqiy, mavhum tushunchalarni ifoda etuvchi so'zlarning ma'nosini misollar yordamida tushuntirish. Buning uchun o'quvchilar o'rgangan badiiy asardan axloqiy fazilatga ega bo'lgan asar qahramonining qilgan ishlari tahlil qilinadi.

O'quvchilarni so'zning yangi ma'nolari bilan tanishtirishda quyidagilarga e'tibor berish lozim. O'quvchilar ko'p ma'noli so'zlarning bir ma'nosini tushunsa, boshqa ma'nosini bilmasliklari mumkin. Bolalar so'zlarning hamma ma'nolarini birdaniga o'zlashtirib ololmaydilar. Ularning ma'nosini o'zlashtirish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. 1—2-sinflarda o'quvchilar ko'p ma'noli so'zning bir-ikki ma'nosi bilan tanishsa, 3-4-sinflarda yana boshqa ma'nolarini bilib oladi. Tilning barcha sathlari: fonetika, leksika, so'z tarkibi, morfologiya, sintaksis (boshlang'ich sinfda bu bo'limlar "Tovushlar va harflar", "So'z", „Gap“, "Bog'lanishli nutq" deb nomlanadi) ni o'rganish jarayonida tasviriy ifodalar, iboralar, ma'nodosh, shakldosh, zid ma'noli so'zlarning ma'nolari turli ish turlari asosida tushuntirib boriladi. Masalan, "niyati buzuk" iborasini tushuntirishda quyidagicha savol va topshiriqlardan foydalaniladi:

- Bu iborani "soat buzuk" birikmasi bilan taqqoslang.
- Qaysi biri o'z ma'nosida qo'llanyapti? (soat buzuk)
- Qaysi birikma boshqa ma'noda qo'llanyapti? (fikri buzuk)
- "Niyati buzuk" birikmasi qanday ma'noni ifodalayapti? (O'quvchilar o'ylab, niyati yomon kishilarni "niyati buzuk" deyishadi, deb izoh beradilar)

Ko'rinadiki, taqqoslash usuli so'z ma'nolarini izohlashda samarali usul sanaladi. "Quloch otib", "tanbeh yedi", "ko'zi o'ynar", "qalbi olov", "til topishdi" kabi iboralarning ma'nosi ustida ham shu tarzda ishlanadi.

1-sinf darsligida "Xiva ona tarix tilmochi", "urush yo'lini taqqa bekitdik", „biz ma'nosiga zeb bersak“, "rediskaga aka man "karvon bo'lib kelamiz" („Turnalar“), "chehrasiga tabassum yugurdi", "bahor oq bulutni yetaklab ketdi", 2-sinf darsligida "dov-daraxtning soch-soqolin qirishdi", "Biz oqlagan daraxtlar oppoq paypoq kiyishdi" kabi badiiy-tasviriy til vositalari ustida ishlash o'quvchini so'z va iboralardan nutqda to'g'ri va o'rinli foydalanishga undaydi, nuqtaning emotsionalligini oshiradi.

3. O'quvchilar tilida kam qo'llanadigan so'zlar ma'nosi ustida ishlash. Adabiy tilga oid ba'zi so'zlar o'quvchilar nutqida kam qo'llanadi. Bu so'zning ma'nosini o'quvchi yetarli darajada tushunmaydi. Uning o'rnida oddiy so'zlashuvga doir, eskirgan yoki shevaga oid so'zlarni qo'llaydi. O'qituvchi ularni kitobiy so'zlar bilan almashtirish uchun nutqda qo'llashga majbur etadigan vaziyat yaratishi, ehtiyojni yuzaga keltirishi zarur. Masalan, jim — tinch — osuda — osoyishta, yurakdan — dildan, soat strelkasi — soat millari, garmdori — qalampir, daqiqa — daqiqa, rayon — tuman kabi.

So'zlarning qo'llanishini faollashtirish uchun yozma ishlar o'tkazilayotganda ham o'quvchilar e'tiborni ayrim so'zlarni boshqasi bilan almashtirishlariga qaratiladi. 1-sinfda rasmlar asosida og'zaki hikoya tuzayotgan o'quvchilarning nutq birliklari bir-biridan farqli bo'lishi, biri ikkinchisining so'zini qaytarmasligi talab qilinadi. Masalan, Shirinsuxan — shirinso'z, nasim — tonggi yel (shamol), tanbeh berdi — dashnom berdi, zilol suv — tiniq suv, kichik — mo'jaz, tik — adil, nafis — nozik kabi.

Yozma bayon yozishga tayyorlanish jarayonida ham (2-sinf) so'zlarni boshqasi bilan almashtirishga, kitobiy so'zlar tanlashga e'tibor berish lozim.

Darsliklarda bola hissiyotiga ta'sir qiluvchi ko'chma ma'nodagi badiiy ifodalar ko'p qo'llangan, ular ustida maqsadga muvofiq ishlash o'quvchi nutqini jozibador qiladi, ularning nutqini adabiy tilga yaqinlashtiradi.

4. Yangi paydo bo'lgan so'z ma'nolari ustida ishlash. Bunday so'zlar darslikda kam qo'llanadi. Bunday so'zlarning bolalar hayoti bilan bog'liq bo'lganlarini ajratib olib "Bilib qo'ygan yaxshi" rubrikasi ostida ishlansa, o'quvchining nutqi zamon bilan baravar rivojlanib boradi.

5. Grammatik atamalar ma'nosi bilan tanishtirish. Avvalo, grammatik atamalarning to'g'ri talaffuzi, imlosi o'rgatiladi. Shundan so'ng misollar asosida uning mazmuni ochiladi,

soʻngra oʻqitish va mashqlar bajarish orqali oʻquvchilarning atama maʼnosini toʻlaqonli anglashlariga erishiladi.

Lugʻat ustida ishlashda foydalaniladigan metodik usullar:

1. Soʻz maʼnolarini taqqoslash va ularni sharhlash. Bu usul koʻchma maʼnoli soʻz va iboralar, paronim soʻzlar, shakldosh soʻzlar maʼnosi, imlosi, talaffuzini izohlashda qoʻllaniladi. Masalan, ziyrak — Zirak: odamning xususiyati (sezgirligi) - ziyrak; quloqqa taqiladigan taqinchoq — zirak. Bu soʻzlarning talaffuzi ham ikki xil.

2. Soʻzlarni kuzatish usuli orqali ularning imlosini, maʼnosini va talaffuzini oʻrgatish. Bu usul oʻzakdosh soʻzlarni oʻrganish jarayonida, koʻm-koʻk, oppoq, qip-qizil kabi sifatning maʼno nozikliklari, imlosi, talaffuzini oʻrgatishda qoʻllaniladi. Masalan, oʻquvchilar guldon, gulchi, guldor, gulli, gulsiz, gulla soʻzlarining tarkibini kuzatadilar, bu soʻzlar maʼnosidagi farqni izohlaydilar va tilning yangi soʻzlar hisobiga boyib borishini anglay boshlaydilar. Shu oʻrinda oʻqituvchi soʻzlarni oʻz soʻziga aylantirish orqali aniq fikr yuritishga oʻrganish oʻquvchining burchi ekanini aytishi lozim.

Kuzatish usuli shakllari oʻzgarayotgan soʻzlarning imlosini oʻrgatishda ham qoʻllaniladi: ogʻiz+im — ogʻzim, singil+im — singlim, u+ga ~ unga.

3. Soʻzlarni belgilariga koʻra guruhlash usuli. Guruhlash aqliy faoliyat usuli boʻlib, u ona tili mashgʻulotlarida oʻquvchilarning soʻz boyligini oshirishda muhimdir. Bu usul soʻzlarning anglatayotgan maʼnosi, turkumi, yasalishi, imlosi, uyasi kabilarga ajratish imkonini beradi. Guruhlash kuzatish va taqqoslash usuli bilan bogʻliq. Soʻzlarni guruhlash uchun avvalo ular kuzatiladi, soʻng taqqoslanadi. Bu jarayonda ularning oʻxshash va farqli tomonlari ajratiladi: Masalan, qavm-qarindoshlik boʻyicha guruhlash quyidagicha bolishi mumkin:

1. Ota urugʻi: ota, amaki, amma, buvi, buva.

2. Ona urugʻi: ona, xola, togʻa, buvi, buva.

Sifatlarda xususiyat bildiruvchi sifatlar (shoʻx, ogʻir, bosiq, aqlli, aqlsiz, hissiz, andishali, dangasa, tanbal, ishchan, mehnatsevar va hokazo), taʼm bildiruvchi sifatlar (shirin, achchiq, nordon, taxir, shoʻr, mazali, bemaza, chuchmal va hokazo) va shu kabilar guruhlash musobaqasi tarzida uyushtirilishi mumkin.

Maʼlum bir guruhdagi soʻzlar roʻyxatini tuzish ishini alifbo asosida yozdirish ham mumkin. Bu jarayonda guruhlash uchun quyidagi topshiriqlardan foydalanish mumkin:

1. Bolalar oʻyinlari nomining lugʻatini tuzing.

2. Oʻzingiz bilgan shoir nomlari roʻyxatini tuzing.

3. Ertak nomlari roʻyxatini tuzing.

4. Joy nomlari roʻyxatini tuzing.

5. Ma'nodosh so'zlar ro'yxatini tuzing va boshq.

Bular o'rganilayotgan mavzularga, mashq matnlariga bog'liq holda tashkil etiladi. So'zlarning izohli lug'atini sinf yoki maktab miqyosida tuzib, osib qo'yilib, umum iste'molga kiritish mumkin. Bunda „O'quvchilar pochta“ tashkil etilishi ham mumkin. O'quvchilar qaysi so'zning ma'nosini bilib olishda qiynalsalar, shu so'zni yozib yashikka tashlaydilar. Hafta oxiridagi darsda shu so'zlar ma'nosi, imlosi, izohi ustida ishlanadi. Xulosa qilib aytganda, so'z ma'nosini tushuntirish ustida ishlash o'quvchilar lug'atini boyitadi, nutqini ravonlashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8-dekabrda „Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida“gi 997-sonli qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi „O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida“gi PF-5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan „O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi“

3. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari. Ped.fan.dok. diss. T., 2003-yil

4. Azizxo'jaev N.N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar (Reklama - rejalar). – Toshkent, 2002-yil

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA PSIXOLOGIK O'YINLARNING AHAMIYATI

Dilnoza Bekmuradova Pirimovna

Qashqadaryo viloyat Pedagogik Mahorat Markazi Pedagogika, psixologiya ta'lim menejmenti kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida keng foydalaniladigan o'yin turlaridan yana biri psixologik o'yinlar bevosita bilish jarayoni bilan bog'liq bo'lib, ta'lim jarayonining takomillashishiga ko'maklashadi. Maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida psixologik o'yinlarning ahamiyati haqidagi ma'lumotlar batafsil bayon etilgan.

Kalit so'zlar. Psixologik o'yinlar, ta'lim metodlari, jamoa, jamoani shakllantirish, mashg'ulotlar, MTM ta'lim-tarbiya dasturi, tarbiyalanuvchi, kognitiv faoliyat, individual xususiyatlar.

Annotation. One of the widely used types of games in preschool education institutions is psychological games, which are directly related to the cognitive process and contribute to the improvement of the educational process. This article provides a detailed analysis of the significance of psychological games in preschool education institutions.

Keywords: Psychological games, teaching methods, team, team formation, activities,

preschool education program, learner, cognitive activity, individual characteristics.

Psixologik o'yinlar maktabgacha ta'lim muassasasi yoshidagi bolalarning yosh va intellektual imkoniyatlariga mos keladigan ta'lim metodlaridan biridir. Psixologik o'yinlardan passiv bolalarni jamoaga aralashtirish, ularning har xil vazifalarni qo'rqmasdan bajarishlari maqsadida foydalaniladi.

Psixologik o'yinlar bolalarning birgalikda o'ynab, o'z manfaatlarini jamoa manfaatlari bilan uyg'unlashtira olishlari, bir-biriga ko'maklashish muvaffaqiyatidan xursand bo'lish kabi yaxshi munosabatlarni tarkib toptirishga yordam beradi. Ular shaxsning sofdillik, rostgo'ylik kabi ijobiy xislatlari shakllanishiga ham imkon beradi. Psixologik o'yinlar bolalarning amaliy faoliyatidir. Unda bolalar mashg'ulotlarda olgan bilimlaridan foydalanadilar. Shuning uchun ham psixologik o'yinlar bolalarning aqliy faoliyatlarini, mustaqil tafakkurini kuchaytiradi, olgan bilimlaridan har xil usulda foydalanishlari uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratadi.

Shuningdek, psixologik o'yinlar bolalarni tevarak-atrof to'g'risidagi bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi, o'z shaxsiy tajribalari va mashg'ulotlarda olgan bilimlarini amalda qo'llay bilishga o'rgatadi, ulardagi mustaqil fikrlash qobiliyatlari, ijodiy imkoniyatlarini rivojlantiradi, olingan bilimlarni amaliyotga tatbiq etishga yo'naltiradi.

Psixologik o'yinlar bilimlarni o'zlashtirishning engilroq, qiziqarliroq kechishiga yordam beradi. Bolalar yoshlariga mos qiziqarli faoliyat orqali o'yinda amalga oshiriladigan aqliy tarbiya vazifasini juda osonlik bilan, yaxshi o'zlashtiradilar.

Psixologik o'yinlar kattalar tomonidan bolalarning aqliy rivojlanishi, bilimlarni puxta o'zlashtirishi va mustaqil fikrlashini ta'minlash maqsadida yaratiladi. Unda o'yin elementlari qancha ko'p bo'lsa, bolalarga shuncha ko'p quvonch bag'ishlaydi. Psixologik o'yinlarning eng muhim jihati uni o'tkazishdan ko'zda tutiladigan maqsaddir. O'yin o'z mazmun - mohiyati bilan bolalarda qiziqish uyg'otadi, ko'pincha o'yindagi yetakchi fikr psixologik o'yinning bosh sababi bo'ladi. Har bir psixologik o'yinning o'z mazmunidan kelib chiqqan qonun-qoidalar bo'ladi. Bu qoidalarning mavjudligi harakat yo'nalishi, o'yinning borishini belgilab beradi, bolalarning xulq-atvori, xatti-harakatini, o'zaro munosabatlarini boshqarib, kerakli tomonga yo'naltirib turadi.

Psixologik o'yinlarga xos bo'lgan qonun-qoidalar bolalarning harakatini baholovchi mezon hisoblanadi. Psixologik o'yinlarning qoidalar ishtirokchilar harakatlari yo'nalishini belgilab beradi, natijalarning bolalarga ma'naviy va axloqiy ta'sirini aniqlaydi. Bolalarning fahm-farosati, topog'onligi, diqqati va xotirasini namoyish qilish imkonini yaratadi. Bolalarning o'z kuchiga ishonchini oshiradi, to'ldiradi, ma'naviy qoniqish hissini paydo qiladi.

Psixologik o'yinning mazmuni "MTM ta'lim-tarbiya dasturi" da bayon qilingan va quyidagilarni o'z ichiga oladi:

a) buyumlar, ularning nomi, rangi, shakli, hajmi, sifati va ishlatilishi to'g'risida bilimlar berish;

b) mehnatning har xil turi va uning kishilar hayotidagi roli to'g'risidagi bilimlar;

v) tabiat voqealari, narsalar, buyumlar, yil fasllari to'g'risidagi bilimlar;

g) dastlabki matematik tushunchalar: son, sanoq, kattalik, shakl vaqt va fazoviy tushunchalar berish.

Psixologik o'yinlarni bolalarning bergan savollari, takliflari va tashabbuslariga qarab, o'yin jarayonida kutilmaganda kengaytirish, uning mazmunini boyitish ham mumkin. O'yinni belgilangan vaqtda boshlash va tugatish katta mahoratdir. Tarbiyalanuvchi o'yinni bolalarning qiziqishlaris o'z may turib tugatishi, toki bolalar ruhiyatida uni davom ettirish istagi saqlanib qolishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Psixologik o'yinlar guruh xonasi, zal, maydoncha, dala, bog' va boshqa joylarda o'tkazilishi ham mumkin. Bu o'yinlarning bolalarda har xil taassurotlarni uyg'otishi ularning faolligini oshiradi, aqlini peshlaydi, tafakkurini charxlaydi. Shunday qilib, psixologik o'yinlar, boshqa o'yinlar singari maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga nafaqat ta'lim berish vositasi, balki dunyoqarashini kengaytirish, tafakkurining mustaqilligini ta'minlash, g'alabanashidasini tuydirish singari ijobiy fazilatlarining ortishiga yordam beradi.

Kichik maktabgacha yoshdagi bolalar, odatda, o'zlari yolg'iz o'ynaydilar. Predmetli va konstruktorli o'yinlar orqali bu yoshdagi bolalar o'zlarining idrok, xotira, tasavvur, tafakkur hamda harakat layoqatlarini rivojlantiradilar. Syujetli-rolli o'yinlarda esa ular, asosan, o'zlari har kuni ko'rayotgan va kuzatayotgan kattalarning xatti-harakatlarini aks ettiradilar. 5-6 yoshli bolalarning o'yini asta-sekinlik bilan jamoa xarakterini kasb eta boshlaydi.

Katta maktabgacha yoshda syujetli-rolli o'yinlar rivojlanadi, lekin enda bu o'yinlar o'z mavzusining boyligi va xilma-xilligi bilan farqlanadi. Rolli o'yinlar jarayonida bolalarning har birida liderlik yuzaga kela boshlaydi, shuningdek tashkilotchilik ko'nikmalari ham shakllana boradi.

Mutaxassislarning ta'kidlashicha, besh yoshli bola bir qancha ertakni eshitgan, ularning mazmuni yuzasidan savollarga javob bera oladi, ayrim alohida epizodlarni qayta hikoya qilib berishga qodir, ayrimlari asarning butun syujetini ham aytib berishi mumkin. Bu yoshda uning oldiga nisbatan qiyinroq masalalarni qo'yish zarurati tug'iladi. Shu yo'l bilan uning rivojlanishiga yetakchilik qilinadi.

Bolalarning psixologik o'yinlarini tashkil etishga qaratilgan adabiyotlarda bunday o'yinlar shartli ravishda ikki guruhga bo'linadi: birinchisi, sensor (his qilish, tuyish orqali o'zlashtirish) faoliyatni rivojlantiruvchi; ikkinchisi mantiqiy Psixologik o'yinlar (ya'ni matematik qobiliyatni

rivojlantiruvchi o'yinlar). O'yinlarning birinchi tipipredmetlarni ajratish (ya'ni ularni o'xshash va farqli jihatlariga asoslanish) va mavjud predmetlardan yaxlit narsa yasash (o'ylab ko'rib, tasavvur qilib parchalardan o'rni bilan foydalanib yaxlit bir butunlikni yaratish)dir.

Maktabgacha yoshdagi bolaning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish uning amaliy, o'yin va kognitiv faoliyatini rag'batlantiradigan shart-sharoitlarni yaratishga bog'liq. Shuning uchun guruhda qiziqarli matematika burchagi mavjud bo'lib, u erda qo'shma va mustaqil faoliyat uchun qo'llanmalar mavjud. Ushbu burchakda turli didaktik o'yinlar, ko'ngilochar materiallar taqdim etiladi: boshqotirmalar, labirintlar, boshqotirmalar.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bolalarning individual xususiyatlarini ularning jamoa o'yinlari orqali kuzatish mumkin. Bu o'yinlarda bolalar kattalarning faqat predmetlarga munosabatini emas, balki o'zaro munosabatlarini ham aks ettiradilar. Shuningdek, jamoa o'yinida bolalar bir guruh odamlarning murakkab hayotiy faoliyatlarini ham aks ettiradilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz // Xalq so'zi 2016 - yil 16 - dekabr.
- 2.Mirziyoyev Sh.M. O'qituvchi va murabbiylar - Yangi O'zbekistonni barpo etishda katta kuch, tayanchimiz va suyanchimizdir. "Yangi O'zbekiston", 2020-yil 1-oktabr 3-bet.
3. Takomillashtirilgan "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. - T.: 2022.
4. Ilk va maktabgacha bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari. -T.: 2018.
- 5.Vygotskiy L.S. Fikrlash va nutq (to'plam). - M.: 2011.
- 6.Rubinshteyn S.L.Fikrlash va uni o'rganish yo'llari haqida / S.L.Rubinshteyn. -M.: Pedagogika, 2012.
- 7.Salaeva M.S., Luxmanovna N.M. Kichik maktab yoshdagi o'quvchilarni ijtimoiy faolligini rivojlantirish // SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 I ISSUE 3 I March, 2022. ISSN: 2181-1601. Uzbekistan www.scientificprogress.uz Pages 380-383.
- 8.Erxonova N.A, Ro'ziyeva Z. Tarbiyachi kitobi. Didaktik o'yinlar. DAVR PRESS» Toshkent.2019 y
- 9.Erxonova N.A, Ro'ziyeva Z. Tarbiyachi kitobi. Nutq o'stirish. Toshkent «DAVR PRESS».2020

НАВОИЙ ШЕЪРИЯТИДА “СИДҚ” ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ БАДИИЙ ТАЛҚИНИ

Холматов Туйғун Бозорович

***Аннотация:** мақолада Алишер Навоий шеъриятида кўп учрайдиган “сидқ” тушунчасининг дунёвий ва тасаввуфий мазмун-моҳияти, унда бадиий аксини топган умуминсоний, дунёвий мақсад ва қарашлар тўғрисида фикр юритилган.*

Калит сўзлар: “Сидқ” тушунчаси, инсоний сифат, “сидқ аҳли”, ростгўйлик, тўғрилиқ, риё, сидқидиллик ва б.

Алишер Навоий асарларида тасаввуф истилоҳларининг қўлланилиши шоирнинг рамзий ифодалаш усули билан боғлиқдир. Буни юқорида ҳам бир неча ўринда кузатдик. Айрим тушунчалар талқини ҳам тасаввуфий, ҳам умуминсоний, дунёвий мақсад ва қарашларнинг ифодасини кўрсатиб туради. Ана шундайлардан бири, жумладан СИДҚ тушунчаси.

Хўш, сидқ нима? Аввало, ҳазрат Навоийнинг айрим сатрларини кўздан кечирайлик:

Сидқ ичра қачонки чиқса оти эрнинг,
Фош ўлса садоқатда сифоти эрнинг.
Хушроқки тавил ўлса ҳаёти эрнинг,
Ким, сидқдин-ўқ дурур нажоти эрнинг.

(“Назмул-жавоҳир”)

Бу сатрлар улуғ шоир ахлоқий қарашларининг бадиий ифодаси бўлган “Назмул-жавоҳир” асаридан. Ҳазрати Имом Алига нисбат берилган “Насрул-лаолий”ни назмга солиш ҳаёлини банд қилиб юрган Навоий Ҳусайн Бойқаронинг “Рисола”сига жавобан уни ёзганди. Бу асардаги рубоийларга шоир ғоялари, қарашлари сингдирилган, шу маънода бу фақат таржимадан иборат эмас. Юқорида келтирганимиз рубоийда шоир улуғ инсоний сифат – сидқидиллик туфайли ҳар бир эр инсоннинг умри узун бўлишини таъкидлаш билан бирга, яшамоқлик, комиллик(етуклик)ка интилишида ҳам инсонга ушбу сифат лозимлигини уқтиради. Бу сифат жамиятнинг барча аъзоси – оддий фуқарога ҳам, шоҳга ҳам бирдек лозимлиги – Алишер Навоий орзу қилган, истаган муҳим жиҳат. Қуйида эса шоирнинг худди шу шоҳ ва гадо, шоҳ ва дарвеш нисбатини шундайгина кўз олдимизда жонлантириб берган машҳур ғазалидан бир байтни кўздан кечирамиз:

Шаҳга сидқ аҳли дамидин машъали давлат эрур,
Мехрдекким, субҳ анфоси руҳ очар талъат анга.

(“Ғаройибус-сиғар”, 8-ғазал).

Яъни, “сидқ аҳли” – холис ниятли дарвешлар нафасидан шоҳлар чироғи ёруғ бўлади, бу қуёш чиқиши билан тонг тароватинининг гўзаллашувидек. Навоий нега бунчалик сидққа урғу беряпти?

Маълумки, улуғ шоир тасаввуф ғояларидан бениҳоя руҳланиб, собит бир эътиқод билан ижод қилган. Тасаввуф ғоялари эса шоир қарашларига уйғун бўлиб, инсонни ОЛИЙ ЭЪТИҚОД сари етаклайдиган, инсон поклиги, руҳнинг тозаллигини улуғлайдиган, инсон камолотини ўйлайдиган, шунга даъват қилувчи фалсафий фикрлар, ахлоқий ўғитлар

силсиласидан иборат эди. Шу ўринда мухтасар суратда тасаввуф илмининг СИДҚ ҳақидаги фикрларига диққат қилиш лозим. Ҳусайн Воиз Кошифийнинг “Футувватномаи султоний” (бу асар форс тилидан тасаввуфшунос олим Н.Комилов томонидан ўзбекчага ўгирилган) асаридаги тасаввуф тўғрисидаги фикрлар занжиридаги ушбу тушунчага эътибор берамиз. Мазкур асарда тасаввуф биноти ўнта асосга қурилгани, шулардан олтинчиси СИДҚ эканлиги таъкидланади. “Тасаввуф” калимасининг учинчи ҳарфи “С” – сидқу сафо, дея изоҳланади. Асарни ўқиш давомида бу тариқат йўлига қадам қўйганларга қилинган анчагина уқтиришлар мавжудлиги китобхон диққатини ўзига жалб этади. Тариқат йўлига кирган солиқ(йўловчи)ларга қарата “агар йўлдошинг ким эди, деб сўрасалар, СИДҚ ва ЭЪТИҚОД эди, деб айтгин. Агар сидқ ва эътиқодингизнинг боши (асоси) нима эди, деб сўрасалар, дарвешлар муҳаббати эди, деб айтгин”,(1.20 б.) деган уқтиришлар замирида ҳам чуқур мазмун ва моҳият мужассам.

Кўринадики, тасаввуф илмида СИДҚ тушунчаси кўп ҳолларда дарвешлар тўғрисидаги қарашлар билан ажралмас ва ёнма-ён келмоқда. Дарвешлар эса, қалбида Ҳақ жамолига интилишдан бўлак ҳою ҳаваслари бўлмаган инсонлар жамоаси. Ҳусайн Воиз Кошифий асарида шайх Қосим Анворнинг “дарвешлар” сўзининг “Р” ҳарфини риёдан сақланиш тимсоли, дея изоҳлагани таъкидланган. (2. 22 б.) Риё тасаввуфда ўзни кўз-кўз қилиш, сохталик, мунофиқлик, сиртдан ўзини пок қилиб кўрсатиш, деб англашилиши маълум. Риёнинг зидди эса тасаввуф илмида **сидқ** экани очиқ-ойдин англашилиб турибди. Риё тушунчаси замрида ёлғон тушунчаси ҳам мавжудлиги аниқ. Тасаввуф қувватлайдиган ишларнинг бири – ёлғонни тарк этиш.

Аёнлашмоқдаки, шоирнинг юқоридаги тилга олинган байтида сидқ сўзининг бир неча маънолари ҳам эътиборга олинган ва шоир ўзи орзу қилган, тарғиб этган шохнинг адолатпешалигини таъмин этувчи муҳим омиллардан бири – ростгўйлик, сидқидиллик эканини таъкидлаган. Ҳар холда Навоий тасаввуфнинг ахлоқий қарашларидан бениҳоя руҳланиб қалам тебратган, тамомила ҳаётӣ, умуминсоний мақсадларни, жумладан, шохлик, адолат, тўғрилиқ ҳақида фикр юритганида ҳам бу ғояларга суяниб иш кўрган.

Сирасини айтганда, Алишер Навоий жамиятнинг барча аъзосини тенг кўриб, уларнинг Олий мақсадга етишувларида лозим бўлган сидқ каби инсоний сифатни қалбларининг энг тубига жойлаштиришларини дил-дилдан истагани табиий ҳол. Адабиётшунос олим М. Имомназаров бир мақоласида ёзганидек, “*шоир уларнинг чин ихлос ва сидқни биринчи ўринга қўйишларини, риё ва кибрни қаттиқ қоралаишларини, қалбни Олий Ҳақиқат акс этгувчи кўзгу деб билиб уни ҳар қандай худбинлик зангидан поклашни асосий мақсад қилиб қўйишларини орзу қилган эди*”.(3)

Дарвоқе, Навоий ижодининг ҳар бир жамият учун ўлмас ғоялари нечоғлик аҳамиятга моликлигига ҳар дақиқа имон келтириб туриш жойиз.

Хулоса ўрнида айтиш жоизки, бугун юртимизнинг эртаси - учинчи ренессанси сари интилиб яшаётган кезларда олдимизда турган масалалар жуда кўп. Шахс маънавиятини тарбиялаш, янгича фикрлашга ундаб, жаҳонга халқимизнинг буюк тарихи, улкан маданияти, боқий мероси бугунги авлод томонидан қанчалар теран ҳис этилиб, равнақ топтирилаётганини намойиш қилиш ва х.к. Шулар орасида, албатта, ҳар ишда, жамиятнинг ҳар бир аъзоси – энг юқори бўғиндаги раҳбарлардан тортиб, оддий фуқароларгача сидқидилликни намоён этишлари, қалбларида умуминсоний ва миллий ғурур туйғуларини сақлашлари, ЭЪТИҚОДга САДОҚАТли бўлишлари каби масалалар, шубҳасиз бор ва у ўта долзарблигича қолмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ҳусайн Воиз Кошифий. “Футувватномаи султоний”. Тошкент, “Мерос” нашриёти, 1994 йил, 20-бет.
2. Ҳусайн Воиз Кошифий. “Футувватномаи султоний”. Тошкент, “Мерос” нашриёти, 1994 йил, 22-бет.
3. М. Имомназаров. “Навоий кашф этган олам”. “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 1993 йил, 30 июль.

MUNDARIJA

	Ism familiya sharif	Maqola nomi	Beti
	Oripova Nozima Shuhratovna	Soʻz boshi	4
I-SHOʻBA: TILLARNI OʻQITISHDA OʻQUVCHILARDA XXI ASR KOʻNIKMALARINI ZAMONAVIY METODLAR ASOSIDA SHAKLLANTIRISH			
1.	Oripova Nozima Shuxratovna	Oʻquv soatidan tashqari faoliyat jarayonida oʻquvchilarda maʼnaviy-axloqiy fazilatlarni rivojlantirish texnologiyalari	6
2.	Abdiyev Jahongir Ruzibayevich	Intellectual salohiyat va ijodkorlik: talabalarning ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirish	8
3.	Jessie Mark V. Balabat, Lpt.,	Formation of 21st century language teaching skills based on modern methods	12
4.	Rozilawati Mahadi, Sharmini Abdullah Latisha Asmaak Shafie, Nasrullayeva Gulshan Rafieqah Nalar Rizky	A getamel-based analysis of learner intent in online learning for 21st-century skills and digital literacy	15
5.	Sabirova Nasiba Ergashevna	Adabiyot darslarida XXI asr koʻnikmalarini shakllantirish	22
6.	Shodiyeva Matluba Joʻrayevna	Uzluksiz kasbiy rivojlanish sharoitida oʻquvchilarda xxi asr koʻnikmalarini shakllantirishning zamonaviy strategiyalari	27
7.	Xudoyberdiyeva Jumagul Amanovna	Taʼlim va tarbiya jarayonida oʻquvchilar- ning xxi asr koʻnikmalarini shakllantirish.	29
8.	Turgunova Sayyora	Tillarni oqitishda oʻquvchilarda XXI asr koʻnikmalarini zamonaviy metodlar asosida shakllantirish	32
9.	Toshkenboyev Navroʻzbek Qosimjon oʻgʻli	Akademik litsey oʻquvchilarda umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantirishda interfaol metodlar	35
10.	Oʻroqova Zilola Salomovna	Pedagog kadrlarning malakasini innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirish	37
11.	Danilenko Ilya Aleksandrovich	Nowledge trasfer within the nominative field of the literary concept «veteran»	40
12.	Dilafruz Khalikova Jurakulova Sevinch	The effectiveness of the usage of innovative technologies at english lessons	45
13.	Аннаева Лола Расуловна	Формирование навыков ххi века в процессе обучения и воспитания	52

14.	Хамидова Гулнара Юлдашбаевна	Формирование навыков 21-го века учащихся на уроках рки	57
15.	O'roqova Zilola Salomovna	Adabiy asarlarni o'rganish natijasida o'quvchilarda xxi asr ko'nikmalarini shakllanishi	61
16.	Norova Nilufar	Zamonaviy ta'lim metodikalari: xxi asr ko'nikmalarini shakllantirish yo'llari	64
17.	Kenjayeva Zilola Saminjon qizi	Boshlang'ich sinflarda zamonaviy kasblarga qiziqtirish loyixalashda ilg'or ish tajribalardan foydalanish	67
18.	Shaxmuradova Diljaxon Almardanovna Alikulova Mahfuza Shokirovna	O'quvchilar kognitiv faolligini oshirishning nazariy asoslari	73
19.	Karimova Gulshan Ravshanovna	Ona tili darslarida nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirish usullari	76
20.	Nurimova Shahzoda Akbarjon qizi	Ilk yoshdagi va bog'cha yoshidagi bolalarning psixologik xususiyatlar	82
21.	Ashurova S.D	Essential principles of good learning materials and principles of how to facilitate young learners learn english as a foreign language	85
22.	Bosimova Nilufar Azimjon qizi	Tllarni o'qitishda o'quvchilarda xxi asr ko'nikmalarini zamonaviy metodlar asosida shakllantirish	88
23.	Karayeva Dilfuza Mamasharipovna	Fizika darslarida o'quvchilarda xxi asr ko'nikmalarini shakllantirish	91
24.	Oqboyeva Zulfiya	Ingliz tili o'qitishda o'quvchilarda xxi asr ko'nikmalarini shakllantirish metodlari	95
25.	Hashimova Jeren Beshim qizi	Ingliz va o'zbek adabiyoti kontekstida "ona" obrazi salbiy xislatlarining qiyosiy tahlili	97
26.	Nurimova Shahzoda Akbarjon qizi	Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'limiy o'yinlar va ularning ahamiyati	101
27.	Karimova Gulshan Ravshanovna	Ona tili va adabiyot darslarida "mrt'yondashuv	104
28.	U.SH.Karimova	Maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv kompetensiyalarini Shakllantirishda to'garaklarning ahamiyati	108
29.	Kuychiyeva Mo'jizaxon Abdumannobovna	Malaka oshirish jarayonida tabiiy fanlarni steam texnologiyalar asosida o'qitish	111
30.	Babadjanov Azamat Kadamovich Mayliyeva Sadoqat Raximberganovna	O'quvchilarda xxi asr ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari	115
31.	Xayrullayeva Nilufarxon A'zamjon qizi	Ingliz tilini o'qitish jarayonida cefr mezonlaridan foydalanish mexanizmlari	117
32.	Narzullayeva Maftuna	Teaching languages and 21st-century skills	120

33.	Abdiraxmonova Dilfuza	Til o'rgatish jarayonida tarjimadan foydalanish yoki tarjimini inkor etish	124
34.	Usmonova Muxlisa Ismoilovna	O'quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishda loyihalashtirilgan darslardan foydalanish	128
35.	Shaxmuradova Diljaxon Almardanovna Vakilova Nigina Zohid qizi	O'quvchilarda mustaqil o'qish ko'nikmasini shakllantirish metodikasi	133
36.	Xasanova Gulnora Chorshanbiyevna	Yoshlarda kreativ ko'nikmalarni shakllantirishda mutolaaning o'rni	137
37.	Xolmatova Guzal Islomovna	Boshlang'ich sinf o'quvchilarini favqulotda vaziyatlarda to'g'ri qarorlar qabul qilishga o'rgatish	140
38.	Shaxmuradova Diljaxon Almardanovna Yusupova Ruxshona	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida xxi asr ko'nikma- larini shakllantirish	144
39.	Kenjabayev Jahongir Abdisalimovich Kosimova Dilfuza Abdiraup qizi	Modern ways of teaching english grammar	148
40.	Sharopova Mahliyo Fozilovna	Kognitiv ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilarning faolligini oshirish metodikasi	153
41.	Sultonova Zebiniso	O'zbekiston sharoitida xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirish imkoniyatlari	159
42.	Dilafruz Khalikova Samiyeva Muslima	Aspects of classroom interaction	164
43.	Egamberdiyeva Hurriyat Egamberdiyevna	Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi va ta'lim - tarbiyasi	166
44.	Ergasheva F.B	How to develop a lesson plan that includes ells	169
45.	Azizova Dilnoz Yo'ldashevna	Innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarni ifodali o'qishga o'rgatish	172
46.	Султонова Лобар	"Развитие навыков ххi века у учащихся на основе современных методов: инновационные подходы в обучении языкам	175
47.	Абдухаликова М	Креативность как развивающая категория личности и его психологический анализ	177
48.	Razzakova Dilnoza Akramovna	Savod o'rgatish davrida innovatsion texnologiyalarni qo'llash	182
49.	Qarshiyeva Guzal Alimardonovna	Ilg'or pedagogik texnologiya va integratsiya asosida o'qish darslarining noan'anaviy usullari	186
50.	Uralova Durdona Alimardon qizi	Методика преподавания фонетики и орфоэпии в школе.	188
51.	Baratova Nasiba Turopovna	Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarini tabiat bilan tanishtirish metodikasini tashkil etishning ahamiyati	192

52.	Tulayeva Karima Muhammadovna	O'quvchilarni kasbga yo'naltirishning ilmiy ahamiyati	195
53.	Soatov Asadulloh Jabborovich Xujamqulov Mirabbos Baxromovich	Sportchilarda milliy qadriyatlar tushunchasini shakllantirish mexanizmlari	198
54.	S.R.Irisova	Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish usullari	200
55.	Abdujalilova D.N	21 st century skills and ways of organizing them through teaching foreign languages	203
56.	Baratova Nasiba Turopovna	Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi ta'lim jarayonidagi o'rni	206
57.	Narkulov Ulug'bek Mamadaliyevich	21 -asr ko'nikmalari 4k tamoyili asosida o'qitish texnologiyasi	209
58.	Iskandarova Gulsanam	Boshlang'ich sinf o'quvchilarini matematika darslari orqali mantiqiy fikrlashga o'rgatishning ahamiyati	214
59.	Qarshiyeva Guzal	Boshlang'ich ta'limni o'qitishda o'quvchilarda ot so'z turkumini o'qitishning zamonaviy metodlar	218
60.	Ergasheva Mahbuba	Ta'limda kommunikativ modellarning samaradorligi va texnologiya va hamkorlik: muammolar va yechimlar	221
61.	Ismoilova D.K.	Methods of teaching vocabulary through etymology	224
II-SHO'BA: MAKTABLARDA XALQARO TADQIQOTLARNI JORIY ETISH ISTIQBOLLARI VA UNDA KUTILGAN NATIJALAR			
62.	M.Абдуллаева	Ёшларнинг маънавий ва миллий иммунитетини шакллантириш бугунги кунда таълим ташкilotларининг энг долзарб вазифасидир	230
63.	O'roqova Zilola Salomovna	Umumiy o'rta ta'lim maktablarida xalqaro baholash tizimining samaradorligi	232
64.	Azizova Qizlarxon Mashrapovna	Umumta'lim maktablari o'quvchilarini xalqaro tadqiqot (pisa, timss, pirls)larga tayyorlashning pedagogik asoslari	236
65.	Shaxmuradova Diljaxon	Pirls xalqaro tadqiqoti natijalari tahlili	238
66.	Ismoilov Mirzalochinbek Abdusalom o'g'li	Matematika fanini o'qitishda xalqaro tadqiqotlar (pisa va timss misolida)ni joriy qilishning ustuvor yo'nalishlarini ishlab chiqish	243
67.	Saparova Dilshoda Adashevna	O'quvchilarning funksional tabiiy-ilmiy savodxonligini shakllantirish: pisa xalqaro tadqiqotlari	249
68.	Xasanova Gulnora Chorshanbiyevn	Kutubxonalarda interfaol metodlardan foydalanishning ahamiyati	253
69.	Ziyodullayeva Z	Xalqaro baholash dasturlaridan kutiladigan natija	256
70.	Absalomova Dildora	PISA tadqiqotlari asosida maktablarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish	260
71.	Erkayeva Nigora	Til o'rgatishda o'quvchilar qiziqishini oshirish usullari	263

72.	Soyibnazarov Abbosjon Ikromjonovich	Fizika fani o'quv jarayonini raqamli ta'lim texnologiyalari asosida takomillashtirishning pedagogik jihatlar	266
73.	Sultonova Lobar	Maktablarda pisa va timss dasturlarini joriy etish: imkoniyatlar va muammolar	269
74.	Xasanova Irodaxon Ikromjon qizi	Inklyuziv ta'limning mohiyati va ta'limda yangicha pedagogik yondashuvlar	273
75.	Rajabova Xurshida Hakimovna	Hamkorlikdagi ta'lim orqali bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishda xalqaro tadqiqotlarni ta'lim sifatidagi samarali imkoniyatlari	276
76.	Orziqulova Farangiz Jamol qizi	PIRLS xalqaro baholash dasturida ota-onalarning roli va duch kelishi mumkin bo'lgan muammolarni bartaraf etish	281
77.	Abdirakhmonova Dilfuza	Replacing exams with project-based assessment: analysis of students' performance and experience	284
78.	G. Usmonova	Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda o'yin bolalar ijtimoiy hayotining muhim va yetakchi shakli	287
79.	Rajabova Xurshida Hakimovna	Boshlang'ich sinf tarbiya fanida o'yinlar asosida o'quvchilarning tanqidiy, kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish usullari	292
80.	Karimova Gulshan	PISA xalqaro baholash dasturida o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholashda foydalaniladigan topshiriqlar ustida ishlash	296
81.	Mahmudova Muhabbat	Boshlang'ich sinf o'qituvchisi mahoratining shakllanishining asosiy bosqichlari	299
82.	Bazarova Dildor Baxronovna Jumayorova Sevinch	Yangi o'zbekiston sharoitida boshlang'ich ta'limda ta'lim-tarbiya jarayoni	304
83.	Sayyora Irisova	Maktabgacha yoshdagi bolalarga steam xalqaro dasturini qo'llash metodikasi	308
84.	Muxidov Asqar Raxmatovich G'ulomova Marjona Qudiratovna	Xalqaro baholash dasturlari pisa, pirls va timss tadqiqoti natijalari asosida ta'lim sifatini oshirish	311
III-SHO'BA: TA'LIM UZVIYLIGINI TA'MINLASHDA UZLUKSIZ KASBIY TA'LIMNING AHAMIYATI			
85.	Xujayarova Nafisa Sultonmurodovna	O'zbekiston respublikasida inklyuziv ta'lim	322
86.	Axmedov Ijodbek Narziqul o'g'li	Ijtimoiy-falsafiy g'oyalar transformatsiyasining yangi O'zbekiston taraqqiyotida ahamiyati	325
87.	Qosimova Gavhar Islomovna	O'quvchilarda tabiiy fanni o'rganishda kognitiv faoliyatni faollashtirish usullaridan kompleks foydalanish	331
88.	Kuychiyeva Mo'Jizaxon Abdumannobovna	Ta'lim uzviyligi asosida bo'lajak biologiya o'qituvchisining innovatsion faoliyatga kasbiy tayyorgarlikning pedagogik yondashuvlari	335

89.	Alinazarova Maxfuza Alisherovna	Fizika fanini o'qitishda uzluksiz kasbiy ta'limning ahamiyati	338
90.	Yuldoshev Jahongir Tilakmurodovich Nazarova Nafisa Muxamadjonovna	Dunyo zamonaviy ta'limida mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etishning ahamiyati hamda didaktik vosita va mexanizmlarning imkoniyatlari	340
91.	Y. Haydarov	Uzluksiz ta'limni rivojlantirishda hamkorlik ta'limidan foydalanishning ayrim masalalari ("tarix" fanini o'qitish misolida)	346
92.	Yaratov Hamid Muxtorovich	Bola shaxsining rivojlanishi va shakllanishiga jamoaning o'rni	351
93.	Jobborov Farxod Bo'Riyevich	O'quvchilarda axborot modellar asosida kimyoviy tushuncha va ko'nikmalarni shakllantirish metodikasi	355
94.	Ochilov Og'abek Narzullayevich	Boshlang'ich ta'lim jarayonida fanlararo integratsiya-ni ahamiyati	362
95.	D.Usmonova	Kompetentli yondashuv asosida kasbiy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish	365
96.	Batashov Inatillo Kungirovich	Ta'lim uzviyligini ta'minlashda pedagogik innovatsiyalarning ahamiyati	370
97.	Abdullayeva Muxayyo Iskandarovna	Integratsion yondashuv- ta'lim uzviyligini ta'minlashda muhim omil	373
98.	D.E.Usmonova	O'quvchilarda kasbiy kompetensiyani Turlari va uning bosqichlari	378
99.	Umarova Matluba Yusufjonovna	Matematika fani o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlantirishning pedagogik va psixologik asoslari	381
100.	Sharopov To'Lqin Tovmurodovich	Musiqqa madaniyatini shakllantirish maktab o'quvchilarining musiqiy ta'limining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida	384
101.	Shaniyazova Dilafruz Sabirovna	Uzluksiz ta'lim tizimida inklyuziv ta'limga bo'lgan e'tibor – uzviylikni ta'minlash garovidir	387
102.	Yuldoshev Jahongir Tilakmurodovich Maxmaraximov Voxid Shamsiyevich	Universitet talabalarida ishlab chiqilgan tadqiqot ko'nikmalari, tabiiy fanlar va maxsus fanlarni o'qitish va ularni rivojlantirish usullari	394
103.	I.I.Toshpulatov	Ta'lim uzviyligini ta'minlashda buyuklar yondashuvi.	399
104.	To'Rayeva Sayyora Sattorovna	Maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim sifati samaradorligini jahon ta'lim standartlari asosida oshirish – ta'lim uzviyligini ta'minlashda muhim omil	402
105.	Mamadaliyeva Barno O'ktamovna	Pedagoglarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishda metodik kompetentlikning o'rni	406
106.	G'ulomqodirova Xanifaxon O'rmonbek qizi	Oliy ta'lim tizimida bo'lajak pedagog kadrlarda pedagogik madaniyatni shakllantirishning usul va vositalari	408
107.	Б.Э.Юлдашев	Раҳбар маъсулияти: замонавий жамиятдаги ижтимоий роли	411
108.	Oqboyeva Zulfiya	Uzluksiz ta'lim tizimida o'qitish: metodika va zamonaviy yondashuvlar	417

109.	Baratova Dilafruz Olimjonovna	Noto'liq oilalarda farzandlarning psixologik rivojlanishdagi muammolariga pedagogik va psixologik yechimlar	420
110.	Ochilov Og'abek Narzullayevich	Boshlang'ich ta'lim dasturidagi fanlarning integratsiyalshuv imkoniyatlari (iqtisodiy tarbiya misolida)	424
111.	Otamurodova Yaxshigul Farxodovna	Muammoli ta'lim texnologiyalarining o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga ta'siri	428
112.	Ochilov Og'abek Narzullayevich	Boshlang'ich sinf darslarida iqtisodiy mazmundagi integratsiyalashgan dars jarayonini tashkil etish	430
113.	O'g'iloy Imomnazarova	Sifatli dars-samarali ta'lim	434
114.	Batashov Inatillo Kungirovich	Ta'lim samaradorligini ta'minlashda pedagogik ta'lim rivojlanishining klaster tizimi	438
115.	Zikirova N.Y	Intensiv ta'lim texnologiyalari asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy motivatsiyasini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish	441
116.	To'rayev Ozod Uyg'un O'g'li	Xulq og'ishini tadqiq etishga doir zamonaviy yondashuvlar	444
117.	Agayeva Diyora Zikrilloyevna	The role of lifelong learning in improving the quality of education and professional competencies	448
118.	Berdiyeva Lobar Norqobulovna	Kichik yoshdagi o'quvchilar nutqini o'stirish yo'llari va vazifalari	452
119.	Ziyodullayeva S.Sh	Ta'lim uzviyligini ta'minlashda uzluksiz kasbiy ta'limning ahamiyati	455
120.	Abdullayeva Jamila Gopirovna	Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimida interfaol metodlarning ahamiyati	461
121.	Latibjonov Rahmatillo Abdurashid O'g'li	Pedagoglarni kasbiy rivojlanishida kommunikativ ko'nikmaning ahamiyati	464
122.	Qurbonova Xusnora	Boshlang'ich ta'limda integratsiyalashgan ta'limning roli	468
123.	Ergasheva Mahbuba	Chiroyli yozuv darslarida qo'llanadigan metodlarning samaradorlik	471
124.	Azamqulov Nurbek Ulug'bek Og'li Rasuljonov Avazbek O'ktamjon Og'li	Ta'lim uzviyligini ta'minlashda uzluksiz kasbiy ta'limning ahamiyati	475
125.	Narzullayeva Maftuna	The importance of continuous professional development in ensuring the quality of education	479
126.	Batashov Inatillo Kungirovich	Ta'lim uzviyligini ta'minlashda pedagogik innovatsiyalarning ahamiyati	484
127.	Eshnazarova Mazifa Allanazarovna	Tasviriy san'at darslarida art pedagogikasi	486
128.	Sadatova Nodira Musurmonovna	Voyaga yetmagan shaxslar xulq-atvorini shakllantirishning ijtimoiy, huquqiy va psixologik omillari	490
129.	Azamat Sanayev	Texnologiya fani mashg'ulotlarining samaradorligini oshirish- zamon talabi	496
130.	Batashov I.K.	O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish omillari	499

131.	Xolmatova Kamola Tuyg'unovna	Kelajakdagi kasblar va o'quvchilar o'rtasidagi bog'lanishlar	501
132.	Esanova Gulsara Umirovna	O'spirinlik davrlarida shaxs ijtimoiylashuvining o'ziga xosligi (kasb tanlashga bo'lgan ishtiyoqi)	505
133.	Холматов Туйғун Бозорович	Навоий шеъриятида “сидк” тушунчаси ва унинг бадий талқини	508
134.	Azamat Sanayev	Maktab o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish-davr talabi	511
135.	Rasulova Nargiza Kuyliyevna Raximberdiyeva Nasiba Yuldashevna	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida iqtisodiy savodxon- likni shakllantirish	514
136.	Ибрагимова З.О. Исмаилова С.И.	Факторы формирования научного мировоззрения учащихся общеобразовательных школ	519
137.	Fozilova Nargis Rustamovna	Matematika darsliklarini o'qitishda “muammoli ta'lim” metodidan foydalanish orqali ta'lim samaradorligini oshirish	522
138.	Itolmasova Nafisa Furqatovna	Pedagogik mahorat kategoriyalari	525
139.	Djurayeva Nargis Narkulovna Sattarova Umida Qahramonovna	Barkamol avlod tarbiyasida integrallashgan darslar- ning o'rni	528
140.	Rajabboyeva Marjona	Innovatsion metodlar orqali matematika fani o'qituv- chilarining kasbiy mahoratini oshirish	531
141.	Xushmatova Nilufar	Matematika darslarida sun'iy intellekt (ai) dan samarali foydalanish usullari	535
142.	Absalomova Dildora	Ona tili ta'limida uzviylikni ta'minlashda uzluksiz kasbiy ta'limning ahamiyati	537
143.	Djurayeva Nargis Narkulovna Altiboyev O'ral Ro'zimurodovich	Boshlang'ich ta'lim samaradorlini oshirishda interak- tiv metodlarni qo'llash ahamiyati	540
4-SHO'BA: RAQAMLI DUNYODA SUN'IY INTELLEKT MASALASI			
144.	Botirova Nigora Koyirovna	Ta'limda sun'iy intellekt vositalari orqali o'quv- metodik resurslarni yaratish imkoniyatlari	545
145.	Nurullayeva Shaxlo O'ktamovna	Axborot texnologiyalari davrida o'zbekistonda ta'limni rivojlantirish strategiyasi	547
146.	Soatov Asadulloh Jabborovich	Ko'p sonli intellekt nazariyasi va uning ta'limiy ahamiyati	552
147.	Б.Э.Юлдашев	Раҳбар ижтимоий мақомини юксалтиришда ижтимоий ва касбий мобиллик даражасини аҳамияти	556
148.	Dilafruz Yavkochdiyeva	Yoshlar o'rtasida axborot xavfsizligini ta'minlashning o'ziga xos xususiyatlari va talablari	560
149.	Xo'jamberdiyeva Dilfuza Ikramovna	Ta'limda sun'iy intellektning o'rni	564

150.	Qosimov Dilmurodjon A'zamjonovich	Farg'ona viloyatida aloqa tizimi tarixini o'rganish- da raqamli texnologiyalarning o'rni va istiqbollari	567
151.	Аннаева Лола Расуловна	Использование искусственного интеллекта на уроках русского языка	571
152.	Dilafruz Yavkochdiyeva	Globalashuv jarayonida mediasavodxonlikning ahamiyati	575
153.	Gulhayo Yoqubova Erkin qizi	Sun'iy intellekt texnologiyalari yordamida o'smirlarning psixologik holatini diagnostika qilish usullari	579
154.	Ziyodullayeva Sarvinoz Ziyotov Kamronbek Shamsiddin o'g'li	Bugungi rivojlanish davrida sun'iy intellektning afzalligi va kamchiligi	583
155.	Эргашева Дилором Муродиллоевна	Использование искусственного интеллекта на уроках русского языка	587
156.	Soliyev Mirzoxid Tursunxo'jayevich	Kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlik xususiyatlarini shakllantirishda raqamli texnologiya- larning ahamiyati	589
157.	Azamat Sanayev	Ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llashning dolzarbligi	591
158.	Джураева Гуландом	Создание индивидуальных учебных планов и программ, отвечающих индивидуальным потребностям студентов с использованием искусственного интеллекта	594
159.	Soliyev Mirzoxid Tursunxo'jayevich	Bolalarda kitob o'qishga qiziqishni shakllantirishda zamonaviy sun'iy intellekt dasturlaridan foydala- nishning psixologik asoslari	597
160.	Sherdil Eshmurodov	Raqamli dunyoda kutubxona faoliyatini Avtomat- lashtirish	600
161.	Abadov Odilbek Rustam o'g'li	Bitiruvchi sinf o'quvchilarini kasb-hunarga yo'nalti- rishda sun'iy intellekt yordamidan foydalanishning psixologik tomonlari	602
162.	Muxidov Asqar Raxmatovich G'ulomova Marjona Qudiratovna	Xalqaro baholash dasturlari pisa, pirls va timss tadqiqoti natijalari asosida ta'lim sifatini oshirish	606
163.	Jumayeva Nafisa	Economic finance and banking sectors use opportunities	609
164.	Choriyorova Marjona	Hozirgi kundagi zararli kompyuter viruslari: turlari, ta'siri va himoyalani sh yo'llari	614
165.	Narzullayeva Maftuna	Raqamli dunyoda sun'iy intellekt masalasi: imkoniyatlar, xavflar va mas'uliyatli boshqaruv	621
166.	Boltayeva Iqboloy Sherzod qizi	Raqamli ta'lim platformalarining zamonaviy ta'lim jarayonidagi pedagogik va psixologik omillarni takomillashtirish	624
167.	Azamat Sanayev	Texnologiya fani - hayotiy fan	629

168.	Лола Курбанова	Янгиланаётган ўзбекистон гендер тенгликни таъминлаш борасида муҳим қадамларни қўймоқда	631
169.	Egamberdiyeva Zarina Oltiboyeva	Gamifikatsiya va raqamli ta'lim: geoaxborot texnologiyalar kursini modernizatsiya qilish masalalari	636
170.	Yusupova Shaxlo Baxtiyor qizi	Sun'iy intellekt yordamida matematikaning murakkab masalalarini yechish	640
171.	Elomonov Musurmonbek Otabek o'g'li	Sayt yaratishda no-code va low-code platformalar orqali web saytlar va ilovalar ishlab chiqish	643
172.	Azamat Sanayev	Ta'lim sifatini oshirishda innovatsion pedagogik texnologiyalarning o'rni	647
173.	Sherdil Eshmurodov	Raqamli kutubxonadan foydalanish tartibi va qulayliklari	650
174.	Muxidov Asqar Raxmatovich	Xorijiy tillarni o'qitishda sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish istiqbollari	654
175.	Севастьянова Надежда Александровна	Использование искусственного интеллекта при обучении русскому языку	657
176.	Karayeva Difuza Mamasharipovna	Fizika va astronomiya darslarida raqamli texnologiyalardan foydalanib o'quvchilar bilimini baholash metodlari	660
177.	Raxmatullayeva Sevara Narzullayevna	Raqamli dunyoda sun'iy intellekt yordamida xorijiy tillarni o'rganish	665
178.	Karayeva Difuza Mamasharipovna	Fizika va astronomiya darslarida raqamli texnologiyalardan foydalanish	671
179.	Jurayeva Gulandom Murodullayevna	The importance of using artificial intelligence in the educational process	679
180.	Nodira Bakiyeva	Ta'lim sohasida sun'iy intellektidan foydalanish samaradorligi	678
181.	Gulhayo Yoqubova Erkin qizi	Sun'iy intellekt texnologiyasi asosida o'smirlarga psixologik xizmat ko'rsatish usullari	682
182.	Аннаева Луиза Расуловна Расулова Кумуш Илхом кизи	Использование приложений для изучения языков с использованием искусственного интеллекта	686
183.	Djurayeva Nargis Narkulovna Sattanova Umida Qahramonovna	Barkamol avlod tarbiyasida integrallashgan darslarining o'rni	696
184.	Azamqulov Nurbek Ulug'bek o'g'li Ismoilov Sulaymon Ahmadjon o'g'li	Raqamli dunyoda sun'iy intellekt masalasi	700
5-SHO'BA			
185.	Abdihalikov Abdulazizkhon Abduvohob	Teodor drayzerning "Amerika fojiasi" asarining badiiy xususiyatlari	704

186.	Abdullayeva Shoir Maxmadmurodovna	Yoshlardagi attraksiya va emotsional munosabatlar (do'stlik, sevgining namoyon bo'lishi)	706
187.	Avliyaqulova Xafiza Murodullayev	Umumiy o'rta ta'lim muassasasini boshqaruvchi rahbarning sifatleri va qirralari	710
188.	Bozorova Yulduz Etolmasovna	Psixologiyada diqqat tushunchasi va yoritilishi	714
189.	Buxorova Sumbula Xolboy qizi	J.g. bayronning "sharq qissalari"da ning romantizm kompozitsiyasi	716
190.	Eshnazarova Mazifa Allanazarovna	Rangtasvirda kompozitsiya ishlash	719
191.	G'afforova Hulkar Abdijalol qizi	Ingliz va o'zbek adabiyotida qissa janrining shakllanishi va rivojlanishi	723
192.	Raxmonova Gulisa Namozovna	Boshlang'ich ta'lim tarbiya darslarida jadidlarning pedagogik merosidan foydalanish	726
193.	Batashov Inatillo Kungirovich	Sud hokimiyati mustaqilligimiz omilidir.	732
194.	Sultonova Zebiniso	O'zbekiston sharoitida xotin-qizlar tadbirkorligini rivotlantirish imkoniyatlari	736
195.	Eshnazarova Mazifa Allanazarovna	Ranglangan qog'ozga natyurmortni tasvirlash	741
196.	Mirova Nafisa Nurmaxmatovna	Ingliz dramaturgi kristofer marloning "buyuk temur" asaridagi amir temur obrazi	747
197.	Jumayeva Nafisa	Iqtisodiy moliya va bank sohalarida foydalanish imkoniyatlari	750
198.	Tangriyev Toshtemir Pardayevich	Shaxs tipologiyasida ambivert pozitsiyasining o'ziga xosligi	755
199.	Xoliyarova Xurshida Kuyliyevna	Shaxs va uning faolligini tashkil etish metodikasi	758
200.	Jo'rayeva Zilola Mahkamovna	Abdulla Qahhor-mohir hikoyanavis	761
201.	Turdiyeva Zilola	Shakl bilan bog'liq motivlar va badiiy konflikt	764
202.	Yaratov Hamid Muxtorovich	Psixologiya fanining rivojlanishi va taraqqiyoti	767
203.	Григорьева Мария Витальевна	Лингвокультурный концепт "дом" в художественном дискурсе: сопоставительный анализ русской и узбекской ментальности	770
204.	Meyliyeva Lobar Nurmatovna	Tarbiyaviy ta'sirning pedagogik-psixologik tahlili	776
205.	Yaratov Hamid Muxtorovich	Oilada bola tarbiyasi sharq mutafakkirlari talqinida	778
206.	Bekmirzayeva Gulshan Sayfullayevna	Ingliz va o'zbek folklor janrida badiiy obrazlarning berilishi	781
207.	Otajon Norov	Abduvali qutbiddin siymosiga chizgilar	785
208.	Berdiyeva Lobar	Bog'lanishli nutq va uni o'stirish vazifalari	791
209.	Shukurova Sadoqat	The importance of continuous professional development in ensuring the quality of education	793
210.	Kenjabayev Jahongir	Modern ways of teaching english grammar	798

	Kosimova Dilduza		
211.	Uzoqova Maftuna Abdirazzoqovna	O'zgaruvchan ta'lim muhitida ona tili ta'limini tashkil etishga qo'yilgan talablar	804
212.	Холматов Туйғун Бозорович	Навоий ғазалларидаги маъно серқатламлигига доир айрим мулоҳазалар	808
213.	Rajabova Fero'za Qulmurod qizi	Fantaziya janrining sehr, folklor va she'rlarda berilishi	811
214.	Badalova Rushana	Yosh avloni ma'naviy –axloqiy tarbiyalashda oila, mahalla va ta'lim muassasasi hamkorligi	814
215.	Baratova Nasiba Turopovna	Umumiy o'rta ta'lim muassasalarini boshqarishdagi o'ziga xos qoidalar	817
216.	Shermatov Javohir Sherzotovich	O'smirlar va o'quv faoliyatidagi zo'ravonlik: psixologik ta'sirlar va ularning rivojlanishiga yo'naltirilgan yondoshuvlar	821
217.	Shukurova Nargiza Ikramovna	Psixolog talabalarda kasbiy refleksiyani rivojlantirishning psixologik mexanizmlari	824
218.	Vaxobjonova Gulzoda Zoirjon qizi	Yashil iqtisodiyot sharoitida ta'limning o'ziga xos xususiyatlari: muammolar, yechimlar va istiqbollar	828
219.	Meyliyeva Lobar Nurmatovna	Jamoani boshqarishda liderlik va rahbarlik sifatleri	833
220.	Karimova H.A.	O'rta osiyo tabiiy ekosistemalarida mollyuska- larni o'rni	835
221.	To'rayev Ozod Uyg'un o'g'li	Xulq og'ishini tadqiq etishga doir zamonaviy yondashuvlar	839
222.	Urinova Latofat Shovkatovna	Diqqat va idrok uyg'unligining ta'limiy ahamiyati	844
223.	Abduraxmonova Munisa Ahat qizi	Delinkvent axloq shaxs og'ishgan xulqiining shakli sifatida	847
224.	Soatov Asadulloh Jabborovich	Sportchilarda milliy qadriyatlar tushunchasini shakllantirish mexanizmlari	850
225.	Хуррамова Сохиба Uralova Durdona	Значение цифровых технологий и искусствен- ного интеллекта	853
226.	Berdiyeva Lobar Norqobulovna	Boshlang'ich sinf o'quvchilariga so'z ma'nosini tushuntirish metodikasi	858
227.	Dilnoza Bekmuradova Pirimovna	Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida psixologik o'yinlarning ahamiyati	862
228.	Холматов Туйғун Бозорович	Навоий шеъриятида “сидқ” тушунчаси ва унинг бадиий талқини	866

